FĂRĂ TERMEN DE PRESCRIPȚIE

Aspecte ale investigării
crimelor comunismului
în Europa

…evitarea asumării trecutului nu este o soluție. După cum ne amintește Tony Judt, *„investigarea și interogația riguroasă a trecuturilor concurente ale Europei – și a locului ocupat de aceste trecuturi în sentimentul colectiv de sine al europenilor – a fost un succes… și o sursă a unității europene din ultimele decenii"*. Însă, pentru ca trecutul să rămână un rezervor de sens și un vector moral pentru prezentul Europei, *„el va trebui învățat, din nou, de fiecare generație prezentă. «Uniunea Europeană» poate fi un răspuns adecvat istoriei, dar nu o poate, niciodată, înlocui"*.

ISBN 978-9975-79-885-9
59 RON / 233 MDL
CARTIER
Intră în cărți www.cartier.md

Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa

FĂRĂ TERMEN DE PRESCRIPȚIE

CARTIER

FĂRĂ TERMEN DE PRESCRIPȚIE

Aspecte ale investigării
crimelor comunismului
în Europa

Volum coordonat de
Sergiu MUSTEAȚĂ, Igor CAȘU

CARTIER

Fără termen de prescripție

Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa

Sergiu Musteață s-a născut în 1972. Conferențiar (din 2002) la Facultatea de Istorie și Etnopedagogie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chișinău. Fondator și președinte al Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova – ANTIM (din 1997). Vicepreședinte al Comisiei pentru Studierea și Aprecierea Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova. Istoric. Cercetări orientate cu prioritate în problema culturii materiale și spirituale din Evul Mediu timpuriu, investigații privind protecția patrimoniului cultural-istoric și analiza manualelor școlare de istorie. Publicații: 6 monografii, peste 100 de articole științifice și peste 100 de articole publicistice: *Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII-IX*, Chișinău, Editura Pontos, 2005; *Cum să elaborăm și analizăm manualele școlare*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2006; *Protecția patrimoniului arheologic. Studiu comparativ: legislația Republicii Moldova și Statelor Unite ale Americii* (Preservation of the archaeological heritage. Comparative study: the legal framework in the Republic of Moldova and the United States of America), Chișinău, Pontos, 2008; *Как составляются и анализируются школьные учебники*, Chișinău, Pontos, 2008; *Educația istorică – între discursul politic și identitar în Republica Moldova*, Seria IDN, M3, Chișinău, Editura Pontos, 2010.

Igor Cașu s-a născut în 1973. Istoric, educator și realizator de manuale român din Republica Moldova. Licențiat al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași în 1995, doctor în istorie al aceleiași instituții (2000). Lector, lector superior și apoi conferențiar universitar la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova (1998 – prezent). Efectuează, între 2005 și 2007, un stagiu de doi ani în Elveția, la universitățile din Fribourg și Geneva. Expert al Comisiei pentru analiza dictaturii comuniste din România, alias Comisia Tismăneanu, responsabil de capitolul privind teroarea în RSS Moldovenească. Vicepreședinte al Comisiei pentru Studierea și Aprecierea Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova. În octombrie 2010 devine director (fondator) al Centrului pentru Studierea Totalitarismului de la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova. Este, de asemenea, editorialist la *Adevărul*, ediția Moldova, unde ține și o rubrică săptămânală intitulată *Arhivele comunismului*. Reporter la Radio Europa Liberă, rubrica *Istoria trăită*. Este autor al lucrărilor: *Politica națională în Moldova sovietică, 1944-1989*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2000; *Istoria universală contemporană, clasa a 9-a*, Chișinău, Civitas, 2005; *Politică, societate și cultură în sud-estul și vestul Europei*, Chișinau, TACIS, 2001; *Ideea europeană și Balcanii în secolul 20*, Chișinău, USM, 2009.

Coordonatori:
Sergiu Musteață, Igor Cașu

Fără termen de prescripție

Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa

CARTIER
istoric

Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova – ANTIM

Coordonatorii volumului:
Sergiu Musteață, doctor în istorie
Igor Caşu, doctor în istorie

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 24 05 87, tel.: 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr.24, sectorul 2, București.
Tel/fax: 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md
www.cartier.md

Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

LIBRĂRIILE CARTIER
Casa Cărții, bd. Mircea cel Bătrân, nr. 9, Chișinău. Tel./fax: 34 64 61. E-mail: casacartii@cartier.md
Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel.: 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md
Librăria 9, str. Pușkin, nr. 9, Chișinău. Tel.: 22 37 83. E-mail: libraria9@cartier.md

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Inga Druță
Editor: Gheorghe Erizanu
Lectori: Inga Druță, Lilia Toma
Coperta seriei: Vitalie Coroban
Coperta: Vitalie Coroban
Design/tehnoredactare: Ana Cioclo
Prepress: Editura Cartier
Tipărită la Tipografia Serebia (nr. 061)

Sergiu Musteață, Igor Caşu (coordonatori)
FĂRĂ TERMEN DE PRESCRIPȚIE. ASPECTE ALE INVESTIGĂRII CRIMELOR COMUNISMULUI ÎN EUROPA
Ediția I, iulie 2011

© 2011, ANTIM & Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.
Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Acest volum este editat în cadrul proiectului „Democrație după totalitarism: lecții învățate în 20 de ani" implementat cu sprijinul financiar al Fundației Soros – Moldova (FSM) în cadrul Programului EST-EST: Parteneriat fără Frontiere.
Conținuturile expuse în prezenta lucrare nu reflectă neapărat opiniile finanțatorilor.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa/coord.: Sergiu Musteață, Igor Caşu. – Ch.: Cartier, 2011 (Tipogr. „Serebia" SRL). – 792 p. – (Cartier istoric) – 510 ex.

ISBN 978-9975-79-691-0
329.15:323(4)
F 20

Cuprins

Cuvânt introductiv 7

Partea I. Experiența țărilor ex-socialiste în studierea și condamnarea regimului comunist 13

Vladimir TISMĂNEANU. Comunismul – de la Marx și Lenin la viața de apoi 13

Leonidas DONSKIS. După comunism: identitate și moralitate în Țările Baltice 25

Aigi RAHI-TAMM. Cu privire la investigarea represiunilor sovietice în Estonia 51

Meelis MARIPUU, Meelis SAUEAUK. Comisia internațională din Estonia pentru investigarea crimelor împotriva umanității (1998-2008) și noi perspective 70

Uve POOM. Politica identitară și integraționistă în Estonia – trecutul, prezentul și viitorul 78

Matej MEDVECKÝ. Forțele securității de stat din Slovacia înainte și după lovitura de stat comunistă din februarie 1948 86

Pavel NAVRÁTIL. Procesul de accesare a documentelor de arhivă ale serviciilor de securitate comuniste din Cehoslovacia 95

Vojtěch RIPKA. Represiunea și legitimitatea în comunismul târziu din Cehoslovacia și Institutul pentru Studierea Regimurilor Totalitare 99

Vladimir TOLZ. Recepționarea posturilor de radio străine în Uniunea Sovietică și reacția Kremlinului 111

Dennis DELETANT. Interogând trecutul. Câteva reflecții asupra studiului de după 1990 al comunismului din România 122

Smaranda VULTUR. Începuturile schimbării: istoriografia românească în perioada 1990–2000 (noi teme, noi tendințe, noi generații de istorici) 139

Alina PAVELESCU. Reconcilierea posttotalitară cu trecutul pe tărâmul istoriei publice – relația dintre arhiviști și istorici în România 190

Cristian VASILE. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste și accesul la arhivele comunismului românesc 201

Octavian ROSKE. Colectivizarea agriculturii în România: scenarii ideologice 216

Adrian CIOFLÂNCĂ. Rolul Uniunii Tineretului Comunist din România în angrenajul totalitar 266

Nikolai VUKOV. Trecutul privit prin lentile postcomuniste: monumentele de istorie națională din Bulgaria după 1989 306

Partea a II-a. Studierea regimului comunist în Moldova 333

Octavian ȚÎCU. „Moldovenismul" sovietic și politicile identitare ale URSS în RASSM și RSSM (1924-1991) 333

Ion VARTA, Tatiana VARTA. Marea Teroare din URSS și RSS Moldovenească (1937-1938) 356

Gheorghe NEGRU, Mihai TAȘCĂ. Represiunile politice din RASSM în anii 1937-1938(„operațiunea culăcească" și „operațiunea română") 429

Viorica OLARU-CEMÎRTAN. Deportările din Basarabia, 1940-1941, 1944-1956 456

Aurelia FELEA. Față în față: memorialistică și surse oficiale despre foametea din Basarabia din anii 1946-1947 468

Elena POSTICĂ. Rezistența armată în RSSM în primii ani postbelici 498

Igor CAȘU. Opozanți politici în RSSM după 1956: spre o tipologizare bazată pe dosare din arhiva KGB 512

Nicolae ENCIU, Sergiu CHIRCĂ. Inegalități sociale în Moldova sovietică 563

Ludmila TIHONOV. Represiunile împotriva religiei și bisericii în RSSM 599

Sergiu MUSTEAȚĂ, Petru NEGURĂ. Îndoctrinare, sovietizare și rusificare prin învățământ în RSSM 646

Demir DRAGNEV, Pavel PARASCA. Cum a fost inventat „punctul de vedere al istoriografiei sovietice asupra istoriei naționale" 676

Anatol PETRENCU. Toponimia bolșevică: ce facem cu ea? 717

Igor ȘAROV, Andrei CUȘCO. Moștenirile regimului comunist în perioada postsovietică: memorie, continuități, consecințe 725

Imagini din cadrul proiectului *Democrație după totalitarism: lecții învățate după 20 de ani* 768

Indice de nume 781

Cuvânt introductiv

Secolul XX a fost marcat de confruntarea dintre două tipuri de regimuri politice: democratice și totalitare. Teritoriul actual al Republicii Moldova a avut nefericirea, în perioadele 1940-1941 și 1944-1990, de a fi supus unui regim totalitar, cel al comunismului sovietic. Acest regim politic a fost unul nedemocratic, deși s-a legitimat de la suveranitatea populară, de la principiul că poporul este unica sursă a puterii. În realitate, Partidul Comunist a luat toată puterea în mâinile sale și i-a eliminat pe toți cei care contestau monopolul puterii în stat și în societate. Eliminarea adversarilor, etichetați adeseori drept „dușmani ai poporului", s-a produs fie prin ostracizare, fie prin deportare sau asasinare.

Regimul sovietic comunist a fost unul de natură totalitară, un regim politic ce a negat drepturile omului de la care s-a revendicat, printre acestea fiind dreptul la asociere liberă, dreptul la liberă informare, dreptul la libertatea conștiinței etc. Partidul Comunist a fost un partid care a pretins și a impus monopolul său în toate domeniile: politic, economic, social, cultural. Mai mult, Partidul Comunist și-a impus monopolul asupra vieții cotidiene a cetățenilor și s-a pretins a fi deținătorul adevărului absolut. Orice individ sau grup de indivizi care formula un punct de vedere diferit de cel oficial era supus unor pedepse, de la intimidare până la internare în spital psihiatric, arest, deportare sau executare. Au fost deportate popoare întregi sau clase sociale considerate indezirabile de către regim, încălcându-se nu numai angajamentele internaționale ale URSS (mai ales după 1945, prin convenții ONU, CSCE etc.), dar și Constituția și legislația sovietică (majoritatea condamnărilor fiind pronunțate de organe extralegale).

Regimul comunist în fosta RSS Moldovenească era unul inuman și criminal, acesta fiind instaurat prin forța armelor în 1940 și menținut până la sfârșitul anilor 1980 prin teroare, propagandă și inocularea fricii în rândurile cetățenilor, a unei societăți atomizate. În iunie 1940, Basarabia, parte componentă a României interbelice, a

fost ocupată de Uniunea Sovietică în urma înțelegerii dintre Stalin și Hitler din 23 august 1939 despre împărțirea sferelor de influență în Europa de Est. Experimentul comunist începuse la 1917, iar „politica națională" de tip sovietic față de moldoveni se lansase în 1924, odată cu crearea RASS Moldovenești. Între iunie 1940 și iunie 1941 și după martie 1944, regimul comunist sovietic a extins sovietizarea, experimentată anterior în URSS, asupra Basarabiei. Au fost expropriați meșteșugarii și comercianții, proprietarii de pământuri ș.a. indiferent de apartenența lor etnică. Au fost naționalizate băncile, industria, transportul și colectivizată agricultura. În primul an de ocupație sovietică, au suferit din cauza regimului cca 86 de mii de persoane din RSSM, dintre care peste 18 mii au fost deportate în noaptea de 13 spre 14 iunie 1941. Pentru a slăbi rezistența populației locale împotriva colectivizării și sovietizării în regiune, Moscova a organizat o foamete în masă în anii 1946-1947, care a dus la un adevărat genocid (cca 150 de mii de morți). Întrucât nici foametea cruntă nu i-a determinat pe țărani să intre în colhozuri, regimul comunist sovietic a organizat în RSSM deportarea în masă din iulie 1949 a peste 35 de mii de persoane în Siberia și Kazahstan. A urmat a treia deportare, în mai 1951, de data aceasta contingentul victimelor fiind alcătuit din cetățeni care aparțineau unor confesiuni religioase, precum iehoviști, baptiști ș.a. (cca 2700). După 1953, deportarea în masă ca metodă punitivă a încetat, dar represiunile politice au continuat pe tot parcursul perioadei postbelice.

Represiunile politice ale regimului sovietic în RSS Moldovenească au avut și un caracter pronunțat antiromânesc. Elita intelectuală, care era purtătoarea valorilor naționale românești, și cei care se identificau drept români au fost supuși unor persecuții permanente din partea regimului comunist sovietic. În perioada stalinistă, aceștia erau deportați în afara RSSM, arestați sau executați. După 1953, au fost condamnate la lagăre de muncă sau închisoare persoane care nu împărtășeau ideologia regimului sau se identificau drept români.

Suferințele și prejudiciile aduse unei societăți nu pot fi calculate și redate doar prin numărul victimelor, dar o estimare aproximativă se impune, mai ales când anumite categorii sociale, istorici angajați politic sau politicieni nostalgici tind să minimalizeze amploarea re-

presiunilor comuniste. Numeroase documente de arhivă publicate la Chișinău și la Moscova ne permit să estimăm numărul victimelor politice ale regimului comunist sovietic în fosta RSS Moldovenească. Astfel, per total, numărul celor deportați, executați, morți din cauza foametei organizate în RASSM și RSSM se ridică la nu mai puțin de 350 de mii de persoane.

Declarația de suveranitate din 23 iunie 1990 și Declarația de independență din 27 august 1991 au însemnat pentru Republica Moldova înlăturarea dictaturii comuniste, inclusiv șansa edificării unei societăți democratice și renunțarea la trecutul totalitar. În cele aproape două decenii de independență Republica Moldova s-a afirmat ca stat de drept, pășind spre integrarea în Uniunea Europeană. Însă rămâne a fi un stat care nu își cunoaște și nu înțelege impactul celor cinci decenii de regim comunist.

Lipsa unei aprecieri obiective a trecutului totalitar și lipsa de experiență în construcția unei societăți democratice au condus la comiterea mai multor greșeli, care, alături de nostalgia unui segment important al societății moldovenești față de trecutul totalitar, au readus în anul 2001 PCRM la guvernare. Societatea civilă și cea academică au solicitat nu o dată inițierea unui proces de apreciere a trecutului totalitar, demers manifestat prin diverse activități științifice și întruniri publice, care necesită un proces de analiză multilaterală și de apreciere a impactului regimului comunist din Republica Moldova.

În concordanță cu Rezoluția Adunării Parlamentare a Consiliului Europei nr. 1481 din 25 ianuarie 2006 despre condamnarea crimelor comise de regimurile comuniste totalitare, Rezoluția Parlamentului European din 2 aprilie 2009 referitoare la conștiința europeană și totalitarism, precum și Rezoluția Adunării Parlamentare a OSCE din 2 iulie 2009, intitulată *Reunificarea Europei divizate: promovarea drepturilor omului și libertăților civile în regiunea OSCE în secolul XXI*, Republica Moldova este obligată, dacă vrea să se integreze în Uniunea Europeană, să țină cont de aceste recomandări. Numai prin distanțarea de trecutul comunist totalitar și demantelarea mecanismelor construite de acest sistem inuman și ilegitim, Republica Moldova poate progresa pe calea democrației, a unei economii de piață și a europenizării.

Ținând cont de aceste realități, la 14 ianuarie 2010 președintele interimar Mihai Ghimpu a decretat fondarea unei comisii privind studierea și aprecierea regimului totalitar comunist din Republica Moldova. Crearea unei comisii privind studierea și aprecierea regimului totalitar comunist din Republica a fost justificată de necesitatea unei aprecieri din perspectivă istorică și juridică. Această apreciere este strict necesară ca un act de dreptate față de toți cei care au suferit în timpul dictaturii comuniste. Totodată, o astfel de apreciere a trecutului totalitar poate oferi soluții pentru construirea viitorului. Experiența statelor europene care au realizat astfel de procese ne poate ajuta în procesul studierii și aprecierii regimului totalitar din Republica Moldova, depășirii unor bariere și evitării unor eventuale greșeli.

* * *

Volumul de față constituie rezultatul final al proiectului „Democrație după totalitarism: lecții învățate în 20 de ani", realizat de Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova cu sprijinul financiar al Fundației Soros-Moldova și al Fundației Soros-România în cadrul Programului Est-Est: Parteneriat fără Frontiere. Proiectul a fost conceput ca o reacție a societății civile la Decretul Președintelui interimar al Republicii Moldova, având ca scop facilitarea unei discuții și schimburile de experiență între experții în domeniul studiului totalitarismului din diverse țări.

În cadrul proiectului au fost organizate două întruniri, una la București, între 29 și 31 martie 2010, și alta la Chișinău, între 24 și 25 mai 2010. La prima întrunire au participat membri ai Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România și membri ai Comisiei pentru Studierea și Aprecierea Regimului Totalitar Comunist din Republica Moldova, s-a realizat un real schimb de experiență între experții din ambele țări.

La conferința de la Chișinău au participat reprezentanți din 11 țări: Republica Moldova, România, SUA, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Cehia, Slovacia, Federația Rusă, Germania și Franța. Este vorba de istorici, politologi, jurnaliști, arhiviști – toți specialiști în

domeniul istoriei comunismului. Din partea Republicii Moldova au participat cu rapoarte majoritatea membrilor Comisiei de Studiere și Apreciere a Regimului Comunist Totalitar din Republica Moldova. Conferința a avut un impact direct în realizarea schimbului de experiență între experți în studierea totalitarismului și a constituit o trecere în revistă a rezultatelor obținute de Comisie după cele 4 luni de activitate, înainte ca Raportul preliminar să fie prezentat președintelui interimar, în data de 1 iunie 2010.

Partea I a volumului *Experiența țărilor ex-socialiste în studierea și condamnarea regimului comunist* cuprinde 16 studii ale experților din România, Estonia, Lituania, Cehia, Slovacia, Marea Britanie, SUA și Bulgaria. Partea a II-a include 12 studii care se referă la *regimul comunist din RSSM*.

Ca urmare a creării Comisiei, s-a produs o adevărată *revoluție arhivistică*, istorici și specialiști din domenii conexe obținând acces la cele mai importante arhive de la Chișinău: depozitul special al Serviciului de Informații și Securitate (fostul KGB al RSS Moldovenească), depozitul special al Ministerului Afacerilor Interne, fondurile de după 1974 ale fostului Comitet Central al Partidului Comunist al Moldovei, păstrate în Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, Arhiva Procuraturii Republicii Moldova, a Curții Supreme de Justiție, a Ministerului de Externe și Integrării Europene etc. Aceste documente au permis membrilor Comisiei să înceapă reconstituirea unor aspecte puțin sau deloc cunoscute despre represiunea împotriva unor oameni nevinovați din timpul regimului comunist sovietic în RSSM. Unii membri ai Comisiei au publicat deja volume de documente care reprezintă noi contribuții la studierea comunismului (Ion Varta, Igor Șarov, despre Marea Teroare în RASSM; Gheorghe Cojocaru, despre deportarea din 1949), iar alții au inițiat rubrici săptămânale în presă, unde dau publicității documente inedite (de exemplu Igor Caşu în ziarul *Adevărul*, ediția de Moldova). Eforturile trebuie continuate, prin publicarea unor volume tematice privind istoria comunismului în RSSM, prin emisiuni televizate săptămânale, iar fiecare publicație periodică care se respectă ar fi bine să instituie o rubrică permanentă. Condamnarea comunismului, dacă e asumată de societatea civilă și e însoțită de eforturi continue de

depășire a consecințelor acestuia, are mai multe șanse de izbândă decât o declarație a clasei politice, care întârzie să fie adoptată. O declarație în acest sens rămâne însă actuală și imperioasă și, mai mult decât atât, ar fi interpretată de organismele europene ca un consens al clasei politice moldovene de a promova univoc cursul de integrare europeană și desprinderea de spațiul de dominație al Federației Ruse, moștenitoarea *de facto* și *de jure* a Uniunii Sovietice.

Aducem mulțumiri și pe această cale atât Programului Est-Est: Parteneriat fără Frontiere al Fundației Soros-Moldova și Fundației Soros-România, cât și Editurii Cartier, cu sprijinul cărora a fost posibilă publicarea acestui volum, dar și tuturor celor care au contribuit la implementarea proiectului și la apariția prezentei lucrări.

Sergiu MUSTEAȚĂ, Igor CAȘU,
coordonatorii volumului

Partea I

Experiența țărilor ex-socialiste în studierea și condamnarea regimului comunist

Vladimir TISMĂNEANU

SUA

Născut în 1951. Este profesor de științe politice la Universitatea din Maryland (College Park). Lucrări: *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Universității din Columbia, 2003, care a primit în 2004 Premiul „Barbara Jelavich" al Asociației Americane pentru Progresul Studiilor Slave (AAPSS); *Stalinism Revisited: The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe* (Editura Universității Central-Europene, 2009); *Promises of 1968: Crisis, Illusion, and Utopia* (Editura Universității Central-Europene, 2010).

Comunismul – de la Marx și Lenin la viața de apoi

Comunismul a fost o doctrină economică radicală, morală, socială și culturală bazată pe realizarea scopurilor de transformare radicală. Cu obiectivele sale universaliste, promisiunile escatologice și ambițiile totalizatoare, a fost adesea descris ca o religie politică sau laică. Scopul suprem al comunismului a fost de a crea o civilizație nouă, fondată pe Omul Nou. Doi factori au fost fundamentali pentru această doctrină: rolul privilegiat al partidului și transformarea revoluționară a naturii umane. Comunismul a promovat o nouă concepție despre existența umană (societate, economie, psihologia socială și individuală, artă). Potrivit acesteia, crearea Omului Nou a constituit finalitatea supremă a acțiunii politice. Ambiția comunismului a fost de a transcende moralitatea tradițională, însă a suferit de relativism moral. Statului și partidului le-a fost atribuită o moralitate proprie, permițându-li-se *doar* acestora dreptul de a defini sensul și scopul suprem al existenței umane. Statul a devenit valoarea supremă și absolută în cadrul unei doctrine escatologice a revoluției. Prin cultul unității absolute pe calea salvării prin cunoașterea Istoriei, comunismul a produs un proiect nou total, social și politic centrat pe purificarea corpului comunităților care au intrat sub vraja sa ideologică.

Proiectul său revoluționar a fost total și totalizator. Ca un mit politic puternic, comunismul promitea salvarea imanentă, șansa de a obține prosperitate, libertate și egalitate. De fapt, pe parcursul secolului 20, viziunea (*Weltanschauung*) comunistă asupra lumii a devenit fundamentul pentru experimentele politice totalitariste, care au dus la costuri umane teribile.

Comunismul ca doctrină modernă revoluționară, care, de fapt, era o religie politică, a fost fondat de Karl Marx și Friedrich Engels. Marxismul a fost, mai întâi de toate, o încercare demiurgică de a scăpa de detestata orânduire burgheză bazată pe relațiile de piață (proprietatea privată), pentru a depăși relațiile sociale reificate și de a organiza forțe sociale revoluționare pentru confruntarea finală, care ar rezulta „într-un salt de la regatul necesității la regatul libertății". Gândirea revoluționară a lui Marx s-a deosebit mult de alte versiuni ale socialismului (creștin, reacționar-feudal, mica burghezie, critic-utopic). Viziunea ambițioasă radicală a lui Marx a fost legată de convingerea lui fermă, mai ales după 1945, că el era în cunoștință de cauză (postulatul infailibilității epistemice), având în vedere că viziunea sa asupra lumii (*Weltanschauung*) a fost în esență științifică, adică non-utopică. Pentru Marx convingerea că Istoria a fost guvernată de legi a însemnat că odată ce aceste legi erau înțelese, Rațiunea (gândirea) și Revoluția (acțiunea) ar putea coincide în revolta globală eliberatoare și proletară.

Marx privea universul social în primul rând (dar nu numai) în termeni de determinism social și economic. Pentru el și discipolii săi libertatea însemna „necesitate înțeleasă", adică eforturi pentru a îndeplini obiectivele presupuse ale istoriei. Toate realitățile umane au fost subordonate legilor dialectice de dezvoltare, iar istoria a fost proiectată într-o entitate suverană al cărei dictat nu putea fi pus la îndoială. El și-a declarat teoria socială ca fiind formula științifică finală. Nerecunoașterea validității acesteia însemna pentru Marx, dar și pentru succesorii săi comuniști, miopie istorică, tendențiozitate ideologică sau „falsă conștiință". La polul opus, punctul de vedere proletar, avansat de Marx și cristalizat sub formă de materialism istoric, oferea cunoașterea finală și rețeta pentru fericirea universală.

Ingredientul care a permis realizarea misiunii revoluționare a fost conștiința revoluționară de clasă. Prin aceasta, preistoria omenirii

s-ar fi terminat și astfel istoria sa reală putea începe. Pentru Marx, conștiința de clasă a fost rezultatul organic al dezvoltării politice și ideologice a proletariatului. Potrivit lui Friedrich Engels, de exemplu, „proletariatul german a fost moștenitorul filosofiei clasice germane". Tânărul Marx credea că exista o relație dialectală, și prin urmare reciproc obligatorie, între „critica armelor" și „arma criticii" în procesul de depășire a filosofiei – *Aufhebung*.

Intelectualii revoluționari au fost cei care au creat doctrina, dar proletarii nu au fost percepuți ca o masă amorfă în care un grup autoproclamat de „învățători" avea datoria de a injecta conștiința „adevărului istoric". Cu toate acestea, a 11-a „teză despre Feuerbach" a lui Karl Marx a exprimat cel mai bine noutatea transformațională a etosului comunismului: „Filosofii doar *au interpretat* universul în diverse moduri, însă scopul este de *a-l schimba*". Gândirea marxistă consacra o „viziune largă" (Eric Weitz) a dezvoltării istorice: odată molozul din trecut înlăturat, agentul ales al istoriei va indica drumul spre o nouă societate, care ar conduce la realizarea completă a spiritului uman.

Escatologia marxistă a fost o formă de teodicee raționalizată: Dumnezeu a fost înlocuit de Istorie. Istoria a avut doar o singură direcție și se desfășura de la libertatea limitată spre cea absolută. Libertatea, la rândul ei, a fost înțeleasă ca depășirea necesității. Regatul necesității era tărâmul unde economia nu putea asigura deplina egalitate între oameni, în cazul în care politicul era dependent de interesele partizane și în care socialul era atomizat. În contrast, regatul de libertate era tărâmul unde exista o identitate între existență și esență. În acest context, existența umană putea ajunge la deplina-i dezvoltare, iar condiția pentru libertatea tuturor se afla în eliberarea fiecărui individ. La baza comunismului s-a aflat, prin urmare, fundamentalismul teleologic. Destinația sa finală era Cetatea lui Dumnezeu pe pământ, adică triumful proletariatului.

Principalul neajuns al proiectului lui Marx a fost lipsa de sensibilitate față de constituția psihologică a omenirii. Prin cultul său al totalității, teoria socială marxistă, care pretinse a fi cel din urmă arhetip explicativ, a pregătit scena pentru degenerările sale în transpunerea bolșevică (leninistă) în dogmă și o nemiloasă per-

secuție a ereticilor. Accentul lui Marx asupra emancipării umane ca fiind absorbția conștientă a societății de către individ, egalarea de către acesta a antagonismului social cu conflictul de clasă a dus la susținerea eliminării intermediarilor (legilor, instituțiilor etc.) care reglementează relația dintre societatea civilă și stat. Marx nu a reușit să dea instrucțiuni cu privire la realizarea unității sociale. Viziunea utopică, escatologică a gândirii politice a lui Marx a fost tradusă într-un program revoluționar de acțiune de către Vladimir Ilici Lenin (născut Ulianov). O asemenea discrepanță a lăsat spațiu deschis pentru înțelegerea creativă a necesității, care a dus la versiunea bolșevică a mântuirii omului. În viziunea lui Lenin, Partidul de avangardă monolit a devenit depozitarul de speranță umană, o fraternitate strâns unită de militanți iluminați și, prin urmare, adevăratul mecanism al libertății umane. Combinația de marxism și partid/putere a așezat gândirea politică comunistă pe calea autopurificării (epurări permanente și ofensivă socialistă).

Sub îndrumarea lui Lenin, partidul bolșevic a organizat Revoluția din octombrie 1917 împotriva guvernării Imperiului Rus și a stabilit sistemul autoritar al unui singur partid, care s-a sfârșit în decembrie 1991. Eforturile lui Lenin au fost în principal în domeniul politicii revoluționare și în construirea unei organizări revoluționare care să fie în măsură să coordoneze și să supravegheze eforturile clasei muncitoare de a acapara puterea, de a zdrobi vechea mașinărie de stat și de a construi o societate fără clase, comunistă. De la bun început, regimul leninist a fost bazat pe violență și represiune împotriva oricărei forme de opoziție politică. Aceste trăsături autoritare ale leninismului au fost ulterior exacerbate de Stalin, care a transformat Uniunea Sovietică într-un stat totalitar. Umanismul bolșevic a fost condiționat doar de succesul cauzei în care era angajat. Existența individului își menținea rostul în lume în măsura în care contribuia la construirea Utopiei sociale. Înțelegerea lui Lenin despre moralitate s-a bazat pe un principiu formulat în secolul 19 de către revoluționarul Serghei Neceaev în *Catehismul revoluționarului*: „Tot ce sprijină triumful revoluției este moral. Imoral și criminal este tot ce îi stă în cale". Prin urmare, leninismul s-a bazat pe „raționalitatea de țintă" (T.H. Rigby). Acesta presupunea o concep-

ție radical utilitară, transformistă a politicului, materializată în cele din urmă în divinizarea unui Partid/Stat mitic, care deține dreptul la viață și la moarte asupra supușilor săi.

Pentru Lenin, soarta revoluției comuniste prezise de Karl Marx depindea de maturitatea și voința politică a **partidului revoluționar**. Cand Lenin și-a început cariera politică, social-democrații din întreaga lume erau grupați în cadrul Internaționalei a II-a. Gândirea marxistă a acestei organizații a respins mijloacele revoluționare de răsturnare a ordinii stabilite și a subliniat rolul reformelor evoluționiste. Lenin a găsit această abordare prea moderată. El credea că, lăsată de capul ei, clasa muncitoare nu s-ar fi angajat niciodată într-o mișcare revoluționară de ansamblu pentru a învinge capitalismul. Ca și Marx, Lenin a văzut revoluția proletară ca pe un fenomen global, dar el a modificat unele principii de bază ale teoriei marxiste. Lenin a observat pasivitatea muncitorilor din țările industrial avansate și a explicat aceasta ca fiind capacitatea burgheziei de a coopta clasa muncitoare în sistem. Potrivit lui Lenin, burghezia a reușit în coruperea ideologică a proletarilor și a partidelor acestora. Prin urmare, a fost importantă crearea unui nou tip de partid politic, care să refuze orice formă de fuziune cu forțele dominante existente și care, eventual, să exercite o putere politică excesivă. Lenin avea nevoie de o organizație revoluționară bine închegată, structurată aproape ca un ordin militar pentru a injecta conștiința revoluționară proletariatului și a-i conduce pe muncitori în luptele revoluționare. Partidul a apărut ca întruchipare a rațiunii istorice, iar militanții trebuiau să execute ordinele sale fără nicio ezitare sau reținere. Disciplina, taina și ierarhia rigidă au fost esențiale pentru un astfel de partid mai ales în condițiile activităților clandestine (asemenea celor din Rusia). Rolul principal al partidului a fost de a trezi conștiința proletară de sine și a induce doctrina revoluționară (credința) în rândurile proletariatului latent. În loc să se bazeze pe dezvoltarea spontană a conștiinței clasei muncitoare, leninismul a văzut partidul ca pe un agent catalizator aducător de cunoștințe revoluționare, voință și organizare a maselor exploatate: „Fără o teorie revoluționară… nu poate exista o mișcare revoluționară". Recunoașterea importanței propagandei ideologice a fost însoțită în leninism de accentul pe organizația revoluționară,

care devine pilonul central al practicii revoluționare. Odată cu Lenin, misticismul partidului de tip nou a devenit o caracteristică a politicilor radicale în secolul 20. Partidul a fost acel agent istoric care a reunit revoluționarii profesioniști, acei care, prin reunirea facultăților de gândire și acționare, și-au recâștigat „harul existenței originale armonioase" (Igal Halfin).

Absolutismul ideologic, sacralizarea scopului suprem, suspendarea facultăților critice și cultul liniei partidului ca expresie perfectă a voinței generale aveau să fie înglobate în proiectul bolșevic original. Lenin a impus două elemente fundamentale cu privire la concepția bolșevică a politicului: legea ca un epifenomen al moralei revoluționare și heteronomia acțiunii individuale. Anihilarea democrației în practica leninistă este determinată de natura partidului ca un substitut secular pentru misticismul unificator totalizator din corpul politic al suveranului absolut (regele medieval). Cu alte cuvinte, modelul leninist susține omogenizarea integrală a spațiului social ca un ideal politic și pragmatic. Ideologia pătrunde în întreaga dinamică a regimului „întărind și proiectând acțiunea, fără de care guvernarea, violența și socializarea devin imposibile" (Michael Geyer).

Lenin a revizuit teoria marxistă clasică cu privire la localizarea centrului revoluționar în Occidentul capitalist avansat. Într-una dintre scrierile sale cele mai influente, *Imperialismul, stadiul cel mai avansat al capitalismului,* Lenin susține că a apărut o nouă și finală etapă a capitalismului, în care monopolul înlocuiește concurența, concentrarea de capital atinge punctul culminant, iar războiul dintre puterile capitaliste devine inevitabil. În viziunea lui Lenin, imperialismul a fost vinovat de ororile de nedescris ale Primului Război Mondial. Sistemul capitalist mondial a fost obligat să se descompună, dar acest colaps, afirma Lenin, avea să se producă mai întâi în cele mai slabe verigi ale lanțului imperialist, mai degrabă în Est decât în Vest. Cu contradicțiile sale sociale și economice insolubile, codașa Rusie părea țara în care revoluția ar fi putut triumfa în primul rând. Masele erau profund nemulțumite de vechea orânduire, înfuriate de costurile războiului și gata să se angajeze într-o răsturnare revoluționară. Burghezia rusă era prea slabă pentru a fi în stare să opună

rezistență decisivă maselor radicalizate, iar proletariatul era destul de dezvoltat pentru a deveni clasă conștientă datorită activităților altruiste ale partidului bolșevic.

În lucrarea sa *Statul și revoluția*, scrisă în 1917, cu câteva luni înainte de venirea bolșevicilor la putere, Lenin susținea ca mașinăria de stat militarist-birocratică a burgheziei trebuia răsturnată și înlocuită de către consiliile revoluționare (organe ale democrației directe și participative).

Mai târziu, în timp ce noul stat sovietic se confrunta cu foametea, sărăcia, rezistența Gărzii Albe și intervenția străină, Lenin dezvolta teoria sa privind dictatura proletariatului, prin care a înțeles un regim politic în care autoritatea centralizată era exercitată de către agențiile administrative ale partidului-stat. Imboldul inițial către democrație începând cu păturile de jos și autoîmputernicirea maselor a fost înlocuit cu accentul pus pe reconstruirea mașinăriei de stat, care, potrivit lui Lenin, era indispensabilă pentru apărarea revoluției și urmărirea scopurilor sale principale. Într-adevăr, Lenin a văzut acest lucru ca pe o etapă temporară și nu s-a resemnat niciodată cu ideea că revoluția rusă ar fi nu doar prima, dar și singura revoluție proletară în deceniile ce urmau.

Restaurarea prerogativelor statului a fost pentru Lenin un „rău necesar". Astfel, el a încercat să justifice noțiunea de dictatură proletară prin definirea acesteia ca fiind dictatura majorității populației (inclusiv a țărănimii sărace) și, prin urmare, nu era întocmai o dictatură. În formă, spunea Lenin, aceasta era dictatură, dar în esență, deoarece reprezenta interesele și aspirațiile marii majorități a populației, aceasta era adevărata democrație.

Mai târziu, Stalin avea să transforme absolut toate caracteristicile conceptului lui Lenin privind dictatura proletariatului într-o dogmă pentru a-și justifica regimul său extrem de represiv și terorist. Acest lucru a fost posibil, deoarece conceptul leninist privind dictatura proletariatului însemna disprețul pe care îl avea pentru statul de drept: „Dictatura revoluționară a proletariatului", scria Lenin în 1918, „este puterea câștigată și menținută a proletariatului împotriva burgheziei, putere nerestricționată de nicio lege". Lenin era convins însă că aceste măsuri excepționale temporare, inclusiv

persecuția disidenților și interzicerea tuturor partidelor politice, cu excepția celui bolșevic, erau necesare pentru supraviețuirea revoluției în Rusia. Pe termen lung totuși, el spera că revoluția va triumfa în Occident și ar fi devenit posibilă o anumită relaxare politică și economică. Noua sa politică economică (NEP), inițiată în 1921, a arătat disponibilitatea lui Lenin de a abandona viziunea economică utopică inițială și de a permite o economie mixtă (cu elemente semnificative ale pieței în plus față de controlul statului asupra industriei, comerțului extern și bancilor). Ultimul efort al lui Lenin, care a coincis și cu deteriorarea dramatică a sănătății sale, a fost de a se opune despotismului în creștere al lui Stalin. În ultimele sale scrieri, Lenin a cerut ca Stalin să fie înlocuit din poziția de secretar general, dar porunca sa nu a fost luată în seamă de către elita bolșevică. Stalin deja controla aparatul partidului/statului și era văzut ca fiind cel mai fidel discipol al lui Lenin.

După moartea lui Lenin a avut loc o luptă aprigă în randul liderilor bolșevici. În cele din urmă, în 1929, Stalin a triumfat peste adversarii săi și a inițiat o revoluție de sus, creând un partid postleninist, stalinist și o tiranie extrem de centralizată, bazată pe ideologie. Totuși, semințele regimului stalinist au fost semănate de Lenin. Într-adevăr, Stalin nu a creat instituții noi și nici nu a adăugat vreun capitol semnificativ leninismului. El a dus până la extremă logica intolerantă a leninismului și a transformat URSS-ul într-un stat polițienesc. Partidul comunist a fost transformat dintr-o elită revoluționară într-o castă birocratică al cărei unic scop era de a păstra și de a spori puterea liderului și privilegiile sale. Treptat, dictatura proletariatului a devenit un slogan sec care legitima domnia absolută a lui Stalin și represiunile poliției secrete împotriva populației. Invocând lupta lui Lenin asupra fracționalismului, Stalin a distrus complet orice democrație din cadrul partidului, persecutând vicios pe toți adversarii (reali sau imaginari), și a impus o dictatură monolitică bazată pe epurări permanente și teroare în masă. În absența fizică a liderului luminos încarnând puterea absolută a partidului – Lenin, „comunitatea închipuită a discipolilor leniniști" (Klaus-Georg Riegel) a trebuit să se reinventeze prin ancorarea carismei lor în scrierile părinților fondatori. Tradiția inventată a marxism-leninismului a fost

ulterior inoculată în rândurile partidului ca un mijloc de stabilizare a identității normative a partidului. „Revenirea la leninism" a devenit o importantă temă a opoziției antistaliniste, în special în rândurile susținătorilor lui Troțki. Mai târziu, după moartea lui Stalin în 1953, Nikita Hrușciov proclama restaurarea normelor leniniste în viața de partid și denunța „cultul personalității" lui Stalin (adică adorația cvasireligioasă a liderului suprem) ca fiind non-leninist. În anii 1980, Mihail Gorbaciov a aprofundat criticile lui Hrușciov referitoare la stalinism și a căutat să insufle pluralism în cadrul instituțiilor sovietice. În eforturile sale de democratizare, Gorbaciov a mers dincolo de logica leninistă și a abandonat atât conceptul dictaturii proletariatului, cât și monopolizarea puterii de către partid.

Istoricul Martin Malia a denumit corect sistemele comuniste ca fiind **ideocrații partocratice**. Unica pretenție de legitimitate a acestora deriva din credința-structură organizată împărtășită de elite și inoculată maselor, potrivit căreia Partidul era unicul beneficiar al accesului direct la adevărul istoric. Lenin a modificat marxismul în sensul că a atribuit rolul revoluționar mai degrabă partidului de avangardă decât clasei proletare; el a văzut izbucnirea revoluției mai degrabă într-o țară mai puțin dezvoltată decât în cele dezvoltate (Rusia, nu Europa de Vest); și a făcut din dictatura proletariatului nucleul teoriei sale privind statul comunist. Pe scurt, datorită contribuției lui Lenin la rusificarea marxismului, leninismul a reprezentat o sinteză între valorile social-democratice din Occident și tradițiile rusești ale violenței revoluționare.

Marx proclama comunismul ca fiind rezolvarea *adevărată* a conflictului dintre om și natură și dintre om și om: „Comunismul este enigma rezolvată a istoriei și cunoaște că este soluția". Explicația pentru destinul exemplar și consecințele doctrinei sale depinde de câțiva factori esențiali: viziunea adepților săi – elita superioară al cărei obiectiv utopic consacră cele mai barbare metode; negarea dreptului la viață pentru cei definiți ca fiind „paraziți degenerați și animale de pradă" – dezumanizarea deliberată a dușmanilor/victimelor statului; și ceea ce istoricul francez Alain Besançon recunoștea ca fiind perversitate ideologică în centrul gândirii totalitariste: falsificarea ideii binelui *(la falsification du bien*). Comunismul a încercat să cuprindă

și să filtreze prin prisma matricei sale ideologice tot ce avea potențial de discurs public. Acesta încerca să controleze și să medieze orice narațiune autodefinită. El a creat un „nou tip de hegemonie culturală", care avea ca scop efectuarea „unei revoluții antropologice, prin utilizarea unei politici ritualistice și transformatoare" (Roger Griffin). Reformele lui Mihail Gorbaciov (cunoscute ca *glasnosti* și *perestroika*) vizau raționalizarea sistemului sovietic, injectarea unei noi vieți în instituțiile leniniste, eficientizarea economiei, condamnarea atrocităților staliniste și restabilirea entuziasmului ideologic bolșevic original. De fapt, el a continuat experiențele anterioare menite să umanizeze socialismul (Revoluția Ungară, Primăvara de la Praga, revizionismul marxist din Polonia și Iugoslavia). Revoluțiile din 1989 au demonstrat că comunismul și-a epuizat toate resursele de atac și a dus la prăbușirea regimurilor leniniste în Europa de Est și Centrală. În decembrie 1991, URSS s-a destrămat. Căderea comunismului în Europa a generat spațiu pentru mitologiile politice alternative, care au determinat proliferarea a ceea ce eu numesc *fantezii ale mântuirii*: surogate ideologice a căror principală funcție era unificarea discursului public și oferirea cetățenilor a unei surse de identitate ușor de recunoscut, ca parte a unei comunități etnice (sau politice) vag definite. Se poate încheia citând din filosoful polonez Leszek Kolakowski, un intelectual care a trăit atât seducția marxismului, cât și amara dezamăgire de aplicațiile sale practice: „Autodivinizarea omenirii, căreia marxismul i-a dat expresie filosofică, a sfârșit în același mod ca și toate tentativele de acest gen, fie ele individuale sau colective: ea s-a dezvăluit ca fiind un aspect caraghios de robie umană" (*Main Currents of Marxism*, ediția nouă cu o prefață și un epilog nou, Norton, 2005, p. 1212).

Bibliografie

Tariq Ali, ed., *The Stalinist Legacy: Its Impact on the 20th-Century World Politics*, Harmondsworth and New York: Penguin Books, 1984.

Tariq Ali, *The Idea of Communism*, Londra: Sewagull Books, 2009.

Alain Besançon, *The Rise of the Gulag: Intellectual Origins of Leninism*, New York: Continuum, 1981.

Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1973.

Peter Baehr, ed., *The Portable Hannah Arendt*, New York: Penguin Books, 2000.
Nicholas Berdyaev, *The Origin of Russian Communism*, Ann Arbort; University of Michigan Press, 1971.
Archie Brown, *The Rise and Fall of Communism*, New York: Harper Collins, 2009.
Archie Brown, *Seven Years that Changed the World: Perestroika in Perspective*, Oxford: Oxford University Press, 2007.
Daniel Chirot, *Modern Tyrants: The Power and Prevalence of Evil in Our Age*, New York, The Free Press, 1994.
Robert Conquest, *Reflections on a Ravaged Century*, New York: Norton, 2000.
Richard H. Crossman, ed., *The God that Failed*, cu o nouă prefață de David C. Engerman, New York, Columbia University Press, 2001.
Sheila Fitzpatrick, ed., *Stalinism: New Directions*, Londra, Routledge, 2000.
Robert Gellately, *Lenin, Stalin, and Hitler: The Age of Social Catastrophe*, New York, Knopf, 2007.
Emilio Gentile, *Politics as Religion*, Princeton, Princeton University Press, 2006.
James Gregor, *Marxism, Fascism, and Totalitarianism*, Stanford, Stanford University Press, 2009.
Ken Jowitt, *New World Disorder: The Leninist Extinction*, Berkeley, University of California Press, 1992.
Leszek Kolakowski, *Main Currents of Marxism*, ediție nouă cu prefață și epilog noi, New York, Norton, 2005.
Arthur Koestler, *Darkness at Noon*, New York, Bantam Books, 1986.
Claude Lefort, *Complications: Communism and the Dilemmas of Democracy*, New York, Columbia University Press, 2007.
Lorenz Liithi, *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*, Princeton, Princeton University Press, 2008.
Georg Lukacs, *History and Class Consciousness: Studies in Marxist Dialectics*, Cambridge, MIT Press, 1985.
Steven Lukes, *Marxism and Morality*, Oxford, Clarendon Press, 1985.
Martin Malia, *The Soviet Tragedy: A History of Socialism in Russia, 1917-1991*, New York, Editura Liberă, 1994.
David McLellan, *Marxism after Marx*, a patra ediție, New York, Palgrave Macmillan, 2007.
Richard Pipes, *Communism: A History*, New York, Modern Library, 2001.
Robert Service, *Comrades! A History of World Communism*, Cambridge: Harvard University Press, 2007.
Göran Therborn, *From Marxism to Post-Marxism*? Londra, Verso, 2008.

Vladimir Tismaneanu, *The Crisis of Marxist Ideology in Eastern Europe: The Poverty of Utopia*, Londra, Routledge, 1988.
Vladimir Tismaneanu, *Fantasies of Salvation: Democracy, Nationalism, and Myth in Postcommunist Europe*, Princeton, Transaction Publishers Princeton, 1998.
Robert C. Tucker, *Philosophy and Myth in Karl Marx*, Ediția a treia, cu o introducere nouă din partea autorului, New Brunswick, Transaction Publishers, 2001.
Robert C. Tucker, *The Marxian Revolutionary Idea*, New York, Norton, 1969.
Robert C. Tucker, *The Soviet Political Mind: Stalinism and Post-Stalin Change,* New York, Norton, 1971.
Alexander Yakovlev, *The Fate of Marxism in Russia*, New Haven, Yale University Press, 1993.
Alexander Yakovlev, *A Century of Violence in Soviet Russia*, New Haven, Yale University Press, 2002.
Andrzej Walicki, *Marxism and the Leap into the Kingdom of Freedom: The Rise and Fall of the Communist Utopia*, Stanford, Stanford University Press, 1995.

Leonidas DONSKIS

LITUANIA

Născut în 1962. Membru al Parlamentului European (MEP), filosof, analist social. Lucrări: *Troubled Identity and the Modern World,* Palgrave Macmillan, New York, 2009; *Power and Imagination: Studies in Politics and Literature*, Peter Lang, New York, 2008; *Loyalty, Dissent, and Betrayal: Modern Lithuania and East-Central European Moral Imagination* (Amsterdam & New York: Rodopi, 2005), *Forms of Hatred: The Troubled Imagination in Modern Philosophy and Literature*, Rodopi, Amsterdam & New York, 2003; *Identity and Freedom: Mapping Nationalism and Social Criticism in Twentieth Century – Lithuania,* Routledge, London & New York, 2002; *The End of Ideology and Utopia? Moral Imagination and Cultural Criticism in the Twentieth Century,* Peter Lang, New York, 2000.

După comunism: identitate și moralitate în Țările Baltice

Țările Europei de Est par a fi blocate mental undeva între descoperirea logicii intrinseci a capitalismului caracteristic secolului al XIX-lea și perioada de după Republica de la Weimar – cu o creștere economică incredibil de rapidă și îmbrățișarea pasională a valorilor antreprenoriatului liber și ale capitalismului, însoțite de multă anomie, scindarea corpului social, contraste sociale pronunțate, un nivel șocant de corupție, cultura sărăciei (ca să ne reamintim termenul lui Oscar Lewis semnificând încredere scăzută, autovictimizare, neîncredere în legăturile și relațiile sociale, disprețul pentru instituții etc.) și cinism.

Epoca noastră postmodernă și posttotalitară din regiunea baltică a reușit să comprime două secole de istorie europeană neîntreruptă într-un deceniu de „tranziție" a statelor baltice și a altor state din centrul și estul Europei de la economia planificată a comunismului la economia pieței libere și capitalismul global. Europa de Est pare să fi devenit un fel de laborator în care viteza schimbărilor sociale și a transformărilor culturale poate fi testată și măsurată. De fapt, Țările Baltice și societățile lor sunt cu mult înaintea a ceea ce se numește marea narațiune istorică sau, mai simplu spus, a istoriei previzibile și moralizatoare; nu, aceste societăți sunt mai rapide decât istoria.

După prăbușirea Uniunii Sovietice, în statele baltice identitatea și moralitatea au devenit elemente primordiale ale existenței politice. Se putea utiliza în cazul Țărilor Baltice descrierea lui Milan Kundera din *Tragedia Europei Centrale*, publicată în 1984, referitoare la țările Europei Centrale: o varietate imensă de cultură și gândire într-o zonă mică. Cu toate acestea, problema care s-a pus imediat era dacă relația care ne lega de vecinii noștri, Letonia și Estonia, avea să devină doar o amintire a înrobirii comune și a senzației de insecuritate. Puteam oare noi să creăm o nouă identitate regională baltică, una deschisă și globală, în care să ne trecem în registru trecutul și prezentul nostru conform unor criterii cu totul diferite?

Până acum, modernitatea Europei Occidentale ne furniza o teorie care explica lumea din jurul nostru; problema este că Europa de Est a schimbat lumea, devenind mai mult decât o entitate care emană teorii. Europa de Est reprezintă un laborator al schimbării și o vastă zonă de efecte secundare și prejudicii cauzate lumii de către modernitate. Ca atare, aceasta prezintă în continuare dovezi empirice pentru Occident, ca acesta să aprecieze „a doua modernitate" (potrivit lui Ulrich Beck) sau „modernitatea lichidă" (cum a numit-o Zygmunt Bauman), comprimată și condensată aici în mai puțin de două decenii.

După cum a descris-o Vytautas Kavolis (1930-1996), eminentul sociolog lituanian din emigrație, regiunea baltică pare un laborator al schimbării adânc înrădăcinat în Europa de Est, ea în sine fiind o regiune de graniță a Europei, – laboratorul unde pot fi testate toate provocările și tensiunile modernității și unde pot căpăta formă scenariile pentru viața din Europa din viitorul nu foarte îndepărtat.

Mai există regiunea baltică după 1990?

Care este relația dintre Lituania și celelalte două națiuni baltice? Lituania diferă de Letonia și Estonia în mai multe privințe. Deși este bogată în comunități și minorități religioase formate istoric, Lituania catolică, datorită legăturilor sale istorice cu Polonia și cu alte națiuni din Europa Centrală și de Est, este mai mult o națiune est-central-europeană decât Letonia și Estonia, care sunt luterane. Prin urmare, ar fi eronat de asumat căi aparent identice pentru statele baltice în rolul și locul acestora în istoria modernă.

Istoria Lituaniei și înțelegerea ei ar fi de neconceput fără a ține cont de unele țări din estul și centrul Europei precum Polonia, Belarus și Ucraina. Letonia este inseparabilă de influențele majore ale Germaniei și Suediei, iar Estonia de cele ale Suediei și Danemarcii, ca să nu mai vorbim de legăturile culturale strânse pe care le are cu Finlanda.

Lituania este o organizare statală veche care a avut o prezență puternică în Europa medievală și renascentistă. Letonia și Estonia au apărut ca noi actori politici în secolul al XX-lea. De aceea, pe bună dreptate atunci, după 1990, când Lituania și celelalte două state baltice au devenit independente, politicienii și presa au început să glumească despre unitatea celor trei surori baltice pe care au obținut-o din experiența lor comună de a fi fost trei deținute în aceeași celulă de închisoare.

Nu e de mirare că acest lucru l-a determinat pe Toomas Hendrik Ilves, fostul ministru de externe (actualul președinte) al Estoniei, să descrie Estonia ca fiind o țară mai degrabă nordică decât baltică. De fapt, în secolul al XX-lea, Țările Baltice au suferit schimbări politice considerabile. Merită reamintit faptul că Finlanda, înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, era considerată de asemenea stat baltic. Cu alte cuvinte, existau patru state baltice în Europa în perioada interbelică. Faptul că doar trei au intrat în secolul al XXI-lea este o grimasă a istoriei moderne. Cu toate acestea, unele similitudini și afinități ale Țărilor Baltice sunt mai mult decât evidente. Toate aceste trei națiuni au stat la aceeași răscruce istorică după Primul Război Mondial. Toate au fost legate de destinul Rusiei în ceea ce privește (in)dependența și emanciparea. Toate trei au existat ca state independente între 1918 și 1940.

În acea perioadă, toate aceste trei state au adoptat politici liberale în privința minorităților, acordând un fel de autonomie personală, culturală, neteritorială vastelor lor minorități – Lituania pentru evrei, Letonia pentru germani, iar Estonia pentru minoritățile germană și rusă. Toate trei au căutat să se inspire din limbile și culturile lor seculare. Toate au un puternic element romantic în memoria lor istorică și în autopercepție.

Nu în ultimul rând, toate au avut de beneficiat de la emigranții lor și de rolul acestora în politică și cultură. Este suficient de menționat că președinții celor trei state baltice au fost sau continuă să fie emigranți, care și-au petrecut o mare parte a vieții lor peste hotare și care s-au întors în țările lor respective după ce acestea și-au restabilit independența după 1990: Valdas Adamkus în Lituania, Vaira Vyke-Freiberga în Letonia și Toomas Hendrik Ilves în Estonia. Un alt aspect foarte important este că traiectoriile identității lituaniene și baltice ne permit să înțelegem mult mai bine istoria secolului al XX-lea.

Întrebările care se impun acum sunt: cum va fi regiunea baltică în secolul al XXI-lea? Care va fi numitorul comun dintre Klaipeda, Riga, Tallinn, Kaliningrad și St. Petersburg în noua epocă? Se vor apropia statele baltice de statele nordice sau vor rămâne o zonă de frontieră în care vor continua să lupte între ele concepțiile contrastante privind politicul și viața publică a Occidentului și a Estului Europei?

Acestea sunt unele dintre întrebările pe care le pune regiunea baltică: a le formula este nu mai puțin util decât a răspunde la ele. Posibil, în această regiune sunt încercate anumite experiențe vitale pe care țările mai mari și mai influente încă nu le-au avut, la care se vor putea aștepta în viitor.

Mai rapid decât Istoria

În mod interesant, expresia „mai rapid ca Istoria" capătă un sens special când este vorba despre Europa Centrală și de Est. Viteza timpului în „o altă Europă", cum au descris-o Czesław Miłosz și Milan Kundera, fiecare în felul său, depășește imaginația istorică, culturală și politică a europenilor occidentali și a americanilor. După prăbușirea Uniunii Sovietice, statele ex-sovietice și postcomuniste au suferit schimbări sociale și culturale considerabile. Ca o parafrazare a titlului romanului lui Kundera, care a devenit o sintagmă admirabilă ce exprimă percepția istoriei și înțelegerea vieții în Europa Centrală și de Est, toate acestea duc la experiența insuportabilei ușurimi a schimbării.

Evenimentele majore și mișcările care au determinat civilizația timp de secole în Europa Occidentală au căpătat în Europa Centrală

și de Est forma unor programe economice și politice rapide, care au trebuit să fie implementate de statele succesoare ale Uniunii Sovietice. Aceasta însemna că noile democrații au trebuit să ajungă din urmă Europa Occidentală pentru a se califica în clubul exclusiv și de onoare al Europei. Mai mult decât atât, „o altă Europa" a trebuit să devină și mai rapidă ca istoria, transformându-se într-un actor colectiv mai mult sau mai puțin recunoscut al economiei globale și al politicului.

Capitalismul, care, timp îndelungat, fusese prezentat în manualele școlare ca fiind pericolul cel mai mare al omenirii, acum pare mai agresiv și mai dinamic în societățile postsovietice decât în țările mult mai moderate, timide, egalitariste, social-democrate și postcapitaliste ale Europei de Vest.

Suedia, Finlanda și restul țărilor nordice, de exemplu, se pot doar minuna de ceea ce ele percep ca fiind un fel de capitalism demodat, reciclat, istoric și nemilos al Balcanilor. Țările care pentru cetățenii sovietici reprezentau întruchiparea „capitalismului sălbatic", cu glorificarea câștigătorilor și disprețuirea perdanților, în prezent, le par a fi uluitor de comunitare, calde și umane.

Ele sunt pure și inocente în comparație cu mentalitatea de tip „primul venit, primul servit" sau „prinde tot", sau „fură ce pică", care, în mod paradoxal, dar logic, se îmbină cu un fel de marxism inversat – această varietate extrem de vulgară de determinism economic și materialism în Lituania și alte țări din Europa Centrală și de Est nu prea îi miră pe cei care știu că ultimul lucru la care te poți aștepta să fie considerat prioritate este cultura. Cu toate că mulți doar pretind a aborda serios acest subiect, fără a încerca să faciliteze dialogul intelectual dintre țări, aproape toți sunt de părere că Occidentul este cel care trebuie să plătească pentru „cultura, spiritualitatea și caracterul unic" ale țărilor posttotalitare – granturi generoase în schimbul suferinței și experienței unice.

Dacă vrem să ne imaginăm o îmbinare a fenomenelor de conștiință, politică și cultură din secolele al XIX-lea și al XX-lea, putem considera cu certitudine că epoca noastră postmodernă și posttotalitară a reușit să comprime două secole de istorie europeană neîntreruptă într-un deceniu de „tranziție" a Lituaniei de la economia planificată

a comunismului la economia pieței libere și capitalismul global.

Sunt mai rapide decât istoria, dar mai încete decât viața unui om. Oamenii deseori se plâng că viețile și carierele lor au fost distruse de aceste schimbări sociale rapide și transformări majore. Pentru ei este o tragedie și ei argumentează (nu fără temei) că viața, energia și munca lor au fost în zadar. O viață de om se dovedește a fi insuficientă pentru a vedea transformarea radicală și palpitantă a societății.

Vytautas Kavolis a elaborat o teorie a postmodernismului ca fiind o încercare de a reconcilia ceea ce a fost separat de modernitate. În același timp, ideea de postmodernism a servit, după Kavolis, ca un cadru de interpretare pentru ruptura dintre modernist și antimodernist. El de asemenea a legat conceptul de postmodern cu procesul de desovietizare:

> Dacă desovietizarea, în diversitatea și formele sale, continuă relativ liber și nu se complace în propria sa retorică, ea are potențialul de a deveni o mișcare civilizatoare de prim rang. Dacă conceptul de „*post*-modern" mai poate fi recuperat de la cultiștii care au făcut din el un monopol al exuberanței lor, desovietizarea ar putea fi într-adevăr considerată „postmodernă" în unele accente culturale ale sale. (Eu concep „postmodernismul" nu ca antimodernist, ci ca o punte între „modernist" și „antimodernist".) (Kavolis 1995, 166)

Artiștii și umaniștii din Lituania ar putea să umple multe goluri și să clădească punți între unele părți ale sensibilității umane divizate în discipline și împrăștiate în universul culturii noastre globale. Ei sunt înaintea multor procese sociale și politice care se derulează în prezent în Lituania. Ei prezic aceste procese și le resping, râd de ele, se amuză pe seama lor, le anticipează și le pun la îndoială în mod critic. Arta contemporană a devenit un fel de critică socială și culturală în lumea noastră postmodernă – și acest lucru este valabil pentru societățile din Europa Centrală și de Est mai mult decât oriunde.

În același timp, arta și cultura contemporană pot preveni o altă boală a timpurilor noastre – manipularea nelimitată și nerușinată a opiniei publice în numele libertății și democrației. Ele pot face asta prin a pune în discuție toate ce eșuează în a face dreptate și respect pentru demnitatea umană. Prin aceasta, artiștii și savanții contem-

porani ar putea să găsească sensul existenței lor în epoca noastră a divorțului dintre cuvinte și sensuri, putere și politică, politețe și sensibilitate – cu eforturile lor de a ajuta la recuperarea sociabilității alterate și a puterii de asociere, care este critică pentru societățile lor. În secolul al XX-lea, artiștii moderni au urât mulțimile și au pledat pentru individ. Arta postmodernă, dacă este înțeleasă bine, ar putea să fie avocatul comunității, astfel încercând să reconcilieze individul cu comunitatea sau societatea.

Oricare ar fi ritmul vieții și intensitatea schimbărilor, epoca noastră poate fi mai rapidă decât istoria, în special dacă aceasta este măsurată așa cum era măsurată cu un secol în urmă. Totuși, ea întotdeauna va fi mai înceată decât viața unui om luat aparte. Eforturile culturii contemporane de a-l reconcilia pe individ cu sine însuși, cu comunitatea, societatea și istoria vin ca un tribut pentru ceea ce întotdeauna rămâne în afara istoriei sau înaintea acesteia – valorile, umanitatea și miracolul dialogului interuman.

Cultura determinismului

Fenomenele inocenței și autovictimizării au un rol esențial în modelarea a ceea ce poate fi numit cultura și determinismul sărăciei. Conștiința victimizată este alimentată de credința în forțele răuvoitoare și sinistre ale universului – care s-ar manifesta prin structuri umane secrete și evazive –, care manipulează și domină lumea prin activitățile lor subversive, care au ca țintă imediată un singur actor, cel mai vulnerabil și mai fragil. Principiul răului este întotdeauna atribuit celui mare și puternic, iar principiul binelui este rezervat exclusiv pentru cel mic, vulnerabil și fragil.

Implicit, eu nu pot să greșesc sau să păcătuiesc, pentru că așa se face că aparțin unui grup mic, vulnerabil și fragil – ori viceversa, eu niciodată nu pot fi de partea bună dacă m-am născut și am crescut într-un grup privilegiat și puternic. Aceasta înseamnă că valoarea și calitățile mele ca om sunt predeterminate și de aceea pot fi ușor apreciate după rasă, gen, naționalitatea și clasa mea.

Acest fel de barbarie modernă, conform căruia toți oamenii sunt ireversibil modelați și conduși de forțe biologice sau sociale, neavând

o alegere morală sau intelectuală, este un substrat solid pentru teoria conspirației. În mod regretabil, barbaria modernă, care privează umanitatea de sentimentul de comuniune umană și tinde să-l înlocuiască cu conceptul de animozitate naturală și luptă continuă între grupurile sau forțele ireconciliabile, tinde să iasă la suprafață și să-și extindă influența dincolo de conștiința underground. Departe de a putea fi calificată ca patologie socială, ea își asumă statutul de ceea ce se consideră a fi normal și chiar progresist.

Teoria conspirației nu lasă loc pentru critica autoreflexivă și autodescoperirea critică. În acest moment, ele sunt dușmanul de moarte al filosofiei morale. Filosofia politică modernă, dacă este înțeleasă adecvat, este o prelungire a filosofiei morale, punctul de plecare al teoriei conspirației este negarea radicală a reflecției teoretice, a judecății critice și a responsabilității morale. Poziția teoriei conspirației este că agențiile binelui și răului sunt create o dată pentru totdeauna și că unica deosebire dintre bine și rău este că binele este neputincios și condamnat să sufere continuu, pe când răul este atotputernic și motivat doar de setea de putere.

Manipularea infinită și puterea nelimitată sunt scopurile supreme care motivează forțele răului. Lumea este prea naivă, vulnerabilă și fragilă pentru a-i putea demasca pe adevărații stăpâni și manipulările acestora, cu care țin lumea în întuneric și ignoranță, stupiditate și autoamăgire – acesta este mesajul revelator pe care îl oferă teoria conspirației adepților săi.

Vytautas Kavolis sugerează că acest fenomen este adânc înrădăcinat în sistemul modern de moralizare, pe care el l-a denumit **cultura determinismului**. Kavolis afirmă:

> Cultura amorală modernă, care tinde să elimine noțiunea de responsabilitate individuală morală, fără a lua în serios responsabilitatea colectivă, este *cultura determinismului*. În această cultură se presupune că indivizii sunt modelați și conduși de forțe biologice sau sociale în toate lucrurile esențiale, fără a avea control sau posibilitatea de alegeri majore. Cele patru precepte intelectuale majore ale acestei culturi sunt cuprinse în teoria conform căreia „biologia (sau moștenirea rasială) este destinul"; credința că omul este și ar trebui să nu fie altceva decât o mașină calculat-utilitară de maximizare a plăcerii; convingerea că individul în societățile

> actuale este o victimă a condițiilor sociale „opresive", „pauperizante", „devitalizante" sau „tradițional construite" ale existenței sale (fără a avea abilitatea de a deveni stăpân al propriului destin și a-și asuma responsabilitatea pentru acțiunile sale); și noțiunea că omul poate fi ajutat să iasă din aceste condiții doar sub „îndrumarea experților" care au o „politică socială rațională" la dispoziție, la determinarea căreia cei care trebuie ajutați participă doar ca instrumente ale experților. (Kavolis 1993, 48)

Conceptul lui Kavolis de cultură modernă amorală pune în lumină nouă întrebarea de ce grupurile sau societățile victimizate relaționează cu elitele conducătoare ca pacienți care sunt diagnosticați și vindecați de specialiști. Totodată, acesta ne permite să accesăm un moment crucial: putem înțelege cum și de ce cultura victimizată se manifestă ca o cultură a destinului și determinismului – în contrast cu cultura libertății și alegerii.

Acest concept dezvăluie legăturile dintre tot felul de teorii deterministe, în special în științele sociale. Kavolis începe prin a cita dictonul lui Sigmund Freud, „Biologia este destinul", și continuă arătând alte moduri de discurs care vorbesc în favoarea legilor inexorabile ale moștenirii rasiale, istoriei, mediului, vieții sociale, organizării sociale ș.a.m.d. O cultură amorală modernă, care refuză responsabilitatea individuală și alegerea morală, sau cultura determinismului în accepția lui Kavolis, reprezintă un sistem de moralizare diseminat în imaginația morală modernă.

De aici derivă și ceea ce se poate numi inocența naturală și victimizarea: conform acestei atitudini, oamenii nu pot, în principiu, controla forțele biologice sau sociale. Dimpotrivă, indivizii și chiar societăți întregi sunt modelate și conduse de aceste forțe. De vreme ce lumea este controlată și dominată de grupuri puternice, organizații internaționale clandestine sau agenții secrete și experții acestora, indivizii nu-și pot asuma responsabilitatea morală pentru acțiunile lor și nici nu pot influența sau schimba mersul lucrurilor. O astfel de atitudine este caracteristică grupurilor marginalizate și victimizate, însă este și în egală măsură caracteristică tipului de conștiință format de regimurile antiliberale și antidemocratice.

Cultura sărăciei

De fapt, cultura determinismului este caracteristică și pentru ceea ce Oscar Lewis a descris ca fiind **cultura sărăciei** (vezi Lewis 1996). Cultura sărăciei nu este identică cu sărăcia propriu-zisă, potrivit lui Lewis, care, timp de mulți ani, a studiat traiectoriile identităților oamenilor care trăiesc în cartierele de cocioabe din Puerto Rico și Mexic, orientarea în valori și aprecierea lumii ale acestora. Există cazuri când grupuri care trăiesc în sărăcie au felul lor de rețele sociale, cooperare evidentă și forme sociale (de exemplu, evreii din Estul Europei în sec. al XIX-lea și prima jumătate a sec. al XX-lea sau meșteșugarii din India). Cultura sărăciei se manifestă în primul rând prin neîncrederea absolută în instituții și în stat, nedorința de a participa la viața statului și convingerea că totul în lume este predeterminat – rolurile sociale, distribuirea puterii, bogăția și puterea.

Putem spune că cultura sărăciei nu a fost caracteristică pentru Cuba postrevoluționară a lui Fidel Castro, de vreme ce societatea (chiar și cele mai sărace pături ale acesteia) și-a găsit valoarea și sensul vieții în revoluție, după cum observase Lewis. Spiritul puternic de fatalism, nivelul redus al încrederii sociale, distanțarea omului de cele mai importante probleme ale familiei: toate acestea sunt caracteristici ale culturii sărăciei. Cu alte cuvinte, acest întreg complex antropologic al culturii sărăciei indică în mod clar faptul că aceasta este o variantă a determinismului.

Întâmplător, Lewis a descoperit că principalele caracteristici ale culturii sărăciei – izolarea, neîncrederea în posibilitatea coeziunii sociale, fatalismul, scepticismul – se regăsesc și în gândirea și viziunea asupra lumii a oamenilor bogați. Ne reamintim, în acest moment, că Kavolis, încă în 1996, se întreba retoric dacă exista cultura sărăciei în Lituania. De fapt, există dovezi ample care demonstrează fundamentul solid al culturii sărăciei în Lituania. După cum indică recentele sondaje sociologice, senzația puternică de neajutorare, fatalism și eșec este însoțită de ostilitatea crescândă față de democrația liberală și instituțiile democratice – mulți lituanieni ar prefera un lider autoritar în loc de democrația parlamentară și ar fi în favoarea supremației la conducere a unui om puternic în loc de supremația legii, reprezentare și divizarea puterilor.

Puterea de asociere s-a deteriorat considerabil. Atomizarea socială și fragmentarea societății au mers până într-atât, încât putem vorbi despre forme noi de colonizare culturală, izolare și marginalizare. Regimul sovietic pare să fi transformat Lituania într-o națiune cu nivel scăzut de încredere, în care neîncrederea în autorități și instituții amenință temelia fragilă a societății civile și în care, în mod surprinzător, oamenii au încredere enormă în mass-media, în special în televiziune.

Acest potențial exploziv și distructiv a fost descoperit și exploatat cu succes de populiștii din Lituania în alegerile prezidențiale din 2002 și ulterior. Oameni din generația vârstnică deseori au sentimentul că și-au ratat viața. Mulți dintre ei și-au pierdut locurile de muncă și economiile. Copiii lor au plecat din țară și s-au stabilit în Irlanda sau Spania, iar ei trebuie să traiască dintr-o pensie mizerabilă. Este aproape imposibil să-i convingi pe acești oameni că Lituania are o economie puternică sau că este „tigrul baltic" (cum a descris-o recent polonezul Leszek Balcerowicz). Cu toate că aceasta este adevărat, un segment mare al societății lituaniene trăiește în afara realității UE.

De fapt, în Lituania, rata sinuciderilor este cea mai mare din lume – o realitate tristă și înfricoșătoare, care poate să pună într-o lumină nouă gradul de depresie socială, alienare și disperare din societatea lituaniană. Mai mult, emigrarea crescândă a făcut ca țara să rămână fără o mare parte din persoanele tinere și calificate – peste 500.000 au plecat din Lituania în ultimii 20 de ani și s-au stabilit în SUA, Marea Britanie, Irlanda și Europa de Vest. În consecință, țara a pierdut mult din potențialul său, iar zonele rurale au fost private de perspectiva dezvoltării economice și sociale mai rapide.

Fragmentarea și segmentarea societății lituaniene au atins cote alarmante și pot deveni un pericol pentru democrație, ca să nu mai vorbim de coeziunea socială și solidaritatea civică. În timpul scandalului Paksas, care s-a încheiat în 2004 cu impeachmentul președintelui lituanian Rolandas Paksas, unii comentatori politici și politicieni au introdus sintagma „două Lituanii", împărțind astfel societatea lituaniană în „sfecle de zahăr" (cuvântul *runkeliai* în limba lituaniană este departe de a fi un cuvânt inocent și în acest context are sens peiorativ) și „elite".

În acest moment, o mare incertitudine planează asupra viitorului Lituaniei. După cum a arătat scandalul prezidențial, există încă prea multe motive de a vorbi despre două Lituanii. Pe de o parte, există Lituania dinamică, care privește spre Occident, își savurează dinamismul și se bucură de aderarea la Uniunea Europeană și la NATO. Pe de altă parte, există Lituania deprimată, divizată, abandonată de elite și suferindă, care își dorește ceva de genul egalității în mizerie pe care a cunoscut-o în Uniunea Sovietică.

De fiecare dată când vin alegerile, un anumit segment al societății percepe votul ca pe o oportunitate de răzbunare împotriva elitei mult urâte și semimitice. De regulă, acești votanți în disperare și răzbunare sunt considerați a fi acele „sfecle de zahăr" menționate mai sus, deși ar fi naiv să reducem această problemă doar la zonele rurale deprimate. Nu puțini oligarhi lituanieni și persoane publice l-au sprijinit deschis pe Rolandas Paksas și apoi pe Viktor Uspaskich, un alt politician populist, care a fondat Partidul Muncii din absolvenți ai Școlii Superioare de Partid a PCUS, foști funcționari și noi îmbogățiți.

Chiar și așa, aceasta nu explică rădăcinile culturii sărăciei în Lituania – dacă ținem cont de ideea lui Lewis că cultura sărăciei nu neapărat coincide cu sărăcia propriu-zisă. În acest sens, cel mai grăitor este faptul că 34,2% din lituanieni (conform rezultatelor sondajelor sociologice efectuate de grupul de cercetare și analiză de piață *Rait* în decembrie 2004) consideră că perioada 1990-2004, adică perioada independenței obținute de Lituania, a fost cea mai nefericită perioadă din întreaga istorie a țării. Doar 29,7% din respondenți au rezervat această onoare pentru perioada sovietică, și mai puțini – 22,7% – pentru perioada Rusiei țariste (1795-1915) (pentru mai multe detalii, vezi http://www.rait.lt/). Nu e de mirare, atunci, că mulți comentatori, șocați fiind de aceste rezultate, s-au grăbit să afirme că apăruse o nouă boală socială și au sugerat că Lituania suferă de o nouă criză de identitate, amnezie, analfabetism politic, pierderea simțului istoriei și, în ultimă instanță, dispariția mândriei naționale.

Cultura plângerii, combinată cu cultura sărăciei, merge într-atât de departe, încât să înfățișeze Lituania ca o țară nefericită, coruptă, cinică, amorală, lipsită de dreptate, bunăvoință, corectitudine și

respect pentru demnitatea umană, o țară care nu are viitor printre țările civilizate ale UE etc. Cu toate acestea, la o privire mai atentă, se pare că principalele caracteristici ale culturii sărăciei – izolarea, neîncrederea în posibilitatea coeziunii sociale, fatalismul, scepticismul – sunt mai pregnante în Lituania mai mult ca oricând. Cel mai probabil, acesta este prețul pe care Lituania trebuie să-l plătească pentru schimbările socioculturale incredibil de rapide și drastice.

Aceasta a devenit și mai evident după 2009, atunci când Lituania, dar și Letonia, s-au confruntat cu o criză economică dramatică, însoțită de o răbufnire de atitudini de extremă dreaptă, xenofobe, homofobe și antisemite (vezi Donskis 2009). Lituania a mers atât de departe, încât să sfideze valori europene fundamentale precum drepturile și libertățile omului și să pună la îndoială validitatea morală a UE.

14 iulie 2009 a fost o dată istorică – marcarea a 220 de ani de la începutul Revoluției Franceze. Te așteptai la o celebrare a acestei date care să îmbrățișeze noua realitate a Europei – în primul rând solidaritatea sa unică și fără precedent în istorie. Puteai crede că acea zi marca reconcilierea Europei, a celei vechi și a celei noi – ca să folosim expresia lui Donald Rumsfeld –, în special în lumina alegerii lui Jerzy Buzek, membru al Parlamentului European, fost premier al Poloniei și unul dintre eroii Mișcării „Solidaritatea", în calitate de președinte al Parlamentului European. S-a deschis o șansă unică să lăsăm în spatele nostru multe lucruri, inclusiv frecventele ciocniri de sensibilități morale și politice ale celor „două Europe", adică atitudinile tolerante și liberale ale Vechii Europe și infatuările demodate și conservatorismul reactiv al Noii Europe. Însă n-a fost să fie. Ar fi fost prea frumos să fie adevărat.

Ca o ironie, în aceeași zi în care proaspăt alesul Parlament European își deschidea sesiunea plenară, Seimul, parlamentul lituanian, a adoptat o lege care a dat peste cap tot pentru ce pledează Europa. Noua Lege cu privire la protejarea minorilor de efectele nocive ale informației publice, adoptată la 14 iulie 2009, i-a șocat pe apărătorii drepturilor omului și pe reprezentanții presei ca fiind evident homofobă și profund nedemocratică. Această lege a fost respinsă de două ori prin veto de către președintele de atunci al Lituaniei, Valdas

Adamkus, însă până la urmă parlamentul a adoptat-o. Legea respectivă a fost criticată dur și de actualul președinte al Lituaniei, Dalia Grybauskaitė.

Mai mult decât atât, legea în cauză a fost criticată în termeni duri de presa lituaniană, comentatorii politici și mai mulți apărători ai drepturilor omului și libertăților fundamentale, care au accentuat elementele homofobe și implicațiile politice periculoase, precum cenzura și autocenzura. Ca să nu mai vorbim că aceasta nu avea nimic cu protecția copiilor. În schimb, ea era împotriva cetățenilor gay și lesbiene din țara noastră. Și oricum, a egala homosexualitatea cu violența fizică și necrofilia este respingător din punct de vedere moral și profund rușinos.

E greu de crezut că o astfel de lege a putut fi adoptată într-o țară membră a UE la începutul secolului al XXI-lea. Ea poate fi văzută ca un pas nefericit sau ca o neînțelegere profundă. Modificările la articolul 310 din Codul penal și 214 din Codul administrativ au fost luate în dezbatere în Seim pentru a introduce ca faptă penală – pasibilă de pedeapsa cu închisoare, muncă în folosul comunității sau amendă – „promovarea" homosexualității în „orice spațiu public". Dacă aceasta nu este un derapaj spre homofobia promovată de stat și criminalizarea autoexprimării publice de către cetățenii lituanieni homosexuali, atunci ce este? Nu este oare o amintire tristă a vremurilor de abuz în țara care a suferit de izolare și umilință timp de mai bine de cinci decenii?

Această lege a fost o rușine, însă o și mai mare rușine ar fi încercarea de a o eclipsa, banaliza și justifica. Iată de ce a părut ca un *déjà vu* când unii politicieni conservatori din Parlamentul European (în continuare PE) au încercat să descrie Rezoluția PE cu privire la această lege ca fiind o lovitură dată de PE parlamentului național al unui stat suveran. În accepția lor, ideea de a solicita Agenției pentru Drepturile Omului o expertiză pentru a se vedea dacă legea este în contradicție cu drepturile fundamentale ar pune în pericol independența și suveranitatea Lituaniei.

Dacă aplicăm standarde duble, refuzând să reacționăm la încălcarea drepturilor omului în UE și în același timp atacând verbal Rusia, China sau Iranul, nu suntem oare în pericol de a ne pomeni în același

rând cu aceste țări profund nedemocratice? Care ar fi linia de demarcare între UE și Rusia dacă am fi adoptat principiul neamestecului în treburile parlamentelor naționale în chestiuni ca drepturile omului?

Aceasta ar însemna sfârșitul Europei așa cum este ea în prezent. Dacă atâta furie și zarvă se face pentru a apăra dreptul „sfânt" al parlamentului național de a criminaliza diversitatea, nu suntem oare în riscul de a transforma UE într-un simplu bloc comercial amoral? În cele din urmă, valorile, normele și solidaritatea europeană au prevalat și PE a trimis un mesaj puternic, reafirmând simplul adevăr că libertățile civile și drepturile omului nu pot fi limitate de afacerile interne. Acestea nu sunt proprietatea statului, indiferent de cât de democratic și corect ar fi acesta. Și niciodată nu vor fi așa atâta timp cât există UE.

Ce s-a întâmplat cu noi? Am decis să folosim pachetul democrației într-un mod nonșalant și selectiv, însușindu-ne unele lucruri care ne convin și respingând pe cele care ne displac? A devenit entuziastul „da" o noțiune simplistă a democrației după metodologia 50+1, iar pentru minorități – categoricul „nu"? „Da" pentru dreptul de a ne manifesta cultura noastră lituaniană de *mainstream*[1], identitatea națională și credința romano-catolică și „nu" pentru drepturile gay-lor și lesbienelor? Dacă e să fie așa, nu există nicio șansă că un astfel de concept arbitrar și selectiv al democrației va fi acceptat vreodată în UE – și pe bună dreptate.

S-a dovedit a fi dificil să fii independent și responsabil de ordinea socială și morală care să permită fiecărui cetățean să-și exerseze sentimentul de mândrie și demnitate. Dificil să ne extindem sensibilitățile noastre politice și morale moderne asupra tuturor oamenilor, indiferent de credință, crez sau gen. Lucruri care, în anii 1990, ni se păreau cele mai simple s-au dovedit a fi dintre cele mai problematice. Ni s-a dat o veritabilă lecție de democrație.

[1] *Mainstream* – sistem de gândire dominant (n. red.).

Intelectualii: roluri și identități

Care este rolul intelectualilor în procesul de edificare a națiunii sau a comunității? Unii cercetători ai naționalismului sugerează că intelectualii sunt cei care inventează tradiții, elaborează cadre de interpretare pentru identitatea colectivă, creează identități colective, vocabulare politice și morale și chiar formează națiunile lor respective. În același timp, intelectualii care au opinii divergente pot provoca națiunile lor, oferind o viziune sau o critică alternativă a societăților și culturilor lor.

La începutul anilor 1990, unii intelectuali lituanieni erau destul de optimiști privind rolul lor social. De exemplu, Ričardas Gavelis (1950–2002), scriitor lituanian recent decedat, care putea fi descris ca un intelectual caustic și un critic al societații și culturii cu viziuni liberale, scria ca răspuns la un chestionar al revistei *Metmenys* despre rolul intelectualului liber, cum îl numea el:

> Am totuși o rază de speranță. Anume datorită faptului că Lituania a rămas în afara dezvoltării generale [a culturii occidentale], am reușit să păstrăm o specie care este acum pe cale de dispariție – intelectualul liber. Aceste creaturi aproape au dispărut în Europa și, cu atât mai mult, în America. Acolo intelectualul aproape întotdeauna face parte dintr-un cerc academic. Iar acest lucru înseamna că el, în mod inevitabil, devine membru al ierarhiei de stat, chiar dacă predă la o universitate privată. Le place sau nu, ei trebuie să se acomodeze la regulile carierei academice, la cercul îngust al lumii academice cu context restrâns de referință specializată. Era intelectualului liber – de felul care au fost Russell sau Sartre – a trecut de mult... În Lituania, deocamdată, adevăratul intelectual este liber, indiferent dacă vrea sau nu, deoarece practic nu există lume academică influentă. Datorită acestui lucru, intelectualii individuali au o influență mai mare asupra dezvoltării culturale decât oriunde altundeva în lume. Eu consider că acest lucru este pozitiv. În vremuri de schimbări și confuzie intelectualii liberi sunt mai utili decât structurile academice neflexibile. Indivizii sunt mai flexibili, mai predispuși să-și asume riscuri și nu se tem să-și piardă poziția academica sau autoritatea. Speranța mea este că intelectualii liberi vor fi cei care vor lansa procesul de sincronizare a culturii lituaniene cu cea mondială. (Gavelis 1993, 80–81)

Pe de altă parte, s-au exprimat și poziții diferite cu privire la rolul social al intelectualilor în societate. Donatas Sauka, un critic literar conservator, scria încă în 1995 că intelectualii lituanieni își uitaseră misiunea de a păstra tradițiile culturale și de a apăra națiunea, oferind paradigma epuizată de construire și apărare a țării împotriva celor care i-au pătat imaginea și reputația internațională. Nu e de mirare atunci că Sauka de asemenea avertiza că „liberalii din generația mai tânără, dar și colegii lor mai în vârstă din rândul emigranților" erau o amenințare pentru țara suferindă. Sauka scria:

> Cine, atunci, apără opiniile conservatoare ale societății, cine vorbește în numele țării suferinde, cine îi exprimă insultele istorice, cine îi mitologizează reputația sa morală rurală? Într-adevăr, cine? Ce rost are să-ți ascuți săgețile ca să ataci un monstru creat de propria-ți imaginație; dați-ne, vă rugăm, o imagine cu trăsăturile sale reale, dați-ne numele lui! Liberalii din generația mai tânără, dar și colegii lor mai în vârstă din rândul emigranților, care deseori fac procese de condamnare, nu au o țintă concretă care să întruchipeze esența unei astfel de ideologii. Iar ținta polemicii lor nu este prea proaspătă – doar idei decolorate și directive morale, afirmații ale liderilor actuali ai țării, care au fost pronunțate în euforia perioadei de renaștere a țării. (Sauka 1995, 123)

Avem aici două concepte opuse ale intelectualilor: dacă Gavelis sugerează conceptul care îi prezintă pe intelectuali ca fiind critici ai establishmentului, societății și culturii, Sauka îi vede ca apărători ai mândriei și prejudecăților națiunii. Ce se ascunde în spatele criticii societății și a culturii oferite de intelectuali – loialitate sau disidență? Fidelitate sau trădare?

Și nu în ultimul rând, care este adevărata *raison d'être* a intelectualilor moderni? Personificarea sau conștiința? Devotamentul pentru țară și rănile sale istorice și traumele morale? Pledarea pentru rațiunea și conștiința individuală? Critica socială și culturală? Politica loialității sau politica disidenței? Munca de dragul societății durabile? Păstrarea memoriei istorice? Apărarea națiunii de atacurile liberalilor? Lupta cu cosmopolitismul?

Esența luptei populiste împotriva cosmopolitismului este exprimată perfect de Romualdas Ozolas, fost deputat în parlament și semnatar al Declarației de independență: „Sunt naționalist. Naționalismul este

unicul izvor al puterii mele. Fiecare, în funcție de nivelul său de stupiditate, este liber să decidă ce înseamnă acest lucru". Maxima următoare este o perlă unică a înțelepciunii naționaliste: „Cosmopolitul nu poate fi moral. Cosmopolitul este asubiectiv; din această cauză el este incapabil de autocontestare imperativă" (Ozolas 1996, 211).

Natura acestei vânători de fantome este exprimată foarte bine într-un pasaj introductiv al unui număr al revistei de rezistență culturală „Į laisvę" („Spre libertate"):

> O prăpastie spirituală se formează între intelectualul lituanian sincer, pentru care lituanianismul, cultura lituaniană și interesele națiunii sunt de prim rang, și noua creatură – probabil, un produs al perioadei sovietice – intelectualul-activist-supercultural – care, chipurile în numele culturii occidentale, aduce gunoaie obscene în emisiunile de televiziune, cărți și festivaluri de teatru de o calitate îndoielnică. Din păcate, odată cu acești intelectuali autoproclamați vine și o altă amenințare pentru națiunea lituaniană – cosmopolitismul. („Į laisvę", 2)

În mod interesant, un lucru care era considerat de la sine înțeles în Lituania – ideea că intelectualul adevărat este un educator devotat, un făuritor și formator al națiunii, nu un gânditor public sau critic social și cultural – a suferit schimbări considerabile și a fost contestat în ultimii 10 ani. Dacă inițial puțini au fost cei care au combătut în mod critic ideea că intelectualul este sau cel puțin trebuie să fie un participant activ la procesul de edificare a națiunii, lucrurile s-au schimbat după 1995. Naționalismul lituanian de *mainstream* a fost contestat de o altă abordare, ce a introdus conceptul de societate civilă, care să înlocuiască poporul sau națiunea.

Ca urmare, unii intelectuali lituanieni au început să se asocieze tot mai mult cu societatea civilă, cu procesul de edificare a comunității și cu domeniul public – acea tendință a fost extrem de oportună și importantă, ținând cont de deteriorarea relațiilor și legăturilor sociale, anomia și atomizarea societății lituaniene de atunci. Filosoful lituanian Arvydas Šliogeris a anticipat și a descris abil această schimbare, invocând în discuție entuziasmul lui Gavelis pentru intelectualii individuali și punând accent mai mare pe edificarea comunității decât pe emanciparea personală. În pofida unor tonalități ale *Kulturpessimismus* – un fel de critică extrem de aspră și exagerată a vieții publice

lituaniene, punctul de vedere al lui Šliogeris pune în lumină nouă importanța critică a dezbaterilor publice pentru societatea aflată în tranziție. Potrivit lui Šliogeris:

> Acești câțiva ani de independență au demonstrat inabilitatea noastră de a ne ordona prezentul în mod *rațional*, lipsa simțului realității și chiar a oricărui simț. Ce pot realiza acei câțiva oameni activi și gânditori care sunt încă capabili să vadă lumea lucid, simplu, cu ochii treji? Există câțiva oameni de felul acesta, însă ei sunt neputincioși, deoarece parada este condusă de *mobile vulgus* și de idolii acestuia. Există vreo speranță? Da, există, însă acea speranță este opacă și nu poate fi transformată într-un proiect tehnic, deoarece în esența sa profundă ea este non-tehnică, anti-tehnică. Toată speranța mea este legată de emergența spontană a comunităților mici, în care să înceapă să crească forme organice de existență comunitară. Însă aceste noi forme de comunitate se pot dezvolta undeva în afara formelor „organizate" existente de viață (politică, religioasă, economică, educațională). Inițiatorii acestor comunități trebuie să spună un *Nu* hotărât absolut tuturor structurilor dominante ale vieții publice și private, deoarece acele structuri sunt de fapt moarte și continuă să existe doar din obișnuință. Democrația, libertatea, prosperitatea, spiritualitatea, adevărul, conștiința, creștinismul, cultura, tradiția – toate acestea s-au transformat în pălăvrăgeală ideologică și autoamăgire. Dacă „valorile" și formele existenței rămân așa cum sunt, nu mai este posibil să insufli din nou viață în aceste lucruri. De ce vorbesc despre crearea noilor tipuri de comunități? Pentru că oricum rămâne pericolul că o astfel de comunitate nou-creată nu va fi altceva decât o turmă de sclavi și schizofrenici conduși de niște Rasputini paranoici și cinici. Deja există mai mult decât suficiente astfel de secte în lumea de azi. Formarea comunităților autentice presupune un risc enorm. Dar nu există altă opțiune, pentru că, până la urmă, indivizii sunt neajutorați. (Šliogeris 1995, 22-23)

Se consideră, și pe bună dreptate, că loialitatea și trădarea sunt concepte-cheie ale eticii naționalismului. Mariajul dintre stat și cultură, care pare a fi esența congruenței dintre structura puterii politice și identitatea colectivă, oferă de regulă o explicație simplă a loialității și disidenței. În acest cadru interpretativ al naționalismului, loialitatea este văzută ca un angajament luat o dată și pentru totdeauna de individ față de națiunea sa și substanța istorico-culturală a acesteia, pe când trădarea este identificată ca fiind eșecul de a te angaja într-o

cauză comună sau ca o diversiune de la obiectul loialității politice și fidelității cultural-lingvistice. Cu toate acestea, există diferențe mari între diferite modele de naționalism.

Pentru naționaliștii radicali sau conservatori, chiar și critica socială și culturală a poporului și țării poate fi considerată nici mai mult, nici mai puțin decât trădare, pe când pentru oponenții lor liberali anume aceasta constituie conștientizarea politică, virtutea civică și devotamentul conștient pentru popor, cultură și stat. La o privire mai atentă, se pare că conceptele loialității, disidenței și trădării pot fi esențiale în ilustrarea fațetei liberale și democratice a naționalismului.

Loialitatea, disidența și trădarea sunt categorii politice și morale. Este imposibil să le analizezi fără să atingi problematicile cruciale ale secolelor al XX-lea și al XXI-lea, precum cultura politică, democrația liberală, sărăcia, ura, populismul, schimburile manipulative și manipulările politice intenționate, critica socială și angajamentul politic. Analiza fenomenelor menționate mai sus poate revela ce înseamnă să trăiești într-o societate în schimbare, în care toate aceste lucruri tind să devină continuarea existenței sociale și politice. Istoria, dinamica socioculturală și dialectica identităților pot fi înțelese bine doar atunci când viteza accelerată a schimbărilor atinge punctul culminant și când schimbările sociale devin mai rapide decât istoria.

Trădarea intelectualilor? Sau criză de identitate?

Tomas Venclova este considerat, și pe bună dreptate, unul dintre cei mai consacrați și notabili umaniști lituanieni. Eminent poet lituanian, critic literar și traducător, Venclova a fost mult timp un disident conștient și devotat, care s-a opus întregului proiect al fostei Uniuni Sovietice, cu crimele sale împotriva umanității, gravele încălcări ale drepturilor omului, suprimarea brutală a tuturor drepturilor fundamentale și a libertăților civile și politicile violente.

După ce a trăit o bună parte din viață în Lituania, a fost exilat în Occident, în 1977, unde a făcut carieră academică devenind profesor de literaturi slave la Universitatea Yale. Departe de a fi un naționalist conservator, Venclova întotdeauna a pledat pentru valorile liberale. Aceasta ar putea fi explicația eseului său profund mișcător și sensibil

despre tragedia Lituaniei – holocaustul care a luat viețile a mai mult de 220.000 de evrei lituanieni.

Eseul în cauză, „Evreii și lituanienii", scris în anii '70, l-a revelat pe Tomas Venclova ca primul scriitor lituanian care a arătat adevărata amploare a tragediei, recunoscând vina și responsabilitatea acelor lituanieni care au colaborat cu naziștii și au participat activ la masacrarea evreilor lituanieni. Colecția sa de eseuri „Forme de speranță", profund înrădăcinată în cele mai bune tradiții intelectuale ale Europei Centrale și de Est, se citește ca o hartă morală a unui mare intelectual european public și gânditor politic.

Venclova a revenit recent în forță în publicistica lituaniană în iulie 2010, cu un eseu scris elegant și caustic, „Mă sufoc aici". Făcând o paralelă abilă între confruntarea dintre Strepsiades, apărătorul înverșunat al tradițiilor grecești antice, și oponentul său Socrate, ambii descriși în comedia lui Aristofan „Norii", Venclova descrie unele dezbateri politice și morale din prezent în Lituania ca fiind o reacție de provincialism moral și frică de modernitate, utilizând cuvinte dure și judecându-și țara din perspectivă critică.

Fără îndoială, eseul a devenit un punct de reper în dezbaterile publice. Nu e de mirare că au apărut multe reacții virulente de supărare la eseul lui Venclova în ultimele două luni, deoarece acest articol polemic a dat o lovitură scriitorilor conservatori și naționaliști ai țării. Însă această reacție dură nu a durat mult.

Combinând insultele cu injuriile, criticii lui Venclova l-au descris ca pe un cosmopolit arogant și fără rădăcini, iar, de partea cealaltă, susținătorii eseului afirmau că Venclova a venit cu un îndemn oportun și principial ca țara sa să se privească mai atent pe sine însăși la început de secol al XXI-lea, pentru a putea să-și regândească trecutul și viitorul.

Mai mult decât atât, în spiritul manifestului lui Julien Benda despre responsabilitatea intelectualilor, *La trahison des clercs* (*Trădarea cărturarilor*), eseul lui Venclova a devenit un atac împotriva celor care consideră statul-națiune ca un scop în sine și care cred că misiunea principală a intelectualilor este să apere acest stat-națiune cu orice preț împotriva răului modernității și al globalizării. Spre meritul său,

Venclova a făcut bine că a ridicat această problemă, deoarece presa lituaniană din ultimele luni era plină de comentarii sceptice privind pierderea suveranității lituaniene și chiar a independenței după aderarea țării la UE.

Pe lângă aceasta, unii foști activiști politici și eroi ai Lituaniei, care au luptat pentru independență în cadrul mișcării de eliberare națională *Sąjūdis* de la sfârșitul anilor 1980, au mers până într-atât, încât să sugereze că Uniunea Europeană nu diferă de Uniunea Sovietică și că ambele formațiuni politice au fost și continuă să fie cele care sapă mormântul popoarelor europene și al independenței și libertății lor.

Ce se poate spune în această privință? Indiferent de cât de sceptici sau critici am putea fi în ceea ce privește birocrația europeană sau noua clasă de conducere, care ignoră sensibilitățile locale și diferențele culturale, o astfel de comparație nu merită atenție. Cu toate acestea, acest nou tip de retorică a transmis un mesaj clar că o parte a elitei politice și intelectuale a Lituaniei s-a dovedit a fi profund înstrăinată de noua realitate politică a Europei.

În Atena antică, scrie Venclova, Socrate a murit pentru libertatea sa de gândire, îndoială și dreptul de a contesta totul din jur. Așa cum învățăm de la Socrate, incertitudinea nu este dușmanul înțeleptului, iar viața fără cercetare nu merită trăită – această înțelepciune perenă a devenit parte intrinsecă a gândirii europene critice. Pentru Strepsiades și adepții săi moderni, totul trebuie să fie cert și ușor previzibil. De aceea, grădina mică a cuiva devine mai importantă decât umanitatea universală.

Oricum ar fi, spune Venclova, mai degrabă Strepsiades decât cel mai mare erou cultural al Europei Occidentale, Socrate, este prezent și activ în Lituania de azi. Potrivit autorului, a apăra modelul identității și statalității secolului al XIX-lea și nu sensibilitățile morale și politice moderne nu este altceva decât trădarea misiunii intelectualilor.

Rămâne întrebarea, serioasă și oportună: care este modelul de identitate pe care Lituania și celelalte două state baltice ar putea să-l mențină ca pe o punte între moștenirea lor culturală prețioasă și restul lumii? De fapt, criza de identitate face parte din căutarea identi-

tății. Iar statele baltice, care și-au restabilit existența și și-au asigurat locul pe harta politică, mentală și intelectuală a lumii, știu aceasta mai bine decât orice altă țară sau regiune de pe glob.

Războaiele memoriei

Suntem martorii unei tendințe sinistre care este în creștere în Statele Unite și în Europa. Politicienii se preocupă de două lucruri care servesc ca o nouă sursă de inspirație: intimitatea și istoria. Nașterea, moartea și sexul constituie noile frontiere ale bătăliilor politice.

Deoarece politicul este pe moarte în prezent, ca o translare a preocupărilor noastre morale și existențiale într-o acțiune rațională și legitimă întru beneficiul societății și umanității și devine un set de practici manageriale și manipulări abile ale opiniei publice, nu este cu totul lipsit de sens să presupunem că o rapidă politizare a intimității și istoriei promite o cale de ieșire din vacuumul politic și ideologic din prezent.

Este suficient să ne reamintim aprigele dezbateri pe subiecte precum avortul, eutanasia și căsătoriile dintre homosexuali din ultimii douăzeci de ani, ca să ajungem la concluzia că sărmanul om, indiferent dacă abia vine pe această lume sau este pe moarte, sau își consumă căsătoria, continuă să fie tratat ca proprietate a statului și a instituțiilor sale sau, în cel mai bun caz, ca un simplu instrument și ostatic al unei doctrine politice.

Nimic nou sub soare. Dacă ar fi să-i credem pe unii scriitori incisivi și distopici[2] precum Evgheni Zamiatin, Aldous Huxley și George Orwell sau pe unii teoreticieni sociali ca Michel Foucault și Zygmunt Bauman, modernitatea întotdeauna a fost și continuă să fie obsedată de a obține cât mai mult control asupra minții și trupului oamenilor, fără a-i extermina fizic. Același lucru este valabil și cu referire la memoria societății și sentimentul colectiv.

După cum scria George Orwell în *1984*, istoria depinde de cine stăpânește arhivele și documentele. De vreme ce indivizii nu au altă

[2] Distopie – termen construit în opoziție cu „utopie", care se referă la o lume imaginară și negativă (n. red.).

formă de existență decât cea oferită de Partid, memoria individuală nu are puterea să creeze sau să restaureze istoria. Însă dacă memoria este controlată sau produsă și actualizată în fiecare zi, istoria degenerează într-o formă justificatoare și legitimizantă de putere și control. În mod logic, aceasta determină Partidul Interior să afirme că cel care controlează trecutul controlează viitorul și cel care controlează prezentul controlează trecutul.

Dacă credeți că nu mai are sens să facem referire la lumea orwelliană, rog să vă gândiți la războaiele memoriei din Europa prezentului. Că Rusia a devenit deja o putere revizionistă este evident. Mai mult, ea încearcă să rescrie istoria secolului al XX-lea prin reabilitarea lui Stalin, prezentându-l ca pe un modernizator înțelept și doar uneori cam crunt al Rusiei. După cum observăm, Stalin apare ca o altă versiune a marelui modernizator al statului, Petru cel Mare.

Inutil să mai spunem că o încercare de a scoate în afara legii ceea ce în Rusia este considerat revizionism istoric, adică incriminarea oricărui efort de a pune la îndoială că Uniunea Sovietică, cu ale sale lagăre ale muncii, practici fasciste și antisemitism (pentru cei care au îndoieli, vă rog să vă reamintiți Holodomorul din Ucraina sau exterminarea metodică a evreilor ruși și a culturii ruse în perioada lui Stalin) a fost mai bună decât Germania nazistă, nu este lipsită de logică.

Toate acestea nu țin nicidecum numai de trecut. Deja în perioada lui Mihail Gorbaciov, o pleiadă de istorici ruși decenți și curajoși au demascat Uniunea Sovietică ca fiind un stat criminal. Stalin a fost considerat un criminal și dictator paranoic care a comis cele mai oribile crime împotriva umanității. Faptul că Rusia lui Vladimir Putin a schimbat interpretarea trecutului aproape peste noapte demonstrează că totul este încă de domeniul prezentului, și nu al trecutului.

Cu toate că negarea holocaustului este un fenomen prea complex pentru a fi limitat în analiză doar de practicile legale și măsurile administrative, Germania a interzis negarea holocaustului din angajamentul său ferm de a nu-și mai repeta trecutul. Rusia neagă în mod cinic ocuparea și anexarea statelor baltice și numeroasele crime împotriva națiunilor europene, deoarece vrea să ne trimită un mesaj clar că ar repeta cu bucurie istoria recentă în sensul restaurării aces-

teia și al reabilitării doctrinei pe care Rusia lui Gorbaciov și Elțin a considerat-o criminală și ostilă Rusiei înseși.

Prin urmare, am văzut o încercare a statelor baltice și a națiunilor din Europa Centrală și de Est de a-și crea antidoturi viabile pentru revizionismul Rusiei. Deși este o încercare logică și de înțeles, ideea echivalării comunismului cu național-socialismul nu este calea cea mai convingătoare de a o face, deoarece Europa Occidentală și SUA întotdeauna se vor excepta de afirmația că holocaustul și crimele sovietice au fost de aceeași natură.

De aceea, trebuie să se facă ceva pentru a dezlega acest nod gordian al istoriei. Propun ca politicienii noștri și personalitățile publice să înceteze să romantizeze forțele politice din 1941 care au încercat să salveze independența statelor baltice colaborând cu naziștii. Tragedia este că țările noastre au fost „eliberate" de naziști de către sovietici, și nu de către Marea Britanie sau SUA.

Până la urmă, doar curajul nostru politic și integritatea morală, și nu interpretarea selectivă a istoriei, pot face să înceteze războaiele memoriei cu Rusia sau cu extrema stângă a Europei de Vest. Nu-i putem permite Rusiei să distorsioneze istoria și să profereze minciuni sfruntate despre statele baltice ca fiind criptofasciste, în același timp trebuie să fim corecți cu supraviețuitorii holocaustului, care se tem, și pe bună dreptate, că o abordare simplistă și relativistă față de Shoah ca fiind unul din multiplele holocausturi din Europa devine un fel de eclipsare și banalizare a tragediei.

Istoria nu poate niciodată să fie lăsată doar pe seama politicienilor, indiferent dacă sunt democrați sau autoritari. Ea nu este proprietatea vreunei doctrine politice sau a vreunui regim pe care îl slujește. Istoria, dacă este înțeleasă adecvat, este modelul simbolic al existenței noastre și al alegerilor morale pe care le facem în fiecare zi. Ca și intimitatea omului, dreptul nostru de a studia și a aprecia critic istoria este o piatră de temelie a libertății.

Bibliografie:

Donskis, L. (ed.) (2009), *A Litmus Test Case of Modernity: Examining Modern Sensibilities and the Public Domain in the Baltic States at the Turn of the Century*, Bern, Peter Lang.

Gavelis, R. (1993), „Kultūrinė situacija: Vakarai ir Lietuva: 1" [Situația culturală: Occidentul și Lituania: 1], *Metmenys* [*Patterns*], 64.
Į laisvę [*Spre libertate*], No. 121 (158) (Septembrie 1995).
Kavolis, V. (1995), *Civilization Analysis as a Sociology of Culture*. Lewiston, NY, The Edwin Mellen Press.
Kavolis, V. (1993), *Moralizing Cultures*. Lanham, MD, University Press of America.
Lewis, O. (1996), „The Culture of Poverty", în Richard T. LeGates și Frederic Stout (eds.), *The City Reader*. London & New York, Routledge, p. 217–224.
Ozolas, R. (1996), „Įžvalgos: filosofo užrašai" [Introspecții: Jurnalul unui filosof], *Varpai* [*Clopotele*], 10.
Sauka, D. (1995), „Ideologija, kultūra ir absurdo karuselė" [Ideologia, cultura și caruselul absurdului], *Metai* [*Anii*], 10.
Šliogeris, A. (1995), *Konservatoriaus išpažintys: 1988–1994 metų tekstai* [*Confesiunile conservatorului: textele anilor 1988–1994*] (Vilnius: Pradai [*Începuturile*].
http://www.rait.lt/

Aigi RAHI-TAMM

ESTONIA

Născută în 1965. Este cercetător și lector la Catedra de studii de arhivă a Universității Tartu. Membră a Consiliului de administrație a Asociației Estoniene a Memoriei Istorice. Teză: *The March 1949. Deportations in the City and County of Tartu,* Estonia, 1998.

Cu privire la investigarea represiunilor sovietice în Estonia[1]

Au trecut două decenii din momentul când a devenit posibil de a scrie deschis despre represiunile sovietice în Estonia. O prezentare veridică a represiunilor politice a fost de neconceput sub regimul sovietic. Abordările anterioare au fost mai întâi de toate direcționate spre estomparea situației din societatea sovietică, legitimarea politicilor represive, crearea unei atmosfere generale negative față de victimele represiunilor.

Odată cu moderarea climatului politic sovietic în a doua jumătate a anilor 1980, aceste evenimente istorice distorsionate și tăinuite, precum și istoriile personale ascunse au fost în cele din urmă scoase din anonimat pentru societate. Luase start o perioadă activă de elucidare a „petelor albe" și de reevaluare a istoriei.

Articolul de față oferă o privire de ansamblu asupra investigației represiunilor sovietice în Estonia, a apariției de noi teme de cercetare, prezintă mai multe rezultate esențiale ale investigațiilor care, în principal, se concentrează asupra reflectării represiunilor legate de violența directă (arestări, execuții, deportări). Astfel de subiecte ca substituirea represiunilor directe cu cele indirecte (intimidarea, ingerința continuă în viața particulară și profesională a persoanei, înghețarea vieții spirituale etc.) – trăsături care au caracterizat societatea sovietică de-a lungul existenței sale – nu vor fi abordate în acest articol.

Apariția temei represiunilor

La finele anilor 1980, mass-media estoniană a început publicarea treptată a unor texte care au dat start unei discuții generale privind

[1] Acest articol a fost elaborat în cadrul proiectelor SF0180050s09, ETF8190, SFLAJ09050E.

subiectul deportărilor și arestărilor ce au însoțit instaurarea regimului sovietic în Estonia. Deportările și arestările au afectat mii de familii. A fost lansată o dezbatere îndelungată privind numărul persoanelor supuse represiunilor, aceasta continuând și astăzi[2]. Investigarea științifică a temei a fost precedată de așa-numita perioadă judiciară (decembrie 1987 – ianuarie 1989), în timpul căreia represiunile au fost evaluate din punctul de vedere al crimelor comise împotriva umanității. La 2 decembrie 1988, în Estonia a fost aprobat documentul „Represiunile sovietice în masă nejudecate din anii 1940-1950", fapt care a dat un impuls procesului de reabilitare a persoanelor care au fost supuse represiunilor.

În 1988, în presă a început publicarea masivă a memoriilor. În primul rând, oamenii trebuiau să cunoască despre soarta unor figuri publice din Republica Estonia, multe dintre care au fost ucise sau au murit în închisori și lagăre sovietice în urma surmenării și din cauza bolilor. În situația în care s-au ivit numeroase întrebări și arhivele doar au început să fie reorganizate și deschise, o serie de autori contemporani au apelat la martorii evenimentelor pentru a contribui la consemnarea trecutului. Pentru a obține informații și noi modalități de abordare, oamenii citeau cu atenție și cu nerăbdare lucrările autorilor din exil, care uneori conțineau declarații ce amplificau eventualele erori. Pe parcurs accentul s-a deplasat de la figurile bine cunoscute publicului la studierea soartei oamenilor obișnuiți. Astfel, a început colectarea sistematică a istoriilor de viață ale persoanelor, colectare care continuă și astăzi.

În 1989, Arhivele cultural-istorice ale Muzeului Literar al Estoniei au publicat primul apel privind colectarea istoriilor de viață ale estonienilor. Pe parcursul acelui an, au fost colectate peste o sută de istorii personale. Această campanie de colectare, care a servit drept bază pentru colectarea istoriilor de viață ale oamenilor, a devenit foarte populară și a inspirat oamenii să scrie despre viața lor. În perioada acestei campanii, estonienii au restaurat memoria istorică a poporu-

[2] Există cifre diferite despre pierderile umane provocate în Estonia, rezumate în „Cartea Albă". Aigi Rahi-Tamm, „Human Losses", *The White Book*, *Losses Inflicted on the Estonian Nation by Occupation Regimes 1940-1991,* eds. by V. Salo, E. Tarvel etc. (Estonian Encyclopaedia Publishers, 2005), 25-46.

lui. Ei au înțeles că a-ți aminti nu mai era periculos și poveștile reale ale oamenilor au început să fie publicate. Mart Laar (președintele Societății Estoniene a Patrimoniului, mai târziu prim-ministrul estonian) a spus: istoria noastră a fost restituită oamenilor. Amintirile oamenilor și istoriile lor de viață au fost colectate în cadrul mai multor proiecte de cercetare; astăzi, diferite muzee din Estonia, împreună cu arhivele, dețin aproximativ 10.000 de manuscrise[3].

Accesul la arhive a fost anticipat cu o mare anxietate și interes. În primul rând, a fost anulată interdicția pentru fondurile speciale de documente din perioada Republicii Estonia. Din toamna lui 1991, s-a acordat acces treptat la fondurile de arhivă ale Partidului Comunist al Estoniei. Predarea documentelor instituțiilor centrale ale sistemului represiv sovietic – securitatea statului și Ministerul Afacerilor Interne – s-a produs cu mare dificultate și pe părți, fapt care a încetinit introducerea acestora în circuitul științific. Încercările de publicare a primelor documente de asemenea demonstrează caracterul fragmentar, nesistematizat și lacunar al documentelor păstrate[4]. Pe termen lung, fișierele personale ale persoanelor supuse represiunilor au început să ajungă la arhive printre materialele Ministerului Afacerilor

---

[3] În cazul mai multor baze de date de masă, pot fi utilizate colecțiile istoriilor de viață acumulate de către Asociația „Estonian Life Stories" și păstrate în Arhivele cultural-istorice ale Muzeului Literar al Estoniei, răspunsurile la anchete transmise de corespondenții Muzeului Național al Estoniei și multe alte materiale individual-istorice adunate în muzee. A se vedea: Rutt Hinrikus, Ene Kõresaar, „A Brief Overview of Life Histories' Collection and Research in Estonia", *She Who Remembers, Survives. Interpreting Estonian Women's Post-Soviet Life Stories*, eds. by T. Kirss, E. Kõresaar, M. Lauristin (Tartu University Press, 2004), 19–34; Rutt Hinrikus, „Eesti elulugude kogu ja selle uurimise perspektiive" [„Collection of Estonian Life Histories and Research Perspectives"], *Võim ja kultuur [Power and Culture],* eds. by A. Krikmann, S. Olesk (Tartu, 2003), 191–205. În momentul de față se desfășoară proiectul condus de Ene Kõresaar, „Practices of Memory: Continuities and Discontinuities of Remembering the 20th Century", acesta concentrându-se pe procesele experiențiale și politico-identitare care afectează formarea imaginilor istorice, istoria memoriei și contextele memoriei culturale a poporului estonian.

[4] Introducerea documentelor în circuitul științific a început prin publicarea acestora într-o serie de reviste, de ex., revista „Akadeemia" a început publicarea unei serii de documente despre mișcarea de rezistență. Aici vezi: V. Boikov, A. Ruusmann, „Dokumente metsavendlusest ja vastupanuliikumisest Eestis" [„Documents on Forest Brothers and Resistance Movement in Estonia"], *Akadeemia,* 1991, no 10–12; 1992, no 1–8, 11; 1993, no 3.

Interne și ale Comitetului de Stat de Securitate al RSSE, fapt care a făcut posibilă publicarea cărților cu liste ale victimelor. La începutul anilor 1990, setea pentru informația de bază, liberă de piedicile de ordin ideologic, a început să fie satisfăcută. „Progresul triumfal" sovietic din Estonia în perioada 1940-1991 a fost evaluat în mod diferit, fapt care a fost o contrareacție firească la propaganda guvernării care a dominat timp de decenii. Perioada care demarase a deschis noi perspective și posibilități de cercetare pentru istorici.

Fondarea centrelor de cercetare

După prăbușirea Uniunii Sovietice, pentru Estonia, ca și pentru orice altă țară eliberată, problema posibilelor victime a devenit cea mai importantă. Cunoștințele noastre despre victimele ambelor ocupații – sovietică și germană – au fost foarte vagi. Astfel că în anii 1990 numeroase comisii și grupuri de cercetare și-au început activitatea – cercetând pagubele aduse populației estoniene.

În 1990, Academia de Științe a Estoniei a înființat o comisie. Un an mai târziu, comisia respectivă a prezentat raportul „Războiul al Doilea Mondial și ocupația sovietică în Estonia: un raport al pagubelor", care a oferit o imagine de ansamblu asupra pagubelor aduse de către Uniunea Sovietică Republicii Estonia, populației sale, economiei, mediului, culturii și așa mai departe, toate împreună alcătuind 8 subcapitole[5]. Raportul a fost luat drept bază pentru evaluarea istorică și juridică a acțiunilor politice și militare sovietice împotriva Estoniei în 1940, considerate drept agresiune, ocupație militară și anexare. Acesta a fost urmat de o rezoluție adoptată de către Sovietul Suprem al RSS Estonia. După publicarea raportului, comisia și-a încetat activitatea.

La inițiativa Ministerului Economiei, în anul 1989 a fost format un grup de lucru pentru elaborarea unei „Account Book" care să evalueze relațiile dintre Estonia și Uniunea Sovietică. Un an mai târziu, grupul de lucru a publicat prima ediție a cărții, care s-a concentrat asupra aspectului dezvoltării sociale și a problemelor de ordin econo-

[5] *World War II and Soviet Occupation in Estonia: A Damages Report*, ed. by J. Kahk (Tallinn, 1991).

mic din Estonia[6]. A doua ediție urma să se refere la pierderile umane din Estonia. Investigarea subiectului pierderilor umane a fost condusă de profesorul Herbert Ligi (1928-1990) de la Universitatea din Tartu, care a inițiat întocmirea listelor cu persoanele ce și-au pierdut viața în închisori și colonii de muncă, precum și a listelor de persoane deportate. Din păcate, prof. Ligi a murit în 1990 și ulterior cercetarea a început să fie tărăgănată. Nu a fost publicată o ediție specială, iar lucrul asupra „Account Book" a ajuns în impas. În cele din urmă, lucrarea a fost realizată la Universitatea din Tartu de către prof. Aadu Must și grupul său de cercetare.

Un rol de frunte în aflarea persoanelor supuse represiunilor din Estonia și publicarea numelor acestora a aparținut Asociației Persoanelor Supuse Represiunilor „Memento". Până în prezent, rezultatul muncii acesteia îl constituie opt volume masive cu datele personale a mii și mii de persoane[7]. Găsirea datelor despre persoanele care au suferit, au pierit sau au fost ucise este un lucru care necesită o perioadă îndelungată de timp. În afară de „Memento", alte numeroase comisii și proiecte s-au angajat în această activitate care nu este încă încheiată, ea va continua mult timp înainte.

În 1993, Parlamentul Estonian a creat Comisia de Stat a Estoniei cu privire la examinarea politicilor de represiune (ORURK). Obiectivul Comisiei a fost de a oferi o imagine de ansamblu asupra daunelor și pierderilor pe care le-a suportat populația estoniană de pe urma ambelor ocupații, sovietică și germană[8]. Rezultatul muncii acesteia, așa-numita

---

[6] Peatükke Eesti ja N Liidu arveraamatust. Eesti vabariigi suhted N Liiduga. Eesti sotsiaalne areng aastatel 1930-1980. aastatel [Account Book of Estonia and the Soviet Union. Relationships between the Republic of Estonia and the SU. Social Development in Estonia in the 1930s-1980s], ed. by A. Must (Tartu, 1990).

[7] *Poliitilised arreteerimised Eestis 1940–1988 [Political Arrests in Estonia 1940–1988],* Books 1–3, ed. L. Õispuu (Tallinn, 1996–2005); *Küüditamine Eestist Venemaale [Deportation from Estonia to Russia],* Books 4–6, ed. by L. Õispuu (Tallinn, 1999–2003).

[8] *The White Book on Estonian Population Losses in the Occupations from 1940 through 1991,* eds. by V. Salo, E. Tarvel et al., Estonian State Commission on Examination of the Policies of Repression (Estonian Encyclopaedia Publishers, 2005). S-a calculat că de la începutul ocupației pierderile directe ale populației au constituit 196.000 de persoane sau 17,5% din populația de până la război. Vezi, de asemenea, Peep Varju, „Overview of the Work of Estonian State Commission on Examination of the Policies of Repression (ORURK)", *Deportation of Estonians. Past Shadows on the Present Day.* Articles and biographies (Korp! Filiae Patriae, Tartu, 2004), 93–105.

„Carte Albă", a fost publicat în 2005 și a apărut în limbile estonă, engleză și rusă. Potrivit estimărilor, acesta însă nu este rezultatul final, ci mai degrabă un raport intermediar care stabilește stadiul actual al cercetării diverselor subiecte (populație, cultură, mediu, economie). După publicarea „Cărții Albe", activitatea Comisiei parlamentare a fost încheiată. Comisia a publicat încă douăzeci de cărți care conțin numeroase date cu caracter personal-istoric referitoare la diferite categorii de persoane, ca militarii estonieni, partizanii, persoanele care și-au pierdut viața în al Doilea Război Mondial, cetățeni ai Republicii Estonia care au fost executați în timpul ocupației germane ș.a. Activitatea Comisiei trebuie apreciată drept o etapă în cadrul investigației perioadelor de ocupație, aceasta fiind continuată de oameni de știință de diferite specialități.

La mijlocul anilor 1990, problematica cercetării a început să se extindă. Era evident că, pe lângă depistarea victimelor politicilor represive, a fost foarte important de a cunoaște despre sistemul de instaurare și consolidare a regimului sovietic ca un tot întreg. Toate procesele esențiale tipice pentru perioada sovietică au necesitat o investigație mai detaliată.

De asemenea, la mijlocul anilor 1990, în Estonia au fost făcute încercări în vederea instituirii unui centru de coordonare pentru cercetarea perioadei sovietice. Obiectivul unui astfel de centru a fost de a promova discuțiile științifice și de a trasa direcțiile de cercetare prioritare. În acest scop, în anul 1996, pe lângă Arhivele Statului din Estonia, a fost înființat Centrul de Cercetare a Perioadei Sovietice (cunoscut sub numele de S-Centru). Inițial, seminarele de lucru organizate de S-Centru fixau direcții specifice de cercetare. Istoria politică estonă a fost stabilită drept subiect prioritar de cercetare. Astfel de subiecte cum ar fi istoria instituțiilor sovietice, poziția Partidului Comunist Estonian în societate, modul de operare a ideologiei sovietice, politica națională, mișcarea de rezistență, viața cotidiană a populației au fost, de asemenea, considerate drept importante. Până în prezent, S-Centrul a publicat două cărți despre perioada 1939-1941[9].

[9] *Sõja ja rahu vahel [Between War and Peace]*, eds. by E. Tarvel, T. Tannberg, M. Maripuu et al. Vol. I. *Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani* [Estonian Security Policy until 1940] (Tallinn, 2004); Vol. II. *Esimene punane aasta* [The First Red Year] (Tallinn, 2010).

Prezentarea unei imagini de ansamblu acceptabile cu privire la acțiunile represive împotriva cetățenilor Republicii Estonia și în Estonia de către autoritățile de ocupație sovietică și germană a constituit timp îndelungat una dintre sarcinile majore de cercetare ale istoricilor estonieni. Acesta este motivul pentru care, în octombrie 1998, președintele Republicii Estonia, Lennart Meri, a convocat Comisia internațională estoniană pentru investigarea crimelor împotriva umanității. Comisia a activat până în 2008. Au fost publicate două cărți voluminoase, „Estonia: 1940-1945"[10] și „Estonia după 1944"[11], aceasta din urmă axându-se pe perioada stalinistă de după război. În anul 2009, președintele Toomas Hendrik Ilves a dispus crearea unei noi instituții, Institutul Estonian al Memoriei Istorice. Institutul extinde arealul de cercetare al Comisiei, prin investigarea încălcărilor drepturilor omului comise în perioada sovietică, care nu se încadrează în definiția legală de crime împotriva umanității[12].

Pe parcursul ultimilor 20 de ani, alte câteva grupuri de cercetare au fost înființate în Estonia, numeroși cercetători ai Arhivelor Naționale, ai universităților, ai muzeelor, precum și cercetători independenți au investigat în mod activ diverse subiecte. Aici se impune o mențiune cu referire la Fundația Kistler-Ritso, creată în statul Washington, SUA, în anul 1998, în scop de promovare a cercetării istoriei contemporane estoniene. Cel mai important obiectiv al Fundației a fost înființarea Muzeului Ocupațiilor la Tallinn[13]. Muzeul a fost deschis în 2003 și este un organizator activ de expoziții.

Dintre cercetătorii independenți merită remarcată Hilda Sabbo și activitățile acesteia, așa cum ea a fost în stare să găsească numeroase copii și extrase ale documentelor originale din arhivele Federației Ruse, chiar dacă acestea aveau ștampila „confidențial" sau „strict se-

---

[10] *Estonia: 1940-1945. Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity*, eds. by T. Hiio, M. Maripuu, I. Paavle (Tallinn, 2006). Despre activitatea comisiei, vezi http://www.historycommission.ee.

[11] *Estonia since 1944. Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity,* eds. by T. Hiio, M. Maripuu, I. Paavle (Tallinn, 2009). Cu referire la aceste două cărți, vezi, de asemenea, articolul lui Meelis Saueauk în acest compendiu.

[12] Vezi http://www.mnemosyne.ee/.

[13] Vezi http://www.okupatsioon.ee.

cret" (acest fapt i-a servit drept principiu de bază în selectarea documentelor). Multe documente erau din fondurile Securității statului sovietic și ale Ministerului Afacerilor Interne sau dintre materialele Biroului Politic al CC al PCUS. Seria „Imposibil de a păstra tăcerea" conține șase cărți, din care prima a apărut în 1996[14].

Un cercetător recunoscut al perioadei sovietice, care activează la Universitatea din Tartu, de asemenea angajat într-o serie de proiecte de cercetare, este Tynu Tannberg[15, 16]. El este cercetătorul principal al Fundației Estone pentru Știință, care finanțează tema de cercetare „Estonia în perioada Războiului Rece", ce va fi finalizată în anii următori. Aceasta presupune analiza evoluțiilor politice, economice și culturale ale RSS Estonă din spatele „cortinei de fier" în perioada Războiului Rece. Subiecte mai înguste în contextul Războiului Rece sunt variatele aspecte de comunicare externă a RSS Estone; mecanismele de control al opiniei populare și al mentalității în societatea sovietică; istoria economică și socială; controlul ideologic asupra memoriei și istoriei naționale. La subiectul respectiv a fost susținut un număr de teze de masterat și doctorat, acestea abordând diferite fațete și forme ale politicii de represiune.

Un scriitor activ care a inițiat cititorul străin în scrierile istoricilor estonieni este Olaf Mertelsmann[17]. Arealul său de cercetare ține de problemele economice și istorice. În procesul de transfer de la eco-

---

[14] Hilda Sabbo, *Võimatu vaikida [Impossible to Be Silent],* Books 1–6 (Tallinn, 1996–2005).

[15] Tynu Tannberg, *Politika Moskvy v respublikah Baltii v poslevoennye gody (1944–1956): issledovanija i dokumenty* (ROSSPEN, Moskva, 2010).

[16] Tynu Tannberg a dirijat grantul Fundației Estoniene pentru Știință, „Mecanismele și consecințele sovietizării în Estonia în contextul evoluției Uniunii Sovietice și a Europei de Est: 1944-1953", care a abordat mai pe larg sovietizarea Estoniei în perioada stalinistă în contextul transformărilor din Uniunea Sovietică și din Europa de Est. *Eesti NSV aastatel 1944-1953: Sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontektstis*, ed. T. Tannberg (Tartu, 2007).

[17] *Vom Hitler-Stalin-Pakt bis zu Stalins Tod. Estland 1939-1953,* ed. O. Mertelsmann (Hamburg, Bibliotheca Baltica, 2005); O. Mertelsmann, „Social and Oral History in Estonia", *East Central Europe*, 1–2 (2008), 63–80; O. Mertelsmann, A. Rahi-Tamm, „Cleansing and Compromise: the Estonian SSR in 1944–1945", *Cahiers du monde russe*, 49 (2009), 319–340; O. Mertelsmann, A. Rahi-Tamm, „Soviet Mass Violence in Estonia Revisited", *Journal of Genocide Research*, 2–3 (2009), 307–322.

nomia de piață din Estonia la economia sovietică de comandă pot fi evidențiați o serie de factori importanți, legați atât de război, cât și de represiunile staliniste, inclusiv de deportările și colectivizarea din martie 1949[18]. În afară de pierderea independenței și teroarea pusă în aplicare, agravarea bruscă a situației economice a populației estoniene și scăderea nivelului de trai, de asemenea privarea de proprietate au reprezentat factori decisivi care au trezit ostilitatea poporului estonian față de dominația sovietică[19].

Siberia este o zonă aflată la o distanță mare, care a avut întotdeauna semnificații multiple pentru estonieni. Pentru popoarele baltice din vecinătatea marii Rusii Siberia avea sens dublu: atât de libertate, cât și de închisoare. Anii Marii Terori au lovit estonienii de rând cu multe alte popoare, Siberia transformându-se într-un simbol al închisorilor, coloniilor de muncă și mormintelor fără nume. Acest stigmat Siberia îl poartă până în prezent. Cu toate acestea, la finele secolului XIX – începutul secolului XX, Siberia avea o semnificație diferită pentru estonieni: Siberia a fost pământul miilor de oportunități, dar această semnificație s-a pierdut în memoria istorică a estonienilor. Acestea și numeroase alte subiecte legate de Siberia sunt abordate în cadrul proiectului „Estonia și Siberia: migrații, economie, cultură", dirijat de prof. Aadu Must.

Bazele de date cu caracter personal-istoric

În rândurile ce urmează mă voi referi îndeaproape la unele subiecte legate de cercetarea represiunilor. Unul dintre subiecte se referă la colectarea datelor cu caracter personal ale celor ce au avut de suferit.

---

[18] La tema colectivizării, vezi Anu Mai Kõll, „Tender Wolves. Identification and Persecution of Kulaks in Viljandimaa 1940–1949", *The Sovietization of the Baltic States*, ed. O. Mertelsmann (Tartu, 2003), 127–149; David Feest, *Zwangskollektivierung im Baltikum: Die Sowjetisierung des estnischen Dorfes 1944-1953* (Cologne-Weimar-Vienna, 2007); David Feest, „Dealing with the Unruly Reality. Rural Party Workers in Estonia (1944–1950)", *Soviet Occupation Regime in the Baltic States 1944–1959. Policies and their Consequences. Materials of Conference* (Riga, 2003), 93–108. Vezi, de asemenea, Elena Zubkova, *Pribaltika i Kreml' 1940-1953* (ROSSPEN, Moskva, 2008).

[19] Olaf Mertelsmann, *Der stalinistische Umbau in Estland Von der Markt-zur Kommandowirtschaft* (Hamburg, 2006).

În anii 1990, numeroase grupuri de cercetare și cercetători individuali au început să adune date despre victime. În baza acestor eforturi au fost create aproximativ treizeci sau mai multe baze de date sau liste (aici mă refer la listele de nume într-o versiune pe hârtie). Printre acestea au existat informații despre persoanele arestate, deportate, executate în Estonia înainte de război, care au murit sau au fost ucise în lagărele sovietice, au pierit în cursul luptei de rezistență, au fost omorâte în perioada ocupației germane sau trimise în lagăre în Germania ș.a. Categoriile de victime au fost studiate la diferite nivele dintr-un punct diferit de vedere și unele baze de date importante nu au fost încă create. În „Cartea Albă" pot fi găsite liste pe categorii ale pierderilor umane ale Estoniei, în paranteze este indicat numărul estimativ pentru categoria respectivă[20]. Adițional la datele privind pierderile umane ireversibile (cei care au fost uciși, executați, și-au pierdut viața în război, au murit sau au dispărut, precum și cei care au părăsit Estonia pentru totdeauna), au fost colectate date cu privire la categoriile de pierderi umane temporare, adică referitor la cei deportați, evacuați sau exilați, cu alte cuvinte forțați să plece din Estonia pentru o perioadă mai scurtă sau mai lungă. Mulți dintre cei care s-au reîntors din lagărele de concentrare și de muncă forțată au decedat la scurt timp după eliberare. În procesul de definire a pierderilor populației sunt întâmpinate diverse dificultăți.

Problema principală a bazelor de date existente constă în caracterul dispers și controversat al acestora. Nu sunt rare cazurile când una și aceeași persoană poate fi inclusă în diferite categorii. De exemplu, o persoană a fost deportată, arestată pentru motive politice și și-a pierdut viața într-un lagăr de concentrare. Astfel, datele biografice ale uneia și aceleiași persoane circulă în mai multe variante inexacte. Este important a verifica și a compara datele referitoare la o persoană aflate în diverse baze de date.

Chiar dacă toate bazele de date existente ar fi fost colectate împreună, aceasta nu ar fi soluționat în mod automat toate problemele. Având în vedere faptul că bazele de date au fost create de către diverși cercetători, care s-au bazat pe metodologii și programe de calculator

[20] *White Book*, 38–39.

diferite, de asemenea pe diferite structuri (câmpuri de date)[21], este nevoie de o muncă tehnică enormă pentru a asigura compatibilitatea dintre diverse baze de date. În scopul depistării datelor despre una și aceeași persoană din diferite baze de date, câmpurile (caracteristicile) bazelor de date trebuie să fie făcute compatibile, în primul rând. Multe dintre seturile de date colectate au fost mai întâi publicate în cărți, nefiind, prin urmare, structurate într-un sistem de informare. O căutare complexă în diferite baze de date necesită o structură similară a tuturor bazelor de date. Lucrările respective au demarat deja, dar, fără îndoială, aceasta este o sarcină care necesită timp și resurse.

Firește, sursele bazelor de date sunt de asemenea diferite. Baze de date despre persoanele arestate și deportate au fost elaborate în baza datelor personale ale acestora. Fișierele personale ale persoanelor deportate au fost întocmite cu referire la capul familiei, acestea conținând date și despre alți membri ai familiei. Adițional la fișierele personale, în elaborarea bazelor de date ale persoanelor care au pierit în lagărele sovietice, a fost utilizată informația Oficiului Registru, așa cum în aceste lagăre au fost create așa-numitele cartoteci speciale de decese. A fost întocmit un indice separat de carduri ale persoanelor care au murit în cursul luptei de rezistență. Au existat numeroase indice de carduri de acest gen. Ministerul Securității de Stat a început crearea unui sistem propriu al indicelui de carduri ale persoanelor supuse represiunilor[22].

Deși în Estonia există numeroase baze de date, nu se poate vorbi despre cifre concrete, ci doar despre cifre aproximative. Care ar fi soluțiile în acest sens? Pentru a înțelege care este proporția populației

---

[21] De ex., în unele baze de date, numele, prenumele și patronimicul figurau într-o rubrică, în altele toate numele sunt în diferite rubrici.

[22] Pentru indexul catalogului cardurilor, vezi la O. Mertelsmann, A. Rahi-Tamm, „Cleansing and Compromise: the Estonian SSR in 1944–1945", *Cahiers du monde russe*, 49 (2009), 326–328; A. Rahi-Tamm, „Arhiivid Nõukogude repressiivaparaadi teenistuses. „Poliitvärvingute" kartoteek Eestis 1940–1956" [„Archives in the Service of Repression: Soviet Estonia's Card Catalog Index of „Political Colorings" 1940–1956"], *Ajalooline Ajakiri (Estonian Historical Journal)*, 1/2 (127/128) (2009), 123–154. Despre modul în care datele despre o persoană și activitatea acesteia erau colectate și utilizate în Uniunea Sovietică se poate citi în abordarea detaliată în apariție, semnată de Amir Weiner, Aigi Rahi-Tamm, „Getting to Know You: Soviet Surveillance and its Uses, 1939–1957", *Kritika*, 1 (vol. 13) (2012, sub tipar).

estoniene afectate de diverse represiuni și alte evenimente similare, avem nevoie de o bază de date demografică fundamentală care ar cuprinde întreaga populație. Aceasta ar permite cercetătorilor să integreze diverse cercetări și să creeze o imagine completă, care ar conecta diverse evenimente. În acest moment, demografii ar putea deveni parteneri minunați de cooperare. Avem date fiabile despre populația estoniană din anii 1939-1959. În prezent, datele recensămintelor sunt introduse în baza de date. Perioada 1939-1959 se referă la evenimentele care au influențat în mod special populația, aceasta este perioada în care pierderile umane au fost cele mai numeroase. În viitor, proiectul demografilor estonieni „Baze statistice de date privind recensământul și evenimentele din Estonia" va trebui să fie completat cu date despre persoanele supuse represiunilor. De fapt, acesta urmează să fie un proiect comun al unui număr mare de instituții. Un obiectiv mai îndepărtat al proiectului este investigarea influenței pe termen lung a represiunilor asupra diferitor procese demografice, ca rata mortalității, rata natalității, căsătoriile, educația etc. O dezvoltare a bazei de date demografice fundamentale va intensifica de asemenea cooperarea între cercetătorii din diverse domenii.

Cercetarea subiectului deportărilor

Pentru estonieni, deportările sunt, în mare parte, asociate cu două operațiuni de deportare în masă, din 1941 și 1949, desfășurate simultan în cele trei țări baltice. Afară de acestea, au avut loc mai multe operațiuni de deportare la scară mai mică, cum ar fi deportarea persoanelor de origine germană, a Martorilor lui Iehova etc. În total, pe parcursul anilor 1941-1951 aproximativ 33.000 de persoane au fost deportate din Estonia, iar până în anul 1953 numărul persoanelor arestate a depășit 40.000. Cercetările preliminare au abordat subiectul deportărilor și cel al arestărilor în mod separat. Cu cât mai profund a fost cercetat un subiect sau altul, cu atât mai multe conexiuni reciproce dintre diferite tipuri de represiuni au fost descoperite, acestea prezentând represiuni în lanț – modul în care apariția unui membru al familiei în rândul „dușmanilor" cauza reprimarea altor membri ai aceleiași familii, modul în care statutul unei persoane supuse represiunilor, așa-numita „pată neagra", se transmitea copiilor

și rudelor, modul în care acestea au fost plasate într-o categorie socială separată și funcțiile sociale pe care urmau să le îndeplinească (printre alte funcții, aceste persoane trebuiau să servească drept un exemplu înfricoșător pentru restul populației).

Subiectul deportărilor este direct legat de mișcarea de rezistență și suprimarea acesteia în Estonia. Studiul lui Pearu Kuusk privind activitatea Departamentului de luptă contra banditismului (BVVO) în anii 1944-1947 excelează printre cercetările publicate recent[23]. În cercul de persoane persecutate de BVVO erau incluși nu numai „bandiții politici" (partizani) și susținătorii acestora, dar și tot felul de „trădători de patrie" și „mercenari ai germanilor", „spioni", „sabotori", fugarii și cei care se eschivau de la serviciul în Armata Sovietică ș.a. Membrii de familie ai tuturor categoriilor numite mai sus au aparținut categoriei deportaților din Estonia.

Din ianuarie 1945 și până în 1947, BVVO a comandat batalioane de nimicire, înființate după ocuparea Estoniei în toamna anului 1944, care activau, sub supravegherea comitetelor de partid și cu participarea departamentelor Comisariatului Poporului al Afacerilor Interne, în toate județele, orașele și localitățile mai mari în scopul luptei împotriva dușmanilor interni și externi. Nucleul batalioanelor a fost recrutat din rândurile activiștilor de partid sovietici și ai activiștilor YCL, mai târziu rândurile acestora fiind completate de către persoanele demobilizate și de către veneticii care au obținut terenuri. Participarea în cadrul unui grup de nimicire se interpreta drept loialitate față de partid și de regimul sovietic. Materialele adunate în colecția de documente „Distrugătorii. Batalioane sovietice de nimicire în Estonia în 1944-1954", editată în 2006, dezvăluie activitatea batalioanelor de nimicire. Pe lângă acțiunile militare – participarea la operațiunile Cekist, ambuscade, misiuni de recunoaștere –, activitatea acestora a inclus teroarea continuă împotriva posibililor susținători ai partizanilor și aplicarea legii tacite împotriva populației. Arhivele estoniene

[23] Pearu Kuusk, *Nõukogude võimu lahingud Eesti vastupanuliikumisega. Banditismivastase Võitluse Osakond aastatel 1944–1947 [The Department of the Anti-Banditry Fight of the Ministry of Internal Affairs 1944–1947]* (Tartu, 2007).

nu păstrează documente aparte despre batalioanele de nimicire, materialul existent este dispersat în diverse fonduri[24].

Perioada 1949-1953 a însemnat o ultimă etapă în lupta activă a partizanilor. Activitatea organelor de securitate în anul critic 1953 – atunci când a avut loc un atac de anvergură final și coordonat atât în Țările Baltice, cât și în Ucraina de Vest și Belorusia de Vest – a fost studiată în profunzime de către Tõnu Tannberg[25]. El a analizat activitatea organelor de partid și de securitate în aplicarea instrucțiunilor primite de la Moscova și a plasat evenimentele din primele trei luni ale anului 1953 într-un context mai larg[26].

Recent estonienii au purtat discuții aprinse despre modul în care erau selectate persoanele care urmau să fie deportate. O afirmație tipică care se desprinde din amintiri este că unii ar fi fost acuzați de către vecini și astfel familia respectivă ar fi fost inclusă în liste. Este o aserțiune răspândită pe larg. Instigarea unui vecin împotriva altuia (și, astfel, semănarea urii) a fost una dintre tacticile sovietizării, în cursul căreia numeroase acte de răzbunare au servit drept indiciu pentru aplicarea justiției[27]. În 2007, Andres Kahar și-a susținut teza de licență la Universitatea din Tartu, Catedra de istorie. El s-a concentrat în mod special la procedura de determinare a familiilor deportate. Kahar a citit cu atenție și a analizat toate documentele care se conțineau în dosarele deportaților, atrăgând o atenție specială datelor și numelor celor care le-au alcătuit. El a descoperit că atunci când

---

[24] *Hävitajad. Nõukogude hävituspataljonid Eestis 1944–1954. [Soviet Destroyer Battalions in Estonia in 1944–1954]*. Compendium of documents, eds. by T. Noormets, V. Ohmann (Tallinn, Riigiarhiiv, 2006).

[25] Tõnu Tannberg, „Julgeolekuorganite tegevusest metsavendluse mahasurumisel 1953. aasta esimestel kuude" [„On Activity of Security Organs in Suppressing Forest Brothers' Movement Within First Months of 1953"], *Akadeemia*, 3 (2005), 554–572.

[26] Despre schimbările din anul 1953, vezi la Tõnu Tannberg, „Lubjanka marssal" nõukogude impeeriumi äärealasid reformimas. Beria rahvuspoliitika eesmärkidest ja tagajärgedest 1953. aastal [„A „Ljubyanka Marshal" Reforming Outskirts of the Soviet Empire. On Aims and Consequences of Beria's National Policy in 1953"], *Tuna*, 3 (1999), 22–37; 4, 56–71.

[27] Jan T. Gross, *Revolution from Abroad. The Soviet Conquest of Poland's Western Ukraine and Western Belorussia* (Princeton University Press, 2002), 117.

numărul necesar de familii care urmau să fie deportate a fost stabilit, acesta a fost apoi divizat între județe. Ulterior, direcțiile județene de securitate urmau să adune dovezi. Procesul este prea de durată ca să fie descris în detaliu în acest articol, dar rezultatul muncii este important. Și anume, stabilirea persoanelor fizice și a familiilor fusese făcută doar de Ministerul Securității de Stat al RSSE, prin sistemul său propriu, fără a antrena administrațiile locale, structurile de partid, milițienii sau activiștii. Nu a fost semnificativ faptul că un vecin a depus o plângere și familia a fost deportată. Cercetarea lui Kahar descrie detaliat sursele primare care au fost utilizate în principal de administrația centrală, administrația centrală a MGB și departamentele de contraspionaj ale armatei, în baza cărora deportații au fost selectați (aceste documente pot fi, de asemenea, gasite în fișierele personale ale deportaților)[28].

A fost nevoie de ani de zile înainte de a putea fi clarificat modul în care au fost organizate operațiunile de deportare, cine a dat ordinele respective la Moscova și la Tallinn, care au fost instituțiile implicate în efectuarea operațiunilor de deportare și ce sarcini concrete aveau acestea. La începutul anilor 1990, când materialul de arhivă al unor colecții speciale a devenit mai accesibil, cercetătorii au putut lua cunoștință pentru prima dată de materialele de arhivă ale PC al Estoniei. Documentele organizațiilor de partid județene nu conțineau practic nicio informație cu privire la organizarea deportărilor. Materialul cu privire la deportare putea fi găsit în documentele așa-numitelor eșaloane superioare, păstrate în fondurile Comitetului Central al PCE sau în arhivele de la Moscova. Colecțiile personale ale liderului PCE, Nikolai Karotamm, au fost colectate consecutiv doar în toamna anului 1997, de atunci fiind utilizate continuu. Ținând cont de faptul că arhivele abia se deschideau și colectarea datelor era la început, o perioadă îndelungată de timp discuțiile privind deportările se bazau în principal pe memorii.

---

[28] Despre metoda în baza căreia familiile urmau să fie deportate și modul în care se colecta informația despre acestea se poate citi în articolul: Aigi Rahi-Tamm. Andres Kahar, „Preparing for the 1949 Deportations, Operation Priboi, in the Estonian S.S.R.", *Communism – to the International Tribunal* (Vilnius, 2010), 290–307.

O schimbare însemnată în cercetarea deportărilor a avut loc în anul 1999, când istoricul leton Heinrich Strods a publicat un articol despre operațiunea „Priboi" (operațiunea de deportare din martie 1949, desfășurată simultan în toate statele baltice)[29]. Articolul s-a bazat în cea mai mare parte pe documentele din Arhivele Militare Ruse. În același timp, în Estonia, în cele din urmă, fondurile Ministerului Afacerilor Interne au fost depuse la arhive. Documentele Ministerului Afacerilor Interne conțineau informații despre organizarea operației „Priboi", despre tipurile de sarcini pe care Ministerul Afacerilor Interne le-a efectuat în timpul operațiunii etc. Astfel, este posibil a descrie activitatea Ministerului Afacerilor Interne. Datorită cercetării realizate de Andres Kahar, putem astăzi vorbi mai exact despre activitățile organizatorului principal al operațiunii de deportare, în special despre instituția care a pregătit și a realizat deportarea – Comisariatul Poporului al Afacerilor Interne.

Există doar câteva lucrări științifice publicate în Estonia care reflectă pe larg procesul deportării, descriu pregătirile, realizarea și consecințele operației, precum și situația persoanelor deportate în Siberia. Cartea lui Aigi Rahi, publicată în 1998, privind deportarea din martie 1949, s-a axat pe un singur județ, județul Tartu, conține evenimente și descrieri ale vieților locuitorilor deportați din perioada aflării acestora în Siberia[30]. La acel moment a fost posibilă utilizarea doar în proporție mică a documentelor din arhivele Ministerului Afacerilor Interne[31]. În 2004, Aigi Rahi-Tamm a publicat un articol rezumativ despre toate operațiunile de deportare sovietice care au

[29] Heinrihs Strods, Matthew Kott, „The File on Operation „Priboi": A Reassessment", *Journal of Baltic Studies*, 33 (2002), 1–36.

[30] Aigi Rahi, *1949. aasta märtsiküüditamine Tartu linnas ja maakonnas. [The March 1949 Deportation in the City of Tartu and in Tartu County]* (Tartu, 1998).

[31] Procesul de transmitere a materialelor Ministerului Afacerilor Interne al RSSE către arhive nu a fost unul operativ. De ex., fondul 131 (Materiale de interes special) fusese transmis în 1995, dar apoi a fost necesar de a clasifica colecția, de a întocmi un catalog și un certificat istoric al acesteia. Doar în 1997 a fost posibilă utilizarea acestui fond de către cercetători.

avut loc în Estonia[32]. Acesta analizează sub aspect comparativ deportările din anii 1941, 1945, 1949, 1951, reflectând perioada lucrărilor de pregătire și terminând cu descrierea vieții persoanelor deportate aflate în Siberia. Articolul se bazează pe documentele găsite în Arhivele Naționale ale Estoniei, în Arhiva de Stat a Federației Ruse (GARF, Gosudarstvennyi Arhiv Rossiiskoj Federatzii) și pe documentele din arhivele „oblasti"-lor siberiene.

Istoricii estonieni au fost criticați pentru concentrarea extensivă asupra colectării faptelor și documentelor. Dispunem de fapte, cifre, date și evenimente, dar cunoașterea comportamentului oamenilor aflați în centrul acestor evenimente, ceea ce au simțit, cum au putut supraviețui, cu alte cuvinte, așa-numitul aspect uman lipsește din cercetare. Parțial trebuie să acceptăm criticile. Pe de altă parte, Estonia excelează prin cercetarea în profunzime a memoriei și culturii reconcilierii. Acest tip de activitate a fost efectuat la Universitatea din Tartu de către etnologi, filologi, sociologi ș.a. Până acum, a fost publicat un număr mare de studii care analizează memoria – cum și despre ce se amintește, ce factori au impact asupra memoriei, de exemplu modul în care istoriografia a influențat, la rândul său, o narațiune autobiografică[33]. Este dureros să vorbești despre experiența represiunilor, pentru mulți vorbitori aceasta înseamnă eliberarea de

---

[32] În 2007 articolul a apărut de asemenea în engleză. Aigi Rahi-Tamm, „Deportations in Estonia, 1941-1951", *Soviet Deportations in Estonia: Impact and Legacy.* Articles and Life Histories (Tartu University Press, 2007), 9–54. Vezi, de asemenea, A. Rahi-Tamm, A. Kahar, „The Deportation Operation „Priboi" in 1949", *Estonia since 1944: Report of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity* (Tallinn, 2009), 429–460; A. Rahi-Tamm, „Deportation of Individuals of German Nationality from Estonia in 1945", *Estonia since 1944,* 415–428.

[33] Vezi Ene Kõresaar, *Elu ideoloogiad. Kollektiivne mälu ja autobiograafiline minevikutõlgendus eestlaste elulugudes. [Ideologies of Life. Collective Memory and Autobiographical Meaning-Making of the Past in Estonian Post-Soviet Life Stories)* (Tartu, 2005). Capitolul 2 al cărții reflectă interpretările referitoare la ocupația sovietică, inclusiv la suferințele din Siberia. Un tablou național istoric despre regimul stalinist apare prin întreruperea memoriei estoniene drept una dintre categoriile centrale de interpretare a trecutului.

o experiență traumatică trăită anterior[34]. Interpretarea suferinței este cel mai complicat proces în sine: în retrospectivă, cel suferind poate oferi semnificații diferite, astfel că nu este deloc ușor să evaluezi amintirile și, bazate pe acestea, să tragi concluzii[35]. Deci, aici cooperarea între diferiți cercetători pare cel mai important lucru.

Viața persoanelor deportate în Siberia ar necesita, cu siguranță, o cercetare aparte, care ar include relațiile dintre acestea, relațiile deportaților cu alte naționalități, cu comandantul și cu alți oficiali locali, ce a adus exilul în Siberia, ce fel de destin i-a așteptat pe copiii trimiși la orfelinat – acestea sunt doar câteva dintre întrebările la care se cere dat un răspuns. Un capitol separat și foarte complex va constitui descrierea întoarcerii acasă din Siberia și adaptarea la noile circumstanțe în Estonia. Deportarea în principal a fost abordată drept o acțiune politică de violență în istoria politică estonă, în același timp, impactul acestor evenimente este resimțit în toate domeniile vieții. Cercetările privind deportările și influența acestora vor continua.

În loc de concluzii

În cadrul investigației privind represiunile am parcurs diferite faze. Este absolut de înțeles că în prima etapă publicul larg a vrut să afle în special despre soarta victimelor. Mai târziu, la mijlocul anilor 1990, atunci când materialele confidențiale din arhive au fost treptat

---

[34] Terje Anepaio, „Eesti mäletab!? Repressiooniteema retseptsioon Eesti ühiskonnas" [„Estonia Remembers!? A Reception of the Topic of Repressions in Estonian Society"], *Studia Ethnologica Tartuensia 6. Mälu kui kultuuritegur. Etnoloogilisi perspektiive. [Ethnological Perspectives on Memory]*, eds. E. Kõresaar, T. Anepaio (Tartu, 2003), 206–230; Terje Anepaio, „Boundaries in Soviet Society – the Case of the Repressed", *Studia Fennica. Ethnologica, Making and Breaking of Borders. Ethnological Interpretation, Presentation, Representation*, 7 (2003), 67–78.

[35] Vezi, *She Who Remembers, Survives. Interpreting Estonian Women's Post-Soviet Life Stories* (Tartu, 2004); Tiina Kirss, „Survivorship and the Eastern Exile: Estonian Women's Life Narratives of the 1941 and 1949 Siberian Deportations", *Journal of Baltic Studies*, 1 (2005), 30–32; Aigi Rahi-Tamm, „On the Border of Tears and Laughter. Life Histories of Estonian Deportees from the Viewpoint of a Historian", *Studia Romanica Tartuensia, Anthropologie et Sémiotique des camps et des déportations. L'expérience et la narration. 18.-19.2007* (Tartu, sub tipar); *Soldiers of Memory: World War II and its Aftermath in Estonia Post-Soviet Life Stories*, ed. by E. Kõresaar (New York, Amsterdam Rodopi, 2010, sub tipar).

dezvăluite, acest fapt a deschis noi perspective și posibilități pentru istorici, iar arealul cercetării s-a extins.

În faza inițială au fost create mai multe comisii pentru investigarea politicii represive. Cele mai multe dintre acestea includeau numeroase figuri publice, politicieni, oameni de știință, persoane cunoscute, dar nu o adevărată echipă de lucru, care să organizeze de fapt și să desfășoare cercetarea în arhivele din Estonia, Rusia etc. Astfel, mai multe rapoarte prezentate de către aceste comisii conțineau informații secundare și constatau doar starea de lucruri în domeniul cercetării. În prezent, subiectul cercetării represiunilor fuzionează cu alte subiecte de cercetare a istoriei. Aceasta înseamnă că cercetarea se desfășoară în cadrul granturilor instituționale de cercetare și al diverselor proiecte. Nu mai avem comisii sau instituții separate, cu excepția Institutului Memoriei și a Asociației Persoanelor Deportate „Memento".

Pe parcursul ultimelor două decenii a fost depusă o muncă enormă, dar nu putem pretinde că politicile de represiune au fost investigate suficient de profund și există numeroase întrebări și probleme care necesită în continuare atenția noastră. Cea mai mare parte a investigațiilor s-a axat pe perioada stalinismului, doar câțiva cercetători se preocupă de perioada de mai târziu, deci trebuie să ne extindem arealul cercetării. Avem nevoie cu siguranță de diverse studii comparative pentru Țările Baltice, precum și pentru zonele de vest ale fostei URSS și chiar pentru toată Europa de Est. Impactul politicii represive a fost recunoscut în toate domeniile vieții, prin urmare, epoca și societatea sovietică necesită a fi studiate și interpretate ca un tot întreg, prin utilizarea abordărilor interdisciplinare și studierea variatelor aspecte care pot contribui la completarea cunoștințelor noastre și pot contura o experiență complexă.

Meelis MARIPUU, Meelis SAUEAUK

ESTONIA

Meelis Maripu s-a născut în 1966. 1998–2009: membru al Consiliului Fundației Estoniene pentru Investigarea Crimelor împotriva Umanității; 2008 – șef de departament la Institutul Estonian al Memoriei Istorice. Coeditor și coautor al lucrării *Estonia 1940-1945: Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity*, Tallinn, 2006.

Meelis Saueauk s-a născut în 1971. 2006–2009: Fundația Estoniană pentru Investigarea Crimelor împotriva Umanității (IKUES), cercetător; 2009 – Institutul Estonian al Memoriei Istorice; cercetător. Are articole în *Estonia since 1944 – Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity*, Tallinn, 2009.

Comisia internațională din Estonia pentru investigarea crimelor împotriva umanității (1998-2008) și noi perspective

În a doua jumătate a anilor 1990, când Estonia și-a declarat intenția de a adera la Uniunea Europeană și la NATO, au început discuții că Estonia, ca și Letonia și Lituania, trebuia să clarifice istoria sa recentă.

În acel moment, pe plan internațional aceasta se referea în principal la participarea estonienilor la omorârea evreilor și la represaliile împotriva acestora în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Câteva lucruri erau importante în ceea ce privește Estonia: în primul rând, declarația că Estonia era liberă de evrei de la Conferința de la Wannsee din ianuarie 1942, în al doilea rând, participarea estonienilor la persecutarea și omorârea evreilor și acțiunile presupușilor criminali de război estonieni. Al treilea aspect era legat de faptul că o mare parte din estonienii care au luptat în Armata Germană au purtat uniforme *Waffen*-SS. De la bun început, poziția Estoniei cu privire la crimele comise în Estonia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial a fost că Estonia ca stat nu a participat la acestea și nu ar fi putut să participe, deoarece a fost ocupată în 1940. În același timp, nu a fost negată participarea cetățenilor și rezidenților estonieni la acele crime atunci când această participare a fost dovedită.

În Estonia, percepția generală a istoriei se axează în general pe represiunile întreprinse de Uniunea Sovietică împotriva populației Estoniei. Amploarea și sensul lor erau mult mai puternice în Estonia decât exterminarea evreilor în Estonia în timpul războiului. Important de notat că literatura istorică din perioada sovietică nu menționa prea multe despre omorârea evreilor. Accentul ideologic al acesteia era pus pe „crimele fasciste împotriva poporului sovietic". Estonia tocmai își recăpătase independența de regimul sovietic. Zeci de mii de oameni sperau că Estonia independentă le va restabili drepturile și le va acorda compensații pentru suferințele cauzate de închisorile sovietice și de deportări. În acei ani erau în viață mult mai mulți bărbați care au luptat în Armata Germană și au fost trimiși în închisorile din Siberia pentru aceasta. Ei se așteptau că Estonia și opinia publică mondială va recunoaște lupta lor nu ca pe o luptă pentru marile planuri ale lui Hitler, ci în numele independenței Estoniei, în pofida faptului că au luptat în uniforme germane.

Trebuie să ne întoarcem cu gândul înapoi cu 12 ani, când crimele Uniunii Sovietice și, în general, ale tuturor regimurilor comuniste erau încă relativ necunoscute în lume de către publicul larg. *Cartea neagră a comunismului* a lui Stéphane Courtois (publicată în 1997) este din aceeași perioadă și publicarea ei a stârnit dezbateri încinse în special în Franța, dar și în Europa de Est și în restul lumii. În prezent putem fi mai mulțumiți, deoarece situația internațională s-a schimbat considerabil atât în Europa, cât și în America de Nord. Un eveniment care, până nu demult, ar fi fost considerat imposibil a avut loc la 12 iunie 2007 la Washington, lângă Capitoliu: a fost inaugurat un monument victimelor violențelor comuniste, cu participarea președintelui Statelor Unite. Să ne reamintim Rezoluția Parlamentului European „Conștiința europeană și totalitarismul" din 2 aprilie 2009, cel mai recent și mai important pas în acest sens. Rezoluția menționează că genocidul, similar cu holocaustul și cu marile crime împotriva umanității, și amplele violări ale drepturilor omului, de exemplu deportările în masă și execuțiile în masă ale cetățenilor din Țările Baltice, Polonia și alte țări, foametea creată artificial din Ucraina și multe alte crime ale comunismului totalitar, nu au fost investigate suficient și nici nu au fost evaluate la nivel internațional. În

același timp, Parlamentul European a emis o propunere de a declara ziua de 23 august zi de comemorare în întreaga Europă a victimelor regimurilor totalitare, atât comuniste, cât și naziste.

Crearea Comisiei internaționale din Estonia pentru investigarea crimelor împotriva umanității

La sfârșitul lunii martie 1998, președintele Republicii Estonia, Lennart Meri, a început consultările preparatorii cu cunoscutul diplomat finlandez Max Jakobson, cu scopul de a forma o comisie pentru investigarea crimelor împotriva umanității comise în Estonia.

Aceste întâlniri au fost precedate de Reuniunea Președinților Estoniei, Letoniei și Lituaniei la 12 mai 1998 la Riga. Declarația comună de după reuniune a inclus un punct cu privire la crearea unei comisii pentru investigarea istoriei. Oficiul Președintelui a emis un comunicat de presă la 13 mai 1998, în care se anunța crearea comisiei estoniene. Ideea președintelui Meri a fost ca, în Estonia, comisia să fie compusă din cetățeni străini pentru a garanta o mai mare credibilitate activității acesteia. El a dorit ca membrii comisiei să fie personalități cu viziuni mai ample, care, pe de o parte, să aibă o poziție socială proeminentă, iar, pe de altă parte – să înțeleagă istoria Estoniei.

Comisia estoniană, în componența sa finală, includea 7 membri: președinte a fost Max Jakobson, iar membri Paul Goble, Uffe Ellemann-Jensen, Arseny Roginsky, Peter Reddaway, Nicholas Lane și baronul Wolfgang von Stetten. Pe parcursul mai multor ani, întregul proiect a fost cunoscut drept Comisia Jakobson. În ea au fost reprezentate Statele Unite, Germania, Rusia, Danemarca și Finlanda. Comisia și-a ținut prima ședință în ianuarie 1999. În total, s-au ținut 12 ședințe succesive. Nicholas Lane de la Comitetul Evreiesc American (American Jewish Committee) s-a dovedit a fi unul dintre cei mai activi membri ai Comisiei. Viziunea lui era: „Nu este necesar să întoarcem trecutul sau să-l negăm, ci mai degrabă să-l clarificăm corect".

Președintele Lennart Meri a formulat sarcina Comisiei în discursul său de deschidere de la prima ședință a Comisiei:

Comisia se angajează să stabilească în termeni cât mai clari posibil crimele împotriva umanității care au fost comise în Estonia. Comisia va încerca să depășească stereotipurile cu privire la grupurile care au

stat la baza multor din aceste crime, care au fost posibile, pentru că unele guverne și mișcări au folosit stereotipuri în loc de unicitatea omului de a relaționa cu semenii. Comisia se angajează să elimine orice standarde duble în evaluarea evenimentelor concrete. Crimele împotriva umanității sunt crime împotriva umanității, indiferent cine le comite. De asemenea, Comisia se angajează să documenteze faptele suficient de bine și complet, astfel încât nimeni să nu poată nega ce s-a întâmplat și să nu poată să evite confruntarea faptelor.

În același timp, Comisia nu intenționează să acționeze în calitate de organ judiciar sau de anchetă. Membrii săi nu sunt judecători și nu intenționează să activeze ca atare. Ei nu încearcă să adune un set de fapte pentru a iniția acțiuni în justiție împotriva vreunor persoane sau instituții din Estonia sau din alte țări. Orice decizie privind întreprinderea unor astfel de pași aparține exclusiv sistemului de justiție din Republica Estonia și instituțiilor internaționale de justiție.

Comisia a decis să adopte ca bază definițiile crimelor împotriva umanității, crimelor de război și genocidului din Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale. A fost necesară formarea unui grup de lucru de istorici care să conlucreze cu Comisia și să elaboreze textele pe care Comisia le-a pus în discuție. Comisia și-a întocmit rapoartele în baza acelor texte. A fost înființată Fundația Estoniană pentru Investigarea Crimelor împotriva Umanității la inițiativa președintelui țării pentru a gestiona activitatea grupului și sedințele Comisiei. Fundația a finanțat activitatea de zi cu zi a grupului de investigație și ședințele Comisiei, iar ulterior – traducerea și publicarea rezultatelor activității, în principal cu sprijinul guvernului estonian.

Statutul Comisiei, care a fost adoptat la prima ședință, a stabilit domeniile de investigație și procedura de funcționare a Comisiei. Comisia a decis să investigheze crimele împotriva umanității în trei etape: prima ocupație sovietică din 1940–1941, ocupația germană din 1941-1944 și ocupația sovietică din 1944 până la declararea independenței.

Activitatea de investigare a Comisiei

Statutul Comisiei și poziția membrilor acesteia au determinat obiectivul Comisiei ca fiind investigarea istoriei și nu emiterea declarațiilor politice răsunătoare. Sarcina grupului de investigație a fost

de a analiza în mod sistematic materialele din arhivele estoniene și din alte țări, lucru care nu fusese efectuat anterior la o asemenea anvergură de către istoricii estonieni. Am înțeles atunci că cercetarea istoriei în afara mediului academic era un proiect destul de riscant în multe privințe: în primul rând, nu aveam calificare academică înaltă, iar, în al doilea rând, întotdeauna exista riscul de a se transforma în ceva de genul istoricului de curte în cel mai rău sens al cuvântului, într-un cronicar al istoriei oficiale a Estoniei.

Conform statutului și obiectivelor Comisiei, sarcina stabilită pentru grupul de investigare a fost în primul rând de a constata faptele și a le compila în articole, fără a da aprecieri, deoarece aprecierile urmau să fie făcute de către Comisie. Toate textele compilate au fost traduse în engleză și transmise membrilor Comisiei pentru analiză și pentru a fi utilizate ca bază pentru emiterea aprecierilor. Acest mod de investigare a istoriei este subiectul unei discuții separate. În orice caz, membrii grupului de investigare au lucrat în arhivele Estoniei. De asemenea, au fost utilizate pe cât de mult posibil materiale din arhivele Germaniei, Suediei, Finlandei și ale altor țări. Au fost antrenați în lucrul grupului de investigație și mai mulți istorici care activau la universități sau la alte instituții și care aveau tangență cu unele subiecte importante pentru activitatea Comisiei.

Comisia a emis primul raport în 2001, oferind o apreciere a evenimentelor din perioada ocupației germane în baza cercetărilor efectuate de grupul de investigare. A urmat o altă perioadă de lucru în regimul stabilit, în urma căreia, în 2004, a fost emis al doilea raport, privind prima perioadă de ocupație sovietică. Acest moment a marcat încheierea unei etape de lucru, care s-a materializat prin publicarea în 2006 a cărții „Estonia: 1940-1945: rapoartele Comisiei internaționale din Estonia pentru investigarea crimelor împotriva umanității". Cartea însumează, pe 1300 de pagini, 69 de rapoarte pe care grupul de investigare le-a prezentat Comisiei și cele 2 rapoarte ale Comisiei menționate mai sus. Cartea este structurată tematic în câteva părți:

1) Ocupația sovietică din anii 1940-1941, cuprinzând în detalii ocuparea Estoniei de către Uniunea Sovietică și așa-numita reorganizare socialistă, cu alte cuvinte, distrugerea statului național estonian.

2) A doua parte descrie luptele din Estonia din anul 1941, inclusiv ostilitățile directe dintre armatele beligerante, așa-numitul Război din Vară, și acțiunile batalioanelor de distrugere.
3) A treia parte descrie ocupația germană, cu accent special pe instituțiile și lanțul de comandă, adică ce și când s-a întâmplat cu exactitate în Estonia în timpul ocupației germane.
4) A patra parte descrie unitățile militare estoniene atât din Armata Roșie, cât și din Armata Germană în ordine cronologică. Această parte începe cu lichidarea Armatei Estoniei și se încheie cu luptele corpurilor de pușcași estonieni din Armata Roșie din Curlanda și destinele bărbaților din Armata Germană, care păzeau lagărele prizonierilor de război din diferite țări.
5) A cincea parte prezintă luptele din Estonia din 1944 și mai include un articol scris de Lauri Mälksoo despre statutul internațional al Estoniei în contextul guvernului prim-ministrului Uluots.
6) Ultima parte conține aproximativ 400 de biografii scurte ale persoanelor care au jucat un rol important în istoria Estoniei și care, în principal, nu erau estonieni, ci ruși și germani. Această parte mai include lista surselor și bibliografia, o cronologie a evenimentelor, registre și 10 hărți.

În 2006, Comisia a aprobat etapa a 3-a a planului de cercetare cu privire la perioada sovietică de după război. Activitatea s-a derulat în aceeași manieră ca și anterior. Comisia a emis al 3-lea raport în decembrie 2008, în care a dat o apreciere a consecințelor regimului sovietic din Estonia de după al Doilea Război Mondial. Raportul cuprinde perioada de timp din anul 1944 până la moartea lui Iosif Stalin în 1953, iar unele subiecte se extind și după acel moment. Acțiunile organelor puterii din URSS ulterioare acelei perioade nu pot fi tratate ca fiind crime împotriva umanității sau crime de război. În același timp, Comisia a declarat că acest raport încheie misiunea Comisiei și că activitatea sa era finalizată. Fundația și-a continuat activitatea pentru a publica rezultatele investigării din ultima etapă, care au și apărut într-o carte în vara anului 2009.

Cartea „Estonia de la 1944: rapoartele Comisiei internaționale din Estonia pentru investigarea crimelor împotriva umanității" conține

raportul Comisiei și concluziile cu privire la perioada în cauză, precum și 33 de studii care au alcătuit baza raportului. Cercetarea este divizată în patru părți:

1) prima parte conține textele care explică contextul istoric, important în special pentru cercetătorii și cititorii din afara Estoniei;
2) prezentarea generală a instituțiilor represive din Uniunea Sovietică;
3) descrierea represiunilor politice directe din Estonia după al Doilea Război Mondial (arestările și deportările din Estonia din anii 1944-1951: lupta împotriva partizanilor patrioți ai Estoniei, cunoscuți ca „frații pădurii", persecutarea persoanelor care au fost în serviciul puterii germane de ocupație sau au ocupat funcții oficiale înalte în Republica Estonia independentă și care, către acel moment, încă nu fuseseră deportați sau nu părăsiseră Estonia, represiunile împotriva așa-numitei opoziții naționaliste, împotriva opoziției naționaliste din perioada ocupației germane ș.a.m.d.);
4) descrierea centrelor de detenție sovietice și a diferitor lagăre care au funcționat în Estonia; o selecție de scurte biografii ale persoanelor importante care figurează în investigare este prezentată la sfârșitul cărții.

Rezultatele. Care sunt rezultatele activității Comisiei în această perioadă de 10 ani? Se pot diferenția trei aspecte.

În primul rând, sarcina primară a Comisiei – *să stabilească în termeni cât mai clari posibil crimele împotriva umanității care au fost comise în Estonia* – a fost îndeplinită, iar instituțiile și persoanele care au comis crime și mecanismele operaționale ale acelor instituții au fost stabilite cât de precis posibil.

Al doilea rezultat important este materialul voluminos privind istoria recentă a Estoniei, care a fost pus la dispoziția cititorilor neestonieni sub forma acestor două cărți. Aceasta înseamnă considerabil mai mult decât doar crimele împotriva umanității care sunt prezentate în texte ce explică contextul istoric.

Al treilea rezultat important este contribuția la dezvoltarea cercetării istorice estoniene. Un volum foarte mare de materiale de arhivă

a fost amplu analizat datorită acestui proiect și aceste materiale au fost puse în circulație academică. Pe lângă documentele descoperite în arhivele estoniene, un volum mare de documente din arhivele altor țări au fost puse la dispoziția istoricilor estonieni.

Concluzii. Ce va fi mai departe cu activitatea Comisiei? Va continua ea să studieze și alte subiecte similare în Estonia? Comisia și Fundația au încheiat lucrul, dar know-how-ul acumulat pe parcursul anilor nu s-a pierdut și nici nu a rămas neutilizat. A fost fondat Institutul Memoriei Estoniei la inițiativa președintelui Republicii Estonia Toomas-Hendrik Ilves. Activitatea acestui institut va fi continuarea logică a lucrului care s-a efectuat până acum. Noul institut va începe colectarea informațiilor pentru studierea acelor încălcări ale drepturilor omului din perioada sovietică care nu sunt crime împotriva umanității conform definiției juridice a acestui termen.

Uve POOM

ESTONIA

Născut în 1984. Absolvent al Universității din Tallin. Membru al Biroului Societății de Dezbateri din Estonia. Lucrări: *Increasing the Role of Reflection and Learner Participation in Debate Feedback: A Guide for Debate Judges*, trainers educational resource developed on BA thesis; *Debating as an active learning method*, trainers educational resourced developed for BA exam.

Politica identitară și integrațională în Estonia – trecutul, prezentul și viitorul[1]

Una dintre cele mai semnificative lupte postcomuniste din Estonia a fost integrarea comunităților sale estofone și rusofone. O problemă-cheie în realizarea coeziunii sociale, pe lângă bariera lingvistică, este conflictul privind modul în care cele două comunități interpretează istoria recentă a regiunii. Situația este explicabilă, luând în considerare că înțelegerea împărtășită a trecutului colectiv este chintesența identității acestor comunități, că păstrarea identității este o necesitate psihologică și că politica identitară a Federației Ruse transcende frontierele sale, făcând parte din politica sa externă. În prezent, comunitățile estofonă și rusofonă nu împărtășesc un complex mitico-simbolic care ar sta la baza unei identități comune. Dimpotrivă – unele componente esențiale ale acestui complex au sensuri aproape opuse. Prin urmare, promovarea integrării presupune conștientizarea lucrurilor comune relevante pentru ambele grupuri. O astfel de platformă trebuie să combine etnicitatea cu percepția trecutului și viitorului comun, dar și a valorilor și intereselor comune. Crearea și introducerea acestor elemente presupun anumite implicații politice pentru instituțiile publice și societatea civilă.

Prezenta lucrare are ca scop să facă o descriere a situației actuale și să contribuie la stabilirea politicilor pe viitor în acest sens. O înțelegere mai deplină a *statu-quoului* și a perspectivelor politicii iden-

[1] Opiniile exprimate în acest articol aparțin autorului.

titare din Estonia necesită o privire de ansamblu teoretică asupra identității, cu ilustrații pertinente.

Trecutul

Politica integrațională și identitară din Estonia își are rădăcinile în perioada sovietică. Înaintea celui de-al Doilea Război Mondial, proporția vorbitorilor de limbă rusă în Estonia era de 8%, iar conform recensământului din 2000, această cifră, în prezent, este în jur de 30%. În perioada postbelică a avut loc un influx masiv de oameni născuți în afara Estoniei, în principal etnici ruși, dar și de alte etnii din Uniunea Sovietică[2]. Diferențele de identitate își au originea în principal în perioada ocupației sovietice, când etnogeneza estofonilor era determinată de percepția că cultura lor era amenințată de Uniunea Sovietică. Vorbitorii de rusă din Estonia erau considerați un instrument de eradicare culturală și această temere a persistat și după dobândirea independenței în 1991 – prezența rusofonilor era considerată o amenințare, dacă nu pentru securitatea națională, atunci cel puțin pentru supraviețuirea limbii și culturii. În același timp, senzația de amenințare era prezentă și în comunitatea rusofonă, deoarece ei constituiau un grup minoritar și se percepeau ca cetățeni de clasă inferioară în comparație cu estonienii titulari[3].

Prezentul – de ce identitatea contează

Dezbaterile și discursul identitar pornesc de la interesele umane individuale, mai concret dacă motivațiile umane sunt pur materialiste și raționale sau dacă conțin și alte elemente care, la prima vedere, pot părea irațională. G. Schöpflin[4] argumentează că colectivitățile sunt motivate nu doar de interese raționale, ci și de forțe psihologice mai profunde, care intră în joc și care se dovedesc a fi cât se poate de

---

[2] K. Katus, *Impact of the Soviet occupation,* 2009, Estonica.org, accesat la 4 octombrie 2010, http://www.estonica.org/en/Society/Population/Impact_of_the_Soviet_occupation/

[3] M. Ehala, Etnogenees Eestis, *Acta Politica 3*, 2009: 65-87, accesat la 4 octombrie 2010, http://www.kogu.ee/public/Martin_Ehala4.pdf

[4] G. Schöpflin, *Dilemmas of Identity*, Tallinn, Tallinn University Press, 2010.

raționale. Identitatea colectivă servește multor scopuri care, pe larg vorbind, pot fi reduse la comportamentul adaptiv.

În primul rând, identitatea colectivă oferă un mecanism creator de sens membrilor săi. Colectivul poate oferi individului o scurtătură cognitivă care este folosită pentru a interpreta lumea și funcțiile sale în cadrul acesteia. Mintea omului nu ar fi capabilă să proceseze toată informația care intră în ea, de aceea semnificațiile atribuite fenomenelor de către liderii spirituali și intelectuali ai comunității ușurează această sarcină[5]. În mod similar, potrivit lui Jung, miturile unui grup oferă membrilor săi adevărurile arhaice sau *primele principii*, care nu trebuie să fie puse la îndoială sau negociate[6]. Această funcție capătă o importanță și mai mare în lumea actuală a societății informaționale – indivizii sunt bombardați cu tot mai multă informație, de aceea psihicul are nevoie de un mecanism de filtrare a informației relevante. Capacitatea creatoare de sensuri a identității îi oferă individului un astfel de instrument, care îi dă sentimentul de stabilitate și previzibilitate. Prin urmare, a afirma că identitatea poate fi măturată sub preș pentru că ar fi irelevantă este un lucru naiv și periculos.

În al doilea rând, sentimentul colectivității este o sursă importantă de securitate. Oamenii întotdeauna s-au bazat pe comunitate pentru a primi ajutor și a se simți în siguranță. De exemplu, ritualurile înrădăcinate cultural generează solidaritate între membrii unui grup și le oferă legături valoroase. Aceasta explică de ce oamenii caută constant afilierea de grup, dar, și mai important, aceasta ne dă o idee despre importanța identității la nivel subconștient. Atacul asupra identității constitue de fapt un atac direct asupra sentimentului de securitate și a existenței umane. Cu identitatea demolată, oamenii se simt dezrădăcinați, se simt forțați să-și revizuiască concepțiile și să-și renegocieze moralitatea, procese care sunt profund neconvenabile[7]. De aceea, cei care se implică în politica identitară trebuie să fie foarte atenți în opțiunile pe care le aleg și să țină cont de natura colectivității și de relația acesteia cu alte grupuri din societate.

---

5 *Ibidem.*

6 C.G. Jung & K. Kerenyi, *The Science of Mythology*, Abingdon, Routledge Classics, 2002.

7 *Ibidem.*

În al treilea rând, una dintre funcțiile-cheie ale identității este că în ea se ancorează valoarea morală a individului[8]. Este în natura omului să dorească recunoaștere, iar aceasta se poate întâmpla prin a fi o forță a binelui sau, în mod alternativ, prin a primi compasiune[9]. Accentuarea faptelor mărețe din trecut sau prezent ale colectivității aduce recunoașterea ca forță a binelui. Pe de altă parte, evidențierea victimizării istorice ca rezultat al lipsei de putere poate genera compasiune și poate servi ca justificare pentru utilizarea puterii excesive în prezent. Ambele feluri de recunoaștere își pot avea originea în interiorul grupului sau în grupurile exterioare a căror opinie contează, iar semenii apropiați și agenții legitimității morale oferă sentimentul cel mai puternic de satisfacție[10].

Capacitatea identității de a oferi valoare morală mai înseamnă că identitatea nu este fixă și că ea are potențialul de a se schimba sub presiune[11]. În Estonia, identitatea rusofonilor a suferit o reformare după prăbușirea Uniunii Sovietice. Redobândirea independenței a însemnat, după majoritatea standardelor (estoniene și occidentale), că ocupația sovietică a Estoniei a fost ilegală și, prin urmare, imorală. Vorbitorii de limbă rusă se simțeau cetățeni sovietici până în 1991, când lucrurile s-au schimbat, iar din perspectiva noii elite, elitele lor politice anterioare au exercitat puterea în mod nelegitim. Atunci unele din convingerile care stateau la baza identității lor au fost date la o parte și au fost adoptate noi componente care trebuiau să capete valoare morală. De exemplu, ocuparea Estoniei a fost văzuta dintr-odată ca ilegală de mulți rusofoni, însă, ca substitut, ei s-au întors la rădăcinile lor etnice rusești[12], probabil pentru a se putea mândri de moștenirea culturală a Rusiei imperiale. Cu timpul, unele elemente ale identității lor au intrat în sfera privată[13], de exemplu părerea că Uniunea Sovietică a avut un rol mare în industrializarea Estoniei a

---

8 *Ibidem.*

9 E. Berne, *Suhtlemismängud*, trans. Liis Riikoja, Tallinn, Väike vanker, 2008.

10 G. Schöpflin, *op. cit.*

11 *Ibidem.*

12 M. Ehala, *Venekeelse põlisvähemuse sünd*, Vikerkaar 4(5), 2008: 93-104, accesat la 4 octombrie 2010, http://www.eurozine.com/articles/2008-09-11-ehala-et.html

13 *Ibidem.*

rămas fermă printre mulți, chiar dacă ea nu era exprimată în mod public. În concluzie, vorbitorii de rusă din Estonia și-au remodelat identitatea după prăbușirea Uniunii Sovietice dată fiind imoralitatea acesteia, dar, totodată, s-au asigurat ca valoarea lor morală să nu aibă de suferit. Pe scurt, identitatea posedă un anumit grad de flexibilitate pentru a-și menține aprecierea de sine.

Sub un alt aspect, în termenii interpretării lui Jung, identitatea colectivă poate da oamenilor puterea psihică necesară pentru a face față greutăților inevitabile din viață. Inconștientul colectiv, populat de o varietate de arhetipuri – concepte înnăscute ale fenomenelor care se perpetuează cu generațiile – include arhetipul *eroului.* Acest arhetip îndeplinește funcția vitală de a abilita indivizii pentru viața lor de zi cu zi. Când se pune accentul pe eroii unui complex mitico-simbolic, fie că sunt figuri religioase, mitologice, de ficțiune sau istorice, arhetipul eroului capătă sens concret. La nivel individual, aceasta oferă energie individului să ia decizii neconvenabile, dar necesare sau îl ajută să reziste la stresul prelungit. De fapt, nevoia de realizare a acestui arhetip este și mai profundă în vremuri grele[14]. Această interpretare oferă o anumită profunzime psihologică în procesul emergent de idealizare a figurilor sovietice în Rusia zilei de azi. Reabilitarea lui Stalin și accentuarea rolului Armatei Roșii în eliberarea Europei de fascism nu sunt doar un pilon al identității naționale ruse, care susține valoarea morală, ci și o sursă de putere pentru națiunea în cauză, care o ajută să treacă prin criza economică și implicațiile sociale ale acesteia. Cu toate acestea, durabilitatea acestei puteri este dubioasă, dacă luăm în calcul bazele sale istorice, și are potențialul de a se transforma într-o profundă dezamăgire și un sentiment de trădare.

Aceste patru aspecte ar trebui să fie suficiente pentru a demonstra că identitatea colectivă influențează relațiile interetnice la nivel social, dar și pe purtătorul de identitate la nivel personal. Întrebarea care se impune este cum ar trebui să fie concepută și implementată politica identității, ținând cont de natura sa subtilă. Teoria ne oferă abordări sustenabile și asupra acestui subiect.

---

[14] C.G. Jung & K. Kerenyi, *op. cit.*

Identitatea este o importantă resursă psihologică pentru viața cotidiană, ceea ce înseamnă că ea nu poate fi suprimată sau evitată. Oricare din aceste scenarii ar duce la privarea de identitate sau, în cel mai rău caz, la opoziția directă cu grupul majoritar pentru protejarea identității[15]. Unele segmente ale populației biculturale sunt deja polarizate, iar dimensiunea umanitară a politicii externe ruse tinde să exacerbeze această situație[16]. Pe lângă aceasta, critica pe față a pilonilor unei anumite identități, ca părerile despre rolul negativ al Uniunii Sovietice în Europa, poate declanșa un mecanism de apărare prin care comunitatea suprimată își canalizează revolta. De exemplu, în școlile cu predare în limba rusă din Estonia curriculumul oficial la istorie era deseori ignorat de profesori și înlocuit cu propriile lor interpretări ale trecutului[17].

În esență, există necesitatea de a acomoda identitatea națională rusă cu valorile liberale occidentale. Aceasta este o sarcină dificilă, deoarece pentru mulți ruși cuvântul „liberal" este compromis de guvernarea haotică din perioada lui Boris Elțin, de care nimeni nu mai duce dorul. Cu toate acestea, așa cum identitatea are capacitatea de a se schimba, o abordare graduală și informată poate ajuta la integrarea valorilor și intereselor, chiar dacă limba și cultura rămân separate. Promovarea adoptării valorilor comune necesită activități de educație civică pe teme precum drepturile omului, cetățenia activă și buna guvernare. Pentru a crea sentimentul trecutului și viitorului comun, putem apela la exemplul Uniunii Sovietice, unde ideologia era în contradicție flagrantă cu valorile democratice. Munca de educare ar cristaliza beneficiile societății liberale democratice în cadrul colectivului, lăsând și spațiu pentru ca identitățile etnice, culturale și lingvistice să poată înflori. Acestea pot și trebuie să fie susținute de stat, acordându-i

---

[15] M. Ehala, *Venekeelse põlisvähemuse sünd*, Vikerkaar 4(5), 2008: 93-104, accesat la 4 octombrie 2010, http://www.eurozine.com/articles/2008-09-11-ehala-et.html

[16] J. Kivirähk, Kuidas suhtuda Venemaa välispoliitika „humanitaarsesse dimensiooni?", *Diplomaatia* 74(75), 2009, accesat la 8 octombrie 2010, http://www.diplomaatia.ee/index.php?id=242&no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=1036&tx_ttnews[backPid]=542&cHash=0791cb1014

[17] V.R. Ruus, „Tants õppekava ümber", *Äripäev*, accesat la 8 octobrie 2010, http://www.aripaev.ee/artikkel/306475

comunității o voce în procesele sociale și politice în vederea asigurării tratamentului egal și a incluziunii tuturor cetățenilor[18]. O astfel de abordare presupune divorțul de identitatea din trecutul sovietic, sporind imunitatea împotriva politicii identitare a Federației Ruse.

Viitorul

Înțelegerea și cultivarea identității trebuie sa aibă un rol fundamental în politicile integraționiste din societățile multiculturale. Deși se ține cont de diferențele identitare în peisajul integraționist din Estonia prin finanțarea școlilor cu predare în limba rusă și a numeroaselor activități culturale, de la teatre profesionale la ansambluri folclorice, totuși există puțin consens public privind rolul guvernului în susținerea identității etnice a altor grupuri. În 1998, parlamentul Estoniei a adoptat rezoluția „Integrarea ne-estonienilor în societatea estoniană", care stabilește principiile politicii integraționiste estoniene. Acest document menționează explicit că politica integraționistă trebuie să evite asimilarea și schimbările în identitatea etnică și că aceasta trebuie să se axeze pe eliminarea barierelor din calea participării depline a tuturor în societate[19]. Cu toate acestea, nu este menționată protejarea identităților naționale diferite de cea estoniană. Ca rezultat al implementării acestor principii, ne-estonienii deseori se simt înstrăinați de societate și politică[20]. Pentru a schimba această stare de lucruri, este important de creat contacte directe între reprezentanții ambelor comunități, de cultivat valori comune și, în același timp, de susținut identitatea națională a grupurilor etnice de dimensiuni apreciabile. Aceasta se poate realiza printr-o varietate de politici și proiecte educaționale bazate pe aceste principii, care pot fi inițiate și coordonate de organizații din sectorul public și din societatea civilă.

---

[18] G. Schöpflin, *op. cit.*

[19] Riigikogu otsus kiita heaks „Eesti riikliku integratsioonipoliitika lähtekohad mitte-eestlaste integreerimiseks Eesti ühiskonda", Riigiteataja, accesat la 8 octombrie 2010, http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=75582

[20] Lõimumiskava monitooring. Tallinna Ülikooli rahvusvaheliste ja sotsiaaluuringute instituut. Accesat la 8 octombrie 2010, http://www.slideshare.net/kultuuriministeerium/limumiskava-monitooring

Bibliografie

Berne, E., *Suhtlemismängud*, trans. Liis Riikoja, Tallinn. Väike vanker. 2008.

Ehala, M., Etnogenees Eestis, *Acta Politica 3*, 2009: 65-87, accesat la 4 octombrie 2010, http://www.kogu.ee/public/Martin_Ehala4.pdf

Ehala, M., Venekeelse põlisvähemuse sünd, *Vikerkaar* 4(5), 2008: 93-104, accesat la 4 octombrie 2010, http://www.eurozine.com/articles/2008-09-11-ehala-et.html

Jung, C.G. & K. Kerenyi, *The Science of Mythology*, Abingdon, Routledge Classics, 2002.

Kivirähk, J., Kuidas suhtuda Venemaa välispoliitika „humanitaarsesse dimensiooni?", *Diplomaatia* 74(75). 2009, accesat la 8 October 2010, http://www.diplomaatia.ee/index.php?id=242&no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=1036&tx_ttnews[backPid]=542&cHash=0791cb1014

Katus, K., *Impact of the Soviet occupation,* 2009, Estonica.org, accesat la 4 octombrie 2010, http://www.estonica.org/en/Society/Population/Impact_of_the_Soviet_occupation/

Lõimumiskava monitooring. Tallinna Ülikooli rahvusvaheliste ja sotsiaaluuringute instituut. Accesat la 8 octombrie 2010, http://www.slideshare.net/kultuuriministeerium/limumiskava-monitooring

Riigikogu otsus kiita heaks „Eesti riikliku integratsioonipoliitika lähtekohad mitte-eestlaste integreerimiseks Eesti ühiskonda", Riigiteataja, accesat 8 octombrie 2010, http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=75582

Ruus, V.R., „Tants õppekava ümber", *Ärileht*, accesat 8 octombrie 2010, http://www.arileht.ee/artikkel/306475

Schöpflin, G., *Dilemmas of Identity*, Tallinn, Tallinn University Press, 2010.

Matej MEDVECKÝ

SLOVACIA

Născut în 1977. Istoric la Institutul „Memoria Națiunii". Lucrări: *Spravodajské eso slovenského státu: kauza Imrich Sucký*, 2007; *Za cervené Slovensko. Státna bezpecnost a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945–1948*, 2011.

Forțele securității de stat din Slovacia înainte și după lovitura de stat comunistă din februarie 1948

La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, statul Cehoslovacia a fost reunit datorită aranjamentelor politice anterioare ale guvernului cehoslovac din exil și acordului coaliției victorioase de a considera reunificarea ca fiind unul din obiectivele sale. Cu toate acestea, Cehoslovacia nu a fost reunificată în forma sa democratică de dinainte de război. Liderii săi politici au convenit ca regimul politic al republicii reunite să fie diferit. Astfel, s-a produs o schimbare completă a regimului politic în comparație cu Republica Cehoslovacă din perioada 1918-1945. În acea perioadă țara era o democrație liberală, cu multe partide politice active. După recrearea Cehoslovaciei în 1945, a fost permisă existența doar a câtorva partide. În Boemia existau patru: Partidul Comunist din Cehoslovacia, Partidul Social-Democrat Muncitoresc, Partidul Național Socialist Cehoslovac și Partidul Popular Cehoslovac; în Slovacia au existat inițial doar două partide (Partidul Comunist Slovac și Partidul Democrat), iar la începutul anului 1946 au fost permise încă două partide. În acea vreme în Cehoslovacia nu era permisă nicio opoziție – toate partidele erau în coaliție, ca și în alte state din Europa Centrală și de Est, care se numea Frontul Național. Din punct de vedere geopolitic, în anii 1945-1948 Cehoslovacia s-a aflat sub influența puternică a Uniunii Sovietice. Ambele țări erau aliate, însă influența sovietică a fost foarte puternică. Aceasta a influențat nu doar politica noastră externă – sovieticii au avut un impact real și asupra situației interne a Cehoslovaciei. Reprezentanții URSS monitorizau și adesea influențau în mod direct dezvoltarea țării nu doar prin intermediul Partidului Comunist din Cehoslovacia (sau Slovacia), dar de asemenea prin „sfaturi", promițând ajutor pe plan internațional sau prin alte mijloace.

Printre alte modificări importante este necesar de menționat descentralizarea și recunoașterea dreptului de autoguvernare a Slovaciei. În temeiul dezvoltării istorice anterioare[1], Slovacia și-a obținut propriul „parlament" (Consiliul Național Slovac) și organ de conducere (Corpul Comisariatelor). Cehoslovacia nu a fost o federație, deși Slovacia avea un grad mare de autoguvernare – a fost ales un model asimetric. În timp ce Slovacia avea consiliu național și comisariate, partea de vest a republicii era condusă de guvernul central. Cu toate acestea, alegerile din 1946 au adus mari schimbări. Aceste alegeri au fost cruciale pentru dezvoltarea ulterioară a Cehoslovaciei – în timp ce în partea de vest a republicii comuniștii au câștigat alegerile (aproximativ 40% din totalul voturilor, puțin peste 31% din voturile tuturor cetățenilor din Cehoslovacia), în Slovacia comuniștii au fost învinși (Partidul Democrat a câștigat peste 60% din totalul voturilor, comuniștii aproximativ 30%).

Din acel moment, situația în Slovacia se schimbă – cele mai importante atribuții ale organelor guvernamentale au fost transferate de la comisariatele slovace guvernului central. Cel mai important a fost al Treilea Acord din Praga, atunci când autoritățile slovace au fost de fapt, în multe aspecte, supuse administrației centrale. Cererile pentru o astfel de schimbare au fost lansate, probabil, de către comuniști – înainte de alegeri, comuniștii slovaci au solicitat chiar o descentralizare mai amplă. După ce comuniștii nu au reușit să acumuleze majoritatea voturilor, reprezentanți ai acestui partid au început să sublinieze amenințarea de dizolvare a Cehoslovaciei[2].

Desigur, nu doar regimul politic s-a schimbat. După sfârșitul războiului, au fost create noi organe de poliție. În Slovacia, toate forțele de ordine anterioare (poliție, jandarmerie) au fost dizolvate în febru-

---

[1] În opinia mea, două evenimente principale au avut influență: în martie 1939, a fost proclamat statul slovac (din iulie 1939, Republica Slovacia), iar restul Cehoslovaciei a fost ocupat de Germania și încorporat în al Treilea Reich ca „Protectorat Böhmen und Mären". În august 1944, rezistența slovacă a pregătit o răscoală armată (Răscoala Națională Slovacă), al cărei scop a fost să răstoarne regimul totalitar din Slovacia și să ajute la înfrângerea Germaniei. Reprezentanții acesteia de asemenea au declarat reunificarea Cehoslovaciei.

[2] Multe comunități de slovaci cereau încă în 1944 ca Slovacia să fie încorporată în Uniunea Sovietică ca republică.

arie 1945 și au fost create noi organe ale „Securității Naționale". Securitatea Națională a fost completată cu membri ai forțelor de securitate anterioare, dar și cu participanți la rezistență și foști luptători de gherilă. Ideea de a crea o nouă forță polițienească a fost acceptată de toate partidele politice existente, iar motivele pentru aceasta au fost diferite. Comuniștii, desigur, planificaseră să abuzeze de influența lor pentru a-i promova pe oamenii lor în poziții-cheie din aparatul de securitate și astfel să obțină dominația în autoritățile de poliție responsabile de informații și de securitatea statului.

Trebuie menționat că în Slovacia mulți din foștii luptători de gherilă erau în același timp și simpatizanți ai Partidului Comunist și că aceștia au acaparat în cursul anului 1945 majoritatea posturilor-cheie din securitatea statului și din organele politice de informații ale Comisariatului de Interne. Este important de știut că nici rezultatele alegerilor nu au fost suficiente pentru a opera schimbări mai mari în Comisariatul de Interne. În timp ce în contextul cehoslovac, comuniștii, datorită victoriei electorale, au reușit să păstreze Ministerul de Interne, în Slovacia situația a fost mult mai complicată. Democrații au cerut Comisariatul de Interne doar pentru ei, iar comuniștii se opuneau categoric. Din moment ce ambele părți trebuiau să formeze o coaliție, negocierile au fost foarte îndelungate și numai o presiune puternică din partea guvernului central a făcut ca ambele părți să accepte un compromis – dr. Mikuláš Ferjenčík a fost numit în funcția de comisar de interne. Candidatura lui Ferjenčík a fost considerată un compromis deoarece el nu era membru al vreunui partid (el trebuia să acționeze ca un expert politic), dar timpul a arătat că el a fost o alegere mai bună pentru comuniști – s-a dovedit a fi un comisar slab, care nu a vrut să facă nicio schimbare de personal în aparatul de securitate și informații, care astfel a rămas în mâinile comuniștilor.

Din punct de vedere organizațional, la început, sarcinile securității statului erau în mâinile angajaților de la al 2-lea Departament principal de comandă al Securității Naționale (și ale filialelor sale regionale). În toamna anului 1945 a fost creat Serviciul de Informații Politice, iar în decembrie 1945 toate sarcinile de informații și securitate au fost centralizate la al VI-lea Departament al Comisariatului de Interne. În 1947, acesta a fost reorganizat în al VII-lea Departa-

ment, iar în martie 1948 – în al III-lea Departament al Comisariatului de Interne. În cele din urmă, în 1949, toate forțele de securitate ale statului au fost centralizate pentru toată Cehoslovacia și înlăturate de la autoritățile naționale slovace.

Așa cum am menționat mai sus, majoritatea angajaților celor mai influenți ai Departamentului VI (VII) al Comisariatului de Interne erau membri sau simpatizanți ai Partidului Comunist din Slovacia[3]. Acest fapt a afectat rolul instituției în perioada 1945-1948, când autoritățile securității de stat slovace erau unul dintre cele mai importante instrumente ale comuniștilor slovaci și cehoslovaci în lupta lor împotriva Partidului Democrat. În acest articol voi explica rolul acestora în schimbarea climatului politic din Slovacia, unde comuniștii au reușit parțial atingerea obiectivelor lor cu câteva luni înainte ca o lovitură de stat reușită să aibă loc în întreaga Cehoslovacie.

În toate țările din viitorul bloc socialist, comuniștii au folosit un mod similar de acaparare a puterii – trebuia doar să-i acuzi pe oponenți că aveau legături cu grupuri ilegale și că aveau intenția de a schimba regimul politic de atunci. Comuniștii au folosit cu succes această schemă în Polonia (împotriva lui Stanisław Mikołajczyk), precum și în Ungaria (Ferenc Nagy), România (Iuliu Maniu) sau în Bulgaria (Nikolai Petkov). Exemplele Ungariei, României și Bulgariei au fost mai asemănătoare cu cel al Slovaciei, întrucât țara noastră a fost aliatul Germaniei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. De fapt, au fost utilizate aproape aceleași principii: asociau oponenții politici cu emigrarea de după război, îi etichetau pe aceștia ca fiind fasciști, utilizau probe false (de obicei mărturisiri forțate), îi arestau și cereau modificări „necesare" în guvern. Această „curățare" politică însemna, desigur, impunerea voinței reprezentanților Partidului Comunist.

Este necesar de știut că, la sfârșitul războiului, aproximativ 5000 de persoane au părăsit Republica Slovacă. O parte din acești oameni erau reprezentanți ai statului (președintele, miniștrii ș.a.), membri ai

[3] Comuniștii slovaci activau ca partid independent, dar, de fapt, erau supuși Partidului Comunist Cehoslovac, ambele aceste partide unindu-se abia după lovitura de stat.

gărzii Hlinka (organizație paramilitară a Partidului Popular Slovac al lui Hlinka), persoane responsabile de cooperarea cu Germania, sprijinirea efortului de război german, măsurile antievreiești etc. Alții erau membrii familiilor acestora sau oameni care se temeau pentru viitorul lor, de Armata Roșie, comuniști sau cei care aveau și alte motive de a părăsi Slovacia. Mulți reprezentanți ai statului au fost extrădați de către aliații din Vest, ca să fie judecați pentru colaborare cu Germania, mai multe grupuri au revenit din proprie dorință, dar majorității i s-a permis să rămână, de regulă, în Germania, Austria sau Italia. Unii membri ai acestui val de emigrare au început o muncă activă (propagandă, strângere de informații) împotriva Cehoslovaciei. Cele mai active erau 3 grupări: prima s-a format în jurul fostului ambasador al Slovaciei la Sfântul Scaun, Karol Sidor, a doua grupare s-a format în jurul fostului ministru de externe, dr. Ferdinand Ďurčanský, iar a treia a fost condusă de fostul sef al Departamentului de informații al organizației „Tineretul lui Hlinka" (singura organizație de tineret permisă în Slovacia în 1939-1945), dr. Ladislav Jankovič. Mai multe persoane din acest val de emigrare au început chiar să coopereze cu serviciile de informații occidentale.

Autoritățile securității statului, după cum am menționat mai sus, sub influența puternică a Partidului Comunist, au considerat demascarea unor grupări ilegale ca fiind unul din obiectivele lor majore. Primele grupări ilegale au fost descoperite la sfârșitul anului 1945. Mai mulți membri ai acestora aveau contacte reale cu persoane din străinătate (din valul de emigrare din 1945). Din acel moment, ofițerii securității de stat au început nu doar să descopere astfel de grupări, ci de asemenea să le creeze și să le provoace. În anii 1945 și 1946, principalul efort al comuniștilor din aparatul de securitate era să se concentreze pe lupta cu „mișcările ilegale fasciste" și „gherilele albe" din Slovacia. După alegerile pierdute din 1946, autoritățile de securitate din teritoriul slovac au început să supravegheze constant Partidul Democrat. De asemenea, începând cu toamna anului 1946, ofițerii de poliție de la Comisariatul de Interne din Bratislava și-au schimbat atitudinea – scopul lor principal era atunci de a găsi sau de a crea conexiuni între democrați și „fasciștii din ilegalitate" (care, bineînțeles, nu existau în realitate). Probabil, prima încercare de a face

legătură între un funcționar de rang înalt al Partidului Democrat și o grupare ilegală a fost realizată la sfârșitul anului 1946, când a fost deconspirat și arestat un grup mic din jurul lui Juraj Racík. Racík era responsabil de răspândirea foilor volante de protest și de câteva ori s-a întalnit cu șoferul lui Miloš Bugár, secretarul general al Partidului Democrat. Această încercare de a-l compromite pe Bugár nu a fost totuși reușită. Dar turbulentul an 1947 a adus o schimbare radicală. Reprezentanții comuniștilor slovaci și ai ofițerilor din al VII-lea Departament au provocat și au creat așa-numita conspirație a trădării din Slovacia. Este necesar de subliniat că un rol-cheie în instruirea poliției a jucat șeful de atunci al Corpului Comisariatelor (mai târziu președintele cehoslovac și sef al Partidului Comunist Cehoslovac), dr. Gustáv Husák.

„Conspirația trădării slovace" a fost creată de către Departamentul VII al Comisariatului de Interne din 3 grupări principale, care, de fapt, nu aveau foarte multe în comun. Primele elemente ale conspirației au fost „pregătite" în vara anului 1947, iar definitivarea, arestările și instrumentarea abuzivă a întregului caz în scopuri politice de către reprezentanții Partidului Comunist au avut loc în toamna și iarna anului 1947. Ofensiva a început la 14 septembrie 1947. Primul grup a fost arestat în localitățile Žilina, Banská Štiavnica și Nové Zámky. În acest grup era un singur funcționar minor (secretar regional) al Partidului Democrat, care avea un rol secundar în acel grup. Însă au existat și persoane cu legături cu regimul din timpul războiului din Slovacia, cazul fiind pregătit mai bine (și din punctul de vedere al propagandei), iar deconspirările și arestările au urmat câteva zile mai târziu. Pe parcursul zilelor ce au urmat presiunea autorităților securității de stat asupra Partidului Democrat a crescut cu încă două noi acuzații. Partidul Democrat a fost „acuzat" de trădare. Cei doi secretari generali ai acestui partid, menționați mai sus, Miloš Bugár și colegul său Ján Kempný, au fost acuzați de acordare de ajutor reprezentanților și curierilor emigrării din 1945 prin curierul Rudolf Komandera, care a fost arestat la mijlocul lunii august 1947. Mărturiile sale false, scrise în timpul anchetei poliției, au fost folosite ca probe-cheie împotriva lui Bugár și Kempný și a Partidului Democrat. În același timp a fost făcută o altă descoperire senzațională. Otto

Obuch, un funcționar de la biroul vicepremierului slovac, Ján Ursíny (care era și vicepreședinte al Partidului Democrat), a fost arestat pentru crearea unei organizații ilegale și pentru stabilirea contactelor cu una dintre figurile cele mai active ale emigrării din 1945 – Ferdinand Ďurčanský. Deși aceste acuzații erau parțial adevărate (Obuch a avut într-adevăr legături cu Ďurčanský), comuniștii s-au folosit de cazul funcționarului de rang inferior pentru a-l compromite pe Ursíny, care se afla sub puternice presiuni politice și a fost forțat să demisioneze. Din păcate, chiar și comisarul Ferjenčík, care era apolitic, a crezut că pericolul trădării era real și a sprijinit organele securității într-un discurs rostit în Consiliul Național Slovac și în Parlamentul Slovaciei.

Cele două săptămâni de ofensivă comunistă asupra Partidului Democrat au avut un efect devastator. Vicepremierul a fost forțat să demisioneze, doi secretari generali și un deputat în parlament au fost arestați și acuzați de susținerea eforturilor de dezmembrare a Cehoslovaciei, iar partidul a trebuit să facă cedări politice. De exemplu, în pofida rezultatelor alegerilor din 1946, Partidul Democrat a pierdut majoritatea în Corpul Comisariatelor. Partidul a început să piardă stabilitatea din interior.

Aspectul național a fost de asemenea important. În efortul lor de discreditare a Partidului Democrat, argumentul comuniștilor slovaci era că democrații erau separatiști care încercau să descompună Cehoslovacia și pentru asta încercau să obțină sprijinul altor partide cehe. Le-a reușit parțial – alte partide politice nu au sprijinit Partidul Democrat în timpul campaniei din toamna anului 1947. Mai târziu, reprezentanții socialiștilor naționali și ai Partidului Popular au început să înțeleagă că comuniștii au utilizat problema etnică nu în scopul de a lupta pentru integritatea Cehoslovaciei, ci pentru a-i discredita pe oponenții politici.

Abia când pretențiile comuniștilor au devenit prea impertinente, alte partide din coaliția Frontul Național au început să treacă de partea democraților și au ajutat la rezolvarea „crizei din toamnă", care a tulburat arena politică din Slovacia (dar și din întreaga Cehoslovacie) în septembrie și octombrie 1947. Acele evenimente sunt în prezent considerate a fi fost repetiția generală a loviturii de stat comuniste din 1948.

Cu toate acestea, mai trebuie menționat faptul că probele adunate de poliție în toate cazurile împotriva politicienilor din Partidul Democrat nu erau suficiente. Deoarece aparatul judiciar nu era în mâinile comuniștilor, procesele împotriva lui Ursíny, Bugár, Kempný și a altora nu evoluau cum speraseră comuniștii. De fapt, în acest sens procesele lui Bugár și Kempný păreau a merge prost – acuzațiile fabricate de Securitate erau susținute în principal de depoțiziile lui Komandera, pe care ambii politicieni le negau. Comisariatul Justiției nu era sub influența Partidului Comunist Slovac și, astfel, autoritățile judiciare nu au acceptat toate „probele" prezentate de poliție. Toate procesele au trebuit să aștepte o situație mai „propice" – aveau să se finalizeze după lovitura de stat.

Situația s-a schimbat în februarie 1948, când comuniștii au început criza politică la nivelul întregii Cehoslovacii. Ministrul de interne, Václav Nosek (care reprezenta Partidul Comunist Cehoslovac), a demis mai mulți funcționari de rang înalt din poliția din Praga. Guvernul, în pofida protestelor tuturor membrilor comuniști, a adoptat o rezoluție prin care îl obliga să anuleze acele demisii. Nosek a refuzat să se supună voinței majorității din guvern, iar național-socialiștii, democrații și reprezentanții Partidului Popular au demisionat la 20 februarie 1948. Aceștia sperau că social-democrații le vor urma exemplul, astfel încât majoritatea guvernului să demisioneze, ceea ce ar fi însemnat căderea guvernului și alegeri anticipate. Însă social-democrații nu au făcut-o, ceea ce le-a permis comuniștilor să-și impună poziția și să formeze un nou guvern cu membri ai guvernului care erau dispuși să-i susțină.

După câteva zile (25 februarie 1948), președintele Edvard Beneš a acceptat noua componență a guvernului, fapt care a marcat începutul epocii comuniste din Cehoslovacia.

În Slovacia situația era puțin diferită. După cum menționam mai sus, unica opoziție reală pentru comuniști – Partidul Democrat – era deja slăbit de criza din toamna anului 1947. La 21 februarie 1948 – a doua zi după demisia guvernului, Husák le-a comunicat tuturor comisarilor din Partidul Democrat că el considera că demisia democraților din guvernul central însemna și demisia din Corpul Comisariatelor. Realizarea practică a ordinului său s-a făcut pe 23 fe-

bruarie, când comuniștii, cu sprijinul ofițerilor de securitate, au preluat comisariatele. Securitatea a mai întreprins o serie de pași pentru a asigura victoria comuniștilor. Poliția a arestat multe persoane care erau considerate periculoase, inclusiv mai mulți ofițeri de poliție de rang înalt. De asemenea, au ocupat poșta din Bratislava, iar apoi au început să asculte și să controleze toate conversațiile telefonice dintre Bratislava și Praga – unica linie funcțională de telefon era a lui Gustáv Husák. Comisarul Ferjenčík a ordonat poliției să înceteze toate activitățile, însă Securitatea nu s-a supus ordinelor sale. Întreaga opoziție din Slovacia a fost eliminată în câteva zile, iar la 25 februarie 1948 Partidul Democrat s-a scindat, când o parte a acestuia a început să-i sprijine pe comuniști. În același timp, poliția a ocupat Secretariatul central al Partidului Democrat și a confiscat multe documente importante. Preluarea puterii se încheiase.

Structurile Securității de Stat au fost în acea scurtă perioadă a regimului „democrației populare", care se stabilise în Cehoslovacia după al Doilea Război Mondial, unul din instrumentele-cheie care au ajutat Partidul Comunist să-și atingă scopul – acapararea puterii. După lovitura de stat, rolul Securității de Stat s-a schimbat – aceasta a devenit un instrument de represiune și control. Evoluția acelei organizații de temut a fost similară cu cele din celelalte state din blocul socialist – de la o instituție care răspândea teroare, responsabilă de fabricarea proceselor monstruoase din anii 1950, la o instituție de control și prevenire din perioada de normalizare din anii 1970 și 1980. Securitatea de Stat a încetat să existe la scurt timp după Revoluția de Catifea din Cehoslovacia de la începutul anului 1990.

Pavel NAVRÁTIL

CEHIA

Născut în 1981. Brno: Universitatea Masaryk, Facultatea de Filosofie, Catedra de literatură cehă a Bibliotecii, Departamentul de Studii de Informare și Biblioteca, 2010. Moderarea discuțiilor pe site-urile de știri.

Procesul de accesare a documentelor de arhivă ale serviciilor de securitate comuniste din Cehoslovacia

Povestea începe la sfârșitul anului 1989, când materialele de arhivă ale serviciilor de securitate comuniste au devenit periculoase pentru inițiatorii acestora, deoarece ele reprezentau probe ale activității lor, iar în multe cazuri – probe ale crimelor. În acea perioadă, serviciile de securitate au încercat să distrugă cât mai multe asftel de documente – arma pe care ei o utilizaseră pentru a controla mai ușor societatea și a reprima opoziția s-a întors rapid împotriva lor. Înainte de căderea definitivă a puterii politice dominante a comuniștilor, un volum important de documente a fost distrus, de aceea a fost foarte important să fie luate sub control acele arhive.

În 1991, parlamentul cehoslovac a adoptat *Legea lustrației* (nr. 451/1991), care a interzis foștilor membri și colaboratori din perioada 1948-1989 ai Serviciului Securității de Stat (*Státní bezpečnost*) să ocupe funcții de stat și politice importante. Gestionarea adecvată a arhivelor a devenit vitală pentru eficacitatea implementării acestei legi. Arhivele în acea perioada erau sub controlul Ministerului de Interne, Ministerului Apărării și serviciilor de informații, iar accesul la ele era strict limitat și posibil doar pentru scopuri administrative.

Legea privind desecretizarea dosarelor create în perioada activității Serviciului Securității de Stat a fost adoptată în 1996 (nr. 140/1996). Accesul era limitat – era posibil accesul doar la fragmente de dosare în care nu figurau date personale despre terțe persoane sau alte informații sensibile (acestea erau estompate). Acea deschidere parțială a arhivelor a însemnat un pas important, însă era o soluție de jumătate de măsură și complicată.

În anul 2002, această lege a fost modificată (nr. 107/2002), oferind acces la un volum mai mare al fondurilor de arhivă, însă eră încă ne-

cesară analiza individuală a fiecărui document și estomparea unelor informații.

Deschiderea definitivă a arhivelor serviciilor de securitate a fost posibilă odată cu adoptarea *Legii cu privire la arhive* (nr. 499/2004) în 2004. Această lege prevede că toate materialele de arhivă ale serviciilor de securitate cehoslovace create înainte de 1 ianuarie 1990 sunt accesibile. Această schimbare poate fi apreciată din două puncte de vedere. Putem spune că din acel moment istoria noastră este deschisă, că s-a redus considerabil spațiul pentru speculații despre secrete ascunse și că documentele care erau secrete au devenit deschise pentru studiere. Pe de altă parte, există problema serioasă a datelor personale sensibile, în special deoarece documentele de arhivă conțin și informații a căror veridicitate nu este certă sau s-a bazat pe presupuneri și zvonuri. Conform legii, este permisă studierea tuturor acestor materiale, însă publicarea lor este la latitudinea cercetătorilor.

În februarie 2008 au fost create două instituții – Institutul pentru Studierea Regimurilor Totalitare și Arhiva Serviciior de Securitate (Legea nr. 181/2007). Aceste instituții sunt legate din punct de vedere organizațional, deoarece directorul Arhivei este desemnat de directorul Institutului. În Arhivă au fost colectate fondurile de arhivă ale tuturor serviciilor de securitate din perioada 1945-1990, care anterior erau în subordinea Ministerului de Interne, Ministerului Justiției, Ministerului Apărării și a serviciilor de informații. Volumul total al acestor fonduri este de aproape 20 km.

Principalele sarcini ale Arhivei sunt următoarele:

- desecretizarea și publicarea documentelor și materialelor de arhivă, conform *Legii cu privirea la deschiderea dosarelor fostelor structuri ale securității statului* și *Legii cu privire la activitatea arhivelor și serviciilor de dosare*;
- asigurarea accesului la documentele și materialele de arhivă și oferirea asistenței și informației necesare organelor de stat abilitate cu funcții de investigare conform *Legii privind protejarea informației clasificate*, serviciilor de informație ale Republicii Cehe pentru îndeplinirea funcțiilor acestora, precum și organelor de anchetă, procuraturii și instanțelor judiciare pentru scopurile procedurilor penale;

– extragerea din materialele de arhivă depozitate a documentelor pentru necesitățile organelor administrative de stat și ale altor structuri ale statului, ale organelor unităților administrativ-teritoriale, ale persoanelor juridice și fizice și transcrierea și efectuarea copiilor de pe acestea;
– permiterea examinării materialelor de arhivă în condițiile definite de *Legea cu privire la activitatea arhivelor și serviciilor de dosare*;
– păstrarea integrității materialelor de arhivă;
– efectuarea sarcinilor ce țin de activitatea de arhivă care derivă din acordurile internaționale;
– păstrarea materialelor de arhivă ale serviciilor de securitate din perioada regimului comunist totalitar, a materialelor și documentelor preluate de la alte instituții care le-au administrat înainte de data transferării lor la Arhivă, conform art. 14, alin. 1, a materialelor și documentelor achiziționate prin donație sau procurare și a documentelor și materialelor care derivă din activitatea Institutului și Arhivei;
– acceptarea ofertelor pentru procurarea, donarea sau păstrarea materialelor de arhivă și încheierea acordurilor respective în numele Republicii Cehe;
– efectuarea verificării stării fizice a monumentelor culturale de arhivă și a monumentelor culturale naționale depozitate în incinta sa;
– inventarierea materialelor anunțată de Ministerul de Interne;
– cooperarea cu alte arhive și sporirea contactelor cu instituții științifice, culturale, educaționale în scopul schimbului de informații profesionale, pentru cercetări științifice și pentru utilizarea materialelor de arhivă în scopuri culturale, educaționale și economice, precum și pentru studierea istoriei naționale și a geografiei;
– efectuarea activităților științifice și de cercetare în domeniul științei arhivistice, științelor istorice auxiliare și în alte domenii;
– crearea unei biblioteci specializate pentru domeniul științei arhivistice și executării serviciului de dosare;

– promovarea activității editoriale în domeniul științei arhivistice și executării serviciilor de dosare, istoriei administrației și științelor istorice auxiliare;
– conservarea și restaurarea materialelor de arhivă în cooperare cu Arhiva Națională;
– participarea la elaborarea registrelor naționale tematice ale materialelor de arhivă, organizate de Ministerul de Interne.

Vojtěch RIPKA

CEHIA

Născut în 1979. Lucrări*: Central and Eastern European Communist Regimes as a Shared Legacy*. Institutul pentru Studierea Regimurilor Totalitare, Praga, 2010; *Experience gained by Czech Republic in the era of totalitarianism*, 2009; *The Social Policy of the Normalized Czechoslovakia: Sources and Methods*. In the First Central European Conference of Doctoral Students of Politics, European Studies and International Relations. 2009; *Srovnání nacismu a komunismu*, 2009; *Czech Republic – Struggles to Reform Welfare State, a response to Münster Paper II. In The Future of European Welfare Systems*, 2008; *Ideal Types in Political Marketing*, Politologický časopis, Brno: Institutul Internațional de Științe Politice Masaryk, 2006; *Cestou do parlamentu aneb jak debatovat o EU*, Agora CE, Praha, 2005.

Represiunea și legitimitatea în comunismul târziu din Cehoslovacia și Institutul pentru Studierea Regimurilor Totalitare

Printre multiplele instituții publice create în Europa Centrală și de Est după anul 2000 a fost și Institutul Ceh pentru Studierea Regimurilor Totalitare, înființat în 2007/2008. După mai bine de doi ani de existență, s-a acumulat o anumită experiență atât de către angajații Institutului, cât și de către mediul academic mai larg. Date fiind dezbaterile aprinse și luptele politice care au însoțit evoluția sa, ar fi posibilă o viziune mai practică și echilibrată asupră mai multor chestiuni problematice din activitatea Institutului. Se impune o evaluare profundă a rolului acestuia în societatea cehă, în mediul său politic și de cercetare. Unul din aspectele existenței Institutului – statutul său de agenție guvernamentală, creată în baza unei legi speciale - a fost supus atenției permanente și criticii. Vom încerca să abordăm acest subiect din perspectiva practică a cercetării și vom examina activitatea acestui Institut cu referire la perioada târzie a comunismului. Ambiția acestui text nu este de a oferi anumite răspunsuri definitive privind avantajele și dezavantajele definirii studierii prin lege sau de a face o descriere completă a cazului ceh la acest capitol. Prezentul studiu de caz are ca scop axarea doar pe un anumit aspect al definiției. Acesta ar putea servi ca un studiu de caz al dezavantajelor unui anumit cadru de cercetare și documentare, însă pot fi trase și alte

învățăminte privind alte încercări de a ajunge la o înțelegere a trecutului nostru nedemocratic.

Chestiuni esențiale în studierea Cehoslovaciei comuniste sunt sursa puterii regimului și legitimitatea acestuia. Aceste subiecte nu sunt noi și au mai existat încercări plauzibile de a le elucida. S-a atras o atenție substanțială aspectului durabilității regimurilor comuniste, pe măsură ce studierea căderii acestor regimuri a devenit mai aprofundată și mai nuanțată. Andrew Walder (printre mulți alții) a exprimat clar acest lucru: „Înainte de a putea explica de ce puterea comunistă a căzut, trebuie să putem explica cum a supraviețuit atât de mult”[1]. O altă încercare renumită de a aborda acest subiect a fost a lui Valerie Bunce[2]. Au mai fost și alte abordări de a explica pe ce se baza puterea din țările blocului sovietic, pe lângă explicațiile nenumărate și deseori superficiale ale căderii regimurilor comuniste. Tendința spre conceptualizarea surselor de putere și a diferențelor dintre regimurile comuniste, promovată, printre alții, de Herbert Kitschelt[3; 4], a devenit un curent dominant.

În acest sens, Institutul intră în discuție prin însuși faptul înființării sale. Este important modul în care legea în baza căreia este creat acesta – 181/2007, adoptată de Parlamentul Republicii Cehe – stabilește scopurile Institutului și îi definește subiectele de studiu (regimul comunist și cel nazist)[5]. Acest fapt și unele din consecințele sale deja sunt dezbătute pe larg[6]. Kopeček atrage atenția asupra „imaginii în alb și negru a regimului comunist” trasate de lege și pune în prim-plan momentele naționaliste[7], care sunt asociate cu surse

---

1 A. G. Walder, „The decline of communist power: Elements of a theory of institutional change”, *Theory and Society* 23, no. 2 (1994): 297-323.

2 *Subversive institutions: the design and the destruction of socialism and the state* (Cambridge University Press, 1999).

3 *Post-communist party systems: competition, representation, and inter-party cooperation* (Cambridge Univ Pr, 1999).

4 „Accounting for post-communist regime diversity”, *Capitalism and democracy in Central and Eastern Europe: Assessing the legacy of communist rule* (2002).

5 „Zákon 181/2007 Sb.”, 2007.

6 T. S. Snyder, ed., „The Czech Republic: From Democracy Legitimization to the Politics of Memory”, *Journal of Modern European History* (2010).

7 Critica lui Kopeček este limitată de faptul că argumentul său privind retorica naționalistă în alb și negru este ilustrat prin referire la preambulul Legii 181/2007. De fapt, nici „crimele împotriva națiunii” și nici „tradiția patriotică de luptă împotriva ocupanților ilegali, nazismul și comunismul”, pe care el le citează, nu apar în lege (sic!).

externe ale comunismului. Jiří Pehe regretă prisma în alb și negru atunci când vine vorba de liberalizarea regimului comunist din 1968, cunoscută ca „primăvara de la Praga”[8]. Cu toate acestea, impactul practic al funcționării Institutului abia urmează a fi determinat.

Să începem cu o analiză istoriografică a principalelor surse de putere și legitimitate ale regimurilor comuniste. După această primă scurtă trecere în revistă, vom atrage atenția la unele abordări conceptuale ale perioadei comuniste târzii din Cehoslovacia. Dezbaterile care au precedat crearea Institutului pentru Studierea Regimurilor Totalitare au indicat deja anumite aspecte problematice posibile, de aceea vom reconstitui elementele principale ale acestora. Pe final, vom aborda implicațiile practice ale principiilor de creare a Institutului în conjuncție cu subiectul de studiu al acestuia.

Sursele de putere și legitimitate în Cehoslovacia comunistă

Determinarea surselor de putere ale regimului comunist din Cehoslovacia este un efort pe mai multe nivele care trebuie să fie clar definit. Putem diferenția, din punct de vedere teoretic, nivelul de studiu și perioada studiată. Sursele puterii comuniste pot fi identificate, conform nivelului de examinare, ca surse interne și externe. Cele interne includ Partidul Comunist monopolist, bazat pe mișcarea comunistă puternică, puternicul și temutul aparat represiv, dar și loialitatea, care a fost un element-cheie pentru mobilitatea socială și economică. Factorul extern cel mai vizibil a fost URSS, care a însemnat limitarea suveranității Cehoslovaciei, aflată sub influența sovietică.

Periodizarea regimului comunist a constituit subiectul unor numeroase dezbateri, însă există un consens împărtășit cu privire la următoarele 6 perioade diferite. O primă perioadă precomunistă, cu un sistem semiînchis, din anii 1944/1945-1948, a pregătit terenul pentru instaurarea regimului comunist. Slăbirea statului de drept prin noțiunea de democrație populară, naționalizarea masivă, limitarea pluralis-

[8] „Post-Communist Reflections of the Prague Spring”, 2009, http://www.pehe.cz/Members/redaktor/post-communist-refections-of-the-prague-spring

mului politic prin procesul selectiv de înregistrare a partidelor politice, în timp ce Partidul Comunist prelua posturile-cheie din guvern – toate acestea au netezit calea spre una din cele mai puțin „abrupte" lovituri de stat din regiune[9]. Perioada stalinistă, care a urmat după preluarea puterii de către Partidul Comunist în februarie 1948, a purtat multe din semnele clasice ale comunismului stalinist, inclusiv procesele de judecată demonstrative, lagăre ale muncii și intensificarea luptei contra dușmanului de clasă. Această perioadă a durat până în 1953/1956 și a fost urmată de stagnarea din anii poststalinismului. Stagnarea s-a manifestat printr-o serie de probleme economice și a avut ca rezultat criza economică de la mijlocul anilor 1960. Relativa liberalizare din 1966-1968 a devenit o încercare de deschidere a regimului în sensul social, cultural și economic. Rolul major al forțelor de securitate, în frunte cu poliția politică secretă și sistemul judecătoresc, care au devenit instrumentul forțelor politice (adică al Partidului Comunist), a fost o trăsătură caracterisitică nu doar a epocii mobilizării staliniste, dar și a anilor de criză care au urmat. Atingerea inițială a asentimentului popular larg față de politicile partidului în 1948 s-a schimbat pe durata întregii perioade, însă există foarte puține date de încredere în acest sens, deoarece partidul nu permitea discuțiile libere sau cercetarea academică, iar majoritatea „informațiilor sensibile" erau secrete sau nu se colectau deloc. În pofida caracterului limitat al „relaxării", invazia Armatei Sovietice, împreună cu unii aliați din cadrul Pactului de la Varșovia, a curmat perioada care a culminat cu „primăvara de la Praga".

Ordinea perioadei comuniste târzii

Zdrobirea încercărilor de liberalizare a fost graduală și s-a bazat doar parțial pe puterea impusă de la centrul imperiului sovietic. Regimul nou-creat a început să-și afirme valorile sale noi și mecanismele abia în 1969. Promotorii regulilor mai strânse au denumit ei înșiși procesul ca fiind „normalizare", opusul a ceea ce ei au numit încercarea contrarevoluționară a perioadei de liberalizare. Culminația perioadei

[9] M.R. Myant, *Socialism and democracy in Czechoslovakia, 1945-1948* (Cambridge University Press, 1981).

de normalizare a fost valul masiv de epurări politice din 1969-1971, denumit la noi „prověrky". Loialitatea exprimată simbolic și ritualurile de adeziune publică au devenit parte a unui nou contract dintre linia dură care a câștigat lupta internă din Partidul Comunist după 1968 și mase. Loialitatea ritualizată și stratificată nu era doar parte a sistemului comunist. Ea a devenit un principiu de stratificare socială pe întreg ciclul vieții, începând chiar de la naștere. Reîntoarcerea la normal presupune existența unei normalități definite. Însă chiar și cei mai duri comuniști nu plănuiau o întoarcere la stalinismul de la începutul anilor 1950. Și aceasta nu se datora deschiderii lor, ci unei situații radical schimbate, în care nu mai era posibilă (în viziunea lor) o stagnare și mai mare a societății, care fusese dusă pe un drum greșit de procesul de liberalizare. Contractul social de normalizare putea conta, în mod realist, doar pe o adeziune superficială.

Spre deosebire de forma dură de represiuni care a fost caracteristică perioadei de preliberalizare, normalizarea a utilizat un set mai subtil de instrumente. Deși poliția politică secretă și-a continuat lucrul și puterea acesteia nu trebuie să fie subestimată[10], ea s-a concentrat pe „măsuri preventive", iar violența deschisă a devenit mult mai rară[11]. „Reprimarea blândă", care a inclus nu doar măsuri profilactice întreprinse de diferitele organe ale aparatului de securitate ci, mai important, măsurile de „politică socială" într-un sens larg, a crescut în importanță. Un complex de politici sociale și economice, care a inclus salarii, prețuri, locuințe și alocații bănești directe, a contribuit la o tendință extraordinară de consumerism.

Rolul important al „politicii sociale" în sistemele comuniste pare să fi fost o trăsătură comună, de vreme ce importanța acesteia a fost recunoscută de Kondrad Jarausch și Stefan Nowak. Jarausch a încercat să conceptualizeze două trăsături definitorii ale Republicii Democrate Germane, și anume dictatura și bunăstarea socială. Subliniind

[10] Nadya Nedelsky, „Czechoslovakia and the Czech and Slovak Republics", in *Transitional justice in Eastern Europe and the former Soviet Union: reckoning with the Communist past*, ed. Lavinia Stan (Taylor & Francis, 2008), 37.

[11] Prokop Tomek, „Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státní bezpečnosti", *Sborník ABS* 2007, 5 (2007): 155-181.

caracterul întrepătruns al acestor fenomene, el a introdus *Fürsorgendiktatur* (dictatura bunăstării sociale) ca instrument analitic. Termenul „uważna opiekuńczość" al lui Nowak are cam același sens, însă a fost creat pentru Polonia. Jarausch vede *Fürsorgendiktatur* ca un concept care înseamnă combinarea de către stat a grijii paternaliste cu coerciția strictă. El, de asemenea, accentuează scopurile ideologice ale socialismului ca doctrină de stat. Acest concept prezintă o critică fără echivoc a RDG, vorbind în același timp și de asigurarea socială pe care o oferea regimul. Aceste concepte au reușit oarecum să distragă atenția de la violența fizică și frică spre alte surse mai importante de legitimitate și control, în unele cazuri și perioade (precum normalizarea în Cehoslovacia). *Fürsorgendiktatur* pare să fie foarte specific, în comparație cu modelul foarte larg de posttotalitarism introdus de Juan Linz și Alfred Stepan[12]. Ultimii ani ai regimului comunist din anii 1980 s-au caracterizat prin atitudinea rezervată a centrului de putere din Partidul Comunist față de procesele de deschidere precum *perestroika* și *glasnost*, ceea ce a tergiversat apariția răspunsurilor la întrebările care apăreau în țară. Descompunerea „normalizării" a devenit evidentă de la mijlocul anilor 1980, când chiar și cele mai ritualizate forme de loialitate au început să dispară treptat.

În încheierea acestei sumare treceri în revistă, voi prezenta caracteristicile de bază ale evoluției Institutului pentru Studierea Regimurilor Totalitare.

Crearea Institutului pentru Studierea Regimurilor Totalitare

Abordarea instituționalizată a studierii trecutului Cehiei a început odată cu schimbările democratice din 1989/1990. Primul deceniu s-a caracterizat prin acțiuni directe de justiție de tranziție, precum legile lustrației, dosare penale, accesul la materialele arhivelor serviciilor secrete și restituțiile[13]. Discuțiile publice privind o instituție specializată

[12] *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe* (Johns Hopkins Univ. Pr., 1996), 42-51.

[13] Nadya Nedelsky, „Divergent Responses to a Common Past", *Sphere of Politics (Sfera Politicii)* 2, no. 144 (2009): 47-63.

au avut loc abia spre sfârșitul secolului al XX-lea. Printre diferitele idei și forme care se vehiculau au fost: comemorarea; depozitarea documentelor de arhivă; instituție de cercetare; educația publică și un act simbolic de justiție de tranziție. Dezbaterile despre arhive au căpătat un caracter distinct și au avut ca rezultat o formă foarte liberală a legii privind arhivele, adoptată în 2004. Discuțiile privind reprezentarea instituționalizată a procesului s-au purtat la nivel politic, academic și public, însă nu s-a ajuns la consens. Cei care s-au opus oricăror propuneri au fost o parte a comunității academice și majoritatea stângii politice, de la foștii disidenți la foștii comuniști. Dreapta politică și partidele de centru au adoptat poziții de susținere, deși în forme diferite. Mass-media de asemenea a susținut acele poziții de suport, majoritatea cotidienelor sprijinind crearea unei astfel de instituții. Dezbaterea s-a axat pe perioada care urma a fi studiată, pe cadrul organizațional și instituțional al noului organ și pe potențialele atribuții ale acestuia.

Din perspectiva perioadelor din istoria Cehoslovaciei, următoarele opțiuni au fost luate în considerare: perioada comunistă, perioada ocupației naziste și rădăcinile acestora, inclusiv perioada scurtă antebelică denumită „A Doua Republică", de după Tratatul de la München și dinaintea ocupației naziste, și „A Treia Republică" postbelică cu al său sistem politic semiînchis și semicompetitiv.

Opțiunile privind tipul instituțional au fost: agenție de stat separată, instituție publică, instituție academică, memorial sau muzeu. Chestiunea care încă nu a fost convenită este cea a potențialelor atribuții ale noului organ. Spre deosebire de subiectul-cheie din anii 1990 – justiția de tranziție simbolizată de legile lustrației și dosarele penale –, de data aceasta solicitarea ca institutul să posede atribuții de urmărire penală sau alte forme de urmărire în justiție a fost mult mai redusă. În esență, susținerea din partea publicului care sprijinea această idee a fost mai degrabă un gest simbolic al justiției de tranziție. Luc Huyse își încheie faimosul articol *Justiția după tranziție* cu afirmația: „A spune adevărul despre trecut subminează fundamentul mental pentru abuzurile drepturilor omului pe viitor", care poate caracteriza așteptările mari proiectate în acest nou organ.

Subiectul atribuțiilor Institutului a fost adus în atenție în 2008-2010, când a fost propusă legea privind „a treia Rezistență". Rolul In-

stitutului s-a schimbat pe parcursul acelor doi ani de la o autoritate administrativă care recunoaște rezistența anticomunistă la un simplu organ auxiliar care prezintă și analizează probe în cazuri individuale. O astfel de responsabilitate încă afectează rolul care nu este definitivat. Nu în ultimul rând, definirea sarcinii Institutului, dar și a formei acestuia, constituie o chestiune politică. Partidele politice majore au inclus chestiunea în cauză în agendele lor și ea a devenit una dintre cele mai vizibile problematici cu puțin timp înainte de formarea coaliției de guvernare de dreapta din vara anului 2010.

Legea privind înființarea Institutului (181/2007) a fost contestată la Curtea Constituțională de către social-democrați. Contestația viza două chestiuni principale: a) legitimitatea legislatorilor de a judeca istoria și b) constituționalitatea cerințelor de eligibilitate pentru pozițiile-cheie din cadrul Institutului. Argumentul principal pentru problema judecării istoriei conținea două aspecte. Pe lângă faptul că se contestau competențele legislatorilor de a desemna anumite perioade istorice drept totalitare sau criminale, petiționarii erau de părerea că legiuitorii nu trebuie să invadeze și subiectul de studiu al Institutului[14].

Conform legii, Institutul va „studia", „examina", „documenta" și „evalua imparțial" caracterul represiv și violent al regimului nazist și comunist din Cehoslovacia (1938-1945; 1948-1989) și rădăcinile acestora. Institutul va realiza acestea prin cercetare, documentare, educație (metode de predare), educarea publicului și va oferi acces la documentele din arhivele forțelor de securitate. De asemenea, conform legii, principalele forțe în perioada regimului comunist au fost structurile de securitate și Partidul Comunist. Puterea lor dominantă a creat principala sursă de legitimitate a regimului. Prin urmare, legea sugerează că accentul principal în scrierea istoriei regimului comunist din Cehoslovacia trebuie să se pună pe represiunile violente și pe rezistența împotriva acestora. Dar să lăsăm deoparte problema asigurării libertății academice în cercetarea din cadrul unei agenții guvernamentale și să ne întoarcem la consensul de bază privind sursele de putere și legitimitate în diferitele perioade ale regimului comunist,

[14] Pentru mai multe detalii vezi anexa.

așa cum sunt schițate mai sus. Un lucru care este evident problematic este contrastul dintre rădăcinile comunismului cehoslovac târziu și dictatul legii. Termenii largi precum totalitarismul s-ar putea să nu fie problema principală, de vreme ce utilizarea lor în diferite domenii i-a făcut neclari. Nu putem fi siguri dacă legea se referă la conceptul de totalitarism construit ca tip ideal în știința politică sau la sensul cotidian în care acesta este utilizat în discursul mediatic din Cehia.

Și mai problematic este faptul că consensul istoriografic privind represiunile moderate din comunismul târziu intră în contradicție cu definiția regimului comunist din lege. Care sunt consecințele practice și la ce ar putea să ducă această contradicție? Am putea presupune că această inconsistență ar putea să ajungă în instanța de judecată, ceea ce ar fi destul de deranjant. Mai plauzibilă ar fi încercarea de a ne focaliza pe perioada care se potrivește mai bine cu definiția – teroarea stalinistă din anii 1950. Planul actual de studiu al Institutului indică clar că o astfel de tendință deja există. Un exemplu elocvent în acest sens este faptul că unicul grup special de lucru din cadrul departamentului de cercetare se axează pe „a treia Rezistență"[15]. O altă implicație care are loc deja este accentul pus pe studierea forțelor de securitate și a Partidului Comunist al Cehoslovaciei pe planul făptuitorilor și al victimelor, de exemplu persoane executate în urma proceselor bazate pe temeiuri politice sau persoane ucise în timpul „cortinei de fier". Abordarea adoptată de aceste proiecte de documentare și cercetare, în mod cert, nu corespunde rigorilor istoriografiei sau științelor sociale. Pe de altă parte, există și proiecte care nu corespund în totalitate cu viziunea stipulată în lege. Proiectul de cercetare denumit „Comunismul între utopie și viața de zi cu zi" este un bun exemplu. Înseamnă oare aceasta că efortul de cercetare se bazează pe buna-credință a organelor de conducere ale Institutului? Ar putea acest efort să fie abolit de instanță deoarece contravine legii? După cum se menționează mai sus, legea în cauză a fost examinată de Curtea Constituțională. Decizia Curții la contestația legată de aspectul ideologic și formularea necorespunzătoare a legii 181/2007 s-a

[15] ISTR, „Organizational structure – The Institute for the Study of Totalitarian Regimes", 2009, http://www.ustrcr.cz/en/organizational-structure

bazat pe două argumente principale. În primul rând, litera legii utilizează termeni precum regiumul comunist, totalitarism și represiuni ca formulări atotcuprinzătoare și nu mai mult decât titluri. Acestea, la sigur, nu sunt elemente ale „evaluării complexe", ceea ce în sine și constituie sarcina Institutului. Potrivit Curții Constituționale, libertatea de cercetare este protejată de Declarația drepturilor omului, care face parte din Constituția Cehiei. Decizia Curții spune: „Orice instituție poate fi utilizată împotriva propriului scop", însă spațiul unei astfel de utilizări este limitat de ordinea societății[16]. În cazul ordinii constituționale democratice acest lucru poate fi exclus. Cu toate acestea, opiniile separate anexate la decizie și evoluția turbulentă a Institutului demonstrează că gesturile justiției de tranziție sunt fragile, de vreme ce ele se nasc prin conflict, și nu se caută un consens cu grupurile sociale, politice și academice din tabăra opusă.

Anexă

Legea 181/2007 cu privire la sarcinile Institutului (fragment):

a) să studieze și să evalueze în mod obiectiv perioada nelibertății și perioada puterii comuniste totalitare, să investigheze activitatea antidemocratică și criminală a organelor statului, în particular a serviciilor de securitate, și activitatea criminală a Partidului Comunist al Cehoslovaciei și a altor organizații bazate pe ideologia acestuia;
b) să analizeze cauzele și modul de lichidare a regimului democratic din perioada puterii comuniste totalitare, să documenteze implicarea cetățenilor cehi și a celor străini în sprijinirea regimului comunist și în rezistența împotriva acestuia;
c) să securizeze și să facă accesibile publicului documente care se referă la perioada nelibertății și la perioada puterii comuniste totalitare, la activitatea serviciilor de securitate, precum și la formele de persecuție și de rezistență;

[16] Constitutional Court of the Czech Republic, „Nález 2007/25 [Decizia Curții Constituționale a Republicii Cehe]", 54.

d) să transpună documentele achiziționate în format electronic fără întârziere nejustificată;
e) să documenteze crimele naziste și comuniste;
f) să informeze publicul privind rezultatele activității sale, în special să publice informație referitoare la perioada de nelibertate, perioada puterii comuniste totalitare și despre faptele și soarta persoanelor individuale; să editeze și să disemineze publicații, să organizeze expoziții, seminare, conferințe profesionale și discuții;
g) să coopereze cu instituții științifice, culturale, educaționale și alte instituții în scopul de a face schimb de informații și de experiență pe subiecte profesionale;
h) să coopereze cu instituții străine și persoane de orientare similară.

Bibliografie

Bunce, Valerie. *Subversive institutions: the design and the destruction of socialism and the state*. Cambridge University Press, 1999.

Constitutional Court of the Czech Republic. „Nález 2007/25 [Ruling of the Constitutional Court of the Czech Republic on a proposal by a]". 13.3.2008.

ISTR. „Organizational structure – The Institute for the Study of Totalitarian Regimes", 2009. http://www.ustrcr.cz/en/organizational-structure.

Kitschelt, H. „Accounting for post-communist regime diversity". *Capitalism and democracy in Central and Eastern Europe: Assessing the legacy of communist rule* (2002).

Kitschelt, H., and Z. Mansfeldova. *Post-communist party systems: competition, representation, and inter-party cooperation*. Cambridge Univ Pr, 1999.

Linz, J. J., and A. C. Stepan. *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe*. Johns Hopkins Univ. Pr., 1996.

Myant, M. R. *Socialism and democracy in Czechoslovakia, 1945-1948*. Cambridge University Press, 1981.

Nedelsky, Nadya. „Czechoslovakia and the Czech and Slovak Republics". In *Transitional justice in Eastern Europe and the former Soviet Union: reckoning with the Communist past*, edited by Lavinia Stan, 37. Taylor & Francis, 2008.

———. „Divergent Responses to a Common Past". *Sphere of Politics* 2, no. 144 (2009): 47-63.

Parlament České republiky. „Zákon 181/2007 Sb.", 2007.
Pehe, Jiří. „Post-Communist Reflections of the Prague Spring", 2009. In http://www.pehe.cz/Members/redaktor/post-communist-refections-of-the-prague-spring
Snyder, T.S., ed. „The Czech Republic: From Democracy Legitimization to the Politics of Memory". *Journal of Modern European History* (2010).
Tomek, Prokop. „Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státní bezpečnosti". *Sborník ABS* 2007. 5 (2007): 155-181.
Walder, A.G. „The decline of communist power: Elements of a theory of institutional change". *Theory and Society* 23, no. 2 (1994): 297-323.

Vladimir TOLZ

CEHIA

Născut în 1944. Istoric și jurnalist rus. Redactor pentru programe tematice la Radio Europa Liberă.

Recepționarea posturilor de radio străine în Uniunea Sovietică și reacția Kremlinului

Îmi permiteți să încep cu amintiri personale. În februarie 1981, când s-a anunțat despre explozia clădirii REL-RL din München, nu am avut nicio îndoială cine este autorul acestui act terorist.

A apărut întrebarea cum și de ce a fost adoptată această decizie politică, care, evident, în curând a devenit un grav eșec politic pentru cei care au acceptat-o. Un răspuns definitiv nu există nici azi. Până în prezent istoricii nu au acces la importante fonduri documentare care ar putea vărsa lumină peste taina acestui caz. Documentele care au devenit accesibile, în primul rând documentele STASI, desecretizate în mai 2006 de Direcția Afacerilor Externe și Informare a Republicii Cehe (denumirea oficială a organelor de securitate ale țării) ne permit să ne apropiem de rezolvarea acestei probleme. Mi-am permis să răsfoiesc niște amintiri, deoarece, întâlnindu-i pe colegii din Moldova și România, consider că, posibil, anume ei ne pot ajuta în găsirea răspunsului necesar. Acum nu mai e un secret că actul terorist din München a fost rezultatul unor eforturi comune ale serviciilor speciale din unele țări socialiste. Și al hotărârilor politice pe care le-a adoptat conducerea acestor țări.

* * *

Voi mai reveni la circumstanțele și consecințele exploziei. Dar mai întâi mă voi axa pe atitudinea conducerii sovietice față de posturile de radio străine, inclusiv față de cele care emiteau pe teritoriul Uniunii Sovietice. Pentru prima dată voi folosi ca sursă principală pentru discuții la această temă un set de documente neutilizate anterior de către cercetătorii din domeniul istoriei sovietice. Este vorba despre SDS (*Scrisori deosebit de secrete)* legate de materialele strict secrete

(la momentul editării) din „Buletinul de uz intern al informațiilor despre străinătate al TASS", care cuprindea date despre radiodifuziunea și presa străină. Acestea se completează cu „Date informative ale Agenției Telegrafice a Uniunii Sovietice adresate CC al PCUS, Sovietului Miniștrilor al URSS (articole, înregistrări ale cuvântărilor liderilor politici, interceptări radio traduse)". Conținutul acestor două surse oferă istoricilor mult mai mari posibilități, decât tema articolului în cauză. Ele ne oferă posibilitatea să vedem sub un nou unghi mecanismul luării multor decizii de către conducerea de vârf sovietică, totodată, ele cer o critică inițială detaliată a surselor și o analiză a formării și istoriei acestor materiale. Pe lângă aceste surse, în text vor fi utilizate materialele dosarelor penale sovietice (dosarele penale sovietice – acte desecretizate ale Judecătoriei Supreme și ale Procuraturii URSS, descoperite de către cercetătorii ruși ai răzvrătiților împotriva regimului sovietic și ai disidenței). În continuare aceste materiale trebuie să fie completate atât cu documentele KGB din URSS, indisponibile în acest moment pentru cercetători, cât și cu surse narative și memorialistice scrise de ascultătorii sovietici ai posturilor de radio occidentale și de cei care „luptau" cu aceste posturi de radio și cu ascultătorii lor. Despre unele surse europene de arhivă am menționat deja mai sus.

* * *

Așadar, „nucleul" atitudinii Kremlinului față de emisiile radio din Occident s-a format în perioada postbelică sub influența mentalității lui Stalin, care se apropia de sfârșitul său și care urmărea foarte atent cum sunt reflectate evenimentele cotidiene în mass-media occidentală. Deși către sfârșitul vieții această atenție scade, iar diapazonul ei devine mai îngust (inclusiv în ceea ce privește posturile de radio), totuși SDS-uri cu decodificarea interceptărilor radio ale unor zeci de stații radio din Vest intrau în meniul informațional zilnic al dictatorului de rând cu cele mai importante informații de stat – rapoartele ambasadorilor și agenților, informațiile rezumative zilnice ale Ministerului Securității de Stat și ale Ministerului Afacerilor Interne, dările de seamă ale miniștrilor etc. – și erau prezentate lui Stalin de două ori pe zi. După citirea acestora, în unele cazuri se luau „decizii ma-

jore". (Specificul acestei activități la Stalin era prevalarea informației polițienești și de politică externă asupra altor tipuri de documente, ceea ce corespunde întru totul tezelor Hannei Arendt conform cărora, într-un sistem totalitar, poliția se transformă într-o structură principală de forță, iar politica externă este orientată spre dominarea mondială.) Toate SDS-urile aveau apostila „secret" și numărul persoanelor care au avut acces la ele în timpul vieții lui Stalin a fost foarte redus (pe lângă conducător, la ele a avut acces Malenkov, unele extrase fiind uneori expediate încă unor persoane pe care această informație, după părerea lui Stalin, le viza în mod direct). După moartea lui Stalin, în situațiile de criză numărul persoanelor cu acces la SDS periodic creștea, dar niciodată nu a depășit numărul de 35-37 de persoane. În linii generale, cercul se limita la membrii Prezidiului și secretarii Comitetului Central.

Tematica interceptărilor radio care era prezentată lui Stalin pe parcursul ultimelor luni de viață era determinată de ierarhia subiectelor pe care el le studia în această perioadă ca fiind cele mai importante. Aceasta era, în primul rând, „problema evreiască", a cărei escaladare în ultimul an al vieții lui Stalin un istoric contemporan rus o definește ca pe o *„agonie antisemită a dictatorului"*. Conform interceptărilor radio care veneau la Kremlin, Stalin era interesat cel mai mult de reacția societății și a conducerii țărilor din Occident la acțiunile lui antisemite și în legătură cu aceasta – la schimbarea imaginii sale în ochii opiniei publice de peste hotare. Stalin, după cum știm, avea în general o atitudine foarte atentă față de formarea și „prezentarea" imaginii sale, de aceea folosea interceptările radio pentru a deține controlul asupra informației cum era percepută imaginea sa peste hotare. Informația despre reacția politică publică și secretizată a „străinătății" el o primea din rapoartele ambasadorilor și agenților despre care am vorbit mai sus. Parțial, informația publică era dublată de interceptările radio. Vreau să subliniez: SDS și „Notele informaționale" ale acestei perioade erau, mai întâi de toate, o informație de control și nu aveau o încărcătură de contrapropagandă. Pe lângă acestea, pe Stalin îl interesau transfugii și emigranții și, de asemenea, ce se scria despre posibilii lui succesori.

* * *

Inițial, difuzarea emisiunilor radiofonice străine pe teritoriul URSS nu deranja mult Kremlinul și acestea nu erau bruiate. Posibil, a jucat un rol important faptul că după război populația avea relativ puține aparate care ar fi permis receptarea „vocilor" străine. Autorul american Serghei Sossedkin afirmă că „după aprecierile serviciilor speciale ale SUA, la începutul anului 1947, în proprietate privată în URSS se aflau nu mai mult de 1,5 milioane de radiouri cu unde medii și scurte, iar o pătrime din ele aparțineau cetățenilor demni de încredere din Moscova și Leningrad".

Prima emisiune BBC în limba rusă a avut loc la 23 iunie 1941. Iar emisiile regulate ale serviciului rus al BBC au început la 26 martie 1946. Transmisiunile „Vocii Americii" în limba rusă din New York au început la 17 februarie 1947 (în comparație: „Radio Moscova" a început emisia spre SUA și Anglia cu 18 ani mai devreme – în 1929). Primele contramăsuri nu aveau un caracter tehnic, ci de propagandă. Peste două luni după începutul difuzării „Vocii Americii", în ziarul „Cultura și viața" („Культура и жизнь") a fost publicat un amplu articol al lui Ilia Erenburg „Vocea falsă". În curând, articole cu un conținut similar au apărut și în alte publicații sovietice. În anii 1950-1951, în teatrele sovietice a fost montată o piesă care s-a bucurat de o popularitate deosebită, intitulată „Vocea Americii". „Astfel, scria autorul american, începea campania care a durat patruzeci de ani și care a avut o influență deosebită asupra diferitor aspecte ale kitschului culturii sovietice."

Cu întârziere, Stalin a înțeles că doar cu contrapropagandă ziaristică problema nu va fi soluționată. Primul semnal despre necesitatea de a întreprinde măsuri mai radicale împotriva emisiilor radio din Vest spre URSS a fost cuvântarea lui Winston Churchill de la Fulton, nedifuzată pe teritoriul Uniunii Sovietice. Ea a fost ținută cu 3 săptămâni până la începutul emisiilor în limba rusă ale BBC, iar ulterior citate din ea au fost folosite în alte emisiuni. Acest semnal a fost auzit la Kremlin doar mai târziu, în contextul altor evenimente și informații ale radioului străin despre ele. În această avalanșă informațională pot fi evidențiate informațiile radio despre puciul comunist din Cehoslovacia, emisiunile despre conflictul sovieto-iugoslav și infor-

mațiile care îl interesau în mod deosebit pe Stalin: despre emigranții ruși și transfugii postbelici spre Vest. La începutul anului 1948, evenimentele externe au început a avea un caracter amenințător pentru Kremlin. Încă în anul 1947, Congresul SUA a alocat „Vocii Americii" suplimentar la buget 7,8 milioane de dolari, ceea ce a permis să fie mărit considerabil numărul colaboratorilor și să fie extinsă gama programelor. În ianuarie 1948, Congresul a adoptat Legea despre „schimbul informațional și educațional" – *The US Information and Educational Exchange Act of 1948* (*Public Law 402*), numită „Legea lui Smith-Mand". Era evident că ea este o bază legislativă pentru o lărgire esențială a propagandei „modului de viață american" și a concepției americane despre lume peste hotare. Concepția dată și propaganda într-o mare măsură erau condiționate și de dezvăluirile – care deja au avut loc și cele așteptate – legate de eșecul sistemului de spionaj sovietic pe continentul american și în Europa în anii 1945-1947. Nu doar informația transmisă în SDS, dar și sursele agențiilor secrete demonstrau că informațiile despre operațiunile sovietice secrete în țările din Vest vor deveni subiecte principale de discuție la ședințele apropiate ale Comisiei, ce țineau de activitatea antiamericană. Acest lucru, la rândul său, va fi transmis în emisiunile radio îndreptate către Uniunea Sovietică. Drept răspuns, a urmat o acțiune „preventivă" tardivă: în februarie 1948, începe bruiajul „Vocii Americii", iar în aprilie (inițial, selectiv) – al BBC. La 19 aprilie 1949, Consiliul Miniștrilor al URSS a emis o hotărâre specială prin care ordona Ministerului de Comunicații „să organizeze bruiajul stațiilor radio antisovietice".

Practic, cu mici întreruperi, bruiajul a continuat 40 de ani.

* * *

Eficiența bruiajului, chiar și în cei mai fructuoși ani, era privită sceptic de Kremlin. Cel puțin o treime din teritoriul URSS (conform celor mai optimiste date ale CC al PCUS) nu era „protejată" de posibilitatea de a recepționa semnalele „vocilor" străine. Puterea sovietică niciodată n-a știut numărul exact de receptori ai stațiilor radio din Vest „nesancționați". Când, după o scurtă perioadă în care emisiunile „Vocii Americii" (septembrie 1959) și ale BBC (martie 1960)

nu au fost întrerupte, șefului Secției de propagandă și agitație a CC, L.F. Iliciov, i s-a ordonat să stabilească numărul celor care audiază „vocile" din străinătate, el a putut să raporteze Prezidiului CC PCUS doar următoarele:

În prezent, în Uniunea Sovietică sunt până la 20 de milioane de aparate de radio capabile să recepționeze stații de peste hotare. Un tablou clar despre numărul celor care, în URSS, ascultă stațiile de radio străine, inclusiv „Vocea Americii" și „BBC", este greu de stabilit, dar avem informații indirecte, care ne vorbesc despre un anumit interes față de stațiile de radio străine.

Expresia „un anumit interes" corespundea întru totul atitudinii lui N.S. Hrușciov față de stațiile de radio străine (peste trei ani el va spune la ședința Prezidiului CC: „Unii vor asculta – și lasă să asculte!"). Însă exemplele pe care le-a adus L.F. Iliciov vorbeau despre mai multe: interesul față de posturile de radio străine era un lucru răspândit și democratic:

În martie a.c. (1960, V.T.) a fost stabilit că, în Tadjikistan, posturile de radio străine sunt ascultate nu doar în apartamente, dar și în locuri publice (ceaihanale ș.a.), în primul rând, din cauza nivelului scăzut al radiodifuziunii locale. CC al PCUS, în mod special, a atras atenția CC al PC din Tadjikistan asupra acestui fapt.

În Georgia, Azerbaidjan, regiunile Perm, Moscova, Lugansk ș.a., o amploare deosebită a avut-o modificarea radiourilor pentru recepționarea stațiilor străine. Unii invalizi de război care cunoșteau tehnica radio și persoanele pasionate de ea, pentru 250-300 de ruble, montau în aparatele de radio un diapazon de unde scurte, de la 10 metri, ce permitea receptarea doar a stațiilor de radio străine. Chiar și la Moscova, în magazinul universal de stat GUM și în alte magazine, de persoanele care procurau aparate de radio se apropiau indivizi fără anumite ocupații și propuneau să monteze în aparat un diapazon de unde scurte.

Președinții comitetelor radio din Uzbekistan, Lvov, Odesa, Tomsk ș.a., în rapoartele la Secția de propagandă și agitație a CC a PCUS, au confirmat că receptarea programelor „Vocii Americii" și ale „BBC" are loc frecvent. Despre același lucru ne vorbesc și întrebările adresate raportorilor și lectorilor, la fel și scrisorile care veneau la CC al PCUS, Comitetul de Radiodifuziune și alte organizații.

Confruntarea datelor prezentate de L.F. Iliciov cu rezultatele cercetărilor sociologice efectuate peste 16 ani, în 1976, sub egida KGB, confirmă tendința de creștere în URSS a numărului de receptori ai emisiunilor de radio străine în diferite grupuri sociale, care au devenit în acel timp obiectul unei atenții deosebite a KGB:

…conform datelor cercetării „Audiența emisiunilor stațiilor de radio din Occident în or. Moscova", efectuată de Secția de cercetări sociale practice a ICS (Institutul de Cercetări Sociale) al Academiei de Științe a URSS, 80% din studenți și aproape 90% din elevii claselor superioare din școlile medii, ȘPT, tehnicumuri ascultă emisiunile străine cu o regularitate mai mare sau mai mică. Pentru majoritatea dintre ei acest lucru a devenit o obișnuință (nu mai rar de 1-2 ori pe săptămână emisiunile radio străine erau ascultate de 32% din studenți și 59,2% din elevi).

Cercetarea „Formarea ideologiei și a orientării valorice a tineretului studențesc din or. Omsk" a arătat că din numărul total de studenți anchetați, 39,7% ascultau periodic posturile de radio străine. Același tablou a fost stabilit și în urma studierii influenței emisiunilor de televiziune finlandeze în RSS Estonă. Cel mai frecvent, emisiunile televizate finlandeze erau privite de persoanele de până la 30 de ani.

În spatele acestor cifre exagerate se vede îngrijorarea serioasă a „organelor" de situația existentă.

* * *

Puterea a înțeles foarte clar cât de periculoasă este acumularea unui astfel de „bagaj" informațional după înăbușirea revoluției din Ungaria (1956), când amenințările de genul „vom organiza ca în Ungaria" au început să apară în discuții particulare, scrisori anonime, foi volante, inscripții pe buletinele de vot, ceea ce a dus la formarea unor societăți clandestine. Toate acestea au impulsionat Kremlinul nu doar să-și extindă politica represivă în anii 1957-1958, dar și să înceapă să analizeze cine și de ce se opune regimului. Nota informativă prezentată de L.F. Iliciov, despre care am vorbit mai sus, poate fi tratată în acest context politic ca o mărturie a încercărilor de a aprecia mărimea acelui „rău" pe care l-a făcut radiodifuziunea străi-

nă. Pentru elaborarea unor acțiuni îndreptate împotriva „influenței ideologice străine" a fost realizată o analiză cu mult mai detaliată a Agenției Informaționale a SUA (USIA), care a fost prezentată în ianuarie 1958 într-un raport secret al președintelui Comitetului de Stat pentru relații culturale cu țările străine, Iuri Jukov. Acest funcționar își vedea misiunea principală în propagarea „realizărilor sovietice" peste hotare, s-a arătat sceptic față de perspectiva bruierii în continuare a emisiunilor radio străine și a propus de a întrerupe parțial această activitate. Pentru a îmbunătăți contrapropaganda, el a putut propune doar preluarea sistemului de conducere și de luare a deciziilor acceptat în USIA și colectarea în continuare a informației despre eficiența propagandei sovietice în fiecare țară concretă. Pe lângă acestea, Jukov a propus de a ordona MAI și Comitetului de Stat al Sovietului Miniștrilor pentru relații culturale cu țările străine, pe care îl conducea, „de a iniția tratative cu SUA și Anglia despre normalizarea relațiilor în domeniul radiodifuziunii, avându-se în vedere întreruperea bruierilor în cazul unui acord despre încheierea războiului rece în eter". Trebuie să menționăm că nicio propunere înaintată de Jukov nu conținea măsuri active contra radiodifuziunilor străine. În septembrie al anului viitor, 1959, ideile despre micșorarea timpului de bruiaj au început parțial să se realizeze, dar în ansamblu aceste propuneri nu au fost acceptate. Traducerea cuvântării fostului locțiitor al secretarului de stat al SUA William Benton în Congresul SUA, pe care Jukov o expediază CC ca pe un avertisment serios și în care, printre altele, se spunea: „A ajunge la creierul rușilor pentru noi este mai important decât a ajunge pe Lună", a rămas fără răspuns. Deși în perioada ulterioară (care iese din limitele informaționale temporale ale acestui articol) extinderea tradițională a sistemului de bruiaj a continuat, iar contracararea radiodifuziunii străine a rămas mult timp în centrul atenției structurilor înalte de partid și de stat, totuși Occidentul, prin diferite canale, inclusiv prin intermediul programelor radio, a ajuns „la creierul rușilor", ca și, de fapt, pe Lună.

În anii 1950-1960 nimeni, nici în Est, nici în Vest, nu a putut prezice ce urmări ne vor aștepta azi.

* * *

Pe lângă propunerile lui Iuri Jukov, care au provocat temeri că el încearcă să concentreze în mâinile sale resursele „excesive" de putere și financiare, la Kremlin au apărut și alte idei despre limitarea difuzării „vocilor" din Occident pe teritoriul sovietic. Nu o singură dată s-au discutat planurile de extindere a bruiajului. Cum s-a afirmat în perioada *perestroikăi*, aceste planuri erau nereale (o unitate cheltuită pentru emisie cerea cel puțin de două ori mai multe cheltuieli pentru bruiaj. Occidentul creștea capacitatea de emisie, iar Uniunea Sovietică, în condițiile înarmării, nu dispunea de resurse suficiente. Pe lângă acestea, bruiajul putea „proteja" în mod ideal doar o treime din „teritoriul deservit"). De două ori Prezidiul CC a discutat posibilitatea de a sista producția de aparate de radio cu unde scurte. Dar nici aceste măsuri nu au fost realizate.

Și iată acum putem să revenim la explozia din München din anul 1981. Din documentele desecretizate de serviciile de informare cehe despre REL-RL – „informație generalizată a serviciilor de informare" la tema „Starea actuală și perspectivele activității Europei Libere în anul 1974" și „Planul operativ-informativ de studiere a obiectului «Alfa» (așa au codificat serviciile de informare cehe Radioul Europa Liberă, *n.n.*) pentru anii 1975-1976", de asemenea din „informația generalizată a serviciilor secrete" despre starea și activitatea Europei Libere, datată din anul 1980 și nota informativă „Influența emisiunilor Radioului Europa Liberă asupra populației din țările est-europene" (la fel din 1980) se conturează încă un plan de contracarare a „vocilor" – operațiuni comune ale serviciilor secrete de informare din țările lagărului socialist. „*Prin acțiuni comune de ordin operativ și sub acoperire, împreună cu alte țări din lagărul socialist, a discredita în ochii opiniei publice activitatea acestui post de radio și a contribui la formarea condițiilor care, într-o situație politică favorabilă, ar duce la lichidarea lui.*" Propuneri concrete pe marginea acestor „acțiuni" au fost înaintate încă de agentul Serviciului Tehnic de Securitate cehoslovac Pavel Minarjik, care a fost trimis în Occident în toamna anului 1968 și a revenit „de la frig" la începutul anului 1976. Era vorba despre un posibil sabotaj, o diversiune. Atunci propunerea „explozibilă" a lui Minarjik n-a avut trecere. În condițiile în care destinderea

și „procesul de la Helsinki" erau în faza inițială, un pas atât de radical putea fi doar unanim dezaprobat.

La ideea unui act terorist s-a revenit în anul 1980, când din „informația generalizată a serviciilor secrete de informare" a devenit clar că speranțele de închidere a sediului REL-RL din München sub influența așa-numitelor „proteste ale societății din Germania de Est" sunt irealizabile, deși spionii presupuneau acest lucru. Din contra, din cauza eforturilor sovieticilor (mai concret a introducerii „contingentului redus militar" în Afganistan, cu alte cuvinte, a începutului războiului sovieto-afgan de lungă durată), Radioul Europa Liberă/ Radio Libertatea și-au întărit pozițiile și au primit de la Congresul SUA o finanțare suplimentară. Ele și-au mărit popularitatea în Europa de Est și în URSS prin difuzarea unei informații adevărate despre războiul afgan și despre încălcarea drepturilor omului în țările blocului comunist.

În iulie 1980, Secția 17 a Ministerului Federal al Afacerilor Interne al Cehoslovaciei a raportat șefilor despre creșterea generală a ascultătorilor postului de radio „Europa Liberă" în țările socialiste. „Recordul" îi aparținea României ceaușiste. Acolo, după datele securității, „Europa Liberă" era ascultată de 86% din populația adultă. Iar mai mult de jumătate erau „ascultători noi". Dar și în însăși Cehoslovacia (ca și, de fapt, în Polonia, Ungaria, Bulgaria) lucrurile nu stăteau „mai bine". Din documentele desecretizate anterior ale Ministerului Securității de Stat al RDG (*Ministerium für Staatssicherheit* – prescurtat STASI) este clar că la organizarea exploziei, care a fost denumită poetic de STASI „Tangoul de la München", au participat toate serviciile de spionaj din lagărul socialist, cărora li s-au alăturat prietenii lor arabi.

Un grup de teroriști profesioniști, în frunte cu Karlson, pe numele adevărat Ilici Ramirez Sanchez (porecla „Șacalul"), s-a dislocat la Budapesta, plasticul și detonatoarele au fost furnizate de serviciile secrete române, pașapoartele străine au fost asigurate de sirieni, iar serviciile secrete siriene și cu STASI îi asigurau cu apartamente secrete și refugiu, iar la nevoie – și cu susținere diplomatică. Cu teroriștii ținea legătura și Serviciul Tehnic de Securitate din Cehoslovacia.

Despre explozie s-a vorbit și s-a scris mult (inițial, a fost planificată la 14 februarie, dar din motive necunoscute a fost amânată și acest lucru a avut pentru organizatori urmări negative suplimentare). La 21 februarie, strădaniile acestui „colectiv de muncă" internațional s-au încheiat: elveţianul *Bruno Breguet* – genist din organizația teroristă „Prima Linea" – a detonat bomba instalată sub peretele studioului Radio Libertatea/Radio Europa Liberă.

În zilele acelea, la Moscova și-a deschis lucrările cel de-al XXVI-lea Congres al PCUS. Însă toate ziarele Germaniei de Vest, în loc să discute cuvântarea epocală a lui Brejnev, care a durat 3 ore și 40 de minute (din cauza vârstei înaintate a raportorului, discursul nu a fost transmis în întregime), pe primele pagini scriau despre cu totul altceva: „Poliția RFG este sigură că actul terorist este organizat de KGB din URSS sau de unul din sateliții săi". Dauna de două milioane de pe urma exploziei a fost compensată deplin de Congresul american. Iar popularitatea stațiilor radio în Europa de Est, compătimirea și încrederea în emisiunile lor au crescut brusc.

Dennis DELETANT

MAREA BRITANIE

Născut în 1946. Profesor la University College London. Lucrări: *Security Intelligence Services in New Democracies: The Czech Republic, Slovakia and Romania*, 2001; *Romania under Communist Rule,* 1999; *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989,* 1995. Cartea sa *Romania under Communist Rule* a fost prima sinteză de istorie a comunismului românesc, de la fondarea Partidului Comunist Român în 1921 până la revoluția care a dus la căderea dictatorului comunist Nicolae Ceaușescu în decembrie 1989; *Colloquial Romanian*, 1983; *Studies in Romanian History*, 1991; *Communist Terror in Romania*, 1998.

Interogând trecutul. Câteva reflecții asupra studiului de după 1990 al comunismului din România

În fața dumneavoastră stă un observator din afara sferei mentalității specifice sud-estului Europei, dar unul care încearcă de aproape patru decenii să interogheze trecutul românesc. Acest trecut este compus din mai multe straturi de tristețe. Interogarea a constat și constă nu numai în studierea operelor scrise, ci și în disecarea acestor opere cu ajutorul unor colegi din România și din Republica Moldova. Prezentarea aceasta îmi dă prilejul să împărtășesc cu dvs. câteva din gândurile mele asupra acestei activități, cu privire la studiul perioadei comunismului din România și, în același timp, să comentez și să analizez direcția și producția istoriografiei românesti pe această temă de după 1990.

Pornesc de la premisa că istoriografia este vie asemenea vieții și evoluează în funcție de ea. Istoria este un subiect care ne definește pe toți. Ne învață, dar noi nu învățăm de la ea. A nu ști ceea ce s-a întâmplat cu adevărat înainte de a te naște înseamnă să rămâi un copil toată viața. Reacțiile unora dintre studenții mei, atât români, cât și străini, la descrierea mea a unor realități sub comunism sunt de natură să confirme această observație. Nu le vine să creadă că marea majoritate a cetățenilor Republicii Socialiste România nu aveau dreptul la un pașaport și deci nu puteau să plece în străinătate. Studenții mei cred că exagerez când le povestesc cum am fost martor în anii ’80 la niște cozi infernale la București și în alte orașe la pâine, lapte, carne și

ouă. Dar scopul istoriei nu este atât înregistrarea evenimentelor perioadei respective, cât mai degrabă definirea, descrierea și înțelegerea problemelor: înțelegerea mai mult decât enumerarea exhaustivă a datelor, deoarece o cunoaștere perfectă a trecutului este imposibilă, în timp ce putem ajunge la un grad mai avansat de înțelegere.

Istoria înseamnă un proces de continuă regândire, precum și de revizuire și revizitare a trecutului. Istoria, în sensul larg al cuvântului, este revizionistă: oamenii și evenimentele sunt rejudecați și rejudecate. Nu e nimic profund în această observație, acesta este scopul gândirii. Trecutul este singurul lucru pe care îl știm sau credem că îl știm. Tot ce cunoaște umanitatea azi izvorăște din trecut[1]. Trăim cu consecințele trecutului. Românii trăiesc cu cicatricele unui regim care a fost impus din exterior, prin forță, împotriva voinței populației.

Nu vom ști niciodată totul despre perioada comunismului din România. Acest lucru nu trebuie să ne ducă la disperare. Ceea ce ne este dat nouă este căutarea adevărului și a înțelegerii. Această observație ar trebui să ne facă să realizăm că acumularea de cunoștințe duce la înțelegere, iar înțelegerea duce la toleranță. Studiul comunismului din România nu a fost posibil în România înainte de 1989 din motive care sunt evidente: controlul ideologic al Partidului Comunist Român, contactul extrem de limitat cu specialiștii străini, lipsa de acces la sursele primare. Dar prăbușirea comunismului a deschis calea pentru studiul acestui subiect[2]. Unele din realizările făcute pe această cale constituie subiectul acestei prezentări. Subliniez *unele,* pentru că timpul nu-mi permite să prezint un bilanț exhaustiv al activității tuturor institutelor, facultăților și specialiștilor respectivi, care s-au dedicat cercetării perioadei comunismului din România. Din același motiv, nu mă voi ocupa de zecile de studii în domeniu publicate de cercetătorii străini. Este de înțeles de ce principala preocupare a istoricilor români și a publicului este istoria contemporană. În momen-

[1] Unele din aceste idei își au originea în J. LUKACS, 1998, xii, 1, 50, 124 and 127.

[2] Pentru dezvoltarea istoriografiei românești după 1990 îi sunt dator lui Ș. PAPACOSTEA, 1996, 203-206; de asemenea, vezi C. IORDACHI, B. TRENCSENYI 2003 și C. IORDACHI, B. TRENCSENYI 2000.

tul de față, istoria comunismului absoarbe o bună parte din energia depusă pentru cercetarea istorică din România. „Adevărurile", promovate de propaganda comunistă, privind originile populare ale puterii regimului au dispărut rând pe rând, împreună cu versiunile ulterioare, deseori contradictorii, când au fost expuse la lumină.

Mai multe surse au devenit accesibile cercetătorilor. S-a publicat o abundentă literatură memorialistică, iar ziarele și revistele epocii pot fi consultate în bibliotecile centrale. Situația arhivelor a cunoscut progrese semnificative, ceea ce a permis formarea unei noi generații de specialiști fie în universitățile din România, fie în instituțiile consacrate din România. O mare contribuție la analiza fenomenului comunist românesc reprezintă și lucrările unor cercetători străini, care au beneficiat și ei de acest dezgheț în accesarea fondurilor relevante.

Generația mai tânără, a cărei memorie istorică nu are cum să cuprindă impunerea comunismului din România, are acum ocazia, prin manuale alternative, să afle că, departe de a fi rezultatul unei „revoluții populare" a maselor înfuriate de regimul burghez și de exploatarea capitalistă și imperialistă, regimul comunist a fost, de fapt, produsul ocupației militare sovietice, al opțiunii lui Stalin de a transforma România și alte țări ocupate în țări-satelit și de a le impune sistemul politic, social și economic sovietic.

Chiar dacă avem uneori impresia că documente esențiale din arhivele partidului și ale securității apar mai mult din întâmplare, decât intenționat, avem azi o cunoaștere mai profundă a subiectului, datorită marelui număr de memorii ale foștilor deținuți politici ai închisorilor comuniste. Deși sunt subiective, acestea constituie totuși baza pe care putem judeca teroarea anilor comuniști, condițiile de trai ale deținutilor politici și reeducarea practicată, de exemplu, în închisoarea Pitești. Ca să își distrugă dușmanii, regimul comunist a trebuit să zdrobească nu numai rezistența celorlalte forțe politice ale țării, dar și pe cea a partizanilor, a căror rezistență a durat până la sfârșitul anilor 1950. Colectivizarea agriculturii, unde regimul a aplicat metodele cele mai brutale, a format obiectul unui proiect de cercetare al unor istorici români și străini[3].

[3] IORDACHI DOBRINCU 2005.

Dezbaterea despre trecutul comunist atinge și probleme legate de realitățile politice care precedau instaurarea comunismului. Mai multe dintre aceste probleme sunt inspirate de polemici istoriografice, în spatele cărora stau uneori motive politice: Garda de Fier, dictatura lui Ion Antonescu, rolul jucat de România pe frontul de est ca aliat al Germaniei naziste, soarta evreilor români și ucraineni din Transnistria și amploarea holocaustului în spațiul politic al României, rolul jucat de monarhia constituțională în dezvoltarea societății române moderne și, îndeosebi, lovitura de stat de la 23 august, al cărei autor era regele Mihai. Toate aceste subiecte au fost dezbătute într-un mare număr de publicații și, deși evenimentele au avut loc cu mult timp în urmă, au căpătat o nouă actualitate, provocând controverse în politica de astăzi, și prin aceasta confirmând maxima că trecutul este mai puternic decât prezentul.

În aprecierea pe care o fac la adresa studiului comunismului din România nu este intenția mea să fac o bibliografie a principalelor lucrări publicate; lista ar fi prea lungă și sunt sigur că oricum selecția mea ar uita să includă mai multe realizări importante. Totuși, activitatea câtorva specialiști și a câtorva instituții merită semnalată. Ar părea neserios să încep această trecere în revistă fără a-l pomeni pe analistul cel mai subtil al comunismului din România, românul american Vladimir Tismăneanu. Cartea lui, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*[4], este, după cum apreciază Caius Dobrescu, o analiză de mare cuprindere și pătrundere a tacticilor și mecanismelor de teroare, represiune și control care definesc totalitarismul de stânga. Nu există o perspectivă mai largă asupra țesăturii de motivații ideologice, politice, personale, fantasmatice chiar, care a susținut aparatul de partid și toate structurile sale de propagandă și coerciție[5].

O realizare de egală valoare este *Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, un studiu monumental, scris de un colectiv de cercetători avizați sub îndrumarea lui Vladimir Tismăneanu[6]. Scopul Raportului Comisiei

[4] Iași, București: Polirom, 2005.
[5] DOBRESCU 2010.
[6] București: Humanitas, 2007.

Tismăneanu era să furnizeze o bază informativă, care să slujească condamnării comunismului de către președintele țării ca reprezentant al națiunii române. Clarificarea atitudinii societății contemporane față de flagelul totalitarismului de stânga trebuie să ajute noile generații să asume o perioadă rămasă sub semnul întrebării în istoria României și să le ofere un reper moral. Raportul se documentează pe baza cercetării obiective a unei cantități impresionante de material informativ – o bună parte fiind surse primare neaccesibile până atunci – și constituie o piatră de hotar în efortul societății românești de a-și clarifica atitudinea față de această perioadă întunecată. Chiar dacă unele aspecte nu au fost complet elucidate, cercetarea viitoare urmând să acopere aceste goluri, autorii săi au marele merit de a fi deblocat accesul la un numar impresionant de fonduri și de a fi deschis calea pentru noi cercetări și aprofundări.

Printre principalele acțiuni criminale amintite în Raportul final ca argument pentru condamnarea comunismului, făcută de președintele Traian Băsescu în ziua de 18 decembrie, sunt:

(1) Abandonarea intereselor naționale prin servilism nețărmurit în relațiile cu URSS, după impunerea guvernului-marionetă condus de Petru Groza (6 martie 1945).

(2) Anihilarea statului de drept și a pluralismului prin înscenări și fraude, mai ales după fraudarea alegerilor în noiembrie 1946.

(3) Distrugerea partidelor politice, prin arestarea liderilor și militanților, și a continuității constituționale a statului român, prin lovitura de stat din 30 decembrie 1947, care a dus la abdicarea forțată a regelui Mihai.

(4) Impunerea unui regim dictatorial total înfeudat Moscovei și ostil valorilor politice și culturale naționale.

(5) Sovietizarea totală, prin forță, a României, mai ales în perioada 1948-1956, și impunerea, sub numele de „dictatura proletariatului", a unui sistem politic despotic, condus de o castă profitoare (*nomenklatura*), strâns unită în jurul liderului suprem.

(6) Politica de exterminism social (lichidarea fizică, prin asasinat, deportare, întemnițare, muncă forțată, a unor categorii

sociale – burghezie, moşierime, ţărani, intelectuali, studenţi etc.), ghidată de preceptul luptei de clasă. Introducerea logicii vinovăţiei colective şi persecutarea membrilor familiilor celor bănuiţi de intenţii ori acţiuni anticomuniste; utilizarea unor criterii aberante, pentru a distruge şansele copiilor din familii cu „origine nesănătoasă" de a studia în învăţământul superior.

Ca urmare a politicii criminale a regimului comunist, au fost deţinute în închisori şi lagăre, au fost deportate/strămutate sute de mii de persoane. Cifrele propuse de cercetători, luate în considerare de această Comisie, se situează între 500.000-2.000.000 de victime. Dificultatea estimării provine din ocultarea sistematică de către Securitate, Procuratură, Miliţie, trupe de grăniceri, Armată şi alte organe represive a informaţiilor privind soarta multora dintre aceste victime.

(7) Persecuţia minorităţilor etnice, religioase, culturale ori de orientare sexuală.

(8) Exterminarea programată a deţinuţilor politici.

(9) Exterminarea grupurilor de partizani, care reprezentau rezistenţa anticomunistă armată în munţi (1945-1962).

(10) Represiunea împotriva cultelor şi exterminarea/persecutarea tuturor celor care se opuneau comunismului, deopotrivă din rândul majorităţii etnice române, ca şi din rândul minorităţilor; desfiinţarea Bisericii Greco-Catolice. Persecuţiile împotriva mişcării sioniste.

(11) Arestarea, uciderea, detenţia politică sau deportarea ţăranilor care opuneau rezistenţă faţă de colectivizare. Lichidarea violentă a revoltelor ţărăneşti (1949-1962).

(12) Deportările cu scop de exterminare. Represiunile etnice. Gonirea şi „vânzarea" evreilor şi germanilor.

(13) Represiunea împotriva culturii, eradicarea valorilor naţionale, respingerea artei şi culturii occidentale, cenzura extremă, arestarea şi umilirea intelectualilor neînregimentaţi ori protestatari (1945-1989).

(14) Reprimarea mişcărilor şi acţiunilor studenţeşti din 1956. Arestarea studenţilor protestatari (Timişoara, Bucureşti,

Cluj, Iași) și organizarea de ședințe de denunțare a celor care au ridicat glasul împotriva dictaturii și în semn de solidaritate cu mișcările de emancipare din Polonia și Ungaria. Procesele împotriva studenților protestatari, organizate de PMR, UTM, UASR și Securitate (1958-1960).

(15) Reprimarea mișcărilor muncitorești din Valea Jiului (1977), Brașov (1987) și a celorlalte greve din anii 1980. Arestarea și deportarea muncitorilor protestatari.

(16) Reprimarea oponenților și disidenților în anii '70 și '80. Arestarea și asasinarea celor mai periculoși oponenți – omorârea inginerului Gheorghe Ursu, condamnarea la moarte a diplomatului Mircea Răceanu, arestat și judecat în 1989; condamnarea la moarte a generalului Ion Mihai Pacepa, a fostului ofițer DIE Liviu Turcu, a lui Constantin Rauta și a altor persoane pe care regimul le considera vinovate de trădare.

(17) Distrugerea patrimoniului istoric și cultural prin dărâmările din anii 1980 (un sfert din centrul istoric al Bucureștiului), inspirate de grandomania lui Ceaușescu și de obsesia lichidării marilor repere culturale și istorice. Constrângerea unei părți a populației României de a-și părăsi locuințele în numele politicii de „sistematizare" a zonelor rurale[7].

Anume aceste acțiuni au constituit sfera de preocupare științifică a Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului (IICCR), înființat de guvernul condus de domnul Călin-Pop Tăriceanu prin Hotărârea de Guvern din 21 decembrie 2005. IICCR-ul a asimilat, în același timp, Institutul Român de Istorie Recentă, cu acordul Consiliului de conducere al acestuia. Printr-o recentă Hotărâre de Guvern (HG 1372) din 18 noiembrie 2009 s-a unificat IICCR-ul cu Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc, de aici rezultând Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICCMER). În cei patru ani de activitate impresionantă sub direcția lui Marius Oprea, până în februarie 2010, când atât președintele IICCMER-ului, cât și directorul lui, Stejărel Olaru,

[7] BĂSESCU, 2007, 13-15.

au fost demiși de către guvern, realizările IICCR-ului sunt caracterizate prin cercetări minuțioase, făcute de echipa de tineri angajați ai IICCR-ului, publicate sub formă de monografii, ca și în anuarele Institutului[8]. Marius Oprea s-a distins prin adunarea la un loc, într-o sinteză mișcătoare, a unor mărturii șocante, referitoare la experiența represiunii exercitate de regimul comunist. De asemenea, el a avut curajul, asumându-și un risc deloc neglijabil pentru el și pentru familia lui, să descâlcească modul în care, în România de după 1990, Securitatea, privatizându-se, și-a întins tentaculele până în cele mai ascunse cotloane ale puterii[9].

Unele din recomandările Raportului Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste au fost „prezentarea adevărului referitor la perioada precomunistă, comunistă și postcomunistă în manualele școlare și cursurile universitare de istorie" și „necesitatea adaptării rezultatelor cercetării și a raportului pentru obiective cu caracter didactic (un manual despre regimul comunist în care subiectul represiunii să ocupe un loc important), care să fie predat în învățământul mediu. Revizuirea manualelor școlare și introducerea în programele de învățământ a unui curs obligatoriu de studiere a represiunii comuniste"[10].

Prin publicarea în 2008 a manualului de liceu intitulat *O istorie a comunismului din România*, sub egida IICCR-ului[11], acest deziderat, în ceea ce privește realizarea unui manual școlar, a fost cu prisosință satisfăcut. Manualul se remarcă printr-o rigoare academică, o analiză obiectivă, corectă și detaliată a fenomenului comunist din România și prezintă o imagine fidelă a tuturor aspectelor majore ale acestei perioade triste din istoria țării. Aceste aspecte sunt tratate științific și fără exagerări. Ilustrat de o mulțime de fotografii și tabele relevante, manualul îl atrage pe cititor, îi reține atenția, iar latura interactivă, reprezentată de exercițiile sugerate, îl ajută pe elev să aprofundeze elementele esențiale ale regimului. Consider că manualul oferă altor țări excomu-

[8] RAPORT IICCR 2008. București.
[9] De exemplu, OPREA, 2002b.
[10] Citez din versiunea electronică, 637, 643.
[11] STĂMĂTESCU, GROSESCU, DOBRINCU et al. 2008.

niste un exemplu impresionant pentru prezentarea epocii respective. După cum scrie Marius Oprea în prefață: manualul „este scris de unii dintre cei mai buni (și tineri) specialiști în domeniu, cercetători și cadre didactice, angajați sau colaboratori ai Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România cu gândul de a fi un instrument didactic. Volumul de față este mai mult decât atât. El reconstituie și sistematizează într-o formă accesibilă trecutul apropiat".

Ce reiese clar din acest manual – și este o lecție importantă pentru elevii de astăzi, care trăiesc într-o Românie ce face parte din Uniunea Europeană – este că odată cu impunerea dominației comuniste, România a fost obligată să întoarcă spatele Occidentului și să privească spre Răsărit. Cea mai evidentă trăsătură a acestei noi poziții a fost adoptarea practicii staliniste a arestărilor în masă și a întemnițării fără judecată. Aplicarea modelului sovietic în sistemul juridic românesc a impus acele procese publice notorii care au permis regimului să se debaraseze de adversarii săi sub acoperirea unei legalități falsificate. Aceasta era într-un contrast evident față de sistemul juridic interbelic, care, în ciuda numeroaselor sale imperfecțiuni, nu era instrumentul unui singur partid politic. Guvernele românești dinainte de război nu au încercat să elimine o întreagă clasă politică și nici nu s-au bazat pe principiul vinovăției prin asociere.

Manualul ne arată că Dej a fost cel care a creat condițiile pentru apariția și continuitatea „celei mai mari nulități" (după cum spunea Gheorghe Apostol), Ceaușescu, în rolul de conducător al României. Înlăturarea de către Dej a tuturor adversarilor săi a sărăcit peisajul politic și a pervertit societatea românească. Soții întemnițați au divorțat de soțiile lor – și viceversa – „astfel încât partenerii de viață și copiii să nu poarte stigmatul deținutului politic, care era un obstacol pentru accesul în învățământul superior și pentru obținerea de slujbe, și ducea la pierderea slujbei. Copiilor deținuților politici li s-a interzis accesul la facultate până în 1962. Exact acești copii au fost cei care au părăsit România cu prima ocazie, în anii '60 și '70, cu consecințe teribile pentru apariția opoziției față de Ceaușescu. Valoarea acestui manual constă în faptul că reușește să demonstreze felul în care comunismul a pervertit mentalitatea oamenilor și îi lasă pe elevi să considere în ce masură plătim astăzi prețul acestei pervertiri".

O pecete a regimului comunist – represiunea – este ilustrată perfect într-o altă publicație a IICCR, și anume *Dicționarul penitenciarelor*[12]. Pentru cititorii mai vârstnici, care au uitat supliciile acelui regim, și pentru cei mai tineri, care au avut norocul să nu le trăiască, acest dicționar prezintă în mod cuprinzător locurile în care au fost încarcerați opozanții regimului care l-a făcut pe Ceaușescu posibil.

Activitatea Institutului Român de Istorie Recentă (IRIR) merită și ea semnalată. IRIR a fost fondat în anul 2000 la inițiativa unui comitet româno-olandez, condus de Coen Stork, fostul ambasador al Olandei în România, Institutul fiind creat de Fundația pentru Studiul Istoriei Recente a României, persoană juridică română. Membrii comitetului de inițiativă, între care mai mulți cercetători români și străini ai istoriei contemporane, au pornit de la ideea că România are nevoie de un institut de istorie dinamic, cu o contribuție reală la consolidarea procesului democratic, prin dezvoltarea unei analize critice a trecutului recent al țării, având la bază documente din arhivele deschise în ultimii ani. The Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (NIAS) a devenit principalul partener al acestui proiect, beneficiind din partea Ministerului olandez al Afacerilor Externe de un fond MATRA, în vederea fondării Institutului Român de Istorie Recentă.

Obiectivele IRIR-ului au fost:

1. să devină un centru independent pentru documentare și cercetare a istoriei României, de la finele anilor '30 și până astăzi;
2. să contribuie la îmbunătățirea semnificativă a cercetării istorice profesionale în domeniul istoriei recente a României. S-a pornit de la ideea că reflectarea adevărurilor istorice ale acestei perioade, grav distorsionate de controlul ideologic exercitat de naționalism și comunism, trebuie eliberate de balastul politico-ideologic;
3. să promoveze fără prejudecăți cunoașterea și înțelegerea istoriei recente a României atât în interiorul unor grupuri-țintă specifice, cât și în rândul publicului în general.

[12] MURARU, MUREȘ, LĂCĂTUȘU et al. 2008.

Primul director a fost Andrei Pippidi, iar după expirarea mandatului lui a intervenit o perioadă de interimat, asigurat de Marius Oprea. Pe urmă a fost numit director Dragoș Petrescu, care a condus Institutul până în vara lui 2005, scurt timp după care IRIR a fost comasat cu IICCR, în decembrie 2005, odată cu înființarea acestuia din urmă.

IRIR-ul a construit, în scurt timp de la înființare, prin intermediul unui apel public, o bază de date cu cercetători în domeniu și cu temele de interes ale acestora. Cele mai relevante au fost grupate în domenii și proiecte generice, transformându-se în direcții de cercetare pentru cei care vor deveni colaboratori ai IRIR-ului. Printre direcțiile de cercetare au fost:

1. Dicționarul nomenclaturii comuniste;
2. Securitatea și minoritățile;
3. Femeia în timpul regimului comunist;
4. Viața rurală în timpul regimului comunist și postcomunist[13].

Prioritățile de cercetare și rigorile metodologice pe care un istoric al contemporaneității trebuie să și le asume implică o abordare mai nuanțată a vieții sub comunism. Trebuie interogate mai profund dihotomii și modele binare de analiză, de exemplu colaborator-disident, cultură oficială-cultură cenzurată, apatie-subminare colectivă. Această reorientare nu înseamnă o abandonare a studiilor dedicate victimelor și mecanismelor represiunii – încă nu avem o cifră demnă de încredere a numărului aproximativ al celor care au murit de moarte bună în închisorile comuniste, spre deosebire de cei care au fost executați după un proces judiciar. Dar modelele binare nu explică amestecul de alienare și asociere al cetățeanului cu realitățile vieții socialiste[14]. Un pas în direcția înțelegerii naturii, uneori contradictorii, a vieții cotidiene sub comunism sunt cele trei volume deosebit de originale, intitulate *Explorări în comunismul românesc*[15].

---

[13] Printre publicațiile apărute sub egida IRIR sunt ROSTAS 2002; OPREA 2002a; OPREA, VIDENIE, CÎRSTOCEA et al. 2002; OPREA, OLARU 2002; MUNGIU, ALTHABE 2002; VULTUR 2002; GOȘU 2003.

[14] A se vedea studiul despre tineretul sovietic, YURCHAK 2006.

[15] CERNAT, MANOLESCU, MITCHIEVICI et al. 2004, 2005, 2008.

Un rol proeminent în analiza regimului comunist joacă Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor fostei *Securități* (CNSAS). Accesul la aceste dosare a fost reglementat de abia la 9 decembrie 1999, prin promulgarea Legii privind accesul la dosarele personale și deconspirarea Securității ca poliție politică (Legea nr. 187). Legea a acordat oricărui cetățean român, fost cetățean român sau cetățean străin care a dobândit cetățenie română după 1945 dreptul de a consulta orice dosare deschise de Securitate pe numele lor. Ulterior, printr-o ordonanță a guvernului, acest drept a fost admis și cetățenilor străini care nu au avut niciodată cetățenia română. Legea a permis, de asemenea, accesul neîngrădit la documentele Securității (cu excepția celor referitoare la siguranța națională) pentru membrii Colegiului de conducere al nou-înființatului CNSAS, compus din 11 persoane desemnate de partidele politice parlamentare. În plus, Consiliul a fost abilitat să verifice, la cererea oricărui cetățean român, dacă un anume candidat sau ocupant al unei funcții publice a fost ofițer sau informator al Securității. O importantă scăpare a Legii a fost că poziția CNSAS față de SRI (Serviciul Român de Informații), moștenitorul Securității, era acea de simplu petiționar. Potrivit Legii, SRI era obligat să predea custodia arhivelor Securității către CNSAS, dar fără să existe vreun termen-limită pentru această operațiune.

CNSAS-ul a luat inițiativa să publice o serie de studii, făcute de cercetătorii lui pe baza arhivei Securității, intitulate *Arhivele Securității*, iar la aproape opt ani de la înființarea lui, să lanseze revista semestrială *Caietele CNSAS*. Sub riguroasa îndrumare științifică a vicepreședintelui Colegiului, Virgiliu Țârău, revista a devenit un model și un punct de referință pentru specialiștii în domeniul comunismului românesc, dar mai ales pentru cei care studiază fenomenul represiunii sub comunism.

O altă prioritate a istoricului rămâne lărgirea continuă a documentației prin introducerea în circuitul cercetării a datelor care provin din surse cât mai diverse – inclusiv istorie orală – și încercarea de a aborda cu detașare problematica atât de vastă a istoriei unei perioade complexe și dureroase în același timp. Un rol aparte în lărgirea accesului la documentele privind perioada comunismului din România a jucat Dorin Dobrincu, directorul din 2007 al Arhivelor

Naționale ale României (ANR). Într-un interviu din 2008[16], domnul Dobrincu a declarat:

Accesul la arhivele comunismului românesc a fost un deziderat al celor interesați de istoria noastră recentă, dar și de prezentul societății românești. Din nefericire, până de curând aceste arhive, în mod deosebit cele ale Comitetului Central al Partidului Comunist Român, au fost puțin accesibile cercetătorilor, exceptând un interval cronologic restrâns și, trebuie să o spunem, anumiți cercetători privilegiați. Documente importante provenite de la fostele structuri teritoriale ale PCR se află în fiecare județ, preluate aproape în totalitate în depozitele Arhivelor Naționale. Din nefericire, în mare parte aceste documente nu sunt inventariate. Această situație are explicații multiple: nu a existat interes din partea fostei conduceri a Arhivelor pentru prelucrarea într-un timp rezonabil a acestor documente, mijloacele alocate au fost reduse în raport cu necesitățile, iar în mod deosebit la Serviciul Arhive Contemporane, din cadrul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, a existat un management defectuos, ceea ce a determinat, printre altele, și o migrație masivă a personalului care lucra la inventarierea acestui fond. Începând din iulie 2007, odată cu venirea mea la conducerea Arhivelor, această operațiune a devenit o prioritate pentru Arhivele Naționale, iar cercetătorii au putut solicita prin sălile noastre de studiu documente care privesc întreaga perioadă comunistă, cererile fiind satisfăcute, aș spune, imediat. Oricine se poate convinge de realitatea spuselor mele prin simpla prezență la sala de studiu din Bulevardul Elisabeta, nr. 49.

În privința accesului la arhivele comunismului, *Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România* declara că:

Este indispensabil ca transferul tuturor arhivelor comunismului de la serviciile secrete sau alți deținători la CNSAS sau Arhivele Naționale să fie însoțit de o anchetă detaliată a tratamentului la care au fost supuse aceste arhive. Suntem ultima țară, din cele candidate la Uniunea Europeană, care extrage, cu mare dificultate, arhivele comunismului

[16] DOBRINCU 2008.

din domeniul Securității și armatei. Vreme de peste cincisprezece ani, aceste arhive au fost secretizate arbitrar, distruse sau manipulate, mai ales contra foștilor disidenți, a opoziției politice, a societății civile apărute în 1990. Fără o analiză riguroasă a felului în care serviciile secrete au tratat moștenirea Securității, atât cea internă, cât și cea externă, nu se poate vorbi de o despărțire a lor de trecutul acesteia[17].

De asemenea, Comisia propunea ca:

Cercetătorii trebuie să aibă acces nelimitat la inventarul tuturor arhivelor instituționale. Din experiența membrilor Comisiei reiese că activitatea celor care controlează accesul cercetărilor la dosare trebuie evaluată riguros, iar instituțiile unde se află (Arhivele Naționale, CNSAS, ministere etc.) trebuie să își asume răspunderea pentru modul în care gestionează astfel de poziții de autoritate. În repetate rânduri, persoane cu putere de decizie în această privință au acționat astfel încât să descurajeze accesul la dosare, atât în cazul unor membri ai Comisiei, cât și al altor cercetători, împiedicând astfel desfășurarea activității de cercetare în arhive. În mod similar, activitatea deținătorilor de arhive din teritoriu va trebui să se conformeze practicilor și standardelor profesionale[18].

Tot în acest spirit, Comisia a susținut că:

Funcționarii de la instituțiile deținătoare de arhive trebuie să înceteze practica de a acumula sau ascunde documente, blocând astfel accesul cercetătorilor din afara instituției respective până la publicarea lor de către angajații arhivelor. Aceasta este o practică raspândită, dar care nu ar exista dacă deținătorii de arhive ar atinge un nivel de profesionalism deontologic. Este inacceptabil ca cercetătorilor să li se spună frecvent că dosarele solicitate nu există, cu toate că ele se află în arhive. La fel de reprobabilă este și interzicerea accesului în sălile de lectură cu laptopuri și camere foto digitale sau refuzul de a pune la dispoziția cercetătorilor facilități, pentru funcționarea și utilizarea acestor mijloace moderne de stocare și copiere a documentelor. Comisia insistă ca asemenea practici să fie eliminate și ca legislația privitoare la Arhivele Naționale să țină cont de această propunere[19].

---

[17] 641 (citez din versiunea electronică).

[18] Ibid.

[19] Ibid., 642.

Un aport remarcabil la cercetarea comunismului din România este cel al Fundației Academia Civică, înființată în 1994 de Ana Blandiana și Romulus Rusan, printre scopurile sale numărându-se educația civică, educația tineretului și, în acest sens, restituirea istoriei contemporane a României, falsificată în anii dictaturii comuniste. Tot în același an Romulus Rusan a început publicarea anuarului *Analele Sighet,* care cuprinde comunicările prezentate la simpozioanele anuale organizate de Fundație la Sighetul Marmației, iar pe lângă acestea, domnul Rusan a supravegheat apariția sub egida Fundației a numeroase studii și volume de documente[20]. Prin abnegația și dedicația conducerii Fundației, adevărata amploare a aspectului represiv al regimului comunist din România a ajuns să fie mai bine cunoscută nu numai de către publicul românesc, ci și de cel din alte țări. De remarcat și de reținut este că Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței de la Sighet, opera dnei Ana Blandiana și a lui Romulus Rusan și a Fundației, este considerat de mulți specialiști cel mai impresionant și cel mai elocvent muzeu al represiunii comuniste din Europa, dacă nu din lume.

Nu trebuie trecute cu vederea publicațiile Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului[21], înființat în 1993 sub egida Academiei Române, care prestează o onorabilă activitate de informare și documentare despre anii regimului comunist. Colectivul Institutului a scos numeroase monografii de valoare, precum și articole în revista *Arhivele totalitarismului*, remarcându-se, în special, prin studiile dedicate colectivizării. Mai mulți membri ai Academiei Române au contribuit semnificativ la cercetarea anilor 1944-1989[22] și așteptăm cu interes volumul al X-lea, dedicat comunismului din România, din seria acelora publicate de Academie, care tratează istoria României.

Disputa provocată de demiterea la sfârșitul lui februarie, anul acesta, a lui Marius Oprea de la conducerea IICCMER-ului a asumat o tentă politică. Înlocuirea lui Oprea, numit de un prim-ministru liberal, cu un director nou, numit de un prim-ministru al PDL, a creat

---

[20] De exemplu, BOCA 2001.

[21] http://www.totalitarism.ro/

[22] De exemplu, Gheorghe Buzatu, Florin Constantiniu, Dinu Giurescu, Șerban Papacostea.

impresia, mai ales în străinătate, că știința istorică din România este aservită unor interese politice și personale. Politizarea IICCMER-ului s-ar putea să rămâna una din sursele tensiunilor legate de natura forurilor instituționale, sub a căror egidă se desfășoară cercetarea istoriei din România. Totuși, situația creată la IICCMER a oferit șansa unei utile și necesare dezbateri, cu privire la organizarea cercetării istoriei contemporane în România, o dezbatere on-line, la care au participat mai mulți specialiști avizați. Una din sursele tensiunii stă în interpretarea conceptului *condamnare a comunismului*. Pentru unii noțiunea înseamnă o condamnare politică și morală, pentru alții o condamnare penală. Ca să parafrazez aceste două poziții – recunosc, în același timp, că pot fi acuzat de o simplificare naivă –, adepții unei condamnări politice și morale pun accentul pe o abordare teoretică a comunismului, iar cei ai unei condamnări penale îl pun pe o abordare practică, adică pe studiul victimelor sistemului[23]. Desigur, investigarea comunismului presupune abordări multiple, din mai multe perspective, și este nevoie, după cum susține Caius Dobrescu, de toate[24]. Tocmai în speranța că studiul comunismului din România nu va uita de acest principiu, închei această prezentare.

Bibliografie

BĂSESCU, T., 2007. *Mesajul Președintelui României, Traian Băsescu, de prezentare a Raportului Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, București: Humanitas.

BOCA 2001. *1956. Un an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*, București: Fundația Academia Civică.

CERNAT, P., MANOLESCU, I., MITCHIEVICI, A., STANOMIR, I., 2004, 2005, 2008. *Explorări în comunismul românesc*, Iași, București: Polirom.

DOBRESCU, C., 2010. *De ce nu trebuie să alegem între Marius Oprea și Vladimir Tismăneanu*. Postat în blogul lui Sorin Matei**:** Cap de afiș. E probleme, mă? Timpul lumii.

DOBRINCU, D., IORDACHI, C., Eds. 2005. *Țărănimea și puterea: procesul de colectivizare a agriculturii în România, 1949-1962*, Iași: Polirom, 2005.

[23] Aceste două abordări sunt caracterizate de Ovidiu Pecican ca *două atitudini principale: cea a teoreticienilor și, respectiv, cea a practicienilor* (PECICAN 2010).

[24] DOBRESCU 2010.

GOȘU, A., Ed., 2002., *Despre holocaust și comunism*. Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă, 1.
IORDACHI, C., TRENCSENYI, B., 2000. *A megújulás esélyei: a román történetírás tíz éve (1989-1999*). In IORDACHI, C., TRENCSENYI, B., Eds., In A Roman történetírás kihívásai, Replika (Budapest), X (November 2000), 165-194.
IORDACHI, C., TRENCSENYI, B., 2003. *In Search of a Usable Past: The Question of National Identity in Romanian Studies, 1990-2000*. In East European Politics and Society, 17 (Summer 2003) 3, 415-454.
LUKACS, J., 1998. *The Hitler of History*, New York: Alfred A. Knopf, 1998.
MUNGIU, A., ALTHABE, G., 2002, *Secera și buldozerul. Scornicești și Nucșoara. Mecanisme de aservire a țăranului român*, Iași: Editura Polirom.
MURARU, A. (coordonator), MUREȘ, C., LĂCĂTUȘU, D., ROMAN, C., STAN, M., CONSTANTIN, P., CUCERAI, S., 2008. *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)*, Iași, București: Polirom.
OPREA, M., 2002a, *Banalitatea răului: o istorie a Securității în documente, 1949-1989 (Studiu introductiv de Dennis Deletant)*, Iași: Polirom.
OPREA, M., 2002b. *Moștenitorii Securității,* Iași, București: Polirom.
OPREA, M., OLARU, S., 2002, *Ziua care nu se uită: 15 noiembrie 1987, Brașov*, Iași: Polirom.
OPREA, M., VIDENIE, N., CÎRSTOCEA, I., NĂSTASE, A., OLARU, S., 2002, *Securiștii partidului: Serviciul de Cadre al P.C.R. ca poliție politică. Studiu de caz: Arhiva Comitetului Municipal de Partid Brașov*, Iași: Polirom.
PAPACOSTEA, Ș., 1996. *Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule*. In European History Quarterly, 26 (1996), 203-206.
PECICAN, O. 2010. *De ce a fost nevoie de schimbarea conducerii IICCMER ?* în Observator cultural, 5 martie, 5.
RAPORT IICCR 2008. București.
ROSTAS, Z., 2002. *Chipurile orașului. Istorii de viață în București. Secolul XX*, Iași: Editura Polirom.
STĂMĂTESCU, M., GROSESCU, R., DOBRINCU, D., MURARU, A., PLESA, L., ANDREESCU, S. 2008. *O istorie a comunismului din România,* Iași, București: Polirom.
TISMĂNEANU, V., 2005. *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*. Iași: Editura Polirom.
VULTUR, S., 2002, *Memoria salvată. Evreii din Banat, ieri și azi*, Iași: Editura Polirom.
YURCHAK, A., 2006. *Everything was Forever, Until it was No More: The Last Soviet Generation*, Princeton University Press.

Smaranda VULTUR

ROMÂNIA

Născută în 1950. Eseist, critic literar. Lucrări: *Infinitul mărunt. De la configurația intertextuală la poetica operei*, București, Cartea Românească, 1992; *Istorie trăită, istorie povestită. Deportarea în Bărăgan: 1951-1956*, Timișoara, Editura Amarcord, 1997; *Lumi în destine. Memoria generațiilor de început de secol din Banat*, coordonator și coautor al volumului realizat împreună cu Grupul de Antropologie Culturală și Istorie Orală „A Treia Europă", București, Editura Nemira, 2000; *Germanii din Banat prin povestirile lor*, coordonator și coautor al volumului realizat împreună cu Grupul de Antropologie Culturală și Istorie Orală „A Treia Europă", București, Editura Paideia, 2000; *Minorități: identitate și coexistență*, în colaborare cu Alexandra Jiva și Călin Rus, Timișoara, Institutul Intercultural, 2000; *Memorie și diversitate culturală. Timișoara: 1900-1945*, volum editat de Centrul Cultural Francez din Timișoara, Iași, Editura Polirom, 2001; *Memoria salvată. Evreii din Banat, ieri și azi*, coordonator și coautor al volumului realizat împreună cu Grupul de Antropologie Culturală și Istorie Orală „A Treia Europă", Iași, Editura Polirom, 2002.

Începuturile schimbării: istoriografia românească în perioada 1990–2000 (noi teme, noi tendințe, noi generații de istorici)

Acest studiu examinează situația istoriografiei românești în perioada imediat următoare schimbărilor din 1989, mai precis în primul deceniu postcomunist. Cum el a fost definitivat în 2003 în română și publicat abia în 2004 în engleză[1], am adăugat la referințele menționate acele lucrări care, deși au apărut după terminarea documentării, interferau cu problematica pe care am abordat-o. Recitit azi, după încă un deceniu, multe din chestiunile care privesc mai ales cadrul instituțional al cercetărilor sunt schimbate, de multe ori în bine, o parte dintre observațiile privind chestiunile litigioase s-au menținut,

[1] Sub titlul *New Topics, New Tendencies and New Generations of Historians in Romanian Historiography* în volumul *(Re)Writing History. Historiography in Southeast Europe after Socialism* (ed. Ulf Brunnbauer), Lit Verlag Munster, 2004, p. 236 – 276, fiind rezultatul participării mele la proiectul *Historiography in Southeast Europe after Socialism*, coordonat de Ulf Brunnbauer în cadrul Centrului de Studii al Societăților și Culturilor Balcanice (Center for the Study of Balkan Societies and Cultures) de la Universitatea din Graz, finanțat de Ministerul Austriac al Educației, Științei și Culturii (2001 – 2003).

o parte dintre direcțiile care s-au schițat atunci s-au confirmat, tinerii istorici menționați s-au afirmat și, desigur, au apărut alții, au apărut noi tendințe și multe lucrări interesante, care reconfigurează liniile de forță ale cercetării. Cu alte cuvinte, studiul meu radiografiază o etapă a istoriografiei românești din perioada posttotalitară și face el însuși parte din această istorie.

1. Șansa libertății recâștigate

E un lucru cert că în România, ca și în alte țări ieșite din comunism, momentul 1989 a însemnat pentru istoriografie șansa unui reviriment, care, în ultimă instanță, privea chiar statutul istoriei ca disciplină și al istoricului ca specialist. S-a creat atunci cadrul necesar unei eliberări a discursului istoric de sub tutela dogmatismului ideologic și a manipulărilor politice. S-a deschis specialistului în istorie posibilitatea participării la dezbaterea publică nu numai în interiorul disciplinei sale, ci și privitor la locul pe care istoria ar trebui să îl ocupe în viața societății, la funcțiile ce îi pot fi sau nu îi pot fi atribuite, în raport cu alte discursuri, dar și cu propriile-i finalități și specificități.

Că acest lucru era perceput ca o urgență, cel puțin de o parte a istoricilor – mai ales aceia care au încercat chiar și în perioade de maxime presiuni spre aservire din partea puterii să apere profesionalismul și demnitatea istoriei, prin felul în care își practicau meseria – s-a văzut din faptul că, încă din 25 decembrie 1989, aceștia[2] au lansat un Apel al „istoricilor liberi" din România, publicat întâi într-o revistă din Cluj și reluat apoi ca *Declarație a istoricilor liberi* din România în „Revista de istorie"[3]. Acest apel se voia să fie în același timp „o critică sumară a istoriografiei oficiale și o schiță de program"[4]. Semnatarii își propu-

[2] David Prodan, Sigismund Jakó, Henry H. Stahl, Dionisie M. Pippidi, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, Viorica Moisuc, Andrei Pippidi, Ștefan Andreescu, Octavian Iliescu, Petre Alexandrescu, Gheorghe Brătescu, Alexandru Zub, Ștefan P. Gorovei.

[3] *Revista de istorie*, 42:12 (1989), p. 1167-1168.

[4] Al. Zub, *Discurs istoric și tranziție. În căutarea unei paradigme*. Iași, Institutul European, 1998, p. 51.

neau reînnodarea cu o tradiție a istoriografiei românești ce promova respectarea adevărului, respingerea naționalismului demagogic, refacerea cadrului instituțional al predării și cercetării istoriei, eliminarea retoricii „deșănțate și găunoase”[5] ce caracteriza discursul istoriografic, protejarea și deschiderea arhivelor, refacerea monumentelor distruse, restabilirea legăturilor cu istoricii români aflați în exil și cu istoricii străini, drastic limitate începând din anii 1980 prin reducerea până la anulare a posibilităților de deplasare sau studiu în străinătate și prin legi speciale, cu caracter prohibitiv, privitoare la relațiile cu străinii[6]. Această declarație-apel, la care găsim numeroase referiri în studiile de istoriografie românească din primii ani de după 1989[7], însemna practic o denunțare a regimului comunist ca regim bazat pe teroare și pe cultivarea urii și a istoriografiei comuniste oficiale, marcată de un naționalism agresiv și intolerant și redusă la un discurs de propagandă. Ei propuneau nu doar refacerea și împrospătarea cadrului instituțional al practicării istoriei odată cu democratizarea vieții publice, ci și restabilirea adevărului în legătură cu istoria regimului totalitar din România. Deși proveneau din diferite generații și din diferite zone de specializare, istoricii semnatari s-au reunit în acest Comitet, prezidat de un strălucit istoric, David Prodan (dispărut între timp) și de un nu mai puțin celebru sociolog, H.H. Stahl – supraviețuitor încă, la acea vreme, al Școlii sociologice de la București.

În ce măsură șansa prefigurată de împrejurările din 1989 a fost folosită pentru a realiza deziderateле formulate în acest Apel? Iată întrebarea la care îmi propun să răspund în această lucrare. Dar ea trebuie precedată, cred, de o explorare a condițiilor în care se realizează însăși cercetarea istorică de la sfârșitul epocii socialiste în România încoace.

---

[5] Al. Zub, „«L'après communisme» roumain: illusions; blocages et désarrois de Clio”, p. 115-126, în Catherine Durandin (coord.), *L'engagement des intellectuels à l'Est: Mémoire et analyse de Roumanie et de Hongrie,* Paris, L'Harmattan, 1994, p. 117.

[6] *Revista de istorie,* p. 1167.

[7] Al. Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Institutul European, Iași, 2000, p. 176; Pompiliu Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Cluj-Napoca, Universitatea Babeș-Bolyai, 2001, p. 128-129.

2. Sursele și cadrul cercetării

Trebuie să spun de la început că poziția mea, oarecum tangențială în raport cu disciplina aici în discuție, are avantajele și dezavantajele poziției de outsider. Formația mea nefiind una de istoric – am studiat lingvistica și literatura, ulterior specializându-mă în antropologie istorică și istorie orală –, am decis să lucrez, mai ales în analiza contextului cercetării și a cadrului ei instituțional, împreună cu un istoric profesionist, Florea Ioncioaia[8]. Alături de sursele de analiză tradiționale, care vor fi discutate în continuare, am recurs la câteva discuții neoficiale cu istorici români[9]. Câțiva dintre ei au răspuns în scris la întrebările mele[10]. Acestea s-au referit la schimbările intervenite în istoriografia românească după 1989, în privința temelor abordate și a metodologiilor utilizate, la cărțile pe care cei intervievați le consideră semnificative din acest punct de vedere și la modul de a practica istoria la nivel personal. Dacă la ultimul aspect răspunsurile au fost mai puțin concludente[11], la prima întrebare s-au avansat răspunsuri interesante, care permit sesizarea unor câmpuri de forță mai vizibile în masa destul de numeroasă și ramificată a titlurilor apărute în ultimul deceniu sau a cercetărilor în curs.

În ce privește acest prim nivel de structurare a informației necesare cercetării pe care o întreprindem, mi-am pus mai multe întrebări.

---

[8] În subcapitolul referitor la cadrul instituțional al cercetării istorice, am utilizat cu acordul său fragmente dintr-un text al lui Florea Ioncioaia, la care am adăugat informații din lucrarea lui Vasile Docea, „Die heutige rumänische Forschungspolitik im Bereich Geschichtsschreibung", prezentată la atelierul *New Approaches in Historiography in Southeast Europe: What Can Research Policies Contribute?* Graz, 7-8 decembrie 2002.

[9] Am stat de vorbă în mod profitabil cu Nicolae Bocșan, Camil Mureșan, Ioan Aurel Pop, Victor Neumann, Toader Nicoară, Ovidiu Pecican, Virgil Țârău, Ioan Piso, Mirela-Luminița Murgescu, Lya Benjamin, cărora le mulțumesc.

[10] Andrei Pippidi, Stelian Mândruț, Andrei Oișteanu, Bogdan Murgescu, Mirela-Luminița Murgescu, Florea Ioncioaia, Alexandru Florin Platon, Vasile Docea, Lucian Nastasă, Mihai Sorin Rădulescu, Cristina Constanța Ghitulescu. Le datorez mulțumiri speciale lui Florea Ioncioaia, Vasile Docea, Lucian Nastasă, Luminița și Bogdan Murgescu, Andrei Pippidi pentru susținerea cu observații și informații utile pe tot parcursul redactării lucrării.

[11] Studiile de egoistorie sunt rarisime, Al. Zub fiind printre puținii care au explorat acest teritoriu.

Prima și cea mai importantă ar fi dacă sinteza pe care o realizam ar trebui să fie mai degrabă un fel de „loc comun", de zonă de reuniune a principalelor opinii formulate în sintezele istoriografice și analizele bibliografice deja întreprinse și publicate, la care să se adauge rezultatele propriei anchete sau ar trebui să mă opresc la acele figuri, direcții sau probleme care au un relief mai pregnant în peisajul analizat? În cazul din urmă, gradul de subiectivitate al celui care face analiza crește evident, ca și responsabilitatea pe care el și-o asumă de a diagnostica o realitate aflată oricum în mișcare și față de care nu se poate situa la o distanță suficient de mare (nici temporală și nici psihologică), pentru a o percepe ca un ansamblu destul de bine articulat, structurat. Uneori, s-ar putea ca tocmai acele zone ignorate sau uitate să devină, prin corelarea cu alte elemente, semnificative. Riscul pe care îl asumam oricum era acela de a semnala direcții noi de cercetare sau noi metodologii, fără a avea posibilitatea de a evalua corect rezultatele, din simplul motiv că este imposibil să parcurgi în mod exhaustiv ceea ce s-a publicat în deceniul explorat. Mai mult, ține de competența istoricilor strict specializați în anumite domenii ale cercetării istorice să evalueze corect rezultatele dintr-un anumit domeniu sau ramură. De aceea, am preferat să asum, prin modul de structurare a acestui studiu, caracterul lui parțial, focalizat mai degrabă pe identificarea schimbărilor pe cale de a se petrece în primul deceniu de libertate.

2.1. Istoria istoriografiei

În mod evident, o sursă importantă de informare pentru acest studiu o constituie încercările de analiză și sinteză istoriografică publicate după 1989. Continuând mai vechi preocupări în această direcție, Alexandu Zub este unul dintre puținii istorici care, în ultimii ani, s-au ocupat sistematic de condiția discursului istoriografic românesc, atât din perioada de dinainte de 1989, cât și de cea din ultimul deceniu[12]. Acesta a creat la Institutul „A. D. Xenopol" din Iași la începutul ani-

[12] Alexandru Zub, *Discurs istoric…*, ibid., 1998; Alexandru Zub, *Orizont închis…*, ibid., 2000.

lor `90 un mediu privilegiat atât pentru valorificarea tradiției istorice românești (a scris despre sau/și a editat operele lui Alexandru D. Xenopol, Vasile Pârvan, I. Ștefănescu), cât și pentru afirmarea unui curent de cercetare înnoitor. Publicațiile Institutului reflectă îndeaproape acest climat stimulator și prezintă, prin intermediul numerelor tematice care se ocupă de situația istoriografiei românești, o zonă de subiecte și metode inovatoare. Contribuțiile sale, numeroase și nuanțate, la studiul istoriografic sunt unele dintre sursele posibile ale unei încercări de a sistematiza rezultatele cercetării istoriografice românești de după 1989 și de a face un bilanț al achizițiilor de ordin teoretic și metodologic pe care ele le fac vizibile. Există deja destule sinteze, parțiale, dar interesante prin unghiul de abordare, pe tema proiectului nostru. Ele aparțin unor istorici dintre cei deplin consacrați (Al. Zub, Andrei Pippidi, Pompiliu Teodor, Dennis Deletant) sau aflați mai la începutul carierei lor profesionale (Constatin Iordachi[13]).

Generația cea mai „vizibilă" în această lucrare – care se va axa în primul rând pe sublinierea curentelor înnoitoare, a temelor privilegiate și a demersurilor metodologice inovatoare din cercetarea istorică românească de după 1989 – este și ea prezentă în dezbaterea asupra istoriografiei românești prin Lucian Nastasă[14] și Bogdan Murgescu[15]. Cel dintâi propune să privim schimbările generațiilor de istorici și ale promotorilor de direcții, care pot lua și aspecte conflictuale, în cadrul mai larg al unei istorii sociale și intelectuale. În prezentarea pe care o face din acest unghi istoricilor români de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, autorul combină amănuntul biografic cu declarațiile de principiu sau notațiile din jurnale și memorii, analizează felul în care se individualizează domeniul istoriei românești în strânsă relație cu conectarea sa la marile curente europene. Asistăm la o punere în scenă abilă și convingătoare a unei dezbateri de idei care privește însuși destinul României moderne, ce

[13] Constantin Iordachi, Trencsényi Balász, *A megújulás esélyei: a román történetírás táz éve (1989-2001)*, în „Replika", 41-42 noiembrie 2000, p. 165-194.

[14] Lucian Nastasă, *Generație și schimbare în istoriografia română la sfârșitul secolului XIX*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999.

[15] Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, București, All Educațional, 2000.

angajează oameni și instituții și care are ca fundal un efort mai amplu de construcție culturală decât acela al disciplinei istorice. Cum ne aflăm azi la trecerea dintre milenii, lucrarea lui Lucian Nastasă propune un model de analiză interesant și flexibil, apt să absoarbă un material documentar bogat și să pună în relief dimensiunea umană a istoriei, precum și relațiile ei cu alte discipline umaniste. Publicată, ca și cartea lui L. Nastasă, spre sfârșitul perioadei de care ne ocupăm (1989-2001), lucrarea lui Bogdan Murgescu are avantajele distanțării de perioada tumultuoasă și destul de confuză din imediata apropiere a lui 1989, când pozițiile erau mai radicale, iar gustul pentru polemică mai viu. El analizează ce înseamnă a fi istoric în anul 2000, urmărind nu doar statutul disciplinei, ci mai ales schimbările de ordin instituțional. Le sesizează imperfecțiunile și vine și cu propuneri de remediere. Judecă mai la rece lucrurile și mai pragmatic, arătând că o parte dintre problemele și dificultățile pe care le traversează istoricul sunt aceleași cu ale intelectualului umanist în general, legate și de raporturile de putere reală și simbolică instituite în societatea românească în ultimul deceniu.

Și între istoricii din generația mai vârstnică există diferențe de stil și de abordare a problemelor istoriografiei românești. Pompiliu Teodor e preocupat de conectarea istoriografiei românești la cea universală[16] și prezintă performanțele individuale în funcție de specializările pe perioade istorice. Șerban Papacostea scoate în evidență conflictul perspectivelor, dificultatea istoriografiei românești de a se desprinde de anumite stereotipii și fixații ideologice achiziționate în perioada naționalismului comunist[17]. El analizează condițiile favorizante ale unei continuități între aceasta și istoriografia actuală. Al. Zub e preocupat de raportarea la tradiția istorică românească, fiind un consecvent apărător al profesionalismului și asumându-și și implicarea publică.

Trebuie remarcat și rolul acestor istorici în stimularea eforturilor de creație și inovare a generațiilor care s-au format în preajma lor, în impulsionarea unor demersuri novatoare. Capacitatea lor de a

---

[16] Pompiliu Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei din România*.

[17] Șerban Papacostea, *Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule*, in European History Quarterly nr. 26, 1996, p. 181-209.

instituționaliza școlile create este diferită, dar colocviile organizate, revistele și volumele colective publicate pot pune în evidență afinități între istorici din generații sau din școli și centre universitare diferite. Numerele tematice ale unor reviste consacrate inclusiv stării istoriografiei[18], ca și volumele omagiale sunt, de asemenea, un prilej de a măsura evoluția disciplinei istorice la un moment dat. Dintre istoricii de anvergură pe care istoriografia i-a pierdut în acest ultim deceniu trebuie să-l mai amintim, pe lângă Pompiliu Teodor la Cluj, pe Alexandru Duțu la București, care a impulsionat studiul mentalităților, cu referire specială la epoca Luminilor și la confluențele culturii române cu Bizanțul.

2.2. Bibliografii

Pe lângă sugestiile preluate din sursele istoriografice deja amintite, trebuie să menționez existența surselor bibliografice directe. Pentru a facilita accesul la informația necesară celui care investighează starea istoriografiei românești azi, unele instituții universitare și-au publicat materiale de informare proprii, pentru perioada ultimului deceniu, cu caracter exhaustiv[19]. Între acestea, bibliografia Departamentului de istorie de la Facultatea de Istorie și Filosofie din Cluj, pe ultimii zece ani, cuprinde peste 100 de pagini de referințe la lucrările celor 50 de cadre didactice. Cea mai bună sursă pentru viața științifică „oficială" a unor instituții rămân publicațiile acestora; găsim aici prezentarea activității acestor institute, note critice și bibliografice, dar mai ales o imagine vie asupra orientării generale a activității științifice a instituției. Din nefericire, acestea apar cu multă întârziere și circulă extrem de prost.

---

[18] *Xenopoliana*, 1:1-4 (1993).

[19] Toader Nicoară (coord.), *Zece ani de istoriografie universitară la Cluj (1990-2000)*, Cluj-Napoca, Universitatea „Babeș Bolyai", 2001; Mihai-Ștefan Ceaușu (coord.), *Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" Iași: 1990-2000*, Academia Română, Iași, Fundația Academică „A.D. Xenopol", 2001; Stelian Mândruț, Liviu Ursuțiu, *Repere istoriografice: destinul unei instituții*, „Buletinul Centrului de Studii Transilvane", Supliment, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, aprilie 1995; Maria Ghitta, Vasile Sălăjan (coord.), *Centrul de Studii Transilvane: 1991-2000*, Cluj-Napoca, 2001; Daniela Micu, *Bibliografia Banatului în publicațiile Muzeului Banatului între anii 1923-1998*, în „Analele Muzeului Banatului", 8-9 (1999-2000), p. 739-792.

Cel mai important ghid bibliografic este, fără îndoială, *Bibliografia istorică a României*, realizată de un colectiv de cercetători clujeni și editată sub egida Academiei Române de Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca. Deși selectivă și înregistrând uneori cu întârziere datele, din cauza creșterii impresionante a numărului editurilor și publicațiilor (ceea ce generează o circulație defectuoasă a informației), *Bibliografia* ne poate da o idee despre numărul de cercetători în domeniul istoriei – nu toți profesioniști – și despre felul în care e gândită structurarea câmpului disciplinei. De pildă, volumul VIII cuprinde, conform calculului făcut de B. Murgescu, un număr de 4228 de persoane, din care 3213 doar cu 1 sau 2 materiale, iar 1015 cu 3 sau mai multe[20]. În ce privește modul de organizare a informației, capitolul I din secțiunea A, *Probleme generale*, e consacrat chiar *Istoriografiei și activității unor istorici români,* iar cap. II privește *Problemele teoretice și metodologice ale istoriei. Relația istoriei cu alte științe*. Volumele VIII și IX acoperă perioada 1989-1994[21] și, respectiv, 1994-1999[22]. Titlurile sunt traduse în franceză, iar în *Addenda* sunt înregistrate și lucrările tipărite în afara României privitoare la istoria românilor, indiferent dacă autorii acestor lucrări sunt români sau străini. E de semnalat înregistrarea studiilor, destul de numeroase, dar inegale sub raport valoric, privitoare la istoria comunismului în România.

Se remarcă și prezentarea în secțiuni aparte a studiilor referitoare la minorități și relațiile interetnice, a lucrărilor privitoare la românii care trăiesc în afara granițelor statale ale României, a celor de istorie locală, a istoriei mentalităților (înglobată – totuși! – la „științe auxiliare ale istoriei" alături de arhivistică, numismatică, epigrafie, dar și, de pildă, etnografie și folclor sau antropologie). La capitolul IV. *Surse documentare și narative* sunt indicate, pe lângă sursele tradiționale ale istoricului, memorii, corespondență, jurnale de călătorie, surse

[20] B. Murgescu, *A fi istoric*, p. 39.

[21] Felicia Hristodol, Gheorghe Hristodol (coord.), Stelian Mândruț, Simona Nicoară, Lucia Truc, *Bibliografia istorică a României,* VIII, *1989-1994*, București, Editura Academiei Române, 1996.

[22] Felicia Hristodol ș.a., *Bibliografia istorică a României,* IX, *1994-1999*, Cluj-Napoca, Academia Română, 2000.

literare, dar lipsesc cu desăvârșire sursele orale, puse în circulație prin editare sau constituite în arhive, deși istoria orală se bucură de oarecare succes în România în ultimii ani[23], la Universitatea „Babeș-Bolyai" existând chiar și un Institut de Istorie Orală (condus de Doru Radosav), în cadrul căruia se organizează un masterat. Institutul are o publicație proprie (*Anuarul de istorie orală*), aflată la al treilea număr în momentul redactării acestui studiu.

Decuparea pe categorii și denumirile aplicate diferitelor secțiuni în *Bibliografia* mai sus menționată pot constitui un punct de plecare pentru o investigare a felului cum e cartografiată disciplina istorică, cartografiere ce poate deveni la rândul ei semnificativă pentru a vedea cum e gândită structurarea internă a disciplinei și raporturile ei cu alte discipline. Arheologia e inclusă și ea în bibliografie. Acest lucru se explică prin faptul că ea a reprezentat principala, dacă nu chiar unica sursă de informare, privind perioadele preistorică și de istorie antică. Totuși, un aspect de natură instituțională ce ar trebui menționat este acela al frecventei asocieri în diferite cadre de organizare instituțională (institute, facultăți, muzee) a istoriei cu arheologia. Nu știm în ce măsură acest fenomen e de regăsit în alte țări foste comuniste. Tema trecutului dacic, mai ales, era una foarte îndrăgită de Ceaușescu. Arheologia intra astfel și ea sub incidența manipulărilor legitimante și era firesc ca să fie percepută în acest context mai degrabă ca apropiată de istorie, decât de antropologie, de exemplu. Cu toate acestea, școala de arheologie românească include nume de prestigiu și cercetarea în domeniu este în multe cazuri performantă. Putem vorbi de o disciplină aparte, cu toate că învățământul asociat ei se desfășoară în cele mai multe dintre universități, în cadrul departamentelor de istorie. Mulți cercetători au migrat după 1989 dinspre

[23] Publicarea în 2001 de către proaspăt înființatul Institut Român de Istorie Recentă (director A. Pippidi) a unui *Ghid al centrelor de studii cu privire la istoria recentă a României* arată locul important pe care îl ocupă sursele orale constituite în arhive, în cadrul unor instituții și programe de cercetare diverse la Cluj, Timișoara, la București, la Iași. Alături de nenumăratele memorii scrise, publicate de victimele regimului comunist, ele constituie surse alternative și complementare în studierea trecutului recent, cu atât mai mult cu cât accesul la arhive e încă destul de limitat, iar editarea documentelor privind acest trecut apropiat e lentă și nesistematică.

muzee spre universități și asta ar putea fi o explicație a perpetuării acestei situații. Și în bibliografia pe care o analizăm, arheologii sunt integrați pur și simplu în diversele capitole privitoare la Istoria României (în special la preistorie, istoria veche) sau la capitolul Istoria culturii și civilizației, și nu la științe auxiliare.

În numeroase instituții universitare, istoria se studiază însă în alte vecinătăți, împreună cu geografia de pildă (la universitățile din Oradea și Suceava), cu conservarea patrimoniului (la Universitatea din Sibiu), cu o limbă străină sau cu teologia (la Universitatea de Vest din Timișoara) sau cu jurnalistica (la Arad). Această discuție ne introduce deja în următoarea secțiune a acestei analize, și anume cadrul instituțional.

3. Condițiile producerii unui nou discurs istoriografic

3.1. Cadrul instituțional

În România, în perioada pe care o analizăm, cercetarea este finanțată în cea mai mare parte de către stat, conform unui principiu centralizator. Principalele instituții prin intermediul cărora statul finanțează cercetarea – inclusiv cea de natură istorică – sunt Academia Română (care administrează 12,38% din bugetul de stat alocat întregului domeniu de cercetare) și Ministerul Educației și Cercetării (care controlează 74,46% din fondurile de stat destinate cercetării). Restul de 13,17% este administrat de alte ministere, printre care Ministerul Culturii și Cultelor, care controlează muzeele de istorie, în cadrul cărora se desfășoară și activitate de cercetare (având contribuții inovatoare nesemnificative în general).

Academia Română are în subordine 65 de institute și centre de cercetare, din care șase fac cercetare istorică și trei, cercetare arheologică. Așa-numitele „institute de studii socioumane", reintrate sub jurisdicția Academiei Române, includ și o secție de istorie. Aceasta se reduce la doi până la patru cercetători, care, în cele mai multe cazuri, au „migrat" după 1989 spre mediul universitar sau spre institutele Academiei (de pildă, în Cluj-Napoca, fostul Institut de Studii Socioumane a fost integrat în Institutul de Istorie „George Barițiu"). Cât despre cercetarea istorică din cadrul facultăților și universități-

lor, aceasta este finanțată de Ministerul Educației și Cercetării prin intermediul granturilor. În 2001, aceste granturi au reprezentat doar 1,7% din bugetul total alocat cercetării de către Minister (față de cele 34,95% alocate în același an „științelor tehnice")[24].

Marea problemă a cercetării a fost în această perioadă una de natură financiară. Lipsa fondurilor destinate cercetării are mai multe cauze, unele care țin de starea generală slabă a economiei românești, altele ce au drept cauze incompetența managerială și haosul administrativ. Este ușor de observat că extinderea aproape sălbatică a numărului de posturi sau chiar de instituții a avut loc paralel cu o dramatică reducere a resurselor. După anii de austeritate brutală, instituită de regimul Ceaușescu, în 1989 au fost reînființate rapid catedrele, posturile sau chiar instituțiile dizolvate în ultimii ani ai regimului comunist. Au apărut noi posturi, noi departamente, noi institute de cercetare și învățământ, cele mai multe bazate pe fonduri publice. Rezultatul imediat a fost devalorizarea și proletarizarea mediului academic. Această fragilizare a favorizat un deficit de autonomie a cercetării și a cercetătorului. În ciuda unor contribuții însemnate, mai cu seamă din partea Fundației Soros, fondurile private sau străine nu au avut un rol major în evoluția cercetării. Au apărut o serie de centre private, dar ponderea lor este încă nesemnificativă.

Cercetarea are de suferit nu doar din cauza unei proaste finanțări, ci și din cauza unei anumite anarhii axiologice, rezultat direct al absenței oricărui mediu critic și inovator. În lipsa acestuia, instituțiile centrale finanțatoare sunt acelea care stabilesc termenii de evaluare și criteriile de compensare, prin promovarea unei politici adeseori arbitrare și de circumstanță, dacă nu chiar direct implicate și părtinitoare. Este evident că subordonarea financiară este de asemenea un mijloc de a direcționa sau a influența politicile de cercetare. Impunerea așa-ziselor teme de „interes național" stabilite de Academia Română canalizează eforturile unui mare număr de cercetători către ample lucrări colective, în care majoritatea dintre ei sunt niște simpli executanți ai ideilor program. Proiectele inovatoare nu se finanțează,

[24] Cf. Docea, „Die heutige rumänische Forschungpolitik im Bereich Geschichsschreibung".

căci Academia are o structură osificată, care nu permite încurajarea cercetării individuale creatoare.

Faptul cel mai important care se petrece în perioada postsocialistă l-a constituit integrarea în mediul academic a unor excluși. Cel puțin din punct de vedere administrativ, competiția pentru posturile academice a devenit deschisă. Mai mulți cercetători au putut fi astfel atrași în sistemul universitar. Cu toate acestea, cercetarea este în continuare separată administrativ de învățământ. S-a încercat formarea unor catedre de cercetare pe lângă facultățile de profil, dar proiectul pare a fi fost între timp abandonat, în multe cazuri, din pricina unei birocrații descurajante. Cu toate acestea, facultățile sau catedrele de istorie se străduiesc să susțină, mai mult sau mai puțin vizibil, activitatea de cercetare istorică, în ciuda unui program didactic ultraîncărcat al cadrelor universitare, îndeosebi al celor aflate în primii ani ai carierei. Chiar dacă, în continuare, clientelismul nu a fost abandonat total în universități, este un fapt real că facultățile îi pot selecta pe cei mai talentați absolvenți și, în același timp, pot susține prin programele de masterat și de doctorat o bună inițiere în cercetare. De asemenea, acestea pot asigura o autonomie financiară mai bună a personalului, contacte internaționale, facilități de publicare etc.

Un progres important se constată în privința schimburilor academice: călătorii, schimburi de publicații, stipendii, publicații în străinătate, proiecte de colaborare cu instituții academice străine etc. Acestea au însemnat un sprijin enorm pentru cercetarea istorică, deși beneficiile pe termen lung se lasă încă așteptate. Sistemul se bazează în cea mai mare parte pe fonduri occidentale. În ultimii ani a fost impusă și în România metoda finanțării prin granturi, dar ea este încă puțin funcțională, îndeosebi prin lipsa unui sistem competitiv transparent. Fiecare cercetător, indiferent de instituția în care lucrează, este liber să-și aleagă propriul domeniu de interes și prioritățile și să se angajeze în proiecte individuale sau de grup, în funcție de timpul și de energia de care dispune, și poate recurge la surse private de finanțare.

Se poate spune că tot ceea ce a fost câștigat prin libertatea de expresie și comunicare riscăm să pierdem prin lipsa de resurse, incapacitate managerială și de comunicare și ca urmare a unui mediu

academic personalizat, clientelar și dominat de istoriografia tradițională, cu efecte benefice și negative în același timp. Benefice: menținerea unui standard profesional rezonabil. Negative: uniformizarea și provincializarea discursului istoric.

Din păcate, ultimii zece ani sunt marcați de o politică financiară la nivel de stat, care nu e menită să încurajeze nici învățământul, nici cercetarea. În ciuda sau poate din pricina acestei situații, asistăm la o lărgire fără precedent a cadrului instituțional, în special prin surse private, la mărirea numărului de studenți, la înmulțirea numărului de publicații și la creșterea interesului publicului pentru cartea de istorie. E de semnalat și rolul important pe care îl au, în promovarea unor lucrări de specialitate de calitate, colecțiile unor edituri ca Humanitas, Polirom, Editura Enciclopedică, Institutul European, Corint, All, Hasefer și, desigur, Editura Academiei.

3.2. Între vulgata istorică și funcția revelatoare a „subiectelor sensibile"

În aprecierea tendințelor înnoitoare din cercetarea istoriografică românească ținem cont de raportarea discursului istoriografic actual la cel puțin două aspecte. Unul este raportul său cu discursul istoriografiei comuniste de propagandă, căruia i se opune ca un discurs profesionalizat (profesionist) și recuperator al unor teme interzise, al altor teme prezentate falsificat sau trunchiat. De aceea vom ignora pe acei autori care, deși scriu despre teme considerate anterior tabu, împărtășesc vederi similare și poziții ideologice comune cu cele vehiculate anterior. Când îi vom pomeni totuși, vom sublinia reacțiile polemice la astfel de demersuri. Un al doilea factor de evaluare a înnoirilor este distanțarea discursului istoriografic actual de empirismul neopozitivist în plan metodologic și de modelul etno- național în ce privește construcția explicației istorice. În perioada comunistă, discursul istoric a fost de multe ori considerat a fi un fel de istorie politică legitimantă, fără o miză etică reală și bazat pe o pedagogie autoritară.

Ideologia culturală aflată în spatele tendințelor empiriste și etnocentriste se bazează pe cultul trecutului, pe fetișizarea formei istorice instituite și a progresului liniar, inspirat de un anume marxism refu-

lat. Potrivit acestei tendințe, orice narațiune (istorică, se înțelege) trebuie să fie o pagină a istoriei naționale, a statului-națiune și a luptei sale contra presiunilor străine. Legat de acest aspect, putem semnala că, în paralel cu discursul istoricului specialist, lipsit în general de posibilitatea unei largi audiențe publice în afara câmpului profesional, se practică un tip de „vulgată istorică", ce are ca spațiu de afirmare atât canalele mass-media, cât și diferite ceremonii, având ca bază sau pretext celebrarea trecutului. Nu arareori acest tip de discurs pătrunde și în școlile de nivel mediu sau liceal și e larg împărtășit de un grup destul de numeros de amatori de istorie, fie ei veleitari, fie transmițători voluntari de istorie. E vorba de un produs discursiv destul de hibrid, în care regăsim nu numai reziduurile limbajului de lemn sau ale ideologiilor de toate culorile, ci și jumătăți de adevăruri, produsele mitologiilor de tot felul, amestecul ilogic de argumente scoase din context și folosite cu abilitate pentru a pleda cele mai neașteptate cauze. Îl auzim rostit pe diferite canale mediatice, împărtășit cu siguranță și suficiență deopotrivă de voci de oameni obișnuiți sau de specialiști de ocazie recrutați dintre jurnaliști sau politicieni, uneori de editori sau autori de manuale școlare, emis în anchete pe stradă, în emisiuni de așa-zise dezbateri (talk-show-uri) sau în alte împrejurări, mai puțin previzibile.

Chestiunea nu e lipsită de importanță, pentru că ea pune istoricii în fața necesității de a găsi strategii potrivite pentru a demonta prejudecățile și ideile gata făcute ce se propagă și se instalează, uneori pe durată lungă, prin astfel de canale. Între sfera discursului științific și publicul larg sunt în general puține punți de comunicare reală, specialiștii fiind obișnuiți să nu-și pună decât rareori problema audienței pe care o au paginile tipărite ca rezultat al muncii lor. Situația e și mai gravă când avem de a face cu probleme litigioase, asupra cărora istoricii înșiși au dificultăți în a cădea de acord, de cele mai multe ori din rațiuni de subordonare față de imperative politice interiorizate în perioada comunistă, la care le e greu să renunțe. Bogdan Murgescu face un inventar al unor astfel de „probleme sensibile, cum ar fi, de pildă, raporturile dintre români și unguri, măsura modestă în care românii au contribuit la apărarea Europei în fața asaltului otoman, limitele performanțelor economice ale României interbelice

și ale aderenței elitelor românești la valorile democratice în perioada de dinainte de 1939, natura regimului și a acțiunii politice a lui Ion Antonescu, raportul dintre solidaritățile provinciale și identitatea națională în România modernă și mai ales după Marea Unire, măsura împărtășirii de către societatea românească a ideilor antisemite, mecanismele colaborării și represiunii în timpul regimului comunist"[25]. El arată că este util ca acest tip de probleme să fie dezbătute în mediile universitare, unde studenții ar trebui obișnuiți să folosească cu spirit critic noile izvoare, iar pe măsura acumulării unor date indubitabile, publicul ar trebui pregătit pentru a accepta noile adevăruri, „pentru că oamenii cred în mod sincer în diferite poncifuri istoriografice", iar aceste credințe „constituie un grund ideologic favorabil pentru cele mai diverse forme de autoritarism, reprezentând din acest punct de vedere un factor de risc pentru consolidarea regimului democratic"[26]. Murgescu evaluează corect că demolarea miturilor și eliminarea reziduurilor ideologice pe care acestea le poartă cu ele se lovesc de un efect de contrariere a opiniei publice, mai ales la generațiile formate în anii național-comunismului lui Ceaușescu și că, în loc să li se furnizeze în locul vechilor mituri altele noi, acest efect ar trebui contracarat prin propunerea unor „modele alternative vizând cooperarea activă între oameni în vederea îmbunătățirii treptate a modului lor de viață sau a felului de organizare a societății"[27].

Mi se pare interesant de remarcat că, spre deosebire de alte analize cu caracter istoriografic, B. Murgescu pune problema unui nou tip de discurs nu doar în aspectele lui etice, ci și pragmatice, care vizează crearea unui climat propice dialogului între specialiști și chiar consolidarea unei culturi a dialogului. Societatea românească pare însă puțin pregătită pentru un astfel de exercițiu după lunga perioadă de autoritarism pe care a traversat-o și care se regăsește ca model de comportament încă dominant în relația statului cu societatea, în

---

[25] Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, p. 113-114. Apreciem că, între timp, adică până la data publicării acestui studiu (2011), multe lucruri s-au schimbat în bine în această privință.

[26] Ibid., p. 114.

[27] Ibid.

structurarea vieții de familie, în modelarea acțiunii de educare și chiar în cel de funcționare a instituțiilor de cercetare. În foarte multe dintre acestea continuă să fie cultivată o retragere a grupurilor aflate în divergență (mă refer strict la dezacordurile de natură profesională) pe poziții de ignorare reciprocă sau de beligeranță tacită, rar transformată în polemici la obiect și cu argumente științifice. S-a profitat uneori de haosul administrativ sau de o flexibilitate instituțională abia recâștigată, pentru a folosi cadrul instituțional ca spațiu de demarcare a teritoriilor sau de ridicare a baricadelor, uneori cu sprijin politic deschis.

De cele mai multe ori, controversele în jurul „problemelor sensibile" sunt cei mai buni revelatori ai partizanatelor politice și ai continuităților dintre perioada comunistă și cea „de tranziție" la nivelul practicilor manipulatorii, dar și al simpatiilor ideologice. Enumerând și el o serie de astfel de subiecte litigioase, reputatul medievist Șerban Papacostea arată conexiunile pe care ele le developează între interesele puterii comuniste, ideile pe care aceasta le-a cultivat și persistența unor șabloane în felul în care opinia publică receptează un fapt istoric. El amintește, de pildă, că regimul naționalist al lui Ceaușescu a descoperit valoarea propagandistică a cultului personalității lui Antonescu, folosind popularizarea acestuia în politica sa antisovietică[28]. După căderea lui Ceaușescu, „în ochii opiniei publice, Antonescu a devenit repede simbolul luptei contra comunismului și URSS, precum și al aspirațiilor României de a recupera Basarabia și Bucovina de Nord, regiuni ocupate de Uniunea Sovietică, în urma pactului din 1939 dintre Hitler și Stalin"[29]. Simpatia și cultul postum al lui Antonescu, bazate pe uitări sistematic întreținute, au fost – arată Șerban Papacostea – instrumentalizate atât de Ceaușescu, cât și, după 1989, de o istoriografie descinsă din aceleași tendințe – pentru a ataca deopotrivă monarhia – și în mod special pe Regele Mihai – și principiile unei societăți democratice[30].

---

[28] Șerban Papacostea, „Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule", p. 181-209, în *European History Quarterly*, 26 (1996), p. 205.

[29] Ibid., p. 205-206.

[30] Ibidem.

Andrei Pippidi analizează și el felul în care în jurul cultului mareșalului Antonescu s-a dezvoltat în România de după 1989, în presa de culoare extremistă, o propagandă ce reia la nesfârșit teme naționaliste și xenofobe, astfel încât „nostalgicii a două dictaturi (ai celei de tip fascist și ai celei de tip comunist – *n.n.*) formează în prezent o redutabilă coaliție”[31]. O bibliografie istorică, destul de extinsă, chiar dacă precară adesea sub raport științific, citată de A. Pippidi într-o notă[32], vine să completeze tabloul. Cine examinează această listă va regăsi în ea o parte din istoricii de serviciu din aparatul de propagandă al lui Ceaușescu, dar și actuali senatori din partidul de extremă dreaptă România Mare, care sunt acum directori ai institutelor de cercetare. A devenit notoriu cazul lui Gh. Buzatu, care a reușit ca, sub autoritatea Academiei Române, să desprindă din Institutul „Xenopol” de la Iași un Centru de Istorie și Civilizație Europeană, al cărui director a devenit, dezvoltând în interiorul acestui centru un adevărat cult al mareșalului.

Există azi posibilitatea de a da totuși o replică acestor excese și a le demonta mecanismele. Cu cât însă ne-am îndepărtat de anii de după 1989, apetitul polemic al breslei istoricilor s-a mai domolit, la fel cum, sub presiunea revirimentelor politice interne, în parte impuse și de angajamentele NATO sau ale integrării europene, o parte din susținătorii de ieri ai cultului mareșalului au retractat sau s-au mai temperat. O cale de ieșire din impas este cercetarea documentelor din arhive devenite accesibile și cât mai corecta lor editare, prelungită de o necesară interpretare și dezbatere. Lya Benjamin a încercat pe această cale să clarifice nu doar unele dintre implicațiile cazului Antonescu, ci și „ideologia care a animat întreaga acțiune antievreiască în anii regimurilor dictatoriale din timpul celui de al Doilea Război Mondial”[33], într-o carte ce conține o foarte bună bibliografie

---

[31] Andrei Pippidi, *Miturile trecutului – răspântia prezentului*, p. 22-31, în „Xenopoliana”, 1:1-4 (1993), p. 23.

[32] Idem, „Une histoire en reconstruction. La culture historique roumaine de 1989 à 1992”, p. 239-262, în Antoine Marès, *Histoire et pouvoir en Europe médiane*, Paris – Montréal, L'Harmattan, 1996, p. 256.

[33] Lya Benjamin, *Prigoană și rezistență în istoria evreilor din România: 1940-1944. Studii*, București, Hasefer, 2001, p. 10.

comentată a problemei[34]. Aceasta cuprinde trimiteri la toate tipurile de documente și ne indică într-o formă rezumativă punctul de vedere al fiecărui autor, astfel încât avem o imagine completă a celor mai importante opinii exprimate și o propunere de dialog deja schițată. Cum se vede, fiecare problemă controversată antrenează o alta, tocmai datorită complexității faptelor, într-un context de care azi ne-am îndepărtat. Astfel încât soluția ideală rămâne aceea de a reface circumstanțele evenimentelor și a privi lucrurile în interdependența lor, cum procedează, de pildă, Dinu C. Giurescu, trimițând la surse documentare la zi[35].

3.3. Între mituri și demitizare

Cea mai amplă acțiune de deconstrucție a discursului istoriografic comunist[36], esențială „pentru limpezirea conștiinței de sine a istoriografiei"[37] și a imaginii despre lume pe care o modelează discursul ideologic de tip comunist[38], vine din partea profesorului bucureștean Lucian Boia. Cărțile sale privitoare la rolul pe care îl joacă miturile în modelarea discursului despre trecut au demontat în primul rând teza adevărului unic, revelând rolul pe care îl joacă imaginarul ca dimensiune constitutivă a discursului istoric[39].

Pentru cei obișnuiți cu ideea unui singur adevăr despre trecut, ideea a fost extrem de deranjantă și atacurile nu au întârziat să apară, mai ales că erau în felul acesta relativizate și anumite teme tabu și

---

[34] Ibid., p. 287-316. Cf. Lya Benjamin (coord.): *Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. I. Legislația antievreiască*. București, Hasefer, 1993; *Evreii din România între anii 1940-1944. Vol. II. Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, București, Hasefer, 1996.

[35] Dinu C. Giurescu, *România în cel de-al Doilea Război Mondial (1939-1945)*, București, ALL Educațional, 1999.

[36] Constantin Iordachi, Trencsényi Balász, *A megújulás esélyei*…, p. 182-184.

[37] Al. Zub, „Mituri istoriografice în România ultimei jumătăți de secol", în Lucian Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc, II*, București, Editura Universității din București, 1997, p. 7-18.

[38] Lucian Boia, *Miturile comunismului românesc*, București, Nemira, 1998; Idem, *Mitologia științifică a comunismului*, Humanitas, 1999 (în franceză*: La mythologie scientifique du communisme*, Caen, Paradigme, 1993).

[39] Ibid.: *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, 1997. Ibid.: *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*. Humanitas, București, 1998.

locuri comune ale discursului despre națiune. Epoca lui Ceaușescu a creat și a susținut, prin toate mijloacele de propagandă și reprimare a vocilor alternative, o anumită confuzie între ideea de patrie, națiune și partid. Logica lui era simplă: cine critică partidul, critică națiunea și e lipsit de patriotism. Națiunea era un fel de oglindă pozitivantă, menită să întrețină, chiar și în mizeria cea mai cruntă sau în situațiile-limită, în care o mare parte a populației era împinsă, un fel de narcisism eroizant, cosmetizant și răscumpărător (mândria de a fi român, în orice condiții). Reflexele create de un astfel de conglomerat politico-ideologic nu încetează să reapară în momente sau contexte care reproduc sau măcar amintesc, prin unele date, trecutul comunist. E firesc ca iritarea să fie maximă, când mecanismele lui sunt demontate fără menajamente. Rezultatul a fost că zona dezbaterilor – destul de aprige uneori – s-a concentrat aproape exclusiv pe această latură a demersului lui L. Boia, lăsând în plan secund chestiunea mai stimulativă, după opinia mea, pentru dezbaterea de specialitate, a statutului discursului istoric, a rolului pe care îl ocupă ficțiunea, imaginarul, în producerea sa. Absența unei dezbateri mai aprofundate pe această temă, dincolo de luările de poziție partizane, reflectă apetitul destul de firav al comunității istoricilor români de azi pentru problemele de filosofie și teorie a istoriei[40].

Am semnalat că disputa în jurul demitizărilor – sunt ele sau nu necesare? – vine și din sensurile diferite ce se dau cuvântului „mit". După cum sublinia Andrei Pippidi, „când ne referim la «mituri» în istorie, avem în vedere atât fapte flagrant neadevărate, cât și acele răspunsuri canonice la marile întrebări, ipoteze pentru demonstrația cărora s-a cheltuit un prisos de emoție întru câtva impurificator"[41]. Aș adăuga că miturile, prin vocația lor modelatoare, sunt și un suport al înțelegerii și interpretării faptelor istorice, având un rol de mediere între cunoașterea științifică și cea comună. Polemicile stârnite în

[40] În istoria polemicilor suscitate de cărțile lui L. Boia, trebuie să menționăm Ioan Aurel Pop, *Istoria, adevărul și miturile (note de lectură)*, București, Editura Enciclopedică, 2002.

[41] Andrei Pippidi, „Miturile trecutului – răspântia prezentului", p. 22-31, în *Xenopoliana*, 1:1-4 (1993), p. 24.

jurul demitizării discursului istoriografic românesc pornesc, între altele, și de la confuzia între aceste sensuri posibile ale mitului.

Demersul lui Boia a fost recepționat ca unul stimulativ, în primul rând pentru anturajul imediat. Tineri cercetători din București au găsit în el un exemplu de analiză critică, pornind mai ales de la înțelegerea diferențelor între un concept de națiune de tip contractual și unul de tip organic, „dezacord teoretic ce a generat – arăta Lucian Boia – interminabile conflicte"[42] între statele europene. Dar aceleași tineri li se oferea și un model de analiză a trecutului recent – respectiv a perioadei comuniste – printr-o grilă care făcea să devină transparent edificiul ideologic, imaginarul social la care, până la un punct, se reduceau edificiul propagandistic al partidului, practicile sociale și politice, reprezentările „omului nou" și se manipula realitatea. Și în alte centre universitare, cum ar fi la Cluj, la Sibiu, la Iași, au apărut demersuri similare, preocupări legate de istoria imaginarului și imagologie sau de antropologie istorică (Sorin Mitu[43], Toader Nicoară[44], Florin Alexandru Platon[45], Simona Nicoară[46], Mihaela Grancea, Florea Ioncioaia[47], Constantin Bărbulescu), care au permis relectura unor evenimente (cum ar fi revoluția de la 1848[48]) și replasarea acestora într-un context social și cultural mai larg.

Multe dintre opțiunile istoriei practicate în prezent în România pot fi privite ca un efect de reacție la cenzurile impuse înainte de 1989 asupra unor teme și orientări, asupra unor subiecte cu implicații politice și ideologice greu de asumat. Și nu e vorba aici doar de acele tabuuri născute dintr-un fel de pudoare orgolioasă, întemeiată

---

42 L. Boia, *Jocul cu trecutul*, p. 15.

43 Ibid.

44 Ibid.

45 Florin Alexandru Platon, *Societate și mentalități în Europa medievală. O introducere în antropologia istorică*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza", 2000.

46 Simona Nicoară, *Istorie și imaginar. Eseuri de antropologie istorică*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2000.

47 „Veneticul, păgânul și apostatul. Reprezentarea străinului în Principatele Române (sec. XVIII-XIX)", în Al. Zub (coord.), *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza", 1996, p. 158-177.

48 Simona Nicoară, *Mitologiile revoluției pașoptiste românești. Istorie și imaginar*. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999.

pe un consens al tăcerii complice, în legătură cu momentele jenante sau mai puțin glorioase din istoria unui popor, pe care orice națiune are dificultăți de a le asuma și la care se referă Marc Ferro în cartea sa *L'histoire sous surveillance*[49]. Trecutul comunist pune și el o astfel de problemă, de unde și dificultatea de a-l analiza și uneori de a-l aborda, așa cum nici trecutul fascist nu e ușor de digerat. Problema cenzurii comuniste nu se limita însă la tabuizarea unor subiecte, ci la deformarea intenționată, care mergea mână în mână cu fabricarea unui discurs menit să reducă complexitatea situațiilor și faptelor la tiparele unui adevăr unic, impus de linia ideologică a partidului. De aici interdicția sau limitarea ieșirii pe scena publică a celor care nu respectau normele impuse. Reacția la această situație s-a tradus prin interesul arătat azi unor zone de cercetare istorică reprimate sau supuse falsificărilor în trecut și prin revenirea pe scena publică a unor istorici marginalizați din rațiuni politice sau aflați în exil (cărțile lui Vlad Georgescu, Ghiță Ionescu, Dinu C. Giurescu și, în mod special, Neagu Djuvara).

Într-o formă tacită sau declarată, există în rândul comunității istoricilor o tensiune care o reflectă pe cea din societatea românească în ansamblu, între dogmatici și liberali, între forțele conservatoare adepte ale unui *statu-quo* și cele cu opțiuni pluraliste, democratice și, desigur, între generații. După cum remarca și Constantin Iordachi în concluziile recentei sale sinteze asupra temei ce ne interesează aici, „procesul dureros și îndelungat al schimbării din sfera politicii se proiectează și asupra istoriografiei"[50], iar transformările societății românești nu au fost atât de profunde, încât să dea naștere unui discurs istoric nou. Chiar dacă se poate scrie despre orice și se acceptă pluralitatea punctelor de vedere, există în continuare presiuni dinspre partea politicului, pe calea politicilor instituționale sau, mai rar, prin înregimentarea directă și de bună-voie. Ca și în viața publică, această tensiune, manifestată deschis prin dezbateri și luări de poziție la începutul deceniului de care ne ocupăm, tinde să se transforme într-un pact tacit de non-agresiune. Părțile nu se atacă deschis, dar se ignoră,

[49] Marc Ferro, *L'histoire sous sourveillance*, Paris, Calman-Lévy, 1985.
[50] Constantin Iordachi, Trencsényi Balász: *A megújulás esélyei*, p. 189.

mergând fiecare pe linia ei; fără a se deranja prin polemici, ele mută însă războiul pe alt teren, cum a fost cel al manualelor alternative sau, cel mai transparent, al luptei pentru putere reală sau simbolică[51].

4. Sintezele: la ce bun (*qui prodest*)?

Cărțile de referință, luate ca evidență cvasioficială a discursului istoriografic al unei țări, cu tendințele lor normative și centralizatoare, constituie o sursă importantă de consultat pentru aflarea răspunsurilor la numeroasele întrebări ale analizei de față. Acestea mi se par a fi: cine sunt cei care elaborează discursul istoric, ce poziție ocupă ei în raport unii cu alții în interiorul comunității științifice și cu societatea în care trăiesc, pe ce canale comunică, ce forme capătă discursul lor, ce funcții îi atribuie acestui discurs cei care îl produc și cei care îl receptează.

O asemenea carte de referință este *Istoria românilor*[52], ale cărei patru volume au fost publicate sub egida Academiei Române, Secția de științe istorice și arheologice. Coordonată de doi academicieni, Dan Berindei și Virgil Cândea (fiecare volum având propriul ei comitet de coordonatori), lucrarea ar urma să cuprindă 10 volume. Următoarele patru volume programate să apară în cursul aceluiași an, adică în 2001, și acoperind istoria României până în 30 decembrie 1947 (data abdicării forțate a Regelui Mihai I și a instalării republicii) nu au apărut încă, probabil din pricina criticilor la care au fost supuse cele apărute. Volumul al IX-lea ar urma să fie consacrat perioadei 1948-1989, iar al X-lea, perioadei de „tranziție", adică cea de după 1989 până la intrarea României în structurile euroatlantice. Un volum suplimentar ar urma să fie consacrat dezvoltării istoriografiei românești. Din cele patru volume deja apărute, până la momentul redactării studiului de față, doar volumul al doilea, cel care acoperă

---

[51] Acestor obstacole de natură ciclică li se pot adăuga altele, care au de a face cu „o deficiență în structurarea teoretică și metodologică a domeniului disciplinei istorice în perioada postcomunistă" (cf. Alina Mungiu-Pippidi, „Istoria recentă în România de azi: o analiză de risc", în *Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode*, București, Colegiul Noua Europă, 2002, p. 278-293).

[52] Dan Berindei, Virgil Cândea (coord.), *Istoria românilor*, vol. I-IV, București, Editura Enciclopedică, 2001.

perioada din sec. II în sec. VI, conține în partea introductivă – pe lângă izvoarele folosite – și o secțiune intitulată *Istoriografia cercetării, studii, publicații, muzee*.

Suntem avertizați că volumul al IX-lea va fi amânat în mod premeditat, fiindcă arhivele fiind în curs de deschidere – precizează acad. Dan Berindei –, nu beneficiem de o cunoaștere completă a surselor și mai ales pentru că nu avem încă distanțarea necesară pentru a asigura o abordare științifică și nu politică, a unei perioade pe care coordonatorul tratatului o caracterizează astfel: „Cele patru decenii care s-au încheiat la 22 decembrie 1989 înfățișează o complexitate tematică deosebită, etape diferențiate, drame, dar și unele realizări indiscutabile"[53]. Obiectivitatea (echivalentă cu caracterul științific al discursului), precum și absența implicării politice, impuse de necesitatea unui bilanț echilibrat al problemelor, sunt idealuri afirmate și în prefața lui Dumitru Protase în introducerea volumului al II-lea. În esență – suntem avertizați de acad. Dan Berindei – ceea ce diferențiază tratatul de acum de cele anterioare (cel apărut în 1960, în patru volume – din cele șase proiectate – și care „își păstrează oarecum valoarea" sau cel proiectat a fi rescris în 1980, dar nerealizat din pricina înăspririi presiunii politice) este tocmai „lipsa de condiționare politică, în spiritul adevărului istoric și al deplinei sale respectări, cu măsură, *sine ira et studio*"[54]. Totuși, coordonatorii și susținătorii acestui proiect de sinteză a istoriei românilor recunosc că această lucrare are o anume menire. Cea pe care i-o atribuie corespunde sensului pe care îl are în general pentru ei istoria. Pentru acad. Răzvan Theodorescu, semnatarul cuvântului-înainte la volumul III (*Genezele românești*), pe care îl coordonează și parțial îl scrie, istoria este în mod necesar subiect de rescrieri, mai ales atunci când e vorba de un subiect „de dezbatere aprinsă" cum este etnogeneza românilor. Tratatul de față este, astfel, expresia „unui vechi proiect mereu reînnoit" și o „carte de învățătură". Ce anume ne învață ea? Răspunsul îl punctează în câteva dintre aspectele lui tot acad. Dan Berindei, în prefața la volumul I:

---

[53] Dan Berindei, „Prefață", în Mircea Petrescu Dîmbovița, Alexandru Vulpe (coord.), *Istoria românilor*, vol. I, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. XVII.

[54] Ibid., p. XIX.

„Lucrarea de față răspunde unei necesități a societății noastre și misiunii care-i revine istoriei ca liant al cetățenilor României”[55]. Ea are deci funcția de a da cetățenilor unui stat sentimentul apartenenței la un corp comun care e națiunea. Deși națiunea e echivalată cu statul, suntem asigurați că se va regăsi în această „vastă sinteză” și un loc pentru istoria minorităților.

Funcția de liant al istoriei vizează însă și un alt plan: istoria de față se numește „a românilor” pentru a se înscrie – ne explică autorul – într-o tradiție (sunt invocați N. Iorga, A.D. Xenopol și C.C. Giurescu) benefică ce are în vedere „tratarea întregii națiuni din cadrul statului și din afara hotarului”[56]. Națiunea e gândită de data aceasta, cum se observă, în termeni etnici și rolul istoriei pare a fi mai ales unul de a întări sentimentul identității românilor. De ce anume ar putea fi amenințat un astfel de sentiment? Pe de o parte, de neliniștile inerente tranziției. În acest sens, istoria are rolul de „a contribui în complicatele și contrazicătoarele jocuri ale tranziției la clarificări și lămuriri”, pentru că, „lipsiți de o cunoaștere clară a propriei lor deveniri, românii ar fi grav afectați”[57]. Istoria e menită, așadar, de a da și sentimentul stabilității într-o lume instabilă („e benefică pentru complexul proces pe care îl străbatem, pentru normalitatea și stabilitatea pe care le dorim a fi instaurate”[58]), dar, mai ales, ea are rolul de a le asigura românilor un loc specific „în hora cea mare a națiunilor continentului european și a întregii umanități”, în care „trebuie să ne încadrăm ca români, intrând cu zestrea noastră spirituală”[59]. Confortând sentimentul românilor de a avea o voce specifică în concertul națiunilor, asigurându-le astfel o bună integrare în Europa, *Istoria românilor* ne e prezentată ca fiind „o realizare de interes național. Prin această lucrare vor fi clarificate confuzii care au «înflorit» în ultimii ani; se va pune capăt totodată denigrării unor personalități istorice, demitizării”[60]. În acest punct, opinia academicianului Dan Berindei coincide

[55] Ibid., p. XX.
[56] Ibid., p. XVIII.
[57] Ibid., p. XVII.
[58] Ibid., p. XX.
[59] Ibid., p. XVII.
[60] Ibid., p. XIX.

cu cea a Președintelui Academiei, Eugen Simion. Cei care au gândit această istorie – precizează el – nu s-au conformat nici scepticismului, reprobabil, se înțelege, al celor care nu cred în utilitatea unor astfel de lucrări și „n-au urmat nici pe cei care cred că numai demolând miturile naționale vom putea deveni buni europeni”[61].

O dimensiune polemică pare a ieși astfel la suprafață și a fi temeiul acestui proiect, chiar dacă e exprimată cu oarecare reținere. Pretenția de obiectivitate, de clarificare necesară, de promovare a adevărului, afirmată și reafirmată de autori, se dovedește a fi mai ales delimitarea de un alt mod de a face istorie și de a înțelege rosturile ei. Regăsim, transpusă în planul unei dezbateri asupra misiunilor pe care le are istoria națională, o poziție pe care și-au exprimat-o și public de mai multe ori cei care patronează această întreprindere, privitoare la apolitismul recomandabil intelectualilor, la nevoia de liniște și stabilitate, la evitarea controversei, care ar putea pune totul în discuție, cu riscul de a declanșa haos și insecuritate. Funcția discursului istoric pare a fi mai ales aceea de a netezi asperitățile și contradicțiile, o funcție echilibratoare, menită să ducă la consens și să asigure sentimentul unei identități, în sens tare. E de datoria istoricilor să analizeze cum e construit un astfel de consens în această istorie-sinteză, ce reunește printre autori persoane învestite cu prestigiu științific și academic. Deși dezbaterea asupra tratatului e încă la început, s-au făcut auzite deja destule reproșuri și critici virulente. Pe de o parte, istorici din generații diferite au pus în discuție aspecte de natură etică (acuze de plagiat, de reutilizare a unor texte din versiunile anterioare – din 1960 și, respectiv, din cele pregătite pentru ediția din 1980, de punere laolaltă a unor puncte de vedere exprimate de pe poziții radical opuse[62]). Pe de altă parte, a fost criticată împărtășirea unui punct de vedere etnocentrist[63]. Breasla istoricilor e departe de a fi ajuns la un consens asupra a ce tip de istorie trebuie scrisă și dacă obiectivele acesteia trebuie sau nu să fie cele propuse de Academie. Oricum, așa

[61] Ibid., p. XIII.

[62] Cf. Șerban Papacostea, „22”, nr. 15, 9-15.4.2002, p. 5; „22”, nr. 28, 9-15.7.2002; Leon Simanschi, „22”, nr. 30, 23-29.7.2002.

[63] Ovidiu Pecican, în „Observator cultural”, 128 (2002), p. 16.

cum face această sinteză, tratatul Academiei cartografiază etapele pe care le-a atins cercetarea istorică în diverse perioade din istoria României, iar, din acest punct de vedere, ea este un instrument util pentru evaluarea a ceea ce s-a făcut până acum.

O altă încercare de sinteză, de dimensiuni mai reduse, publicată în prima ediție din 1998, este *Istoria României*, semnată de istorici de prestigiu, printre care și doi specialiști străini (Keith Hitchins[64], Dennis Deletant[65]). Șerban Papacostea – semnatarul prefeței și coautor al volumului – exprimă ideea că publicarea unor volume de acest tip este „o îndatorire elementară", ce derivă direct din șansa oferită de „un cadru de interpretare nou, liber de constrângeri ideologice"[66]. Acest cadru permite reintegrarea unui material erudit – anterior cenzurat – în circuitul informației, dar, mai mult decât atât, impune obligația „de a regândi trecutul în perspectiva teribilei experiențe acumulate în decursul ultimelor decenii"[67]. Istoria este supusă în această perspectivă – se înțelege – unor rescrieri periodice și istoricul nu trebuie să rămână imun la experiența pe care a traversat-o, ci, dimpotrivă, să o utilizeze pentru a reanaliza și a reinterpreta faptele. Și acest lucru nu doar din rațiuni strict științifice, ci și pentru a se pune în cauză, a reflecta la dimensiunile morale și umane ale experienței istorice parcurse.

Sinteza istorică ce ne e propusă aici se diferențiază de cea anterioară și prin faptul că își propune să analizeze „interacțiunea permanentă dintre români și ceilalți locuitori ai acestui spațiu în contextul realităților internaționale"[68] (deci nu să trateze separat istoria minorităților) și pentru că pune un accent mai mare pe ultimele două secole, de la constituirea națiunii la sfârșitul totalitarismului. Ea rezervă un spațiu destul de important și perioadei comuniste. Realizat de Dennis Deletant, autor al unor volume consacrate special acestui

---

64 Pentru prezentarea istoricului american specialist în studii românești, vezi Alexandru Florin Platon, „Istoriografia română și fenomenul național", în *Xenopoliana*, 5:1-4 (1997), p. 237-243.

65 Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Ediția a II-a, București, Editura Corint, 2002.

66 Ibid., p. 9.

67 Ibid.

68 Ibid.

interval[69], capitolul respectiv este printre puținele care nu se reduce exclusiv la istoria politică și diplomatică din anii 1945-1989, punând clar în evidență caracterul represiv al regimului, modul cum a acționat Securitatea ca poliție politică și amploarea tragediilor umane generate în acest context. E un capitol care e tratat uneori cu complezență sau rămâne în umbră în alte lucrări de sinteză, existând reținere în a discuta deschis chestiunea responsabilităților liderilor comuniști autohtoni. Ele sunt plasate de obicei, în mod exclusiv, în seama „eliberatorului" sovietic, devenit, în noul context, ocupant. Bibliografia pe care ne-o oferă D. Deletant asupra perioadei comuniste în România e cât se poate de utilă în acest sens, cuprinzând lucrări apărute în românește și în limbi străine, în România sau în alte părți. Ea arată că cei care s-au încumetat să facă analize ale acestei perioade sunt mai ales oameni care au trăit un timp sau trăiesc încă în afara țării (Vlad Georgescu, Ghiță Ionescu, Victor Frunză, Michael Shafir, Vladimir Tismăneanu, Catherine Durandin, Katherine Verdery, Gail Kligman), nu neapărat istorici. E un fenomen mai general faptul că, în lipsa unei apetențe a istoricilor pentru clarificarea trecutului comunist, alți intelectuali de formație umanistă preiau această sarcină. Aș aminti lucrările cu caracter punctual (care tratează doar un eveniment sau o perioadă limitată) ale unor autori ca Stelian Tănase, Doina Jela, Lavinia Betea, Pavel Câmpeanu, Marius Oprea, Sanda Golopenția. Ei folosesc de obicei surse de mai multe tipuri, documente descoperite recent în arhive (inclusiv dosarele Securității, accesibile de puțină vreme), corespondențe sau memorii, și practică un mod de abordare interdisciplinar[70].

---

[69] Dennis Deletant, *Communist Terror in Romania. Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948-1965*, Londra, Hurst & Co. (Publishers) Ltd. 1999. În românește de Lucian Leuștean, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948-1965*, Iași, Polirom, 2001; Dennis Deletant, *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, Londra, Hurst &Co., New York, M.E. Sharpe, 1995.

[70] Doina Jela, *Cazul Nichita Dumitru*, București, Editura Humanitas 1995; Sanda Golopenția, *Ultima carte*, București, Editura Enciclopedică 2001; Stelian Tănase, *Acasă se vorbește în șoaptă. Dosar & jurnal din anii târzii ai dictaturii*, București, Editura Compania, 2002; *Anatomia mistificării. Procesul Noica-Pillat*, ediția I, București, Editura Humanitas, 1997; Marius Oprea ș.a., *Securiștii Partidului*, Iași, Editura Polirom, 2002.

O a treia încercare de sinteză care ar trebui menționată este diferită de cele anterior pomenite, pentru că este o lucrare de autor. Ea îi aparține lui Florin Constantiniu și probabil că și titlul incitant, *O istorie sinceră a poporului român*[71], ce (nefiind totuși original) implică și o autojustificare (imposibilitatea condiției de sinceritate în timpul cenzurii totalitare), a făcut să beneficieze de un succes de public ce a dus la a treia ediție în câțiva ani, chiar dacă printre istorici părerile sunt împărțite. Istoria practicată de autor în sinteza sa e mai ales o istorie politică. Ea are ambiția să acopere întreaga istorie românească până la revoluția din decembrie 1989 (căreia i se consacră un capitol mai degrabă jurnalistic, decât de analiză istorică, intitulat interogativ: *A fost în decembrie 1989 o revoluție?*). O bibliografie selectivă, parțial comentată, a altor lucrări de sinteză folosite, e un ghid util, indicând, odată cu sursele, și afinitățile autorului.

În prefața la prima ediție, caracterul subiectiv al lucrării (a spune adevărul așa cum îl știi și îl crezi, bazându-te pe documente, desigur) este clar afirmat, ceea ce înseamnă că „textul său este *o explicație* posibilă a faptelor, nu explicația infailibilă"[72]. Suntem avertizați însă că strădania autorului a fost aceea de a fi obiectiv și de „a oferi imaginea adevărată a istoriei naționale"[73]. Autorul nu împărtășește ideea „că nimic din ceea ce nu este convenabil imaginii exaltat pozitive a neamului românesc și trecutului său nu trebuie lăsat să pătrundă în cărți și manuale"[74] și nu crede în efectele destabilizatoare ale demitizărilor. Chiar dacă recunoaște istoriei o funcție educativă, el apreciază că și din aspectele negative se poate învăța, pentru că „dacă vrem să evităm răul trebuie să-i cunoaștem cauzele". Demersul său se situează polemic față de cosmetizarea istoriei, în special în vremea „comunismului național", cum îl numește autorul, ce a dus la „persistența până în zilele noastre a unei prezentări-standard" a istoriei naționale ca „o succesiune de victorii și acte de eroism, săvârșite de viteji și

[71] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*. Ediție revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic, 2002, p. 20.
[72] Ibid.
[73] Ibid.
[74] Ibid.

înțelepți fără cusur".[75] După cum s-a putut observa din chiar enunțarea de principii, această sinteză își pune problema de a depăși o serie întreagă de tabuuri și de a renunța la un anume fel de a scrie istoria, practicat până la saturație în timpul cenzurii comuniste. Cum se realizează practic aceste schimbări ale discursului istoriografic rămâne de văzut, dar voința de schimbare e evidentă.

În compararea acestor cărți, poziționările autorilor față de această problemă reiese nu doar din programele anunțate, ci și din modul de a decupa cronologia, de a delimita și a numi perioadele rezultate din aceste decupări, de a privilegia o perioadă sau alta și, desigur, din capacitatea de a regândi grila de interpretare și, eventual, de a înnoi metodologia. Un demers interesant în acest sens, o sinteză care iese din cadrele convenționale ale istoriei evenimențiale și politice și propune un alt tip de abordare a istoriei românești, adaptat realităților luate în considerare, se poate găsi la Bogdan Murgescu. Acesta se rezumă la o perioadă limitată din istoria românească (600-1800), având ambiția de a aborda fenomenele analizate în perspectiva duratei lungi braudeliene și a articulațiilor funcționale, prin care istoria românească intră în conexiune cu un context universal[76]. Comparația devine posibilă tocmai pentru că principiul de analiză e bazat pe compararea structurilor, având în vedere, pe tot parcursul analizei, precizarea perspectivei teoretice și luarea în considerare a istoriei sociale și culturale, a istoriei mentalităților, a unor chestiuni de antropologie politică sau religioasă (relațiile, de pildă, dintre organizarea bisericii și viața religioasă, percepția spațiului și timpului) și chiar a vieții cotidiene (după modelul Școlii de la *Annales*)[77]. Ținând cont apoi de faptul că în perioada studiată „nu criteriul etnic era predominant în structurarea grupurilor umane"[78], autorul își propune să urmărească cum se definesc grupurile de apartenență sau, altfel spus, cum se structurează tipurile de solidarități pe diferitele paliere ale

[75] Ibid.

[76] Bogdan Murgescu, *Istorie românească – istorie universală (600-1800)*. Ediție revăzută și adăugită, București, Teora (Universitas), 1999, p. 9.

[77] Ibid., p. 213-214.

[78] Ibid., p. 11.

existenței sociale și în funcție de diferitele tipuri de constrângeri și determinări, printr-o comparare a situației din Moldova cu cea din Țara Românească și Transilvania[79]. În felul acesta, problema identității nu e privită ca o substanță imuabilă, ci ca o dinamică integratoare, diferențiată în funcție de contexte[80] (variabilă, de pildă, în funcție de dihotomia rural/urban), care permite în același timp să se țină cont de grupurile ce se pot demarca în spațiul românesc pe criterii identitare, ca și de legăturile românilor din afara acestui spațiu cu cei din interiorul lui. Finalitatea unui astfel de demers analitic e aceea de a favoriza înțelegerea transformărilor pe termen lung (finalitate intrinsecă demersului istoric) și de a face mai eficientă în acest fel acțiunea socială. Totodată, este evident că un asemenea demers e deschis abordărilor interdisciplinare și e menit a stimula colaborarea specialiștilor din diverse domenii ale științelor sociale și umane.

Un alt mod de a parcurge mai puțin convențional istoria României ne propune B. Murgescu[81] în calitate de coordonator al unui colectiv de profesori de la Universitatea din București. El a editat o culegere de documente în care sunt reunite texte de diferite tipuri, de la acte oficiale la relatări și mărturii personale, de la statistici și declarații politice, decrete sau extrase din Constituție până la articole de presă și poeme omagiale. O istorie surprinsă deci din mai multe unghiuri, de la variantele ei oficiale la cele ale vieții cotidiene, dispusă cronologic, dar explorând și diferite paliere sociale și cuprinzând și perioada de după 1989.

Așa cum am afirmat mai devreme, există o discrepanță uimitoare între discursul istoric al cercetătorilor și cel promovat în școli. Nu e de mirare astfel că problema manualelor alternative a stârnit controverse până și în Parlament. Nu putem întreprinde aici o analiză a manualelor școlare, dar ea ar lăsa fără îndoială să se vadă opțiuni la fel de

[79] Ibid., p. 90-92.

[80] Cf. și Mirela-Luminița Murgescu, Bogdan Murgescu, „National Conscience as Human Solidarity Form", în Mirela-Luminița Murgescu (coord.), *Identități colective și identitate națională. Percepții asupra identității în lumea medievală și modernă. In memoriam Al. Duțu*, București, Editura Universității din București, 2000, p. 9-20.

[81] Bogdan Murgescu (coord.), *Istoria României în texte*, București, Corint, 2001.

diferite ca cele pe care le-am schițat mai sus și o la fel de clară situare față de tendințele conservatoare sau inovatoare. Manualele reprezintă o formă de a acționa asupra felului în care se construiește o memorie comună a trecutului și se conturează o perspectivă asupra funcțiilor pe care istoria ar trebui să le aibă în societate. Acțiunea de reformare a învățământului românesc a permis apariția a numeroase manuale alternative, pentru a căror comparare e necesară o grilă unitară de analiză. Mirela-Luminița Murgescu ne propune o posibilă asemenea grilă. Ea este preocupată în special de perioada 1831-1878, când învățământul participa și el la formarea unei conștiințe a identității naționale românești[82]. Ea arată cum imaginea de sine a românilor, construită în acea perioadă, la intersecția mai multor tipuri de discursuri, a fost treptat interiorizată și a devenit un factor modelator al memoriei colective pe termen lung. Ea are în vedere și alți parametri sociali, care au contribuit la această situație și modelul de analiză pe care îl propune ar putea fi un cadru util pentru un demers comparativ. Aplicat și extins la investigarea sensurilor și imaginilor despre lume, timp, spațiu, individ, instituții, alteritate, pe care le transmit manualele românești de azi, ne-ar permite să măsurăm longevitatea discursului identitar românesc instituit ca reper la sfârșitul secolului al XIX-lea.

5. Noi tendințe

5.1. Detabuizarea

Noutățile de ordin tematic privesc în mod evident subiectele ignorate sau evitate înainte de 1989 din pricini de cenzură. Observăm și în această privință funcționarea „principiului pendulului", pe care îl invoca un politolog polonez, Andrzej Paczkowski, vorbind de situația asemănătoare din țara sa, cu prilejul unei discuții despre istoria recentă[83]. De pildă, reprimată în regimul comunist – cu excepția si-

[82] Mirela-Luminița Murgescu, *Între „bunul creștin" și „bravul român". Rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831-1878)*, Iași, Editura A'92, 1999.

[83] Andrzej Paczkowski, „Deschiderea arhivelor: consecințe pentru istoriografia poloneză", în *Istoria recentă în Europa. Obiecte de studiu, surse, metode*, București, Colegiul Noua Europă, 2002, p. 191.

tuațiilor în care avea un caracter legitimant –, istoria instituțiilor s-a revitalizat. Merită menționate lucrări privitoare la instituțiile medievale (ca cea a lui Andrei Pippidi[84] sau Costin Feneșan[85]) sau la instituțiile politice și administrative moderne[86]. Vasile Docea întreprinde o reevaluare a instituției monarhice și a monarhiei constituționale[87]. Subiect tabu altădată, monarhia reintră în atenția cercetătorilor tineri ca Gabriel Badea-Păun, care are o carte sub tipar despre Regina Elisabeta (Carmen Sylva) și a colaborat la o alta despre monarhi europeni[88]. Istoria constituțională și a regimurilor politice reintră și ea în actualitate[89].

Problema cea mai delicată și mai dificilă rămâne cea a trecutului comunist din motivele schițate mai sus, dar și pentru că rezultatele și cercetările au încă un caracter parțial, limitat. Sursele sunt doar relativ și trunchiat accesibile, drumul spre adevăr este anevoios, cei care se ocupau înainte de 1989 de istoria contemporană au fost supuși mai mult decât cei specializați în alte perioade presiunilor ideologice ale puterii comuniste și nu sunt cel mai bine plasați pentru a face acum critica regimului. O încercare de instituționalizare a cercetării asupra comunismului este Institutul de Studiere a Totalitarismului, finanțat din surse publice, care scoate și o revistă („Arhivele totalitarismului"). Speranțe mai mari vin din partea Institutului Român de Istorie Recentă, care a și început publicarea de documente din arhivele altădată inaccesibile. Cartea lui Marius Oprea, cercetător la acest institut, este până acum cea mai completă analiză a Securității[90].

---

[84] Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XIV-XVIII*, ediția a II-a, București, Editura Corint, 2001.

[85] Costin Feneșan, *Cnezi și obercnezi în Banatul imperial (1716-1778)*, București, Ed. Academiei, 1996.

[86] Costin Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial: 1716-1778*, Timișoara, Ed. de Vest, 1997.

[87] Vasile Docea, *Carol I și monarhia constituțională. Interpretări istorice*, Timișoara, Presa Universitară Română 2001.

[88] Ion Bulei, Gabriel Badea-Păun, *Monarhi europeni. Marile modele (1848-1914)*, vol. I, București, Editura Silex, 1997.

[89] Eliodor Focșeneanu, *Istoria constituțională a României: 1859-1991*, București, Humanitas, 1992.

[90] Marius Oprea, *Banalitatea răului*, Iași, Polirom, 2002.

Chiar dacă barierele pentru a ajunge la documente sunt încă numeroase, deschiderea arhivelor este o realitate și, treptat, teme precum rezistența anticomunistă din munți (Arhiva Institutului de Istorie Orală Cluj[91]), deportările în Bărăgan (Smaranda Vultur[92], Daniel Vighi, Viorel Marineasa[93]) sau cele ale etnicilor germani în URSS (Doru Radosav[94]), colectivizarea și reforma agrară (Dumitru Șandru[95], Virgiliu Țârău[96], Octavian Roske[97]), istoria partidelor politice, alegerile din 1946 (Gheorghe Onișoru[98], Virgiliu Țârău și Ioan Marius Bucur[99]), guvernarea Rădescu (Dinu C. Giurescu[100]), Canalul (Doina Jela[101]), spațiul concentraționar (Ruxandra Cesereanu[102]) încep să fie tot mai mult cercetate, e adevărat și cu participarea și poate și sub impulsul unor oameni din afara breslei. S-au publicat documente în legătură cu aceste subiecte, chiar dacă editarea lor nu e

---

91 Miodrag Milin, Liubomir Stepanov, *Golgota Bărăganului. Monografie* (limba sârbă), Timișoara, Editura UDSCR 1996; Miodrag Milin (coord.), *Rezistența anticomunistă din Munții Banatului, zona Domașnea-Teregova. Interviuri și evocări*, Timișoara, Editura Marineasa, 1998.

92 Smaranda Vultur, *Istorie trăită, istorie povestită. Deportarea în Bărăgan. 1951-1956*, Timișoara, Amarcord, 1997.

93 Viorel Marineasa, Daniel Vighi, Valentin Sămînță, *Deportarea în Bărăgan. Destine, documente, reportaje*, Timișoara, Mirton, 1996; Daniel Vighi, Viorel Marineasa, *Rusalii. Fragmente din deportarea în Bărăgan*, Timișoara, Editura Marineasa, 1994.

94 Doru Radosav, *Donbas – o istorie deportată*, Ravensburg, Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben in der Bundesrepublik Deutschland, 1994.

95 Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1945 în România*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2000.

96 Gh. Iancu, Virgiliu Țârău, Ottmar Trașcă, *Colectivizarea agriculturii în România. Aspecte legislative, 1945-1962*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

97 Octavian Roske (coord.), *Dosarul colectivizării agriculturii în România, 1949-1962*. Studiu efectuat de Comisia pentru cercetarea abuzurilor și petițiilor, Camera Deputaților (uz intern); Dan Cătănuș, Octavian Roszke, *Collectivisation of Agriculture in Romania. Political Dimension*. Vol. I: *1949-1953*, București, 2000.

98 Gh. Onișoru, *Alianțe și confruntări între partidele politice din România – 1944-1947*, București, Fundația Academia Civică, 1997.

99 Ioan Marius Bucur, Virgiliu Țârău, *Strategii și politici electorale în alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 1998.

100 Dinu C. Giurescu, *Guvernarea Nicolae Rădescu*, București, All, 1996.

101 Doina Jela: vezi nota 68.

102 Ruxandra Cesereanu, *Călătorie spre centrul infernului. Gulagul în conștiința românească*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998.

totdeauna profesionistă, s-au adunat și s-au editat mărturii de istorie orală, inclusiv pentru evenimentele cele mai recente (cum ar fi revolta anticomunistă de la Brașov din 1987[103]), s-au realizat comentarii și analize critice.

Au început să apară cursuri universitare care includ o perspectivă nouă asupra istoriei contemporane și noi studii despre relația dintre istoriografie și politică în perioada comunistă (Andi Mihalache) în prelungirea unor analize mai vechi, ca cele ale lui Vlad Georgescu și ale lui Al. Zub. Editura Humanitas a inițiat o colecție intitulată „Procesul comunismului", coordonată de Doina Jela, care publică nu doar mărturii, ci și lucrări de teorie politică, de istorie a stalinismului, a proceselor politice, a sistemului concentraționar. Au început să apară și interesante lucrări de istorie politică ce urmăresc continuitățile și discontinuitățile dintre perioada totalitarismului comunist și cea pe care o traversăm în prezent, propunând, așa cum face Daniel Barbu[104], o reflecție mai largă asupra relațiilor dintre politică și societate. Trebuie amintit rolul important pe care l-a jucat în impulsionarea și susținerea cercetării perioadei comuniste Fundația Academia Civică. La inițiativa Anei Blandiana și a lui Romulus Rusan s-au pus bazele unui Memorial și ale unei arhive (inclusiv de istorie orală) în clădirea, azi complet renovată, a închisorii din Sighet. Aici s-au organizat anual, timp de un deceniu, colocvii internaționale pe tema memoriei acestei perioade, din care au rezultat volume de mărturii, documente sau analize ale regimului totalitar comunist publicate în colecția *Analele Sighet*. La Timișoara s-a organizat pe principii similare un Memorial al Revoluției din 1989. Un rol important în publicarea de mărturii privitoare la perioada comunistă are în ultimul deceniu revista „Memoria", o „revistă a gândirii arestate".

5.2. Remodelarea identităților prin redescoperirea diversității

Dincolo de diversificarea discursurilor istoriografice, a unui mod mai flexibil de a înțelege funcțiile lui, dincolo de specializarea istori-

---

[103] Marius Oprea, Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită. 15 noiembrie 1987, Brașov*. Iași, Polirom, 2002.

[104] Daniel Barbu, *Republica absentă*, București, Nemira, 1999.

cilor pe anumite perioade istorice și în ciuda inerțiilor inevitabile, este vizibilă preponderența anumitor teme, cum este cea a identităților colective. Națiunea, etnia, confesiunea sunt regăsibile în titluri de volume colective sau de autor, în numere tematice de reviste[105] sau colocvii din care rezultă culegeri de studii pe tema identității în sens larg[106]. Unele urmează linia tradițională de interpretare[107], altele își propun să examineze modelul după care se construiește o mitologie națională, un imaginar al națiunii[108] sau să examineze relațiile dintre identitatea națională și alte tipuri de identități colective, explorând percepțiile propriei identități și ale identității celuilalt în diferite perioade istorice[109]. Nu întâmplător e vorba adesea de volume colective, în care cercetarea istorică aplicată merge mână în mână cu reflecția teoretică, reintroducând în circuitul cercetării subiecte înainte tabuizate, cum ar fi cele privitoare la identitatea religioasă[110], la grupurile confesionale reprimate (greco-catolicii) sau interzise în perioada comunistă, la relațiile dintre stat și biserică[111]. La București s-a înființat, de altfel, în cadrul Universității, un *Centru de istorie a bisericii* din 1998, al cărui director este Ovidiu Bozgan, iar facultățile de teologie înființate după

---

105 *Xenopoliana*, 5:1-4 (1997).

106 Al. Zub, *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza", 1996; Nicolae Bocșan, Valeriu Leu (coord.), *Identitate și alteritate. Studii de imagologie*, Reșița, Banatica, 1996; Nicolae Bocșan, Sorin Mitu, Toader Nicoară, *Identitate și alteritate. Studii de imagologie 2*. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998.

107 Camil Mureșanu, *Națiune, naționalism. Evoluția naționalităților*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1996; Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, Ioan-Aurel Pop, *Ethnie et confession en Transylvanie*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1996; Gheorghe Platon, *De la constituirea națiunii la Marea Unire* (3 vol.), Iași, Editura Universității, 1993-2000.

108 Lucian Boia, *Două secole de mitologie națională*, București, Humanitas, 1999.

109 Mirela-Luminița Murgescu (coord.), *Identități colective și identitate națională. Percepții asupra identității în lumea medievală și modernă. In memoriam Al. Duțu*, București, Editura Universității din București, 2000.

110 Maria Crăciun, Ovidiu Ghitta (coord.), *Ethnicity and Religion in Central and Eastern Europe*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1995; Maria Crăciun, Ovidiu Ghitta (coord.), *Church and Society in Central and Eastern Europe*, Cluj-Napoca, Fundația de Studii Europene, 1998.

111 Ovidiu Bozgan (coord.), *Studii de istorie a bisericii*, București, Editura Universității din București, 2000; Ovidiu Bozgan (coord.), *Biserică – putere – societate. Studii și documente*, București, Editura Universității din București, 2001.

1989 au adesea și istorici ai bisericii în colectivele lor. Studiul textelor religioase este și el prilej pentru subtile interferențe între filologie și istorie sau pentru studii de circulație a cărții. De remarcat, mi se pare, și ieșirea din cadrul strict al unei istorii a instituțiilor prin analiza de pildă, în perspectivă istorică, a sentimentului religios[112], ceea ce implică o deschidere spre antropologia istorică și religioasă.

Istoria regională începe și ea să recâștige anumite drepturi. E privilegiată Transilvania[113] (deși sunt astfel de încercări și pentru Dobrogea, Bucovina sau Moldova, în special la Suceava[114] și la Iași[115]), subiect de studiu revendicat de cel puțin două istorii naționale, cea românească și maghiară. Oarecum paradoxală pare alianța dintre o imagine etnocentristă de inspirație romantică a națiunii (nu numai în discursul românesc, ci și în cel maghiar) cu modelul interculturalității, acceptat teoretic și apreciat practic ca o soluție descriptivă, dar și ca una care poate pune în termeni mai apropiați de realitatea trăită problema relației cu Celălalt. La Cluj, la începutul anilor '90 a fost înființat un *Centru de Studii Transilvane* (director Ioan-Aurel Pop), ce urma să reînnoade, într-un context totuși radical diferit, o tradiție inaugurată de Silviu Dragomir (epurat de autoritățile comuniste și închis la Sighet[116]) și era menit să stimuleze nu doar studiile de istorie, ci și de lingvistică sau etnologie[117]. Regretatul profesor Pompiliu Teodor vedea în crearea unei astfel de instituții o posibilitate și o șansă de a redescoperi tradiția pluriculturală a regiunii și de a depăși impasul la

---

[112] Doru Radosav, *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVII-XX)*, Cluj, Dacia, 1997.

[113] Nicolae Bocșan, Stelian Mândruț, *Istoria regională între anii 1990-1995. Cazul Transilvaniei și al Banatului*, în „Transilvania", 1:1 (1999), p. 7-41.

[114] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei (1774-1862). De la administrația militară la autonomia provincială*, vol. I, București, Editura Academiei, 1993.

[115] Mihai-Ștefan Ceaușu, *Bucovina Habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și post-iosefinism (1774-1815)*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol", 1998.

[116] Pentru o corectă evaluare a rupturii pe care perioada comunistă a marcat-o în evoluția firească a istoriografiei românești nu putem ignora faptul că o mulțime de istorici importanți din generația interbelică au pierit în închisori sau au suferit ani grei de detenție în perioada 1948-1964 (cf. Toader Buculei, *Clio încarcerată*, Brăila, Editura Libertatea, 2000).

[117] Maria Ghitta, Vasile Sălăjan (coord.), *Centrul de Studii Transilvane. 1991-2000*, Cluj-Napoca, 2001.

care duce de obicei o abordare etnocentristă sau una strict condiționată politic, coordonate pe care s-a înscris de obicei discursul istoric asupra Transilvaniei. „Prin trecutul și prezentul ei – spune Pompiliu Teodor –, Transilvania își are un loc bine precizat în viața istorică românească, maghiară și săsească, în istoria Europei Centrale și de Est ca entitate individualizată istoric. Pentru români, Transilvania reprezintă leagănul mișcării naționale în secolul XVIII, pentru maghiari, Transilvania în secolele XVII și XVIII este cadrul de dezvoltare a renașterii naționale, iar pentru sași, este țara în care s-a structurat o comunitate istorică, lingvistică, culturală și constituțională."[118]

Transilvania este de aceea o piatră de încercare pentru istorici: miza este de a depăși cadrul conflictual în care a fost dezbătută de obicei problema ei. Necesitatea schimbării acestuia a fost percepută cu mai multă acuitate de istoricii mai tineri, mai dispuși să participe la o dezbatere pe această temă, dar s-au angajat în ea și istorici din celelalte generații (Ovidiu Pecican, Mirela Grancea, Lucian Nastasă, Demény Lajos, Egyed Akos, Toader Nicoară, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav)[119]. Încercările de istorie locală sau regională erau percepute în regimul comunist dar și în cel postcomunist, ca „periculoase" în ele însele, prin relativizarea principiilor de omogenitate, unicitate și puritate, care trebuiau să caracterizeze la modul absolut cultura națională. Diversitatea își făcea greu loc și era greu digerabilă, de aceea tot ce o vizează e azi apreciat mai ales de partea mai dornică de schimbare a breslei (= a comunității specialiștilor)[120]. Lucrurile trebuie privite în contextele lor istorice, situația de azi fiind diferită de cea a perioadei 1918-1930, analizată de Irina Livezeanu într-o carte de referință[121].

---

[118] Pompiliu Teodor, *Transilvania: spre un nou discurs istoriografic*, în „Xenopoliana", 1:1-4 (1993), p. 59-63.

[119] „Provincia", 2:3 (2001).

[120] Pe lângă funcțiile patrimoniale prioritare, muzeele sunt deseori și centre de cercetare istorică, preocupate nu doar de conservarea patrimoniului, ci și de istoria locală și regională. Muzeul Banatului din Timișoara a publicat în ultimii zece ani o colecție consacrată diferiților oameni de cultură bănățeni (Aurel Cosma, Sever Bocu, Emanuil Ungurianu ș.a.) uitați sau ignorați din cauza cenzurilor impuse în vremea cultului ceaușist asupra oricărei încercări de a face referiri la „personalități", altele decât cea a dictatorului.

[121] Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare: 1918-1930*, București, Humanitas, 1998.

O tendință care se manifestă în aceeași direcție, a construirii identității în funcție de cadre variabile sau contexte mai largi, pentru a depăși limitările modelului etnocentrist, reprezintă preocuparea pentru definirea identității în context european. Aceasta poate lua chipul proximităților geografice, cum e de pildă contextul central-european pentru zona Transilvaniei și a Banatului, ceea ce face ca discursul să se deplaseze înspre problematica multiculturalității și a receptării pe filiera Europei Centrale a ideilor europene (Victor Neumann[122]) sau poate face necesară pentru cercetător o deschidere spre ceea ce Ovidiu Pecican numește „o istorie ce aspiră către reconstituirea globală"[123]. E vorba de o istorie ce trebuie să ia în considerare, pentru a-și clarifica problemele, atât istoria politică, cât și pe cea socială sau cea instituțională. Spirit polemic și nonconformist, Ovidiu Pecican se simte atras de repunerea sub întrebare a ideilor comun acceptate de breasla din care face parte. El a creat, în editura proprie, colecția „Alte Europe", special destinată întrebărilor asupra a ce este Europa, întrebări pe care le formulează astfel: „Este Europa o entitate geografică, economică, politică? O civilizație? O cultură? Sau poate o idee? O himeră? Un proiect fantast?". Iată deci o altă cale de a aborda problema, interogându-te asupra conceptelor pe care le folosești și încercând să depășești prejudecățile prin analiza mecanismelor ce le produc. Într-o carte consacrată figurii contestate a lui Simion Dascălul[124], el încearcă să descifreze pe fundalul epocii și printr-o grilă socioistorică imaginea a ceea ce însemna a fi cărturar în Evul Mediu românesc.

Nu lipsesc studiile de imagologie europeană, zonă pentru care aș cita un volum colectiv ce reunește în special istorici ieșeni, printre care se numără și Florea Ioncioaia[125]. La Cluj există o foarte dinamică

---

[122] Victor Neumann, *The Temptation of „Homo Aeuropaeus"*, New York, Boulder, Columbia University Pres,s 1993. (În românește, București, All, 1997)

[123] Ovidiu Pecican, *Arpadieni, angevini, români. Studii de medievistică central-europeană*, Cluj, Editura Desire, 2001, p. 10.

[124] Ovidiu Pecican, *Lumea lui Simion Dascălul*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 1998.

[125] Harald Heppner (coord.), *Die Rumänien und Europa vom Mittelalter bis zur Gegenvart*. Wien/Köln/Weimar, Böhlau Verlag, 1997, p. 106-130.

Facultate de Studii Europene, iar dezbaterea asupra a ce este și ce va fi Europa angajează și alți intelectuali din sfera umanistă, cum este Adrian Marino. Biograf al ideilor, el participă la un tip de cercetare pe care, de cealaltă parte a țării, la București, l-a cultivat Al. Duțu, preocupat de evoluția ideii de Europa și a conștiinței europene[126] (care a fost și tema unui curs ținut în ultimii ani de viață la Facultatea de Științe Politice). Insistând pe formarea mentalităților politice și a identităților naționale, Al. Duțu are în vedere alte tipuri de proximități, cel cu Europa de Sud-Est[127], propunându-și să demonteze unele stereotipuri occidentale despre Bizanț și bizantinism. Urmărește în mod esențial să refacă imaginea omului bizantin și a curentului spiritual pe care acesta îl reprezintă, luând în considerare dimensiunea religioasă (ortodoxismul) ca factor modelator de cultură. Director mult timp al Institutului de Studii Sud-Est-Europene, specialist în istoria Luminilor, creator de școală, Alexandru Duțu a susținut constant studiile de bizantinologie și de istorie sud-est europeană, care, deși aflate azi într-un oarecare declin, sunt bine reprezentate de istorici ca Andrei Pippidi, Daniel Barbu și mai tânărul Petre Guran[128]. Tot aici e cazul să amintim dezvoltarea studiilor de turcologie (Viorel Panaite sau Cristina Feneșan[129]).

La Timișoara, deschiderea spre Europa Centrală reprezintă o cale de a redescoperi diversitatea culturală, problematica relațiilor interetnice și a interferențelor culturale. Este tema predilectă de studiu a istoricului Victor Neumann[130], dar și tema principală de reflecție a unui grup interdisciplinar de studii culturale autointitulat „A Treia

---

126 Alexandru Duțu, *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, București, Editura All, 1999.

127 Cf. numărul tematic *Sud-estul și contextul european. Cultură și solidarități* în *„Europa Ortodoxă"* al *Buletinului Institutului de Studii Sud-est-europene*, 7 (1997).

128 Petre Guran (coord.), *L'empereur hagiographe. Culte des saints et monarchie byzantine et post-byzantine*, București, 2001.

129 Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (sec. XV-XVII)*, București, Editurile ALL, 1997. *The Ottoman Law of War and Peace*, New York, Columbia University Press, 2000.

130 Victor Neumann, *Between Words and Reality. Studies on the Politics of Recognition and the Changes of Regime in Contemporary Romania*, Washington D.C., The Catholic University of America, 2001.

Europă" (fondat de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu), care scoate și o revistă cu același nume. În cadrul grupului, împreună cu o echipă de tineri am explorat diversitatea etnică a regiunii (Banat) și relația dintre memorie și identitate prin interviuri cu povestea vieții (*life stories*), reunite într-o arhivă de istorie orală, din care au fost publicate mai multe volume[131]. Valeriu Leu, un istoric care utilizează documentul mărunt, inclusiv pe cel memorial, ca sursă complementară la documentul clasic, explorează domeniul istoriei regionale (Banatul) în legătură cu un context mai larg european din Europa Centrală[132].

Etnia ca expresie a unui tip special de solidarități, dar și ca parte a relațiilor dintre istoria națională și cea europeană, e obiectul a numeroase studii și cercetări, cu atât mai mult cu cât contextul celui de al Doilea Război Mondial și cel postbelic au produs schimbări radicale în poziția reciprocă a grupurilor etnice în interiorul unui spațiu național, în viața comunităților, ca și în relațiile dintre majoritate și minorități. Au apărut studii de istorie a germanilor din România[133], a sașilor din Transilvania[134], a șvabilor din Banat[135], dar și a relațiilor româno-germane privite în raporturile complexe dintre o istorie politică, una diplomatică și alta economică sau comercială[136]. Dezvoltarea cea mai spectaculoasă au cunoscut-o însă studiile despre evreii din România. S-au înființat centre de cercetare a istoriei acestora nu doar pe lângă Federația Comunităților Evreiești din România (Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România), ci și în fiecare centru universitar mai important, fiecare editând cărți și o revistă

---

[131] Smaranda Vultur (coord.), *Germanii din Banat prin povestirile lor* (studii introductive de Rudolf Graff și Valeriu Leu) București, Nemira, 2000; *Memoria salvată. Evreii din Banat, ieri și azi*, Iași, Polirom, 2002.

[132] Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Cronologia istorică a Europei Centrale (1848-1989)*. Polirom, 2002.

[133] Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, *Germanii din România. Perspective istorice și demografice*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2000.

[134] Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni: 1918-1944*, Sibiu, Editura Hora, 2001.

[135] Rudolf Gräf, Valeriu Leu, în Smaranda Vultur (coord.), *Germanii din Banat prin povestirile lor*, București, Paideia, 2000, p. 13-64.

[136] Vasile Docea, *Relații româno-germane timpurii*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

proprie[137]. O bibliografie bogată a subiectului găsim în unul dintre cele mai reușite studii de imagologie și istorie culturală asupra evreului ca stereotip cultural realizat de Andrei Oișteanu[138]. O incursiune extrem de bine documentată în istoriografia privitoare la evreii din România a Lyei Benjamin[139] sau o istorie în date a evreilor din România – cuprinzând nu doar evenimente și personalități, ci și istoria măruntă – a lui Hary Kuller1[140] sunt instrumente de lucru indispensabile, cărora li se adaugă importante studii (Ladislau Gyémánt[141] și Victor Neumann[142]) și culegeri de documente editate la Cluj, inclusiv de Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală (CRDE)[143]. Acesta a mai editat un volum similar consacrat maghiarilor[144] și altul țiganilor[145]. A apărut și o sinteză consacrată locului pe care îl ocupă țiganii în istoria României[146], publicată de Viorel Achim.

---

[137] Ladislau Gyemant (coord.), *Studia Judaica* (în engleză, anual din 1991), Institutul pentru Istoria Evreilor, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj, Editura Sincron; Silviu Sanie, Dumitru Vîtcu (coord.), *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae* (în română, anual din 1996), București, Ed. Hasefer; Felicia Waldman (coord.), *Studia Ebraica* (în engleză, anual din 2001), Centrul de Studii Ebraice, Universitatea București; Dumitru Hîncu, Hary Kuller (coord.), *Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei istorice a evreilor din România* (în română, anual din 1998), Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România.

[138] Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studii de imagologie în context est-central-european*, București, Humanitas 2001.

[139] Lya Benjamin, *Evreii din România în texte istoriografice.* Antologie. Introducere, selectarea textelor, note și comentarii, traduceri din limbile maghiară, germană și franceză, bibliografie și indici Lya Benjamin. București, Editura Hasefer 2002.

[140] Hary Kuller, *O istorie a evreilor din România în date*, vol. I, II, București, Ed. Hasefer 2000.

[141] Ladislau Gyémánt, *Evreii din Transilvania în epoca emancipării. 1790-1867*, București, Editura Enciclopedică 2000.

[142] Victor Neumann, *Istoria evreilor din Banat*, București, Editura Atlas 1999.

[143] Lucian Nastasă, Andreea Andreescu, *Evreii din România. Mărturii documentare (1945-1965)*, Cluj, C.R.D.E. 2002.

[144] Lucian Nastasă, *Maghiarii din România. Mărturii documentare (1945-1955)*, Cluj, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală 2002.

[145] Lucian Nastasă, Andreea Varga (coord.), *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Țiganii (1919-1944)*, Cluj Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală 2001.

[146] Viorel Achim, *Țiganii în istoria României,* București, Editura Enciclopedică 1998.

5.3. Noi subiecte, noi abordări/demersuri metodologice

În același spirit, al redescoperirii interesului pentru identitate ca spațiu al deschiderii spre o percepție plurală și diversificată a lumii sociale – opusă șabloanelor reductiv-marxizante ale luptei de clasă – se manifestă interesul istoricilor pentru formarea elitelor. Aș menționa aici un număr din revista *Xenopoliana*[147], consacrat acestei teme, și lucrările lui Gheorghe Platon[148] și Alexandru Florin Platon[149] de la Iași pentru istoria burgheziei și nobilimii[150], ale lui Ioan Drăgan[151] pentru istoria nobilimii transilvane[152], ale lui Lucian Nastasă[153] sau Florea Ioncioaia pentru istoria educației[154] și Cornel Sigmirean pentru istoria intelectualității[155], Simion Retegan[156] și Ghizela Cosma (elite feminine) de la Cluj, ale lui Mihai Sorin Rădulescu[157] (elita politică) de la București. Se continuă astfel o tradiție interbelică, strălucit reprezentată de Mihail Manoilescu și Ștefan Zeletin, a cărui carte despre burghezia română din 1925 a fost reeditată în 1991 la Editu-

---

147 Xenopoliana, 2:1-4 (1994).

148 Gheorghe Platon, Alexandru Florin Platon, *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluție socială și politică*, București, Editura Academiei, 1991.

149 Alexandru Florin Platon, *Geneza burgheziei în Principatele Române*, Iași, Editura Universității, 1999.

150 Alexandru Florin Platon, „Nobilime și burghezie la finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea: repere comparatiste europene", în Gabriel Bădărău, Leonid Boicu, Lucian Nastasă (coord.), *Istoria ca lectură a lumii*, Iași, Fundația Academică „A.D. Xenopol", 1994, p. 155-164. Cf. și Ovidiu Pecican, *Arpadieni, angevini…*, p. 59-86.

151 Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania între anii 1440-1514*, București, Editura Enciclopedică, 2000.

152 Cf. Marius Diaconescu (coord.), *Nobilimea românească din Transilvania/Az erdély román nemesség*, Satu-Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1997.

153 Lucian Nastasă, *Intelectualii și promovarea socială (Pentru o morfologie a câmpului universitar)*, Cluj, Editura Nereamia Napocae, 2002.

154 Florea Ioncioaia, *Nicolae Iorga, istoric al educației*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»", 37 (2000), p. 231-240.

155 Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2000.

156 Simion Retegan, *Satul românesc din Transilvania, ctitor de școală (1850-1867)*, Cluj, Editura Echinox, 1994.

157 Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească: 1866-1900*, București, All, 1998.

ra Humanitas[158]. Nu trebuie uitate nici elitele alogene, cărora li s-au consacrat câteva studii interesante[159].

Dezvoltarea interesului pentru lumea urbană, mai mobilă și mai cosmopolită față de lumea rurală (deși acest lucru variază și în funcție de etniile luate în considerare sau de diferitele regiuni ale țării), este susținută de câteva monografii deschise spre surse dintre cele mai diverse (Rodica și Ioan Munteanu)[160], de studiile privind procesele de urbanizare (Pál Judit[161]), stilurile de viață urbane, tipurile de orașe din perioada interbelică (Ghizela Cosma, Mihai-Ștefan Ceaușu[162]). La București, Simion Câlția ține un curs opțional de istorie urbană. Orașul poate fi însă privit și ca un spațiu al memoriilor plurale, al variației multiculturale explorate prin istorii de viață[163], al memoriei simbolice, al relecturilor ideologice și politice, așa cum îl explorează Andrei Pippidi, într-o carte ce pune în discuție relațiile dintre memorie și istorie[164].

În ce privește lumea rurală – identificată în discursul naționalist cu „leagănul națiunii", în timp ce țăranul era privit ca exponentul ei cel mai pur –, studiile au în vedere în prezent o imagine mai puțin autarhică, interesându-se de relațiile dintre sat și oraș, de fenomenele de mobilitate și deschidere culturală, de circulația cărții (Valeriu Leu[165]), de o istorie socioeconomică (Dumitru Șandru[166]), de timpul muncii

---

158 Mihai Manoilescu, *Rostul și destinul burgheziei românești*, București, 1942; Ștefan Zeletin, *Burghezia română, originea și rolul ei istoric*, ediția a II-a, București, Editura Humanitas, 1991.

159 Cf. „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»", 34, 1997.

160 Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, *Timișoara. Monografie*, Timișoara, Mirton, 2002.

161 Pál Judit, *Procesele de urbanizare în scaunele secuiești în secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999.

162 Ghizela Cosma, *The Urban Dwelling in Inter-War Romania between Desideratum and Reality*, în „Transylvanian Review" nr. 6/1997, p. 121-137; Mihai-Ștefan Ceaușu, Emil I. Emandi, *Să nu dărâmi dacă nu știi să zidești. Contribuții de morfologie umană la cunoașterea istoriei orașului Suceava. 1388-1988*, Rădăuți-Iași, Editura Glasul Bucovinei, 1991.

163 Rostás Zoltan, *Chipurile orașului. Istorii de viață în București*, *Secolul XX*, Iași, Polirom, 2002.

164 Andrei Pippidi, *Despre statui și morminte. Pentru o teorie a istoriei simbolice*, Iași, Polirom, 2000.

165 Valeriu Leu, *Cartea și lumea rurală în Banat: 1700-1830*, Reșița, 1996.

166 Dumitru Șandru, *Satul românesc între 1918 și 1944*, Iași, Editura Cronica, 1996.

și de ritmurile ei, de evoluția tehnicilor agricole (Barbu Ștefănescu[167]) sau de familie în mediul rural[168]. Studiile de istorie a familiei sunt în general neglijate, cu excepția unor demersuri care integrează tematica familială în contextul cu deschideri interdisciplinare al demografiei istorice (Sorina Paula Bolovan) sau abordează tematica cuplului ca subiect de antropologie istorică (Cristina Ghitulescu). O contribuție importantă în această direcție reprezintă și studiile de genealogie revitalizate după 1989 mai ales în jurul lui Șt. Gorovei[169] la Iași. E vorba de o reconsiderare a raporturilor familiale și a tradiției clanice în Evul Mediu românesc, deci de o cercetare a formelor puterii din această perioadă, pe de o parte, iar, pe de altă parte, de o renaștere a unor discipline anexe ale istoriei ca heraldica și sigilografia. Ștefan Gorovei a reușit să creeze un veritabil centru de cercetări genealogice care, din 1993, editează și o revistă, *Arhiva genealogică*. Problematica generațiilor ca sursă a transferurilor simbolice sau ca domeniu de interferență cu o istorie a educației îi preocupă și pe istorici ca Lucian Nastasă[170] sau Sorin Mihai Rădulescu[171]. Se poate observa o revitalizare a demografiei istorice prin reeditarea operei lui Sabin Manuilă (Sorina și Ioan Bolovan[172]), dar și prin cercetări aplicate ca cele întreprinse de Ecaterina Negruți[173] la Iași, în relație, de această dată, cu istoria urbană.

În sfârșit, tematica identității a început în anii din urmă să integreze și subiecte de gender, ceea ce i-a obligat pe istorici să se deschidă

---

[167] Barbu Stefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, vol. I, II, Oradea, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri", 1995.

[168] Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1999.

[169] Stefan Gorovei, *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza", 1997.

[170] Lucian Nastasă, *Generație și schimbare*.

[171] Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogia românească. Istoric și bibliografie*, Brăila, Iatros, 2000.

[172] Ioan Bolovan, Sorina Bolovan (coord.), *Studies on the Historical Demography of Romania*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 1992.

[173] Ecaterina Negruți, *Structura demografică a orașelor și târgurilor din Moldova. 1800-1859*, Iași, Fundația A.D. Xenopol, 1997.

interdisciplinarității. Aș semnala un astfel de grup interdisciplinar la Cluj-Napoca. Inițiativa vine dinspre Facultatea de Studii Europene, reunind cercetători care sunt antropologi, istorici, filosofi, sociologi (Enikö Maghiary Vincze, Ghizela Cosma, Ovidiu Pecican, Adriana Băban)[174]. Interesul pentru acest domeniu a favorizat cunoașterea mișcărilor de emancipare feminine și a asociaționismului feminin[175] din România. Situația femeii în epoca Ceaușescu, cu legea anti-avort și efectele ei, privită în toate implicațiile politice și sociale, a fost studiată de Elena Bărbulescu și de Lavinia Betea[176].

Un rol stimulativ pentru o înnoire metodologică în cercetare l-a avut, fără îndoială, traducerea, încă înainte de 1989, a numeroase lucrări ale istoricilor Școlii de la *Anale*, în special la Editura Meridiane (unde au apărut lucrări de Fernand Braudel, Georges Duby, Le Roy Ladurie, Jacques Le Goff și, după 1989, ale lui Pierre Chaunu, Philip Ariès, Marc Bloch, Lucien Febvre, Roger Chartier ș.a.). Politica traducerilor, ca și cea a circulației cărților și a informației sunt capitole care ar trebui, de altfel, după opinia mea, luate în considerare într-o analiză completă. Ecouri ale Școlii de la *Anale* găsim și în deschiderea cercetării istorice spre teme antropologice ca cea a reprezentărilor timpului (Al. Zub[177], Daniel Barbu[178]) și sensibilităților (St. Lemny[179]), spre istoria culturală. Studierea mentalului colectiv și a

---

[174] Ghizela Cosma, Enikö Magyari Vincze, Ovidiu Pecican, *Prezențe feminine. Studii despre femei în România*, Cluj-Napoca, Editura Fundației Desire, 2002.

[175] Ștefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte. 1838-1929*, Iași, Editura Polirom, 2002.

[176] Un rol important au avut aici traducerile românești din autori americani care au dedicat studii sau cărți chestiunii de gender, cum ar fi Gail Kligman (*Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, București, Editura Humanitas, 2000) și Maria Bucur, dar și inițierea programelor masterale în acest domeniu, cum este cel de la Școala de Înalte Studii Administrative și Politice din București. Remarcabile cercetătoare de aici sunt Mihaela Miroiu (filosof) și Aurora Liiceanu (psiholog).

[177] Al. Zub (coord.), *Temps et changement dans l'espace roumain. Fragments d'une histoire des conduites temporelles*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza", 1996.

[178] Daniel Barbu, *Scrisoare pe nisip. Timpul și privirea în civilizația românească a secolului al XVIII-lea*, București, Antet, 1996.

[179] Stefan Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, Ed. Meridiane, 1990.

diverselor modalități de raportare la identitate, interesul pentru viața cotidiană și imagologie (Sorin Mitu[180], Toader Nicoară[181], Mihaela Grancea[182], Valeriu Leu), pentru istoria economică și socială, pentru istoria culturală (circulația cărții de pildă[183]) sau socioculturală (Cornel Sigmirean[184]) apropie mai mult istoria de câmpul interacțiunilor prin care viața diferitelor comunități se construiește în comun, o obligă să-și elaboreze discursul în funcție de alte logici decât cele ale confruntărilor sau ale perspectivelor legitimante. Istoria economică a fost și ea mult timp neglijată. Unele studii atrag însă atenția prin cantitatea de informație statistică adunată și comentată[185], altele prin luarea în considerare a problemelor de teorie și metodologie ale istoriei economice[186].

Pe de altă parte, interesul pentru istoria ideilor politice e simptomul conștientizării necesității unei repoziționări, în parte determinată și de actualitatea ideii unei Europe unite, chiar dacă rezultatele sunt parțiale și dialogul cu politologii, sociologii și antropologii care se ocupă de aceleași probleme, cu puține excepții, e cvasiabsent (lucrări ca cele ale lui Hobsbawm sau Ernest Gellner sau, mai recent, Be-

---

[180] Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, Humanitas, 1997; Sorin Mitu, Florin Gogâltan (coord.), *Viață privată și imaginar social în Transilvania*, Oradea, Cluj, Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, Muzeul Țării Crișurilor, 1996; Sorin Mitu, *Imagini europene și mentalități românești din Transilvania la începutul epocii moderne*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2000.

[181] Toader Nicoară, *Société rurale et mentalité collective en Transylvanie à l'époque moderne* (1680-1800), Paris, L'Harmattan, 2002 (în românește: *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 1998.

[182] Mihaela Grancea, *Călători străini prin principatele dunărene, Transilvania și Banat (1863-1789). Identitate și alteritate*, Sibiu, Editura Universității L. Blaga, 2002.

[183] Doru Radosav, *Carte și societate în nord-vestul Transilvaniei (sec. XVII-XIX)*, Oradea, Fundația Culturală „Cele trei Crișuri", 1995; Valeriu Leu, *Cartea și lumea rurală în Banat*, Reșița, Banatica, 1996.

[184] Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă,* Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2000.

[185] Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947.* Vol. I. *Industria*. Vol. II. *Agricultura*. Vol. III. *Monedă – credit – comerț – finanțe publice*, București: Ed. Academiei 1992, 1996, 2000.

[186] Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, Editura Enciclopedică, 1996.

nedict Anderson sunt traduse în românește, dar puțin prizate de istorici până de curând). Demersul interdisciplinar se dovedește extrem de profitabil însă atunci când e asumat ca atare și fără prejudecăți, cazul cel mai reprezentativ fiind al lui Sorin Antohi[187]. Deschiderea istoricului spre o perspectivă interdisciplinară[188] a fost determinată și de o deplasare de accent dinspre istoria politică spre istoria socială[189], de la o istorie națională, unificatoare, spre istoria socială și culturală, capabilă să absoarbă diversitatea și pluralitatea punctelor de vedere și să se deschidă inovațiilor metodologice.

Trebuie să remarcăm, în ciuda celor afirmate mai sus, disproporția existentă între încurajarea anumitor direcții și punerea în umbră a altora. Astfel, se observă un mare interes pentru domeniul relațiilor internaționale și diplomatice, în vreme ce istoria economică, viața cotidiană și cea privată au parte de un interes mult diminuat.

6. Concluzii

În ceea ce privește aspectele metodologice înnoitoare, se poate observa faptul că predomină favorizarea istoriei politice și evenimențiale, probabil deoarece aici sursele sunt mai sigure, iar baza de date existentă – mai bogată și mai sistematică. Totuși, această lucrare a subliniat inovațiile, fie ele multe sau puține. Ele sunt în strânsă legătură cu înnoirile tematice și cu libertatea recâștigată a istoricilor de a-și diversifica instrumentele metodologice. Aceste inovații au ca scop extinderea bazei de cunoștințe prin introducerea unor noi

---

[187] Sorin Antohi, *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, ediția a II-a, Iași, Polirom, 1999.

[188] Ar fi de văzut, de altfel, în ce măsură politica promovată de diferite instituții și fundații europene sau internaționale care finanțează granturi sau subvenționează proiecte a orientat sau a impulsionat nu doar cercetarea interdisciplinară, ci și privilegierea unor teme (cum ar fi cea a etniei, a confesiunii, a grupurilor marginale) sau a unor domenii ca istoria ideilor politice, relațiile internaționale, relațiile interetnice și confesionale, studiile de iudaistică etc.

[189] Ar trebui să menționăm aici apariția la Iași, în Editura Fundației Culturale Române, a „Revistei de istorie socială", sub redacția lui Răzvan Mihai Ungureanu, din care s-au publicat până în prezent două numere. Aflat sub semnul aceleiași deschideri spre interdisciplinaritate, am semnala și un studiu despre pauperitate și tratamentul ei ca fenomen social.

tipuri de surse, colaborarea cu discipline precum demografia, sociologia, psihologia, antropologia culturală și socială și, totodată, înnoirea limbajului istoricilor. Eliberarea de clișeele gândirii marxiste și de terminologia osificată a ideologiei comuniste poate fi considerată o tendință generală, deși nu ar trebui neglijate nici excepțiile. Aceste eforturi sunt ghidate mai degrabă de o logică internă decât de seducția exercitată de o retorică subordonată unor obiective exterioare (fie ele politice, ideologice sau educaționale), ceea ce indică, de asemenea, o tendință inovatoare în discursul istoriografic.

Un mare număr de tineri cercetători au contribuit semnificative la remodelarea istoriografiei moderne. Ei nu au avut încă șansa de a-și vedea publicate studiile, dar se fac văzuți în valoroase lucrări colective publicate la București, Iași și Cluj. Mulți dintre ei frecventează cursuri masterale sau scriu lucrări de doctorat în străinătate și s-au familiarizat deja cu noile tendințe în domeniu. Cu ajutorul lor, direcțiile înnoitoare din istoriografia românească se vor consolida și se vor diversifica. Așadar, există speranța că spiritul critic și dezbaterile, în aceeași măsură informate și oneste, vor înlocui manifestările tributare autoritarismului și naționalismului, încă foarte active în actuala istoriografie românească.

Să mai amintim relațiile strânse ce se pot observa între dinamica reformării învățământului și cea a cercetării. Acolo unde reforma instituției universitare a fost mai amplă, ea a avut un dublu efect pozitiv. În primul rând, a adus cercetarea mai aproape de învățământ – în sensul preocupărilor pentru didactica istoriei, iar, în al doilea rând, a încurajat formarea pe lângă catedre a unor institute de cercetare, care scot reviste proprii și organizează activitatea de cercetare bazată pe finanțări din fonduri locale, private sau internaționale. Nu ar trebui ignorată nici înființarea editurilor universitare. Schimbul activ de studenți și profesori cu universități sau instituții de cercetare străine este, ca și participarea la programe internaționale, o sursă de revitalizare și o șansă continuă de deschidere și bună conectare la istoriografia europeană și internațională, de participare la un dialog pe teme civice sau politice de actualitate, ca și la cele care privesc evoluția disciplinei, diversificarea metodologică și a câmpurilor ei de interes.

Post-scriptum 2010

Dacă ar fi să reiau azi acest studiu, aș semnala, pentru importanța pe care o au în schimbarea cadrului de discuție și cercetare a istoriei naționale, cel puțin următoarele studii de caz:

- lucrările lui Neagu Djuvara, în special *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri. 10 lecții* (Humanitas, 2008), un compendiu comprehensiv și detabuizant, cu succes la un public mai larg, succes ce recompensează erudiția și creativitatea unui istoric nonagenar, relaxat și nonconformist, care, de altfel, are contribuții interesante și la istoria aromânilor;
- deschiderea arhivelor securității (CNSAS) și a Arhivelor Naționale (contribuția esențială revenind aici directorului Dorin Dobrincu) spre zonele altădată interzise, având drept consecință publicarea unor volume de documente inedite, schimbătoare de perspectivă, în special asupra comunismului ca regim totalitar. Ele au fost urmate de apariția de studii pe tematica represiunii, dar și de analize de istorie politică sau socială, de viață cotidiană în comunism, publicate de cercetători, majoritatea tineri, din institutele de specialitate care se ocupă de istoria recentă. Istoria acestor institute e un subiect interesant în sine, dar și pentru competițiile pe care le-a generat;
- publicarea unui raport asupra holocaustului (Radu Ioanid, Tuvia Friling, Mihail E. Ionescu, Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România – *Raport final*, Ed. Polirom, Iași, 2005) și introducerea în școli a studiului acestui capitol de istorie recentă, multă vreme tabu sau cunoscut în mod trunchiat; apariția unor tineri istorici români specializați în această chestiune (Adrian Cioflâncă), care pune acut problema responsabilităților în istorie și a dificultăților de asumare a unui traumatism colectiv și individual în același timp;
- publicarea *Raportului final* al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste, Humantis, 2007 (editori: Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile) pentru bilanțul pe care acesta îl face asupra surselor privitoare la comunismul românesc și controversele publice pe care l-a generat.

Acestea au avut funcția de eveniment revelator pentru impactul politic al istoriei și memoriei, pentru raporturile concurențiale dintre cele două tipuri de discurs despre trecut și pentru potențialul conflictual al tematicilor percepute încă drept „periculoase", destabilizatoare, de evitat. Apariția unui manual al comunismului a mai dislocat uitările și tăcerile voite sau firești și oferă un ghid util profesorilor și elevilor.

A face istoria unor astfel de evenimente, care pun în cauză statutul disciplinei, al meseriei de istoric, al raporturilor lui cu societatea e un mod de abordare, cred, fertil pentru continuarea unui studiu ca cel de față. Se înțelege că, la fel de interesante ca noile tendințe de cercetare – de pildă, interesul pentru o „istorie a conceptelor" (Victor Neumann) sau pentru o istorie culturală în sens larg – mai ales la Iași, dar și la București –, sunt blocajele care continuă să existe (de pildă, cele care privesc istoria regională sau cea instituțională).

Un capitol aparte al istoriografiei recente care ar merita cercetat e cel al contribuției unor istorici străini care s-au ocupat de istoria României și al percepției lucrărilor lor în mediul academic românesc.

Nu am enumerat aici decât câteva direcții în care mi-ar fi plăcut să continui studiul de față.

Alina PAVELESCU

ROMÂNIA

Născută în 1972. Șef al Serviciului Arhive Naționale Istorice Centrale, Arhivele Naționale ale României. Lucrări: *Le Parti Communiste Roumain et la reconfiguration du champ culturel (1944–1965)*, în „Studii și materiale de istorie contemporană", 2004; *L'arrivée au pouvoir de Ceaușescu et le renouvellement des élites dans le Parti communiste roumain (1965–1969)*, în Nicolas Bauquet, François Bocholier (eds.), „Le communisme et les élites en Europe Centrale", Paris, Presses Universitaires de France, 2006; *Considerații asupra politicii de cadre a regimului Ceaușescu în deceniul al optulea*, în „Studii și materiale de istorie contemporană", Serie nouă, vol. V, 2006; *La Nation socialiste – un hybride idéologique et ses enjeux politiques*, în „Arhivele totalitarismului", în XV, nr. 54-55 (1-2)/2007.

Reconcilierea posttotalitară cu trecutul pe tărâmul istoriei publice – relația dintre arhiviști și istorici în România

Scopul prezentării de față este acela de a oferi o posibilă explicație pentru ceea ce a constituit, probabil, elementul de originalitate al activității Comisiei pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: rezistența tacită, dar tenace, cu care lucrările acesteia au fost întâmpinate de instituția Arhivelor Naționale și de o parte semnificativă a comunității arhiviștilor români. Această situație pare cu atât mai curioasă la prima vedere, cu cât, cantonându-se într-o astfel de atitudine publică, Arhivele și arhiviștii din România s-au aflat în contradicție cu etica propriei profesii – o parte importantă a căreia este facilitarea accesului public la informație –, dar și cu ideea de utilitate socială pe care profesioniștii arhivelor o au despre ei înșiși în spațiul culturii occidentale[1] (la care se aspiră și în România, cel puțin la nivel discursiv, după aderarea țării la Uniunea Europeană). În egală măsură, efectele ostilității mediului arhivistic au grevat, în opinia autoarei acestor rânduri, asupra posibilităților pe care membrii Comisiei le-au avut de a aborda într-o manieră necanonică sursa de arhivă și grevează încă, indirect, asupra articulării unei politici coerente de memorizare activă a trecutului comunist[2].

---

1 A se vedea, spre exemplu, Marc Jean, *Pour une reconnaissance sociale optimale de la profession d'archiviste. Les archivistes se questionnent sur leur avenir*, în «Archives», vol. 27, nr. 1, 1995, p. 45-53.

2 Pentru importanța intercomunicării între „canon" ca parte a memoriei active și „arhivă" ca parte a memoriei pasive, a se vedea Aleida Assman, *Canon and Archive*, în Astrid Erll, Ansgar Nünning, „Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook", Berlin/New York: de Gruyter, 2008, p. 97-107.

Explicațiile pe care vom încerca să le formulăm privesc, în esență, cultura profesională a arhiviștilor și istoricilor în România postcomunistă și vizează necesitatea, pentru cele două profesii, de a-și chestiona propriile poziționări în șantierul memoriei active a comunismului românesc.

I. Introducere

Nu putem trece la substanța argumentației înainte de a formula și a încerca un răspuns la întrebarea fondatoare a studiului nostru: de ce o reconciliere între arhiviști și istorici, în domeniul istoriei publice, este indispensabilă pentru articularea memoriei active a comunismului românesc? Pentru aceasta, voi apela la o referință mai puțin frecventată în România: conceptul de „arhivă" așa cum îl formulează filosoful Jacques Derrida.

Derrida descrie „arhiva" ca pe o realitate dinamică, a cărei principală caracteristică este aceea că, *per se*, nu este echivalentă cu „adevărul". „Adevărul" arhivei este acela pe care fiecare cititor al acesteia îl recreează în propria sa versiune, în funcție de datele socioculturale ale propriei sale inserții în realitatea istorică. Dar, atunci când explorează o arhivă, cititorul ei – istoric specializat sau amator – are nevoie, pentru a-și apropria „adevărul" într-o formulă cât mai adecvată, să înțeleagă *cum*, *de către cine* și *de ce* acea arhivă a fost constituită. O abordare necontextualizată sau inadecvat contextualizată riscă să-l conducă la interpretarea eronată a „urmelor" istorice despre care arhiva dă socoteală[3].

Această viziune dinamică asupra arhivei, ca loc al memoriei vii, care se reconstruiește și se (re)definește în procesul de permanentă intercomunicare între diferiții actori ai memoriei sociale, accentuează rolul esențial al arhivistului în „modelarea" semnificațiilor documentului și, implicit, a discursului istoric. Ea corespunde ideii ce se află la originea acestei prezentări: aceea că, pentru a înțelege arhiva, istoricul are nevoie de o permanentă relație de comunicare cu arhi-

[3] Jacques Derrida, *Archive Fever. A Freudiain Impression,* translated by Eric Prenowitz, The University of Chicago Press, 1995, p. 97-101.

vistul, a cărui poziționare față de arhivă nu o poate ignora fără riscul de a-și rata propriul demers profesional.

În literatura de specialitate[4], tratând asupra domeniului bine circumscris al istoriei publice, relația dintre arhiviști și istorici este descrisă în termeni de *competiție* (pentru acces pe piața muncii și la resurse financiare, pentru roluri sociale și vizibilitatea profesiei). Acest model este însă, deocamdată, inaplicabil în România, în primul rând pentru că aici istoria publică nu este încă un domeniu bine definit. Adeseori, terenul istoriei publice și cel al istoriei academice sunt, pur și simplu, confundate, iar protagoniștii sunt invariabil aceiași, aflați într-o ipostază profesională care nu este percepută public ca fiind dublă, ci continuă[5]. O a doua cauză, pe care o voi analiza în principal aici, rezidă în specificitățile locale ale celor două culturi profesionale, a arhiviștilor și a istoricilor, percepția – mai puțin la nivelul publicului, dar pregnant la nivelul relaționării între cele două categorii profesionale – situându-se pe terenul *opoziției de interese*. Explicația trebuie căutată, credem noi, în evoluțiile istorice ale celor două profesii, evoluții parțial divergente în România comunistă și, din păcate, total divergente în postcomunism.

Înainte de a trece la analiză, se impune o precizare metodologică: considerațiile noastre pleacă de la constatarea existenței unor stereotipii în reprezentările sociale[6] ale celor două comunități profesionale în postcomunism. Prezentul demers nu își propune însă să cuantifice proporția în care aceste reprezentări subiective se verifică în reali-

---

[4] Citățm, selectiv, în acest sens, din bibliografia revistei „The Public Historian": Richard J. Cox, *Archivists and Public Historians in the United States*, în „The Public Historian", vol. 8, nr. 3, summer 1986, p. 29-45; Edward Weldon, *Archives and the Practice of Public History*, în „The Public Historian", vol. 4, nr. 3, summer, 1982, p. 49-58; Lawrence J. McCrank, *Public Historians in the Information Professions: Problems in Education and Credentials*, în „The Public Historian", vol. 7, nr. 3, summer 1985, p. 7-22. A se vedea, de asemenea, pentru o abordare europeană, Vincent Duclert, *Les historiens et les archives*, în „Genèses", nr. 36, septembre 1999, p. 132-161.

[5] Am avut ocazia să detaliez acest subiect în Alina Tudor-Pavelescu, *Politică, memorie, istorie: istoriografia comunismului românesc după 1989*, în „Revista istorică", Serie nouă, vol. XVII, nr. 1- 4, ianuarie-august 2006, p. 36-41.

[6] Pentru explicația conceptului de „reprezentare socială", a se vedea Serge Moscovici, *Psihologia socială sau mașina de fabricat zei*, Iași, Editura Polirom, 1994, p. 20-62.

tatea socială. Scopul său este doar acela de a evalua efectele acestor reprezentări în relația de comunicare bilaterală.

II. Particularitățile relației arhiviști-istorici în România postcomunistă

Divergența pe care o aminteam mai sus își are originea în modurile diferite în care cele două profesii își reprezintă și își asumă rolurile lor sociale. În acest context, reprezentările pe care istoricii le au despre profesia lor și despre rolul comunității lor profesionale au avantajul de a beneficia de o continuitate evidentă: ele își au originea în fenomenele culturale și sociale care au fondat conceptul de stat național modern, au suferit o transformare – dar nu o ruptură – în perioada comunistă și și-au regăsit firul conducător în postcomunism. Din acest punct de vedere, profesia de istoric este, în România postcomunistă, într-o etapă de readaptare, dar nu de reconversie totală a propriilor reprezentări privind rolul social pe care îl îndeplinește. Situația statutului și rolului social al profesiei de arhivist prezintă, dimpotrivă, tabloul a cel puțin două rupturi radicale: una ce ține de evoluția sa istorică în ansamblul societății românești (trecerea de la statutul de profesie intelectuală la acela de parte a aparatului represiv al sistemului comunist, ale cărei efecte nu s-au încheiat încă nici astăzi); cealaltă ținând de evoluția arhivisticii și a profesiei de arhivist în plan internațional, cu precădere de la începutul anilor '80[7] (trecerea de la statutul de „știință auxiliară a istoriei" la acela de parte integrantă a sistemului administrației publice, cu împrumuturi epistemologice semnificative din management și științele informației). Aceste două rupturi majore au ca efect o criză de identitate profesională a arhiviștilor români, a cărei profunzime poate fi cel mai bine sesizată în contextul crizei generale a arhivisticii ca disciplină de studiu în România postcomunistă.

O primă consecință a acestei situații derivă din faptul că istoricii români sunt, cu siguranță, nu doar mai pregătiți, dar și întru câtva

[7] A se vedea, spre exemplu, Berndt Fredriksson, *The Changing Role of Archivists in the Contemporary Society*, în „Comma", nr. 1-2, 2002, p. 37-43.

condiționați de cultura lor profesională pentru asumarea unui rol civic militant. În ceea ce îi privește, vocația „mesianică" specifică inteligheției est-europene s-a regăsit și în rolul privilegiat pe care regimul comunist al lui Nicolae Ceaușescu l-a rezervat acestei categorii profesionale în ansamblul eforturilor sale propagandistice. Asumarea publică în postcomunism a unor angajamente civice cu implicații politice – așa cum este susținerea cu argumente din propriul câmp profesional a inițiativei politice de condamnare a regimului comunist – nu a reprezentat, în consecință, la nivelul reprezentării sociale a propriului rol, un element de ruptură, ci, mai degrabă, unul de continuitate.

Desigur, există și un revers al medaliei, reprezentat de lipsa de frontiere precise între spațiul culturii academice și acela al militantismului civic[8], care subminează într-o măsură semnificativă înțelegerea de către istorici, din interiorul profesiei, a semnificațiilor reale pe care ar trebui să o dea propriului demers public[9]. Din acest punct de vedere, confundarea unui discurs ce ține de registrul istoriei publice cu discursul academic reprezintă o trăsătură distinctă a profesiei de istoric în România postcomunistă, anterioară deciziei politice de condamnare a crimelor comunismului pe baza unui raport realizat cu argumente istorice. Această nouă evoluție nu a modificat, așadar, în mod radical structura câmpului profesional, ci doar a potențat forțele concurențiale din interiorul acestuia, reajustând raporturile de putere simbolică.

O a doua caracteristică a profesiei de istoric în România postcomunistă, derivată direct din lipsa frontierelor clare între discursul mesianic-justițiar al militantismului civic și discursul academic, este relația disproporționată pe care istoricii români o au, în postcomu-

---

[8] Vezi, pentru o definiție a acestei frontiere, François Bédarida, *Les responsabilités de l'historien „expert"*, în „Passés recomposés. Champs et chantiers de l'histoire", Paris, Editions Autrement, Série Mutations, no. 150/151, p. 136-144.

[9] A se vedea în acest sens polemica referitoare la „valoarea științifică" a Raportului Tismăneanu, al cărei protagonist principal este Dinu C. Giurescu; cf. *Istoricii au decis să realizeze o analiză a comunismului în România*, în *Ziua*, 31 martie 2007, http://www.ziua.net/display.php?data=2007-03-31&id=218468, consultat la 3 octombrie 2009.

nism, cu arhiva și cu documentul de arhivă. Totemizarea documentului de arhivă, învestit cu putere revelatoare și atotexplicativă, este un fenomen general în istoriografiile est-europene de după căderea comunismului[10]. Acesta a fost depășit până la sfârșitul anilor '90 în istoriografiile central-europene, dar nu și în România. Întârzierea istoriografiei românești a comunismului în această formă de manifestare are, credem noi, o explicație legată direct de politicile guvernelor României postcomuniste de a întârzia, îngreuna sau chiar refuza accesul la arhivele istoriei recente, atât în mod formal, prin conținutul Legii 16/1996 a Arhivelor Naționale, cât și informal, prin tolerarea tacită ori chiar încurajarea abuzului și a lipsei de transparență din partea autorității responsabile. Accesul la arhive devine, în acest context, pentru istoricul român al comunismului, o resursă de putere simbolică și prima garanție a posibilității sale de a asuma un rol politic și social. El devine, ca atare, aproape singura preocupare a istoricilor în legătură cu arhivele trecutului recent. Chestiunile legate de impactul teoriei arhivistice (complet subdezvoltată în acest moment în România) asupra contextului arhivării – și deci al regăsirii și studierii – documentelor sau cele privind resursele economice alocate administrării Arhivelor le sunt cvasinecunoscute. Interesul pentru construirea unei memorii oficiale a comunismului românesc trece, astfel, în mod preponderent, printr-o cruciadă a obținerii accesului la arhive, care pleacă de la prezumarea axiomatică a relei-credințe a arhiviștilor și care ocultează complet dezbaterile referitoare la capacitatea Arhivelor ca instituție și a arhiviștilor drept corp profesional de a face față provocărilor metodologice și practice ale deschiderii arhivelor istoriei recente.

În ceea ce privește câmpul profesional al arhivisticii românești, acesta arată, în mod doar aparent surprinzător, după 1989, un dezinteres manifest față de definirea etică și epistemologică a propriilor sale poziții. Explicațiile sunt multiple și țin, în principal, de evoluția contorsionată a profesiei de arhivist în România comunistă și postcomunistă.

---

[10] Vezi Etienne François, *Les „trésors" de la STASI ou le mirage des archives*, în „Passés recomposés…", p. 145-151.

Profesia de arhivist – mai recent definită într-o manieră de sine stătătoare[11] – a avut o evoluție diferită de aceea a câmpului istoriografic: arhivistul este produsul unei culturi birocratice, prin definiție conservatoare, pe care se grefează cu ușurință reziduul reprezentării comuniste a arhivei ca „secret" ce trebuie păstrat și, în consecință, a arhivistului ca „gardian al secretelor" din arhivă. Pentru un astfel de arhivist, accesul liber la arhive reprezintă o amenințare, nu doar față de niște resurse informaționale la care se raportează în mod patrimonial, ci, mai mult decât atât, o amenințare la adresa identității sale profesionale.

Divergența între arhiviștii și istoricii români în jurul resursei de putere simbolică pe care o reprezintă documentul de arhivă are rădăcini în primul rând în istoria recentă a țării. Sistemul arhivistic românesc a trecut, la începutul anilor '50, printr-un proces de sovietizare intensă, încă insuficient asumat de comunitatea profesională și aproape deloc studiat în postcomunism. Acest proces a condus la distanțarea cvasitotală a culturii profesionale a arhiviștilor români de ideea de serviciu public, specifică evoluțiilor profesiei în spațiul occidental, redirecționând-o către cultul secretomaniei, naționalism exacerbat și asocierea inadecvată a lipsei de transparență instituțională cu necesitatea păstrării secretului de stat. Toate aceste trăsături sunt prezente încă și astăzi în interiorul culturii profesionale a arhiviștilor români.

Aceeași divergență este însă, în mod paradoxal, potențată și de evoluțiile moderne ale profesiei de arhivist, care nu sunt specifice doar spațiului ex-comunist. Acestea conduc spre o individualizare tot mai accentuată a profesiei de arhivist în raport cu aceea de istoric, începând chiar de la nivelul formării profesionale. Curricula școlilor de arhivistică tinde, la nivel internațional, să se concentreze tot mai mult pe pregătirea unor administratori ai informației și să minimalizeze partea de pregătire în istorie. Translarea rolului arhivisticii din

[11] Pentru întârzierile în definirea statutului epistemologic al arhivisticii românești, este semnificativ faptul că primul (și până în prezent, singurul) manual românesc de arhivistică a fost publicat la începutul anilor '70, iar substanța lui se reclamă, în mod preponderent, de la arhivistica sovietică. Vezi Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970.

postura de „auxiliar al istoriei" în aceea de auxiliar al managementului organizațional aduce o ruptură semnificativă în reprezentarea socială a rolului arhivistului: acesta devine, din rezervatar pasiv al unei istorii naționale, actor activ al stocării, prezervării și diseminării micromemoriilor diverselor grupuri sociale sau profesionale. Dezbaterile asupra limitelor în care arhivistica se poate distanța de istorie fără a se înstrăina complet de propria sa substanță nu lipsesc din câmpul profesional[12], dar, date fiind în special presiunile pieței muncii, relația tradițională între arhiviști și istorici se regăsește tot mai mult cantonată în spațiul îngust al Arhivelor Naționale. Acestea tind să capete aspectul unor oaze subfinanțate ale „luxului cultural" subvenționat de stat – și condiționat direct de măsura în care acesta înțelege importanța susținerii istoriei publice[13].

În România, efectele conjugate ale comunismului și ale evoluțiilor postmoderne în reprezentările memoriei/memoriilor sociale[14] au, asupra profesiei de arhivist, un efect de caricatură. Pe fundalul lipsei oricărei dezbateri asupra conținutului cultural și etic al profesiei de arhivist, afilierea curioasă, în 1992, a nou-înființatei Facultăți de Arhivistică la Academia de Poliție din București releva – situația este aceeași și astăzi – dintr-o mentalitate tributară concepției comuniste asupra profesiei, aceea de „gardian" al secretului de stat. Pe acest fundal s-a produs, în intervalul de douăzeci de ani, o reînchistare ciclică a profesiei și a comunității profesionale în propria neputință de a-și reașeza temeliile printr-o corectă relaționare – condiționată de o analiză comparativă cu evoluțiile analoage din spațiul democratic – cu mediul profesional internațional. Și, tot pe același fundal al refuzului de autoevaluare critică, „modernitatea" profesiei de arhivist a fost interiorizată de noile generații de arhiviști români într-o manieră defectuoasă, ca respingere a implicării active în spațiul istoriei publice, refuz al adecvării la evoluțiile societății postcomuniste și minimalizarea importanței culturii istorice a arhivistului ca fiind

---

[12] Cf. Berndt Frederiksson, *art. cit.*, p. 42.

[13] Cf. Richard J. Cox, *art. cit.*, p. 34-38.

[14] Cf. Joan M. Schwartz, Terry Cook, *Archives, Records and Power: The Making of Modern Memory*, în „Archival Science", nr. 11-2, 2002, p. 1-19.

desuetă și neconcordantă cu conținutul social al profesiei. Rezultatul acestei reprezentări disonante a rolului și statutului profesiei este, pe de o parte, absența cvasitotală a „vocii" arhiviștilor în spațiul dezbaterilor publice ale României postcomuniste, iar, pe de altă parte, instaurarea unei comodități profesionale care asociază arhiva închisă cu arhiva bine conservată și lărgirea accesului public la documentele de arhivă cu periclitarea existenței fizice a acestora.

În condițiile pe care le-am descris mai sus, relația divergentă între arhiviștii și istoricii români se traduce atât prin mefiență reciprocă, cât și prin ignorarea reciprocă a rolului social pe care îl îndeplinește „celălalt", un celălalt reprezentat în termeni de rivalitate malefică. Arhivistul îl percepe pe istoric ca pe un „atentator" la secretele pe care el trebuie să le păzească. De aici, reacția defensivă, adeseori agresivă, care naște reciprocitate. La rândul său, istoricul ia act de această mentalitate a arhivistului, pe care însă nu o analizează obiectiv și la care răspunde în mod mecanic printr-o mefiență față de contactul profesional nemediat de terți (de preferință, terți aflați în poziție de autoritate politică).

Drept urmare a acestei rupturi aproape totale de comunicare, istoricul pătrunde în arhivă ignorând procesele subiective de selecție intelectuală care îl determină pe arhivist să trateze documentul, în momentul arhivării sale, într-un anumit fel, și nu în altul. Ignorarea acestui element face ca, cel mai adesea, istoricii români ai comunismului să rateze demersul de înțelegere a semnificațiilor complete pe care arhiva ar trebui să le restituie, atunci când este chestionată în contextul producerii ei. Efectul acestei lacune asupra articulării unei memorii sociale a comunismului românesc este direct, imediat și se perpetuează până la eliminarea cauzei sale primare: incomunicabilitatea dintre cele două câmpuri profesionale.

Concluzia I: **Reconcilierea profesională dintre arhiviști și istorici este indispensabilă pentru ambele părți.**

Arhiviștii au nevoie de istorici nu neapărat pentru a-și defini identitatea profesională (prin această probă de rezistență nu vor putea trece decât singuri), ci pentru a putea organiza un lobby eficient în favoarea recunoașterii publice a acestei identități, în scopul de a dobândi vizibilitate socială și a promova către palierul politic nevoia

de investiție materială în administrarea eficientă a arhivelor (accesul public la arhive costă, o realitate pe care cei mai mulți istorici nu o conștientizează la adevărata sa dimensiune și, ca atare, nu o pot include în strategiile lor de liberalizare a accesului la documente). Pentru aceasta, trebuie ca arhiviștii să renunțe la mentalitatea de „gardieni" și să aibă o strategie pragmatică de apropiere de nevoile culturale și civice ale societății în mijlocul căreia funcționează.

Istoricii, la rândul lor, au nevoie de arhiviști nu doar ca să poată ajunge la documente (acest obiectiv poate fi, de altfel, atins într-un mod mai eficient prin promovarea unei legislații realmente democratice), ci pentru a înțelege contextul în care evoluează arhiva, pentru a înțelege mecanismele (corecte sau eronate, condiționate sau nu de ideologia politică) ce au dus la păstrarea unor documente, respectiv la eliminarea/distrugerea altora. Cu atât mai mult, cu cât, pentru istoria regimurilor comuniste, acest demers de „arheologie a arhivelor"[15] este o premisă esențială a analizei istorice.

Concluzia II: **Reconcilierea între arhiviști și istorici ar trebui să preceadă orice strategie publică de memorizare a comunismului, astfel încât ambele profesii să poată fi actori cu statut egal în acest efort.**

Societățile postcomuniste au nevoie de capacitarea arhiviștilor de a participa efectiv la construirea unei strategii de memorizare a comunismului. În măsura în care cultura lor profesională este suficient de curățată de reziduurile comunismului – și după o prealabilă și necesară „decomunizare" a reprezentărilor sociale pe care câmpul profesional le are despre el însuși – arhiviștii ar trebui să fie niște participanți activi încă din faza de concepere a unei asemenea strategii. E nevoie, în interiorul acestor societăți, de o colaborare între arhiviști și istorici, o colaborare deschisă, conștientizată ca atare, asumată reciproc și stabilită pe principii de etică profesională, care să fie recunoscute de ambele părți.

Revenind la Derrida, voi încheia citând din definiția pe care acesta o dă pentru „febra arhivelor": *L'Un se garde de l'Autre pour se faire*

[15] În sensul dat de Michel Foucault, *L'archéologie du savoir*, Paris, Editions Gallimard, 1969, p. 173-180.

violence [„Unul se protejează de Celălalt pentru a se violenta pe sine"][16]. În mod ironic, în cazul arhiviștilor și istoricilor români, această formulă s-a verificat, din păcate, *au pied de la lettre* pe parcursul derulării activității Comisiei pentru Analiza Dictaturii Comuniste. A funcționat logica mefienței reciproce, dusă până la războiul deschis, iar în interiorul fiecăreia dintre cele două profesii s-au purtat, în paralel, bătălii de poziții, deschise (cazul istoricilor) ori subterane (cazul arhiviștilor). Aceste bătălii au avut, în ambele cazuri, o miză mai degrabă ideologică, dar au fost lipsite de consecințe reale în planul transformării culturii profesionale. Până în prezent, din cauza divergenței în reprezentarea rolurilor lor sociale, o strategie de colaborare între istorici și arhiviști, în domeniul memorizării comunismului, nu a fost nici posibilă și nici măcar avută în vedere. Aceasta devine însă tot mai necesară, pe măsură ce reflecția asupra semnificației deschiderii arhivelor comunismului înaintează și se așteaptă să producă efecte, atât în plan epistemologic, cât și în plan social.

Este, probabil, una dintre cele mai semnificative lecții pe care condamnarea politică a regimului comunist din România – cu urmările sau lipsa ei de urmări în plan social – ar putea-o oferi pentru cei care, într-un spațiu înrudit ca istorie, inaugurează o experiență similară.

---

[16] Jacques Derrida, *op. cit.*, p. 84.

Cristian VASILE

ROMÂNIA

Născut în 1976. Este cercetător științific în cadrul Programului România și Europa în secolul XX, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din București. Lucrări: *Literatura și artele în România comunistă, 1948–1953*, Editura Humanitas, 2010; *Perfectul acrobat. Leonte Răutu, măștile răului* (în colaborare cu Vladimir Tismăneanu), Editura Humanitas, 2008; *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist,* Editura Curtea Veche, 2005. Este coeditor, împreună cu Vl. Tismăneanu și Dorin Dobrincu, al *Raportului final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, Humanitas, 2007.

Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste și accesul la arhivele comunismului românesc

Obiectivul principal al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (CPADCR sau Comisia Tismăneanu) – specificat și în Decizia președintelui Traian Băsescu din 21 aprilie 2006 de înființare a sa – a fost acela de „elaborare a unei sinteze științifice privind instituțiile și metodele care au făcut posibile abuzurile și crimele regimului comunist din România de la înființarea sa și până la Revoluția din decembrie 1989". Prin urmare, Comisia și-a propus analizarea principalelor instituții care au permis „perpetuarea dictaturii comuniste și încălcările flagrante ale drepturilor omului, precum și rolul unor personalități politice în menținerea și funcționarea acestui sistem"[1]. A fost rațiunea de a fi a Comisiei, însă mulți dintre criticii *Raportului final* au ignorat aceste obiective, oarecum limitate, pretinzând CPADCR nu doar o condamnare simbolică a regimului comunist, ci acțiuni, manifestări etc. de mai mare amploare, care nu se circumscriau în limitele mandatului acordat de președintele României. Mi se pare foarte important să subliniez acest aspect al atribuțiilor restrânse, precum și o anumită similitudine între constituirea CPADCR și Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România. Scopul CISHR a fost tot stabilirea adevărului – a celui privind eveni-

[1] Vladimir Tismaneanu, „Democracy and Memory: Romania Confronts Its Communist Past", in *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, May 2008, vol. 617, no. 1, p. 166-167.

mentele petrecute în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, dar și a celor premergătoare tragediei holocaustului. Aș spune însă că, spre deosebire de precedenta comisie, Comisia Tismăneanu a avut o marjă de manevră mai limitată, a funcționat în condiții mai dificile: a avut la dispoziție mai puțin de un an de zile pentru a cerceta în arhive și a finaliza *Raportul* său (doar șase-șapte luni), nu a beneficiat de o hotărâre de guvern care să îi consfințească existența (a luat ființă în contextul unei stări de tensiune între cele două Palate: Victoria și Cotroceni); de aici și fondurile limitate, precum și imposibilitatea documentării în arhive din afara României în perioada de funcționare a Comisiei (totuși, anterior, membri și experți ai CPADCR beneficiaseră de stagii de cercetare în arhive și biblioteci din străinătate).

Arhivele erau importante pentru membrii și experții Comisiei din mai multe motive. Chiar și după mai bine de un deceniu, după 1989, multe crime săvârșite în anii postbelici au fost ascunse sau negate, iar importante arhive, inclusiv o parte însemnată a arhivelor Partidului Comunist, au rămas inaccesibile pentru cercetătorii istoriei recente. În mai multe rânduri, istoricii au fost împiedicați în tentativa lor de a cerceta trecutul comunist, în timp ce unele victime ale regimului totalitar – din cauza unui acces restrictiv la documente – nu au putut proba nici natura politică a detenției suferite, nici maniera profund nedreaptă în care li s-au confiscat proprietăți, imobile etc.[2] Articolul meu își propune să treacă în revistă succesele și eșecurile CPADCR în tentativa din anul 2006 de a încuraja și a înlesni declasificarea documentelor de interes public și să insiste asupra cauzelor care au determinat menținerea unor deținători de arhive pe poziții ostile cercetării istorice.

Au existat și obiective secundare ale Comisiei, derivate din obiectivul principal sau care s-au cristalizat pe parcursul activității din 2006: deschiderea arhivelor privitoare la regimul comunist; demili-

[2] Cristian Vasile, „The Presidential Commission for the Analysis of the Communist Dictatorship in Romania (PCACDR): Scholarship and Public Memory", Paper presented at the International Conference titled *Remembrance, History, and Justice: Coming to Terms with Traumatic Pasts in Democratic Societies*, Washington D.C., November 11, 2010.

tarizarea Arhivelor Naționale (sau, cu o exprimare mai blândă, *scoaterea Arhivelor Naționale ale României din subordinea Ministerului Administrației și Internelor*, dependență stabilită în 1951, în plin stalinism); susținerea CNSAS în disputa cu serviciile de informații în chestiunea documentelor care trebuie predate; un cadru instituțional mai favorabil pentru cercetarea istoriografică, pentru noua generație de tineri istorici; părăsirea perspectivei românocentrice, care s-a vădit și prin includerea în Comisie a mai multor membri și experți români de altă naționalitate, din rândul minorităților naționale, care au și scris subcapitolele privitoare la raporturile dintre etnia din care fac parte și regimul comunist. Până la acel moment, experții noștri româno-maghiari – dar nu numai ei – s-au plâns de diverse piedici pe care le-au întâmpinat la filialele județene ale Arhivelor Naționale, multe motivate și de puseuri naționaliste venite din partea conducătorilor de instituții arhivistice. De altfel, această abandonare a perspectivei de a scrie istoria, forjată în anii național-stalinismului ceaușist, a fost motivația multor critici vehemente, venite dinspre zona extremistă, dinspre Corneliu Vadim Tudor și publicațiile sale, dar și dinspre o dreaptă radicală ortodoxistă. A fost stigmatizat chiar președintele Comisiei, Vladimir Tismăneanu, pentru evreitatea lui, adăugându-se în mod fals că nici Academia Română, văzută ca instituție fundamentală *a românilor*, nici vreun istoric *academician* nu au fost convocați să participe la opera de elaborare a *Raportului final*. De fapt, în Comisie, alături de Vladimir Tismăneanu s-au aflat chiar președintele Secției de științe istorice și arheologie a Academiei, profesorul Alexandru Zub, precum și tineri istorici din institutele de cercetare ale Academiei: Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iași, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din București, Institutul de Cercetări Socioumane „Gheorghe Șincai" din Târgu-Mureș, dar s-au aflat – este adevărat – și români și maghiari, ortodocși, dar și cercetători de alte confesiuni[3].

De fapt, prin componența Comisiei (multietnică, multiconfesională) și prin conținutul *Raportului final*, CPADCR a accentuat o altă

[3] „Cine a scris Raportul Tismăneanu", în *Revista 22*, 3 ianuarie 2007.

definiție a națiunii decât cea care era obișnuită, dominantă (adică definiția etnică). Poate fără să vrea, Comisia a definit națiunea din punct de vedere civic; a produs un raport pentru o națiune civică și a socotit că pentru a fi român nu trebuie să fii neapărat de naționalitate română, ortodox, alb ș.a.m.d. Evident că vacarmul din Parlament, urletele naționaliste de dinainte și mai ales de după 18 decembrie 2006 au și descurajat pe mulți; nu au existat foarte mulți apărători ai Comisiei. Dar era de înțeles ca pentru genul acesta specific de critici, diversitatea (culturală, confesională, etnică sau de altă natură) să fi deranjat cel mai mult. Iar naționalismul criticilor de acest fel are rădăcini (și) în perioada ceaușistă. De altfel, una dintre mizele celor care au scris acest *Raport* a fost tocmai evidențierea faptului că după 1964 nu a existat o Securitate „patriotică", „națională", iar unii membri ai Comisiei nu s-au sfiit să îl corecteze (delicat sau mai puțin delicat) chiar pe șeful statului, atunci când lăsa impresia că îmbrățișează o astfel de delimitare în istoria poliției politice comuniste. *Raportul final* nu a fost scris de persoane care să accepte ușor să se transforme în docile unelte politice în mâinile președintelui României, și acest lucru este dovedit inclusiv de ceea ce au scris unii membri ai Comisiei și ai grupului de experți, în intervalul 2004–2007, în cotidiene și în presa culturală, atât în legatură cu situația Arhivelor Naționale, a menținerii la conducere a unor personaje numite în timpul guvernării PSD, care nu au dat deloc dovadă de transparență, cât și cu amânarea de către Ministerul Administrației și Internelor, controlat atunci de Partidul Democrat[-Liberal], prin Vasile Blaga, a modificării cadrului legislativ referitor la arhive.

Auspiciile în care a funcționat Comisia nu erau dintre cele mai bune; exista un conflict între palate, între PNL, șeful guvernului, pe de o parte, și Traian Băsescu și PD (ulterior PDL), de cealaltă parte. Inițial, au existat și unele probleme de comunicare în interiorul Comisiei și între Comisie, pe de o parte, și Președinție și instituțiile arhivistice, de cealaltă parte. Această situație s-a reglementat repede, însă trebuie spus că nu am simțit o foarte mare empatie din partea consilierilor prezidențiali, care proveneau din mediul militar, pentru demersul Comisiei de a avea acces la cât mai multe arhive. Sigur, de cele mai multe ori dl Sergiu Medar, consilier prezidențial la Departamentul de

Securitate Națională, ne-a sprijinit în dese rânduri. Dar unele discuții cu adjuncții săi erau cel puțin stranii – cu dl general Constantin Degeratu, consilier de stat la același departament, căci erau conversații din care aveai impresia că vechiul regim, cel puțin pe anumite paliere, nu este privit ca un moment dramatic, de ruptură. O discuție ciudată am avut și cu dl Claudiu Săftoiu (legată de arhiva SIE), care – atunci nu puteam decât bănui – se pregătea deja pentru șefia acestui serviciu de informații. Aproximativ la jumătatea lui mai 2006 o listă cu solicitările arhivistice ale Comisiei a plecat spre instituțiile deținătoare de documente privitoare la comunismul românesc.

La două luni de la constituirea Comisiei și în urma unei audiențe la ministrul Vasile Blaga – desfășurată la 14 iunie 2006 –, experții noștri aveau acces la Arhivele Naționale, un acces privilegiat și consistent, dar în niciun caz complet. Aveam să aflăm ulterior mai multe detalii despre dosarele care ni s-au ascuns. Mai întâi se cuvin câteva considerații pe marginea legislației privitoare la Arhivele Naționale. Legea privind Arhivele Naționale din 1996 i-a nemulțumit în cel mai înalt grad pe mulți istorici, deoarece a restricționat accesul la documentele emise cu mai puțin de 30 de ani în urmă; exista o portiță legală, în sensul că directorul general al Arhivelor poate permite studierea acestor documente. Dar legea a creat o restrânsă categorie de favorizați, de regulă angajați sau foști angajați ai Arhivelor Naționale, care au putut vedea și edita documente altminteri inaccesibile celorlalți cercetători. Stelian Tănase a obținut acces la astfel de documente sau la altele prin presiune mediatică, mizând și pe faptul că era o persoană publică, moderator de televiziune etc. Comisia a insistat ca documentele odată studiate de membri și experții săi să fie publice, accesibile pentru toți cercetătorii. Și așa s-a și întâmplat. În principal cu fondul CC al PCR – Secțiile Cancelarie, Propagandă și Agitație, Secția Economică, Relații Externe ș.a.m.d. Directorul general de atunci, Corneliu Mihail Lungu, s-a arătat foarte cooperant, dar, câteodată, mai mult la nivel declarativ. Prin urmare, a trebuit să facem o intensă presiune, inclusiv mediatică, pentru a obține acces la anumite fonduri (fondul 3 – UTC, de exemplu). Am încercat fără succes să studiem dosarul de cadre al lui Ion Iliescu, și nu numai al lui. Acum, datorită unei anchete interne a conducerii Arhivelor, succesorii lui C.M. Lungu au descoperit urme

ale acestui dosar, care ar fi fost văzut chiar de director, fără ca experții CPADCR să îl poată cerceta[4].

Ni s-a reproșat că această insistență de a obține dosarele privitoare la Ion Iliescu este o obsesie politică, o manevră de a lovi în fostul președinte. Cu toate acestea, se uită faptul că Ion Iliescu a făcut parte din nomenclatura Comitetului Central, a fost secretar al CC, șef al Secției de propagandă, membru în Biroul CC al UTM, ministru al tineretului ș.a.m.d.[5] Or, CPADCR a fost înființată în luna aprilie 2006 tocmai cu scopul de a întocmi un raport sintetic care să furnizeze date consistente – folosind în special arhivele – privind instituțiile și metodele care au permis consolidarea și menținerea regimului totalitar și să aducă informații relevante despre rolul diverșilor oficiali comuniști în susținerea și perpetuarea sistemului dictatorial. Însă, atât funcțiile deținute înainte de 1989 de Ion Iliescu, cât și comportamentul deținătorilor de arhive sub regimul postcomunist Iliescu (cazul Berevoiești, unde au fost arse și îngropate documente ale Securității etc.) ne îndreptățeau să privim asupra biografiei sale politice. În mod curios, deși Ion Iliescu s-a considerat urmărit, marginalizat și supravegheat de Securitate după 1971, după 1989 nu a fost – la nivel public – în niciun fel interesat să își vadă dosarul de urmărire informativă întocmit de fosta poliție politică; or, dacă acest dosar lipsește, să se intereseze din ce motive nu se regăsește în Arhiva SRI. Dimpotrivă, Ion Iliescu a păstrat tăcerea în legătură cu această chestiune.

Evident, la Arhivele Naționale am căutat documente privind represiunea, numărul victimelor etc. În interiorul Comisiei, dl Romulus Rusan[6] a fost unul dintre cei care au pledat cel mai energic pentru acces nu numai la Arhivele Naționale, ci și la Arhiva Ministerului de

---

[4] Mirela Corlățan, „Dosarul lui Iliescu, citit și xeroxat înainte să dispară", în *Evenimentul zilei*, joi, 5 august 2010. http://www.evz.ro/detalii/stiri/dosarul-lui-iliescu-citit-si-xeroxat-inainte-sa-dispara-902367.html.

[5] Liviu Marius Bejenaru, Clara Cosmineanu-Mareș, Florica Dobre (coord.), Monica Grigore, Alina Ilinca, Oana Ionel, Nicoleta Ionescu-Gură, Elisabeta Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, *Membrii CC al PCR. Dicționar*, studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gură, CNSAS-Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 322–323 (articolul despre Ion Iliescu).

[6] Animator al Fundației Academia Civică și editor al seriei *Analele Sighet*.

Interne (Arhiva aparatului central al MI), în dorința de a se depista mai ales urme ale celor reținuți prin decizii administrative și a se înainta în direcția reconstituirii cu cât mai mare acuratețe a numărului populației concentraționare. Arhiva Ministerului de Interne era de interes și pentru doamna profesoară Gail Kligman, autoarea unui volum privind politicile pronataliste represive ale regimului Ceaușescu[7]. De altfel, acest subiect al numărului de femei decedate în urma unor încercări eșuate de avort a fost evocat chiar de președintele Traian Băsescu în discuțiile cu Vladimir Tismăneanu la momentul când politologului româno-american i s-a propus președinția Comisiei.

CPADCR a încercat să ajungă la documente relevante cuprinse în arhiva Ministerului Sănătății, documente care să facă referire la politica pronatalistă abuzivă a lui N. Ceaușescu, la combaterea avorturilor în baza legii nr. 770 din 1 octombrie 1966, dar și la statistici despre copiii bolnavi de SIDA. Cu toate acestea, prof. Gail Kligman a obținut puține informații din arhiva Ministerului; practic nu a avut acces la acest fond arhivistic; totuși, insistențele cercetătorilor au dat roade mai târziu. În 2007, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România (IICCR) a avut un succes mai mare și a semnat chiar un protocol cu Ministerul, condus atunci de Eugen Nicolăescu, coleg de partid cu Marius Oprea, președintele de atunci al IICCR. Astfel, cercetători ai IICCR sau cercetători asociați, precum Florin S. Soare, au putut avea acces la documente extrem de importante, iar recent a apărut un volum sub egida IICCMER – instituție creată în urma reorganizării IICCR – despre avorturi[8].

Inițial ni s-a permis accesul, atât al sus-semnatului, cât și al doamnei profesoare Gail Kligman, la documentele fostului Inspectorat General al Miliției. Însă când am solicitat xerocopierea, ni s-a răspuns că este nevoie de o aprobare specială. Aprobare care a întârziat, iar solicitarea de fotocopiere nu a fost aprobată în întregime. Efectiv,

---

[7] Gail Kligman, *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, București, Editura Humanitas, 2000.

[8] Corina Doboș [Pălășan] (coord.), Luciana M. Jinga, Florin S. Soare, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu. O perspectivă comparativă*, Iași, Editura Polirom, 2010.

pentru Gail Kligman s-au xerocopiat doar şapte pagini (în septembrie 2006). Toate aceste eşecuri de a pătrunde în arhive au generat şi crize în interiorul Comisiei. Este adevărat că documentele obţinute din alte arhive (Arhivele Naţionale, Arhiva Ministerului Justiţiei), documente privitoare la cazurile de avort, instrucţiuni, orientări transmise Ministerului Justiţiei şi Procuraturii Generale referitoare la anchetarea acestor cazuri de întrerupere ilegală a sarcinii, au compensat oarecum lipsa unui acces deplin la documentele Miliţiei.

Un alt eşec am înregistrat – împreună cu Gail Kligman – la Arhiva Institutului Naţional de Statistică, unde căutam documente similare: statistici privind politica demografică, numărul femeilor decedate ca urmare a întreruperii de sarcină etc., în principal documente ale fostei Direcţii Centrale de Statistică. Am reuşit să obţinem – după insistenţe – mai multe inventare, care ne încurajau să sperăm că în fondurile arhivistice se găsesc informaţii relevante. Sub diverse pretexte ni s-a refuzat accesul. Am încercat să găsesc o explicaţie a acestui refuz. Trebuie spus că preşedintele INS depindea mai mult de guvern, de premier[9], liberalul Călin Popescu Tăriceanu, aflat în dispută cu Administraţia Prezidenţială, instituţie care solicita sprjinirea demersului nostru de cercetare în arhive. Această lipsă de transparenţă ar putea fi deci citită şi în cheie politică. Mai există însă un aspect. Solicitările noastre nu se limitau doar la statisticile privind bolnavii de SIDA, femeile decedate, ci vizau politica demografică în general, politica de urbanizare, inclusiv în Transilvania (încercam să înţelegem procesul de schimbare a proporţiilor etnice în marile oraşe din Ardeal: Cluj, Târgu Mureş, Oradea, Satu Mare etc., iniţial aglomerări urbane în care maghiarii erau majoritari la momentul 1945). Construcţia naţională continuă şi sub regimul comunist, iar acest lucru putea fi documentat mai uşor prin accesul la Arhiva INS. Or, probabil considerente de natura unui fals patriotism i-au condus pe diriguitorii Arhivei INS să nu ne permită să vedem acele documente. Mai trebuie spus că şi intenţia experţilor româno-maghiari din Comisie

[9] http://www.insse.ro/cms/rw/pages/legislatie/cadru_leg.ro.do;jsessionid=0a02458-c30d53509f5e11c9a4353889bdbd3500c976b.e38QbxeSahyTbi0Qe0 (accesat la 6 noiembrie 2010).

de a studia nu numai în Arhivele Naționale de la București, ci și la filialele din provincie, din Ardeal, din secuime și nu numai, a trezit și ea tensiuni în rândul conducerilor locale ale Arhivelor.

În absența acestui tip de documente, a acestor statistici, inițierea unei discuții serioase despre bugetele României comuniste (buget general, local etc.) este problematică, pentru că cercetătorul are la dispoziție doar bugetele, cifrele publicate în Monitorul (ulterior *Buletinul*) Oficial. Or, dacă date economice mai complexe ar fi fost disponibile, se puteau face conversii în ruble/dolari sau în altă valută stabilă de la vremea respectivă, pentru a da o imagine a ceea ce însemnau diverse valori (în putere de cumpărare) prezente în sursele deschise. De asemenea, declasificarea acestui gen de arhive (dar și cele ale Ministerului Finanțelor Publice, ale Comitetului de Stat al Planificării etc.) ar fi ajutat la găsirea unui răspuns la diverse întrebări: ce instituții sau acțiuni/politici erau finanțate (și, eventual, în ce proporții), cum diferă între ele etc. Comisia a avut și experți în istorie economică; doamna Maria Mureșan, profesoară la ASE, a încercat să dea de urma Arhivei SOVROM. Comisia a făcut o cerere oficială către Ministerul Finanțelor, către dl ministru Sebastian Vlădescu, la care a primit răspuns nu ca urmare a unor raporturi interinstituționale normale, ci datorită, probabil, bunelor relații dintre un membru al Comisiei, Stelian Tănase, și tabăra PNL, care îl includea atunci și pe Sebastian Vlădescu. Târziu, aproape de sfârșitul documentării, am reușit să aflăm că există documente emanate de la fostele SOVROM-uri, societăți mixte româno-sovietice, am reușit doar să aflăm că această arhivă a SOVROM (sau privind sovromurile) este situată undeva în zona Regie–Grozăvești, într-un depozit al Ministerului de Finanțe, fără a avea acces la ea. Doamnei Maria Mureșan i s-a cerut un certificat ORNISS, necesar pentru acces. Ulterior, a pierdut calitatea de expert, Comisia nu a mai funcționat, iar pentru deținătorii acestei arhive a fost mult mai ușor să tergiverseze accesul liber.

După inițiale ezitări, am avut o bună colaborare cu Direcția Instanțelor Militare. Chiar în perioada de funcționare a Comisiei, DIM era transferată din subordinea Ministerului Justiției în cea a Ministerului Apărării, cu o conducere foarte prudentă, ca în momentele de trecere de la un departament civil la unul cazon. A existat și o audiență la ministrul apărării, Teodor Atanasiu, mijlocită de același Stelian

Tănase, care a fost cumva interfața noastră în raport cu miniștri ai PNL. Experții Comisiei au fost și la arhiva de la Pitești; s-a putut studia și aici, și la arhiva Direcției Instanțelor Militare București, Iași, Timișoara, Cluj. Am colaborat foarte bine cu Ministerul Justiției; cumva era previzibil datorită prezenței în fruntea departamentului a doamnei Monica Macovei (documente despre politica pronatalistă, documente privind penitenciarul Aiud; un expert al CPADCR, dl Virgiliu Țârău, a putut studia chiar la Aiud arhiva închisorii, iar documentele cercetate au fost valorificate[10]). Ne-a fost imposibil să identificăm și să studiem Arhivele Trupelor de Grăniceri. După mai multe mărturii, pe frontiera României asupra celor care încercau să traverseze ilegal s-a tras practic până în decembrie 1989. Chiar în Comisie a existat un expert care a avut o rudă ce a fost în situația de a părăsi țara în acest mod și de a fi victima trupelor de grăniceri. Trupele de grăniceri au ținut când de Ministerul de Interne, când de Ministerul Apărării, nu numai în comunism, ci pe parcursul întregului secol XX. Prin urmare, am avut dificultăți în a identifica exact la ce departament se găsește arhiva, iar pentru aceste două instituții a fost foarte ușor să ne utilizeze ca o minge de ping-pong. La Arhiva Inspectoratului General al Poliției Române ni s-a aprobat accesul, dar foarte târziu, foarte aproape de momentul predării materialelor; în final nu a mai ajuns niciun expert la Arhiva Miliției, păstrată la IGPR.

Hannelore Baier și alți experți ai Comisiei au insistat ca CPADCR să capete permisiunea de a vedea documentele privind tranzacțiile care i-au avut ca obiect pe germanii din România, ca și pe evrei. Evident, Comisia s-a îndreptat către SRI și SIE. Nici SRI, nici SIE nu ne-au ajutat în vreun fel. Este de discutat aici în ce măsură Germania și Israelul erau și sunt interesate la rândul lor de o declasificare masivă de documente în legătură cu această problemă spinoasă. Însă la SRI am putut studia mai multe documente și dosare importante. Relația a oscilat între cooperare și încordare. De exemplu, dosarele patriarhilor – mai puțin dosarul patriarhului Teoctist – le-am putut

[10] Virgiliu Țârău, „Penitenciarul Aiud", în Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile (editori), *Raport final*, București, Editura Humanitas, 2007, p. 573-582.

studia după îndelungi insistențe și într-o manieră stranie: zecile de dosare aduse la sala de lectură puteau fi doar răsfoite, fără ca noi, cercetătorii Comisiei, să putem lua notițe sau să le xerocopiem. Un apropiat colaborator al domnului Adrian Severin a vehiculat o informație falsă: aceea că „arhiva de cadre a PCR nu a fost utilizată în document", în *Raportul final*[11]. Trebuie să porți într-adevăr ochelari cu multe dioptrii (ideologice) ca să îți scape acest amănunt, acela că luni de zile a existat o dispută, o contestare venită din partea ierarhiei ortodoxe care punea în discuție *Raportul final*, document care, pentru a-și justifica privirea critică asupra patriarhului Teoctist, utiliza tocmai fondul CC al PCR – Secția Cadre, acele fișe de cadre întocmite pe numele patriarhului Teoctist[12].

Memoriile ÎPS Bartolomeu Valeriu Anania, apărute la Editura Polirom în anul 2008, descriu ierarhia ortodoxă uneori poate chiar mai apăsat decât *Raportul final* al Comisiei Tismăneanu. Aproape toți ierarhii ortodocși de după 1948, în afară de Justinian Marina, beneficiază de portrete în culori sumbre (de la Iustin Moisescu, mitropolit și apoi patriarh, la Antonie Plămădeală, vicar patriarhal și apoi mitropolit al Ardealului). „Nu am avut niciodată senzația sau bănuiala – scrie Bartolomeu Anania – că Teoctist ar face parte din categoria turnătorilor la Securitate, dar îmi era evident, fără să mă mir, că își exercita cu normalitate obediența față de puterea politică prin cuvântări, articole sau prin misiuni – interne sau externe – încredințate de către Departamentul Cultelor, în spatele căruia stătea tot Securitatea."[13]

Nu este mare diferență între ce spune mitropolitul și ce spune *Raportul final*. Și, cu toate acestea, imediat după 18 decembrie 2006 (patriarhul a fost în parlament la citirea discursului prezidențial!), Patriarhia Română a dat un comunicat în care deplânge conținutul capitolului despre culte, acuzând Comisia de „abordare neștiințifică", de renunțare la principiul „fără ură și părtinire". Se mai spune, ignorându-se

---

[11] Florin Abraham, „Raportul Comisiei Tismăneanu: analiză istoriografică", în *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu,* volum coordonat de Vasile Ernu, Costi Rogozanu, Ciprian Șiulea, Ovidiu Țichindeleanu, Chișinău, Editura Cartier, 2008, p. 23.

[12] http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf, p. 465.

[13] Bartolomeu Valeriu Anania, *Jurnal*, Iași, Editura Polirom, 2008, p. 665.

conținutul *Raportului final*, că „jertfa miilor de clerici și credincioși ortodocși în temnițele comuniste conduce la concluzia unei rezistențe din interior a Bisericii Ortodoxe Române". Dimpotrivă, *Raportul* aduce și detalii privind tragedia preoților ortodocși, a clerului inferior; ceea ce se punea în discuție era poziția a 10-15 prelați din Sfântul Sinod, de la conducerea BOR, poziție de apropiere de puterea politică, atitudine ce a culminat cu acceptarea demolării a zeci de biserici și mănăstiri în București, cu pensionarea abuzivă și caterisirea propriilor preoți care nu se supuneau în fața puterii politice comuniste. În încheiere, Comunicatul Patriarhiei considera că abordarea din Raport este inacceptabilă și neconformă cu adevărul istoric. În consecință, propunea înființarea unei comisii de istorici care să studieze situația Bisericii Ortodoxe Române în perioada regimului comunist în vederea realizării unui „studiu complet și obiectiv pe această temă". Între timp, la Arhiva CNSAS au sosit sute de mii de dosare, aproape două milioane, care conțin informații relevante, apoi dosarele studiate de Comisie în 2006 au devenit accesibile pentru toți, inclusiv dosarele de cadre.

Dar mai este un lucru pe care cred că niciun om de bun-simț nu l-a înțeles: cerbicia cu care Biserica (nu e vorba doar de BOR) și-a ascuns arhiva internă (corespondența din timpul comunismului cu Departamentul Cultelor, cu organele de partid, cu primăria, cu organele de Securitate etc.). Păcatul principal al acelui comunicat și al celor care s-au grăbit să acuze Comisia este acela că evită sistematic acest subiect sensibil: blocarea accesului la arhivele ecleziastice și, în primul rând, la Arhiva Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (ASSBOR), adevărat tezaur spiritual și mai ales documentar. Intrarea izvoarelor păstrate de aceste arhive într-un circuit public ar fi putut susține sau contrazice afirmațiile diverselor tabere istoriografice, adică susținerile din Raportul Comisiei și cele ale adversarilor. Marea problemă a ierarhiei ortodoxe (dar și a înaltului cler al altor culte) este aceea că după decembrie 1989 nu a trăit în adevăr, că nu și-a asumat pe deplin un trecut complicat, presărat cu cedări și grave compromisuri morale (totul a rămas la nivelul unor comunicate în care se exprimă regretul pentru lipsa de curaj din timpul totalitarismului). Numai că, pe lângă absența mărturisirii păcatelor, s-a petrecut un act mai grav: rămânând în demnitățile ecleziastice și după 1989, episcopi, mitropoliți și patriarhi au blocat orice acces al cercetătorilor la Arhivele Sfântului

Sinod, la arhivele multor episcopii. Mai grav, există mărturii, chiar ale unor clerici ortodocşi, din care rezultă că unii vicari ai Patriarhiei au distrus pur şi simplu documente de arhivă imediat după 22 decembrie 1989, materiale reprezentând corespondenţa Bisericii cu Departamentul Cultelor în perioada comunistă[14]. Acest Departament, instituţie sinistră de control, a rămas în funcţiune şi a supravieţuit ca Minister al Cultelor, devenit ulterior Secretariat de Stat pentru Culte, iar arhiva sa a fost, după toate probabilităţile, epurată. Accesul la documentele depozitate aici a fost întârziat aproape un deceniu şi drastic limitat la câţiva privilegiaţi. Şi este simpomatic că atunci când Andrei Pleşu a dorit – în 1990, ca ministru al culturii – să scoată Bisericile din dependenţa, din subordonarea faţă de Departamentul Cultelor, diverşi lideri religioşi s-au opus. Aşa s-a creat Secretariatul de Stat pentru Culte, care a moştenit unele reflexe, precum şi personalul fostului Departament al Cultelor, personal care a vegheat şi peste arhiva instituţiei, arhivă pe care Comisia a putut să o studieze în vara lui 2006, dar a cărei integritate nu e sigur că s-a păstrat şi după 1989.

Raportul vorbea despre persecutarea clerului inferior ortodox, despre drama călugăriţelor de la mănăstirea Vladimireşti, complex monahal prigonit chiar cu concursul Sinodului ortodox, despre pensionarea abuzivă chiar de către Sinod a episcopului Nicolae Popovici, despre faptul că prelaţi greco-catolici au fost de fapt închişi în mănăstiri ortodoxe, unde au fost vizitaţi, între alţii, de vicarul – pe atunci – Teoctist, care era şi un mesager al puterii politice (o spune şi episcopul Iuliu Hossu în memoriile sale). Dacă, după cum susţin criticii Comisiei, Sfântul Sinod s-a purtat remarcabil în cazurile de pensionare a clerului, dacă ierarhia nu a avut nicio răspundere pentru prigoana îndurată de măicuţele de la Vladimireşti şi dacă le-a asigurat episcopilor greco-catolici, lipsiţi de libertate, doar o „confortabilă" cazare în aşezămintele monahale ortodoxe, de ce Administraţia Patriarhală nu le-a permis istoricilor, după 1989, să cerceteze toate documentele relevante pentru o temă precum relaţia Stat-Biserică în timpul dictaturii comuniste, documente aflate în depozitele

[14] Vezi *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2005, p. 271-272.

arhivistice de la mănăstirea Antim și din arhivele eparhiale? Dacă la mănăstirea Vladimirești s-au încălcat atât doctrina, cât și practicile ortodoxe, de ce rămân secrete sursele care dezvăluie întregul proces decizional care a dus la desființarea mănăstirii, precum și corespondența cu Ministerul Cultelor, cu instituțiile administrativ-represive? Alături de alți cercetători din Institutele de Istorie ale Academiei Române și de cadre didactice ale Facultății de Istorie a Universității din București am încercat să ajung la arhivele ecleziastice, mai ales la ASSBOR, dar aceasta s-a dovedit a fi aproape la fel de bine păzită ca și Arhiva SIE, unde se află documentele emanate de la DIE/CIE. În cazul cercetătorilor din cadrul Academiei care au bătut la porțile ASSBOR, nu a contat deloc aparența bunelor relații cu Biserica (patriarhul era membru al celui mai înalt for științific, profesorul Virgil Cândea, intelectual îmbisericit, a fost un timp și vicepreședinte al Academiei, și membru în adunarea eparhială de la București etc.). Nimic nu i-a convins pe responsabilii acestei arhive să manifeste respect și deschidere față de solicitările de studiu.

În schimb, Patriarhia a făcut numeroase demersuri pe lângă instituțiile statului, astfel încât Legea nr. 187 din 7 decembrie 1999 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea Securității ca poliție politică (act normativ după care funcționează CNSAS) să nu includă și verificarea prelaților și a clericilor (punctul ț de la art. 2 dispune că „ierarhii și șefii cultelor religioase recunoscute de lege, până la nivel de preot inclusiv, precum și asimilații lor de la parohiile din țară și străinătate" pot fi verificați în legătură cu calitatea de agent sau de colaborator al organelor de securitate). Corespondența Sfântului Sinod cu comisiile parlamentare unde legea s-a aflat în dezbatere a rămas departe de ochii credincioșilor și ai opiniei publice. Mă întreb dacă Patriarhia i-a întrebat pe enoriași ce părere au despre aceste demersuri. Și mai ales: ce este de ascuns? Cum remarca un istoric ieșean, ierarhia ortodoxă nu se poate scuza la nesfârșit, justificându-se prin statutul de victimă a puterii. Prin acest tertip, Patriarhia a reușit să „convingă" mult timp SRI că dosarele ierarhilor nu merită a fi consultate decât „în familie", unde limbajul lor poate fi înțeles și interpretat „corect"[15]. De ce să ne mire

[15] Vezi *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*, vol. 2, 2003, p. 407.

atunci că înaltul cler s-a lăsat ajutat de un controversat Ioan Talpeș, care s-a remarcat prin lobby-ul făcut pe lângă Colegiul CNSAS, cu intenția de a-l convinge să nu mai insiste să primească dosarele arhiereilor. Este trist că unii prelați ortodocși (și nu numai) au mizat atâta timp pe sprijinul serviciilor secrete și al unor diverși cronicari ortodocși care s-au dovedit apoi colaboratori ai fostei Securități.

Totuși, o surpriză plăcută am avut la Arhiva Secretariatului de Stat pentru Culte. Mai ales că așteptările nu erau foarte mari; titularul Secretariatului era Adrian Lemeni (propus de PUR/PC, partid ostil președintelui, ostil Comisiei, inclusiv prin televiziunile deținute de patronul politician). Mii de file de documente au fost fotografiate, inclusiv un dosar inscripționat *Note privind episcopii*, cu documente privindu-l pe patriarhul Teoctist (altminteri foarte puține, curios lucru! în această arhivă, ceea ce ridică probleme asupra integrității ei).

Datorită insistenței societății civile, pe linia transparenței, a deschiderii arhivelor, s-a reușit numirea la 12 iulie 2007 a lui Dorin Dobrincu – fost expert al Comisiei – ca director general al Arhivelor Naționale. Multe fonduri arhivistice aveau să fie declasificate, iar la sălile de lectură ale Arhivelor s-a instituit un regim favorabil cercetării. Condamnarea regimului comunist nu a rămas una simbolică. Inclusiv aceste documente de arhivă pe care CPADCR le-a identificat au constituit temeiul redactării *Raportului final*, raport pe baza căruia președintele a elaborat discursul de condamnare a regimului comunist din România. Acest discurs a fost de fapt un Mesaj adresat Parlamentului la 18 decembrie 2006, care a fost publicat în Monitorul Oficial și a devenit act oficial al statului român. Mesajul prin care președintele proclama regimul comunist din România drept ilegitim și criminal a fost invocat în instanțe – cu succes – de avocații victimelor comunismului, care au obținut decizii favorabile în procese de redobândire a unor proprietăți și de reabilitare a unor persoane condamnate în anii 1950 pe baza unor simulacre judiciare[16].

---

[16] „Condamnarea unor participanți la revoluția maghiară (1956), anulată". http://www.historia.ro/exclusiv_web/actualitate/articol/condamnarea-unor-participanti-revolutia-maghiara-1956-anulata. Accesat la 29 octombrie 2010. Cristian Vasile, „Bilanțul României în tranziție", în *Apostrof*, anul XXI, nr. 10 (245), 2010, p. 25.

Octavian ROSKE
ROMÂNIA

Născut în 1956. Cercetător științific de gradul I la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Academia Română. Redactor-șef al revistei *Arhivele totalitarismului*. Secretar științific al INST. Conferențiar universitar și șeful Catedrei de engleză la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București.

Colectivizarea agriculturii în România: scenarii ideologice

În abordarea chestiunii țărănești liderii comuniști din România s-au aflat în primii ani postbelici sub permanenta provocare a realităților politice interne și sub presiunea testului de fidelitate față de Uniunea Sovietică. Între aceste două repere s-au situat deciziile care urmăreau dirijarea evoluției satului românesc spre modernizare și alinierea politicii agrare la tiparul impus țărilor din Europa de Est aflate sub ocupație sovietică[1].

Împroprietărirea țăranilor cu pământ puțin sau fără pământ a constituit pentru comuniști un punct important în strategia bătăliei politice. În septembrie 1944, proiectul de platformă al PCR pentru înființarea Frontului Național Democrat anunța înfăptuirea unei largi reforme agrare prin „exproprierea proprietăților agrare de la 50 ha în sus și împroprietărirea țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin"[2]. Prezentând reforma agrară ca pe o măsură iminentă, comuniștii și aliații lor din Frontul Național Democrat îi îndemnau pe țărani să intre cu plugurile pe terenurile moșierilor pentru a-și face dreptate[3]. „Noi, țăranii, delegați ai comitetelor sătești din județul Romanați",

[1] Octavian Roske, *Radiografia unui eșec. Colectivizarea agriculturii în România*, în *„Transformarea socialistă": politici ale regimului comunist între ideologie și administrație*, coordonator Ruxandra Ivan, Polirom, Iași, 2009, p. 89; Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, traducere de Silvia Albișteanu și Ana Zbarcea, Polirom, Iași, 1998, p. 72.

[2] Dumitru Șandru, *Colectivizarea agriculturii și problema agrară: repere social-politice*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi, editori, *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962),* Polirom, Iași, 2004, p. 47.

[3] D. Șandru, *Colectivizarea*, p. 48.

se spunea în moțiunea adoptată de adunarea comitetelor sătești din județul Romanați din noiembrie 1944, „cerem să se treacă fără întârziere la exproprierea moșiilor mai mari de 100 pogoane și împărțirea lor la țăranii fără pământ sau cu pământ puțin, înzestrându-i totodată cu unelte și vite pe seama boierilor și a statului […]. Facem vinovați în fața poporului pe boierii care au fugit la orașe și au lăsat moșiile nearate și neînsămânțate, căutând astfel să arunce țara în foamete. Până la exproprierea pământurilor, îndemnăm comitetele sătești să ia sub controlul lor ararea și însămânțarea pământurilor în comune."[4]

Îndemnurile politice nu au rămas fără ecou. În cursul lunii ianuarie 1945, aproape 10 000 de țărani de pe Valea Bistriței au intrat în posesia unor terenuri prin exproprierea moșiei de 56 000 ha a prințului Sturdza[5]. La 10 februarie 1945, Comitetul Central al Frontului Plugarilor lansa un *Manifest*, prin care îndemna la preluarea pământului prin forță, pe considerentul că guvernul nu dorea să treacă la împroprietărirea țăranilor: „Frați plugari, a sunat ceasul ca ogorul pe care îl munciți să fie al vostru, nu al moșierilor"[6]. *Manifestul* solicita confiscarea moșiilor care depășeau 50 de hectare, împroprietărirea țăranilor cu pământ puțin sau fără pământ, constituirea unui fond de rezervă din care urmau să fie împroprietăriți țăranii din regiunile fără pământ[7]. Terenurile, după cum se preciza în *Instrucțiunile* expediate de Frontul Plugarilor organizațiilor din teritoriu, urmau să fie preluate gratuit, țăranii neavând nicio obligație de a achita taxe sau de a preda fonduri pentru semințe. După împroprietărire, țăranii urmau să predea statului zece la sută din producția obținută, pe o perioadă de zece ani. Din acest fond ar fi trebuit să se constituie bugetul necesar pentru achiziționarea de mașini și unelte[8]. La 15 februarie

---

4 *Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în România*, Editura Politică, București, 1969, p. 292.

5 Ing. O. Feneșan et al., *Dezvoltarea agriculturii în Republica Populară Română*, Editura Agro-Silvică, București, 1958, p. 51.

6 Gabriel Moisa, *Colectivizare, rezistență și represiune în vestul României, 1948-1951*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1999, p. 9; D. Șandru, *Colectivizarea*, p. 48.

7 G. Moisa, *Colectivizare*, p. 10.

8 D. Șandru, *Colectivizarea*, p. 49.

1945, delegați din comitete sătești din județul Constanța anunțau că vor confisca pământurile moșierilor ce depășesc 50 de hectare: „Odată pământul intrat în mâinile noastre, vom ști să-l apărăm și să înfruntăm uneltirile moșierilor. Pământul va fi al nostru”[9]. La numai patru zile de la această întrunire, ziarul *Scânteia* scria că în mai multe comune dobrogene moșiile fuseseră preluate de țărani[10]. În a doua jumătate a lunii februarie 1945, acțiunile de ocupare și împărțire a pământurilor moșierești s-au extins în toată țara, terenurile fiind distribuite soldaților care luptau pe front, văduvelor, invalizilor, celor lipsiți de pământ sau cu pământ puțin[11]. Pentru a-i sprijini pe țărani în acțiunile de expropriere forțată, au fost trimise grupe operative formate din muncitori. Uneori formațiunile mixte de muncitori și țărani dispuneau și de armament[12].

Învinuind guvernul N. Rădescu că ar fi sabotat aplicarea reformei agrare, comuniștii au încercat, de fapt, să câștige sprijinul gospodăriilor individuale cu teren puțin sau fără teren, grăbind astfel instalarea unui guvern susținut de Frontul Național Democrat[13]. Generalul Rădescu a ripostat arătând în ședința Consiliului de Miniștri din 16 februarie 1945 că „în ceea ce privește agitația de la țară pe tema reformei agrare, lucrurile au devenit de o gravitate excepțională”[14]. În cursul aceleiași ședințe, ministrul lucrărilor publice afirma că „nu mă pot opri de a sublinia gravitatea situației în care ne găsim. În trei județe s-au dat asalturi cu succes la prefecturi, în unul din aceste județe cu complicitatea prefectului. În județul Ialomița au fost dați afară în câteva zile o sută de primari”[15]. Nici liderii Partidului Național Liberal nu apreciau exproprierea ca un act politic oportun, așa cum o prezentau comuniștii, tema lansată de Frontul Național Democrat îndemnând mai degrabă la agitație socială, fără să ofere nicio soluție

---

[9] S. Hartia, M. Dulea, *Constanța. Prima regiune colectivizată*, Editura Politică, București, 1960, p. 43.
[10] S. Hartia, M. Dulea, *Constanța*, p. 43.
[11] *Alianța*, p. 306.
[12] G. Moisa, *Colectivizare*, p. 10.
[13] *Alianța,* p. 304.
[14] *Alianța*, p. 311.
[15] *Alianța*, p. 312.

concretă pentru rezolvarea chestiunii agrare[16]. Dinu Brătianu ținea, la începutul lunii februarie 1945, un discurs în care reafirma ideea că aplicarea reformei agrare în România este inoportună[17]. „Ca și în trecut", se afirmă în comunicatul emis de PNL la 16 martie 1945, „Partidul Național Liberal nu se dă astăzi înlături de la nicio reformă, în niciun domeniu, păstrând însă principiile esențiale ale unui adevărat regim democratic, care nu se întemeiază pe violență, nici pe teroare, nici pe confiscări."[18]

În schimb, Partidul Național Țărănesc admitea că statul poate recurge la exproprieri pentru a înlătura „exploatarea capitalistă și a intermediarilor"[19]. Manifestul-Program al PNȚ, publicat în *Dreptatea* la 16 februarie 1945, preciza că „transformarea marii proprietăți agricole în proprietate țărănească va fi una din preocupările de căpetenie în acest domeniu. Ca urmare, Statul, reprezentant al interesului colectiv, are dreptul să procedeze la expropriere, la împroprietărire, la cooperativizare, la culturi comune, la comasare"[20]. Pe de altă parte, Partidul Național Țărănesc socotea că „împărțirea pământului în loturi la țărani ar fi avut ca efect nu numai o diminuare a producției agricole, ci și o modificare în structura culturilor, prin creșterea suprafețelor însămânțate cu porumb, în dauna grâului și, ca urmare, o diminuare a stocurilor furnizate populației urbane"[21]. De fapt, încă de la 10 februarie 1945, profesorul Gh. Zane, președintele Comisiei de reformă agrară a PNȚ, înaintase guvernului Rădescu un proiect „pentru expropriere și împroprietărire", cu obiectivul de a contracara atacurile Partidului Comunist împotriva proprietății rurale[22]. În expunerea de motive la proiect se arată că exproprierea propusă de comuniști avea ca obiectiv „transformarea marii proprietăți de

---

[16] Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1945 în România*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000, p. 73.

[17] G. Moisa, *Colectivizare*, p. 11.

[18] Ioan Scurtu (coord.), *România. Viața politică în documente: 1945*, Arhivele Statului din România, București, 1994, p. 210.

[19] G. Moisa, *Colectivizare*, p. 11.

[20] G. Moisa, *Colectivizare*, p. 11.

[21] D. Șandru, *Reforma agrară*, p. 71.

[22] Șt. Costea, M. Larionescu, Fl. Tănăsescu, *Agricultura românească. O perspectivă istorico-sociologică*, Editura Ararat, București, 2001, p. 92.

exploatare a muncii țărănești în proprietate de muncă țărănească", înlocuirea marii „proprietăți funciare capitaliste" cu mica proprietate țărănească[23]. Principalele slăbiciuni ale proiectului comunist, subliniau reprezentanții PNȚ, se regăseau în afectarea principiului proprietății, în distrugerea stabilității sociale și micșorarea producției agricole. Înmulțirea micilor proprietăți țărănești s-ar fi făcut în detrimentul productivității. Întrucât micii proprietari nu dețineau decât un inventar agricol rudimentar, iar cunoștințele lor agrotehnice erau limitate, ei aveau posibilități reduse pentru a-și valorifica produsele pe piață. Tocmai din acest motiv țărăniștii pledau pentru înființarea unor ferme-model, a unor exploatări agricole de mari dimensiuni, dotate cu stațiuni agricole și zootehnice[24].

Noul guvern, instalat la 6 martie 1945, a anunțat ca prioritate înfăptuirea reformei agrare, fiindcă, așa cum declara Petru Groza, „în funcție de această reformă stă liniștea noastră socială, ordinea publică, consolidarea temeinică a acestei țări de plugari"[25]. Scopul reformei agrare, se preciza la capitolul I al Decretului-lege nr. 187 din 23 martie 1945, era de a mări suprafețele arabile ale gospodăriilor țărănești care au mai puțin de 5 ha și de a crea noi gospodării țărănești individuale pentru muncitorii agricoli fără pământ[26]. Potrivit prevederilor legii, se expropriau, fără niciun fel de despăgubire, terenurile agricole care depășeau 50 ha, terenurile aflate în diferite părți ale țării sau proprietățile agricole ale soțului sau soției[27]. Odată cu pământul, suprafața expropriată reprezenta trei sferturi din totalul suprafeței deținute de moșieri, erau preluate și inventarul agricol, „viu sau mort", tractoarele, batozele, combinele, acestea trecând în proprietatea statului[28]. În felul acesta, marea proprietate privată din agricultură era lichidată, beneficiarul măsurii fiind țărănimea fără

[23] Ș. Costea, M. Larionescu, F. Tănăsescu, *Agricultura*, p. 92.
[24] Ș. Costea, M. Larionescu, F. Tănăsescu, *Agricultura*, p. 92-93.
[25] *Alianța*, p. 319.
[26] *Alianța*, p. 322; Octavian Roske, Florin Abraham, Dan Cătănuș, *Colectivizarea agriculturii în România. Cadrul legislativ, 1949-1962*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2007, p. 20; D. Șandru, *Reforma agrară*, p. 125.
[27] *Alianța*, p. 322; O. Roske, F. Abraham, D. Cătănuș, *Colectivizarea agriculturii*, p. 21.
[28] *Alianța*, p. 323, 330.

pământ sau cu pământ puțin. Înainte de aplicarea reformei agrare din 23 martie 1945, proprietățile de peste 50 ha reprezentau 19,3% din totalul suprafețelor cultivabile și doar 0,4% din numărul total al proprietarilor. Suprafețele între 10 și 50 ha constituiau 21,4%, cele între 5 și 10 ha – 26% din suprafață, iar cele până la 5 ha – 33,3%. O statistică publicată în toamna anului 1948 arăta că proprietățile de până la 1 ha reprezentau 7,1% din suprafața totală, cele între 1 și 3 ha – 26,2%, iar cele între 3-5 ha – 24,4%, ceea ce înseamnă că aproape 60% din familiile țărănești profitaseră de pe urma măsurii susținute de Partidul Comunist[29]. După datele publicate de Institutul Central de Statistică, în 1948, 7,6% din gospodăriile țărănești aveau sub 0,5 ha, iar 9,6% - între 0,5 și 1 ha. Cele mai multe familii țărănești se încadrau în categoria între 1 și 3 ha, reprezentând 36,1% din totalul gospodăriilor țărănești[30]. Totuși, acestea nu dețineau decât 17,5% din suprafața de pământ, față de 29,7% cât se afla în proprietatea gospodăriilor țărănești cu terenuri cuprinse între 5 și 10 ha[31]. În minoritate se aflau proprietățile de peste 10 ha, care reprezentau doar 4,7% din totalul familiilor țărănești și 15,3% din suprafața agricolă a țării, și cele de peste 20 ha, cu doar 1% din gospodăriile țărănești și 7,3 % din suprafața agricolă[32]. Proletariatul agricol reprezenta doar 2,5% din populația satelor[33].

Deși nu rezolva problema agrară în România, reforma din martie 1945 consolida poziția Partidului Comunist ca unic apărător al intereselor gospodăriilor țărănești și garant al micii proprietăți agricole[34]. Dincolo de anularea influenței economice a marilor proprietari de pământ, reforma agrară, văzută ca un mijloc de câștigare a puterii, făcea din Partidul Comunist singura forță politică capabilă să repare

---

[29] Dan Cătănuș, Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. I, *1949-1953*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000, p. 15.

[30] S. Hartia, M. Dulea, *Constanța,* p. 48; *Dezvoltarea economiei R.P.R. pe drumul socialismului. 1948-1957*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958, p. 205; O. Fenești, *Dezvoltarea*, p. 65.

[31] *Dezvoltarea economiei*, p. 205; O. Fenești, *Dezvoltarea*, p. 65.

[32] O. Fenești, *Dezvoltarea*, p. 66.

[33] *Alianța*, p. 427.

[34] D. Șandru, *Colectivizarea,* p. 50.

vechi nedreptăți istorice, punând în felul acesta partidele de opoziție și monarhia în ipostaza de adversari ai progresului și ai emancipării[35]. În realitate, reforma nu a creat o categorie de țărani independenți din punct din vedere economic și nici nu a eliminat proletariatul agricol, estimat la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial la 700 000 de persoane[36]. Doi ani mai târziu, numărul exploatărilor agricole care se ocupau de creșterea animalelor scădea la 1,2% față de 12% în 1941, iar 2/3 din exploatările agricole erau obligate să cumpere produse agricole pentru a-și acoperi necesarul pentru întreținerea familiei[37]. Într-un comunicat emis de PNȚ la 1 august 1945, se afirma că „nimeni nu știe cât pământ s-a luat, cui s-a împărțit, cine are dreptul la împroprietărire… Nesiguranța proprietății a contribuit la scăderea catastrofală a producției agricole"[38].

Pe tot parcursul confruntării politice, care a culminat cu alegerile din noiembrie 1946, liderii comuniști au negat că ar avea vreo intenție să declanșeze un program de colectivizare a agriculturii în România[39]. La Conferința Națională a PCR din octombrie 1945, Ana Pauker declara că „statul ajută temeinic: reclădirea gospodăriilor țărănești trebuie să ocupe un loc important; actul de dreptate socială săvârșit prin reforma agrară este completat de grija statului pentru agricultori și agricultură, prin înființarea centrelor de închiriat mașini agricole, organizate, create și conduse de stat"[40]. Tot Ana Pauker declara în 1945 că „nimeni altul decât Partidul Comunist nu apără cu mai multă îndârjire proprietatea țăranului, meșteșugarului, a micului comerciant"[41]. La o ședință a conducerii Frontului Plugarilor, Petru Groza nega orice fel de intenție a guvernului de a trece la colectivizare: „Am stat de vorbă cu generalissimul Stalin multe ceasuri și îmi spunea: «Să lăsați plugărimea și satele să meargă și

[35] Ș. Costea, M. Larionescu, F. Tănăsescu, *Agricultura*, p. 96.
[36] D. Șandru, *Reforma*, p. 241.
[37] D. Șandru, *Reforma*, p. 246.
[38] I. Scurtu, *România*, p. 313.
[39] O. Roske, *Radiografia*, p. 90.
[40] Marian Cojoc, *Dobrogea de la Reforma agrară la colectivizarea forțată*, Editura Muntenia și Leda, Constanța, 2001, p. 31.
[41] D. Șandru, *Colectivizarea*, p. 50.

să-şi croiască singure soarta: nimic silit, nimic forţat. Să vă feriţi să imitaţi: să nu faceţi colhozuri şi sovhozuri»”[42]. Promisiunile de menţinere a proprietăţii ţărăneşti au fost reluate în timpul campaniei pentru alegerile din noiembrie 1946. Declarându-şi sprijinul pentru continuarea reformei agrare, Partidul Comunist vedea în beneficiarii împroprietăririi principalii susţinători ai schimbărilor politice din România: „Ţăranii împroprietăriţi trebuie să constituie principalul suport politic al forţelor democratice de la sate”, se afirmă în Proiectul de rezoluţie a Plenarei CC al PCR din ianuarie 1946. „Definitivarea reformei agrare, îndreptarea greşelilor săvârşite şi înmânarea titlurilor de proprietate trebuie să capete caracterul unei largi acţiuni politice, care să inaugureze campania electorală în ţară.”[43] Teohari Georgescu infirma, în iulie 1946, zvonurile privind o posibilă colectivizare: „Minciuni sunt toate acestea care vi se spun”[44]. La rândul său, Petru Groza, în campania pentru Blocul Partidelor Democrate, declara: „Nu facem colhozuri aşa cum vă sperie partidele istorice”[45]. Cu puţin timp înainte de alegeri se reînnoiau promisiunile de sprijin pentru ţărănime: „Guvernul democrat înţelege să sprijine proprietatea ţărănească şi, credincios angajamentelor luate prin Platforma-program a Blocului Partidelor Democrate, el va căuta pe toate căile, mai ales prin credite ieftine, să întărească această proprietate”[46]. Mai târziu, eliberaţi de constrângerile contextului electoral, comuniştii vor considera că absenţa colectivizării din agenda lor politică fusese o eroare. „Nu am avut o linie clară”, declară Alexandru Moghioroş în cadrul şedinţei Biroului Politic din 17 februarie 1949. „Noi i-am combătut pe tovarăşii care vorbeau de colhoz şi agitatorii noştri,

---

42 D. Şandru, *Colectivizarea*, p. 51.

43 Virgiliu Ţârău, Ioan Marius Bucur, *Strategii şi politici electorale în alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946*, Fundaţia Culturală Română, Cluj-Napoca, 1998, p. 88.

44 „Semnalul”, 31 iulie 1946, *apud* Octavian Roske (coord.), *Dosarul colectivizării agriculturii în România, 1949-1962*, studiu întocmit de Comisia pentru cercetarea abuzurilor şi pentru petiţii din Camera Deputaţilor, Parlamentul României, Bucureşti, 1992, p. 1.

45 „Semnalul”, 6 iunie 1946, *apud* O. Roske, *Dosarul*, p. 1.

46 Bogdan Tănăsescu, *Colectivizarea între propagandă şi realitate*, Editura Globus, Bucureşti, f.a., p. 11.

membrii de partid care lucrau la țară, spuneau «ferească Sfântul, nici n-avem de gând să facem colhoz» sau «colhozul e bun în Rusia, unde au pământ mult, nu la noi»"[47]. La rândul său, Constantin Pîrvulescu observa, în cadrul Plenarei din 3-5 martie 1949: „Unii din tovarășii noștri, chiar îmi aduc aminte din campania electorală din 1946, spuneau: colhozul a fost la moșieri, noi nu facem colhoz, la noi n-avem condițiuni necesare pentru aceasta, ca în Rusia, ca să avem întinderi mari de pământ"[48].

Schimbarea agendei politice a Partidului Comunist se produce la începutul anului 1948, când accentul se deplasează spre sublinierea importanței cooperației ca mod de organizare a producției agrare[49]. Este un pas pregătitor spre declanșarea colectivizării la Plenara din 3-5 martie 1949. Dintr-odată, mica proprietate țărănească, pe care partidul o apărase în bătălia pentru înfăptuirea reformei agrare în toamna anului 1944 și apoi în primăvara anului 1945, nu mai constituie sursa bunăstării, factorul de stabilitate și progres în lumea satului[50]. Colectivizarea nu putea fi însă declanșată atât timp cât mai existau mari suprafețe de pământ în posesia moșierilor. Deși slăbiți economic după aplicarea reformei agrare și lipsindu-le suportul politic după eliminarea partidelor de opoziție și abolirea monarhiei, moșierii dețineau încă suprafețe de peste 50 ha, utilaje agricole și animale[51]. În toamna anului 1948, Ministerul Agriculturii și Domeniilor Publice a solicitat direcțiilor agricole județene să întocmească o situație cu toate proprietățile mai mari de 50 ha. Statistica întocmită arăta că în România existau 7703 proprietăți de 50 ha și mai mult, cu un total de 1 013 461 ha, care dispuneau de 6553 de tractoare, 12 040 de batoze și 4374 de secerători-legători[52]. Scopul adoptării Decretului nr. 83, la 2 martie 1949, era de a pune sub controlul statului atât suprafețele

---

47 *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al PMR*, vol. II, *1949*, ediție întocmită de Camelia Moraru et al., Arhivele Naționale ale României, București, 2003, p. 73.

48 *Stenograme*, vol. I, p. 128.

49 O. Roske, *Radiografia*, p. 91.

50 O. Roske, *Radiografia*, p. 91.

51 O. Roske, *Radiografia*, p. 91.

52 G. Moisa, *Colectivizare*, p. 14.

mari, cât și concentrările de inventar agricol, pentru a se împiedica „acțiunea de sabotare a planului de însămânțări și a producției agricole, pentru a asigura dezvoltarea agriculturii în Republica Populară Română”[53]. Terenurile, clădirile și utilajele agricole confiscate vor putea constitui mai târziu o bază de pornire pentru noile structuri colectiviste[54]. Doar o mică parte din terenul arabil expropriat va fi dat în folosință veșnică țăranilor muncitori, dar și această împroprietărire va fi de scurtă durată, campania de colectivizare deposedându-i de pământ pe toți locuitorii satelor[55]. Pe de altă parte, aplicat pe suprafețe mari și folosind o evidență cadastrală imprecisă, Decretul nr. 83 a dus și la confiscarea unor terenuri aflate în posesia țăranilor. Deși era gândită ca un act normativ care să fructifice efectele Legii nr. 187 din 23 martie 1945, măsura a afectat, după cum susține Dumitru Șandru, peste 9000 de țărani cu familiile lor[56].

Pentru a mări eficiența punerii în aplicare a Decretului nr. 83 la nivelul fiecărui județ, s-au constituit echipe operative din 3-5 persoane, în fruntea cărora, de regulă, se afla un membru al PMR. Echipele alcătuite sub coordonarea comitetului județean al PMR erau completate la fața locului cu miliției de la postul comunal și 1-2 localnici, membri ai PMR sau ai Frontului Plugarilor[57]. Descinderile aveau loc între ora 12 noaptea și 3 dimineața, când proprietarilor de terenuri și utilaje li se aducea la cunoștință măsura confiscării, după care se trecea la evacuarea forțată a proprietarului împreună cu familia și stabilirea lor în domiciliu obligatoriu[58]. O parte dintre marii proprietari vor fi arestați, judecați și condamnați, decretul prevăzând pedepse de până la 15 ani muncă silnică pentru cei care „prin orice mijloace vor împiedica sau vor încerca să zădărnicească exproprierea prevăzută”

---

53 O. Roske, F. Abraham, D. Cătănuș, *Colectivizarea*, p. 86; G. Moisa, *Colectivizare*, p. 15.

54 Dorin Dobrincu, *Colectivizarea agriculturii și represiunea împotriva țărănimii din România (1949-1962)*, în Ruxandra Cesereanu (coord.), *Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Polirom, Iași, 2006, p. 111.

55 Cezar Avram, *Politici agrare în Oltenia anilor 1949-1952. Mutații socio-economice în satul românesc*, Editura de Sud, Craiova, 1999, p. 111.

56 Dumitru Șandru, *Decretul 83/1949*, în „Arhivele totalitarismului”, anul I, nr. 1, 1993, p. 137; D. Șandru, *Colectivizarea*, p. 52.

57 G. Moisa, *Colectivizare*, p. 18.

58 G. Moisa, *Colectivizare*, p. 19.

în decret sau „vor vătăma, distruge, înstrăina, muta sau micșora, prin orice mijloace, bunurile sau instalațiile supuse acestei exproprieri”[59].

În aceste condiții proprietarii nu aveau posibilitatea să salveze nimic din bunurile din gospodărie. „La orele 24, au venit în curte mai mulți milițieni”, povestește Ioan Zub Zaharia din comuna Horodnicul de Sus, județul Suceava. „A bătut la ușă șeful de post Onatu, la care noi am deschis, și a intrat înăuntru dându-ne ordin să ne îmbrăcăm. Eu, soția și fiica noastră, în jumătate de oră, ne-am deplasat cu toții pe jos la primărie cu un minim de îmbrăcăminte și alimente, spunându-ne că mergem să dăm o declarație. Ajunși acolo, ne-au băgat într-un cămin… Au pornit cu noi la miliția Rădăuți, unde ne-au introdus într-o cameră la etaj. Am stat acolo, fără mâncare, până a doua zi seara, când ne-au îmbarcat într-un tren cu vite.”[60] A urmat stabilirea în domiciliu obligatoriu în comuna Independența, județul Constanța. Într-un memoriu adresat Ministrului Agriculturii și Domeniilor la 26 mai 1949, Constantin Angelescu, fost proprietar al moșiei Cătunu din județul Vlașca, solicita restituirea bunurilor confiscate în baza Decretului nr. 83: „În ziua de 2-3 martie 1949, când am fost ridicat atât eu cât și soția mea Maria Angelescu de către milițieni, și îndepărtați pe un viscol groaznic, nu am avut voie să ne luăm decât ce era pe noi. Astăzi suntem într-o stare foarte nenorocită, nu avem nici cămăși pe noi, suntem în cea mai neagră mizerie, neavând ce mânca”[61].

Plenara din 3-5 martie 1949 a arătat o reorientare a Partidului Comunist de la strategia bătăliei politice interne în care accentul se pusese pe câștigarea de aliați prin utilizarea unui program reformist, cu angajamente ferme în favoarea protejării micilor proprietăți, spre un scenariu ideologic în care aplicarea învățăturilor leniniste și a experienței staliniste deveneau fundamentul politicii agrare în România[62]. Întrucât teza lui Lenin combătea proprietatea privată ca factor ce generează „capitalism și burghezie permanent, spontan și în

[59] O. Roske, F. Abraham, D. Cătănuș, *Colectivizarea*, p. 87; C. Avram, *Politici*, p. 109.
[60] O. Roske, *Dosarul*, p. 146-147.
[61] Ancu Damian, Florentin Breazu, Ion Bălan, *Colectivizare în Vlașca, 1949-1950. Documente*, Editura Vinea, București, 2002, p. 63.
[62] O. Roske, *Radiografia*, p. 91.

proporție de masă", măsura care se impunea era ca, după naționalizarea din industrie și confiscarea marii proprietăți din mediul rural, să urmeze desființarea proprietății asupra pământului[63]. „Sarcina noastră, arătase Lenin, este acum să trecem la cultivarea în comun a pământului, să trecem la marea gospodărie colectivă."[64] Deosebirile față de proletariat erau evidente în opinia lui Stalin: „Țărănimea cu gospodărie individuală e o clasă aparte, care își bazează gospodăria pe proprietatea privată asupra uneltelor și mijloacelor de producție, și care, din această cauză, se deosebește de clasa proletarilor, care își bazează economia pe proprietatea colectivă asupra uneltelor și mijloacelor de producție. Aceasta înseamnă, conchide Stalin, că țărănimea cu proprietatea individuală e o clasă care generează și întreține capitaliști, chiaburi și, în general, tot felul de exploatatori"[65]. „Soluția consta, spunea Stalin în 1927 la Congresul al V-lea al partidului, în a uni, treptat, dar fără oprire, prin presiune și prin exemplu și convingere, gospodăriile țărănești mici și foarte mici în mari gospodării bazate pe cultivarea pământului în comun, în întovărășiri, în colective… Altă soluție nu există."[66] Gheorghiu-Dej a prezentat teza leninist-stalinistă ca pe un argument major al declanșării campaniei de colectivizare: „Victoria deplină a socialismului nu este posibilă atâta timp cât mai continuă să existe la orașe și sate proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, inclusiv asupra pământului"[67].

A două premisă ideologică susține că mica proprietate țărănească este incompatibilă cu progresul în agricultură, nefiind capabilă, după cum arăta Lenin, „să elibereze omenirea de starea de mizerie și de asuprire în care se află masele"[68]. Formula ideologică se suprapune în acest caz realității de pe teren. În toamna anului 1947, gospodăriile de 5 ha sau mai puțin reprezentau 73% din totalul suprafețelor agricole din România, în timp ce suprafețele de 10 ha sau mai puțin,

---

63 D. Șandru, *Colectivizarea*, p. 53.
64 O. Roske, *Dosarul*, p. 3.
65 O. Roske, *Dosarul,* p. 2; Robert Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, traducere de Cristina Pupeza și Ioana Gagea, Polirom, Iași, 2002, p. 83.
66 C. Avram, *Politici*, p. 33.
67 D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 61.
68 D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 60.

19%[69]. Gheorghiu-Dej completa argumentația ideologică folosind, la rândul său, date statistice: 75% din populația României trăia la sate, în timp ce 95,7% din pământul arabil se afla în proprietatea gospodăriilor țărănești[70]. 94% din această suprafață se afla distribuită în proprietăți sub 10 hectare, adică mici și mijlocii[71]. Problema fărâmițării proprietăților țărănești fusese și în atenția specialiștilor în agricultură din perioada interbelică. De fapt, formula comasării micii proprietăți țărănești în cooperative constituite prin aderare voluntară a reprezentat pentru unii specialiști în domeniul științelor agricole o soluție pentru numeroasele probleme cu care se confrunta agricultura românească. În 1931, G. Ionescu-Șișești a elaborat un proiect de lege a asociațiilor pentru îmbunătățirea agriculturii, blocat însă din cauza opoziției Partidului Național Țărănesc, care se temea că în felul acesta s-ar ajunge la socializarea proprietății[72].

Din experiența sovietică venea și soluția divizării țărănimii în trei categorii, Partidul Comunist găsindu-și aliați în rândurile țăranilor cu pământ puțin sau fără pământ, pentru a lupta împotriva „burgheziei satelor". Formulată de Lenin, strategia alianței fusese pusă în aplicare de Stalin, țărănimea săracă devenind „un reazem al clasei muncitoare de la sate"[73]. Programul colectivizării anunțat la Plenara din 3-5 martie 1949 copia, de fapt, modelul stalinist aplicat în perioada „marii cotituri": „Ne sprijinim pe țărănimea săracă, strângem alianța cu țărănimea mijlocașă și ducem o luptă neîntreruptă împotriva chiaburimii"[74]. Liderii de partid recunoșteau că „burghezia satelor", chiaburimea, deținea „poziții economice în sat, ținând într-o măsură destul de mare în dependență celelalte părți ale țărănimii"[75]. Întrucât țăranii înstăriți erau singurii capabili să mobilizeze o posibilă rezistență împotriva colectivizării, loviturile propagandei, ajutate de reglementările juridice și de presiunile administrației locale, au

---

69 R. Levy, *Gloria*, p. 83.
70 D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 52.
71 D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 53.
72 D. Șandru, *Colectivizarea*, p. 46.
73 D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 16, 63.
74 D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 63; D. Șandru, *Colectivizarea*, p. 53.
75 D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea,* vol. I, p. 16.

fost îndreptate la început spre „bogătanii" satelor, simbolurile lumii vechi, expresia celei mai „nemiloase lăcomii", „exploatatorii" care urmau să primească acum, prin aplicarea programului de emancipare a satului, o „binemeritată pedeapsă"[76]. Noua lume, întruchiparea progresului și a belșugului, ar fi trebuit să înlocuiască vechea orânduire pe care țăranii înstăriți o susținuseră, asuprindu-i pe cei săraci, aceștia reprezentând, după datele comunicate la Plenara din 3-5 martie 1949, 57% din totalul populației de la sate[77]. La rândul său, țăranul mijlocaș era reprezentat de 35,7% din numărul total de gospodării, având în proprietate 51% din suprafața agricolă și arabilă[78]. În bătălia cu „bogătanii" satelor, Partidul Comunist ar fi trebuit să aibă de partea sa 58,9% din proprietarii de terenuri, pe cei cu suprafețe de până la 5 ha, și încă 17,9%, pe cei cu suprafețe între 5 și 10 ha[79]. Dincolo de promisiunea unei vieți mai bune, țărănimea săracă era chemată să participe la reîmpărțirea puterii, eliminarea celor înstăriți anunțând o redistribuire a zonelor de influență în comunitatea locală. „Deși domină mica gospodărie, greutatea ei specifică este neînsemnată, pentru că ceea ce produc nu le ajunge nici pentru hrana lor", observa Gheorghiu-Dej la ședința Biroului Politic din 17 februarie 1949. „Ca masă reprezintă însă o forță pe care partidul se poate sprijini și o poate mobiliza pentru transformarea socialistă a agriculturii."[80] Statisticile arată preponderența țăranilor săraci în nucleul fondator și în comitetele de conducere ale G.A.C. Raportul de forțe se schimbă însă în interiorul G.A.C., unde va fi stimulată prezența țăranilor mijlocași, mai ales a celor capabili să aducă în zestrea structurilor colectiviste terenuri, unelte și animale[81].

O politică bazată doar pe aplicarea necondiționată a luptei de clasă ar fi avut însă urmări grave asupra situației economice. Chiar în

---

[76] Ion Spătan, *Iconografia colectivizării: „Demascarea diversiunilor chiaburești"*, în „Arhivele totalitarismului", anul I, nr. 1, 1993, p. 68-72.

[77] O. Roske, *Radiografia*, p. 81; D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 15; *Dezvoltarea economiei*, p. 206.

[78] *Dezvoltarea economiei*, p. 206; D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea,* vol. I, p. 15.

[79] O. Roske, *Radiografia,* p. 82.

[80] *Stenogramele*, vol. I, 1949, p. 77.

[81] O. Roske, *Dosarul*, p. 59.

timpul Plenarei din 3-5 martie 1949 Gheorghiu-Dej avertizase asupra acestui pericol: lichidarea rapidă a chiaburimii putea lăsa orașele fără nicio posibilitate de aprovizionare cu pâine[82]. La rândul său, Ana Pauker atrăgea atenția în martie 1952: „Să avem grijă a nu desființa chiaburii, ci să le dăm posibilitatea să-și poată lucra pământul"[83]. Marin Jianu, ministru adjunct, dădea detalii, în februarie 1953, privind campania de reprimare a chiaburimii sub mandatul lui Teohari Georgescu la Ministerul Afacerilor Interne: „Georgescu mi-a spus să luăm câte 1-2 chiaburi pe ici-colea, fără a-i speria pe ceilalți, deoarece avem nevoie de ei să producă"[84]. „Chiaburii nu trebuiau tulburați, a adăugat Teohari Georgescu, pentru că nu ar fi rămas nimeni să lucreze pământul."[85] Decretul nr. 308/1953, care preciza că toate terenurile părăsite sau nelucrate aflate în posesia unor cetățeni sau a unor persoane fizice treceau în proprietatea statului, pe baza unor cereri înaintate unor comisii, îi excepta pe chiaburi, aceștia urmând sa-și lucreze în continuare terenurile și să aprovizioneze fondul de stat prin cote la diverse produse agricole[86].

Recursul la scenariul ideologic sovietic își găsește cel puțin două explicații. Mai întâi, formula invocării „marilor realizări" sovietice putea invalida orice acuză de infidelitate față de Moscova. Aplicarea experienței agriculturii sovietice, de la metodele de înființare a G.A.C.-urilor până la folosirea ultimelor descoperiri ale științei sovietice, consacra un comportament politic corect în raport cu marele aliat[87]. Strategia anunțată de Gheorghiu-Dej la Plenara din 3-5 martie 1949 relua teza avansată de Rezoluția Biroului Informativ din iunie 1948: „Pentru a lichida cu succes chiaburimea ca clasă și deci pentru a lichida elementele capitaliste la țară, partidul trebuie să desfășoare în prealabil o îndelungată muncă pregătitoare în vederea îngrădirii elementelor capitaliste

[82] D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 92.
[83] R. Levy, *Gloria,* p. 108.
[84] R. Levy, *Gloria*, p. 104.
[85] R. Levy, *Gloria,* p. 104.
[86] C. Avram, *Politici*, p. 121-122.
[87] O. Roske, *Radiografia*, p. 84; Claudiu Degeratu, Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii. Modelul sovietic: știința biruitoare*, în „Arhivele totalitarismului", anul II, nr. 4, 1994, p. 47-50.

de la sate, în vederea întăririi alianței dintre clasa muncitoare și țărănime sub conducerea clasei muncitoare, în vederea dezvoltării industriei socialiste, capabile să organizeze producția de mașini necesare muncii colective în agricultură"[88]. Leonte Răutu admitea, la aceeași Plenară, că materialul supus dezbaterii „se inspiră din experiența Uniunii Sovietice. Documentul acesta pornește de la ideea stalinistă că socialismul la țară este colhoz, iar colhoz înseamnă principiul socialist de proteguire a muncii, proporțional cu munca depusă"[89]. Pe de altă parte, Răutu sublinia că documentul propus spre dezbatere la Plenară oferă pentru prima oară „un tablou al relațiilor sociale la țară. Acest document aplică teoria marxist-leninistă asupra transformării socialiste a statului în condițiile concrete ale țării noastre"[90]. La rândul său, Miron Constantinescu cita din Rezoluția „Munca la țară", adoptată de Congresul al XV-lea al PC(b) din Uniunea Sovietică, susținând că „tezele staliniste se verifică și la noi întocmai"[91]. Despre testul fidelității este vorba și în declarațiile Anei Pauker făcute cu un an înainte: „Istoria Partidului Bolșevic arată limpede clasei noastre muncitoare cum anume să realizeze una din învățăturile de bază ale lui Lenin și Stalin, alianța cu țărănimea muncitoare sub conducerea proletariatului […]. Și tot istoria Partidului Bolșevic ne arată mai departe cum să transformăm această alianță – temelia regimului nostru de democrație populară – într-un bloc de nezdruncinat, într-o forță de nebiruit a progresului economic și social și a înfloririi țării noastre"[92]. Gheorghiu-Dej va rămâne fidel și mai târziu acestei strategii. La 5 martie 1954, el remarca într-un articol publicat în revista „Pentru pace trainică, pentru democrație populară": „Fizionomia morală și social-politică a națiunii socialiste este determinată de alianța dintre clasa muncitoare și țărănime, urmărind construirea victorioasă a socialismului"[93].

---

88 D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 12.
89 *Stenogramele*, vol. II, 1949, p. VI.
90 *Stenogramele*, vol. II, 1949, p. 148.
91 *Stenogramele,* 1949, vol. II, p. VI.
92 C. Avram, *Politici*, p. 38.
93 Constantin Țîțariu (coord.), *Colectivizare în Teleorman (1949-1962). Rezistență și acceptare forțată,* vol. I, Muzeul Județean Teleorman, Editura Tipoalex, Alexandria, 2004, p. 49.

Abaterile de la linia Cominformului ar fi putut duce la pierderea funcției în ierarhia de partid sau la pierderea libertății, așa cum s-a întâmplat în Polonia cu Gomulka[94]. În momentele de cumpănă în desfășurarea campaniei de colectivizare, liderii PMR au consultat Moscova pentru a evita o îndepărtare periculoasă de voința Kremlinului. După ședința Biroului Politic din februarie 1951, în timpul căreia Gheorghiu-Dej a expus posibilitatea trecerii la întovărășiri, variantă respinsă de Ana Pauker și Vasile Luca, care susțineau formarea în continuare a gospodăriilor agricole, forme mai apropiate de modelul colhoznic, s-a decis trimiterea unei delegații la Moscova pentru a se afla opinia lui Stalin. Hotărârea CC al PMR din septembrie 1951 poate fi văzută și ca un rezultat al acestei vizite, Stalin avizând proiectul lui Gheorghiu-Dej[95]. Intensificarea operațiunilor de colectare s-ar datora tot intervenției sovietice. Sosită la București în septembrie 1951, pentru a oferi sprijin pregătirilor pentru cea de-a doua reformă monetară, o comisie sovietică a făcut presiuni pentru întărirea GOSTAT-urilor, măsură amânată de autoritățile române din cauza rezistenței țăranilor. Sub asaltul colectorilor de produse agricole, țăranii vor fi nevoiți să se înscrie în G.A.C. pentru a se bucura de reduceri[96].

Intensitatea afirmării testului de fidelitate față de Uniunea Sovietică îndepărta de fapt Partidul Comunist de la datele realității. Cu cât erau mai puternice dovezile de atașament, cu atât erau mai slabe șansele unei rezolvări reale a problemei agrare în România. Încă la Plenara din 3-5 martie 1949, Gheorghiu-Dej declarase: „Avem datoria să ducem în mod sistematic o campanie largă de propagandă și agitație la țară care să arate succesele imense ale gospodăriei colective în Uniunea Sovietică și metodele sovietice de organizare”[97].

---

[94] D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 13; Ion Constantin, *Polonia în secolul totalitarismelor, 1918-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2007, p. 437.

[95] D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 29.

[96] Robert Levy, *Primul val al colectivizării: politici centrale și implementare regională, 1949-1953*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi, editori, *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962),* Polirom, Iași, 2004, p. 76.

[97] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Sarcinile Partidului Muncitoresc Român în lupta pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și pentru transformarea socialistă a agriculturii, Raport făcut la ședința plenară a C.C. al P.M.R. din 3-5 martie 1949*, ediția a II-a, Editura P.M.R., 1952, p. 73.

Experiența Uniunii Sovietice era prezentată ca un precedent demn de urmat: „Ce înseamnă socialismul în agricultură ne arată înflorirea agriculturii colhoznice a U.R.S.S […]. Agricultura sovietică, bazată pe gospodăria agricolă colectivă, este cea mai productivă din lume”[98]. Presa de partid a susținut energic acest discurs, promovând tema superiorității modelului colhoznic: „Calea pe care au mers țăranii săraci și mijlocași din Uniunea Sovietică, calea către marea gospodărie agricolă colectivă, este singura cale salvatoare pentru țăranii muncitori din lumea întreagă”[99]. În proiectul de statut al gospodăriilor agricole colective publicat în aprilie 1953 se preciza că scopul urmărit este ca țărănimea să urmeze „singura cale justă pentru țărănimea muncitoare pe drumul construirii socialismului, după exemplul țărănimii colhoznice din Uniunea Sovietică”[100].

Invocarea modelului sovietic mai avea un dezavantaj. Asociat colhozului sovietic, planul de colectivizare le aducea aminte țăranilor de toate nenorocirile bolșevismului. Deposedați de pământ, supuși la cote înrobitoare, țăranii înstăriți, dar și mulți reprezentanți ai țărănimii mijlocașe sau chiar sărace, descriau campania de colectivizare drept o încercare de impunere a colhozului sovietic în satele din România[101]. Liderii de partid erau conștienți de acest handicap. Vasile Luca atrăgea atenția că istoriile despre colhozuri „au pătruns adânc în sânul țărănimii și au creat o atmosferă de teamă”[102]. Pe țărani îi neliniștea tocmai insistența cu care partidul încerca să lege dezvoltarea agriculturii în România de viața colhozurilor din Uniunea Sovietică. „Tot așa ați mai spus și în 1946 că nu facem gospodărie colectivă și iată că acum facem și colhozuri”, a fost replica dată unui activist trimis în campania de colectivizare în regiunea Galați[103]. Învățătorul Dumitru Aniței din satul Mircești, comuna Tăcuta, județul Vaslui, își amintește: „Războiul

---

98 D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 19.

99 „Scânteia”, 28 octombrie 1949, *apud* Bogdan Tănăsescu, *Colectivizarea între propagandă și realitate*, Editura Globus, București, f.a., p. 45.

100 „Scânteia”, 11 aprilie 1953, *apud* B. Tănăsescu, *Colectivizarea*, p. 45.

101 O. Roske, *Radiografia*, p. 82.

102 D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 14.

103 Dan Cătănuș, Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. II, *1953-1956*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2005, p. 19.

se terminase; cei care fuseseră pe frontul rusesc și cunoșteau situația agriculturii de acolo nici nu voiau să audă" de colectivizare[104]. Somat să intre în G.A.C., țăranul mijlocaș Juncu Vasilescu, cu 5 ha de pământ și 7 copii, declara „că nu merge el în colhoz să mănânce din cazan, că el a fost în Rusia și știe cum este acolo"[105]. În comuna Slobozia Mândra, jud. Teleorman, țăranii refuzau să semneze declarațiile de adeziune, fiindcă nu doreau „să lucreze pământul în comun"[106].

Fără cadre specializate, lipsiți de o infrastructură de întindere națională și marcați de efortul de a plăti reparațiile de război, liderii de partid erau conștienți că nu vor putea repeta experiența colectivizării staliniste, impunând un ritm rapid încă de la început. Chiar în timpul Plenarei din 3-5 martie 1949 Gheorghiu-Dej recunoștea nivelul slab de dotare tehnică al S.M.T., slabele performanțe ale G.A.S., care ar fi trebuit să funcționeze ca model, și lipsa cadrelor specializate[107]. „Avem nevoie de 30 000 de tractoare", observa Gheorghe Vasilichi la aceeași Plenară. „Cu industria noastră și cu posibilitățile noastre de import, nu putem avea așa de repede cât avem nevoie."[108] Ministrul Agriculturii Vasile Vaida remarca, în 1950, slaba dotare tehnică a noilor structuri colectiviste: „Noi vedem că, la crearea gospodăriilor colective, vin câte 50-60 de familii de țărani cu câte 30 de căruțe, un cal sau două vaci, în cel mai bun caz […]. Ne aflăm într-o situație foarte grea cu mecanizarea"[109]. Producția anuală de tractoare în România era în 1950 de 3466, pentru ca abia în 1960 să se ajungă la o producție de 17102 tractoare[110]. Nici problema cadrelor de conducere pentru noile gospodării agricole colective nu putea fi neglijată, Ana Pauker recunoscând, în mai 1949, într-o ședință a Secretariatului PMR, că „nu vom putea avea de la început președinți în stare să conducă o gospodărie mare"[111]. Colectivizarea ar fi avut succes numai dacă, așa

[104] O. Roske, *Dosarul*, p. 25.
[105] O. Roske, *Dosarul*, p. 25.
[106] C. Țînțariu, *Colectivizare*, vol. I, 50.
[107] D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 65.
[108] *Stenogramele*, vol. II, *1949*, p. 154.
[109] R. Levy, *Gloria*, p. 84.
[110] *Alianța*, p. 448; O. Feneșan, *Dezvoltarea*, p. 78.
[111] R. Levy, *Primul va*l, p. 67.

cum arăta Vasile Luca, producția agricolă ar fi crescut, stimulându-i astfel pe țăranii săraci și pe cei mijlocași să „creeze cooperativele de producție”[112]. În aceste condiții o colectivizare masivă, după modelul campaniei ordonate de Stalin la sfârșitul anilor 1920, era de neconceput în România. „Așadar, atâta timp cât noi n-am creat baza tehnică și cadrele necesare, se afirmă în Rezoluția ședinței plenare a CC al PMR din 3-5 martie 1949, atâta timp cât n-am intensificat încă munca de lămurire temeinică a maselor țărănimii muncitoare pentru ca aceasta să treacă de bunăvoie la organizarea agriculturii colective, ar fi greșit și păgubitor de a trece la o colectivizare masivă.”[113]

În plan secund, unii lideri de partid credeau că experiența campaniei de colectivizare din Uniunea Sovietică putea fi folosită ca îndreptar pentru stabilirea priorităților pe teren. Este posibil ca prudența din primii ani de colectivizare în România să fi fost influențată de strategia leninistă a pașilor mărunți. Lenin avertizase în 1919 că o atitudine agresivă față de țărănimea mijlocașă ar fi putut compromite proiectul colectivizării[114]. Strategia colectivizării graduale fusese formulată de Engels: „Sarcina noastră față de micul țăran este, în primul rând, să transformăm gospodăria sa privată și proprietatea sa particulară într-una cooperatistă, nu prin violență, ci prin puterea exemplului și acordându-i sprijinul societății pentru acest scop”[115]. Despre o abordare prudentă, în care un rol important avea „o îndelungată muncă pregătitoare în vederea îngrădirii elementelor capitaliste de la sate”, se vorbește și în Rezoluția Biroului Informativ din 1948, un punct de referință pentru conducerile partidelor comuniste din toate statele blocului sovietic[116]. Conștient de dificultățile pe care regimul comunist ar fi putut să le întâmpine la începutul campaniei de colectivizare, Gheorghiu-Dej recomanda ca, la început, să se treacă doar la „organizarea unui număr restrâns de gospodării agricole

---

[112] D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 81.

[113] *Rezoluții și hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 1948-1950*, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1951, p. 94.

[114] D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea,* vol. I, p. 13.

[115] Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere alese*, vol. II, Editura de Stat pentru Literatură Politică, 1955, p. 473, *apud Dezvoltarea economiei*, p. 214-215.

[116] D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 62.

colective, acolo unde țăranii săraci și mijlocași vor fi hotărâți a trece la o asemenea organizare a agriculturii"[117]. La începutul anului 1951, Ana Pauker și Secția agrară au propus Comitetului Central să se întocmească Circulara nr. 13, care prevedea pedepse ce mergeau până la excluderea din partid și proces penal pentru acei activiști sau funcționari din administrația locală care îi obligau pe țărani să intre în G.A.C.[118]. Emisă la 30 ianuarie 1951, circulara atrăgea atenția că „orice presiune economică sau administrativă față de țăranii muncitori pentru a-i determina să intre în gospodăria colectivă va fi sancționată cu severitate"[119]. În Hotărârea CC al PCR din septembrie 1951 se preciza că orice fel de metodă de constrângere sau de presiune economică sau administrativă va fi sancționată cu excluderea din partid și, în funcție de gravitatea cazului, cu sesizarea organelor de cercetare penală[120].

Scăderea ritmului colectivizării a fost confirmată și de proiecția pentru planul cincinal, Ministerul Agriculturii urmând să raporteze doar o colectivizare a 40% din suprafața agricolă a țării până la sfârșitul anului 1955, față de 60% cât se prevăzuse anterior[121]. De fapt, ritmul va fi chiar mai scăzut decât cel prevăzut de Ministerul Agriculturii. Dacă în primul an și jumătate de colectivizare se constituiseră în medie 57 de gospodării colective pe lună, în următoarele nouă luni, până în septembrie 1951, creșterea în medie a numărului de structuri colectiviste constituite va fi de doar 6 pe lună[122]. Încetinirea ritmului explică de ce, la începutul anului 1952, România raporta cea mai mică suprafață colectivizată dintre toți sateliții Uniunii Sovietice[123]. Că recursul la politica pașilor mărunți a constituit permanent o formulă de rezervă o dovedește și apelul lui Gheorghiu-Dej la temporizare chiar și atunci când ritmul colectivizării se intensificase ca urmare a directivelor primite de la organele centrale: „Aici e pericolul,

---

[117] D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 65.
[118] R. Levy, *Gloria*, p. 92.
[119] C. Avram, *Politici*, p. 53.
[120] *Alianța*, p. 470.
[121] R. Levy, *Gloria*, p. 93.
[122] B. Tănăsescu, *Colectivizarea*, p. 58.
[123] R. Levy, *Gloria*, p. 93.

observa Gheorghiu-Dej într-o ședință a Biroului Politic, la 26 aprilie 1960, ca organele locale să nu săvârșească asemenea abateri care să ne coste… Să nu facem întreceri între regiuni și să stabilim din birou cât să crească numărul întovărășirilor. Eu vă sfătuiesc să mai așteptați. Să nu ne facem singuri greutăți"[124].

Prin violența metodelor și ritmul adeziunilor, finalul colectivizării situează totuși România într-o posibilă comparație cu experiența Uniunii Sovietice. Sub presiunea lui Stalin, creșterea procentului de gospodării țărănești colectivizate a avut o dinamică spectaculoasă: de la 3,9% în 1929 la 23,6% în 1930, apoi la 52,7% în 1931, 61,5% în 1932 și 65% în 1933[125]. „Numai în ultimele două luni, decembrie și ianuarie, declara Gheorghiu-Dej la sfârșitul lunii ianuarie 1962, au intrat în gospodării agricole colective un număr de 205 000 de familii țărănești cu o suprafață totală de aproape 600 000 ha de teren agricol."[126] Prin comparație, în perioada 1949-1956 intraseră în structurile colectiviste 231 407 familii țărănești[127]. Și creșterea suprafețelor agricole s-a făcut într-un ritm accelerat în finalul colectivizării din România. În iulie 1959, 67% din suprafața agricolă a țării se aflau în sectorul socialist, în iunie 1960, 78%, în martie 1961 se ajunsese la 82,2%, în iunie 1961 la 83,18%, iar în aprilie 1962 la 93,4%[128]. Începuturile colectivizării, dacă ar fi să le comparăm cu cele din Bulgaria sau Cehoslovacia, au fost însă timide. Până la sfârșitul anului 1949 se constituiseră doar 56 de gospodării agricole colective, cuprinzând 4085 de familii țărănești[129]. În timp ce în România procentul țăranilor cuprinși în structuri colectiviste ajunsese în 1955 abia la 11, 5%, față de 0,1% în 1949, în Bulgaria, după 6 ani de colectivizare, în 1952, existau 2736 de cooperative agricole, care reprezentau 52% din totalul gospodăriilor agricole și 62% din pământul cultivat. În Ceho-

[124] C. Țînțariu, *Colectivizare*, vol. I, 60.
[125] I.V. Stalin, *Raportul de activitate al C.C. al P.C. (b) al URSS la Congresul al XVIII-lea al Partidului, 26 ianuarie 1934*, Editura P.M.R., București, 1951, p. 89; O. Roske, *Dosarul*, p. 7.
[126] C. Avram, *Politici*, p. 79.
[127] C. Avram, *Politici*, p. 79.
[128] B. Tănăsescu, *Colectivizarea*, p. 63.
[129] *Alianța*, p. 441.

slovacia, în 1953, 44% din pământurile arabile aparțineau statului și cooperativelor, iar procentul satelor cooperativizate era de 50%[130].

Chiar dacă măsurile luate în favoarea țărănimii în 1945, urmate apoi de programul de emancipare a țărănimii sărace declanșat în martie 1949, aveau un marcat profil propagandistic, desfășurarea pe teren a campaniei, agenda legislativă și tot pachetul de măsuri administrative nu puteau ignora experiența trecutului și greșelile comise de partidele politice în perioada interbelică[131]. Criticii reformei agrare din 1921 atribuiau eșecul acestei măsuri unei aplicări prea lente, exproprierile și împroprietărirea prelungindu-se peste două decenii[132]. Reforma agrară înfăptuită după Primul Război Mondial fusese criticată chiar de unele cercuri politice din perioada interbelică. Specialiștii în politici agrare din acei ani arătaseră că, pentru a-și asigura independența economică, o familie țărănească ar fi trebuit să posede minimum 5 ha, condiție pe care împroprietărirea din 1921 nu reușise s-o îndeplinească[133]. Absența unui program accesibil de credite pentru familiile cu loturi mici blocase orice posibilitate de creștere economică. Politica fiscală, lipsa facilităților acordate gospodăriilor țărănești și prețurile mici la produsele agricole nu au constituit nici ele un motiv de încurajare pentru producătorii rurali[134]. Pe de altă parte, dezinteresul statului pentru dotarea cu mașini și tractoare a gospodăriilor țărănești a accentuat decalajul dintre România și alte țări din Europa la capitolul productivitate în exploatările agricole[135]. Taxele de import pentru mașini și utilaje agricole erau atât de ridicate, încât puține familii țărănești își puteau permite să treacă la achiziționarea lor[136]. Deși promisese încă din 1919 că va sprijini lucrările pentru reforma agrară, cooperația rurală, învățământul de la țară și, în special, învățământul cu profil agricol, precum și creditele pen-

[130] *Alianța*, p. 480; C. Avram, *Politici*, p. 40.
[131] O. Roske, *Radiografia*, p. 85.
[132] D. Șandru, *Colectivizarea*, p. 47.
[133] D. Șandru, *Colectivizarea*, p. 46.
[134] D. Șandru, *Colectivizarea*, p. 47.
[135] D. Șandru, *Colectivizarea*, p. 47.
[136] Dumitru Șandru, *Satul românesc între anii 1918 și 1944*, Casa de Presă și Editură „Cronica", 1996, p. 243.

tru valorificarea cerealelor, cele mai multe angajamente ale Partidului Național Liberal, așa cum observa I.G. Duca în 1933, rămăseseră doar pe hârtie[137]. Instalat la putere în noiembrie 1928, Partidul Național Țărănesc nu a reușit nici el să pună în practică angajamentele ideologiei agrariene, măsurile pentru reorganizarea cooperației și îmbunătățirea creditului agricol neavând o influență benefică asupra micilor gospodării țărănești[138].

Retorica mobilizatoare a regimului a căutat să anexeze campania de colectivizare unui vast program de modernizare a țării. Sub stindardul emancipării, se prefigura o schimbare spectaculoasă a vieții țăranului din România, evocarea discrepanțelor din perioada interbelică oferind propagandei de partid un suport pentru lansarea proiectelor de modernizare[139]. Renunțarea la pământ, unelte și animale, intrarea într-un perimetru constituit din totalitatea micilor proprietăți dintr-o așezare ar fi trebuit să fie urmate de efecte benefice asupra nivelului de trai pentru fiecare membru al marii proprietăți constituite, după cum susținea propaganda oficială, prin acordul fiecărui membru. „Scopul urmărit de noi, scrie în actul de constituire al Gospodăriei Colective «Partizanii Păcii» din comuna Săpânța, județul Maramureș, din iulie 1950, este ca, printr-o muncă organizată în comun și cu mijloace comune de producție, să asigurăm victoria asupra chiaburilor, exploatatorilor și dușmanilor celor ce muncesc, să înlăturăm mizeria și întunericul în care ne-am zbătut până în prezent, să obținem o producție agricolă mare, să îmbunătățim condițiile de muncă, precum și să ne asigurăm un trai mai bun și fericit."[140] Promisiuni privind creșterea nivelului de trai fuseseră făcute încă din primele zile de campanie. Un raport al Secției agrare a Comitetului Central din 5 octombrie 1950 menționa că „s-a promis […] că statul va da colectiviștilor îmbrăcăminte, cooperativa va fi numai a colectiviștilor, că vor primi pentru o zi de muncă cantități mari de cereale, că statul va face creșă, palat

[137] D. Șandru, *Satul*, p. 245.
[138] D. Șandru, *Satul*, 251.
[139] O. Roske, *Radiografia*, p. 81.
[140] Andreea Dobeș, Gheorghe Mihai Bârlea, Robert Fürtös, *Colectivizarea agriculturii în Maramureș. Contribuții documentare (1919-1962)*, Fundația Academia Civică, București, 2004, p. 126.

cultural, că vor primi funcții de stat etc."[141]. Mulți țărani se alătură structurilor colectiviste în speranța unei vieți mai bune. „Am intrat în întovărășire că am crezut că o să fie bine", povestește Aurel Coman, deținătorul unei suprafețe sub 2 ha. „Umblau activiștii cu propaganda și ziceau că o să fie mai bine în întovărășire."[142] După ce a intrat în întovărășire, Aurel Coman a primit serviciu, devenind mai târziu președinte al Sfatului Popular și președinte al G.A.C.-ului din Ocnița[143]. În procesul-verbal de constituire a G.A.C.-ului „Timpuri Noi", comuna Belitori, județul Teleorman, din 11 septembrie 1949, se precizează că „țăranii săraci din mai multe comune din țară, dându-și seama de mizeriile îndurate și lipsurile avute, au pornit ca să închege viața în comun punând la un loc pământul, uneltele și forțele proprii, pornind să pună capăt lipsurilor și greutăților de până acum […]. Învățând tot mai mult, gospodăriile noastre colective, înființate și cele ce se vor înființa, vor fi ca exemplu de îndestulare pentru oamenii muncii din țara noastră"[144].

Belșugul din casele colectiviștilor a fost utilizat ca temă de propagandă în toate campaniile de asimilare forțată: „În satul Sâmbăta Nouă, țăranii muncitori cu gospodărie individuală care au mers împreună cu agitatorii acasă la colectivistul Ion Drugă au înțeles mult mai bine ce înseamnă viața în gospodăria colectivă. Un om nevoiaș cu 10 copii, care slugărise o viață întreagă la boieri și la chiaburi, ajunsese, de când era în gospodăria colectivă, să-și facă casă nouă, să-și îmbrace copiii, să-și cumpere aparat de radio și altele. Podul și cămara erau pline cu produse primite de la gospodăria colectivă. Într-un singur an primise 4.644 kg de grâu, 2.924 kg de porumb, 1.720 kg de orz, 930 kg de floarea-soarelui, 8,6 kg de miere de albine, aproape 500 kg de legume, 69 kg de brânză și multe altele, în afară de

---

[141] Dan Cătănuș, Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România. Represiunea*, vol. I, *1949-1953*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2004, p. 24.

[142] Florin Cioșan, *Colectivizarea agriculturii. Studiu de caz (localitățile Teaca și Ocnița, jud. Bistrița-Năsăud). Cercetare de istorie orală*, în „Anuarul de istorie orală", Cluj-Napoca, I (1998), p. 311.

[143] F. Cioșan, *Colectivizarea*, p. 311.

[144] C. Țînțariu, *Colectivizare*, vol. II, p. 42.

o sumă mare de bani. Exemplul colectivistului Ion Drugă a servit ca argument hotărâtor în convingerea celorlalți țărani muncitori din sat pentru a intra în gospodăria agricolă colectivă"[145].

Sub influența benefică a colectivizării, susțin statisticile oficiale, satul românesc ar fi suferit o substanțială îmbunătățire a nivelului de trai. În perioada 1951-1963, s-ar fi construit peste 880 000 de case. Numărul școlilor generale ar fi urcat în 1962 la 6250, adică de opt ori mai mult decât în 1938. În ce privește electrificarea, aceasta s-ar fi extins până la sfârșitul anului 1962 la 5520 de sate, față de numai 450 în 1938[146]. Dar raportările statistice au gradul lor de relativitate. Hotărârea CC al PMR și a Consiliului de Miniștri în vederea consolidării organizatorice-economice a gospodăriilor agricole colective din 1 martie 1951 anunța pe un ton triumfalist că „aplicând metodele agrotehnice sovietice și folosind mijloacele ce le-au fost puse la dispoziție de stat, prin stațiunile de mașini și tractoare, 176 gospodării colective și-au încheiat primul an de activitate obținând recolte care depășesc cu mult recolta din gospodăriile țăranilor individuali. Astfel la gospodăria colectivă «Viața Nouă» din comuna Sântana, regiunea Arad, s-a obținut 2800 kg de grâu, recoltă medie la ha, cea mai mare producție din regiune revenind pe fiecare zi-muncă, numai din grâu 14 kg"[147]. După cum observă Călin Goina, autorul unui studiu despre colectivizarea în comuna Sântana, o recoltă record de 2800 de kilograme la hectar nu era obținută nici măcar în anii 1960-1962, când, în condiții de mecanizare incomparabile cu cele din 1950, se obțineau doar 2200-2300 kg la hectar[148]. Suprapunerea mesajului propagandistic peste tabloul rezultatelor campaniei de colectivizare arată cât de fragile erau granițele dintre opțiunea formal ideologică într-un câmp decizional limitat de testul fidelității față de Uniunea Sovietică și pariul modernizării satului românesc.

---

[145] S. Hartia, M. Dulea, *Constanța*, p. 111.

[146] *Alianța*, p. 528.

[147] D. Cătănuș, O. Roske, *Colectivizarea*, vol. I, p. 222.

[148] Călin Goina, *„Ce poți face azi nu lăsa pe mâine": cazul colhozului-model „Viața Nouă", Sântana*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi, editori, *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962),* Polirom, Iași, 2004, p. 380.

Bibliografie

Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în România, Editura Politică, București, 1969.

Avram, Cezar, *Politici agrare în Oltenia anilor 1949-1952. Mutații socio-economice în satul românesc*, Editura de Sud, Craiova, 1999.

Cătănuș, Dan; Roske, Octavian, *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. I, *1949-1953*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000.

Cătănuș, Dan; Roske, Octavian, *Colectivizarea agriculturii în România. Represiunea*, vol. I, *1949-1953*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2004.

Cătănuș, Dan; Roske, Octavian, *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. II, *1953-1956*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2005.

Cioșan, Florin, *Colectivizarea agriculturii. Studiu de caz (localitățile Teaca și Ocnița, jud. Bistrița-Năsăud). Cercetare de istorie orală*, în „Anuarul de istorie orală", Cluj-Napoca, I (1998), p. 298-336.

Cojoc, Marian, *Dobrogea de la reforma agrară la colectivizarea forțată*, Editura Muntenia și Leda, Constanța, 2001.

Constantin, Ion, *Polonia în secolul totalitarismelor, 1918-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2007.

Costea, Șt.; Larionescu, M.; Tănăsescu, Fl., *Agricultura românească. O perspectivă istorico-sociologică*, Editura Ararat, București, 2001.

Damian, Ancu; Breazu, Florentin; Bălan, Ion, *Colectivizare în Vlașca, 1949-1950. Documente*, Editura Vinea, București, 2002.

Degeratu, Claudiu; Roske, Octavian, *Colectivizarea agriculturii. Modelul sovietic: ridicarea necontenită a nivelului de trai*, în „Arhivele totalitarismului", anul II, nr. 1-2, 1994, p. 80-91.

Degeratu, Claudiu; Roske, Octavian, *Colectivizarea agriculturii. Modelul sovietic: știința biruitoare*, în „Arhivele totalitarismului", anul II, nr. 4, 1994, p. 47-59.

Dezvoltarea economiei R.P.R. pe drumul socialismului. 1948-1957, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1958.

Dobeș, Andreea; Bârlea, Gheorghe Mihai; Fürtös, Robert, *Colectivizarea agriculturii în Maramureș. Contribuții documentare (1919-1962)*, Fundația Academia Civică, București, 2004.

Dobrincu, Dorin, *Colectivizarea agriculturii și represiunea împotriva țărănimii din România (1949-1962)*, în Ruxandra Cesereanu (coord.), *Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Polirom, Iași, 2006, p. 108-125.

Dobrincu, Dorin; Iordachi, Constantin, editori, *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962),* Polirom, Iași, 2004.

Feneșan, ing. O. et al., *Dezvoltarea agriculturii în Republica Populară Română*, Editura Agro-Silvică, București, 1958.

Gheorghiu-Dej, Gheorghe, *Sarcinile Partidului Muncitoresc Român în lupta pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și pentru transformarea socialistă a agriculturii, Raport făcut la ședința plenară a C.C. al P.M.R. din 3-5 martie 1949*, ediția a II-a, Editura P.M.R., 1952.

Goina, Călin, *„Ce poți face azi nu lăsa pe mâine": cazul colhozului-model „Viața Nouă", Sântana*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi, editori, *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962),* Polirom, Iași, 2004, p. 368-392.

Hartia, S.; Dulea, M., *Constanța. Prima regiune colectivizată*, Editura Politică, București, 1960.

Levy, Robert, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, traducere de Cristina Pupeza și Ioana Gagea, Polirom, Iași, 2002.

Levy, Robert, *Primul val al colectivizării: politici centrale și implementare regională, 1949-1953*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi, editori, *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962),* Polirom, Iași, 2004, p. 66-82.

Moisa, Gabriel, *Colectivizare, rezistență și represiune în vestul României*, *1948-1951*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1999.

Rezoluții și hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 1948-1950, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1951.

Roske, Octavian (coord.), *Dosarul colectivizării agriculturii în România, 1949-1962*, studiu întocmit de Comisia pentru cercetarea abuzurilor și pentru petiții din Camera Deputaților, Parlamentul României, București, 1992.

Roske, Octavian, *Radiografia unui eșec. Colectivizarea agriculturii în România*, în *„Transformarea socialistă": politici ale regimului comunist între ideologie și administrație*, coordonator Ruxandra Ivan, Polirom, Iași, 2009, p. 77-107.

Roske, Octavian; Abraham, Florin; Cătănuș, Dan, *Colectivizarea agriculturii în România. Cadrul legislativ, 1949-1962*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2007.

Scurtu, Ioan (coord.), *România. Viața politică în documente: 1945*, Arhivele Statului din România, București, 1994.

Soulet, Jean-François, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, traducere de Silvia Albișteanu și Ana Zbarcea, Polirom, Iași, 1998.

Stalin, I.V., *Raportul de activitate al C.C. al P.C.(b) al URSS la Congresul al XVIII-lea al Partidului*, *26 ianuarie 1934*, Editura P.M.R., București, 1951.

Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R., vol. II, *1949*, ediție întocmită de Camelia Moraru et al., Arhivele Naționale ale României, București, 2003.

Șandru, Dumitru, *Decretul 83/1949*, în „Arhivele totalitarismului", anul I, nr. 1, 1993, p. 133-145.
Șandru, Dumitru, *Satul românesc între anii 1918 și 1944*, Casa de Presă și Editură „Cronica", 1996.
Șandru, Dumitru, *Reforma agrară din 1945 în România,* Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000.
Șandru, Dumitru, *Colectivizarea agriculturii și problema agrară: repere social-politice*, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi, editori, *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962),* Polirom, Iași, 2004, p. 45-65.
Tănăsescu, Bogdan, *Colectivizarea între propagandă și realitate*, Editura Globus, București, f.a.
Țârău, Virgiliu; Bucur, Ioan Marius, *Strategii și politici electorale în alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1998.
Țînțariu, Constantin (coord.), *Colectivizare în Teleorman (1949-1962). Rezistență și acceptare forțată,* vol. I-II, Muzeul Județean Teleorman, Editura Tipoalex, Alexandria, 2004.

Articolul 1.

Colectivizarea agriculturii Represiunea totală, 1957-1962 XXVII

Octavian Roske

Continuăm să prezentăm o serie de aspecte ale procesului de colectivizare a agriculturii în perioada 1957-1962. Ele sunt semnificative pentru consecințele care îi așteptau pe țărani în cazul refuzului de a accepta înscrierea în C.A.P., dar și pentru implicarea în alte acțiuni neconforme cu politica regimului. În acest număr, prezentăm cazul țăranilor Pop Sabin, Pop Iacob, Oros Iosif și Oros Ioan din comuna Aluniș, județul Cluj, arestați pentru opoziția la colectivizare la începutul anilor '50, respectiv în 1960. De asemenea, am inclus aici cazul cojocarului Barbu Gheorghe, arestat în 1958 pentru frecventarea unor vecini care aveau legătură cu mișcarea de rezistență și pentru răspândirea printre săteni a știrilor difuzate la „Vocea Americii" și „Europa Liberă".

Lista documentelor

I. Memoriu al lui Pop Sabin, din comuna Aluniș, județul Cluj, în care relatează despre arestarea și încarcerarea tatălui său, Pop Iacob, la începutul anilor '50, și apoi a sa, în 1960, pentru opoziția la colectivizare. 1 iulie 1992.

II. Memoriu al lui Oros Iosif, din comuna Aluniș, județul Cluj, Radu Alecu din com. Vulturu, jud. Vrancea, în care relatează despre arestarea și încarcerarea sa și a tatălui său, Oros Ioan, în 1960, pentru opoziția la colectivizare. 1 iulie 1992.

III. Memoriu al lui Barbu Ioan, din comuna Felmer, jud. Brașov, în care relatează despre arestarea tatălui său, Barbu Gheorghe, în 1958, și condițiile de detenție din închisorile prin care a trecut. 1 septembrie 1992.

I. Memoriu al lui Pop Sabin, din comuna Aluniș, județul Cluj, în care relatează despre arestarea și încarcerarea tatălui său, Pop Iacob, la începutul anilor '50, și apoi a sa, în 1960, pentru opoziția la colectivizare. 1 iulie 1992.

Comisia 14
Nr. 7522

Către,
Comisia Parlamentară pentru Cercetarea Abuzurilor și pentru Petiții

Domnule Președinte,

Subsemnatul, Pop Sabin, domiciliat în comuna Aluniș, județul Cluj, urmare apelului Dumneavoastră publicat în presă (ex. ziarul „România Liberă" din data de 21 martie 1992), vă aduc la cunoștință următoarele, cu privire la acțiunea de colectivizare forțată a agriculturii în comuna noastră.

Pentru a face colectivizarea agriculturii în comuna Aluniș, ca și în celelalte comune din jur, datorită faptului că noi, plugarii, din acea parte a țării, ca și alți proprietari de pământ, n-am fost de acord cu înființarea de gospodării colective, autoritățile de atunci – securitatea, miliția etc. – au luat măsuri foarte drastice împotriva noastră. Aproape toți proprietarii de pământ au fost terorizați și amenințați cu arestarea.

Noi, care am refuzat să ne înscriem în colectiv, am fost arestați și duși în închisoarea din Gherla, care nu este departe de comuna noastră. După cum se știe, aceasta a fost una din cele mai îngrozitoare închisori din țară. Astfel, tatăl meu, Pop Iacob, a fost terorizat, arestat și dus în închisoarea

din Gherla, unde în urma tratamentului barbar și a schingiuirilor a încetat din viață în anul 1954.

Subsemnatul, Pop Sabin, chiar de sărbătorile Sfintelor Paști ale anului 1960, am fost arestat de securitate și de miliție pentru aceleași motive și ținut în închisoarea de la Gherla timp de 8 luni și jumătate, după care am fost eliberat.

În prezent lucrez în gospodăria mea personală, cu familia, reluându-mi pământul de la C.A.P.

Bineînțeles că în tot timpul, după luarea pământului în C.A.P. și a stăpânirii comuniste, am avut mari necazuri și pierderi materiale.

Cu deosebit respect, *Sabin Pop*
Aluniș, 1 iulie 1992

• CPCA, dosar nr. 7522/1992, f. 1-2.

II. Memoriu al lui Oros Iosif, din comuna Aluniș, județul Cluj, Radu Alecu din com. Vulturu, jud. Vrancea, în care relatează despre arestarea și încarcerarea sa și a tatălui său, Oros Ioan, în 1960, pentru opoziția la colectivizare. 1 iulie 1992.

Comisia 14
Nr. 7523
Către,
Comisia Parlamentară pentru Cercetarea Abuzurilor și pentru Petiții

Domnule Președinte,

Subsemnatul, Oros Iosif, domiciliat în comuna Aluniș, județul Cluj, urmare apelului Dumneavoastră publicat în presă (ex. ziarul „România Liberă") din data de 21 martie 1992, vă aduc la cunoștință următoarele, cu privire la acțiunea de colectivizare forțată a agriculturii în comuna noastră.

Comuna Petroman, Timiș.
Țăranii studiază planul de însămânțări fixat de autorități, 1950

Pentru a face colectivizarea agriculturii în comuna Aluniș ca și în celelalte comune din jur, datorită faptului că noi, plugarii, din acea parte a țării, ca și alți proprietari de pământ, n-am fost de acord cu înființarea de gospodării colective, autoritățile de atunci – miliția și securitatea etc. – au luat măsuri drastice împotriva noastră.

Aproape toți proprietarii de pământ au fost terorizați și amenințați cu arestarea.

Noi, care am refuzat să ne înscriem în colectiv, am fost arestați și duși în închisoarea din Gherla, care nu este departe de comuna noastră. După cum se știe, aceasta a fost una din cele mai groaznice închisori din țară. Astfel, tatăl meu, Oros Ioan, a fost arestat și schingiuit în închisorile din Gherla, închisoarea din Baia-Mare, apoi la închisoarea din Aiud și după un timp, deportat în satul Olaru, lângă Călărași (în Muntenia).

Subsemnatul, Oros Iosif, chiar de sărbătorile Sfintelor Paști ale anului 1960, am fost arestat de securitate și miliție pentru aceleași motive și ținut în închisoarea din Gherla timp de 8 luni și jumătate, după care am fost eliberat.

În prezent lucrez în gospodăria mea personală, cu familia, reluându-mi pământul de la C.A.P.

Bineînțeles că în tot timpul, după luarea pământului în C.A.P. și a stăpânirii comuniste, am avut mari necazuri și pierderi materiale.

Aluniș, 1 iulie 1992 *Cu deosebit respect,*
Iosif Oros

• CPCA, dosar nr. 7523/1992, f. 1-2.

III. Memoriu al lui Barbu Ioan, din comuna Felmer, jud. Brașov, în care relatează despre arestarea tatălui său, Barbu Gheorghe, în 1958, și despre condițiile de detenție din închisorile prin care a trecut. 1 septembrie 1992.

Comisia 14
Nr. 7368

Domnului Președinte al Comisiei pentru Cercetarea Abuzurilor și pentru Petiții

Subsemnatul, Barbu Ioan, din localitatea Felmer, jud. Brașov, conform adresei trimise de dumneavoastră cu nr. 6890 din 10 august 1992, vă pot aduce la cunoștință următoarele:

Tatăl meu, Barbu Gheorghe, născut la 25 februarie 1910, fost anticomunist convins, așteptând căderea tiraniei, sperând salvarea neînscrierii în fostele C.A.P.-uri, a fost arestat la 2 august 1958, judecat în 27 noiem-

brie 1958 de Tribunalul Militar Brașov, la 10 (zece) ani închisoare, ca deținut politic.

A fost denunțat de Babeț Bucur din Felmer nr. 20, atunci primar, trăiește și azi, Comanici Aurel, nr. 35, tot din Felmer, secretar de partid, mort în 1992, Moldovan Nicolae, Felmer nr. 284, mort de circa 14 ani, Călin Vasile nr. 331, mort în 1980, fiindcă tata știa de grupuri de partizani ce veneau la vecinii noștri, Câlțea Cornel și Dorel (frați) pentru aprovizionare. Alt motiv a fost că tata mergea zilnic la unchiul meu Balint Traian, nr. 329, ce deținea un aparat de radio, cred că singurul în sat pe atunci, între 1956-1958, ascultând „Vocea Americii" și „Europa Liberă", spunând rudelor știri interzise atunci, așteptând și sperând zadarnic o debarcare americană în țară, ceea ce cu regret nu s-a efectuat, altfel și alta ar fi fost situația acum la noi, dar așa a fost să fie.

Odată cu tatăl meu a fost arestat unchiul meu, Balint Traian, nr. 329, aceeași zi, aceeași noapte, transportați cu aceeași mașină, între orele 23.30-1.00 noaptea.

Apoi au mai fost arestați Andrei Nicolae, Călin Vasile, Câlțea Vasile, în viață mai fiind ultimii doi. Atunci i-au fost confiscate tatălui meu propriile haine, fiind și-un cojocar de excepție, cel mai căutat din sat, o scroafă gestantă și-o bivoliță de 3 ani.

Răsplata primită pentru zilele-muncă prestate.
G.A.C. „Filimon Sârbu", raionul Mizil, 1950

Mama mea, Barbu Silvia, i-a cumpărat înapoi hainele la licitație, păstrându-le până la eliberarea sa, după 3 ani și 9 luni, în 1962, în joia verde, eu fiind în clasa a IV-a atunci, în 1958 urmând să merg la școală după ce-a fost arestat.

După circa opt luni a trimis primul semn de viață, câteva rânduri din localitatea Mărașu, de lângă Brăila, în primăvara lui 1959.

A trecut prin penitenciarele Codlea, Aiud, Gherla și Periprava, la stuf și șerpi în Delta Dunării.

În colonia Periprava se culcau pe BAC circa 300 deținuți, ce avea circa 12-15 cm adâncime cu paturi suprapuse, toaleta (WC) fiind un ciubăr, acolo, satisfăcându-și necesitățile, totul era un adevărat iad.

Acel ciubăr trebuia scos cu excrementele și golit în Dunăre, se întâmpla uneori de unul din cei ce-l scoteau, aluneca, totul se vărsa înăuntru.

Severitatea regimului impus după diferite opinii era pentru exterminare, tata spunea că războiul a fost ceva cu mult mai bun, mai omenos, nimeni nu credea să mai scape, numai și numai bunul Dumnezeu a vrut să revină din nou acasă.

Mâncarea fiind doar de formă, o ciorbă, o bucată de pâine (circa 200 gr.) sau mămăligă, normă de muncă mare de 10-15 snopi de stuf ce avea sau trebuia să fie pe grosime culcat de 1 m, lungime 3-3,5 m până chiar 4 m.

Cu toate aceste inumane condiții, tata a rezistat rugăciunilor și gândul la Dumnezeu. Dându-i putere și curaj că totul se termină cu bine, insuflând și altora curajul necesar pentru a rezista. Fiind obișnuit cu munca grea, realiza întotdeauna norma, iar apoi ajuta pe alții ce nu o puteau realiza, acolo fiind spuma inteligenței românești (medici, ingineri, profesori, juriști, preoți etc.) spre a nu fi sancționați cu pedepse aspre prin izolator, bătaie, înfometare, dreptul de a scrie acasă și chiar a primi pachet sau scrisori.

Izolatorul sau carcera era o cameră mică, cu pereți umezi, drugi de fier la geamuri, cu curent de aer continuu și rece, adevărate camere ale morții, acolo când intra trebuia să sară continuu spre a nu îngheța și muri.

Infractorii de drept comun sau criminalii erau cu regim preferențial față de cei care erau în situația tatălui meu.

Penitenciarul Gherla era socotit un adevărat abator de exterminare, scări, coridoare, uși, geamuri, pereți, totul era stropit de sânge. Zilnic mureau de frig, foame, bătuți 2-3 la zi (noapte), de multe ori și 10-15 oameni.

Totul se rezuma la o carte poștală de familie pentru fiecare, a fost bolnav, a murit; unde, cum, când – nimic. Bolnavii erau tratați tot de

deținuți, „medici", totul sub supraveghere, sub minimum din necesități, lipsind totul, poate și seringile.

În penitenciarul Aiud, tatăl meu a cunoscut o personalitate a contraspionajului britanic, Sasu Valer, originar din Sibiu, naturalizat englez, prins în 1953 la Viena, eliberat în 1960-1961, la schimb cu spioni ruși sau români prinși în Occident.

Tot în detenție, tata a cunoscut un brigadier silvic din zona Apusenilor, Abrud – Zlatna. Acel om a găsit în zona sa de sector din pădure o groapă săpată proaspăt atunci, prin 1957, cu deținuți morți legați cu lanțuri de picioare, uciși de securitate.

Brigadierul respectiv când a dat sătenilor lemne, le-a dat chiar în zona respectivă oamenilor spre a găsi morții. Sătenii i-au găsit și i-au înmormântat după datina creștină, fapt ce el a plătit cu închisoare.

Supravegherea în celule era extrem de severă, gardienii privind prin vizierul ușilor inopinat, cei ce vorbeau erau aspru pedepsiți, luându-li-se dreptul de a scrie scrisori, a primi scrisori sau pachete.

Dacă scriau acasă, totul era prevăzut, ce să spună, ce să ceară de-acasă, adică. (O duc bine, sunt sănătos, vă rog … atâtea țigări, pâine, atât.) Când primeau pachet, totul se împărțea frățește, o coajă de pâine, o țigară.

Tata fiind cojocar, a făcut și-un ac de cusut dintr-un os cu care cârpea haine colegilor de celulă.

Iată, stimați domni, viața tatălui meu Barbu Gheorghe, în calvarul comunismului, de care îmi aduc cu durere aminte, ca fiu al lui, fiind încă două surori, dar cea mare dându-și sfârșitul în 1991. Fiind un adevărat creștin, un mare iubitor de oameni, de pace și dreptate, iubind nespus și pe Dumnezeu, însă bunul Dumnezeu a decis prin iubirea Lui să aibă dreptatea și liniștea veșnică a doua zi de Rusalii (lunea) în 4 iunie 1985, visul de-a vedea cu ochii căderea comunismului, s-a împlinit prin noi, urmașii lui.

Înaintea sfârșitului său cu doi ani a suferit de pneumonie în 1983, după internare la spitalul Făgăraș, revenindu-și pentru puțin, apoi boala evoluând în cancer pulmonar, iar la 4 iunie 1985, sfârșind.

Fost veteran de război, la răsărit a fost prin Tighina, Tiraspol, Odessa, Sevastopol (luptele de la Sevastopol, Odessa), a colindat Peninsula Crimeea, trecând la Cherci, a stat și pe Insula Șerpilor (10 zile).

Cu respect, vă mulțumesc că amintirea tatălui nostru, Barbu Gheorghe, nu a fost uitată de Dumneavoastră.

1 septembrie 1992

• CPCA, dosar nr. 7368/1992, f. 1-4.

Articol 2.

Colectivizarea agriculturii Represiunea totală, 1957-1962 XXVIII

Octavian Roske

Mărturiile selectate în acest număr vorbesc despre diversitatea mijloacelor represive la care au recurs autoritățile comuniste pentru a intensifica ritmul colectivizării în România după 1957. Clement Popescu din com. Icoana, jud. Olt, observă că din echipele de colectivizare făceau parte un instructor de la raion, reprezentanți ai administrației locale (primarul, secretarul primăriei), milițienii din comună și doi-trei lucrători din Securitate. Țăranii care refuzau să semneze cererea de adeziune la G.A.C. erau reținuți de milițieni și bătuți în sediul Sfatului Popular sau la Miliție. Ion Nătărău din com. Oporelu, jud. Olt, afirmă că în perioada 1958-1960 a fost chemat în repetate rânduri la Primărie și la sediul Miliției pentru a semna cererea de adeziune la G.A.C. Presiunile au culminat în februarie 1961 cu atacarea locuinței lui Ion Nătărău și rănirea acestuia de un grup înarmat, la ordinul Securității din Slatina. Pe durata internării în spital, toate atelajele, caii și uneltele agricole i-au fost confiscate de G.A.C. Maria Bărbuță, din comuna Mușenița, jud. Suceava, declară că echipele de colectivizare au pătruns cu forța în domiciliul său, recurgând la violență și amenințări pentru a obține semnătura pe adeziunea la G.A.C. Ulterior, utilajele agricole i-au fost luate de reprezentanții G.A.C. Mamă a opt copii, Maria Bărbuță nu avea în proprietate decât 2,5 ha. Elisaveta Iscrulescu, din com. Aninoasa, jud. Gorj, a fost înscrisă pe lista chiaburilor și obligată să predea cote și impozite mărite. Despre condițiile de viață din acea perioadă, Elisaveta Iscrulescu menționează pe scurt: „Am muncit cu copiii mei tot terenul de 4,06 ha pentru predarea și impunerea de cote numai cu o bucată de turtă și câte un ou de fiecare, pe zi".

Lista documentelor

I. Memoriu adresat Comisiei Parlamentare pentru Cercetarea Abuzurilor și pentru Petiții de la Camera Deputaților de către inginerul Clement I. Popescu, originar din com. Icoana, jud.

Olt, în legătură cu consecințele pe care el și familia sa le-au avut de suferit din cauza opoziției la colectivizare. 15 aprilie 1992.

II. Memoriu adresat Comisiei Parlamentare pentru Cercetarea Abuzurilor și pentru Petiții de la Camera Deputaților de către Nătărău Ion, din com. Oporelu, jud. Olt, referitor la presiunile exercitate asupra sa în vederea înscrierii în C.A.P., presiuni care au culminat cu împușcarea sa în februarie 1961. 5 mai 1992.

III. Memoriu adresat Comisiei Parlamentare pentru Cercetarea Abuzurilor și pentru Petiții de la Camera Deputaților de către Maria Bărbuță, din comuna Mușenița, jud. Suceava, în legătură cu modul în care familia sa a fost forțată să se înscrie la C.A.P. și nevoia de a i se returna, pe lângă pământ, și uneltele agricole ce i-au fost confiscate atunci. 23 mai 1992.

IV. Memoriu adresat Comisiei Parlamentare pentru Cercetarea Abuzurilor și pentru Petiții de la Camera Deputaților de către Elisaveta Iscrulescu, din com. Aninoasa, jud. Gorj, în legătură cu preluarea la C.A.P. a terenului, animalelor și a celorlalte din gospodăria familiei. 1992.

I. Memoriu adresat Comisiei Parlamentare pentru Cercetarea Abuzurilor și pentru Petiții de la Camera Deputaților de către inginerul Clement I. Popescu, originar din com. Icoana, jud. Olt, în legătură cu consecințele pe care el și familia sa le-au avut de suferit din cauza opoziției la colectivizare. 15 aprilie 1992.

MOTRU
15.IV.1992

Stimate Domnule Radu Ciuceanu,

Mă numesc Popescu I. Clement, născut la 2 martie 1938 în comuna Icoana, județul Olt, și vă pun la dispoziție următoarele informații în legătură cu procesul comunismului și al colectivizării.

Tatăl meu a fost preot, protopop, plasa Văleni, jud. Olt și a fost membru P.N.Ț., născut în 1907, decedat în 1961. A fost arestat în noaptea de 15/16 august 1949 împreună cu fratele mai mic, Popescu A. Mircea, învățător și ofițer, luptător pe frontul de Est și Vest.

Au fost deținuți în penitenciarul Pitești și Craiova, unde au fost judecați la Tribunalul Militar Craiova și condamnați la doi ani închisoare ca dușmani ai poporului, învinuiți că au vorbit despre faptul că vin americanii și o să ne scăpăm de ruși. În detenție au fost reținuți peste termenul de doi ani, fiind eliberați în primăvara anului 1952. Tatăl meu (Popescu A.

Ioan) și-a reluat activitatea, dar bolnav din detenție a decedat în 1961.

Fratele, învățătorul-ofițer, a mai fost arestat încă în două rânduri pe perioada de 6-8 luni, fără judecare, iar prin anii 1963 i s-a permis să revină în învățământ, de unde a fost pensionat. În prezent locuiește în comuna Icoana, este veteran de război și are greutăți cu punerea în posesie a pământului, cum de fapt avem și noi, moștenitorii (mama, fratele și sora noastră).

Unchiul, pe front, a fost decorat în două rânduri cu „Coroana României", grad de cavaler cls V cu panglică de virtute militară, prima dată la Iași și a doua oară pe frontul de vest în Cehoslovacia, dar decorațiile au fost luate de cei care confiscau bunurile chiaburilor și reacționarilor. Dar documente despre aceste distincții există și a primit drepturile pentru perioada de linia I în Est și Vest etc.

În perioada cât tatăl meu era arestat (1949-1952), am fost dați afară din casă, jefuiți de bunurile din gospodărie și supuși tuturor abuzurilor îndreptate asupra noastră ca: fiu de preot, chiabur (tatăl și unchiul), „dușmani ai poporului".

Fratele meu (născut în 1935) a scăpat de reformele învățământului, care pentru mine și sora mea mai mică au fost suportate din plin:

- *nu eram primiți la oraș (Slatina) pentru ciclul II (cls. V-VII);*
- *nu eram primiți la Liceul Teoretic, eram dirijați spre școala profesională medie tehnică agricolă;*
- *nu eram primiți la facultate (despre școală și facultate am să revin).*

Ce se întâmplă în satele și comunele din județul Olt?

În zona noastră responsabil de colectivizare era Nicolae Ceaușescu (odiosul) din Scornicești (comună la nord de Icoana – 15 km).

Echipa de colectivizare era compusă din:

- *instructor raional (Corcău din com. Slătioara și Golea din Găneasa – Olt);*
- *primarul și secretarul (primarul Constantin R. Neacșu – a murit, și secretarul a fost împușcat în comună prin 1953).*
- *milițienii din comună (2-3), cel mai rău era milițianul Popa (după câte știm, din zona Pitești – Argeș).*
- *2-3 civili, necunoscuți, dar care erau de la securitate; dintre securiștii din jud. Olt mai trăiește în Slatina securistul Mudava – om rău, care poate fi depistat.*

Toți membrii echipei, fără nicio excepție, întruneau calificativul de „bestie".

În prima etapă, oamenii erau prinși de milițieni și securiști și bătuți în casa noastră (devenită Sfat Popular și Miliție).

Ulterior fugeau bărbații în pădure, rămânând numai femeile, în fața cărora „onorata" comisie nu avea nicio șansă.

Prin 1951 colectivizarea nu se realiza, s-a recurs la o altă metodă, după câte am înțeles atunci, metoda aparținea lui N. Ceaușescu și consta în:

– *milițienii ne arestau pe noi, copiii (eu eram printre primii), și ne închideau în sediul Miliției până când unii din părinți, mai slabi de îngeri, se înscriau în C.A.P.*

După venirea din detenție, s-au făcut presiuni asupra tatălui meu să se înscrie în colectiv, fiind persoană cu influență. Nu s-a reușit, tatăl meu până la urmă a cedat pământul din cauza cotelor aberante. La o arestare (1952) am avut o altercație cu milițienii, am luat toporul și m-am luat după ei, care au fugit din curte, ulterior am fost arestat, s-a întocmit dosar, iar în 1953 am fost condamnat la 6 luni închisoare de către Tribunalul din Slatina – Olt și grațiat (aveam 15 ani).

O altă „metodă" care a avut succes consta din prinderea oamenilor și ducerea lor la Slatina în arestul securității, unde erau bătuți până semnau cererea de intrare în colectiv sau, puși în libertate, și acasă venind, sufereau din nou reproșurile familiei că au cedat și s-au înscris în colectiv; unii reușeau să-și lămurească soțiile și scăpau, alții nu – și erau din nou duși la Slatina, la bătăi și schingiuiri.

În închisoarea de la Pitești, tatăl meu l-a cunoscut pe moș Petrache Lupu de la Maglavit și pe preotul din comună, Boliu. Știu cum era torturat Petrache ca să spună că preotul Boliu l-a învățat să spună că l-a văzut pe Moșu (Dumnezeu). Era legat cu sfoară de picioare, suspendat printr-un scripet cu capul în jos și introdus cu capul într-un hârdău plin cu apă murdară ținut până la sufocare și apoi scos, repetând această formă de tortură.

Aniversarea a doi ani de la înființarea G.A.C. „Drumul lui Lenin", 1951
(Sursa: Arhivele totalitarismului)

Și acum, domnule Ciuceanu, dacă aveți timp și răbdare să vă scriu și despre mine. Am terminat clasele I-IV (1944-1948) în comuna Icoana – Olt și clasele V-VII (1949-1952) la Slatina, în cadrul Liceului Teoretic; sora mea nu a putut termina ciclul II în Slatina.

În 1952, după 7 clase, urma examenul de admitere pentru clasa a VIII-a la liceu, nu am fost primit, și nici la Școala Tehnică nu m-am dus, am vrut să urmez la fără frecvență, locuind în continuare în comuna Icoana, într-o casă veche. Nu am fost primit nici la fără frecvență, pentru că nu eram în „câmpul muncii". Am plecat la Brezoi (Râmnicu-Vâlcea) și am lucrat ca necalificat la calea ferată forestieră (îngustă) pe traseul râului Lotru, între Brezoi și Malaia. Când eu lucram acolo, colegii mei terminaseră clasa a VIII-a. În iarna și primăvara anului 1953 am avut voie să dau examenele clasei a VIII-a la fără frecvență (pe baza adeverinței de la Brezoi), am absolvit cls. a VIII-a și în august am solicitat absolvirea pentru integral clasa a IX-a. Directorul Liceului, profesor de geografie Alexandru Popescu (Mustață), fost liberal și apoi mare comunist, nu a fost de acord, motivând că și așa sunt mic de vârstă (în clasa I am mers la 6 ani). Nu am cedat, m-am dus cu cerere la Regiunea Argeș (Pitești), la Inspectoratul Școlar, unde un adjunct mi-a aprobat cererea pe baza căreia am trecut examenele integral cls. a IX-a în august 1953.

O nouă reformă reduce liceul la zece clase cu aplicare din 1953/54, corelat cu restructurări de la Regiune și repetenții din clasa a XI-a au condus la formarea unei clase paralele în cls. a X-a (A și B), astfel fiind nevoie de efectiv am fost primit la zi în clasa a X-a B. Încep clasa a X-a, dar prin noiembrie sunt judecat pentru ultraj contra miliției de care am amintit mai sus. Asesor popular a fost profesorul de română Ungureanu Ion, turnător și om de nimic, m-a turnat la director, consiliu, problemă de exmatriculare, s-a soldat cu nota 4 la purtare pe trimestrul I (note până la 5, made in U.R.S.S.), deși fapta era când eu nu eram elev al liceului. Trebuia ca pe trimestrul II și III să dețin 5 la purtare, că în caz contrar nu aveam voie să dau examenul de maturitate (bacalaureat).

Am fost super cuminte, am promis dirigintelui că voi merge la [Institutul] „Maxim Gorki" (el era absolvent al acelui Institut) și așa am reușit să devin „matur" în iunie 1954, la 16 ani și 4 luni.

Credeam că am scăpat de necazuri, dar de fapt, altele mă așteptau. În 1954 am vrut să intru la facultate, dar pentru fiii de preot și chiaburi nu era niciun loc.

Am fugit în Valea Jiului, la Uricani (oraș în construcție cu militari, în majoritate sași din Ardeal), m-am angajat ca muncitor la un șantier

de explorări miniere prin sonde de foraj, la acest șantier am lucrat 3 ani, șantierul aparținea de Întreprinderea de Explorări Carbonifere Lupeni – str. Avram Iancu nr. 1, director era Poldea Vasile, polonez, miner pensionar, patru clase declarate, ing. șef era Many Vsevolov. În 1957 am cerut la director în scris (era deja dl Many director), recomandare pentru a urma la fără frecvență Facultatea de Drept din Cluj (eu eram deja administrator de grup de șantiere). D-l Many a fost de acord și a scris pe cerere către personal să-mi elibereze recomandarea. La cadre (personal) era un ungur prost și al dracului cu care avusesem „discuții", dar mă și descoperise cine sunt și de unde vin. Nu mi-a dat recomandarea. Dar un prieten mai în vârstă m-a ajutat să fac o recomandare pe care am semnat-o în fals la director și șef de cadre și așa am reușit în 1957 (septembrie) la admitere, devenind student la drept în Cluj (fără frecvență). Trebuia făcută mențiunea că ocup un post ce necesită studii superioare. În vara anului 1958 se verifică dosarele, se descoperă falsul și urmează:

– *exmatriculare, judecare la Tribunalul din Petroșani, condamnare la 1 an și 2 luni pentru fals și uz de fals. Recurs aprobat la Deva, judecare, reduce pedeapsa la 6 luni și respectiv 4 luni. Fac cerere de grațiere la președintele Republicii, C.I. Parhon*[149]*, și după eliberare din detenție primesc și răspuns „soluție negativă".*

Detenția a fost în orașul Deva, eu îi ziceam practică în producție după un an de drept (strâmb). În 2 noiembrie 1958 am început deci practica, m-am orientat spre reducerea pedepsei prin muncă, nu a fost posibil să ajung la Brad (mina de aur) că era pedeapsa prea mică și am ajuns din întâmplare bucătar, lucru ce mi-a permis să cunosc mulți; eram cca 1 700 de deținuți, din care 40 femei, 10 copii și 60 de deținuți politici, dintre care avocatul Ștefan și cei 6 elevi din Petroșani, despre ei am știut și i-am depistat făcând unele legături cu familiile din exterior.

Dacă este nevoie, cunosc toată închisoarea, felul de organizare a pazei, celulele pentru politică și condamnați de drept comun, unde și cum erau. Dacă este nevoie, pot furniza date și schița închisorii (parter și etaj), camerele de izolare etc.

Cât eu eram în detenție, a murit un deținut politic în jur de 60-65 de ani, fost țărănist, care-l înjura tot timpul pe Gh[eorghiu]-Dej (l-am văzut

[149] În vara lui 1958, președintele Prezidiului Suprem al M.A.N. (formal, șeful statului) era Ion Gheorghe Maurer.

cu două zile înainte de a muri în camera dispensar a închisorii). A fost îngropat într-o noapte în cimitirul din oraș (așa mi-a spus un caraliu). Eu, fiind cel mai tânăr dintre bucătari (7 în total), serveam la [deținuții] politici și la femei. Dacă este nevoie, pot furniza multe amănunte despre politici și alte aspecte.

După eliberare – 2 mai 1959 – am revenit în Petroșani, m-am angajat (contabil) la stația de cercetări pentru securitatea minieră (nu avea nicio tangență cu securitatea avizată), în scurtă vreme apreciat „cercetat" și descoperit de cadrista Ghioancă Florica, i-am povestit directorului tot ce am scris acum și, în loc să mă dea afară, m-a luat sub aripa sa.

În 1960, s-a dat liber la facultăți și așa am devenit student la zi la Institutul de Mine Petroșani – după 6 ani de așteptare, în mod normal aș fi terminat facultatea. În anul III m-a descoperit și cadristul Institutului, pe care l-am neutralizat prin Directorul S.C.S.M. (ing. prof. dr. Jugureanu Nicolae), astfel încât am reușit să termin Institutul, devenind inginer (cu ocolirea unor lucruri din autobiografie). Doream să lucrez la S.C.S.M., dar nu era voie (trebuia un stagiu de 3 ani în producție), așa că la repartiție am ajuns în orașul Motru, jud. Gorj.

M-am căsătorit, soția este inginer geolog, avem doi copii, Carmen Gabriela, a terminat Facultatea de Geologie București și este inginer stagiar în Motru, și Adrian Laurențiu, student la I.P. București – Facultatea de Transporturi – Autovehicule Rutiere.

În Motru fiind, la Tribunalul Târgu-Jiu am rejudecat dosarul și am fost reabilitat. Am fost membru P.C.R. și am avut funcții de conducere: ing. șef de mină, director de exploatare, director tehnic de întreprindere, inginer șef de combinat. Revoluția m-a găsit director tehnic la Întreprinderea Minieră Motru și am funcționat până în ianuarie 1991, când am devenit consilier la sucursala Motru.

Toate promovările s-au făcut cu derogare de vechime, nu am avut relații bune cu secretarii P.C.R. (mari și mici), milițienii și mai ales cu securiștii. Am fost tolerat pentru că era nevoie de mine (și încă doi colegi).

Am renunțat la funcția de conducere pentru că în trimestrul IV 1988 s-a declanșat o afecțiune reumatică, brusc, cu consecințe nefaste asupra picioarelor. Am poliartrită reumatoidă, stadiul III. Practic am fost director tehnic al unei întreprinderi miniere de lignit (cea mai mare din țară) fără să pot intra în mină.

În 19 octombrie 1981, la greva pâinii din Motru eram director la exploatarea minieră Lupoaia și am evitat o vărsare de sânge între armata cu pușți automate și minerii cu topoare.

Știu foarte multe și despre acest episod. Cunosc mulți foști informatori ai securității și care ar trebui îndepărtați, apoi fiind – culmea – în funcții de conducere.

Ing. Popescu I. Clement
Motru, jud. Gorj

• CPCA, dosar nr. 5489/1992, f. 1-6.

II. Memoriu adresat Comisiei Parlamentare pentru Cercetarea Abuzurilor și pentru Petiții de la Camera Deputaților de către Nătărău Ion, din com. Oporelu, jud. Olt, referitor la presiunile exercitate asupra sa în vederea înscrierii în C.A.P., presiuni care au culminat cu împușcarea sa în februarie 1961. 5 mai 1992.

Domnule Președinte,

Subsemnatul, Nătărău Ion, domiciliat în com. Oporelu, născut la 21 septembrie 1916 în com. Oporelu – Olt, din părinții Nicolae și Anastasia, vă rog respectuos a cerceta cu deosebită atenție cele arătate de mine mai jos și a-mi comunica rezultatul cercetărilor dumneavoastră la adresa menționată mai sus.

Se știe că încă din anul 1949 Partidul Comunist din România a trasat sarcina colectivizării în țara noastră. Etapa aceasta a lucrat până în anul 1962, când s-a declarat încheierea colectivizării agriculturii în România.

În acest scop, în toată această perioadă, 1949-1962, s-au făcut diverse acte de violență, constrângeri materiale și morale asupra țărănimii satelor care nu acceptă de bună voie înscrierea în colhozuri. Toate acestea s-au manifestat îndeosebi prin majorări de cote de produse și cereale peste puterile omenești, prin bruscări și arestări, multiple anchetări și învinuiri pe nedrept, torturarea și împușcarea oamenilor, în marea majoritate a cazurilor acestea fiind mortale, și multe alte abuzuri.

În această privință, în cazul meu căpeteniile comuniste din fruntea comunei și a raionului au procedat astfel: în perioada anilor 1954-1960, cotele ce mi le-au impus, din ce în ce mai mari, au fost achitate integral prin eforturi deosebite depuse de familia mea și chiar cu o parte din înstrăinarea (vânzarea) bunurilor agonisite în perioadele anterioare, fără însă a reuși să mă determine să mă înscriu în G.A.C.

Studierea metodelor sovietice la G.A.C. Ceamurlia, 1951
(Sursa: Arhivele totalitarismului)

Drept urmare, prin anii 1958-1960 au început o serie de înscenări, anchete, amenințări și intimidări asupra mea cu urmări nefaste și asupra familiei. În nenumărate rânduri am fost interogat la primărie, miliție și partid, pentru a semna cererea de înscriere în G.A.C. Refuzul meu i-a îndârjit pe toți aceștia care s-au coalizat și au trecut la măsuri represive, după cum urmează:

Din toamna anului 1960, nemairăspunzând la convocările acestora și fiind de negăsit în timpul zilei, s-a organizat la sediul partidului din localul Sfatului Popular Comunal, un atentat la viața mea în timp de noapte; astfel, m-am pomenit la domiciliu în noaptea de 7 spre 8 februarie 1961 ora 23.40 cu o poteră formată din 23 de indivizi, din care 4-5 erau înarmați cu pistoale automate și pușți și au început să bată puternic în ușă și ferestre.

M-am trezit și am vrut să ies afară, imediat însă locotenentul de miliție Popescu Vasile a spart geamul camerei mele și a tras direct în mine cu pistolul marca TT cu un încărcător de 10 gloanțe, din care cinci gloanțe au străpuns corpul meu, iar alte cinci s-au înfipt în perete. Păstrez și astăzi aceste proiectile. În acest timp, locotenentul de securitate Mihai Ion a dat ordin șefului de post, plutonier Radu Tudor, înarmat cu pușcă cu baio-

netă, să spargă ușa și să intre peste mine. În învălmășeala produsă și în încăierarea care a avut loc între mine și o parte din cei care m-au atacat, eu am reușit să fug printre ei și să ajung peste șosea la un frate al meu.

La auzul împușcăturilor din sat, a plecat de la primăria comunei (care era în apropiere), comandantul securității de la raionul Slatina, care organizase complotul, maior Szabo Ion, a venit la fratele meu. Aici m-a văzut împușcat, a chemat imediat pe instructorul de partid Maxim Gheorghe și pe cei care au tras cu arma, m-au luat cu asalt și m-au azvârlit într-o mașină – Fordgaz, ducându-mă urgent la Spitalul raional Slatina.

La spital am fost luat în primire de medicul de gardă H. Ciudin, care mi-a făcut biletul de internare, unde am stat sub tratament medical 25 de zile; în tot acest timp am fost sub stare de arest și niciunul din membrii familiei mele (deși știau unde sunt) nu au avut permisiunea de a se interesa de soarta mea sau să mă viziteze.

În perioada convalescenței (după cele 25 zile de tratament) am fost ridicat de la spital de lucrători de miliție cu mașina miliției și dus în arestul miliției Slatina, unde am fost reținut 20 de zile, după care m-am transferat la o unitate militară, 0336, a securității din Pitești.

În penitenciarul acestei unități am fost anchetat de mai mulți securiști care m-au găsit nevinovat și după cca trei luni, fără judecată, m-au pus în libertate conform Biletului de Liberare nr. 45.079/1961, cu condiția semnării unui angajament de a nu vorbi și spune nimănui din cele ce am văzut pe unde am fost trambalat și din cele ce am pățit personal.

Când am sosit acasă, am găsit gospodăria distrusă, toate atelajele, caii și uneltele agricole și gospodărești au fost ridicate și duse la C.A.P.

În perioada detenției s-au exercitat diverse constrângeri materiale și morale asupra familiei, soția cu patru copii mici, iar după eliberare de la închisoare, eu am fost inapt de muncă peste un an de zile.

București, 5 mai 1992 *Cu deosebit respect,*
Nătărău Ion

• CPCA, dosar nr. 5539/1992, f. 1-3

III. Memoriu adresat Comisiei Parlamentare pentru Cercetarea Abuzurilor și pentru Petiții de la Camera Deputaților de către Maria Bărbuță, din comuna Mușenița, jud. Suceava, în legătură cu modul în care familia sa a fost forțată să se înscrie la C.A.P. și nevoia de a i se returna, pe lângă pământ, și uneltele agricole ce i-au fost confiscate atunci. 23 mai 1992.

Memoriu

Către Comisia de Cercetare a Abuzurilor și Petițiilor București

Subsemnata, Bărbuță Maria din orașul Rădăuți, născută în Mușenița, jud. Suceava, am aflat de adresa pe care ați dat-o la T.V.R., dând posibilitatea ca cei nedreptățiți în perioada colectivizării să se adreseze dumneavoastră.

Eu m-am hotărât imediat să vă scriu un memoriu prin care să vă arăt felul cum am fost tratați în nedreptatea ce mi s-a făcut pe timpul colectivizării.

Subsemnata am avut opt copii pe care i-am crescut destul de greu, pentru că am avut pământ puțin (doar 2 ha și jumătate), din al cărui venit ne hrăneam o familie de 10 persoane, pământ pe care îl lucram la timp și bine.

A venit un ordin ca toți cei ce nu pot munci pământul și nu au cu ce să-l muncească să se înscrie la C.A.P.-uri. Toți puturoșii satului s-au înscris la C.A.P., momiți de propaganda comunistă care le promitea „marea și sarea" și care i-a făcut imediat și membri de partid (oameni de frunte). Acești puturoși nu aveau pământ și atunci a început un adevărat calvar. Puturoșii satului s-au unit cu echipele pentru colectivizarea satului și au început a face batjocură din oameni.

Unul din nimicurile satului, pe nume Hrenciuc, a fost avansat imediat ca membru de partid, primind funcția de securist, iar mai târziu a fost dat ca portar la poarta [sediului] partidului din Rădăuți. Neavând sărmanul în ce se îmbrăca și în ce se încălța trece pe la soțul meu, îl fraierește de cojoc și cizme (împrumută pe două zile) și pe aici ține drumul până în ziua de astăzi. Avea doar grijă să ne transmită vorbă prin copiii mei că el vine cu mașina cea neagră, noaptea, și ne duce la mama dracului în Madagascar pe Insula Șerpilor [sic!].

Știam că partidul i-a dat o îndoită putere, iar mașina neagră am văzut-o de multe ori, deci putea să facă și așa ceva. Atunci am răbdat eroic o iarnă întreagă, soțul meu fiind dezbrăcat, a trebuit să stea pe cuptor. Nu a durat mult și a început să treacă pe la fiecare echipe de huligani străini ca să înscrie toată lumea în C.A.P., pentru că tot nu sunt capabili să muncească pământul. A trecut și pe la mine pe acasă și m-a pus să scriu că nu sunt capabilă să muncesc pământul și n-am cu ce să-l muncesc.

Știind că legea de sus nu prevedea să fiu forțată pentru a mă înscrie la C.A.P., nu am acceptat așa ceva.

Ceea ce îmi cereau ei să scriu era o minciună. Și aș fi scris o minciună, dar în fața lui Dumnezeu o minciună este păcat. Deci nu am scris această cerere.

Pentru câteva zile, am plecat până la Rădăuți la fiica mea cea mare. Acasă au rămas copiii, printre care și două fete ale mele mai mărișoare, de 17 și 18 ani. Pe una o cheamă Bărbuță Eva, iar pe cealaltă Bărbuță Ștefania.

În ziua aceea au intrat huliganii C.A.P.-ului, le-au prins de păr pe cele două fete și le-au târât la masă. Le-a dat cerere gata scrisă și le-au obligat să ne înscrie la C.A.P. Pentru că fetele nu au vrut, pe Ștefania au strâns-o de gât, Evei i-au strâns degetele în ușă, le-a prins de părțile rușinoase obligându-le să ne înscrie la C.A.P.

Unul dintre acești huligani este Horiuc și locuiește pe str. Petru Rareș din Rădăuți. N-a trecut mult timp și au venit tot în grup și mi-au luat o căruță cu roți de fier, un plug de fier, una prășitoare de fier, un plug de tras țarină de fier și două grape de fier, apoi pământul mi l-a luat semănat, prășit, trebuia doar de recoltat și l-a împărțit la puturoșii satului ca loturi statutare, iar eu cu soțul meu am rămas fără hrană pe iarnă și cu casa plină de copii. Atunci am luat drumul pribegiei. Soțul meu a plecat pe un șantier în Constanța, iar eu cu copiii am locuit la fiica mea cea mai mare din Rădăuți pentru că în sat nu mai aveam cu ce trăi.

La fiica mea din Rădăuți am intrat într-o cămăruță, apoi am primit de la Primăria orașului o căsuță cu două camere lângă luncă. A crescut apa din luncă, ne-a inundat, căsuța s-a dărâmat și am rămas din nou pe drumuri. Zilnic am cerșit la ușa primarului Frunză, pentru o locuință. Acesta mi-a făcut o vizită să vadă unde stau. A plâns omul de mila mea și mi-a dat o locuință mai bunișoară în care locuiesc și astăzi. Dar când să trăim și noi mai bine, de atâta zbucium și necazuri îndurate, a murit soțul meu.

Când a apărut legea Fondului Funciar, am făcut o cerere cerând pământul. Mi s-a dat, îl lucrează copiii, dar cu ce, dacă utilaje nu-s? Am făcut o cerere la C.A.P. Mușenița să-mi întoarcă: plugul, căruța, plugușorul, prășitoarea și grapele, ca să am cu ce lucra pământul, dar mi s-a spus că C.A.P.-ul s-a desființat și că nu mai există și nu se dă nimănui nimic. Oare să fie chiar așa? Să ții 30 de ani pământul omului, să-i iei pământul de pe el [sic!], să-i iei tot ce are, să-l lași muritor de foame și să nu-i întorci înapoi nimic?

Mă adresez dumneavoastră cu acest memoriu nu ca să mă despăgubiți de toate, ci mă adresez cu rugămintea să cercetați cazul meu, să-i cercetați și pe huliganii din trecut (doar se știe care au umblat cu colectivizarea) pentru că eu nu-i cunosc decât pe cei doi, și să-i obligați să-mi dea înapoi ceea ce mi-au luat în mod abuziv, cu sila, pe nedrept.

Pentru că legea vorbea una, iar ei au făcut ce-au vrut.

Vă mulțumesc.
23.V.1992

Nedreptatea mi s-a făcut când locuiam în comuna Mușenița, jud. Suceava.

• CPCA, dosar nr. 5952, f. 1-4.

IV. Memoriu adresat Comisiei Parlamentare pentru Cercetarea Abuzurilor și pentru Petiții de la Camera Deputaților de către Elisaveta Iscrulescu, din com. Aninoasa, jud. Gorj, în legătură cu preluarea la C.A.P. a terenului, animalelor și a celorlalte din gospodăria familiei. 1992.

Stimată Comisie,

Subsemnata, Iscrulescu Elisaveta, născută în comuna Aninoasa în luna mai 1916 în comuna Aninoasa, completez următoarele date:

Am fost căsătorită cu domnul Bobină Ion din comuna Aninoasa, care a fost în acest timp directorul editurii „Ram" Aninoasa – Gorj.

Din căsătorie am avut 4 copii, trei băieți și o fată.

Odată ce a venit partidul comunist la putere, situația familiei s-a schimbat în rău, mai ales că locuitor al comunei a fost Marin Jianu, subsecretar la interne.

Odată cu el, frații lui au ocupat posturi de conducere în securitate. Ion Jianu a fost înainte condamnat pentru furt, iar Ilie Jianu și ceilalți frați au ocupat posturi în miliție. Toate rudele lui, Constantin Niță și alții, au ocupat în comună posturi de conducere și de partid.

În anul 1949, soțul meu, Bobină Ion, a fost arestat din ordinul lor. Un timp a fost ținut pentru cercetări în securitatea din Tg. Jiu, apoi am auzit că s-a îmbolnăvit și l-au văzut niște cetățeni în spitalul din Tg. Jiu, în luna martie sau aprilie 1950.

În comună am fost declarată chiabură, iar eu am fost izgonită din casele soțului împreună cu copiii, iar soacra mea, Ilinca Ion Bobină, văduvă de război, a fost scoasă din camera ei și băgată într-o cameră a cotețului de păsări.

Pentru cotele și impozitele care mereu creșteau am fost luată și închisă în beciul miliției și dusă în atâtea rânduri la Primărie și silită să-mi iau angajamente de plată și predări de cote. Odată, miliția și primarul de atunci m-au găsit ascunsă în putina de varză în beci.

Am muncit cu copiii mei tot terenul de 4,06 ha pentru predarea și impunerea de cote numai cu o bucată de turtă și câte un ou de fiecare, pe zi.

Pentru că n-am putut să predăm cotele respective, mi-au ridicat fără plată vaca cu vițel în burtă și animalele din curte.

Pentru nepredare de cote am fost înjurată și umilită de aceste comisii, tot timpul.

Ca să mă pot salva, am divorțat de soț care se găsea în închisoare.

Defalcarea pământului meu de cel al soțului n-au vrut să o facă autoritățile comunale din acea perioadă.

În anul 1956, soțul a fost eliberat de pe șantierele de muncă. În aceeași situație de chiabur a fost trecut și el.

Poveri și angajamente grele au fost puse în spinare la amândoi.

Casele au rămas ocupate înainte de cooperativa de consum, în care au făcut depozit de sare.

La fel, cele două camere unde locuia sora mea a fost deținută ca locuință de milițianul din comună.

Toate aceste clădiri ce aparțineau depozitului de cărți și arhivă a editurii „Ram" au fost deteriorate, iar mobilierul dispărut din ele.

Eu nu m-am trecut în colectiv, cu toate că pământul meu a fost inclus în terenul C.A.P. Am lucrat ca gestionară la chioșcul de produse al C.A.P. timp de 6 ani, când am fost dată afară nemotivat de președinte.

Am fost dată afară din această muncă unde-mi puteam câștiga și eu zilnic pâinea pentru mine și copii de președintele C.A.P. Majon Petre, împreună cu brigadiera Bobină Glicheria.

Tot acești doi indivizi au venit și m-au scos cu forța din grădină, pe care o rezervasem pentru mine și copiii mei ca lot ajutător și împreună cu milițianul Ilie Ciobănoiu i-a fost dată acestuia.

Tragedia pentru viața mea a fost cumplită.

M-am îmbolnăvit și am rămas să fiu întreținută de părinții mei, oameni bătrâni și bolnavi.

Pe baza situației de chiabur n-am putut să iau un loc de muncă la stat.

Deși mi-au luat cu forța pământul, tot timpul am fost hărțuită cu procese și silită să plătesc pentru singura bucată de pământ oprită de noi lângă casă ca loc de grădină pentru zarzavaturi și porumb.

Împreună cu fostul milițian Ilie Ciobănoiu, cu activitate în jud. Mehedinți, președintele C.A.P. Majon Petru și cu președintele Sfatului, Roman, intră în grădina casei care era închisă cu ulucă și avea de jur împrejur plantație de pomi, salcâmi, tei, pruni, vișini, nuci și îmi iau tot terenul paralel cu drumul, circa 0-20 ari. După aceea, președintele Majon Petru

însoțit de brigadiera Bobină Glicheria, îmi iau toate produsele împreună cu chitanțele, banii și alte însemnări pe care eu le țineam în evidența acestor vânzări zilnice. Niciun fel de argument n-a dat decât că am fost chiabură. Toate actele și evidențele pe care le-am cerut ulterior au fost înlăturate de ei.

Pe această bază n-au vrut să mă bage la niciun ajutor dat de stat și cereale pentru cooperatori.

De acești oameni murdari și fără suflet am rămas fără pensie sau alte ajutoare, am rămas bolnavă, huiduită și batjocorită de ei. Această bandă de hoți care au jefuit C.A.P. astăzi încă mă amenință că au să mă bage în pușcărie dacă îmi cer drepturile mele.

Grădina este încă ocupată de Ilie Ciobănoiu, azi pensionar, și eu nu am unde să-mi pun un răsad de varză.

Fără niciun fel de ajutor din drepturile câștigate din munca mea, acești tâlhari ne conduc mai departe fără să fie trași la răspundere, iar eu îmi duc zilele cum pot.

Nu pot identifica numele tuturor acelora care am făcut abuzuri fiindcă unii primari au murit, iar cei rămași din rudele lui Marin Jianu sunt încă pe poziții bune, amenințători, ci chiar cu curaj. Mulți au fost dați afară pe timpul regimului Ceaușescu, scoși din funcții și din partid, iar azi și-au revenit la suprafață ca opozanți ai vechiului regim și fac o anumită politică tendențioasă și mincinoasă pentru a-și dovedi abilitatea lor.

Cu deosebită stimă,
Iscrulescu Elisaveta
Com. Aninoasa, jud. Gorj

• CPCA, dosar nr. 5573/1992, f. 6-8.

Adrian CIOFLÂNCĂ

ROMÂNIA

Născut în 1974. Cercetător științific la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol". Coautor la lucrările: *Raport final al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului în România*, Iași, Polirom, 2005; *Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, București, Humanitas, 2007.

Rolul Uniunii Tineretului Comunist din România în angrenajul totalitar[1]

Un Leviathan organizatoric

Într-un stat totalitar, partidul comunist își disimulează statutul de partid unic prin intermediul unei vaste, dense și complicate rețele de organizații menite a cuprinde cât mai mult din populația țării. Este vorba despre ceea ce ideologia comunistă numește „organizații de masă". Lenin a fost primul care, în 1902, în faimosul text programatic „Ce-i de făcut?", a distins între funcțiile partidului de avangardă (conspirativ, disciplinat, puțin numeros și compus doar din revoluționari de profesie) și cele ale organizațiilor de masă (cum ar fi sindicatele, care trebuiau să aibă o cuprindere cât mai largă și, sub controlul secret al partidului, să prelungească influența acestuia spre toate categoriile de muncitori)[2]. După câștigarea puterii de către bolșevici, Lenin s-a opus „facțiunii de stânga" din partid, reprezentată de Troțki, care, printre altele, cerea desființarea sindicatelor și a altor organizații profesionale socotite a fi devenit „revolute" în noul context. Lenin a solicitat, în schimb, preluarea, transformarea și controlarea strictă a acestora pentru a fi utilizate conform scopurilor partidului unic. Menirea organizațiilor de masă era, după cele afir-

[1] Studiul reprezintă contribuția autorului la Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, formată în 2006 de președintele Traian Băsescu și condusă de profesorul Vladimir Tismăneanu. Mulțumesc lui Dorin Dobrincu, Cristian Vasile și Ioanei Boca pentru ajutorul dat la definitivarea acestui text.

[2] V.I. Lenin, *Ce-i de făcut. Probleme acute ale mișcării noastre*, în *Opere complete*, ediția a II-a, vol. VI (ianuarie-august 1902), București, Editura Politică, 1964, p. 1-190.

mate de Lenin în alt text faimos, de a funcționa pe post de „curele de transmisie" între partidul comunist (care, pentru a-și păstra caracterul revoluționar, de clasă, trebuia să limiteze numărul membrilor) și „masa celor ce muncesc". „Un adversar mai puternic, scria ideologul comunist, poate fi învins numai printr-o încordare maximă a forțelor și numai cu condiția *obligatorie* de a folosi cu maximum de atenție, grijă, prudență și pricepere orice «*fisură*», fie cât de mică, între dușmani […], cât și orice posibilitate, oricât de mică, de a găsi un aliat de masă, fie chiar vremelnic, șovăielnic, nestatornic, nesigur, condiționat."[3] Acest gradualism aparent, propovăduit de Lenin, avea, exclusiv, rațiuni tactice, puterea comunistă urmând a face anumite „compromisuri" cu vechea orânduire până ce comunismul se va fi instalat pe deplin.

Stalin a preluat teoria curelelor de transmisie și a făcut din ea model organizatoric pentru Uniunea Sovietică și, ulterior, pentru toate statele comunizate din Europa de Est. În accepția lui Stalin, în rândul organizațiilor de masă intrau sindicatele, cooperativele, organizațiile de fabrică și uzină, asociațiile fără partid ale femeilor, organele de presă, organizațiile cultural-educative, uniunile tineretului, sovietele sau alte forme de organe alese etc.

Acestora le erau rezervate roluri ancilare, în siajul partidului comunist: de a aplica fără rest directivele centrului, de a dezbate cele mai eficiente căi de „transpunere în practică", de a mobiliza masele, de a se constitui în rezervă de cadre pentru partid și pentru stat, de a fi o primă școală a comunismului, de a reprezenta interesele partidului acolo unde acesta nu se întindea organizatoric ș.a.[4]. În fapt, funcțiile organizațiilor de masă se suprapuneau într-o mare măsură peste cele ale partidului: mobilizarea politică și socială, (re)socializarea maselor în acord cu ideologia comunistă, recrutarea, selectarea și

---

[3] Idem, *Despre sindicate, despre momentul actual și despre greșelile lui Troțki*, în *Lenin despre sindicate, 1895-1923*, București, Editura Consiliului Central al Sindicatelor, 1958, p. 767-789; vezi și Idem, *„Stângismul" – boala copilăriei comunismului*, ediția a IV-a, București, Editura pentru Literatură Politică, 1953.

[4] I. Stalin, *Problemele leninismului*, ediția a II-a, București, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948, în special p. 119-121.

formarea noii elite, în fine, controlul social[5]. Pe scurt, deși regimul simula prin intermediul lor mecanismele democratice, organizațiile de masă nu erau decât încă un instrument de putere la dispoziția dictaturii comuniste.

Modelul sovietic

Regimurile totalitare se remarcă prin atenția extraordinară pe care o acordă încadrării politice a tinerilor și socializării politice primare[6]. Proiectul totalitar vizează cuprinderea tuturor tinerilor și copiilor, de la cele mai fragede vârste, într-un cadru organizat și îndoctrinarea sistematică a acestora în scopul creării „omului nou". Ideologii comuniști împărtășeau cu alți autori de inginerii sociale din secolele al XIX-lea și al XX-lea credința în maleabilitatea radicală a ființei umane și în puterile melioriste, transformatoare, nelimitate ale propagandei și organizării. Totuși, această credință era dublată de o mizantropie structurală, bazată pe supoziții sumbre despre natura umană și a societății, care a deschis calea utilizării pe scară largă la nivel social a instrumentelor coercitive și de control. Deși colectivist, marxism-leninismul amesteca fascinația față de mulțime cu teama și neîncrederea față de aceasta. Ambivalența se observă foarte bine în cazul atitudinii față de tineri, care, pe de o parte, apăreau, din cauza legăturilor slabe cu vechiul regim, ca ipostazierea perfectă a „omului nou" și ca masă de manevră ideală, dar, pe de alta, erau tratați cu infinită suspiciune. De altfel, rețeaua de organizații comuniste s-a întins cu precădere spre categoriile de populație de care regimul își lega interesele și care, totodată, erau suspectate ideologic: tinerii, țăranii, intelectualii, soldații și, nu în ultimul rând, muncitorii.

Scrierile leniniste și staliniste, precum și experiența sovietică în organizarea tineretului au fost determinante pentru atitudinea față de tineri din statele comunizate după al Doilea Război Mondial.

---

[5] Juan J. Linz, *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, in Fred Greenstein, Nelson Polsby (eds.), *Handbook of Political Science*, vol. III, Adison Wesley, 1975, p. 208-211.

[6] Julius Gould, *The Komsomol and the Hitler Jugend*, în „The British Journal of Sociology", vol. 2, no. 4, Dec. 1941, p. 305-314.

Lenin era preocupat încă din tinerețe de teama „idioată, filistină" față de tineri. „E nevoie de forțe tinere. Eu aș zice că merită să fie pur și simplu împușcați pe loc cei ce-și permit să spună că nu se găsesc oameni. […] Trebuie să recrutăm tineretul pe o scară mai largă […] *fără să ne temem de el*", scria Lenin în perioada când pregătea revoluția împotriva regimului țarist și îi îndemna pe tineri inclusiv la acte de terorism[7]. După preluarea puterii de către bolșevici, noul regim a trecut la organizarea tinerilor într-o organizație comunistă unică. Așa s-a format Comsomolul (*Kommunisticheski Soiuz Molodezhi* – Uniunea Tineretului Comunist), care și-a ținut primul congres în octombrie-noiembrie 1918. Inițial autodeclarată ca organizație „independentă" și doar „solidară cu Partidul Comunist", Uniunea și-a recunoscut la congresele ulterioare subordonarea față de PCUS.

Într-un discurs devenit canonic pentru propaganda comunistă, Lenin fixa, la al III-lea Congres al Comsomolului (octombrie 1920), „sarcinile uniunilor tineretului". În viziunea lui Lenin, principala „sarcină" a tinerilor era învățarea comunismului, prin îmbinarea studiului cu activitățile practice. Se deschidea astfel calea, pe de o parte, spre îndoctrinarea masivă a tinerilor și, pe de alta, spre implicarea acestora, încă din timpul școlii, în activități economice patronate de noul regim. Lenin mai spunea că tinerii sunt datori să-și însușească „morala comunistă", care este „deplin subordonată intereselor luptei de clasă", și că trebuie să apere pe cale armată noul regim[8].

Prescripții asemănătoare se găsesc și la Stalin. Pentru acesta, Comsomolul era cureaua de transmisie prin intermediul căreia partidul educa generația tânără și forma rezerve tinere pentru partid și pentru celelalte organizații de masă. „Aceasta, formula Stalin «dialectic», este o organizație de masă a tineretului muncitoresc și țărănesc, nu o organizație de partid, dar care ține direct de partid." Comsomolul trebuia să-și întărească nucleul proletar și să ducă o „luptă necruțătoare" împotriva „elementelor complet descompuse" din Uniune. Ti-

---

[7] V.I. Lenin, *Scrisoare către A.A. Bogdanov și S.I. Gusev* și *Către S.I. Gusev*, în V.I. Lenin, *Despre tineret*, ediția a II-a, București, Editura Politică, 1963, p. 149-155.

[8] V.I. Lenin, *Sarcinile Uniunilor Tineretului*, ediția a XI-a, București, Editura Tineretului, 1959.

neretul mai era dator să se implice în construirea societății comuniste și să-și apere patria împotriva dușmanilor din afară și dinăuntru[9].

Așadar, Comsomolul se prefigura ca având triplă funcționalitate – ideologică, economică și militară. În timpul războiului civil, tinerii din Comsomol au activat pe post de agitatori, comisari sau trupe de șoc. La Congresul al V-lea (octombrie 1922), Uniunea a luat sub patronajul său flota navală de război. În al Doilea Război Mondial, comsomoliștii au constituit o resursă umană importantă pentru Armata Roșie. În plan economic, Comsomolul a fost mobilizat, asemenea celorlalte organizații de masă, pentru realizarea planurilor cincinale, care au demarat în 1928. Dintre membrii organizației s-au recrutat o bună parte a stahanoviștilor. Tinerii activiști au fost trimiși cu miile pentru a participa la lichidarea culacilor și pentru a sprijini colectivizarea. Au avut de asemenea un rol important în epurările din învățământ. Comsomolul însuși a trecut prin mai multe valuri de epurări. Marea Teroare s-a soldat cu decimarea aparatului central al organizației. Totuși, vechea gardă a partidului a fost afectată într-o mai mare măsură de represiunea stalinistă, așa încât, din deceniul patru, comsomoliștii au început să preia posturile din partid și din stat rămase vacante. După război, accentul în preocupările Comsomolului s-a mutat dinspre economie spre educație politică și activități „cultural-sportive"[10].

Apartenența la organizație era rezervată, până la mijlocul anilor '30, cu precădere proletariatului și țărănimii sărace. Ulterior, pentru a fi sporit numărul membrilor, criteriul „de clasă" a fost înlocuit cu acela al loialității față de regimul sovietic. Dacă la primul Congres Comsomolul număra doar 22 000 de membri, până spre sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial a atins dimensiuni gigantice, încorporând 15 000 000 de tineri, circa jumătate din populația tânără a

---

[9] I. Stalin, *Despre sarcinile Comsomolului*, București, Editura Tineretului a CC al UTM, 1953.

[10] Ralph Talcott Fisher, *Pattern for Soviet Youth. A Study of the Congresses of the Komsomol, 1918-1954*, New York, Columbia University Press, 1959; Merle Fainsod, *The Komsomols – a Study of Youth under Dictatorship*, în „The American Political Science Review", vol. 45, no. 1, Mar. 1951, p. 18-40; M.I. Kalinin, *Drumul glorios al Comsomolului*, ediția a II-a, București, Editura Tineretului, 1948.

Uniunii Sovietice. Organizația de pionieri, fondată în 1922, a căpătat un rol mai important, ajungând, la rândul său, la dimensiuni uriașe (13-14 milioane de membri). Comsomolul controla activitatea Organizației Pionierilor (rezervată elevilor cu vârste între 9 și 14 ani), precum și pe aceea a Organizației Octombreilor (care cuprindea copiii de până la 8 ani).

Uniunea Tineretului Comunist din România

Uniunea Tineretului Comunist din România are mai multe date de naștere. Istoria sa timpurie este efemeră, intermitentă și neclară, fiind, ulterior, după venirea comuniștilor la putere, falsificată și reinventată.

În 1951, PMR a format o Comisie care să stabilească data înființării UTC-ului, dar aceasta nu s-a putut hotărî asupra unui moment precis[11]. Până la urmă, s-a optat pentru 19-20 martie 1922, când a avut loc la București „Conferința generală a tineretului socialist". În fapt, conferința nu a fost decât o tentativă între altele a comuniștilor autohtoni, ghidați de Internaționala Tineretului Comunist (KIM), de a radicaliza tineretul cu orientare de stânga și de a deturna organizațiile de tineret social-democrate sau sindicale în scopul creării unei organizații de masă comuniste. KIM a fost creată de Comintern în noiembrie 1919, la Berlin, pentru a servi ca interfață internațională a regimului bolșevic de la Moscova în efortul de a atrage tineretul din diferite zone ale lumii de partea comunismului[12]. Rețeta aplicată de KIM era aceeași care a dus la propria formare: infiltrarea, radicalizarea și scindarea organizațiilor social-democrate și socialiste, urmate de constituirea unei organizații comuniste unitare.

Întocmai s-au petrecut lucrurile și în România, unde comuniștii locali și KIM au încercat să preia organizațiile de tineret ale Partidului Socialist (fostul Partid Social Democrat din România, rebotezat în 1918). După sciziunea Partidului Socialist în timpul Congresului

---

[11] ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 106/1951, f. 1-6.

[12] Gh. Moț, V. Ștefănescu, C. Mocanu, *Contribuții la istoria organizației marxist-leniniste de tineret din Romînia*, vol. I, București, Editura Tineretului, 1959, p. 79 și urm.

de la București din mai 1921 (cunoscut, în istoriografia comunistă, ca prim congres al Partidului Comunist Român) și arestarea delegaților care au votat în favoarea afilierii la Internaționala a III-a, tinerii comuniști aflați în libertate au intenționat să provoace o sciziune similară în mișcarea de tineret social-democrată. Tentativele de „unificare" a organizațiilor tineretului de pe întreg teritoriul României sub conducerea comuniștilor și de afiliere a acestora la KIM au eșuat, în mare parte, ca urmare a opoziției social-democraților, a Comisiei generale a Sindicatelor, dar mai ales din cauza măsurilor punitive ale autorităților, care priveau gruparea comunistă ca pe o mișcare anti-sistem. Singurul rezultat concret a fost desprinderea din organizațiile socialiste și sindicale a unor lideri și grupuscule radicale, care au activat sub diferite titulaturi. Cel mai activ grup a fost Comitetul Central provizoriu al Mișcării Tineretului Socialist, care a decis, în martie 1923, transformarea în Uniunea Tineretului Socialist (UTS) – nume înșelător, ales pentru a-i atrage pe social-democrați. Acest grup a convocat „Conferința generală a tineretului socialist", aleasă de regimul comunist ca dată de naștere a UTC[13].

Între timp, Partidul Comunist din România, reorganizat în străinătate de Comintern, a preluat inițiativa, anunțând, pentru 1 mai 1924, transformarea UTS în Uniunea Tineretului Comunist din România (UTCdR) și afilierea acesteia la KIM. A fost un act formal, pe hârtie, decis conspirativ, neavând loc un congres propriu-zis de constituire[14].

Primul statut al UTCdR, elaborat în 1925, specifica, în articolul 1, că Uniunea este secție a KIM, iar, la articolul 3, că este „complet subordonată" PCR din punct de vedere politic. Deveneau membri acei care recunoșteau nu doar statutul PCR, ci și pe acela al KIM. Membrii erau datori să respecte, sub amenințarea sancțiunilor, regulile strictei discipline revoluționare și normele de conspirativitate[15].

---

[13] Constantin Petculescu, *Crearea Uniunii Tineretului Comunist*, București, 1972.

[14] „Tineretul Socialist", 1 mai 1924.

[15] *Statutul provizoriu al Uniunii Tineretului Comunist din România*, în *Documente din istoria Uniunii Tineretului Comunist din Romînia, 1917-1944*, București, Editura Tineretului, 1958, p. 103-115.

Chiar în aceeași perioadă, între aprilie și decembrie 1924, autoritățile au emis mai multe decizii de interzicere a activității organizațiilor comuniste, culminând cu Legea Mîrzescu, care a scos PCR și UTCdR în afara legii. Până spre sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, comuniștii au activat în ilegalitate, nedepășind statutul de mișcare marginală. Activitatea UTCdR, care nu a numărat mai mult de câteva sute de membri[16], s-a rezumat la publicistica și propaganda clandestină și la organizarea de acțiuni greviste și subversive. Conducerea Uniunii, care era numită și controlată de KIM, a fost măcinată, asemenea conducerii Partidului Comunist, de nenumărate lupte interne și epurări. În plus, a fost în permanență hărțuită și decimată de autorități.

În 1936, pe fondul slabelor performanțe, UTCdR s-a autodizolvat, ca urmare a deciziei KIM. Internaționala Tineretului Comunist va dispărea și ea, odată cu dizolvarea Cominternului în 1943[17].

În februarie 1939, PCR a calificat desființarea UTCdR drept „o greșeală" și a hotărât reînființarea Uniunii. Nici de data aceasta UTCdR nu s-a bucurat de aderență de masă și nici de libertate de mișcare, organizația fiind persecutată de regimul antonescian.

Uniunea Tineretului Comunist (UTC) s-a reactivat după 23 august 1944, de data aceasta într-un mediu incomparabil mai favorabil, aflându-se sub protecția Armatei Roșii, a autorităților și a unui Partid Comunist din ce în ce mai puternic. Primul secretar general al UTC după 23 august a fost Nicolae Ceaușescu, care activase în Uniune în perioada interbelică și după 1939, fiind de mai multe ori închis. În fruntea UTC, Ceaușescu a păstrat metodele clandestine utilizate în perioada interbelică, nesesizând noul context politic, pentru care fapt, în scurt timp, a primit alte însărcinări, în provincie[18].

---

[16] ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 1066/1929, f. 2; *Ibidem*, Dosar nr. 615/1933, f. 1-7.

[17] *Documente din istoria Uniunii Tineretului Comunist*.., p. 93 și urm.; C. Bărbulescu ș.a., *File din istoria UTC*, București, 1971, *passim*.

[18] ANIC, Fond CC al PCR – Secția Cadre, Dosar C 2050, Nicolae Ceaușescu, f. 1-24; Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, București, Editura Fundației Culturale Române, p. 171.

Nicolae Ceaușescu (stânga), liderul UTC după 23 august 1944, întâmpină, alături de alți activiști ai PCR, trupele sovietice în București pe 30 august 1944.
Sursa: Fototeca on-line a comunismului românesc.
Cota fotografiei la Arhivele Naționale ale României: 4/1944

Uniunea Tineretului Comunist a fost o piesă importantă în strategia „frontului popular" pe care Partidul Comunist a utilizat-o în ascensiunea sa spre putere. Asemenea Partidului Comunist, UTC a urmat politica de „compromisuri" recomandată de Lenin, căutând să se asocieze cu alte grupări de tineret, sub titulatura generoasă și înșelătoare a unor organizații-umbrelă, pentru a obține sprijin de masă. După cum explica Teohari Georgescu, Uniunea Tineretului Comunist a ajuns să fie considerată de către liderii comuniști, în primii ani de după război, „o organizație prea îngustă, îngustă și din punct de vedere politic prin denumirea sa, care împiedica o parte din tineret să vină în Organizația Tineretului Comunist, și îngustă din punct de vedere al numărului mic de membri"[19]. În 1945, UTC cuprindea circa 63 000 de membri[20].

[19] ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 84/1949, f. 4-5.
[20] ANIC, Fond CC al PCR – Cancelarie, Dosar nr. 32/1945.

Ca urmare, au fost create diferite paravane organizatorice în jurul UTC: *Frontul Unic al Tineretului Muncitoresc* (constituit în septembrie 1944, după modelul Frontului Unic Muncitoresc, din tineri comuniști și social-democrați), *Frontul Național Democrat al Tineretului* (creat formal în octombrie 1944, după modelul Frontului Național Democrat) și *Mișcarea Tineretului Progresist din România* (ianuarie 1945, formată, pe lângă comuniști și social-democrați, din tinerii Frontului Plugarilor, partidul lui Petru Groza, creat în 1933, și din alte grupări care gravitau în jurul PCR). Niciuna din aceste formule organizatorice nu a dus la rezultatele scontate. În Plenara din martie 1945, UTC admitea acest lucru, iar o lună mai târziu decidea formarea unei alte organizații-umbrelă, *Tineretul Progresist* (TP), care se va dovedi ceva mai eficientă. Președintele TP, Constantin Drăgoescu, era și secretar al organizației UTC. În TP vor intra comuniștii, social-democrații, tineretul „plugăresc", tinerii țărăniști din facțiunea lui Anton Alexandrescu, cei liberali din facțiunea Gheorghe Tătărescu, precum și alte grupări mai mici. Pentru a da credibilitate noii organizații, UTC se autodizolvă oficial în iunie 1945. Programul TP era general și generos, promițând promovarea intereselor tineretului și nefăcând decât vag mențiuni la comandamentele comuniste. Activiștii comuniști au fost instruiți să nu facă „paradă de marxism" și să-și disimuleze activitatea politică în spatele unor acțiuni culturale, sportive sau sindicale. Filialele organizațiilor se constituiau în jurul unor „comitete de inițiativă", urmând ca alegeri pentru desemnarea conducerii să aibă loc doar atunci când era asigurată victoria comuniștilor. „Ce, noi suntem legaliști? Noi suntem comuniști. Noi spunem: alegerile sunt bune atâta vreme cât dau rezultate democratice", spunea Miron Constantinescu în primăvara anului 1946 la un instructaj cu tinerii activiști[21]. „Democratic" însemna, în idiomul comunist, „favorabil comuniștilor".

Activitatea TP s-a lovit de boicotul organizațiilor de partid ale liberalilor, țărăniștilor și social-democraților, de opoziția unor organizații sindicale, profesionale și religioase, precum și de rezistența tinerilor neîncadrați, în special a celor din mediul universitar și din zona rurală.

[21] ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 41/1948, f. 1-22.

Drept urmare, la Plenara din ianuarie 1946, Partidul Comunist califica din nou desființarea UTC drept o greșeală, cerând reactivarea ei. Concomitent, continua să înființeze organizații de masă satelit. În august 1946 s-a înființat Federația Națională a Tineretului Democrat din România (FNTDR), ca o interfață internă pentru Federația Mondială a Tineretului Democrat (FMTD), creată în octombrie 1945 de Uniunea Sovietică pentru a prelua o parte din funcțiile KIM.

În perioada următoare, pe măsură ce Partidul Comunist își consolida puterea, au fost înființate organizații de tineret pe categorii: Frontul Democrat Universitar, transformat în mai 1947 în Uniunea Națională a Studenților din România (care număra, în 1948, 40 000 de membri dintr-un număr de 59 000 de studenți), Organizația Tineretului Sătesc (februarie 1948, cuprinzând 235 000 din cele 2 milioane de tineri țărani), Uniunea Asociațiilor de Elevi (februarie 1948, numărând 200 000 de membri din 380 000 de elevi), Tineretul Uniunii Populare Maghiare (cuprinzând, tot în 1948, 32 000 de membri, din cei 90 000 de tineri maghiari), Frontul Tineretului Democrat Evreu (cu 30 000 de membri din circa 50 000 de tineri evrei)[22]. În fine, după constituirea Partidului Muncitoresc Român (PMR) prin unificarea PCR cu o parte din PSD, în februarie 1948, s-a format Uniunea Tineretului Muncitoresc (UTM)[23]. În această perioadă, secretar general al Uniunii era Mihai Dalea. În UTM intrau, la începutul anului 1948, 300 000 din cei 450 000 de tineri muncitori și din cei 3 300 000 de tineri ai României[24].

Uniunea Tineretului Muncitor

Începând cu 1948[25], după cucerirea deplină a puterii, PMR și-a pus problema unificării și epurării organizațiilor de tineret. Concomitent, tinerii au fost vizați în mai multe valuri de arestări. Inițial, din 1945, au fost arestați participanții la manifestațiile anticomuniste, iar

---

[22] *Ibidem*, Dosar 124/1948, f. 35-43.

[23] ANIC, Fond 3 – CC al UTC, Dosar nr. 4/1948. Uniunea Tineretului Muncitoresc a fost, la origine, denumirea unei organizații formate de muncitorii ceferiști în februarie 1947, care a fost preluată imediat de PCR.

[24] *Ibidem*, f. 36; ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 86/1949, f. 7.

[25] În 1948, conducerea UTM era asigurată de Gheorghe Florescu – secretar general, Petre Lupu, Pavel Lala, Drăgan Ilie, Manea Anton – secretari; ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 52/1948, f. 24.

din 1948 au început arestările pe categorii, fiind urmăriți membrii organizațiilor de tineret liberale, țărăniste și legionare. Organizațiile de tineret politice și religioase au fost desființate[26].

Plenara CC al PMR din 22-24 decembrie 1948 a decis formarea organizației unice de tineret, după modelul Comsomolului[27]. De altfel, Comsomolul a avut un rol decisiv în luarea acestei hotărâri, unificarea fiind cerută în cursul vizitei unei delegații UTM la Moscova, în 1948[28]. Anunțarea intenției PMR și „prelucrarea" rezoluției PMR în organizațiile de tineret au stârnit proteste și incidente violente în mai multe zone din țară[29].

Congresul de „unificare", de fapt de absorbție, a tuturor organizațiilor de tineret în Uniunea Tineretului Muncitor a avut loc, în prezența liderilor comuniști, la Sala Ateneului Român, în zilele de 19-21 martie 1949. Gheorghe Florescu, un fost tipograf, în vârstă de 38 de ani, care a fost și președinte al FNTD, a devenit prim-secretar al UTM, rămânând în funcție până în 1952[30]. Rezoluția Congresului a schițat sarcinile UTM în stilul gongoric al epocii: organizația era datoare să mobilizeze tineretul în producție pentru realizarea și depășirea planului de stat în industrie și agricultură; să selecteze cadre pentru funcțiile de partid și de stat; să educe tineretul în spiritul marxism-leninismului, al moralei proletare, al eroismului și patriotismului, al iubirii față de Uniunea Sovietică, PCUS și Stalin, față de Republica Populară Română și PMR; să cultive vigilența de clasă, ura neîmpăcată împotriva exploatatorilor, împotriva agenților slugarnici ai dușmanului de clasă dinăuntrul și din afara țării; să contribuie la ridicarea nivelului pregătirii profesionale și a nivelului cultural al ti-

---

[26] Ioana Boca, *Studenții în anii '50*, în „Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă", volumul I, 2002, p. 234-235; Maria Someșan, *Universitate și politică în deceniile 4-6 ale secolului XX. Episoade și documente*, București, Editura Universității București, 2004, p. 241 și urm.

[27] *Rezoluția Ședinței Plenare a CC al PMR din 22-24 decembrie 1948 asupra activității Partidului în rândurile tineretului*, București, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1949.

[28] *Raport asupra problemelor discutate de delegația CC al UTM cu conducerea Comsomolului la Moscova*, ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 124/1948, f. 6.

[29] *Ibidem*, Dosar nr. 74/1949, f. 103-106.

[30] *Ibidem*, Dosar nr. 88/1949, f. 1.

neretului, la lichidarea analfabetismului, la dezvoltarea sportului de masă; să combată putregaiul ideologiei burgheze, huliganismul, beția, atitudinile netovărășești față de femeie, ploconirea nedemnă față de cultura imperialismului și deprinderile burgheze[31]. Toate acestea vor fi preluate și în Statutul UTM, nerespectarea sarcinilor putând duce la sancțiuni sau la excluderea din organizație.

Gheorghe Florescu (la prezidiu, în plan secund) a fost primul prim-secretar al UTM. Deși uitat astăzi, el a deținut mai multe funcții importante în primii ani ai regimului comunist. În fotografia aceasta din 1951 mai apar Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, cu doar un an înainte ca „devierea de dreapta" să îi trimită în dizgrație pe ultimii trei și să provoace un val de epurări care va atinge și UTM.
Sursa: Fototeca on-line a comunismului românesc.
Cota fotografiei la Arhivele Naționale ale României: 17/1951

Așa cum se poate observa, UTM, ca și PMR, nu se rezuma la un set de cerințe strict politice, fixând standarde etice, atitudinale și caracteriale (și ele cu substrat ideologic) prin care urmărea o normare *in extenso* a gândirii și comportamentului membrilor. Acest lucru va permite intruziunea în viața personală a tinerilor, orice amănunt biografic din viața privată putând constitui pretext pentru o sancțiune politică.

[31] *Rezoluția Congresului de unificare a tineretului muncitor, 19-21 martie 1949*, București, Editura Tineretului, 1949.

Statutul și structura de organizare a UTM au copiat modelul Comsomolului – definiția organizației, natura relațiilor cu partidul, organizarea, funcțiile și modul de funcționare fiind, cu deosebiri nesemnificative, aceleași. Între conducerea UTM și cea a Comsomolului au avut loc întâlniri frecvente la sfârșitul anilor '40, partea sovietică ghidând atent structurarea UTM[32]. Au fost organizate periodic pelerinaje la Moscova ale liderilor și membrilor UTM, iar câteva zeci dintre ei au urmat Școala Centrală de Cadre a Comsomolului[33]. Au fost traduse sau scrise, în cantități industriale, materiale, broșuri și cărți privind „experiența Comsomolului"[34]. Orice discurs privind tineretul din anii '40-'50 începea cu invocarea modelului sovietic.

În același timp, structura UTM reproducea și dubla structura PMR, el însuși o copie a PCUS[35]. UTM se afla sub coordonarea Secției organelor conducătoare de partid, sindicale și de tineret a Comitetului Central al PMR, cunoscută ulterior sub numele de Secția organizatorică. „Organul suprem" al UTM era Congresul și, în cazuri excepționale, Conferința pe țară. Între congrese, Uniunea era condusă de un Comitet Central (45 de membri în 1949), dar puterea reală era exercitată de un birou executiv (11 membri) și, mai precis, de secretariatul biroului (5 membri), condus de un prim-secretar. Organismele de conducere erau alese de organizațiile UTM, însă alegerile erau formale, partidul fixând în prealabil rezultatele. Pe lângă CC funcționau secții și comisii, iar în teritoriu conducerea era asigurată de comitete județene. Un număr de instructori făceau inspecții în teritoriu și verificau aplicarea deciziilor[36].

Secțiile au avut o geografie variabilă de-a lungul timpului, dar cele mai importante au rămas secția organizatorică (exercita controlul

---

[32] ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 84/1949, f. 39-66.

[33] *Ibidem*, f. 21-29; *Ibidem*, Dosar nr. 65/1949, f. 1-10; *Ibidem*, Dosar nr. 36/1950, f. 19-27 etc.

[34] *Să învățăm din experiența gloriosului Comsomol al lui Lenin și Stalin*, București, Editura Frontul Plugarilor, 1948; *Ce cere Comsomolul de la comsomoliști*, București, Editura Tineretului, 1949; *Din experiența propagandiștilor comsomoliști*, București, Editura Tineretului a CC al UTM, 1952 etc.

[35] ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 23/1950, f. 2-55; *Ibidem*, Dosar nr. 64/1955, f. 1-50;

[36] ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 3/1949, f. 1-19.

asupra organizațiilor Uniunii și verifica biografia membrilor UTM), secția de propagandă și agitație (care răspândea mesajele în interiorul și în afara organizației, coordonând și sectorul presă), secția administrativă sau gospodărie (care gestiona fondurile și patrimoniul organizației), secția de pionieri (care coordona organizația elevilor), secția de relații internaționale (care asigura contactul cu Federația Mondială a Tineretului Democrat, Uniunea Internațională a Studenților, Comsomolul și alte organizații de tineret)[37].

Pentru instruirea cadrelor, UTM a avut la dispoziție din 1949 o școală centrală purtând numele „Filimon Sârbu" (cu circa o sută de absolvenți anual) și o întreagă rețea de școli de câteva luni sau secții pe lângă școlile de partid (prin care treceau câteva mii de activiști anual). La acestea se predau cursuri de istorie a PCUS, a PMR și istorie universală, materialism dialectic, economie politică, cultură generală (adică noțiuni de limba română, limba rusă, matematică, fizică, geografie, științe naturale), tehnici de organizare și propagandă. Membrii de rând erau supuși îndoctrinării prin diferite metode – cercuri, lecții, ședințe, „prelucrări", prin care treceau sute de mii de persoane anual etc.[38] În 1958, în plină criză politică, școala „Filimon Sârbu" a fost desființată pe motiv de ineficiență, instruirea tinerelor cadre fiind preluată de „Ștefan Gheorghiu"[39]. În timpul lui Nicolae Ceaușescu a funcționat o Școală Centrală de Cadre a Uniunii.

Cele mai importante publicații periodice ale UTM/UTC au fost: „Tânărul muncitor" (1947-1949, cu suplimentul „Brigadierul"), „Scânteia tineretului" (apărută în 1944, seria a II-a din 1949), „Tânărul leninist" (1951-1974), „Din experiența Comsomolului" (buletin devenit ulterior supliment în „Tânărul leninist"), „Pionierul" (apărută în 1949, între 1953-1967 „Scânteia pionierului"), „Instructorul de pionieri" (1951-1958), „Pogonici" (apărută în 1949, din 1967 „Luminița", între 1956-1979 a avut suplimentul „Arici Pogonici"), „Licu-

[37] *Ibidem*, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 86/1949, f. 1-6; *Ibidem*, Dosar nr. 87/1949, f. 1-6; *Ibidem*, Dosar nr. 141/1952, f. 1-21 etc.

[38] ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 14/1956, f. 220-222; *Ibidem*, Dosar nr. 4/1958, f. 135; *Ibidem*, Dosar nr. 30/1958, f. 129-131

[39] *Ibidem*, Dosar nr. 4/1958, f. 140.

rici" (apărută în 1947, între 1953-1967 „Cravata roșie"), „Cutezătorii" (din 1967), „Șoimii patriei" (din 1980; ediție în maghiară „A Haza Solymai"), „Știință și tehnică" (care mai edita „Colecția de povestiri științifico-fantastice", „Tehnium"), „Racheta cutezătorilor" (1966-1974), „Viața studențească" (din 1956), „Amfiteatru" (din 1966), „Ifjúmunkás" (din 1948), „Pionir" (1950-1967, urmată de „Jóbarát"), „Napsugár" (din 1957) etc. Periodicele, care aveau misiunea de a traduce pe înțelesul diferitelor categorii de tineri ideologia comunistă, au fost menținute sub un control strict de către UTM și PMR, fiind cenzurate sistematic.

Cultul personalității și utilizarea propagandistică a tinerilor s-au profilat de timpuriu ca practici ale regimului comunist. Această fotografie din 1950 îl arată pe Gheorghe Gheorghiu-Dej primind flori de la o delegație de pionieri, la Atelierele ITB Floreasca.
Sursa: Fototeca on-line a comunismului românesc.
Cota fotografiei la Arhivele Naționale ale României: 124(87)/1950

Imediat după formarea organizației unice, PMR a cerut epurarea ei, operațiune care, într-o primă fază, va fi realizată sub pretextul „reînscrierii" membrilor în UTM – echivalentă campaniei de „verificare" a membrilor PMR. Ca și Partidul Comunist, organizația de tineret a oscilat între rolul de organizație de avangardă și acela de organizație de masă, înregistrând fluxuri și refluxuri în funcție de situația politică. Mai ales în perioada Dej, orice criză politică era însoțită sau urmată de dure campanii de epurare.

Efortul de la mijlocul anilor '40 de a cuprinde cât mai mulți tineri în organizațiile procomuniste a făcut ca, după unificare, în UTM să

se găsească membri care nu mai corespundeau criteriilor ideologice, politice și de clasă, instituite prin instrucțiunile date de partid. Deși Statutul UTM aprobat la Congres prevedea că putea fi membru al organizației orice tânăr „din rândurile tineretului muncitor și studios, de la orașe și sate", cu vârsta între 15 și 25 de ani, care recunoștea programul, statutul și deciziile Uniunii[40], instrucțiunile din 1949 indicau că membrii UTM „vor fi recrutați din rândurile tinerilor muncitori și țărani săraci, din rândurile elementelor cele mai bune ale tinerilor țărani mijlocași, din tinerii funcționari, din rândurile elevilor și studenților cei mai apropiați din punct de vedere ideologic de proletariat"[41].

Reînscrierea s-a făcut pe baza acestor criterii. Cei care erau primiți în UTM trebuiau, conform statutului, să aibă o recomandare de la un membru al PMR sau de la doi membri ai UTM și să prezinte o autobiografie, documentele fiind ulterior verificate. În urma procedurii, au fost excluși din organizație 538 de membri ai aparatului de conducere al Uniunii, reprezentând „elemente dușmănoase" (adică „chiaburi", foști legionari sau cuziști, foști membri ai partidelor democratice, activiști religioși, în special ai cultelor minoritare, lideri UTM care nu respectau deciziile PMR ș.a.), iar alți circa 5 500 au fost trimiși „la munca de jos", pentru că nu aveau „origine socială corespunzătoare" (în special „chiaburi") sau pentru abateri de la statut și de la morala proletară (aici intra orice atitudine sau comportament care era considerat nepotrivit de responsabilii comuniști). Din rândul membrilor obișnuiți, au fost date afară din UTM 33 800 de persoane, majoritatea „elemente dușmănoase".

Excluderea din UTM nu era o simplă procedură administrativă. Încă din primii ani ai comunismului, excluderea putea însemna excludere socială, marginalizare profesională și chiar putea deschide calea unei anchete penale. Originea socială și apartenența la o organizație comunistă erau criteriile cele mai importante care filtrau ascensiunea politică, socială și profesională în perioada Dej. „Reînscrierea" a fost una din căile importante prin care au fost epurate, în afara filialelor UTM, instituțiile, facultățile, școlile, unitățile armatei,

[40] ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 124/1948, f. 123, art. 8.

[41] *Instrucțiuni pentru reînscrierea membrilor în Uniunea Tineretului Muncitor*, în *Ibidem*, Dosar nr. 87/1949, f. 7.

întreprinderile etc. Nu întâmplător, procedura a provocat numeroase incidente violente (între care și uciderea unor responsabili utemiști). Întrucât organizațiile comuniste deveneau din ce în ce mai numeroase (UTM cuprindea în 1950 aproximativ o cincime din populația tânără, la sfârșitul anilor '50 – o treime, după un deceniu – jumătate, iar în anii '80 – marea majoritate a tinerilor), se poate spune că epurarea acestora a avut un impact social major, contribuind la schimbarea rapidă și brutală a profilului societății.

Cu ocazia reînscrierilor au fost recrutați alți 30 000 de tineri, UTM ajungând să numere după terminarea operațiunii 650 000 de membri. Compoziția socială, conform categoriilor comuniste, arăta astfel: 30,99% muncitori, 40,38% țărani muncitori, 6,20% funcționari, 18,65% elevi, 3,78% studenți. În organismele de conducere erau 62,5% muncitori și doar 12,7% țărani; 80,78% erau români, 19,22 de alte naționalități[42].

„Am reușit să lichidăm vechea moștenire lăsată de organizațiile de tineret dinainte de unificare", scria triumfalist autorul unui raport pe tema reînscrierilor, care totuși avertiza că „mai există agenți nemernici ai imperialiștilor anglo-americani și ai dușmanului de clasă intern rămași nedescoperiți, strecurați în rândurile noastre". „Trebuie[sc] combătute tendințele de a cuprinde întregul tineret în UTM", mai spunea acesta[43].

Epurările vor continua, sub forma campaniilor de „îmbunătățire a compoziției de clasă", și în perioada următoare, cu precădere în preajma unor ani „fierbinți", după 1952, 1956 sau 1968.

Ținta principală a politicilor de recrutare în perioada Dej au fost muncitorii. Cu cât era mai mare ponderea acestora în UTM, cu atât mai bună era considerată „compoziția socială". La un moment dat, în anii '50, s-a atins un vârf de 35%[44], însă în restul perioadei Dej proporția

---

[42] *Ibidem*, Dosar nr. 25/1950, f. 1-48; *Ibidem*, Dosar nr. 66/1949, f. 1-28.

[43] *Ibidem*, Dosar nr. 25/1950, f. 17. Cerința avea la bază tot un comandament leninist: „Singurul partid de guvernământ din lume care se preocupă nu de sporirea numărului de membri, ci de creșterea lui calitativă, de curățirea rândurilor partidului de cei «strecurați» în el este partidul nostru – partidul clasei muncitoare revoluționare"; V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, București, 1956, p. 46.

[44] ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 13/1957, f. 119.

acestora din totalul membrilor a oscilat între 25-30%. Cu toate eforturile UTM, la mijlocul anilor '50, doar 50% din tinerii muncitorii din fabrici erau antrenați în organizație[45]. În anii '80, ponderea muncitorilor (categorie în care intrau și maiștrii, și tehnicienii) a oscilat în jurul a 50%[46]. Cuprinderea muncitorilor în organizațiile comuniste era o formă de legitimare, dar mai ales o modalitate de mobilizare a acestora pentru reconstrucția postbelică și pentru implementarea deciziilor de comunizare a economiei[47]. Fie prin mobilizare forțată, fie prin punerea la punct a unui sistem de recompense materiale (facilitarea migrației dinspre sat spre oraș, asigurarea locuinței și a locului de muncă, excursii, concedii gratuite ș.a.) și simbolice (de exemplu, prin acordarea, în „întrecerile socialiste", a titlului de „fruntaș", „inovator", „stahanovist"), tinerii au fost angajați în politicile transformiste ale regimului – în întreprinderile naționalizate, la a căror preluare au participat, pe „șantierele tineretului", în munci comunitare etc. UTM era o pârghie între altele de mobilizare și de controlare a vieții profesionale și private a muncitorilor.

Miting din 1955 pe unul din șantierele naționale ale Tineretului
Sursa: Fototeca on-line a comunismului românesc.
Cota fotografiei la Arhivele Naționale ale României: 197/1955

[45] *Ibidem*, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar 45/1956, f. 49.
[46] *Ibidem*, Fond CC al UTC, Dosar nr. 62/1984, neinventariat și nepaginat.
[47] Gheorghe Florescu, *Despre sarcinile Uniunii Tineretului Muncitor în îndeplinirea planului cincinal*, București, Editura Tineretului, 1951.

Prima dilemă majoră a regimului a fost legată de gradul de cuprindere în organizațiile sale a populației rurale. După cum se știe, aceasta era o dilemă istorică a mișcării comuniste, pentru care Lenin găsise formula „alianței dintre muncitori și țărani", mai precis, o parte a țărănimii. În România comunistă, am văzut că într-o primă fază au fost primiți în UTM cu precădere țăranii săraci. 40% din cei excluși prin reînscriere erau țărani. Însă acest lucru punea problema reprezentativității Uniunii în condițiile în care trei sferturi din populația României consta în populație rurală. Apoi, demararea, în 1949, a „transformării socialiste a agriculturii" reclama o prezență masivă a organizațiilor comuniste în sate, mai ales că discursurile vremii rezervau tinerilor rolul de pionieri ai colectivizări. Așa încât, la scurt timp, s-a cerut încadrarea în UTM a tuturor tinerilor țărani angajați în stațiuni de mașini și tractoare (SMT), gospodării agricole colective (GAC), gospodării agricole de stat (GAS) și a celor „mai buni țărani muncitori care susțin politica partidului"[48] – în această ultimă categorie intrând țăranii săraci sau mijlocași din sectorul particular care nu se găseau în contradicție cu partidul. În formularul de aderiune la UTM exista o rubrică privind „Profesia și averea părinților"[49], care viza descoperirea fiilor de „chiaburi".

Primirea țăranilor în UTM a fost problematică pe toată durata colectivizării. Pe de o parte, activiștii utemiști căutau să cuprindă o parte cât mai mare parte din tineretul rural în organizație, dar pe de alta se străduiau să reducă ponderea acestuia în UTM, pentru a „îmbunătăți" compoziția socială. Spre sfârșitul anilor 1950, UTM reușise să cuprindă în rândurile sale doar circa 28,5% din populația rurală încadrabilă[50]. Tot atunci, în UTM se aflau doar 30-35% țărani, în timp ce ponderea lor a coborât, și pe fondul schimbării profilului social al populației, în anii 1960 spre 25%, iar în anii '80 sub 20%[51].

Începând din 1950, activiștii utemiști au fost mobilizați pentru a ajuta la reușita colectivizării, aceștia participând la acțiunile propagandis-

---

[48] ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 35/1950, f. 31.

[49] *Ibidem*, Dosar nr. 56/1953, f. 25.

[50] *Ibidem*, Dosar nr. 37/1958, f. 3.

[51] *Ibidem*, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 23/1958, f. 3; *Ibidem*, Dosar nr. 14/1968, f. 3; *Ibidem*, Fond CC al UTC, Dosar nr. 62/1984, neinventariat și nepaginat.

tice și de demascare puse la cale de regimul comunist. În consfătuirile din organizație, li se cerea să-și convingă rudele și apropiații să-și dea pământul la colectiv, să-i denunțe pe „chiaburi" și pe cei care se opuneau colectivizării și chiar să se opună căsătoriei dintre „chiaburi" și fete sărace. Documentele înregistrează însă constant și nemulțumirea conducerii partidului și a UTM față de felul în care cerințele erau puse în practică, semn că acestea nu erau respectate întotdeauna pe teren[52].

După 1952, în urma demascării „devierii de dreapta", a început o nouă epurare a UTM. Întrucât grupul „fracționist" în frunte cu Ana Pauker a fost acuzat, printre altele, că, prin „metoda înscrierii în bloc", a făcut ca în partid să intre numeroși „legionari" și alte „elemente dușmănoase" (lucru pe care Ana Pauker l-a recunoscut public în „autocritica" sa forțată de partid[53]), a început o nouă vânătoare împotriva acestora în PMR, în organizațiile comuniste și în instituții. UTM a fost una dintre principalele ținte ale acestei campanii de epurare, între august 1952 și iunie 1953 fiind excluși din organizație pentru „deviere de dreapta" 1 000 de activiști și peste 18 000 de membri. Aceasta în condițiile în care excluderile cumulate din perioada octombrie 1950 – august 1952 nu au depășit cifra de 12 000[54]. Criza a avut repercusiuni și asupra conducerii UTM, în această perioadă schimbându-se de mai multe ori ocupantul funcției de prim-secretar. Gheorghe Florescu a fost schimbat în august 1952, fiind urmat de Vasile Mușat, un strungar intrat în 1945 în partid[55], care nu a rezistat pe post decât doi ani (august

---

[22] *Ibidem*, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 96/1951, f. 17; *Ibidem*, Dosar nr. 97/1951, f. 1-12 etc.

[53] *Scrisori ale Anei Pauker prin care își analizează în mod autocritic greșelile din activitatea sa (devierea de dreapta)*, *Ibidem*, Dosar nr. 58/1953, f. 2; *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, 23-28 decembrie 1955*, București, 1956, p. 128.

[54] ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 49/1953, f. 42, f. 53-54.

[55] În documentele UTC, Vasile Mușat era descris astfel: „Muncitor. Serios în muncă. Spirit organizat. În munca de tineret a făcut progrese serioase. Se exprimă frumos și ușor. Adâncește problemele. Fire cam închisă. Puțin moale", ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 123/1948, f. 1; „Este un element muncitoresc sănătos. A urmat școala de cadre a PMR Constanța, unde a acumulat multe cunoștințe. Este un tov. cu nivel politic, un bun vorbitor și cu pregătire teoretică. Este energic și își planifică munca. Uneori este puțin încăpățânat, iar critica și-o însușește greu", *Ibidem*, Dosar nr. 88/1949, f. 7; vezi și ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 105/1951, f. 3.

1952 – iulie 1954). Tot doi ani a rezistat și urmașul său, Cornel Fulger, un fost electrician (iulie 1954 – iunie 1956). Prin Virgil Trofin[56], un activist din noul val (la bază, ajustor mecanic și cazangiu de locomotive), care a lucrat ca ofițer la Direcția Superioară Politică a Armatei, Partidul a găsit mâna de fier pe care o dorea pentru a controla UTM. Acesta a rămas în funcție între iunie 1956 și iunie 1964, supraviețuind crizelor succesive din partid din a doua parte a anilor '50.

După revoluția din Ungaria din 1956, a venit rândul studenților și elevilor să devină o problemă pentru UTM. De fapt, din considerente ideologice, aceștia au fost priviți cu suspiciune de către comuniști din capul locului. Studenții au fost în primele rânduri ale manifestațiilor anticomuniste din anii 1945-1946, fiind totodată o țintă importantă a represiunii comuniste. În momentul unificării organizațiilor de tineret, Miron Constantinescu propunea ca UNSR și UAER să nu fie primite în UTM imediat, până nu sunt epurate[57]. Până la urmă au fost primite, dar dintre cei excluși în urma procedurii de „reînscriere" 50% erau studenți și elevi. În instrucțiunile date în 1950 pentru înscrierea de noi membri, se spunea că vor fi admiși în UTM „elevii și studenții buni la învățătură, merituoși, devotați organizației și Partidului"[58]. Au fost de asemenea fixate filtre ideologice pentru ad-

---

[56] *Ibidem*, Fond CC al PCR – Secția Cadre, Dosar T 313, Virgil Trofin, f. 1. Iată cum este descris în documentele UTM: „Lucrează în organizațiile de tineret imediat după 23 august. Este un tov. energic, capabil, cu putere de muncă și spirit organizatoric. Reușește să antreneze și pe alții alături de el și știe să se orienteze just. Nivel politic și spirit de observație dezvoltat. Este încrezut și cu atitudini de superioritate față de unii tov. Puțin sentimental", *Ibidem*, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 88/1949, f. 3; „Atașat partidului. Cinstit. Activ. Experiență organizatorică. Puțin molatec. Se supraapreciază. Judecă uneori cu inima. Ajutat, are perspective serioase de creștere", *Ibidem*, Dosar nr. 123/1948, f. 3; vezi și *Ibidem*, 105/1951, f. 3. Pentru un portret al lui Trofin, vezi Vladimir Tismăneanu, *Virgil Trofin sau scurta memorie a Nomenklaturii*, în *Arheologia terorii*, ediția a II-a, București, Editura Alfa, 1998, p. 119-124.

[57] ANIC, Fond CC al PCR – Cancelarie, Dosar nr. 63/1948, f. 3.

[58] *Ibidem*, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 35/1950, f. 31; În 1956, erau condiții similare: „Să fie primiți în UTC acei elevi și studenți care au atitudine corectă față de învățătură și disciplină, își însușesc și sprijină prin fapte politica partidului și guvernului, dovedind prin întreaga lor activitate că sunt demni de a face parte din organizația revoluționară a tineretului"; *Ibidem*, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 13/1957, f. 201.

miterea în învățământul superior, pe baza originii sociale și a apartenenței politice înainte de instalarea comunismului a tinerilor sau a părinților acestora[59]. Absorbția studenților în UTM era foarte mare, de circa 80-90% din totalul de 57 000 de studenți[60], statutul de student fiind foarte greu de obținut fără îndeplinirea condiției intrării în UTM.

Ponderea elevilor și studenților în UTM a urcat până spre 30% în 1953[61], dar a început să se reducă sever după 1956. În 1957, procentajul scade sub 20%, iar în 1958-1959, sub 10%, cu o minimă de 7,7% în decembrie 1958[62]. Explicația pentru aceasta stă în seria de evenimente dramatice înregistrate în a doua parte a anilor '50. Ecoul provocat de revoluția maghiară din 1956 a stârnit efuziune și proteste în centrele universitare din România, cărora autoritățile le-au răspuns cu arestări și epurări masive[63]. Apoi, „Raportul secret" al lui Hrușciov din februarie 1956, în care erau denunțate crimele staliniste și „cultul personalității", a avut la rându-i ecou în România, provocând tentativa, eșuată, a lui Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi de a-l debarca pe Gheorghe Gheorghiu-Dej, prin evidențierea cultului personalității și a abuzurilor produse sub conducerea acestuia. Contraofensiva lui Dej s-a soldat cu noi epurări în PMR și în UTM[64].

Mijlocul anilor 1950 lăsa impresia unei relaxări în lagărul comunist. Moartea lui Stalin, în 1953, „spiritul Genevei" produs de aparenta îmbunătățire a relațiilor dintre Est și Vest în 1955 și discursul lui Hrușciov din 1956 apăreau ca semne ale unui dezgheț inconturnabil. În România, stoparea vremelnică a colectivizării după criza din 1952, Festivalul Mondial al Tineretului, organizat la București în 1953 pentru a ipostazia „fericirea" tineretului comunist, apariția în

---

[59] Ioana Boca, *Studenții în anii '50*, în *loc. cit*., p. 210.

[60] ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 3/1956, f. 4.

[61] *Ibidem*, Dosar nr. 49/1953, f. 59

[62] *Ibidem*, Dosar nr. 15/1957, f. 2; *Ibidem*, Dosar nr. 15/1958, f. 40; *Ibidem*, Dosar nr. 23/1959, f. 59; *Ibidem*, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 37/1958, f. 1.

[63] Ioana Boca, *1956 – Un an de ruptură. România între internaționalismul proletar și stalinismul antisovietic*, București, Fundația Academia Civică, 2001.

[64] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, traducere de Cristina Petrescu și Dragoș Petrescu, Iași, Editura Politom, 2005, p. 173 și urm.

1956 a asociațiilor studențești care păreau o alternativă democratică la ultrapolitizatul UTM, efectul contagios al revoluției din Ungaria – toate acestea au fost interpretate în rândul tineretului ca semne ale schimbării[65]. Concesiile minimale pe care comunismul le-a făcut au avut efectul pervers al *creșterii așteptărilor*[66].

Deschiderea Festivalului Mondial al Tineretului de la București (1953). În imagine, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Petru Groza, Emil Bodnăraș, Chivu Stoica, Iosif Chișinevschi, Gheorghe Apostol, Leonte Răutu, Ghizela Vaas, Dumitru Coliu, Petre Borilă, Patriarhul Iustinian Marina, Ofelia Manole și alții.
Sursa: Fototeca on-line a comunismului românesc.
Cota fotografiei la Arhivele Naționale ale României: 54 (48)/1953

După raportul lui Hrușciov, regimul a organizat mii de „prelucrări" în organizațiile de partid din toată țara pentru a impune versiunea proprie, edulcorantă, asupra semnificației acestuia. Însă in-

---

[65] *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România. Alexandru Zub în dialog cu Sorin Antohi*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 38 și urm.; Florin Niculescu, *Festivalul mondial al tineretului, București, 1953*, în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1949-1953. Mecanismele terorii. Comunicări prezentate la al VII-lea Simpozion al Memorialului de la Sighetu Marmației (2-4 iulie 1999)*, București, Fundația Academia Civică, 1999, p. 83-86.

[66] Teoria „creșterii așteptărilor" din științele sociale s-a inspirat din scrierile lui Alexis de Tocqueville, care a observat că un regim tiranic devine vulnerabil nu neapărat în situații de sărăcie extremă sau ca urmare a excelor represiunii, ci tocmai în momentul în care face concesii, se angajează pe calea reformelor sau supralicitează promisiuni pe care nu le poate respecta.

formările amănunțite trimise de activiștii din teritoriu relevau că prelucrările au suscitat un val de efecte neintenționate. Criticarea lui Stalin, fie și cu *sotto voce*, a stârnit o imensă confuzie după ce ani la rând membrii de partid au fost sufocați de propaganda prostalinistă și, în același timp, au provocat primele discuții publice curajoase de după instalarea comunismului. Astfel, în timpul dezbaterilor s-au auzit voci care cereau schimbarea liderilor PMR, denunțau URSS și criticau Partidul (pentru lipsa democrației interne, pentru aplicarea prea ușoară a sancțiunilor și excluderilor, pentru inventarea de dușmani imaginari, pentru exagerarea puterii chiaburilor, pentru abuzurile față de țărani și intelectuali). Erau de asemenea criticate Securitatea și miliția (pentru folosirea membrilor de partid în misiunile lor, pentru perchezițiile, arestările și trimiterile în judecată abuzive, pentru folosirea metodelor brutale de interogatoriu), aparatul de propagandă și presă (pentru încurajarea cultului personalității), învățământul politic (pentru dogmatism) și instituțiile statului (pentru birocrație și nerespectarea legalității) etc.[67]. Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi, în încercarea lor de a-l discredita pe Gheorghe Gheorghiu-Dej, au lansat acuzații similare, subliniind nerespectarea principiului conducerii colective, precum și abuzurile Securității și ale Ministerului Afacerilor Interne[68].

După izbucnirea revoluției din Ungaria, a fost organizată o nouă campanie de prelucrări care, la fel, s-a soldat cu discuții cvasilibere în câteva zone din țară. În ședințele UTM, în special în București și în Transilvania (Timișoara, Cluj, Târgu Mureș), s-au înregistrat solidarizări cu revoluționarii de la Budapesta și poziții antisovietice. În același timp, regimul din România a fost acuzat că prezintă denaturat realitatea și a fost cerută retragerea trupelor sovietice din țară[69].

---

[67] ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 26/1956, f. 1-30; *Ibidem*, Dosar nr. 58/1956, f. 1-7; *Ibidem*, Dosar nr. 59/1956, f. 1-11.

[68] *Ibidem*, Fond CC al PCR – Cancelarie, Dosar nr. 32/1956, f. 1-116; *Ibidem*, Dosar 182/1956, f. 1-25.

[69] ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 38/1956, f. 5; *1956. Explozia. Percepții românе, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*, ediție întocmită de Corneliu Mihai Lungu și Mihai Retegan, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 97, 104, 136-137, 145-146, *passim*.

Mai multe din protestele studențești din toamna anului 1956 și-au avut focarul în ședințe ale UTM sau ale asociațiilor studențești. În București, protestele din septembrie au pornit de la ședința pentru alegerea unui nou birou al organizației de bază a UTM din anul IV de Filologie. La Cluj, în octombrie, un grup de studenți de la Facultatea de Filologie-Istorie a Universității „Bolyai" a elaborat, cu ocazia constituirii asociației studențești, un proiect de program în care se stipula că asociația este „liberă, democratică, autonomă"[70].

Dar, după cum spunea la un moment dat Jean-François Revel, „destinderea nu a fost un vis, a fost o capcană". Același Hrușciov care vituperase regimul stalinist a înăbușit în sânge revoluția maghiară. În România, membrii de partid și ai UTM care, în dezbaterile din vara și toamna lui 1956, au atacat conducerea centrală a PMR sau au criticat Uniunea Sovietică au fost excluși din organizații, iar unii, arestați. Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi au intrat în dizgrație, nereușind să atragă de partea platformei lor o masă critică din conducerea partidului. Regimul a conștientizat că prin aceste dezbateri s-a deschis cutia Pandorei, luând imediat măsuri pentru înghețarea discuțiilor publice și pentru pedepsirea protestatarilor.

Protestele studențești au fost un șoc pentru UTM. De la mijlocul anilor '50, PMR și-a pus serios problema mobilizării și disciplinării mediului studențesc. Responsabilii din PMR și UTM erau nemulțumiți din cauza apatiei și apolitismului studenților, iar, așa cum se știe, în timpul comunismului neutralitatea ideologică și escapismul reprezentau un păcat. Așa a apărut, în vara anului 1956, ideea formării asociațiilor studențești, care, printr-un cadru mai relaxat și adaptat, aveau menirea de a-i atrage pe studenți[71]. Președinte al comitetului de organizare a Asociațiilor Studențești a fost desemnat Ion Iliescu, un tânăr activist în vârstă de 26 de ani, care a avut o carieră spectaculoasă în organizațiile de tineret comuniste. În 1957, acesta va deveni președintele nou-formatei Uniuni a Asociațiilor Studențești din

[70] *Ibidem*, p. 372-373.

[71] Stenograma ședinței CC al UTM din 15 mai 1956, în care se discută directiva partidului, în ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 3/1956, f. 2-23.

România[72]. Ideea constituirii Asociațiilor Studențești nu a întrunit consensul membrilor Biroului CC al UTC, unii temându-se că Asociațiile vor fi deturnate și vor scăpa controlului partidului, lucru care, de altfel, s-a și întâmplat[73].

În perioada următoare, UTM a decis să ia măsuri, în mai multe ședințe supravegheate de Nicolae Ceaușescu, care era pe atunci membru în Biroul Politic și responsabil cu secția organizatorică a PMR, deci răspundea de organizațiile de tineret. Ceaușescu a cerut să fie exmatriculați, dacă este nevoie, toți studenții dintr-o facultate și să fie trimiși „la sapă", să fie scăzută ponderea utemiștilor din rândul studenților de la 80% la 25% și ca 80% dintre studenți să fie de origine muncitorească[74].

---

[72] Fiu al ilegalistului Alexandru Iliescu, a intrat în UTC în august 1944, a activat în Tineretul Progresist, apoi în UAER (ca responsabil cu organizarea, apoi secretar al secției sportive), fiind cooptat, cu ocazia „unificării" din martie 1949, în CC al UTM. Studenția și-a făcut-o la Moscova, unde a fost și secretar al Comitetului unional al studenților și aspiranților români aflați la studii în URSS (în 1952, numărul acestora era de 2 500, ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 122/1951, f. 3). După întoarcerea în țară, în 1954, a intrat în Biroul CC al UTM, apoi, din 1956, a devenit secretar al CC al UTM. Întrucât nu urmase o școală de partid, a fost recomandat pentru a urma cursurile de trei ani la fără frecvență ale Institutului de Aspirantură „A.A. Jdanov", școală de cadre (ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 10/1957, f. 184-185). Caracterizările de partid îl descriu astfel: „Origine socială muncitorească. (…) Devotat partidului. (…) Are inițiativă în muncă. Este priceput – oarecare nivel teoretic. Fiind tânăr, judecă cam pripit lucrurile. Are perspective de creștere." (ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 123/1948, f. 10); „Este atașat partidului și organizației. Are inițiativă și putere de muncă. Nivel politic și ideologic corespunzător. S-a achitat întotdeauna de sarcinile primite. Duce muncă colectivă și are influență în rândurile elevilor. Este un tov. perseverent în muncă, nu se străduiește suficient în ridicarea nivelului său politic și câteodată este cam repezit. Are largi perspective de dezvoltare." (*Ibidem*, Dosar nr. 88/1949, f. 9-10; vezi și *Ibidem*, Dosar nr. 105/1951, f. 6). Dosarul de cadre al lui Ion Iliescu nu a putut fi găsit la ANIC, însă reproducerea fișei sale de cadre a apărut în presă, într-un supliment al revistei „Academia Cațavencu" (www.catavencu.ro/pdf/supliment_Iliescu.pdf).

[73] ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 3/1956, f. 3-23.

[74] *Ibidem*, Dosar nr. 16/1956, f. 70; *Ibidem*, Dosar 11/1957, f. 193.

Prezidiul Congresului al II-lea al Uniunii Tineretului Muncitor din 1956. În planul doi poate fi observat Nicolae Ceaușescu, mandatat de partid să facă ordine în organizațiile de tineret începând cu toamna anului 1956.
Sursa: Fototeca on-line a comunismului românesc.
Cota fotografiei la Arhivele Naționale ale României: 3/1956

Primul secretar al UTM, Virgil Trofin, a lansat mai multe diatribe împotriva studenților și a dat dispoziție ca ședințele UTM și ale Asociațiilor Studențești să fie supravegheate de muncitori. Trofin a înțeles că totul a pornit de la raportul lui Hrușciov, dar, în opinia sa, nu se putea spune că „este o rușine epoca stalinismului", pentru că aceasta a fost „cea mai glorioasă epocă din istorie pur și simplu"[75].

La rândul său, spre sfârșitul anilor '50, Ion Iliescu, liderul studenților comuniști, s-a arătat revoltat de atitudinea „de împăciuitorism cras în rândul studenților", i-a acuzat pe profesori că „nu știu să înarmeze studenții cu teoria marxist-leninistă pentru a lua poziție față de încercările dușmanilor", a dat asigurări că „s-au luat măsuri împotri-

[75] *Ibidem*, Dosar nr. 38/1956, f. 92-111.

va elementelor care s-au dovedit a fi dușmănoase" și că s-a implicat personal în exmatriculări[76].

În timpul protestelor studențești din 1956, activiștii UTM au fost instruiți să previnã, să descurajeze, să denunțe, să demaște și să combată „manifestările dușmănoase" și au fost mobilizați, alături de activiștii de partid și de muncitori, pentru a supraveghea adunările studențești, pentru a înăbuși manifestările de protest, pentru a păzi obiectivele strategice și pentru a ocupa prin diferite ședințe și manifestări timpul liber al tinerilor. În București, au fost formate grupuri de tineri muncitori utemiști, care i-au luat la bătaie pe „bandiți", adică pe studenții protestatari, iar la Cluj, în 1957, activiștii utemiști au participat la reținerea unor tineri protestatari[77].

După 1956, au fost reținuți, în total, câteva mii de studenți, iar câteva zeci au fost condamnați. Au fost organizate nenumărate ședințe de demascare și prelucrare conduse de liderii și activiștii din PMR și UTM. Zeci de organizații UTM din toată țara au fost dizolvate. Pentru scurt timp, a fost stopată formarea asociațiilor studențești în zonele cu probleme și tot acolo a fost interzisă vremelnic primirea de studenți și elevi în UTM. S-au produs excluderi masive – conform statisticilor lunare, 300-500 de excluderi pe lună la nivel național în 1957[78] și între 600-1 500 pe lună în 1958[79].

---

[76] *Ibidem*, Dosar nr. 15/1959, f. 40-41; *Ibidem*, Dosar nr. 7/1958, f. 189-190. Ion Iliescu oferă mai multe exemple de exmatriculări în care s-a implicat. Primul este cazul unui student din București la Facultatea de Filosofie, în anul trei, care a propagat „idei străine" și a fost exmatriculat doar la intervenția Comitetului Central al UTM. În presa postcomunistă a apărut relatarea unui fost student la filosofie, Constantin Eretescu, care afirmă că Ion Iliescu a cerut exmatricularea sa, vezi „Evenimentul zilei", 27 august 2005 și replica dată de Iliescu, în *Ibidem*, 3 septembrie 2005. Al doilea exemplu este cazul unor studenți de la Institutul „Maxim Gorki", pe care nu-i numește, însă din documente rezultă că era vorba despre poetul Ion Covaci, pedepsit pentru versuri antisovietice, și Paul Deutsch (Paul Drumaru), exclus pentru că s-a solidarizat cu Ion Covaci (vezi *Ibidem*, Dosar 22/1959, f. 216). În fine, Iliescu pomenește de exmatricularea unor studenți care au participat în Cluj și Târgu Mureș la manifestările „naționaliste" organizate pe 24 ianuarie 1959, la împlinirea unui secol de la Unirea Principatelor.

[77] ANIC, Fond CC al UTC – Secția Organizatorică, Dosar nr. 45/1956, f. 1-57; ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 7/1958, f. 217.

[78] *Ibidem*, Dosar nr. 1/1956, f. 1-48; *Ibidem*, Dosar nr. 15/1957, f. 2-163; *Ibidem*, Dosar nr. 15/1958, f. 1.

[79] *Ibidem*, Dosar nr. 15/1958, f. 35-117.

Numărul total al membrilor UTM a cunoscut variații importante, fiind pentru prima după 1948 când UTM cunoștea un regres numeric. Astfel, dacă în ianuarie 1956 UTM avea 1 498 381 de membri, atunci în ianuarie 1957 ajunge la cifra de 1 165 170, crește din nou până în octombrie 1957 la 1 373 562, ca să scadă încă o dată la 1 271 827 până în februarie 1958[80]. Tot atunci, se înregistrează o schimbare spectaculoasă a „compoziției sociale", care era controlată prin procedurile de primire și excludere din organizație. De exemplu, între 1 iulie 1956 și 1 iulie 1957, proporția muncitorilor din UTM crește de la 27% la 35%, iar cea a elevilor și studenților scade de la 14% la 9%[81]. Tinerii care frecventau institutele teologice au fost dați afară din UTM[82].

Plenarele PMR din 1957 și 1958, care au dus la marginalizarea lui Miron Constantinescu și a lui Iosif Chișinevschi, respectiv a „grupului" lui Constantin Doncea, au avut și ele repercusiuni asupra UTM. De altfel, excluderile masive din UTM din anii 1957-1958 sunt în strânsă legătură cu epurările din PMR. În iulie 1957, liderii UTM au trecut printr-o umilitoare ședință, în prezența aceluiași Nicolae Ceaușescu, în care au trebuit să-și exprime fiecare în parte adeziunea față de Rezoluția Plenarei în care au fost demascați Constantinescu și Chișinevschi și, eventual, să își facă autocritica în cazul în care avuseseră legături cu aceștia[83]. O telegramă în care era respinsă „cu indignare" poziția celor doi i-a fost trimisă lui Gheorghe Gheorghiu-Dej[84].

---

[80] *Ibidem*, Dosar nr. 1/1956, f. 1; *Ibidem*, Dosar nr. 15/1957, f. 2; *Ibidem*, Dosar nr. 13/1957 f. 113; *Ibidem*, Dosar nr. 15/1958, f. 35.

[81] *Ibidem*, Dosar nr. 13/1957, f. 119.

[82] *Ibidem*, Dosar nr. 34/1958, f. 27-28.

[83] *Ibidem*, Dosar nr. 25/1957, f. 12-54. Se remarcă Ion Iliescu, singurul care are două intervenții autocritice, în care admite că a colaborat cu Miron Constantinescu și afirmă: „După evenimentele din Ungaria și Polonia ne putem da seama de pericolul pe care l-ar fi reprezentat pentru țara noastră orientarea pe care au încercat să o dea [M. Constantinescu și I. Chișinevschi] dezbaterilor documentelor Congresului al XX-lea [al PCUS] și putem aprecia mai mult orientarea dată de partidul nostru care a știut cum să folosească aceste dezbateri pentru a dejuca încercările reacțiunii".

[84] *Ibidem*, Dosar nr. 13/1957, f. 147-149.

În 1958, PMR a cerut încă un tribut din partea UTM, fiind decisă sancționarea sau excluderea unui număr de membri ai CC al UTM[85], care trec și ei prin umilința autocriticii în fața lui Ceaușescu. Toate acestea se explică prin faptul că, după experiența anului 1956, conducerea PMR și-a concentrat atenția pe întărirea controlului asupra partidului și a organizațiilor de masă. Măsurile au dat roade, autoritățile având parte de liniște în cea mai mare parte a anilor '60.

Virgil Trofin (stânga) s-a remarcat prin duritatea cu care a condus UTM în anii '50. Fotografiere din 1976, când a fost decorat de Nicolae Ceaușescu la împlinirea vârstei de 50 de ani. În 1981 avea să fie exclus din CC al PCR, pentru că era considerat o amenințare pentru poziția lui Ceaușescu și trimis la „munca de jos".
Sursa: Fototeca on-line a comunismului românesc.
Cota fotografiei la Arhivele Naționale ale României: 124(87)/1950

---

[85] Ion Brad, membru supleant al CC al UTM, sancționat cu vot de blam și demiterea din poziția de responsabil al revistei „Cravata roșie", pentru că nu a semnalat „ieșirile dușmănoase" ale poetei Doina Sălăjan din timpul revoluției din Ungaria (aceasta afirmase că tancurile sovietice nu au ce căuta pe străzile Budapestei) și pentru că a permis publicarea unor materiale cu referințe religioase; Fred Mahler, membru supleant, vot de blam pentru aceleași motive; Domokoș Gheza, membru al Biroului CC al UTM și responsabil al publicației „Ifjúmunkás", vot de blam pentru articole „dăunătoare", Camenco Petrovici, membru supleant, cadru didactic la Institutul de Studii Economice, primește inițial vot de blam, după care este exclus din CC și din învățământ, pentru „atitudine șovăielnică" în timpul revoluției din Ungaria și pentru că nu și-a denunțat colegii care criticau economia socialistă. Mai sunt sancționați Dumitru Popescu și Radu Cosașu (ultimul este demis) de la „Scânteia Tineretului", Asztalos Istvan și Ion Farcaș de la „Napsugár" ș.a.; *Ibidem*, Dosar nr. 7/1958, f. 39-61, 84-87, 95-257; *Ibidem*, Dosar nr. 8/1958, f. 40-87, 133-137.

Virgil Trofin a fost promovat în partid în 1964, lăsând funcția de prim-secretar al UTM lui Petru Enache, un strungar absolvent al Școlii Superioare de Partid „Ștefan Gheorghiu", care a făcut carieră exclusiv în UTM. Acesta va face trecerea între Gheorghe Gheorghiu-Dej și Nicolae Ceaușescu, rămânând în funcție până în 1967, când a fost înlocuit de Ion Iliescu (1967-1971). Ceaușescu i-a promovat pe majoritatea activiștilor cu care a colaborat în anii '50 și în prima parte a anilor '60, în special lideri ai tineretului: Petre Lupu, Ion Ioniță, Virgil Trofin, Ion Iliescu, Cornel Burtică, Ștefan Andrei, Maxim Berghianu, Petre Blajovici, Paul Niculescu-Mizil, Cornel Onescu, Gheorghe Pană, Ion Stănescu, Ilie Verdeț ș.a.[86]. De altfel, deja majoritatea membrilor Comitetului Central al PCR de după 1965 avuseseră în prealabil o carieră în UTM[87]. Totuși, o parte dintre favoriții lui Ceaușescu, cum ar fi Virgil Trofin sau Ion Iliescu, au intrat în dizgrație din anii '70, după ce regimul patronat de Ceaușescu a degenerat spre o formă extremă de patrimonialism, caracterizată de personalizarea și concentrarea radicală a puterii, de cultul personalității, tentații dinastice și nepotism, de clientelism și corupție, de imprevizibilitatea și arbitrarul deciziilor, de nesiguranța pozițiilor, de estomparea liniilor de separație dintre partid și stat, dintre sfera privată și cea publică[88].

Uniunea Tineretului Comunist

Ambiția refondatoare a lui Ceaușescu a avut efecte imediate și asupra UTM. După modelul rebotezării partidului, la Plenara lărgită a CC al UTM din 4 august 1965 numele organizației de tineret

---

[86] Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate*, p. 294.

[87] Este ilustrativ un simplu sondaj în lucrarea *Membrii CC al PCR, 1945-1989. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, 2004.

[88] Ronald H. Linden, *Socialist Patrimonialism and the Global Economy: the Case of Romania*, în „International Organization", vol. 40, no. 2, 1986, p. 346-380; Juan J. Linz și Alfred Stepan (în *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1996, p. 344-357) folosesc, pentru a desemna regimul ceaușist, un termen nu foarte reușit, „sultanism", dar prin care înțeleg tocmai o formă extremă de patrimonialism, vezi și H.E. Chehabi, Juan J. Linz, *A Theory of Sultanism*, în H.E. Chehabi, Juan J. Linz (eds.), *Sultanistic regimes*, Baltimore and London, 1998, p. 3-48.

a fost schimbat în Uniunea Tineretului Comunist. Mai mult, Congresul al IV-lea al UTC a fost renumerotat, devenind Congresul al VIII-lea, considerându-se, în mod abuziv, ca prim congres Conferința Generală a Tineretului Socialist din martie 1922. Începea astfel o nouă campanie de falsificare a istoriei UTM. Dacă, în 1949, galeria canonizată a tinerilor eroi comuniști cuprindea nume precum Pavel Tcacenko (ucrainean, lider al PCR după 1926, mort în beciurile Siguranței), Lazăr Grünberg, Bernat Andrei (morți în timpul holocaustului, în Transnistria, la Râbnița), Ștefan Plavăț (mort în luptele de partizani împotriva germanilor), Filimon Sârbu (militant antifascist), Iosif Clisch și Olga Bancic (implicați în Rezistența franceză), Nicolae Cristea, Haia Lipșiț (moartă după greva foamei în detenție), Constantin Tudose, Vasile Roaită (falsul erou de la Grivița)[89], după 1965 Nicolae Ceaușescu se singularizează, devenind, în scrierile istoricilor de curte, cel mai important erou interbelic al UTC.

Nicolae Ceaușescu s-a confruntat cu probleme din partea tineretului încă de la începutul regimului său, în anul de maximă glorie, 1968. Pe 24 decembrie 1968, în ajunul Crăciunului, s-a produs o manifestație spontană a câtorva sute de studenți bucureșteni în timpul căreia s-a vociferat împotriva regimului și în favoarea Cehoslovaciei, care tocmai trecuse printr-o intervenție sovietică. Inițial, studenții au pornit pentru un Colind, după care, conduși de studenta Ana Șincai, s-au prins în Hora Unirii în piețele capitalei, radicalizându-se pe măsură ce constatau prezența în preajma lor a activiștilor de partid și a Securității. Grupul a încercat să meargă spre Ambasada americană, dar a fost oprit, moment în care Ana Șincai a început să strige: „Libertate, libertate pentru studenți!". Zarva produsă de colindători a atras atenția și simpatia locuitorilor capitalei. În cele din urmă, la Gara de Nord și în complexul Grozăvești, studenții au fost întâmpinați de activiști în frunte cu Cornel Pacoste, locțiitor al secretarului Comitetului de Partid al Centrului Universitar București, și cu Marin Rădoi, secretar al Comitetului de partid al municipiului București, care i-au convins să se disperseze. Față de acest incident relativ minor, autoritățile au

[89] Lista se găsește în preambulul primului Statut al UTM, ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 3/1949, f. 6.

reacționat disproporționat, arestând-o pe Ana Șincai[90] și alte două persoane, exmatriculând pe numeroși alții și convocând adunări pe facultăți în care au fost demascați participanții la Colind.

Operațiunea de restabilire a controlului a fost dusă de Securitate și activiștii de partid și de tineret. În informarea către Biroul CC al UTC pe care a făcut-o primul secretar al Uniunii, Ion Iliescu, care deținea și funcția recent înființată de ministru al tineretului, a vorbit despre o „manifestare huliganică", la care au participat sute de persoane și care s-a soldat cu arestări. Iliescu era scandalizat de lipsa de reacție a activiștilor UTC: „Mai ales când au venit elementele turbulente, studenții, cadrele de la municipiul UTC trebuiau să ia poziție. Studenții când mergeau pe lângă cămine strigau – veniți cu noi și aceștia îi urmau ca oile". Unii membri ai CC și-au făcut autocritica pentru lipsă de reacție și au fost decise măsuri pentru evitarea unor situații similare[91].

Acesta a fost momentul în care scurtul interstițiu de destindere din interiorul UTC s-a apropiat de sfârșit, partidul cerând resuscitarea comandamentelor ideologice.

Începând din anii '60, Uniunea a început să renunțe la caracterul exclusivist, de avangardă, abandonând orientarea de clasă pentru a deveni cu adevărat o organizație de masă. Partidul cerea acum cuprinderea în organizațiile comuniste a „covârșitoarei majorități" a tineretului[92].

Statutul a fost modificat succesiv pentru a lărgi sfera celor eligibili: în 1956, la Congresul al II-lea al UTM, vârsta acestora a fost extinsă la intervalul 14-26 de ani; în 1960, cu ocazia Congresului al III-lea, de la 14 la 28 de ani; în 1966, la Congresul al IV-lea (renumerotat drept Congresul al VIII-lea) se revine la limita superioară de 26 de ani, dar cu posibilitatea de prelungire la cerere până la 30 de ani; în 1971, la Congresul al IX-lea, nu mai există limită pentru prelungire;

---

[90] Aceasta a fost închisă la Văcărești, după care a fost mutată la Spitalul 9 (spital de boli psihice în care erau internați, ca și în alte zone din țară, adversari ai regimului) și, după un proces penal care a avut loc abia în mai 1969, a fost trimisă cu domiciliu forțat la Ploiești; vezi *Colindul studențesc din 24-25 decembrie 1958*, interviu cu Ana Șincai, realizat de Cezar Paul-Bădescu, în revista „22", anul VI, nr. 51, 20-27 decembrie 1995, p. 6.

[91] ANIC, Fond 3 (CC al UTC), Dosar nr. 15/1968, f. 130.

[92] *Ibidem*, Dosar nr. 5/1968, f. 39.

Congresul al X-lea din 1975 și Congresul al XI-lea din 1980 păstrează prevederile anterioare; Plenara din 1982, confirmată de Congresul al XII-lea din 1985, mărește limitele la 14-30 de ani.

Aceste schimbări se reflectă în creșterea spectaculoasă a numărului de membri. În 1960, UTM avea 1 900 000 de membri, în 1966, 2 250 000, apoi UTC însumează 2 400 000 de membri în 1971, ajunge la aproape 3 000 000 în 1975, ulterior, în 1985, la 3 900 000, pentru a atinge cifra de 4 100 000 în 1988[93]. În anii '80, UTC avea peste 500 000 de membri[94].

Recrutarea uteciștilor începea în clasa a VIII-a, absorbția elevilor de la acest nivel în UTC fiind de 25% în 1983 și de 40% în 1988. În 1983, 90% din elevii clasei a IX-a erau uteciști, pentru ca în 1988 să intre în organizație 98% din aceștia. Începând cu clasa a X-a, practic toți elevii erau membri în UTC, intrarea în organizație făcându-se automat și obligatoriu[95]. Instrucțiunile de uz intern cu privire la modul de primire în UTC din anii '70 și '80 amestecau criteriile politice cu cele meritocratice[96], în primă instanță intrând în UTC, de regulă, elevii cei mai buni la învățătură, care nu aveau o problemă flagrantă la dosarul personal sau al părinților. În a doua etapă erau incluși toți ceilalți.

Sateliții UTC – Organizația Pionierilor, UASR și Șoimii Patriei – au tins la rândul lor spre dimensiuni de masă.

În 1949, existau 13 500 de pionieri (elevi de 9-14 ani), în 1960 numărul lor a ajuns la un milion, iar în anii '80, Organizația Pionierilor a ajuns să numere peste 2 500 000 de membri, incluzând totalitatea școlarilor până la 14 ani[97].

---

93 *Congresul al III-lea al UTM, 18-20 august 1960*, București, Editura Politică, 1960, p. 7; *Congresul al VIII-lea al Uniunii Tineretului Comunist din Republica Socialistă România, 23-26 martie 1966*, București, Editura Politică, 1966, p. 62; *Congresul al IX-lea al Uniunii Tineretului Comunist din Republica Socialistă România, 18-22 februarie 1971*, București, Editura Politică, 1971, p. 83; *Congresul al X-lea al Uniunii Tineretului Comunist din Republica Socialistă România, 3-5 noiembrie 1975*, București, Editura Politică, 1975, p. 18; ANIC, Fond CC al UTC, Dosar nr. 60/1985, nepaginat, f. 205-208; *Ibidem*, Dosar 43/1988;

94 *Ibidem*, Dosar 7/1984, f. 74.

95 *Ibidem*, Dosar nr. 63/1983, f. 142; *Ibidem*, Dosar nr. 42/1988.

96 *Ibidem*, Dosar nr. 67/1983, f. 141-175.

97 ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 32/1950, f. 31; *Ibidem*, Dosar nr. 7/1984, f. 74; Congresul al III-lea…, p. 55. În timpul lui Nicolae Ceaușescu, președinți ai Consiliului Național al Organizației Pionierilor au fost: Traian Pop (1966-1968), Virgiliu Radulian (1968-1975), Constantin Boștină (1975-1980), Mihai Hârjău (1980-1983) și Poliana Cristescu (1983-1989).

În 1976, PCR a decis formarea unei organizații de masă pentru copiii preșcolari și școlari cu vârste între 4 și 7 ani, pe care a denumit-o „Șoimii Patriei". Atunci aceasta cuprindea 1 100 000 de copii, pentru ca în deceniul următor să ajungă la circa 1 500 000 de membri[98].

Uniunea Asociațiilor Studențești din România avea la formare, în 1957, în jur de 50 000 de membri, pentru ca după 1973, când își schimbă denumirea în Uniunea Asociațiilor Studenților Comuniști din România, să depășească suta de mii, iar în deceniul nouă tindea spre 150 000 de membri[99].

În ciuda a ceea ce a pretins ulterior, Ion Iliescu (stânga) a rămas apropiat de Nicolae Ceaușescu și după ce a fost scos din Secretariatul CC al PCR în 1971, după cum o demonstrează o fotografie din 1976.
Sursa: Fototeca on-line a comunismului românesc.
Cota fotografiei la Arhivele Naționale ale României: F019

După Ion Iliescu, au urmat în poziția de prim-secretar al UTC și ministru al tineretului: Dan Marțian (1971-1972) – absolvent al Universității „M.V. Lomonosov" din Moscova, care a deținut și funcția de secretar al Comitetului UTM al studenților români din capitala so-

[98] ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 104/1977, f. 77-90; *Ibidem*, Dosar nr. 5/1977, f. 1-18.

[99] Liderii UASR/UASCR au fost: Ion Iliescu (1957-1960), Cornel Burtică (1960-1962), Ștefan Bârlea (1962-1966), Mircea Angelescu (1966-1969), Ion Traian Ștefănescu (1966-1973), Constantin Boștină (1973-1975), Ion Sasu (1975-1980), Tudor Mohora (1980-1985), Ani Matei (1985-1989).

vietică, urmând, după întoarcerea în țară, o carieră politică în UTM; Ion Traian Ștefănescu (1972-1979), un jurist transformat în activist; Pantelimon Găvănescu (1979-1983), un muncitor absolvent de „Ștefan Gheorghiu"; Nicu Ceaușescu (1983-1987), fiul lui Nicolae Ceaușescu și virtualul moștenitor al conducerii partidului; în fine, o figură ștearsă, Ioan Toma (1987-1989), și el absolvent la „Ștefan Gheorghiu".

Poziționarea lui Nicu Ceaușescu, în anii '70, în conducerea UASCR și preluarea, începând cu 1983, a primei funcții din UTC arată, pe de o parte, importanța pe care organizațiile de tineret o aveau în cadrul mecanismelor puterii comuniste și este, pe de alta, unul din semnele cele mai evidente ale derivei regimului spre comunismul dinastic, nepotism și clientelism. Soția lui Nicu Ceaușescu, Poliana Cristescu, a deținut în cea mai mare parte a anilor '80 poziția de secretar în CC al UTC și președinția Consiliului Național al Organizației Pionierilor. O bună parte din funcțiile în organizațiile de tineret erau ocupate de apropiați ai fiului președintelui. Proasta reputație a acestuia a contribuit la atmosfera de cinism, blazare și corupție din organizațiile de tineret.

Activitatea UTC s-a birocratizat și s-a ritualizat, dispărând fervoarea din primul deceniu al comunismului. Principala funcție a organizațiilor de tineret era aceea de a servi în angrenajul baroc al cultului personalității, în care ocupau un loc foarte important. Până și ședințele Biroului CC al UTC s-au transformat în cadru pentru prestarea de omagii la adresa secretarului general[100].

Cultul personalității era nu doar o formă de consolidare a puterii familiei prezidențiale, ci și o modalitate complexă de exercitare a controlului social. Era una din formele de „etatizare a timpului"[101], de captare a energiilor private pentru reducerea spontaneității naturale a societății și, mai ales, de expunere permanentă într-un spațiu de supraveghere, panoptic.

---

[100] Vezi, de exemplu, ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 7/1984, f. 1-38. Între membrii Biroului CC din anii 1980 amintim pe Tudor Mohora, Ana Ferencz, Dinu Drăgan, Florea Voinea, Ani Matei, Ioan Toma, Dan Silviu Pavelescu, Ion Moraru, Dorel Mustățea etc.

[101] Katherine Verdery, *Socialismul. Ce a fost și ce urmează*, traducerea M. Stroe și I. Codreanu, Iași, Institutul European, 2003, p. 71-106.

Scenă recurentă în mesajul propagandistic al regimului Ceaușescu: „Conducătorul" în mijlocul tinerilor. Imagine din timpul Congresului al XI-lea al PCR (1974).
Sursa: Fototeca on-line a comunismului românesc.
Cota fotografiei la Arhivele Naționale ale României: 6/1974

Rolul organizațiilor de tineret era acela de pârghii, care, acționate birocratic, produceau manifestații de masă. Ocaziile pentru adunări populare erau numeroase, cele mai importante fiind sărbătorile naționale, ziua de naștere a șefului statului, aniversările istorice și vizitele de lucru. În 1989, de exemplu, Ceaușescu a făcut 38 de vizite de lucru, menținând ritmul din perioadele bune. În privința aniversărilor, anul a oferit numeroase oportunități festive: 130 de ani de la formarea statului român modern, a 112-a aniversare a obținerii independenței, 45 de ani de la „victoria revoluției" din 23 august 1944, 50 de ani de la izbucnirea războiului „fascist", 50 de ani de la manifestația de pe 1 mai 1939, legată de biografia Ceaușeștilor, și 100 de ani de la declararea lui 1 mai ca zi a muncii, 24 de ani de la înscăunarea lui Ceaușescu și 15 ani de regim prezidențial, 96 de ani de la formarea primului partid muncitoresc din România, anul patru din cincinalul opt, 100 de ani de la moartea lui Eminescu, 40 de ani de la crearea organizației de pionieri, 40 de ani de la crearea organelor de miliție, 40 de ani de la începutul cooperativizării agriculturii. Toate acestea însemnau mitinguri, spectacole, simpozioane, în distribuția cărora tineretul juca un rol important. Fervoarea aniversară culmina cu manifestațiile prilejuite de sărbătorile oficiale, 23 august, 1 mai, care adunau sute de mii de tineri, antrenați zeci de ore pentru caligrafia cultului.

Regim de includere

În 1989, Nicolae Ceaușescu afirma că „în România, nu există cetățean care să nu facă parte dintr-o organizație"[102]. Afirmația era formal adevărată. Cu precădere după venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu, regimul politic s-a transformat, urmându-și vocația totalitară, într-un regim de includere (formula îi aparține politologului Kenneth Jowitt), tinzând să absoarbă întreaga societate în structuri aflate sub controlul său[103]. Spre deosebire de statele comuniste central-europene, care, din anii '60, au evoluat spre regimuri posttotalitare[104], reducând presiunea asupra societății, regimul comunist din România a menținut un nivel de mobilizare extrem de ridicat.

Pentru a controla totalitatea populației, regimul a creat o rețea de organizații, pe care din anii '70 le va reuni sub umbrela Frontului Unității Socialiste (FUS). FUS a fost creat în 1974 și cuprindea, pe lângă Partidul Comunist Român, aproape 40 de organizații de masă, sindicale, uniuni și asociații obștești, inclusiv UTC[105]. În anii '80, Partidul Comunist din România ajunsese la dimensiuni impresionante: îngloba 3 800 000 de oameni[106], ceea ce însemna peste 15% din

---

[102] „Scânteia", 3 iunie 1989, p. 3; *Ibidem*, 15 august 1989, p. 6, interviu pentru revista „Newsweek".

[103] Kenneth Jowitt, *Inclusion and Mobilization in European Leninist Regimes*, în „World Politics", vol. 28, nr. 1, Oct. 1975, p. 69-96.

[104] Caracteristicile regimurilor posttotalitare au fost descrise de Juan J. Linz și Alfred Stepan, *op. cit.*

[105] FUS cuprindea: Organizațiile Democrației și Unității Socialiste, Uniunea Generală a Sindicatelor, UTC, UASCR, Organizația Pionierilor, Consiliul Național al Femeilor, Consiliile Muncitorilor de naționalitate maghiară, germană, sârbă și ucraineană, Uniunea Națională a Cooperativelor Agricole de Producție, Uniunea Centrală a Cooperativelor Meșteșugărești, Uniunea Centrală a Cooperativelor de Producție, Achiziție și Desfacere, Asociația Oamenilor de Știință, Consiliul Național al Inginerilor și Tehnicienilor, Uniunea Societăților de Științe Medicale, Uniunea Societăților Științifice ale Învățătorilor, Societatea de Medicină Veterinară, Uniunea Scriitorilor, Uniunea Artiștilor Plastici, Uniunea Compozitorilor, Consiliul Ziariștilor, Uniunea Arhitecților, Asociația Oamenilor de Artă din Instituțiile Teatrale și Muzicale, Asociația Cineaștilor, Asociația Juriștilor, Comitetul Foștilor Luptători și Veterani ai Războiului Antifascist, Comitetul Național pentru Apărarea Păcii, Societatea Crucea Roșie, Consiliul Național pentru Educație Fizică și Sport, Asociația Generală a Vânătorilor și Pescarilor Sportivi, Asociația Apicultorilor, Automobil Clubul Român, cultele.

[106] „Scânteia", 29 iunie 1989.

populația țării. În termeni proporționali, era cel mai mare partid din Europa de Est, fiind, raportat la populația țării, de două ori mai mare decât PCUS. Uniunea Generală a Sindicatelor, în care erau integrați automat salariații, număra nu mai puțin de 7 800 000 de membri[107]. Organizațiile Democrației și Unității Socialiste, rezervate celor care nu erau membri de partid, cuprindeau 4 100 000 de oameni[108].

Frontul, care din 1980 se va numi Frontul Democrației și Unității Socialiste, a ținut trei congrese (1974, 1980, 1985) și îl pregătise în amănunt pe al patrulea, care trebuia să aibă loc în 1990. Componența Biroului Executiv al FUS/FDUS nu lasă nicio urmă de îndoială asupra dependenței stricte de PCR. Nicolae Ceaușescu era președinte, iar posturile de vicepreședinți, secretari și membri ai biroului au fost deținute de lideri comuniști de rang înalt sau de activiști cu lungă carieră în organizațiile de tineret și sindicale.

FDUS avea rosturi multiple. Prin ambiguitatea statutului său, FDUS a atras în structurile sale de conducere și personalități care evitau să se asocieze public cu PCR – intelectuali, artiști, sportivi, lideri religioși și specialiști din diferite domenii, precum și o mare masă de oameni care nu erau membri de partid. Apoi, prin intermediul Frontului, Ceaușescu simula înăuntrul și în afara țării mecanismele democratice. Liderul comunist român declara în 1989 că România este cel mai democratic stat din lume, la fel cum afirma Stalin în anii '30 despre Uniunea Sovietică[109]. Propaganda descria „cadrul democratic" din țară ca o veritabilă „democrație directă, participativă" sau ca o democrație plebiscitară[110]. În fine, prin FDUS, Ceaușescu utiliza un scenariu de tipul „poporul împotriva elitei", contrabalansând puterea nomenclaturii prin invocarea și convocarea în arenă a societății, de la care se reclama tot mai mult în mod direct, fără mijlocirea partidului.

Această complicată țesătură organizatorică nu a rezistat seismului din 1989, în timpul căruia tinerii au avut o contribuție foarte importantă la răsturnarea regimului comunist.

---

[107] Mihnea Berindei, *România lui Ceaușescu – un naufragiu planificat*, I, în „22", nr. 46, 17-23 noiembrie 1998, p. 10.

[108] ANIC, Fond CC al PCR – Secția Organizatorică, Dosar nr. 26/1989, nepaginat.

[109] „Scânteia", 27 ianuarie 1989, p. 3.

[110] *Ibidem*, 2 septembrie 1989, p. 1; *Ibidem*, 28 martie 1989, p. 1.

Nikolai VUKOV

BULGARIA

Născut în 1971. Are un doctorat în studii de folclor (2002, Academia Bulgară de Științe) și un doctorat în istorie (2005, Central European University). Cercetător la Institutul de Folclor al Academiei de Științe din Bulgaria și profesor asistent la Departamentul de antropologie, Universitatea New bulgară.

Trecutul privit prin lentile postcomuniste: monumentele de istorie națională din Bulgaria după 1989

Perioada de după 1989 din Bulgaria a fost marcată de dezbateri intense privind destinul numeroaselor monumente pe care regimul comunist le-a ridicat în onoarea funcționarilor comuniști, a soldaților armatei sovietice, a partizanilor și participanților la rezistența antifascistă[1]. Exprimate printr-o gamă largă de soluții, printre care înlăturarea, păstrarea sau înlocuirea cu alte reprezentări, aceste dezbateri au reflectat transformarea graduală a peisajului public din Bulgaria de după schimbările politice și formarea noilor atitudini față de „trecutul recent", sortit să cadă pradă distanțării tot mai rapide. Pe lângă discuțiile aprinse despre soarta monumentelor cu încărcătură ideologică, au mai avut loc o serie de procese de regândire a istoriei naționale în contextul schimbărilor politice. Majoritatea acestor procese reprezintă un indicator al intenției de a schimba politica față de eroii naționali și față de evenimente, care fusese implementată timp de câteva decenii, și de a oferi viziuni asupra istoriei naționale, diferite de discursul anterior despre mișcarea socialistă și lupta contra

[1] Vezi, de exemplu, Vukov, N., „Refigured Memories, Unchained Representations: Post-Socialist Monumental Discourse in Bulgaria". În: U. Brunnbauer, St. Troebst (Hg.), *Zwischen Nostalgie und Amnesie: Erinnerung an den Kommunismus in Suedosteuropa*, Berlin, 2006, p. 71-86; Voukov N., „Monuments beyond the Representations of Power: Monuments of the Socialist Past in Post-1989 Bulgaria", În: M. Dmitrieva, A. Bartetzky, St. Troebst, eds., *Neue Staaten – neue Bilder? Visuelle Kultur in Zentral- und Osteuropa seit 1918*, Böhlau Verlag, Köln, 2005, p. 211-219; N. Vukov, S. Toncheva, „Town Squares and Socialist Heritage: the Reworking of Memorial Landscapes in Post-socialist Bulgaria", În: S. Schröder-Esch and J. H. Ulbricht, eds., *The Politics of Heritage and Regional Development Strategies: Actors, Interests, Conflicts*, Bauhaus-Universität, Weimar, vol. 2, 2006, p. 121-136.

fascismului. Mutarea accentelor care a avut loc în discursul despre trecutul națiunii s-a reflectat direct asupra destinului monumentelor eroilor naționali și a evenimentelor din perioada comunistă, dar și asupra celor noi, înălțate după schimbările politice.

Demonstrând o încercare de a depăși urmările viziunilor ideologice anterioare, noile tendințe de reprezentare monumentală a istoriei oferă un punct de vedere interesant asupra percepției istoriei naționale în context postcomunist, precum și asupra practicilor regionale și locale de comemorare publică, care au o importanță majoră în dinamica memoriei după schimbările politice. Scopul acestui articol este de a trece în revistă principalele tendințe în reprezentarea și interpretarea monumentelor de istorie națională din Bulgaria după 1989[2], vărsând lumină pe statutul problematic al acestor forme monumentale care datează din perioada comunistă și al celor înălțate în perioada de tranziție. Printre tendințele pe care se va axa această analiză se numără valul de monumente dedicate celor căzuți în războaiele balcanice și în Primul Război Mondial, seria de plăci memoriale dedicate personalităților anterior neglijate ale istoriei naționale și inițiativele de a înălța noi memoriale, în cinstea luptelor de eliberare a țării, în special a celor din Tracia de Est, Macedonia și Dobrogea. De asemenea, se va acorda atenție deosebită tendinței de ridicare a monumentelor conducătorilor medievali și revoluționarilor din secolul al XIX-lea, a celor dedicate eroului național Vassil Levski, care sunt cele mai răspândite în întreaga țară. Pe lângă faptul că servesc ca mijloc de depășire a stereotipurilor anterioare de reprezentare a trecutului, toate aceste forme memoriale vor fi considerate ca introducând noi teme

---

[2] Recunoscând complexitatea problemei, care necesită o studiere mai amplă, mă voi concentra în continuare pe exemplele și tendințele principale legate de reprezentarea istoriei naționale a Bulgariei după 1989. O mare parte a textului a apărut în bulgară în: N. Vukov, „Natsionalna istoriya v postsotsialisticheska perspektiva: fragmenti ot edin monumentalen diskurs" – *Bulgarski folklor*, XXXVI, 2, 2010, p. 40-58. Pentru o versiune preliminară a tezelor principale – în baza comparației dintre reprezentarea monumentală a istoriei naționale înainte și după 1989, vezi N. Voukov „Representing the Nation's Past: National History Monuments in Socialist and Post-Socialist Bulgaria" – Seventh Annual Kokkalis Program Graduate Student Workshop (GSW), 2005. – Publicație on-line: www.ksg.harvard.edu/ kokkalis/ GSW7/Nikolai%20Voukov%20_paper_.pdf.

în versiunea monumentală a istoriei și punând accente necunoscute până acum în practicile comemorative la nivel național și local.

Articolul se va ghida de premisa că – în calitate de reprezentări ale „istoriei naționale," – monumentele au un rol-cheie în construirea și menținerea identității comune prin personalități și evenimente din trecutul național[3]. Cu toată selectivitatea în ceea ce privește timpul, spațiul și personalitățile care fac obiectul comemorării, monumentele legitimizează politicile prezentului prin proiecții și intenții asupra trecutului. Fiind strâns legate de programele și inițiativele politice, reprezentările monumentale actualizează și în același timp stabilizează viziunile istorice, facilitează stabilirea unei legături simbolice cu strămoșii[4] și perpetuează noțiunile colective de sacralitate, continuitate istorică și eternitate[5]. În paralel, ele sunt o parte inseparabilă a agendelor diferitor grupuri politice și evocă momente importante din memoria colectivă a comunităților. Exemplele pe care acest text le va utiliza vor fi privite nu doar ca puncte de interacțiune dintre istoria națională și politica reprezentării, ci și ca exemplificări ale liniei de demarcație care a fost trasă în 1989, dintre perioada comunistă și cea postcomunistă. Pe lângă diversitatea de teme, personalități și

---

[3] Despre rolul monumentelor și comemorărilor în organizarea discursului istoriei naționale, vezi A. Assmann, *Construction de la mémoire nationale. Une brève histoire de l'idée allemande de Bildung*. Paris, Ed. de MSH, 1994; K. Belgum, „Displaying the Nation: A View of Nineteenth-Century Monuments through a Popular Magazine", *Central European History*, 26, 1993, p. 457-474; M. Bucur, „Edifices of the Past: War Memorials and Heroes in Twentieth Century Romania", in: M. Todorova, ed., *Balkan Identities, Nation and Memory*, New York: New York University Press, 2004, p. 158-179; A. Lerner „The Nineteenth-Century Monument and the Embodiment of the National Time" in: M. Ringrose and A. Lerner, eds., *Reimagining the Nation*. Buckingham: Open University Press, 1993, p. 176-196; P. Nora, „From lieux de memoire to Realms of Memory" in: P. Nora, L.D., Kritzman, eds., *Realms of Memory: Rethinking the French Past*. Vol. 1: Conflicts and Divisions. New York: Columbia University Press, 1996, XV-XXIV; Strath, B., ed., *Myth and Memory in the Construction of Community: Historical Patterns in Europe and Beyond*, Bruessel: P.I.E.-Peter Lang, 2000.

[4] Vezi G. Mosse, „National Cemeteries and National Revival: The Cult of the Fallen Soldiers in Germany", *Journal of Contemporary History* 14, 1979, p. 1-20; K. Verdery, *The Political Lives of Dead Bodies: Reburial and Postsocialist Change*. New York: Columbia University Press, 1999.

[5] Vezi A. Riegl, „The Modern Cult of Monuments: Its Character and Its Origins", *Oppositions* 25, 1982 (1928), p. 21-51.

contexte, aceste exemple de reprezentare a istoriei bulgare prin monumente publice în ultimele două decenii indică un dialog implicit cu politicile monumentale ale perioadei comuniste și reprezintă în multe privințe o reacție directă la practicile aplicate înainte de 1989. Fiind fragmente ale unui discurs general de regândire a istoriei naționale într-o perspectivă postcomunistă, majoritatea din ele sunt simptome ale moștenirii persistente pe care a lăsat-o perioada comunistă în imaginarul prezent, reprezentând ceea ce este perceput ca „trecutul comun".

Pentru a înțelege dificultățile societății bulgare de după 1989 de a crea noi viziuni ale trecutului și ale reprezentărilor acestora în monumente, este necesară o privire contextualizantă asupra **politicilor istoriei naționale din perioada comunistă**. Pe parcursul întregii perioade de după 1944, a existat tendința vizibilă de a confisca tradiția istorică națională și de a o contopi cu cea a luptei sociale și antifasciste. Întemeindu-se pe noțiunea realizării ideilor comuniste în viitor, ideologia a funcționat retroactiv pentru a stabili o continuitate cu epocile istorice anterioare și pentru a se legitimiza prin faptele și sacrificiile personalităților care nu au avut nicio legătură cu mișcarea socialistă și cu cea de rezistență. În mod curios, până și discursul fondator al acestor continuități sacre, lupta împotriva fascismului, a fost prezentată ca o continuare a „luptei revoluționare de secole" a poporului bulgar. De fapt, pe parcursul întregii perioade de după 1944, noțiunea de „istorie națională" trebuia să fie legată (cel puțin implicit) de istoria partidului socialist, iar aproape fiecare eveniment sau tematică în predarea istoriei a fost transformat într-un moment de reflecție despre marea narațiune a luptei de clasă și a victoriei ideilor socialiste. Personalitățile și evenimentele considerate a avea importanță națională căpătau valoare în funcție de modul în care reflectau și confirmau ideile perene proclamate de ideologia aflată la putere. Dragostea de patrie, deseori propagată în mod cvasipatriotic pronunțat, era cultivată ca fiind inseparabilă de dragostea pentru statul comunist și de devotamentul pentru întruchiparea comunistă a patriei.

Aceste aspecte-cheie ale viziunii ideologice asupra istoriei naționale au căpătat expresii caracteristice la nivelul comemorărilor publice și al ridicării monumentelor, în funcție de agenda politică a partidului co-

munist în diferitele momente ale guvernării acestuia. În primele două decenii după 1944, imboldul de a păstra memoria soldaților sovietici, a partizanilor și a antifasciștilor, a marginalizat personalitățile istorice și evenimentele care au precedat mișcarea socialistă și lupta și rezistența antifascistă. Pe lângă numeroasele reprezentări ale liderilor comuniști și ale funcționarilor de partid, monumentele ridicate se limitau exclusiv la formele comemorative dedicate celor căzuți în luptele din cel deal Doilea Război Mondial. În mod explicabil, acest accent pe război nu avea cum să facă posibilă reprezentarea figurilor perioadei medievale și a celei premoderne. Din cauza interpretărilor profund ideologizate ale războaielor balcanice și ale Primului Război Mondial (considerat instigat de ambițiile monarhice și de naționalismul burghez), cei căzuți în aceste războaie de asemenea nu au avut parte de atenție în reprezentarea memorială în timpul regimului comunist. O excepție notabilă în această lipsă generalizată de atenție pentru evenimentele anterioare din istoria națională este Războiul Ruso-Turc din 1877-1878 și Eliberarea pe care acesta a adus-o Bulgariei, după cinci secole de stăpânire otomană, motivul principal fiind faptul că acel război a fost considerat un prototip al traversării Dunării de către Armata Sovietică în 1944, astfel constituind o „a doua eliberare" a țării.

Abia către sfârșitul anilor 1960 a început să fie compensată neglijarea personalităților și a evenimentelor istorice naționale. Printre primii care au apărut în spectrul comemorativ au fost eroii mișcării de eliberare națională, care erau prezentați drept predecesorii tradițiilor revoluționare socialiste, însă monumente în cinstea lor au apărut abia după două decenii de la război. Până atunci, probabil unica personalitate a istoriei bulgare a cărei comemorare – cel puțin într-o anumită măsură – poate fi considerată comparabilă cu cea a panteonului socialist a fost Hristo Botev, motivul principal fiind afilierea acestuia cu ideile socialiste și propagarea cultului său de către grupurile comuniste și antifasciste din anii 1930-1940. Fiind în sine o excepție, cazul lui Botev s-a încadrat în procesul de reevaluare a memoriei naționale și cu noua atitudine apărută în anii 1960 de interpretare a trecutului ca fiind coerent și contiguu cu cadrul socialist. Acea nouă atitudine s-a manifestat prin apariția masivă a monumentelor haiducilor, răsculaților și voievozilor din secolul al XVII-lea până în secolul al XIX-lea.

În mai puțin de un deceniu au fost ridicate monumente rebelilor și revoluționarilor marcanți în majoritatea orașelor țării. Scopul acestor monumente era continuitatea cu rezistența antifascistă a partizanilor și acreditarea ideii că victoria socialismului a fost realizarea ideilor și visurilor pentru care au luptat rebelii din secolul al XIX-lea.

Apariția acestor monumente a marcat începutul unui întreg proces de încorporare a evenimentelor și personalităților istoriei naționale în cadrul ideologic și istoriografic socialist. Acest proces nu doar a însemnat o „reabilitare" a realităților istorice premergătoare secolului al XX-lea, ci a revelat și o elaborare graduală a mijloacelor de utilizare a acelor realități în scopurile propagandei ideologice.

Începând cu anii 1960, istoria națională a fost prezentată în mod deschis ca fiind o confirmare a principalelor postulate ideologice și demonstrând „lupta socială de secole" care a precedat mișcarea comunistă. Prin deschiderea față de tradiția istorică națională, ideologia puterii a reușit să se poziționeze în continuitatea istorică și să-și sporească legitimitatea de reprezentare a etapei finale și victorioase. Încorporarea istoriei naționale în secvențele istorice propagate de ideologia aflată la putere s-a conturat în special în monumentele dedicate celor „trei generații de luptători", care au început să apară în anii 1960 și au continuat să fie ridicate în masă și în deceniile care au urmat. Majoritatea au fost înălțate în centrele Răscoalei din aprilie 1876, dar și în multe alte orașe și sate. În majoritatea cazurilor ele s-au înscris în imaginata continuitate dintre luptele de eliberare națională din 1876, Răscoala din septembrie 1923 (denumită de ideologia comunistă ca fiind „prima răscoală antifascistă din lume") și rezistența antifascistă din anii 1930-1940. Această legătură imaginată dintre diferitele „generații de luptători" a determinat persistența tematicii naționale în evenimentele comemorative din ultimele două decenii ale regimului, contribuind la apariția ideii de „națiune socialistă", propagată pe larg în anii 1970-1980.

Ultimele două decenii ale regimului comunist au fost marcate de o serie de celebrări politice ale aniversărilor naționale, dar și de partid, printre care 100 de ani de la Răscoala din aprilie, Războiul Ruso-Turc și eliberarea națională; 1300 de ani de la întemeierea statului bulgar, 90 de ani de la fondarea Partidului Socialist din Bulgaria, aniver-

sările principalilor lideri comuniști etc. Toate acestea au determinat o creștere a activităților comemorative dedicate personalităților din secolul al XIX-lea și începutul perioadei moderne, care și-au găsit expresia în compoziții monumentale grandioase, concepute ca un panteon unificat, coerent și etern al tuturor eroilor „care au murit pentru libertatea Bulgariei". Impulsionată de aniversarea eliberării naționale, această inițiativă a avut ca rezultat numeroase cazuri de unire a celor căzuți în diferite evenimente istorice și de plasare a activiștilor comuniști și a antifasciștilor pe același plan de eliberare națională. O oportunitate deosebit de convenabilă din șirul de evenimente aniversare a fost celebrarea a 13 secole de la crearea statului bulgar în 681, ocazie cu care s-au înălțat multe monumente domnitorilor medievali, dar și monumente colective dedicate figurilor majore din istoria națiunii bulgare. Această aniversare a constituit o ocazie convenabilă pentru a exprima în limbaj monumental discursul fondator al ideologiei puterii despre luptele de-a lungul secolelor care, în cele din urmă, s-au încununat cu victoria socialistă. În astfel de exemple, dar și în alte numeroase cazuri de încadrare retroactivă a evenimentelor și personalităților istoriei naționale, ideologia a demonstrat nu doar impulsul de a se transforma în gardianul memoriei naționale, ci și abilitatea de a conecta epoci istorice și de a le învesti cu semnificații relevante din punct de vedere politic. Monumentele care au apărut în ultimele două decenii ale regimului comunist redau în mod clar și vizual tendința ideologiei da a obține controlul asupra trecutului național și de a aborda istoria conform propriilor politici și reprezentări.

Aceste intervenții ale ideologiei comuniste – atât în formă narativă, cât și vizuală – au constituit o provocare gravă pentru **interpretarea temelor istoriei naționale după regimul comunist**. O chestiune majoră din anii de după 1989 a fost cum să se elimine discursul comunist din cadrul istoriei naționale și cum să fie acesta interpretat „independent" de presupozițiile ideologice. Personalitățile și evenimentele istoriei naționale au fost scoase din contextul de interpretare în care fuseseră integrate în cursul mai multor decenii și de aceea se căuta poziționarea lor adecvată într-un panteon curățat de intervențiile anterioare. În contrast cu perioada dinainte de 1989, acea privire spre trecut era ghidată de intenția de a găsi alternativele orizontului

ideologic de interpretare a istoriei naționale. Aceasta a determinat un discurs clar în favoarea clarificării realităților istoriei naționale, pe care ideologia comunistă le-a interpretat în mod paradoxal sau nu le-a acordat atenție. Odată cu recuperarea memoriei despre crimele regimului comunist și cu inițiativele de comemorare a victimelor acestuia, un aspect important a constituit demontarea modului anterior de reprezentare, mutând accentele pe temele reale ale istoriei naționale, din perioada medievală sau din cea modernă. Și în timp ce în cazul unor teme (precum războaiele balcanice și Primul Război Mondial) ridicarea monumentelor pentru cei căzuți s-a făcut pentru a reda realitățile anterior neglijate, în cazul altor teme (luptătorii pentru eliberare națională din secolul al XIX-lea) accentul s-a pus pe înlăturarea elementelor ideologice existente și modelarea acestora exclusiv din punct de vedere național.

La nivelul practicilor monumentale, eforturile de separare a memoriei naționale de găoacea ideologică, de cele mai multe ori, au fost anevoioase și au fost însoțite de dificultăți în tratarea monumentelor deja existente. Panteonul din Ruse, dedicat eroilor luptei de eliberare națională, este un bun exemplu de încercări zadarnice de la începutul anilor 1990 de a elimina influența ideologiei anterioare din monumentele eroilor naționali. Deși cinstea eroii renașterii naționale bulgare și ai mișcării de eliberare națională, monumentul conținea o serie de elemente ideologice (de exemplu o sculptură a Bulgariei socialiste[6]) și a fost utilizat pentru propagarea ordinii comuniste ca fiind punctul culminant al istoriei naționale. Aproape imediat după schimbările politice, imaginile și simbolurile din Panteon care vizau perioada socialistă au fost distruse și înlăturate, iar interiorul în ansamblu s-a concentrat pe ideea comemorării eroilor eliberării naționale. Pentru o lungă perioadă de timp, funcția și semnificația modificată a edificiului nu au găsit susținere din partea instituțiilor statale.

---

[6] Vezi despre acest monument în: N. Vukov, „Monumentalni reprezentatsii v propagandata na komunisticheskiya rejim v Bulgaria (1944-1989)". In: I. Znepolski, *Istoriya na Narodna Republika Bulgaria. Rejimyt i obshtestvoto*. Sofia, 2009, p. 595-614; N. Nenov, „Panteonat na vazrojdentsite v Russe. Strastite na lokalnata obshtnost" – *Bulgarski folklor*, XXX, № 1–2, 2004, p. 68–78.

După îndelungate discuții despre formele interiorului și dificultățile de finanțare a unei eventuale reconstrucții, monumentul a fost închis pentru vizitatori în 1992, lăsat fără pază organizată și a devenit ținta atacurilor și furturilor sistematice.

Într-o manieră care amintea de Casa-Monument a Partidului Comunist de pe colina Buzlugea din lanțul Balcanilor Centrali, Panteonul a fost prădat de mai multe ori, plăcile de aur de pe cupolă și dalele de marmură de deasupra osuarelor au fost furate[7]. Mormântul luptătorului pentru eliberarea Bulgariei de jugul otoman, scriitorului și politicianului Zahari Stoianov, a fost atacat și vandalizat de mai multe ori cu graffiti și, în cele din urmă, a rămas fără ușă, coloană și decorațiile artistice[8]. După câteva apeluri publice împotriva profanării acestor locuri sacre de istorie și memorie națională, au fost întreprinse o serie de campanii de renovare și păzire a Panteonului și a spațiului din jur. În 1996, autoritățile locale au reușit să organizeze reconstrucția parțială și l-au redeschis pentru vizitatori pentru celebrarea a 120 de ani de la Răscoala din aprilie 1876[9]. După o serie de închideri și redeschideri, autoritățile locale au luat decizia să transforme Panteonul în biserică, iar în 2001 a fost instalată o cruce pe cupolă – ca o reminiscență simbolică a templului care fusese distrus pentru a putea fi construit Panteonul. Fiind unul din monumentele emblematice dedicate renașterii Bulgariei, Panteonul încă este asociat de mulți locuitori din Ruse cu o încercare colosală a ideologiei de guvernământ de a se sacraliza utilizând resursele oferite de istoria națională.

Cu dificultăți similare s-a confruntat și unul dintre cele mai mari monumente ale perioadei comuniste – „Creatorii Statului Bulgar" din orașul Șumen (Nord-Estul Bulgariei). Cu toate că a fost dedicat unei serii de evenimente fondatoare din istoria Bulgariei, începând cu 1989 monumentul este perceput ca un simbol reprezentativ al totalitarismului din țară[10]. Construit pe o colină în afara orașului și

---

7 Vezi *BVI* (Bulletin „Internal Information" – Bulgarian Telegraph Agency), 116, 26.04.95; *Duma*, 124, 30.05.95.

8 *Podkrepa*, 128, 5.06.93.

9 *Duma*, 95, 22.04.96; *BVI*, 64, 4.03.96.

10 Vezi, de exemplu, un studiu sociologic la acest subiect – *Nova Svetlina*, 69, 14.06.90.

necesitând eforturi speciale de păzire și întreținere, după schimbările politice acesta a devenit ținta vandalizărilor și încercărilor de dezmembrare. Compozițiile sale de bronz și cele sculpturale au fost atacate în repetate rânduri pe parcusul anilor, iar o mare parte a pardoselii de metal a fost furată[11]. Confruntată cu imposibilitatea de a preveni ruinarea progresivă a monumentului, la mijlocul anilor 1990, primăria a angajat paznici care patrulau în jurul acestuia, dar aceasta nu a ajutat mult[12]. În 1997, un antreprenor german s-a oferit să arendeze memorialul și să-i îmbunătățească starea, însă propunerea lui a fost respinsă[13]. În anii care au urmat, monumentul a continuat să sufere atacuri fizice și să demonstreze incapacitatea autorităților locale de a-l proteja. În prezent, el încă stă pe acea colină cu semnificația sa dublă – un simbol al mândriei de istoria seculară a țării și un semn al megalomaniei regimului comunist.

Exemplele Panteonului din Ruse și monumentului din Șumen ne permit să afirmăm că, după 1989, distrugerea și vandalizarea monumentelor nu s-a limitat doar la cele dedicate exclusiv perioadei comuniste. Monumente diferite ca semnificație și caracter (ale eroilor naționali, participanților în lupta de eliberare națională, intelectualilor etc.) au fost obiecte ale actelor de vandalism prin murdărire cu vopsea și inscripții profanatoare chiar în primii ani după schimbările politice. Pe lângă numeroasele monumente dedicate comuniștilor și funcționarilor de partid care au fost distruse, au fost de asemenea vandalizate și dezmembrate monumente ale lui Hristo Botev și Vassil Levski din diferite localități – de regulă, în scopul utilizării părților metalice ale acestora. Busturile de bronz ale poetului național Peio Iavorov și ale revoluționarului din sec. al XIX-lea Bacho Kiro din Sofia au fost vandalizate, iar figurile de bronz ale personalităților istorice precum Rakovski, Hadji Dimitar, Raiko Daskalov, Țanko Țerkovski ș.a., din diferite colțuri ale țării, au fost furate de hoți. Pe monumentele tanchiștilor căzuți în război din Sofia au apărut graffiti și inscripții profanatoare. Unele din statuile furate au fost recuperate,

[11] *Standard*, 30.12.2000.
[12] *Standard News*, 1812, 4.10.97.
[13] *Demokratsia*, 187, 15.07.97; *Standard*, 2655, 18.04.2000.

altele însă au fost topite sau au dispărut fără urmă. O altă atracție pentru vandali și hoți au fost bogatele decorațiuni ale monumentelor Războiului Ruso-Turc. Tunul de bronz și plăcile comemorative dedicate celor căzuți în Războiul Ruso-Turc de pe muntele Șipka au fost de asemenea furate la sfârșitul anilor 1990 și, deși tunul a fost în cele din urmă găsit, plăcile au trebuit să fie înlocuite[14].

În mod similar cu atacurile asupra monumentelor soldaților sovietici, partizanilor și antifasciștilor, atacurile asupra monumentelor dedicate evenimentelor și personalităților dinaintea regimului comunist au fost în mare parte o consecință a energiilor publice care au răbufnit asupra obiectelor cu încărcătură ideologică imediată. Cu toate acestea, a existat o diferență substanțială între destinele acestor două mari grupuri de monumente. În timp ce cele dedicate comemorării și glorificării trecutului comunist erau ținte ale atacurilor sistematice și au provocat dezbateri aprinse, cele dedicate istoriei naționale au fost mai degrabă victime ale vandalizărilor individuale, care nu au fost susținute de niciun partid politic și au provocat un amplu oprobriu public. Actele de vandalism și de dezmembrare a monumentelor comuniste au divizat comunitățile la nivel local, regional și național, pe când cele de distrugere a monumentelor eroilor naționali au avut un efect unificator și au provocat declarații de condamnare din partea întregului spectru politic[15]. Atât vandalizarea și jefuirea monumentelor, cât și proasta lor întreținere după 1989 au făcut subiectul acuzațiilor politice și al insistenței privind necesitatea schimbării politicilor statale sau chiar a anumitor guverne[16]. Cu toate conotațiile de politizare, aceste acuzații nu erau lipsite de legitimitate. Indiferent căror personalități sau evenimente le erau dedicate, monumentele în cauză necesitau protecție, iar statul nu a putut să o asigure, cel puțin în primul de-

[14] *24 chasa*, 199, 23.07.97.

[15] Evident, de fiecare dată când era posibil, publicațiile Partidului Socialist Bulgar nu au ratat ocazia să accentueze că monumente dedicate eroilor naționali au fost profanate în mod similar cu cele dedicate eroilor socialiști. Profanarea și distrugerea monumentelor dedicate Războiului Ruso-Turc și eroilor naționali au fost ocazii convenabile de condamnare a „vandalismului" celor care sprijină demontarea memorialelor armatei sovietice, partizanilor și antifasciștilor.

[16] Vezi *Trud*, 257, 3.11.93; *BVI*, 18, 18.01.96; *Kontinent*, 17.20.01.96.

ceniu după schimbările politice. De fapt, nu doar în anii 1990, dar și în prezent nu încetează să apară știri în presă despre dezmembrarea monumentelor eroilor naționali pentru a fi vândute ca metal uzat.

Schimbarea de discurs privind trecutul național și-a găsit oglindirea palpabilă în **noile monumente înălțate după 1989**. De fapt, politica de amplă construcție monumentală din perioada comunistă a determinat o atitudine foarte rezervată față de construirea monumentelor după schimbările politice. Cel puțin în primii ani de tranziție, societatea bulgară părea foarte dezinteresată de ridicarea de noi monumente și abia la începutul anilor 1990 au început să apară noi semne memoriale. Pe lângă monumentele victimelor regimului comunist, care au apărut episodic în mai multe orașe din Bulgaria, multe monumente noi conțin dedicația „pentru toți cei căzuți pentru Bulgaria". Aceasta evident avea scopul de a evita discursul totalizator anterior despre „toți cei căzuți în lupta contra fascismului", pentru a întrerupe seria de continuități care fusese creată în deceniile comuniste și pentru a-i integra în noul panteon public pe eroii care au fost excluși înainte de 1989. În 1995, la inițiativa reprezentanților Uniunii Forțelor Democratice, în orașul Gotse Delcev (Sud-Vestul Bulgariei) a fost înălțat un monument în cinstea tuturor celor căzuți în războaie. Inaugurat cu ocazia aniversării victoriei asupra fascismului în cel de-al Doilea Război Mondial, acest monument a fost dedicat celor căzuți în războaiele de eliberare de sub dominația otomană și avea inscripționate numele a 67 de persoane din regiunea orașului Gotse Delcev[17]. Un alt monument local similar, dedicat „tuturor celor căzuți" dintr-o anumită regiune, a fost înălțat în Razgrad (Nord-Est). După cum menționa presa, ideea înălțării acelui monument data din anii 1940, însă, din anumite considerente ideologice, realizarea acestuia a fost posibilă abia în anii 1990. Având ca scop comemorarea creștinilor, musulmanilor, evreilor și armenilor care au căzut în războaie, monumentul include o sculptură a Sfântului Gheorghe Biruitorul, înconjurat de două arce și încununat de imaginea crucii victorioase. Făcând parte din tradiția stabilită după schimbările politice

[17] *Demokratsia*, 105, 8.05.95.

din 1989, rostirea solemnă a numelor celor comemorați și focurile de artificii cu ocazia inaugurării au fost precedate de slujba religioasă de sfințire[18]. Un alt monument în memoria celor căzuți în război a fost dezvelit la Balcik (Nord-Est)[19] de ziua Sfântului Gheorghe, iar un monument în cinstea tuturor soldaților căzuți pentru Bulgaria a fost inaugurat în cadrul unei ceremonii solemne la Montana (Nord-Vest)[20]. În contextul dezbaterilor aprinse despre existența în acea zonă a monumentelor Răscoalei din septembrie 1923[21], acesta este primul monument „noncomunist" din Montana. Are inscripționate numele a 85 de ofițeri și soldați, iar ca decorațiuni, Crucea Vitejiei și un citat din faimoasele versuri ale poetului național Ivan Vazov – „O, Bulgaria, ei au murit pentru tine!". Ulterior a fost instalată figura unui leu sculptat în piatră albă la baza monumentului.

Multe dintre memorialele create după 1989 au fost rezultatul inițiativelor de a crea **monumente colective în cinstea celor căzuți în războaie dintr-o anumită regiune**. Astfel de forme monumentale au existat și în perioada comunistă, însă ele se concentrau exclusiv pe filiera antifascistă și socialistă. Noile monumente prezentau o abordare alternativă de includere și unire a tuturor oamenilor care au murit în războaie, punând accentul pe cei care anterior lipseau din comemorările publice. Astfel, de exemplu, în 1996, a fost creat proiectul unui monument-piramidă în memoria soldaților din regiunea Aytos (Sud-Est), căzuți în perioada 1885-1945. Ideea era să se înfățișeze o figură feminină simbolizând îndoliata Mamă Bulgaria în vârful unei piramide pe care să fie scrise numele a 400 de soldați ale căror ose-

[18] *BVI*, 6.05.95.

[19] *Duma*, 106, 8.05.95.

[20] După cum menționa presa (*Demokratsia*, 104, 6.05.95; *BVI*, 125, 5.05.95; *Duma*, 56, 8.03.95), ideea înălțării unui astfel de monument apărut acum 82 de ani. Decizia de a-l construi a fost luată în 1913, însă războaiele și catastrofele naționale care au urmat au zădărnicit intenția, iar după 1944 regimul comunist a confiscat donațiile acumulate.

[21] Acest act de rebeliune, care a avut mulți susținători în regiune, a fost instigat de comuniști și a fost suprimat violent de forțele guvernamentale, devenind astfel un reper important în istoriografia comunistă. Timp de câteva decenii după 1944, răscoala a fost considerată un moment-cheie în „deceniile de luptă antifascistă" și un mare eveniment care a prevestit victoria comunistă din 1944.

minte au fost adunate într-un osuar[22]. Un sens similar de comemorare a celor căzuți în lupte se poate observa în inițiativa din 1996 din Pernik (Vest-Centru) de a instala o placă comemorativă dedicată Soldatului Necunoscut, cu numele tuturor ostașilor din acest oraș și din satele învecinate care au murit în războaie[23]. În ideea de a servi drept amintire pentru cei vii despre datoria comună față de Bulgaria, au fost ridicate monumente pentru cei căzuți în războaiele balcanice, în Primul Război Mondial și în Războiul pentru Patrie în satele Nikyup (Centru-Nord) și Tsarvenyano (Centru-Vest). Un monument asemănător în memoria celor care au murit în războaiele dintre 1885 și 1945 a fost ridicat în orașul Tryavna (Centru-Nord)[24]. În 1997, primăria din Plovdiv a organizat un comitet pentru construirea unui monument Soldatului Necunoscut, în memoria celor căzuți pentru unificarea națională[25], iar în 2000 la Ruse a fost înălțat un monument pentru cei căzuți în cele două războaie mondiale[26].

Există numeroase alte exemple de astfel de inițiative comemorative, care nu pot fi descrise în întregime aici, însă chiar și o scurtă menționare a lor permite conturarea unei tendințe de a menține anumite realități ale memoriei pe parcursul a două decenii de după 1989. Cu toate că aceste monumente și proiecte nu au avut referire directă la perioada regimului comunist și nici nu au manifestat o excludere explicită a personalităților perioadei socialiste în noile monumente, în majoritatea cazurilor anume acest lucru se putea observa. Noile monumente s-au concentrat în principal pe memoria celor căzuți în războaie (cele balcanice și mondiale) și i-au exclus în mod vădit pe antifasciști și pe participanții la mișcarea de rezistență. Aceștia au încetat să fie subiecți de „incluziune" și comemorare în comun cu alții și nu puteau să împărtășească panteonul local cu ei. În multe cazuri, această excludere invizibilă, dar notabilă nu a provocat dezbateri – probabil, datorită insistenței cu care noile monumente încercau să

[22] *Duma*, 83, 6.06.96; *Duma*, 107, 7.05.96; *Kontinent*, 87, 11.05.96.
[23] *Bulgarska armiya*, 13908, 6.02.96.
[24] *BVI*, 129, 9.05.97.
[25] *BVI*, 18.11.97.
[26] *Bulgarska armiya*, 14916, 28.04.2000.

ilustreze ceea ce lipsea anterior din reprezentările memoriale existente. Totuși, cu toată pretenția de a cuprinde întreg grupul celor morți dintr-o anumită regiune și de a oferi o reprezentare mai legitimă a trecutului, aceste monumente regionale nu au putut să depășească distincția deja stabilită dintre cei care au murit pentru comunism și ceilalți. Iar în cazurile în care vechile monumente ale antifasciștilor și noile memoriale coexistă în piețele orașelor, linia de demarcare a istoriei și memoriei capătă o dimensiune spațială vizibilă.

Majoritatea noilor monumente dedicate celor căzuți în războaie dintr-o anumită regiune au ca scop cinstirea memoriei **soldaților războaielor balcanice și Primul Război Mondial**, ceea ce nu este întâmplător, deoarece s-a dorit depășirea neglijării oficiale a monumentelor soldaților pe parcursul întregii perioade comuniste. Deși, conform legislației Bulgariei, toate monumentele acelei perioade se aflau sub protecția Legii cu privire la monumentele de cultură, chestiunea păstrării lor nu a fost pe agenda politică până la schimbările din 1989. Deja la începutul anilor 1990, când au început să fie trase tot mai multe semnale de alarmă despre starea mizerabilă a multor din aceste monumente, au început să fie organizate campanii publice pentru facilitarea restaurării acestora. Până în 1997, în cadrul campaniei „13 secole ale Bulgariei", au fost colectate mijloace financiare pentru reconstrucția a peste 2000 de monumente de război. Într-o declarație specială, Ministrul Apărării de atunci a afirmat că „monumentele de război nu vor mai fi lăsate fără îngrijire și că Ministerul Apărării preia responsabilitatea de întreținere a acestora pe viitor"[27].

Cu toate că până în prezent multe din monumentele dedicate războaielor, înălțate în anii 1920-1930, sunt într-o stare jalnică, există și suficiente exemple de restaurare și renovare a acestor obiecte memoriale, dar și de ridicare de noi monumente. Pe parcursul celui de-al doilea deceniu după schimbările politice, a crescut interesul pentru monumentele celor căzuți în războaie și, odată cu restaurarea memorialelor militare mai vechi, au apărut multe monumente noi. În 2001, la Balcik, a fost construit un monument în forma Crucii Vitejiei, cu un tun îndreptat spre mare. El a fost dedicat apărătorilor orașului de

[27] *Bulgarska armiya*, 14914, 14-20.04.2000.

atacurile torpiloarelor ruseşti din timpul Primului Război Mondial. Un alt monument deosebit de impresionant este cel din oraşul Stara Zagora (Centru-Sud), reprezentând o scenă cu Sfântul Gheorghe Biruitorul şi dragonul pe o coloană de marmură, la baza căreia sunt inscripţionate numele bărbaţilor care au murit pentru eliberarea şi unificarea naţională a Bulgariei. Ca o exprimare a memoriei locale – reînviată la aproape un secol după războaie – sunt alte zeci de monumente în onoarea soldaţilor care au căzut pe fronturile de luptă din diferite oraşe şi sate din ţară. Aceste monumente au devenit posibile datorită donaţiilor colectate în comunităţile locale şi sunt dedicate celor căzuţi în războaiele din 1912-1918 şi în al Doilea Război Mondial – 1941-1945, însă doar cei căzuţi pe fronturile celui de-al Doilea Război Mondial au fost menţionaţi explicit (excluzându-i pe partizani şi pe luptătorii rezistenţei antifasciste, care fuseseră glorificaţi de regimul anterior). În unele cazuri se pot observa încercări de recuperare a identităţii anterioare a monumentelor de război, care au fost remodelate în perioada comunistă în monumente dedicate partizanilor sau invers – ca în cazul memorialului din Peshtera (Centru-Sud), dedicat luptei antifasciste, care după 1989 a fost transformat în monumente celor căzuţi în războaiele de eliberare naţională. În astfel de cazuri, schimbările s-au făcut prin simpla înlocuire a simbolurilor ideologice anterioare (steaua roşie şi compoziţiile sculpturale) cu Crucea Vitejiei şi liste noi ale celor căzuţi.

În afară de politica de excludere a anumitor aspecte comemorative ce ţineau de perioada dinainte de 1989, înălţarea monumentelor în memoria celor căzuţi în războaie a oferit posibilitatea legitimizării retroactive a **celor căzuţi în Războiul pentru Patrie,** cum a fost denumită ultima fază a celui de-al Doilea Război Mondial (1944-1945) în istoriografia bulgară. În perioada comunistă, soldaţii căzuţi în acest război (majoritatea în luptele pentru eliberarea Iugoslaviei, Austriei şi Ungariei de trupele naziste) au fost denumiţi „antifascişti" şi au fost înglobaţi în discursul puternic despre partizani şi mişcarea de rezistenţă. Aceasta i-a separat pe aceşti morţi de comunitatea celorlalţi soldaţi căzuţi şi le-a atribuit caracteristici care erau valabile mai mult pentru istoria socialistă decât pentru istoria naţională. În anii de după 1989 au avut loc numeroase încercări de a-i recupera pe cei

lăsați în afara cadrului interpretativ al perioadei comuniste, de a-i include înapoi în „panteonul național" și de a-i încorpora în tradiția onorurilor și gloriei militare. Aceasta a accentuat semnificația lor pentru națiune și a respins orice relevanță față de o anumită ideologie sau un anumit partid politic. O trăsătură distinctivă a primului deceniu postcomunist a fost, de exemplu, crearea monumentelor separate pentru cei căzuți în Războiul pentru Patrie[28]. În contextul demontării monumentelor lui F.I. Tolbuhin din diferite orașe[29], construirea memorialelor și organizarea ceremoniilor comemorative în memoria soldaților bulgari care au luptat sub comanda sa au avut un pronunțat caracter simbolic. Accentul pus pe dimensiunea națională a participării Bulgariei în ultima fază a celui de-al Doilea Război Mondial și-a găsit expresia palpabilă în inscripționarea doar a anilor 1944-1945 pe plăcile memoriale și a numelor celor căzuți doar în această perioadă. Acest fapt nu doar a marginalizat primii ani de război (când Bulgaria s-a aliat cu Germania nazistă) și i-a învăluit în tăcere pe cei căzuți în mișcarea partizanilor, ci și i-a inclus pe cei căzuți pe front în categoria luptătorilor care au murit pentru națiune.

Perioada de după 1989 se mai caracterizează printr-o serie de alte încercări de recuperare prin monumente și memoriale a **memoriei istorice, care a fost suprimată sau neglijată** în timpul regimului comunist. Personalități, simboluri și evenimente care anterior au fost considerate inadecvate pentru comemorare au ajuns din nou în centrul atenției publice și au devenit obiectul reprezentărilor monumentale. În 1990, coroana de pe figura centrală a monumentului „Mama Bulgaria" din Veliko Târnovo (Centru-Nord) a fost montată la loc, la 39 de ani după ce fusese înlăturată și păstrată la Muzeul de Istorie din oraș[30]. O altă coroană a fost montată pe peretele memorial al unei clădiri din preajma monumentului, cu numele celor căzuți pentru Mama Bulgaria. Ca urmare a reevaluării treptate a rolului Regelui Boris al III-lea în istoria modernă a Bulgariei, în anul 1999

---

[28] *Duma*, 117, 20.05.95; *BVI*, 248, 5.09.95.

[29] Mareșalul sovietic care a condus al Treilea Front Ucrainean al Armatei Sovietice în Bulgaria în septembrie 1944 și ulterior (după alierea trupelor Armatei Bulgare) – operațiunile împotriva naziștilor din teritoriile Iugoslaviei, Austriei și Ungariei.

[30] *BVI*, 62, 3.03.90.

i-a fost înălțat un monument în orașul Lom (Nord-Vest)[31]. La scurt timp după restabilirea denumirii Grădinii lui Boris din Sofia (denumită oficial „Parcul Libertății" în perioada comunistă), a fost instalat un monument dedicat „Regelui Boris III, Unificatorul Țării" la intrarea în parc, unde până în 1953 se afla monumentul lui Stalin. Un alt monument – cu inscripția „Regele Boris al III-lea, care a unit Silistra cu Patria" – a fost înălțat în Parcul Dunării din Silistra, iar o placă comemorativă care descria rolul acestui rege în recuperarea Dobrogei de Sud a fost montată pe peretele primăriei din Dobrici, în fața pieței care-i poartă numele. Un alt exemplu de regândire și reevaluare s-a putut observa în cazul lui Stefan Stambolov[32], cu o imagine negativă pe toată perioada comunistă, care după 1989 s-a schimbat radical. Aproape imediat după schimbările politice, mai multe bulevarde și piețe au început să-i poarte numele și au fost înălțate mai multe monumente în memoria sa în Sofia, Plovdiv, Veliko Târnovo și în alte orașe.

Perioada de după regimul comunist a cunoscut o **renaștere a memoriilor despre lupta de eliberare națională** din Macedonia, Tracia și Dobrogea de Sud, care nu și-au găsit reflectare în monumentele din timpul perioadei comuniste. La începutul anilor 1990, monumentul lui Todor Aleksandrov din Kyustendil (Centru-Vest), care fusese distrus în 1946 cu ocazia vizitei lui Tito în Bulgaria, a fost construit din nou – în semn de comemorare a faptelor patriotice ale acestui remarcabil luptător pentru eliberarea Macedoniei și Traciei de Est[33]. Placa comemorativă dedicată luptătorului necunoscut pentru eliberarea Macedoniei din centrul orașului Blagoevgrad are inscripționate orașele cu semnificație simbolică specială din istoria luptei de eliberare națională din Macedonia. În 2008, în Svilengrad (sudul Bulgariei), președintele Bulgariei, Gheorghi Pârvanov, a dez-

[31] *Standard*, 2437, 2.08.99.

[32] Acest eminent politician bulgar de la sfârșitul secolului al XIX-lea a jucat un rol important în dezvoltarea socială și economică a țării din primii ani după eliberarea de sub dominația otomană. Stambolov era renumit pentru atitudinea sa prooccidentală și antirusească fermă, care a determinat interpretarea în general negativă a figurii sale în perioada sovietică.

[33] *BVI*, 307, 3.11.91.

velit un monument dedicat ofițerilor și soldaților bulgari căzuți în asediul și atacurile militare asupra Odrinului din timpul Primului Război Balcanic, iar la 26 martie – ziua capturării renumitei cetăți de acolo – a fost dezvelit un monument dedicat epopeii militare de la Odrin în Stara Zagora (Centru-Sud). Construit la inițiativa Asociației „Edirne epic", monumentul conține 7 blocuri de piatră, aranjate sub forma unei plăci de sacrificiu, cu imaginea Crucii Vitejiei în față. În 2006, cu ocazia aniversării a 90-a de la bătăliile pentru Turtucaia din timpul Primului Război Mondial, a fost dezvelit un monument la Turtucaia dedicat martirilor Dobrogei, pentru a-i comemora pe acei 25 de mii de oameni care au fost strămutați cu forța în Moldova în timpul dominației românești a Dobrogei de Sud. Ca mărturie a renașterii memoriei istorice, după decenii de tăcere, multe astfel de monumente și memoriale dedicate eroilor martiri ai Dobrogei, accentuând aspecte ale identității regionale, au fost înălțate în multe orașe și sate din această regiune.

În anii de după schimbările politice, de asemenea, s-au amplificat memoriile despre eroii luptei de eliberare națională și încercările sistematice de a curăța reprezentările monumentale de elementele care se asociau cu ideologia anterioară. Un exemplu elocvent în acest sens este monumentul lui Hristo Botev de pe vârful Okolcița din lanțul Balcanilor de Vest – lângă locul unde acest renumit conducător al luptătorilor pentru eliberare națională și-a găsit sfârșitul. În 1949, crucea de pe obelisc a fost transformată într-o uriașă stea roșie, impunând o interpretare retroactivă a acestui poet ca fiind un bard al ideilor socialiste. Dezbaterile despre înlăturarea stelei cu cinci colțuri au început încă în 1990, iar în 1991 a fost montată o cruce pe obelisc[34]. Reconstrucția a fost posibilă datorită sprijinului financiar al Fundației Naționale „13 secole ale Bulgariei" și donațiilor firmelor și cetățenilor de rând și a fost urmată de o grandioasă ceremonie și o liturghie la 2 iunie. Au mai fost construite o capelă și un mic muzeu lângă monument[35]. În 1993 a fost restaurată cripta și au fost renovate candelabrele și placa de metal cu numele luptătorilor pentru libertate

[34] *BVI*, 84, 25.03.90.
[35] *BVI*, 284, 11.10.91; *BVI*, 330, 26.11.91.

conduși de Hristo Botev, care fuseseră furate anterior[36]. În primii ani după schimbarea regimului, chiar și ritualul de la 2 iunie a suferit o purificare treptată de elementele care se refereau la mișcarea partizanilor și lupta contra fascismului, accentul mutându-se pe războaiele de eliberare națională și de unificare. Aceasta și-a găsit expresia elocventă în lista eroilor ale căror nume erau pronunțate solemn în această zi. Această listă comemorativă, care după 1944 devenise un element indispensabil al ritualului în cauză pe parcursul mai multor decenii, a promovat legătura dintre luptătorii pentru eliberare națională și cei căzuți în lupta contra fascismului. După căderea regimului comunist, cei din urmă au fost treptat lăsați fără atenția acordată anterior, deoarece nu mai erau pomeniți pe nume, ci ca grup al celor care au căzut în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Mai mult decât atât, dacă, până la începutul anilor 1990, data de 2 iunie era o sărbătoare importantă în calendarul partidului socialist și al organizațiilor statale, în al doilea deceniu după 1989, aceasta a devenit o tribună pentru formațiunile naționaliste.

În paralel cu schimbările de la monumentul din vârful Ocolcița, aleea memorială „Pe urmele cetei lui Botev", lungă de 120 km, de asemenea a suferit transformări substanțiale. Aleea pe care, în fiecare an în timpul regimului comunist, turiștii și pelerinii călcau pe urmele camarazilor lui Botev, includea nu doar locuri istorice legate de Hristo Botev, ci și o serie de monumente dedicate luptei contra fascismului și capitalismului, ascunzători ale partizanilor etc. În acest mod ea îmbina tradițiile naționale cu cele socialiste și indica impulsul ideologiei de a se legitimiza prin trasarea unei continuități istorice cu epocile anterioare. Unele monumente ridicate de-a lungul aleii au fost distruse sau profanate în primul deceniu postcomunist. Cu fiecare an, numărul turiștilor care parcurgeau itinerarul aleii scădea, excursiile organizate de școli au încetat treptat, iar majoritatea celor care mai veneau erau veterani de război sau membri ai organizațiilor socialiste și antifasciste. Profund întipărită în memoria publică ca fiind o serie de practici legate nemijlocit de perioada socialistă, aleea a dobândit

[36] *Otechestven vestnik*, 14219, 1.06.93.

semnificația unui complex memorial de importanță mai degrabă regională decât națională. Cu toate că în ultimii ani s-a reluat organizarea marșului „Pe urmele cetei lui Botev", multe locuri și practici comemorative care alcătuiau complexul inițial au fost date uitării, iar accentul se pune doar pe ceremonia finală lângă locul morții poetului național. Și dacă în ceremoniile dinainte de 1989 un loc aparte era rezervat rostirii „Declarației simbolice de credință a lui Botev în comuna bulgară" (inscripționată cu litere foarte mari pe monumentul eroului din orașul său natal Kalofer), după schimbările politice includerea acestui text în scenariul ritualului era deja de neconceput.

Schimbările de atitudine față de monumentele istoriei naționale au fost strâns legate de **transformările din sistemul ritualurilor publice și politice** care aveau loc la aceste monumente – în principal cu ocazia celebrărilor și aniversărilor. Dispariția sărbătorilor și a zilelor speciale comuniste anterioare și înlocuirea lor cu sărbători noi au avut ca rezultat și transformarea elementelor de ritual. Un exemplu elocvent este Ziua Vitejiei și Armatei Bulgare la 6 mai, proclamată în 1991 ca zi de semnificație națională. Data anterioară a Zilei Armatei (23 septembrie – începutul Răscoalei din septembrie 1923) a fost schimbată cu ziua sărbătorii religioase Sf. Gheorghe, astfel reînviindu-se tradiția dinainte de 1944. Prima celebrare a zilei de 6 mai ca sărbătoare oficială în Sofia a inclus o procesiune ceremonială cu 6 drapele militare autentice care au trecut prin războaiele de eliberare națională și de unificare a ținuturilor bulgare, o liturghie în cinstea Sfântului Gheorghe, depunerea coroanelor la monumentul soldatului necunoscut și interpretarea marșurilor militare uitate. Onoruri militare și depuneri de flori au avut loc la monumentele eroilor luptei de eliberare națională din toate orașele mari din Bulgaria. Schimbările în organizarea acestei sărbători din cele două decenii care au urmat au fost în general nesemnificative, aceasta păstrându-și forma de bază, combinând ritualuri militare și religioase, elemente de comemorare a celor căzuți în războaie, precum și o paradă festivă a victoriilor militare.

Atât monumentele, cât și sărbătorirea evenimentelor și a eroilor naționali, relevă o importantă mutare de accente care s-a produs după căderea regimului comunist în Bulgaria. Ceea ce anterior era considerat ca posibilitate de afirmare a legăturii dintre luptătorii

pentru eliberare națională și cei din perioada de rezistență, astfel accentuându-se rolul antifasciștilor, după 1989 a fost limitat doar la cei căzuți pentru eliberare națională și în războaiele de la începutul secolului al XX-lea. Cei căzuți în perioada interbelică și în mișcarea de rezistență din timpul celui de-al Doilea Război Mondial au fost șterși din atenția publică și politică și – cel puțin la nivel oficial – memoria mândriei și gloriei naționale a fost modelată după modelele de până la 1944. Chiar și la două decenii distanță de regimul anterior, sciziunea dintre cele două abordări de comemorare pare a fi dificil de depășit. Nu mai este posibil să fie comemorați împreună oamenii aparținând acestor două tipuri diferite de discurs – cei care și-au dat viața în numele Bulgariei și cei care au murit pentru ideile socialiste.

Abordarea reprezentării monumentale după 1989 denotă în mod clar dificultatea de unificare a celor căzuți într-un panteon comun și imposibilitatea de a crea – cum spunea James Young – „un spațiu comemorativ suficient de larg pentru a găzdui multiplele memorii și simboluri ale grupurilor disparate și uneori concurente”[37]. Nu mai par a fi posibile monumente care înglobează mai multe decenii și perioade diferite din istoria Bulgariei (precum cele ale „generațiilor de luptători”). Majoritatea memorialelor de acest gen, care au fost construite în perioada socialistă, au rămas, însă în loc de a înfățișa o serie de bătălii care, în cele din urmă, au dus la victoria ideilor socialiste, acestea mai degrabă prezintă încercările ideologiei anterioare de a se legitimiza.

În timp ce unele din aceste complexe au încetat să mai fie obiectul vizitelor organizate și au fost, în mare parte, lăsate în voia naturii, în alte cazuri, la acestea s-au adăugat elemente de comemorare a victimelor regimului comunist. Un exemplu la fel de concludent este uriașul monument din fața Palatului Național al Culturii din Sofia, care a fost construit în 1981 și a fost dedicat unei serii de evenimente și personalități din istoria Bulgariei, având forma unui drapel în spirală în bătaia vântului. După 1989, deși a făcut subiectul unor dezbateri ample dacă să fie păstrat sau remodelat, monumentul a ajuns într-o stare deplora-

[37] Vezi J. Young, *The Texture of Memory*. New Haven and London: Yale University Press, 1993, p. 153.

bilă, atât din cauza vremii, cât și din cauza profanării de către diferite grupuri de tineri. În pofida protestelor împotriva păstrării și a dificultății de a-l șterge de pe harta orașului, acesta a rămas acolo până în prezent, ca mărturie a inutilității unor astfel de obiecte monumentale, dar și a abordărilor artistice de transformare vizuală a acestuia.

Pe lângă exemplele de profanare a monumentelor existente ale eroilor naționali și de interpretare problematică a complexelor memoriale construite în perioada comunistă, istoria națională s-a dovedit a fi bogată în resurse simbolice pentru **substituirea monumentelor distruse** și concentrarea atenției comemorative pe luptele de eliberare națională. Un exemplu interesant de astfel de substituție a reprezentărilor ideologice anterioare este monumentul dedicat activiștilor renașterii naționale din Haskovo, care a fost înălțat pe piedestalul pe care anterior a fost monumentul lui Gheorghi Dimitrov. După o perioadă de aproape două decenii în care piedestalul rămăsese gol, autoritățile locale au luat decizia de a înălța un monument dedicat activiștilor renașterii naționale din regiunea Haskovo – cu o listă detaliată a iluminiștilor din perioada renașterii naționale și simboluri ale alfabetului bulgar, ale educației și culturii. Însă personalitatea istorică ale cărei forme memoriale au fost cel mai des alese să fie instalate pe piedestale goale a fost eroul național Vassil Levski. Multe monumente care au fost înălțate în cinstea sa după 1989 au umplut anume astfel de spații memoriale „vacante". De exemplu, monumentul său din Ivaylovgrad a înlocuit statuia lui Lenin, demontată la începutul anilor 1990, iar cel din Montana a fost instalat în locul monumentului dedicat conducătorilor Răscoalei din septembrie 1923. De fapt, astfel de substituții în plan simbolic erau de așteptat, deoarece ele au constituit elementele unui val de monumente dedicate lui Vassil Levski în aproape toate orașele și satele din Bulgaria. Majoritatea monumentelor în cinstea lui Levski sunt busturi cu torsul eroului, însă există și compoziții sculpturale, și plăci comemorative legate de locurile marcate de activitatea sa revoluționară. Fără a epuiza semnificațiile unor astfel de forme comemorative, inițiativele de acest gen oferă indicii importante în ceea ce privește căutarea reperelor de legitimizare a memoriei colective după 1989, dar și privind impulsul caracteristic de continuare a tradiției monumentale precedente, cu resurse diferite de teme și imagini.

Anailza formelor monumentale dedicate personalităților istoriei naționale nu poate să nu menționeze faptul că și **imagini ale conducătorilor și regilor bulgari** au constituit obiectul atenției monumentale, deși nu cu aceeași amploare ca în anii 1980. Multe monumente din această categorie au fost înălțate în a doua jumătate a perioadei de după schimbările politice, exprimând, pe de o parte, participarea instituțiilor statului la crearea acestor obiecte comemorative, iar, pe de altă parte, implicarea grupurilor naționaliste în celebrările dedicate acestora. Un exemplu interesant de ridicare a unui astfel de monument cu implicare largă din partea statului este monumentul Sfântului Cneaz Boris I din Pliska, înălțat în 2007 cu ocazia a 1100 de ani de la moartea acestuia. Reprezentând o statuie de marmură a regelui care a creștinat Bulgaria, de 11 metri înălțime, monumentul a fost dezvelit la 2 mai, zi în care a fost aniversată moartea cneazului. Monumentul a fost sfințit în cadrul unei ceremonii religioase și civile, care a inclus o liturghie slujită de un sobor de episcopi și o paradă militară sub patronajul președintelui Bulgariei. Construit în urma unei campanii de donații cu amplă participare civică, monumentul are o semnificație deosebită și datorită faptului că – spre deosebire de alte personalități cărora li s-a dedicat un val de monumente în anii 1980 – acestui rege bulgar nu-i fusese dedicat niciun monument până atunci. Au mai existat anterior intenții de realizare a unui monument dedicat acestei mari personalități istorice, apărute în cadrul dezbaterilor privind demontarea memorialelor armatei sovietice din Plovdiv și Sofia, precum și în 2002, în legătură cu utilizarea spațiului din jurul fostului mausoleu al lui Gheorghi Dimitrov, însă la modul practic ceremonia de la Pliska a fost prima care a reparat această nedreptate simbolică.

Un alt exemplu curios al interesului renăscut pentru domnitorii bulgari este monumentul hanului Krum, care a fost dezvelit în 2007 la Plovdiv. Monumentul reprezintă figura domnitorului pe un piedestal de marmură, pe care sunt inscripționate legile statului și victoriile militare. Acesta a fost dezvelit în cadrul unei ceremonii solemne cu participarea reprezentanților Parlamentului și ai autorităților regionale de la Plovdiv, care a inclus o serie de ritualuri, printre care și un minut de comemorare în cinstea testamentului lăsat de hanul Krum generațiilor următoare. Spre deosebire de Boris I, acestui dom-

nitor i s-au înălțat câteva monumente înainte de 1989 (de exemplu, la Târgoviște și Krumovgrad), de aceea ridicarea a încă unui monument în cinstea sa nu a avut ca scop să umple un gol de memorie, ci să explice anumite aspecte legate de rolul acestui domnitor în istoria Bulgariei. Pe lângă victoriile militare, extinderea teritoriului și stabilitatea politică, perioada domniei acestuia s-a mai caracterizat prin stricta respectare a legilor, sistem administrativ și legislativ rigid și pedepsele aspre pentru încălcarea legilor. Nu a fost întâmplător că în perioada comunistă acest domnitor a fost un simbol al seriozității și al strictei aplicări a legilor și că în perioada interbelică el a fost o personalitate de cult pentru discursul naționaliștilor și pentru ritualurile militare și politice ale acestora. Aspecte ale acestei memorii culturale se regăsesc și în monumentul acestuia de la Plovdiv – atât în stilul, cât și în structura complexului arhitectural, precum și în ceremonia de dezvelire plină de patetism. O conotație specială în această privință este oferită de un alt monument – cel de la Valul Hanului Asparuh de lângă drumul dintre Oryahovo și Lom, care a fost construit la inițiativa Uniunii Populare Bulgare și înfățișează pietatea față de tot ceea ce este „inerent bulgar". Monumentul este alcătuit dintr-un bloc de granit pe un piedestal de piatră brută, pe suprafața din față a căruia sunt sculptate două sulițe încrucișate, cu cozi de cal la vârf, simbolizând hoardele hanului Asparuh, întemeietorul statului bulgar. Piedestalul este decorat cu emblema Uniunii Populare Bulgare și cu o placă de marmură neagră cu inscripția: „Trecătorule, oprește-te și închină-te! Află că treci pe lângă Valul Hanului Asparuh. *În aceste locuri călărețiilui Asparuh au purtat lupte epice cu dușmanii Bulgariei*".

Concluzii

Revelând o anumită politică a imaginilor și reprezentărilor comunității naționale, toate aceste exemple diverse de monumente dedicate personalităților și evenimentelor istoriei naționale a Bulgariei indică apariția „rădăcinilor recuperate"[38], prin care istoria națională

[38] Vezi Y. Zerubavel, *Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition*. Chicago: University of Chicago Press, 1995.

va fi reconstituită și va căpăta un contur diferit de cel dinainte de 1989. Toate monumentele nou-construite (de la cele dedicate celor căzuți în războaie dintr-o anumită regiune la cele în onoarea lui Vassil Levski sau a domnitorilor bulgari) demonstrează tendința de căutare a modalităților de depășire a viziunilor din trecut și de atribuire a unor noi valențe istoriei și identității naționale. În paralel cu aceasta, pe lângă faptul că au revelat un proces gradual de inventare, reprezentare și reconstrucție simbolică a națiunii, ele mai sunt și ilustrări ale schimbării funcționalității trecutului în perioada de tranziție comunistă. Și dacă, în primii ani de după 1989, imaginile și evenimentele istoriei naționale au jucat un rol important în depășirea discursului istoric existent și în afirmarea interpretărilor mai acceptabile din punct de vedere politic, treptat acestea au început să semnifice consolidarea trecutului în jurul „naționalului" – cu sensul de „sacralitate", „caracteristici seculare" și „imanență eternă". În afară de accentuarea rezervelor în ceea ce privește reprezentarea în comun a diferitor epoci istorice într-un cadru de interpretare comun și sub același semn ideologic, disoluția discursului eroic care a existat în perioada comunistă a introdus noi repere de interpretare a trecutului. Accentul nu era atât pe triumf și victorie, cât pe greutăți, suferință și afirmarea demnității naționale. În același timp, acestea oferă posibilitatea de redescoperire a naționalismului în context postcomunist – atât ca impuls de distanțare de viziunile naționaliste ale regimului comunist, cât și ca încercare de reactualizare a imaginilor și a discursului care au caracterizat preponderent anii 1930-1940.

Având rolul de a „etala și constitui" politica față de națiune[39], monumentele noi ilustrează tendințele în interpretarea trecutului după schimbările politice. Reprezentând teritorii de coabitare și schimb simbolic dintre trecut și prezent, ele reprezintă mijloace de reconstituire și „domesticire" a istoriei și de interpretare a acesteia prin prisma sensurilor și sarcinilor lumii contemporane. Astfel, odată cu funcția lor specifică de a exprima „monumental" un fragment con-

[39] K. Verdery, *National Ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania*, University of California Press: Berkeley, 1991, p. 243.

cret de timp[40], ele servesc realizării politicilor de identitate națională, de „memorie a învățării" și de „rememorare a identității"[41]. Reînviind tărâmuri ale memoriei umbrite anterior sau scurtând distanța de la evenimentele din trecutul îndepărtat, monumentele și comemorările celor căzuți în războaie, ale eroilor luptei de eliberare națională etc. sunt de asemenea ghidate de încercările de a recupera legăturile simbolice dizolvate ale unității naționale și de a găsi un numitor comun în resursele experiențelor comune.

Cu toate acestea, ar fi o greșeală să se considere acest liant dintre obiectele memoriale și identitatea colectivă (națională, regională etc.) ca fiind un proces unidimensional care se supune doar unei politici unificate. În contextul pluralizării memoriei și al noilor abordări ale trecutului după 1989, multe monumente au făcut obiectul luptelor simbolice de negociere a semnificațiilor istoriei, astfel reprezentând obiecte materiale care sunt polivalente prin caracterul și funcția lor. Practic, situația lor nu era pusă în termenii relației dintre istorie și prezent, ci mai degrabă dintre Istorie și istoriile multiple, dintre lucrurile de memorat și cele de uitat, dintre interpretările verbale și „contururile tăcerii"[42]. Ca rezultat – cu toate că oferă teren rodnic pentru studierea relațiilor dintre memoria socială și istorie și pentru aplicarea perspectivelor antropologice în studierea trecutului – monumentele (chiar și cele dedicate istoriei naționale) cu greu pot fi considerate expresii ale „memoriei colective" în sensul sugerat de Halbwachs sau alți teoricieni ai memoriei. Ele sunt mai degrabă obiecte care permit investigarea a ceea ce J. Olick și J. Robins numesc „sociologia istorică a practicilor ce țin de memorie"[43] și, astfel, au un loc important în studierea urmelor lăsate de experiența comunistă în practica noastră din prezent.

---

[40] Vezi Herzfeld, M., *A Place in History: Social and Monumental Time in a Cretan Town*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1991.

[41] Vezi Todorova, M., „Introduction: Learning Memory, Remembering Identity". In: Todorova, M., ed., *Balkan Identities, Nation and Memory*. New York: New York University Press, 2004, p. 1-24.

[42] Vezi Deyanova, L., *Ochetaniya na mylchanieto: istoricheska sotsiologiya na kolektivnata pamet*, Sofia, 2009.

[43] Vezi Olick, J. K. and Robbins, J., „Social Memory Studies: from 'Collective Memory' to the Historical Sociology of Memory Practices", *Annual Review of Sociology*, 24, 1998, p. 105-40.

Partea a II-a

Studierea regimului comunist în Moldova

Octavian ȚÎCU

REPUBLICA MOLDOVA

Născut în 1972. Istoric. Membru al Comisiei pentru Studierea și Aprecierea Regimului Totalitar Comunist din Republica Moldova. Lucrări publicate: monografia *Problema Basarabiei și relațiile sovieto-române în perioada interbelică (1919-1939)*, Chișinău, 2004; cca. 30 de articole, printre care: *Moldova between the Near Abroad policy of the Russian Federation and the Neighbourhood Policy of the European Union*, în Eurolimes, nr. 6, 2008, pp. 34-48; *Moldovenii ca „identitate imaginată" în perioada Imperiului Rus. Românii din afara granițelor țării*, Iași, Demiurg, 2007.

„Moldovenismul" sovietic și politicile identitare ale URSS în RASSM și RSSM (1924-1991)

Introducere

Moștenirea identitară a Uniunii Sovietice este una specială după felul în care a influențat evoluția statelor rezultate din dezintegrarea sa. Formarea națiunilor în statul sovietic s-a produs într-un context unic – în dorința de a depăși naționalismul și diferențele dintre naționalități, acesta a fondat de fapt instituții și a inițiat procese care au grăbit dezvoltarea unor naționalități conștiente, laice, mobilizabile din punct de vedere politic. Drept urmare, la momentul destrămării, Uniunea Sovietică era formată din 15 republici unionale cu pretenția de a fi state-națiune, angajate în procesul de construcție identitară.

Obținând independența în urma colapsului URSS, Republica Moldova este angrenată și ea în procesul de construcție identitară. Atunci când judecăm realitățile complexe din sfera problemei identitare din Republica Moldova, trebuie să avem în vedere că percepția ei ca „identitate imaginată", natura și forma construcției sale identitare în perioada postsovietică sunt puternic impregnate, dar nu numai și nici întru totul, de evoluțiile sale, reale sau imaginare, pe care le-a cunoscut în cadrul URSS. Or, politicile identitare din RSS Moldove-

nească au avut la bază „moldovenismul" de tip sovietic, o construcție ideologică și politică artificială[1].

„Moldovenismul" sovietic a fost o politică de stat în RASSM, RSSM și URSS, care a avut ca idee fixă cultivarea unei distinctivități politice, etnice, istorice, culturale și lingvistice între populația românească din RSS Moldovenească și cea din restul României.

Crearea RASSM, anexarea Basarabiei și formarea RSS Moldovenești au făcut ca teritoriul actual al Republicii Moldova să fie parte, peste jumătate de secol, din Uniunea Sovietică, primul stat din istorie întemeiat in baza unităților politice etnice, care, confruntat cu ascensiu-

---

[1] Pentru istoriografia problemei privind identitatea românească a moldovenilor a se vedea: P. Parasca, *Moldovlahica. Studii*, Chișinău, Cartidact, 2009; Ion Eremia, *Românismul moldovenilor în opera istorică a lui D. Cantemir*, în *Destin românesc*, nr. 3, 1994; I. Scurtu (ed.), *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1998*, București, Semne, 1998; I. Constantin, *Basarabia sub ocupație sovietică, de la Stalin la Gorbaciov*, București, Fiat Lux, 1994; M. Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Chișinău, ARC, 1996; V. Beșleagă, „Conștiința națională sub regimul comunist totalitar (RSSM, 1953-1963)", în *Destin românesc*, nr. 1, 1996; Gh. E. Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului"*, Chișinău, Civitas, 2009; Gh. Negru, *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească,* Chișinău, Prut Internațional, 2000; M. Gribincea, *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică*, Cluj-Napoca, Dacia, 1995; E. Șișcanu, *Basarabia sub regimul bolșevic (1940-1952),* Chișinău, Adrian, 1994; I. Șișcanu, *Destărănirea bolșevică în Basarabia*, Chișinău, Adrian, 1994; N. Arnăutu, *Douze invasions russes en Roumanie*, Buenos Aires, *Cuget românesc*, 1956; G. Ciorănescu (ed.), *Aspects des relations russo-roumaines*, Paris, Minard, 1967; M. Bruhis, *Rusia, România și Basarabia*, Chișinău, Universitas, 1992; M. Manoliu-Manea (ed.), *The Tragic Plight of a Border Area: Bessarabia and Bukovina*, Los Angeles, Humboldt University Press, 1983 etc.

Referitor la paradigma „primordialistă" („perenialistă") și „constructivistă" („modernistă") privind chestiunea identitară în Republica Moldova, a se vedea: I. Caşu, *„Politica națională" în Moldova Sovietică, 1944-1989*, Chișinău, Cartdidact, 2000; Ch. King, *The Moldovans*, Stanford, Hoover Institution Press, 2000; I. Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812-2002,* Chișinău, Cartier, 2002; O. Țîcu, „How to Make a `Nation`: Reflections on the Moldovan Nation-Building Policies during the Soviet Union (1944-1989)", în *Transylvanian Review*, vol. XVII, nr. 4, winter 2008, p. 130-153.

Un curent „moldovenist", care neagă identitatea românească a moldovenilor, pornește din perioada interbelică prin lucrările lui C. Rakovski, B. Dembo, L. Alecsandri, capătă consistență după 1944 atât în URSS (N. Derjavin, M. Serghievski, A. Borșci, B. Serebrenikov, A. Udalțov, L. Cerepnin ș.a.), cât și în RSS Moldovenească (I. Ceban, A. Grecul, N. Narțov, N. Mohov, A. Lazarev, V. Țaranov, A. Surilov, B. Kolker, I. Grosul, I. Kopanski, V. Levit, S. Afteniuk, S. Brîseakin, A. Repida, D. Ursul ș.a.), pentru ca să genereze susținători și în perioada postsovietică: V. Stati, V. Stepaniuc ș.a.

nea naționalismului în interiorul său, a promovat sistematic conștiința națională a naționalităților și a creat pentru multe din ele forme naționale specifice statului-națiune[2]. Logica și conținutul acestei politici, denumită convențional „acțiune afirmativă sovietică", au fost axate pe patru elemente naționale: delimitarea teritoriilor naționale; indigenizarea lingvistică, constituirea și promovarea elitelor native; susținerea culturii naționale și promovarea unui federalism panunional.

Deși se atestă multiple similitudini în implementarea politicii naționale sovietice în teritoriile neruse ale URSS, există totuși diferențe substanțiale, de nuanță, între promovarea acesteia printre naționalitățile neruse în perioada interbelică și în cea postbelică, în republicile baltice, Ucraina de Vest, Belorusia de Vest și RSS Moldovenească. Deoarece aceste teritorii au cunoscut anterior forme de independență și de construcție națională diferită, care le-a întărit sensul identității, în cazul lor a fost vorba de o politică națională inversată a Uniunii Sovietice. Aici s-a promovat din capul locului mai curând o politică de distrugere decât de construcție, așa cum a fost, spre exemplu, cazul republicilor sovietice în anii '20, după care politicile de indigenizare au fost axate mai curând asupra „suveranității" decât asupra „modelării" identitare.

Cazul RSS Moldovenești a fost diferit de modelul vestic promovat de Uniunea Sovietică, în sensul că statul sovietic a urmărit aici edificarea unei „națiuni" aparte, care niciodată nu s-a perceput ca națiune, decât, cel mult, într-un sens de corp regional în cadrul Imperiului Rus. Din perspectiva acestei constatări, putem spune că situația RSS Moldovenești a fost mai mult similară cazului republicilor sovietice din Asia Centrală de la începutul anilor '20[3] și diferită de cea a repu-

---

[2] Asupra politicii sovietice de construcție identitară a se vedea: Terry Martin, *The Affirmative Action Empire*, New York, Cornell University Press, 2001, Ronald G. Suny, *The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution and the Collapse of the Soviet Union*, Stanford, Stanford University Press, 1993, dar și Yuri Slezkine, „The USSR as a Communal Apartment, or How a Socialist State promoted Ethnic Particularism", în *Slavic Review*, nr. 2 (Summer 1994), p. 414-452.

[3] Asupra politicilor sovietice de construcție a națiunilor din neant în Asia Centrală a se vedea Shrin Akiner, „Melting Pot, Salad Bowl – Cauldron? Manipulation and Mobilization of Ethnic and Religious Identities in Central Asia", în *Ethnic and Racial Studies*, vol. 20 (2), 1997, p. 362-98; de asemenea Richard Pipes, *The Formation of the Soviet Union*, Cambridge, Harvard University Press, 1964.

blicilor din Vestul URSS, care aveau un sens al identității puternic definit. Cu alte cuvinte, ingredientele politicii de construcție a națiunilor cum ar fi delimitarea teritoriilor, indigenizarea lingvistică, forjarea elitelor naționale sau politicile culturale au fost promovate în RSSM pentru a accentua „primordialismul" moldovenesc și diferențierea acestuia față de cel românesc. Mai mult decât atât, nicăieri în Uniunea Sovietică, procesul de deznaționalizare nu a avut un caracter atât de suprapus ca în RSSM: pe de o parte, cultivarea unui „moldovenism" distinct de românism și, pe de alta, deznaționalizarea și rusificarea chiar și a acestui „moldovenism" de-a lungul întregii perioade sovietice. Acest proces a fost unul atât „constructiv", în termenii „pozitivi" ai „acțiunii afirmative", cât și distructiv, în sensul liniei „dure" a politicilor naționale sovietice, asociate cu teroarea și represiunile ca instrumente de deznaționalizare, antiromânismul, colectivizarea și industrializarea, rusificarea și sovietizarea.

În acest caz, folosind modelul lui George Schopflin[4], vorbim despre republicile baltice, spre exemplu, ca despre societăți tradiționale care, în ciuda experiențelor sovietice, au putut să conserve ceea ce au moștenit din trecut, în timp ce RSS Moldovenească a fost o entitate formată de Uniunea Sovietică, care datorează politicilor sovietice de construcție a națiunilor forma sa fizică, statutul politic și identitatea etnoculturală.

1. „Moldovenismul" sovietic ca expresie a teoretizării staliniste

„Națiunea este o comunitate stabilă, evoluată istoric, bazată pe o limbă comună, teritoriu, viață economică și stare psihologică manifestate într-o comunitate a culturii."[5] Această definiție dată de I. Stalin națiunilor a constituit fundamentul pe care s-a așezat „modelarea" identităților naționale sovietice, iar concepția sovietică a națiunii a fost bazată ferm pe legătura stalinistă dintre naționalitate și teritoriul său. Însușindu-și conceptul stalinist al națiunii, autoritățile sovietice au promovat ideea de națiune fixată într-un anumit

[4] *Developments in East European Politics,* London, Macmillan Press, 1993, p. 28-30.
[5] И. Сталин, *Марксизм и национальный вопрос*, Москва: Политиздат, 1950, p. 51.

teritoriu, iar grupurilor etnice majore li s-au acceptat oficial teritorii recunoscute și organizate într-o ierarhie administrativă cu stratificare etnică, în care cele cincisprezece republici sovietice unionale reprezentau nivelul superior al statalității, accesibil unei naționalități sovietice[6]. Urmând această logică, putem afirma cu certitudine că „moldovenismul" sovietic a fost conceput în cabinetele puterii de la Harkov (capitala Ucrainei sovietice până în 1933) și Moscova, iar „etnogeneza" sa a fost asistată nemijlocit de I. Stalin, care, în anul 1924, a dispus formarea RASS Moldovenești.

2. *„Moldovenismul" sovietic ca expresie a „revoluției mondiale"*

Formarea RASSM, într-o zonă care nu întrunea condițiile necesare delimitării unei entități „moldovenești", a fost o acțiune bazată exclusiv pe raționamente politice și expansioniste. Unul dintre aceste raționamente era perspectiva globalistă a Cominternului, care avea nevoie de instrumentarul potrivit pentru extinderea spațiului pretinsei revoluții mondiale[7]. Or, chiar dacă cercetările asupra naționalităților sovietice susțin că, în general, principiul piedmontist nu a fost o motivație majoră pentru politicile sovietice de construcție a națiunilor, unii cercetători acceptă ideea că, într-un caz excepțional – cel al RASS Moldovenești, acest principiu a fost principalul raționament al edificării unei republici sovietice[8]. Dat fiind că Uniunea Sovietică n-a acceptat unirea Basarabiei cu România, Moscova a exercitat o presiune enormă asupra statului român atât prin organizarea și finanțarea unor acțiuni subversive în această provincie românească, cât și prin speculare problemei basarabene pe arena internațională. Formarea în 1924

---

[6] 53 de popoare ale URSS aveau unități administrative purtând propriul nume: 15 republici sovietice, 20 de republici sovietice autonome, 8 regiuni autonome, 10 districte autonome, Walker Connor, „Soviet Policies Toward the non-Russian Peoples in Theoretic and Historic Perspective", in Alexander J. Motyl (ed.), *The Post-Soviet Nations: Perspectives on the Demise of the USSR* (New York: Colombia University Press, 1992), p. 33-35.

[7] Gh.E. Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului"*, Chișinău, Civitas, 2009, p. 27.

[8] Terry Martin, *The Affirmative Action Empire*, New York, Cornell University Press, 2001, p. 9, 274.

a RASS Moldovenești în cadrul RSS Ucrainene avea la bază intenția de a crea „propriul nostru Piedmont", conform declarației lui V. Zatonsky, membru al Comitetului Central al PC(b) din Ucraina[9].

În ciuda dimensiunilor reduse și a caracterului etnic moldovenesc confuz[10], nou-formata republică sovietică autonomă reprezenta un instrument politic și propagandistic multifuncțional în mâinile autorităților sovietice:

1. pentru a accentua diferențele în soluționarea problemei naționale de pe cele două maluri ale Nistrului și între cele două sisteme politice – capitalist și comunist, evident în favoarea celui sovietic;
2. pentru a păstra deschisă problema Basarabiei până la anexarea ei, o idee fixă a Moscovei de-a lungul perioadei interbelice, iar prin asta de a crea presiuni constante asupra statului român;
3. în eventualitatea unor schimbări internaționale majore, de a folosi RASSM ca un cap de pod spre Balcani[11].

3. „Moldovenismul" sovietic ca expresie a dimensiunii imperiale a regimului comunist

În urma tranzacției sovieto-naziste din 23 august 1939, trupele sovietice au anexat la 28 iunie 1940 Basarabia, Nordul Bucovinei și ținutul Herța, iar la 2 august 1940, la Moscova, a fost formată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească[12], unind bucăți din teritoriile amputate ale Basarabiei și cele ale fostei RASS Moldovenești. Trei județe ale Basarabiei (Cetatea Albă, Ismail și Hotin) au fost anexate Ucrainei Sovietice în schimbul câtorva raioane ale RASS Moldovenești[13].

---

[9] *Ibidem*, p. 274.

[10] Moldovenii reprezentau 31,6% din populația RASS Moldovenești, în timp ce ucrainenii – 49,6%, *Всесоюзная перепись населения (1926),* Том 4, Москва, Госстатиздат, 1928, p. 24.

[11] Gh.E. Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului"*, Chișinău, Civitas, 2009, p. 28.

[12] A. Repida, *Formarea RSS Moldovenești,* Chișinău, Cartea Moldovenească, 1977, p. 246-247.

[13] Doar șase din cele 13 raioane ale RASS Moldovenești au fost anexate la RSS Moldovenească, *Седьмая сессия Верховного Совета СССР. 1-7 августа 1940 года. Стенографический отчет*, Москва, Госстатиздат (1940), p. 183.

Sovieticii nu au urmat o logică istorică sau culturală la formarea noii republici, ci doar considerente strategice, imperiale. În afară de ideea de a distruge integritatea istorică a Basarabiei, pentru a pune în dificultate o eventuală rupere a acestui teritoriu de la imperiul sovietic, strategiile Moscovei au urmărit securizarea accesului statului sovietic la Dunăre (prin intermediul unei republici slave de încredere) și transformarea RSS Moldovenești într-o entitate politico-geografică fără acces la oceanul planetar. La formularea acestei politici nu putem nega rolul și presiunea exercitată de oficialitățile comuniste ucrainene atât în termenii ultimatumului sovietic privind Basarabia[14], cât și ai principiului piedmontist[15].

Uniunea Sovietică a creat astfel pentru „moldoveni" ceea ce Ronald G. Suny a arătat și în cazul altor republici sovietice: o „națiune teritorială" cu propriul său aparat de stat și elite conducătoare, având simbolurile unui stat suveran, cu drapel și stemă, deși fără suveranitate reală sau drept de expresie politică[16]. Din această perspectivă, „comunitatea imaginată" a moldovenilor a căpătat o formă fizică și politică, îmbrăcând uniformă sovietică.

4. „Moldovenismul" sovietic ca rezultat al „acțiunii afirmative" a URSS

„Moldovenismul" a fost rezultatul politicii sovietice de „indigenizare", cu un impact deosebit asupra politicilor lingvistice, elitare și culturale din RSSM. Inițiată de V. Lenin și susținută de I. Stalin, și niciodată respinsă oficial până la sfârșitul Uniunii Sovietice, această politică a contribuit la „modelarea" naționalităților sovietice, inclusiv

---

[14] În termenii ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, Basarabia era pretinsă de la România în baza caracterului ucrainean majoritar al provinciei, *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele sale pentru Basarabia*, Chișinău, Universitas, 1992, p. 17-18.

[15] N.S. Hrușciov a propus Comitetului Central al PCUS ca noua RSS Moldovenească să fie formată prin unificarea „**doar a populației moldovenești**", și nu prin cuplarea teritoriului Basarabiei cu cel al RASS Moldovenești, *Aspects des relations russo-roumaines. Retrospectives et orientations*, Paris: Minard, 1967, p. 163; А.М. Лазарев, *Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1974, p. 524.

[16] R.G. Suny, *The Revenge of the Past,* p. 111-112.

a celei „moldovenești", prin susținerea limbilor native, crearea intelectualității și elitelor politice naționale și instituționalizarea oficială a etnicității în aparatul de stat.

Politici lingvistice. Dintre toate criteriile folosite de I. Stalin în definiția sa clasică a națiunii, problema limbii a fost una crucială atât în termenii politicilor de construcție națională/identitară sovietice, cât și în cei ai ideologiei comuniste totalitate. În primul sens, așa cum spunea Stalin, „o minoritate este nemulțumită nu din cauza că nu există o unitate națională, ci din cauza că nu are dreptul să folosească limba nativă. Permiteți acesteia să-și folosească limba și nemulțumirile vor dispărea de la sine"[17] Apoi Stalin menționa expres că limbile native vor ajuta ca ideologia sovietică să fie mai bine înțeleasă de naționalitățile neruse, în timp ce elitele native, fiind apropiate de modul de viață și tradițiile populației locale, vor ajuta conducerea sovietică să compară drept una indigenă, și nu una rusă, imperială, impusă din exterior[18].

Discuțiile pe marginea limbii „moldovenești" au început cu puțin înaintea formării RASS Moldovenești[19]. Scopul propus era crearea din niște dialecte locale a unei limbi „literare" moldovenești, distinctă de limba română, și cultivarea unei identități naționale moldovenești, distinctă de cea română[20].

Logica creării limbii „moldovenești" în cadrul RASS Moldovenești subscria sensului general al principului piedmontist, adică folosirea legăturilor etnice transfrontaliere pentru a influența politicile României, servind în același timp și scopurilor de lungă durată privind proiectarea identității „moldovenești", așa cum a arătat politica sovietică de după 1940, și asupra Basarabiei anexate. După crearea RSS Moldovenești în 1940 și în mod special după 1944, modelarea limbii „moldovenești sovietice" s-a bazat pe experiențele lingvistice din perioada RASSM.

---

[17] И. Сталин, *Марксизм и национальный вопрос*, Москва: Политиздат, 1950, p. 163.
[18] *Ibidem*, p. 62.
[19] Ch. King, *The Moldovans*, Stanford, Hoover Institution Press, 2000, p. 64.
[20] Asupra politicilor identitare și lingvistice în RASS Moldovenească a se vedea E. Negru, *Politica etnoculturală în RASSM (1924-1940)*, Chișinău, Prut Internațional, 2003.

În intervalul scurt dintre 1940 și 1941, politicile sovietice dure față de limbă, elite și politicile culturale au anticipat și, în mare măsură, au facilitat „construcția" identității moldovenești în cadrul URSS după cel de-al Doilea Război Mondial. Cultivarea noii identități s-a realizat, fără îndoială, în jurul ideii de limbă distinctă, bazată prioritar pe dialectul „moldovenesc transnistrian" și excluzând normele literare ale limbii române. În 1941 și apoi în 1944, alfabetul latin a fost scos din uz și înlocuit cu cel chirilic, considerat de autoritățile sovietice mai adecvat pentru limba populației locale. În același timp, ideologia sovietică a menționat expres ideea că tranziția la alfabetul chirilic nu implică subordonarea față de cultura rusă, ci constituie cea mai acceptabilă și mai rațională formă de dezvoltare a culturii naționale, un gest de „prietenie față de poporul rus și o dovadă de unitate internaționalistă a poporului sovietic"[21].

În ciuda reabilitării parțiale a caracterului românesc al limbii „moldovenești" în anii '50[22], a republicării unor scrieri ale clasicilor literaturii române și introducerea acestei moșteniri culturale în programele școlare, scopul major al acestor acțiuni selective era să accentueze distinctivitatea „moldovenească" față de cea românească și să servească politicilor de construcție identitară diferențiată. Este adevărat că, pe termen lung, acceptarea acestui fapt a permis evitarea unei marginalizări definitive a limbii române în RSS Moldovenească.

„Modelarea" elitelor. Ca și în cazul politicilor lingvistice, formarea elitelor moldovenești a început în RASS Moldovenească. Chiar dacă „indigenizarea" aparatului de stat și de partid nu a avut un succes real în RASSM[23], promovarea acestui deziderat a fost extrem de

---

[21] I. Caşu, *„Politica națională" în Moldova Sovietică, 1944-1989*, Chișinău, Cartdidact, 2000, p. 46.

[22] Atât datorită eforturilor și opoziției intelectualilor din RSSM (E. Bucov, A. Lupan, V. Coroban, G. Bogaci, Comarnițchi) și lingviștilor sovietici (D. Mihalci, V. Șișmariov), cât și datorită contribuțiilor lingviștilor din străinătate, mai ales după declarația lui C. Tagliavini la Conferința Internațională de Lingvistică de la Florența din 1956 că unica diferență dintre limbile moldovenească și română este grafia chirilică; a se vedea în acest sens M. Bruhis, *One Step Back, Two Steps Forward: On the Language Policy of the Communist Party of the Soviet Union in the National Republics*, Boulder, Co., East European Monographs, 1982, p. 126.

[23] Ch. King, *The Moldovans*, p. 72-73.

utilă regimului comunist după formarea RSS Moldovenești. Anume aparatul de conducere verificat din RASSM, dar și din alte zone ale URSS, a fost transplantat în Basarabia pentru a promova politicile sovietice ale naționalității în RSS Moldovenească[24]. Aceste cadre au dominat practic întreaga perioadă sovietică viața publică din RSSM asemenea unei caste privilegiate, statut susținut și de nivelul scăzut al educației printre locuitorii nativi, de dominarea cadrelor ruse sau rusificate în majoritatea instituțiilor și de folosirea aproape universală a limbii ruse în republică[25].

Pozițiile-cheie în promovarea politicilor culturale erau deținute de oficiali numiți de la Moscova, în mod special ruși, ucraineni sau moldoveni din Transnistria. Spre exemplu, în ianuarie 1947, din cei 37 de conducători ai instituțiilor culturale din republică doar șase erau moldoveni din Basarabia[26]. Autoritățile sovietice, cu mici excepții, nu au avut niciodată încredere în elita culturală din Basarabia, care „nu scăpase de influența ideologiei burgheze și a cărei formare a fost influențată de simbolism și formalism". Concomitent cu acuzațiile care veneau din partea autorităților sovietice de la centru, intelectualii din Basarabia au avut de înfruntat critici privind afilierea la naționalismul „burghez român" din partea intelectualilor din Transnistria[27]. Dincolo de lupta pentru supremație în societate, aceste acuzații erau un semnal pentru intelectualii basarabeni de a se implica mai activ în procesul de susținere a regimului, în caz contrar riscând să fie marginalizați sau lichidați.

Unul din cele mai importante aspecte ale competiției dintre elite era existența și persistența „găurii din mijloc" în RSS Moldovenească,

---

[24] Din cei 10 prim-secretari ai CC ai PCM 5 erau născuți în Ucraina, 2 în Transnistria, 1 în Rusia și doar ultimii doi în Basarabia. Primul prim-secretar născut în Basarabia a fost numit în funcție abia în anul 1989, în contextul declanșării mișcării de eliberare națională (I. Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812-2002*, Chișinău, Cartier, 2002, p. 211).

[25] Mark R. Beissinger, „State Building in the Shadow of an Empire-State: The Soviet Legacy in Post-Soviet politics", in K. Dawisha and B. Parrott, *The End of Empire? The transformation of the USSR in Comparative Perspective* (New York: M.E. Sharpe, 1997), p. 165.

[26] I. Cașu, *„Politica națională" in Moldova Sovietică*, 2000, p. 47.

[27] *Ibidem*, p. 48.

adică absența unei elite tehnice și de funcționari autohtoni care ar fi asigurat un control indigen asupra republicii[28]. În urma raționalizării economice, desfășurată în RSSM de autoritățile unionale în perioada 1944-1989, se observă o divizare a inteligheției: pe de o parte, o elită culturală nativă (care, la rândul ei, era divizată în „moldoveni" și români), iar, pe de alta, o elită tehnică vorbitoare aproape exclusiv de limba rusă[29]. Acest fapt a afectat serios percepția de posesie a republicii, simțul de a fi „stăpâni" din partea populației locale și a influențat negativ dezvoltarea economiei și problema identitară în perioada postsovietică.

O cooptare reală a elitelor locale în RSSM a fost posibilă abia spre sfârșitul epocii lui L.I. Brejnev. Până atunci, spre exemplu, din cei 15 etnici moldoveni care au fost șefi de departamente în secretariatul Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei în perioada 1970-1980, doar cinci (33%) erau născuți în Basarabia, unde se afla concentrată 90% din populația nativă a republicii[30]. Restul erau oficiali originari din partea stângă a Nistrului, situație care în perioada sovietică a generat bine-cunoscuta expresie: „Dacă vrei să fii ministru, trebuie să fii de peste Nistru".

Născută în anii '40, această nouă generație a liderilor moldoveni de partid s-a impus la conducere abia în anii '80. Aceștia au avut acces la putere în urma promovării preferențiale a reprezentanților populației native după 1960, atunci când Partidul Comunist al Moldovei a încercat „indigenizarea" ierarhiei de partid. În consecință, către anul 1989 basarabenii dominau conducerea de partid, dacă pornim de la proporția acestora față de restul populației[31].

---

[28] La acest aspect a se vedea reflecțiile lui Terry Martin privind „gaura din mijloc" din Asia Mijlocie sovietică, Terry Martin, *The Affirmative Action Empire*, p. 179.

[29] În 1964, din numărul total al directorilor de întreprinderi industriale din RSS Moldovenească, nativii alcătuiau doar 2,3%, iar în 1980 ei alcătuiau 8,6%, în condițiile în care nativii alcătuiau aproximativ 64% din populație, V. Stavilă, „Evoluția componenței naționale a elitei politico-economice a RSSM", *Revista de istorie a Moldovei*, nr. 4, 1996, p. 39.

[30] Mark R. Beissinger, „Elites and Ethnic Identities in Soviet and Post-Soviet Politics", în Alexander J. Motyl (ed.), *The Post-Soviet Nations*, New York, Columbia University Press, 1992, p. 152.

[31] I. Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1812-2002,* Chișinău, Cartier, 2002, p. 210.

Potrivit formulei lui David D. Laitin privind încorporarea elitelor periferice în structurile sovietice de conducere[32], cazul RSS Moldovenești ar putea fi considerat cel al „modelului colonial", în care elitele native subalterne, sub supravegherea Moscovei, mediază între autoritățile centrale și populația republicii. După cum susține Laitin, modelul colonial oferă stimulente mari pentru nativii ambițioși de a adopta aspectele culturii sovietice: motivația de a învăța limba rusă era de a obține statutul de „mediatori" între conducerea sovietică de la centru și societatea moldovenească de la periferie. Prin această atitudine, elitele locale obțineau încrederea centrului pentru a putea avansa în structurile naționale sau panunionale[33].

Politicile culturale. Din cele patru elemente ale „indigenizării" – teritoriul național, limba națională, elitele naționale și cultura națională – elementul cultural a fost cel mai ambiguu, dar ca impact de durată, cel mai persistent în perioada postsovietică. Această ambiguitate a fost înainte de toate rezultatul faimoasei definiții staliniste a culturii ca națională în formă și socialistă în conținut[34]. În esență, controversa viza ce era național în formă și ce era socialist în conținut. Dat fiind că politicile sovietice au urmat dogmele staliniste în problema naționalităților, această controversă a persistat și în modalitatea de implementare a politicilor culturale. General acceptat este faptul că politica sovietică a naționalităților a fost extrem de inconsecventă: deși tindea spre „indigenizarea" și „înflorirea" naționalităților, totuși promova deziderateле ideologice ale „apropierii" și „contopirii"[35].

Cea de-a doua ambiguitate reprezenta ideea de cultură ca atare în percepția lui Stalin. În acest sens, așa cum deseori s-a menționat,

---

[32] David D. Laitin vorbește despre trei modele de încorporare a elitelor periferice în cadrul URSS: modelul elitelor favorizate, adică al încorporării în termeni egali cu rușii (cazul Ucrainei); modelul integralist, unde nativii au fost capabili să-și controleze și să-și conducă propria republică (cazul Țărilor Baltice); modelul colonial, în care nativii mediau între autoritățile ruse și populația nativă (statele Asiei Mijlocii). David D. Laitin, *Identity in Formation*, Ithaca, London, Cornell University Press, 1998, p. 59.

[33] *Ibidem*, p. 70-71.

[34] И. Сталин, *Марксизм и национальный вопрос*, p. 158, 194.

[35] Walker Connor, „Soviet Policies Toward the non-Russian Peoples in Theoretic and Historic Perspective", în Alexander J. Motyl (ed.), *The Post-Soviet Nations: Perspectives on the Demise of the USSR*, New York, Colombia University Press, 1992, p. 58.

traducerea adecvată a noțiunii staliniste de „cultură națională" ar fi „identitatea națională"[36]. Promovarea politicii sovietice a naționalităților în sfera „culturii naționale" a însemnat promovarea agresivă a identității naționale concomitent cu dezrădăcinarea crezurilor naționale distincte și a practicilor sociale uzuale. Cu alte cuvinte, politica sovietică a promovat sistemic și sistematic identitățile naționale nu numai prin oferirea teritoriilor naționale, în frunte cu elitele naționale, dar și printr-o promovare într-o manieră agresivă a simbolurilor identității naționale: folclorul și portul național, bucătăria națională, muzeele, teatrul și opera națională, cinematograful, poeții, evenimentele istorice și literatura[37].

Regimul permitea, într-adevăr, elitelor naționale să susțină elementele „primordialismului" etnic, dar în același timp urmărea să contracareze drastic mobilizarea acestuia într-o eventuală confruntare cu puterea sovietică. În acest sens, „primordialismul" în context sovietic putea accepta folosirea „propriilor" limbi atât timp, cât etniile neruse nu formulau cerințe politice față de metropolă în baza principiului național[38].

Ceea ce Tom Nairn a numit „rezervație culturală" (cultură etnolingvistică fără naționalism politic ca unică manifestare a naționalismului „sănătos" în variantă sovietică[39]) a fost instaurat și în RSS Moldovenească. Totuși, „primordialismul" sovietic nu a fost promovat pentru prevenirea într-o anumită formă a naționalismului „moldovenesc", ci, din contra, pentru a-l justifica și a-l proteja împotriva unor eventuale pretenții din partea României. Regimul sovietic și-a rezervat întreaga putere de decizie asupra faptului care erau expresiile „patriotice" permise „moldovenismului" și ce era „naționalism periculos", iar limitele dintre aceste expresii au fluctuat continuu în perioada sovietică.

---

[36] Terry Martin, *The Affirmative Action Empire*, p. 193.

[37] *Ibidem*, p. 13.

[38] Philip G. Roeder, „Soviet Federalism and Ethnic Mobilization", în *World Politics,* nr. 43, 1991, p. 196-232.

[39] Tom Nairn, „Beyond Big Brother", în *New Statesman and Society,* nr. 3 (105), (June 15, 1990), p. 31.

Misiunea de a supraveghea ce era expresie „patriotică" și ce era „naționalism periculos" i-a revenit în mare parte lui Ivan I. Bodiul, prim-secretar al Partidului Comunist din RSS Moldovenească în perioada 1961-1980. Numirea lui Bodiul trebuia să tempereze apariția unui naționalism cultural în ascensiune în anii '50, să dea curs, aparent, după cum s-a văzut ulterior, cerințelor repetate ale moldovenilor de a avea un lider național, aceasta fiind și tendința centrului de a promova liderii naționali în perioada târzie a lui Nikita Hrușciov. Perioada lui I.I. Bodiul este, în general, asociată cu instituționalizarea „moldovenismului" de tip sovietic atât în sens politic, ideologic, cât și cultural[40].

Ideologii timpului au încercat să ancoreze „moldovenismul" sovietic într-un set de simboluri naționale moldovenești inventate. „Naționalul moldovenesc oficial" era promovat prin ritualuri de celebrare a unor tradiții noi sovietice, comemorarea unor eroi ai trecutului „revoluționar", strict selectați de regim. Unele personalități din istoria cenzurată a Moldovei istorice au fost incluse în discursul narativ oficial, iar altele au fost excluse. Cazul lui Ștefan cel Mare este cel mai ilustrativ în acest sens. Ștefan cel Mare – figură emblematică a istoriei poporului român – a fost acceptat în perioada sovietică ca simbol, pretins, în exclusivitate, al identității moldovenești, înscriindu-se în logica „primordialismului" sovietic moldovenesc, cultivat asiduu de autoritățile sovietice. Ca o constatare ironică, în perioada postsovietică constructorii „națiunii" moldovenești propagă de asemenea imaginea lui Ștefan cel Mare și Sfânt ca simbol al noii statalități moldovenești și al identității etnice[41].

---

[40] În acest sens fiind atestat un moment ilar, când în intenția de a demonstra existența limbii moldovenești, în decembrie 1976, în timpul unei vizite la București, Bodiul a inclus în delegația sa un translator pentru limba română. K.H. Rogers, „Moldavian, Romanian and the Question of a National Language", în M. Manoliu-Manea (ed.), *The Tragic Plight of a Border Area: Bessarabia and Bukovina*, Los Angeles, Humbold University Press, 1983, p. 167-174.

[41] Lucian Boia, *Miturile comunismului românesc*, București, Editura Universității București, 1995, p. 159-160.

5. „Moldovenismul" sovietic ca rezultat al terorii și represiunilor comuniste

Regimul comunist a arătat chiar de la începuturile RSSM că teroarea este instrumentul cel mai adecvat și mai eficient pentru formarea „poporului moldovenesc", enunțând că: „până la lichidarea elementelor străine de clasă, națiunea moldovenească nu era consolidată din interior"[42]. În consecință, în Basarabia, la fel ca în restul teritoriilor anexate de URSS în ajunul și după cel de-al Doilea Război Mondial, au fost promovate cele mai dure și mai represive politici de deznaționalizare și de eliminare a elementelor considerate a fi nesigure atât în termenii acțiunii afirmative, cât și din perspectiva securității statului sovietic la frontiera sa occidentală[43].

În perioada postbelică, Uniunea Sovietică a continuat politica începută în 1940-1941, iar suprimarea „dușmanilor de clasă" și foametea[44], urmate de deportări și de campania de colectivizare, au lovit puternic în populația RSSM[45]. Conducerea republicii a fost din start alocată elementelor sosite odată cu armatele sovietice[46]. Spre exemplu, la 1 iunie 1944, nomenclatura aparatului de partid număra 973 de membri, din care moldoveni – 24 (7 %); ruși – 222 (68 %); ucraineni – 45 (13 %); alte naționalități – 33 (12 %). La 1 ianuarie 1947, nomenclatura aparatului de partid număra 2 085 de membri, din care moldoveni – 285 (13,7 %); ruși – 1 143 (54,7 %); ucraineni – 449 (21,5 %); evrei – 118 (5,6 %); alte naționalități – 90 (4,5 %)[47].

---

[42] I. Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei,* p. 177.

[43] Operațiunile de „extragere a elementelor antisovietice și contrarevoluționare" din noile teritorii anexate, adică din Basarabia, Țările Baltice, Ucraina de Vest și Belorusia de Vest, au fost fixate de către autoritățile sovietice pentru noaptea de 13-14 iunie 1941. Igor Cașu estimează numărul total al celor afectați de politicile sovietice (arestări, deportări și execuții) în perioada 28 iunie 1940 – 22 iunie 1941 la circa 86 604 persoane, I. Cașu, *„Politica națională" în Moldova Sovietică,* p. 32.

[44] 216 000 de persoane au murit în RSSM în perioada 1946-1947 în urma foametei, Mihai Gribincea, *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică, 1944-1950*, Cluj-Napoca, Dacia, 1995, p. 64.

[45] 30 050 de persoane au fost deportate în Siberia în noaptea de 5-6 iulie 1949, Ion Șișcanu, *Desțărănirea bolșevică în Basarabia*, Chișinău, Adrian, 1994, p. 100-101.

[46] AOSPRM, fond 51, inventar 2, dosar 36, ff. 46-47.

[47] AOSPRM, fond 51, inventar 4, dosar 66, f. 40.

Adeseori promovarea elementelor autohtone în funcții era contracarată prin acțiuni inverse, iar „creșterea și înaintarea cadrelor naționale locale" erau privite ca o „campanie dăunătoare și pripită"[48], pasibilă de sancțiuni și condamnare.

Teroarea primilor ani de ocupație sovietică a redus la tăcere elementele contestatare, implantând o frică profundă și copleșitoare în conștiința populației din Basarabia. Basarabenii au încercat să se resemneze în fața situației create după 1944, acceptând tacit „moldovenizarea" ca expresie a „liniei juste" promovate de partid și de stat[49] și preferând, nu puțini dintre ei, să păstreze în sinea lor atașamentul față de valorile naționale românești.

6. *Antiromânismul ca element indispensabil al „moldovenismului" sovietic*

Antiromânismul a constituit un atribut indispensabil al deznaționalizării și „moldovenizării". Cu rădăcini profunde în propaganda sovietică a perioadei interbelice, antiromânismul sovietic a avut multiple manifestări. Aici se includ: promovarea agresivă a imaginii negative a României prin inocularea ideii că, în anul 1918, Basarabia a fost „anexată" de România „burghezo-moșierească", care a „exploatat-o" ca o „colonie" timp de 22 de ani; ridicarea antiromânismului la nivelul politicii oficiale în RSSM prin persecutarea și condamnarea „naționaliștilor moldo-români", prin combaterea influențelor „burgheze" românești asupra tuturor aspectelor vieții politice, sociale și culturale, prin ștergerea oricărei memorii față de experiența național-statală anterioară, prin contracararea oricăror încercări de raportare la cultura și istoria română, prin impunerea unei educații istorice contrafăcute, prin stabilirea unei adevărate „cortine de fier" pe Prut, cu scopul de a izola Basarabia de restul teritoriului românesc după cel de-al Doilea Război Mondial.

Identitatea „moldovenească" era construită în special prin contrast cu identitatea română, considerată „periculoasă" și care era asociată de obicei (dacă nu exclusiv) cu fascismul, iar la un moment dat – și cu sărăcia.

---

[48] AOSPRM, fond 51, inventar 12, dosar 21, f. 332.

[49] I. Caşu, *„Politica națională" în Moldova Sovietică,* p. 156.

Promovat constant prin propaganda sovietică și inoculat de autoritățile comuniste locale și centrale prin politicile educaționale și sociale, antiromânismul a generat, în cele din urmă, un sentiment de prudență din partea unor segmente ale populației românești din RSSM față de propria lor identitate, un anume negativism față de istoria și cultura românească, care s-au perpetuat în timp, generând o senzație de distinctivitate falsă între locuitorii de pe cele două maluri ale râului Prut[50].

7. „Moldovenismul" sovietic ca rezultat al rusificării și sovietizării

În vidul format în urma anihilării fizice, politice, economice, sociale, culturale și mentale a spiritualității române, regimul totalitar sovietic a generat o amplă operă de rusificare și sovietizare, care au avut un rol formativ proeminent în elaborarea identității „moldovenești" și a loialității față de statalitatea sovietică.

Populației române din RSSM i-au fost impuse învățarea limbii ruse și raportarea la cultura rusă, pornind de la premisa că limba și cultura rusă serveau la unificarea și coeziunea Uniunii Sovietice, ofereau o deschidere către patrimoniul cultural universal. Rușii și tot ce era rus jucau un rol principal în URSS, iar istoria și cultura rusă au devenit parte a istoriei și culturii RSS Moldovenești.

Rezultatele recensământului din 1970 indică cifra de 33,8% de moldoveni ce locuiau pe teritoriul RSS Moldovenești și cunoșteau limba rusă (62,5% orășeni și 27,8% săteni), dar, în conformitate cu datele obținute în urma unei cercetări efectuate de Institutul de Etnografie al Academiei de Științe a Moldovei, populația urbană moldovenească, de la 18 ani în sus, ce poseda limba rusă ajungea la 94,0%. Din aceștia, 29,0% au afirmat că gândesc în limba rusă, iar 37,0% au declarat că, deși gândesc moldovenește, vorbesc cu ușurință rusește, în timp ce 22,0% vorbeau limba rusă cu anumite dificultăți și 7,0% vorbeau cu multă dificultate rusește[51].

---

[50] O. Țîcu, *How to Make a Nation: Reflections on the Moldovan Nation-Building Policies during the Soviet Union (1944-1989)*. In: „Transylvanian Review", vol. XVII, nr. 4, winter 2008, p. 145.

[51] Ю.В. Бромлей, И.С. Гурвич, Л.Н. Терентьева, К.В. Чистов, *Современные этнические процессы в СССР*, Москва, Наука, 1977, p. 306.

Deşi unii cercetători consideră că preluarea limbii ruse ca a doua limbă a fost în mare măsură determinată de considerente economice sau pragmatice, de avansare în scara ierarhică de partid sau de stat, iar considerentul etnic a jucat doar un rol secundar în determinarea acestei opţiuni[52], trebuie să admitem că acest fapt a avut ca efect de durată o alienare profundă a identităţii româneşti în RSSM.

Metoda sovietică de asimilare şi aculturaţie a românilor a fost eficientă datorită faptului că majoritatea populaţiei a fost supusă unui proces continuu de propagandă şi agitaţie, dar şi a beneficiat de un sistem de educaţie şi instruire bine pus la punct, scopul căruia era să furnizeze şi să inoculeze o imagine atractivă referitoare la istoria „poporului moldovenesc", limba „moldovenească" (cu grafie chirilică) etc. şi să genereze astfel o cultură sovietică „moldovenească".

Chiar dacă, potrivit statisticilor sovietice, satele moldoveneşti rămâneau în urma proceselor de culturalizare, toate aceste instrumente, împreună cu dezvoltarea mijloacelor de comunicare în masă, a reţelelor de transport, au făcut din ţăranul moldovean un mare „consumator" de (sub)cultură şi de surogat ideologic sovietic[53], dând naştere unui ataşament nu numai faţă de valorile panunionale sovietice, dar şi faţă de cele locale, identificate cu „moldovenismul", ca produs expres al „civilizaţiei" sovietice.

8. „Moldovenismul" sovietic ca produs al „modernizării" comuniste

Distorsionarea componenţei etnice a RSSM şi acceptarea „moldovenismului" sovietic de către o parte a populaţiei autohtone au fost şi un rezultat al politicii de „modernizare" sovietică. Colectivizarea agriculturii, prin care au trecut sute de mii de ţărani, a devastat tradiţiile patriarhale ale satului basarabean. Aproape simultan a urmat un proces rapid şi forţat de industrializare, care a provocat o puternică mobilitate socială şi geografică, soldată cu distrugerea mode-

---

[52] David D. Laitin, „Language Policy and the Language Russification of the Soviet Nationalities", în J. Azrael (ed.), *Soviet Nationality Policies and Practices*, New York, Praeger, 1978, p. 282-286.

[53] I. Fruntaşu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei,* p. 182.

lelor tradiționale de autoritate și practici culturale. Toate acestea au rezultat într-o urbanizare rapidă, migrație sporită și asimilare continuă a etnicilor români. Dacă în perioada Imperiului Rus satele mai rămâneau niște fortărețe ale tradițiilor locului, rezistente la politicile imperiale, regimul totalitar sovietic, prin însăși natura sa, le-a anihilat din acest punct de vedere.

La fel ca oriunde în Uniunea Sovietică, în orașe și la noile obiecte industriale din RSSM a apărut o nouă clasă muncitoare, extrasă din rândurile țărănimii, fără abilități industriale, străină față de tradițiile muncii în comun la întreprinderi, condusă de elite tehnice vorbitoare preponderent de limbă rusă[54].

„Modernizarea" sovietică a fost însoțită de încurajarea „colonizării" interne, pornind din alte părți ale URSS, în scopul amalgamării și modificării treptate a componenței etnice a populației locale. În 1970, numărul moldovenilor stabiliți în alte republici unionale a crescut sensibil în comparație cu anul 1959. Recensământul sovietic din 1970 arată că peste 390 de mii de moldoveni (14,8% din totalul populației) au fost nevoiți să plece din republică, iar 17% din ei au declarat limba rusă ca limbă nativă[55].

În anul 1989, românii alcătuiau 46,3% din populația urbană a RSS Moldovenești (comparativ cu 15,2% cât constituiau în 1897, conform ultimului recensământ din Imperiul Rus)[56]. În același timp, românii au continuat să domine mediul rural, reprezentând, în 1970, 78,2% din populația rurală a republicii, iar în 1980 – 80,3%[57]. Potrivit lui I. Livezeanu, în RSS Moldovenească urbanizarea n-a rezultat într-o rusificare sau o moldovenizare radicală, ci, mai curând, într-un echilibru dintre cele două, cu tot mai multă populație bilingvă, în special în orașe și orășele[58]. Dar, în același timp, este adevărat că afluxul de populație nativă în ariile urbane a adus un specific local anume, fă-

---

54 R.G. Suny, *The Revenge of the Past,* p. 107.

55 AOSPRM, fond 51, inventar 40, dosar 26, ff. 16-17.

56 I. Livezeanu, „Urbanization in a Low Key and Linguistic Change in Soviet Moldavia", Partea 1, în *Soviet Studies*, Vol. 33, nr. 3(July 1981), p. 329.

57 O. Țîcu, „How to Make a 'Nation', p. 144.

58 I. Livezeanu, „Urbanization in a Low Key and Linguistic Change in Soviet Moldavia", p. 328.

când orașele și orășelele mai „pământene", adică mai „moldovenești": „… orășenii care au venit de la sate au menținut în orașe același mers, aceeași vorbire, aceleași obiceiuri, întregul colorit al pământului natal… Satul a schimbat în profunzime vechiul Chișinău"[59].

Perioada totalitarismului sovietic a contribuit astfel la „modernizarea" „moldovenismului", dar, simptomatic, aceasta s-a realizat într-un stil sovietic, regimul comunist utilizând progresul tehnic pentru educarea maselor de moldoveni în spiritul ideologiei și culturii sovietice[60].

9. „Moldovenismul" ca produs al „ingineriei sociale" sovietice

Perioada comunistă atestă și un proces de conformare a populației native față de identitatea „moldovenească" de tip sovietic. Această conformare poate fi explicată prin câțiva factori. În primul rând, ea a fost o urmare a nevoii de supraviețuire și conviețuire cu autoritățile sovietice după 1944, dar și, nu rareori, de prosternare benevolă în fața acestora, populația autohtonă însușindu-și o atitudine de circumspecție și prudență față de circumstanțele timpului. Conformarea sa, bazată pe o experiență istorică îndelungată, nu a fost una surprinzătoare în perioada sovietică, la fel cum nu este surprinzătoare în Republica Moldova.

În al doilea rând, această conformare a fost rezultatul unei coabitări într-o societate în care limba puterii, a educației și a comunicării publice a fost prioritar limba rusă. Totodată, acesta a fost rezultatul coexistenței cu o minoritate vorbitoare de rusă, puternică și numeroasă și cu un statut social privilegiat.

În al treilea rând, acțiunea afirmativă sovietică în chestiunea naționalităților, cu politica sa antiromânească, de izolare a „moldovenilor" în raport cu România a dus în ultimă instanță la deformarea și marginalizarea limbii lor native. Mulți români din RSS Moldovenească vorbeau (și continuă să vorbească) o limbă română rudimen-

---

[59] O. Țîcu, *How to Make a Nation: Reflections on the Moldovan Nation-Building Policies during the Soviet Union (1944-1989)*. In: „Transylvanian Review", vol. XVII, nr. 4, winter 2008, p. 145.

[60] I. Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei,* p. 183.

tară[61], strecurând cuvinte din limba rusă, iar uneori chiar preferând cuvintele ruse atunci când întâmpină dificultăți în găsirea unui echivalent în limba română[62]. Drept urmare, nu puțini sunt moldovenii care pretind că această limbă prost vorbită ar reprezenta o limbă „moldovenească", distinctă de limba română.

În cele din urmă, procesul de conformare a fost rezultatul politicilor sovietice de „construcție" a identității „moldovenești", care au promovat o imagine pozitivă a moldovenilor. Mândria de a fi cunoscuți în întreaga Uniune Sovietică drept „o republică înfloritoare", „o livadă în floare"[63], mândria pentru vinurile celebre moldovenești sau pentru ansamblul de dans popular „Joc" a fost un ingredient important la făurirea acestei „identități". Sentimentul de a fi parte a unei supraputeri și cunoașterea unui standard de viață relativ bun, în contrast cu cel pe care România l-a avut în epoca comunistă, a creat un mit al superiorității „moldovenilor" față de români în perioada Uniunii Sovietice, menit să sublinieze distinctivitatea acestora.

10. Politicile identitare și crearea „Homo moldovanus sovieticus"

Parafrazându-l pe sociologul I. Levada, care a făcut un portret al „Homo sovieticus"[64], putem spune că „moldoveanul" ideal în varianta sovietică urma a fi un individ cu două fețe. Pe de o parte, el trebuia să fie un „om simplu sovietic", care era atomizat („este ca toți ceilalți"), deindividualizat, opus la tot ce este elitar și original, „transparent" (adică accesibil pentru un control de „sus"), modest (primitiv) în cerințe (reduse la necesitățile „raționale" de supraviețuire), făcut pentru totdeauna, impasibil la schimbări și ușor de condus

---

[61] Asupra modificării caracterului românesc al limbii „moldovenești" s-a lucrat asiduu în laboratoarele lingvistice sovietice atât din RASSM, cât și din RSSM (AOSPRM, fond 51, inventar 14, dosar 214, ff. 54-65).

[62] I. Caşu, *„Politica națională" în Moldova Sovietică*, p. 141.

[63] Sintagma „Moldova va deveni o republică-livadă" a fost lansată de Z.T. Serdiuk, prim-secretar al CC al PCM, publicată în ziarul *Izvestia* la 10 iulie 1959 (AOSPRM, fond 51, inventar 42, dosar 70, f. 71).

[64] Ю.А. Левада (ред.), *Простой советский человек. Опыт социального портрета на рубеже 90-х*, Москва, Мировой Океан, 1993, p. 8.

(de fapt, supus mecanismului primitiv de conducere). Dar, în același timp, „Homo moldovanus sovieticus" trebuia să fie de preferință un antiromân sau cel puțin refractar la tot ce e românesc, convins de faptul că este altceva decât „român", puțin educat, vorbitor de limbă „moldovenească" amestecată cu rusisme, predispus spre îndoctrinare, deznaționalizare, rusificare și sovietizare, preferând cu ușurință limba rusă ca mijloc de comunicare în alte circumstanțe decât cele legate de baștina sa, pătruns de un complex de inferioritate față de ruși sau de vorbitorii de limba rusă, complex compensat prin adularea și acceptarea formelor imperiale și culturale de sorginte sovietică, mândru de ideea apartenenței la marea „supraputere" sovietică (chiar dacă aceasta nu-i oferă niciun avantaj).

Într-o manieră deformată, aceste „calități" au continuat să se perpetueze în perioada postsovietică, dar de data aceasta generând alte complexe și îmbrăcând haina unui individ care este fixat axiomatic pe ideea apărării statalității Republicii Moldova împotriva „dușmanilor" săi „numeroși" interni și externi.

Concluzii

„Moldovenismul" sovietic a constituit esența, elementul central al politicilor totalitare sovietice în Republica Moldova. Spunem acest lucru în ideea de a arăta că, de fapt, „moldovenismul" sovietic a fost mai mult decât o politică de deznaționalizare a populației majoritare. Prin felul în care a fost promovat de la Moscova, iar ulterior de organele de partid de la Chișinău, „moldovenismul" trece ca un „fir roșu" prin toate aspectele vieții social-politice și economice a RSS Moldovenești. Or, acest fapt va face explicabilă, credem, vivacitatea și vitalitatea „moldovenismului" sovietic în perioada după obținerea independenței.

Cu toate încercările de a politiza formele anterioare de „moldovenism" istoric (în mod special de către adepții „moldovenismului" sovietic și postsovietic), nu există temei de a considera manifestările sale decât niște forme de denominare neutră, regională, a populației românești din Basarabia, fără a implica o notă de distinctivitate între „moldoveni" și români din punct de vedere politic, lingvistic sau identitar.

Începând cu anul 1924, când era creată RASS Moldovenească, regimul totalitar comunist a urmărit să toarne după tiparele sovietice

o „națiune moldovenească” teritorială, cu propriul său aparat de stat și elite conducătoare. Acest fapt a fost rezultatul unei interacțiuni între obiectivele politicii externe sovietice, anumite forme de identitate indigenă existentă și anumite aspirații ale elitelor politice și culturale locale, generate de sistemul sovietic[65].

Prin prisma celor constatate anterior, concluzionăm că între „moldoveni” și români nu există distinctivitate și deosebiri de natură să genereze o ruptură identitară iremediabilă, că aceste două denominări sunt două fețe ale unei monede și că este vorba de un rezultat al politicilor sovietice de „construcție” a distinctivității, care au creat din aderența la „moldovenism” un habit greu de dezrădăcinat. Consemnând acest fapt, considerăm adecvat Republicii Moldova un consens între cei atașați unei astfel de identități „moldovenești” și cei care se consideră români, consens care i-ar uni în sânul neamului românesc, sub auspiciile limbii și culturii românești, chiar dacă aflați, din punct de vedere politic, într-o unitate statală independentă.

Так встречаем в печати.	Эквиваленты во фран.языке.	Правильно по-молдавски.
адмирацие	admiration	мирэ
акчесибил	accessible	доступник
ачидент	accident	митыпларе(невороч-итэ)
агрикол	agricole	де господ.сэтеск
ануша(а)	annoncer	а вести, а шнтиця
антреманент	entrainement	тренировкэ
атенцие	attention	сашэ,остаре де сашэ, дуаре аминте
асесин	assassin	учигаш
апроксиматив	approximativement	апроапе
вичиос	vicieux	почит,грешит

[65] Ch. King, *The Moldovans*, p. 63.

Ion VARTA, Tatiana VARTA

REPUBLICA MOLDOVA

Ion Varta s-a născut în 1958. Politician. Istoric. A fost membru al Parlamentului Republicii Moldova. Este membru al Comisiei pentru Studierea Dictaturii Comuniste din Republica Moldova.

Tatiana Varta s-a născut în 1960. Cercetător științific la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

Lucrări: Ion Varta, Tatiana Varta, *Moldova și Țara Românească în timpul domniilor regulamentare. Documente inedite din arhivele din Federația Rusă, Ucraina și Republica Moldova*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2003; Ion Varta, Tatiana Varta, *Asasinările în masă din RASS Moldovenească în perioada Marii Terori (1937-1938)*, Chișinau, Editurile Arc și Cartdidact, 2010.

Marea Teroare din URSS și RSS Moldovenească (1937-1938)

Marea Teroare din anii 1937-1938 a constituit apogeul crimelor săvârșite de regimul bolșevic. Stalin inițiază o nouă rundă de teroare cumplită după ce opoziția reală și cea ipotetică din cadrul partidului au fost strivite, iar țărănimea – decimată prin „deschiaburire", colectivizare forțată și foamete organizată. Cei circa un milion de cetățeni sovietici eliberați în anul 1936 din lagărele de concentrare și din regiunile unde fuseseră deportați în special în perioada așa-numitei „deschiaburiri" au constituit contingentul-țintă al Marii Terori din anii 1937-1938. Stalin era conștient că această categorie de populație – „rămășiță a claselor exploatatoare" anihilate, dar care nu a fost distrusă până la capăt –, revenită la baștină, era capabilă să se coaguleze într-un nucleu al unei noi opoziții.

În astfel de circumstanțe, Stalin decide să facă o remaniere de cadre în conducerea NKVD. Într-o telegramă adresată Biroului Politic, la 25 septembrie 1936, el scria: „Noi considerăm că este absolut necesar și urgent de a-l numi pe tov. N. Ejov în funcția de comisar al poporului pentru afacerile interne. Iagoda s-a arătat a fi incapabil de a demasca blocul trotkist-zinovievist. În această afacere, OGPU este în întârziere cu patru ani. Toți responsabilii din cadrul partidului și reprezentanții

NKVD au remarcat acest lucru"[1]. Pe 30 septembrie 1936, Nikolai Ejov l-a înlocuit pe G. Iagoda în funcția de șef al NKVD.

Astfel, în calitate de executor al unui nou val de represiuni a fost identificat N. Ejov, un candidat ideal pentru realizarea celui mai macabru scenariu al lui Stalin: de exterminare a sute de mii de oameni.

N. Ejov l-a înlocuit în funcția de șef al NKVD pe G. Iagoda, acuzat la Plenara din februarie-martie 1937 a CC al PC(b) de incompetență în eliminarea din structurile NKVD a „birocraților degenerați, care au pierdut orice vigilență și agerime bolșevică în lupta cu dușmanul de clasă, care au făcut de rușine numele de cekist". Rezoluția plenarei respective prevedea, între altele, „continuarea și facilitarea reorganizării aparatului Comisariatului Poporului al Afacerilor Interne […] pentru a-l face cu adevărat combativ, capabil să asigure realizarea sarcinilor pe care i le încredințează partidul și guvernul sovietic […]". Rezoluția a constituit punctul de plecare al Marii Terori, care se va declanșa peste jumătate de an. În textul acestei rezoluții se mai menționa: „Plenara CC al PC(b) din toată Uniunea consideră că faptele scoase în evidență în procesul investigațiilor în dosarul centrului trotkist antisovietic și al adepților săi în teritoriu arată că în munca de demascare a acestor dușmani înveterați ai poporului NKVD a întârziat, cel puțin, cu patru ani"[2].

Cauza invocării unei asemenea tărăgănări în identificarea și anihilarea „dușmanilor poporului" din partea NKVD este mai mult decât evidentă. Această pretinsă „mare întârziere" îi permitea lui I. Stalin să ceară instituțiilor represive ale statului și noilor șefi ai acestora o eficiență maximă în lupta cu „elementele dușmănoase". Durata întârzierii de patru ani a fost aleasă în mod intenționat. Anii 1932-1933 au fost cei mai grei pentru regim. Colectivizarea agriculturii suferise un eșec cumplit, ceea ce a provocat o criză social-eco-

---

1 Michel Laran, Jean-Louis van Regemorter. *La Russie et l'ex-URSS de 1914 à nos jours.* Paris: Armand Colin, 1996, p. 115; Michel Heller, Alexandr Nekrich. *L'Utopie au pouvoir. Histoire de l'URSS de 1919 à nos jours.* Paris: Calmann-Lévy, 1982, p. 253.

2 Izvestiya TzK KPSS, 1989, nr. 9, p. 138; *Tragediya sovetskoi derevni. Kollektivizatziya i raskulachivanie. Dokumenty i materialy.* Moskva: ROSSPEN, 2004, vol. V (1937-1939), t. 1, 1937, p. 588.

nomică, însoțită și de o foamete de proporții în mai multe regiuni ale URSS, în special în Ucraina. De subnutriție au suferit, în mod cronic, și o bună parte din cetățenii din spațiul urban, acest fenomen având un impact negativ asupra productivității muncii din industrie. În cazul de față, pe post de țap ispășitor pentru toate eșecurile sale Stalin a ales vechea conducere a NKVD.

Plenara CC al PC(b) din iunie 1937 îi acordă lui N. Ejov împuterniciri excepționale pentru declanșarea Marii Terori. Cel de-al doilea mare proces politic din 1937 a servit ca avanpremieră pentru Ejov în calitatea sa de executor docil al ordinelor lui Stalin, având și un rol deosebit de important în instrumentarea dosarului.

La doar câteva luni de la declanșarea Marii Terori, conducerea partidului s-a arătat extrem de mulțumită de prestația șefului poliției secrete sovietice. Anastas Mikoian, în discursul său cu ocazia împlinirii a 20 de ani de la înființarea CEKA-GPU-NKVD, îi dădu lui Ejov o apreciere înaltă pentru activitatea sa în fruntea acestei organizații: „Tovarășul Ejov Nikolai Ivanovici, venind în NKVD, a fost în stare să îmbunătățească rapid starea lucrurilor în cadrul NKVD, să-l consolideze și să pună pe cea mai înaltă treaptă activitatea NKVD în cel mai scurt timp…".

Mecanismul Marii Terori

Ordinul nr. 00447 al NKVD, semnat de N. Ejov, confirmat de CC al PC(b)R la 31 iulie 1937, a constituit „legitimarea" celor mai mari crime din istoria comunismului de tip sovietic. Acest document este considerat de unii istorici ca fiind unul dintre cele mai monstruoase din istoria contemporană[3]. În doar un an și patru luni, în baza prevederilor acestui ordin, 668 305 de persoane au fost împușcate și alte 668 538 au fost trimise în Gulag[4]. Aceste crime abominabile ale regimului totalitar comunist au constituit apogeul atrocităților sale. Teroarea comunistă, declanșată la 7 noiembrie 1917 și promova-

[3] J.A. Getty, O.V. Naumov *The Road to Terror. Stalin and the Self-Destruction of Bolsheviks. 1932-1939*. New Haven: Yale University Press, 1999, p. 471.

[4] St. Courtois (coord.). *Dicționarul..*, p. 386.

tă aproape fără încetare de-a lungul a două decenii, făcând milioane de victime, a culminat cu Marea Teroare, când pe parcursul a 430 de zile au fost împușcate zilnic, în medie, 1 550 de persoane.

Mașinăria morții, al cărei element de bază era NKVD, considerat de către Stalin „eșalonul de avangardă, înarmat al partidului", a funcționat în regim non-stop la turații maxime.

Toți angajații organelor de represiune executau directivele venite din partea superiorilor, îndeplinind întocmai toate indicațiile sub amenințarea unor sancțiuni drastice. Poliția politică, așa cum menționează Hannah Arendt, într-un stat totalitar precum URSS, „era total supusă voinței Conducătorului, care singur poate decide cine va fi următorul potențial inamic"; tot acesta decidea cine și când din conducerea poliției secrete trebuia lichidat[5].

Marea Teroare a fost instrumentată de la început până la sfârșit de Biroul Politic al PC(b), iar ca protagoniști ai acestui măcel la scara întregii țări s-au produs I. Stalin și V. Molotov[6].

Mai mulți istorici ruși încearcă să demonstreze neimplicarea lui Stalin în Marea Teroare, menționând intenția „sinceră" a acestuia de a demara procesul de democratizare a societății sovietice prin intermediul adoptării unei noi constituții și a unei legi privind alegerile cu admiterea candidaților de alternativă din partea organizațiilor obștești și a altor aspiranți, fără apartenență la partidul comunist, pentru deținerea unor funcții eligibile în stat. Nomenclatura de partid și de stat, după ce ar fi aflat despre aceste intenții ale lui Stalin, ar fi decis să-l forțeze să accepte declanșarea Marii Terori pentru a exclude, în cadrul viitoarelor alegeri, o concurență din partea unor ipotetici concurenți electorali. Stalin, în viziunea respectivilor istorici, ar fi fost o victimă aproape inocentă a unei conjurații „diabolice" a nomenclaturii sovietice superioare[7]. Afirmațiile acestor istorici sunt inconcludente, documentele de arhivă valorificate în ultimii ani demonstrând irefutabil că Stalin a fost principalul protagonist al Marii

---

5 Hannah Arendt. *Originile totalitarismului*. București, Humanitas, 1994, p. 552.

6 Mark Junge, Gennady Bordiugov, Rolf Binner. *Vertical' bol'shogo terrora*. Moskva: Novy Kronograf, 2008, p. 10.

7 V.D. Kuznechevski *Op. cit*., p. 445-446; Serghei Kremlev. *Op. cit*., p. 145-175.

Terori, el personal punându-și semnătura pe 362 de liste cu numele persoanelor ce urmau a fi împușcate sau condamnate la ani grei de lagăre[8]. Întreaga societate era extrem de tensionată, întrucât atmosfera generală modelată de regim era una de teamă cumplită și de nesiguranță. NKVD avea obligația de a identifica și a anihila cât mai mulți „dușmani ai poporului". Structurile acestei odioase organizații, asemenea întreprinderilor industriale, își luau angajamente sporite în descoperirea a cât mai multe „organizații contrarevoluționare", „spioni" și „sabotori"[9]. În timpul Marii Terori, fabricarea dosarelor false a atins cote inimaginabile, acestea fiind ticluite pe bandă rulantă, organizându-se chiar un fel de întrecere socialistă între structurile NKVD în identificarea și nimicirea „dușmanilor poporului"[10].

Teama cultivată în mediul NKVD omora orice sentiment uman, transformându-i pe angajații acestei structuri în instrumente oarbe ale morții. În stadiul respectiv, poliției politice i se interzice să utilizeze provocarea ca procedeu, ea fiind privată de unica armă pe care o avea în dotare pentru a-și păstra independența față de conducerea supremă în stat și devenind total dependentă de autoritatea dictatorului[11].

În perioada Marii Terori, Stalin a plasat NKVD în fruntea piramidei statale, subordonându-i, pentru o anumită perioadă, toate instituțiile statului, chiar și partidul. Pentru a deține un control total asupra NKVD, Stalin aplica principiul biciului și zăhărelului. Șefilor de subdiviziune le-au fost triplate salariile și li se ofereau o mulțime de alte privilegii – agrement similar cu cel de care profita elita de partid, vile luxoase ș.a.[12].

Stéphane Courtois susține că Stalin avea un scop bine definit: de a-și impune autoritatea personală și absolută asupra întregii puteri, atât asupra partidului, cât și asupra statului, precum și controlul asupra întregii populații. Pentru a reuși în întreprinderea sa, el a utilizat alternativ sau concomitent zăhărelul (promovări fulgerătoare, privilegii, „alcoolul" puternic al puterii) și biciul (teroarea), a manevrat tot

---

8 St. Courtois, Werth N. et al. *Op. cit*., p. 191.
9 O.V. Hlevniuk, *Op. cit*., p. 161.
10 *Izvestiya TzK KPSS*, 1989, nr. 5, p. 74-75.
11 Hannah Arendt. *Op. cit*., p. 552.
12 *Izvestiya TzK KPSS*, 1989, nr. 5, p. 165.

ce s-a putut cu o măiestrie extraordinară, alternând fazele de tensiune maximă cu cele de relaxare, în care partidul și poporul se puteau „recupera”[13].

Amploarea crimelor a fost posibilă și prin antrenarea altor structuri în industria morții staliniste. Idealul liderilor comuniști era ca fiecare cetățean care nu fusese supus represiunilor să devină un colaborator eficient al organelor represive și să ajute la identificarea și nimicirea „dușmanilor poporului”. Un rol aparte în mobilizarea membrilor societății în scopul colaborării cu NKVD jucau faimoasele procese publice, regizate cu multă meticulozitate. Acestea erau gândite într-o asemenea manieră, încât să aibă un impact maxim asupra atmosferei din societate – să cultive frica și supunerea, dar și încuviințarea oarbă a tuturor atrocităților și crimelor comise, precum și a celor care urmau să se producă. Procesele publice aveau efect maxim atunci când „inculpatul” își recunoștea vinovăția „obiectivă” și mărturisea „pentru binele cauzei”[14].

La scară unională, cu o anumită periodicitate, erau organizate campanii de identificare și nimicire a „dușmanilor” poporului. Uneori acestea vizau expres anumite sfere ale societății sau domenii ale economiei. Astfel, în august 1937, CC al PC(b)R a expediat o telegramă subdiviziunilor sale din teritoriu privind „mobilizarea politică a colhoznicilor la lupta pentru distrugerea dușmanilor poporului în agricultură”. Un val de procese împotriva „sabotorilor din agricultură” s-a desfășurat în toată țara. Au urmat, tot la indicația CC, procesele publice împotriva „sabotorilor” din sectorul zootehnic[15].

Campaniile regizate de autoritățile comuniste se țineau lanț, ajungându-se până la situații aberante. Societatea, încet, dar sigur, intra într-o stare de psihoză colectivă. „Dușmanii poporului” erau căutați pretutindeni. Mania identificării actelor „diversioniste”, instrumentate de către aceștia, a afectat mai multe categorii de cetățeni sovietici, care au ajuns să caute astfel de acte în erorile mecanice făcute în

---

[13] Stéphane Courtois (ed.). *Du passé faisons table rase ! Histoire et mémoire du communisme en Europe*. Paris: Editions Robert Laffont, 2002, p. 98.

[14] Hannah Arendt. *Op. cit*., p. 551.

[15] O.V. Hlevniuk, *Op. cit*., p. 167.

grafica și desenele imprimate în cărți, ziare, pe cutiile de chibrituri, ambalajele de bomboane, țesături, textile, greșelile de tipar comise la imprimarea articolelor de ziar sau a unor cărți. Lupta cu acest gen de „diversiuni" a făcut multe victime umane, pricinuind și pierderi materiale enorme din cauza rebutării producției finite[16].

Despre absurditatea învinuirilor inventate de niște minți bolnave Hannah Arendt menționează: „Orice crimă pe care și-o imaginează conducătorii trebuie să fie pedepsită, indiferent dacă ea a fost sau nu săvârșită"[17].

În cadrul adunărilor de partid și al lecțiilor pe teme politice era studiată activitatea spionajului străin, pentru ca populația să poată mai lesne să-i identifice și să-i neutralizeze pe agenții străini infiltrați în URSS sau pe slugoii lor plătiți. Inducerea unei atari psihoze mai avea drept scop justificarea terorii și a represiunilor în masă, determinându-i totodată pe oameni să creadă că societatea colcăie de „spioni" și „sabotori".

Spiritul de „vigilență", atât de insistent cultivat de organele de partid și sovietice, urma să aibă ca efect imediat determinarea unui „activism social", însoțit de o delațiune cvasigenerală, care era pe deplin justificată de scopul „nobil" al anihilării „spionilor" și „dușmanilor poporului". Din contra, cei care nu manifestau un atare „activism" puteau fi suspectați de complicitate cu „elementele periculoase". Pentru astfel de „crime", adică pentru lipsă de „activism", de asemenea se aplicau pedepse aspre – arestări, condamnări, deportări. În condițiile regimului totalitar comunist, în categoria suspecților este inclusă întreaga populație. Suspiciunea reciprocă penetrează toate relațiile sociale și „creează o atmosferă atotdominatoare"[18].

Psihoza „vigilenței" față de uneltirile „dușmanului" atinsese cote paranoice. Campania respectivă se promova până și prin intermediul manualelor școlare, chiar și al celor pentru clasele primare. Astfel, în manualul de istorie pentru clasele III-IV, editat în anul 1937, în toiul Marii Terori, găsim următoarele: „Spionii se infiltrează în uzine

[16] O.V. Hlevniuk, *Op. cit*., p. 166-169.
[17] Hannah Arendt. *Op. cit*., p. 554.
[18] Hannah Arendt. *Op. cit*., p. 558.

și fabrici, în orașele mari și în sate. Este necesar să fie urmărite în mod vigilent toate persoanele suspecte, pentru a-i prinde pe agenții fasciști”[19].

Presa comunistă creează adevărați „eroi naționali” din personajele deosebit de „vigilente”, care înregistrează „succese” în munca „patriotică” de identificare și de anihilare a „spionilor”, „contrarevoluționarilor” și a altor categorii de „dușmani ai poporului”. Unul dintre cei mai „redutabili eroi” a fost o activistă a comsomolului – Mișakova. De pe urma denunțurilor sale au fost condamnați la moarte mii de oameni. Pentru „meritele” sale „deosebite” ea s-a învrednicit de onoarea de a rosti un discurs la Congresul al XVIII-lea al PC(b)R în martie 1939, în care și-a etalat isprăvile, evidențiind implicarea personală a lui Stalin în instrumentarea măcelului declanșat de denunțurile sale[20]. Partidul comunist a făcut, în felul acesta, din denunțuri o obligație[21].

Numărul unor asemenea „eroi” creștea, întrucât aceștia erau protejați de autorități, fiind chiar stimulați pentru munca lor „patriotică” cu prime bănești, concedii de odihnă în stațiuni balneare, „pentru a-și întrema sănătatea zdruncinată” în lupta cu „dușmanii poporului”[22].

Antrenarea populației în psihoza delațiunii era atât de bine pusă la punct, încât munca angajaților NKVD pe acest segment „a ajuns aproape inutilă”[23].

Molima delațiunii luase amploare, evoluând într-o veritabilă epidemie. Elementele delincvente descoperă acest tărâm extrem de benefic, transformându-l într-un adevărat „klondike”, punând în valoare șantajul și extorcând sume de bani și alte favoruri de la persoanele șantajate cu denunțul.

---

[19] Hannah Arendt. *Op. cit*., p. 170.
[20] O.V. Hlevniuk, *Op. cit*., p. 172.
[21] Martin Malia. „Usage à l’atrocité”. In: *Du passé faisons table rase ! Histoire et mémoire du communisme en Europe*. Sous la direction de Stéphane Courtois, p. 219.
[22] O.V. Hlevniuk, *Op. cit*., p. 172.
[23] Hannah Arendt. *Op. cit*., p. 558-559.

Aplicarea prevederilor Ordinului nr. 00447

Biroul Politic al PC(b)R, în ședința din 2 iulie 1937, a decis demararea la scară unională a unei operațiuni fără precedent, care urma să curme viața a sute de mii de persoane, iar alte câteva sute de mii urmau a fi condamnate la detenție în închisoare sau în lagăre de concentrare. Această hotărâre se referea la două categorii de populație care încă nu fuseseră vizate de noul ciclu al represiunilor începute în august 1936.

Secretarii de partid de rang republican, ținutal și regional erau invitați ca, împreună cu instituțiile NKVD, să elaboreze listele foștilor „chiaburi" și criminali care reveniseră în ultimii ani din exil. Aceștia erau catalogați ca „inițiatori ai numeroaselor crime și acte diversioniste în agricultură și industrie". În funcție de pericolul pe care îl prezentau pentru stat, aceștia urmau a fi divizați în două categorii. În prima categorie urmau a fi incluși cei cu spirit mai dușmănos, care urmau a fi executați, iar în cea de-a doua – „cei mai puțin activi, totuși cu predispoziții dușmănoase", care trebuiau exilați. Despre realizarea acestei operațiuni preparatorii, persoanele responsabile urmau să raporteze în termen de cinci zile. Pentru adoptarea verdictului final în privința aplicării pedepselor, Biroul Politic instituia așa-numitele troici speciale, organe extrajudiciare, care se constituiau din șeful NKVD, prim-secretarul de partid și procurorul general al republicii, ținutului sau regiunii. Hotărârea Biroului Politic prevedea că troicile speciale vor condamna doar pe cei incluși în prima categorie, iar cei din categoria a doua, fără să le fie examinate dosarele, urmau a fi exilați în baza unei decizii a NKVD, așa cum se procedase cu cei care au fost deschiaburiți la începutul anilor '30. Tot în decurs de cinci zile urma a fi prezentată și componența troicilor speciale[24].

Între 2 și 31 iulie însă, s-a produs o schimbare esențială cu privire la conținutul operațiunii de reprimare a categoriilor de persoane indezirabile. În urma intervențiilor operate de protagoniștii acestei

[24] Marc Junge, Rolf Binner. *Kak terror stal bol'shim. Sekretny prikaz № 00447 i tehnologiya ego ispolneniya*. M., 2003, p. 18; http: //www. Memorial. krsk.ru/ DOKUMENT/ USSR/370730.htm

operațiuni în planul preliminar de exterminare a „dușmanilor poporului" și a „elementelor delincvente", numărul acestor categorii s-a extins în mod considerabil.

La 16 iulie 1937 a avut loc consfătuirea șefilor structurilor NKVD, în cadrul căreia au fost examinate materialele acumulate cu privire la operațiune, precum și planul de desfășurare și metodica de realizare a acesteia. La această reuniune, N. Ejov dă undă verde aplicării violenței, fapt care va genera abuzuri uriașe din partea anchetatorilor în cadrul anchetei[25]. Șeful NKVD a declarat, de asemenea, în cadrul acestei consfătuiri: „Dacă în timpul acestei operațiuni vor fi împușcați cu vreo mie de oameni mai mult, nu văd nimic grav în asta, de aceea, în timpul arestărilor, nu trebuie să vă deranjați prea tare din această cauză"[26].

Pe 31 iulie 1937, Biroul Politic al PC(b) a aprobat Ordinul operativ nr. 00447 al comisarului poporului pentru afacerile interne. El viza „foștii chiaburi, recidiviști și alte elemente contrarevoluționare", în special oameni simpli, și nu elita politică sau intelectuală, dar prin amploarea crimei preconizate era proiectul de cea mai mare anvergură al crimei comuniste. Acest ordin a transformat teroarea în Marea Teroare, impulsionând radicalizarea represiunilor și multiplicându-le într-o manieră înfiorătoare. Instrumentul de bază al acestui plan monstruos de lichidare a sute de mii de oameni, așa cum am menționat anterior, erau așa-numitele troici speciale. Acestea au fost instituite fără o justificare juridică formală și, la fel, au fost dizolvate fără o decizie a uneia din instanțele superioare sovietice, ele fiind, de fapt, instituții extrajudiciare.

În viziunea lui Aleksandr Iakovlev, Stalin a substituit despotismul monstruos și anarhia de pe timpul lui Lenin, când „orice cekist ticălos putea, în mod samavolnic, să condamne la moarte pe orice om pe care-l considera că suferă de «inferioritate de clasă», cu anarhia penală, reducând numărul ticăloșilor până la «troici»"[27].

---

[25] *Tragediya sovetskoi derevni. Kollektivizatziya i raskulachivanie. Dokumenty i materialy.* Moskva: ROSSPEN, 2004, vol. V (1937-1939), t. 1, 1937, p. 601.

[26] *Ibidem.*

[27] A. Iakovlev, „Cuvânt-înainte". In: Stéphane Courtois, Werth, Nicolas et al. *Op. cit*., p. 6.

Victimele Marii Terori au fost condamnate de troicile speciale, de Consiliul Special al NKVD sau de comisiile de judecată (tribunalele) ale NKVD. Această instituție a elaborat un plan pentru înfăptuirea crimelor în masă pentru fiecare republică unională, regiune sau ținut. Un tabel detaliat determina șapte categorii de persoane care urmau a fi supuse represiunilor. Troicile speciale și Consiliul special al NKVD condamnau, de multe ori, persoanele în lipsă.

Cele două zerouri care preced numărul propriu-zis al ordinului indică asupra caracterului arhisecret al acestuia. Acest document, în baza căruia au fost omorâți sute de mii de oameni, merită o analiză specială. În primul rând, vom menționa că el este destul de amplu, scris pe 19 pagini. Documentul purta mențiunea „Strict secret" și se numea „Ordinul operațional al comisarului poporului pentru afacerile interne al URSS, nr. 00447". Subtitlul acestui ordin suna în felul următor: „Despre operațiunea privind represiunile contra foștilor chiaburi, criminali și altor elemente antisovietice".

Din oficiu, autorii documentului în cauză formulează obiectivul major scontat de autoritățile comuniste: soluționarea definitivă a problemei „dușmanilor interni ai Uniunii Sovietice". Observăm, în cazul dat, o similitudine șocantă în terminologia morții utilizată de cele două regimuri totalitare – comunist și nazist. Este cunoscut faptul că nazismul a recurs, practic, la aceeași sintagmă pentru definirea politicii de exterminare a poporului evreu, calificând-o ca „soluție finală". Ordinul nr. 00447 definea „obiectul muncii" pentru structurile NKVD, fiind prezentate toate categoriile de „dușmani ai poporului" care urmau a fi reprimați. Aceștia erau: „un număr considerabil al foștilor «chiaburi», altădată supuși represiunilor, care au evitat represiunile, cei care au fugit din lagăre, exil și colonii de muncă". Se preciza că „în ultimul timp au revenit clericii și sectanții altădată supuși represiunilor, foștii participanți activi ai acțiunilor antisovietice armate", aceștia alcătuind o altă categorie. În continuare, în Ordinul nr. 00447 erau enumerate un șir de categorii de „elemente antisovietice", din care făceau parte, în primul rând, reprezentanții unor partide politice care „au rămas aproape intacte" în sate, aceștia fiind eserii, menșevicii georgieni, dașnacii armeni, musavatiștii azeri, precum și foștii participanți activi ai „revoltelor

banditești", gărzile albe, membrii detașamentelor de represalii, repatriații ș.a.[28]

O parte din aceste categorii, așa cum se precizează în document, părăsind satele și stabilindu-se în orașe, „au pătruns în întreprinderi, transporturi și construcții". Prin urmare, și aceștia urmau a fi identificați, pentru ca ulterior să fie eliminați.

O ultimă categorie de persoane vizată de Ordinul nr. 00447 erau delincvenții de diferite nuanțe, care își ispășiseră pedepsele și cei care fugiseră din locurile de detenție.

Toate aceste categorii de persoane, catalogate ca „elemente antisovietice", erau considerate principalii vinovați de „diversele infracțiuni antisovietice și diversioniste atât în colhozuri, cât și în transporturi și în unele sectoare industriale"[29].

Structurile NKVD aveau misiunea ca, în cel mai necruțător mod, să distrugă toată această „bandă a elementelor antisovietice, să apere poporul sovietic de uneltirile lor contrarevoluționare și, în sfârșit, o dată și pentru totdeauna, să pună capăt activității lor subversive împotriva statului sovietic"[30]. În realizarea prevederilor Ordinului nr. 00447 au fost antrenate și structurile miliției sovietice[31]. Structurile NKVD și ale miliției au participat la formularea capetelor de acuzare, dar sentința era prerogativa exclusivă a troicilor[32].

Operațiunea de reprimare a foștilor „chiaburi", a „elementelor antisovietice active" și a „criminalilor" urma să înceapă în ziua de 5 august 1937 în toate republicile, ținuturile, regiunile, cu excepția RSS Uzbece, Turkmene și Tadjice, pentru care punerea în aplicare a prevederilor acestui ordin se amâna cu 5 zile, și a două ținuturi – Extremul Orient și Krasnoiarsk, precum și a Regiunii Siberiene de Est, unde operațiunea urma să înceapă pe 15 august.

---

[28] Marc Junge, Rolf Binner. *Op. cit*., p. 85; ttp://www.Memorial.krsk.ru/DOKUMENT/USSR/370730.htm

[29] *Ibidem*.

[30] Marc Junge, Rolf Binner. *Op. cit*., p. 85; ttp://www.Memorial.krsk.ru/DOKUMENT/USSR/370730.htm

[31] Marc Junge, Gennady Bordiugov, Rolf Binner. *Op. cit*., p. 421.

[32] *Ibidem*, p. 421-422.

În primul compartiment al Ordinului nr. 00447, toate persoanele care urmau a fi supuse represiunilor erau împărțite în opt categorii distincte.

În prima categorie fuseseră incluși foștii „chiaburi" reveniți din locurile unde și-au ispășit pedeapsa, dar „care continuau să desfășoare energic activități subversive antisovietice".

Foștii „chiaburi" fugiți din lagăre sau colonii de muncă, precum și „chiaburii" care au evitat deschiaburirea, care desfășurau activități antisovietice, alcătuiau cea de-a doua categorie de persoane ce urmau să fie supuse represiunilor.

În cea de-a treia categorie intrau foștii „chiaburi" și „elementele socialmente periculoase" care au făcut parte din grupări insurecționale, fasciste, teroriste și banditești, care și-au ispășit pedeapsa și cei care s-au ascuns de represiuni sau au fugit din locurile de detenție și au reluat activitatea „criminală antisovietică".

În categoria a patra au fost incluși membrii „partidelor antisovietice" (eserii, menșevicii georgieni, musavatiștii azeri, dașnacii armerni, ittihadiștii azeri, fostele gărzi albe, foștii jandarmi și cinovnici, membrii unităților de represalii din perioada țaristă și a războiului civil, bandiții, complicii bandiților, „reemigranții" – toți acei care se ascundeau de represiuni, care au fugit din locurile de detenție și continuau să desfășoare „activități antisovietice energice".

Din categoria a cincea făceau parte „cei mai ostili și mai activi membri" ai organizațiilor subversive căzăcești, ai gărzilor albe, ai grupărilor fasciste, teroriste și de spionaj „contrarevoluționar-subversive", identificați în procesul investigațiilor de urmărire penală și în baza informațiilor furnizate de agentură.

Urmau a fi supuși represiunilor reprezentanții tuturor componentelor acestei categorii care se aflau în detenție, a căror anchetare era finalizată, dar ale căror dosare nu fuseseră încă examinate de organele judiciare.

În categoria a șasea erau incluse persoanele care își ispășeau deja pedeapsa în lagăre de concentrare, colonii și „așezări speciale". Acestea erau „cele mai active elemente antisovietice provenite din foști «chiaburi», bandiți, membri ai detașamentelor de represalii, gărzi

albe, activiști sectanți, clerici ș.a.", care și în detenție „continuau să desfășoare activități antisovietice subversive"[33].

Din categoria a șaptea făceau parte elemente delincvente de diferite nuanțe, care „desfășurau activități criminale și erau legate cu mediul infracțional". În această categorie erau incluși aceiași delincvenți de toate nuanțele, care erau sub arest, cu ancheta finalizată, în așteptarea verdictului instanțelor de judecată; și, în sfârșit, cea de-a opta categorie viza elementele delincvente care-și ispășeau pedeapsa în lagărele de concentrare și „coloniile de muncă corecțională", unde desfășurau „activități criminale".

La finalul acestui prim compartiment se preciza că persoanele care se încadrau în toate aceste categorii urmau a fi supuse represiunilor, „indiferent unde se aflau pentru moment: la sate – în colhozuri, sovhozuri, întreprinderi agricole sau la orașe – în întreprinderi industriale, unități de comerț, transport, în instituții sovietice sau la construcții"[34].

În legătură cu aceste opt categorii de persoane care, în viziunea lui Stalin și a anturajului său, urmau a fi supuse represiunilor, este necesar de menționat că abuzurile erau multiple și toate – mai mult decât evidente.

Al doilea compartiment al Ordinului nr. 00447 se referea la măsurile de condamnare și numărul de persoane ce urmau a fi supuse represiunilor. Cele opt categorii erau divizate, de astă dată, în alte două categorii în baza criteriului pedepselor ce urmau a li se aplica.

Cei mai ostili intrau în prima categorie și urmau a fi împușcați imediat după examinarea dosarelor de către troici. Toți ceilalți, mai puțin „activi", totuși cu o atitudine dușmănoasă, trebuiau incluși în cea de-a doua categorie. Aceleași troici speciale urmau să-i împartă pe toți aceștia în două grupuri și să-i condamne pe „cei mai ostili" la detenție în închisoare de la 8 la 10 ani, iar pe restul – la internare în lagăre de concentrare[35].

---

[33] Marc Junge, Rolf Binner. *Op. cit.*, p.86; ttp://www.Memorial.krsk.ru/DOKUMENT/USSR/370730.htm

[34] Marc Junge, Rolf Binner. *Op. cit.*, p. 86; ttp://www.Memorial.krsk.ru/DOKUMENT/USSR/370730.htm

[35] *Ibidem.*

În baza datelor furnizate de subdiviziunile NKVD republicane, ținutale și regionale era alcătuit un nomenclator care includea normele exacte de persoane care urmau a fi împușcate sau condamnate la detenție în închisoare sau la internare în lagăre de concentrare pentru fiecare republică, ținut, regiune.

Dintre republicile unionale, cele mai înalte cote au fost stabilite pentru RSS Ucraineană (8 000 de persoane care urmau să fie împușcate și 20 800 – care trebuiau trimise în lagăre sau închisori). Urmau Belarus – cu 2 000 de condamnați la moarte și 10 000 – la închisoare sau lagăre, Georgia – 2 000 și, respectiv, 3 000, Azerbaidjanul – 1 500 și, respectiv, 3 750.

Pentru regiunea Moscova cifrele erau următoarele: 5 000 de condamnări la moarte și 30 000 de condamnări la închisoare și lagăre; pentru regiunea Leningrad – 4 000 și, respectiv, 10 000; pentru regiunea Sverdlovsk – 4 000 și, respectiv, 6 000; pentru ținutul Azov-Marea Neagră – 5 000 și, respectiv 8 000; pentru ținutul Siberia de Vest – 5 000 și, respectiv, 12 000. Cote relativ mai mici erau stabilite pentru celelalte republici unionale: Turkmenistan – 500 de condamnări la moarte și 1 500 – la închisoare și lagăre de concentrare; pentru Tadjikistan – 500 și, respectiv, 1 300; pentru Armenia – 500 și, respectiv, 1 000; pentru Kirghizia – 250 și, respectiv, 500.

Pentru rețeaua de lagăre aflate în subordinea NKVD se „planifica" lichidarea a 10 000 de deținuți. Pentru acest contingent de proscriși nu se prevedeau condamnări specifice celei de-a doua categorii. Era o anumită logică criminală în adoptarea unei astfel de decizii – deținuții din GULAG erau deja închiși în lagăre.

Iată cum se distribuiau pe cele șapte regiuni și așa-zisa „autonomie moldovenească" din RSS Ucraineană cele 8 000 de persoane care urmau a fi executate și cele 20 800 de persoane care urmau a fi expediate în lagăre și închisori:

Regiunile	Condamnări la moarte	Între 8 și 10 ani de închisoare sau lagăre	Total
1. Harkov	1500	4000	5500
2. Kiev	2000	3500	5500
3. Vinița	1000	3000	4000

4. Donețk	1000	3000	4000
5. Odesa	1000	3500	4500
6. Dnepropetrovsk	1000	2000	3000
7. Cernigov	300	1300	1600
8. RASSM	200	500	700

S-ar părea că pentru RASSM cotele erau cele mai mici, dar dacă ținem cont de faptul că, în comparație cu oricare din celelalte șapte unități teritorial-administrative, „autonomia moldovenească" avea un număr de populație de câteva ori mai mic, reiese că proporția era cam aceeași sau chiar mai înaltă decât pentru unele regiuni ucrainene.

Cu referire la aceste cote, în document se menționa că acestea erau „orientative" și că nu puteau fi majorate decât cu consimțământul șefului NKVD de la Moscova. În același timp, se admitea o reducere a cotelor sau transferarea dintr-o categorie în alta a persoanelor supuse represiunilor[36].

Compartimentul doi al Ordinului nr. 00447 conținea mai multe precizări privind familiile celor care urmau a fi supuși represiunilor. Chiar dacă se menționa că familiile condamnaților din cele două categorii nu vor fi supuse represiunilor, urma mențiunea „excepție constituie", care le acorda mână liberă și un câmp vast de „manifestare" responsabililor din subdiviziunile teritoriale ale NKVD, întrucât precizările care urmau permiteau să fie tălmăcite după bunul-plac de către cei îndrituiți să decidă sorțile oamenilor.

Astfel, se preciza că erau supuse excepției familiile ai căror membri erau capabili de acțiuni „active" antisovietice. Membrii unor atari familii, în baza unor decizii speciale ale troicilor, urmau a fi internați în lagărele de concentrare sau deportați în „așezările speciale".

O altă categorie de familii ale celor condamnați trebuia sancționată doar pentru faptul că locuia în zone de frontieră. Aceasta urma „a fi strămutată în interiorul republicilor, ținuturilor și regiunilor". Și, în sfârșit, în cea de-a treia categorie erau incluse familiile care locuiau în orașele Moscova, Leningrad, Kiev, Tbilisi, Baku, Rostov-pe-Don,

[36] Marc Junge, Rolf Binner. *Op. cit*., p. 88-89; http://www.Memorial.krsk.ru/DOKUMENT/USSR/370730.htm

Taganrog, cele din zona orașelor Soci, Gagra, Suhumi. Aceste familii aveau dreptul să-și aleagă orice alt loc de strămutare, în afară de zonele de frontieră. În plus, familiile celor supuși represiunilor urmau să fie luate în evidență și ținute sub „o supraveghere sistematică".

Pentru majoritatea covârșitoare a unităților teritorial-administrative ale URSS, inclusiv pentru toată partea ei europeană, începutul operațiunii era planificat pentru 5 august 1937. Demararea celei de-a doua etape a operațiunii putea avea loc doar cu permisiunea prealabilă a NKVD de la Moscova și nu înainte de a fi încheiată lichidarea tuturor celor incluși în prima categorie.

Până la 5 august, republicile, ținuturile și regiunile urmau a fi împărțite în sectoare operative. Pentru fiecare sector se preconiza constituirea unui grup operațional, în frunte cu un responsabil din cadrul NKVD-ului local, în subordinea căruia, în funcție de circumstanțele locale, trebuiau să fie trecute grupuri alcătuite din militari și milițieni.

Șefilor grupurilor operaționale li se atribuiau împuterniciri enorme. Aceștia erau responsabili pentru identificarea și evidența celor care urmau a fi supuși represiunilor. De altfel, întreaga anchetă trebuia să se desfășoare sub conducerea lor. Ei urmau să confirme capetele de acuzare și tot lor le revenea sarcina de a pune în aplicare sentințele de condamnare pronunțate de troicile speciale.

Grupurilor operaționale le revenea obligația de a aduna date preliminare „cât mai ample" și materiale „compromițătoare" despre fiecare persoană ce urma a fi supusă represiunilor. În baza lor, urmau să fie alcătuite listele celor care trebuiau să fie arestați, acestea urmând a fi prezentate superiorilor spre aprobare pentru operarea arestărilor. Cu listele confirmate, șefii grupurilor operaționale puteau demara operațiunea propriu-zisă de reținere a persoanelor care figurau în această „categorie" a morții. În momentul arestării, în afară de arme, muniții, explozibile, substanțe otrăvitoare, literatură contrarevoluționară, se mai confiscau metalele prețioase, valuta, corespondența personală[37].

---

[37] Marc Junge, Rolf Binner. *Op. cit*., p. 90-91; http://www.Memorial.krsk.ru/ DOKUMENT/USSR/370730.htm

Persoanele arestate trebuiau să fie escortate în locurile de detenție, unde urmau a fi ținute sub arest până la aplicarea sentinței. Dosarele de urmărire penală se deschideau pentru fiecare acuzat în parte sau pentru un grup de persoane, precum și pentru fiecare familie care urma a fi deportată.

Troicile speciale urmau să redacteze procesele-verbale ale ședințelor, în care trebuia indicat verdictul emis pentru fiecare condamnat. Procesele-verbale trebuiau expediate șefilor grupurilor operaționale pentru aducerea la îndeplinire a sentințelor de condamnare. Președinții troicilor trebuiau să desemneze executorii sentințelor. Împușcarea persoanelor condamnate la moarte urma să se producă în locurile și în ordinea stabilită de șefii subdiviziunilor republicane, ținutale și regionale ale NKVD, cu păstrarea obligatorie a secretului cu privire la timpul și locul aducerii la îndeplinire a sentinței.

Distribuirea în lagăre a celor condamnați din categoria a doua urma să se producă în baza ordinelor de repartiție comunicate de conducerea GULAG-ului, subordonat NKVD-ului.

M. Frinovski, adjunctul lui N. Ejov, la nouă zile după emiterea Ordinului nr. 00447, expedia tuturor șefilor subdiviziunilor NKVD memoriul cu nr. 424, foarte scurt, în care cei cărora li se adresa acest document erau somați, în două rânduri, să nu comunice condamnaților la moarte verdictul troicilor speciale[38].

A. Vâșinski, procuror general al URSS, expedia, la 7 august 1937, o telegramă cifrată, cu mențiunea „Strict secret", tuturor procurorilor republicilor unionale și autonome, ai ținuturilor, regiunilor autonome, districtelor militare și căilor ferate, prin care îi obliga să participe la ședințele troicilor speciale „unde procurorii sunt lipsă". Vâșinski își mai informa subalternii că „nu este nevoie de respectarea normelor de procedură și nu sunt necesare nici sancțiunile prealabile pentru arestări". Astfel Vâșinski le sugera respectivilor procurori să facă abstracție chiar și de o respectare formală a unor norme prevăzute și în legislația sovietică, îndemnându-i să le încalce fără nicio ezitare.

---

[38] A.F. Stepanov *Rasstrel po limitu: iz istorii politrepressy v TASSR v gody „ezhovschiny"*. Kazan, 1999, p. 30; Marc Junge, Rolf Binner. *Op. cit*., p. 99; http://www.Memorial.krsk.ru/DOKUMENT/USSR/370730.htm

Acesta mai preciza că hotărârile troicilor speciale „sunt definitive", ordonându-le subalternilor săi să transmită troicilor toate dosarele persoanelor care se încadrau în prima categorie conform Ordinului nr. 00447 și care nu au fost încă examinate în instanța de judecată. La final, Vâșinski le mai ordona respectivilor procurori, în calitatea lor de viitori membri al troicilor speciale, să-și „dea întreg concursul la realizarea operațiunii"[39].

Desfășurarea Marii Terori

Direcțiile regionale ale NKVD aveau obligația să verifice dosarele persoanelor care urmau a fi arestate. Cu cinci zile înainte de declanșarea operațiunii au fost constituite grupuri operaționale, care urmau să cuprindă în raza lor de acțiune câteva raioane. Arestarea celor care ajungeau în vizorul NKVD se făcea în condiții discrete, aceștia fiind transportați în închisorile pe care NKVD le avea în dotare în fiecare regiune. În Ucraina au fost constituite 45 de asemenea grupuri operaționale.

Reprezentanții nomenclaturii superioare de partid și militare erau condamnați de tribunalele militare și ședințele speciale ale NKVD, iar oamenii simpli – de așa-numitele troici speciale (organe extrajudiciare în componența cărora intra prim-secretarul de partid, procurorul și șeful NKVD). Într-o singură zi, o troikă specială putea să condamne la moarte sau la ani grei de lagăre de concentrare până la câteva sute de persoane în baza așa-numitelor „albume", unde erau trecute, în versiune succintă, capetele de acuzare împotriva inculpatului[40].

Troicile speciale, conform instrucțiunilor de la centru, trebuiau să se deplaseze la fața locului pentru a cerceta fiecare dosar în parte, îmbinând aceasta cu anchetarea inculpatului. De regulă, aceste prevederi nu erau respectate.

Troicile erau obligate să acorde o atenție sporită „chiaburilor" care făceau parte din sectele religioase și întreținеau legături cu consula-

[39] Marc Junge, Rolf Binner. *Op. cit*., p. 98; http://www.Memorial.krsk.ru/DOKUMENT/USSR/370730.htm

[40] Stéphane Courtois, Nicolas Werth et al. *Op.cit*., p. 193.

tele străine acreditate în URSS, persoanelor acuzate anterior de spionaj, foștilor „bandiți politici", persoanelor care primeau ajutor din Germania.

Cu cinci zile înainte de declanșarea operațiunii, unitățile de grăniceri au primit ordin să fortifice paza la frontieră, pentru a împiedica evadarea în exterior a unor eventuale victime.

Chiar dacă de la centru au fost stabilite așa-numitele „cote numerice" de persoane ce urmau a fi supuse represiunilor, Ordinul nr. 00447 preciza că acestea erau „orientative" și, atunci când împrejurările dictau o majorare a acestor cifre, comisarii enkavediști urmau să depună „cereri argumentate" pentru a mări „cotele" de persoane care urmau a fi condamnate de troici. Pentru RSS Ucraineană, din care făcea parte și RASSM, era stabilit, cum s-a menționat deja, un număr total de 28 800 de persoane, din care 8 000 erau incluse în prima categorie, adică a celor ce urmau a fi împușcați. Operațiunea, conform Ordinului nr. 00447, trebuia să dureze 4 luni, dar s-a extins pe durata unui an și patru luni din cauza majorării cotelor persoanelor ce urmau a fi supuse represiunilor.

Execuțiile în masă erau coordonate dintr-un singur centru, al cărui nucleu îl forma Biroul Politic și Stalin în persoană. Documentele de arhivă cercetate în ultimii ani demonstrează cu lux de amănunte că Stalin a fost principalul protagonist al Marii Terori. O categorie specială de inculpați erau condamnați de Comisia specială de pe lângă Biroul Politic. Sentințele de executare erau examinate de Colegiul militar al Judecătoriei Supreme a URSS, de Tribunalul Militar sau de Consiliul Special al organelor de conducere ale NKVD. Comisia juridică de pe lângă Biroul Politic, al cărui membru era și șeful NKVD, N. Ejov, a remis spre aprobare Biroului Politic 383 de liste, care conțineau 44 000 de nume de reprezentanți ai nomenclaturii de partid și sovietice, precum și de ofițeri militari superiori. Mai mult de 39 000 de persoane din cele 44 000 au fost condamnate la moarte. Semnătura lui Stalin figurează pe 362 de liste, Molotov a semnat 373 de liste, Voroșilov – 195, Kaganovici – 191, Jdanov – 177, Mikoian – 62[41].

[41] *Ibidem*, p. 191.

În anul 1937, în fruntea NKVD-ului din RSS Ucraineană a fost numit I. Leplevski. Acesta s-a dovedit a fi un executor zelos al indicațiilor venite de la Moscova. Deja în septembrie 1937, la o lună de la declanșarea Marii Terori, el îi solicita lui N. Ejov permisiunea de a majora cotele de persoane ce urmau a fi supuse represiunilor. Principalul argument era că, între timp, în Ucraina, au fost instituite patru regiuni noi – Nikolaev, Jitomir, Kameneţ-Podolsk și Poltava. La 21 octombrie, I. Leplevski își informează subalternii că a obținut acordul pentru majorarea cotelor. Peste câteva zile, noile cote sunt aduse la cunoștința tuturor structurilor NKVD din RSSU. Iar peste o lună și ceva, Leplevski solicită permisiunea Moscovei de a majora încă o dată cotele. Acest lucru explică majorarea imensă a cotelor pentru Ucraina, inclusiv pentru RASS Moldovenească.

Pentru a „eficientiza" activitatea desfășurată de structurile NKVD în perioada Marii Terori, N. Ejov semnează un nou ordin – cu numărul 259, din 17 aprilie 1938, „Cu privire la modalitatea acordării audiențelor pentru reclamanți de către NKVD-urile republicane". Ca urmare, au fost create săli speciale de audiență, unde putea veni oricine, fără a se legitima, pentru a comunica informații „utile" pentru organele represive. În felul acesta, denunțul era pus la loc de cinste, iar turnătorii – stimulați, în intenția de a „eficientiza" identificarea și neutralizarea „dușmanilor poporului".

Pe 15 august 1937, Ejov semnează un nou ordin, cu numărul 00486, care îi viza pe „trădătorii de patrie, membrii organizațiilor troţkiste de dreapta, diversioniste și de spionaj, condamnați de Colegiul militar și de tribunalele militare începând cu 1 august 1936, precum și modul de arestare a soților «trădătorilor de Patrie», membrilor organizațiilor troţkiste de dreapta, spionilor și diversioniștilor"[42]. Acest ordin extindea semnificativ raza de acțiune a represiunilor staliniste.

Pe 16 august 1937, N. Ejov a emis Ordinul nr. 59190, care îi viza pe deținuții din GULAG. Începând cu 25 august, urma să fie derulată o operațiune de exterminare fizică a unor categorii de deținuți din închisorile NKVD, condamnați pentru „activități diversioniste, de spionaj, teroriste, insurecționale și banditești", a membrilor unor

[42] http://www.Memorial.krsk.ru/DOKUMENT/USSR/370815.htm

partide antisovietice (troțkiști, eseri, dașnaci, musavatiști, ittihatiști ș.a.), precum și a altor „contrarevoluționari, care desfășoară, în închisorile Direcției Principale a Securității Statului, activități antisovietice energice". În închisoarea Soloveț urmau, de asemenea, să fie împușcate „elementele banditești și recidiviste, care desfășurau activități criminale". În felul acesta, executările prin împușcare includ în arealul lor închisorile și lagărele de concentrare enkavediste.

Anul 1937 a constituit o delimitare clară în istoria sistemului concentraționar sovietic[43]. Acest an a pus începutul transformării lagărelor de concentrare sovietice în lagăre ale morții. Dacă până atunci aici se murea din cauza indiferenței conducerii GULAG-ului și din cauza accidentelor, din 1937, în lagărele sovietice oamenii erau omorâți în mod deliberat și în masă[44].

La începutul anului 1938, conducerea politică a URSS, în frunte cu Stalin, a simulat o falsă renunțare la continuarea operațiunilor de exterminare în masă. Plenara CC al partidului din 14 ianuarie 1938, în baza unui raport prezentat de Gh. Malenkov, dispune „corectarea erorilor și exceselor" produse în operațiunile de epurare. Stalin dă vina pentru aceste „excese" pe „dușmanii camuflați" din instituțiile statului și din structurile de partid și ale NKVD, implicate în instrumentarea terorii, „care creează un climat de neîncredere în partid, făcând ca unii comuniști de nădejde să fie acuzați de lipsă de vigilență și de relații cu dușmanul"[45].

În scurt timp, epurările sunt însă reluate cu o intensitate și mai mare.

În zilele de 24-25 ianuarie 1938, la Moscova și-a desfășurat lucrările consfătuirea conducerii structurilor NKVD din teritoriu, în cadrul căreia a fost făcut bilanțul operațiunilor de represiune. Câteva zile mai târziu, structurilor NKVD din teritoriu li s-au repartizat cote suplimentare de persoane care urmau a fi supuse represiunilor. RSS Ucrainene, împreună cu RASSM, i-a revenit o cotă suplimentară

---

[43] Anne Applebaum. *Goulag, une histoire*. Paris: Grasset, 2005, p. 130.
[44] *Ibidem*, p. 131.
[45] *Apud* St. Courtois (coord.). *Dicționarul comunismului*. București: Polirom, 2008, p. 385.

de 6 000 de persoane ce urmau a fi sancţionate. Ucraina a fost una dintre cele mai afectate de teroare republici unionale. În anul 1937, în Ucraina a fost descoperită o organizaţie troţkistă de dreapta, în frunte cu preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului din RSSU, P. Liubcenko, ai cărei membri au fost învinuiţi că ar fi avut intenţia de a lichida puterea sovietică în Ucraina cu ajutorul Germaniei şi Poloniei şi de a constitui un stat ucrainean independent[46]. Acest fapt a servit drept pretext pentru intensificarea terorii în RSS Ucraineană.

În 1938, după ce în fruntea RSS Ucrainene a fost numit N. Hruşciov, aici au fost arestate 106 000 de persoane, majoritatea fiind ulterior executate. Din 200 de membri ai Comitetului Central al Partidului Comunist din Ucraina au supravieţuit doar 3[47].

Cea mai mare parte a victimelor Marii Terori au fost cetăţeni sovietici din categoriile sociale „duşmănoase", în primul rând foştii „chiaburi". Astfel, o bună parte a persoanelor din spaţiul rural este nevoită să treacă printr-un alt purgatoriu.

Victime numeroase a înregistrat şi partidul bolşevicilor, inclusiv nomenclatura de partid. În raportul secret prezentat de N. Hruşciov Congresului XX al partidului se relata că în anii 1937-1938 au fost împuşcaţi patru membri ai Biroului Politic, 98 de membri ai Comitetului Central (din 139), 1 108 delegaţi ai Congresului XVII al partidului (din totalul de 1 966)[48]. Alături de nomenclatura de partid, au fost supuşi represiunilor zeci de mii de membri de rând.

A fost decimată şi nomenclatura comsomolului. Din 93 de candidaţi în membri ai Comitetului Central al Comsomolului au fost împuşcaţi 72, din 385 de secretari regionali au fost lichidaţi 319, din 2 756 de secretari raionali au fost împuşcaţi 2 210[49].

Victime ale Marii Terori au fost şi numeroşi membri ai partidelor comuniste din străinătate şi membri ai organelor de conducere a Internaţionalei Comuniste. Numeroşi lideri ai partidelor comuniste din

---

[46] *Tragediya sovetskoi derevni. Kollektivizatzia i raskulachivanie*, p. 599.

[47] Stéphane Courtois, Nicolas Werth et al. *Op. cit.*, p. 195.

[48] *Izvestiya TzK KPSS*, 1989, nr. 12, p. 87; Stéphane Courtois, Nicolas Werth et al. *Op. cit.*, p. 194.

[49] *Voprosy istorii*, 1990, nr. 11, p. 139; Stéphane Courtois, Nicolas Werth et al. *Op. cit.*, p. 194.

Germania, Ungaria, Italia, Iugoslavia, România, Polonia au fost arestați și împușcați. În februarie 1940, după ce URSS semnase cu Germania pactul de neagresiune, ce prevedea partajarea sferelor de influență în Europa de Est, și după ocuparea Poloniei de cele două regimuri dictatoriale, Gestapo-ul nazist și NKVD-ul lui Stalin au inaugurat o „colaborare fructuoasă". Primele victime ale „colaborării" au fost 570 de comuniști germani, care au fost încarcerați în închisorile moscovite sau transmiși către Gestapo pe podul de lângă cetatea Brest[50].

Printre persoanele supuse represiunilor staliniste au figurat aproape toți membrii guvernului comunist al lui Bela Kun din Ungaria, vreo 200 de comuniști italieni, 100 de comuniști iugoslavi (inclusiv trei sferturi din Comitetul Central al Partidului Comunist din Iugoslavia). Cele mai mari jertfe însă le-au suportat comuniștii polonezi. În 1937-1938, Partidul Comunist Polonez a fost lichidat definitiv, majoritatea membrilor săi fiind supuși represiunilor[51].

O categorie socială importantă, intelectualitatea, a constituit o altă victimă a Marii Terori. După expulzările reprezentanților vechii intelectualități ruse operate de Lenin și represiunile staliniste împotriva intelectualității din anii 1928-1931, au urmat epurările în cadrul intelectualității din Ucraina din anul 1933, învinuită de manifestări naționaliste, soldate cu mii de victime. Marea Teroare a debutat cu epurările operate în cadrul intelectualității din Belarus, mulți dintre reprezentanții acesteia fiind învinuiți de spionaj în favoarea Poloniei. 85 din cei 105 academicieni beloruși au fost arestați, fiind calificați drept „spioni polonezi"[52].

În aceeași perioadă, represiunile cuprind intelectualitatea rusă. Primele jertfe în rândul acesteia le-au înregistrat istoricii, economiștii, literații. Au urmat reprezentanții altor științe, precum aeronautica, astronomia, statistica, lingvistica, biologia, genetica. Nu a evitat pierderi umane nici intelectualitatea de creație. Circa 2 000 de membri ai

---

[50] M. Buber-Neiman *Mirovaya revoliutziya i stalinsky rezhim*. Moskva: 1995, p. 238-251; Stéphane Courtois, Nicolas Werth et al. *Op. cit*., p. 198.

[51] I. Girenko, *Stalin – Tito*. M., 1991, p. 55-65; *Voprosy istorii KPSS*, 1988, nr. 12, p. 52.

[52] Stéphane Courtois, Nicolas Werth et al. *Op. cit*., p. 200.

Uniunii Scriitorilor au fost arestați, trimiși în lagăre și închisori sau împușcați. Marea Teroare a făcut ravagii printre oamenii de teatru, ziariști, publiciști[53].

Victimă a Marii Terori a fost și o categorie importantă de angajați ai Comisariatului Afacerilor Externe, inclusiv diplomați acreditați peste hotare, învinuiți de spionaj în favoarea unor servicii străine. Directori de mari întreprinderi au fost învinuiți de acte de sabotaj și supuși represiunilor[54].

În timpul Marii Terori, represiunile în armată au atins apogeul. Michel Heller și Alexandr Nekrich, printre primii în istoriografia occidentală, au descris amploarea terorii în rândul Armatei Roșii. Ei menționau în legătură cu acest fapt: „Din luna mai până în luna septembrie 1938 au fost supuși represiunilor jumătate din comandanții regimentelor, aproape toți comandanții de brigăzi, toți comandanții corpurilor de armată și comandanții regiunilor militare, membrii consiliilor militare și șefii direcțiilor politice ale districtelor militare, majoritatea comisarilor politici ai corpurilor de armată, ai celor de divizie și de brigadă, mai mult de o treime din comisarii de regimente, mulți profesori ai școlilor militare”[55].

Paisprezece ani mai târziu, alți doi istorici francezi – Michel Laran și Jean-Louis van Regemorter, făceau, în acest sens, alte precizări. În decurs de doi ani ai Marii Terori, susțineau aceștia, au fost executați 11 vicecomisari ai apărării, 75 din cei 809 membri ai Consiliului Militar Suprem, 8 amirali, 2 din 4 mareșali în viață, 14 din cei 16 generali de armată, 2/3 din generalii de divizie, mai mult de jumătate din numărul generalilor de brigadă, 35 000 de ofițeri de alt rang[56].

N. Werth, în compartimentul „Marea Teroare” al „Cărții negre a comunismului”, este și mai exact în evaluarea victimelor înregistrate de Armata Roșie în perioada 1937-1938: „În decurs de doi ani Ar-

---

[53] Stéphane Courtois, Nicolas Werth et al. *Op. cit*., p. 201; *Tragicheskie sudby: repressirovannye ucenye Akademii Nauk SSSR*. M., 1995, p. 25-79; V. Shentalinsky. *Raby svobody. V literaturnyh arhivah KGB*. M., 1995, p. 56-134.

[54] Stéphane Courtois, Nicolas Werth et al. *Op. cit*., p. 198.

[55] Michel Heller, Alexandr Nekrich. *L'Utopie au pouvoir. Histoire de l'URSS de 1919 à nos jours*. Paris: Calmann-Lévy, 1982, p. 254.

[56] Michel Laran, Jean-Louis van Regemorter. *Op. cit*., p. 115-116.

mata Roșie a pierdut 3 mareșali din 5 (Tuhacevski, Egorov, Bliuher, ultimii doi au fost eliminați unul după altul în februarie și octombrie 1938); 13 comandanți de armată din 15, 8 amirali ai flotei din 9; 50 de comandanți de corpuri de armată din 57; 154 de comandanți de divizie din 186, 16 comisari de armată din 16, 25 de comisari de corp de armată din 28"[57].

În perioada mai 1937 – septembrie 1938, 35 000 de ofițeri au fost arestați sau concediați din armată, precizează în continuare N. Werth. Din acești 35 de mii de ofițeri, ulterior circa 11 000 au fost reîncadrați în armată[58].

După septembrie 1938, epurările în armată au continuat, și același istoric francez afirmă că numărul victimelor înregistrate de corpul de comandă al Armatei Roșii în timpul Marii Terori și în perioada următoare a fost de circa 30 000 din totalul de 178 000 de ofițeri[59].

Efectele dezastruoase ale epurărilor în armată s-au resimțit în războiul cu Finlanda și în etapa inițială a războiului împotriva Germaniei naziste.

Biserica a constituit o altă țintă predilectă a Marii Terori. Legea din 8 aprilie 1929, care pusese întru câtva capăt represiunilor declanșate de Lenin contra Bisericii și a clerului de diferite confesiuni, este suprimată în debutul Marii Terori. În consecință, mii de preoți, împreună cu arhiereii lor, sunt din nou încarcerați în închisori sau trimiși în lagăre, o bună parte dintre aceștia fiind împușcați. Din cele 20 000 de biserici de diferite confesiuni, inclusiv sinagogi și moschei, câte funcționau în 1936, la începutul lui 1941 au mai rămas doar o mie. Din cei 24 000 de slujitori ai cultului câți erau în 1936, în 1941 activau doar 5 665. O bună parte a acestora erau reprezentanți ai clerului din teritoriile ocupate de URSS în anii 1939-1941 (Țările Baltice, regiunile de est ale Poloniei, Basarabia, ținutul Herța, nordul Bucovinei)[60].

---

[57] Stéphane Courtois, Nicolas Werth et al. *Op. cit*., p. 199-200.
[58] *Ibidem*, p. 200.
[59] *Voenno-istoricesky zhurnal*, 1987, nr. 9, p. 50-56; Stéphane Courtois, Nicolas Werth et al. *Op. cit.,* p. 200.
[60] Stéphane Courtois, Nicolas Werth et al. *Op. cit*., p. 201-202.

„Operațiunile naționale" din cadrul Marii Terori

Decimarea unor contingente importante din numeroasele minorități etnice ale URSS a constituit o altă componentă importantă a politicii de teroare. În ședința din 31 ianuarie 1938, Biroul Politic decide extinderea operațiunilor de epurare asupra reprezentanților altor popoare neruse din URSS sau aflați temporar pe teritoriul acesteia, printre acestea figurând germanii, polonezii, letonii, lituanienii, estonienii, bulgarii, macedonenii, grecii, românii, coreenii, iranienii ș.a. Ultimii care au ajuns în vizorul NKVD în perioada Marii Terori au fost afganii, vizați de o decizie a acestei structuri din 1 august 1938.

În cele șaisprezece luni cât a durat Marea Teroare, în așa-numitele „operațiuni naționale" au fost arestate 350 000 de persoane, din care 247 157 au fost executate[61]. Scopul major urmărit de autoritățile sovietice în procesul promovării „operațiunilor naționale" era lichidarea ipoteticului pericol de o eventuală asociere, în caz de război, a entităților naționale de la periferiile URSS cu potențialii inamici – țările învecinate, care alcătuiau „încercuirea inamică" a URSS. Nu apartenența etnică a constituit criteriul în baza căruia erau acuzate victimele acestor operațiuni, ci nașterea sau domicilierea lor în respectivele „țări-inamice", ori menținerea oricărui tip de relații cu acestea.

„Operațiunea națională", ca fenomen aparte al Marii Terori, constituie aproape în exclusivitate opera lui I. Stalin și decurgea din concepția lui privind iminența izbucnirii unui război de proporții, purtat de țările vecine împotriva URSS. Concepția lui despre „încercuirea inamică" a URSS viza în primul rând Germania, apoi o bună parte din țările cu care se învecina statul sovietic. În viziunea lui Stalin, frontiera constituia o neîntreruptă linie de front și toți acei care treceau frontiera sovietică nu puteau fi considerați decât iminenți agenți ai țărilor inamice. Aceste țări, care urmăreau, în opinia lui, distrugerea statului sovietic, desfășurau o activitate subversivă neîntreruptă, adică, de facto, se aflau în stare de război nedeclarat, iar agentura de spionaj, în atari circumstanțe, urma să fie anihilată în conformitate cu regulile războiului[62].

---

[61] St. Courtois (coord.). *Op. cit*., p. 385.

[62] „Stalinskie rassuzhdeniya o burzhuaznyh stranah". În: *Voprosy istorii*, 1995, nr. 3, p. 5-6.

Primii vizați de o operațiune națională au fost etnicii germani. Ordinul operațional nr. 00439 din 25 iulie 1937 se referea la germanii stabiliți în URSS și la cetățenii sovietici care au avut relații cu Germania. În cadrul „operațiunii germane" au fost arestați 68 000 de oameni, din care 42 000 au fost executați.

La 11 august 1937, N. Ejov a emis Ordinul nr. 00485 „Despre activitatea fascist-insurecțională, de spionaj, diversionistă, defetistă și teroristă a serviciilor secrete poloneze în URSS". Acesta era începutul „operațiunii poloneze", care s-a declanșat la 20 august 1937. Ordinul respectiv îi viza, în primul rând, pe polonezii care aveau reședința în URSS, dar care au locuit altădată în Polonia, precum și pe toți cetățenii sovietici suspectați de menținerea unor relații cu persoane din Polonia. Majoritatea celor vizați de „operațiunea poloneză" erau polonezi, dar se întâlneau și reprezentanți ai altor naționalități[63]. În august 1937 a fost descoperită o rețea întreagă de spionaj a serviciilor secrete poloneze, care ar fi pătruns în mai multe sfere, inclusiv în structurile NKVD, armată, aparatul Internaționalei Comuniste, Comisariatul Afacerilor Externe, industria de apărare, transporturi și agricultură[64]. Aceste circumstanțe au servit drept pretext pentru declanșarea unei operațiuni de mari proporții de exterminare a etnicilor polonezi. În cadrul „operațiunii poloneze" au fost arestate 144 000 de persoane, din care 110 600 au fost executate. Printre aceste victime ale Marii Terori a figurat majoritatea liderilor și cadrelor din conducerea partidului comunist polonez, dizolvat în august 1938, la indicația lui Stalin, în baza unei decizii a Internaționalei Comuniste, sub pretextul penetrării agenturii poliției poloneze în rândurile acestuia. St. Courtois consideră că adevăratul motiv al dizolvării partidului comunist polonez și al anihilării liderilor săi era intenția lui Stalin de a pregăti condițiile pentru o eventuală partajare a Poloniei între URSS și Germania[65].

---

[63] „«Polskaya operazhiya» NKVD 1937-1938 gg". In: Petrov, N.V., Roginski, A.B. *Repressii protiv poliakov i polskih grazhdan. Sbornik nauchnyh trudov.* Krasnodar, 2004, p. 39; „Repressii protiv polskih grajdan". In *Istoriceskie sborniki „Memoriala".* Vypusk 1. Moskva, Zvenya, 1997, p. 1-256.

[64] *Tragediya sovetskoi derevni. Kollektivizathiya i raskulachivanie*, p. 598.

[65] St. Courtois (coord.). *Op. cit*., p. 385; http://www.Memorial.krsk.ru/DOKUMENT/USSR/370811.htm

Un alt ordin operațional, nr. 00593 din 20 septembrie 1937, se referea la cei 25 000 de cetățeni sovietici care au desfășurat activități în orașul Harbin din China. În acest document se menționa că materialele operative și informațiile agenturii indicau că majoritatea covârșitoare a așa-numiților harbinezi reveniți în URSS era alcătuită din foști ofițeri albi, foști polițiști, jandarmi, membri ai diferitor organizații „fasciste de spionaj" ș.a. Toți cei 25 000 de harbinezi urmau a fi arestați și, ulterior, divizați în două categorii – cei care urmau a fi împușcați și cei care urmau a fi trimiși în închisori și lagăre pentru o perioadă de 8 sau 10 ani[66]. Numărul persoanelor reprimate în cadrul acestei operațiuni a fost cu mult mai mare decât cel preconizat de conducerea NKVD[67].

În lunile august-octombrie 1937 se desfășoară operațiunea de deportare în Kazahstan a 172 000 de coreeni din regiunile de frontieră ale Extremului Orient. Deportarea coreenilor a început încă în anul 1934. În 1937 a urmat al doilea mare val, care i-a inclus pe toți coreenii care au mai rămas în regiunile de frontieră. În afară de cele 172 000 de persoane deportate în Kazahstan, alți 25 000 de coreeni au fost arestați și întemnițați în închisori[68]. În anii 1937-1938, în Kazahstan au mai fost deportați iranienii, curzii, armenii, turcii din URSS[69].

Printr-o decizie a Biroului Politic din 19 septembrie 1937, structurile NKVD din Extremul Orient sunt împuternicite să opereze arestarea, în Mongolia Exterioară, a 10 728 de „conspiratori": 7 814 de lama, 322 de proprietari feudali, 300 de ofițeri ministeriali, 180 de angajați militari. Mai mult de jumătate din acest contingent de persoane arestate, 6 311, vor fi executate până pe data de 31 martie 1938[70].

La 17 august 1937 a fost semnat ordinul cu privire la derularea „operațiunii române", care-i viza pe emigranții și transfugii din Ro-

---

66 http://www.Memorial.krsk.ru/DOKUMENT/USSR/370920.htm

67 N. Bugay, „Vyselenie sovetskih koreizhev s Dal'nego Vostoka". In *Voprosy istorii*, 1994, nr. 5, p. 141-148.

68 Lo En Don, *Problema rossijskih korejzhev: istoria i perspektivy resheniya*. Moskva, ARGO, 1995, p. 25-89.

69 A. Tkacenko, „Istoriya deportatzii narodov Rossii". In *Rossiisky demograficheskiy zhurnal*, 2002, nr. 1, p. 51-60.

70 St. Courtois (coord.). *Op. cit.*, p. 385.

mânia în RASS Moldovenească și în alte regiuni ale Ucrainei, precum și pe cetățenii sovietici suspectați de spionaj în favoarea României. În cadrul „operațiunii române" au fost condamnate 8 292 de persoane, inclusiv 5 439 la moarte[71].

În cadrul „operațiunii estoniene" au fost condamnate 9 735 de persoane, din care 7 998 au fost executate[72].

„Operațiunea letonă" a inclus 21 300 de oameni, din aceștia 16 575 au fost executați.

„Operațiunea finlandeză" a vizat 11 066 de oameni, din care au fost condamnați la moarte 9 078[73].

„Operațiunea greacă" a vizat 12 557 de persoane, din care 10 545 au fost condamnate la moarte[74].

Mărturiile unor persoane implicate în desfășurarea „operațiunilor naționale" demonstrează că, în multe cazuri, împotriva celor împușcați în cadrul acestor operațiuni nu existau nici cele mai banale probe compromițătoare și aceștia erau executați doar din motivul că erau reprezentanți ai unor minorități naționale[75]. Față de chinezi și coreeni, structurile NKVD au demonstrat cea mai mare cruzime în cadrul „operațiunilor naționale". Aceștia erau arestați în localitățile lor pur și simplu de-a valma, fără niciun fel de discernământ.

În toamna lui 1938, Marea Teroare a luat sfârșit. În noiembrie, execuțiile în masă au fost oprite brusc[76]. Stalin considerase că scopurile urmărite de el au fost atinse.

Pe 17 noiembrie 1938, Stalin și Molotov au semnat o hotărâre comună a guvernului și a CC al PC(b) „Despre arestări, supraveghere a procuraturii și desfășurarea anchetei", în care au fost scoase în evidență lacune serioase și abateri în activitatea organelor NKVD,

---

71 *„Bol'shoi terror": 1937-1938. Kratkaya hronika* (Sost. N. Ohotin, A. Roginsky), http://www.memorial.krsk.ru/Articles/2007HrBT.htm

72 N. Bugay, „K voprosu o deportatzhiyah narodov SSSR v 30-40-h godah". In *Voprosy istorii*, 1989, nr. 6, p. 135-143; http: // www. memorial.krsk.ru/Articles/2007HrBT.htm

73 http://www. memorial.krsk.ru/Articles/2007HrBT.htm

74 A. Cozhonis, „Deportatziya grekov Severnogo Kavkaza v 30-50-e gody". In *Pontiiskie greki*, Krasnodar, 1997, p. 80-86.

75 http://www.martyr. ru/ content/view/6/15/

76 Anne Applebaum. *Op. cit*., p. 146.

printre care solicitările de majorare a cotelor numerice de persoane ce urmau a fi supuse represiunilor, derularea „operațiunilor în masă". Critica lui Stalin a modului cum au funcționat structurile NKVD, inclusiv a abaterilor de la respectarea Codului de procedură penală, însemna că fusese găsit un țap ispășitor ordinar pentru toate crimele comise de regim, și acesta era șeful NKVD – N. Ejov.

La 23 noiembrie 1938, N. Ejov a adresat o cerere Biroului Politic, în care solicita să fie demis din funcția de comisar al NKVD, „mărturisind" că a comis „mai multe greșeli". A doua zi, cererea i-a fost aprobată. Congresul al XIX-lea al partidului nu l-a mai ales membru al Comitetului Central[77]. În ianuarie 1939, el a fost învinuit că ar fi condus o „organizație contrarevoluționară" în cadrul NKVD, iar în februarie 1940 a fost împușcat.

În baza unei hotărâri a Consiliului Comisarilor Poporului și a CC al partidului bolșevic din 17 noiembrie 1938, conducerea NKVD emite, la 26 noiembrie 1938, ordinul de lichidare a troicilor[78].

„Bilanțul" înregistrat de organele de represiune sovietice arătau mai mult decât sumbru, constituindu-se într-o adevărată catastrofă umanitară pentru populația URSS. În anii 1937-1938 au fost arestați 1 575 000 de oameni și condamnați 1 345 000 (85,4%), iar 681 692 (51% din numărul total de condamnați) au fost executați în aceeași perioadă de timp[79].

Marea Teroare din RASS Moldovenească în anii 1937-1938

Filoromânismul transnistrienilor – capăt de acuzare pentru condamnarea la moarte

Așa-numita „operațiune chiaburească" desfășurată în baza Ordinului nr. 00447, emis de N. Ejov, în RASSM a demarat la 10 august 1937, odată cu prima ședință a Troicii Speciale de la Tiraspol. În ca-

---

77 Oleg Khlevniuk. *Le Cercle du Kremlin*. Paris: Seuil, 1996, p. 228.
78 *Tragediya sovetskoi derevni. Kollektivizazhiya i raskulachivanie*, p. 601.
79 Stéphane Courtois, Nicolas Werth et al. *Op. cit*., p. 193.

drul ședinței a fost examinat dosarul de urmărire penală nr. 38469 intentat de structurile NKVD din RASSM „organizației contrarevoluționare fasciste din coloniile germane ale raionului Grigoriopol, RASSM, care a desfășurat o activitate intensă de luptă împotriva puterii sovietice". În baza acestor învinuiri, din cele 39 de persoane câte figurau în acest dosar, 26 au fost condamnate la moarte prin împușcare, 10 – la câte zece ani de internare în „lagăre de corecție prin muncă" („ispravitel'no-trudovye lagerya") și alte trei persoane – la câte 8 ani de internare în aceleași lagăre. Din informațiile pe care le conțin documentele desecretizate din Arhiva Ministerului de Interne al Republicii Moldova (AMAI RM) și cele din Arhiva Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova (ASIS RM) reiese că Troika Specială a RASSM s-a convocat în 110 ședințe, care și-au găsit reflectarea în 110 procese-verbale, dintre care în fondurile celor două arhive se regăsesc doar 105 procese-verbale. În cele 105 ședințe Troika Specială de la Tiraspol a condamnat la moarte 3 497 persoane și 1 252 persoane la diferite termene de detenție în lagărele de concentrare (5, 8 și 10 ani). Alte 13 dosare au fost returnate pentru o nouă examinare. Majoritatea absolută a capetelor de acuzare la care a recurs Troika Specială de la Tiraspol constituiau rodul imaginației maladive a anchetatorilor, inspirată din textul odiosului Ordin nr. 00447, emis de N. Ejov.

În perioada Marii Terori, în decurs de un an și patru luni au fost condamnate la moarte de Troika Specială de la Tiraspol câteva sute de persoane nevinovate care aveau anumite tangențe cu țara vecină, România.

Trecerea clandestină a frontierei în Basarabia, întreținerea unei corespondențe cu rudele apropiate, chiar și cu cele de gradul întâi, aflate pe malul drept al Nistrului, erau acuzații la fel de grave ca și cele de spionaj în favoarea României, făcând parte din lista de învinuiri absurde pentru care, în așa-numita autonomie moldovenească, se aplicau sancțiuni dure în timpul Marii Terori din anii 1937-1938. De regulă, acuzațiile privind intenția de a emigra ilegal în România sau de elogiere a modului de viață din țara respectivă erau aduse locuitorilor din satele de pe malul Nistrului sau din vecinătatea sa imediată. Uneori însă asemenea învinuiri erau formulate și la adresa

unor persoane din localități mai îndepărtate de Nistru[80]. Procesul-verbal al Troicii Speciale din RASSM, cu nr. 12, din 25 octombrie 1937, conține mai multe probe documentare în acest sens. În baza unor astfel de acuzații au fost condamnate la moarte mai multe persoane din cele 65 câte figurează în acest document[81].

Cazul lui Efim Vozian din satul Hlinoaia, raionul Slobozia, este unul edificator în acest sens. Acesta a fost condamnat la moarte prin împușcare doar pentru faptul că elogia modul de viață din România, regretând revenirea sa în URSS, după ce, în 1933, trecuse în mod clandestin în Basarabia. Din succintul rechizitoriu, inserat în procesul-verbal nr. 12 al ședinței Troicii Speciale din 25 octombrie 1937, reiese că el își ispășise deja pedeapsa pentru trecerea clandestină în Basarabia, suportând pentru aceasta trei ani de deportare în Siberia. În 1937 E. Vozian este condamnat a doua oară pentru aceeași infracțiune, de data aceasta – la moarte. Este adevărat că, în afară de acest capăt de acuzare, „de transfug în România", lui i se mai incrimina „desfășurarea agitației contrarevoluționare și a unei activități contrarevoluționare la sat"[82].

Unui alt locuitor al aceluiași sat, Fedot Tudorașcu, condamnat și el la moarte, pe lângă alte multiple capete de acuzare, i se incrimina și faptul că „elogiase viața din România"[83]. Aceeași învinuire i se aducea unui alt locuitor al satului Hlinoaia, Maxim Milentiev, care ținea relații strânse cu fratele său Afanasie, stabilit în Basarabia, și care „de două ori fugise în România"[84].

Lui Pavel Turuta din satul Corotna și lui Ignatie Beșleagă din satul Slobozia, raionul Slobozia, li se incrimina, pe lângă alte „infracțiuni", „elogierea modului de viață din România"[85].

Un alt arestat, Fiodor Efremov, din satul Cioburciu, raionul Slobozia, care anterior se alesese cu o condamnare „blândă" (câțiva ani de

[80] Arhiva Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova (AMAI). Fond. 17, inv. 1, dosarul 30, f. 6.
[81] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 30, f. 1-32.
[82] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 15, f. 2.
[83] *Ibidem*, f. 4.
[84] *Ibidem*, f. 5.
[85] *Ibidem*, f. 5-6.

lagăre) pentru tentativa de a trece în mod ilegal în România, acum, pentru același cap de acuzare, corelat cu alte câteva, la fel de absurde, a fost condamnat la moarte[86].

Mitrofan Bovari, originar din satul Delacău, raionul Grigoriopol, condamnat la moarte, era învinuit că, în anul 1935, „se pregătea intens" să treacă în Basarabia. Doar pentru intenția de a trece Nistrul, acesta a plătit cu viața.

Un caz aparte a fost cel al lui Petru Cravcenco, originar din satul Chițcani, Basarabia, care, în anul 1920, a trecut din România în Rusia Sovietică, fiind angajat în funcția de șef de post de grăniceri, pe care a exercitat-o până în anul 1923. În 1921, fratele acestuia a trecut din România în stânga Nistrului, fiind angajat în cadrul Armatei Roșii, însă peste un an a dezertat din armată, refugiindu-se din nou în România. Petru Cravcenco a încercat și el să emigreze în mod legal în România, în 1932, dar fără succes. Pentru a-și vedea realizată intenția, în anul 1936 a întreprins o călătorie la Moscova, obținând o audiență la consulul român cu scopul de a obține o viză de intrare în România[87]. În ședința Troicii Speciale care i-a decis destinul, toate aceste capete de acuzare au jucat un rol decisiv pentru formularea verdictului de a-l trimite la moarte.

Până și întreținerea unei corespondențe banale cu rudele din Basarabia (România) era considerată o crimă gravă, care putea să marcheze, în mod tragic, destinul inculpatului. Astfel, Filip Dicusară, originar din satul Doroțcaia, raionul Grigoriopol, era acuzat că întreținea corespondență cu nepotul său, Isidor Dicusară, care locuia în Basarabia[88]. Verdictul troicii a fost unul ușor de intuit: „Să fie împușcat". Acuzații de întreținere a unei corespondențe cu fratele care fugise în România, în anul 1932, i-au fost aduse lui Filimon Țurcanu din satul Goian, raionul Dubăsari, care a plătit cu viața pentru respectiva „crimă"[89].

Lui Afanasie Rogut, originar din satul Harmața, raionul Dubăsari, condamnat la moarte pentru furt și pentru că era fiu de „culac", i

---

[86] *Ibidem*, f. 8.
[87] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 15, f. 9.
[88] *Ibidem*, f. 14.
[89] *Ibidem*.

se mai incrimina că, în 1918-1919, împreună cu Palii și Tanasiev, ar fi oferit servicii pentru trecerea pe malul drept al Nistrului. I se mai incrimina „legătura cu spionii", a căror apartenență nu era specificată, dar care, ar trebui să înțelegem, erau spioni români[90].

Prin contrast, atitudinea autorităților române, a basarabenilor față de transnistrienii evadați din infernul comunist în perioada Marii Foamete din anii 1932-1933 era una civilizată și plină de compasiune umană. La Chișinău a fost instituit Comitetul Central pentru Refugiați, care se ocupa de soarta miilor de persoane care s-au salvat cu fuga în Basarabia. Biserica Ortodoxă Română a manifestat, de asemenea, o grijă sinceră față de refugiați. Un caz elocvent este cel al grupului format din 13 copii, cu vârste între 11 și 17 ani, refugiați din RASSM în Basarabia, în martie 1932. Majoritatea părinților acestor copii au căzut victime ale represiunilor staliniste, fiind deportați în Siberia. Acest lucru reiese și din scrisoarea adresată de maica stareță a mănăstirii Călărășeuca, Alexandra, episcopului de Hotin Visarion Puiu. La mănăstirea Călărășeuca au fost adăpostite cinci fetițe din cei 13 copii minori care se refugiaseră în Basarabia. În misiva sa adresată înaltului prelat român, stareța Alexandra reproduce drama acestor copii, pe care o aflase din relatările celor cinci copile (am păstrat ortografia documentului):

„…Cauza pentru care lea determinat să treacă la noi în țară, este neagra mizerie ce o îndurau de la bolșevici. Pe părinții lor ia trimis în Siberia. Gospodăriile lor sunt risipite, luând tot ce a fost ale lor la comună de soveti. Ne mai având bietele copile cu ce își ține zilele, rămânând numai cu cei patru pereți ai casei. Cu toate acestea erau obligate se meargă la școală toți copiii care rămâneau fără părinți. În caz că nu frecventau școala erau puși la o amendă de cinzeci de ruble pe lună. Dacă ele nu puteau plăti amenda, erau puse la închisoare sau să scoată piatră cu un druc de fer. La școală ele erau învățate să nu se facă cruce să nu umble la biserică, să nu asculte de părinți ce li vor învăța".

Grija deosebită pentru acești copii, manifestată de episcopul Visarion Puiu, se face remarcată și din următorul episod: preotul Di-

[90] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 15, f. 16.

mitrie Buiuc din parohia Arioneşti, cercul 2, jud. Soroca, îi solicită episcopului Visarion permisiunea ca Maria Pavlov, de 14 ani, una dintre cele cinci refugiate adăpostite de mănăstirea Călărăşeuca, să fie angajată în familia sa în calitate de dădacă. În schimb, preotul D. Buiuc asigura că „pentru serviciul ce dânsa îl va face, va fi înzestrată de noi cu zestrea de casă, 1 ha pământ lucrător, o juncă, doi juncani, iar în tot timpul slujbei va avea îmbrăcămintea trebuincioasă". Maria Pavlov urma să intre în posesia tuturor acestor bunuri la atingerea majoratului de 19 ani.

Răspunsul episcopului Visarion Puiu a fost unul negativ. Pe demersul preotului D. Buiuc, înaltul prelat a scris: „Nu se aprobă". În acelaşi timp, el a dispus să i se scrie cuvioasei maice stareţe a mănăstirii Călărăşeuca următoarele: „Comunicaţi preotului Dimitrie Buiuc din parohia Arioneşti (Soroca) că nu i se poate aproba cererea, întrucât episcopia nu înţelege să dea aceste fete de sub ocrotirea bisericii ca servitoare, aşa cum cere numitul părinte. Se pot da aceste fete numai în condiţiuni de a fi tratate ca înfiate, a fi bine crescute şi înzestrate pentru a deveni la timp bune gospodine".

Activitatea de spionaj în favoarea statului român era sancţionată atât de Troika Specială de la Tiraspol, cât şi de Dvoika de la Moscova; şi într-un caz şi în altul, verdictul, de regulă, era unul necruţător – condamnare la moarte prin împuşcare. Cazul următor este tipic în acest sens.

Ion Voloşciuc, moldovean, originar din satul Vadul Turcului, raionul Râbniţa, până a fi arestat, la 11 octombrie 1937, fusese angajat ca muzician într-o orchestră simfonică. Conform procesului-verbal nr. 29 al şedinţei Troicii Speciale din 9 octombrie 1938, în anul 1930 acesta ar fi devenit membru al unei organizaţii contrarevoluţionare de spionaj şi insurecţionale, creată de către agentul român Furcalo. Din însărcinarea respectivei organizaţii, în perioade diferite, Voloşciuc ar fi atras în activitatea de spionaj pe Caşuţeli, Doloca, Volkov şi Bătrânu. De la respectivele persoane el ar fi obţinut informaţii de importanţă militară şi politică, pe care le transmitea lui Furcalo şi agentului român M. Doloca. În procesul anchetei s-a mai descoperit că Ion Voloşciuc s-ar fi înrolat voluntar în armata lui Petliura, participând la acţiunile acesteia din perioada 1919-1920. Cu un asemenea

„palmares" fabricat de inventivii anchetatori ai NKVD din RASSM, acuzatul nu putea nicidecum să evite glonțul enkavedist.

Reprezentanți ai altor grupuri etnice din RASSM, victime ale Marii Terori

Fondurile recent desecretizate ale MAI al Republicii Moldova conțin cea mai mare parte a proceselor-verbale ale Troicii Speciale din RASSM. În așa-zisa „autonomie moldovenească" au fost condamnați la moarte, fără barem un simulacru de judecată, de rând cu reprezentanți ai populației titulare, și mii de ucraineni, ruși, polonezi, evrei, bulgari, germani, maghiari ș.a. Toate aceste victime, torturate cu bestialitate de anchetatorii enkavediști, erau nevoite, în cele din urmă, să semneze autodenunțuri, care conțineau capete de acuzare din cele mai neverosimile, în majoritatea absolută a cazurilor inventate de la început până la sfârșit.

Un exemplu edificator este și cazul pretinsei organizații insurecționale de la o fabrică de spirt din RASSM. În ședința din septembrie 1938 a Troicii Speciale s-a decis executarea prin împușcare a lui Adolf N. Tomașevski, de origine poloneză, născut în 1907, în satul Fiodorovca, raionul Valea Hoțului, RASSM, fost „chiabur", în momentul arestării – colhoznic, căruia i s-a incriminat faptul că ar fi fost membru al unei „organizații contrarevoluționare insurecționale și de spionaj", în care fusese racolat de către „agentul polonez Dobrovolski". În conformitate cu indicațiile acestuia, inculpatul ar fi colectat și transmis „date de importanță economică și politică". Lui Tomașevski i se mai imputa că ar fi participat activ la ședințele respectivei organizații, unde se discutau „modalitățile de luptă cu puterea sovietică și pregătirea unei insurecții militare". Procesul-verbal conținea mențiunea că inculpatul și-ar fi recunoscut vina, iar verdictul troicii a fost unul necruțător[91].

Ucraineanul Nicolai I. Pocitariuc, originar din Galiția, arestat la 15 martie 1938, a fost condamnat la moarte de Troika Specială a RASSM în ședința din 9 octombrie 1938, în baza învinuirii că ar fi

[91] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 37, f. 1-2.

fost membru activ al unei organizații insurecționale și de spionaj, în care l-ar fi atras Endulski, care îl „însărcinase să întreprindă acțiuni diversioniste la fabrica de spirt". Lui Pocitariuc i se mai incrimina și faptul că i-ar fi atras în respectiva organizație pe Ostrouşko și Novacovski și „săvârșirea unor acte distrugătoare"[92].

Moisei Ostrouşko, ucrainean și el, originar din satul Ivaniki, regiunea Kiev, cu origini „chiaburești", până la arestare a lucrat în calitate de casier-statistician la fabrica de spirt. Pentru că a fost înrolat în armata lui Petliura, în anul 1929 a fost condamnat, în temeiul articolului 99 din Codul penal, la 5 ani de închisoare. În cadrul anchetărilor, acesta a recunoscut că din 1937 era membru al organizației insurecționale, fiind atras în această structură de Pocitariuc, că a racolat personal pe alți patru membri ai acesteia – Ciumac, Scripnic, Vasilinici și Kargolț. A mai recunoscut că comisese acte de distrugere și recepționase intenționat grâu de proastă calitate pentru întreprindere.

Un alt membru al ipoteticei organizații „terorist-insurecționale", Evgheni Novakovski, ucrainean și el, din satul Popenchi, raionul Râbnița, arestat la 31 iulie 1938, a fost condamnat la moarte în aceeași ședință a troicii din 9 octombrie 1938. Acesta, descendent dintr-o familie de preoți, în trecut preot și el, înainte de a fi arestat exercita funcția de chimist la fabrica de spirt. Și Novakovski, ca și ceilalți inculpați în acest caz, și-a recunoscut vina, care consta în „activități distructive" la întreprinderea respectivă, fiind racolat de Pocitariuc în anul 1937; devenind membru activ al organizației, s-ar fi angajat în activități distructive și de racolare. Inculpatul ar mai fi recunoscut că făcuse agitație antisovietică, ce avea drept scop subminarea și discreditarea politicii promovate de partid și puterea sovietică.

Anchetatorii NKVD-iști, care măsluiau dosarele în regim non-stop, inventând acuzații, unele mai hilare decât altele, au ajuns să-i învinuiască pe mulți etnici ucraineni de spionaj în favoarea României.

Troika Specială din RASSM nu făcea distincție și trimitea la moarte prin împușcare pe mulți reprezentanți ai națiunii dominante. Rușii au plătit un tribut greu de sânge, inclusiv în fosta RASSM,

[92] *Ibidem*, f. 2.

unde ponderea lor procentuală în cadrul populației acestei pseudo-formațiuni statale era infimă. Cazurile de condamnare la moarte a etnicilor ruși de Troika Specială de la Tiraspol au fost numeroase în anii 1937-1938.

Vladimir Butkevici, etnic rus, originar din or. Odesa, inspector la Banca de Stat, arestat la 2 iulie 1938, a fost condamnat la moarte prin împușcare în ședința troicii din 9 octombrie 1938, fiind învinuit că, din 1936, era membru al unei organizații insurecționale, în care l-a antrenat un oarecare Kortinski, care i-ar fi dat însărcinarea să strângă și să transmită informații de spionaj privind capitalul rotativ al Băncii de Stat, achizițiile de stat și sumele creditului de stat. După arestarea lui Kortinski, Butkevici, conform afirmațiilor din verdictul troicii, continua să furnizeze informații de spionaj unui alt conducător al organizației – Hodovski[93].

În malaxorul Troicii Speciale de la Tiraspol au ajuns și reprezentanți ai poporului maghiar. Matvei Umatum, ungur, originar din Ungaria, a fost arestat la 29 aprilie 1938, iar la 9 octombrie al aceluiași an a fost împușcat sub acuzația că ar fi fost membru al unei organizații contrarevoluționare și agent al serviciului de spionaj polonez, racolat încă în 1935 de un oarecare Cerneavski. Și în acest caz, capetele de acuzare au fost o pură invenție a angajaților organelor sovietice represive. Lui M. Umatum i se mai incrimina că ar fi desfășurat „activități contrarevoluționare menite să contracareze măsurile întreprinse de puterea sovietică", că ar fi cules informații pentru organele de spionaj poloneze cu privire la stările de spirit ale populației din Uniunea Sovietică, pe care le transmitea prin intermediul aceluiași Cerneavski. Imaginația celor care formulau capetele de acuzare pentru a trimite la moarte oameni nevinovați era una cu adevărat debordantă! Lui Matvei Umatum, un simplu lăcătuș de la o fabrică de zahăr, i se incrimina că ar fi fost racolat de consulul Cehoslovaciei, acreditat în capitala Ucrainei, pentru a furniza acestuia informații secrete „cu caracter politico-economic"[94]. Cu toate că inculpatul și-a recunoscut vina, acest fapt nu l-a ajutat să-și salveze viața.

---

[93] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 37, f. 4.

[94] *Ibidem*.

Cadrele didactice au constituit o altă categorie de victime ale epurărilor. Vera Ulovici, învățătoare, ucraineancă de origine, născută în Polonia în anul 1889, a fost arestată la 4 februarie 1938, fiind acuzată după șablonul cel mai frecvent aplicat că ar fi avut o atitudine dușmănoasă față de orânduirea existentă și că ar fi desfășurat activitate contrarevoluționară îndreptată împotriva politicii partidului și a puterii sovietice. În verdictul pe care l-a pronunțat Troika Specială a RASSM în ședința din 9 octombrie 1938 în privința Verei Ulovici s-au invocat mai multe capete de acuzare: în anul 1937, în perioada de pregătire pentru alegerile în Sovietul Suprem al URSS, acuzata ar fi interpretat constituția stalinistă în „spirit contrarevoluționar", ar fi „elogiat școala veche (adică țaristă), idealizând-o în mediul colegilor săi și discreditând introducerea instruirii generale", ar fi promovat „o activitate distructivă" în procesul de educație a copiilor; în mediul cadrelor didactice ar fi exprimat opinii antisovietice, manifestând „nemulțumire față de viața în colhoz". Poate pentru că nu a cedat și nu și-a recunoscut vina, în ciuda faptului că în dosarul său figurau tocmai 7 persoane care au denunțat-o, Vera Ulovici a evitat pedeapsa capitală, alegându-se cu 10 ani de lagăre[95].

Au existat și câteva cazuri când arestații au fost repuși în libertate, întrucât învinuirile care le-au fost aduse nu s-au confirmat ulterior. Unul dintre aceste cazuri a fost cel al lui Daniil Didâk, de origine ucrainean, originar din satul Birzul, raionul Kotovski, care până la arestare fusese președinte de colhoz. Persoana care inițial a depus mărturii împotriva lui D. Didâk, cum că acesta ar fi fost membru al unei organizații insurecționale și de spionaj, și-a infirmat propriile mărturii la un interogatoriu repetat, recunoscând că l-a calomniat pe Didâk, respectivul fiind repus în libertate[96].

Se pare că, în unele cazuri, când inculpatul rezista torturilor din timpul interogatoriilor și nu recunoștea nicio vină inventată de torționari, se ivea o șansă în plus să evite condamnarea la moarte. Cazul Ianinei Poliușko-Soboleva, de origine poloneză, din localitatea Camenca, RASSM, este unul concludent în acest sens. Din rechizito-

[95] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 37, f. 5.
[96] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 37, f. 5.

riul elaborat de NKVD, s-ar părea că aceasta nu avea nicio șansă de salvare, întrucât tatăl ei fusese deja supus represiunilor, fiind inclus în „prima categorie" de condamnați și executat pentru „activitate contrarevoluționară și de spionaj în favoarea Poloniei", fratele său a fost, de asemenea, supus represiunilor, ajungând la fel în „prima categorie" pentru activitate de spionaj în favoarea statului polonez, iar soțul surorii sale a fost executat pentru spionaj în favoarea României. Cu acesta din urmă, Ianina Poliușko-Soboleva a avut legături strânse, ca, de altfel, și cu un alt frate al său, care trecuse ilegal în Polonia, unde era ofițer în armata poloneză. În ciuda denunțurilor făcute împotriva sa de către trei persoane, inculpata a rezistat cu stoicism torturilor, refuzând să se autocalomnieze și, în consecință, a fost condamnată doar la cinci ani de lagăre de concentrare[97].

Un alt polonez, originar din Polonia, Andrei Rafael, cetățean al URSS, până a fi arestat lucra ca paznic la trustul de extracție minieră a pietrei. În Polonia avea rude, cu care întreținea corespondență. Lui i se incrimina că din 1933 ar fi fost membru al unei organizații insurecționale, în care fusese atras de preotul catolic polonez Vedeghis, că ar fi desfășurat agitație antisovietică printre muncitori ca să-i determine să se pronunțe împotriva acordării împrumuturilor de stat, că ar fi elogiat orânduirea capitalistă din Polonia. Și-a recunoscut vina și a fost condamnat la 10 ani de muncă corecțională în lagărele de concentrare[98].

Printre ultimii inculpați în dosarul organizației insurecționale de la fabrica de spirt figura directorul acestei întreprinderi, Dimitri Macovciuc, ucrainean de origine, născut în localitatea Suceava, România. În anul 1937, el fusese condamnat convențional la 6 luni de închisoare în baza articolului 97 al Codului penal al Ucrainei. Macovciuc fusese arestat a doua oară în baza mărturiilor lui Pocitariuc și Ostrouşko, dar, întrucât apartenența sa la organizația insurecțională nu a fost demonstrată, a fost repus în libertate, iar dosarul său a fost clasat[99].

---

[97] *Ibidem*, f. 6.
[98] *Ibidem*.
[99] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 37, f. 7.

Ultimul arestat în procesul angajaților de la fabrica de spirt a fost Akim Kucer, ucrainean de origine, originar din satul Pirojnoe, regiunea Vinița. Până la arestarea sa, la 31 iulie 1938, acesta exercitase funcția de șef al serviciului de pompieri și pază de la respectiva întreprindere. Reținerea lui Kucer s-a produs în urma mărturiilor depuse de aceiași Pocitariuc și Ostrouşko, cu privire la apartenența acestuia la organizația insurecțională, fapt care, în procesul interogatoriilor, nu s-a confirmat.

Din categoria cazurilor cu cele mai absurde învinuiri este cel al lui Daniil Boiko, ucrainean, originar din satul Codâma, RASSM, care, până a fi arestat, a lucrat ca om de serviciu la abator. În perioada 1914-1923, Boiko a locuit în or. Harbin și a lucrat conductor de vagon la calea ferată ruso-chineză[100]. În 1923 ar fi fost racolat în or. Harbin de către un agent japonez, acceptând să-și ofere serviciile pe timp de război Japoniei. În procesul interogatoriilor a mai recunoscut că, din anul 1937, era membru activ al unei organizații contrarevoluționare și insurecționale, fiind racolat de un oarecare Baranov. Boiko a declarat că l-a racolat, la rândul lui, pe Mraciko[101].

Ivan Zaporojeț, ucrainean, originar din satul Lesnicevca, raionul Balta, înainte de a fi arestat fusese intendent al unei piețe. În 1932 a fost arestat de GPU, iar în 1933 a fost condamnat în baza articolului 99 al Codului penal. A doua oară este arestat la 20 iulie 1938. În cadrul interogatoriilor a fost constrâns să recunoască apartenența sa la o „organizație contrarevoluționară de spionaj și insurecțională", în care a fost racolat de un agent german pe nume Belâi. În calitatea sa de membru al acestei organizații, se menționează în procesul-verbal nr. 28, intenționa „să participe la o răscoală armată împotriva puterii sovietice"[102].

Ivan S. Volkov, ucrainean din satul Lomanoe, RSSU, „chiabur", care până la 24 februarie 1938 activa în calitate de contabil al unei stații sanitare raionale, era învinuit că ar fi fost agent dublu – al serviciilor de spionaj german și polonez, fiind racolat de către agenții

[100] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 27, f. 1-2.
[101] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 27, f. 2.
[102] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 39, f. 1-2.

polonezi Tregubov și Volsky, care, între timp, fuseseră condamnați. Lui Volkov i se mai incrimina că ar fi adunat și transmis informații de spionaj lui Tregubov cu privire la amplasarea unităților militare din or. Kotovsk și cantitatea de armament din dotarea acestora. Ivan Volkov, se menționa în procesul-verbal nr. 28, avea misiunea „să organizeze diversiuni". Astfel, acesta ar fi tăinuit focarele de epidemie și, în consecință, „aceste focare au evoluat în epidemii". Imaginația anchetatorilor torționari se pare că nu avea limite, producând noi „dezvăluiri" ale uneltirilor monstruoase ale bietului contabil. S-a ajuns până acolo cu minciuna, încât acestuia i se incrimina că din rea-voință ar fi încurcat medicamentele prescrise bolnavilor[103].

Anchetatorii au ajuns să-i învinuiască pe etnicii ucraineni de spionaj în favoarea României. Cazul lui Gherasim Bezuglâi, ucrainean, născut în satul Pesceanoe, RASSM, contabil în colhoz, arestat la 13 martie 1938, este semnificativ în acest sens. Acesta fusese învinuit că, în anul 1937, a devenit agent al serviciului de spionaj român, fiind racolat de agentul siguranței române Golic, care trecuse ilegal din România în RASSM. Serviciul de spionaj român l-ar fi însărcinat să adune și să transmită informații despre starea lucrurilor din colhoz și despre cadrele pregătite să acționeze împotriva puterii sovietice. Pentru informațiile furnizate, Gh. Bezuglâi ar fi fost recompensat financiar. Și pentru ca întregul arsenal de învinuiri grave să tragă cât mai mult la cântar, era invocată cea mai frecventă și mai gravă acuzație – organizarea unor acțiuni armate împotriva autorităților sovietice. Potrivit procesului-verbal nr. 29, Bezuglâi ar fi făcut parte dintr-o organizație insurecțională care se pregătea de o „acțiune militară" împotriva puterii sovietice în viitorul război împotriva URSS.

Ucrainenii originari din Basarabia, care trecuseră în stânga Nistrului, erau la fel de suspectați de NKVD, ca și românii basarabeni stabiliți în RASSM. În acest sens, cazul lui Fiodor Cucereavâi, ucrainean, originar din Basarabia, care până la arestarea sa, la 7 martie 1938, lucra ca lăcătuș la o stație de mașini și tractoare, este unul edificator. Așa cum reiese din succintul rechizitoriu, acesta, încă în anul

[103] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 38, f. 4.

1921, a fost arestat de CK pentru „legături cu spionii" (documentul nu precizează ce fel de spioni) și tentativă de a trece frontiera în Basarabia, de unde venise în anul 1919, după înăbușirea răscoalei de la Hotin. În România, Cucereavâi avea rude apropiate – „chiaburi" –, cu care întreținea corespondență. În anul 1927, nepotul său fusese condamnat ca „agent român". Lui Cucereavâi i se mai incrimina faptul că ar fi fost la curent cu trecerea multiplă „frauduloasă" în Basarabia a agenților români Hangan și Colesnic.

Având o atitudine dușmănoasă față de puterea sovietică, F. Cucereavâi ar fi desfășurat „activități antisovietice împotriva orânduirii colhoznice și agitație distructivă în rândul colhoznicilor"[104]. Acesta și-a recunoscut „vina" în cadrul interogatoriului și troika a decis să-l condamne la 10 ani de muncă corecțională în lagărele sovietice de concentrare.

În ședința din 8 octombrie 1938 a Troicii Speciale, Maxim Parhomenco, ucrainean, originar din satul Ghidirim, raionul Râbnița, a fost condamnat la 10 ani de lagăr doar pentru faptul că sora sa a trecut ilegal în România, în 1931, și pentru că cei doi au continuat să mențină o legătură permanentă. Lui Parhomenco i se mai incrimina că în 1931 a stabilit legătura cu un agent al serviciilor secrete engleze, Barbu, care fusese reținut în urma trecerii ilegale a frontierei și condamnat la moarte prin împușcare. În 1932 Parhomenco fusese arestat și condamnat de GPU al RSS Ucrainene la 3 ani de exil în regiunile de nord[105].

Liubov Stațenko, rusoaică de origine, din or. Odesa, contabilă la Direcția forestieră a Comisariatului Poporului pentru Industria Forestieră, a fost arestată la 24 martie 1938. Acuzația ce i se aducea era una din cele mai frecvente la care recurgea NKVD, dar și deosebit de gravă – apartenența la o organizație „contrarevoluționară de spionaj și insurecțională". Ea ar fi fost racolată de agentul serviciului de spionaj polonez Laşkevici. În această calitate, Stațenko ar fi compromis „în mod intenționat operațiunile bănești în colhozuri, provocând nemulțumirea oamenilor față de puterea sovietică". Acestei femei i se

[104] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 36, f. 3.
[105] *Ibidem*, f. 1-2.

mai incrimina difuzarea unor zvonuri provocatoare despre iminenta „dispariție" a puterii sovietice și despre restabilirea capitalismului în URSS. Potrivit procesului-verbal al ședinței troicii, Staținko avea, de asemenea, misiunea să informeze sistematic serviciul de spionaj polonez despre starea de spirit a populației în zona de frontieră, despre mișcarea de trupe, numărul lor și armamentul din dotare. Recunoscându-și vina, Staținko s-a ales cu 8 ani de muncă corecțională în lagărele de concentrare[106].

Una din incriminările în baza cărora o categorie de inculpați era condamnată la moarte era apartenența la categoria socială a „chiaburilor", deși de la așa-numita deschiaburire (adică jefuire a țărănimii) trecuseră 5-7 ani și persoanele care au căzut victime ale procedurii de deschiaburire se transformaseră în elemente pauperizate. O astfel de acuzație era adusă, fără discriminare etnică, unui contingent numeros de locuitori ai RASSM.

Întreg arsenalul de acuzații inventate abundă în acuzații-șablon, care figurează în majoritatea covârșitoare a dosarelor de condamnare la moarte, gen: „regreta împușcarea dușmanilor poporului", „regreta executarea troțkiștilor"[107], „răspândea zvonuri clevetitoare despre noua constituție a lui Stalin"[108], „răspândea zvonuri contrarevoluționare despre un iminent război și prăbușirea puterii sovietice"[109], „răspândea zvonuri provocatoare contrarevoluționare despre victoria Germaniei și Japoniei asupra URSS"[110].

Apartenența la o confesiune religioasă constituia un alt cap de acuzare. În cazul în care inculpatul era învinuit că are o relație cu un preot, situația lui se agrava și mai mult. Uneori, era suficientă învinuirea: „fiind un adept al religiei, s-a manifestat în calitate de organizator al colectării semnăturilor în favoarea redeschiderii bisericii"[111], pentru ca inculpatul să fie condamnat la moarte sau la ani grei de detenție în lagărele de concentrare. Alteori, această formulă

[106] *Ibidem*, f. 4.
[107] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 14, f. 6.
[108] *Ibidem*, f. 7.
[109] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 14, f. 5.
[110] *Ibidem*, f. 9.
[111] *Ibidem*, f. 6.

căpăta forme mai explicite: „fiind un adept convins al religiei… a căutat să submineze munca de lămurire antireligioasă, ce urmărea închiderea bisericii din localitate, adunând în jurul său activiști clericali, convocându-i la adunări ilegale, unde constituția lui Stalin era tălmăcită în spirit antisovietic, […] a organizat colectarea de semnături împotriva închiderii bisericii. Cu același scop a plecat la Kiev și, după ce a revenit, răspândea zvonuri provocatoare precum că ar fi obținut permisiunea instanțelor superioare ale puterii sovietice de a redeschide biserica”[112].

Infiltrarea în colhoz, cu intenția de a desfășura propagandă „contrarevoluționară” împotriva măsurilor întreprinse de puterea sovietică, constituia o altă învinuire deosebit de gravă, la care recurgeau frecvent anchetatorii enkavediști. „Manifestarea unor tendințe teroriste”, „amenințarea activiștilor din sat cu răfuiala”, „participarea activă la lupta împotriva puterii sovietice” erau alte învinuiri grave, suficiente ca troika să poată curma alte destine omenești.

Troika Specială din RASSM a înregistrat un record când, într-o singură ședință, a condamnat la moarte prin împușcare 147 de persoane[113].

Germanii din RASSM, victime ale Marii Terori

Este cunoscut faptul că teritoriile anexate la Imperiul Rus în urma războiului ruso-austro-turc din anii 1787-1792 (spațiul dintre Nistru și Bug) și al celui din anii 1806-1812 (Basarabia) au fost colonizate masiv cu populație alogenă. O componentă importantă a fluxului de colonișți străini dirijat de autoritățile țariste în aceste două regiuni au fost grupurile de nemți din statele germane și din Ducatul Varșoviei. Rolul acestui grup etnic în viața social-economică a celor două regiuni a fost unul extrem de benefic. Spiritul întreprinzător al germanilor stabiliți în stânga Nistrului și în sudul Basarabiei a produs valori materiale, a servit drept exemplu demn de urmat pentru etniile cu care au conviețuit, mai ales pentru populația autohtonă – românii basarabeni și transnistrieni.

---

[112] *Ibidem*, f. 10.

[113] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 50, f. 1.

Autoritățile țariste, care inițial le-au acordat tuturor coloniștilor străini privilegii însemnate, în mod special celor de origine germană, i-au supus ulterior unor persecuții neîntemeiate: este vorba, în primul rând, de deposedările de bunuri și de deportarea etnicilor germani din sudul Basarabiei în guberniile din centrul imperiului în anii 1915-1916, în toiul Primului Război Mondial. Abia după Unirea Basarabiei cu România, germanii deportați, care între timp reveniseră din exil, au putut să reintre în posesia proprietăților confiscate.

În perioada interbelică, destinele coloniștilor germani din sudul Basarabiei și din RASS Moldovenească au fost total diferite – dacă cei din componența României s-au bucurat de condiții favorabile pentru prosperarea lor social-economică, devenind unul dintre cele mai înstărite grupuri etnice din această țară, continuând să se bucure de o autonomie culturală extinsă, cu dreptul de a studia în școlile primare și secundare în limba germană, cu libertate confesională deplină, cu reprezentare proporțională în parlamentul țării și cu o administrație locală eligibilă în baza principiilor democratice, atunci etnicii germani din pseudoautonomia moldovenească din stânga Nistrului au fost condamnați să suporte toate consecințele dramatice pe care le-a cunoscut întreaga populație a acestei regiuni: războiul civil, cu miile de victime inocente, „foametea leninistă" din perioada „comunismului de război", spolierile barbare de aproape toate bunurile mobile și imobile din perioada „deschiaburirii" și a colectivizării agriculturii, condamnările la câte șase ani de lagăre de concentrare pentru ispășirea vinei pentru spiritul lor întreprinzător, ce i-a propulsat pe aproape toți nemții din această regiune în categoria așa-numiților „chiaburi", care, de fapt, erau cei mai harnici țărani, care își asiguraseră bunăstarea prin muncă asiduă și bine chibzuită. După ce o bună parte din nemții transnistrieni au revenit din lagăre în anii 1935-1936, la scurt timp ei ajung în malaxorul Marii Terori. Arhiva Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova și cea a Serviciului de Informații și Securitate conțin numeroase mărturii ale dramei prin care a trecut populația germană din RASSM. Procesele-verbale ale Troicii Speciale de la Tiraspol conțin sute de nume de nemți din coloniile germane din această regiune, victime ale Marii Terori. Aceștia au constituit o țintă predilectă a organelor de represiune sovietice. Învinuirile fabricate împotriva lor erau deosebit de grave.

O anumită categorie de colonişti germani din RASSM a fost condamnată la moarte pe motive confesionale. Iacob Levenberg, liderul unui grup confesional al germanilor din satul Luntch, raionul Kotovsk, a fost executat doar pentru faptul că a întreţinut legături cu o organizaţie de aceeaşi confesiune religioasă din Germania, obţinând din partea acesteia un ajutor bănesc şi pentru că ar fi desfăşurat „în mod sistematic agitaţie contrarevoluţionară împotriva măsurilor întreprinse de guvern". Lui I. Levenberg i se mai incrimina cultivarea unui „spirit defetist".

Totuşi, cei mai mulţi germani au fost condamnaţi la moarte pentru faptul că ar fi fost „chiaburi". Cazul lui Christian Flemer din satul Bolşoi Fontan, raionul Kotovsk, este unul caracteristic pentru mai mulţi consângeni de-ai săi. În procesul-verbal al Troicii Speciale a RASSM, ce conţinea „capetele de acuzare" împotriva lui Chr. Flemer, se specifica: „chiabur deschiaburit" – o sintagmă ilogică, întrucât dacă trecuse prin procedura de „deschiaburire" în anii 1929-1931, atunci în noiembrie 1937 nu mai putea fi calificat drept „chiabur". Pe lângă alte multiple învinuiri, figura şi cea cu privire la îndemnul lui Flemer adresat consătenilor săi de a vota candidatura sa la alegerile în sovietele de deputaţi, şi nu pe cele înaintate de autorităţi. Pentru o atare naivitate, dânsul a plătit cu viaţa.

Învinuirile nedemonstrate de „spionaj în favoarea Germaniei" completau listele de acuzaţii aduse etnicilor germani din RASSM.

De mai multe ori, de organizarea reţelelor de spionaj german în aceste teritorii era învinuit Consulatul German din Odesa. Absurditatea unor astfel de acuzaţii este mai mult decât evidentă. De desfăşurarea unor asemenea activităţi şi de întreţinerea unor legături permanente cu Consulatul German din Odesa erau învinuiţi oameni simpli, care exercitau munci din cele mai „nesecretizate", gen herghelegiu sau simplu colhoznic. Cu toate acestea, unor asemenea persoane li se aduceau învinuiri de spionaj, ticluite de către angajaţii NKVD, din care reieşea că respectivele persoane, prin activitatea lor „subversivă", subminau „capacitatea de apărare" a URSS, făcând-o vulnerabilă în faţa unei eventuale agresiuni din partea Germaniei hitleriste.

Un caz edificator în acest sens a fost cel al unui grup de „agenţi ai spionajului german", constituit din persoane din diverse raioane ale

RASSM și chiar din afara acesteia. Toți ar fi fost racolați de Consulatul German din Odesa și ar fi activat sub îndrumarea permanentă a acestuia, fiind chiar remunerați pentru acțiuni concrete cu caracter diversionist. În fruntea respectivului grup s-ar fi aflat Karl Schmol, „mare latifundiar", proprietar al cătunului Cobâla, raionul Grigoriopol. Acesta era învinuit că ar fi fost racolat de angajații consulatului și, în anul 1935, ar fi creat o organizație „contrarevoluționară fascistă, subversiv-insurecționistă", desfășurând „agitație contrarevoluționară și acțiuni subversive", menținând legături permanente cu angajații Consulatului German. Lui Schmol i se mai incrimina că ar fi atras diferite persoane în organizația pe care o conducea. Aceștia erau August Lippert, originar din colonia germană Neudorf, Grigoriopol; Johann Meier din satul Bergdorf, stabilit în Neudorf, din același raion; Johann Geib, originar din satul Marienburg, raionul Ocnele Roșii și Alexandru Ianovițchi din satul Moiseevka, raionul Zaharievsk, Odesa. Toți acești „spioni germani", în temeiul unor acuzații absurde, au fost condamnați la moarte potrivit procesului-verbal nr. 20 din 15 noiembrie 1937, fiind împușcați împreună cu încă șase persoane care figurau în același proces-verbal al Troicii Speciale de la Tiraspol.

Condamnările la moarte ale germanilor au făcut ravagii în toate coloniile unde locuiau reprezentanții acestei minorități etnice, dar cele mai numeroase victime le-a înregistrat localitatea Glikstaal, raionul Grigoriopol. După unele estimări aproximative, din această colonie germană, în decurs de un an și patru luni, au fost executate peste două sute de persoane. Unele procese-verbale, semnate de cei trei membri ai Troicii Speciale de la Tiraspol, conțin cu prepondernță nume de germani din Glikstaal. Astfel, procesul-verbal al Troicii din 29 noiembrie 1937, prin care erau condamnate la moarte 35 de persoane, includea șase germani din respectiva colonie. Aceștia erau Johann Waldt, Johann Geist, Christian Geist, Christian Karl Geist, Friedrich Karl Geist (ultimii doi, se pare, erau frați), Friedrich Kessler. Tuturor li s-au formulat cam aceleași învinuiri standard: cele de a fi „chiaburi", de a fi făcut agitație contrarevoluționară și de a fi participat, în anul 1919, la o răscoală antisovietică. Cu referire la ultima acuzare, cel puțin în două cazuri, aceasta suna absurd, întrucât doi acuzați erau încă minori în 1919.

Următorul proces-verbal, cu numărul 38, din 30 noiembrie 1937, conține alte nume de etnici germani din același sat Glikstaal. Peter Albreht, originar din colonia germană Glikstaal, în vârstă de 61 de ani, a fost condamnat la moarte în baza mai multor „capete de acuzare": că ar fi fost în trecut „chiabur"; că s-ar fi eschivat de la deportare; că ar fi participat la o răscoală „contrarevoluționară" a etnicilor germani; că ar fi desfășurat propagandă „contrarevoluționară" împotriva puterii sovietice; că ar fi propagat predispoziții defetiste; că ar fi manifestat compasiune pentru „dușmanii poporului" executați. Cu un asemenea „set" de acuzații, de altfel toate absurde și nedemonstrate din lipsă de probe, „inculpatul" nu avea practic nicio șansă să evite moartea. În calitate de „probă irecuzabilă" servea autodenunțul, smuls prin tortură, sau denunțul mincinos al unor terțe persoane, obținut datorită unei banale lașități umane sau, ca de obicei, prin tortură[114].

Un alt caz de condamnare tipică la moarte a unui german a fost cel al lui Iacob Levenberg, din colonia germană Luntch, raionul Kotovsk. Lui i se incrimina că ar fi fost „președinte" al unui grup sectant german și, fiind în legătură cu predicatoarea Amanda Markbart, ar fi expediat în Germania scrisori „clevetitoare" despre URSS, primind ca recompensă ajutor bănesc de la „organizația sectant-fascistă" „Fast Brilliant". Iacob Levenberg mai era acuzat că ar fi desfășurat sistematic propagandă „contrarevoluționară" împotriva măsurilor întreprinse de guvernul sovietic, propagând, pe de asupra, predispoziții defetiste[115]. Au existat și excepții, când pentru „crime" similare se aplica o pedeapsă mai „blândă". Johann Frei, din colonia Neudorf, raionul Grigoriopol, a fost acuzat de aceeași „crimă" – că ar fi condus un grup sectant. I se mai incrimina că ar fi desfășurat activitate subversivă „contrarevoluționară" în colhoz și că ar fi răspândit zvonuri „provocatoare, contrarevoluționare" despre „venirea lui Hitler în URSS". Pentru toate aceste crime inventate de NKVD, acesta s-a ales cu o pedeapsă mai „ușoară" – 10 ani de lagăre de concentrare[116].

[114] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 29, f. 2.
[115] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 25, f. 9.
[116] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 30, f. 52.

Un alt caz tipic este cel al lui Gotlib Gildt, de 62 de ani, originar din aceeași colonie germană Luntch, căruia i s-au adus aceleași acuzații stereotipe, corelate cu câteva „inedite", fiind acuzat că în trecut ar fi fost „chiabur", arendaș al terenurilor agricole ale statului, pe care le-ar fi subarendat țăranilor săraci în baza unor condiții înrobitoare. În 1929 fusese „deschiaburit", urmând a fi deportat, dar a fost scutit de pedeapsă, întrucât fiul său era mobilizat atunci în Armata Roșie. În anul 1930 ar fi pătruns în colhoz, unde ar fi efectuat „agitație contrarevoluționară" și „acțiuni distructive". Lui G. Gildt i se mai incrimina că ar fi fost membru al unui „grup contrarevoluționar fascist", la indicația căruia, în 1935, ar fi făcut „să putrezească sfecla furajeră și cartofii seminceri". În 1936, a procedat la fel cu sfecla furajeră, lăsând fără hrană vitele colhozului. În afară de aceasta, el mai era acuzat că ar fi desfășurat agitație contrarevoluționară printre nemții din sat, răspândind „zvonuri provocatoare" despre iminentul război și despre prăbușirea puterii sovietice[117].

Puțini dintre germani au reușit să evite pedeapsa capitală. Dar au existat și asemenea cazuri. Unul dintre acestea este și cel al lui Ivan F. Wilhelm, german, originar din satul Randel, regiunea Odesa. În 1931 el a fost arestat și condamnat la 3 ani de închisoare pentru neîndeplinirea „obligațiilor față de stat"[118]. A doua oară, NKVD îl arestează la 12 februarie 1938. De data aceasta lucrurile erau mult mai grave, deoarece era învinuit că ar fi fost membru al unei „organizații contrarevoluționare fasciste și insurecționale" și, în această calitate, „desfășura activități contrarevoluționare, menținând legătura cu consulul german din Odesa". Lui I. Wilhelm i se mai incrimina că ar fi profitat de un „ajutor hitlerist". Procesul-verbal nr. 27 nu preciza în ce a constat acel „ajutor". În ciuda mărturiilor depuse împotriva sa de trei persoane, I. Wilhelm a refuzat să recunoască orice vină și Troika l-a condamnat, în consecință, la 10 ani de muncă corecțională în lagăre de concentrare[119].

---

[117] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 19, f. 12.
[118] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 38, f. 2.
[119] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 38, f. 2.

A evitat pedeapsa capitală și Evghenia Vasilieva, nemțoaică, originară din Germania. Până a fi arestată, la 4 februarie 1938, aceasta era angajată ca soră de caritate într-un spital. Înainte de 1918, când a trecut în partea dreaptă a Nistrului, a locuit în Basarabia, unde i-au rămas rudele. Soțul ei, cu care, se pare, s-a căsătorit după ce a plecat din Basarabia, către anul 1938, a fost condamnat „pentru activitate contrarevoluționară". E. Vasilieva era acuzată de NKVD că ar fi făcut parte dintr-o „organizație contrarevoluționară fascistă", în care a fost antrenată de conducătorul acesteia, Mangardt. Acesta i-ar fi indicat să desfășoare „activități contrarevoluționare", care s-au rezumat, așa cum scrie în procesul-verbal, la „elogierea modului de viață din Germania fascistă", la „răspândirea zvonurilor despre iminentul război dintre Germania și URSS" și la „cultivarea spiritului defetist"[120]. Cu toate că împotriva Evgheniei Vasilieva au depus „mărturii" trei turnători și în procesul anchetei au fost „identificați" încă trei membri ai „organizației contrarevoluționare" – Keller, Tokarski și „agentul serviciilor germane de spionaj Dering", aceasta a refuzat să-și recunoască vina și a fost condamnată la 10 ani de muncă corecțională în lagăr.

Cristian Cr. Treftz, originar din satul Sahanskoe, reg. Odesa, care, înainte de a fi arestat, lucrase ca brigadier în colhoz, a reușit și el să evite pedeapsa capitală, deși fusese învinuit de participare la activitatea unei „organizații contrarevoluționare fasciste și insurecționale", în care ar fi fost racolat de către agenții Miller și Ghereta. La indicațiile celui din urmă, C. Treftz ar fi desfășurat activități contrarevoluționare printre etnicii germani, îndemnându-i să acorde ajutor Germaniei în viitorul război cu URSS[121].

În unele colonii germane din RASSM, Troika Specială a condamnat la moarte sau la 8 și 10 ani de lagăre de concentrare grupuri numeroase de locuitori, astfel încât unele sate germane din RASSM, după Marea Teroare, au rămas vizibil depopulate.

Drama etnicilor germani din stânga Nistrului a continuat și după consumarea Marii Terori. După „eliberarea" acestor teritorii de către Armata Roșie, toți nemții rămași în viață, împreună cu cei care au

[120] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 38, f. 3.
[121] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 39, f. 4.

fost identificați în Basarabia, au fost deportați în Siberia, în lunile mai și decembrie 1945.

Lupta cu Biserica Ortodoxă și cu alte confesiuni religioase din RASSM în perioada Marii Terori

Politica de persecutare a Bisericii Ortodoxe și a altor confesiuni religioase lansată de Lenin a fost promovată, așa cum am demonstrat în primul capitol al acestui studiu, cu același zel de către „continuatorul fidel" al cauzei acestuia, Iosif Stalin.

În RASSM, în perioada Marii Terori, printre persoanele condamnate la moarte și executate au figurat mulți clerici și enoriași ortodocși și de alte confesiuni religioase.

Un cap de acuzare grav pentru „enoriașii activi", adică militanți, era faptul că ar fi pledat pentru redeschiderea bisericilor, închise între timp de comuniști. Doar în baza unei astfel de „crime", în RASSM au fost executate câteva zeci de persoane. Iacov Gavrilov, rus de origine, din satul Antonovca, raionul Ocnele Roșii, RASSM, a fost condamnat la moarte pentru faptul că a chemat consătenii să împiedice închiderea bisericii, dar și pentru „agitație contrarevoluționară cu conotație religioasă", pentru că i-ar fi elogiat pe „dușmanii poporului" condamnați în anii 1936-1937", precum și pentru „denigrarea partidului și a puterii sovietice"[122]. În temeiul aceleiași acuzații de „agitație contrarevoluționară cu conotație religioasă" a fost condamnat la moarte Sofron Dârul, moldovean, originar din satul Lunga, raionul Dubăsari, locuitor al satului Harmața, același raion, care era starostele comunității religioase din localitate[123]. Stepan Ivanov, rus de origine, din satul Antonovca, a fost condamnat la moarte pentru că era „enoriaș activ și staroste al comunității religioase" și i-a chemat pe locuitorii satului „să nu admită închiderea bisericii". Verdictul suna în felul următor: „Este acuzat că în trecut a fost chiabur și a dus agitație contrarevoluționară cu conotație religioasă. Manifestă spirit defetist"[124]. Anterior, în 1931, sub acuzația de „chiabur", i-a fost

[122] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 50, f. 1.
[123] *Ibidem*, f. 21.
[124] *Ibidem*, f. 25.

confiscată întreaga avere, iar pentru neîndeplinirea „obligațiilor față de stat" (achitarea impozitelor) a fost condamnat la 6 ani de privațiune de libertate. Cazuri similare, când aceeași infracțiune era sancționată de două ori, a doua oară după ispășirea primei pedepse, pot fi identificate cu duiumul în perioada Marii Terori, acest fenomen constituind una din multiplele ilegalități care caracterizează regimul totalitar comunist de sorginte bolșevică. O altă enormitate era învinuirea inculpatului că ar fi „menținut legătura cu preoții"[125], care putea constitui un capăt de acuzare greu, ce putea să-l coste viața.

Printre persoanele inocente, condamnate la moarte prin împușcare de Troika Specială a RASSM, au fost și membri ai sectei religioase a inochentiștilor, majoritatea originari din Basarabia, pe care trasarea frontierei pe Nistru i-a surprins pe malul stâng al bătrânului fluviu sau care s-au decis să treacă Nistrul după unirea acestei provincii cu România. Este cunoscut faptul că această sectă religioasă este una de proveniență autohtonă – basarabeano-transnistriană, înființată de călugărul Inochentie (Levizor) de la mănăstirea din or. Balta, în anul 1909. Acesta, după mai multe persecuții din partea autorităților țariste, s-a pocăit, chemându-i pe cei care l-au urmat să se dezică de erezia sa și să revină la credința ortodoxă autentică. Dar și după decesul subit al lui Inochentie, în 1917, secta religioasă care-i purta numele continua să se manifeste destul de activ. În 1929, mănăstirea inochentistă „Raiul" din satul Lipețcoe, raionul Kotovsk, RASSM, a fost lichidată, recurgându-se la acte de violență, soldate cu mai multe victime. Cu toate acestea, cei care au supraviețuit acestui măcel nu s-au dezis de credința lor. În timpul Marii Terori, secta religioasă a inochentiștilor devine una din țintele predilecte ale Troicii Speciale din RASSM, mai mulți membri ai sectei fiind condamnați la moarte prin împușcare.

Parascovia Chirtoacă, originară din Susleni, județul Orhei, călugăriță inochentistă, venise din Basarabia la mănăstirea inochentistă „Raiul" în 1917, unde s-a aflat până în 1922. În 1925 a fost deportată în regiunile nordice pentru „activitate contrarevoluționară", de unde a revenit, în 1930, în același sat, Lipețcoe. În rechizitoriul în baza

[125] *Ibidem*, f. 30.

căruia Troika Specială a RASSM a decis condamnarea ei la moarte, la 11 martie 1938, se afirma că aceasta „menținea relații strânse cu călugării inochentiști", organizând „rugăciuni ilegale în comun". Respectiva „acuzare" a fost suficientă pentru a o condamna la moarte prin împușcare.

Același destin tragic l-a avut un alt membru al sectei inochentiste, Tihon Bortă, originar din același sat, care „menținea relații strânse cu călugărițele inochentiste, care se întruneau în casa acestuia, unde se organizau rugăciuni ilegale în comun". Lui Bortă i se mai incrimina că îi adună în jurul său pe gospodarii „individuali cu dispoziții contrarevoluționare" și că elogiază „proprietatea privată în agricultură"[126]. Verdictul a fost necruțător: pedeapsă capitală.

O altă inochentistă, Irina Budei, din satul Tocuz, Basarabia, locuitoare a satului Lipețcoe, a fost condamnată la moarte pentru aceleași „crime"[127]. Din grupul călugărițelor inochentiste de la fosta mănăstire „Raiul" din Lipețcoe, condamnate la moarte în urma unor învinuiri absurde, făceau parte Parascovia Dumbravă[128] și Agafia Zvenigorodskaia, ultima originară din Rădiul Mare, Basarabia, stabilită în Lipețcoe. A. Zvenigorodskaia a părăsit Basarabia în anul 1918, o perioadă fiind călugăriță inochentistă la mănăstirea „Raiul". Peste un timp, a părăsit mănăstirea (probabil, după lichidarea acesteia), căsătorindu-se. În anul 1935, soțul ei este condamnat la 8 ani de lagăre „pentru activitate contrarevoluționară". În situația în care se pomenise, a reluat relațiile mai vechi cu călugărițele inochentiste, fapt care a costat-o viața[129].

Din grupul fostelor călugărițe inochentiste din Lipețcoe, condamnate la moarte, a făcut parte și Pelagheea Cornea. După închiderea mănăstirii „Raiul", s-a căsătorit. În 1931 a suportat procedura de „deschiaburire", în 1934, împreună cu soțul, a fost expulzată din Lipețcoe, iar la 11 martie 1938 este condamnată la moarte pentru că „în trecut a fost chiaburiță și călugăriță inochentistă"[130].

---

[126] AMAI. Fond. 17, inv. 1, dosarul 50, f. 7.
[127] *Ibidem*, f. 8.
[128] *Ibidem*, f. 21.
[129] *Ibidem*, f. 24.
[130] *Ibidem*, f. 2.

Elena Mămăligă a fost o altă călugăriță inochentistă, originară din Basarabia, stabilită în Lipețcoe în 1918 și condamnată la moarte la 11 martie 1938.

Cruzimea cu care regimul comunist și-a reglat conturile cu niște biete femei în perioada Marii Terori, trimițându-le în fața călăilor, nu are analogii în alte regiuni ale URSS.

„Operațiunea română" în cadrul Marii Terori din RASSM

Deși s-a considerat, o anumită perioadă, că regimul comunist, în politica sa de exterminare în masă, se conducea în special, așa cum declarau în repetate rânduri Stalin și acoliții săi, de principiul luptei de clasă, în realitate, lichidarea indezirabililor se făcea și în baza criteriului etnic. O dovadă elocventă în acest sens o constituie și așa-numita „operațiune română", instrumentată de vârfurile organelor de represiune sovietice. Troika Specială de la Tiraspol a condamnat la moarte sute de etnici români în baza criteriului etnic, dar până în prezent nu s-a știut în detalii că românii moldoveni din pseudoformațiunea statală „moldovenească" au avut parte de o „atenție specială" din partea „corifeilor" terorii comuniste – Ejov, comisarul poporului pentru afacerile interne, tot el – comisar general al securității statului, și Vâșinski, procurorul general al URSS, care au semnat câteva zeci de procese-verbale ale „dvoicii" de la Moscova, trimițând la moarte, cu preponderență în baza criteriului etnic, câteva mii de persoane nevinovate de origine română din RASSM, Basarabia și România.

Listele persoanelor care au fost parte din așa-numita „operațiune română" erau alcătuite de NKVD-ul din RASSM, vizate de șeful acestei instituții de la Kiev și mai apoi expediate la Moscova. După ce Ejov și Vâșinski semnau procesele-verbale de condamnare la moarte sau la ani grei de lagăr, respectivele procese-verbale, împreună cu alte documente adiacente, erau expediate la Kiev și Tiraspol pentru a fi puse în aplicare sentințele.

Condamnările la moarte în cadrul „operațiunii române" au început la 8 octombrie 1937, când Nikolai Ejov și Andrei Vâșinski au semnat procesul-verbal nr. 1, cu care începea această monstruoasă și imensă crimă, numită eufemistic „operațiunea română"[131].

[131] Arhiva SIS, Procesele-verbale nr. 1-45 ale „dvoicii", 1937, f. 403-415.

Cele 139 de persoane învinuite de „spionaj și activitate diversionistă în favoarea României", care au fost incluse în acest prim proces-verbal, au fost „identificate" de conducerea a două detașamente de grăniceri sovietici – Moldovenesc și Râbnița, dislocate la frontiera de vest a RASSM. Listele ticluite de responsabilii din cadrul celor două unități de grăniceri au fost prezentate lui Ejov și Vâșinski de către conducerea NKVD de la Tiraspol.

I. Leplevski, comisar al poporului pentru afacerile interne al RSS Ucrainene și șeful NKVD-ului de la Kiev, la 11 octombrie 1937, prin intermediul unei directive, ordona șefului NKVD-ului de la Tiraspol, Rivlin, să pună neîntârziat în aplicare sentința cu referire la cei 125 de oameni condamnați la moarte de către Ejov și Vâșinski, cu excepția a 18 persoane, a căror execuție a fost amânată[132]. Printre cei 18 figurau mai mulți reprezentanți ai nomenclaturii de partid și sovietice a RASSM din acea perioadă sau din perioada precedentă: Grigore Starâi-Borisov, președintele Consiliului Comisarilor Poporului din RASSM; Iosif Badeev (Suslik sau Vanștein), secretarul Comitetului Moldovenesc Regional al PC(b)U în 1924-1928; Nikolai Golub, secretarul al doilea al Comitetului Moldovenesc Regional al PC(b)U; Haim Bogopolski, secretar al aceluiași Comitet Moldovenesc Regional al PC(b)U în anii 1928-1930; Ivan Krivorukov, născut în Chișinău, fost membru al Sfatului Țării, care a votat împotriva Unirii Basarabiei cu România, refugiat în stânga Nistrului, șef al „guvernului provizoriu muncitoresc-țărănesc al Basarabiei", cu sediul la Odesa, comisar al poporului pentru agricultură în RASSM, în anul 1924. Cea mai mare parte din acești 18 demnitari de prim rang din RASSM vor fi executați ceva mai târziu și doar pentru câțiva pedeapsa capitală va fi comutată cu ani grei de gulag. Cel mai șocant lucru în drama acestor funcționari importanți din RASSM era faptul că decizia cu privire la includerea lor în categoria „spionilor români" a fost formulată de comandanții unor detașamente de grăniceri, care aveau totuși obligația de a asigura paza frontierei URSS, și nu de a formula capete de acuzare la adresa unor demnitari de stat de nivel înalt[133].

[132] *Ibidem*, 405-409.
[133] *Ibidem*.

La 13 octombrie 1937, la o zi de la emiterea directivei respective de către Leplevski, în închisoarea NKVD din Tiraspol erau executate primele 57 de persoane, iar încă peste o zi, la 15 octombrie – alte 48 de persoane. Sentința de condamnare la moarte a două femei – Domnica Tâmcișina din satul Slobozia, raionul Codâma și Marina Tanitoi, din satul Hlinoaia, raionul Slobozia, în cazul celei dintâi, a fost comutată cu 10 ani de lagăr, iar în cazul celei din urmă a fost anulată, aceasta fiind repusă în libertate – un caz aproape unic în istoria Marii Terori din RASSM. În schimb, Alexei Turtăcaldă, condamnat la 10 ani de lagăr, conform sentinței din 18 octombrie 1937, a fost împușcat[134].

„Banda rulantă" a morții funcționa practic non-stop la Tiraspol. Deja pe 10 octombrie 1937, Ejov și Vâșinski semnau un nou proces-verbal din cadrul aceleiași „operațiuni române", nr. 4, prin care erau condamnate la moarte 66 de persoane, iar altele 20 – la câte 10 ani de gulag[135].

NKVD-ul de la Moscova cerea subdiviziunii de la Kiev, dar și celei de la Tiraspol, ca decizia privind executarea celor 66 de persoane să fie „pusă imediat în aplicare"[136]. Pe 15 octombrie, 65 din cei condamnați la moarte pe data de 10 octombrie, de Ejov și Vâșinski, erau împușcați în închisoarea NKVD din Tiraspol. Cel de-al 66-lea din această „listă a morții", Vasile Volghin-Piskunenko, a fost executat o lună mai târziu, pe 16 noiembrie 1937[137].

Procesul-verbal nr. 6, semnat de Ejov și Vâșinski la 18 octombrie 1937, prevedea executarea a 58 de persoane și internarea altor 22 de oameni în lagărele de concentrare[138].

Conform procesului-verbal nr. 46 din 28 noiembrie 1937[139], semnat de Ejov și Vâșinski, din cele 119 persoane care figurau pe cele trei liste anexe la proces, 95 au fost împușcate[140], celelalte urmând să-și ispășească pedeapsa în lagărele de concentrare sovietice. Din cei 95

---

134 Arhiva SIS, Procesele-verbale nr. 1-45 ale „dvoicii", 1937, 412-415.
135 *Ibidem*, 420-424.
136 *Ibidem*, f. 425.
137 *Ibidem*, f. 426-431.
138 *Ibidem*, f. 438-447.
139 Arhiva SIS, Procesele-verbale nr. 46-633 ale „dvoicii", 1937, f. 2-14.
140 *Ibidem*, f. 4-12.

de condamnați la moarte, majoritatea covârșitoare erau originari din satele moldovenești de pe malul stâng al Nistrului: Molovata, Mahala, Coșnița, Goian (raionul Dubăsari), Jura, Rașcov, Mocra, Erjova, Stroiești (raionul Râbnița), Podoima, Severinovca (raionul Camenca), Slobozia, Hlinoaia (raionul Slobozia), Hârtop, Butor (raionul Grigoriopol), orașele Balta, Grigoriopol, Râbnița, Camenca[141].

Pe această listă figurează mai multe persoane originare din Basarabia și, probabil, și din alte regiuni ale României, întrucât în dreptul unora este indicat doar „România", fără a fi precizată localitatea concretă. Din această categorie fac parte peste 20 de oameni, aceștia fiind din orașele Chișinău, Tighina, Rezina, satele Cișmeaua Văruită, județul Ismail, Tarutino, jud. Cetatea Albă, precum și din Iași. În aceeași listă din acest proces-verbal figurează câteva persoane originare din alte regiuni ale URSS, una tocmai din satul Bobenki, reg. Donețk.

Pe una din paginile procesului-verbal nr. 46 este fixată și informația privind zilele în care au fost executate cele 95 de persoane. Astfel, pe 12 decembrie 1937 au fost împușcați 28 de oameni, pe 14 decembrie, același an – 54 de persoane, pe 17 decembrie – 9, pe 22 decembrie – 1 și pe 29 decembrie – ultimii trei condamnați la moarte din lista celor 95 de persoane[142].

La dosar sunt anexate și actele semnate de persoanele responsabile pentru aplicarea sentințelor pronunțate de Ejov și Vâșinski cu referire la cele 95 de persoane executate. Aceștia sunt secretarul operativ al NKVD din RASSM, Pervuhin, inspectorul Secției a VIII-a a Direcției Securității Statului, Dokuțki și intendentul NKVD (probabil, este vorba despre șeful închisorii NKVD din or. Tiraspol) din RASSM, Korjenko[143].

La executarea celor 95 de persoane au „asistat și au constatat moartea" acestora Comisarul Afacerilor Interne al RASSM și procurorul RASSM. Din respectivele acte reiese în mod univoc că toate aceste 95 de persoane au fost împușcate în or. Tiraspol.

Procesul-verbal nr. 47 din 1 decembrie 1947 prevedea ca 18 persoane din 34, câte figurau în respectivul dosar, acuzate de „activi-

[141] *Ibidem*, f. 4-14.
[142] *Ibidem*, f. 15.
[143] *Ibidem*, f. 16-22.

tăți de spionaj și subversive în favoarea României", să fie împușcate. Celelalte 16 persoane erau condamnate la câte 10 ani de lagăre de concentrare[144].

Din cele 34 de persoane ce figurau în acest proces-verbal, aproximativ jumătate erau din Basarabia și din alte regiuni ale României (16 persoane). Printre cei 34 era o persoană originară din regiunea Kursk, una din reg. Harkov, iar alta din or. Nikolaev. Toate aceste orașe se află la o distanță apreciabilă de RASSM, cu toate acestea, și acești câțiva etnici ruși au plătit tribut greu într-un dosar din așa-numita „operațiune română"[145].

Procesul-verbal nr. 53 din 10 decembrie 1937, semnat de aceiași Ejov și Vâșinski, viza 106 persoane învinuite „de spionaj și acțiuni subversive în favoarea României". Toți acești proscriși au fost depistați drept „spioni români" de NKVD-ul de la Tiraspol, care expediase trei liste pentru a fi examinate și vizate de „dvoika" centrală, în zilele de 25, 26 și 27 noiembrie 1937. Dacă luăm în calcul că cele trei liste au ajuns la destinație, la Moscova, în timp de câteva zile, ne dăm seama cât de rapid se decidea soarta unui număr atât de mare de persoane – în doar câteva zile[146].

Fiecare proces-verbal cu verdictul lui Ejov și Vâșinski conține, de fiecare dată, și somația ultimativă a celor doi ca cei condamnați la moarte de către ei să fie executați în regim de urgență. Așa cum transpare din documentele de arhivă, toate aceste persoane au fost deținute în închisoarea NKVD din Tiraspol. Toți cei condamnați la moarte au fost executați de către angajații aceleiași structuri din capitala RASSM.

Primii 80 de condamnați la moarte au fost executați pe 17 decembrie 1937. Peste 5 zile, la 22 decembrie, au fost împușcate următoarele 11 persoane. Ultimele 7 persoane care figurau în procesul-verbal nr. 53 semnat de Ejov și Vâșinski au avut parte de încă câteva zile de viață, ele fiind executate în intervalul 26 decembrie 1937 – 28 ianuarie 1938. În cazul acestor 7 persoane, regimul comunist a căutat să simu-

[144] *Ibidem*, f. 30-37.
[145] *Ibidem*, f. 32-35.
[146] *Ibidem*, f. 43-70.

leze o verificare suplimentară a dosarelor, pentru a se evita eventuale erori „regretabile”[147].

În conformitate cu procesul-verbal nr. 61 din 16 decembrie 1937, semnat de Ejov și Vâșinski, 36 de persoane erau condamnate la moarte prin împușcare sub acuzația de „spionaj și acțiuni subversive în favoarea României”. Alte 17 persoane au primit o pedeapsă de 10 ani de lagăre de concentrare, dar care, cel puțin, le oferea o șansă de supraviețuire[148].

În respectivul proces-verbal figurau 13 persoane din satul Butor, raionul Grigoriopol – ceva mai mult de o treime din lista celor 36 de condamnați la moarte. Iată lista celor 13 butoreni, catalogați de Ejov și Vâșinski ca „spioni români”: Anton Bagnibov, Victor Bărcuță, Nichifor Bărcuță, Terente Botea, Petru Dicusară, Timofei Culeac, Tudor Levenco (după pașaport – Tudor Ducovici), Chiril Nagornâi, Ion Pavlenco, Simion Pavlicenco, frații Ilarion și Nicon Cibotaru și Maxim Șeptâchin[149].

În respectivul proces-verbal mai figurau 7 locuitori ai satului Slobozia, raionul Tiraspol: Zaharie Beznosiuc, Pavel Graciov, Trofim Ivanov, Ivan Izofatov, Vasili Pavlov, Marc Polișciuc, Petru Șcebelski, care, cel puțin după nume, se pare că erau de origine rusă sau ucraineană și bulgară. Pavel Verbanov și Nicolai Tereșcenco erau din satul Parcani, raionul Tiraspol. Primul pare a fi bulgar de origine. În aceeași listă mai figurau: Maria Voloșenco din satul Speia, raionul Tiraspol, Fedot Tataru, Iacov Caftea și Spiridon Tuchiluța din satul Delachău, raionul Grigoriopol, Grigore Perev din satul Tașlâc, raionul Grigoriopol, Timofei Gaiburg din satul Hlinoaia, raionul Slobozia, Maxim Grigoriev din satul Dorotcaia, raionul Grigoriopol, Toma Curlucean din satul Coșnița, raionul Dubăsari, Ion Gorcearschi și Porfirie Prestesco, originari din Basarabia, Ivan Dobreak din satul Fiodorovka, fosta gubernie Ecaterinoslav, Gheorghi Dușkin din satul Dreazghi, fosta gubernie Tambov, Martin Kostiuk, originar din Polonia[150].

---

147 *Ibidem*, f. 63-70.
148 *Ibidem*, f. 71-78.
149 *Ibidem*, f. 71-73.
150 *Ibidem*.

În cazul acestor 36 de condamnați la moarte, NKVD a acționat cu promptitudinea prescrisă de la centru. Pe 20 decembrie 1937, șeful NKVD din RSS Ucraineană, Leplevski, semna ordinul de executare, iar peste 6 zile, pe 26 decembrie, toți cei 36 au fost executați. Cel mai tânăr condamnat la moarte era Fedot Tataru, de 25 de ani, din satul Speia, iar cel mai în vârstă – Grigore Perev, de 65 de ani[151].

În aceeași zi de 16 decembrie 1937, Ejov și Vâșinski au mai semnat un proces-verbal, cu numărul de ordine 62, care făcea parte din aceeași „operațiune română". În respectivul document figurau 130 de persoane învinuite de „spionaj și activitate subversivă în favoarea României", din care 62 erau condamnate la moarte. Alte 64 de persoane evitaseră pedeapsa capitală și s-au ales cu câte 10 ani de lagăre. Dintre acestea făcea parte un grup numeros de basarabeni (23 de persoane) și 6 persoane originare din Vechiul Regat. Încă doi basarabeni figurau pe lista celor patru persoane ale căror dosare urmau să fie reexaminate. Acest proces-verbal fusese redactat în baza a două liste elaborate de NKVD-ul de la Tiraspol, care au fost expediate la Moscova, pe 28 și 30 noiembrie 1937[152].

Din lista celor 62 de persoane condamnate la moarte făcea parte un grup de români basarabeni: Afanasie Aguță, Grigore Andreev din Chișinău, Dimitrie Gherasimenco și Gheorghe Tocalov din or. Tighina, Simion Dinciuc, Petru Cortinschi, Vasile Tipa – în total 7 persoane. Din aceeași listă făceau parte și doi regățeni: Jana Niculescu, originară din Iași, și Pavel Tulcenco[153].

Printre cei 62 de condamnați la moarte era un grup numeros de persoane originare din regiuni îndepărtate ale Federației Ruse, regiuni din RSS Ucraineană și chiar o persoană originară din Azerbaidjan. Alexei Soloviov era originar din fosta gubernie Smolensk, Nikolai Sveatoslavski era originar din or. Gorki, Nikolai Baranețki era născut în satul Ivanovka, județul Grokceaisk, fosta gubernie Baku, Piotr Kuzmin era originar din Polonia, Mihail Sidorenko și Matvei Iakovlev erau din regiunea Vinița, iar Meer Tabacinic – din or. Moghilev[154].

---

[151] *Ibidem*, f. 75-76.
[152] *Ibidem*, f. 79-97.
[153] *Ibidem*, f. 80-92.
[154] *Ibidem*.

În cazul acestor 62 de condamnați la moarte, ca și în cazul celor 36 din procesul-verbal nr. 53, s-a acționat prompt. Astfel, primii 56 de condamnați din procesul-verbal nr. 62 au fost executați pe 26 decembrie 1937, următorii 5 – pe 29 decembrie și ultimul – pe 6 ianuarie 1938[155].

În aceeași lună, decembrie 1937, Ejov și Vâșinski au mai semnat un proces-verbal, nr. 78 din 10 decembrie, prin care s-a decis soarta a 49 de persoane identificate de NKVD de la Tiraspol ca „spioni" și incluse pe patru liste expediate la Moscova pe 21, 22, 25 și 27 noiembrie 1937. „Dvoika" de la Moscova a decis ca 31 de persoane din cele 49 să fie trimise în fața călăilor, 15 erau condamnate la câte 10 ani de lagăre, iar ultimele 3 persoane rămâneau în așteptarea verdictului final până la „reexaminarea" dosarelor. Majoritatea absolută a acestor 49 de oameni erau de origine germană, descendenți din coloniști nemți stabiliți în această regiune la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea[156].

Dintr-o singură colonie germană – Glikstaal – au fost executate 12 persoane. Din colonia germană Neudorf au fost executați 3 oameni, din Bergdorf și Luntch – câte 2. Din alte colonii germane din RASSM – Antonovca, Alexander Hild, Zeltz, Main, cătunul Volci (Volchy), a fost împușcat câte un etnic german.

Din lista persoanelor condamnate la moarte făceau parte doi germani originari din Basarabia. Pe aceeași listă mai figurau un evreu originar din Polonia, un ucrainean din Ocnele Mari, un austriac din Austria, precum și un neamț și un român, originari din Ungaria[157].

Din documentele de arhivă reiese că 28 de condamnați la moarte au fost executați pe 22 decembrie, unul – pe 26 decembrie și ultimii doi – pe 29 decembrie 1937[158].

Ultimele procese-verbale semnate în 1937 de Ejov și Vâșinski, cu sentințe de condamnare la moarte sau la ani grei de lagăre, din cadrul așa-numitei „operațiuni române", au fost cele cu nr. 78 din 27 decembrie 1937 și nr. 80 din 20 decembrie 1937.

---

155 *Ibidem*, f. 93-97.
156 *Ibidem*, f. 105-106.
157 *Ibidem*, f. 107-111.
158 *Ibidem*, f. 112-117.

Procesul-verbal nr. 78 prevedea condamnarea la moarte a 8 persoane, alte 10 urmând să-și „ispășească pedeapsa" în lagăre, fiind condamnate la câte 10 ani de privațiune de libertate[159].

Din cei 8 oameni care vor fi executați (7 – pe 5 ianuarie 1938 și unul – pe 6 ianuarie), 6 erau originari din RASSM, unul din Basarabia și unul din or. Kirov, RSS Ucraineană. Din cei 10 condamnați la câte 10 ani de lagăre, jumătate erau originari din Basarabia[160].

În baza procesului-verbal al „Dvoicii" din 22 decembrie 1937 au fost executate 28 din cele 54 de persoane câte figurau în acest document[161].

Ultimul proces-verbal, cu nr. 80, din anul 1937, din șirul celor câteva zeci din cadrul „operațiunii române", este datat 28 decembrie 1937. 18 persoane incluse în acest proces-verbal au fost condamnate la moarte: nouă persoane erau din satul Mihailovca, Râbnița, trei – din satul Beloci, Râbnița, două persoane din orașul Râbnița, una – din Stroiești, Camenca, și una din satul Cuzmin, Camenca, una din satul Butor, Grigoriopol, și un basarabean din satul Jora de Jos[162].

În același dosar de arhivă al SIS se mai regăsesc un șir de procese-verbale semnate de cei doi membri ai „Dvoicii" de la Moscova, în anul 1937, prin care au fost condamnate la moarte și lagăre de concentrare alte câteva sute de persoane în cadrul „operațiunii române". Procesul-verbal nr. 108 din 12 octombrie 1937, semnat de Ejov și Vâșinski, trimitea la moarte 21 de persoane și alte patru – în lagăre de concentrare[163]. În procesul-verbal nr. 174 din 26 octombrie 1937 se dispunea executarea a 10 persoane[164], iar în cel cu nr. 253, din 4 noiembrie 1937 – 18 persoane[165]. Prin intermediul procesului-verbal nr. 351 din 19 noiembrie 1937 erau condamnate la moarte 6 persoane, iar altele 11 – la detenție în lagăre[166]. Procesul-verbal nr. 447 din 1 decembrie 1937

[159] *Ibidem*, f. 98-99.
[160] *Ibidem*, f. 100-102.
[161] *Ibidem*, f. 136-144.
[162] *Ibidem*, f. 11-127.
[163] *Ibidem*, f. 147-156.
[164] *Ibidem*, f. 158-164.
[165] *Ibidem*, f. 169-177.
[166] *Ibidem*, f. 179-182.

prevedea executarea a 16 persoane și internarea în lagăre a altor 17 oameni[167]. La 11 decembrie 1937 Ejov și Vâșinski semnau procesul-verbal nr. 520, care ordona împușcarea a 17 persoane și trimiterea în lagăre a altor 20 de oameni[168]. Procesele-verbale nr. 582, 590, 633, 68, 73, semnate de cei doi membri ai „Dvoicii" la sfârșitul lunii decembrie 1937, prevedeau executarea altor câteva zeci de persoane și internarea unui număr similar de oameni în lagăre de concentrare[169].

În 1938 „Dvoika" a continuat să trimită la moarte alte câteva sute de oameni din RASSM în cadrul așa-numitei „operațiuni române". Întrucât arhivele din Republica Moldova nu conțin toate procesele-verbale ale „Dvoicii" de la Moscova cu referire la RASSM, cifra exactă a victimelor acestei instituții extrajudiciare urmează a fi precizată în cadrul viitoarelor investigații.

Execuțiile în masă din RASSM în perioada Marii Terori (1937-1938)

Un aspect important al investigației dramei victimelor Marii Terori din RASSM este executarea propriu-zisă a sentințelor emise de Troika Specială și locul înhumării acestor victime ale regimului totalitar comunist.

Execuțiile în masă din RASSM au început cu împușcarea unui grup de germani în baza dosarului nr. 38469. Primul din acest lung martiriu a fost Iacob Johann(ovici) Dolinger, născut în anul 1887, executat pe 12 august 1937, la numai două zile distanță de ziua când, în cadrul unui simulacru de proces de judecată, mai mulți nemți erau condamnați la moarte de Troika Specială a RASSM. Cel care semna ordinul de executare prin împușcare era Rogol, comisar ad-interim al poporului pentru Afacerile Interne al RASSM, locotenent-major al securității statului. În aceeași noapte de 12 spre 13 august, la ora 2:00, în baza aceluiași dosar nr. 38469, instrumentat de Troika Specială de la Tiraspol, au mai fost executați unsprezece germani: Johann Schell,

[167] *Ibidem*, f. 187-196.
[168] *Ibidem*, f. 199-205.
[169] *Ibidem*, f. 206-236.

Friedrich Kaizer, Rudolf Biber, Johann Engel, Iakob Kirschenman, Friedrich Bichler, Christian Schanzenbach, Christian Kolbach și Wilhelm Gross.

Peste o săptămână după primele execuții de la Tiraspol, a fost pusă în funcțiune și mașina morții în or. Balta. Prima victimă aici a fost Sava Gordienko[170]. Acesta a fost condamnat la moarte pentru faptul că de două ori fugise din regiunea de nord, unde fusese deportat după „deschiaburire" în anul 1930. În 1935, după ce fugise a doua oară, a fost reținut și ținut în detenție timp de două luni și jumătate pentru vagabondaj. Acestuia i se mai incriminau activitatea de sectant inochentist și agitația contrarevoluționară împotriva intrării în colhoz: amenințări cu „teroarea" la adresa conducerii colhozului și difuzarea unor zvonuri „contrarevoluționare și provocatoare"[171]. În baza aceluiași proces-verbal nr. 2 din 11 august 1937, în or. Balta, au mai fost executate trei persoane.

Șochează pedantismul executanților acestor sentințe, care indicau cu exactitate de un minut momentul execuției. Astfel, Iacob Grabco a fost împușcat la Balta în noaptea de 19 august, la ora 1:40[172], Fiodor Petrov – la ora 1:05, Onisim Râmari a fost executat la ora 00:45[173], Avtonom Leahov a fost împușcat la ora 1:55[174].

Nu cunoaștem „tehnologia" execuțiilor specifică călăilor de la Tiraspol și Balta, dar am putea s-o deducem din alte mărturii din epocă. De exemplu, este cunoscută tehnica acestor execuții aplicată de NKVD în aprilie 1940 în cazul ofițerilor polonezi împușcați în subsolurile acestei organizații din or. Harkov. Din încăperile unde erau deținuți, ofițerii polonezi erau escortați câte unul într-o cameră separată, unde erau verificate toate datele de anchetă: numele, prenumele, patronimicul și anul nașterii. După aceasta, condamnatului i se puneau cătușe și acesta era condus într-o încăpere specială, amenajată pentru execuții, unde era împușcat cu pistolul în ceafă. Ulterior,

---

[170] Procesul-verbal nr. 2 din 11 august 1937. În: Arhiva SIS al Republicii Moldova, dosarul 32867, vol. 1, f. 36.

[171] ASIS, dosarul 32867, vol. 1, f. 57-57 v.

[172] *Ibidem*, f. 61.

[173] *Ibidem*, f. 67.

[174] *Ibidem*, f. 70.

corpurile neînsufleţite erau încărcate în camion şi transportate în pădure, pentru a fi înhumate în gropi comune[175].

Pe 17 august, comisarul ad-interim al poporului pentru Afacerile Interne al RASSM, locotenentul-major Rogol, ordona, la Tiraspol, executarea celui de-al doilea grup de persoane condamnate la moarte de Troika Specială a RASSM, a cărui soartă fusese decisă cu o săptămână în urmă – pe 10 august 1937, în cadrul aceleiaşi sentinţe şi în baza aceluiaşi proces-verbal nr. 1. Din acest grup făceau parte trei etnici germani, doi evrei, ceilalţi fiind de origine română, ucraineană şi rusă[176]. Pe 25 august 1937, acest grup de condamnaţi la moarte a fost executat.

Alte 72 de persoane erau trimise în faţa călăilor ca urmare a punerii în aplicare a directivei nr. 39 din 23 septembrie 1937, întocmită în baza procesului-verbal din 10 septembrie 1937 al troicii şi semnată de comisarul ad-interim al poporului pentru Afacerile Interne al RASSM, căpitanul Prihodko. Ordinul a fost executat a doua zi, pe 24 septembrie, în or. Tiraspol.

Executări în masă ale celor condamnaţi la moarte de Troika Specială din RASSM s-au operat nu numai la Tiraspol, ci şi la Balta. Primul contingent numeros de victime ale Marii Terori a fost executat la Balta, prima capitală a RASSM, la sfârşitul lui septembrie 1937. Acestea, 52 la număr, figurau în procesul-verbal al Troicii Speciale a NKVD din 15 septembrie 1937. Punerea în aplicare a sentinţei a decis-o preşedintele Troicii, comisarul ad-interim al Afacerilor Interne al RASSM, căpitanul Prihodko, care, la 25 septembrie 1937, prin directiva nr. 41, cu menţiunea „Strict secret", îi ordona şefului grupului de anchetă operativă, sublocotenentului Zaiţev, să execute sentinţa Troicii Speciale din 15 septembrie 1937 şi să-i împuşte pe cei 52 de condamnaţi la moarte.

Execuţia primelor 25 de persoane din cele 52 s-a produs între orele 00:30 şi 5:00[177]. Următorii 15 condamnaţi la moarte au fost executaţi pe 29 septembrie, între orele 00:30 şi 3:00[178], şi ultimii 12 – pe 30 septembrie, între orele 00:30 şi 3:00.

---

[175] M.V. Syromiatnikova, S.M. Zavorotnov. Harkovskaya. „Katyn". În: *Konveer smerti NKVD*, Harkov: Konsum, 2004, p. 94-98.

[176] ASIS, dosarul 32867, vol. 1, f. 13-24.

[177] *Ibidem*, f. 138.

[178] *Ibidem*, f. 139.

Următoarele 11 persoane, condamnate de Troika Specială de la Tiraspol, procesul-verbal nr. 8 din 23 septembrie 1937, au fost executate la Tiraspol în baza ordinului nr. 43 din 30 septembrie, semnat de Prihodko pe data de 30 octombrie 1937[179].

Alte șase persoane, condamnate de Troika Specială a RASSM, în ședința din 23 septembrie, au fost executate la 1 noiembrie 1937 în or. Balta, în baza ordinului nr. 44 din 4 octombrie, semnat de căpitanul Prihodko. Aceștia erau Tihon Tcaci, Stepan Obuhov, Condrat Gluhoi, Feofan Boțuleac, Eudochia Gâlcă, Trofim Mazaniuc[180].

Pe 4 octombrie 1937, șeful ad-interim al NKVD de la Tiraspol și președintele Troicii Speciale, căpitanul Prihodko, semna o nouă directivă, cu numărul de ordine 46, prin care ordona secretarului operativ al Comisariatului Poporului pentru Afacerile Interne al RASSM, Pervuhin, să fie pusă în aplicare sentința Troicii din 3 octombrie 1937 și să fie executate 18 persoane[181]. Sentința de condamnare la moarte, în baza procesului-verbal nr. 10 al Troicii Speciale a RASSM, a fost executată la 28 octombrie 1937, în or. Tiraspol[182], la ora 2:00.

Următoarele 63 de persoane, condamnate la moarte în ședința Troicii Speciale a RASSM din 26 octombrie 1937 în baza procesului-verbal nr. 12, erau trimise la moarte prin directiva semnată de președintele Troicii, comisarul ad-interim pentru Afacerile Interne al RASSM, locotenentul-major Rivlin. Primele 49 de persoane din acest grup au fost executate a doua zi, pe 16 noiembrie, la Tiraspol[183], următoarele 9 persoane – pe 20 noiembrie. Pe 22 și 23 noiembrie au fost executate câte două persoane, și ultimul condamnat – pe 5 decembrie 1937.

Așa cum reiese din documentele de arhivă, începând cu 12 august 1937 și până la sfârșitul lui noiembrie 1938, execuțiile au continuat în serie, uneori la Tiraspol, alteori la Balta. În a doua jumătate a lunii noiembrie 1937, crima NKDV-istă crește în intensitate. Astfel, în

[179] *Ibidem*, f. 142.
[180] *Ibidem*, f. 144-149.
[181] *Ibidem*, f. 150.
[182] *Ibidem*, f. 151.
[183] *Ibidem*, f. 156.

ziua de 20 noiembrie 1937, la Tiraspol, erau puse în aplicare sentințele adoptate de Troika Specială a RASSM pe 28 octombrie, fixate în procesul-verbal nr. 14, fiind executate 18 persoane de origine română, ucraineană, rusă și germană. În aceeași zi de 20 noiembrie au fost împușcate 17 persoane din cele 19 care figurau în procesul-verbal nr. 16 din 2 noiembrie 1937. Al optsprezecelea condamnat la moarte din acest proces-verbal a fost executat la 23 noiembrie, și ultimul, un bătrân de 67 de ani, a fost împușcat pe 5 decembrie.

Pe 22 noiembrie 1937 Rivlin, Comisarul Ad-interim al NKVD din RASSM și președintele Troicii Speciale de la Tiraspol, îi ordona lui Pervuhin, secretarul operativ al NKVD din RASSM, să pună în aplicare sentința Troicii din 14 noiembrie 1937 privind împușcarea a 65 de condamnați la moarte. Pe 23 noiembrie au fost executați 38 de oameni, pe 8 decembrie – 7, pe 27 – 4 și pe 30 – ultimele 16 persoane din acest grup.

Pe 25 noiembrie 1937, Rivlin îi ordonă aceluiași Pervuhin să fie executați cei 11 condamnați ce figurau în procesul-verbal nr. 20 din 15 noiembrie 1937 (cinci dintre ei erau germani, unul era evreu și ceilalți români și ucraineni). Peste o zi, pe 27 noiembrie, zece din cei unsprezece au fost împușcați, iar pe 11 decembrie era executat ultimul din cei unsprezece condamnați, Grigore Tatarin, un bătrân de 65 de ani.

Peste trei zile, pe 28 noiembrie, Rivlin a dispus să fie puse în aplicare sentințele de condamnare la moarte din procesul-verbal nr. 24 din 20 noiembrie 1937, care viza 85 de persoane. A doua zi, pe 29, la Tiraspol, erau împușcați primii 40 de condamnați la moarte. Pe 9 decembrie au fost executate încă trei persoane, iar pe 11 – o bătrână, Alexandra Preplecinschi, în vârstă de 74 de ani. Peste o zi, pe 12 decembrie, tot la Tiraspol, au fost împușcați încă 6 oameni. Ultimii 35 din cei 85 urmau să fie executați pe 29 noiembrie, dar executarea sentinței s-a amânat pentru mai mult timp.

Același Rivlin, peste două zile, ordonă să fie puse în aplicare sentințele incluse în procesul-verbal nr. 26 din 23 noiembrie 1937, care îi viza pe 81 de „dușmani ai poporului", o bună parte dintre aceștia fiind persoane în etate, trecute de 60 de ani. Trei dintre ei aveau 70, 72 și 77 de ani. Pe 5 decembrie au fost împușcați primii 27 din cei 81, pe 8 decembrie – următorii 50, și pe 11 – ultimii patru.

Uneori, între un simulacru de proces, instrumentat de Troika Specială, și executarea condamnaților la moarte era un interval de doar câteva ore, așa cum a fost, de exemplu, în cazul unui grup de persoane care figurau în procesul-verbal nr. 22 al Troicii Speciale de la Tiraspol. Aceștia, în număr de 13 oameni, au fost condamnați la moarte pe 25 noiembrie. A doua zi, pe 26 noiembrie, Rivlin, șeful NKVD de la Tiraspol și președintele Troicii Speciale a RASSM, îi ordona lui Pervuhin, secretarul operativ al NKVD din „autonomia moldovenească", să execute sentința prin care erau condamnate la moarte cele 13 persoane.

Pe 27 noiembrie, adică a doua zi, Pervuhin îi raporta lui Rivlin că primii 6 din lista celor 13 persoane au fost executați[184]. Judecând după numele celor șase, se pare că toți erau ruși de origine. Următorii 7 condamnați la moarte ce figurau în același proces-verbal nr. 22 au fost executați la Tiraspol, în închisoarea NKVD din acest oraș, pe 12 decembrie 1937. După numele celor șapte, am putea presupune că aceștia erau de origine rusă și ucraineană și unul de origine armeană. Printre aceștia figura și o femeie – Nadejda Kucer-Terehova. Două persoane din cele șapte depășiseră vârsta de 60 de ani: Agop Matpurean avea 63 de ani, iar Ivan Grib – 60 de ani[185].

Același Rivlin, pe post de președinte al Troicii Speciale a RASSM, pe 7 decembrie 1937, îi ordona lui Pervuhin, responsabil pentru executarea sentințelor adoptate de acest organ, să fie executate alte 66 de persoane, care au fost condamnate la moarte de troikă în aceeași zi de 25 noiembrie 1937 și care figurau în procesul-verbal nr. 28.

A doua zi, pe 8 decembrie 1937, Pervuhin, sublocotenentul inferior Dokuțki, inspector ad-interim al Secției a VIII-a a Direcției securității statului din cadrul NKVD de la Tiraspol, precum și Korjenko, intendent ad-interim al NKVD, raportau lui Rivlin, șeful NKVD al RSSM și președintele Troicii Speciale a RSSM, că primii 15 condamnați fuseseră deja executați. Asta ar însemna că aceștia au fost împușcați peste câteva ore după emiterea ordinului de executare a sentinței. Cel mai în vârstă din rândul acestora era Simion Trofimov, care avea 76 de ani.

---

[184] *Ibidem*, f. 188.
[185] *Ibidem*, f. 189.

Patru zile mai târziu, pe 11 decembrie 1937, Rivlin, împreună cu Dokuțki și Korjenko, semna actul prin care confirma că 51 de persoane condamnate la moarte, din cele 66 câte figurau în procesul-verbal nr. 28, au fost executate în aceeași zi de 11 decembrie. Numele acestora sugerează că majoritatea lor covârșitoare erau de origine română și ucraineană. Opt din cei 51 erau persoane în etate, care împliniseră sau depășiseră vârsta de 60 de ani[186].

În aceeași zi de 7 decembrie 1937, Rivlin îi expedia lui Pervuhin o altă directivă, prin care ordona executarea sentințelor de condamnare la moarte a încă 39 de persoane, care figurau în procesul-verbal nr. 30 din 26 noiembrie 1937. Printre acestea erau mai mulți români și persoane cu nume poloneze, dar și ucraineni și ruși. Din cele 39 de persoane, 13 erau de vârstă înaintată: Stepan Raikov – 72 de ani; Gheorghe Munteanu – 70; Hariton Condratiuc – 68; Sava Cartavâi – 67; Nicolai Doroholski – 66; Dumitru Dumanski și Iacob Pantazi – câte 62 ani; Ignat Melentiev și Fadei Popov – câte 59 de ani. Două persoane cu același nume, același prenume și același patronimic – Simion al lui Ignat Țurcanu – aveau 67 și, respectiv, 60 de ani. Un al treilea Țurcanu, cu prenumele Ion, avea 65 de ani[187]. La prima vedere, s-ar părea că enkavediștii au comis o eroare în cazul celor doi Țurcanu, cu nume, prenume și patronimic identice. Dar actul care confirmă executarea lor demonstrează că este totuși vorba de două persoane diferite. Nu putem să nu dăm crezare acestei ultime mărturii documentare, întrucât se cunoaște că cei care urmau a fi executați aveau cu ei pașaportul, care era prezentat înainte de execuție pentru confirmare și pentru a exclude executarea din greșeală a unei alte persoane.

Pe 8 decembrie 1937, cei trei responsabili pentru executarea condamnaților – Pervuhin, Dokuțki și Korjenko – confirmau, prin intermediul unui act, că ordinul emis de Rivlin, pe 7 decembrie, privind executarea celor 39 de persoane care figurau în procesul-verbal nr. 30 al Troicii Speciale din 26 noiembrie 1937, a fost parțial îndeplinit. În doar câteva ore după ce a fost emis respectivul ordin, 13 din cei 39 au

[186] *Ibidem*, f. 191-192.
[187] *Ibidem*, f. 194-194 v.

fost executați[188]. Următorii 22 de condamnați la moarte au fost executați a doua zi, pe 9 decembrie 1937[189]. Ultimii patru vor fi executați în zilele următoare: 12, 14, 17 și 29 decembrie.

Pe 7 decembrie 1937, Rivlin a ordonat executarea a 18 persoane, care figurau în procesul-verbal nr. 38 din 30 noiembrie 1937. Pe 9 decembrie, toți 18 au fost executați la Tiraspol[190].

Pe 8 decembrie 1937 Rivlin ordona lui Pervuhin să fie executate 59 de persoane, condamnate la moarte de Troika Specială la 27 noiembrie 1937, în baza procesului-verbal nr. 32. Printre aceștia erau români, ucraineni, ruși, germani și polonezi. Cei mai în vârstă erau Ivan Işcenco, de 67 de ani, și Iacob Lukianenko, de 66 de ani, și cel mai tânăr era Efim Zatâca, de 26 de ani[191]. Se pare că în acest grup de condamnați erau doi frați, de origine română, Ștefan și Arcadie Josan, cu același patronimic – Nichita, care aveau 62 și, respectiv, 50 de ani, și doi frați de origine ucraineană – Artiom și Dimitrie Cosovșciuc, de 46 și, respectiv, 44 de ani.

În câteva ore după emiterea ordinului de către Rivlin, 57 din cei 59 au fost executați, așa cum atestă actul semnat de Pervuhin, Dokuțki și Korjenko, la 9 decembrie 1937[192]. Ultimii doi din această listă vor fi împușcați pe 11 decembrie, tot în închisoarea NKVD din Tiraspol.

Pe 10 decembrie 1937, adică peste o zi după ce semnase o directivă prin care ordona împușcarea a 59 de condamnați la moarte, Rivlin semnează o directivă privind executarea a 22 de persoane care figurau în procesul-verbal al Troicii Speciale din 28 noiembrie 1937[193]. În câteva ore, toți acești 22 au fost executați în închisoarea NKVD din Tiraspol[194].

Pe 10 decembrie 1937, Rivlin mai semna o directivă, prin care ordona executarea a încă 35 de persoane, ce figurau în procesul-verbal nr. 36 al Troicii Speciale din 29 noiembrie 1937. Cel mai în vârstă din

---

188 *Ibidem*, f. 200.
189 *Ibidem*, f. 195-195 v.
190 *Ibidem*, f. 212-213.
191 *Ibidem*, f. 201-201 v.
192 *Ibidem*, f. 202-202 v.
193 *Ibidem*, f. 204.
194 *Ibidem*, f. 205-206 v.

rândul acestora era rusul Mihail Konoplev, de 73 de ani, iar cel mai tânăr – germanul Adolf Matvich, de 25 de ani. Opt din cei treizeci și cinci erau germani, restul – români, ucraineni, ruși, polonezi. Din cei opt germani, cinci purtau același nume, iar trei din aceștia cinci purtau și același patronimic. Nu este exclus ca aceștia trei – Johann Geist (39 de ani), Christian Geist (34 de ani) și Friedrich Geist (33 de ani) – să fi fost frați, întrucât toți trei aveau același patronimic – Karl(ovici). Așa cum s-a întâmplat și în cazurile precedente, în doar câteva ore după emiterea ordinului de către Rivlin, 31 din cei 35 au fost împușcați[195]. Ceilalți patru au fost executați pe 12, 17 și 22 decembrie[196].

În legătură cu această statistică a morții, lucrul cel mai înfiorător rămâne indubitabil modul în care funcționa această diabolică mașină NKVD-istă – la turații maxime. Ceea ce nu vom putea, probabil, înțelege niciodată este cum de rezista psihicul acestor călăi unui ritm atât de infernal al execuțiilor dictate de instituțiile comuniste ale vremii.

[195] *Ibidem*, f. 208-208 v.
[196] *Ibidem*, f. 209-211.

Gheorghe NEGRU, Mihai TAȘCĂ
REPUBLICA MOLDOVA

Gheorghe Negru s-a născut în 1955. Cercetător la Institutul de Istorie al AȘM. Doctor în istorie (1998). Autor al mai multor lucrări și articole consacrate politicilor culturale și identitare, mișcării naționale din Basarabia (1812-1918) și din RSSM.

Mihai Tașcă s-a născut în 1959. Doctor în drept. Secretar general de redacție la *Revista de științe penale* și secretar științific la *Revista de studii și cercetări juridice*. Cercetător științific superior la Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM.

Represiunile politice din RASSM în anii 1937-1938 („operațiunea culăcească" și „operațiunea română")[1]

Literatura de specialitate a abordat în câteva rânduri tematica represiunilor politice din anii 1937-1938 în RASSM. Dar pentru că, până nu demult, accesul la documentele secrete de la arhiva Ministerului Afacerilor Interne și a Serviciului de Informație și Securitate din Republica Moldova fusese interzis, nu se știa exact cum a decurs procesul de „judecare" și condamnare a persoanelor arestate, de executare a sentințelor, care a fost amploarea represiunilor etc. Anume aceste subiecte se vor afla în atenția noastră în rândurile ce urmează.

„Dușmanii poporului" din RASSM, arestați în anii 1937-1938, au fost judecați de „osobaia troika" – o instituție sovietică extrajudiciară, creată, de obicei, la nivel regional și republican. Un rol aparte în declanșarea represiunilor în masă din 1937-1938 și în constituirea „troicilor speciale" i-a revenit Plenarei CC a PC(b) din Uniunea Sovietică, care s-a desfășurat în perioada 23 februarie – 5 martie 1937. La acest for, Stalin a prezentat raportul *Cu privire la deficiențele lucrului de partid și ale acțiunilor de lichidare a trotkiștilor și a altor ipocriți* și a cerut să fie identificați și anihilați „diversioniștii", „agenții

Articolul a fost publicat într-o primă variantă în revista de istorie și cultură *Destin românesc*, an V (XVI), nr. 1 (65), 2010.

[1] Vezi: Н. Мовиляну, А. Морару, Кондамнат ла моарте. În: *Нистру*, 1989, nr. 2, p. 156-158; Idem, Калварул сау пажинь инедите дин вяца луй Тоадер Малай. În: *Нистру*, 1989, nr. 1, p. 135-137; Idem, Дестине: Д. Милев. În: *Нистру*, 1989, nr. 6, p. 139-157; Elena Negru, Politica etnoculturală în RASS Moldovenească (1924-1940), Chișinău, 2003, p. 115-127.

troțkiști", „rămășițele claselor exploatatoare" și, în general, toate tipurile de „dușmani ai poporului", făcând referință și la consecințele „încercuirii capitaliste". În paralel a fost convocată și Plenara CC al PC(b) din URSS din 3 martie 1937. Conform rezoluțiilor adoptate în baza raportului lui N. Ejov, *Lecțiile sabotajului, diversiunilor și spionajului efectuat de agenții japono-germano-troțkiști*, organele NKVD-ului au primit împuterniciri nelimitate în activitatea de lichidare a „agenților fasciști" și „troțkiști". La 2 iulie 1937 a fost adoptată Hotărârea Biroului Politic al CC al PC(b) din URSS *Cu privire la elementele antisovietice*, prin care organelor de partid și NKVD-ului local și central li s-a cerut să-i înregistreze pe „toți culacii și criminalii" reîntorși la baștină din închisori și lagăre, iar cei mai periculoși să fie arestați și împușcați prin intermediul „troicilor". Persoanele mai puțin active, dar periculoase pentru regimul comunist, trebuiau să fie deportate. În cele din urmă, la 30 iulie 1937, N. Ejov, comisarul Afacerilor Interne din URSS, a semnat ordinul de tristă amintire, nr. 00447, aprobat la 31 iulie de Biroul Politic al CC al PC(b) din URSS, *Cu privire la operațiunea de reprimare a foștilor culaci, a infractorilor și a altor elemente antisovietice*, care stabilea „ordinea, termenele, proporțiile represiunilor, componența troicilor regionale și republicane". De obicei, aceste „troici speciale" erau compuse dintr-un președinte – șeful local al Comisariatului Poporului al Afacerilor Interne (NKVD) – și din doi membri – primul secretar al comitetului regional sau republican de partid, procurorul regional sau republican. „Troicile" aveau împuterniciri nelimitate și nu erau controlate de nimeni. De fapt, după cum reiese din Ordinul 00447, ele trebuiau să scape rapid și definitiv de toți „dușmanii poporului" și de toate „elementele antisovietice", comparați cu „criminali". Victimele erau împărțite în două categorii: în prima intrau cei care trebuiau împușcați imediat, în a doua – cei care trebuiau întemnițați sau internați în GULAG. Pentru fiecare republică și regiune din URSS erau stabilite „cote" atât pentru cei care urmau să fie împușcați, cât și pentru cei care urmau să fie internați în lagăre.

Constituirea, în 1937, a „troicilor speciale" a reprezentat o continuare și o „dezvoltare" a activității diferitor tipuri de „troici", organizate în URSS încă din anul 1929 (prima „troikă" din cadrul organizațiilor de partid bolșevice a fost creată în anul 1918): „troika

operațională", „troica judiciară", „troika extraordinară". În RASSM, „troicile" au început să activeze, probabil, în anul 1930, atunci când s-au operat primele deportări ale familiilor „culacilor". Prin Hotărârea Biroului Comitetului Moldovenesc Regional de Partid al PC(b) din Ucraina din 15 noiembrie 1933 *Cu privire la apropiatele deportări ale familiilor culăcești*, în RASSM au fost create „troici raionale", care aveau sarcina de a selecta familiile de culaci pentru deportare. Drept urmare a Hotărârii Biroului Politic al CC al PC(b) din Rusia din 17 noiembrie 1938 (nr. P 65/116), toate tipurile de „troici", inclusiv cele speciale, au fost desființate, iar dosarele acestor instituții au fost transmise judecătoriilor sau Consiliului Special („Osoboe soveșcianie") al NKVD din URSS[2].

În anii 1937-1938, perioada de vârf a „Marii Terori", în URSS au fost arestați, fiind învinuiți de „crime politice", 1 575 259 de oameni. Din aceștia 1 344 923 au fost condamnați: 681 692 – la moarte prin împușcare, iar 663 231 – la închisoare sau internare în GULAG. În perioada de activitate a „troicilor speciale" (august 1937 – noiembrie 1938), constituite în baza ordinului nr. 00447, în URSS au fost executate circa 386 798 de persoane, iar 389 070 au fost internate în GULAG. Conform calculelor efectuate de S.A. Kropaciov, numărul total al celor reprimați în baza ordinului nr. 00447 a fost de șase ori mai mare decât „cotele" planificate inițial de la centru, iar al celor împușcați – de opt ori. Suplimentarea numărului victimelor se producea la inițiativa conducătorilor locali ai NKVD, dar ei erau încurajați, în acest sens, de conducerea de la Moscova, care aproba prompt propunerile acestora de creștere a „cotelor". De obicei, documentele care sancționau amplificarea represiunilor erau semnate de N. Ejov și erau avizate de Stalin[3].

Debutul activității „troicii speciale" din RASSM s-a produs la 10 august 1937. Președinte al primei ședințe a „troicii", după cum indică

---

[2] Особая тройка НКВД СССР, http://ru.wikipedia.org/wiki; Troika NKBD, http://ro.wikipedia.org/wiki/; «Большой террор»: 1937-1938. Краткая хроника. Сост. Н.Г. Охотин, А.Б. Рогинский, «Индекс», 2007, № 26, с. 1-24, http://www.index.org.ru/jurnal/26/ter26.html

[3] С.А. Кропачев, Десять лет, изменившие страну. «Польская» и другие «национальные» операции НКВД СССР, с. 1, 3, 5, 13, vezi: http:/kubanmemo.ru/library/Kropachev01/poland.php

procesul-verbal nr. 1, a fost „tov. Rogol", comisar interimar al Afacerilor Interne din RASSM, locotenent major al Direcției Securității Statului, membri: „tov. Todres", secretar al Comitetului Regional de Partid din RASSM al PC(b) din Ucraina, „tov. Kolodii", procuror interimar al RASSM, secretar – Pervuhin. „Troika" a examinat dosarul de urmărire penală nr. 38469, intentat de NKVD din RASSM „organizației contrarevoluționare, fasciste din coloniile germane din raionul Grigoriopol, RASSM, care a desfășurat o activitate intensă de luptă împotriva puterii sovietice". Raportor pe marginea acestui caz a fost „tov. Zaițev", șeful Secției a III-a a Direcției Securității Statului. Au fost acuzate și condamnate, în baza învinuirii sus-menționate, 39 de persoane: 26 – la moarte prin împușcare, 10 – la 10 ani de detenție în „lagăre de corecție prin muncă" (bine cunoscutele gulaguri), 3 – la 8 ani de detenție în aceleași lagăre[4].

În anii 1937-1938, componența „troicii speciale" din RASSM a suportat modificări periodice. Pe parcursul anului 1937, președinți ai acestei instituții, după schimbarea „tov. Rogol" (a fost președinte doar primele două zile – 10 și 11 august), au mai fost „tov. Prihodko", comisar interimar al Afacerilor Interne din RASSM, căpitan al Direcției Securității Statului, și „tov. Rivlin", comisar interimar al Afacerilor Interne din RASSM, locotenent major al Direcției Securității Statului, iar în anul 1938, în afară de Rivlin, – „tov. Liutâi", comisar interimar al Afacerilor Interne din RASSM, locotenent major al Direcției Securității Statului, și „tov. Malâșev", comisar adjunct al Afacerilor Interne din RASSM, locotenent major al Direcției Securității Statului[5]. După Todres (care a fost membru al „troicii" doar pe 10 și 11 august 1937), la 26 octombrie 1937, în această funcție a fost numit

---

[4] Arhiva Serviciului de Informații și Securitate din Republica Moldova (ASISRM), Proces-verbal nr. 1 al ședinței Troicii Speciale a NKVD din RASSM, 10 august 1937, fila 1.

[5] ASISRM, Proces-verbal nr. 4 al ședinței Troicii Speciale a NKVD din RASSM, 10 septembrie 1937, fila 1; Ibidem, Proces-verbal nr. 12 al ședinței Troicii Speciale a NKVD din RASSM, 26 octombrie 1937, fila 1; Arhiva Ministerului Afacerilor Interne din Republica Moldova (AMAIRM), fond 17, inv. 1, dosar 48, fila 1; ASISRM, Proces-verbal nr. 15 al ședinței Troicii Speciale a NKVD din RASSM, 5 octombrie 1938, fila 1.

Borisov, secretar al Comitetului Regional de Partid din RASSM al PC(b) din Ucraina, care, împreună cu Kolodii, procuror interimar al RASSM, și-a păstrat calitatea de membru până la sfârșitul activității „troicii”[6]. Între 11 august 1937 și 11 martie 1938, secretar al „troicii” a fost Dokuțki, sublocotenent al Direcției Securității Statului, înlocuit apoi de Melniciuc, sublocotenent al Direcției Securității Statului, urmat, la rândul lui, de Ronis, inspector al Secției speciale nr. 1 a NKVD din RASSM[7].

Conform documentelor, „troika specială” din RASSM s-a întrunit în circa 110 „ședințe judiciare”, reflectate în 110 procese-verbale. Până în prezent au fost depistate și cercetate 105 asemenea procese-verbale. Cifra totală a celor condamnați în perioada 10 august 1937 – noiembrie 1938, calculată în baza acestor date incomplete, este de 4 762 de persoane. Din acestea, 3 497 (73,4%) au fost împușcate, 1 252 (26,3%) au fost condamnate la 5, 8 și, respectiv, 10 ani de detenție în așa-zisele „lagăre de corecție”, iar 13 (0,3%) dosare au fost returnate pentru a fi reexaminate.

Acuzațiile aduse celor împușcați sau condamnați la muncă forțată în lagăre reflectă esența represivă a doctrinei dezvoltate de Marx, Engels și Lenin, bazată pe lupta ireconciliabilă dintre clasele și categoriile „nobiliare” sau „burgheze” și cele „proletare”, precum și a politicii curente a instituțiilor de stat din URSS, întemeiată pe aceeași doctrină „marxistă” și „leninistă”. Originea socială „burgheză”, statutul de „culac răsculăcit”, descendența din România și Basarabia, întreținerea contactelor cu rudele și cunoscuții din România sau din alte „țări capitaliste” au servit drept capete de acuzare, indiferent dacă persoanele respective au săvârșit vreo infracțiune. Noțiunea de „fost culac” era în mod obligatoriu asociată celei de „calomniator”, „sabotor”, „diversionist”, „contrarevoluționar”, „antisovietic” etc. În pofida formulărilor diferite ale acuzațiilor aduse celor condamnați de „troika specială” din RASSM – „defăimarea puterii sovietice” sau

---

[6] ASISRM, Proces-verbal nr. 12 al ședinței Troicii Speciale a NKVD din RASSM, 26 octombrie 1937, fila 1.

[7] AMAIRM, fond 17, inv. 1, dosar 50, fila1; ASISRM, Proces-verbal nr. 15 al ședinței Troicii Speciale a NKVD din RASSM, 5 octombrie 1938, fila 1.

a „conducătorilor de partid" (inclusiv a lui Stalin), „înfăptuirea agitației contrarevoluționare" sau doar „intenții contrarevoluționare", „răspândirea atitudinilor defetiste", „lăudarea dușmanilor poporului ce fuseseră împușcați", „rudenia cu cei deportați și răsculăciți", „răspândirea știrilor provocatoare cu privire la începerea războiului și înfrângerea în acest război a URSS", „întreținerea legăturilor cu cei de peste hotare"[8] etc., ele toate, în fond, se asemănau, având drept sursă atitudinea marxistă și bolșevică față de deosebirile de clasă și de ideologie. În realitate, odată pusă în funcțiune, „mașina morții" din URSS a ucis sau a mutilat viețile multor oameni care nu aveau nimic în comun nici chiar cu percepția bolșevică a „dușmanului" de clasă sau ideologic. În general, majoritatea celor supuși represiunilor din considerente politice, indiferent de originea sau categoria socială din care făceau parte, au fost condamnați nu pentru crime reale, ci pentru infracțiuni inventate de autoritățile sovietice.

Dată fiind vecinătatea cu România, calificativul de „spion" era atribuit, de obicei, persoanelor originare din România și Basarabia, dar și celor provenite din alte țări. Membrii „troicii" din RASSM îi acuzau, în 1938, pe „contrarevoluționarii" și „spionii români" de infracțiunile cele mai stupide, fapt ce denotă caracterul lor formal. Astfel, Teodor Caftan din s. Hlinaia, raionul Slobozia, condamnat la 10 ani de lagăr, a fost învinuit, printre altele, de „dezorganizarea disciplinei în colhoz"[9]; Petru Schițenco din localitatea Slobozia, condamnat la împușcare, de „transmiterea materialelor… privind starea politică și economică a colhozurilor"[10]; Hariton Colomiiciuc din s. Jerebkovo, raionul Ananiev, a fost condamnat la 10 ani de gulag pentru „agitație împotriva candidaturilor propuse în Sovietul Suprem al RSSU și RASSM" și pentru încercarea de a „distruge urna de vot"[11]; Mihail Lapșin din s. Pererâta, raionul Dubăsari, a fost condamnat la moarte pentru „colectarea și transmiterea informațiilor… privind

[8] AMAIRM, fond 17, inv. 1, dosar 29, fila 3-5; ASISRM, Proces-verbal nr. 33 al ședinței Troicii Speciale a NKVD din RASSM, 30 noiembrie 1937, fila 1.

[9] ASISRM, Proces-verbal nr. 16 al ședinței Troicii Speciale a NKVD din RASSM, 8 octombrie 1938, fila 6.

[10] Ibidem, fila 7.

[11] Ibidem, fila 9.

starea politică a populației”[12]; Ion Jurja, originar din Basarabia, a fost condamnat la moarte prin împușcare pentru „acte de sabotaj și pentru subminarea programelor de învățământ de la Institutul Agricol, pentru crearea unor condiții materiale precare studenților”[13] etc.

Reproducem, în context, drept mostră documentul integral cu privire la acuzațiile de spionaj în favoarea României aduse scriitorului Toader Malai și sentința dată de membrii „troicii speciale” în ședința din 8 octombrie 1938:

„Dosar

de urmărire penală nr. 130309,

Secția a III-a, Direcția Securității

Statului a Comisariatului Poporului al Afacerilor Interne din RASSM

13. Cu privire la acuzarea lui Malai Toader Calistratovici, născut în anul 1890, originar din Basarabia, moldovean, cetățean al URSS, exclus, până a fi arestat, din PC(b) din Rusia – colaborator literar la ziar.

Se confirmă că, din 1927, el a fost atras în organizația contrarevoluționară, naționalistă, moldovenească de rezistență de către conducătorul acesteia, Milev, din ordinul căruia a efectuat o activitate intensă de spionaj.

A organizat acte de sabotaj în domeniul limbii și literaturii, introducând în limba moldovenească termeni și expresii românești.

A scris poezii contrarevoluționare și naționaliste, lăudând în ele pe dușmanii poporului.

Din 1937 a fost racolat de către Milev în activitatea de spionaj, a adunat și i-a transmis acestuia informații privind dispozițiile politice ale populației și dotarea tehnică a stațiilor de mașini și tractoare, privind componența numerică a armatei și a unităților militare din RASSM.

Și-a recunoscut vina.

Arestat pe 17.VII.1938.

Raportor tov. Rjavski

Malai Toader Calistratovici să fie împușcat. Proprietatea personală a acestuia să fie confiscată”[14].

---

[12] Ibidem, fila 11.

[13] AMAIRM, fond 17, inv. 1, dosar 78, fila 11; ASISRM, Proces-verbal nr. 37 al ședinței Troicii Speciale a NKVD din RASSM, 2 noiembrie 1938.

[14] Proces-verbal nr. 16 al ședinței Troicii Speciale a NKVD din RASSM, 8 octombrie 1938, filele 8-9.

În paralel cu operațiunea de lichidare a diverselor elemente „contrarevoluționare" și „antisovietice", inițiată în baza ordinului nr. 00447 din 30 iulie 1937, conducerea URSS a început, în august 1937 – noiembrie 1938, o serie de operațiuni naționale, orientate împotriva cetățenilor străini și sovietici din URSS, de diversă origine etnică. Este vorba de nemți, polonezi, „harbini" (lucrători de la Calea Ferată Chineză de Răsărit care, după ce aceasta a fost vândută în 1935, au revenit în URSS), români, letoni, estonieni, finlandezi, greci, iranieni, chinezi, bulgari, macedoneni ș.a.[15].

Comunitatea reprezentanților acestor națiuni era percepută de către conducerea URSS din acea perioadă drept mediu favorabil pentru activitatea „spionilor și colaboraționiștilor". În opinia lui Stalin, hotarul URSS constituia o „linie neîntreruptă a frontului", de aceea toți cei care îl traversau erau considerați „dușmani reali sau potențiali". Au fost arestate, în primul rând, persoanele care se ocupau de „organizarea relațiilor externe, a căror țară istorică reprezenta pericol pentru URSS". Scopul principal al acestor represiuni din 1937-1938, efectuate în baza criteriului apartenenței naționale, era distrugerea, în ajunul războiului, a „coloanei a cincea" din URSS, a „bazei de spionaj și diversiune" a țărilor din „încercuirea capitalistă"[16].

Deși operațiunile naționale au fost efectuate conform „liniilor" tuturor țărilor din „încercuirea dușmănoasă", totuși, în opinia lui S.A. Kropaciov, nu „naționalitatea a fost criteriul «infracționalității», ci locul de naștere sau existența oricărui tip de legătură cu acesta". Naționalitatea a servit doar drept „bază pentru suspiciuni"[17].

Potrivit documentelor, în „operațiunea germană", declanșată în iulie 1937 la indicația lui Stalin, din cele 55 005 persoane condamnate, nemți au fost circa 37,7-38,3 mii. Cei mai mulți oameni au fost reprimați în „operațiunea poloneză". Au fost arestați 143 810 oameni,

---

[15] С.А. Кропачев, Десять лет, изменившие страну. «Польская» и другие «национальные» операции НКВД СССР, с. 5, vezi: http:/kubanmemo.ru/library/Kropachev01/poland.php; «Большой террор»: 1937-1938. Краткая хроника. Сост. Н.Г. Охотин, А.Б. Рогинский, «Индекс», 2007, № 26, с. 1-24, http://www.index.org.ru/jurnal/26/ter26.htm

[16] С.А. Кропачев, Цит. произ., с. 7.

[17] Ibidem, p. 4, 17.

condamnați – 139 835: împușcați – 111 093 (79,44%), internați în lagăre – 28 742 (20,56%). În „operațiunea harbină" au fost arestați 53 906 „spioni japonezi". Până la 10 septembrie 1938, au fost examinate 17 851 de dosare ale „spionilor letoni", 13 944 fiind împușcați. În anii 1937-1938 au fost identificați 18 861 de „spioni letoni"[18].

În total, conform rapoartelor prezentate de NKVD, în operațiunile declanșate împotriva cetățenilor străini sau sovietici de diverse naționalități din URSS au fost condamnați 335 513 oameni. Din aceștia 247 157 sau 73,66% au fost împușcați, iar 96 556 sau 26,34% – întemnițați sau internați în lagăre[19].

În 1937-1938, în cadrul operațiunii „culăcești", efectuate în baza Ordinului nr. 00447, și al tuturor operațiunilor naționale, care au constituit aspecte ale politicii de lichidare a „rezistenței antisovietice", au fost arestați 1 114 110 oameni, din care 1 102 910 au fost condamnați. Numărul celor împușcați a constituit 663 955 de persoane, iar al celor ajunși în închisori și lagăre – 485 626[20].

„Operațiunea română" a început în contextul politic creat de represiunile declanșate împotriva „spionilor polonezi". La 17 august 1937 a fost emisă directiva NKVD privind difuzarea Ordinului NKVD nr. 00485 din 11 august 1937, care demara „operațiunea poloneză", și asupra „spionilor români" din RASSM. Trebuiau să fie arestați, în primul rând, „dezertorii și emigranții din România"[21].

Ordinul nr. 00485 preconiza crearea unui organ extrajudiciar special – „dvoika" –, constituit din comisarul Afacerilor Interne al URSS și din procurorul URSS. În corespondența funcționarilor de la Comisariatul Poporului al Afacerilor Interne din Kiev cu cei de la instituția respectivă din Tiraspol, „dvoika" era numită „Consiliu Special al NKVD din URSS" („Osoboe Soveșcianie pri NKVD SSSR"). Acest organ însă nu trebuie confundat cu Consiliul Special al NKVD, creat în 1934, alcătuit dintr-un număr mult mai mare de membri[22].

---

[18] Ibidem, p. 4-5, 10-11, 17.

[19] Ibidem, p. 13.

[20] Ibidem.

[21] «Большой террор»: 1937-1938. Краткая хроника. Сост. Н. Г. Охотин, А. Б. Рогинский, «Индекс», 2007, № 26, с. 12, http://www.index.org.ru/jurnal/26/ter26.html

[22] Оперативный приказ НКВД от 11.08.1937, № 00485, http://ru.wikisource.org; Особая тройка НКВД СССР, http://ru.wikipedia.org/wiki

De asemenea, Ordinul nr. 00485 prevedea o modalitate specifică de întocmire a dosarelor penale, care erau asemănătoare unor albume. Examinarea dosarelor se efectua în contumacie, după listele „cusute" în „album"[23].

Arestările în cadrul „operațiunii române" (întâlnim deseori termenul „operațiune română" în corespondența membrilor „troicii" din RASSM cu funcționarii de la Direcția Securității Statului de la Kiev și Moscova[24]) au început în august 1937, iar prima ședință de „judecată" a „dvoicii", reprezentată de Nicolai Ejov, comisar al Afacerilor Interne din URSS, comisar general al Securității Statului, și Andrei Vâșinski, procuror al URSS, s-a produs la 12 septembrie 1937.

Pentru a ne edifica asupra mecanismului de funcționare a „dvoicii" și de condamnare a victimelor arestate, vom examina în continuare în mod aleatoriu materialele ședinței din 8 octombrie 1937. În acea ședință, N. Ejov și A. Vâșinski au examinat, conform procesului-verbal nr. 1, „materialele persoanelor acuzate de spionaj și de activitate diversionistă în favoarea României, prezentate de NKVD al RSS Ucrainene (referitoare la RASSM)". Ei au dispus ca, din totalul de 139 de persoane condamnate, 125 să fie împușcate, iar 14 – „internate pe 10 ani în lagăre de concentrare"[25].

În grupul celor condamnați la moarte prin împușcare, găsim mai mulți activiști de partid și oameni de cultură din RASSM. Este vorba de E. Almazova, I. Badeev, M. Baluh, A. Bihman, H. Bogopolski, N. Cabac, P. Chior, A. Dâmbul, K. Galițki, N. Golub, Gh. Gordinski, I. Korcinski, D. Prestesco, Gr. Starâi, A. Stroev, S. Săteanu ș.a.

Totuși, unii dintre aceștia au scăpat, pentru moment, de executare, deoarece a intervenit șeful securității din Kiev. Într-o adresă „strict secretă" („seria K") din 11 octombrie 1937, nr. 108809, Leplevski, comisar al Afacerilor Interne din RSSU, comisar al Securității de Stat de rangul II, îi comunica lui Rivlin, comisar adjunct al Afacerilor In-

---

[23] Оперативный приказ НКВД от 11.08.1937, № 00485, http://ru.wikisource.org

[24] ASISRM, adresa nr. 1401285 din 17 octombrie 1937, trimisă de Rivlin, comisar interimar al Afacerilor Interne din RASSM, lui Țesarski, șef al Secției nr. 8 a NKVD din URSS, maior superior al Direcției Securității Statului.

[25] ASISRM, Proces-verbal nr. 1 al ședinței Troicii Speciale a NKVD din RASSM, 8 octombrie 1937.

terne din RASSM, locotenent major al Securității de Stat, aflat la Tiraspol, următoarele: „Expediindu-vă copia nr. 1 a procesului-verbal nr. 1 din 8 octombrie a.c. cu deciziile tov. Ejov, comisar al Afacerilor Interne din URSS, comisar general al Securității Statului, și ale tov. Vâșinski, procuror al URSS, cu privire la lista compusă din 139 de persoane, acuzate de spionaj și acțiuni diversioniste în avantajul României, prezentată vouă de detașamentul de grăniceri moldovenesc și cel de la Râbnița, propun să executați imediat sentința referitor la cei condamnați la moarte, cu excepția a 18 oameni:

1. Badeev Iosif Isakovici
2. Bogopolski Haim Benționovici
3. Verbițki Semen Iosifovici
4. Golod Ovișii Ilici
5. Golub Nicolai Isaievici
6. Dimitriu Serghei Vasilievici
7. Chior Pavel Ivanovici
8. Crivorukov Ivan Nicolaevici
9. Metelski Leonid Vladimirovici
10. Nemirovski Gheorghe Trofimovici
11. Popovici Grigore Grigorievici
12. Rechemciuc Evsei Timofeevici
13. Stroev Alexandr Ivanovici
14. Starâi-Borisov Grigore Ivanovici
15. Tacu Mihail Petrovici
16. Turcenko Vasili Ivanovici
17. Fridman Zelman Hunovici
18. Cervenakov Mihail Andreevici, care sunt judecați în cazuri instrumentate de Direcția Securității Statului a NKVD din RSSU.

Raportați cu privire la executarea sentinței, prezentând în Secția nr. 8 a Direcției Securității Statului a NKVD din RSSU procesele-verbale și dosarele de anchetă penală ale tuturor condamnaților, atât din categoria I, cât și din categoria a II-a.

Referitor la cei condamnați la internare în lagăre de concentrare vi se vor trimite suplimentar extrase din dispozițiile Consiliului Special („Osoboie Soveșcianie") al NKVD din URSS".

Constatăm, așadar, că o mare parte din cei care au ocupat funcții importante în organele de partid și de stat, în sistemul de învățământ și cel cultural, arestați odată cu declanșarea în august 1937 a „operațiunii române", au fost anchetați și reprimați atât de Consiliul Special al NKVD din URSS („dvoika specială"), cât și de Comisariatul Afacerilor Interne și de Direcția Securității Statului din RSSU.

La 13 octombrie 1937, în orașul Tiraspol, a fost întocmit procesul-verbal care confirmă executarea unui număr de 57 de persoane din cele 125 condamnate la moarte de către N. Ejov și A. Vâșinski. Iată conținutul documentului. „Noi, subsemnații, Nagornâi, șeful închisorii Direcției Securității Statului a NKVD din RSSU, colonel inferior al Direcției Securității Statului, Pervuhin, secretar operativ al NKVD din RASSM, Docuțki, inspector interimar al Secției nr. 8 a Direcției Securității Statului a NKVD din RASSM, colonel inferior al Direcției Securității Statului, am executat, în baza dispoziției nr. 108809 din 11 octombrie 1937 a tov. Leplevski, comisar al Afacerilor Interne din RSSU, comisar al Direcției Securității Statului de rangul II, în prezența tov. Rivlin, comisar interimar al Afacerilor Interne din RASSM, colonel superior al Direcției Securității Statului și tov. Kolodii, procuror interimar din RASSM, sentințele de condamnare la moarte prin împușcare, pronunțate de tov. Ejov, comisar al Afacerilor Interne din URSS, comisar general al Securității Statului, și tov. Vâșinski, procuror al URSS, în procesul-verbal nr. 1 din 8 octombrie 1937. Au fost împușcați următorii condamnați." Urmează lista celor 57 de persoane împușcate. La 15 octombrie 1937, printr-un alt proces-verbal, funcționarii respectivi din RASSM confirmau executarea sentinței în cazul a încă 47 de persoane condamnate la moarte de Ejov și Vâșinski la 8 octombrie 1937. Astfel, timp de o săptămână, cu excepția celor 18 persoane a căror sentință a fost sistată la intervenția funcționarului sus-menționat de la Kiev și a două persoane a căror sentință a fost comutată de către Ejov și Vâșinski, toți cei condamnați la moarte de Consiliul Special al NKVD din URSS în ziua de 8 octombrie 1937 au fost executați (105 persoane din cele 125).

Toate condamnările ulterioare s-au produs după scenariul descris mai sus. Consiliul Special sau „dvoika" lua deciziile în baza materialelor prezentate de NKVD-ul din Kiev, care, la rândul lui, le primea

de la NKVD-ul din RASSM. În acest sistem ierarhic din trei trepte, „troika specială" din RASSM constituia, pe de o parte, o instituție autonomă care examina cazurile de „spionaj", de „diversiuni", de „antisovietism", depistate printre populația din stânga Nistrului, iar, pe de altă parte, era un organ care executa deciziile luate de „dvoika" specială de la Moscova în cazurile persoanelor din RASSM arestate în cadrul „operațiunii române".

Din păcate, în arhiva SIS din Republica Moldova nu sunt toate copiile proceselor-verbale ale ședințelor „dvoicii" speciale din Moscova, semnate de N. Ejov și A. Vâșinski, și nici toate procesele-verbale ale „troicii" speciale din RASSM, care executa sentințele de condamnare la moarte pronunțate de „dvoikă". De aceea, deocamdată, nu putem afla numărul total al persoanelor din RASSM care au fost arestate și condamnate în „cadrul operațiunii" române din URSS.

În baza copiilor celor 51 de procese-verbale disparate, care se referă la perioada 12 septembrie 1937 – 28 martie 1938, păstrate în arhiva SIS din Republica Moldova, au fost identificate 2 185 de persoane arestate. Din acest număr, 1 389 (63,6%) au fost condamnate la moarte prin împușcare, 752 (34,4%) – la internare în gulaguri (majoritatea pe 10 ani), iar materialele a 44 de persoane (2%) au fost returnate pentru a fi cercetate suplimentar.

Din cele 2 185 de persoane, 2 019, sau 92,4%, au fost arestate sub învinuirea de spionaj în favoarea României, iar 166 de persoane, sau 7,6%, au fost arestate (așa cum s-a întâmplat și în cazul celorlalte operațiuni naționale) în baza ordinelor NKVD de reprimare a nemților, polonezilor, grecilor, bulgarilor (atunci când aceste documente au existat, desigur), ele fiind învinuite de spionaj în favoarea Germaniei, Poloniei, Greciei și, respectiv, Bulgariei. Astfel, de exemplu, 102 persoane au fost arestate și condamnate în baza „ordinului NKVD nr. 00439 din 25 iulie 1937", document care a declanșat „operațiunea germană" și reprimarea în masă a nemților din URSS; 38 de persoane au fost arestate în baza „ordinului NKVD nr. 00485 din 11 august 1937", act care a dat startul operațiunii de reprimare a polonezilor din URSS; 5 persoane au fost condamnate în baza „ordinului NKVD nr. 50215 din 11 decembrie 1937" cu privire la reprimarea grecilor. 21 de oameni de etnie bulgară, cei mai mulți din s. Parcani, raionul Ti-

raspol, au fost condamnați „pentru spionaj și activitate diversionistă în favoarea Bulgariei".

„Operațiunea română", declanșată în RASSM în baza directivei NKVD din 17 august 1937, s-a extins în curând asupra întregului teritoriu al Ucrainei, iar apoi și asupra altor regiuni din URSS. În total, în cadrul „operațiunii române" din URSS, au fost condamnați 8 292 de oameni: 5 439 (65,5%)– la moarte prin împușcare, iar 2 863 (34,5) – la internare în gulaguri[26].

În RASSM, conform datelor incomplete din arhiva MAI și din arhiva SIS din Republica Moldova, în timpul operațiunii de reprimare a foștilor culaci și a „elementelor antisovietice", demarat în baza Ordinului NKVD nr. 00447 din 30 iulie 1937, și al operațiunii de reprimare a „spionilor români", începute în baza directivei NKVD din 17 august 1937, au fost arestate 6 947 de persoane: 4 886 (70,3%) au fost condamnate la împușcare, 2.004 (28,9%)– la internare în gulaguri, iar dosarele a 57 (0,8%) de persoane au fost returnate pentru a fi reexaminate.

Așadar, „dușmanii poporului" din RASSM au fost arestați și condamnați de „troika" specială a NKVD din RASSM, în cadrul operațiunii „culăcești" din iulie 1937 și noiembrie 1938 din URSS, și de „dvoika" specială a NKVD din URSS, în cadrul „operațiunii române" efectuate în august 1937 – noiembrie 1938. Scopul acestor represiuni din perioada de vârf a „Marii Terori" a fost lichidarea rivalilor politici ai lui Stalin, a heterodocșilor și a oricărei opoziții din URSS, consolidarea regimului totalitar comunist. Represiunile au constituit, după cum menționează mulți cercetători, și o condiție indispensabilă pentru funcționarea economiei sovietice, bazată pe munca neremunerată a deținuților. În plus, represiunile urmăreau distrugerea elitelor, care contribuiseră, în anii '20, la o anumită renaștere națională. Stalin pregătea astfel terenul pentru o nouă elită, ce urma să stea la baza relațiilor inegale dintre națiunile sovietice de după 1945.

---

[26] «Большой террор»: 1937-1938. Краткая хроника. Сост. Н.Г. Охотин, А.Б. Рогинский, «Индекс», 2007, № 26, с. 12, http://www.index.org.ru/jurnal/26/ter26.html

РЕШЕНИЯ ТРОЙКИ

Расстрелять 63

ВСЕГО . . . 63

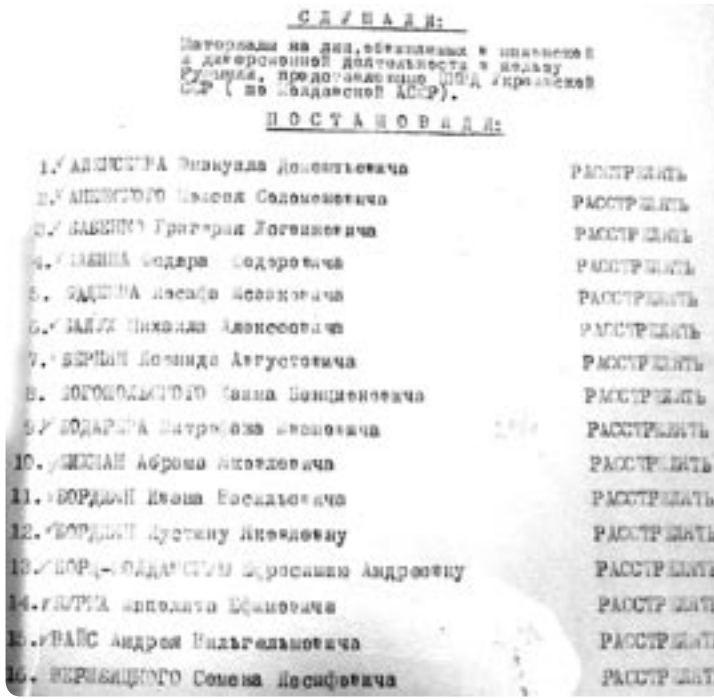

С Л У Ш А Л И:

Материалы на лиц, обвиняемых в шпионской и диверсионной деятельности в пользу Румынии, предоставленные ОГПУ Украинской ССР (из Бессарабской АССР).

П О С Т А Н О В И Л И:

1. АЛИСТАРХ Эммануил Доментьевич — РАССТРЕЛЯТЬ
2. АНДРИЕВСКОЕ Евсей Соломонович — РАССТРЕЛЯТЬ
3. БАБИЙ Григорий Логвинович — РАССТРЕЛЯТЬ
4. БАБИЙ Федор Федорович — РАССТРЕЛЯТЬ
5. БАДЮРА Иосиф Иосифович — РАССТРЕЛЯТЬ
6. БАЛАЙ Николай Алексеевич — РАССТРЕЛЯТЬ
7. БЕРЧИЙ Леонид Августович — РАССТРЕЛЯТЬ
8. БОГОМОЛЬЧУК Иван Венцеславович — РАССТРЕЛЯТЬ
9. БОДАРЮК Патрикий Иванович — РАССТРЕЛЯТЬ
10. ВАСИЛАН Аврам Акимович — РАССТРЕЛЯТЬ
11. ВОРДАН Иван Васильевич — РАССТРЕЛЯТЬ
12. ВОРДАН Аустину Акимовну — РАССТРЕЛЯТЬ
13. ВОРОБЬЕВА-БОДАРЮК Ирасиния Андреевну — РАССТРЕЛЯТЬ
14. ГАЛЮК Аполлон Ефимович — РАССТРЕЛЯТЬ
15. ГРАЙС Андрей Владиславович — РАССТРЕЛЯТЬ
16. ГУРЬЯНЦЕВОГО Семена Иосифовича — РАССТРЕЛЯТЬ

Anexa 1

Troika specială din RASS Moldovenească
(Ședințe)
1937

Nr. p/v	Data ședinței	Componența troicii	Nr. dosare examinate în ședință	Pedeapsa aplicată		
				Returnate pentru re-examinare	Condamnați la detenție	Condamnați la moarte
1	10 august 1937	Rogol Todres Kolodii Pervuhin	39	—	13	26
2	11 august 1937	Rogol Todres Kolodii Dokuțki	9	—	—	9
3	11 august 1937	Rogol Todres Kolodii Dokuțki	3	—	3	—
4	10 septembrie 1937	Prihodko Kolodii Dokuțki	77	—	—	77
5	10 septembrie 1937	Prihodko Kolodii Dokuțki	55	—	55	—
6	15 septembrie 1937	Prihodko Kolodii Dokuțki	117	—	117	—
7	15 septembrie 1937	Prihodko Kolodii Dokuțki	59	—	—	59
8	23 septembrie 1937	Prihodko Kolodii Dokuțki	17	—	—	17
9	23 septembrie 1937	Prihodko Kolodii Dokuțki	131	—	130	1

10	3 octombrie 1937	Prihodko Kolodii Dokuţki	18	—	—	18
11	3 octombrie 1937	Prihodko Kolodii Dokuţki	66	—	66	—
12	25 octombrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuţki	63	—	—	63
13	25 octombrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuţki	74	—	66	8
14	28 octombrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuţki	18	—	—	18
15	28 octombrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuţki	40	—	40	-
16	2 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuţki	19	—	—	19
17	2 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuţki	19	—	16	3
18	14 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuţki	65	—	—	65
19	14 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuţki	57	—	47	10

20	15 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	11	—	—	11
21	15 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	29	—	26	3
22	17 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	13	—	—	13
23	lipsă					
24	20 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	85	—	—	85
25	lipsă					
26	23 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	81		—	81
27	lipsă					
28	25 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	66	—	—	66
29	lipsă					
30	26 noiembrie 1930	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	38	—	—	38
31	lipsă					
32	27 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	59	—	—	59

33	27 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	132	—	98	34
34	28 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	22	—	—	22
35	28 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	69	-	46	23
36	29 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	35	—	—	35
37	29 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	141	—	116	25
38	30 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	18	—	—	18
39	30 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	169	—	169	
40	27 decembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	44	—	—	44
41	29 decembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	56	—	—	56
Total			2014	0	1008	1006

Anexa 2

Troika specială din RASS Moldovenească
(Ședințe)
1938

Nr. p/v	Data ședinței	Componența troicii	Nr. dosare examinate	Pedeapsa aplicată		
				Returnate pentru re-examinare	Condamnați la detenție	Condamnați la moarte
42	21 februarie 1938	Liutâi Borisov Kolodii Dokuțki	95	—	—	95
43	21 februarie 1938	Liutâi Borisov Kolodii Dokuțki	8	—	8	—
44	11 martie 1938	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	147	—	—	147
45	15 martie 1938	Rivlin Borisov Kolodii Melniciuc	86	—	—	86
46	1 aprilie 1938	Liutâi Borisov Kolodii Melniciuc	69	—	—	69
47	11 aprilie 1938	Liutâi Borisov Kolodii Melniciuc	64	—	—	64
48	15 aprilie 1938	Liutâi Borisov Kolodii Melniciuc	102	—	—	102

49	17 aprilie 1938	Liutâi Borisov Kolodii Melniciuc	91	—	—	91
50	22 aprilie 1938	Liutâi Borisov Kolodii Melniciuc	230	—	—	230
51	23 aprilie 1938	Liutâi Borisov Kolodii Melniciuc	130			130
52	25 aprilie 1938	Liutâi Borisov Kolodii Melniciuc	186			186
53	25 aprilie 1938	Liutâi Borisov Kolodii Melniciuc	2	—	2	—
54	29 aprilie 1938	Rivlin Borisov Kolodii Melniciuc	91	—	—	91
55	10 mai 1938	Rivlin Borisov Kolodii Melniciuc	48	—	—	48
1	25 septembrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	119	—	4	115
2	27 septembrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	36	1	4	31
3	27 septembrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	103		1	102

4	29 septembrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	49			49
5	29 septembrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	76	1	1	74
6	29 septembrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	65		8	57
7	1 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	5			5
8	1 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	41		8	33
9	1 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	117		49	68
10	3 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	136	1	44	91
11	3 octombrie 1941	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	16		4	12
12	3 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	55		5	50
13	5 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	11		2	9

14	5 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	11		1	10
15	5 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	158		57	101
16	8 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	137		65	72
17	8 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	1			1
18	8 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	1		1	
19	8 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	2		1	1
20	8 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	2			2
21	8 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	2		1	1
22	8 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	4		2	2
23	8 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	11		5	6

24	8 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	11		3	8
25	8 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	1		1	
26	9 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	14	4	4	6
27	9 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	1			1
28	9 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	5		4	1
29	9 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	43		19	24
30	15 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	46		17	29
31	15 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	10	—	—	10
32	15 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	10		2	8
33	15 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	5		1	4

34	15 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	1			1
35	15 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	1		1	
36	2 noiembrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	2		1	1
37	2 noiembrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	19		6	13
38	lipsă					
39	lipsă					
40	9 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	18	6	8	4
41	lipsă					
42	9 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	1		—	1
43	9 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	5	—	4	1
44	9 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	44	—	19	25
45	lipsă					
46	lipsă					
47	lipsă					
48	lipsă					

49	15 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	1	—	—	1
50	15 octombrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	1	—	1	—
51	2 noiembrie 1938	Malâșev Borisov Kolodii Ronis	2	—	1	1
52	lipsă					
Total			2748	13	365	2370

Anexa 3

Troika specială din RASS Moldovenească (Ședințe, reexaminări) 1938

Nr. p/v	Data ședinței	Componența troicii	Nr. dosare examinate	Pedeapsa aplicată		
				Returnate pentru reexaminare	Condamnați la detenție	Condamnați la moarte
9a	28 februarie 1938. Reexaminarea unor dosare, procesul-verbal nr. 9, ședința din 23 septembrie 1937	Liutâi Borisov Kolodii Dokuțki	1			1
15a	28 februarie 1938. Reexaminarea unor dosare, procesul-verbal nr. 15, ședința din 28 octombrie 1937	Liutâi Borisov Kolodii Dokuțki	2			2

33a	28 februarie 1938. Reexaminarea unor dosare, procesul-verbal nr. 33, ședința din 27 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	34			34
35a	28 februarie 1938. Reexaminarea unor dosare, procesul-verbal nr. 35, ședința din 28 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	23			23
37a	28 februarie 1938. Reexaminarea unor dosare, procesul-verbal nr. 37 ședința din 29 noiembrie 1937	Liutâi Borisov Kolodii Dokuțki	25			25
39a	28 februarie 1938. Re-examinarea unor dosare, procesul-verbal nr. 39, ședința din 30 noiembrie 1937	Rivlin Borisov Kolodii Dokuțki	36			36
Total reexa-minări			121	0	0	121

Total 1937-1938	**4762**	**13**	**1252**	**3497**

Viorica OLARU-CEMÎRTAN
REPUBLICA MOLDOVA

Născută în 1979. Doctor în istorie. Membră a Comisiei pentru Analiza Dictaturii Comuniste din Republica Moldova.

Deportările din Basarabia, 1940-1941, 1944-1956

În procesul refacerii imaginii reale a regimului comunist din secolul trecut, importanța problemei deportărilor masive de populație din RSSM este covârșitoare, acestea înscriindu-se în fenomenul general al deportărilor staliniste din URSS. Deportările din teritoriile române ocupate de sovietici au avut loc concomitent cu valurile de deportări din Țările Baltice, anexate la Uniunea Sovietică ca urmare a aceluiași Pact Ribbentrop-Molotov, din Ucraina și Bielorusia de Vest. Ca rezultat al acestei politici staliniste de deportări masive de populație în adâncurile Siberiei și în Kazahstanul de Sud, pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice au fost create focare de conflicte regionale și etnice, au rămas sate întregi de populații neruse în frigurile siberiene, nemaivorbind de cimitirele și gropile comune ale celor căzuți sub urgia stalinistă. Școala istorică a demarat procesul cercetării și rescrierii istoriei sovietice, în cadrul căreia un rol esențial se atribuie „arhipelagului Gulag". În acest context, deportările masive de populație din teritoriile române anexate la Imperiul Sovietic sunt o filă a noii istorii, scrisă nepărtinitor și științific.

După ocuparea Basarabiei de către Uniunea Sovietică la 28 iunie 1940, românii și reprezentanții celorlalte etnii conlocuitoare au fost supuși unui regim sistematic de crime, masacre, deportări și dislocări masive. „Strămutările de populație din teritoriile ocupate au constituit dintotdeauna o modalitate dură pentru anihilarea și distrugerea opozanților de orice fel, la care a recurs sistematic puterea imperială rusă, țaristă sau sovietică. Neîndoielnic însă, deportările din perioada bolșevismului stalinist, efectuate în gulagurile din re-

giunile înghețate ale Siberiei, au ridicat regimul de teroare, umilire și exterminare a ființei umane pe culmile «perfecțiunii»"[1].

În perioada ocupației sovietice, Basarabia (în special RSSM) nu a fost ocolită de calvarul deportărilor masive de populație. În perioada stalinismului dur (1940-1941, 1944-1951), în RSSM au fost operate 3 valuri de deportări în masă și, zilnic, arestări, deportări, execuții și represalii locale.

Scopul deportărilor din RSSM pe parcursul anului 1940-1941 și cel al deportării în masă din 12-13 iunie 1941 nu se deosebesc în esență. În cazul represaliilor din prima perioadă sovietică (iunie 1940 – iunie 1941) se urmărea, în primul rând, nimicirea tuturor liderilor, a persoanelor incomode, periculoase pentru statul sovietic prin pregătirea, cultura și autoritatea pe care o aveau. La fel, erau supuse represiunilor așa-zisele elemente suspectate de colaboraționism cu România sau de spionaj în favoarea altor state europene. Prin acele acte zilnice, singulare și drastice de arestare, apoi deportare, se dorea înfricoșarea celorlalți basarabeni. Inculpații, deportați și supuși la munci silnice în lagărele siberiene, erau privați de posibilitatea de a menține legătura cu familiile lor. Majoritatea familiilor celor reprimați pe parcursul primului an de ocupație sovietică au fost deportate în Siberia și în Kazahstanul de Sud în noaptea de 12-13 iunie 1941. În anumite cazuri, familiile erau deportate chiar și peste mai mulți ani, inclusiv în vara anului 1949.

Prin deportarea în masă din 12-13 iunie 1941 se dorea distrugerea bazei naționale a culturii, limbii, istoriei și a tot ce ține de trecutul acestui interfluviu. Depopularea Basarabiei de români și aducerea altor etnii în acest teritoriu, pentru crearea „omului sovietic", au continuat în timpul celei de-a doua ocupații sovietice. Atunci s-a purces la deportarea în masă a mai multor categorii de populație, după diferite criterii: dușmani ai poporului, colaboratori cu administrația română, membri ai partidelor burgheze ș.a. Dar au existat și cazuri când, din greșeală, intenționat sau nu, au fost deportate familii întregi de basarabeni fără vreun temei, doar din dorința de răzbunare a unor pârâtori-răufăcători. „Trădătorul este, fără excepții, o persoană din anturajul autorului: fost coleg de liceu sau de universitate, rudă sau

[1] http://www.stiri.romanism.net/?p=453, accesat la 10.03.2008.

vecin, care, de bunăvoie ori constrâns de KGB, consimte să iscodească, să întocmească denunțuri, să depună mărturii false."[2] În noaptea de 12-13 iunie 1941, au fost deportați nu doar capii, dar și membrii familiilor, de la bătrâni la femei însărcinate și copii.

Acțiunile de factură teroristă (asasinate, deportări, represiuni, maltratări) „decurgeau din concepția bolșevică a «dictaturii proletariatului», reprimarea «claselor dominante, exploatatoare», «construirea socialismului»"[3]. Teroarea a fost ridicată la rangul de politică de stat, fiind motivată de „curățarea spatelui frontului de elementele dușmănoase".

Conform doctrinei staliniste, transformările socialiste începute în Basarabia în anul 1940 puteau să aibă loc doar în condițiile luptei de clasă[4]. Astfel, regimul a început acțiuni de teroare împotriva foștilor moșieri, proprietari de întreprinderi, ofițeri, împotriva foștilor membri activi ai partidelor politice, a clerului și a intelectualilor rămași în ținut după 28 iunie 1940, care au început să fie considerați dușmani de clasă. Reprimarea acestora nu era întâmplătoare: ei erau purtătorii tradițiilor democratice constituite în Basarabia românească și, deci, solul cel mai fertil pentru o rezistență, pe care, bineînțeles, regimul totalitar nu o putea admite. La 12-13 iunie 1941, cea mai mare parte a persoanelor din categoriile menționate a fost deportată din RSSM.

Evident că deportarea din 12-13 iunie 1941 mai trebuie considerată și componentă a planului de „fortificare" a hotarelor prin eliminarea din regiunile de frontieră a „coloanei a cincea" – metodă aplicată de regimul stalinist în ajunul și în timpul războiului sovieto-german.

După război, regimul stalinist nu a abandonat teoria luptei de clasă, care, conform unei teze enunțate de Stalin în 1928, pe măsura construcției socialismului, se înăsprește. Ca urmare, au avut loc deportările din anii 1949 și 1951. În contextul aceleiași teorii a luptei de

---

[2] http://www.contrafort.md/2004/122/789.html; Victoria Răileanu, *Amintirea: mod de întrebuințare, precauții și efecte adverse. Reafirmarea genului memorialistic în Moldova epocii de tranziție,* în http://www.contrafort.md/2004/122/789.html, accesat în data de 5.05.2005.

[3] Iulian Chifu, *Basarabia sub ocupație sovietică și tentativele contemporane de revenire sub tutela Moscovei*, Politeia-SNSPA, 2004, p. 84.

[4] Mihai Gribincea, *Report on mass population transfers in the Soviet Moldova*, Chișinău, 1999, p. 8.

clasă, deportarea din anul 1949 trebuie privită și ca mijloc de accelerare a procesului de colectivizare a agriculturii din RSSM.

Responsabilul direct de teroarea din Basarabia în 1940-1941 a fost regimul comunist în persoana lui I. Stalin, V. Molotov, S. Goglidze, Serov (înalt comisar NKVD al RSS Ucrainene), Dmitrenko (înalt comisar NKVD al RSS Moldovenești), Nasedkin (șeful GULAG), Borodin (prim-secretar al PCM), N. Sazâkin (comisarul poporului pentru securitatea statului, NKGB din RSSM).

Bilanțul cantitativ a mai puțin de un an de putere sovietică în Basarabia sună cumplit: arestarea, deportarea, asasinarea a 12,23% din populație – peste 300 000 de locuitori, în special români.

Al doilea val de deportare masivă a fost deosebit de dureros, mii de familii fiind destrămate și viețile oamenilor neînsemnând nimic pentru autorități. În total au fost arestate și trimise în Siberia 11 606 familii, adică 34 763 de persoane, din care 9 233 de bărbați, 13 702 femei, 11 828 de copii, ceea ce reprezintă 76% din numărul planificat. Dosarele personale ale deportaților denotă că au fost comise grave abuzuri cu privire la întocmirea listelor așa-zișilor chiaburi, deseori fiind căutate pretexte diferite pentru a deporta anumite persoane sau familii care nu conveneau regimului. S-au păstrat documente care demonstrează că, din an în an, revolta față de bolșevici creștea. Putem afirma cu certitudine că existau numeroase manifestări ce arată atitudinea antisovietică a populației din RSSM și conducerea a dorit să anihileze această rezistență, atât ideologică, cât și social-economică, deportând gospodarii și creând colhozuri în baza averii lor confiscate de statul sovietic. În timpul acestui masiv proces de deportare, au fost comise grave abuzuri și nereguli în inventarierea, păstrarea și comercializarea averii rămase de la familiile deportate. Această dramă a avut un impact dezastruos asupra satului și caracterului românesc al regiunii: depopularea satelor de adevărații țărani și preponderent de reprezentanții românimii. Cei mai valoroși indivizi din toate categoriile sociale, de la țărani la intelectuali, lideri de opinie, primari și preoți, au fost îndepărtați și nimiciți în închisori, lagăre și cătune siberiene.

Continuitatea politicii staliniste de deportare se explică prin faptul că doctrina stalinistă susținea că lichidarea chiaburimii ca clasă într-un anumit spațiu geografic are loc nu în orice împrejurări, ci

în condiții speciale, și anume când „mișcarea colhoznică tinde spre colectivizarea compactă". În realitate, lucrurile se prezentau cu totul altfel. Lichidarea chiaburilor prin exproprierea și deportarea lor avea scopul de a accelera ritmurile colectivizării și a transforma acest proces într-o acțiune de masă. Se miza pe frica de deportare, care era implantată tot mai adânc în rândul țăranilor. Deportarea din iulie 1949 a avut efectul scontat: o bună perioadă de timp populația RSSM a trăit într-o stare de frică imensă că va fi deportată în Siberia dacă nu va intra în colhoz. Ca rezultat, de la 6 iulie până la 1 septembrie 1949, în RSSM au fost create 750 de colhozuri, în care au intrat 183 333 de gospodării țărănești (numărul gospodăriilor țărănești colectivizate sporind de la 32,2% la 71,7%).

După cele două valuri de deportări masive de populație, în urma cărora au rămas satele îndurerate și înfricoșate, puterea sovietică plănuia să mai dea o lovitură populației locale. Spiritualitatea popoarelor din teritoriile anexate prin Pactul Molotov-Ribbentrop, creștine în mare parte, era incomodă, antisovietică prin esență și venea în contradicție cu mentalitatea ateistă, materialistă și lipsită de moralitate. Sechestrând averea bisericilor creștine, maltratând preoții, îngrădindu-le activitatea, învrăjbind oamenii, conducerea sovietică a reușit într-un timp relativ scurt să ia sub controlul său Biserica Ortodoxă din RSSM. Contribuția Patriarhiei Moscovei, în acest sens, a fost esențială. Capii Bisericii Ortodoxe Ruse au devenit părtași în distrugerea bisericilor naționale din teritoriile anexate. Se considera că în sfera ortodoxă există suficiente mijloace și posibilități de a o dirija, încetul cu încetul spulberând-o.

Însă domeniul spiritualității altor grupuri religioase era unul vag, mai puțin cunoscut și nesupus influenței, controlului și prognozei. Această latură era, din punctul de vedere al autorităților, și mai periculoasă, deoarece ieșea din tiparele obișnuite. În fiecare din teritoriile anexate existau secte, cu particularități locale și cu relații exterioare. În cazul RSSM, s-a dat alarma în privința câtorva secte – inochentistă, adventistă și iehovistă – considerate românofile, antisovietice, dușmănoase.

Din cauza caracterului internațional al sectei iehoviste (centrul internațional al iehoviștilor era în Brooklin, SUA) și a specificului de a critica dur puterea (subminarea construcției socialiste, refuzul de a

intra în colhozuri, de a satisface serviciul militar, prozelitism activ și propagarea căderii URSS și a instaurării unui regim teocratic în care puterea să aparțină acestei secte), liderii de la Kremlin au argumentat necesitatea deportării din partea de vest a Ucrainei și Bielorusiei, din Basarabia și din Țările Baltice a iehoviștilor și a membrilor familiilor lor. Astfel, s-a luat o nouă decizie de deportare masivă de populație, de această dată triată după criteriul confesional.

Cultul iehovist reprezenta o puternică opoziție, care activa în dauna puterii sovietice. Iată de ce deportarea celor 670 de familii de iehoviști, sau 1 675 de persoane, din RSS Moldovenească (3 048 de familii, sau 8 576 de persoane, din spațiile nou-cucerite de Uniunea Sovietică) era o măsură de protecție, de asigurare a stabilității și ordinii sovietice. Deportarea a fost gândită de liderii de la Moscova și s-a realizat cu aprobarea și cu concursul liderilor republicani, al lui L. Brejnev în cazul RSSM.

Considerăm că acest val de deportare masivă a fost cel mai bine organizat atât din cauza unui număr mai mic al deportaților, cât și pentru că era a treia deportare, adică exista deja un mecanism bine rodat de executare și s-au luat măsurile necesare pentru succesul maxim al operației. Iehoviștii supuși deportării au fost eliberați cel mai greu, ei revenind la baștină mai târziu, la începutul anilor '60.

Ca și în cazul deportărilor anterioare, a fost luată hotărârea cu privire la „confiscarea și comercializarea averii persoanelor deportate de pe teritoriul RSSM", care transmitea statului sovietic, nemijlocit colhozurilor, toată averea rămasă după aceste familii.

Deși deportarea din anul 1951 s-a efectuat în baza criteriului confesional, și nu social, ea de asemenea trebuie privită în contextul doctrinei staliniste a „luptei de clasă". Cea mai gravă „crimă" a martorilor lui Iehova deportați din republică, în opinia Ministerului Securității al RSSM, era tendința lor „de a organiza o muncă dușmănoasă în scopul menținerii prin intermediul bisericii a influenței românești asupra populației religioase și al educării unei atitudini negative față de orânduirea sovietică". Clericii și sectanții mai erau acuzați pentru faptul că făceau „adunări cu caracter antisovietic, răspândeau zvonuri antisovietice, contracarau acțiunile puterii sovietice în mediul rural, educau tineretul în spirit antisovietic", românizau populația prin atragerea ei în organizații naționale etc.

Pentru realizarea celor trei operații de deportare masivă au fost aduse forțe suplimentare ale MGB din alte orașe ale URSS. În acest proces au fost implicate toate structurile statului.

Drumul și condițiile din trenuri au fost deosebit de dificile. Deportații au fost duși în regiunile Kurgan, Tomsk, ținutul Altai, Kazahstanul de Sud etc.

Studiind deportările masive de populație care au avut loc în RSSM în anii stalinismului, mai trebuie subliniat că răspunderea principală pentru ele o poartă conducerea URSS. Opinia conducerii RSSM față de transferurile masive de populație nu a fost examinată la Moscova. Este adevărat și faptul că, în condițiile de atunci, puțin probabil ca ea să fi fost luată în seamă și să fi fost diferită de cea de la Kremlin. De exemplu, problema evacuării populației germane din Basarabia și Nordul Bucovinei a ocolit în totalitate conducerea de partid și guvernul RSSM. În Comisia mixtă sovieto-germană, care s-a ocupat de evacuarea populației germane, nu a fost inclus niciun reprezentant al RSSM. Reprezentanții RSSM nu au participat nici la operațiunea de evacuare. Mai mult decât atât, pământurile populației germane, rămase pe teritoriul RSSM după evacuare, au fost trecute în administrarea Comisariatului Poporului al Sovhozurilor din URSS, și nu în cea a organelor de stat republicane. Nu pot fi considerate acte decizionale nici hotărârile Guvernului RSSM cu privire la deportările din anii 1941, 1949 și 1951. Ele au fost adoptate în vederea realizării hotărârilor luate la Moscova.

De subliniat că deportările de populație din RSSM nu s-au redus doar la cele în masă din 13 iunie 1941, 6 iulie 1949 și 1 aprilie 1951. Din RSSM, ca și din celelalte teritorii ocupate de Uniunea Sovietică în urma Pactului Ribbentrop-Molotov, erau deportate aproape zilnic anumite categorii de persoane. La 26 noiembrie 1940, de exemplu, o consfătuire specială a condamnat la 5-10 ani de muncă în gulag circa 200 de persoane. În lunile mai și decembrie 1945, în baza unor instrucțiuni NKVD a URSS din 10 februarie 1945, 668 de persoane de origine germană, care s-au repatriat în RSSM din Germania, au fost deportate în RASS Komi (333 de persoane) și în regiunea Molotov (pe atunci) (335 de persoane). Acest fapt face imposibilă stabilirea numărului exact al tuturor persoanelor deportate din Moldova în anii stalinismului.

Deși, începând cu 1950, s-au depășit parțial consecințele războiului și s-au creat pilonii ideologici pentru construirea socialismului, represiunile devenind mai puțin importante, încercările întreprinse în timpul lui I. Stalin de a schimba duritatea sistemului de așezări speciale, în care erau încadrați cei 2 819 776 de deportați, nu au avut succes.

Imediat după moartea dictatorului, într-un fel, atitudinea față de persoanele deportate s-a îmbunătățit. În conformitate cu Decizia din 17 septembrie 1955 a Prezidiului Suprem „Cu privire la amnistia cetățenilor sovietici care au colaborat cu ocupanții în timpul Războiului pentru Apărarea Patriei", la 27 septembrie a fost emisă circulara strict secretă a MVD al URSS „Cu privire la scoaterea din evidență a persoanelor din RSSM, colaboratoare cu ocupanții germani și români, deportate în 1949". Conform acestei decizii, au fost eliberate circa 10 000 de persoane din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Această măsură nu însemna însă și reabilitarea lor.

Procesul de eliberare și reabilitare a deportaților a devenit și mai actual după Congresul XX al PC, odată cu condamnarea cultului personalității, deși în perioada sovietică au fost foarte rare cazurile de reabilitare. Problema cultului personalității și depășirea consecințelor sale nefaste, revenirea la normele leniniste în cadrul partidului, dezvoltarea democrației în cadrul partidului au dus la luarea Deciziei din 30 iunie 1956 „Cu privire la depășirea cultului personalității și a consecințelor sale". Aceasta a însemnat ușurarea procesului de eliberare și de revenire la baștină a deportaților. Însă tratamentul la care au fost supuși foștii deportați reveniți la casele părintești a fost unul reticent, plin de suspiciune, familiile acestora fiind marginalizate și continuând să fie etichetate ca „dușmani ai poporului", suferind de lipsuri materiale. Averea nu le-a fost returnată, drepturile cetățenești nu le-au fost restabilite în totalitate, iar ei s-au aflat în continuă evidență a organelor de interne.

Majoritatea deținuților politici și a oamenilor supuși represiunilor nu și-au recăpătat drepturile cetățenești depline decât odată cu căderea regimului sovietic, fiind reabilitați în 1989-1992. Însă rămân actuale problemele ce țin de restituirea averilor naționalizate, plata daunelor morale și vindecarea rănilor sufletești ale acestor oameni reveniți din Gulagul sovietic.

Timp de 8 ani de putere sovietică (1940-1941 și 1944-1951), în RSSM au fost operate trei valuri de deportări masive de populație. Violența și represiunile au fost modalitățile sigure prin care puterea sovietică își putea impune voința construirii socialismului într-un timp record într-un spațiu străin. S-a dat lovitura asupra tuturor categoriilor sociale incomode și antisovietice prin mentalitate, mod de trai și aspirații. *Grosso modo*, putem califica aceste trei valuri de deportări drept o ofensivă totală împotriva basarabenilor: ofensivă politică (deportarea din 1941 a 3 470 de familii/22 648 de persoane), economică (deportarea din 1949 a 11 293 de familii/35 000 de persoane) și spirituală (deportarea din 1951 a 723 de familii/2 600 de persoane).

La aceste date oficiale se adaugă atât miile de cazuri de deportări singulare și trimiteri forțate la muncă sau studii în adâncurile Uniunii Sovietice, cât și cazurile necunoscute sau șterse din analele memoriei.

Consecințele deportărilor au fost de ordin imediat și de lungă durată, toate fiind deopotrivă de vaste. Referindu-ne la impactul social, economic și psihologic al deportărilor staliniste, trebuie să evidențiem că anumite grupuri sociale din Basarabia, ca rezultat al deportărilor și al altor crime sovietice, au fost complet eliminate în câțiva ani de ocupație bolșevică: reprezentanți ai clerului, care au rămas în Basarabia alături de credincioși, intelectualii, țăranii înstăriți, foștii funcționari ai administrației române, proprietarii, comercianții, foștii ofițeri ai armatei române și țariste, semnatarii Actului Unirii de la 1918, ziariștii ș.a. Raportul final al NKGB al RSSM despre rezultatele operației de sechestrare a „elementelor antisovietice" este elocvent și prezintă victimele structurate pe categorii. Cel mai mult au avut de suferit foștii moșieri, fabricanți, funcționari ai administrației române și membrii familiilor lor. Putem deduce că, în acest mod, regiunii i s-a adus un prejudiciu enorm nu doar din punct de vedere social, dar și economic. O traumă, la fel de mare și durabilă, a fost pricinuită din punct de vedere psihologic, deoarece prin deportarea membrilor activi ai organizațiilor „contrarevoluționare, antisovietice, naționaliste și albgardiste" și a familiilor acestora s-a redus la tăcere pentru ceva timp eventuala opoziție, frica fiind implantată adânc în basarabeni.

Consecințele religioase, spirituale și culturale ale dezastrului provocat de politica stalinistă de deportare și distrugere a populației autohtone au fost la fel de adânci. „Dacă privim în trecutul Bisericii

noastre, cu greu se mai pot găsi pagini echivalente în tragism cu cele pe care experimentul comunist le-a adus, odată cu anul 1940, și pe meleagurile românești"[5], constată cercetătorii domeniului[6]. În urma ocupației sovietice din 1940, Mitropolia Basarabiei a fost silită să-și întrerupă activitatea. În primul rând, trebuie notat că, în locul ierarhilor români siliți să se refugieze la București, noile autorități sovietice au trimis aici, în toamna anului 1940, pe episcopul rus Alexie de Tula, care s-a instalat într-o casă particulară din Chișinău. De îndată a dat dispoziții ca slujbele să se facă în slavonă, iar Crăciunul și celelalte sărbători să se țină după stilul vechi. Alexie de Tula a activat la Chișinău până la 24 iunie 1941, când a fost arestat tot de sovietici[7].

Autoritățile comuniste au comis multe crime față de slujitorii cultului (caterisiri, întemnițări, torturi, asasinate). În subteranele Palatului Mitropolitan din Chișinău, sovieticii au instalat secția de spionaj a NKVD și camerele de tortură, la fel au fost profanate clădirea Seminarului și a Facultății de Teologie, școlile bisericești etc., toate fiind transformate în închisori. După ce preoții au fost înlăturați și, majoritatea, deportați, bisericile din Basarabia au fost transformate în depozite, grajduri. Crucile de pe turle au fost coborâte, iar cele în relief au fost acoperite cu panouri roșii ce reprezentau secera și ciocanul sau cu portretele lui Stalin și Lenin[8].

Prin deportarea intelectualilor și a elitei politice s-a curmat dezvoltarea firească și istorică a culturii tradiționale, a limbii și a valorilor românești. S-a creat o stare anormală de desconsiderare a populației localnice, de maltratare a oricăror forme și încercări de păstrare

---

[5] I. Constantin Stan, Alexandru Gaiță, *Biserica Ortodoxă Română din Basarabia și Bucovina de Nord în anii 1940-1941*, în „Destin românesc", nr. 3, Chișinău: București, 1997, p. 99.

[6] „Chiar în ziua intrării în Chișinău a trupelor roșii (28 iunie 1940), studenții teologi și funcționarii care se retrăgeau pe strada Alexandru cel Bun în căutarea unui mijloc de transport erau loviți cu pietre, apă fierbinte și murdării" (vezi detalii în *Ibidem*). Scriitorul și preotul Gala Galaction, profesor la Facultatea de Teologie, Chișinău, a consemnat în memoriile sale situația dramatică în care se afla clerul basarabean în acele momente de teroare (Gala Galaction, *Zile basarabene*, Chișinău, 1993, p. 206-207).

[7] Vezi detalii în Mircea Păcurariu, *Basarabia, aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Iași, 1993, p. 125-128.

[8] Ion Țurcanu, *Scurte informații despre Basarabia și Bucovina în a doua jumătate a anului 1940*, în „Patrimoniu", nr. 1, 1991, p. 184-185.

a specificului național, de frică patologică față de celălalt, care putea fi un potențial trădător sau turnător.

Deportările din Moldova pot fi apreciate din mai multe perspective: ca elemente ale „subsistemului fricii"[9] instituit în anii stalinismului în URSS, ca componente ale politicii de deznaționalizare a românilor de la est de Prut, ca metodă de depopulare a Basarabiei, ca metodă de luptă împotriva „dușmanilor poporului" etc. „Pe lângă menirea lor principală, cea a lichidării «elementelor dușmănoase» și a intensificării ritmului colectivizării gospodăriilor țărănești, deportările în masă ale populației aveau și scopul de a-i dezrădăcina pe românii basarabeni de locurile natale și de a schimba componența etnică a Basarabiei în avantajul elementului străin."[10]

Considerăm represaliile sovietice ca având și un caracter șovin, îndreptat împotriva unor mari colectivități care se afirmau ca antisovietice. Deportările s-au răsfrânt asupra tuturor națiunilor din colosul sovietic. Pentru unele popoare din Crimeea, Caucaz sau de pe Volga ele au fost fatale. Pentru altele, din Basarabia, Țările Baltice, Bielorusia, Ucraina, deportările au avut un caracter masiv, înglobând națiunile titulare, indiferent de confesiune, vârstă, sex etc. Sistemul represaliilor avea un caracter antinațional și profund antiuman.

Oricât de paradoxal ar fi, represaliile sunt și un indiciu al caracterului slab al puterii sovietice, deoarece ea numai așa se putea menține. Teroarea este o trăsătură inerentă a socialismului și a conducerii sovietice din anii '20-'50 ai secolului trecut. Violența era o legitate iminentă, o metodă de rezolvare a problemelor ce stăteau în fața societății în etapa saltului spre socialism. Violența mai era și un rezultat inevitabil. „Idealul" spre care se tindea era suprem și pentru realizarea lui nu conta soarta unui om aparte sau a unui grup de oameni. Represiunile au devenit o normă de viață, deformând prin efectele sale psihologia umană.

„Holocaustul românesc" se ridică, în teritoriile răpite, la peste două milioane de oameni, adică la aproape 60% din populația aflată în stânga Prutului, la începutul războiului[11].

---

[9] Mihai Gribincea, *Report on mass population transfers in the Soviet Moldova*, Chișinău, 1999, p. 7.

[10] Elena Postică, Maria Praporșcic, Vera Stăvilă, *Cartea Memoriei, catalog al victimelor totalitarismului comunist*, vol. 1, 1999, p. VII.

[11] Valentin Hossu-Longin, *Români în Gulagul sovietic*, în *Ziua,* 24 octombrie 2006.

România, alături de alte țări din Europa de Est, a demascat și a condamnat perioada comunistă, care a debusolat națiuni întregi și a mutilat milioane de suflete umane. S-au făcut eforturi vaste pentru a recupera memoria vie a martorilor și supraviețuitorilor timpurilor sovietice. Un important pas urmează să se facă în acest sens și în privința teritoriilor românești din afara granițelor – Basarabia, Bucovina, ținutul Herța –, care au suferit incomensurabil de pe urma tiraniei roșii din secolul trecut.

Aurelia FELEA

REPUBLICA MOLDOVA

Născută în 1967. Conferențiar la Universitatea de Stat din Tiraspol cu sediul la Chișinău. Este autoarea cărții *Europa Est-Centrală în secolele IX-XII*, apărută la Editura Limes, Cluj-Napoca, în 2007, a unor studii de istorie modernă și de istorie recentă: *Die rumaenische Revolution von 1989 in der sowjetischen Presse* (coautor: Mihai Felea); *Sovietization in Romania and Czechoslovakia. History, Analogies, Consequences*, editată de Alexandru Zub și Flavius Solomon, în cooperare cu Oldřich Tůma și Jiři Jindra, Iași, Polirom, 2003; *Geneza națiunilor medievale în Europa Est-Centrală. Câteva repere istoriografice* (coautor: Mihai Felea), în Dumitru Ivănescu și Marius Chelcu (ed.), *Istorie și societate în spațiul est-carpatic (secolele XIII-XX)*. Volum dedicat acad. Alexandru Zub, Iași, Junimea, 2005; „Istorie și politică în Republica Moldova în timpul mandatului comunist", în *Destin românesc,* serie nouă, nr. 1, 2006; „Face to Face: Memoirs and Official Sources about the Famine in Bessarabia in the Years 1946-1947", în *The New Europe College's Annuary*, Bucharest, 2006-2007 ș.a.).

Față în față: memorialistică și surse oficiale despre foametea din Basarabia din anii 1946-1947[1]

La sfârșitul anilor 1980 – începutul anilor 1990, un șir de subiecte de istorie suscitau, în Moldova pruto-nistreană, intense dezbateri publice. Acestea se înscriau în politica de liberalizare inițiată de liderul sovietic Mihail Gorbaciov și, deopotrivă, în căutările identitare declanșate în spațiul fostei URSS. Foametea pe care a cunoscut-o Basarabia în anii 1946-1947 s-a situat în centrul acestor discuții. Interviuri, relatări autobiografice, memorii dezvăluiau treptat dimensiunea flagelului și drama umană care l-a însoțit.

Memorialistica inițiia astfel reflecții asupra istoriei recente, diferite de cele dominante în perioada sovietică. Opinia publică le-a cerut istoricilor să se pronunțe și aceștia s-au angajat să exploreze arhivele, să analizeze documente și să prezinte concluziile publicului larg.

[1] Studiul a fost elaborat în cadrul Colegiului Noua Europă din București, programul de burse „Petre Țuțea", cu sprijinul Ministerului de Externe al României. Autoarea își exprimă și pe această cale gratitudinea față de cele două instituții menționate și față de colaboratorii lor, care au avut un rol deosebit de important în realizarea acestei cercetări.

Pe cale de consecință, au apărut câteva studii[2] și un masiv volum de documente[3]; alte lucrări au rezervat temei un anumit spațiu în istoria postbelică a Basarabiei[4]. Memorii despre foamete continuă să se publice până în prezent[5].

---

[2] B. Bomeșco, „Golod", în *Sovetskaja Moldavija*, 15 aprilie 1989; Idem, „O pagină tragică a istoriei", în *Comunistul Moldovei*, nr. 1, 1989; Idem, „Adevărul despre seceta din anii 1945-1946 din Moldova", în *Moldova socialistă*, 8 august 1987; A. Țaran, *Anii 1946-1947: învățămintele foametei în Moldova*, Chișinău, 1989; Idem, „Ešče raz o golode 46-go", în *Molodež' Moldavii*, 16 august 1988; I. Țurcanu, *Foametea din Basarabia în anii 1946-1947*, Universitas, Chișinău, 1993.

[3] A. Țaran et al. (ed.), *Golod v Moldove (1946-1947). Sbornik dokumentov*, Știința, Chișinău, 1993.

[4] M. Gribincea, *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică (1944-1950)*, prefață de Dinu C. Giurescu, Dacia, Cluj-Napoca, 1995.

[5] A se vedea volumele de memorii: E. Kersnovskaja, *„«…bezzakonija naši svidetel'svujut protiv nas…». Naskal'naja živopis'"*, Moskva, 1991; A. Marinat, *Eu și lumea*, Editura Uniunii Scriitorilor, Chișinău, 1999; V. Șt. Pirogan, *Cu gândul la tine, Basarabia mea*, Chișinău, 1995; S. Sidorenko, *Umom, trudom i sovest' ju pokolenij*, Chișinău, 2002; Șt. Tudor, *Satana pe pământ (mărturii din anii de foamete și deportări)*, Universitas, Chișinău, 1992; L. Turea, V. Turea (ed.), *Cartea foametei*, Universitas, Chișinău, 1991; L. Vnorovschi, *Amintirile unei basarabence (Povestea vieții mele)*, Cartdidact, Chișinău, 2003; și mărturiile apărute în publicații periodice: N. Baboglo, „La sud, foametea a făcut multe victime", în *Jurnal de Chișinău*, 7 martie 2007; V. Beșteagă, „Foametea a venit pe pământurile noastre odată cu instalarea puterii sovietice", în *Jurnal de Chșinău*, 23 februarie 2007; M.Gh. Cibotaru, „Pârjolul din '46-'47", în *Jurnal de Chișinău*, 2 martie 2007; M. Ciocanu, „Între vis și umilință", în *Glasul națiunii*, 10 iunie 1998; Idem, „Oare vânturile au adus foametea în Moldova?", în *Glasul națiunii*, 22 iulie 1998; A. Coroi, „Pășteau oamenii iarbă ca animalele", în *Jurnal de Chișinău*, 16 februarie 2007; A. Cușnir, „De foame, s-a mâncat om pe om", în *Jurnal de Chișinău*, 6 februarie 2007; A. Donos, „Nu era zi să nu moară un om", în *Jurnal de Chișinău*, 20 martie 2007; I. Iachim, „…Noi la plugărit nu mai ieșim", în *Literatura și arta*, 7 septembrie 1989; E. Kersnovskaja, „Naskal'naja živopis'", în *Znamja*, nr. 3-5, 1990; R. Lungu-Ploaie, „Asta-mi este viața…", în *Literatura și arta*, 12 august 1993; I. Lupan, „Colibașii și colibășenii în timpul foametei", în *Orizontul*, nr. 7, 1988, p. 70-73; Idem, „Studenții anilor de foamete povestesc", în *Orizontul*, nr. 5, 1989, p. 72-78; I. Lupan – A. Marian, „Acum i-aș zice: iartă-mă, tată…", în *Orizontu*l, nr. 1, 1989, p. 60-67; V. Mihail, „În expectativă", în *Literatura și arta*, 23 iunie 1988; C. Partole – Gh. Gheorghiu, „Într-o viață de om se întâmplă de toate…", în *Literatura și arta*, 1 noiembrie 2001; V. Reniță, „Ultimii martori", în *Orizontul*, nr. 4, 1989, p. 70-77; P. Roșca, „Ștafeta generațiilor (lucrare autobiografică, fragmente)", în *Literatura și arta*, 15 iunie 2006; „«Rușii cărau totul în țara lor, iar noi muream de foame și nu mai aveam putere să săpăm gropi pentru morți»; amintirile Paraschivei lui Sazon Ciobanu, anul nașterii 1923, satul Ermoclia", consemnare: Șt. Melnic, în *Tineretul Moldovei*, 21 august 1991; V. Scobioală, „Secetă sau foamete?", în *Literatura și arta*, 9 februarie 2006; I. Sofronie, „Epoca iluziilor", în *Literatura și arta*, 25 mai 2006; A. Șalari, „Amintiri din casa

Lectura acestor scrieri scoate în evidență două grupuri de probleme pe care se centrează narațiunile: unul vizează contextul social în care a avut loc foametea și poziția ocupată de factorul politic, iar altul ține de urmele acestei experiențe în identitatea individuală și colectivă a populației sinistrate. Pornind de la considerațiile expuse mai sus și corelând cele două categorii de surse – narative și oficiale –, mi-am propus, în cuprinsul acestui studiu, să caut răspuns la un șir de întrebări: Cum au trăit oamenii foametea? Care sunt elementele recurente ale discursului narativ despre această perioadă? Cum au interacționat țăranii cu instituțiile sovietice în anii 1946-1947? În ce mod a fost perceput noul aparat de stat în lumea rurală și care a fost rolul foametei în cristalizarea acestor opinii? Ce se poate spune despre perceperea de sine a populației basarabene în timpul și după parcurgerea acestei perioade?

I. Scurt istoric al foametei. O retrospecție întemeiată pe surse oficiale

Statul și recolta anului 1946

Vara anului 1946 a fost deosebit de secetoasă, după ce câțiva ani la rând plouase puțin și aproape că nu căzuse zăpadă. O mare parte a recoltei a fost compromisă și în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (în continuare: RSSM), potrivit unor date oficiale, nu s-au strâns decât 365 mii de tone de cereale. Pentru comparație, aceleași surse arătau că în anul 1945 s-au recoltat 962 mii de tone (dintre care 252 mii de tone au fost predate statului), iar în anul agricol 1947, care a fost unul favorizat de condițiile meteorologice – 1,5 milioane tone de cereale[6].

---

umbrelor", în *Basarabia*, aprilie-mai, 1994, p. 59-75; Idem, „Unde mi-i baștina?", în *Literatura și arta*, 31 august 1989; „Și acum am obsesia foametei din '47. Mărturisirile Alexandrei Macovei", în *Jurnal de Chișinău*, 27 februarie 2007; S. Țâgârlaș, „Au fost ei oare copii?" în *Orizontul*, nr. 6, 1988, p. 60-61; S. Țurcanu, „Memoria nu o poți opri", în *Mesagerul*, 14 martie 1997; V. Vasilache, „Frica și groaza planau zilnic peste ființa omului", în *Jurnal de Chișinău*, 20 februarie 2007; V. Vrăjitor, „Mai cumplit ca-n filme", în *Jurnal de Chișinău*, 16 februarie 2007.

[6] A. Țăranu, M. Gribincea, „Foametea postbelică în Moldova", în *Fărâma cea de pâine*…, Cartea moldovenească, Chișinău, 1990, p. 210, 214; Idem, „Victimele foametei, câte au fost?" în *Fărâma cea de pâine*…, p. 86.

Conform planului de stat, cotele obligatorii la cereale totalizau, în anul 1946, 265 mii de tone. Perceperea lor urma să aibă loc atât de la gospodăriile individuale, care lucrau cea mai mare parte a terenurilor agricole din Basarabia, cât și de la puținele gospodării colective, existente la data respectivă. Ulterior, normele au fost diminuate până la 72 mii de tone[7]. Procesul de colectare s-a desfășurat anevoios, aidoma aceluia din anul precedent, în pofida faptului că operația avea loc persistent, aproape încontinuu. Astfel, normele nu erau îndeplinite nici către începutul lunii decembrie și aparent n-au fost îndeplinite vreodată, chiar dacă autoritățile susțineau că cerealele colectate au depășit cu 2% cantitatea prevăzută în planul de stat[8].

Colectările obligatorii erau dirijate de organele de partid și de stat raionale și județene. La nivel local, agenți pentru colectări erau președinții sovietelor sătești, așa-zișii activiști și împuterniciți. În afară de cereale, agricultorii livrau statului fân, floarea-soarelui, cartofi, carne, lapte, brânză, lână, ouă. Indicii de plan erau stabiliți independent de structura exploatării agricole, de calitatea solului și de starea gospodăriei țărănești, cu alte cuvinte, indiferent dacă sătenii semănaseră sau nu culturile indicate, dacă posedau sau nu vite și păsări de curte.

Volumul total de livrări stabilit la Moscova era repartizat în republică pe județe, raioane și soviete sătești. Acest aspect este deosebit de important, fiindcă, deși unor largi categorii de populație (familii cu mulți copii, persoane care își făcuseră serviciul în Armata Roșie, invalizi de război, persoane în etate ș.a.), în toamna anului 1946, le-au fost acordate scutiri de impozite, cantitatea de produse ce urma să fie furnizată statului pe unități administrative rămânea intactă. Altfel spus, țăranii care nu erau eliberați de cote achitau pentru întreaga comunitate. În paralel cu perceperea cotelor, în vara și în toamna anului 1946, autoritățile sovietice ofereau agricultorilor din RSSM ajutor alimentar și împrumut de cereale.

Conducerea republicii a primit de la țărani, încă în primăvara anului 1947, semnale despre extinderea crizei economice și cereri de ajutor, pe care le-a respins și le-a calificat drept „provocatoare", fiind emise de

[7] Idem „Foametea postbelică în Moldova"…, p. 225-226.
[8] A. Țăranu et al., *op. cit*., doc. nr. 186, p. 393.

„elemente dușmănoase”[9]. Instanțele de partid și de stat erau însă cât se poate de conștiente de faptul că populația se confrunta cu privațiuni imense. Conducerea de la Chișinău era informată, așa cum lasă să se înțeleagă un document din 17 iunie 1947, că la 1 iunie 1946 în RSSM erau 3 624 de bolnavi de distrofie[10] și că în toamnă flagelul luase proporții. Țăranii sacrificau masiv vitele. Din cauza crizei alimentare elevii nu frecventau școala. Au fost persoane care au încercat să treacă fraudulos hotarul, iar atunci când au fost prinse de grăniceri, și-au motivat decizia de a pleca în România prin neputința de a dobândi alimente[11]. Situația se degrada încontinuu; erau atestate cazuri de antropofagie.

Autoritățile de la Chișinău și de la Moscova s-au decis să reacționeze în a doua jumătate a lunii decembrie 1946. La 21 decembrie, F. Butov, președintele Biroului Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) (în continuare: CC al PC (b)) din URSS pentru Moldova, N. Coval, secretarul CC al PC (b) din RSSM, G. Rudi, președintele Consiliului de Miniștri din RSSM, i-au adresat lui I. Stalin o scrisoare în care solicitau ajutor alimentar pentru populația Moldovei[12]. La sfârșitul aceleiași luni, Consiliul de Miniștri al URSS a luat o decizie în care statul se angaja să livreze locuitorilor RSSM, în perioada ianuarie 1946 – mai 1947, 1,5 milioane de puduri de cereale, distribuite egal pe luni, să deschidă cantine și barăci pentru distrofici[13]. Am fi îndreptățiți să credem că autoritățile realizaseră o evidență numerică a sinistraților și că rezultatele acelui efort fuseseră date publicității. În realitate, acest aspect a fost trecut sub tăcere în timpul calamității, adevăratele proporții ale dezastrului devenind cunoscute abia după căderea regimului comunist.

Statistica foametei

În scrisoarea trimisă la Kremlin la 21 decembrie 1946 conducerea republicană informa centrul că în RSSM erau 13 mii de distrofi-

---

[9] A. Țăranu, M. Gribincea, *op. cit*., p. 216-217.
[10] A. Țăranu et al., *op. cit*., doc. nr. 293, p. 672.
[11] Ibidem, doc. nr. 110, p. 245-252; nr. 116, p. 271-272; nr. 131, p. 299-301; nr. 188, p. 399; nr. 190, p. 402.
[12] Ibidem, doc. nr. 153, p. 347-348.
[13] Ibidem, doc. nr. 160, p. 354-357.

ci. Corelând această cifră cu datele furnizate de autoritățile județene și raionale, iese în evidență o contradicție flagrantă. Către acea dată liderii republicani au fost informați că în județul Chișinău, în luna noiembrie, fuseseră înregistrați 13 717 distrofici, în județul Cahul, în decembrie, 10 887 de distrofici, în județul Orhei, în aceeași lună – 2 353 de persoane bolnave de distrofie[14]. Unele documente lasă să se înțeleagă că autoritățile locale au început să stabilească numărul distroficilor și al morților de inaniție în a doua jumătate a lunii februarie. În cadrul consfătuirii secretarilor comitetelor județene, orășenești și raionale de partid, convocați la CC al PC (b) din RSSM la 19 ianuarie 1947, N. Coval afirma că în republică, la acea dată erau mai mult de 80 000 de bolnavi de distrofie, numărul fiind în creștere, pentru ca două săptămâni mai târziu, la 4 februarie, să afirme că pe 20 ianuarie, în RSSM fuseseră înregistrați 177 065 de distrofici[15].

Un activist de nivel republican, F. Kașnikov, susținea în cadrul unei ședințe a biroului CC al PC (b) din RSSM, convocate la 11 februarie 1947, că, în urma unei deplasări de serviciu prin satele republicii, a ajuns la concluzia că nu mai era posibil să fie stabilit numărul exact al deceselor de inaniție. El preciza că instanțele republicane erau informate despre aceasta superficial, telefonic, iar când, începând cu mijlocul lunii ianuarie, au început să se efectueze vizite la domiciliu, au fost depistate cadavre care zăceau, neînhumate, timp de mai mult de o lună[16].

Într-un act emis la 10 iulie 1947 și semnat de A. Ustinov, locțiitorul secretarului CC al PC (b) din RSSM, ce înregistra numărul distroficilor, al bolnavilor spitalizați, al deceselor de inaniție și cantitatea împrumutului de cereale, se spunea că în perioada 1-10 iulie, în republică au murit de inaniție 1 139 de oameni[17]. Într-un document referitor la aceleași probleme, elaborat la 20 iulie de către activistul de partid amintit anterior, pentru segmentul de timp indicat găsim altă cifră – 1 090 de decedați, schimbările fiind operate și în datele pe județe[18].

---

[14] Ibidem, doc. nr. 139, p. 309; nr. 147, p. 327; nr. 149, p. 332.
[15] Ibidem, doc. nr. 167, p. 371; cf. doc. nr. 186, p. 394.
[16] Ibidem, doc. nr. 195, p. 417; cf. doc. nr. 244, p. 583.
[17] Ibidem, doc. nr. 303, p. 690.
[18] Ibidem, doc. nr. 306, p. 695; cf. doc. nr. 219, p. 490; nr. 236, p. 551.

Un felcer din satul Căinari a consemnat, pentru luna februarie 1947, „câțiva bolnavi de distrofie". Atunci însă când informația a fost confruntată cu actele oficiului stării civile, în care el însuși indicase cauza deceselor, au fost observate neconcordanțe. Felcerul a trebuit să precizeze că acele „câteva cazuri de distrofie" au fost în număr de 259[19].

Concluzia care se desprinde din informația prezentată este că situația cifrică privind fenomenul analizat nu s-a caracterizat prin acuratețe. Liderii de la Chișinău știau însă că proporțiile dezastrului erau înspăimântătoare. În caz contrar, nu se explică de ce în informația trimisă la Moscova, la 21 decembrie 1946, aceștia furnizau, în privința distroficilor, o cifră care nu concorda cu statisticile consemnate (fără a fi făcute publice) în documentele de partid și de stat. În asemenea condiții, estimarea volumului asistenței oferite de stat sinistraților nu putea fi făcută decât tot atât de arbitrar ca și colectarea datelor invocate anterior.

Împrumutul de cereale acordat de statul sovietic populației basarabene în anul 1947

În acord cu hotărârile luate la Moscova, conducerea republicană a dat indicații în vederea acordării unui împrumut de cereale celor sinistrați și creării cantinelor publice pentru alimentarea lor. Familiile țărănești urmau să primească cereale „în funcție de necesități" și de starea vitelor avute în posesie. Stabilirea „necesităților" și elaborarea listelor viitorilor beneficiari erau lăsate în seama sovietelor sătești, a persoanelor numite în documentele oficiale „activiști" și „sărăcimea satelor". Întrucât conducerea RSSM considera că la acordarea unui împrumut similar, în august 1946, s-au comis „greșeli" și „abuzuri", lucrătorilor de partid și de stat li se recomanda să se deplaseze în mediul rural și să-i ajute pe activiștii locali să alcătuiască actele respective. După ce listele erau prezentate la comitetele executive și aprobate de acestea, distribuirea cerealelor revenea președinților de soviete sătești și activiștilor locali[20].

---

[19] Ibidem, doc. 217, p. 484.

[20] Ibidem, doc. 160, p. 354-357.

Împrumutul s-a înscris în limitele a trei-șase kilograme de cereale lunar. Pentru persoanele care se alimentau la cantine erau prevăzute 200 de grame de pâine coaptă, oferită zilnic. Se impune precizarea că pâinea distribuită prin intermediul cantinelor și al barăcilor pentru distrofici intra, în funcție de cost, fie în categoria *pâine comercială*, fie în cea *repartizată pe cartelă*, ori, în al treilea caz, în categoria *gratis*[21]. Uneori 75% din prețul celor 200 de grame de pâine era „de cartelă" și 25% – „comercial". Țăranii, în general, preferau cerealele celor 200 de grame de pâine primite la cantină – acestea erau măcinate, iar făina era amestecată cu miezul bețelor de răsărită sau de porumb, cu produsul rezultat din sfărâmarea ciocălăilor de porumb, cu semințe de struguri etc. Sătenii se obligau în scris să restituie statului datoria din recolta anilor 1947-1948. Împrumutul urma să fie distribuit de trei ori pe lună.

Controale de stat relevau în repetate rânduri faptul că la întocmirea listelor erau favorizate rudele activiștilor, funcționarii de stat (agenți financiari, lucrători poștali, directori de școală), în timp ce alți săteni, aflați la limita subzistenței, fie că nu fuseseră incluși în liste, fie că la un moment dat se pomeniseră eliminați din registre fără motiv. În cadrul acelorași controale s-a stabilit că la punctele de colectare a cerealelor – „Zagotzerno" –, unde beneficiarii primeau cerealele și tot ei le încărcau în căruțe, pentru a le transporta în sate, angajații punctelor cântăreau o cantitate mai mică decât cea indicată în documente. În timpul transportării o parte din cereale dispărea pe drum. După ce ajungeau în sate, resursele continuau să se diminueze: activiștii în frunte cu președintele sovietului sătesc sustrăgeau o parte din alimente, iar lipsa o suplineau, amestecând grâul cu nisip, țăranii erau amăgiți la cântar etc. S-au înregistrat furturi de sute de kilograme de cereale[22].

Cât de prompt au fost ajutați suferinzii se poate stabili cu oarecare certitudine în baza acelorași surse oficiale. Din acestea aflăm, de pildă, că livrarea împrumutului de cereale, în ianuarie 1947, a fost tergiversată din cauza lipsei acestora la punctele de colectare, dar și din

---

[21] Ibidem, doc. nr. 231, p. 530; nr. 247, p. 593-601.

[22] Ibidem, doc. nr. 219, p. 494; nr. 236, p. 548-558; nr. 237, p. 558-562; nr. 257, p. 618-620.

cauza viscolului și a drumurilor impracticabile[23]. Patru mașini și 16 căruțe, trimise la 6 martie de la Dubăsari la Chișinău după cereale, se întorceau fără nimic, fiindcă li s-a spus că în capitală în acel moment nu era grâu[24]. În satele Ordășei, Pistruieni și Negureni din raionul Răspopeni împrumutul pentru februarie a fost adus la sfârșitul acelei luni; în legătură cu aceasta, autoritățile constatau că mortalitatea în localitățile respective a fost mai mare decât în alte sate din raion[25]. În raionul Căinari, se menționa în Decizia din 25 februarie 1947 a Comitetului de Partid din județul Bender, locuitorilor nu li se dăduse, la data de 14 februarie, niciun kilogram de cereale din împrumutul pentru luna indicată. Aceeași situație putea fi observată și în alte raioane din județ[26].

Deosebit de presantă era problema transportării alimentelor. Mașinile existente în număr mic în republică staționau din cauza lipsei de combustibil și a dificultăților pe trafic[27]. Țăranilor nu le rămânea decât să care alimente de la punctele de colectare, din centrele raionale sau din Chișinău cu propriile brațe și cu puținele vite de tracțiune rămase prin sate.

Cantine și centre de spitalizare pentru înfometați

Nu se poate spune cu exactitate când a început activitatea primelor cantine pentru înfometați. Deși, potrivit unui raport trimis de controlorul V. Dehteariov conducerii republicii, acestea au fost înființate în număr de 200 la data de 15 ianuarie, în număr de 471 către 20 ianuarie 1947 și de 560 către 1 februarie[28], alte documente prezintă situația diferit. Într-o informație oficială se menționează că organizarea cantinelor a început abia pe la 15 ianuarie, tergiversarea fiind explicată prin faptul că ministerul unional al industriei alimentare și acela al producerii cărnii și a laptelui au întocmit documentele de distribuire a alimentelor cu întârziere; în plus, au lipsit utilajul și

[23] Ibidem, doc. nr. 212, p. 469.
[24] Ibidem, doc. nr. 245, p. 589.
[25] Ibidem, doc. nr. 243, p. 582.
[26] Ibidem, doc. nr. 222, p. 516.
[27] Ibidem, doc. nr 247, p. 597.
[28] Ibidem, doc. nr. 237, p. 562; cf. doc. nr. 212, p. 468.

condițiile necesare pentru deschiderea lor[29]. Autoritățile au cerut ca vasele de gătit, lingurile, cănile, străchinile să fie aduse la cantinele și la punctele de spitalizare a distroficilor – numite, de asemenea, barăci – de către beneficiari, lemnul pentru foc să fie cel puțin în parte luat sub formă de rechiziții de la țărani, iar transportul produselor să se efectueze cu forțe locale.

În ceea ce privește barăcile pentru distrofici, conducerea de la Moscova a decis ca în lunile februarie-aprilie să fie tratați 40 000 de bolnavi de distrofie, pentru luna mai a dispus menținerea a 30 000 de paturi; la 1 iunie numărul lor urma să fie redus până la 10 000, iar la 1 iulie 1947 ultimele barăci trebuia să fie lichidate. Rația zilnică a unui bolnav de distrofie trebuia să coste 8,5 ruble[30]; durata tratamentului unui distrofic trebuia să fie de 30-40 de zile[31]. În asemenea condiții trebuia să fie tratați bolnavii în stare gravă (numiți în sursele oficiale „distrofici de gradul al II-lea și al III-lea"). Sinistraților mai puțin afectați (numiți „distrofici de gradul I") urma să li se acorde asistență la domiciliu. Instanțele centrale prevăzuseră, de asemenea, distribuirea prin așezămintele curative a fructelor deshidratate, a orezului, a untului, a cartofilor, cât și a unor medicamente: glucoză, cofeină, untură de pește, vitamine. Persoane de la conducere scoteau în evidență faptul că hrana destinată distroficilor era cu totul insuficientă – populația consuma cerealele primite în câteva zile, iar cele 200 de grame de pâine pe zi erau o cantitate prea mică pentru a fi pus pe picioare un bolnav în stare gravă – și cereau în repetate rânduri superiorilor subvenții suplimentare[32].

Nu mai puțin importantă este problema raportului numeric al celor care au fost înscriși oficial să beneficieze de sprijin, față de suferinzii îndreptățiți să beneficieze de asistență, dar, din diferite motive,

---

[29] Ibidem, doc. nr. 212, p. 468.

[30] Ibidem, doc. nr. 282, p. 656.

[31] În județul Cahul, un distrofic de gradul al II-lea și al III-lea trebuia să primească lunar 2 700 de grame de carne, 1 100 de grame de grăsimi, 2 250 de grame de crupe, 1 000 de grame de zahăr (cost total: 4,50 rub.), iar un bolnav de gradul I – 1 800 de grame de carne, 400 de grame de grăsimi, 1 200 de grame de crupe, 400 de grame de zahăr (cost total: 2,50 rub.). Ibidem, doc. nr. 263, p. 635; cf. doc. nr. 217, p. 485.

[32] Ibidem, doc. nr. 195, p. 417; doc. nr. 197, p. 433.

fără acces la ea. La 15 februarie 1947, în republică erau înregistrați oficial 208 941 de bolnavi de distrofie; dintre aceștia doar 22 205 erau spitalizați (din cei 22 205 de bolnavi spitalizați, 17 240 se găseau în 570 de barăci)[33]. La începutul lunii martie 1947, după datele oficiale, în raionul Strășeni, compus din mai multe sate, existau 15 barăci, în care erau spitalizați 700 de distrofici, în timp ce doar în satul Sireți din acest raion fuseseră înregistrați 569 de bolnavi de distrofie, dintre care 259 – în stare foarte gravă[34]. În județul Cahul, la 1 februarie 1947, erau 31 616 bolnavi de distrofie de gradul al II-lea și al III-lea, dintre care fuseseră spitalizați 2 812, iar 15 200 – înscrișii la cantine[35]. Într-un document elaborat la CC al PC (b) din RSSM, la 4 februarie 1947, se spune că până la acea dată fuseseră deschise 561 de cantine, unde se alimentau 101 350 de persoane[36]. Din statistica prezentată rezultă că instituțiile curative și cantinele nu dispuneau de posibilități pentru a-i găzdui și a-i deservi pe toți distroficii înregistrați oficial.

Tabloul n-ar fi complet dacă am ignora alte maladii frecvente în anii de foamete – tifosul (exantematic și abdominal), febra recurentă, scarlatina, difteria, dizenteria ș.a.[37]. Potrivit unor date oficiale, începând cu luna martie 1947, numărul celor afectați de asemenea boli a fost în creștere[38], situația menținându-se tensionată până la sfârșitul anului 1947.

Lectura actelor oficiale permite să extragem unele informații despre calitatea tratamentului și a alimentației distroficilor. Controalele efectuate de autorități semnalau sustrageri de alimente de la cantine și de la barăci – s-a constatat, de exemplu, că la Spitalul Raional din Căușeni, bolnavilor li se furau 120-130 de grame din porția zilnică de 600 de grame –, lipsa cărnii și a peștelui din meniu (produsele perisabile, care, de altfel, nici nu aveau unde să fie păstrate, deoarece

---

[33] Ibidem, doc. nr. 212, p. 467.
[34] Ibidem, doc. nr. 239, p. 569.
[35] Ibidem, doc. nr. 188, p. 397.
[36] Ibidem, doc. nr. 186, p. 394.
[37] Ibidem, doc. nr. 283, p. 658-659; nr. 288, p. 663-664; nr. 293, p. 672; nr. 296, p. 675-680; nr. 307, p. 696; nr. 321, p. 719.
[38] În martie 1947 au fost depistați 367 de bolnavi de astfel de boli (tifos abdominal, exantematic și recurent, dizenterie, scarlatină și difterie), în aprilie – 1 042, în mai – 1 904 și în iunie – 2 161. Ibidem, doc. nr. 307, p. 696.

cantinele nu dispuneau de frigidere sau măcar de beciuri), ignorarea normelor sanitare la prepararea bucatelor, dezordinea ce domnea în documente, lipsa scaunelor și a meselor la cantine etc.[39]. „Gustând supa la cantină, am constatat că era pur și simplu apă caldă" – raporta superiorilor un activist trimis de centru în teritoriu, în timpul campaniei electorale din iarna anului 1947[40]. Întrucât alimentele nu erau aduse regulat, se întâmpla ca unele cantine să-și întrerupă activitatea pentru câteva săptămâni[41].

Autoritățile constatau că epuizarea fizică generată de inaniție și lipsa de haine calde și de încălțăminte îi forța pe oameni să renunțe la hrana oferită la cantine, acestea fiind situate la depărtare considerabilă – între trei și zece kilometri – de cei care le frecventau. Îngrijorată să nu se fure și mai mult produsele, conducerea se arăta reticentă atunci când se punea problema deschiderii unor noi cantine[42].

Controalele întreprinse la barăci scoteau în evidență, întâi de toate, lipsa paturilor, din care cauză bolnavii dormeau câte trei – patru într-un pat ori pe dușumea. Apoi, lipseau vasele de bucătărie, plăpumile, lenjeria de pat și de corp; suferinzii spitalizați rămâneau în hainele în care veniseră de acasă, adeseori pline de păduchi. În barăci, ca și la cantine, era frig și murdar. În unele spitale nu era lumină. Se resimțea penuria de hârtie, chiar și pentru întocmirea fișelor medicale. În afară de aceasta, distroficii erau spitalizați împreună cu bolnavii de tifos, de scabie și de alte boli[43].

Calitatea serviciilor curative poate fi apreciată și după numărul medicilor antrenați în eradicarea distrofiei. În primăvara anului 1947, în județul Cahul erau 55 de medici și 150 de lucrători medicali, la care s-au alăturat 21 de medici și 84 de studenți ai Institutului de Medicină din Chișinău, trimiși în județ temporar din capitala Moldovei sovietice. Acest corp de lucrători medicali trebuia să trateze 51 180 de bolnavi de distrofie, atestați oficial în județul respectiv la

---

[39] Ibidem, doc. nr. 213, p. 473-474; nr. 215, p. 481; nr. 220, p. 503; nr. 231, p. 530; nr. 236, p. 549; nr. 237, p. 562-564; nr. 256, p. 615; nr. 257, p. 620.

[40] Ibidem, doc. nr. 193, p. 410.

[41] Ibidem, doc. nr. 215, p. 481.

[42] Ibidem, doc. nr. 167, p. 372; nr. 204, p. 455; nr. 237, p. 563.

[43] Ibidem, doc. nr. 217, p. 485-486; 219, p. 494; nr. 257, p. 622.

5 martie 1947[44]. La nivel republican, tratarea a 208 941 de bolnavi de distrofie, înregistrați de către autorități la 23 februarie 1947 – dintre aceștia 22 205 fiind spitalizați –, revenea unui număr de 212 medici, ale căror rânduri s-au completat cu 330 de studenți ai Institutului de Medicină din Chișinău și cu 76 de elevi ai unei școli de felceri[45]. În plus, controalele arătau că studenții mediciniști și chiar medicii nu întotdeauna știau cum să trateze distrofia[46]. Posibilitățile de internare a bolnavilor de maladii infecțioase erau, de asemenea, limitate. În noiembrie 1947, unicul spital de boli infecțioase din orașul Chișinău trata 350 de bolnavi, instituția dispunând de numai 250 de locuri, și primea doar persoane care nu aveau casă sau care locuiau în cămine, alți bolnavi fiind tratați la domiciliu[47].

Spitalele însele constituiau o sursă de infecție. Aceasta se întâmpla din diferite motive: bolnavii contagioși erau spitalizați în saloane împreună cu cei obișnuiți, instituțiile curative nu aveau săpun, hainele erau dezinfectate insuficient și paraziții purtători de tifos treceau din secțiile de boli infecțioase la alte secții etc.; barăcile de distrofici fuseseră înzestrate cu lenjeria folosită în anii 1944-1946 în așezămintele de eradicare a tifosului etc.[48].

Pâinea comercială

În afară de pâinea distribuită pe cartele unor categorii de populație (funcționarilor, studenților) sau la cantinele pentru înfometați, statul a furnizat cetățenilor așa-zisa pâine comercială (precizăm că

---

[44] Ibidem, doc. nr. 238, p. 567-568.

[45] Ibidem, doc. nr. 212, p. 468.

[46] Conform unui document din 17 februarie 1947, elaborat la comitetul raional de partid, până la data respectivă, în raionul Taraclia, evidența distroficilor nu era sistematică și, în plus, era efectuată de către persoane cu puțină carte; cea mai mare parte a familiilor de distrofici nu fusese vizitată nici de medici, nici de oamenii puterii; numărul copiilor orfani nu fusese stabilit; crearea barăcilor și a cantinelor era tergiversată, iar acolo unde centrele de tratare a distroficilor fuseseră create, medicii nu știau cum să-i lecuiască pe bolnavi și nici n-aveau literatura de specialitate din care să se informeze; bolnavii în stare gravă erau spitalizați împreună cu cei convalescenți etc. Ibidem, doc. nr. 204, p. 454-455. A se vedea, de asemenea, doc. nr. 197, p. 433-434.

[47] Ibidem, doc. 325, p. 723.

[48] Ibidem, doc. nr. 231, p. 531; nr. 307, p. 697-698; nr. 321, p. 719; nr. 323, p. 722.

în anii 1945-1948 vânzarea liberă a produselor alimentare a fost suspendată). Aceasta putea fi procurată cu precădere în magazinele din orașe și din centrele raionale, după ore sau chiar zile și nopți întregi petrecute la cozi imense, într-o atmosferă tensionată, care se solda adeseori cu încăierări. Epuizați din cauza inaniției, locuitorii satelor cu greu reușeau să se deplaseze la oraș, să facă față confruntărilor de la cozi și să revină acasă cu pâine. În iarna anului 1947, pâinea comercială a început să se vândă și la sate, în școli și în cantinele pentru distrofici. Potrivit unor observatori oficiali, țărănimea nu dispunea însă de mijloace pentru a o procura[49]. Copiii, de asemenea, renunțau la pâinea distribuită prin școli, dacă li se cerea s-o plătească și nu aveau bani; la cantine, din același motiv, în februarie 1947, primeau pâine doar 10-20% din copiii înscriși în listele de ajutorare[50].

Sfârșitul crizei

În primăvara anului 1947, țăranilor li s-au distribuit, cu titlu de împrumut, cereale pentru semănat. Lucrările agricole s-au efectuat în principal cu vitele și cu brațele țăranilor. La 7 iulie 1947, Consiliul de Miniștri al URSS și CC al PC (b) din URSS a emis Decizia *Despre planul colectărilor de cereale din recolta anului 1947*, în care statul avansa cereri sporite față de agricultori, în comparație cu anul precedent, motivându-le prin extinderea terenurilor însămânțate și prin cultivarea mai bună a solului, datorată mașinilor agricole oferite de către stat. Crearea rezervelor de cereale era calificată în document drept condiție indispensabilă a consolidării poziției URSS pe arena internațională. Cotele obligatorii trebuiau predate statului chiar în timpul operațiilor de treierat[51]. Reluarea colectărilor a avut consecințe dintre cele mai grave: a dezlănțuit tensiuni sociale, a cauzat sinucideri[52]. Perisabilitatea populației a revenit la indicii naturali către sfârșitul anului 1947.

Judecând din perspectiva statisticilor sovietice, nici în timpul foametei, nici după aceasta, conducerea RSSM și a URSS nu au deți-

[49] Ibidem, doc. nr. 232, p. 540-541; nr. 236, p. 557.
[50] Ibidem, doc. nr. 195, p. 416.
[51] Ibidem, doc. nr. 302, p. 688-689.
[52] Ibidem, doc. nr. 310, p. 702.

nut informații precise în privința fluctuațiilor demografice din anii 1946-1947. Într-un act elaborat la 24 iulie 1947 de Comisia de Stat pentru planificare a Consiliului de Miniștri al URSS se susține că în iulie 1946 au murit 3 676 de oameni, iar în altul, emis de aceeași Comisie, la 20 august 1947, pentru iulie 1946 este indicată cifra de 5 235 de decedați[53]. Inadvertențe de acest fel se găsesc și în alte acte. Estimarea numărului populației rurale, efectuată la începutul anului 1948, a arătat că în segmentul de timp 1 ianuarie 1947 – 1 ianuarie 1948 populația satelor a scăzut cu 193,9 mii de oameni, adică cu 10% (bărbați – 12,7% și femei 7,7%)[54]. Familii întregi au dispărut din localitățile rurale, unele în urma deceselor, altele – părăsindu-și locul de trai. În vara anului 1946, din trei sate ale raionului Fălești au plecat 44 de familii: din Moldovanca – 20 de familii, din Măgura – 20 și din Egorovca – patru[55]; 163 de familii părăsiseră satele Zolotievca, Ochiul Roș și Larga, raionul Bulboaca, în lunile octombrie-decembrie 1947[56]. Soarta țiganilor, oameni care dispuneau de puțin pământ sau nu-l aveau deloc, a fost deosebit de dramatică, fapt consemnat la vremea respectivă de autorități și actualizat de memorialistică în perioada postcomunistă.

II. Statul sovietic în memorialistica foametei

Taxele și impozitele noului regim

Întreaga memorialistică la care ne referim are drept punct de plecare, în reflecțiile privind flagelul foametei, sistemul de cote obligatorii instituit de autoritățile sovietice. Naratorii nu fac altceva decât să confirme ceea ce știm din surse oficiale și anume că regimul a stabilit obligațiile țărănimii în primăvara anului 1944, imediat după reinstalarea sa în Moldova pruto-nistreană. Memorialistica aruncă însă mai multă lumină asupra acestei evoluții, precizând că acele cantități cerute de agenții de colectări creșteau încontinuu, fără ca

[53] Ibidem, doc. nr. 308, p. 699; nr. 312, p. 704.
[54] Ibidem, doc. nr. 328, p. 729.
[55] Ibidem, doc. nr. 90, p. 204.
[56] Ibidem, doc. nr. 326, p. 725.

autoritățile să dea explicații[57]. Aceasta a produs angoasă în rândul populației și, apoi, un sentiment de neputință în fața arbitrarului.

„În martie, când a revenit puterea sovietică, țin minte că era mare glod. Și imediat, a treia sau a patra zi, au început să strângă impozite de pâine, așa-numitul fond pentru armată (*fond oborony*, în limba rusă, pe care țăranii necunoscători ai rusei îl numeau *fundul boroanei*[58] – A.F.). La început fiecare om dădea de bunăvoie ce putea: grâu, păpușoi, fasole, carne… Asta în primele zile, da peste câteva săptămâni au început livrările obligatorii. Chițcănenii (locuitorii satului Chițcani – A.F.) dădeau, nu-i vorbă, da tot își mai lăsau câte olecuță pentru zile negre, să aibă cu ce o duce… S-au scurs câteva săptămâni și iarăși impozite – încă mai din gros. Și tot așa, de prin martie până în iulie au rămas cu toții fără pâine, fără dobitoace…"[59]

De asemenea, intervievații atestă, în mod repetat, că, în timpul colectărilor, exponenții puterii utilizau violența fizică și verbală: percheziții – prin curți și prin case, confiscări de bunuri, brutalizări, amenințări cu detenția sau cu deportarea în Siberia, arestări – de multe ori nocturne – și chiar omoruri. Unii dintre subiecții intervievați susțin că reprezentanții autorităților le atribuiau mai mult pământ decât posedau în realitate; în consecință, și cotele ce urmau să fie predate statului au fost exagerate[60]. Naratorii sugerează că evitarea controlului de stat era aproape imposibilă: grădinile și casele erau verificate cu furci sau cu vergi ascuțite de fier, înfipte din loc în loc sau acolo unde se presupunea că au fost îngropate produse. Memoriile lasă totuși să se înțeleagă că existau încercări de evaziune și că în cazul în care erau prinși asupra faptului, unii reușeau să scape de pedeapsă, mituind pe oamenii puterii. Scriitorul Vasile Vasilache își amintește:

„O mătușă de-a mea, care nu mai putea suporta aceste impozite, m-a rugat să o ajut să scape de ele și eu i-am falsificat chitanțele. A

---

[57] Unul din răspunsurile date țăranilor de activiști era: „cu atâta ești pus (de stat – A. F.), atâta dă": V. Reniță, „Ultimii martori", în *Orizontul*, nr. 4, 1989, p. 72; de unde și expresia de largă circulație în epocă: „ai nu ai – totuna dai".

[58] M. Gh. Cibotaru, „Pârjolul din '46-'47", în *Jurnal de Chișinău*, 2 martie 2007.

[59] L. Turea, V. Turea (ed.), *Cartea foametei*, Universitas, Chișinău, 1991, p. 122.

[60] Ilie Lupan, „Colibașii și colibășenii în timpul foametei", în *Orizontul*, nr. 7, 1988, p. 70.

fost prinsă desigur și denunțată de agentul din sat. A intrat pe mâna procurorului, care i-a clasat dosarul în schimbul a doi curcani"[61].

Deși sursele oficiale abundă de informații referitoare la ilegalitățile din timpul colectărilor, explicațiile date în discursul oficial diferă de cele oferite de naratori. Dacă autoritățile circumscriu asemenea manifestări luptei de clasă, punându-le pe seama elementelor „burgheze" și „naționaliste", infiltrate subversiv în aparatul de stat, omul de rând le resimte ca fiind consubstanțiale noului regim. Țăranii nu știau cât se cuvenea să dea statului și de ce. După predarea unor cote, veneau înștiințări și somații despre alte îndatoriri, până când au fost epuizate toate rezervele.

Că împuterniciții, când strângeau impozitul, nu strângeau cu banița, da cât ieșea de la treierat, luau tot[62].

În acest context, cel mai des este invocată expresia privitoare la „măturatul podurilor" de către activiști. După ce persoane nevoiașe erau deposedate brutal de cereale, se întâmpla să li se afișeze fotografia pe panoul de onoare, ca să servească drept exemplu și să-i „încurajeze" și pe alți săteni să predea „benevol" pâinea statului[63]. Autoritățile locale puteau să nu le recunoască beneficiarilor de scutiri fiscale drepturile – această conduită explicându-se probabil prin teama de superiori, care erau furioși dacă „activiștii" reduceau cuiva, fie și întemeiat, cotele[64]:

„Noi, aceștia care mai aveam câte un copil-doi și bărbații duși pe front, ne mai împotriveam: «Cum să dăm noi pâine, dacă nu se cuvine să dăm?!» Căci așa era legea: dacă ai bărbat pe front (*în Armata Roșie* – A.F.), ești scutită. […] Ei, dar ei țineau pe-a lor: «Nu știm nimic, ziceau, dă!». Și am dat și *postavcă,* și *zaim*"[65].

---

[61] V. Vasilache, „Frica și groaza planau zilnic peste ființa omului", în *Jurnal de Chișinău*, 20 februarie 2007.

[62] I. Lupan, *op. cit*., p. 72.

[63] A. Țăranu et al., *op. cit*., doc. nr. 313, p. 705.

[64] I. Țurcanu, „Un crâmpei de istorie zbuciumată", în *Fărâma cea de pâine*…, p. 68.

[65] V. Reniță, *op. cit*., p. 72; *postavka* – termen rusesc pentru desemnarea predării produselor agricole la stat; *zaim* – obligația de a cumpăra hârtii de valoare de la stat, la care erau supuși țăranii.

În lipsă de depozite și de condiții adecvate pentru păstrarea cerealelor, acestea se alterau sub privirile celor spoliați[66]. Aproape totalitatea mărturiilor așază foametea sub semnul secetei, ca și al sistemului de cote obligatorii, atribuindu-i acestuia din urmă chiar rolul decisiv. Constatarea care se impune este că, dacă autoritățile motivau propriile acțiuni prin postulatul doctrinar despre necesitatea de a priva sătenii de „surplusurile" de alimente, ultimii se plâng că li s-a luat minimumul de subzistență.

Asistența de stat văzută din perspectiva sinistraților

În memorii se relevă faptul că o parte din locuitorii satelor au primit hrană la cantinele create de stat, potrivit unor liste alcătuite de autoritățile locale. De asemenea, martorii menționează că țăranilor li s-au distribuit, contra plată, anumite cantități de cereale. De multe ori se precizează că sprijinul statului a venit târziu, abia în primăvară, când mulți dintre cei aflați în stare avansată de inaniție n-au mai putut fi salvați.

„La noi în sat nu era bucătărie ca prin alte părți, da spre primăvară a început a ni se da câte oleacă de ajutor, «pe suflete» – câte două-trei kilograme de grâu sau de secară pentru o lună de zile. Oamenii erau de-acum căzuți, mureau cu tăbuica ceea de grăunțe sub cap, n-aveau puteri, nu-i țineau baierele s-o ducă la moară. Erau vreo trei râșnițe în tot satul, se duceau care mai puteau și o măcinau, o mărunțeau oleacă, făceau o fiertură și o împărțeau cu linguriţa la copii, câte oleacă, că dacă se scăpa un copilaș la strachină, putea s-o înghită pe toată."[67]

De la centru, prin sate și spitale, au fost trimise butoaie cu untură de pește. Cei care, în vremea foametei au fost salariați ai statului și studenți, povestesc că li se dădeau zilnic, pe cartelă, 600 de grame de pâine și că, datorită acestui fapt, ei înșiși și membrii familiilor lor au

[66] L. Turea, V. Turea, *op. cit*., p. 108; 176; „În foamete aveam 19 ani. Lucram numai noaptea, într-o brigadă komsomolistă. Pe atunci în magaziile «Zagotzernoului» din Bălți, și mai ales în ogradă se aprindea mult grâu, munți de pâine. Când se lăsa întunericul, o încărcam în căruțe, o duceam la Răut și o vărsam în apă. Am îmbătrânit, dar nu înțeleg de ce se făcea treaba asta": M. Ciocanu, „Oare vânturile au adus foametea în Moldova?", în *Glasul națiunii*, 22 iulie 1998.

[67] L. Turea, V. Turea, *op. cit*., p. 99.

rămas în viață. Trebuie spus că și această categorie de populație se confrunta cu imense privațiuni – și în rândul ei se aflau bolnavi de distrofie –, mai ales dacă lucra un singur membru al familiei, dacă familia era numeroasă sau dacă statul nu plătea timp îndelungat salariile (în raionul Drochia, de exemplu, se spune într-o sursă din februarie 1947, profesorii și medicii nu-și ridicaseră salariul pe două-trei luni și nu aveau bani să-și cumpere pâine; secretarii de soviete sătești și șefii de cluburi nu-și primiseră salariul de opt luni)[68].

„Aveam cartele. Ca să iei pâine trebuia să stai toată ziua în rând. Când ne ajungea rândul se termina pâinea. Câte două, trei zile nu mâncam nimic."[69]

Din memorii se mai poate afla că pâinea comercială se vindea arareori, câte 300-500 de grame, și „semăna mai mult cu niște clei negru"[70]. În sursele examinate este deseori prezentă mărturia conform căreia în listele împrumutului de stat și alimentării la cantine erau incluși în primul rând cunoscuții și rudele activiștilor, care nu erau neapărat cei mai nevoiași oameni din sat, aceștia având șanse sporite să se salveze, în timp ce asupra persoanelor care nu se aflau în relații bune cu oamenii puterii plana pericolul să fie privați de asistență și să moară de foame.

„Când a venit oleacă de ajutor, era vorba să ne dea la toți câte cât a ajunge, da crezi că mi-au mai dat? Nu mi-au dat măcar o sută de grame de făină ori de ce dădeau acolo, mâncau ei și neamurile."[71]

„Ei și leaca cei de geandră, pe care-o primeau, o împărțeau cum vroiau – ei mâncau, da pe noi ne zvântau…"[72]

Surse oficiale pun în evidență demersuri de negociere, alteori de extorcare, în vederea includerii în listele ajutorului de stat. Un activist îi ceruse unei persoane din satul Izvoare, raionul Drochia, un covor, în schimbul unui asemenea serviciu, dar, fiindcă a fost refuzat, a

---

[68] A. Țăranu et al., *op. cit*., doc. nr. 132, p. 302-303; nr. 217, p. 486.

[69] Șt. Melnic, „Securea cu două tăișuri", în *Fărâma cea de pâine*…, p. 147; cf. L. Vnorovschi, *Amintirile unei basarabence (Povestea vieții mele)*, Cartdidact, Chișinău, 2003, p. 134-135.

[70] Ilie Lupan, „Studenții anilor de foamete povestesc", în *Orizontul*, nr. 5, 1989, p. 75.

[71] L. Turea, V. Turea, *op. cit*., p. 109.

[72] Ibidem, p. 102.

șters din liste numele familiei în cauză[73]. Dacă în liste nu erau incluși toți membrii familiei, ci doar cei considerați a fi foarte slăbiți – rațiunea din care s-a operat alegerea nu era adesea evidentă și se proceda mai curând aleatoriu –, în virtutea solidarității de neam, beneficiarul trebuia să împartă ceea ce primea cu părinții și cu frații săi:

„Mai dădeau ciorbă, da ce, dădeau la toți? Noi eram șapte în casă, da la cantină era scris numai unul. Se ducea băiatul cel mic și-i dădea un polonic de ciorbă și-o bucată de pâine. Da n-a putut scăpa nici el, a murit. Și la cantină din cei scriși nu se puteau duce toți. Și dacă se ducea și aducea, împărțea la fiecare în casă: câte o lingură și gata, nu mai era"[74].

Acest lucru nu plăcea autorităților, însă ele nu puteau să-l împiedice, mai ales atunci când bolnavilor li se dădea hrana pentru acasă[75]. Despre condițiile și tratamentul din spitale și din barăcile pentru distrofici cei care au lucrat în asemenea așezăminte povestesc următoarele:

„Cei mai mulți mureau iarna, și nu atât de foamete și tifos, cât de pneumonie, căci n-aveam paturi pe care să-i punem, ci-i culcam direct pe podeaua de ciment"[76].

„Eu pe foametea ceea am lucrat la «baracă», că așa le zicea atunci – acolo unde strângeau distroficii și-i întremau cât de cât. O grămădit într-o căsoaică lângă școală tot norodul care căzuse definitiv, cei care niciun pic, nici oleacă de mâncare nu mai aveau. Făceau câte o mămăligă mare și le dădeau câte o felioară seacă, oleacă de borș și ce mai era. Și nu mureau, se țineau cu asta."[77]

Concluzia care se desprinde din mărturii este că în anii de foamete, 1946-1947, populația s-a bucurat din partea statului de o asistență inconsistentă, tardivă și însoțită de abuzuri, din care cauză situația suferinzilor n-a putut fi redresată în mod simțitor.

---

[73] A. Țăranu et al., *op. cit*., doc. nr. 217, p. 483.
[74] V. Reniță, *op. cit*., *loc. cit*.
[75] A. Țaran et al., *op. cit*., doc. nr. 269, p. 643.
[76] L. Turea, V. Turea, *op. cit*., p. 72.
[77] Ibidem, p. 157.

Strategii de supraviețuire

Niciun supraviețuitor al foametei nu susține explicit că el însuși sau cineva dintre apropiații săi s-ar fi salvat datorită ajutorului de stat. Cu toții invocă însă propriul merit în găsirea soluțiilor pentru depășirea crizei. Mulți naratori afirmă că datorează supraviețuirea – proprie și a familiilor lor – faptului că au avut vaci, mai rar – capre, care dădeau lapte.

„Vaca ne-a scăpat, că dădea câte patru kilograme de lapte pe zi."[78]

O categorie relativ numeroasă amintește, în acest concurs de împrejurări, sacrificarea animalelor domestice, carnea consumată moderat ajutându-i să-și țină zilele. În epocă, persoane oficiale dezaprobau, în general, tăierea masivă a vitelor, motivând că se subminau „bazele agriculturii", fără a putea însă împiedica efectiv acest proces. Deseori se afirmă că s-au salvat cei care au ascuns cereale în pereții locuințelor, în butoaie și în vase de sticlă, pe care de regulă le-au îngropat în pământ:

„Cine reușise să ascundă câte-un tăbultoc-doi de grăunțe, mai avea ce pune pe masă la copii, cine nu – se descurca cu greu…"[79]

Potrivit altei păreri, emise frecvent de intervievați, rolul decisiv l-a jucat consumul judicios – „cu porția" – al produselor. O mare parte din mărturii se referă la un schimb inechitabil, dar care în acele condiții nu putea fi evitat, de covoare, prosoape, îmbrăcăminte – straiele sunt menționate drept cele mai căutate articole – pe alimente. Uneori era vândut sau schimbat tot ce se găsea în gospodărie și chiar casele:

„Ca să facă rost de mâncare, oamenii vindeau tot ce aveau de preț în casă. Sora mamei mele a vândut un covor pentru o căldărușă de cartofi degerați"[80].

Prezență recurentă în memorii, târgul de acest fel ne sensibilizează mai mult decât oricare altă secvență la pauperizarea țărănimii basarabene. Oamenii plecau peste hotarele republicii, prioritar în Ucraina de Apus și în Bucovina, în căutare de produse alimentare, deplasa-

---

[78] Ilie Lupan, „Colibașii și colibășenii în timpul foametei"…, p. 71.
[79] V. Scobioală, „Secetă sau foamete?", în *Literatura și arta*, 9 februarie 2006.
[80] M. Gh. Cibotaru, *op. cit*.

rea antrenând zilnic, potrivit unor calcule oficiale, cinci-șase mii de persoane[81]. În lipsă de mijloace, călătoreau pe vagoane. În schimbul obiectelor aduse de acasă sau cerșind, căpătau făină, cartofi, borhot de sfeclă, fasole. Pe drum puteau fi omorâți, jefuiți de alți nenorociți, deposedați de forțele de ordine[82]. Alții încercau să fugă în România. Un număr nedefinit au plecat la studii sau au primit slujbe în alte republici ale URSS, de fapt, pentru a obține o bucată de pâine[83]. În sfârșit, o categorie distinctă de persoane s-a salvat făcând apel la ordinea legală sovietică. Cele mai mari șanse – totuși fără un succes garantat – de a rămâne în posesia produselor alimentare și deci de a traversa această perioadă de criză au avut-o familiile care întruneau membri – foști luptători în armata sovietică, întorși acasă din război:

„Umblau câte 12 nebuni și măturau tot din pod. Dacă n-aș fi fost în Krasnaia Armia (Armata Roșie – A.F.), îmi luau și mie tot, dar așa n-au îndrăznit…"[84]

Nu este, prin urmare, o întâmplare că marea majoritate a documentelor oficiale în care sunt recunoscute „încălcările" comise de activiști în timpul colectărilor se referă la nedreptățirea acestei categorii de populație. Se poate conchide că veteranii, în temeiul statutului prestigios de „luptători împotriva fascismului", au avut posibilitate să păstreze o anumită cantitate de alimente. Foametea s-a extins gradual, iar supraviețuirea a depins de abilitatea oamenilor, asociată cu împletirea unor împrejurări favorabile, de a trece dintr-o etapă în alta a acestui proces – fiecare cu specificul ei. În cazurile în care se fac comparații cu efectele secetelor din perioada interbelică, martorii scot în evidență posibilități mai largi de a găsi soluții onorabile și contribuția substanțială a statului român la traversarea crizelor:

„N-a fost foamete, da a fost secetă, în treizeci și trei. A fost mare secetă. Dar în timpul acela cum s-a făcut? Eram cu România o țară

---

[81] A. Țăranu et al. (ed.), *op. cit.*, doc. nr. 307, p. 697.

[82] V. Mihail, „În expectativă", în *Literatura și arta*, 23 iunie 1988; a se vedea, pentru comparație, situația din Caucazul de Nord și Ucraina, în anii 1932-1933: E.N. Oskolkov, *Golod 1932/1933. Hlebozagotovki i golod 1932/1933 goda v Severo-Kavkazskom krae*, Rostov-pe-Don, 1991, p. 75.

[83] A. Șalari, „Unde mi-i baștina?", în *Literatura și arta*, 31 august 1989.

[84] I. Iachim, „…Noi la plugărit nu mai ieșim", în *Literatura și arta*, 7 septembrie 1989.

și au venit de peste Prut vagoane cu pâine, care era repartizată prin sate. Pe școlari îi hrăneau la școală. La ceilalți… Câte suflete sunt în casă? Primiți o sută de kilograme de păpușoi! Ai cinci hectare, ori trei, câte ai – atâtea semințe. Iaca vă dăm, puneți în pământ. A venit ajutor din celelalte provincii românești, fiindcă între Prut și Nistru a fost secetă foarte mare"[85].

III. Practici culinare, legături de familie și comportament social în timpul foametei

Ultimul compartiment al articolului este dedicat modului în care privațiunile din anii 1946-1947 au influențat obișnuințele alimentare ale populației, interacțiunile din spațiul social și familial.

Alimentația

Autoritățile știau că cei înfometați consumau produse pe care nu le-ar fi folosit în alimentație în situație obișnuită (piei, carne de câine, materiale furajere, tescovină, ciocălăi de porumb fără boabe, ghindă)[86]. Memoriile relevă însă mult mai mult și anume imaginea unor comunități rurale obsedate de penurie, pentru care, la un moment dat, totul în jur s-a transformat în sursă de hrană. În „listele de bucate" extrase din mărturii, găsim borhot de cartofi și de sfeclă, miez de ciocleje sau de bețe de răsărită, rumeguș de lemn (dud, salcâm), coajă de stejar, neghină, rădăcini de papură, de stuf și de rogoz scoase din bălțile Prutului – uscate bine și măcinate la râșniță. Se spune că la acestea se adăugau, dacă era de unde, tărâțe, lapte, făină de grâu, porumb, orz, secară sau soia. În anotimpurile calde înfometații consumau diferite plante – floare de salcâm, susai, lobodă, știr, ceapa-ciorii, baraboi, podbal, leurdă, bulbi de ghiocei, urzică, frunze de viță-de-vie, colăcei de nalbă – „tot ce era verde și creștea". Mâncarea era sub formă de fiertură (cir, terci), fie de turte, coapte pe plită sau

[85] „«Rușii cărau totul în țara lor, iar noi muream de foame și nu mai aveam putere să săpăm gropi pentru morți». Amintirile Paraschivei lui Sazon Ciobanu, anul nașterii 1923, satul Ermoclia", consemnare: Ștefan Melnic, în *Tineretul Moldovei*, 21 august 1991.

[86] A. Țăranu et al., *op. cit.,* doc. nr. 146, p. 324-325; nr. 231, p. 532, nr. 240, p. 572.

prăjite, uneori cu motorină. Cei foarte slăbiți, care nu mai aveau puteri să-și prepare mâncarea, consumau plante crude[87].

Hrana sătenilor mai era compusă, cu anumite variații, în funcție de sezon, de condiții geografice și de rigorile morale pe care și le impuneau, din pește, broscoi, lipitori, câini, pisici, țistari, cioroi, vrăbii, porumbei, vânat (iepuri, în principal), opinci vechi, fierte „cât ținea răbdarea". Pe malurile râurilor Nistru și Răut se strângeau scoici[88]. Calitatea alimentației s-a degradat permanent, mulți abandonând treptat scrupulele pentru a se menține în viață. Această situație i-a determinat pe câțiva dintre subiecții intervievați să facă asocieri cu starea de animalitate.

…mâncam și buruieni, de care mănâncă porcii[89]

„Țin minte ca azi: ședeau culcați pe niște văi în sat, printre buruiene, rupeau cu mâna lobodă și abia de le ajungeau puteri s-o ducă la gură – cum ar paște vitele la iarbă, așa păștea lumea lobodă…"[90]

„Tincăi (*consăteanca naratorului* – A.F.) i-au dat niște grăunțe de păpușoi. Le mânca întregi, cum le mănâncă, să mă ierți, câinii"[91]

Salvarea cu orice preț nu pare să fi fost totuși acceptată de morala publică, drept dovadă servind porecla de „guzgan", atribuită unor oameni care, „pe vremea foametei", au întrebuințat aceste rozătoare în alimentație.

Situația copiilor

Memoriile, asociate cu alte tipuri de surse, recompun viața de familie din acest timp. În economia discursului, întâietatea revine

---

87 Pentru că deveniseră frecvente îmbolnăvirile și decesele din cauza alimentării cu plante ce nu sunt comestibile, autoritățile au dispus, în vara anului 1947, difuzarea unei foi cu titlul „Poleznye i vrednye travy Moldavii": Ibidem, doc. nr. 282, p. 657.

88 „Acum e Satana pe pământ. Destăinuirile domnului Alexei Revencu (1921-1990), satul Cureșnița-Veche, raionul Soroca", în Șt. Tudor (ed.), *Satana pe pământ (Mărturii din anii de foamete și deportări)*, Universitas, Chișinău, 1992, p. 163; A. Donos, „Nu era zi să nu moară un om", în *Jurnal de Chișinău*, 20 martie 2007.

89 „Durere și iubire. Destăinuirile doamnei Eudochia Rău, anul nașterii 1923, satul Lucașăuca, raionul Orhei", în Șt. Tudor, *op. cit*., p. 174.

90 L. Turea, V. Turea, *op. cit*., p. 120.

91 „Rău faci, rău ajungi… Destăinuirile domnului Andrei Staver, anul nașterii 1920, satul Scoreni, raionul Strășeni", în Șt. Tudor, *op. cit*., p. 139.

copiilor, motiv pentru care am decis să explorăm situația acestui grup social. Conform unor date ce provin de la Comitetul Județean de Partid Soroca, în acest județ, la 1 martie 1947, erau 11 579 de distrofici, dintre care 50% – copii până la 14 ani[92]. În județul Cahul, la 1 februarie 1947, erau înregistrați oficial 15 771 de copii bolnavi de distrofie până la patru ani, din numărul total de 56 691 de distrofici din județ[93]. La scara unei familii concrete, tabloul era următorul:

„Mi-au murit de foame toți copiii, șapte la număr. Maşa, născută în 1935, Anatolie, născut în 1937, Nina, născută în 1940, Ionică, născut în 1942, Serioja, născut în 1944, Sidor, născut în 1946, Elena, născută în 1946. Am rămas numai cu Saşa, născută în 1939. […] Doamne, am dat tot din casă pentru mâncare la copii. Rămăsesem aproape în pielea goală. Mă rugam uneori, Doamne, nu-mi lua chiar toți copiii. […] Mai pe urmă m-am temut de selisovet (organul puterii locale – A.F.) să nu zică c-am ucis copiii și i-am mâncat. Am luat și m-am dus la spital după certificate. Le-am adus secretarului să vadă câți copii am morți la spital"[94].

Conducerea județului Bălți raporta la Chișinău despre părinți care primeau hrană de la stat, pe care o consumau singuri, lăsându-și copiii să flămânzească. În același document se relatează despre părinți care-i alimentează pe unii copii și pe alții nu, trimit copiii să cerșească, pleacă de acasă și-și lasă copiii în voia sorții[95]. Profesorii care au activat în școli în acel timp sunt foarte emoționați atunci când rememorează înfățișarea copiilor și decesele elevilor lor. Ei povestesc că unii copii frecventau clasa întâi, deși nu aveau șapte ani, fiindcă la școală elevilor li se dădea pâine[96]. Un caz excepțional a fost consemnat într-o școală din Comrat: acolo copiilor care nu învățau bine nu li se oferea pâine[97].

În timpul foametei mulți copii au rămas orfani. Conform informațiilor trimise la 19 iulie 1947 de către șeful Secției Orășenești de

---

92 A. Țăranu et al., *op. cit*., doc. 240, p. 572.
93 Ibidem, doc. nr. 219, p. 490, 493.
94 M. Ciocanu, *op. cit*.
95 A. Țăranu et al., *op. cit*., doc. nr. 232, p. 539.
96 N. Baboglo, „La sud, foametea a făcut multe victime", în *Jurnal de Chișinău,* 7 martie 2007.
97 A. Țăranu, M. Gribincea, *op. cit*., p. 239.

Învățământ Bălți instanțelor de partid și de stat județene și raionale, pe străzile orașului erau reperați zilnic 15-20 de copii vagabonzi, care erau aduși la miliția orășenească. Forțele de ordine nu știau unde să-i repartizeze, instituțiile specializate fiind la acea dată supraaglomerate. La căminul din Bălți, de exemplu, copiii dormeau câte trei-patru într-un pat. În ultimele două luni, se mai spunea în document, copiii care vagabondau pe străzile orașului nu proveneau din Bălți, ci din raioanele județului și din alte județe (Orhei, Soroca, Cernăuți)[98]. Copii orfani mișunau prin gări[99]. Instanțele de stat au decis înființarea căminelor pentru 22 de mii de orfani[100]; drept urmare, sfera preocupărilor statului s-a lărgit considerabil, la cămine fiind necesară aprovizionarea acestor copii nu doar cu alimente, ci și cu încălțăminte, îmbrăcăminte, lenjerie de pat etc.[101]

Unele persoane rămase orfane pe vremea foametei și care au crescut în orfelinate par să fie mulțumite de îngrijirea ce li s-a acordat, altele numesc aceste instituții adevărate pușcării[102]. Într-o categorie distinctă se înscriu copiii plecați în Ucraina – singuri ori împreună cu părinții –, pentru a schimba lucruri pe hrană sau pentru ca să cerșească. Dacă se îmbolnăveau și nu mai erau în stare să se miște, unii copii erau lăsați temporar la orfelinatele din Ucraina[103]. Judecând din perspectiva memorialisticii, se întâmpla ca familia să nu mai dea de urma acestor copii niciodată.

„…de hoți n-aveai scăpare, era vremea lor…”

Un subiect întâlnit frecvent în memorii este acela al proliferării crimelor, un fenomen social despre care martorii spun că luase proporții necunoscute până atunci comunităților lor. După cum relatează aceștia, cel mai adesea se furau animale domestice (oi, vaci, boi, cai) și păsări de curte. Ei susțin că țăranii au trăit în acea iarnă cu vitele în casă, însă hoții făceau găuri prin perete sau prin pod și tot

98 A. Țăranu et al., *op. cit*., doc. nr. 305, p. 694.
99 Ibidem, doc. nr. 236, p. 550.
100 Ibidem, doc. nr. 214, p. 478.
101 Ibidem, doc. nr. 220, p. 506.
102 L. Turea, V. Turea, *op. cit*., p. 172.
103 Ibidem, p. 12-13.

le luau; se întâmpla ca prădătorii să fie înarmați cu arme de foc și să-i omoare pe proprietari, în caz că aceștia opuneau rezistență. Se fura mâncarea de pe foc. Din cauza furturilor, pâinea și alte produse alimentare se vindeau pe piață cu frică și prudență.

„Când cineva vindea pâine, se adunau mulți înfometați. Câte unul încerca să fure, numai să capete o bucățică de pâine. Când cumpăram o pâine, mă uitam în toate părțile să nu mi-o ia cineva. Acolo unde era pâine, întotdeauna erau bătăi."[104]

Autoritățile sovietice se arătau îngrijorate de creșterea numărului jafurilor și omorurilor provocate de penuria alimentară, mai ales atunci când erau prejudiciate instituțiile statului, cantinele pentru distrofici, magazinele[105]. Conducerea republicană primea semnale potrivit cărora acțiunile criminale erau rezultatul disperării, oamenii negăsind alte posibilități de dobândire a hranei; mai mult, că fărădelegile se comiteau din convingerea că detenția era preferabilă vieții în libertate, fiindcă la închisoare cel puțin nu se murea de foame[106]. Pe acest teren înflorea violența și criminalitatea în familie: un om și-a omorât mama ca să-i ia porția de pâine[107]. Surse oficiale și memorii converg în ceea ce privește descrierea criminalității în vara anului 1947, referindu-se, de regulă, la furturi de legume, spice (încă verzi), la pagube provocate în vii și în livezi[108].

„Carevasăzică, omul decăzuse mai prejos decât fiara…"[109]

Semnificativă în cel mai înalt grad pentru climatul social din acest timp este răspândirea antropofagiei. Semnalat de către procurorul RSS Moldovenești, S. Colesnic, încă la 3 august 1946, într-o informație trimisă pe numele lui N. Coval[110], canibalismul a luat amploare în iarna anului 1947 și a fost consemnat până în vara aceluiași an. Deosebit de vulnerabili erau copiii, ademeniți de necunoscuți, de vecini

[104] I. Lupan, „Studenții anilor de foamete povestesc"…, p. 74.
[105] A. Țăranu et al., *op. cit*., doc. nr. 247, p. 595; nr. 262, p. 634.
[106] Ibidem, doc. nr. 232, p. 539.
[107] Ibidem, doc. 326, p. 725.
[108] Ibidem, doc. nr. 299, p. 682; L. Turea, V. Turea, *op. cit*., p. 45.
[109] L. Turea, V. Turea, *op. cit*., p. 203.
[110] A. Țăranu et al., *op. cit*., doc. nr. 102, p. 225.

sau de rude, pentru a fi asasinați și devorați[111]. Adulții se lăsau și ei prinși în cursele canibalilor, mai ales atunci când li se promitea ceva de mâncare. Deseori asemenea crime erau comise în cadrul familiei: părinți și-au asasinat și și-au mâncat copiii, copii și-au mâncat părinții, minori au comis înfricoșătoare fratricide. Sunt câteva relatări despre vânzări pe piață de carne umană sau de mâncare preparată din carne umană[112]. Erau întrebuințate în alimentație cadavrele membrilor familiei, decedați de distrofie, acelea ale altor săteni, de regulă vecini; în aceleași scopuri s-a procedat la deshumări în cimitire. Procurorul RSS Moldovenești, B. Drugobițki, îi comunica, la 5 februarie 1947, lui N. Coval:

„În Sovietul Sătesc Chiriet-Lunga, raionul Ceadâr-Lunga, K. A. K., născut în anul 1913, și soția sa, K. A. P., născută în anul 1917, lucrau la căile ferate; familia era compusă din cinci persoane – bătrânul K. K. K., de 70 de ani, mama – K. F., de 65 de ani, și fiul, de un an și jumătate. În urma unei boli, la 3 ianuarie 1947, a murit fiul, care n-a fost îngropat, cadavrul a fost folosit în alimentație. La 9 ianuarie a murit mama, cadavrul căreia a fost, de asemenea, consumat. La 11 ianuarie 1947 soțul și soția K. l-au tăiat pe tatăl bolnav și l-au mâncat"[113].

Reprezentanții puterii au încercat să combată necrofagia pe calea unei evidențe mai riguroase a deceselor – activiștilor locali și medicilor li s-a cerut să umble din casă în casă, în vederea depistării și înhumării imediate a decedaților – și ținerii sub control a familiilor subnutrite[114]. Cu toate acestea, practicile necrofage n-au încetat decât odată cu depășirea foametei. Găsiți în majoritatea cazurilor de expertizele medico-legale drept oameni normali din punct de vedere psihic, chiar dacă suferind acut de inaniție și apatici, antropofagii invocau, potrivit unor informații oficiale, lipsa alimentelor, iar în vara anului 1947, în afară de aceasta, situația disperată după închiderea

---

[111] Ibidem, doc. nr. 218, p. 489; nr. 232, p. 539; nr. 252-253, p. 607-608; nr. 255, p. 612; nr. 264, p. 637.

[112] Ibidem, doc. nr. 188, p. 399; 251, p. 607; Cf. Șt. Melnic, „Securea cu două tăișuri", în *Fărâma cea de pâine*…, p. 162-163; A. Moraru, „Comunismul ne-a făcut canibali", în *Flux,* ediția de vineri, 14 februarie 2003.

[113] A. Țăranu et al., *op. cit*., doc. nr. 187, p. 396.

[114] Ibidem, doc. nr. 253, p. 609.

punctelor alimentare și sistarea ajutorului de stat[115]. De cazurile de canibalism se ocupau organele securității și cele de interne, anchetatorii Procuraturii; judecarea lor avea loc în ședințe închise ale Judecătoriei Supreme a RSSM. Trebuie precizat că circularele referitoare la antropofagie erau confidențiale, pe ele fiind notat: „cu restituirea acestei scrisori" instanței emițătoare[116]. Mulți antropofagi, aflați în stare avansată de distrofie, decedau înainte de a apărea în fața justiției. Ocazional găsim informații despre viața de mai târziu a persoanelor care au consumat carne de om, au supraviețuit foametei și s-au întors din detenție, naratorii descriindu-le cuprinse de regret pentru cele făptuite sau decise să se justifice prin foamea pe care n-au fost în stare s-o învingă[117].

Concluzii

Analiza scrierilor de memorialistică și a actelor oficiale emise în primii ani postbelici permite reconstituirea, în linii mari, a procesului unui imens transfer de bunuri și de valori, dinspre satul moldovenesc spre stat și invers. De la sat spre stat s-au îndreptat, prin sistemul cotelor obligatorii, produse alimentare, mijloace financiare, furaje etc. În sens invers, statul sovietic a tranzacționat oferind prioritar, prin intermediul propagandei, valori simbolice și, într-o măsură mult mai mică, materiale, ultimele fiind acumulate preponderent tot din surse locale. Aceste operații, inițiate pe fundalul unei situații climaterice extrem de nefavorabile agriculturii, au condus la înfometarea și apoi la pauperizarea lumii rurale. Pretextând organizarea asistenței în folosul sinistraților, Moscova și-a consolidat controlul politic asupra țărănimii și a impus în Basarabia postbelică structurile sale de putere.

Chiar în aspecte minore, în comparație cu drama care se desfășura, statul n-a cedat câtuși de puțin din pozițiile ocupate. Un exemplu concludent poate fi considerat acela al măcinatului cerealelor. Morile au fost după război etatizate și țăranii au fost obligați să dea statului

[115] Ibidem, doc. nr. 301, p. 687.
[116] Ibidem, doc. nr. 192, p. 409.
[117] Șt. Melnic, *op. cit*., p. 163.

15% din făina măcinată. În timpul foametei, plata acestei taxe ar fi însemnat o pierdere substanțială din cantitățile, și așa foarte modeste, posedate de țărani. În legătură cu aceasta, lideri județeni și republicani au propus superiorilor ca statul să suprime taxele pentru folosirea morilor sau, cel puțin, să admită achitarea lor nu în făină, ci în bani. Propunerile au fost însă respinse la Moscova, tocmai fiindcă se aflau în joc aspecte doctrinare: „forțele de producție", socializate de curând, morile în cazul dat, trebuiau să-și înceapă lucrul în profitul – ideologic în primul rând – al organismului de stat.

Nu se poate spune că foametea din anii 1946-1947 a condus la dislocarea valorilor morale tradiționale, la distrugerea iremediabilă a habitudinilor sau a solidarității de rudenie. Odată cu traversarea crizei, lucrurile aveau să revină în albia lor firească. Rămânea însă, după această experiență traumatizantă, fără termeni de comparație în istoria ținutului, frica de recidive, alimentată permanent și extrem de abil de propaganda sovietică.

În pofida unei opinii larg răspândite potrivit căreia statului comunist i-a lipsit la început coerența în acțiuni, coroborarea diferitor tipuri de surse impune corectări ale acestei viziuni. Exista o continuitate, o tenacitate și câteva linii directoare remarcabile în demersul comunist din această perioadă, care părea stăpânită de haos. Dezordinea și confuzia, prăbușirea – cel puțin temporară – a valorilor tradiționale, chiar dacă nu erau controlate în totalitate, erau totuși prevăzute și serveau la implementarea proiectului comunist. Poate că și ceea ce scăpa din vedere fusese anticipat, atenția centrându-se deliberat pe *mișcarea* ce răsturna realitatea și făcea ca de acum încolo totul să fie posibil.

Elena POSTICĂ
REPUBLICA MOLDOVA

Născută în 1954. Istoric. A publicat peste 30 de studii și articole științifice, abordând în special temele aflate sub interdicție în perioada sovietică, precum situația din Basarabia din primele luni după Unirea din 1918, destinele deputaților Sfatului Țării, represiunile staliniste, rezistența antisovietică din anii postbelici etc.

Rezistența armată în RSSM în primii ani postbelici

Dacă acum douăzeci de ani societatea moldovenească încerca să găsească răspuns la întrebarea dacă a existat sau nu în Basarabia postbelică, mai exact în RSSM, în perioada de după război, o mișcare de rezistență antisovietică și anticomunistă, astăzi nimeni nu mai pune la îndoială existența acestui fenomen. Or, documentele din arhivele secrete ale fostului regim, valorificate între timp de către cercetători, demonstrează cu lux de fapte că, în Basarabia, rezistența antisovietică a început chiar în momentul și pe măsura recuceririi ținutului de către trupele sovietice.

Despre o rezistență activă, inclusiv cu arma în mâini, putem vorbi cu referire la primii ani postbelici până la mijlocul anilor ’50 ai secolului al XX-lea, când au fost suprimate ultimele mici grupuri de rezistență armată, care au activat în codrii Moldovei.

Utilizarea unor sau altor forme și metode de împotrivire, intensitatea acțiunilor antisovietice erau determinate de mai mulți factori: situația social-economică reală a populației din diferite raioane ale republicii, așa-zisele transformări socialiste efectuate, acțiunile politice întreprinse de autorități, nivelul de organizare și coordonare a acțiunilor antisovietice, zona geografică în care activau participanții la rezistență etc.

Astfel, dezertarea și eschivarea de la înrolarea în Armata Roșie aveau un caracter de masă în anii 1944-1945, când basarabenii erau folosiți în calitate de carne de tun pe fronturile celui de al Doilea Război Mondial, continuând pe scară mai redusă în anii ce au urmat. În perioada precolhoznică, una dintre cele mai răspândite forme de rezistență a fost neachitarea impozitelor și boicotarea dispozițiilor organelor de stat cu privire la livrările obligatorii ale produselor agricole.

Agitația antisovietică și anticolhoznică a luat amploare odată cu intensificarea ritmurilor colectivizării forțate a gospodăriilor țărănești în Basarabia. Tot atunci s-au întețit și atacurile armate asupra celor care promovau sistemul colhoznic – inițiatori ai creării gospodăriilor colective, președinți de colhoz ș.a. Zona de codru a Moldovei a fost mai favorabilă creării grupurilor și organizațiilor de rezistență.

Ostașii Armatei Roșii au fost primii reprezentanți ai „noii ordini" cu care a intrat în contact populația locală. Distrugerile, jafurile și devastările la care s-au dedat militarii sovietici, samavolniciile și fărădelegile pe care le comiteau față de populația civilă și, îndeosebi, mobilizările forțate ale basarabenilor în Armata Roșie au constituit primul factor care a determinat o atitudine ostilă față de autoritățile sovietice.

Perspectiva de a se pomeni în Armata Roșie și de a împușca în frații de sânge i-a determinat pe mulți basarabeni să se eschiveze în fel și chip de la mobilizare și să pună mâna pe arme. Numărul dezertorilor era foarte mare în raioanele Soroca, Ocnița, Târnova, Cotiujeni, Orhei, Ceadâr-Lunga, Congaz, Kotovski ș.a.

Primele acte de nesupunere și confruntări deschise ale populației civile cu Armata Roșie au avut loc în mai 1944 în legătură cu strămutarea ei din apropierea nemijlocită a liniei frontului. În timpul operațiunii de evacuare, țăranii din mai multe localități au refuzat să-și părăsească gospodăriile, opunând rezistență. Astfel, cca 4000 de locuitori ai satelor Bocancea-Schit, Dumbrăvița, Flămânzeni, Ghiliceni (raionul Chișcăreni) și Condrăteni (raionul Cornești) au refuzat să se refugieze în spatele frontului. Țăranii au protestat deschis, vociferând: „Vom muri, dar de pe acest pământ nu vom pleca"[1], „Ostașii roșii ne-au luat pâinea, ne-au distrus gospodăriile, împușcă în icoane. Cine dorește să plece de bunăvoie în Siberia, acela poate să se strămute"[2], „Sovietele ne evacuează nu din cauza liniei frontului, ci pentru a ne prăda și a căra averea noastră"[3]. O astfel de reacție se da-

[1] Veaceslav Stăvilă, *De la Basarabia românească la Basarabia rusească. 1939-1945*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2000, p. 111.

[2] Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (AOSPRM), f. 51, inv. 2, d. 36, p. 25.

[3] Veaceslav Stăvilă, *op. cit*., p. 112.

tora zvonurilor insistente despre strămutarea basarabenilor în Siberia și Ucraina, precum și jafurilor la care se dedau militarii sovietici. Înarmați cu ciomege, furci, topoare, țăranii au opus rezistență, iar militarii au răspuns dur. S-au înregistrat morți și răniți. O femeie a fost împușcată în timp ce încerca să lovească un ostaș cu sapa în cap. Numai după ce Serviciul de contraspionaj al Armatei a IV-a a arestat 6 organizatori, rezistența a fost lichidată, iar populația strămutată.

Acțiuni similare de nesupunere față de autoritățile sovietice au avut loc în s. Măgura, Chișcăreni, Erezeni (raionul Chișcăreni), Molovata (Susleni) ș.a., unde locuitorii au refuzat să se evacueze, declarând că vor fi impuși să plece „în Siberia – în sovhozuri"[4].

Faptul că civilii, inclusiv mulți dezertori din Armata Roșie, aveau în posesie arme de foc și muniții a făcut posibilă crearea unor grupuri de rezistență armată, mai ales în zona Codrilor.

În județul Soroca, grupuri de rezistență formate din dezertori au apărut deja în aprilie 1944. Astfel, când a început recrutarea în s. Goloșnița, fostul primar, Chiril Bidiu, împreună cu locțiitorul său, Mihail Borojin, a adunat cca 40 de bărbați și, sub pretextul efectuării unor construcții de apărare, ei au plecat în pădure, unde intenționau să rămână până la încheierea activității comisiei de recrutare, în speranța că, între timp, „vor veni românii și nemții și noi vom merge în armata noastră"[5].

În iunie 1944, NKVD a reținut în raionul Orhei un grup de rezistență condus de Ion Ruja, originar din s. Rudi. Grupul era compus din locuitori ai satelor Carmanovca, Arioneşti și Rudi, care au refuzat să satisfacă serviciul militar în Armata Roșie și intenționau să acorde ajutor Armatei Române în cazul apropierii liniei frontului, să captureze armament și să contribuie la nimicirea și dezarmarea ostașilor roșii, a lucrătorilor de partid și sovietici[6].

Un alt grup de rezistență antisovietic a luat ființă în vara anului 1944 în s. Cobâlnea, județul Soroca. În componența grupului intrau Simion Plămădeală, Petru Sudacevschi, Ion Rotaru, Ion Tacu, Nichita Cardaș,

---

4 AOSPRM, f. 51, inv. 2, d. 36, p. 26.
5 AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 431, p. 20.
6 AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 431, p. 21-22.

Vasile Berghi ș.a. Programul lui de acțiuni includea: nimicirea fizică a activiștilor de partid și sovietici, zădărnicirea aprovizionării trupelor sovietice cu muniții și produse alimentare, atacarea prin surprindere a mijloacelor de transport ce se îndreptau spre linia frontului[7].

Grupuri de rezistență constituite din dezertori au fost descoperite de organele represive sovietice în satele Șeptelici (jud. Soroca)[8], Țâpleteşti (raionul Ocnița)[9], Ruseni (raionul Ocnița)[10], Telenești (jud. Bălți)[11] și în multe alte localități.

La începutul lunii mai 1944, pe adresa CC al PC(b) din RSSM încep să sosească informații despre primele atacuri armate împotriva activiștilor sovietici. În cele mai multe cazuri, atacurile aveau ca scop nimicirea fizică a activiștilor de partid și sovietici, deși uneori aceste acțiuni se efectuau pentru a-i intimida și a-i determina să renunțe la activitatea de sovietizare și bolșevizare a ținutului.

Astfel, conform informației Secretarului Comitetului Județean Bălți al PC(b)M, N. Korneev, la 6 mai 1944 a fost săvârșit un atac împotriva unui grup de activiști sovietici din s. Ciulucani, raionul Chișcăreni[12]. Locuința președintelui Sovietului Sătesc, I. Mardari, cele ale împuterniciților agricoli Ion Bomoduța și Timofei Popa și secretarului Sovietului Sătesc Stepan Banaguța au fost atacate cu grenade, iar casa locțiitorului președintelui Sovietului Sătesc Grigore Bilian a fost supusă unui tir de arme. Ca urmare a acestui atac, I. Mardari, S. Banaguța și G. Bilian au fost grav răniți.

S-au înregistrat numeroase atacuri săvârșite de dezertori asupra activiștilor sovietici implicați în acțiunile îndreptate împotriva dezertorilor și a persoanelor ce se eschivau de la înrolarea în Armata Roșie. În noaptea spre 20 octombrie 1944, de exemplu, a fost asasinat președintele Sovietului Sătesc Berlinți, raionul Lipcani, D. Basiuc, care denunțase câțiva dezertori la comisariatul militar[13]. La 19

---

7 Arhiva Națională a Republicii Moldova, f. 3085, inv. 1, d. 23, p. 54.
8 AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 431, p. 24.
9 *Ibidem*, p. 22.
10 *Ibidem*, p. 23.
11 *Ibidem*.
12 *Ibidem*, inv. 2, d. 41, p. 3.
13 *Ibidem*, inv. 3, d. 79, p. 19.

noiembrie 1944 a fost asasinat președintele Sovietului Sătesc Antonovca, raionul Drochia, Z. Oșițchi, care anterior acordase ajutor organelor NKVD în depistarea și reținerea unor dezertori[14].

Au fost atestate și atacuri armate asupra activiștilor sovietici încadrați activ în colectarea livrărilor obligatorii de grâne către stat.

Victime ale unor atacuri au devenit Simion Nuțu, membru al Sovietului Sătesc Bubuieci, raionul Vadul lui Vodă; Gheorghe Badia, activist din s. Pârjolteni, raionul Călărași; Petrov, șeful Secției Raionale Nisporeni a NKVD[15]. La 5 ianuarie 1945 a fost asasinat Fiodor Gherasimov, împuternicit agricol în s. Comrat, raionul Comrat, iar la 11 ianuarie 1945, în s. Chirsova, același raion, a fost găsit cadavrul secretarului Sovietului Sătesc, V. Tafratov[16]. În urma cercetărilor efectuate s-a constatat că asasinatele au fost comise de persoane care au refuzat să livreze grâne statului.

Pentru a scăpa de represiuni, țăranii care se eschivau de la achitarea impozitelor și de la obligațiile de livrare a cerealelor către stat adesea erau nevoiți să treacă în ilegalitate, formând mici grupuri de rezistență. Un asemenea grup, constituit din cca 20 de țărani și condus de un oarecare Janga, a activat pe teritoriul raionului Strășeni[17]. În septembrie 1946, țăranul Alexandru Jalbă din s. Antonovca, raionul Drochia, după ce a refuzat să livreze pâine statului, a trecut în ilegalitate și a creat un grup înarmat din 6 locuitori ai s. Baraboi, raionul Râșcani, care, până în aprilie 1948, a întreprins mai multe atacuri asupra agenților fiscali, ai activiștilor comsomoliști și obștești din raioanele Râșcani, Târnova și Drochia[18]. Un alt grup, alcătuit din 13 persoane, a activat pe teritoriul raionului Cimișlia, sub conducerea lui M. Bordeianu[19]. Ținta principală a atacurilor acestui grup erau activiștii locali, instituțiile de stat și depozitele „Zagotzerno"-ului.

---

[14] *Ibidem*.

[15] *Ibidem*, inv. 2, d. 36, p. 208.

[16] *Ibidem*, inv. 3, d. 89, p. 12.

[17] В. Пасат, *Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950*, Москва, Терра-Terra, 1994, стр. 329.

[18] AOSPRM, f. 51, d. 72, p. 70-71.

[19] В. Пасат. *Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950*, Москва, Терра-Terra, 1994, стр. 329.

La 12 octombrie 1948, ministrul de Interne de la Chișinău informa Moscova despre intensificarea activității antisovietice, subversive a așa-ziselor elemente culăcești din Moldova. „Cele mai puternice din punct de vedere economic și înrăite față de Puterea Sovietică elemente culăcești, scria el, trec în ilegalitate, achiziționează arme, formează grupuri bandițești-teroriste, comit incendieri și acte teroriste împotriva activului sătesc… Exercitând o anumită influență asupra elementelor înapoiate de la sat, culăcimea se străduie să le folosească în interesele sale politice, provocându-le și instigându-le la activitate dușmănoasă împotriva Puterii Sovietice”[20]. Potrivit unor date ale Ministerului de Interne al RSSM, în anii 1946, 1947 și în prima jumătate a anului 1948, în republică au fost lichidate 217 grupuri de rezistență, în număr de 894 de persoane, printre care o bună parte o constituiau „culacii”[21]. În categoria grupurilor „bandițești-teroriste” autoritățile sovietice au inclus cunoscutele grupuri de rezistență conduse de Vasile Verejan și Grigore Oprea (raionul Edineț), Mihail Șestacovschi (raionul Baimaclia), Mihail Bordeianu (raionul Cimișlia), Alexandru Jalbă (raionul Drochia), Filimon Bodiu (raionul Telenești) ș.a., a căror activitate a avut un pronunțat caracter antisovietic și anticomunist.

După cum observăm, în majoritatea cazurilor, victime ale acțiunilor antisovietice și anticomuniste au devenit persoane care participau nemijlocit la transpunerea în viață a politicii Partidului Comunist și a statului sovietic, fapt care provoca nemulțumirea țăranilor, determinându-i să recurgă la răfuieli fizice și chiar la lichidarea fizică a acestora. Nu avem certitudinea că majoritatea victimelor ar fi fost slujitori credincioși ai regimului sovietic, deși documentele la care am recurs afirmă explicit devotamentul lor. Printre activiștii locali erau și mulți țărani de rând, care nimeriseră întâmplător în slujba Sovietelor, uneori chiar contrar voinței lor.

În pofida intensificării represaliilor din partea autorităților, rezistența localnicilor față de noile rânduieli era, cu curgerea anilor, tot mai înverșunată. În anul 1949, odată cu intensificarea ritmului colectivizării forțate a gospodăriilor țărănești din dreapta Prutului, țintă a

[20] *Ibidem*, p. 245.
[21] *Ibidem*.

intimidărilor și a atacurilor armate au devenit îndeosebi promotorii sistemului colhoznic.

Într-un raport al Ministerului Securității de Stat al RSSM „Cu privire la manifestările antisovietice ale culacilor în aprilie-iunie 1949" se relatează despre reorientarea activității antisovietice a presupuselor elemente culăcești „de la amenințări și intimidări spre cele mai violente forme de luptă – teroare asupra activului sovietic local și a președinților de colhoz"[22]. În continuare erau prezentate exemple concrete: în noaptea de 22 aprilie 1949 a fost scos din casă, dus în câmp și împușcat secretarul Sovietului Sătesc din s. Vladimirovca, raionul Sângerei, Macarie Banari, care depusese mari eforturi pentru organizarea colhozului din localitate și contribuise la identificarea „culacilor". În noaptea de 1 spre 2 mai 1949, în s. Susleni, raionul Susleni a avut loc o tentativă de asasinare a președintelui colhozului „Frunze", comunistul Sava Garaz. Un caz similar s-a produs în ziua de 20 iunie 1949 în s. Tarasova, raionul Rezina, unde a fost comis un atentat la viața președintelui colhozului „Lenin", comunistul Alexei Gladuneac, acesta fiind grav rănit[23].

Nici deportările din 5-6 iulie 1949, efectuate în scopul de a accelera ritmurile cooperării gospodăriilor individuale țărănești, dar și pentru lichidarea „dușmanilor poporului" și intimidarea populației, nu au condus la suspendarea manifestărilor de rezistență populară în Basarabia. După cum rezultă din informația procurorului republicii, Osipov, expediată la 10 noiembrie 1949 conducerii superioare de partid, în unele raioane ale republicii – Râșcani, Chișcăreni, Otaci ș.a., „actele teroriste și de jaf comise de elementele dușmănoase asupra activiștilor sătești s-au intensificat"[24].

Spre sfârșitul anilor 1940, în zona de centru-nord a Basarabiei au fost formate sau reconstituite în jur de cincisprezece grupuri de rezistență, care și-au propus drept obiectiv principal lupta prin toate mijloacele cu regimul sovietic.

Formele și metodele de rezistență erau specifice de la o organizație la alta. În lipsa unui centru unic de conducere, fiecare grup sau orga-

---

[22] *Ibidem*, p. 427.
[23] *Ibidem*, p. 428.
[24] AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 69, p. 244.

nizație își alegea propria strategie de luptă. Unele formațiuni optau pentru schimbarea regimului sovietic prin forța armelor, în timp ce altele promovau o activitate propagandistică prin cultivarea unui climat ostil ocupanților, încurajând manifestările antisovietice și anticomuniste în sânul populației.

Organizațiile formate din reprezentanți ai tineretului studios de origine română, cum au fost „Arcașii lui Ștefan" sau „Majadahonda", sau – e drept, într-o măsură mai mică – cele constituite din intelectuali moldoveni, exemplul cel mai bun fiind „Partidul Libertății", aveau drept scop principal izgonirea ocupantului sovietic și reunirea cu România. Altele – cele mai multe, de fapt, – erau mai puțin preocupate de problema națională, punându-și drept obiective prioritare lupta cu sistemul administrativ de teroare instaurat de sovietici, împotriva etatizării abuzive a proprietăților și a exploatării economice fără precedent a populației, a desființării drepturilor și libertăților civice fundamentale[25].

Majoritatea oponenților activi ai puterii sovietice proveneau din categoriile de populație supuse persecuțiilor sau tratamentelor discriminatorii de către autoritățile sovietice („chiaburi", „sectanți", „dezertori", „repatriați"). Cei mai mulți dintre combatanții moldoveni, anchetați ulterior de organele securității pentru „terorism" și „activitate antisovietică", declarau că aveau rude de gradul întâi arestate sau deportate de organele de forță sovietice din motive politice. O parte din aceștia au fost ei înșiși anchetați penal pentru diverse acțiuni – dezertare din armată, eschivare de la achitarea impozitelor, refuz de a preda grâne la stat, deținere ilegală de arme, confiscarea bunurilor publice etc. –, urmând a fi supuși unor măsuri represive, de care aceștia reușeau să scape luând calea clandestinității. Tratamentul pe care îl suportau din partea autorităților și organelor de ordine sovietice purta un caracter colectiv. Prin urmare, este cu totul explicabil faptul că mai multe formațiuni de rezistență din Basarabia își asumau o misiune justițiară, de răzbunare a poporului, misiune afișată uneori în înseși denumirile lor: „Sabia Dreptății", „Armata Neagră".

---

[25] Ion Țurcanu, *Istoricitatea istoriografiei. Observații asupra scrisului istoric basarabean*, Chișinău, Editura Arc, 2003, p. 227.

Unele grupuri de „rebeli" moldoveni își atribuiau denumiri precum „Arcașii lui Ștefan" sau „Haiducii Morții", înscriindu-și acțiunea într-un imaginar local de rezistență și de răzbunare populară. Într-o scrisoare anonimă adresată conducerii RSSM, membrii organizației „Sabia Dreptății" revendicau autorităților sovietice încetarea măsurilor cu caracter represiv și repararea suferințelor aduse populației din Moldova: „Suferințele noastre sânt mari, iar răzbunarea pentru toate câte le-am îndurat e mai periculoasă decât o bombă atomică, se spunea în scrisoare. Noi vă cerem să aduceți înapoi toți moldovenii [pe] care i-ați deportat în Siberia. Noi vă cerem să sloboziți toți copiii noștri de așa-numitele școli FZO. Deportații din Siberia, dacă sânt vinovați, pedeapsa o pot ispăși în republica lor – în Moldova. Iar copiii noștri ce rău v-au făcut de îi mântuiți în fabrici și în șahte fără să vă îndurați să le dați măcar de mâncare. Ultima cerință – nu dorim colhozul în așa condiții cum o faceți voi. Să nu dăm postavcă de produse agricole și gospodărești! Să fie un singur nălog o dată pe an, [pe] care să-l plătim statului în bani"[26].

Rapoartele subdiviziunilor KGB și NKVD din ținut demonstrează că în 1949, de pildă, acționau grupurile lui V. Râbac și M. Varvariuc în raionul Otaci, ale lui N. Sârbu și Kanga în raionul Strășeni, grupul lui A. Jalbă în părțile Drochiei, al lui M. Bordeianu în Cimișlia, al lui F. Bodiu la Telenești, al lui Vicol la Baimaclia, al lui C. Deleu la Tochile-Răducani (Leova), al lui Bortă în raionul Kotovski, al lui Gavril Andronovici în părțile Bravicei. Aceste documente denotă că în primii trei ani postbelici organizațiile antisovietice și anticomuniste aveau un efectiv modest de luptători: de la câțiva până la 12-15 oameni. Cu referire la anul 1949, aceleași instituții menționau un șir de raioane în care se întâlneau organizații de luptă împotriva sovietelor, specificând că acestea erau doar o parte a raioanelor cuprinse de revolta organizată: Otaci, Drochia, Briceni, Florești, Cornești, Chișcăreni, Telenești, Călărași, Bravicea, Răspopeni, Strășeni, Kotovsk, Baimaclia[27].

---

[26] Arhiva Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova (ASISRM), f. 017373, d. p. 5729, vol. 5, p. 30.

[27] Ion Țurcanu, *Moldova antisovietică*, 2000, p. 18.

O luptă intensă împotriva activului de partid și sovietic din raioanele Otaci și Zgurița a desfășurat în acea perioadă grupul antisovietic condus de Serghei Șevciuc și Petru Dolganiuc[28].

La sfârșitul anilor '40 – începutul anilor '50, în raioanele Bravicea, Călărași, Cornești, Chișcăreni, Chiperceni, Orhei, Răspopeni, Rezina, Susleni, Sângerei, Telenești s-a înregistrat un număr considerabil de acțiuni armate împotriva instituțiilor de stat și a activiștilor locali, întreprinse de grupul antisovietic condus de Filimon Bodiu și de organizațiile clandestine „Armata Neagră" și „Partidul Democrat Agrar".

Deși metodele principale de luptă ale grupului antisovietic condus de Filimon Bodiu erau munca de lămurire în mijlocul țăranilor și intimidarea activiștilor locali prin intermediul unor scrisori, s-au înregistrat și cazuri de răfuială fizică și de lichidare a unor indivizi aflați în slujba regimului sovietic. Organele sovietice de represiune au pus pe urma lui Bodiu echipe numeroase de activiști. Evident, pentru a supraviețui și a continua lupta, el trebuia să-i lichideze pe unii din ei. În vara anului 1948 este aruncat într-o fântână Ion Bogonos, comsomolist, membru al brigăzii de susținere a miliției și al Sovietului Sătesc Mândrești, iar la 2 mai 1950 este asasinat președintele colhozului din s. Mărinești, raionul Sângerei, Dumitru Cosovan[29]. Pentru a demonstra că Bodiu nu este decât un bandit ordinar, securitatea sovietică i-a incriminat mult mai multe omoruri decât acesta săvârșise în realitate. În sentința pronunțată la 8 iunie 1951 se afirma că membrii grupului condus de Bodiu „au săvârșit peste 10 acte teroriste", deși materialele de arhivă conțin date concrete relativ la șase cazuri de răfuială cu oamenii aflați în slujba Sovietelor. De fapt, în cazurile când a recurs la răfuieli fizice și la omoruri, Bodiu a făcut-o în scop de autoapărare sau din dorința de a-i pedepsi pe acei care, în opinia lui, asupreau și jefuiau poporul.

Cei aproape 50 de membri activi ai „Armatei Negre", care-și mai ziceau și „haiduci ai morții", ceea ce sublinia hotărârea lor nestrămutată, aproape disperată, de a lupta cu prețul vieții împotriva regimului de ocupație, au realizat cu succes, pe parcursul anilor 1949-1950,

---

[28] AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 69, p. 325.

[29] Ion Țurcanu, Veronica Boldișor, Elena Postică, *Lupta antisovietică și anticomunistă a grupării lui Filimon Bodiu,* în *Literatura și arta*, nr. 27, 6 iulie 1995.

o serie de măsuri în vederea zădărnicirii colectivizării gospodăriilor țărănești și îndoctrinării comuniste a populației.

La 27 mai 1950, membrii grupului condus de T. Coșcodan și Ion Ganea au organizat un atac armat în s. Dereneu, Bravicea, răfuindu-se cu președintele colhozului „Moldova Socialistă", Șvarțman, și cu directorul școlii, Raneta, și au devastat magazinul cooperației de consum din sat[30]. În timpul procesului, I. Șvarțman, membru al Partidului Comunist, a declarat: „Bandiții ne-au ordonat să ducem sacii cu marfa confiscată. În drum spre pădure, Ion Ganea și Teodor Coșcodan au cântat un cântec, esența căruia era următoarea: ei, bandiții, sunt eliberatorii Moldovei de sub jugul rusesc, că, în curând, vor veni americanii și vor elibera poporul moldovenesc… Bandiții erau supărați rău pe Raneta, pentru că acesta îi impune pe elevi la școală să-și scoată cruciulițele de la gât și le interzice să se roage lui Dumnezeu…"[31].

La același proces martorul Raneta, membru al Partidului Comunist, a mărturisit următoarele: „Pe drum bandiții îmi spuneau că m-am vândut rușilor și că în America oamenii o duc mai bine decât în URSS. Ieșind din sat, Teodor Coșcodan și alți bandiți au început a cânta un cântec despre niște «haiduci ai morții», care au eliberat Moldova de sub «jugul rusesc». În pădure bandiții m-au impus să rostesc «Crezul» și «Tatăl nostru»… Ei i-au mai ordonat lui Șvarțman să nu-și bată joc de colhoznici și să nu-i scoată la lucru"[32].

La 6 iunie 1950, în urma unui tir de arme a fost scoasă din funcțiune mașina Comitetului Raional de Partid Cornești. După aceasta Ion Borș, Ion Coșcodan, Vasile Pleșca și Hariton Celan au devastat clădirea Sovietului Sătesc Hârcești, deteriorând centrala telefonică și agresându-l pe președintele colhozului „Stalinski Puti", N.S. Zmeevski[33].

La 18 iunie 1950, Teodor Coșcodan a pătruns în casa activistului Efim Ciobanu din s. Leordoaia, Cornești, zădărnicind adunarea țăranilor privind crearea colhozului. Președintele colhozului, Teodor Eni, a fost bătut și amenințat cu moartea dacă nu se va dezice de activitatea propagandistică pentru organizarea colhozului.

---

[30] ASISRM, f. 015551, d. 5838, vol. 4, p. 214-232.
[31] *Ibidem*, p. 272-273.
[32] *Ibidem*, p. 274-276.
[33] *Ibidem*, p. 214-232.

În noaptea de 1 mai 1950, când activiștii locali se pregăteau să sărbătorească Ziua Internațională a Solidarității Oamenilor Muncii, membrii „Armatei Negre" T. Coșcodan, I. Ganea și T. Soroceanu au săvârșit o incursiune în satul Curtoaia, Cornești, pătrunzând în casa directorului școlii, Ion Bulmaga, răfuindu-se cu el și cu secretarul organizației comsomoliste, Ion Diaconu, care se afla acolo. La judecată, Bulmaga și Diaconu au afirmat că „bandiții ne-au bătut din motiv că ne-am dezis de icoane și educăm copiii în spirit sovietic", „bandiții ne-au impus să ne facem semnul crucii, întrebau unde ne sunt icoanele, au smuls de pe pereți portretele lui Lenin și Stalin, le-au rupt și le-au dat foc"[34].

Nu s-a înregistrat niciun jaf, răfuială sau atac armat comis față de cetățenii de rând. Ținta atacurilor organizației „Armata Neagră" erau exclusiv activiștii de partid, sovietici și comsomoliști.

În perioada 1950-1953, membrii organizației antisovietice „Partidul Democrat Agrar" au întreprins, în scop de intimidare, numeroase atacuri directe, cu arma în mână, asupra instituțiilor și persoanelor ce slujeau cu credință regimul. Astfel, fiind informați de către combatanții din satul Pereni, raionul Rezina, Trifan Loghin și Simion Baranovschi, că Herța, președintele sovietului sătesc din localitate, se manifestase prea stăruitor la deportarea țăranilor în vara anului 1949 și, în general, era un zelos slujitor al regimului sovietic, Vasile Odobescu împreună cu Grigore Ciolan și Semion Zlatan l-au vizitat prin martie 1951 și l-au avertizat să-și schimbe atitudinea. Tot așa au procedat în cazul comunistei Maria Frunză, președinta Sovietului Sătesc Trifești, al lui Șt. Holbură, președintele colhozului din același sat, al lui Ignat, președintele colhozului din Cuizăuca, și al multor altora. Pe unii din ei Odobescu a trebuit să-i sperie cu arma, așa cum a procedat cu ofițerii de securitate Voinov și Gabdulin sau cu unii activiști locali, ca Pagu, Ignat, Nistor și mulți alții[35].

Membrii organizației au recurs la răfuială fizică foarte rar, de regulă numai atunci când au fost forțați să o facă. Cu toate acestea, autoritățile au încercat, ca și în cazul altor grupuri de rezistență, să le incrimineze crime săvârșite de delincvenți de drept comun. Aceasta a fost una din

[34] *Ibidem*, p. 278-279.
[35] Ion Țurcanu, *Moldova antisovietică*, 2000, p. 130.

regulile principale ale comportamentului organelor represive sovietice față de combatanții din rezistența anticomunistă din Basarabia.

Alarmată de amploarea acțiunilor violente orientate împotriva activiștilor de partid și sovietici din localitățile sătești ale Moldovei, Procuratura republicii a dispus procurorilor din raioane să întreprindă măsuri urgente pentru a le pune capăt și pentru a trage la răspundere penală vinovații. La 10 noiembrie 1949, procurorul RSSM, Osipov, a intervenit pe lângă CC al PC(b)M cu rugămintea de a da dispoziții de rigoare ministrului Afacerilor Interne și ministrului Securității de Stat în vederea „activizării luptei cu elementele de clasă dușmănoase și banditești"[36].

Măsurile represive nu s-au lăsat mult așteptate. Conform estimărilor Ministerului Securității de Stat, în anul 1949 și în primul trimestru al anului 1950, pentru „activitate contrarevoluționară" au fost arestate 435 de persoane[37]. În anul 1949 au fost anihilate 14 grupuri de rezistență antisovietice, iar 110 persoane au fost arestate pentru participare la activitatea lor[38].

Acțiunile relativ izolate și solitare ale formațiunilor de rezistență din Basarabia le-au diminuat șansele de izbândă în confruntarea cu organele sovietice de forță, cu o capacitate militară net superioară.

Autoritățile s-au răfuit crunt cu participanții la mișcarea de rezistență și cu susținătorii acestora. Toți membrii rezistenței antisovietice au fost condamnați conform prevederilor art. 54-1, lit. a din Codul penal al URSS („trădare de patrie"). De regulă, liderii grupurilor erau condamnați la pedeapsa capitală, iar membrii activi – la 25 de ani de detenție. În cadrul unor procese judiciare înscenate de autorități au fost condamnați la moarte: liderii organizației antisovietice „Armata Neagră", Ion Borș și Teodor Coșcodan; liderul „Uniunii Democratice a Libertății", Anatol Miliutin; 11 membri ai „Partidului Democrat Agrar", inclusiv liderii acestuia, Simion Zlatan și Vasile Odobescu; liderii organizației antisovietice „Partidul Libertății", Constantin Condrat și Ion Istrati; un mare grup de membri ai organizației ilegale „Majadahonda" din Orhei, în frunte cu Anatol Guma ș.a.

---

[36] AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 69, p. 245.

[37] В. Пасат, *Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950*, Москва, Терра-Terra, 1994, стр. 545.

[38] *Ibidem*.

La 25 de ani de detenție au fost condamnați cca 40 de membri ai „Armatei Negre”, 17 membri și susținători ai grupului antisovietic condus de Filimon Bodiu, cca 30 de membri și susținători ai „Partidului Democrat Agrar”, 29 de membri și susținători ai „Partidului Libertății”, 22 de membri și susținători ai „Uniunii Democratice a Libertății”. La ani grei de pușcărie au fost condamnați cca 100 de membri și susținători ai Organizației Naționale din Basarabia „Arcașii lui Ștefan”.

În ciuda represiunilor sângeroase și a superiorității numerice a organelor represive, mici grupuri de rezistență armată au reușit să se mențină până la jumătatea anilor ’50 ai secolului al XX-lea, iar diverse forme de rezistență nu au încetat să se manifeste pe tot parcursul existenței regimului sovietic.

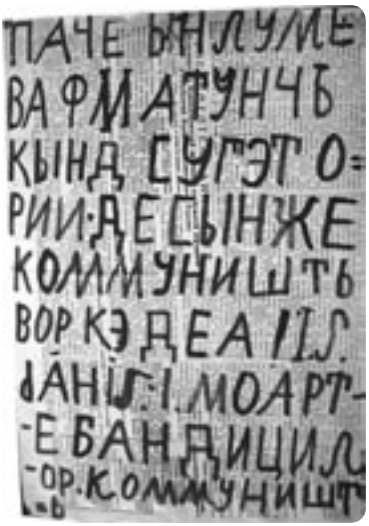

Igor CAȘU
REPUBLICA MOLDOVA

Născut în 1973. Istoric, educator și realizator de manuale român din Republica Moldova. Lector, lector superior și apoi conf. univ. la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova. Expert al Comisiei pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, alias Comisia Tismăneanu, responsabil de capitolul privind teroarea în RSS Moldovenească. Director (fondator) al Centrului pentru Studierea Totalitarismului de la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova. Editorialist la *Adevărul*, ediția Moldova, unde ține și o rubrică săptămânală, intitulată *Arhivele comunismului*. Reporter la Radio Europa Liberă, rubrica *Istoria trăită*. Lucrări: *Politica națională în Moldova Sovietică, 1944-1989*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2000; *Istoria universală contemporană, clasa a 9-a*, Chișinău, Civitas, 2005; *Politică, societate și cultură în sud-estul și vestul Europei*, Chișinau, TACIS, 2001; *Stalinist Terror in Soviet Moldavia*, 1940-1953, în K. McDermot.

Opozanți politici în RSSM după 1956: spre o tipologizare bazată pe dosare din arhiva KGB

Regimul bolșevic instaurat în Rusia în urma Revoluției din Octombrie 1917 și-a propus crearea unei noi societăți pe temelii noi, invocând valori și principii „mai mult decât umane", menite să amelioreze condiția umană, să emancipeze umanitatea de exploatare, inegalități sociale, naționale etc. Însă utopia comunistă s-a dovedit a fi una care a practicat și a justificat teroarea fizică și psihologică în masă, în numele unei moralități de tip revoluționar. Aceasta prin comparație cu nazismul, o altă ideologie și regim totalitar din secolul al XX-lea, care era, atât la nivelul scopurilor (supremația unei națiuni și purificarea rasială), cât și la nivelul practicii, unul care a exaltat violența și aplicarea ei pe scară largă împotriva tuturor dușmanilor potențiali și virtuali[1]. În realitate, regimul comunist s-a dovedit a fi unul dintre cele mai sângeroase, mai ales în faza sa formativă. În perioada inițială, de consolidare a regimului, a războiului civil (1918-1921) sau a colectivizării și industrializării forțate din anii 1930 și, mai ales, a Marii Terori (1937-1938), nimeni nu putea fi sigur de ziua

[1] Alain Besançon, *Nenorocirea secolului. Despre nazism, comunism și unicitatea „Șoah"-ului*, București, Humanitas, 1998.

de mâine. Felul în care regimul a definit „dușmanul de clasă" sau „dușmanul poporului" era adeseori dificil de înțeles. Inițial, au fost percepute ca inamici ai regimului bolșevic clase sociale întregi, considerate a fi exponente ale vechiului regim, „burghez", „reacționar și exploatator". Mai exact, era vorba de foști proprietari de întreprinderi industriale, bancheri, foști funcționari țariști ș.a., care, indiferent de ceea ce au făcut, erau considerați un pericol politic la adresa noului regim. Mai mult, represiunea nu a ocolit nici clasele sociale pe care regimul bolșevic pretindea că le reprezintă. Muncitorii, soldații care proveneau din țărani, cei care au făptuit Revoluția din Octombrie 1917 au fost pedepsiți foarte sever, inclusiv prin execuție sumară, de regimul lui Lenin, atunci când aceștia au exprimat viziuni și atitudini neconforme celor ale elitei bolșevice[2].

Represiunea politică în Uniunea Sovietică, inclusiv în RSS Moldovenească, a continuat și după moartea lui Stalin în martie 1953. Represiunea a avut o altă amploare, s-a renunțat la execuția în masă a oamenilor nevinovați, așa cum s-a întâmplat pe timpul Marii Terori din 1937-1938, la înfometarea în masă a țăranilor recalcitranți față de colectivizare și ideologia comunistă, precum și a reprezentanților altor categorii sociale considerate de regim „nesănătoase", s-a renunțat la arestările sumare și la deportarea în masă a elementelor susceptibile reeducării comuniste sau lichidării fizice lente sau imediate. Logica represiunii în regimul comunist provenea din ideea că Partidul Unic deține cheia evoluției trecutului și soluția construirii unui „viitor luminos". Cu alte cuvinte, Partidul Unic se pretindea deținătorul Adevărului Unic. Ceilalți, care nu-l recunoșteau – majoritatea populației – erau percepuți de Partid drept dușmani, răuvoitori sau rătăciți și trebuiau anihilați într-un fel sau altul, fie prin teroare fizică sau psihică, fie prin deportare, înfometare, internare în lagăre speciale sau, mai târziu, în spitale psihiatrice ori impunere de a urma anumite programe de reeducare. Orice punere la îndoială a dogme-

[2] Т.В. Осипова, *Российское крестьянство в революции и гражданской войне*, Москва, Издательство „Стрелец", 2001, în special p. 257-341; Д.О. Чураков (под редакцией), *Рабочий в XX веке. Российский опыт*, Москва, КомКнига, 2005, în special p. 22-108.

lor ideologiei comuniste sovietice, orice critică la adresa unei stări de fapt (lipsa pâinii, a salamului etc. din magazine) sau exprimarea unor atitudini critice față de lideri de partid și de stat erau etichetate de regim drept manifestare de tip antisovietic și antisocial și deveneau obiect al Codului penal. În perioada de până la 1953, pedepsele erau foarte aspre, care afectau integritatea fizică a inculpatului, fie că era vorba de încarcerare, deportare sau, uneori, execuție fizică imediată, așa cum s-a întâmplat în timpul Marii Terori (1937-1938), dar nu numai atunci. După 1953, pedepsele sunt mai puțin aspre și mai rar aplicate, dar logica după care acționează regimul comunist sovietic este aceeași: toți „vinovații" trebuiau reeducați, ei erau percepuți drept oameni „nenormali" și erau susceptibili de a fi etichetați drept alienați mintal. Utilizarea psihiatriei în scopuri politice, după moartea lui Stalin, nu a fost un fenomen nou în URSS. Prima victimă datează din februarie 1919, când tribunalul revoluționar a condamnat-o pe lidera partidului eserilor de stânga, Maria Spiridonova, la internare într-un spital psihiatric pe o perioadă de un an. Cauza reală a internării era critica pe care și-a permis-o unicul partid coalizat cu Lenin după Revoluția din Octombrie 1917, la adresa politicii bolșevicilor[3]. Cel care echivalează în mod explicit exprimarea unor atitudini critice la adresa comunismului ca regim politic și ideologie cu anumite dereglări psihice ale individului care le exprimă nu este altcineva decât Nikita Hrușciov. Într-o cuvântare din mai 1959, ținută în fața Uniunii Scriitorilor din Uniunea Sovietică, liderul sovietic anunță o nouă metodă de a lupta cu indezirabilii și cu toți cei care nu văd cu ochi buni comunismul. El reflectează asupra a ceea ce va însemna comunismul realizat în practică și ridică problema dacă vor exista crime în comunism și răspunde în felul următor:

„Unii mă pot întreba: vor exista oare crime în societatea comunistă? Personal, în calitatea mea de comunist, nu pot da garanții că nu vor exista. Crima este o abatere de la normele general acceptate de societate, adeseori provocată de dereglări ale psihicului persoa-

[3] *Новая газета*, 18 августа 2003. Mai mult despre alianța bolșevicilor cu eserii de stânga a se vedea Alexander Rabinowitch, *The Bolsheviks in Power. The First Year of Soviet Rule in Petrograd*, Bloomington & Indianapolis, Indiana University Press, 2008, p. 260-312.

nei. Pot exista maladii, dereglări psihice în societatea comunistă la anumiți indivizi? După cât se pare, pot fi. Dacă vor fi, atunci pot fi și încălcări care sunt specifice oamenilor cu un psihic anormal. Deci, nu după atitudinile acestor psihopați se va face o evaluare a societății comuniste. Acei care, invocând acest «motiv», ar apela la lupta cu comunismul, se poate spune că și astăzi sunt persoane care se luptă cu comunismul, cu ideile sale nobile, dar aceste persoane, se pare, nu sunt în ordine în ceea ce privește starea lor psihică"[4].

Regimul comunist sovietic împărtășea perspectiva potrivit căreia puterea sovietică este cea mai progresistă din lume, numai în URSS (și în blocul de state comuniste) se respectă într-adevăr drepturile omului (în discursul oficial se folosea frazeologia „drepturile poporului muncitor", ale „clasei muncitoare"). Cu alte cuvinte, dacă în perioada de înainte de 1953 regimul comunist sovietic nu a pregetat să folosească violența fizică ca soluție predilectă a luptei împotriva „dușmanilor de clasă" și a altor inamici potențiali sau virtuali ai regimului (care deseori coincideau cu un anumit grup etnic), după moartea lui Stalin accentul se pune mai degrabă pe „profilaxie", decât pe reprimare. Or, preîntâmpinarea celor care exprimau atitudini sau opinii antisovietice devine mijlocul principal de control social practicat de organele de forță ale regimului sovietic, în principal KGB, dar și Ministerul de Interne deopotrivă și alte instituții ale partidului-stat.

În perioada lui Hrușciov și Brejnev s-au înregistrat nu numai exprimarea unor atitudini antisovietice sau anticomuniste, dar și o serie de revolte populare, multe dintre ele soldate cu confruntări violente între putere și populație. Mai mult, acestea au continuat și după 1985. O informație în acest sens a fost solicitată în 1988 de către Mihail Gorbaciov președintelui KGB de atunci, Victor Cebrikov. Acesta a prezentat un raport despre revoltele populare din perioada 1957-1988, potrivit căruia în ultimii opt ani ai guvernării lui Hrușciov, 1957-1964, s-au înregistrat 11 revolte populare cu participarea a 300 și mai multe persoane. În epoca lui Brejnev, pe de altă parte, adică timp de 17 ani (1964-1982), au fost semnalate numai 9 revolte populare. Se observă, prin urmare, că în epo-

[4] „Служение народу – высокое призвание советских писателей. Речь товарища Н.С. Хрущева на III Съезде писателей, 22 мая 1959 года", în: **Правда**, 24 мая 1959, стр. 2.

ca lui Brejnev, practic o dată la doi ani avea loc câte o revoltă populară, iar în timpul predecesorului său – în medie una pe an. Este de remarcat și faptul că apogeul revoltelor în masă pe timpul lui Brejnev coincide cu anii 1966-1968, iar între 1969 și 1977 – în plină epocă a stagnării – nu a avut loc niciuna. O altă diferență dintre cei doi lideri sovietici, Hrușciov și Brejnev, se observă la nivelul folosirii forței armate pentru înăbușirea acestor revolte. De exemplu, în 8 din cele 11 revolte populare înregistrate pe timpul lui Hrușciov, puterea a utilizat armele de foc împotriva protestatarilor. În timpul domniei lui Brejnev, numai în 3 din 9 cazuri – toate din 1967 – puterea a îndrăznit să folosească armele împotriva participanților la manifestările de protest în masă. Scăderea simțitoare a numărului de revolte populare în timpul lui Brejnev, în raport cu cele din perioada lui Hrușciov, are două explicații majore. Prima se referă la faptul că Brejnev a întărit și mai mult statutul KGB-ului în sistemul represiv sovietic, în paralel cu o reabilitare parțială a lui Stalin, o tendință care s-a observat încă în ultimii ani ai lui Hrușciov. În 1967, KGB și-a intensificat activitatea de racolare a agenților și informatorilor. Numai în acel an au fost racolați 24 952 de agenți-informatori, ceea ce constituia un spor de 15% și, totodată, de două ori mai mult decât numărul total al indezirabililor „identificați" în 1967. În total, la sfârșitul anilor 1960, în Uniunea Sovietică existau cca 166 mii de agenți-informatori pe linia KGB, un număr nu prea impunător la o populație de peste 250 de milioane. Cu toate acestea, convingerea larg răspândită printre cetățenii sovieticii potrivit căreia poliția politică este omniprezentă și omnipotentă a jucat rolul de factor de intimidare și a descurajat populația nemulțumită de a-și exprima în public atitudinile critice față de regimul comunist sovietic. O altă explicație a diminuării protestelor în masă în timpul lui Brejnev este faptul că regimul a reușit să cumpere loialitatea „majorității silențioase" prin investiții în domeniul mărfurilor de larg consum, insuficiente, dar în creștere continuă, fapt care a fost posibil nu atât datorită unor reforme din economie, cât rezervelor valutare provenite în cea mai mare parte din majorarea prețului mondial la petrol (cele două „șocuri" petroliere din 1973 și 1979)[5].

[5] Егор Гайдар, *Гибель империи. Уроки для современной России*, Москва, „Российская политическая энциклопедия", 2007.

La mijlocul anilor 1960, regimul comunist sovietic începe să pună accent mai mult pe prevenirea protestelor în masă prin identificarea rapidă a celor care exprimau atitudini cu caracter antisovietic sau anticomunist. Această practică a fost instituționalizată în decembrie 1972 prin adoptarea Decretului (secret) al Sovietului Suprem al URSS „Despre folosirea de către organele de securitate a statului a preîntâmpinării ca metodă de acțiune profilactică". Nu cunoaștem încă numărul total al celor supuși „profilaxiei", dar avem date pentru anumiți ani în parte. În 1976, de exemplu, existau cca 68 de mii de persoane care au trecut „profilaxia" în URSS. Ce înseamnă mai exact „profilaxia"? Era vorba de faptul că persoanele care exprimau atitudini critice la adresa regimului erau chemate la KGB și avertizate: dacă nu vor înceta exprimarea acestor idei, data viitoare vor avea de a face cu un anchetator și vor deveni deja inculpați, după care va urma judecata și internarea în lagăr sau închisoare[6].

În lumina celor menționate, se observă că, în ciuda unei idei adeseori vehiculate, perioada numită a dezghețului nu a însemnat o ruptură totală cu ceea ce a însemnat stalinismul. Este adevărat că eliberarea în masă a deținuților din gulaguri și a deportaților din așezările speciale a început în iunie 1953. Procesul a continuat mai ales după Congresul al 20-lea al PCUS din februarie 1956, când Nikita Hrușciov a condamnat cultul personalității[7]. Reacțiile societății sovietice, precum și revoltele din Polonia și Ungaria din vara și toamna aceluiași an, în special contestarea rolului conducător al Partidului Unic, l-au determinat pe Hrușciov și elita sovietică să restabilească rolul organelor de represiune pentru a evita colapsul regimului. Este de remarcat în acest sens că prin comparație cu perioada stalinistă târzie, politica lui Hrușciov a fost una mai dură atât față de Biserica Ortodoxă, cât și față de numeroasele „secte", confesiuni neoprotestante, precum iehoviștii, baptiștii, adventiștii ș.a. Au loc de asemenea proteste în masă ale muncitorilor, nemulțumiți de condițiile de mun-

---

[6] В.А. Козлов, *Неизвестный СССР. Противостояние народа и власти, 1953-1985*, Москва, Олма-Пресс, 2006, p. 15, 421-432.

[7] *Реабилитация – как это было, март 1953-февраль 1953*, Москва, Фонд Демократия, 2000, стр. 296-380.

că, de lipsa cronică a produselor alimentare și a mărfurilor de larg consum. Un exemplu grăitor în acest sens este revolta muncitorilor din Novocerkassk, pentru înăbușirea căreia Hrușciov nu ezită să folosească armata și forțele KGB, care trag în mulțime[8]. Este de amintit și faptul că politica noului lider sovietic față de țărani este mai severă, loturile de pământ de pe lângă casă fiind reduse simțitor, lucru care era menit să întărească și mai mult dependența țăranului de partid și stat. Această măsură a stârnit nemulțumirea locuitorilor de la sate și a avut consecințe nefaste pentru agricultura sovietică, întrucât aceste loturi individuale produceau o importantă cantitate de produse alimentare. Nemulțumirea populației crește, mai ales că acum cetățenii sovietici înțeleg că regimul nu va mai practica represiunea în masă, ca în timpul lui Stalin. După 1956 asistăm la apariția unor fenomene noi în societatea sovietică în ceea ce privește modalitățile de rezistența față de regim. În primul rând, este vorba de *două categorii principale de opozanți politici*[9] (pe lângă protestatarii din stradă, pe care i-am menționat mai sus). Era vorba de oameni *indezirabili* regimului și, mai târziu, de *disidenți*.

Cine erau indezirabilii și disidenții? Indezirabilii sunt cei care exprimă opinii mai mult sau mai puțin critice față de regim, deși în linii mari ei nu pun la îndoială existența regimului și a postulatelor esențiale ale acestuia. Ei critică mai degrabă aspecte care țin de lipsa unor produse de larg consum, de anumite comportamente ale nomenclaturii sovietice, de privilegiile de care se bucură aceștia, expri-

---

[8] „Новочеркасская трагедия", 1962, în: *Исторический архив*, 1993, № 1, 4.

[9] Am preferat expresia „opozanți politici", inspirându-ne într-un fel dintr-o carte de referință care se axează pe fenomenul contestării regimului sovietic comunist în Ucraina de după 1956: Юрій Данилюк, Олег Бажан, *Оппозиция в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX ст.)*, Київ, Рідний край, 2000. Există o altă carte de referință în domeniu, de data asta cu privire la cele întâmplate în Rusia: *Разномыслие в СССР. 1940-1960-е годы*, СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, Издательство Европейского дома, 2008. Alți autori preferă „inakomîslie" în loc de „raznomîslie": Людмила Алексеева, *История инакомыслия в СССР*, М., Издательство Весть, 1992; *Крамола. Инакомыслие в СССР при Хрущеве и Брежневе (1953-1982)*, под ред. В.А. Козлова и С.В. Мироненко, М. Материк, 2005. În limba română nu am găsit însă un echivalent acceptabil pentru un termen sau altul.

mă preferința față de anumiți lideri sovietici în detrimentul altora, se împotrivesc reabilitării unor lideri precum Stalin (actorul rus Oleg Efremov, de exemplu, în 1966), preferă o anumită vestimentație și un anumit comportament în public, uneori epatant sau, pur și simplu, au nevoia de a se diferenția de ceilalți (așa-numiții *stileaghi*, de exemplu[10]), dar ei nu pun la îndoială fundamentele regimului și, cu atât mai mult, nu propun lichidarea acestuia. Indezirabilii nu contestă, de regulă, monopolul Partidului Unic asupra puterii sau dogmele ideologice ale comunismului. Din punct de vedere social, indezirabilii provin din diferite straturi ale societății, mai ales intelectual, dar și din muncitori, funcționari, țărani, oameni simpli, care nu neapărat erau foarte inițiați în subtilitățile ideologice ale regimului și nu erau în stare să propună o alternativă coerentă orânduirii politice sovietice. Indezirabilii își exprimă opiniile mai degrabă în mod spontan decât premeditat și nu se îngrijesc să răspândească mesajul lor în rândurile populației din motivul că ei nu au conștiința că ar deține un adevăr care trebuie cunoscut, un adevăr care ar contribui la schimbarea realității existente. Ei nu construiesc realitatea, ci îi pun întrebări iscoditoare și acționează, dacă se poate spune așa, din instinct, fără să fie conștienți de conținutul mesajului lor sau de impactul acestuia asupra celorlalți cetățeni de rând, dar și a puterii ca atare. Indezirabilii reprezintă, cu alte cuvinte, o structură mentală.

Disidenții se deosebesc în multe privințe de *indezirabili*. Din punct de vedere social, ei sunt aproape întotdeauna intelectuali. Ei sunt foarte cultivați, pun la îndoială fie anumite dogme ale regimului, fie întreg sistemul comunist. Prin comparație cu indezirabilii, disidenții sunt militanți, ei doresc ca mesajul lor să fie cunoscut atât în interiorul societății sovietice, cât și în afara Uniunii Sovietice. Regimul are mai multe bătăi de cap cu ei, întrucât ei sunt de multe ori incorigibili, dificil sau imposibil de înduplecat, nu pot fi reduși la tăcere prin amenințări, șantaj sau alte forme de intimidare, mai ales cei de existența cărora se știe în Occident, precum un Soljenițân sau Saha-

[10] Igor Cașu, „Vestimentația tinerilor basarabeni, în vizorul KGB-ului", în *Historia*, nr. 111, martie 2011, p. 26-28. O versiune mai scurtă a se vedea în *Adevărul*, ediția de Moldova, 11 februarie, 2011.

rov în Rusia, un Havel în Cehoslovacia sau un Goma în România. În RSS Moldovenească, unicul caz documentat când o persoană care a avut probleme cu regimul a reușit să emigreze în Occident grație faptului că posturi de radio precum „Europa Liberă" au făcut cunoscută soarta acestuia este Nicolae Lupan, la începutul anilor 1970. Au fost și alții, care au trimis scrisori la „Europa Liberă", precum Gheorghe David, chiar în anii Perestroikăi. Dar nimeni, se pare, în afară de Nicolae Lupan, nu a reușit să obțină dreptul la emigrare în Occident folosind această strategie.

Acest lucru nu înseamnă însă că nu au existat numeroase cazuri când indivizi aparte sau grupuri de cetățeni exprimau atitudini explicit antisovietice și anticomuniste sau manifestau anumite comportamente stigmatizate de regim. Din contra, au existat zeci și sute de cazuri de acest fel, așa cum stau mărturie dosarele depozitului special al fostului KGB de la Chișinău, actualmente în gestiunea Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova, devenite accesibile recent.

În cele ce urmează, nu pretindem nicidecum o analiză exhaustivă a represiunilor din RSSM de după 1956, lucru care este imposibil la nivelul documentării disponibile pe moment, dar și al spațiului limitat aici. Vom încerca în schimb să ilustrăm câteva cazuri care pot să ne ajute să înțelegem mai bine natura represiunilor comuniste sub cei 5 conducători ai URSS care i-au urmat lui Stalin. În ideea unei *tipologizări* sumare a cazurilor la care am avut acces, evidențiem două categorii principale de manifestări pornind de la alt criteriu, acela care se referă la *capul de acuzare, sau la obiectul criticii, contestării* regimului comunist. Primul se referă la atitudini sau acțiuni *anticomuniste*, adică acelea în care „inculpații" pun la îndoială natura regimului, fie că e vorba de contestarea liderului suprem, fie de monopolul partidului în societate sau atenționează asupra caracterului utopic al comunismului, dat fiind decalajul progresiv între discursul oficial și realitate. Al doilea tip de atitudini și acțiuni pot fi grupate în categoria *antisovietice*, care contestă hotarele sovietice, cu alte cuvinte acelea care ridică mari semne de întrebare sau contestă explicit „politica națională" sovietică, în plan lingvistic (asimilarea), economic (politica migrațională, politica de cadre) sau conțin apeluri la ieșirea teritoriilor

Basarabiei și Bucovinei de Nord din cadrul URSS și la unirea acestora cu România. În ceea ce privește limbajul oficial utilizat de regimul sovietic, aproape niciodată nu se vorbește de atitudini și acțiuni anticomuniste (decât foarte târziu, în perioada Perestroikăi, în sens politic, nu legal), ci de cele „nesănătoase", „dușmănoase", „naționaliste", „șovine" (inclusiv la nivel normativ, juridic), toate acestea fiind acoperite de un singur cuvânt: „antisovietice", menționat și în Codul penal. Sub ultima etichetare intrau de fapt și manifestările eminamente cu caracter „anticomunist", de contestare a rolului dominant al PCUS, dar regimului îi convenea să le pună pe toate sub umbrela „antisovietică", adică îndreptate împotriva statului, a rațiunii de stat.

După moartea lui Stalin și, mai ales, în lunile care au urmat Congresului al 20-lea al PCUS, la care Hrușciov a condamnat cultul personalității lui Stalin, KGB nu face decât să înregistreze manifestările cu caracter antisovietic de teama să nu fie învinuit de stalinism[11]. În scurt timp însă, organele poliției politice sovietice încep să persecute cetățenii „neascultători".

Unul dintre primele cazuri din RSS Moldovenească care ilustrează continuitatea represiunii politice și după 1956 este cel al lui Alexei Sevastianov. Avem un caz de manifestare a unui comportament care ar fi fost interpretat drept banal în orice țară în care există un regim care ar merita să fie numit cât de cât democratic. Mai exact, este vorba despre internare în spital psihiatric pentru acțiuni considerate de regim antisovietice, cu câțiva ani înainte de venirea la putere a lui Brejnev, adică în plin „dezgheț" hrușciovist. Potrivit datelor disponibile în arhiva fostului Comitet pentru Securitatea Statului de pe lângă Consiliul de Miniștri al RSSM (fostul KGB), începând cu anul 1958, persoanele care puneau la îndoială anumite aspecte ale politicii PCUS erau susceptibile de a fi supuse tratamentului psihiatric la Spitalul de la Costiujeni. Astfel, Alexei Sevastianov, muncitor la Termocentrala

[11] Vezi mai mult despre manifestările antisovietice din 1956 din RSSM în: Igor Caşu, *Iluzii și decepții: opinia publică în RSSM în contextul destalinizării și revoluției maghiare din 1956*, în „Pontes. Review of South East European Studies", Chișinău, Catedra UNESCO de studii sud-est europene, Universitatea de Stat din Moldova, nr. 5, 2009.

din Chișinău, în data de 26 septembrie 1958 a rupt în bucăți, iar apoi a ars portretul unui lider sovietic, care stătea atârnat în biblioteca instituției la care lucra[12]. Pentru această faptă, Sevastianov risca o pedeapsă aspră. Autoritățile îi intentează imediat dosar penal. Despre care lider sovietic este vorba, al cui portret l-a rupt și apoi l-a ars Alexei Sevastianov? De ce regimul considera atât de „periculos" gestul respectiv? Ce relevanță are acest caz pentru subiectul acestui articol, legat de lupta împotriva indezirabililor și disidenților regimului comunist sovietic? Mai mult, ce ne spune acest caz despre limitele „dezghețului" și destalinizării lansate de Hrușciov doi ani mai devreme, la Congresul al 20-lea al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică?

Aflăm din procesul-verbal din timpul anchetei judiciare că este vorba de portretul lui Nikita Sergheevici Hrușciov însuși, prim-secretar al PCUS, cel care a condamnat cultul personalității, imputându-i lui Stalin teroarea în masă lansată în 1937-1938, deportarea unor popoare întregi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, precum și deportările din anii de după 1945 etc.[13] Totodată, merită să fie remarcat faptul că Sevastianov își exprimă admirația pentru Malenkov, care, după părerea sa, ar trebui să fie liderul URSS și al cărui portret ar fi trebuit să stea în locul celui al lui Hrușciov. Avem o situație în care un cetățean sovietic își exprimă preferința pentru un lider pe care el îl simpatizează și îl susține, în detrimentul celui care a ieșit învingător în competiția cu alți numeroși pretendenți după moartea lui Stalin în martie 1953. În mod firesc, nimic ieșit din comun, dar regimul sovietic percepe acest gest ca pe unul care periclitează ordinea existentă, și făptuitorul trebuie pedepsit. Chiar a doua zi după ruperea și arderea portretului lui Hrușciov, lui Sevastianov i se intentează dosar, iar „crima" sa cade sub incidența articolului 54, punct 10 al Codului penal al RSS Ucrainene (RSSM nu avea atunci un cod penal propriu). Prevederile articolului respectiv sunt foarte vagi, practic orice persoană fiind susceptibilă de a fi condamnată pentru acțiuni mai mult sau mai puțin banale, fără un caracter politic expli-

[12] ASISRM-KGB, dosar personal 06696, f. 1-2, 10.

[13] Era deci selectiv în condamnarea crimelor lui Stalin: nu se spunea nimic de deportările de la începutul anilor 1930, de foametea din 1932-1933 ș.a.

cit. Punctul 10 al articolului 54 se referea la „propagandă și agitație contrarevoluționară", iar cel care se făcea vinovat de aceasta risca un termen de detenție de până la 7 ani. Anterior, Sevastianov fusese condamnat, în 1952, la muncă corecțională pe o perioada de 5 ani, dar a fost eliberat în 1955 pentru purtare exemplară[14].

Înaintea și în timpul procesului intentat de Curtea Supremă de Justiție, Alexei Sevastianov scrie o serie de scrisori la Moscova, la ziare centrale, dar și Comitetului Central al PCUS, unde mărturisește motivele care au stat la baza gestului său, susține că nu regretă nicidecum acest lucru, ci se revoltă că nimeni nu-l înțelege. Sevastianov nu crede că a comis o faptă reprobabilă, cu atât mai mult „criminală" sau antisovietică[15].

Începe procesul, sunt adunate „dovezile" unor martori, printre care ale angajatului de la biblioteca unde a fost scos portretul lui Hrușciov, ale soției lui Sevastianov și ale rudelor sale. Majoritatea depozițiilor nu sunt nici pe departe incriminatorii la adresa inculpatului, din contra, îi sunt favorabile. O rudă de-a sa din Rusia, de exemplu, vorbește foarte respectuos despre el. Din alte depoziții, ale soției de data aceasta, constatăm că ea ținea foarte mult la soțul său și că ea a făcut foarte mult pentru el în diferite perioade ale vieții lor în comun. Aflăm de asemenea din dosarul său personal că el a fost rănit grav la cap în 1943, pe front. Din dosar aflăm și că după o perioadă de internare în spitalul de la Costiujeni, în 1961, „inculpatul" „recidivează". Pe un afiș de cinema care anunța rularea unui film cu titlul „Naș Nikita Sergheevici [Hrușciov]" (Al nostru Nikita Sergheevici), este găsită o inscripție care transformă denumirea anunțată în „ne-Naș Nikita Sergheevici [Hrușciov]" (Nikita Sergheevici nu este al nostru), iar mai jos sunt găsite inițialele „A.S."[16]. Organele KGB fac presupunerea că este vorba de Alexei Sevastianov, lucru care este confirmat de o altă inscripție ulterioară de pe același afiș, care de data asta conține numele complet, „Alexei Sevastianov". Cu acest detaliu se încheie dosarul personal de la KGB al „eroului" nostru. Nu

[14] ASISRM-KGB, dosar personal 06696, f. 102-103.
[15] ASISRM-KGB, dosar personal 06696, f. 77-78.
[16] ASISRM-KGB, dosar personal 06696, f. 159-160.

știm ce s-a întâmplat după aceasta cu el. În cazul în care rudele sale ar vrea să ne mărturisească, vom ști mai multe.

Ce concluzii preliminare putem trage despre acest caz? În primul rând, Alexei Sevastianov are un comportament liniștit, nu unul agresiv, el nu atentează la integritatea fizică a nimănui. Pe de altă parte, să ne amintim că el este veteran al celui de-al Doilea Război Mondial, care a luptat vitejește pe front. Sevastianov este, cu alte cuvinte, un soldat care și-a făcut onest datoria, așa cum și-au făcut-o mulți alții ca el. Din acest punct de vedere, având aceste merite față de statul sovietic, regimul ar fi putut să treacă cu vederea incidentul cu ruperea și arderea portretului. De ce organele KGB nu procedează astfel, de ce nu îl iartă și consideră că trebuie numaidecât „tratat" prin metoda psihiatriei? Putem constata pe baza acestui exemplu că, indiferent de meritele pe care le avea un cetățean sovietic față de patrie, anumite gesturi nu puteau fi trecute cu vederea, pentru că în mod cert existau indicații „standard", foarte clare, venite de „sus" în această privință[17]. Toți cei care exprimau atitudini de nemulțumire față de un lider sovietic, mai ales față de Prim-secretarul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, sau față de anumite realități din societatea sovietică, erau etichetați de regim ca având „probleme cu psihicul", pentru că punerea la îndoială a legitimității Partidului Unic era în sine o „crimă". Or, propaganda sovietică perora întruna că URSS este patria socialismului, a democrației veritabile, țara unde se respectă drepturile poporului muncitor, iar partidul nu face altceva decât să contribuie la îmbunătățirea continuă a bunăstării materiale și spirituale a oamenilor muncii. Partidul se considera deținător al legilor dezvoltării istoriei și deținea cheia creării în perspectivă a unei societăți armonioase din toate punctele de vedere (social, dar și național etc.). Cei care puneau la îndoială acest „adevăr" nu puteau fi, din perspectiva regimului comunist sovietic, decât „alienați mintal" și urmau să fie „tratați" în mod corespunzător. În timpul lui Stalin, ruperea sau arderea portretului „marelui conducător al proletariatului mondial" era pasibilă de o pe-

[17] Hotărârea CC a PCUS din 19 decembrie 1956 despre lupta împotriva manifestărilor antisovietice, publicată în *Prezidium TsK KPSS* 1954-64 [vol. 2]; Moscova, ROSSPEN, 2006, p. 493-510.

deapsă mult mai aspră: deportare sau internare în închisoare pe ani de zile, ori chiar executare imediată. În timpul lui Hrușciov, asemenea comportamente sunt pedepsite, deocamdată (sfârșitul anilor 1950), mai puțin sever, dar esența regimului nu se schimbă. După ce Sevastianov „recidivează" în 1961, fără a urma o reacție la fel de dură din partea autorităților, putem presupune că s-a înțeles că nu este nimic de făcut în această privință. Se pare că cazul lui Sevastianov după 1961 a fost clasat și că autoritățile au înțeles să interpreteze resentimentele sale față de Hrușciov ca antipatie personală și nimic mai mult. Dacă este așa sau nu, vom afla probabil din mărturiile pe care am putea să le obținem ulterior de la cei care l-au cunoscut pe Alexei Sevastianov sau de la cei care s-au ocupat la KGB de cazul său.

Alt caz de manifestare antisovietică din perioada poststalinistă, despre care avem mult mai multe detalii și care este mult mai complex, este legat de o altă persoană, Pavel Doronin, arestat și condamnat în 1972 pentru acțiuni stigmatizate de regim drept antisovietice. De ce s-a făcut vinovat acesta și cum au tratat organele de securitate și justiția sovietică acțiunile sale? Cazul respectiv ne prezintă o altă fațetă nu numai privind relația simplu cetățean sovietic – stat, partid și KGB, dar și privind un aspect legat de mentalitatea oamenilor de atunci. Cine este Pavel Doronin, care este originea sa socială, traseul său profesional și cum ajunge el să exprime opinii care nu sunt pe placul autorităților sovietice în așa măsură, încât i se intentează un dosar penal și este condamnat la închisoare? Doronin este de naționalitate rus, este născut într-o familie de muncitori, deci de origine socială „sănătoasă", născut în 1905 în stația Buhedu, linia de Cale Ferată Chineză orientală. În 1934 absolvă Institutul Transporturilor din Leningrad, fiind încadrat ulterior în sistemul căilor ferate din diferite părți ale Uniunii Sovietice[18]. În 1960 se transferă la Chișinău, unde i se promite acordarea unui apartament. Formulează de trei ori cerere de obținere a apartamentului promis și, în cele din urmă, primește o locuință în cartierul Poșta Veche din Chișinău, în anul 1963. Între timp a locuit la cămin, împreună cu soția și fiica, ambele bolnave. Este încadrat în

[18] ASISRM-KGB, dosar personal 018102, vol. II, f. 9-11.

câmpul muncii mai întâi la Căile Ferate, cu un salariu de 135 de ruble, apoi la întreprinderea industrială „Luci", salariul fiind ceva mai mare – de 180 de ruble, la care se mai adăugau diferite prime frecvente. În momentul pensionării, în 1967, are o vechime în muncă de 44 de ani, o pensie de 120 de ruble și se aștepta, în mod firesc, ca și alți cetățeni sovietici, să aibă un nivel de viață decent și o bătrânețe liniștită. Anterior ieșirii la pensie, nu a fost reținut de organele de forță sau condamnat (cu excepția unei scurte perioade în timpul războiului)[19]. A fost, cu alte cuvinte, un muncitor exemplar, a lucrat acolo unde l-a trimis partidul și era mândru de ceea ce face. Din momentul pensionării însă, percepția sa față de regimul sovietic, PCUS în particular, se schimbă dramatic. Din 1967 până în momentul arestării, în 1972, trimite o serie de foi volante și mesaje cu caracter „antisovietic" la mai multe întreprinderi, ziare, instituții de partid și de stat atât din interiorul RSSM, cât și din alte republici sovietice. El nu devine un „dușman al poporului" deodată, ci treptat. Mai întâi Pavel Doronin trimite scrisori la Comitetul de Partid Orășenesc din Chișinău și atenționează autoritățile despre starea deplorabilă a cartierului în care locuiește. El spune că în Poșta Veche este mizerie, mocirlă aproape în permanență, nu există trotuar, autobuzele circulă foarte rar. Apartamentul său este unul mic și mizerabil, deși se aștepta la unul mai amenajat și mai spațios. L-a acceptat, pentru că a înțeles că degrabă nu i se va oferi ceva mai bun. Spune că acesta i s-a oferit deoarece nimeni nu voia să accepte apartament în acest cartier. Nu protestează însă împotriva acestor realități decât după ce iese la pensie. Asistăm astfel la o metamorfoză interesantă. Dintr-un cetățean loial statului sovietic și partidului, se transformă într-un contestatar convins. Atitudinea sa se radicalizează în timp, având în vedere că nu primește nicio promisiune că lucrurile se vor schimba în bine în cartierul în care locuiește. De la organizația orășenească de partid Chișinău i se răspunde că nu sunt fonduri pentru amenajarea Poștei Vechi. Doronin se revoltă că în centrul capitalei totul este amenajat și arată foarte frumos, lumea se poate plimba în liniște, în timp ce în zona în care locuiește amenajarea teritoriului este sub orice critică.

[19] ASISRM-KGB, dosar personal 018102, vol. I, f. 74.

El face aluzie la faptul că acolo unde locuiesc șefii, se găsesc fonduri, iar acolo unde trăiesc muncitorii simpli nu ajung fonduri[20].

Prezintă un interes deosebit „probele" și argumentele invocate de Curtea Supremă de Justiție, care emite sentința în privința lui Doronin, în data de 30 martie 1972. Conform acesteia, se constată că Doronin a fost condamnat de către organele sovietice în 1943 și din această cauză acesta a încercat să se răzbune. La rândul său, Doronin afirmă că nu poate fi „dușman" al puterii sovietice, întrucât el a luptat pentru apărarea Moscovei și a Stalingradului. Recunoaște că într-adevăr a fost condamnat în 1943, dar spune că aceasta a fost o nedreptate care i s-a făcut și, în ciuda acestui fapt, a avut un comportament exemplar în lagăr și a fost reabilitat ulterior, deci chiar regimul și-a recunoscut vina față de el. În mesajul său din sala de judecată, înainte ca instanța să se retragă pentru a delibera, Doronin recunoaște că a greșit și promite că nu va mai face aceste lucruri și imploră să nu fie privat de libertate. El insistă că nu poate fi „dușman", atitudinea sa față de puterea sovietică izvorând din „problema spațiului locativ" (vrea să spună că el nu a făcut o critică din punct de vedere politic a puterii sovietice), că dacă ar fi mai mulți ca el în Chișinău, s-ar putea face atâtea lucruri în oraș în sensul îmbunătățirii amenajării străzilor și a spațiului adiacent blocurilor de locuit! În cele din urmă însă, instanța consideră că Doronin a calomniat puterea sovietică și Partidul Comunist din cauza resentimentelor personale că a fost condamnat în 1943, și nu a situației din cartierul în care locuia. În ciuda rugăminții de grațiere și a argumentelor invocate de „inculpat", instanța de judecată îl condamnă, conform articolului 67, p. 1 al Codului penal al RSSM, adoptat în 1961, la un an și jumătate de detenție în lagăr de corecție prin muncă, regim sever. Acest articol se referea la agitația și propaganda antisovietică și corespundea articolului 70 al Codului penal al RSS Ucrainene, aplicat în RSSM până în 1961 și care prevedea o pedeapsă de la 3 la 10 ani de închisoare, precum și exil de la 2 la 5 ani[21]. Observăm deci că regimul sovietic nu tolerează

[20] ASISRM-KGB, dosar personal 018102, vol. I, f. 42-73.

[21] Н.А. Беляев, А.И. Санталов, *Комментарии к Уголовному кодексу Молдавской ССР*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1964, p. 127.

exprimarea unor idei critice la adresa sa, chiar dacă acestea provin de la persoane care s-au confundat cu regimul decenii la rând, au rămas loiale chiar dacă au fost pe nedrept pedepsite. Verdictul instanței de judecată nu precizează explicit, dar „crima" care i se imputa lui Doronin este aceea că a pus la îndoială autoritatea Partidului Unic și, mai mult, a cerut chiar eliminarea acestuia de la putere[22]. Doronin a atentat astfel, din perspectiva puterii sovietice, la un aspect sacrosanct al regimului – monopolul PCUS asupra tuturor pârghiilor de conducere în stat. Manifestările lui Doronin fac parte din categoria celor stigmatizate de regim drept antisovietice și anticomuniste, el contestând atât autoritățile de stat sovietice și competența, chiar legitimitatea lor, cât și organele de partid, care nu dau curs mesajelor sale de a se implica în amenajarea cartierului Poșta Veche.

Alteori, contestarea regimului comunist sovietic și a monopolului PCUS se face la nivel de grup. Una dintre aceste grupări a fost condusă în anii 1960 de către Nicolae Dragoș, din grupul acestuia făcând parte alte cinci persoane: Nicolae Tarnavski, Ivan Cerdânțev, Vasile Postolachi, Serghei Cemârtan și Nicolae Cucereanu. Este important de evidențiat că toți membrii acestui grup aveau o vârstă medie de cca 30 de ani, deci erau persoane care au fost socializate în sistemul sovietic, în același timp patru dintre ei, inclusiv N. Dragoș, provin din Basarabia istorică și au urmat câteva clase în școala românească de până la 1940 și în timpul războiului. Ei erau, totodată, copii ai dezghețului hrușciovist, marcați de dezvăluirile liderului sovietic la Congresul 20-lea al PCUS din februarie 1956 despre cultul personalității lui Stalin (lucru menționat explicit de către Nicolae Dragoș în instanța de judecată). După cât se pare, această organizație este prima cu caracter explicit anticomunist din perioada poststalinistă, care a activat în RSS Moldovenească, dar care a avut un anumit impact și în alte republici sovietice, precum Ucraina, Rusia și Bielorusia. Animatorul principal al grupului, Nicolae Dragoș, s-a născut în satul Serpnevo, raionul Tarutino, regiunea Odesa, RSS Ucraineană. La momentul arestării, în data de 16 mai 1964, deținea funcția de di-

[22] ASISRM-KGB, dosar personal 018102, vol. I, f. 76-79.

rector al școlii serale din localitate. Deși are un nume românesc, Nicolae Dragoș se identifică după naționalitate drept rus. Conform fișei biografice, el este născut în 1932, are studii superioare, este absolvent al Universității de Stat din Chișinău, Facultatea de Matematică. Este celibatar, nu este membru de partid, este supus militar, nu deține medalii sau ordine, dar nu a primit nicio avertizare sau mustrare în timpul studiilor sau la locul de muncă și nu are antecedente penale. Imediat după absolvirea facultății, predă un timp matematica la Bulboaca (cunoaște bine româna deci, întrucât școala din localitate este moldovenească)[23], după care revine în satul de baștină, la Serpnevo, lângă Tarutino (sudul Basarabiei). Este arestat împreună cu ceilalți membri în mai 1964, și între 28 august și 19 septembrie are loc judecata la Curtea Supremă de Justiție de la Chișinău.

Ceilalți membri ai grupului, în ordinea aderării la grup, sunt: Nicolae Tarnavski, născut în 1940, originar din satul Bereslavka, raionul Bobrâneț, regiunea Kirovograd, RSS Ucraineană. Este de naționalitate ucrainean, are studii medii pedagogice, până în data arestării, 19 mai 1964, lucra ca lemnar la Direcția de Reparații și Construcții ale Căilor Ferate din Kiev. Mama sa a fost executată de germani în 1944. Nu are antecedente penale, a lucrat anterior la tipografia din Tuzla (Ucraina) și apoi ca profesor de lucru manual la școala serală din satul Serpnevo, raionul Tarutino (Ucraina), aceeași școală condusă de Dragoș. De fapt, aceștia se cunoșteau cu mult înainte de stabilirea lui Tarnavski la Serpnevo și, mai mult, stabilirea în localitatea lui Dragoș este legată direct de activitatea organizației.

Al treilea membru al grupului este Ivan Cerdânțev, născut în 1938, în orașul Petropavlovsk, regiunea Severo-Kazahstansk (fosta RSS Kazahă). Este rus de naționalitate, are studii superioare incomplete, nu este membru de partid, căsătorit, până la data arestării, 19 mai 1964, era profesor de chimie la școala serală din Serpnevo – „reședința" principală a organizației. Este unicul din grup care are antecedente

[23] Acest lucru se confirmă prin textul citit de Nicolae Dragoș în limba română la postul de radio „Vocea Basarabiei", în data de 24 noiembrie 2010, într-o emisiune animată de Maria Bulat-Saharneanu, pe baza unui interviu realizat de Mihai Tașcă în ziarul *Timpul*, 10 noiembrie, 2010.

penale, fiind condamnat în 1957 la 10 ani de închisoare, conform Ucazului Sovietului Suprem din 4 iunie 1947 „Cu privire la furtul din averea de stat", ucaz care a criminalizat furtul unei bucăți de pâine de cel care încerca pur și simplu să supraviețuiască foametei organizate de Stalin. Pentru comportament exemplar, este eliberat înainte de termen, în 1959.

Al patrulea membru al organizației este Vasile Postolache, născut în 1934 în satul Pelenia, raionul Râșcani, etnic român, căsătorit, nu este membru de partid, are studii superioare incomplete, până în data arestului, 14 mai 1964, student în anul V la Institutul de Arte din Chișinău.

Serghei Cemârtan este al cincilea membru al grupului, născut în satul Cobâlna, raionul Rezina, etnic român, celibatar, comsomolist, studii superioare incomplete, fiind student în anul IV la Institutul de Arte din Chișinău, nu a avut mustrări în timpul studiilor. A primit o mențiune pentru activitatea exemplară în cadrul miliției populare (*drujina*).

Nicolae Cucereanu, al șaselea membru al organizației, este născut în 1941 în satul Mereni, raionul Anenii Noi, etnic român, căsătorit, un copil de 2 ani, comsomolist, studii superioare incomplete, în momentul arestului – student la Institutul de Arte din Chișinău[24].

Activitatea organizației a început în 1962. „Ideologul" principal a fost Nicolae Dragoș, care, fiind student la Universitatea de Stat din Chișinău, Facultatea de Matematică, citește multă literatură filosofică, în particular referitor la evoluția conștiinței. După propria mărturisire, și-a creat o concepție proprie despre lume (*mirovozzrenie*) și despre URSS încă din 1959. Se interesează sistematic de chestiunile de ordin politic, în special de condițiile de viață ale clasei muncitoare și constată existența unor fenomene în contradicție flagrantă cu discursul promovat de oficialitățile sovietice despre ceea ce înseamnă societatea socialistă. De aici pornește și ideea sa potrivit căreia regimul politic existent în Uniunea Sovietică în perioada respectivă are nevoie de o îmbunătățire semnificativă[25]. Pentru aceasta, consideră

[24] ASISRM-KGB, dosar 010136, vol. 7, f. 30-33.
[25] ASISRM-KGB, dosar 010136, vol. 7, f. 38.

el, este nevoie de crearea unui nou partid politic, menit să revigoreze viața socială și să servească drept un stimulent pentru dezvoltarea conștiinței, aflată într-o situație deplorabilă la vremea aceea. Nicolae Dragoș știa despre pericolele care existau atunci când și-a început activitatea antisovietică și atragerea unor adepți care să-i împărtășească ideile și ar fi de acord să participe la răspândirea foilor volante. Cu toate acestea, el încă spera că totuși va putea să evite condamnarea sa de către regim, întrucât platforma sa politică nu ar fi fost îndreptată neapărat împotriva PCUS. Din contra chiar, el credea că Partidul Comunist poate supraviețui, dar are nevoie de concurenți serioși[26]. Dragoș credea că odată cu dezvăluirile lui Hrușciov din raportul său secret din februarie 1956, autoritatea PCUS a fost afectată într-un grad înalt. Cu toate greșelile comise anterior, partidul ar fi viabil, dar pentru asta el trebuie să recunoască existența unui nou partid, care nu era îndreptat împotriva intereselor PCUS și ale poporului. Anume aceste idei și-au propus să le răspândească prin intermediul foilor volante Dragoș și asociații săi. Prima etapă era alcătuirea unei liste cu adrese concrete de pe cuprinsul Uniunii Sovietice, din diferite orașe, apoi urma trimiterea mesajelor prin poștă. Prima persoană cu care se asociază Dragoș este Tarnavski, cu care face cunoștință în 1962 și cu care constată în scurt timp că împărtășesc aceeași concepție despre lume. Tarnavski este cel care acceptă sfatul lui Dragoș de a obține experiență în domeniul tipografic, pentru ca ulterior să poată pună pe picioare propria tipografie clandestină. Drept urmare, pleacă de la locul de muncă și se angajează la tipografia din Tuzla (centru raional din regiunea Odesa), mai întâi în calitate de ucenic, iar apoi ca muncitor calificat. După câteva luni, Tarnavski pleacă de la tipografie, unde condițiile de muncă erau foarte dificile, reușind între timp să sustragă 12 kg de litere pentru linotipuri. Imediat după concedierea de la tipografie, Dragoș îl ajută să se angajeze în calitate de profesor de lucru manual la școala serală din Serpnevo. Acum, când au pus bazele tipografiei, în iunie 1963, Tarnavski pleacă într-o călătorie în mai multe orașe sovietice pentru a aduna adrese la care să fie trimise plicurile cu mesajele organizației. Astfel, el face un turneu prin

[26] ASISRM-KGB, dosar 010136, vol. 7, f. 52-54.

Lvov, Minsk, Leningrad, Kiev, Rostov-pe-Don și Harkov și revine cu o listă de cca 5000 de adrese. Dragoș este cel care suportă cheltuielile legate de deplasare, acordându-i 100 de ruble din salariul său de 180 de ruble, după care îi mai transferă prin poștă încă 40 de ruble[27]. Între timp, Nicolae Dragoș îi scrie fratelui său, Vladimir, care locuia la Tuzla, și îl invită să adere la organizația pe care o conduce. Acesta nu este prea entuziasmat, nu crede în izbânda întreprinderii, dar până la urmă acceptă. În iunie 1963 pleacă la Moscova, unde încearcă să intre la Conservatorul de acolo și, între altele, să îndeplinească și misiunea de colectare a adreselor. Vladimir Dragoș vizitează astfel Moscova, Kazan și Gorki și reușește să alcătuiască o listă cu 200 de adrese[28].

Persoana de legătură cu cei trei studenți moldoveni de la Institutul de Arte din Chișinău este acest Vladimir Dragoș, fratele lui Nicolae Dragoș. Un alt membru al organizației este Boris Graciov, student la Institutul de Arte, cu care Nicolae Dragoș face cunoștință în parcul Pușkin din Chișinău (actualmente Grădina Publică „Ștefan cel Mare") în iunie 1963. Acesta a îndeplinit câteva misiuni la ordinul lui Nicolae Dragoș, dar ulterior a renunțat.

Vasile Postolachi este cel care face mai întâi cunoștință cu Nicolae Dragoș, iar ulterior îi convinge pe Serghei Cemârtan și pe Nicolae Cucereanu să intre în organizație. Aceștia au contribuit la extinderea listei de adrese, precum și la trimiterea prin poștă a foilor volante publicate la tipografia clandestină de la Serpnevo. Ce i-a determinat pe cei trei studenți de la Chișinău să adere la organizația lui Nicolae Dragoș? Mai întâi să vedem cum a avut loc „convertirea" lui Postolachi, întrucât el este primul care s-a alăturat grupului autointitulat „Uniunea Democratică a Socialiștilor". Postolachi a studiat o perioadă engleza la Institutul Pedagogic „Ion Creangă" din Chișinău, dar a abandonat ulterior din cauza problemelor de ordin material. A absolvit ulterior Colegiul de Iluminare Culturală și a revenit în sat, unde a lucrat un timp la casa de cultură. Acolo a avut ocazia să fie martor la numeroase cazuri când președintele colhozului și președintele sovietului sătesc foloseau un limbaj extrem de licențios în comunica-

[27] ASISRM-KGB, dosar 010136, vol. 7, f. 57-62.
[28] ASISRM-KGB, dosar 010136, vol. 7, f. 89 verso-92 verso.

rea lor cu oamenii locului, precum și al faptului că oamenii puterii abuzau sistematic de consumul de alcool. Într-o discuție cu Vladimir Dragoș, Postolachi i-a povestit acestuia despre decepția sa legată de colhozuri, adăugând că lumea nu voia să iasă la lucru, deoarece era nemulțumită de felul în care se calcula norma unei zile de muncă, iar noaptea țăranii erau nevoiți să fure din averea colhozului pentru a-și asigura existența. Când a constatat atitudinea lui Postolachi cu privire la aceste realități, Vladimir Dragoș i-a propus să-i facă cunoștința cu cineva care îi împărtășește ideile. Era vorba de fratele său, Nicolae Dragoș. La sfârșitul lui septembrie – începutul lui octombrie 1963, a avut loc prima întâlnire dintre cei doi. Nicolae Dragoș l-a informat pe Vasile Postolachi despre organizație și scopurile acesteia, menționând, printre altele, critica greșelilor PCUS, a birocratismului și că activitatea organizației nu este îndreptată împotriva puterii sovietice, ci promovează interesele poporului. Postolachi a fost de acord să devină membru al Uniunii Democratice a Socialiștilor – așa se numea organizația – și a acceptat să îndeplinească diferite misiuni de la Nicolae Dragoș. Peste câteva săptămâni, Vladimir Dragoș a fost chemat la armată și cu această ocazie Postolachi a fost invitat la Serpnevo pentru a asista la serata care se obișnuia în asemenea situații. A doua zi dimineața, Vladimir a plecat la armată, iar Nicolae Dragoș l-a invitat pe Postolachi să viziteze școala serală pe care o conducea. Când a intrat în locuința acestuia, Postolachi a rămas frapat de sărăcia în care trăia N. Dragoș. Tot ce avea în casă se reducea la un pat și la o măsuță. La întrebarea de ce locuiește în așa condiții mizerabile, Dragoș i-a răspuns că toți banii lui merg pentru bunăstarea poporului. Era vorba de faptul că liderul grupului antisovietic aloca jumătate din salariul său activităților organizației. Revenit la Chișinău, Postolachi i-a povestit lui Cucereanu despre existența organizației democratice clandestine și acesta și-a exprimat interesul de a participa la activitățile ei[29]. Ulterior, și soția lui Cucereanu va adera la grupul antisovietic, luând parte la colectarea de adrese și la trimiterea mesajelor publicate la tipografia ilegală de la Serpnevo prin intermediul poștei[30]. Două sute de plicuri

[29] ASISRM-KGB, dosar 010136, vol. 7, f. 72-79 verso.
[30] ASISRM-KGB, dosar 010136, vol. 7, f. 85 verso-89.

cu foi volante intitulate „Dreptate poporului" (*Pravda narodu*) au fost trimise la adrese din Chișinău, iar alte câteva sute – în alte orașe ale Uniunii Sovietice. Serghei Cemârtan, un alt student de la Institutul de Arte din Chișinău, a participat și el la activitatea organizației, cumpărând plicuri și expediind mesajele organizației prin poștă[31].

În ședința de judecată de la Curtea Supremă de Justiție din august-septembrie 1964, aceste detalii au fost mărturisite de către cei implicați în activitățile organizației. Au fost chemate în calitate de martori persoane cărora li s-a propus să adere la grupul respectiv, dar care, din diferite motive, au refuzat. Martorii erau locuitori ai satului Serpnevo, precum și din Chișinău. În momentul în care s-a dat citire sentinței instanței de judecată, Tarnavski, Cerdânțev, Postolachi, Cemârtan și Cucereanu și-au recunoscut „vina" de a fi participat la acțiunile incriminate de procurori. Numai Nicolae Dragoș a avut o părere separată, recunoscându-și doar parțial „vinovăția". Drept urmare, Nicolae Dragoș și Nicolae Tarnavski au fost condamnați potrivit articolului 67, p. 1 al Codului penal al RSS Moldovenești la 7 ani de internare în lagăr de corecție prin muncă cu regim sever, Ivan Cerdânțev și Vasile Postolachi – la 6 ani de internare în lagăr de corecție prin muncă cu regim sever, Serghei Cemârtan și Nicolae Cucereanu – la 5 ani de internare în lagăr de corecție prin muncă cu regim sever[32]. După eliberarea din lagăr, în 1974, Nicolae Dragoș reușește să emigreze în Germania Federală, unde predă matematica într-un liceu timp de 18 ani. Devine unul dintre fondatorii Uniunii Democratice a Emigranților Politici din URSS[33].

Se observă că luările de cuvânt ale celor inculpați, în care ei mărturiseau că nu acționau împotriva puterii sovietice, ci doreau să atragă atenția față de anumite greșeli ale PCUS, nu au fost luate în considerație. Putem lesne presupune că din momentul arestării grupului celor șase, la mijlocul lunii mai 1964, până la sfârșitul lui august 1964, KGB-ul a „lucrat" mult cu cei incriminați de săvârșirea unor acțiuni

---

[31] ASISRM-KGB, dosar 010136, vol. 7, f. 79 verso-85.

[32] ASISRM-KGB, dosar 010136, vol. 7, f. 127-143.

[33] Nicolae Dragoș: „Susținând comuniștii, nu veți obține nimic", interviu de Mihai Tașcă, în *Timpul*, 10 noiembrie 2010.

considerate de regimul comunist sovietic ca deosebit de periculoase. Probabil că au fost „convinși" de organele securității sovietice despre posibilitatea de a obține un termen de condamnare mai mic dacă își vor recunoaște vina în instanța de judecată. Este de menționat de asemenea că mărturisirea vinei de către inculpat are o însemnătate deosebită în sistemul sovietic represiv[34].

În același timp, au existat alte numeroase cazuri, când legitimitatea regimului comunist sovietic era pusă la îndoială implicit sau explicit, de data aceasta din perspectiva politicii identitare, a discriminării românilor basarabeni, sau a ceea ce propaganda oficială numea „politica națională". Sau, dacă e să reiterăm *tipologia* schițată la începutul articolului – e vorba de atitudini *antisovietice*, de afirmare a drepturilor etnonaționale, îndreptate într-un fel sau altul împotriva integrității statului sovietic, a manierei în care Moscova a trasat frontiera de stat în 1940 și apoi în 1944.

Unul dintre aceste cazuri a fost legat de Zaharia Doncev. Acesta este arestat de KGB-ul de la Chișinău în data de 11 decembrie 1956 și învinuit conform articolului 54, punct 10, de agitație antisovietică. Doncev este născut în 1928 în orașul Chișinău, moldovean (adică etnic român), căsătorit, la momentul arestului era muncitor la întreprinderea „Measokombinat" din capitala RSSM[35]. Absolvise 8 clase, dintre care 7 în școală românească, înainte de 1940 și apoi între 1941-1944[36]. Doncev este învinuit de faptul că în decursul lunii mai 1955 a scris și a răspândit foi volante cu caracter antisovietic, în care cerea în mod expres lichidarea puterii sovietice în Moldova[37]. Ulterior, în

---

[34] Acest lucru a devenit unul fundamental pentru organele legale și extralegale sovietice încă din anii 1930, mai ales în timpul Marii Terori, indiferent prin ce mijloace se obținea recunoașterea vinii de către inculpat. Vezi, de exemplu, Robert Conquest, *Great Terror: A Reassesment*, Oxford University Press, 1991; Idem, ed., *Soviet Police System*, New York, Praeger, 1968. Vezi și Nicolas Werth, „L'aveu dans les grands procès staliniens", în Nicolas Werth, *La terreur et le désarroi. Staline et son système*, Paris, Perrin, 2007, p. 330-350.

[35] Arhiva Serviciului de Informații și Securitate a Republicii Moldova, fostul KGB (în continuare ASISRM-KGB), dosar personal 020293, f. 4-5.

[36] ASISRM-KGB, dosar personal 020293, f. 28.

[37] ASISRM-KGB, dosar personal 020293, f. 57-58.

urma interogatoriului de la KGB, pe 20 decembrie 1957, lui Doncev i se mai aduce o acuzație, cea de naționalism[38]. Una dintre foile volante era în limba „moldovenească" cu litere latine, iar alte trei erau scrise în rusă. Textul în limba română era următorul:

„…cum vedeți comuniștii se bagă singuri în catastrofă. Peste un an vom fi toți osvobodiți [eliberați]. A sosit timpul când noi trebu[i]e să punem mâna pe furci și coase ca fiecare dintre noi să arate că își iubește România lui cei scumpă care a fost odată. A sosit timpu[l] când noi trebu[i]e să trăim mai bine și mai ușor. Fiecare din noi trebu[i]e să arate că își iubește Patria lui din trecut. Numai așa vom pute[a] căpăta libertatea…"[39].

Foaia volantă în versiunea rusă avea alt conținut, mai explicit și mai incisiv decât cea în limba română:

„Dragi prieteni, în timpul apropiat întreg poporul moldovenesc se va ridica în apărarea intereselor sale pe care le avea până la război. Comunismul suferă peste tot eșec. Acum ei o să afle cât de sărac o duce poporul moldovenesc. Noi toți am rămas cerșetori, nu avem pâine, nu avem haine, nu avem pământ. E timpul să ne ridicăm și să le spunem comuniștilor, destul cât v-ați îmbogățit ca lacheii. A venit vremea când trebuie să ne răzbunăm pentru această viață de robi. Fiecare dintre noi trebuie să facă câte ceva în scopul eliberării de comuniști…"[40].

Ca urmare, KGB cere, pe 30 decembrie 1956, efectuarea unei expertize psihiatrice prin care să se stabilească starea de sănătate a lui Zaharia Doncev, pornind de la prezumția că fiecare cetățean care punea la îndoială comunismul și caracterul său pretins progresist nu ar fi sănătos din punct de vedere mintal. Rezultatul este însă unul negativ, comisia de experți îl găsește pe acesta perfect normal. În raportul respectiv se menționează că inculpatul este inteligent, sociabil, foarte atent la ceea ce se întâmplă în jurul său, citește cărți și îi plac jocurile de masă. În ceea ce privește starea în care a scris și a răspândit foile volante, expertiza stabilește că a făcut acest lucru în cunoștință de

[38] ASISRM-KGB, dosar personal 020293, f. 90.
[39] ASISRM-KGB, dosar personal 020293, f. 182.
[40] ASISRM-KGB, dosar personal 020293, f. 175.

cauză, acționând noaptea, cu maximă precauție, ca să nu fie prins[41]. În cadrul anchetei desfășurate de KGB de la Chișinău s-a stabilit, pe baza unui document parvenit de la Arhiva de Stat a RSSM[42], că mama lui Zaharia Doncev, Maria Doncev, era înscrisă în lista doritorilor de a se evacua în România în anul 1944, o listă alcătuită de administrația românească cu puțin înainte ca Armata Roșie să pătrundă pe teritoriul Basarabiei, la începutul lui martie 1944[43]. Din anumite motive, ea nu a reușit să se evacueze peste Prut. În plus, în timpul unui interogatoriu, Zaharia Doncev a recunoscut că are doi frați care locuiesc în Constanța[44]. El recunoștea de asemenea că asculta posturi de radio străine, dar spune că nu are nimic împotriva puterii sovietice. Din contra, afirmă că își iubește patria sovietică, că trăia bine, avea un salariu de 520 de ruble lunar, soția sa având un salariu de 500 de ruble lunar. El deținea o casă la curte în Chișinău, moștenire de la bunicul său. Soții Doncev aveau un copil de trei ani[45].

Ce ne spun aceste detalii din dosarul lui Zaharia Doncev? Se observă în primul rând că Doncev are o educație românească, urmând în interbelic și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial 7 clase. Are deci o viziune despre lume formată în mare deja la 1944, la vârsta de 16 ani, când Armata Roșie reocupă provincia dintre Prut și Nistru. Nu opune rezistență împotriva noilor autorități, din contra, încearcă să se integreze în societatea sovietică, resemnându-se cu schimbarea statutului provinciei după 1944, mai ales că între timp și în România Moscova a impus regimul comunist. Probabil, a considerat de cuviință că nu va fi o diferență majoră în a locui în partea stângă sau dreaptă a Prutului. Astfel, este recrutat în armata sovietică, între 1948 și 1951, după care urmează cursurile FZO și are un comportament loial[46]. Are

---

41 ASISRM-KGB, dosar personal 020293, f. 194-200.

42 Atunci, în 1957, numită Arhiva de Stat a RSSM.

43 ASISRM-KGB, dosar personal 06696, f. 206. Despre primele luni ale reocupării sovietice a Basarabiei, vezi Igor Caşu, „Începuturile resovietizării Basarabiei și starea de spirit a populației (martie-septembrie 1944)", în *Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza" din Iași* (serie nouă), tom LIV-LV, 2008-2009, p. 287-306.

44 ASISRM-KGB, dosar personal 06696, f. 236.

45 ASISRM-KGB, dosar personal 06696, f. 237 verso, 238.

46 FZO (fabrichno-zavodskoe obuchenie) – școli de pregătire profesională tehnică, introduse în 1940.

o stare materială acceptabilă, un salariu ridicat în comparație cu alte categorii sociale, are locuință proprie, soție, un copil – prin urmare, acțiunile sale sunt cu atât mai îngrijorătoare pentru regim, întrucât ele nu izvorăsc din probleme de ordin cotidian, așa cum va fi cazul altor persoane. Este de remarcat de asemenea că Doncev scrie cele patru foi volante în mai 1955, deci în plin dezgheț hrușciovist, atunci când crimele lui Stalin erau recunoscute cu jumătate de voce de către noile autorități sovietice și începuse reabilitarea tacită a victimelor staliniste. Cu alte cuvinte, Doncev speră că pentru asemenea luări de poziție nu riscă să fie pedepsit atât de aspru cum se obișnuia până la 1953. Fiind un frecvent cititor al presei sovietice, dar și ascultător al posturilor de radio străine, înțelege că noua conducere sovietică și însuși Nikita Hrușciov doresc să restabilească o anumită legalitate „socialistă" și să înlăture moștenirea predecesorului său. Mai mult, el crede că noua situație din URSS era o ocazie de a lansa o revoltă împotriva regimului comunist sovietic, care a înrobit populația locală și a impus-o să trăiască în mizerie. Doncev este o persoană înstărită după standardele sovietice, dar el trage concluziile pornind de la situația generală a populației din RSS Moldovenească. El nu revendică explicit unirea cu România, vorbind cu admirație de „patria lui din trecut", deci se resemnează într-un fel cu situația existentă, dar vrea ca moldovenii/românii să-și recapete demnitatea pierdută, să fie stăpâni la ei acasă. Faptul că nu menționează expres ideea unirii cu România este determinată, probabil, din informația care îi parvine din România, de la cei doi frați ai săi stabiliți la Constanța și el înțelege că acolo regimul comunist nu este mai bun decât cel din URSS, din RSSM în particular. Este de remarcat preocuparea organelor poliției politice de la Chișinău de a cunoaște istoria familiei sale. Faptul că are doi frați în România și că mama sa a exprimat dorința de a se evacua peste Prut în 1944 cântăresc foarte mult pentru autorități, în sensul că acestea sunt argumente în plus pentru a i se incrimina un alt articol decât cel invocat inițial, cu privire la agitația și propaganda antisovietică, și anume – cel de naționalism. Pentru regimul sovietic deci era foarte importantă pedepsirea unor cetățeni ca Doncev, mai ales atunci când mesajele lor erau răspândite în public prin intermediul foilor volante. Mai gravă pentru regim este nu atât critica adusă

regimului din punct de vedere politic, cât dimensiunea etnonațională a acestui mesaj, cu alte cuvinte, punerea la îndoială a caracterului „eliberator" al URSS și afirmația potrivit căreia Moscova i-a subjugat pe moldoveni și i-a transformat în robi la ei acasă. Exprimarea ideii de apartenență istorică, lingvistică și culturală a basarabenilor la națiunea română nu era tolerată nicidecum de puterea sovietică. În altă ordine de idei, arestarea lui Zaharia Doncev pe 11 decembrie 1956, cu opt zile înainte de adoptarea de către CC al PCUS a deciziei cu privire la combaterea activităților antisovietice, poate sugera că ideea a fost inițiată din timp de către organele KGB și votarea acesteia de către CC al PCUS la 19 decembrie 1956 a legiferat o practică deja pusă deja în aplicare de poliția politică sovietică în teritoriu. Drept urmare, Doncev este condamnat la 7 ani de închisoare conform Codului penal al RSS Ucrainene, articolul 54, punct 10, alin. 2, pentru naționalism[47].

Există și alte cazuri, mult mai explicite, în care este vorba de multă demnitate, curaj și perseverență în a contesta regimul pe terenul drepturilor etnonaționale, în ciuda unor avertismente sau chiar condamnări anterioare. Istoria personală a lui Mihai Moroșanu este una exemplară în acest sens. Acesta s-a născut la 22 noiembrie 1939 în satul Drepcăuți, actualmente raionul Briceni. În 1949 a fost deportat împreună cu toată familia în Siberia, în regiunea Kurgan (mama, tata, două surori, un frate și o bunică). La vârsta de doar 14 ani, în 1953, din cauza nevoilor materiale ale familiei, ambii părinți fiind bolnavi, a fost nevoit să se angajeze la lucru. În 12 martie 1955, din cauza unui accident de lucru, și-a pierdut mâna dreaptă. De la vârsta de 17 ani a devenit deci invalid de gradul III și primea o pensie de invaliditate de 17 ruble și 80 de copeici. A făcut 7 clase în Siberia. În 1958 familia a revenit în satul Drepcăuți, atunci raionul Lipcani. A absolvit școala de 10 clase din localitate în 1961, în același an devenind student la Facultatea de Inginerie în Construcții de la Institutul Politehnic din Chișinău[48]. După absolvirea a 3 ani de facultate, la începutul anului 4 de studii, în 14 octombrie 1964, a fost exmatriculat pentru că a inițiat

[47] ASISRM-KGB, dosar personal 06696, f. 243 verso.
[48] Arhiva Universității Politehnice, dosar Mihai Moroșanu, f. 3.

depunerea unei coroane de flori la monumentul lui Ștefan cel Mare. Acest lucru a avut loc în contextul sărbătoririi la Chișinău a împlinirii a 40 de ani de la formarea RASSM (12 octombrie 1924), când se vehicula un plan de mutare a monumentului lui Ștefan cel Mare de la intrarea în parcul numit „Pușkin" pe atunci în fața Cinematografului „40 de ani ai Comsomolului" (astăzi „Gaudeamus"). A adunat semnături ale studenților contra acestei inițiative, precum și bani, din care a procurat o coroană de flori cu inscripția „Din partea tineretului Moldovei", pe care a depus-o la monumentul marelui domn. Ca pedeapsă pentru această acțiune, a fost suspendat de la studii și obligat să lucreze doi ani la o uzină de beton armat din Chișinău. Abia după aceasta avea dreptul să revină la studii și să absolve anul 4. Până a reveni însă la studii, a fost arestat, în 28 iulie 1966 și la 2 noiembrie 1966, condamnat la 3 ani conform articolului 71 și articolului 218, alin. 1 ale Codului penal al RSS Moldovenești. Motivul condamnării a fost cererea insistentă față de o vânzătoare din magazinul nr. 50 din centrul Chișinăului („Sintetica", de la intersecția dintre actualul bulevard Ștefan cel Mare și strada Petru Movilă), de a vorbi în limba „moldovenească". Vânzătoarea nu știa sau nu a dorit să vorbească în limba română și, mai mult, era indignată de revendicarea lui Moroșanu. S-au adunat vreo sută de persoane care au asistat la incident, atitudinea lui Moroșanu fiind salutată de etnicii români prezenți, dar dezaprobată vehement de către vorbitorii de limbă rusă, care au rămas stupefiați de îndrăzneala exprimată. Pentru această faptă curajoasă de activism civic, pașnic, a fost arestat și învinuit de naționalism. În realitate, el ceruse ceea ce era legal din perspectiva legislației sovietice, întrucât, după Constituție, RSSM era patria naționalității titulare și teritoriul în care moldovenii aveau dreptul la respectarea drepturilor lor naționale, inclusiv la limbă. În realitate, avea loc o rusificare galopantă, rușii și rusofonii care se așezau cu traiul în Moldova nedorind să învețe limba, disprețuind fățiș națiunea locală titulară. Mai mult, impuneau acestuia să vorbească doar rusește, altfel etichetându-i drept naționaliști, ceea ce era o învinuire gravă pentru epoca respectivă, cu consecințele de rigoare. În închisoarea din regiunea Rostov, ne-a mărturisit ulterior, mâncarea era absolut mizerabilă, constând din ciorbă de varză mucegăită (ca într-o

nuvelă cunoscută de Victor Crăsescu) și terci de grâu[49], o alimentare mai proastă decât cea oferită bolșevicilor încarcerați de către autoritățile țariste, pe care le înfierau atât. A fost amnistiat în 1967, la împlinirea a 50 de ani de la Revoluția din Octombrie 1917, dar eliberat în septembrie 1968, cu 10 luni înainte de împlinirea celor 3 ani de condamnare.

După ieșirea la libertate s-a angajat la o companie de construcții din Chișinău, fiind un specialist de primă clasă și fiind premiat frecvent pentru îndeplinirea planului în ceea ce privește darea în exploatare în termen a blocurilor de locuințe[50]. Fiind sprijinit de administrația Trustului de Construcție nr. 13 din Chișinău, a depus o cerere, în 30 septembrie 1968, de stabilire la Facultatea de Inginerie în Construcții de la Politehnică. Rectorul instituției de atunci, Sergiu Rădăuțanu, și Comisia de admitere au refuzat reînmatricularea printr-o decizie din 22 august 1969, motivând că trecuseră mai mult de 3 ani de la întreruperea studiilor. În realitate, era o problemă de ordin politic, atât rectorul de la Politehnică, cât și ministrul Învățământului, Evgheni Postovoi, neîndrăznind să-și riște cariera susținând un fost condamnat politic pentru naționalism. Moroșanu a plecat atunci la Moscova unde a cerut audiență la ministrul Învățământului Superior și Mediu din URSS, care a recomandat rectoratului de la Politehnica Chișinău să revadă decizia de reînmatriculare. După aceasta, având avizul Moscovei, ministrul Postovoi de la Chișinău a dispus reînscrierea lui Moroșanu la secția fără frecvență. Astfel, a putut să obțină până la urmă, grație unor eforturi insistente, diploma de studii superioare[51].

Mihai Moroșanu a fost cunoscut în epocă de mulți chișinăuieni, care i-au admirat curajul de a cere respectarea drepturilor naționale ale etnicilor români. El nu pregeta să discute cu lucrătorii trustului de construcții la care a lucrat după condamnarea din 1966 și eliberarea din 1968 despre faptul ca rușii și rusofonii care vor să trăiască în

[49] Interviu cu Mihai Moroșanu, martie 2011.
[50] Arhiva Universității Politehnice, dosar Mihai Moroșanu, f. 31.
[51] Interviu cu Mihai Moroșanu, martie 2011. Documente din arhiva personală a lui Mihai Moroșanu.

Moldova trebuie să însușească limba română, numită atunci „moldovenească". Mai mult, Moroșanu a îndrăznit să discute de numeroase ori încă fiind student, în 1963, și apoi după 1968, despre faptul că regiunea Ismail fusese parte a Basarabiei istorice, a fost răpită de ruși și cedată pe nedrept Ucrainei. Pentru aceste idei Moroșanu a fost chemat de nenumărate ori la KGB, hărțuit și amenințat din nou cu detenția. A scăpat de o nouă condamnare pentru că a luptat împotriva regimului cu armele acceptate tacit de către acesta. Anume, a citit și știa pe de rost tot ceea ce au spus Marx, Engels și Lenin despre Basarabia, jugul țarist în Basarabia, despre politica națională sovietică, legile URSS, care nu se respectau. În ceea ce privește Basarabia de Sud, a invocat cartea lui Artiom Lazarev din 1974 în care se vorbea deschis despre această chestiune. KGB-ul și o comisie de la Institutul de Istorie al AȘM au insistat însă că aceste idei sunt nocive și alimentează ura interetnică[52]. Prin urmare, reiese că un Lazarev avea voie să spună ceea ce crede, datorită relației speciale cu Brejnev, dar cei care încercau să promoveze aceste informații în rândurile unui public mai larg trebuiau condamnați pentru „naționalism". Este un caz special, care merită desfășurat într-un studiu aparte.

Trebuie menționat, de asemenea, meritul lui Mihai Moroșanu de a fi contribuit la demiterea lui Victor Smirnov, al doilea secretar al CC al PCM între 1984-1988. Smirnov era unul dintre cele mai sinistre personaje care făceau legea în RSSM: iniția anchete, demitea din funcție numeroși specialiști din economie, administrația de stat și de partid care nu acceptau orbește promovarea politicii de rusificare continuă a republicii. Acesta a luat cuvântul la Plenara Comitetului Central al ULCTM (comsomol) din 30 mai 1987, spunând între altele că „acum le-am strâns chingile celor care au trăit în belșug pe contul altora, au furat, înșelat, falsificat, au început să se contureze clar forțele de opoziție. Au început să ridice capul foștii chiaburi, acei care i-au slujit pe fasciști, au fost membri ai partidului țărănist, odraslele lor. Acum aceste elemente declasate și-au găsit adăpost în diferite locuri, pe alocuri s-au strecurat și în verigile administrative, în organele de drept,

[52] Interviu cu Mihai Moroșanu, martie 2011. Documente din arhiva personală a lui Mihai Moroșanu.

la catedrele universitare etc. Ei au început să ridice din nou nu numai glasul, dar chiar și mâna asupra oamenilor"[53]. Mihai Moroșanu, alături de alte victime ale regimului comunist, a inițiat un protest pivind lezarea demnității persoanelor supuse represiunilor, înaintat Judecătoriei raionului Lenin (Centru) din Chișinău. Aceasta a decis, adevărat că după o perioadă de 3 ani, la 17 aprilie 1990, să dea câștig de cauză lui Moroșanu. Judecătoria e nevoită să aplice litera legii în condițiile unei democratizări lente, dar vizibile a societății sovietice, obligând Agenția de Știri a Moldovei – ATEM – să emită un comunicat prin care să-și ceară scuze de la cei vizați. Toate ziarele care publicaseră stenograma din 30 mai 1987 trebuiau să preia comunicatul cu pricina. Abia în 1994 Agenția Moldova-Pres, succesoarea ATEM, va cere scuze tuturor victimelor regimului comunist din Moldova. Victor Smirnov a fost obligat de asemenea să achite suma de 216 ruble pentru Mihai Moroșanu, reprezentând plata pentru avocat[54].

Merită să fie menționată de asemenea contribuția personală a lui Moroșanu la mișcarea de eliberare națională din 1988-1991. După mărturisirea proprie, el a propus inițierea blocării paradei militare din 7 noiembrie 1989. Acest lucru s-a întâmplat la o adunare a Frontului Popular din Moldova cu câteva zile mai devreme, ținută la Teatrul de Vară și moderată de Gheorghe Ghimpu[55].

Cazul lui Moroșanu este unul care demonstrează perseverență în apărarea drepturilor și simbolurilor naționale românești în RSSM. De multe ori, cei care erau avertizați sau condamnați o dată încercau să fie mai prudenți ca să nu se trezească iarăși în detenție. Nu a fost însă cazul și cu Mihai Moroșanu, pe care, datorită dârzeniei sale personale, au început să-l ia în serios și să-l respecte chiar anumiți angajați ai KGB-ului.

Un alt caz oarecum comparabil este cel al lui Gheorghe Muruziuc, care a arborat tricolorul preț de 5 ore deasupra Fabricii de Za-

---

[53] *Moldova suverană*, 4 ianuarie, 1994.

[54] Copia transferului bancar efectuat de V. Smirnov de la Moscova pe numele lui Mihai Moroșanu se păstrează în arhiva personală a acestuia și ne-a fost prezentată în timpul unui interviu din martie 2011.

[55] Interviu cu Mihai Moroșanu, martie, 2011.

hăr din Alexăndreni, raionul Sângerei (fostul raion Lazovsk)[56]. Cine este Gheorghe Muruziuc? Este născut în Alexăndreni în 1930, a urmat 4 clase în școala românească și avea o conștiință națională românească. În 1949, a fost mobilizat forțat la minele de cărbuni din Novoșahtinsk. A devenit electrician de înaltă calificare și peste câțiva ani a revenit în satul natal, unde a participat la construcția unei fabrici de zahăr. Între timp, se căsătorise în Siberia cu o rusoaică, Ana, cu care a avut doi copii (decedată în 1983). A intrat în conflict cu conducerea fabricii de zahăr, întrucât ucraineanul Korobko, directorul întreprinderii, aducea cadre din Ucraina și Rusia și neglija cadrele locale. În noaptea de 27 spre 28 iunie 1966, când sovieticii se pregăteau să sărbătorească a 26-a aniversare de la „eliberarea Basarabiei de jugul capitalisto-burghez român", a arborat tricolorul românesc deasupra Fabricii de Zahăr din Alexăndreni. Arborarea a avut loc pe la 5 dimineața, în ziua de 28 iunie. Când s-a luminat de ziuă, organele de resort s-au agitat și au sosit la fața locului – miliție de la raion, reprezentanți ai comitetului local și raional de partid, conducerea fabricii, dar și reprezentanți ai KGB-ului de la Chișinău. Muruziuc a rezistat 5 ore pe acoperișul fabricii, mai exact pe coșul de fum, înalt de 45 de metri. Era implorat de varii oficiali să coboare, iar cei care îndrăzneau să se ridice pe acoperiș erau descurajați, pentru că Muruziuc se „înarmase" din timp cu o grămadă de cărămizi, aruncând din când în când câte una, dar având grijă să nu lovească pe nimeni. Atunci când, după 5 ore, muncitorii fabricii s-au adunat la fața locului și vuia tot satul de isprava lui Muruziuc, acesta a decis să coboare[57]. Până pe 3 iulie a fost lăsat în pace, după care a fost arestat și declarat bolnav psihic și internat pentru 24 de zile la spitalul de la Costiujeni. A fost sfătuit acolo de un medic să nu ia pastilele care i s-au prescris, întrucât va avea probleme. Datorită acestui fapt, a rămas teafăr. După aceasta, a fost anchetat luni la rând de KGB și a fost condamnat, în noiembrie 1966, la doi ani de detenție în lagărul de corecție prin muncă de la Ivdei, la cca 700 km de Cercul Polar. În martie 1968 a fost eliberat înainte de termen (s-a aflat în lagăr 1 an, 9 luni și 10

[56] ASISRM-KGB, dosar personal 017122, f. 8.
[57] ASISRM-KGB, dosar personal 017122, f. 9-10.

zile)[58]. Este important de menționat că a avut un comportament demn în timpul procesului, spunând deschis ceea ce crede, anume că Moldova este jefuită, moldovenii (adică etnicii români) sunt discriminați. Mai mult, Muruziuc s-a pronunțat pentru desprinderea RSSM de la URSS și rezolvarea problemei naționale fie prin crearea unui stat independent, fie prin unirea cu România[59]. Probabil, pentru că autoritățile sovietice au înțeles că este „incorigibil" din punct de vedere ideologic și al identificării sale etnonaționale, la un moment dat i s-a propus să plece cu familia în România. Muruziuc a refuzat însă oferta, afirmând că nu a avut niciodată asemenea planuri în gând și că „aici m-am născut și aici vreau să mor". După revenirea din lagărul de corecție prin muncă, KGB-ul i-a propus un apartament în orice oraș din RSS Moldovenească, dar el a refuzat categoric și a insistat să locuiască la Alexăndreni. Abia mai târziu s-a stabilit la Bălți, când copiii au devenit mari. Familia sa a avut mult de suferit, fiind hărțuită de autorități în lipsa capului de familie între 1966 și 1968. Unii muncitori de la Fabrica de Zahăr erau îndemnați de șefi să-i numească pe membrii familiei Muruziuc drept „fasciști". După revenirea din Siberia, Muruziuc a insistat să fie încadrat în continuare la Fabrica de Zahăr. A fost amenințat de organele de partid și de KGB să nu fie atât de „îndărătnic", dar Gheorghe Muruziuc a amenințat și el, la rândul său, autoritățile, anume dacă nu vor fi lăsați în pace, el și familia, va face rost de o armă și îi va împușca pe toți. Se pare că autoritățile au luat în serios amenințarea și au acceptat să-l lase în pace[60].

Alteori idei „periculoase" erau exprimate de persoane din tânăra generație, care nu făcuseră studii decât în școala sovietică. Cu atât mai alarmante erau aceste comportamente și atitudini pentru regim, care astfel își recunoștea neputința de a „extirpa" și „dezrădăcina" trăsături ale vechii mentalități, „înapoiată" și „naționalistă".

Cazul Liliei Neagu și Asei Andruh este unul dintre cele mai relevante în acest sens. Lilia Neagu s-a născut la 14 mai 1951 în orașul

---

[58] ASISRM-KGB, dosar personal 017122, f. 240-241.

[59] ASISRM-KGB, dosar personal 017122, f. 35 etc.

[60] *Баллада о человеке с триколором*, în *Sfatul Țării*, nr. 43, 1992, p. 4; nr. 44, 3 iulie, 1992; Iulius Popa, *Tricolorul de la 1966 al lui Gheorghe Muruziuc*, în *Literatura și arta*, nr. 26, 29 iunie 1995, p. 7.

Leova, a absolvit Școala Medie Generală nr. 2 din localitate, iar în 1969 intră la Școala de Medicină din Chișinău. În primul an de studii, este avertizată de KGB să nu mai repete afirmații cu caracter antisovietic, pe care le face din când în când în discuțiile cu colegii și prietenii ei. La 6 octombrie 1970 a fost arestată de KGB, iar în data de 10 martie 1971 a avut loc ședința Colegiului penal al Judecătoriei Supreme din RSSM. Lilia Neagu a fost condamnată în baza art. 71 și 203 ale Codului penal al RSSM.

Care este „vina" acestei eleve de 19 ani și de ce ea reprezenta un pericol pentru regimul sovietic comunist, în așa măsură încât atitudinea ei va fi catalogată drept politic periculoasă și chiar criminală? Atitudini de acest fel erau exprimate adeseori, dar specificul cazului Lilia Neagu este că ea nu se „liniștește" după ce KGB o avertizează, în 1969, despre consecințele acțiunilor sale dacă acestea vor continua[61]. Mai mult, ea nu se limitează la împărtășirea ideilor sale unor prieteni, colegi și cunoscuți, ci, împreună cu Asea Andruh, prietena sa, fiica stăpânei apartamentului unde locuia, scrie într-o noapte lozinci pe diferite clădiri din Chișinău: sediul Ministerului de Interne, cămine ale Universității, clădirile Universității de Stat din Chișinău, editurile „Știința" și „Cartea Moldovenească", școala nr. 1, în total vreo 40 de inscripții într-o singură noapte. Majoritatea lozincilor erau cu caracter național, împotriva ocupării Moldovei de către ruși, dar și cu caracter antisemit[62]. O inscripție împotriva evreilor a fost scrisă pe clădirea Ministerului Comerțului, Asea Andruh și Lilia Neagu spunând ulterior (în 2011) că exista percepția atunci în societate că evreii erau reprezentați disproporționat în acest minister, altfel aveau relații normale și chiar prietenești cu cetățeni de etnie evreiască[63]. Unele inscripții, după cum se observă din dosarul personal de la KGB, au un caracter național pronunțat, se exprimă pentru alfabet latin, respectarea drepturilor moldovenilor în propria lor țară, critică comportamentul șovin al unor reprezentanți ai națiunii ruse în Moldova, iar una era adresată personal liderului Partidului Comu-

[61] ASISRM-KGB, dosar personal 017004, vol. 1. f. 126-131.
[62] ASISRM-KGB, dosar personal 017004, vol. 1. f. 3-10.
[63] Interviu cu Asea Andruh și Lilia Neagu, 11 martie 2011.

nist al Moldovei sovietice: „Bodiul, marş din Moldova" etc. Altele însă puteau fi calificate de orice regim drept aţâţare a vrajbei interetnice şi puteau fi supuse unei anumite pedepse proporţionale cu gravitatea acţiunilor săvârşite. În realitate, autorităţile sovietice au catalogat aceste apeluri ca fiind toate cu caracter antisovietic – deci antistatal, care ar fi periclitat existenţa statului sovietic, aşa cum sugerează şi articolele Codului penal al RSSM, în baza cărora au fost condamnate Lilia Neagu (şi Asea Andruh, după cum vom vedea mai jos, deşi dosarul de la KGB nu ne spune nimic în această privinţă). Se pare că regimul era deranjat mai mult de caracterul proromânesc al lozincilor, de faptul că noua generaţie de moldoveni se identifica drept români decât de caracterul antirusesc şi antievreiesc al altei categorii de inscripţii. Acţiunea celor două tinere a fost spontană, în acelaşi timp vopseaua era pregătită din timp de Lilia Neagu, care a adus-o de la Leova când plecase la părinţii săi, pe care obişnuia să-i viziteze frecvent.

După ce au dormit doar câteva ore, tinerele au plecat la ore. Asea Andruh era elevă la Şcoala nr. 1 (actualmente Liceul Româno-Francez „Gheorghe Asachi") şi a parcurs de fapt cam acelaşi itinerar din noaptea precedentă, de data aceasta însă cu troleibuzul. După ani de zile, a mărturisit că atunci când a văzut din transportul public acele inscripţii, i-a spus unui coleg că ea le-a făcut, dar nu a fost luată în serios. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu alţi colegi de la şcoală, cărora le-a spus la fel. Unii însă au crezut cele spuse, dar nu au ţinut aceasta în secret. Abia la câteva zile după eveniment, Lilia Neagu şi Asea Andruh au fost arestate, mai exact la 5 octombrie 1970, dar, după mărturisirile lor din 2011, nicidecum din vina colegilor de clasă[64]. Având mostre ale scrisului Liliei Neagu din 1969, când a fost „profilaxiată" fără succes, KGB a efectuat analiza grafologică a inscripţiilor şi a stabilit foarte uşor paternitatea acestora. După dosarul de arhivă, Lilia Neagu a atenţionat-o pe Asea Andruh, în noaptea cu pricina (30 septembrie/1 octombrie 1970), că cei de la KGB au mostra scrisului său şi că ea va fi identificată uşor, dar Asea Andruh a insistat ca inscripţiile

[64] Interviu cu Asea Andruh şi Lilia Neagu, 11 martie 2011.

să fie făcute de ambele, nutrind speranța că poliția politică sovietică nu ar fi atât de competentă în privința asta[65]. Această imprudență, firească de altfel la două tinere, a și permis KGB-ului să le deconspire în timp-record. Alții, prin comparație, erau căutați ani de zile. Din momentul în care Lilia Neagu era deja în evidența și în vizorul KGB, nu a fost foarte greu să se ajungă la „făptașă".

După mărturisirile ulterioare ale celor două tinere, ele ascultau frecvent posturile de radio „Europa Liberă" și „Vocea Americii" și erau abonate la diferite publicații din România. Asea Andruh avea și o bună prietenă din România, Gabriela, pe care a cunoscut-o în timpul concertului grupului „Mondial" la Chișinău și care revenea din când în când în vizită. Totodată, cele două „inculpate" în 1970 au mărturisit recent că erau revoltate atunci când auzeau la școală ideea potrivit căreia regimul românesc interbelic ar fi subjugat basarabenii și i-ar fi forțat să vorbească limba română. Indignarea se referea la următoarele: „Cum să fii forțat să vorbești româna, dacă limba noastră este română"? Această incoerență a propagandei regimului le-a deschis ochii și le-a determinat să ridice o serie de întrebări față de politica „națională" a regimului sovietic comunist[66].

Din 5 octombrie 1970 până la 10 martie 1971, Lilia Neagu a fost închisă la sediul KGB[67]. Asea Andruh, fiind minoră, era adusă de acasă pentru interogatoriu. La 10 martie 1971 s-a organizat ședința de judecată la Curtea Supremă de Justiție, la care au participat cunoscuți și prieteni ai celor implicați în proces, majoritatea în calitate de martori. Este de remarcat că Lilia Neagu declară că anchetatorul Mămăliga i-a vorbit mult despre istoria Moldovei și ea, Lilia Neagu, a înțeles cât de mult a greșit când a exprimat ideile din inscripțiile de pe clădirile publice[68]. Se pare însă că Lilia Neagu nu exprima tocmai convingerea sa în acest sens, ci, mai degrabă, sfatul celor apropiați, și anume să afirme că nu a fost informată corect anterior și, astfel, să obțină o pedeapsă mai blândă. Așa sau nu, este de remarcat fap-

[65] ASISRM-KGB, dosar personal 017004, vol. 1. f. 144-150.
[66] Interviu cu Asea Andruh și Lilia Neagu, 11 martie 2011.
[67] ASISRM-KGB, dosar personal 017004, vol. 2. f. 1-10, 17-18.
[68] ASISRM-KGB, dosar personal 017004, vol. 4. f. 141.

tul că Lilia Neagu și Asea Andruh, atunci când sunt îndemnate să explice felul în care au ajuns să exprime idei atât de „periculoase", reconfirmă crezul lor în ceea ce spun: de ce sunt închise bisericile în Chișinău, de ce sudul Basarabiei a fost cedat Ucrainei, că alfabetul latin este adevăratul veșmânt al limbii „moldovenești". Alte motive de revoltă a tinerelor împotriva puterii sovietice erau acelea că în Uniunea Sovietică nu sunt create condiții adecvate pentru petrecerea timpului liber de către tineret, așa cum sunt în Occident. De asemenea, cele două tinere mărturisesc la ședința de judecată alte detalii care ne permit să înțelegem motivația gestului lor. Pe de o parte, ele sunt convinse că există organizații clandestine cu caracter antisovietic și ele nu fac decât să se înscrie în rândurile celor mai curajoși, care spun ceea ce gândesc. Printre persoanele care le inspiră încrederea că există o mișcare clandestină puternică de inspirație națională este și Andrei Vartic, pe atunci student la Facultatea de Matematică și Fizică a Universității de Stat din Chișinău, dar și alte persoane din cercul de prieteni și cunoscuți ai celor două tinere[69]. Pe de altă parte, atunci când au fost întrebate în sala de judecată ce urmăreau atunci când au făcut inscripții pe clădirile amintite în noaptea de 30 septembrie spre 1 octombrie 1970, ambele tinere au răspuns că sperau să facă studenții să creadă în existența organizațiilor naționale clandestine și astfel să-i îndemne la acțiune pentru respectarea intereselor și drepturilor moldovenilor[70].

Din audierile de la Curtea Supremă de Justiție, precum și din interogatoriul de la KGB, constatăm că Asea Andruh este cea care a scris pe clădirea Școlii nr. 1 în vara anului 1970 inscripția „Mondial, noi suntem cu tine". Era vorba de turneul faimosului grup românesc „Mondial", care a ținut un concert la Chișinău, ceea ce a suscitat un sentiment de comuniune și apartenență a localnicilor la un spațiu istoric, cultural și lingvistic mult mai larg decât perora propaganda

[69] ASISRM-KGB, dosar personal 017004, vol. 4 f. 124-125.

[70] Aceleași lucru l-au mărturisit Lilia Neagu și Asea Andruh 30 de ani mai târziu, în cadrul conferinței publice „Cum KGB-ul identifica ‚dușmanii poporului' după 1953/1956?", organizată de Centrul pentru Studierea Totalitarismului de la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova în data de 8 noiembrie 2010.

comunistă sovietică. În cele din urmă, Lilia Neagu a fost condamnată la doi ani de detenție într-un lagăr de corecție prin muncă cu regim obișnuit, conform articolelor 71, 203 [1] și 39 ale Codului penal al RSSM[71]. Este de remarcat că procurorul a cerut instanței condamnarea Liliei Neagu la 3 ani de închisoare, dar, grație avocatului Bălan și recunoașterii Liliei Neagu că ea ar fi greșit în ceea ce a făcut și că, între timp, a înțeles „adevărata istorie a Moldovei", termenul i-a fost redus la doi ani[72]. Din dosarul de la KGB reiese că Asea Andruh a fost achitată, ea fiind, de fapt, din start chemată ca martor în dosarul Liliei Neagu, și nu ca învinuită[73]. În realitate, ea a fost condamnată, în calitate de minoră, la un an de corecție prin muncă. De fapt, ea fusese exmatriculată de la școală și angajată ca formă de pedeapsă, la Fabrica de Tricotaje „Steaua Roșie". După spusele ei, în clasa sa de la Școala nr. 1 era o colegă a cărei mamă avea o funcție înaltă în partid și condamnarea deschisă a unui elev din clasa respectivă ar fi compromis într-un anume fel și autoritatea ei ca funcționar de partid. De aceea, s-a decis mușamalizarea „vinovăției" Asei Andruh. Datorită unor împrejurări favorabile și riscului pe care și l-a asumat șefa de tură de la întreprinderea respectivă, și această pedeapsă a fost suspendată[74]. Ulterior, Asea Andruh a putut să-și continue studiile, devenind actriță la Teatrul pentru Tineret „Luceafărul", apoi profesoară de liceu, unde lucrează și astăzi (2011). În schimb Lilia Neagu a fost mai puțin norocoasă, ceea ce a marcat-o destul de mult[75].

Cazul Liliei Neagu și Asei Andruh rămâne a fi unul foarte revelator din mai multe perspective. Este vorba de faptul că valorile regimului sovietic nu pot fi perpetuate, tinerii nu mai acceptă dictatul la care au fost supuși părinții lor, ei gândesc liber și acest lucru devine cel mai mare pericol pentru regim. Libertatea interioară a indivizilor este ceea ce duce lent, dar sigur, la colapsul comunismului. Nu întâmplător autoritățile sunt atât de alarmate: ele înțeleg că prin

---

71 ASISRM-KGB, dosar personal 017004, vol. 4. f. 142-148.
72 ASISRM-KGB, dosar personal 017004, vol. 4 f. 140-141.
73 ASISRM-KGB, dosar personal 017004, vol. 4. f. 103-110.
74 Mărturie Asea Andruh, 8 noiembrie 2010 și 11 martie 2011.
75 Interviu cu Asea Andruh și Lilia Neagu, 11 martie 2011.

protestul cu caracter național al celor două tinere (dacă și alții cred același lucru), dominația rușilor și a limbii ruse nu poate continua la nesfârșit. Într-o bună zi, această nemulțumire și umilință la care sunt supuși moldovenii, etnicii români se are în vedere, vor exploda, așa cum s-a întâmplat la sfârșitul anilor 1980; este adevărat, într-un context politic favorabil, care făcea posibilă schimbarea.

Un caz important de rezistență a basarabenilor față de „politica națională" sovietică în RSSM este și grupul Usatiuc-Ghimpu, sau Frontul Național Patriotic. Grupul a fost creat în 1967 și revendica respectarea drepturilor moldovenilor la libertate, eliberarea de sub ocupația sovietică și unirea cu România. Inițiatorul principal al Frontului Național Patriotic a fost Alexandru Usatiuc, născut în 1915 în satul Ivancea, raionul Orhei, cu studii superioare, în momentul arestării era șef al secției de comercializare a mărfurilor la întreprinderea „Moldobuvtorg". Alexandru Usatiuc a fost cel care a inițiat trimiterea unui memoriu desfășurat lui Nicolae Ceaușescu, Secretar General al Partidului Comunist Român și președinte al Consiliului de Stat al României. Mai întâi, a trimis memoriul prin poșta română, în data de 29 martie 1969, în timp ce se afla într-o vizită în România. Nefiind sigur dacă a ajuns sau nu mesajul, Alexandru Usatiuc va merge personal la București, unde, la 12 iunie 1971, va cere o audiență la Nicolae Ceaușescu. Acesta a refuzat să-l primească și Usatiuc a lăsat memoriul de șase pagini la cancelaria Consiliului de Stat al României[76]. În consecință, Ion Stănescu, șeful Securității, l-a înștiințat, la 30 iunie 1971, pe Iuri Andropov, președintele KGB de atunci, despre vizita lui Usatiuc la București. Stănescu i-a transmis „fratelui mai mare" la Moscova și o copie a memoriului lăsat de Alexandru Usatiuc pentru Ceaușescu. Arestarea lui Usatiuc nu a urmat imediat, probabil pentru că KGB a preferat să-l urmărească și să adune „probe" suplimentare ale activității sale antisovietice. Decizia KGB-ului de la Chișinău de a-i deschide dosar penal lui Alexandru Usatiuc vine abia în data de 10 decembrie 1971, în urma parvenirii informației de la

[76] ASISRM-KGB, dosar Usatiuc-Ghimpu, vol. 2, f. 102.

Moscova despre „crima" lui Usatiuc. Era vorba de memoriul adresat lui Ceaușescu în 12 iunie 1971. Pe 13 decembrie are loc percheziția apartamentului lui Usatiuc din Chișinău, de pe strada Lomonosov.

Al doilea membru marcant al Frontului Național Patriotic a fost Gheorghe Ghimpu, născut în 1937 în satul Colonița, raionul Criuleni. Acesta a fost arestat la 7 ianuarie 1972, la aproape o lună după arestul lui Alexandru Usatiuc. După cum se observă din interogatoriul de la KGB, Gheorghe Ghimpu era cel mai important susținător al ideilor lui Alexandru Usatiuc. Anume el a fost cel care a colaborat cel mai strâns la elaborarea celor mai importante documente programatice ale Frontului Național Patriotic. Cel mai important document elaborat de această organizație clandestină de patrioți (numiți de autoritățile sovietice „naționaliști") este raportul la Congresul I al Frontului Național Patriotic. Conform amintirilor lui Alexandru Usatiuc, congresul a avut loc în 1961, iar formatul său nu a fost unul obișnuit, în sensul că nu a fost o întrunire simultană a membrilor, ci a reprezentat o sumă a unor întâlniri. Iată cum descrie Usatiuc în memoriile sale acest moment, consemnat de Serafim Saka în 1995:

„Erau vremuri grele și am ținut congresul în timp, ca să zic așa, și pe grupe, câte 4-5 persoane. Am avut și un raport de 84 de pagini, am scos și o hotărâre, o instrucție ș.a.m.d. În hotărâre se vorbea de reunirea cu România, de limba de stat – limba română, de tricolor cu o panglică neagră de-a lungul culorilor până se va efectua Reîntregirea. Am apărat grafia latină, imnul și stema. Toate acestea însă nu puteau avea mare ecou aici, în Basarabia, pe atunci foarte sovietică"[77].

Pe de altă parte, conform interogatoriului de la KGB din 1972, Congresul I al Frontului Național Patriotic a avut loc la sfârșitul anului 1969 – începutul lui 1970. Raportul trecea în revistă istoria Basarabiei și a Bucovinei de Nord, făcea o estimare a românilor din teritoriile respective care au fost exterminați de autoritățile sovietice, se vorbea despre politica de rusificare a populației locale începută de imperiul țarist în Basarabia și continuată de Uniunea Sovietică. Printre sursele utilizate în elaborarea raportului erau manuale de istorie a românilor publicate înainte de 1940, cartea lui Ștefan Ciobanu

[77] Serafim Saka, *Basarabia în Gulag*, Chișinău, Editura Uniunii Scriitorilor, 1995, p. 114.

106 ani sub jugul rusesc, lucrarea lui Karl Marx *Însemnări despre români*, publicată la București în 1964[78].

Conform anchetei înfăptuite de serviciile secrete de la Chișinău, ambii conducători ai organizației, Alexandru Usatiuc și Gheorghe Ghimpu, aveau în mare parte viziuni apropiate în ceea ce privește programul și scopurile organizației. În același timp, se remarcă faptul că existau anumite diferențe între cei doi lideri ai organizației cu privire la tactica în vederea refacerii unității statale a României, sfâșiată după raptul teritorial din 28 iunie 1940 și, apoi, din 1944. Ghimpu opta pentru desprinderea Basarabiei și a Bucovinei de Nord de la Uniunea Sovietică și unirea acestor provincii cu România. Usatiuc opta în prima fază pentru obținerea independenței acestor teritorii față de URSS și crearea unui stat independent, sub denumirea de Republica Populară Moldovenească. În a doua fază urma să fie înfăptuită unirea cu România. În același timp, Usatiuc a luat în calcul și posibilitatea declanșării unei acțiuni armate în vederea atingerii obiectivului menționat. În memoriul adresat lui Ceaușescu în 12 iunie 1970, Usatiuc îi cerea acestuia ajutor cu armament în cazul în care va fi nevoie. Membrii grupului plănuiau de asemenea trimiterea unui scrisori către Organizația Națiunilor Unite[79].

Al treilea membru marcant al Frontului Național Patriotic, care a fost judecat împreună cu Alexandru Usatiuc și Gheorghe Ghimpu, este Valeriu Graur. Acesta se pregătea să plece pentru a se stabili în România, dar a fost arestat cu puțin timp înainte de plecare, în martie 1972. Usatiuc și Ghimpu îl rugaseră să ia cu el câteva exemplare de scrisori care să fie trimise mai apoi din România la ONU și la Radio „Europa Liberă". S-a făcut percheziție în apartamentul lui Graur și KGB a găsit câteva copii ale documentului, dactilografiat la mașina de scris a lui Usatiuc[80].

O altă persoană care a figurat în procesul Usatiuc-Ghimpu a fost Alexandru Șoltoianu, suspectat de legături cu Frontul Național Patriotic. În urma percheziției în locuința sa de la Moscova, KGB-ul a

---

[78] ASISRM-KGB, dosar Usatiuc – Ghimpu, vol. 2, f. 46-49.

[79] ASISRM-KGB, dosar Usatiuc-Ghimpu, vol. 2, f. 130-132.

[80] Valeriu Graur, *De te voi uita, Basarabie…*, București, Pro Basarabia și Bucovina, 2010.

găsit o serie de materiale considerate clandestine de autorități. În realitate, așa cum a observat istoricul Ion Șișcanu încă în anii 1990, Alexandru Șoltoianu nu a făcut parte din Frontul Național Patriotic.

Drept urmare a simulacrului de proces, încheiat la 13 iulie 1972, Curtea Supremă de Justiție din RSS Moldovenească l-a condamnat pe principalul „vinovat" din Frontul Național Patriotic, Alexandru Usatiuc, la 7 ani de detenție într-o colonie corecțională de muncă cu regim sever din orașul Perm și 5 ani de exil în orașul Tiumen. Gheorghe Ghimpu a fost condamnat la 6 ani de detenție într-o colonie corecțională de muncă cu regim sever. Valeriu Graur a fost condamnat la 4 ani de privațiune de libertate într-o colonie corecțională de muncă cu regim sever. Alexandru Șoltoianu a fost condamnat la 6 ani de detenție într-o colonie corecțională de muncă cu regim sever și 5 ani de exil în Siberia.

Cazul grupului Usatiuc-Ghimpu a fost unul ieșit din comun în toată perioadă poststalinistă din RSS Moldovenească. A fost, se pare, unicul grup bine închegat, care a formulat revendicări clare, reflectate în numeroase documente elaborate de Alexandru Usatiuc și, mai ales, de Gheorghe Ghimpu. Aceste documente, după cum am văzut, criticau dur regimul de ocupație sovietic și propuneau lichidarea regimului prin unirea nu numai a teritoriului RSSM, dar și a altor teritorii anexate de la România în 1940 și, apoi, în 1944 – Bucovina de Nord și Basarabia de Sud, aflate în componența Ucrainei. Argumentele liderilor acestui grup erau că, întrucât URSS și România erau țări comuniste, inițiativa lor ar avea sorți de izbândă dacă Ceaușescu ar accepta să negocieze cu Moscova. În realitate, Ceaușescu a fost cel care a anunțat KGB-ul despre existența acestui grup. Poziția Bucureștiului era motivată de faptul că ar fi putut fi vorba de o provocare pusă la cale chiar de KGB. De fapt, acest lucru arată cât de „independent" era liderul României în raport cu Moscova. Problema Basarabiei va apărea foarte tranșant în discursul lui Ceaușescu în toamna anului 1989, când a simțit că pierde pârghiile puterii sub presiunea opiniei publice internaționale, dar și a contestării din ce în ce mai mult a autorității și legitimității sale de către largi segmente ale societății românești.

Mai trebuie subliniat faptul că soarta acestui grup de patrioți, cum se intitulau ei înșiși, și pe bună dreptate, arată în mod elocvent natu-

ra regimului sovietic represiv. Conform documentelor pe care le-am consultat, liderii Frontului Național Patriotic nu au pus la îndoială atât natura regimului comunist, cât legitimitatea – sau mai curând lipsa de legitimitate – a stăpânirii sovietice asupra Basarabiei și a Bucovinei de Nord. Era și firesc să nu se ridice *explicit* problema legitimității regimului comunist și a ideologiei comuniste ca atare, pentru că altfel nu existau șanse ca Ceaușescu-comunistul să accepte punerea în discuție a propunerilor înaintate de grupul Usatiuc-Ghimpu. Deci, anticomunismul nu a fost decât o dimensiune implicită a Frontului Național Patriotic. Regimul sovietic a perceput această organizație ca pe un pericol real, capătul principal de acuzare fiind acela de naționalism. Deși cereau Unirea Basarabiei și a Bucovinei de Nord cu România, după mărturisirile ulterioare ale lui Gheorghe Ghimpu, regimul sovietic comunist a pus accentul în verdict pe intenția organizației de a „rupe RSSM și o parte a Ucrainei de la URSS”[81]. Membrii grupului erau percepuți drept extrem de periculoși pentru că negau vehement o serie de mituri ale regimului sovietic comunist, precum „eliberarea moldovenilor de sub dominația română”, existența unei „națiuni moldovenești independente”, a unei limbi „moldovenești” deosebite de cea română, precum și pentru că atacau piatra de temelie a politicii naționale sovietice despre respectarea egalității între națiuni în condițiile în care toți membrii marcanți ai organizației antisovietice demascau politica de rusificare a moldovenilor și discriminarea lor în propria lor țară.

Un alt caz reprezentativ de represiune a indezirabililor și disidenților pe criterii ideologice și etnonaționale este cel al lui Gheorghe David, internat într-un spital psihiatric chiar în perioada Perestroikăi. Gheorghe David s-a născut în 1943 în satul Pepeni, raionul Sângerei (fostul Lazovsk). În 1970 a absolvit Institutul Politehnic din Chișinău. În perioada 1970-1979 a lucrat la Institutul de Proiectare „Selenergproiect” și în administrația „Moldglavenergo”, ulterior fiind încadrat în alte instituții de profil. La începutul anilor 1970, Gheorghe David

[81] Gheorghe Ghimpu, *Conștiința națională a românilor moldoveni*, Chișinău, Editura Garuda-Art, 2002, p. 419.

și-a exprimat deschis viziunile cu privire la natura sistemului comunist și la modul în care a fost creat statul sovietic. Mai exact, el punea la îndoială unul dintre miturile principale ale regimului: cum că URSS ar fi fost creată prin libera exprimare a popoarelor. Gheorghe David a criticat, de asemenea, decizia de invadare a Cehoslovaciei în 1968. Drept urmare, în 1974 a fost chemat la KGB pentru a fi avertizat că în caz de „recidivare" va fi pedepsit conform Codului penal. Încercarea de intimidare a organelor represive sovietice nu a avut efect, întrucât în 1982, imediat după moartea lui Brejnev, David a trimis o scrisoare pe adresa Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, în care descria situația dezastruoasă din punct de vedere social și economic din Uniunea Sovietică și din RSS Moldovenească. În special, se explica prin cheltuielile exorbitante ale complexului militar. Gheorghe David menționa explicit că Armata Sovietică nu este o armată defensivă, așa cum afirma propaganda oficială, ci una cu caracter agresiv.

După moartea lui Andropov (februarie 1984), Gheorghe David i-a trimis o scrisoare lui Constantin Cernenko, noul Secretar General al PCUS, în care își exprima opinia despre situația majorității populației sovietice și numea unele cauze ale acesteia. A urmat, în aprilie 1985, o scrisoare trimisă lui Mihail Gorbaciov, proaspăt ales în funcția de conducător al CC al PCUS. Întrucât nu a primit răspuns nici de această dată, iar împotriva sa au început să fie exercitate presiuni, Gheorghe David îi mai expediază o scrisoare lui Gorbaciov, la 26 octombrie 1985. Totodată, el trimite acest text redacțiilor unor publicații sovietice și străine, cum ar fi *Tineretul Moldovei*, *Pravda*, *Rahva heacle* (Tallinn), *România liberă*, *Unita* (ziarul Partidului Comunist Italian), *L'Humanité* (publicație a Partidului Comunist Francez), dar și unor persoane private. În această scrisoare, Gheorghe David îi scria lui Gorbaciov că politica externă a Uniunii Sovietice a fost imperialistă, toată istoria sovietică abundă de falsificări, criticând tăcerea istoricilor referitor la conținutul Pactului sovieto-german din 23 august 1939 etc. Pe lângă mesajul antisovietic, antiimperialist, Gheorghe David aducea o critică aspră regimului și ideologiei comuniste, apreciind comunismul drept un sistem bazat pe minciună și pe exploatarea maselor. El sublinia de asemenea că experiența celui de-al Doilea Război Mondial a demonstrat lumii întregi nevoia de a

asigura un viitor mai bun, „mai liniștit și mai abundent, fără imperii și fără războaie". În 1986, ca urmare a acestor acte de curaj, Gheorghe David a fost retrogradat pe linie profesională, devenind simplu muncitor. La 1 august 1986, în timpul unei deplasări de serviciu la Tiraspol, a fost arestat. În cadrul interogatoriului de la Procuratura din Chișinău, i s-a spus că regimul sovietic dispune de mijloacele necesare pentru a-i „spăla creierii" și că va simți în curând acest lucru. După câteva luni de detenție preventivă, David a fost internat în secția de psihiatrie criminală a închisorii din Chișinău, unde a fost supus „tratamentului" promis de autorități. În decembrie 1986, o comisie specială de psihiatri a dat diagnosticul potrivit căruia Gheorghe David ar fi fost alienat mintal. Principalele „argumente" invocate de comisie în favoarea stabilirii acestui diagnostic erau părerile lui David despre încălcarea suveranității și independenței Cehoslovaciei în 1968 și a Afganistanului în 1979 de către Uniunea Sovietică, precum și despre identitatea limbii „moldovenești" și a celei române. Judecarea și condamnarea lui Gheorghe David au avut loc la 12 ianuarie 1987, în lipsa acestuia. Abia în vara anului 1988, ca urmare a materialelor publicate în presa sovietică, în condițiile unei libertăți a presei din ce în ce mai largi, precum și a protestului unor organizații pentru protecția drepturilor omului din străinătate, Gheorghe David a fost eliberat[82]. Alte cazuri de internare în spitale psihiatrice în anii 1980 pentru chestiuni care astăzi par banale se referă la Anatol Oprea, care a fost perceput ca dușman ascuns al puterii sovietice deoarece folosea o mască antigaz, purtată discret, ca să nu atragă atenția, pentru a-și proteja respirația atunci când simțea că atmosfera din Edineț era foarte poluată[83].

În ansamblu, la sfârșitul anilor 1970 – începutul anilor 1980 se observă o anumită nervozitate crescândă a autorităților sovietice, de partid și de stat, dar și a poliției politice. Era și firesc, întrucât nemulțumirea populației se simte la nivel cotidian. Există mai multe cau-

[82] *Basarabia*, nr. 9, 1990, p. 140-152.

[83] Alina Rusu, „Nebunii" comunismului. Victime ale psihiatriei politice cer reabilitare, http://www.investigatii.md/eng/index.php?art=193 (accesat ultima dată pe 1 aprilie 2011).

ze care au determinat această situație. Mai întâi, economia sovietică era în scădere, nivelul de viață, deși oarecum stabil, nu corespundea nicidecum așteptărilor crescânde ale populației. Este adevărat că se asigura un loc de muncă și un salariu stabil, dar problema consta în faptul că statul sovietic nu putea asigura acești bani cu produse sau mărfuri. Această realitate era cu atât mai insuportabilă pentru majoritatea populației, cu cât apropierea de anul 1980 avea o încărcătură aparte pentru cetățenii sovietici, dată fiind promisiunea lui Hrușciov din 1961 potrivit căreia comunismul va fi construit în două decenii. Un alt factor destabilizator pentru regimul sovietic din această perioadă este invazia sovietică în Afganistan, din decembrie 1979, care are ca rezultat acutizarea crizei economice a regimului, dar și înrăutățirea relațiilor cu Occidentul, cu blocul de state capitaliste. După o scurtă detentă în relația Est-Vest de la sfârșitul anilor 1960, trecând prin apogeul acesteia, înregistrat de acordurile de la Helsinki din 1975, invazia sovietică în Afganistan, precum și venirea la putere în SUA a unui președinte care a demonizat URSS (numindu-l „imperiul răului") au însemnat revenirea la un „război rece" clasic, comparabil cu cel din primele decenii postbelice. La Moscova și în alte centre urbane importante apar grupuri de disidenți, care contestă deschis regimul comunist. Aceste grupuri se profilează mai ales după 1975, sub influența acordurilor de la Helsinki, prin care URSS își asumă în fața Occidentului respectarea drepturilor omului, în schimbul recunoașterii hotarelor postbelice ale statelor blocului comunist.

KGB-ul de la Chișinău înregistrează o creștere a manifestațiilor cu caracter antisovietic. Din anii 1970, în rapoartele secrete ale poliției politice din RSS Moldovenească apar tot mai des informații despre contestarea regimului de către populație. Este vorba de trei categorii de contestatari: în primul rând „naționaliștii moldoveni", numiți uneori și „moldo-români", în al doilea rând „sioniștii", adică evreii care doresc emigrarea în Israel, cărora regimul sovietic le pune piedici, și, în al treilea rând, membrii „sectelor" religioase și oameni ai bisericii (*sektanto-tserkovnye elementy*). În 1975, de exemplu, se înregistrează răspândirea unor foi volante cu caracter antisovietic în mai multe raioane ale republicii. După conținut și scris, acestea nu provin de la o singură persoană sau grupare, ci de la mai multe. Astfel, prin-

tre localitățile în care au fost găsite foi volante cu caracter antisovietic se află centrele raionale Căușeni, Vulcănești, Edineț, Hâncești, Leova, Nisporeni și orașul Bender[84]. Numai în anii 1974-1976, au fost avertizate (*profilaktirovano*) 334 de persoane[85]. Crește numărul turiștilor străini care vizitează teritoriul RSS Moldovenești. De exemplu, în 1961 se înregistraseră cca 1000 de turiști străini, în timp ce în perioada ianuarie 1974 – august 1976 în Moldova sovietică au fost cca. 8000 de turiști numai din țările capitaliste, adică occidentale[86]. Aceștia se află în vizorul organelor KGB, iar hotelul „Chișinău" și restaurantul hotelului sunt împânzite de zeci de agenți secreți și informatori[87]. Turiștii străini erau urmăriți îndeaproape și erau obligați să respecte un traseu foarte clar stabilit din timp, altfel riscau să fie expulzați din URSS, așa cum s-a întâmplat adeseori. Ei erau periculoși pentru regimul sovietic, întrucât contactul lor cu populația locală era considerat unul care poate „infecta" și conduce la ațâțarea manifestațiilor antisovietice. În realitate, regimul comunist se îngrijora de faptul că cetățenii săi pot afla ce se întâmplă cu adevărat în statele capitaliste, despre modul de viață, drepturile de care se bucură oamenii acolo, spre deosebire de propaganda comunistă, care perora întruna despre sărăcia și exploatarea din Occident. Turiștii străini erau periculoși pentru regim și pentru că puteau aduce literatură interzisă. Astfel, numai în decursul a câteva luni, în 1977, la vama Leușeni au fost confiscate cca 6 mii de exemplare de carte interzisă de regim[88]. Un pericol deosebit era perceput de regim ca venind din partea turiștilor din România. Deși o țară comunistă, cu un regim și o ideologie comunistă asiduu implantată și menținută prin represiune, România era privită de autoritățile sovietice de la Moscova și de la Chișinău ca un stat potențial inamic. Rapoartele secrete ale KGB-ului din RSSM menționează foarte des acest lucru. Mai mult, din cauza incomodității de a numi România comunistă alături de state capitaliste precum Statele

[84] ASISRM-KGB, F. 1, inv. 59 (6), d. 58, vol. I, f. 1-2.
[85] ASISRM-KGB, F. 1, inv. 60 (2), d. 58, vol. II, f. 111.
[86] ASISRM-KGB, F. 1, inv. 31 (6), d. 1, f. 64; inv. 60 (2), d. 58, vol. II, f. 136.
[87] ASISRM-KGB, F. 1, inv. 44 (2), d. 58, vol. II, f. 53.
[88] ASISRM-KGB, F. 1, inv. 62 (4), d. 58, f. 222.

Unite, Israel sau Germania de Vest, state care ar fi urmărit destabilizarea URSS prin intermediul spionilor în chip de turiști, KGB-ul de la Chișinău a inventat un cifru pentru a desemna țara vecină – „obiectul 24”[89]. La mijloc era, evident, problema identității majorității populației RSS Moldovenești și aluziile, din ce în ce mai explicite, ale conducerii comuniste din România cu privire la evenimentele din anii 1918, 1940 și 1944 din istoria Basarabiei[90]. Să nu uităm de asemenea despre șocul pe care l-au resimțit autoritățile sovietice la începutul anilor 1970, când au depistat câteva persoane sau organizații conduse de moldoveni integrați, se părea, complet și iremediabil în societatea sovietică, dar care au ridicat, implicit sau explicit, problema relației dintre moldoveni și ruși, unii revendicând chiar unirea întregii Basarabii și a Bucovinei de Nord cu România (cazul Frontului Național Patriotic). În același timp, KGB a stabilit un control riguros asupra moldovenilor care doreau să întreprindă vizite în străinătate, inclusiv în România. Persoanele susceptibile de a „trăda patria”, adică capabile de a vorbi deschis despre nemulțumirea lor la adresa puterii sovietice sau de a refuza să revină în URSS, erau excluse din lista celor care aveau dreptul să plece în străinătate. Numai în ianuarie 1975 – august 1976, 200 de cetățeni din RSS Moldovenească au primit interdicție de călătorie în străinătate[91].

În concluzie, se observă că, în ciuda a ceea ce se cunoaște în general, arhivele KGB, deschise recent la Chișinău, arată existența unor indivizi sau grupuri de moldoveni care, în perioada 1956-1986, puneau la îndoială regimul din perspectivă ideologică, nefiind de acord cu monopolul Partidului Unic în societate sau criticând regimul din interior, deci crezând că acesta poate fi reformat, așa cum au crezut, se pare, membrii grupului Dragoș. Alții puneau la îndoială stăpânirea Moscovei în regiune din perspectivă națională românească, iar unii,

---

89 ASISRM-KGB, F. 1, inv. 59 (6), d. 58, vol. V, f. 1.

90 A se vedea mai mult asupra acestui subiect în Nicolas Dima, *From Moldavia to Moldova. The Soviet Romanian territorial dispute*, Boulder Co., 1991 și George Ciorănescu (ed.), *Aspects des relations russo-roumaines. Retrospectives et orientations*, Paris, Minard, 1967; *Idem*, *Bessarabia and Bukovina: disputed land between West and East*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993.

91 ASISRM-KGB, F. 1, inv. 60 (2), d. 58, vol. II, f. 147.

precum cei din Frontul Național Patriotic, revendicau chiar unirea cu România. Regimul i-a pedepsit aspru pe aceştia, condamnându-i la ani grei de puşcărie şi de exil, iar pe alţii – la internare în spitale psihiatrice (de exemplu, cazul Gheorghe David). Aceşti oameni, care au rezistat împotriva regimului sovietic comunist de ocupaţie, a dictaturii comuniste şi a regimului totalitar, au criticat discriminarea limbii române şi procesul de rusificare. Ei rămân un model de urmat pentru tinerele generaţii din Republica Moldova. O societate democratică nu poate fi construită şi consolidată dacă nu-şi cunoaşte eroii care au luptat pentru idealurile democratice, pentru dreptul la libera exprimare şi pentru demnitate naţională.

Din altă perspectivă, se observă că nici pe departe anul 1953 sau 1956 nu constituie o ruptură faţă de stalinism. Din contra, documentele consultate, pe care le-am citat pe larg în acest articol, infirmă această opinie, larg răspândită în continuare în spaţiul fostei Uniuni Sovietice, inclusiv în Republica Moldova. Prin urmare, perioada de după mijlocul anilor 1950 reprezintă mai degrabă o continuitate în raport cu cea a lui Stalin şi Lenin, decât o ruptură. Elementele noi în represiunea politică după stalinism se referă la amploarea acesteia, care nu a fost una de masă, ci una aplicată mai frecvent la nivel individual sau de mici grupuri; se renunţă la deportări, execuţii în masă sau înfometarea populaţiei; după 1953 se foloseşte şi psihiatria în scopuri politice, aşa cum e cazul lui Alexei Sevastianov, Gheorghe David sau Anatol Oprea ş.a.

Opoziţia politică faţă de regimul comunist în RSSM s-a manifestat în mare parte de către două categorii de contestatari ai regimului: *indezirabilii* şi *disidenţii*, protestul primilor fiind mai degrabă inconştient decât conştient, în timp ce în cazul celor din urmă fiind unul conştient, care viza schimbarea regimului sau sfidarea deschisă şi continuă a acestuia, nu doar indignarea faţă de faptul că este nedrept. Astfel, pornind de la aceste criterii de tipologizare, drept disidenţi pot fi consideraţi Mihai Moroşanu, Nicolae Dragoş, Gheorghe David, Alexandru Usatiuc, Gheorghe Ghimpu. Ceilalţi invocaţi în acest articol pot fi numiţi indezirabili ai regimului. Ei contestă nu mai puţin vehement nedreptăţile existente sub comunism, dar manifestările lor sunt mai degrabă spontane decât elaborate din punct

de vedere ideologic. În același timp, în cadrul acestei tipologizări mai putem opera una, după alt criteriu, anume acela al obiectului criticii regimului. Dacă e vorba de critici aduse caracterului inegal al relațiilor interetnice, politicii imperiale sovietice, avem categoria manifestărilor de tip *antisovietic*, care pun în pericol, implicit sau explicit, integritatea teritorială a statului sovietic (Mihai Moroșanu, Gheorghe Muruziuc, Frontul Național Patriotic, Lilia Neagu și Asea Andruh, Gheorghe David). O altă categorie de manifestări contestatare, de opoziție politică față de regim, pot fi catalogate drept *anticomuniste*, fiind vorba de acelea care se articulează în jurul criticii la adresa monopolului PCM-PCUS în societate, a utopiei comuniste ca proiect politic (Alexei Sevastianov, Nicolae Dragoș, Pavel Doronin, dar și Gheorghe David). Ultimul este prezent și într-un grup, și în altul, deoarece revendicările sale au atât caracter antisovietic (național: alfabet etc.), cât și anticomunist (susținerea independenței Cehoslovaciei anticomuniste în 1968, retragerea armatelor sovietice din Afganistan.

Cercetarea represiunilor politice în RSS Moldovenească de după 1953 și 1956 este abia la început, iar acest studiu a avut drept scop principal încercarea de a creiona o tipologie pornind de la obiectul contestării regimului și de la caracterul mesajului formulat, conștient, elaborat, pe de o parte, sau inconștient, spontan, pe de altă parte.

Nicolae ENCIU, Sergiu CHIRCĂ
REPUBLICA MOLDOVA

Nicolae Enciu s-a născut în 1960. Istoric. Membru al Comisiei pentru Analiza Dictaturii Comuniste din Republica Moldova. Lucrări: *Populația rurală a Basarabiei în anii 1918-1940*, Editura Epigraf, 2002; *Basarabia în anii 1918-1940*, Civitas, 1998.

Sergiu Chircă s-a născut în 1934. Economist, membru de onoare al Academiei Române (din 1997).

Inegalități sociale în Moldova sovietică

„Capitalismul împarte inegal bogăția, pe când socialismul împarte în mod egal sărăcia."
Winston Churchill

În *limbajul de lemn* al teoriei marxist-leniniste, *socialismul* constituie prima treaptă, inferioară, a societății comuniste, rezultat al *„biruinței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, instaurării dictaturii proletariatului, industrializării, transformării socialiste a agriculturii și revoluției culturale"*[1]. Odată realizate aceste premise indispensabile, socialismul obține, chiar în faza sa imatură, *„avantaje indiscutabile de ordin social-economic, politic, ideologic și moral"* față de capitalism, pretinzând a reprezenta *„o treaptă superioară în progresul omenirii"*, inclusiv prin faptul că:

- *„mijloacele de producție aparțin întregului popor, e lichidată exploatarea omului de către om, asuprirea socială, sărăcia și analfabetismul";*
- *„forțele de producție se dezvoltă în mod planic și cu ritmuri înalte, progresul tehnico-științific contribuie la creșterea bunăstării materiale a poporului";*
- *„sunt asigurate dreptul egal la muncă și la recompensă pentru muncă conform principiului* De la fiecare – după capacități, fiecăruia – după muncă, *populația se folosește de astfel de bunuri sociale cum sunt: deservirea medicală și instruirea gratuită, spațiul locativ cu o plată minimă";*

[1] *Дикционар енчиклопедик молдовенеск*, Кишинэу: Редакция принчипалэ а ECM, 1989, p. 575.

- *„s-a consolidat o uniune de nezdruncinat a clasei muncitoare cu țărănimea colhoznică și intelectualitatea, bărbații și femeile au drepturi și garanții egale de a le realiza, este garantată asigurarea socială a veteranilor muncii";*
- *„a fost lichidată inegalitatea națională, s-au stabilit egalitatea juridică și reală, prietenia și frăția între toate națiunile și naționalitățile";*
- *„s-au stabilit și se dezvoltă o adevărată democrație – puterea, înfăptuită de către popor și pentru popor; este asigurată o largă participare a cetățenilor la conducerea economiei, societății și statului";*
- *„domină ideologia umanistă a marxism-leninismului, masele au acces la toate izvoarele de cunoștințe, s-a creat o cultură socialistă progresistă";*
- *„s-a format modul de viață socialist, bazat pe echitate socială, colectivism și ajutor tovărășesc reciproc, care insuflă oamenilor muncii încredere în viitor, înălțându-i spiritual și moral în calitate de creatori ai noilor relații sociale, ai propriei soarte"*[2].

Așadar, trăsătura fundamentală și distinctivă a socialismului sovietic a fost *egalitarismul*, *dorința de nivelare a diferențelor* prin intermediul statului, care constrânge, doboară și domină în numele idealului babuvist: egalitate sau moarte[3]. Cu referire la Moldova sovietică de după al Doilea Război Mondial, premisele necesare instituirii idealului egalitarist au fost create către începutul anului 1951, când Congresul III al PC(b)M din 30 martie – 1 aprilie, după ce a audiat raportul de activitate prezentat de prim-secretarul Leonid I. Brejnev, a constatat că „poporul moldovenesc, sub conducerea partidului și cu ajutorul guvernului sovietic, a realizat succese considerabile în refacerea și dezvoltarea economiei naționale, în ridicarea nivelului de cultură și a bunăstării materiale a oamenilor muncii" – toate acestea semnificând nimic altceva decât „biruința socialismului în RSS Moldovenească"[4].

---

[2] *Ibidem*.

[3] Chantal Millon-Delsol, *Ideile politice ale secolului XX*. Traducere de Velica Boari, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 124-125.

[4] *Енчиклопедия советикэ молдовеняскэ. Вол. 8: РСС Молдовеняскэ*, Кишинэу: Редакция принчипалэ а ЕСМ, 1981, p. 188.

Să urmărim, aşadar, *succesele considerabile* ale PC(b)M în atingerea obiectivelor egalitarismului socialist.

„Dezlegarea problemei ţărăneşti." Către începutul anului 1951, după o foamete fără precedent în istoria acestui mult pătimit ţinut şi după câteva valuri de deportări masive ale populaţiei către regiunile nordice ale URSS, regimul comunist instaurat în Basarabia la finele celei de-a doua conflagraţii mondiale a obţinut – la fel cum procedase anterior pe întreg cuprinsul imperiului sovietic – „sudura definitivă a proletarilor din uzine cu truditorii pământului într-o armată socialistă unică"[5], aceasta constituind, în viziunea partidului bolşevic, „una din cele mai mari cuceriri ale întregului norod sovietic", „calea izbăvirii de exploatare şi sărăcie a maselor truditoare ale ţărănimii"[6].

Secretarul general al CC al PCUS, preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem al URSS L.I. Brejnev, în una din secţiile Uzinei „Lihaciov" de producere a automobilelor.

[5] И.Д. Лаптев, *Советское крестьянство*, Москва: «Сельхозгиз», 1939, p. 3, 56, 59.

[6] И.Д. Лаптев, *И.В. Сталин – креаторул орындуелий колхозниче. Стенограма лекцией публиче, читите ла Лекториул Чентрал ал Обштий дин Москова,* Едитура де Стат а Молдовей, Кишинэу, 1951, p. 3, 4.

Cele circa 472,6 mii de gospodării țărănești individuale au fost organizate în 1 639 de colhozuri, fiecăruia revenindu-i câte 967 ha de suprafețe agricole și câte 140 de vite mari cornute[7]. Noile gospodării agricole colective („colhozuri") au înglobat circa 97,1% din totalul gospodăriilor țărănești individuale și 99,0% din totalul suprafețelor agricole[8], astfel încât s-a considerat că „cea mai complicată întrebare în condițiile dictaturii proletariatului" și-a găsit „o dezlegare atotcuprinzătoare" în „teoria și practica stalinistă a colectivizării compacte a agriculturii"[9].

În viziunea „creatorului orânduielii colhoznice", ca și a lui V.I. Lenin de altfel, țărănimea individuală constituie „cea din urmă clasă capitalistă bazată pe proprietatea privată și pe producerea măruntă de marfă". Din care motiv, țărănimea „naște și nu poate să nu nască din rândurile sale capitaliști neîncetat și neîntrerupt"[10]. Prin contrast cu gospodăria țărănească individuală, colhozul, fiind o întreprindere de proporții și condusă planificat și centralizat, „poate face minuni în zidirea socialistă"[11].

Pentru Stalin, manifestarea superioară a idealului societății socialiste era proprietatea de stat asupra mijloacelor de producție. Faptul că aceasta din urmă nu cuprindea, încă, și producția agricolă explica menținerea în URSS a pieței cu legitățile și categoriile specifice ale acesteia: prețurile, banii, comerțul etc. Era suficientă, prin urmare, naționalizarea integrală a agriculturii, trecerea acesteia sub comanda directă a statului, pentru ca schimbul de mărfuri să devină posibil fără intermedierea banilor, iar, odată cu „anularea" legităților societății capitaliste, „visul de aur al omenirii" să devină o realitate palpabilă[12].

---

[7] Г.С. Ентелис, *О некоторых социальных изменениях в крестьянстве за годы Советской власти (На материалах МССР)*, АН МССР, Институт Истории. Исследования молодых историков Молдавии. Кишинев: «Картя Молдовеняскэ», 1965, p. 24.

[8] В.И. Пасат, *Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950-е годы*. Под ред. докт. ист. наук В. Дмитренко. Москва: «Терра», 1994, с. 47.

[9] И.Д. Лаптев, *И.В. Сталин – креаторул орындуелий колхозниче. Стенограма лекцией публиче, читите ла Лекториул Централ ал Обштий дин Москова*, Едитура де Стат а Молдовей, Кишинэу, 1951, p. 4.

[10] Cf. *ibidem*, p. 8-9.

[11] *Ibidem*, p. 23, 27, 29.

[12] Боффа Джузеппе, *История Советского Союза. Том 2: От Отечественной войны до положения второй мировой державы. Сталин и Хрущев. 1941-1964 гг.* Москва: «Международные отношения», 1990, с. 388-389.

„Spre un trai îmbelşugat, cultural şi fericit." Odată realizat proiectul stalinist de „transformare pe baze socialiste" a gospodăriei ţărăneşti individuale, trimisul CC al PC(b) din URSS pe post de Prim-secretar al PC(b)M, L.I. Brejnev, va descrie, în raportul prezentat la Congresul III al PCM (30 martie – 1 aprilie 1951), noile realităţi ale satului şi ale agriculturii Moldovei sovietice în culori forţat optimiste, afirmând că „biruinţa orânduirii colhoznice a însemnat o transformare revoluţionară a satului, a eliberat pentru totdeauna ţărănimea de exploatarea chiaburilor, a creat posibilităţi, practic, nelimitate pentru dezvoltarea tuturor ramurilor agriculturii şi sporirea culturii prelucrării pământului". În aşa mod, concluziona L.I. Brejnev, în faţa ţărănimii colhoznice din Moldova s-au deschis perspectivele „unei vieţi îmbelşugate, culturale şi fericite"[13].

Marxismul, consideră Andre Glucksmann, „te face surd" [14]. Dar şi orb, vom adăuga, deoarece viaţa colhoznicilor din Moldova sovietică nu se arăta a fi nici îmbelşugată, nici culturală şi nici, cu atât mai puţin, veselă. În primul rând, gospodăriile agricole nou-create nu corespundeau nici de departe etalonului de „adevărate cetăţi bolşevice". Absoluta majoritate a colhozurilor nu dispuneau de inventar agricol, de vite de muncă şi de tracţiune, iar noii colhoznici nu manifestau vreun entuziasm deosebit în procesul muncii pe câmpurile colective. În medie, la un colhoz, efectivul zootehnic se rezuma la o vacă, 3 porci, 13 oi şi 10 găini[15].

Este de remarcat că intelectualitatea basarabeană, deşi considerabil redusă şi supusă unui amplu proces de „*spălare a creierilor*", a conştientizat de la bun început toate consecinţele nefaste ale experimentelor iniţiate în agricultura RSSM. Astfel, prof. N.A. Şcerbov, angajat al Institutului Agricol din Chişinău, considera sistemul socialist al agriculturii ineficient şi lipsit de perspectivă, deoarece sovhozurile şi colhozurile fuseseră concepute drept instrument de înrobire a

---

[13] В.И. Пасат, *Трудные страницы истории Молдовы. 1940-1950-е годы*. Под ред. докт. ист. наук В. Дмитренко. Москва: «Терра», 1994, с. 47.

[14] Cf. Catherine Durandin, *Istoria românilor*. Trad. Liliana Buruiană-Popovici. Prefaţă de Al. Zub, Institutul European, Iaşi, 1998, p. 325.

[15] Mihai Gribincea, *Basarabia în primii ani de ocupaţie sovietică (1944-1950)*. Pref. de prof. univ. Dinu C. Giurescu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p. 116.

țăranilor, prin care era întreținut un imens aparat parazitar de stat și de partid[16]. La rândul său, actorul Anatoli Kolesnikov afirma că Sovietele, într-adevăr, „ne-au eliberat" de un lucru foarte important – de viață bună, deoarece munca, în anii administrației române, îți asigura un trai decent, ceea ce nu se putea afirma despre noua administrație sovietică[17].

În rândul al doilea, faptul că țărănimea colhoznică din Moldova sovietică nu putea spera la „un trai îmbelșugat, cultural și fericit" l-a confirmat chiar L.I. Brejnev, în același raport la Congresul III al PCM, avertizând că „în satele republicii s-au activizat (iarăși! – *n.n.*) forțele chiaburești-naționaliste"[18]. Intenția primei persoane din ierarhia republicană de partid de a lupta în continuare împotriva „elementelor chiaburești-naționaliste" era făcută publică după ce satul basarabean fusese deja decapitat de elementele cu un pronunțat spirit întreprinzător și transferat „pe baze socialiste".

Astfel, în chiar zilele desfășurării Congresului III al PC(b)M (1 aprilie 1951, ora 4 dimineața), cu acordul direct al prim-secretarului L.I. Brejnev, din Basarabia au fost deportate în Siberia alte 723 de familii, cu un număr total de 2 617 persoane, din care 808 bărbați, 967 de femei și 842 de copii. În cele 57 de sate din care au fost ridicați martorii lui Iehova, a operat un efectiv de 2 198 de ofițeri și soldați ai Ministerului Securității, milițieni și activiști ai Partidului Comunist[19].

În fine, chiar dacă după încheierea colectivizării deportările nu vor mai îmbrăca forma unor operațiuni militare („Sud", „Nord" etc.), acestea vor continua totuși într-o formă voalată și, practic, cu aceeași intensitate. Mecanismul recrutării și strămutării „voluntare" a populației autohtone pentru popularea cooperativelor agricole în Rusia sau în Kazahstan va funcționa cu o deosebită intensitate anume la încheierea procesului de colectivizare a agriculturii, în anii 1948-1960, când, potrivit unor estimări, doar numărul muncitorilor recrutați

---

16 Cf. V.I. Pasat, *op. cit.*, p. 269.

17 *Idem*, p. 273.

18 Cf. Ion Șișcanu, *Desțărănirea bolșevică în Basarabia*, Editura Adrian, Chișinău, 1994, p. 102.

19 V.I. Pasat, *op. cit.*, p. 635.

pentru munci în alte regiuni ale URSS (fără membrii familiilor) a depășit cifra de 196 000 de persoane[20].

Precum au demonstrat evenimentele ulterioare, colectivizarea gospodăriilor țărănești individuale nu a fost decât un prim pas pe calea lichidării ulterioare inclusiv a proprietății cooperatist-colhoznice, pentru a se încerca obținerea funcționării întregii economii sovietice în baza unei singure forme de proprietate, a celei „atotnorodnice"[21].

„Un nou Marx"? Primele modificări ale politicii agrare staliniste se produc imediat după 5 martie 1953, odată cu preluarea puterii de către Nikita Hrușciov, și priveau în special parcelele individuale ale colhoznicilor. Declarându-se oficial că politica față de gospodăriile individuale a fost greșită, a fost ușurată povara fiscală, ce urmărise sugrumarea loturilor individuale, impozitele fiind reduse de circa două ori, iar datoriile fiind anulate. A fost efectuată unificarea mărimii impozitelor, conform unor criterii unice bazate pe evaluarea calității loturilor de pământ aflate în uzufructul țăranilor, indiferent de culturile practicate[22].

S-a procedat, de asemenea, la reforma prețurilor de achiziție a diverselor produse colectate din gospodăriile colective; acestea au fost mărite considerabil, în special la carne, lapte, cartofi, legume și lână[23]. La rândul său, Plenara CC al PCUS din septembrie 1953 a anulat toate datoriile colhozurilor, precum și cele ale colhoznicilor, procedând, concomitent, la o reducere a colectărilor de stat obligatorii. Au sporit substanțial prețurile de achiziție a tuturor produselor agricole: de peste 7 ori la culturile cerealiere față de prețurile inițiale, de 6 ori la floarea-soarelui și la carne, de 3 ori la cartofi și lână etc.[24]

În total, pe parcursul perioadei 1952-1964, prețurile de achiziție au fost majorate de circa 40 de ori la carne de vită, de 15 ori la cartofi și la carnea de porc, de 8-9 ori la cereale și floarea-soarelui, de 5 ori la

---

[20] Ștefan Gorda, „Mașina diabolică a migrației", în *Deportări și neodeportări*, Chișinău, 1990, p. 35-36.

[21] *XXII-ой съезд КПСС, 17-31 октября 1961 г.: Стенографический отчет*. Том 3. Москва, 1962, с. 276.

[22] *Правда*, 1953, 10 августа.

[23] *Коммунист*, 1953, № 12, с. 18.

[24] А.Н. Малафеев, *История ценообразования в СССР. 1917-1963*. Москва, 1964, с. 284-285, 412-413.

lapte, de 3,5 ori la ouă și lână, de 2,5 ori la sfecla de zahăr și tutun[25]. Pentru dezvoltarea agriculturii au sporit investițiile de capital în baza tehnico-materială a acesteia.

Totuși, în pofida multiplelor reforme și reorganizări la care a fost supusă agricultura și, într-un cadru mai larg, întreaga economie republicană și unională pe parcursul anilor 1953-1964, acestea nu au depășit cadrul sistemului creat de I.V. Stalin în perioada interbelică. De remarcat că, deși „cultul personalității" a fost supus unei critici aspre, N. Hrușciov a continuat să-l considere pe Stalin, chiar și după Congresul XX al partidului, drept „un marxist-leninist devotat, un revoluționar devotat și dârz"[26].

Anume din inițiativa lui Hrușciov, la 30 mai 1950, CC al PC(b) din Uniunea Sovietică a adoptat Hotărârea „Cu privire la comasarea gospodăriilor colective mici și sarcinile organizațiilor de partid în direcția dată", care a afectat grav gospodăriile colective din RSSM, abia create. În hotărâre se menționa că colhozurile mici deveniseră „un obstacol" în calea dezvoltării agriculturii, deoarece acestea nu erau în stare să folosească cu randament maxim tehnica agricolă, să asigure dezvoltarea multilaterală a producției colhoznice obștești, să întrețină diverși specialiști și să sporească bunăstarea țăranilor[27].

Ca rezultat al campaniei de comasare, numărul total al colhozurilor din RSSM s-a redus de la 1 639, existente la momentul încheierii colectivizării agriculturii, la numai 749 către finele anilor '50[28]. Concomitent, a sporit numărul mediu al gospodăriilor ce reveneau la un colhoz din RSSM: de la 512 gospodării în 1953 (comparativ cu media URSS de 220) la 719 gospodării în 1958 (față de 276 pentru întreaga Uniune)[29].

---

[25] Н.С. Хрущев, *Строительство коммунизма в СССР и развитие сельского хозяйства*. Том 8. Москва, 1964, с. 467.

[26] Н.С. Хрущев, *За тесную связь литературы и искусства с жизнью народа.* Москва, 1957, с. 16, 18.

[27] *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам: Сборник документов за 50 лет*. Том III. Москва, 1964, с. 614.

[28] *Коллективизация крестьянских хозяйств в правобережных районах Молдавской ССР. Сборник документов.* Кишинев, 1969, с. 555; *Советская Молдавия к 50-летию Великого Октября. Статистический сборник.* Кишинев, 1967, с. 87.

[29] *Сельское хозяйство СССР. Статистический сборник*. Москва, 1960, с. 62-63.

Unui proces identic de comasare au fost supuse și raioanele republicii. La începutul anului 1951, RSSM era împărțită în 1 326 de unități administrative, inclusiv 7 orașe de subordine republicană, alte 7 orașe de subordine raională, 63 de raioane și 1 249 de consilii sătești. Conform Deciziei Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM din 24 februarie 1956, au fost desființate 14 raioane, celelalte fiind supuse comasării. În consecință, din cele 63 de raioane ale Moldovei Sovietice au rămas 46[30].

Comasarea colhozurilor constituia, în viziunea lui Nikita Hrușciov, doar un prim pas pe calea comunizării integrale a proprietății cooperatist-colhoznice și a transferării asupra acesteia a metodelor practicate în industrie. Astfel, la niciun an de la adoptarea Hotărârii din 30 mai 1950 referitoare la comasarea colhozurilor, Hrușciov a manifestat un interes sporit față de opiniile „agrarienilor-marxiști" din URSS – V.P. Miliutin, S.G. Strumilin, I. Nikulihin, S. Leikin, S. Krasnovskaia ș.a. – expuse încă la finele anilor '20 și care preconizau crearea, în locul celor 20 de milioane de gospodării țărănești individuale, a celor circa 200 000 de colhozuri și câtorva mii de sovhozuri, a numai câtorva mii de combinate agroindustriale, industrial-agrare și „orășele agricole" („agrogoroda"), în care țărănimea, deja colectivizată, urma „să se ridice" până la nivelul clasei muncitoare[31]. Astfel, în cuvântarea ținută în fața alegătorilor din circumscripția electorală Kalininsk, la 7 martie 1951, Hrușciov relansează ideea creării în masă a orășelelor agricole pe teritoriul URSS[32]. Cu toate că ideea a fost aspru criticată într-o scrisoare circulară a CC al PC(b), iar Stalin a reacționat ironic la adresa inițiatorului ei („Micuțul meu Marx!")[33], Hrușciov va reveni totuși asupra acestui proiect, devenind ulterior promotorul activ al campaniei de strămutare a satelor și de transformare a acestora în orășele agricole, de reorganizare a colhozurilor în sovhozuri, de restrângere a sferei gospodăriilor auxiliare.

---

[30] *История Молдавской ССР.* Том II. Изд. 2-е. Кишинев, 1968, с. 620, 623.

[31] Центральный государственный архив народного хозяйства Российской Федерации (ЦГАНХ), фонд 7446, опись 15, д. 71, л. 7-9, 83-85, 92-96, 111.

[32] Н.С. Хрущев, „О строительстве и благоустройстве в колхозах", in *Правда*. 1951. 4 марта.

[33] Рой Медведев, *Н.С. Хрущев: политическая биография.* Москва, 1990, с. 61-62; *От оттепели до застоя*. Сост. Г.В. Иванова. Москва, 1990, с. 61.

Procesul comasării a decurs într-un ritm deosebit de intens în perioada 1957-1960, când în Uniunea Sovietică dispăreau anual circa 10 000 de colhozuri prin comasare, astfel încât în 1963 au rămas doar circa 39 500 de colhozuri, față de 123 700 în 1950 și 236 900 în 1940[34]. Colhozurilor comasate li se atribuia calitatea de sovhozuri sau sovhozuri-fabrici. Conform versiunii oficiale, procesul de comasare urmărea scopul valorificării avantajelor „celei mai avansate" forme de proprietate, perfecționării gestiunii și accelerării dezvoltării producției agricole. Se afirma că colhoznicii înșiși manifestau dorința de a deveni muncitori ai sovhozurilor, deoarece doar în acest caz ei primeau o remunerare garantată a muncii și deveneau beneficiari ai pensiilor de stat centralizate, lucru imposibil în colhozuri în acea etapă. Până în 1964, colhoznicii au constituit unica categorie a populației URSS asupra căreia nu au fost aplicate prevederile Legii cu privire la asigurarea cu pensii![35] Iată ce scria în această privință un locuitor al satului Vodeni, raionul Florești, exprimând o opinie larg răspândită în mediul populației rurale de atunci: „În 1960, când colhozul a fost reorganizat în gospodărie agricolă de stat, ni s-a spus că toți muncitorii ei vor beneficia de aceleași înlesniri ca și colhoznicii în ceea ce privește loturile individuale de pământ. Au trecut însă numai câțiva ani și iată că aceste loturi au început a fi reduse până la 15 ari. Munca în sovhoz este de sezon. Suntem ocupați în total vreo 6 luni. Câștigăm puțin. La ghereta gospodăriei aproape nimic nu se vinde, însă și ceea ce se vinde e cam scump"[36].

În cadrul aceleiași perioade a fost declanșată o acerbă campanie împotriva gospodăriilor individuale auxiliare, motivația oficială fiind cea a necesității instaurării principiului comunist potrivit căruia, pentru ameliorarea standardului de viață al populației, trebuie să se procedeze nu de la individual la general, ci invers: prin intermediul gospodăriei obștești, prin centralizarea avuției naționale, spre

---

[34] *Сельское хозяйство СССР.* Москва, 1960, с. 50; *Сельское хозяйство СССР.* Москва, 1971, с. 479.

[35] *XX-й съезд КПСС и его исторические реальности.* Под общей ред. В.В. Журавлева. Москва, 1991, с. 205.

[36] Cf. L. Bulmagă, *„Gospodăria auxiliară personală în Moldova în anii '50-'80"*, în *Revista de istorie a Moldovei*, anul VI, nr. 2(22), 1995, p. 40.

bunăstarea personală a fiecărui om sovietic[37]. În accepția lui Nikita Hrușciov, oamenii muncii care manifestă o pasiune excesivă față de gospodăriile personale și încearcă să se îmbogățească, neglijează interesele societății sovietice[38]. O certă mărturie a amplei ofensive administrative întreprinse împotriva gospodăriilor personale auxiliare (GPA) din RSSM este diminuarea forțată, în perioada 1953-1963, a suprafețelor cultivabile ale acestora de la 141 400 la 99 400 ha, a efectivului vitelor cornute aflate în posesia GPA de la 180 700 la 100 500, inclusiv a vacilor de lapte de la 100 600 la numai 55 300. Aceasta în pofida faptului că veniturile obținute din GPA constituiau circa 40% din totalul celor agricole[39].

O biserică transformată în grajd

[37] Н.С. Хрущев, *Строительство коммунизма в СССР и развитие сельского хозяйства*. Том 8. Москва, 1964, с. 75-76.

[38] *Ibidem*, p. 76.

[39] Г.С. Ентелис, *О некоторых социальных изменениях в крестьянстве за годы Советской власти (На материалах МССР),* АН МССР, Институт истории. Исследования молодых историков Молдавии. Кишинев: «Картя Молдовеняскэ», 1965, с. 25, 26.

Experimentele din domeniul etatizării proprietății cooperatist-colhoznice și-au găsit reflectare inclusiv la nivelul ideologiei de partid. Astfel, în Programul PCUS adoptat la Congresul al XXII-lea al partidului din 1961, a fost introdusă teza potrivit căreia „treptat, pe măsura oportunității economice", pe întreg teritoriul URSS urmau a fi create asociații industriale, în care „agricultura se va îmbina organic cu prelucrarea ei industrială, prin intermediul specializării raționale și al cooperării întreprinderilor agricole cu cele industriale"[40]. Același document conținea angajamentul solemn al PCUS de a finaliza, în linii generale, pe parcursul perioadei 1971-1980, construcția societății comuniste, la finele căreia în societatea sovietică urma a fi realizat principiul repartizării bunurilor materiale și culturale conform necesităților și al funcționării economiei sovietice în baza unei singure forme de proprietate, a celei „atotnorodnice"[41]. Tot atunci, cercetătorii au fost chemați „să elaboreze problemele legate de trecerea treptată spre comunism", iar ceva mai târziu au fost chiar acuzați de „rămânere în urma practicii construcției comuniste"[42].

În așa mod, în strictă conformitate cu „Manifestul Partidului Comunist"[43], ideea instituirii unei singure forme de proprietate a fost reluată și lansată la începutul anilor '60 ca obiectiv imediat al construcției comuniste. Dată fiind o atare orientare politică, problema integrării agroindustriale a fost considerată *ab initio* o pârghie importantă prin intermediul căreia proprietatea cooperatist-colhoznică urma a fi lichidată, pentru a obține în final funcționarea întregii economii naționale pe baza proprietății de stat.

În cadrul uneia din consfătuirile CC al PCUS, s-a relatat despre faptul manifestării „deja vizibile" a „mlădițelor comunismului" în URSS. Astfel, în unul din colhozurile milionare din ținutul Altai,

---

[40] *Программа КПСС. Принята XXII-м Съездом КПСС.* Москва, 1961, с. 84-85.

[41] *XXII-ой съезд КПСС, 17-31 октября 1961 г. Стенографический отчет*. Том 3. Москва, 1962, с. 276.

[42] *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК*. Изд. 9-е. Москва, 1986, с. 494.

[43] Vezi: K. Marx, Fr. Engels, *Manifestul Partidului Comunist,* Chișinău, 1979, p. 113; K. Marx, *Capitalul*. Vol. I, Chișinău, 1967, p. 530; K. Marx, Fr. Engels, *Opere alese*, 3 volume. Vol. I, Chișinău, 1977, p. 102, 103.

Rusia, colhoznicii au decis să acorde gratuit din antrepozitul magazinului local toate produsele și mărfurile necesare celor mai vârstnici locuitori, care nu dispuneau de șanse reale de a deveni martorii oculari ai „viitorului luminos", ce urma să apară peste vreo 10-15 ani, gestul colhoznicilor fiind unul compensatoriu[44].

Comunismul „înmugurise" și în Moldova Sovietică: deveniseră realitate cantinele cu autoservire, magazinele fără vânzători, ajutorul tovărășesc acordat colectivelor codașe, mișcarea pentru atitudinea comunistă în domeniul producției bunurilor materiale, al comerțului, științei, culturii, medicinei etc.[45]. Visul neîmplinit al revoluționarilor bolșevici din 1917 începe a fi prezentat în anii '60 ca fiind aproape de realizare, făcându-se tot mai des auzite îndemnuri de „trecere cât mai urgentă, la scară mondială, de la sistemul capitalist în stare de putrefacție spre socialism și comunism"[46].

O „grădină în floare" a Uniunii Sovietice. Ceea ce ulterior a fost calificat drept „voluntarism" și „subiectivism" hrușciovist a afectat sensibil atât economia, cât și cultura RSS Moldovenești. Acesteia, conform directivelor PCUS, i se rezervase rolul de *„grădină înfloritoare"* a Uniunii Sovietice, urmând să aprovizioneze cu fructe și legume marile centre industriale ale imperiului. În vederea realizării acestui obiectiv, teritoriul Moldovei a fost împărțit în patru zone economice. Gospodăriile colective din zona nordică cultivau, cu precădere, culturi cerealiere, sfeclă de zahăr, tutun și dezvoltau ramura zootehnică; zona centrală se specializa în cultivarea viței-de-vie, a tutunului și a fructelor; în zona sud-estică o dezvoltare preponderentă au obținut legumicultura, viticultura și agricultura, iar în cea sudică – culturile cerealiere, floarea-soarelui, plantele tehnice și creșterea animalelor[47].

Ca urmare, cantitatea de cereale, fructe și legume colectate din gospodăriile colective din RSSM în anii „dezghețului hrușciovist"

---

[44] *XX-ый съезд КПСС и его исторические реальности*. Под общей ред. В.В. Журавлева. Москва, 1991, с. 272.

[45] *История Молдавской ССР*. Том II. Изд. 2-е. Кишинев, 1968, с. 683, 736, 747.

[46] В. Серегин, „Марксизм и антимарксизм о проблеме народонаселения", in *Коммунист*, 1964. № 3, с. 115.

[47] *Молдавский экономический административный район*. Кишинев, 1961, с. 33, 42.

chiar a sporit față de perioada anterioară, fapt ilustrat de datele următorului tabel.

Tabelul 1. Achizițiile de stat ale principalelor produse agricole și zootehnice din RSSM în perioada 1950-1963 (mii tone)[48]

	1950	**1958**	**1963**	**Sporul din 1963 față de 1950**
Cereale	278,5	299	660,1	de 2,4 ori
Sfeclă de zahăr	248,2	1.280	1157,3	4,7 ori
Floarea-soarelui	64,2	173	255,1	4 ori
Tutun	4,7	16	39,3	8,4 ori
Legume	32,4	111	175,7	5,4 ori
Fructe	29,2	109	160,7	5,5 ori
Struguri	67,2	275	539,5	8 ori
Carne (masă vie)	46,0	101	128,6	8 ori
Lapte și produse lactate	35,8	262	331,0	9,2 ori
Ouă (milioane bucăți)	21,4	97	107,0	5 ori

Datorită sporirii achizițiilor de stat, în 1963 Moldova producea 30,2% din cantitatea totală de struguri, situându-se pe primul loc în URSS la cantitatea totală colectată, și 14% din întreaga cantitate de fructe recoltate în URSS Moldova se situase pe locurile secund la cantitatea de floarea-soarelui achiziționată de stat, pe locul trei, patru și șase la cantitatea de sfeclă de zahăr, cereale și, respectiv, legume. În perspectivă, producția globală de struguri urma a fi mărită de 2,2 ori, iar producția de fructe – de 3,8 ori. Până în 1970, volumul colectărilor de struguri urma a fi mărit la circa 1 500 000 de tone, cel de fructe – la 750 000 de tone etc.[49].

Acest spor enorm al achizițiilor de stat trebuia realizat, în mare parte, pe calea intensificării exploatării solurilor Moldovei, în special printr-o chimizare excesivă, ceea ce va aduce, ulterior, grave prejudicii nu numai productivității terenurilor agricole, ci și sănătății

[48] *Советская Молдавия к 50-летию Великого Октября. Статистический сборник*. Кишинев, 1967, с. 88; И.И. Бодюл, А.Ф. Диордица, К.Ф. Ильяшенко, *Патрузечь де ань глориошь, 1924-1964*. Кишинэу, 1965, p. 109.

[49] I.I. Bodiul, A.F. Diordiţa, K.F. Iliaşenko, *op. cit.*, p. 111.

populației. Conform unor estimări, prin aplicarea pe scară largă a chimizării urmau a fi obținute suplimentar planurilor de achiziție circa 550 000 de tone de cereale, 450 000 de tone de sfeclă de zahăr, 60 000 de tone de floarea-soarelui, 140 000 de tone de legume, 350 000 de tone de struguri, 260 000 de tone de fructe, 75 000 de tone de cartofi, 8 500 de tone de tutun etc.[50].

În vederea justificării acestui veritabil jaf, argumentat din punct de vedere „științific", istoriografia sovietică moldovenească a vehiculat teza „*schimburilor comerciale neechivalente*" dintre RSSM și celelalte republici-surori. Potrivit acestei teze, în 1960 de pildă, RSSM ar fi exportat în alte republici unionale doar 2 900 000 de tone de diverse mărfuri, importând, în schimb, 7 110 000 tone; către 1970, exportul Moldovei a sporit la 5 140 000 de tone, dar și importul a ajuns la 15 390 000 de tone[51]. Pe de altă parte, în aceeași accepție, în schimbul sporirii cantităților de cereale, legume și fructe achiziționate de stat, Moldovei i-ar fi fost construite circa 600 de întreprinderi industriale moderne, de care nu a dispus până la „intrarea" în componența URSS[52].

Ambele teze sunt eronate și nu rezistă la o elementară confruntare cu realitatea. Deloc întâmplător, se invocă doar *aspectul cantitativ* al balanței comerciale, evitându-se cel *valoric*, care nici nu era prezent în anuarele statistice, știută fiind atitudinea PCUS față de legea valorii în cadrul societății socialiste. Cea de-a doua teză poartă un caracter pur propagandistic, identic declarației lui Stalin din 1936 referitoare la dreptul real al republicilor unionale de a ieși din componența URSS și la necesitatea asigurării, în cazul când una din republici ar fi insistat totuși asupra acestui drept constituțional, a unei existențe statale independente[53]. Or, prețul plătit de RSSM pentru sporirea volumului producției industriale, în anii „dezghețului hrușciovist", de circa 12,4 ori comparativ cu anul 1940, a fost *aservirea economică totală față de centrul imperial*.

---

[50] *Ibidem*, p. 121.

[51] *Расцвет экономики и культуры Молдавии – торжество ленинской национальной политики. Материалы Научной республиканской конференции*. Кишинев, 1975, с. 272.

[52] *Ibidem*, p. 270.

[53] Vezi: Грекул А.В. *Формирование и развитие молдавской социалистической нации*. Кишинев, 1955, с. 108-109.

Din acea perioadă, industria Moldovei devine total dependentă de 72 de centre industriale ale URSS, din care, în schimbul producției industriei alimentare, se importau petrol și cărbune, fontă și oțel, mase plastice și metale neferoase, tractoare și automobile, excavatoare și mașini agricole, mașini-unelte și utilaje industriale, obiecte de consum popular și de menire social-culturală[54]. Doar din Federația Rusă erau importate circa 250 de articole ale producției industriale, iar din Ucraina – 368[55]. În situația în care producția republicii nu se dezvolta pe o bază proprie, ci pe materia primă importată, dreptul RSSM la o existență independentă era o ficțiune. În plus, majoritatea întreprinderilor industriale ale republicii și, totodată, cele mai rentabile au fost amplasate pe teritoriul fostei RASSM, ceea ce constituia, de asemenea, materializarea unei politici cu bătaie lungă.

În anii septenalului, practica exploatării economice a Moldovei de către organele centrale a sporit în intensitate. Aceasta deoarece, în timp ce industria sovietică realizase, pe parcursul perioadei 1959-1964, un volum al producției în valoare de 46 de miliarde de ruble peste prevederile planului, agricultura a produs în aceeași perioadă cu 30 miliarde de ruble mai puțin față de volumul preconizat[56]. În situația creată, în vederea acoperirii necesităților economiei unionale și a menținerii nivelului consumului alimentar al populației, conducerea PCUS recurge, între 1963 și 1964, la un prim import de 9 300 000 tone de cereale în valoare de 1,4 miliarde ruble[57].

În condițiile în care, începând cu anii 1963-1964, conducerea PCUS începe să recurgă la importuri sistematice de cereale din străinătate, se încearcă redresarea situației agricole generale pe seama

---

[54] *Расцвет экономики и культуры Молдавии – торжество ленинской национальной политики. Материалы Научной республиканской конференции*. Кишинев, 1975, с. 272; И.И. Бодюл, А.Ф. Диордица, К.Ф. Ильяшенко, *Патрузечь де ань глориошь. 1924-1964*. Кишинэу, 1965, п. 109.

[55] *Расцвет экономики и культуры Молдавии – торжество ленинской национальной политики. Материалы Научной республиканской конференции*. Кишинев, 1975, с. 272.

[56] М. Лемешев, *Межотраслевые связи сельского хозяйства (Вопросы анализа и планирования)*. Москва, 1968, с. 8.

[57] Oprea Parpală, *Economii și politici agrare în lume*, București, 1982, p. 137; *Первый съезд народных депутатов СССР, 25 мая – 9 июня 1989 г. Стенографический отчет*. Том III. Москва, 1989, с. 20.

unor republici unionale, inclusiv a RSSM Astfel, în anul 1961, în cadrul planificării achizițiilor de stat, ignorând potențialul economic și specificul Moldovei, organele centrale au impus un volum sporit al colectării culturilor cerealiere. Gospodăriilor viticole, fructifere, legumicole, fermelor și complexelor specializate le-au fost impuse planuri exagerate de predare a grâului la stat. Doar în anul 1961, volumul achizițiilor de stat ale grâului a sporit, comparativ cu cel din 1958, de 1,8 ori, iar în 1963, de 2,4 ori[58]. În consecință, s-a creat un decalaj considerabil între sporul producției globale și volumul achizițiilor de stat. În timp ce producția globală a agriculturii a sporit în cei șase ani ai septenalului cu 21%, volumul achizițiilor a crescut cu 70%[59]. Altfel spus, în domeniul achizițiilor de stat ale producției agricole se revenise la trista perioadă a „comunismului de război" („prodrazviorstka").

Experimentele din anii „*slăvitului deceniu*" au lovit dureros în primul rând în nivelul de trai al populației. În timp ce în URSS se consumau în medie câte 48 kg de carne pe cap de locuitor, în Moldova sovietică doar 8 kg; cantitatea medie a laptelui consumat în URSS era de 290 de litri, iar în RSSM – doar 164 de litri; consumul de ouă constituia 147 și, respectiv, 128 buc.[60]. Nu este întâmplător nici faptul sporirii, în acea perioadă, a ratei mortalității populației: de la 6,4 la mia de locuitori în 1961, la 6,8 în 1962. Concomitent, rata mortalității populației rurale a sporit de la 6,5 la 7,0 la mia de locuitori[61].

Așadar, anii „*dezghețului hrușciovist*" (1953-1964) au constituit o perioadă extrem de controversată în istoria postbelică a RSSM. Pe de o parte, s-a încercat – cu un relativ și parțial succes – formularea unei noi politici agrare, urmărind obiectivul *modernizării agriculturii*, prin intermediul căreia ar fi fost redresată situația întregii economii sovietice. Pe de altă parte însă, tentativa modernizării societății sovietice în condițiile menținerii intacte a sistemului creat de Stalin a

---

[58] *Пленум ЦК КПСС, 24-26 марта 1965 года. Стенографический отчет.* Москва, 1965, с. 207.

[59] *Ibidem*, p. 208.

[60] Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), fond 2438, inv. 1, dos. 1, f. 226.

[61] *Anuarul statistic al Republicii Moldova (1992),* Chișinău, 1994, p. 73; *Население СССР (1988),* Москва, 1989, с. 66.

condus implicit la eșecul acesteia, la o nouă agravare a situației politice și social-economice a URSS, respectiv la intensificarea exploatării potențialului economic și uman al RSSM Anume în anii *„slăvitului deceniu”* s-a manifestat pregnant rolul de „hinterland” al imperiului sovietic rezervat Moldovei sovietice, din care urma a fi extrasă o cantitate maxim posibilă de culturi cerealiere, fructe, legume etc., în „schimbul” unei industrii, aparent funcționale, în realitate – total dependente de metropolă.

De la *voluntarismul* hrușciovist la *stagnarea* brejnevistă. La mijlocul anilor ’60, în URSS se crease o situație identică celei de la începutul anilor ’50. Conform ritualului devenit tradițional, noua conducere a URSS, în frunte cu Leonid Brejnev, a explicat situația creată prin manifestarea unor trăsături „subiectiviste” și „voluntariste”, proprii stilului „hrușciovist” de conducere, fără a pune însă sub semnul întrebării justețea sistemului stalinist, ce forma temelia Uniunii Sovietice și în baza căruia funcționa sistemul social-economic al imperiului. S-a recunoscut doar că, pe parcursul unei îndelungate perioade de timp, nu poate fi realizată o proporționalitate necesară între dezvoltarea agriculturii și industriei[62].

Un anumit rol în redresarea situației create la mijlocul anilor ’60 a jucat Plenara din martie 1965 a CC al PCUS, care a examinat chestiunea „Cu privire la măsurile de neamânat în vederea dezvoltării de mai departe a agriculturii URSS”. Noua conducere a URSS, în frunte cu Leonid Brejnev, a analizat cauzele diminuării ritmurilor de creștere a producției agricole și a adoptat o serie de măsuri ce vizau crearea unor condiții favorabile redresării situației.

Astfel, a fost fixat un plan constant al achizițiilor de grâu și, concomitent, au fost sporite prețurile de achiziție la un șir de culturi cerealiere, inclusiv la grâu și secară. A fost, de asemenea, fixată o majorare cu 50% a prețurilor la grâul achiziționat supraplan, iar pentru consolidarea bazei tehnico-materiale a agriculturii au fost alocate circa 71 de

---

[62] А.Н. Косыгин, *Об улучшении управления промышленностью, совершенствовании планирования и усилении экономического стимулирования промышленного производства. Доклад на Пленуме ЦК КПСС 27 сентября 1965 года.* Москва, 1966, с. 10.

miliarde de ruble, ceea ce constituia echivalentul volumului dotațiilor agriculturii și sectorului zootehnic pe parcursul a 19 ani postbelici[63].

Un nou pas în direcția aprofundării reformelor economice a fost făcut la Plenara din septembrie 1965 a CC al PCUS, care a proclamat independența administrării întreprinderilor industriale, menținând, cu toate acestea, primatul economic și administrativ al ministerelor și departamentelor unionale asupra întreprinderilor. Cu toate că L. Brejnev și anturajul său au acceptat adoptarea „Regulamentului cu privire la întreprinderea socialistă de stat" (octombrie 1965)[64], precum și a unei serii de alte documente „reformatoare", aceeași grupare va proceda, concomitent, la blocarea transpunerii în practică a deciziilor menționate.

Măsurile preconizate în cadrul reformei economice de la mijlocul anilor '60 nu vizau modificarea cardinală a sistemului comunist sovietic, ci doar ajustarea bazei economice a funcționării acestuia. Astfel, deja în 1965 au putut fi remarcate divergențe esențiale între L. Brejnev și A. Kosâghin asupra modalității și a principiilor restructurării economiei: în timp ce președintele Consiliului de Miniștri evidenția necesitatea aplicării principiilor *autogestiunii* și *independenței economice* a întreprinderilor, secretarul general al CC al PCUS insista asupra *centralizării* conducerii. Acest *interregnum* va dura doar până la conflictul dintre Moscova și Praga din august 1968, după care, din teamă pentru contaminarea cu „virusul" liberalizării regimului comunist, în URSS va fi revigorat și consolidat regimul autoritar de conducere[65], în cadrul căruia un loc prioritar va ocupa proslăvirea „înțelepciunii" și „clarviziunii leninistului devotat" Leonid Brejnev. Tot atunci vor fi sistate și promițătoarele discuții publice dintre economiștii „liberali" și cei „conservatori" sau prostaliniști, ultimilor creându-li-se o situație cvasidominantă în domeniul științelor sociale[66].

---

[63] *Изучение аграрной политики партии в курсе истории КПСС*. Киев, 1988, с. 67.

[64] Vezi: *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам*. Том 5. Москва, 1968, с. 691-716.

[65] Е.Ю. Зубкова, „Опыт и уроки незавершенных поворотов 1956 и 1965 годов", în *Вопросы истории КПСС*, 1988, № 4, с. 76-86.

[66] Alexander Werth, *Russie: espoirs et craintes*, Editions Stock, Paris, 1970, p. 317-326.

În RSS Moldovenească, reformele inițiate la mijlocul anilor '60 s-au rezumat, în mare parte, la unele remanieri de ordin administrativ, fără a produce efecte pozitive asupra economiei. Astfel, în conformitate cu deciziile Plenarei CC al PCM din 16 octombrie 1965, în RSSM a fost desființat Consiliul Economiei Naționale („Sovnarhoz") și reintrodus sistemul ministerelor, constituit din ministere „unional-republicane", care erau principale, și ministere „republicane", cu statut inferior.

După 1965, ministerele afacerilor interne, al apărării, justiției, comerțului, finanțelor, agriculturii, industriei alimentare, bunurilor de consum, controlului industriei de stat, transportului auto și feroviar, spațiului aerian, precum și culturii și ocrotirii sănătății – deci pozițiile-cheie în RSSM – se aflau sub supravegherea directă a Moscovei[67]. Pe de altă parte, conform deciziei aceluiași for de partid, a fost restabilit organul planificării centralizate de stat („Gosplan"), subordonat, iarăși, direct Moscovei, având atribuția de a elabora planurile de dezvoltare a economiei RSSM, de a determina ritmurile și proporțiile de dezvoltare ale diverselor sectoare și subsectoare ale economiei, utilizarea rațională a resurselor de muncă etc.

În cadrul perioadei examinate (1965-1985), guvernul RSSM – lipsit de autoritate reală, redus la rolul de simplă „curea de transmisie" a deciziilor centrului – a fost, din punctul de vedere al rațiunii înseși a existenței sale, o ficțiune[68]. Același loc și rol de promotor al politicii de sovietizare și rusificare a RSSM a avut și Partidul Comunist din Moldova, condus de I. Bodiul, care, ca parte componentă a PCUS, a executat docil directivele centrului imperial, contribuind decisiv la deformarea dezvoltării economiei naționale a republicii, provocând o veritabilă catastrofă economico-socială și o degradare considerabilă a fondului genetic al societății[69].

---

[67] George Ciorănescu, „La politique de russification", în *Aspects des relations soviéto-roumaines, 1967-1971*, Minard, Paris, 1971, p. 175.

[68] Adrian Pop, „Componente ale politicii de deznaționalizare în Moldova sovietică", în *Sub povara graniței imperiale*, Editura Recif, București, 1993, p. 36-37.

[69] *Crestomație la istoria românilor (1917-1992).* Alcăt.: M. Cernenco, A. Petrencu, I. Șișcanu, Chișinău, 1993, p. 283-284.

Analiza indicatorilor macroeconomici ai republicilor unionale în cadrul perioadei 1960-1985 denotă inconsistența afirmațiilor propagandei sovietice precum că în Uniunea Sovietică s-ar fi reușit o „armonizare" a nivelurilor de dezvoltare ale acestora. Ca urmare, în URSS nu ar mai fi existat periferii naționale înapoiate[70]. Dimpotrivă, anume în perioada respectivă (1960-1985) se remarcă o diferențiere progresivă a nivelului de dezvoltare al celor 15 republici unionale, ceea ce poate fi urmărit după ritmul de creștere a venitului național produs (%)[71]:

Tabelul 2

	1965 față de 1960	**1970 față de 1965**	**1975 față de 1970**	**1980 față de 1975**	**1985 față de 1980**
URSS	137	145	132	123	119
RSFS Rusă	135	147	133	123	119
RSS Ucraineană	140	139	125	118	120
RSS Belorusă	141	155	149	128	131
RSS Uzbecă	145	139	139	132	118
RSS Kazahă	131	165	122	124	107
RSS Gruzină	137	144	131	144	127
RSS Azerbaidjeană	125	133	139	147	127
RSS Lituaniană	152	157	131	112	127
RSS Moldovenească	162	138	127	126	118
RSS Letonă	141	145	133	119	120
RSS Kirghiză	150	147	126	122	123
RSS Tadjică	156	137	133	127	115
RSS Armeană	148	158	146	144	132
RSS Turkmenă	131	130	131	108	113
RSS Estonă	143	143	131	123	117

[70] *XXVI-ой съезд КПСС, 23 февраля – 3 марта 1981 года. Стенографический отчет.* Том 1. Москва, 1981, с. 47.

[71] *Народное хозяйство СССР, 1922-1971*, Москва, 1972, с. 360; *Народное хозяйство СССР за 70 лет. Юбилейный статистический ежегодник,* Москва, 1977, с. 486; *Народное хозяйство СССР за 70 лет,* Москва, 1987, с. 123.

Aşadar, reformele economice iniţiate la mijlocul anilor ’60 nu au avut calitatea de a contribui în mod substanţial la accelerarea dezvoltării economico-sociale a RSSM, doar în 1965 atestându-se o creştere de circa 162% a venitului naţional, comparativ cu anul 1960, iar în perioada ce a urmat, acest indice era unul dintre cei mai reduşi faţă de celelalte republici unionale şi sub media URSS Unele estimări de dată recentă atestă că, în statisticile oficiale sovietice, indicii creşterii venitului naţional al RSSM au fost supuşi unor majorări intenţionate (*falsificări*) – practică curentă a Departamentului pentru Statistică de la Moscova. Astfel, conform recalculărilor, în 1985 venitul naţional al Moldovei sovietice a crescut doar cu 109% faţă de 1980, iar în 1981 s-a redus la 102,8%, comparativ cu acelaşi an[72]. Într-o manieră identică a procedat şi Direcţia de control şi statistică a Consiliului Miniştrilor din RSSM, publicând în anuarele statistice o clasificare voit confuză privind industria Moldovei. În atare mod, devine practic imposibil de stabilit volumul producţiei industriale a întreprinderilor controlate de ministerele unionale[73]. Oricum, acest volum depăşea cu mult cota de 15%, iar consecinţele acestei realităţi au fost dezastruoase pentru RSS Moldovenească.

[72] *Economia naţională a Republicii Moldova, 1991. Anuar statistic*, Departamentul de Stat pentru Statistică al Republicii Moldova, Chişinău, 1992, p. 18.

[73] *Народное хозяйство Молдавской ССР, 1924-1974. Юбилейный статистический сборник*, Кишинев, 1975, с. 35.

Concomitent cu decalajul în creștere al ritmului evoluției economico-sociale a RSSM față de media URSS, dar și comparativ cu celelalte republici unionale, anii '70 au pus în evidență și un alt decalaj, tot mai pregnant, în nivelul de dezvoltare al principalelor zone ale Moldovei Sovietice, fapt ilustrat de datele următorului tabel.

Tabelul 3. Nivelul de dezvoltare economică a principalelor zone ale RSS Moldovenești (1975)[74]

Zonele teritoriale	Ponderea zonelor (în %)		Indicatorii economici (media în %)			
	teritoriu	populație	Populația totală	Fondurile principale de producție	Numărul muncitorilor și funcționarilor	Media generală
RSSM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Sud-Est	10,4	11,8	186,6	218,9	185,7	197,1
Centru	28,3	41,1	101,6	91,4	128,6	107,2
Nord	37,1	31,7	79,8	72,4	71,4	74,5
Sud	24,2	15,4	61,2	67,2	42,9	57,1

Deținând pârghiile de conducere, ministerele unionale și unional-republicane au promovat, pe parcursul perioadei 1965-1985, politica afluenței masive pe teritoriul RSSM a populației rusofone, adusă pentru construcția unor noi întreprinderi industriale în condițiile unui surplus local de forțe de muncă. Această politică a condus la o reducere substanțială a cotei populației autohtone în sfera industrială, la devalorizarea statutului limbii, culturii și tradițiilor acesteia, la instruirea în instituțiile de învățământ mediu și superior preponderent sau exclusiv în limba rusă.

Este indiscutabil faptul că ministerele și departamentele unionale aflate pe teritoriul Moldovei sovietice au urmărit, alături de anumite interese economice, un obiectiv politic major. Astfel, încă din 1964, începe un nou val de *deportări mascate*, ce au vizat de această dată intelectualitatea moldovenească, prin repartizarea absolvenților instituțiilor de învățământ superior pe întreg cuprinsul URSS. Totoda-

[74] Calculat de acad. Sergiu Chircă în baza materialelor statistice (Formularul 90) – „pentru uz intern" («для служебного пользования»).

tă, regimul sovietic a transferat în Moldova specialişti ruşi cu studii superioare din toate domeniile de activitate, ce au furnizat o bună parte din contingentele intelectualităţii locale şi „au contribuit din plin la rusificarea republicii”[75].

În aceiaşi ani, autorităţile sovietice iniţiază o nouă acţiune – de fapt, aceeaşi deportare –, prin care tinerii moldoveni erau trimişi la şantierul Tavda-Sotnik din Tiumen pentru construcţia căii ferate, la uzina constructoare de maşini din Togliatti, pe Volga, la uzina de producere a pneurilor din Barnaul, la cea de tractoare din Pavlodar etc. Or, nu era altceva decât o absurditate „raţionamentul economic” al unui atare „schimb” de populaţie, sperându-se că moldovenii vor munci cu mai multă râvnă pe şantierele comsomoliste ale Rusiei, Kazahstanului etc., iar ruşii, ucrainenii şi kazahii vor prelucra mai bine pământul Moldovei[76].

Dezechilibre demografice în Moldova sovietică. În activitatea de „industrializare rapidă” a republicii, în care ministerele au recurs la o „migraţie departamentală” masivă, s-a ajuns, pe de o parte, la înglobarea rigidă a RSSM în complexul militar-industrial unional, la aservirea industriei locale resurselor de materii prime ale Rusiei şi finanţării centralizate şi, pe de altă parte, la agravarea considerabilă a situaţiei etnodemografice a Moldovei. Ca o consecinţă a acestei politici, în perioada 1966-1970, în Moldova se atestă un sold migrator anual de circa 21,0 la mia de locuitori, în timp ce în Ucraina doar 9,0 la mie, în RSFSR – 12,0, iar în Bielorusia – doar 3,0 la mia de locuitori[77].

Deosebit de intens în perioada respectivă a fost afluxul populaţiei de origine rusă, ceea ce a avut drept consecinţă creşterea considerabilă a ponderii acesteia în structura demografică a republicii. Dacă

---

[75] G. Ciorănescu, „La politique de russification”, în *Aspects des relations soviéto-roumaines*, 1967-1971, Minard, Paris, 1971, p. 186; Adrian Pop, „Componente ale politicii de deznaţionalizare în Moldova sovietică”, în *Sub povara graniţei imperiale*, Editura Recif, Bucureşti, 1993, p. 38.

[76] G. Ciorănescu, „La politique de russification”, în *Aspects des relations soviéto-roumaines, 1967-1971*, Minard, Paris, 1971, p. 184-186.

[77] V. Zelenciuc, „Procesele etnodemografice în Moldova”, în *Probleme actuale ale evoluţiei relaţiilor dintre naţiuni în RSS Moldovenească (Pentru uz de serviciu),* Chişinău, 1989, p. 20; Nicholas Dima, *Bessarabia and Bukovina. The Soviet-Romanian territorial dispute*, Columbia University Press, New York, 1982, p. 76.

la recensământul populației din 1959 au fost înregistrați 292 900 de ruși sau 10,2%, la recensământul din 1970 numărul lor a sporit la 414 400 sau 11,6%, iar la cel din 1979 la 505 700 de persoane sau 12,8%[78]. Majoritatea covârșitoare a imigranților ruși s-au stabilit în orașe, împiedicând prin aceasta procesul migrației „sat-oraș" ce decurgea în acea perioadă în interiorul republicii ca urmare a disponibilizării unui mare număr de brațe de muncă din agricultură. Astfel, între 1959 și 1979, numărul etnicilor ruși a sporit în municipiul Chișinău de la 69 600 de locuitori la 149 700, în orașul Bălți, de la 20 700 la 33 800 de locuitori, iar în Tiraspol, de la 26 900 la 60 000 de locuitori[79].

Un alt flux important de imigranți a constituit populația ucraineană; numărul ei a sporit de la 421 000, în 1959, la 507 000 în 1970 și 561 000 la recensământul din 1979, deși ponderea acesteia s-a redus întru câtva de la 14,6% în 1959 la 14,2% în 1979[80]. Ca și în cazul etnicilor ruși, populația ucraineană din RSSM a sporit mai ales prin imigrație.

Cu toate că la mijlocul anilor '70, pe ansamblul republicii se remarcă o anumită încetinire a afluxului de imigranți, comparativ cu perioada precedentă, în orașe acest proces a continuat să se producă cu aceeași intensitate. Astfel, în 1970, soldul migrator în localitățile urbane a fost de 29,2 la mia de locuitori, în 1975 – de 25,0 la mie, în 1985 – de 24,6 la mia de locuitori. Abia la finele anilor '80, soldul migrator devine negativ (-10,9 la mie)[81], în mare parte datorită presiunii opiniei publice exercitate asupra conducerii de partid și luării de atitudine din partea Uniunii Scriitorilor din Moldova[82].

În consecință, în timp ce pe parcursul perioadei 1959-1979 numărul absolut al moldovenilor a sporit cu 639 000 de persoane sau 133,8%, minoritatea ucraineană a Moldovei a sporit cu 140 000

---

[78] V. Zelenciuc, *Procesele etnodemografice în Moldova*, p. 21.

[79] *Национальный состав населения СССР. По данным всесоюзной переписи населения 1989 г.,* Москва, 1991. С. 16; *Economia națională a Republicii Moldova, 1991,* Chișinău, 1992, p. 77.

[80] *Economia națională a Republicii Moldova,* 1991, Chișinău, 1992, p. 72.

[81] *Ibidem*, p. 72.

[82] Vezi: Leonida Lari, „Labirintul", în *Deportări și neodeportări*, Chișinău, 1990, p. 28-31; Vladimir Beșleagă, „Vitregiile noastre", în *Ibidem*, p. 55-67 ș.a.

de persoane sau 133,2%, iar cea rusă – cu 231 000 de locuitori sau 172,6%, ceea ce depășea considerabil ritmul de creștere a populației băștinașe. În perioada cuprinsă între recensămintele populației din 1970 și 1979, ritmul de creștere a populației moldovenești a fost inferior celui al ucrainenilor, rușilor, bielorușilor, precum și celui al „altor naționalități", fără ca acestea din urmă să fie specificate în statisticile sovietice[83]. S-a ajuns, astfel, la fenomenul extrem de grav al stagnării și chiar al reducerii ponderii moldovenilor în totalul populației RSSM: de la 65,4% în 1959 la 64,6% în 1970 și la 64,0% în 1979[84].

Este important și edificator de urmărit amplasarea geografică a întreprinderilor industriale construite în republică pe parcursul perioadei examinate. Conform deciziilor Biroului Politic al PCUS și ale Consiliului de Miniștri al URSS, Moldova sovietică a fost împărțită în anumite zone industriale: Tiraspol, Râbnița, Dubăsari, Bender, Chișinău, Bălți și Cahul, deci zonele populate preponderent sau de imigrare a etnicilor ruși și ucraineni. Cele mai importante investiții au fost făcute în construcția unităților industriale din raioanele de est, de peste Nistru. În vederea contracarării unui eventual iredentism, conducerea imperiului a format, astfel, o enclavă politică, economică și demografică pe teritoriul de est al Moldovei, obedientă Moscovei.

În respectivele raioane au fost concentrate pe parcurs cele mai mari întreprinderi de importanță pentru funcționarea economiei RSSM, precum: termocentrala de la Dnestrovsk, fabrica de ciment și uzina metalurgică din Râbnița etc. Potențialul industrial al Transnistriei era de 37% din cel al întregii Moldove sovietice. Numeroase întreprinderi industriale din zona estică a Moldovei prelucrau materia primă din raioanele din dreapta Nistrului. Fabrica de coniac din Tiraspol, bunăoară, prelucra cele mai bune soiuri de struguri din raioanele Anenii Noi și Căușeni, iar uzina de ciment din Râbnița – materia primă din Rezina, situată pe malul basarabean al Nistrului[85].

---

[83] Nicholas Dima, *Bessarabia and Bukovina. The Soviet-Romanian territorial dispute*, Columbia University Press, New York, 1982, p. 76.

[84] *Ibidem*, p. 76.

[85] Anton Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria. 1812-1993*, Editura Aiva, Chișinău, 1995, p. 497; *O istorie a regiunii transnistrene din cele mai vechi timpuri până în prezent. Compendiu,* Editura Civitas, Chișinău, 2007, passim.

„Miracolul" agriculturii moldovenești. Cu toate acestea, reformele economice inițiate la mijlocul anilor '60, ca și cele de la mijlocul anilor '50, nu au avut calitatea de a contribui substanțial la accelerarea dezvoltării social-economice a Moldovei sovietice, astfel încât doar în 1965 a fost atestat un spor de circa 162% al venitului național, comparativ cu anul 1961, iar în perioada ce a urmat, acest indice a fost unul dintre cei mai reduși, atât față de celelalte republici unionale, cât și sub media URSS.[86]

În pofida imaginii de „bunăstare" și „prosperitate" create de propaganda oficială, agricultura Moldovei sovietice se va afla într-o situație deplorabilă pe întreg parcursul perioadei de după 1965. Acest sector al economiei, care, la finele anilor '80, producea peste 40% din venitul național al Moldovei, va fi supus prin dictat celor mai dezastruoase experimente.

Inițiatorul așa-numitului „experiment moldav" a fost prim-secretarul CC al PCM, Ivan Bodiul, care, la conferința din 1971 de la Chișinău – prima de acest fel în Uniunea Sovietică –, a pledat fervent în favoarea creării condițiilor practice pentru „apropierea și contopirea" celor două forme de proprietate în una singură, cea comunistă[87], oferind în această privință Moldova sovietică în calitate de „poligon experimental".

Aprobarea oficială în vederea declanșării amplului experiment comunist în agricultura Moldovei a obținut-o în 1974, cu ocazia decorării Moldovei sovietice cu Ordinul „Marii Revoluții Socialiste din Octombrie" de către L. Brejnev. Deși această „a doua colectivizare", cum au ajuns să fie numite procesele declanșate în agricultura RSSM, era departe de a oferi rezultate pozitive, Secretarul General al CC al PCUS a ținut să menționeze în cuvântarea sa că „experimentul Moldovei (…) confirmă că specializarea și concentrarea producției în baza cooperării intergospodărești și a integrării agroindustriale constituie o cale sigură spre implantarea pe o scară largă la sate a

---

[86] *Economia națională a Republicii Moldova, 1991. Anuar statistic*, Chișinău, 1992, p. 18.

[87] *Аграрно-промышленные объединения: принципы, организация и опыт развития (Тезисы докладов и выступлений на конференции),* Кишинев, 1971, с. 18.

metodelor industriale, spre sporirea rapidă a eficienței producției agricole”[88].

Pentru a produce o impresie cât mai puternică asupra secretarului general și pentru a poza drept „continuator fidel” al cauzei acestuia, I. Bodiul va convoca, la 9 august 1974, o plenară semisecretă a CC la care va pune în dezbatere problema „Despre măsurile de realizare a cursului partidului spre concentrarea și specializarea în continuare a producției agricole”[89]. În documentele adoptate, care vor sta la baza elaborării planului de dezvoltare economică a RSSM pentru cincinalul al X-lea, se preconiza un salt brusc în dezvoltarea agriculturii republicii. Astfel, volumul producției agricole anuale urma să sporească pe parcursul cincinalului cu 38%, ceea ce depășea de 2 ori nivelul stabilit pe ansamblul Uniunii Sovietice. În 1980, Moldova urma să producă 5 000 000 de tone de grâu, 2 040 000 de tone de struguri, 1 850 000 de tone de fructe, 1 560 000 de tone de legume, 500 000 de tone de carne, 400 000 de tone de floarea-soarelui, 4 000 000 de tone de sfeclă de zahăr, 150 000 de tone de tutun, 1 500 hl de lapte și multe alte produse alimentare[90].

Pe parcursul cincinalului al X-lea, I. Bodiul intenționa să realizeze prevederile Programului PCUS și ale teoriei marxist-leniniste conform cărora, în „viitoarea orânduire comunistă toate sursele avuției sociale se vor revărsa din plin”. Evident, spre alte regiuni ale URSS, deoarece, conform prevederilor aceleiași plenare de partid, achizițiile de stat urmau a fi majorate: sfecla de zahăr – cu 23%, legume – cu 55%, fructe – cu 42%, carne – cu 44%, lapte – cu 38% etc.[91]

Începând cu anul 1974, „*modelul moldovenesc*” pentru agricultură, care se concentra asupra creării consiliilor raionale pentru planificarea și coordonarea producției agroindustriale, va ajunge să fie considerat „viitorul producției agricole cooperatiste din întreaga Uniune Sovietică”[92]. Întreaga agricultură a URSS urma să se transforme și să

---

[88] *Светлый праздник на земле Молдавии*. Ред. коллегия: П.К. Лучинский (предс.) и др., Кишинев, 1975, с. 47.

[89] *Советская Молдавия*. 1974. 10 августа.

[90] *Материалы XI-го Пленума ЦК КП Молдавии, 9 августа 1974 года (Для служебного пользования),* Кишинев, 1974, с. 251, 255, 258, 263, 264.

[91] «Советская Молдавия». 1990. 3 марта.

[92] Cf. Charles King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*, Editura Arc, Chișinău, 2002, p. 100.

se modernizeze pe baza a trei principii-cheie, „*descoperite*" de moldoveni: *specializarea*, *concentrarea* și *industrializarea*.

În același timp, propaganda sovietică va portretiza RSSM drept „o livadă înfloritoare", o provincie născută printre dealurile blânde aflate de-a lungul Nistrului, unde țăranii fericiți culegeau recolta mereu bogată pentru a o împărți dezinteresat cu celelalte popoare frățești din Uniunea Sovietică[93]. Moldova a început să fie vizitată de specialiști agricoli veniți din unele țări comuniste din Europa de Est, ca să vadă cu ochii lor „miracolul moldovenesc" și să-l repete în țările lor. Rând pe rând se vor perinda prin Moldova experți agricoli din Ungaria, Cehoslovacia, România etc., pentru a prelua din experiența complexelor agroindustriale și a altor obiective agricole moldovenești.

Ca o consecință a acestui fapt și în apogeul reputației de „republică agricolă bogată și bine administrată", în anul 1980, Brejnev îl va aduce la Moscova pe Ivan Bodiul, încredințându-i rolul special de a supraveghea aplicarea reformei agricole moldovenești în întreaga Uniune Sovietică[94].

O glorie agricolă de scurtă durată. Gloria agricolă a Moldovei sovietice s-a dovedit a fi însă de scurtă durată: în apogeul reputației de „republică agricolă bogată și bine administrată", la 15 decembrie 1983, noul lider sovietic, Iuri Andropov (1914-1984) a acuzat Partidul Comunist al Moldovei că gestionează prost republica atât din punct de vedere politic, cât și economic. Din acea aspră critică nu lipsea specificarea că administrarea agriculturii moldovenești, atât de proslăvită sub Brejnev, era de fapt greoaie și ineficientă. Și nu numai Andropov, ci și protejatul său, Mihail Gorbaciov, care se documentase asupra situației reale din Moldova sovietică în cadrul vizitei sale din 1979, se va pronunța împotriva politicii agricole aplicate în Moldova și a generalizării ei în întreaga Uniune Sovietică. În consecință, înșiși comuniștii moldoveni vor fi nevoiți să recunoască justețea acelei critici neobișnuite, mai mulți miniștri fiind destituiți.

Statisticile oficiale confirmă adevărul că țăranii moldoveni, deși colectivizați și supuși unei drastice exploatări, au asigurat într-adevăr

---

[93] *Ibidem*.

[94] George Ciorănescu, *Basarabia, pământ românesc*. Ed. îngr. de Crisula Ștefănescu și Matei Cazacu, Editura Fundației Culturale Române, București, 2002, p. 172.

„revărsarea din plin" a tuturor resurselor disponibile, aceasta însă cu prețul deteriorării progresive a propriului standard de viață. La finele anilor '70, numărul vitelor cornute în toate categoriile de gospodării agricole sporise, comparativ cu anul 1950, de 2 ori, cel al porcinelor, de 5,4 ori. La finele aceleiași perioade, ponderea agriculturii RSSM în producția agricolă unională constituia: la conserve – 10,1% față de totalul pe URSS, la ulei vegetal – 3,7%, zahăr – 3,5%, vinuri – 8,2%, legume – 4,2%, fructe – 12,3%, struguri – 21,3% etc.[95].

Un spor atât de important al producției agricole a fost obținut în condițiile unei finanțări modeste a agriculturii Moldovei de către organele centrale de planificare. Astfel, în timp ce în agricultura URSS au fost investite, pe parcursul perioadei 1966-1975, circa 213 miliarde de ruble, agriculturii Moldovei i-au fost alocate doar 4 344 milioane de ruble, ceea ce constituia puțin peste 2% din totalul investițiilor. În același timp, RSSM a livrat producție agricolă în valoare totală de 6 982,8 milioane de ruble.

Fiind unul din principalii producători și furnizori de produse agroalimentare, populația Moldovei sovietice se evidenția printr-un consum pe locuitor mai mic cu circa 27% comparativ cu media pe URSS și cu 37% mai mic față de media pe Federația Rusă. Potrivit unor estimări de la finele anilor '80, venitul anual al unui membru al familiei de colhoznici era cu 2% mai mic față de media unională, în timp ce în Ucraina, bunăoară, indicele respectiv era cu 9% peste această medie, în Rusia – cu 8%, în Bielorusia – cu 7%, în Georgia – cu 6%, fără a lua în calcul cele trei republici baltice, cele mai prospere. La capitolul venitul anual al unei familii de colhoznici, Moldova se afla pe penultima poziție în cadrul imperiului sovietic[96].

În general, în perioada egalitarismului etalat de propaganda oficială, în URSS se constituise o ierarhie socială extrem de rigidă, în cadrul căreia statutul țăranului colhoznic ocupa poziția cea mai de jos. Pensia minimă a unui pensionar-rezident al localității urbane constituia suma de 60 de ruble, iar cea a unui colhoznic – de numai

---

[95] *Енчиклопедия советикэ молдовеняскэ.* Вол. 8. Кишинэу, 1981, п. 238.

[96] Hélène Carrère D'Encausse, *L'Empire éclaté. La révolte des nations en U.R.S.S.*, Flammarion, Paris, 1978, p. 119.

20 de ruble, aici nefiind luate în calcul unele avantaje în natură ale familiei țărănești[97].

Tabelul 4. Consumul anual al unor produse alimentare de bază în RSSM (în medie la o persoană, kg)[98]

Denumirea produselor alimentare	1970		1975		1977	
	Muncitori și funcționari	Colhoznici	Muncitori și funcționari	Colhoznici	Muncitori și funcționari	Colhoznici
Pâine și produse de panificație	149	196	147	186	150	197
Cartofi	72	73	73	96	79	94
Zahăr	23	23	28	33	29	37
Lapte și produse lactate	285	147	320	179	331	196
Carne și produse din carne	60	39	62	50	60	48
Pește	14	11	14	13	15	12
Ouă (bucăți)	104	101	127	194	123	216
Legume	90	98	104	118	105	121
Fructe	100	56	110	48	112	65

[97] Basile Kerblay, *La société soviétique contemporaine*, Armand Collin, Paris, 1980, p. 132, 213.

[98] *Бюджеты рабочих, служащих и колхозников. Статистический сборник для служебного пользования*. Кишинев, 1978, с. 26, 87.

Populația rurală a RSS Moldovenești era discriminată atât prin consumul mai redus al produselor alimentare de bază, cât și prin veniturile anuale obținute, prin mărimea pensiilor și a veniturilor din fondurile sociale alocate de stat, inclusiv prin serviciile comunale, mai mult decât modeste, acordate de același stat *egalitarist*.

Tabelul 5. Volumul serviciilor comunale acordate de stat populației RSS Moldovenești (*per capita*, în ruble)[99]

	1960	**1965**	**1970**	**1975**	**1977**
Populația urbană	11,44	18,15	24,84	28,25	31,29
Populația rurală	0,83	3,72	10,07	16,65	20,10

Experimentul „*specializării și concentrării producției agricole*" a influențat negativ nu numai situația economico-socială a Moldovei, ci și pe cea demografică, ecologică și, nu în ultimă instanță, pe cea culturală. Urmărind evoluția mortalității populației RSSM pe parcursul perioadei postbelice, se observă că agravarea acestui fenomen demografic coincide anume cu anii când agricultura Moldovei traversa perioada cea mai sumbră a „*înlocuirii metodelor vetuste de gospodărire și gestiune*", de lichidare „a ideilor perimate, a stării tradiționale a lucrurilor care opuneau rezistență noilor procese"[100].

Astfel, dacă în perioada 1960-1969 rata medie a mortalității populației Moldovei a fost de 6,6 la mia de locuitori, deja la începutul anilor '70 acest indice a sporit la 7,6, la mijlocul anilor '70 – la 9,3, iar la finele aceluiași deceniu rata mortalității a depășit cifra de 10,0 la mia

---

[99] *Бытовое обслуживание населения МССР. Статистический сборник для служебного пользования*. Кишинев, 1978, с. 4, 5.

[100] Vezi: И.И. Бодюл, „Специализация и концентрация сельскохозяйственного производства на базе межхозяйственной кооперации и аграрно-промышленной интеграции", in *Проблемы аграрной политики КПСС на современном этапе. Материалы Всесоюзной научно-теоретической конференции, посвященной 10-летию мартовского Пленума ЦК КПСС (24-26 марта 1975 г.).* Т. I., Москва, 1975, с. 68; „О совершенствовании руководства колхозно-кооперативным производством. Доклад первого секретаря ЦК Компартии Молдавии тов. И.И. Бодюла", in *Советская Молдавия*, 1973. 10 марта.

de locuitori, cu o clară tendință de creștere în continuare. În același timp, rata mortalității populației rurale a sporit de la 7,8 la mia de locuitori în 1970 la 10,4‰ în 1975, 12,0‰ – în 1981, ajungând la circa 14,0‰ la mijlocul anilor '80[101]. Totodată, mortalitatea infantilă în mediul rural al RSSM a sporit de la 24,3 la mia de nou-născuți vii în 1970 la 48,5‰ în 1975 și 38,4‰ – la finele anilor '70[102].

Agravarea situației demografice generale a republicii își găsește expresia în indicatorul sintetic privind speranța de viață la naștere. Cercetătorii occidentali au remarcat acest fenomen caracteristic populației Uniunii Sovietice încă la mijlocul anilor '70, indicând asupra decalajului în creștere dintre speranța de viață a populației masculine și a celei feminine, fenomen ce nu a mai fost atestat în nicio altă țară din lume pe timp de pace[103]. Aceeași situație caracterizează și populația Moldovei: speranța de viață la naștere s-a redus de la 69,1 ani în 1969/1970 la 65,6 în 1979/1980 și la 66,4 ani la mijlocul anilor '80. În același timp, speranța de viață la naștere a populației feminine s-a redus de la 71,8 ani la începutul anilor '70 la 69,5 la mijlocul anilor '80, iar cea a populației masculine de la 66,0 la 63,1 ani[104]. Indicatorii speranței de viață la naștere a populației RSSM au fost, pe parcursul perioadei 1965-1985, nu numai sub media pe URSS, ci și dintre cei mai reduși comparativ cu toate celelalte republici unionale[105].

Una din cele mai frapante și mai dureroase inegalități sociale din Moldova sovietică s-a manifestat în sectorul agrar, în sfera rurală, având ca obiect al discriminării și exploatării semioficiale populația feminină. Astfel, dincolo de activitățile/obligațiile *tradiționale* ale femeii în cadrul gospodăriei agricole proprii – îngrijirea și educarea copiilor, activitățile casnice propriu-zise –, anii '70 au fost marcați de o participare în creștere a populației feminine la muncile fizice

---

[101] Б.Ц. Урланис, *Проблемы динамики населения СССР*, Москва, 1974, с. 132; *Население СССР (1988),* Москва, 1989, с. 66.

[102] *Anuarul statistic al Republicii Moldova (1992),* Chișinău, 1994, p. 71-77.

[103] Alfred Sauvy, Elisabeth Brown, Alain Lefebvre, *Eléments de démographie*, P.U.F., Paris, 1976, p. 374, 375.

[104] *Anuarul statistic al Republicii Moldova (1992),* Chișinău, 1994, p. 77.

[105] *Население СССР (1988).* Москва, 1989, с. 494.

oneroase din colhozuri și sovhozuri, în timp ce cota participării populației masculine s-a aflat în descreștere.

Tabelul 6. Structura muncii fizice prestate de colhoznicii din RSS Moldovenească (în %)[106]

Categorii de populație	Anul	Total munci fizice	Inclusiv			
			în colhoz	în sovhoz	în gospodăria agricolă casnică	alte munci fizice
Bărbați, 16-59 de ani	1970	100	73,3	13,7	11,3	1,7
	1975	100	70,7	15,4	12,2	1,7
	1977	100	62,9	23,0	13,0	1,1
Femei, 16-54 de ani	1970	100	54,5	10,5	34,8	0,2
	1975	100	55,3	12,6	31,8	0,3
	1977	100	56,4	13,3	29,8	0,5

Consecințele ecologice ale politicii social-economice a PCM pe parcursul deceniilor postbelice au fost, de asemenea, dezastruoase. Antagonismul „agricultură-natură" s-a acutizat mai ales în anii „experimentului moldav". După cum menționa scriitorul Gh. Malarciuc, în acea perioadă se crease o tendință nesănătoasă de a stoarce din fiecare palmă de pământ un profit imediat – cât mai mare și cu orice preț – fără gândul la ziua de mâine și la generațiile următoare[107]. Astfel, au fost defrișate circa 12 000 ha de fâșii silvice protectoare, au fost arate mai mult de 80% din totalul suprafeței republicii, era practicată pe larg și fără niciun suport științific chimizarea solurilor. Drept urmare a erorilor comise, 700 000 ha sau 1/3 din totalul su-

[106] *Бюджеты рабочих, служащих и колхозников. Статистический сборник для служебного пользования*, Кишинев, 1978, с. 33.

[107] Gheorghe Malarciuc, „Să aperi natura înseamnă să-ți aperi Patria", în *Avertisment ecologic – 88: Almanah*, Chișinău, 1988, p. 14.

prafețelor cultivabile au devenit erozive, restanțele recoltelor anuale fiind estimate la circa 250 000 000 de ruble[108].

Eșecul „experimentului moldav" de concentrare, specializare și industrializare a agriculturii necesită a fi apreciat drept un eșec al întregului sistem sovietic de gestiune a economiei și, în particular, a agriculturii. Aceasta deoarece în cazul reușitei așteptate de partid, „experiența" Moldovei, precum și din câteva regiuni din Rusia și Ucraina, urma să fie implementată în tot imperiul. Nefiind în stare să-și organizeze agricultura pe baze moderne, Uniunea Sovietică a devenit, încă din 1972, un importator masiv de cereale, cumpărând 10% din recolta mondială sau o jumătate din recolta europeană de grâu[109]. În 1964 volumul importului a crescut cu 1,4 miliarde de ruble, la mijlocul anilor '70 – cu 6 miliarde, la începutul anilor '80 acesta ajunsese la 15 miliarde de ruble[110]. În consecință, la mijlocul anilor '80 se importa fiecare al treilea kilogram din uleiul vegetal consumat în URSS, fiecare al zecelea kilogram din carnea oferită populației, fiecare al cincilea kilogram de grăsime animală, fiecare a cincea conservă din fructe și legume. Chiar și fructele deshidratate erau importate în proporție de 60% din consumul lor total[111].

Deținând cele mai întinse suprafețe cultivabile de pe glob, URSS nu a fost în stare să asigure securitatea alimentară a populației sale, importând în anumite perioade circa 1/5 din cantitatea de cereale consumate. Conform datelor oficiale ale Comitetului Unional pentru Statistică, productivitatea muncii în agricultura sovietică constituia doar 20% față de cea americană, făcând abstracție de faptul că, pe parcursul perioadei 1965-1985, acest decalaj a sporit considerabil[112].

Dar nu numai agricultura, ci și întreaga economie a URSS n-a reușit să țină pasul cu progresul tehnico-științific, rămânând, ca și

---

[108] *Советская Молдавия*, 1990. 3 марта.

[109] Oprea Parpală, *Economii și politici agrare în lume*, București, 1982, p. 136-137.

[110] *Первый съезд народных депутатов СССР, 25 мая – 9 июня 1989 г.: Стенографический отчет*. Т. III. Москва, 1989, с. 20.

[111] *Кооперация и аренда. Сборник документов и материалов*. Т. I. Москва, 1989. С. 142.

[112] *Мировая экономика и международные отношения*, 1987. № 12, с. 148; Известия, 1988. 7 июля.

în anii ’30, la etapa industrială de dezvoltare, în timp ce economia țărilor occidentale se afla în cea științifico-industrială sau postindustrială. SUA, bunăoară, dispuneau deja la mijlocul anilor ’80 de circa 15 000 000 de mașini electronice de calcul și de 17 000 000 de computere personale, în timp ce URSS – doar de câteva zeci de mii[113].

Erodată treptat, dar constant, de numeroase și diverse conflicte – etnice, politice, culturale, demografice, sociale și de altă natură, Uniunea Sovietică se afla, la începutul anilor ’80, în pragul unei dezintegrări iminente. Din acest motiv de natură internă (și nu externă, după cum s-a insinuat ulterior), la primele semne ale unui nou „dezgheț” – de data aceasta gorbaciovist – popoarele captive s-au grăbit să abandoneze „imperiul răului” (Ronald Reagan), confirmând justețea anticipațiilor privind „iminenta dezagregare a statului multinațional exact pe hotarele actualelor republici”[114].

---

[113] *СССР и зарубежные страны (1987). Статистический сборник*, Москва, 1988, с. 110.

[114] Nationalities and Nationalism in the USSR & a Soviet Dilemma, Washington, 1977, p. 10.

Ludmila TIHONOV
REPUBLICA MOLDOVA

Născută în 1962. Doctor în istorie, conferențiar universitar. Șefă a Catedrei de istorie, decan al Facultății de Istorie și Relații Internaționale a Universității Libere Internaționale din Moldova. Autoare a monografiei *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965)*. Autor al unor studii și articole privind politica statului sovietic față de culte, teroarea comunistă în Basarabia, deportările staliniste, statutul minorităților naționale în RSSM.

Represiunile împotriva religiei și bisericii în RSSM

Politica comunistă față de Biserica Ortodoxă din Basarabia ocupată (1940-1941)

În virtutea circumstanțelor din vara anului 1940, Basarabia este reanexată la imperiul sovietic. Decretul leninist de separare a bisericii de stat și a școlii de biserică, aprobat și implementat în URSS, este aplicat și în Basarabia. Primul an de ocupație sovietică, 1940-1941, atestă primele măsuri de constrângere religioasă. Paraclisul Palatului Mitropolitan din Chișinău a fost transformat în Palatul Pionierilor. Capela Seminarului Teologic, Facultatea de Teologie, alte capele au fost transformate în școli sau spitale[1]. Multe biserici din teritoriile ocupate au devenit magazii, săli de spectacole sau au fost închise, iar cele aflate în construcție au fost demolate. În acest context se înscrie și hotărârea semnată de președintele Consiliului Comisarilor Poporului din RSSM din 28 noiembrie 1940, care viza transformarea bisericii Seminarului Teologic în Arhiva de Istorie a NKVD. La 21 noiembrie 1940, Consiliul Comisarilor Poporului al RSSM adoptă Hotărârea nr. 471 privind transformarea mănăstirii Frumoasa din județul Orhei în casă de odihnă. Prin Hotărârea nr. 516-A din 30 noiembrie 1940, adoptată de Consiliul Comisarilor Poporului al RSSM, s-a decis soarta a încă trei mănăstiri – toate trei fiind transmise Ministerului Ocrotirii Sănătății. Conform hotărârii menționate,

[1] *Arhiva Națională a Republicii Moldova* (în continuare, ANRM), f.-691, inv.1, d. 75, f. 49.

mănăstirea Suruceni din județul Chișinău a fost transformată în spital, mănăstirea Hârjauca din județul Chișinău a fost transformată în spital republican, mănăstirea Curchi a fost transformată în sanatoriu pentru bolnavi de tuberculoză, iar biserica de vară a acestei mănăstiri – în cămin cultural. Mănăstirea Hârbovăț a fost desființată și prefăcută în azil pentru copii orfani[2].

Una din formele de luptă a comuniștilor contra religiei era exterminarea preoților. Soarta clerului basarabean a fost determinată de mașina diabolică a NKVD. Peste 100 din cei aproximativ 526 de preoți rămași în Basarabia au căzut victime ale regimului comunist. O parte au fost executați pe loc[3]. În satul Volintir, județul Cetatea Albă, agenții NKVD au executat 16 preoți[4]. Preoții erau urmăriți și suspectați la orice pas. Astfel, Constantin Popovici, ex-rector, profesor titular la Seminarul Teologic din Chișinău, a fost scos din casă de către bolșevici[5]. Mai mult de jumătate din preoții rămași în Basarabia au devenit „fugari" sau „clerici ambulanți", schimbându-și reședința spre a distrage atenția agenților sovietici[6].

În anii 1940-1941, regimul bolșevic de ocupație a pus bazele realizării programului ateist de destrămare a valorilor morale și spirituale ale românilor din Basarabia.

Mulți preoți au fost deportați în regiunile îndepărtate ale imperiului sovietic, printre care părintele Vasile Doncilă, profesor, preoții Emilian Cucuietu din Mihăileni, județul Bălți, Vladimir Zorilă din Hârtop, județul Soroca, Nicolae Ciobanu din Stețcani, județul Soroca, Teodor Zubcu din Geamăna, județul Lăpușna, Ion Spinei din Sălcuța, județul Tighina, Anatolie Spinei din Dolna, județul Lăpușna și mulți alții. Un destin tragic a avut și preotul Alexandru Baltaga, mare patriot, deputat în Sfatul Țării, care a proclamat Unirea. La sfârșitul lui august 1940, Al. Baltaga a fost arestat de către bolșevici, anchetat și

---

2 *ANRM*, f. 2984, inv. 11, d. 20, f. 66.

3 Sergiu Roșca, „Biserica basarabeană sub ocupația sovietică și primele realizări ale noii stăpâniri românești", în *Misionarul,* nr. 1-6, 1942, p. 34.

4 *Ibidem*.

5 P. Grosu, „Ne-a părăsit părintele rector Constantin Popovici", în *Luminătorul,* 1943, nr. 9.

6 *ANRM*, f. 706, inv. 11, d. 520, f. 158.

întemnițat. La începutul celui de-al Doilea Război Mondial, deținuții politici din Basarabia, printre care și Al. Baltaga, au fost evacuați. Baltaga moare în spitalul închisorii din Kazan[7]. Bolșevicii au deportat în Siberia și au omorât 52 de preoți și 45 de cântăreți bisericești[8].

În vara anului 1941, când sovieticii au fost nevoiți să se retragă, Basarabia a trecut din nou printr-un calvar. Bolșevicii devastau, incendiau, distrugeau în calea lor tot ce era mai de preț. Starea în care a fost găsită Biserica din Basarabia în momentul eliberării provinciei dintre Prut și Nistru se prezenta astfel: parohii lipsite de preoți, unii din ei se refugiaseră sau se repatriaseră în țară, alții au fost omorâți sau deportați; biserici distruse total sau parțial; au fost incendiate sau distruse Mitropolia Veche, Sala Eparhială etc.; bolșevicii au încercat să incendieze Catedrala Mitropolitană din Chișinău; au rămas biserici văduvite de odoare, de cărți bisericești și icoane; locașuri sfinte devastate; averi bisericești și imobile eparhiale distruse: Sala Eparhială, în care au fost sărbătorite mari evenimente istorice, Palatul Mitropolitan, Muzeul Arheologic Bisericesc etc.; arhive și sigilii confiscate[9].

La eliberarea Basarabiei de către trupele române în vara anului 1941, aici au fost găsite 898 de biserici în stare relativ bună, 27 fiind transformate în săli de spectacole sau cu o altă destinație, 526 de preoți au rămas sub ocupație sovietică, alții 48 au fost omorâți sau deportați[10].

Lupta regimului comunist împotriva cultelor. Marginalizarea Bisericii Ortodoxe

Războiul a întrerupt programul ateist. Basarabia revine la Patria-Mamă. În virtutea circumstanțelor din primăvara și vara anului 1944, Basarabia a revenit la statutul ce i-a fost impus în 1940. Schimbări esențiale a cunoscut și Biserica. Pas cu pas, Partidul Comunist

---

7 Gala Galaction, *Biserica basarabeană. Zile basarabene*, Chișinău, 1993, p. 57-60.

8 *ANRM*, f. 706, inv. 11, d. 520, f. 158.

9 *ANRM*, f. 706, inv. 11, d. 520, f. 158. Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Prut Internațional, 2004.

10 *Ibidem*.

realizează obiectivele programului ateist. Prin conținut și prin formă, Biserica Ortodoxă era incompatibilă cu regimul comunist, al cărui scop consta în excluderea bisericii din viața „sovietică luminoasă". În conformitate cu ideologia comunistă cu privire la religie, a fost instituit un mecanism care dirija activitatea antireligioasă. Instituțiile care luptau contra elementelor antisovietice din rândurile clerului și ale credincioșilor din RSSM se numeau: Consiliul pentru Problemele Bisericii Ortodoxe Ruse, Consiliul de Miniștri al URSS și cel al RSSM, organele securității de stat și alte structuri. În 1946, comuniștii au constatat că, pentru a distruge Biserica și credința, este necesară o revizuire a hotărârii privind impozitarea acesteia. La 3 decembrie 1946, Consiliul de Miniștri al URSS a adoptat Hotărârea nr. 2584 cu privire la impozitarea slujitorilor cultelor[11]. În conformitate cu decizia menționată, ministrul de finanțe era obligat să întrețină legătura cu împuternicitul Consiliului pentru Problemele Bisericii Ortodoxe Ruse în RSSM privind evidența slujitorilor cultelor și onorarea impozitelor de către aceștia[12]. Hotărârea a generat nedumeriri în rândurile clerului și ale credincioșilor. Multe biserici și mănăstiri au renunțat la proprietatea funciară pe care o dețineau, deoarece impozitele întreceau veniturile. În 1947, mai mulți slujitori ai cultelor au apelat la instanțele superioare pentru a stopa acțiunile cu caracter abuziv ale organelor fiscale. Era bine cunoscută imposibilitatea bisericilor de a achita impozitele stabilite, dat fiind faptul că 1947 a fost un an foarte greu din cauza secetei și a foametei organizate de regim. În acest context, protoiereul din județul Bălți, V. Cormiș, a adresat un apel către episcopul Chișinăului și Moldovei, Benedict, solicitând stabilirea impozitului conform venitului curent, și nu în baza celor anterioare[13]. Micșorarea impozitelor nu intra însă în planurile comuniștilor.

Împuternicitul Patriarhiei Ruse la Chișinău, Romenski, prezenta periodic superiorilor săi rapoarte despre evidența clerului și a biseri-

[11] *ANRM,* f. 3046, inv. 1, d. 5, f. 13.
[12] *Ibidem*.
[13] *ANRM*, f. 3046, inv. 1, d. 12, f. 22-23, vezi Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Prut Internațional, 2004.

cilor, despre starea religiei în RSSM. Într-un astfel de raport din anul 1949 se relata: „De toate biserici – 931; biserici active – 558; biserici ce nu funcționează – 373”[14]. În 1949, din numărul de biserici considerate că funcționează, 48 nu mai efectuau serviciul divin, deoarece aceste locașuri fuseseră lipsite de parohii lor, 25 de preoți au fost lipsiți de cinul preoțesc, din care trei au fost arestați de organele de securitate. În anul 1953, anul morții lui Stalin, în RSSM funcționau aproximativ 500 de biserici. „Dezghețul hrușciovist” nu a adus modificări în politica statului cu privire la religie și biserică. În pofida articolului din Constituția URSS despre libertatea conștiinței și a convingerilor, libera alegere a religiei, ofensiva comunistă împotriva religiei continua. Anul 1959 este un an fatal pentru Biserică și religie. Prin hotărâri unionale și republicane au fost închise biserici și mănăstiri. Autoritățile sovietice au stabilit și mecanismul de utilizare a bisericilor închise. Astfel, bisericile închise puteau fi întrebuințate ca magazii (în vara anului 1959 a fost recoltă bogată și depozitarea urma să aibă loc în bisericile închise), cele aflate în construcție puteau fi utilizate la discreția autorităților locale, iar bisericile nou-construite puteau fi folosite în alte scopuri doar cu permisiunea Consiliului de Miniștri al URSS[15].

În 1958 au fost date indicații autorităților din satul Peresecina, Orhei, de a închide un locaș sfânt din cele două existente. Comuniștii au decis să închidă biserica cu o vechime de peste 400 de ani, o adevărată operă de artă, cu icoane și obiecte de cult foarte scumpe. Acțiunea de închidere a bisericii din sat a fost însoțită de tăierea răstignirilor creștine de pe lângă fântâni și de pe marginea drumurilor. Pe furiș, creștinii au dus crucile în cimitirul din sat. O parte din obiectele de cult au fost depozitate în biserica rămasă să funcționeze, iar altele au fost adăpostite de creștini. Acesta este doar unul dintre multiplele exemple de protest față de politica antireligioasă a statului[16].

Mecanismul de închidere a bisericilor prevedea măsuri de constrângere și împotriva clerului, care era învinuit de clevetiri contra

[14] *ANRM*, f. 3046, inv. 1, d. 120, f. 491-492.
[15] *ANRM*., f. 3046, inv. 1, d. 92, f .81.
[16] *Ibidem*, f. 65.

puterii sovietice, de colectare de mijloace pentru repararea bisericilor, de prestarea serviciului divin enoriașilor din alte localități decât cele încredințate ș.a. Pentru aceste și alte învinuiri inventate la adresa clerului, unii preoți erau destituiți și lipsiți de cin – în consecință fiind închise bisericile unde slujeau. Biserica din satul Văsieni, construită la 1900, reprezenta o capodoperă a artei naționale, fiind excepțională prin pictura icoanelor și prin stilul său arhitectural modern. Dar, pentru arhiepiscopul Nectarie, toate acestea n-au constituit un obstacol în lipsirea de cin a preotului Cociubinschi, parohul acestei biserici, fapt care a condus la închiderea ulterioară a bisericii. La protestul enoriașilor răspunsul arhiepiscopului a fost simplu, însă categoric: „La doar 2 km distanță se află o altă biserică, deci nu este rezonabil să mai fie numit un preot pentru biserica din satul Văsieni”[17].

În 1960, printr-o dispoziție a organelor de partid, a fost intensificată activitatea serviciilor de agenți secreți, îndreptată împotriva Bisericii și a clerului. Șaisprezece persoane alcătuiau un grup de agentură, din care două – Kazanțev și Iuriev – ocupau posturi de conducere în eparhie. Agenții secreți au colectat materiale compromițătoare la adresa celor mai activi slujitori ai cultului, care puteau servi drept pretext pentru excluderea lor din rândurile clerului. Numai în anul 1960 au avut de pătimit cinci preoți. Preoților li se interzicea să deservească mai multe parohii. Astfel, numărul de preoți s-a micșorat de la 380 la 327, iar numărul de biserici s-a redus până la 385[18].

În martie 1961, Consiliul de Miniștri al URSS constată că organele de stat nu respectă legislația sovietică cu privire la culte și, printr-o decizie specială a guvernului URSS, este impusă respectarea acesteia. În conformitate cu această hotărâre, organele locale de stat erau obligate să urmărească activitatea ecleziastică pentru a depista încălcările legii în cauză, mai ales de către cler. Cu această ocazie au fost instruiți activiști de partid și de stat în vederea realizării obiectivelor preconizate prin decizia guvernului din 16 martie 1961. Către

[17] *Ibidem*, f. 133.

[18] Валериу Пасат, *Трудные страницы истории Молдавии. 1940-1950 гг.*, Moscova, Editura „Терра”, 1994.

20 noiembrie 1963, în raionul Dondușeni au fost închise 34 de biserici, în raionul Edineț – 65 de biserici, în raionul Florești – 88 de biserici, în raionul Orhei – 74 de biserici[19]. Conform unui raport întocmit la cerința centrului de către împuternicitul pentru problemele Bisericii Ortodoxe, în 1962 în republică oficiau serviciul divin 255 de preoți, 8 dascăli, un arhiereu și 1400 de cântăreți bisericești[20].

Într-o notă informativă datată 1 ianuarie 1962, se menționa că urmau să fie demolate 190 de biserici: din considerentul că sunt foarte vechi – 109 biserici; din necesități de reconstrucție a orașelor și satelor – 12 biserici; din motivul că utilizarea acestora este imposibilă – 69 de biserici[21]. Locașurilor de cult le era schimbat stilul arhitectural sau erau scoase de pe listele monumentelor de arhitectură. Printr-o hotărâre a Consiliului de Miniștri din februarie 1963 s-a decis demolarea Clopotniței Catedralei din Chișinău. Imboldul acestei hotărâri a fost o scrisoare a organizației de partid de la Institutul Agricol din Chișinău, în care se cerea demolarea Clopotniței, care, chipurile, ar fi în disonanță cu stilul arhitectural al Chișinăului. Noaptea, printr-o explozie, Clopotnița a fost demolată, a fost adus pamânt proaspăt și iarbă verde, astfel încât nu a rămas nici urmă de Clopotniță[22].

Autoritățile comuniste continuă politica antireligioasă prin metode experimentate deja. Bisericile se închid la comanda de stat. Astfel, dacă în anul 1961 funcționau 327 de biserici ortodoxe, ulterior numărul acestora scade fulgerător. Într-un singur an, 1962, au fost închise 70 de locașuri sfinte. Până la sfârșitul anului 1963 au fost închise încă 26 de biserici ortodoxe. Până în anul 1965 s-au mai închis 8 biserici. Insistența comunistă antireligioasă întrecuse orice imaginație. Enoriașii erau speriați, dar și înrăiți, comuniștii sunt nevoiți să facă o pauză în procesul de închidere a locașurilor sfinte. Comuniștii modifică tactica. Accentul este pus pe propagandă și educație. Timp

[19] *ANRM.*, f. 3046, inv. 1, d. 112, f. 409-410.
[20] *ANRM*, f. 3046, inv. 1, d. 128, f. 322-371.
[21] *ANRM*, f. 3046, inv. 1, d. 112, f. 409-410.
[22] *Ibidem*.

de trei ani, din 1964 și până în 1966, numărul de biserici rămâne neschimbat – 223, însă în anul următor sunt închise încă 4 biserici[23].

Moscova dirija întreaga politică antireligioasă. La 10 mai 1966, Consiliul de Miniștri al URSS a adoptat hotărârea despre confirmarea dispoziției cu privire la Consiliul pentru problemele religiei de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS. Acest consiliu monitoriza activitatea religioasă, prin asa-numiții împuterniciți, cu scopul de a o contracara. La Chișinău, această funcție era deținută de un tovarăș de origine rusă, S. Tanasevski, care veghea la respectarea legislației cu privire la cultele religioase și depistarea celor ce o încălcau[24]. La 21 iunie și 21 iulie 1966, împuternicitul, prin două note explicative, anunță condițiile de posesie a clădirilor organizațiilor religioase și noile reguli de închidere și deschidere a locașurilor de cult[25]. Tot în acest context Sovietul Suprem al RSSM adoptă hotărârea despre răspunderea administrativă și penală pentru încălcarea legislației cu privire la culte. Astfel, credința în Dumnezeu este calificată de autoritățile comuniste drept cea mai mare crimă și este pedepsită crunt[26].

După tradiția deja stabilită, periodic sunt întocmite rapoarte ale împuternicitului pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS pentru RSSM. Rapoartele păstrate în arhivele republicii datează din 1967, 1973, 1978, 1982, 1985. Ele sunt prezentate sub o formă unică și conțin date statistice despre numărul de organizații religioase, cler, venituri și cheltueli. În raportul din anul 1967, starea religiozității era prezentată astfel: „Biserici ortodoxe înregistrate oficial de către organele de stat din RSSM sunt 219, din care 25 nu activează". Astfel, în anul 1967 biserici active sunt doar 194. Este închisă o biserică din sectorul Râșcani, or. Chișinău, o biserică din or. Cahul și locașurile sfinte din satele Hlinaia și Sucleia. Raportul conține și o analiză în detaliu a veniturilor financiare

[23] AOSPRM, f. 51, inv. 29, d. 100, f. 86.

[24] AOSPRM, f. 51, inv. 31, d. 101, f. 170; vezi Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Prut Internațional, 2004.

[25] *Ibidem*.

[26] *Ibidem*.

ale organizațiilor religioase, împuternicitul constată că acestea sunt destul de impunătoare în urma prestării ritualurilor religioase, cum ar fi botezul, cununia, înmormântarea, sfințirea de case. Din aceasta rezultă că numărul credincioșilor rămânea destul de impunător. În concluzie, împuternicitul moscovit, tov. S. Tanasevski, afirmă necesitatea intensificării educației științifico-ateiste prin implicarea tuturor organizațiilor de partid, a ministerelor, a organizațiilor comsomoliste și sindicale, a mass-mediei[27].

În raportul despre starea religiozității în RSSM întocmit în anul 1969 de împuternicitul S. Tanasevski sunt aduse învinuiri grave arhiepiscopului Moldovei și Chișinăului, Bartolomeu (Varfolomeu), pentru faptul că acesta a învățat textele ritualurilor religioase în limba moldovenească și oficiază serviciul divin în limba localnicilor, pentru faptul că acesta se face a nu observa încălcarea de către unii slujitori ai cultului a legislației cu privire la religie. Alt tip de încălcare identificată de împuternicit: că unii intelectuali merg cu pocăințe la biserică, de exemplu, profesoara Condratiuc din Chișinău și-a botezat copilul, iar o învățătoare din s. Pitușca, raionul Călărași (numele căreia nu este menționat) și-a botezat copilul și a efectuat ritualul de sfințire a casei[28].

Rapoartele din anii 1978 și 1982 sunt prezentate de împuternicitul A. Vikonski. La capitolul Biserica Ortodoxă Rusă, în anul 1978 activează în conformitate cu legislația sovietică 192 de biserici, 2 locașuri sunt deschise samavolnic[29]. Până în anul 1982 au fost redeschise 7 biserici, astfel numărul acestora crește până la 199, iar trei efectuează serviciile divine fără autorizație din partea statului[30]. Și în anii următori autoritățile sovietice vor fi nevoite să redeschidă locașuri de cult la insistența continuă din partea credincioșilor.

În raportul din 1973, împuternicitul constată că religiozitatea populației este destul de înaltă, chiar în detrimentul intensificării educației ateiste, se frecventează biserica și se respectă ritualurile

[27] AOSPRM, f. 51, inv. 29, d. 100, f. 139.
[28] AOSPRM, f. 51, inv. 31, d. 101, f. 30.
[29] AOSPM, f. 51, inv. 51, d. 50, f. 47.
[30] AOSPRM, f. 51, inv. 59, d. 4, f. 47.

religioase[31]. Această constatare este valabilă și în anii ulteriori. În 1985, împuternicitul Viciko atenționează autoritățile de stat că starea religioasă tensionată rămâne în 59 de localități din 29 de raioane. Scrisorile privind redeshiderea locașurilor de cult sunt tot mai multe, iar numărul de semnături – de la 300 până la 6000. Astfel, 6000 de oameni au optat pentru redeschiderea bisericii din Ceadâr-Lunga[32]. Cu cât statul era mai mult împotriva religiei și a bisericii, cu atât mai mult societatea opta pentru credință și Dumnezeu.

În anul 1985, la indicația Kremlinului, sunt luate o serie de decizii care se contrazic reciproc. Moscova începe pregătirile pentru a sărbători 1000 de ani de la adoptarea creștinismului. Este o dată ce trebuie marcată, dar caracterul ateist al statului impune să sporească propaganda antireligioasă. Este luată decizia din 19 noiembrie „Despre activitatea cu privire la intensificarea educației științifico-ateiste în legătură cu pregătirea organizațiilor religioase și a centrelor burghezo-clericale de marcarea a 1000 de ani de la adoptarea creștinismului în Rusia"[33]. CC al PCM obligă organizațiile de partid orășenești și raionale, toate ministerele, organizațiile comsomoliste și sindicale, organele de drept să întocmească un plan de activitate antireligioasă pentru o perioadă de trei ani, cu condiția prevenirii propagandei antisovietice și a stăvilirii credinței în Dumnezeu. Structurile vizate urmau să prezinte în luna noiembrie a fiecărui an informații despre lucrul efectuat. Pregătirile pentru sărbătorirea jubileului erau în toi, or, statul sovietic se pregătea să serbeze ceea ce, *de facto*, nu recunoștea.

De respectarea legislației cu privire la culte și identificarea încălcărilor se ocupă organele de drept, cum ar fi Ministerul de Interne, Ministerul Justiției, Procuratura. Sarcina acestora consta în găsirea dușmanilor puterii sovietice, adică a celor ce încălcau legislația cu privire la culte. Legea fundamentală a statului, Declarația universală a drepturilor omului prevedeau libertatea conștiinței, iar în URSS se

[31] AOSPRM, f. 51, inv. 34, d. 212, f. 33.
[32] *Ibidem*, f. 60.
[33] AOSPRM, f. 51, inv. 71, d. 543, f. 2.

condamna pentru credința în Dumnezeu. Astfel, în anii 1977-1982, 169 de credincioși sunt condamnați la diferite termene de detenție[34] în baza articolului 142 al Codului penal (nerespectarea legislației cu privire la culte).

În anul 1980, credincioșii din s. Mihăileni intenționează să redeschidă samavolnic biserica ortodoxă, închisă de autoritățile comuniste încă în 1962. Comitetul de partid Râșcani și organele de drept reacționează prompt, inițiatorii sunt identificați și sunt pedepsite administrativ trei persoane. Cu amendă de 50 de ruble sunt sancționați cetățenii I. Iaz, S. Ursu, V. Cazac, V. Iarmoliuc, V. Pricop, cu 30 de ruble sunt amendați cetățenii G. Pârgaru și P. Scutari. Cinci protestatari sunt sancționați penal la diferite termene de detenție[35]. Enoriașii din s. Prodănești, raionul Florești încearcă să redeshidă biserica închisă, pentru această faptă preotul și enoriașii „instigatori" sunt penalizați, 15 persoane sunt sancționate administrativ. Biserica ortodoxă din s. Cunicea, raionul Camenca, închisă de 24 de ani, este obiectul următorului atac din partea comuniștilor. Credincioșii intenționează să o redeschidă. Autoritățile intervin. Biserica este închisă. Toate obiectele de cult sunt evacuate. Pe fațada bisericii este atârnată inscripția: „Monument de arhitectură din sec. XVII, ocrotit de stat". Biserica este transformată în muzeu. Pe numele cetățeanului Galaida este întocmit un dosar penal. Toate acestea au loc în timp ce creștinii ortodocși se pregătesc de o mare sărbătoare religioasă[36].

Anul 1986 marchează o activizare a enoriașilor în ceea ce privește redeschiderea locașurilor de cult închise de regimul totalitar comunist. Posibil, datorită procesului de democratizare și restructurare inițiat de M. Gorbaciov, în această perioadă se întețesc demersurile de redeschidere a bisericilor, precum și cazurile de deschidere samavolnică a acestora, fără a se aștepta decizia asupra demersului înaintat. De altfel, itinerarul unei cereri, semnată obligatoriu de nu mai puțin de 200 de persoane, era mult prea lung, de la consiliul raional

[34] AOSPRM, f. 51, inv. 60, d. 171, f. 171.
[35] AOSPRM, f. 51, inv. 52, d. 50, f. 6.
[36] AOSPRM, f. 51, inv. 59, d. 113, f. 60.

de partid către Consiliul de Miniștri, iar decizia finală îi aparținea împuternicitului pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS pentru RSSM. Acesta refuza din motiv că solicitanții încălcă sistematic legislația cu privire la culte. Până la urmă, împuternicitul este silit să facă unele concesii: este redeschisă Catedrala din Comrat, care fusese transformată în muzeu, sunt redeschise patru biserici în or. Tiraspol. Îngrijorat de avântul credincioșilor, împuternicitul I. Viciko menționa în unul din rapoartele sale: „…unii demnitari consideră că nu mai trebuie luptat contra religiei și a credincioșilor. Ineficientă este și propaganda științifico-ateistă. Un număr impunător de biserici, închise în anii '50-'60, mai mult de 20 de ani au stat fără să fie utilizate în scopurile decise: săli de sport, muzee de etnografie, de studiere a ținutului natal, magazii și depozite"[37]. Evident, pentru a construi și a amenaja o sală de sport, un muzeu, statul ar trebui să suporte cheltuieli financiare, or, bisericile închise ofereau o soluționare ieftină (la prima vedere), dar cu prejudicii moral-spirituale importante de lungă durată.

Are loc deschiderea fără autorizație a bisericilor în satele Iliciovca, Izvoare, Frumușica din raionul Florești, Chirileni, Todirești din raionul Ungheni, Colicăuți, Briceni, Popovca, Fălești, Rădoaia, Copăceni, raionul Lazo[38].

La sfârșitul anilor optzeci, autoritățile comuniste recunosc că ritualurile sovietice introduse de regim nici pe departe nu pot înlocui/concura cu tradițiile și valorile creștinești, sărbătorile și ritualurile acestora fiind cu mult mai bine organizate și mai frumoase. O altă problemă identificată de I. Viciko este cea a persoanelor de vârsta a treia. Nu este organizată corespunzător odihna acestora, nimeni nu le acordă atenție și ei își găsesc alinarea în Biserică, ceea ce este inadmisibil. Numărul credincioșilor crește impunător în acei ani datorită frecventării bisericii de către pensionari. Crește și numărul ritualurilor religioase celebrate de cetățeni: cum ar fi botezul, cununia, slujba de înmormântare și parastasurile. Ca rezultat, cresc veniturile bisericilor. Analiza

[37] AOSPRM, f. 51, inv. 59, d. 113, f. 60.
[38] *Ibidem*.

rapoartelor prezentate de împuterniciții pentru problemele religioase ne permite să constatăm că veniturile bisericilor sunt în permanentă creștere, în creștere sunt și impozitele achitate către stat. În rapoarte nu se spune niciun cuvânt despre libertatea conștiinței, doar despre numărarea banilor și despre venituri. Din rapoarte rezultă îngrijorarea împuternicitului, întemeiată desigur, privind faptul că populația continuă să creadă în Dumnezeu. Îngrijorarea este cu atât mai mare cu cât intelectualitatea reîncepe să frecventeze biserica[39].

Cu ocazia jubileului de 1000 de ani de la adoptarea creștinismului în Rusia, Ministerul Justiției din RSSM a aprobat un plan de activități privind identificarea infractorilor pe motiv religios. Astfel, în anii 1986-1988 au fost condamnați, în baza art. 142 al Codului penal, la diferite termene de privațiune de libertate, 59 de credincioși de diferite confesiuni[40].

Paradoxal, dar cel care deținea funcția cu atribuții directe de a minimaliza sau a interzice religia și credința în societatea sovietică, și anume împuternicitul pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS pentru RSSM, I. Viciko, are obligația să ajute Biserica Ortodoxă la organizarea și pregătirea sărbătorii de 1000 de ani de la adoptarea creștinismului în Rusia. În nota informativă către Consiliul de Miniștri al RSSM, acesta descrie activitățile preconizate: expoziții de tablouri, articole de presă, emisiuni televizate etc., și toate cu caracter religios. Îngrijorarea împuternicitului se referă la atitudinea mitropolitului Serapion, care contramandează sărbătoarea propriu-zisă, planificată pentru zilele de 13-14 iulie 1988, motivând cu invitația la Moscova. Viciko vede în aceasta intenția mitropolitului de a plagia scenariul din capitala Rusiei, pentru a-l prelua la Chișinău. De asemenea, Viciku nu este de acord cu devizul de cheltuieli înaintat de mitropolit, care cerea un hotel luxos cu 500 de locuri, sală de mese și pentru recepții, Teatrul de Operă și Balet, 10 autocare „Icarus" – toate acestea pentru două zile. Împuternicitul moscovit nu este de acord și propune de a sărbă-

[39] AOSPRM, f. 51, inv. 71, d. 543, f. 60-65.
[40] *Ibidem*.

tori modest, fără hotel, fără mese etc., motivul invocat fiind cum că organizarea evenimentului conform cererii lui Serapion va împiedica fluxul de turiști[41].

Cât de evlavios era mitropolitul Serapion rămâne un semn de întrebare, deoarece în timpul democratizării societății moldovenești, acesta a dat bir cu fugiții, luând cu sine averi și podoabe bisericești.

Politica ateistă promovată de Partidul Comunist în RSSM s-a soldat cu anumite „rezultate". O parte din populație a fost nevoită să se dezică de credință. A fost schimbată componența etnică a clerului, s-a prejudiciat sistemul educațional. Dar un lucru este cert: credința în Dumnezeu a supraviețuit calvarului comunist.

Mănăstirile din RSS Moldovenească în perioada regimului totalitar comunist

Mănăstirile ortodoxe, ca și celelalte locașuri de cult existente pe teritoriul RSSM, erau supuse unei evidențe stricte, unui control riguros – atitudine motivată de autoritățile sovietice prin faptul că ele reprezentau puternice focare de rezistență a limbii și a conștiinței naționale românești împotriva politicii de deznaționalizare și rusificare. Programul ateist al Partidului Comunist prevedea lichidarea treptată a mănăstirilor și crearea unor condiții propice pentru realizarea acestuia. Erau întocmite periodic rapoarte cu privire la starea confesională din RSSM și la centrele monahale. Conform notei informative privind activitatea Bisericii Ortodoxe Ruse din RSS Moldovenească pentru a doua jumătate a anului 1945, în republică funcționau 24 de mănăstiri, din care 15 pentru bărbați și 9 pentru femei[42].

Reprezentanții structurilor de stat implicate în realizarea programului ateist căutau insistent motive care ar fi justificat închiderea mănăstirilor. Astfel, Ministrul Securității de Stat al RSS Moldovenești, Mordoveț, în informația secretă din iunie 1946 expediată superiorului său de la Moscova, menționa că printre elementele antisovietice din perioada celui de-al Doilea Război Mondial se numără și călugă-

[41] AOSPRM, f. 51, inv. 71, d. 543, f. 498-499.
[42] *ANRM*, f. 3046, inv. 1, d. 153, f. 65.

rii de la mănăstiri, care au colaborat cu regimul de ocupație. Călugării erau învinuiți de denunțarea grupurilor de partizani sovietici, de alte acte antisovietice[43].

În 1949, Romenski, împuternicitul Consiliului pentru Biserica Ortodoxă de pe lângă Guvernul URSS pentru RSSM, a elaborat un plan secret de lichidare a mănăstirilor de pe teritoriul republicii[44]. În luna septembrie a aceluiași an planul respectiv a fost aprobat de către Rudi, președintele Consiliului de Miniștri al RSSM. Urmau să fie lichidate cinci centre monahale: mănăstirile Căpriana și Hâncu din raionul Strășeni, mănăstirea Hârjauca din raionul Călărași, mănăstirea Suruceni din municipiul Chișinău, mănăstirea Zloți din raionul Cimișlia[45].

În baza programului elaborat, Romenski obliga comitetele raionale de partid, comitetele executive raionale pe teritoriile cărora se aflau mănăstirile să adopte hotărâri care să conțină constatări și fapte ce ar submina autoritatea mănăstirilor. Pentru a închide mănăstirile, autoritățile sovietice au inventat fel de fel de învinuiri: că în posesia acestora se află cele mai fertile pământuri, că aici se exploatează lucrători și că mănăstirile reprezintă un obstacol în calea colectivizării, că printre călugări există multe elemente reacționare, iar centrele monahale sunt focare de boli contagioase. Astfel, într-o informație datată 5 octombrie 1949 despre mănăstirea Căpriana, se afirma că aceasta se prezenta ca o casă a celui mai deșănțat desfrâu și ca o pepinieră a tot felul de boli contagioase. Organele de ocrotire a sănătății au „depistat" și au înregistrat oficial 15 cazuri de boli venerice, printre cei contaminați numărându-se și fostul stareț al mănăstirii, egumenul Ioachim Pleșca, și ieromonahul Efrem Bârcă[46].

Măsuri de intimidare s-au folosit și împotriva mănăstirii Hârjauca, în aceste acțiuni fiind implicate și organele de securitate. La 5 octombrie 1949, Procuratura raionului Călărași a dispus ancheta-

---

[43] Валериу Пасат, *Трудные страницы истории Молдавии. 1940-1950 гг.*, Moscova, Editura „Терра", 1994, p. 345.

[44] AOSPRM, f. 51, inv. 95, d. 44, f. 23.

[45] *Ibidem*.

[46] *AOSPRM*, f. 51, inv. 95, d. 44, f. 23, vezi Ludmila Tihonov, *op. cit*.

rea cazurilor de violare a unor femei din localitate de către călugării de la mănăstire[47]. Pretextele folosite de împuternicitul pentru problemele Bisericii Ortodoxe pentru închiderea, în 1952, a mănăstirii de bărbați din Hârjauca erau numărul redus de călugări și necesitatea păstrării mănăstirii ca monument de arhitectură. La 24 aprilie 1952, președintele Consiliului de Miniștri al RSSM, G. Rudi, și secretarul CC al PC(b) din Moldova, L. Brejnev, au cerut organelor superioare de la Moscova acordul privind lichidarea acestei mănăstiri. O corespondență analogică a avut loc între episcopul Chișinăului și al Moldovei, Nectarie, și Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii, Aleksei. În urma colaborării dintre structurile bisericești și cele de stat, pe 2 iulie 1952, mănăstirea Hârjauca a fost închisă și transformată în sanatoriu. Arhiva mănăstirii a fost confiscată și înstrăinată. Actualmente se află la Sankt Petersburg. Toți călugării de aici au fost transferați la mănăstirea Hârbovăț, care, peste câțiva ani, a fost și ea închisă[48]. Argumentele invocate la desființarea mănăstirilor Hâncu, Suruceni, Zloți erau condițiile economice precare de aici și depistarea unor boli contagioase. În procesul de lichidare a mănăstirilor au fost angajate diverse structuri de stat: Consiliul de Miniștri, împuternicitul Consiliului pentru Biserica Ortodoxă de pe lângă Guvernul URSS pentru RSSM, Ministerul Sănătății, comitetele raionale de partid, comitetele executive raionale, Comitetul Securității de Stat. În 1949, ca rezultat al colaborării dintre structurile nominalizate, au fost închise trei centre monastice din cele cinci preconizate. Au fost desființate mănăstirile de călugări Hâncu, Hârjauca și Zloți[49].

Cum am menționat anterior, procesul de lichidare a mănăstirilor era dirijat de organele superioare ale statului sovietic. Astfel, de exemplu, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri al RSSM din 5 iunie 1959 privind reducerea numărului de mănăstiri pe teritoriul RSSM, se executau întocmai ordinele Consiliului de Miniștri al URSS din 13 și 17 aprilie 1959, dispozițiile Consiliului pentru Problemele Bisericii Or-

---

47 *ANRM*, f. 3046, inv. 2, d. 3045, f. 28.

48 *AOSPRM*, f. 51, inv. 95, d. 44, f. 29.

49 Валериу Пасат, *Трудные страницы истории Молдавии. 1940-1950 гг.*, Moscova, Editura „Терра", 1994, p. 346.

todoxe Ruse de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS și cele ale Consiliului pentru problemele cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS, cu referire la problema menționată[50]. Prin hotărârea respectivă din 5 iunie 1959, Consiliul de Miniștri al RSSM îl obliga pe împuternicitul Consiliului pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse și Consiliul pentru problemele cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS pentru RSSM, în persoana președintelui acestuia, S. Kolesnik, să desființeze treptat, pe parcursul perioadei 1959-1960, nouă mănăstiri de pe teritoriul republicii, călugării urmând să fie transferați la mănăstirile care mai funcționau. Comitetele executive raionale erau obligate să desfășoare o activitate de explicare în rândurile călugărilor pentru a-i convinge să se dezică de viața monahală și să se încadreze în viața social-activă. Conform hotărârii în cauză, proprietatea mănăstirilor urma să fie folosită pentru necesitățile social-culturale[51].

Distrugerea bisericii Sf. Ilie din Chișinău
(Bulevardul Gr. Vieru, zona fostului cinematograf „Moscova")

[50] Валериу Пасат, *Трудные страницы истории Молдавии. 1940-1950 гг.*, Moscova, Editura „Терра", 1994, p. 648-649.

[51] Валериу Пасат, *Трудные страницы истории Молдавии. 1940-1950 гг.*, Moscova, Editura „Терра", 1994, p. 648-649.

În baza hotărârii Consiliului de Miniștri al RSSM din 5 iunie 1959, a fost elaborată o dispoziție guvernamentală care prevedea ca autoritățile locale, în comun cu Ministerul Agriculturii, să determine în ce scop poate fi folosită proprietatea funciară și imobiliară a mănăstirilor[52].

Deși prin hotărârile de rigoare a fost stabilit termenul de închidere a fiecărei mănăstiri în parte, autoritățile republicane au considerat că este necesară o urgentare a acestui proces. Unii demnitari de stat au considerat că trebuie suprimate nu numai mănăstirile incluse în hotărârea Consiliului de Miniștri din 5 iunie 1959, ci și altele, bunăoară mănăstirea Dobruța. Împuternicitul Oleinik informa autoritățile că inițiativa închiderii mănăstirii Dobruța aparține administrației Eparhiei Chișinăului și a Moldovei, iar arhiepiscopul Nectarie a cerut ca această operațiune să fie executată de forțele proprii ale Arhiepiscopiei. Împuternicitul considera, în acest sens, că este necesară implicarea organelor de securitate republicane și a autorităților raionale[53].

Cu toată strădunța Arhiepiscopiei Chișinăului și a Moldovei și a autorităților de stat de a organiza fără „excese" acțiunile de închidere a mănăstirilor, s-au înregistrat totuși acte de rezistență din partea enoriașilor. Conform hotărârii Consiliului de Miniștri din 5 iunie 1959, mănăstirea Răciula din raionul Călărași urma să fie transformată în casă de copii până la 1 iulie 1959. În acest scop, la mănăstire au fost trimiși protoiereii Belous și Vustean. În raportul protoiereului Belous adresat împuternicitului Olenik și arhiepiscopului Chișinăului și Moldovei, Nectarie, privind deplasarea sa la mănăstire, acesta relata despre atitudinea ostilă a enoriașilor și a maicilor, despre acțiunile de protest legate de suprimarea centrului monastic Răciula. Pentru a calma acțiunile de protest, autoritățile locale au chemat procurorul raionului, șeful miliției raionale, alte autorități. Dar enoriașii erau atât de hotărâți în acțiuni, încât oficialitățile au fost nevoite să părăsească mănăstirea[54].

Locuitorii din satul Răciula, raionul Călărași, și-au apărat mănăstirea și biserica timp de nouă zile. Au fost arestați starețа mănăstirii

---

[52] *ANRM,* f. 2848, inv. 2, d. 317, f. 70.
[53] *Ibidem*.
[54] *ANRM*, f. 3046, inv. 1, d. 93, f. 13-14.

și opt bărbați, locuitori ai satului Răciula, fiind învinuiți de organizarea acțiunilor de rezistență. Toți au fost judecați și condamnați la diferite termene de detenție[55].

Printre diversele metode aplicate de regimul totalitar împotriva mănăstirilor se numără și antrenarea serviciilor secrete, racolarea de agenți din rândurile enoriașilor și ale clerului[56]. La 8 ianuarie 1960, organele de securitate ale RSSM au expediat o notă informativă Comitetului de Securitate al URSS privind activitatea serviciilor secrete de agentură îndreptate contra așa-ziselor elemente reacționare ale ortodocșilor și sectanților din RSSM. În nota informativă se menționa că Comitetul Securității de Stat al RSSM a organizat în anii 1958-1959 acțiuni de contracarare a reacțiunii creștinilor ortodocși în conformitate cu dispozițiile Comitetului Securității de Stat al RSSM și cu hotărârile organelor de partid. În acest scop au fost folosite pe larg presa, radioul, cinematograful, au fost organizate procese judiciare publice contra celor arestați din rândurile clerului și ale credincioșilor pentru „activitate antisovietică". La 8 ianuarie 1960, în RSSM, activau doar șapte centre monastice[57].

Agenții sovietici constituiau unul dintre factorii decisivi în lupta pentru închiderea mănăstirilor și în organizarea de activități cu caracter ateist. Grupul de agenți pentru Biserica Ortodoxă consta din 16 persoane, care ocupau funcții de răspundere în ierarhia bisericească. De exemplu, agenții Kazanțev și Iuriev dețineau funcții de conducere în Eparhie, Voznesenski, Belâi, Nichitin, Florea, Grigoriev și Scurtu erau administratori de mănăstiri. Agenții sovietici au contribuit la închiderea în 1959 a opt centre monastice, din care patru pentru bărbați și patru pentru femei, iar mai mult de 500 de călugări au fost încadrați în câmpul muncii. Se pregătea încă o hotărâre a Consiliului de Miniștri al RSSM, prin care urmau să fie închise alte două mănăstiri pentru femei[58].

---

[55] *Ibidem*.

[56] Валериу Пасат, *Трудные страницы истории Молдавии. 1940-1950 гг.*, Moscova, Editura „Терра", 1994, p. 651-653.

[57] *Ibidem*.

[58] Валериу Пасат, *Трудные страницы истории Молдавии. 1940-1950 гг.*, Moscova, Editura „Терра", 1994, p. 651-653.

Prin contribuția agenților sovietici a fost închisă și mănăstirea Hârbovăț – importantă prin potențialul ei economic și fascinantă prin icoana Maicii Domnului făcătoare de minuni. Starețul acestei mănăstiri, agentul „Scurtu", reprezentant al Eparhiei, împreună cu alți agenți, a dus la „bun sfârșit" operațiunea preconizată. La 10 mai 1961, proprietatea funciară și imobiliară a mănăstirii Hârbovăț a fost transmisă organelor de stat locale. Prin nota informativă din 15 mai 1961 organele de securitate anunțau că mănăstirea Hârbovăț a fost închisă fără complicații și excese[59].

Arhimandritul Varlaam Chirița, exclus din cler de către Nectarie, și-a manifestat revolta față de acțiunile arhiepiscopului de închidere a mănăstirilor printr-o telegramă de protest, al cărei text îl redăm mai jos:

„Vă felicit pentru lichidarea istoricei mănăstiri Hârbovăț. Vă doresc din toată inima aceeași soartă. Insistența dumneavoastră în fața Patriarhiei, pentru lichidarea mănăstirilor moldovenești, s-a încununat de succes. Temporar puteți jubila"[60].

La 15 mai 1961, în RRS Moldovenească funcționau patru mănăstiri: două pentru bărbați și două pentru femei – cu un număr total de 384 de persoane[61].

Închiderea mănăstirilor a continuat și în anii următori. În 1962 a fost închisă mănăstirea de călugări „Noul Neamț" sau Chițcani. În clădirile cu chilii a fost deschis un spital de psihiatrie. Biblioteca a fost nimicită, iar în clopotniță a fost organizat un muzeu de istorie. Ultimul centru monastic, mănăstirea Japca, n-a fost lichidat datorită perseverenței de care a dat dovadă starețа acestei mănăstiri[62]. Participantă la cel de-al Doilea Război Mondial în cadrul Armatei Sovietice, starețа mănăstirii se bucura de respect din partea autorităților sovietice. Credem că anume acest factor a favorizat menținerea intactă a mănăstirii Japca. La 1 ianuarie 1965, în RSSM exista doar mănăstirea de maici Japca, care și-a continuat activitatea în toată perioada sovietică.

---

[59] *ANRM*, f. 3046, inv. 1, d. 93, f. 182.
[60] *ANRM*, f. 3046, inv. 1, d. 93, f. 182.
[61] *Ibidem*.
[62] *Ibidem*.

Supraviețuirea unui singur centru monastic, mănăstirea de la Japca, trezește semne de întrebare. Pe lângă faptul că starețа acestei mănăstiri luptase în cel de-al Doilea Război Mondial în Armata Sovietică, o altă explicație constă în ideea că majoritatea maicilor din această mănăstire erau rusoaice, mai ales cele venite aici după război – 15 la număr. Numărul de maici este aproape constant. În 1978 sunt 54 la număr, în 1981 – 52. Autoritățile comuniste constată că mănăstirea este rentabilă, se autoîntreține, veniturile de asemenea sunt constante, periodic sunt în creștere[63].

Astfel, perioada 1944-1965 se caracterizează prin promovarea de către Partidul Comunist a unei politici antireligioase, care s-a manifestat prin acțiuni violente îndreptate împotriva clerului și a credincioșilor, prin închiderea forțată a bisericilor, prin decizii ce determinau mecanismul de închidere a locașurilor sfinte, prin marginalizarea rolului religiei și al Bisericii în societate, până la excluderea lor totală. Cercetările efectuate ne permit să constatăm că politica antireligioasă comunistă, realizată prin metode represive în teritoriile românești ocupate, a durat până în 1965. Au fost închise peste 600 de biserici și 24 de mănăstiri ortodoxe[64]. Numărul de biserici active a fost redus la maximum. Prin impunerea ideologiei comuniste o anumită parte a populației s-a văzut nevoită să se dezică de credință: în special membrii de partid, funcționarii de partid și de stat, intelectualitatea. Dar importante victime ale influenței antireligioase comuniste au fost tinerii, care puteau fi modelați mult mai ușor din cauza inocenței și fragilității lor.

Represiunile comuniste împotriva cultelor religioase

Drept „elemente ostile regimului sovietic" au fost considerați și membrii sectelor religioase. De aceștia s-au ocupat împuterniciții Consiliului de Miniștri al URSS pentru culte în RSS Moldovenească, Consiliul împuterniciților pentru culte de pe lângă Guvernul RSS Moldovenești, Ministerul Securității de Stat din RSSM, alte structuri

[63] AOSPRM, f.51, inv. 51, d. 50, f. 51.
[64] *ANRM,* f. 2848, inv. 2, d. 416, f. 29.

ale statului sovietic și ale Partidului Comunist. Deseatnikov, împuternicitul Moscovei pentru supravegherea cultelor în RSS Moldovenească, a constituit Consiliul Republican al Împuterniciților, a cărui activitate consta în informarea operativă a guvernului URSS privind starea cultelor, întocmirea notelor informative[65].

Prima lovitură dată sectanților a fost naționalizarea caselor de rugăciuni. În acest scop, Consiliul de Miniștri al URSS a adoptat câteva directive cifrate (nr. 708 din 9 iulie 1945 și 956 din 20 septembrie 1945)[66].

Organele Securității de Stat informau cu regularitate instanțele superioare despre identificarea unor „elemente" anticomuniste printre slujitorii bisericii și printre sectanți, organizau acțiuni operative și de agentură pentru lichidarea acestora.

Una dintre direcțiile politicii antireligioase comuniste promovate în RSS Moldovenească în perioada postbelică avea drept obiectiv reducerea substanțială a numărului de credincioși. În perioada aprilie 1944 – mai 1946, Comitetul Securității de Stat (KGB) din RSSM a lichidat 17 organizații și grupuri religioase, arestând 71 de persoane, precum și câteva grupuri de sectanți clandestini (inochentiști), arestând 44 de persoane. Argumentele invocate de organele sovietice în lupta lor contra „elementelor ostile puterii sovietice" din rândul sectanților erau de felul: „convocarea unor adunări cu caracter antisovietic, refuzul de a satisface serviciul militar, organizarea unor acțiuni antisovietice de protest etc."[67].

O parte din documentele studiate vizează confesiunea „Martorii lui Iehova". Conform informației din 16 aprilie 1947, în RSSM acționau 18 grupuri ale sectei „Martorii lui Iehova", cu un număr total de 2 500 de persoane. Majoritatea își aveau reședința în județele Bălți și Soroca[68].

În 1947, autoritățile sovietice au lichidat centrul de conducere al inochentiștilor, trei grupuri ale sectei „Martorii lui Iehova" din județele Bălți și Soroca. Au fost arestate 11 persoane, membri ai centrelor

---

[65] AOSPRM, f. 51, inv. 19, d. 53, f. 33-56.

[66] ANRM, f. 3305, inv. 1, d. 4, f. 31.

[67] Валериу Пасат, *Трудные страницы истории Молдавии. 1940-1950 гг.*, Moscova, Editura „Терра", 1994, p. 587-588.

[68] *Ibidem*.

de conducere ale sectei adventiștilor-reformiști, care au fost condamnați la termene de la 8 până la 25 de ani[69].

Iar în mai 1949 a fost lichidat centrul de conducere al adventiștilor-reformiști, fiind arestate patru autorități sectare[70].

În cadrul operațiunii „Iug" („Sud"), desfășurată în vara anului 1949, au fost arestați și deportați membrii unor secte care activau clandestin. Doar în anii 1947-1950 au fost arestați 1 048 de membri și trei conducători ai sectei „Martorii lui Iehova", au fost confiscate 5 tipografii clandestine și peste 35 de mii de exemplare de foi volante, broșuri, altă literatură[71].

Conform informației secrete din 7 iulie 1949, starea cultelor în RSS Moldovenească se caracteriza astfel: cea mai numeroasă confesiune o constituiau ortodocșii de rit vechi (staroverii), care aveau 22 de comunități, ce întruneau 20 000 de persoane, după care urmau evangheliștii baptiști, în număr de 5 065 de credincioși, care erau organizați în 83 de comunități. După aceștia urmau iudeii, romano-catolicii, adventiștii de ziua a șaptea, molocanii[72].

Numărul comunităților înregistrate scade simțitor ca rezultat al politicii promovate de regimul sovietic. În perioada 1945-1948, 28 de comunități confesionale au solicitat legiferarea lor de către stat, toate cererile au fost însă respinse[73]. Între anii 1945 și 1949, pentru colaborare cu „dușmanii URSS" și încălcarea legislației, au fost destituiți și excluși din cler șapte slujitori ai cultelor, din care trei conducători ai sectei de adventiști de ziua a șaptea și un conducător al confesiunii mozaice[74].

În ședința din 23 septembrie 1950, Consiliul de Miniștri al RSSM a luat decizia de a cere Moscovei permisunea de a lichida comunitatea evangheliștilor baptiști din satul Tătărești, raionul Cahul, cu confiscarea casei de rugăciuni a acestora[75].

---

69 *Ibidem*.
70 *Ibidem*.
71 *Ibidem*.
72 AOSPRM, f. 51, inv. 9, d. 5, f. 64.
73 *Ibidem*.
74 *Ibidem*, f. 65.
75 Валериу Пасат, *Трудные страницы истории Молдавии. 1940-1950 гг.*, Moscova, Editura „Терра", 1994, p. 601.

În decembrie 1950, organele de securitate au identificat în republică 30 de grupuri de credincioși de diferite confesiuni (subotnici-reformiști, inochentiști, cincizeciști), învinuite de activitate antisovietică. Toate aceste grupuri au fost lichidate[76].

La 19 februarie 1951, V. Abakumov, Ministrul Securității de Stat al URSS, într-un memoriu adresat lui Stalin, aprecia drept necesară adoptarea unui proiect de hotărâre a Consiliului de Miniștri al URSS privind deportarea membrilor sectei „Martorii lui Iehova". Problema în cauză fusese examinată deja în octombrie 1950[77]. Stalin propunea atunci ca deportarea sectanților să aibă loc în martie-aprilie 1951, dar, din motive neelucidate, o hotărâre definitivă nu a fost totuși adoptată. Abakumov expediază, între timp, proiectul de hotărâre[78], motivând necesitatea deportării membrilor sectei „Martorii lui Iehova" prin faptul că aceștia „subminau puterea sovietică". Se prevedea exilarea din regiunile apusene ale URSS a 8,5 mii de persoane. În document se mai menționa că problema a fost coordonată cu conducerea republicilor respective[79].

Abakumov considera necesară deportarea din RSS Moldovenească a 11 675 de persoane (670 de familii), membri ai sectei „Martorii lui Iehova". De aceeași părere era și secretarul CC al PC(b) din Moldova, L.I. Brejnev[80].

La 3 martie 1951, Consiliul de Miniștri al URSS a adoptat hotărârea respectivă, iar la 5 martie, Ministerul Securității de Stat al URSS a emis Ordinul nr. 00193 cu privire la deportarea din RSSM a 700 de familii, considerate membri ai sectei „Martorii lui Iehova", cu un număr total de 2 480 de persoane[81].

În conformitate cu decizia „troicii", operațiunea de arestare și deportare trebuia să fie efectuată de trupele Ministerului Securității de

---

[76] AOSPRM, f. 51, inv. 9, d. 5, f. 65.

[77] Валериу Пасат, *Трудные страницы истории Молдавии. 1940-1950 гг.*, Moscova, Editura „Терра", 1994, p. 612-613.

[78] *Ibidem*.

[79] *Ibidem*, p. 614.

[80] *Ibidem*, p. 613.

[81] *Ibidem*, p. 612-613.

Stat al URSS. Familiile arestate urmau a fi strămutate în regiunile Tomsk și Irkutsk pentru totdeauna[82].

Executând întocmai indicațiile de la centru, la 24 martie 1951, Consiliul de Miniștri al RSSM a adoptat Hotărârea „Cu privire la confiscarea și vinderea averii persoanelor deportate de pe teritoriul RSSM"[83].

La 26 martie 1951, Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești a adoptat o altă hotărâre, secretă, „Cu privire la mobilizarea mijloacelor de transport în orașele Chișinău, Bălți și Orhei, pentru lucrările de câmp și transportarea cerealelor de la periferie la punctele de colectare". În realitate, nu era vorba decât despre mobilizarea mijloacelor de transport pentru expedierea familiilor arestate la stațiile de cale ferată[84].

După adoptarea acestor hotărâri, a fost pus în funcțiune mecanismul experimentat deja în cadrul operațiunii „Iug" („Sud") din anul 1949. S-au întocmit listele, au fost mobilizate mijloace de transport. De la Moscova au sosit în republică 16 grupuri de securiști, conduse de ofițeri superiori, cu un efectiv de 10-15 persoane fiecare[85].

Operațiunea secretă „Sever" („Nord") a început la 1 aprilie, ora 4^{00} și s-a încheiat la ora 20^{00} a aceleiași zile. Pentru înfăptuirea acestei operațiuni s-a recurs la serviciile a 2 198 de securiști, soldați, milițieni, activiști de partid și de stat[86]. Toate drumurile de ieșire din sate, toate căile de acces la frontiera cu România fuseseră blocate din timp. Pentru transportarea contingentului de deportați au fost folosite 415 autocamioane și 2 garnituri de tren (cu numerele 97386 și 97387) a câte 60 de vagoane fiecare[87].

În urma operațiunii „Sever" („Nord") au fost arestate și deportate în Siberia 732 de familii, cu un număr total de 2 617 persoane, din care 808 bărbați, 967 de femei și 842 de copii[88].

---

[82] Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Prut Internațional, 2004, p. 70.

[83] *Ibidem*.

[84] *Ibidem*.

[85] E. Șișcanu, *Regimul totalitar bolșevic în RSS Moldovenească. 1944-1952*, Chișinău, Editura „Civitas", 1997, p. 73-83.

[86] *Ibidem*, p. 73-83.

[87] *Ibidem*, p. 72.

[88] *Ibidem*.

La 13 și 14 aprilie 1951, cele două garnituri cu deportați din Basarabia au ajuns în Siberia. F. Tutușkin, Ministrul Afacerilor Interne al RSS Moldovenești, își informa șeful de la Moscova că „escorta a fost vigilentă" și, în consecință, nu a evadat nimeni din trenuri.

Operațiunea „Sever" („Nord") nu a fost însă ultima acțiune punitivă din cadrul politicii bolșevice în domeniul cultelor. În 1952, Ministrul Securității de Stat al RSSM, I. Mordoveț, a informat despre o întrunire a membrilor sectei „Martorii lui Iehova" din 10 raioane ale republicii. Din 35 de membri, 15 persoane au fost arestate. Tot în acest an a fost lichidat centrul clandestin al sectei „Martorii lui Iehova", fiind arestate 670 de persoane[89]. Dar, în pofida diverselor restricții și măsuri de contracarare a acestei secte, ea și-a continuat activitatea și, în 1953, au mai fost arestate 67 de persoane[90].

În 1956, securiștii constată o activizare a membrilor sectei „Martorii lui Iehova" eliberați din lagăre, care refuzau să satisfacă serviciul militar, să participe la alegeri și să respecte legislația sovietică[91].

Atunci s-a încercat o infiltrare de agenți secreți în rândurile sectei „Martorii lui Iehova", printre care „Isac", „Glazkov", „Lavrentiev", „Lupu", „Vacarciuc", „Zaițev", care aveau misiunea de a identifica acțiunile cu caracter antisovietic și de a contribui la compromiterea celor mai activi credincioși[92].

În anii următori, pentru a compromite activitatea sectelor erau folosite presa, radioul, cinematografia, se organizau procese judiciare deschise împotriva sectanților, acuzați de antisovietism, de spionaj[93].

La 5 noiembrie 1959, Comitetul Securității de Stat din URSS a emis Ordinul nr. 00458, în conformitate cu care Comitetul Securității de Stat din RSSM a elaborat un plan detaliat de sistare a activității sectei clandestine „Martorii lui Iehova". O componentă a planului elaborat prevedea folosirea serviciului de spionaj pentru distrugerea sectelor

---

89 *Ibidem*.

90 ANRM, f. 3305, inv. 1, d. 4, f. 33.

91 *Ibidem*; vezi Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965)*, Chișinău, Prut Internațional, 2004, p. 70.

92 *Ibidem*.

93 *Ibidem*.

din interior prin crearea unor situații de conflict și disensiuni, prin provocarea unei stări de neîncredere reciprocă, pentru ca, în consecință, acestea să se autodizolve[94].

După punerea în aplicare a unei asemenea stratageme au fost arestate 33 de persoane pe motive religioase și confiscate 500 de cărți religioase[95].

În iunie 1959, în satul Tabani, raionul Lipcani, unde erau peste 100 de membri ai sectei „Martorii lui Iehova", au fost arestați pentru „activitate antisovietică" cei mai activi membri ai sectei, printre care Burea, Gorobeț, Puntea. Acestora li s-a organizat un proces judiciar public. Procese similare au avut loc și în alte localități ale republicii, de exemplu la Bălți[96].

Ca rezultat al politicii antireligioase promovate de regimul totalitar comunist, numai în anul 1959 au fost siliți să renunțe la convingerile lor 80 de membri ai sectei „Martorii lui Iehova", iar în anul următor – încă 250 de persoane[97].

Împotriva confesiunii mozaice au fost folosite serviciile a 22 de agenți secreți, cu care au colaborat un număr impunător de persoane de încredere din rândurile acesteia. În consecință, au fost arestate 4 persoane[98].

La 8 ianuarie 1960, în RSSM existau șase organizații religioase legitimate de către stat, care erau organizate în 120 de comunități. Secta „Martorii lui Iehova" și cea a inochentiștilor activau în ilegalitate[99].

La 23 mai 1962, Consiliul de Miniștri al RSSM a emis Hotărârea nr. 249, prin care se stabilea închiderea caselor de rugăciuni din raioanele Strășeni, Taraclia, Telenești, Fălești, Florești, Cimișlia, Edineț, Orhei și Glodeni[100].

---

[94] Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Prut Internațional, 2004, p. 70.

[95] ANRM, f. 2848, inv. 2, d. 416, f. 181.

[96] ANRM, f. 948, inv. 2, d. 244, f. 58.

[97] ANRM, f. 948, inv. 2, d. 244, f. 58.

[98] Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Prut Internațional, 2004, p. 73.

[99] *Ibidem*, p. 70.

[100] *Ibidem*, p. 84.

De menționat că acțiunile antireligioase ale ateilor comuniști aveau un efect contrar. A. Puzin, președintele Consiliului pentru problemele cultelor pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS, de exemplu, menționa în una dintre directivele elaborate în anul 1963 că măsurile violente luate împotriva credincioșilor creează obstacole în calea educației ateiste[101].

În anii '70-'80 ai secolului al XX-lea, Procuratura RSSM, în conformitate cu programul ateist al Partidului Comunist, a intensificat urmărirea așa-numiților dușmani ai puterii sovietice și identificarea elementelor antisovietice. Prigoana comunistă a lovit și în Biserica creștinilor evanghelişti baptiști. De exemplu, în 1980, locuitorul or. Chișinău M. Pruteanu, unul din conducătorii Consiliului Bisericii creștinilor evanghelişti baptiști, este condamnat de Judecătoria Supremă a RSSM la cinci ani de închisoare pentru încălcarea legislației cu privire la culte, elaborarea și propagarea literaturii cu caracter religios. Dacă este credincios, neapărat este și antisovietic. La domiciliul acestuia au fost găsite 389 de exemplare de literatură religioasă, 13 kg de hârtie, copiatoare, strung de tăiere a hârtiei, corectoare de producție germană[102]. La 27 mai 1980, din motive religioase este condamnat cetățeanul M. Horev la 5 ani de detenție. Membru al Consiliului Bisericii creștinilor evanghelişti baptiști, Horev este învinuit de organizarea în pădurea Chițcani a unei adunări cu caracter religios, care întrunise vreo 300 de persoane, printre ei copii și tineri. Adunarea religioasă este considerată și antisovietică[103]. Pentru încălcarea legislației cu privire la culte, Procuratura Strășeni l-a condamnat pe cetățeanul G. Nichita, iar organele de drept din or. Bălți – pe cetățeanul C. Misiruc. Procuratura RSSM investighează dosarul penal al cetățeanului V. Tașcă, reținut la 20-21 iunie 1980 în timpul transmiterii literaturii religioase. Sunt confiscate 24.000 de exemplare de literatură cu caracter religios, ce conțineau 100 de titluri în limbile popoarelor URSS și în limba germană. Pentru aceste „grave încălcări" V. Tașcă

[101] *Ibidem*.
[102] AOSPRM, f. 51, inv. 52, d. 50, f. 4-5.
[103] AOSPRM, f. 51, inv. 52, d. 50, f. 4-5.

este condamnat la trei ani de închisoare[104]. În anii 1981-1982, pentru încălcarea legislației cu privire la culte sunt condamnați de organele de drept ale RSSM următorii activiști ai Bisericii creștinilor evanghelişti baptiști: I. Oselschi – 5 ani de detenție cu confiscarea averii, G. Nichita – 4 ani de detenție cu confiscarea averii, I. Belev – 2 ani și 6 luni de detenție[105]. În anii 1981-1982, 38 de tineri au fost condamnați de Judecătoria Supremă a RSSM pentru refuzul de a satisface serviciul militar din motive religioase. În 1986, pentru prevenirea propagandei antisovietice în perioada pregătirii jubileului de 1000 de ani de la adoptarea creștinismului în Rusia sunt condamnate 43 de persoane, în 1987 – pe motive religioase sunt arestate și condamnate 11 persoane, iar în prima jumătate a anului 1988 sunt condamnate 5 persoane[106].

O biserică transformată de sovietici în club, Cernăuți, 1940

Educația ateistă

Era inutilă aplicarea în continuare a unor metode represive, a forței și violenței împotriva religiei și a credinței, cu atât mai mult cu cât despre ateismul militant se știa peste hotare, fapt care știrbea din

[104] AOSPRM, f. 51, inv. 52, d. 50, f. 4-5.

[105] AOSPRM, f. 52, inv. 60, d. 37a, f. 169; vezi Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Prut Internațional, 2004, p. 73.

[106] AOSPRM, f. 51, inv. 71, d. 43, f. 481.

autoritatea internațională a statului sovietic. Prin metodele violente aplicate Bisericii și credincioșilor, statul sovietic încălca Declarația universală a drepturilor omului (articolul 18), în care se prevede: „Orice om are dreptul la libertatea gândirii, de conștiință și religie; acest drept include libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea singur sau împreună cu alții, atât în mod public cât și privat, prin învățătură, practici religioase, cult și îndeplinirea riturilor”[107]. Noua conducere a statului sovietic a schimbat accentele și orientarea politicii în domeniul cultelor. Pentru prima dată de la instaurarea puterii sovietice în Basarabia, în directivele Partidului Comunist s-a menționat despre unele greșeli comise de autorități față de credincioși. Astfel, la 27 ianuarie 1965, Prezidiul Sovietului Suprem al URSS, printr-o decizie specială, îi obliga pe împuterniciții pentru problemele cultelor să informeze centrul despre nerespectarea de către autoritățile sovietice locale a legislației sovietice privind cultele și despre măsurile întreprinse pentru apărarea drepturilor credincioșilor[108]. Reorientarea politicii antireligioase a comuniștilor însemna o renunțare la metodele violente aplicate anterior în favoarea educației ateiste.

În limba greacă *ateism* înseamnă negare de Dumnezeu. În dicționarele sovietice, noțiunea de ateism este explicată drept „o concepție materialistă despre lume care neagă existența lui Dumnezeu și a altor puteri supranaturale”[109].

Bazele ateismului militant au fost puse de K. Marx, care declarase că „trebuie să luptăm împotriva religiei”[110] și că religia este „opiu pentru popor”[111]. Aceste idei au fost dezvoltate de V. Lenin, care a elaborat o nouă religie de stat – bolșevismul, iar ateismul a devenit o componentă importantă a acesteia. Într-un șir de articole V. Lenin obliga statul și partidul să înceapă lupta împotriva religiei și a cre-

---

[107] Anatol Petrencu, *Istorie universală contemporană*, Chișinău, Editura Muzeum, 1997.

[108] *ANRM,* f. 3046, inv. 1, d. 153, f. 45.

[109] *Dicționar explicativ al limbii moldovenești*, Chișinău, Editura Lumina, 1976.

[110] К. Маркс, Ф. Энгельс, *Избранные произведения*, т. 1, Москва, Политиздат, 1980, стр. 221.

[111] V. I. Lenin, *Socialismul și religia*, Opere complete, vol. XII, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1971, p. 153.

dinței, considerând că „religia este un produs netrebnic, care a dat naștere unei societăți netrebnice”[112].

Suportul ideologic al educației ateiste este bine cunoscutul decret leninist „Cu privire la separarea Bisericii de stat și a școlii de Biserică”[113], în baza căruia religia este exclusă din programele școlare, iar în locul acesteia este impusă ideologia comunistă sub toate aspectele ei. Propagarea era legitimată de stat prin Constituția URSS, articolul 124: „Cu scopul de a asigura cetățenilor libertatea conștiinței în URSS, Biserica este despărțită de stat și școala de Biserică. Libertatea exercitării cultelor religioase și libertatea propagandei antireligioase sunt recunoscute pentru toți cetățenii”[114]. Libertatea conștiinței era însă un principiu numai declarat, iar apartenența religioasă era pedepsită în mod diferit, de la destituire din funcții până la privațiune de libertate.

Problema educației ateiste a fost examinată la cele mai înalte foruri de partid și de stat, de nivel unional și republican, cum ar fi congresele PCUS și congresele PC al Moldovei.

Cei care, după moartea lui Stalin, în anul 1953, au contat pe „dezghețul” hrușciovist au rămas dezamăgiți de atitudinea conducătorului statului sovietic N. Hrușciov față de religie: „Învățământul public, propagarea științei, studierea legilor naturii nu pot lăsa loc pentru credința în Dumnezeu”[115].

Mai mult, Congresul XXII al PCUS, care și-a ținut lucrările la 17 octombrie 1961 la Moscova, a hotărât organizarea unui sistem armonios, bine chibzuit, de educație științifico-ateistă, care să cuprindă toate categoriile sociale, stăvilind astfel răspândirea concepțiilor religioase, îndeosebi printre copii și adulți[116]. Hotărârea Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 27 ianuarie 1965 marca reorientarea

---

[112] Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de culte din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Prut Internațional, 2004, p. 81.

[113] *Ibidem*.

[114] *КПСС в резолюциях съездов, конференций и пленумов ЦК*, Москва, Госполитиздат, 1954, Т. 1, с. 420-421.

[115] Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de culte din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Prut Internațional, 2004, p. 89

[116] *Ibidem*.

politicii antireligioase a comuniștilor, în conformitate cu care accentul major revine educației ateiste[117].

Perioada 1965-1991 marchează o perioadă de stagnare (*застой*), în cadrul căreia politica antireligioasă se manifestă prin educația ateistă. Una dintre cele mai răspândite forme de propagandă ateistă era prelegerea sau conferința. Contra credinței și a lui Dumnezeu au fost îndreptate diverse arme ale luptei ideologice: presa, radioul, cinematograful. În căminele culturale și în biblioteci erau organizate activități cu caracter ateist. Pentru eficientizarea propagandei ateiste au fost traduse operele lui V. Lenin și lucrări ale ateilor sovietici. Prin excluderea religiei din programa școlară a fost dereglat într-un fel procesul de formare a unei personalități unitare, întrucât, pe lângă cunoștințe, capacități, atitudini, se pierdeau și o serie de valori morale importante, necesare pentru formarea personalității copilului. Cadrele didactice erau obligate să organizeze în școli „cercuri ateiste", dispute, alte activități didactice cu caracter ateist. Educația ateistă trebuia să persiste în cadrul lecțiilor de istorie, literatură, biologie, geografie, fizică, chimie[118]. În instituțiile de învățământ de toate nivelurile, în colectivele de elevi și de tineret, se organizau obligatoriu diverse activități cu caracter ateist, de exemplu, serate de întrebări și răspunsuri, discuții, lecturi ateiste.

Responsabili de organizarea și eficiența educației ateiste erau structurile de stat ale RSSM, Comitetul Central al Partidului Comunist din Moldova, Comitetul Central al Uniunii Leniniste Comuniste a Tineretului din Moldova, Ministerul Culturii al RSSM, organizațiile sindicale. În scopul pregătirii specialiștilor în domeniul ateismului științific, au fost instituite Centrul de Instruire Politică, Societatea „Știința" și Școala Tânărului Ateu, Muzeul Republican al Ateismului Științific, Școala Republicană de Pregătire a Lectorilor Atei, cu sediul la Chișinău și Bălți, care în 1970-1980 a avut patru promoții – 370 de lectori de ateism[119].

---

[117] *Ibidem*.
[118] *ANRM,* f. 3011, inv. 7, d. 22, f. 311.
[119] AOSPRM, F. 51, inv. 52, d. 50, f. 7-12.

În propagarea ateistă au fost antrenați și cercetători științifici de la Muzeul de Stat de Etnografie și Istorie Naturală. În anii '70, propaganda ateistă în RSSM este ghidată de Consiliul metodico-științific condus de doctorul în filosofie A. Babii. Numai într-un an de zile, 1979, acest consiliu a vizitat 36 de orașe și raioane, a organizat 27 de conferințe cu tematică ateistă: „Religia și lupta ideologică contemporană", „Moștenirea ateistă a lui V.I. Lenin și contemporaneitatea", 48 de mese rotunde, 52 de serate de întrebări și răspunsuri. Membri ai consiliului erau savanții A. Babii, L. Grișanova, M. Goldenberg, F. Tabunșcic, V. Gajos, D. Tăbăcaru etc.[120].

Membrii Societății „Știința" au ținut un număr impunător de conferințe cu caracter ateist, de exemplu: 1976 – 10 624; 1977 – 10 606; 1978 – 12 072. La 30 mai 1979, Societatea „Știința" adoptă hotărârea despre dezvoltarea continuă a universităților populare și rolul ateismului științific în educația comunistă a clasei muncitoare. Astfel, în anul 1979 sunt ținute 13 592 de prelegeri ateiste, iar în prima jumătate a anului 1980 – 7 993. Toate ministerele sunt obligate să efectueze un anumit volum de propagandă ateistă. Pentru Ministerul Învățământului aceasta constituie sarcina primordială. În planurile de studii ale instituțiilor de învățământ sunt fixate activități concrete cu caracter ateist. Timp de un deceniu, 1970-1980, în RSSM activează Societatea științifică a elevilor „Viitorul", cu filiale în 16 raioane, în care dominantă este instruirea ateistă a tinerei generații[121]. În 1980, în RSSM funcționează 624 de cercuri ateiste, ce întrunesc 17 669 de tineri și tinere.

Pentru realizarea hotărârilor congreselor XXVI al PCUS și XV al PCM despre propagarea ateismului științific, la 8 decembrie 1981, CC al PC al Moldovei adoptă Hotărârea „Despre intensificarea educației ateste a populației" și elaborează un plan complex de acțiuni cu caracter ateist pentru o perioadă de cinci ani (1981-1985). Pentru realizarea acestei hotărâri, Ministerul Învățământului ia decizia de a modifica planurile de studii și de a transfera cursul de lecții „Bazele ateismului științific" de la opțional la obligatoriu, cu susținerea ulte-

[120] AOSPRM, F. 51, inv. 52, d. 50, f. 12.
[121] AOSPRM, f. 51, inv. 52, d. 50, f. 1.

rioară a examenului[122]. Comitetul de Stat pentru Televiziune și Radiodifuziune al RSSM inițiază un plan de acțiuni cu caracter ateist, întocmește o listă de filme: „Armaghedon", „Frați întru Hristos", „Dumnezeu nu există", „Cum omul l-a creat pe Dumnezeu"[123]. Apare jurnalul televizat „Spre lumină", ai cărui protagoniști sunt principalii atei din RSSM: I. Iavorschi – secretarul PCM pentru televiziune și radio; A. Babii – doctor în istorie, V. Gajos – candidat în filosofie, iar moderator este D. Tăbăcaru. Sistematic devine și concursul televizat „Știința și religia". Contradicțiile dintre religie și știință sunt reflectate în 14 emisiuni televizate ce implică disciplinele școlare chimia, botanica, geografia, istoria[124].

Emisiunea radiofonică „Lumina" este difuzată încă din anul 1967, de două ori pe lună, în zilele de sâmbătă. Această emisiune lăsa răni adânci în sufletele credincioșilor prin caracterul batjocoritor la adresa religiei[125].

La 19 noiembrie 1985, Biroul Politic al PC al Moldovei adoptă hotărârea despre intensificarea educației ateiste în legătură cu pregătirea organizațiilor religioase pentru marcarea a 1000 de ani de la adoptarea creștinismului în Rusia[126]. În conformitate cu această decizie, PC al Moldovei și Consiliul de Miniștri obligă ministerele, organizațiile comsomoliste și sindicale, împuternicitul Consiliului de Miniștri al URSS pentru RSSM, Academia de Științe, Societatea „Știința", instituțiile de învățământ superior, mass-media să efectueze un anumit volum de lucru cu caracter ateist pentru combaterea propagandei antisovietice și folosirea eventuală a jubileului de către organizațiile religioase în acest scop. Instituțiile vizate urmau să prezinte rapoarte anuale despre activitățile realizate în luna noiembrie a fiecărui an, până în 1988 inclusiv[127]. Până la urmă, autoritățile comuniste sunt nevoite să se implice pentru a ajuta la organizarea sărbătorii, iar la 17

[122] AOSPRM, f. 51, inv. 60, d. 37a, f. 175.
[123] AOSP, f. 51, inv. 60, d. 37a, f. 184.
[124] AOSPRM, f. 51, inv. 52, d. 50, f. 26-33.
[125] *Ibidem*.
[126] AOSPRM, f. 51, inv. 71, d. 543, f. 2.
[127] *Ibidem*.

mai 1989, Biroul Politic al CC al PC al Moldovei adoptă hotărârea[128] prin care este considerată drept consumată și realizată decizia din 19 noiembrie 1985[129]. Din 1989 până în 1991 propaganda ateistă este mai atenuată, se caută soluții.

Educația ateistă a demonstrat un efect sporit în raport cu măsurile violente aplicate până la 1965. Ideologia comunistă implantată în mințile fragede ale copiilor și tineretului a avut drept rezultat nefrecventarea de către aceștia a locașurilor sfinte și abandonarea credinței. Perioada 1965-1991 se caracterizează prin înlocuirea căsătoriei religioase cu cea civilă, înlocuirea sfântului botez cu înregistrarea copilului nou-născut la starea civilă, prin organizarea funeraliilor fără preot și biserică, dar cu discursuri comuniste. Se intenționa înlocuirea sărbătorilor religioase cu cele laice: hramul satului cu ziua recoltei, Crăciunul cu Anul Nou, ziua de 1 Mai și Ziua Victoriei erau contrapuse Sfintelor sărbători de Paști. Este adevărat că unele familii de intelectuali, funcționari ai statului, membri ai Partidului Comunist cu funcții înalte, dar și membri simpli de partid, orășenii, fie datorită statutului social, fie din propriile convingeri sau vrând să fie moderni, excludeau sărbătorile religioase din viața lor, înlocuindu-le cu sărbătorile comuniste. Dacă orașul era predispus unor atari schimbări, satul era cel care păstra atât obiceiurile naționale, cât și tradițiile religioase. De aceea ritualurile sfinte, cum ar fi Botezul, Cununia, Înmormântarea, erau respectate în localitățile rurale de majoritatea populației, de unii în mod deschis, mai ales de cei vârstnici, pensionari, intelectualitate, iar de alții – pe ascuns, la domiciliu sau în biserica din satul vecin, noaptea, fără martori. Nici în localitățile urbane religiozitatea populației nu a fost lichidată, ci numai marginalizată.

Rezistența religioasă anticomunistă

Regimul comunist a comis crime odioase împotriva clerului și a credincioșilor, împotriva credinței strămoșești, a închis și a dărâmat biserici și mănăstiri. Acțiunile comuniștilor erau planificate meticu-

[128] *Ibidem*, f. 516.
[129] AOSPRM, f. 51, inv. 60, d. 543, f. 2.

los și realizate eșalonat, astfel încât a fost foarte greu de protestat în mod organizat contra dictaturii comuniste.

Dar pe parcursul întregii perioade studiate, în pofida restricțiilor ateiste impuse de comuniști, au fost înregistrate acțiuni de rezistență ale clerului și ale credincioșilor, impulsionate de credință, prin demersuri înaintate diverselor instanțe privind redeschiderea sfintelor locașuri, prin repararea bisericilor și plata impozitelor exagerate, prin oficierea serviciilor divine atunci când acestea erau interzise, prin scrisori de protest și chiar prin rezistența armată, prin încălcarea legislației sovietice cu privire la culte. Evident, aceste acțiuni nu porneau de la un anumit centru de organizare, spre deosebire de programul ateist realizat de sovietici.

Chiar în primul an de ocupație sovietică, 1940-1941, sunt înregistrate acțiuni de protest ale credincioșilor față de politica promovată de sovietici în domeniul cultelor. Spre exemplu, în mai 1941, în satul Racovăț, județul Soroca, circa 400 de enoriași au protestat împotriva inventarierii averii bisericești. Protestatarii reproșau: „Puterea sovietică ne-a impus impozite exagerate, pe care le achităm, dar credința să nu ne-o atingeți”[130].

Un act de rezistență organizată din partea Consiliului bisericesc și a enoriașilor s-a înregistrat în 1945 în s. Cocieri, raionul Dubăsari[131]. Timp de câteva luni Consiliul bisericesc din Cocieri, condus de preotul Ion Nateajnoi, susținut de președintele adjunct al Sovietului Sătesc, Verlan, au ignorat hotărârea Comitetului Executiv Raional, care dispunea transferarea bisericii într-o clădire veche. În ziua de 17 noiembrie, când un grup de comsomoliști, conduși de președintele adjunct al Comitetului Executiv Raional, Iacovlev, și de secretarul Comitetului Raional al Comsomolului, Kurakin, au încercat să transfere averea bisericii în vechea clădire, în sat s-a declanșat o adevărată insurecție. Indignați de această samavolnicie, sute de bărbați și femei s-au adunat în curtea bisericii, unii pătrunzând în interior și ridi-

[130] Валериу Пасат, *Трудные страницы истории Молдавии. 1940-1950 гг.*, Moscova, Editura „Терра”, 1994, p. 22.

[131] AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 121, f. 28-33; vezi Elena Postică, *Rezistența antisovietică în Basarabia. 1944-1950*, Chișinău, Editura Știința, 1997, p. 115.

cându-se sub cupola ei. La sunetele clopotului, care a bătut timp de 4 ore, a venit tot satul. Reprezentanții autorităților: Iacovlev, directorul școlii și comsomolista Vladimirova, inspector la Comitetul Executiv Raional, au fost snopiți în bătăi și izgoniți din sat. Organizatorii răscoalei, precum și persoanele care au participat nemijlocit la maltratarea activiștilor sovietici au fost trași la răspundere penală[132].

Una dintre cele mai răspândite forme de protest ale creștinilor erau demersurile înaintate diferitelor instanțe de stat privind redeschiderea bisericilor și reducerea impozitelor exagerate. Astfel, în 1949, enoriașii au înaintat împuternicitului pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse în RSSM 101 demersuri ce vizau redeschiderea a 77 de biserici; în audiență la comisarul sovietic pentru culte au fost 225 de persoane. Cele 380 de cereri înaintate de parohii bisericilor ne vorbesc despre impozitele exagerate stabilite de regimul comunist. De altfel, toate demersurile au fost respinse, iar 20 de cereri nu au fost examinate în genere. În anul următor au fost înaintate 228 de demersuri, în care s-a solicitat redeschiderea a 122 de biserici, 241 din acestea fiind respinse. La 1 ianuarie 1950, în republică funcționau 555 de biserici ortodoxe[133].

Împuternicitul moscovit la Chișinău, efectuând o analiză a gradului de religiozitate al populației, a constatat: „Nivelul de frecventare a bisericilor de către creștini este destul de înalt, depășind indicii din anii precedenți. Printre credincioși se pot vedea persoane de toate vârstele și categoriile sociale, chiar și din rândurile intelectualității, comuniștilor și comsomoliștilor, care respectă canoanele bisericești. În raionul Strășeni au fost botezați 4 copii în vârstă de 6-10 ani; în raionul Ungheni – 8 copii în vârstă de 2-6 ani; în orașul Chișinău – 80 de copii în vârstă de 2-15 ani"[134]. Era absolut inadmi-

---

[132] AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 121, f. 28-33; vezi Elena Postică, *Rezistența antisovietică în Basarabia 1944-1950*, Chișinău, Editura Știința, 1997, p. 115.

[133] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 120, f. 491-492, vezi Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Editura Prut Internațional, 2004.

[134] AOSPRM, f. 51, inv. 9, d. 5, f. 59; vezi Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Editura Prut Internațional, 2004, p. 91.

sibilă botezarea copiilor din familiile de comuniști, acțiune calificată drept rușinoasă și antisovietică. Vasile Popovici, ministru al Industriei din RSSM, comunist din 1920, și-a botezat propriii copii în ianuarie 1950: o fiică în vârstă de 18 ani și un fecior, care avea doar 6 luni. Exemplul lui l-a urmat V. Topalschi, membru al Consiliului de Miniștri al RSSM, comunist din 1947, fapt pentru care ambii au fost destituiți din posturi și sancționați pe linie de partid[135]. Deci, în pofida tuturor restricțiilor impuse de către autoritățile sovietice, populația și-a menținut spiritul religios. Vina era dată pe „elementele antisovietice", care, în viziunea împuternicitului pentru culte, existau în rândurile credincioșilor și care, chipurile, difuzau foi volante cu conținut provocator privind sfârșitul lumii, eventualitatea unui război, căderea puterii sovietice etc.[136]

Moartea lui Stalin a generat o nouă mișcare a credincioșilor pentru restabilirea și redeschiderea locașurilor sfinte, atitudine demonstrată prin numeroasele demersuri făcute pe lângă organele republicane și cele unionale. Acestea erau adresate împuternicitului moscovit la Chișinău, Patriarhiei ruse, guvernului unional etc. Toate demersurile însă reveneau pentru „rezolvare" la Chișinău.

Biserica din satul Cazangic, raionul Leova, a fost închisă încă în 1948. Motivele închiderii acesteia n-au fost explicate enoriașilor, care, în 1953, reîncep a bate pragurile diferitelor instanțe. Dar răspunsul pe care l-au primit este cunoscut: „Nu se poate!"[137].

Numai în 1954 enoriașii din satul Ustia, raionul Criuleni, au adresat Consiliului pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă Consiliul de Miniștri al RSSM tocmai patru demersuri, repetând același lucru și în anul 1955. Demersurile erau însoțite de sute de semnături ale credincioșilor[138]. O atare situație s-a înregistrat și în

---

[135] AOSPRM, f. 51, inv. 9, d. 5, f. 59; vezi Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Editura Prut Internațional, 2004, p. 91.

[136] AOSPRM, f. 51, inv. 9, d. 5, f. 59; vezi Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Editura Prut Internațional, 2004, p. 91.

[137] ANRM, f. 2848, inv. 10, d. 518, f. 57.

[138] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 56, f. 3.

satul Borogani[139]. Mirenii din satul Ceadâr, raionul Leova, în speranța de a primi un răspuns pozitiv, au expediat și ei mai multe demersuri organelor de resort de-a lungul anilor 1953, 1956, 1958[140]. S-a constatat că cererile nu erau examinate, ci doar anexate la dosar, iar reclamanții erau anunțați de către împuternicitul Romenski că demersurile lor sunt respinse. Unul din motivele de respingere invocate era, de exemplu, distanța prea mică dintre biserici[141]. În opinia împuternicitului, distanța de 9 km până la biserică putea fi depășită de orice credincios.

În anul 1955 au fost făcute 151 de demersuri pentru redeschiderea bisericilor, majoritatea lor absolută au fost respinse de către oficialități sub diferite pretexte[142].

În 1960 au fost înaintate noi demersuri pe lângă diverse instanțe de stat republicane și unionale pentru a permite redeschiderea unor biserici, de solicitare a unor preoți, de reducere a impozitelor, privind abuzurile organelor locale față de biserică etc. Aceleași cerințe au persistat în anii 1960-1961. Demersurile înaintate urmau însă un „itinerar" neschimbat: de la autoritățile bisericești la cele de stat, ca, în cele din urmă, rezoluția să fie una dintre următoarele: „Argumentele aduse nu sunt convingătoare"; „Preotul a părăsit singur biserica"; „Semnăturile pentru redeschiderea bisericii sunt falsificate". Același lucru s-a întâmplat și cu demersul enoriașilor din satul Cărbuna, raionul Căușeni. Problema înaintată de către creștinii de aici nu a fost soluționată în favoarea acestora[143].

În 1964, enoriașii din satul Maramonovca, raionul Dondușeni, intervin pe lângă Prezidiul Sovietului Suprem. La fel procedează și enoriașii din satul Lipcani, raionul Edineț[144].

Dat fiind că autoritățile nu reacționau la sutele și miile de demersuri făcute de creștini, aceștia își făceau dreptate cum găseau ei de cuviință. Astfel, de-a lungul drumurilor reapar răstigniri, acolo unde

---

139 *Ibidem*.
140 *Ibidem*, f. 48.
141 *Ibidem*.
142 ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 64, f. 179.
143 ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 128, f. 71.
144 ANRM, f. 046, inv. 1, d. 141, f. 10-11.

acestea fuseseră scoase mai înainte, iar clopotele care nu mai aveau „voie" să sune în curtea bisericilor erau mutate în cimitire. De exemplu, enoriașii din localitatea Vertiujeni au instalat răstigniri în locuri interzise de autorități, iar preoții au oficiat slujbe și au sfințit aceste simboluri creștine, acțiuni care au fost însoțite de manifestări ale credincioșilor pe străzile localităților[145].

Și după 1956 a continuat refacerea simbolurilor creștine, atitudine care a pus în gardă autoritățile sovietice, cerându-se de urgență directive în această privință. Iar într-o informație nesemnată, adresată organelor superioare de partid, se semnala că pe drumurile ce duc spre Chișinău se află în instalare 57 de cruci. Un număr mare de cruci au fost instalate în satul Călinești din raionul Fălești și în alte localități din republică[146].

Populația își exprima atitudinea negativă față de politica anticreștină promovată de regimul comunist și în scrisorile de protest. Astfel, la 6 august 1956, chișinăuianul Olaru, în numele unui număr mare de basarabeni în etate, adresează o scrisoare lui Karpov, președintele Consiliului pentru Problemele Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS și Prezidiul Sovietului Suprem al URSS[147]. Autorul întreabă într-un mod diplomatic, dar și critic: „Oare nu se găsesc la noi în Moldova oameni care să cunoască nu numai limba de stat – limba rusă, dar și limba moldovenească (adică limba română – *L.T.*), oameni inteligenți, cu studii și care, cu permisiunea d-voastră, să dirijeze viața religioasă?"[148]. Scrisoarea este un argument în plus în favoarea faptului că basarabenii doreau ca serviciul religios să fie oficiat în limba română și este un protest față de politica de rusificare a bisericii. Dar organele superioare nu s-au arătat deloc receptive. Scrisoarea a fost expediată pentru examinare împuternicitului moscovit la Chișinău, Romenski. Acesta a afirmat că scrisoarea este anonimă, că un asemenea nume, chipurile, nu există în tot Chișinăul, iar celelalte semnături nu ar fi avut nicio atribuție la scrisoare și abia

[145] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 141, f. 115.
[146] AOSPRM, f. 51, inv. 9, d. 188, f. 88.
[147] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 57, f. 94-95.
[148] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 57, f. 94-95.

în ultimul rând face o remarcă precum că faptul cunoașterii limbii moldovenești de către episcopul Nectarie nu ține de competența organelor sovietice, ci este o problemă de ordin intern a bisericii[149].

O parte din cler care, în 1940, și-a pus mari speranțe în regimul comunist, înțelegând mai târziu esența acestuia, nu a mai dorit să-l susțină. Un exemplu elocvent este cazul arhimandritului Varlaam (cu numele mirean Mihai Chiriță). În 1940, arhimandritul Varlaam susține actul de unire a Bisericii din Basarabia cu Patriarhia Moscovei, dar în perioada sovietică este trecut în tabăra reacționarilor și a naționaliștilor pentru îndrăzneala sa de a adresa, în 1956, mareșalului Jukov următorul mesaj:

„Mareșale Jukov!

În 1940 am citit în ziare declarația dumneavoastră că sunteți comunist, dar în același timp și un creștin ortodox… Vă rugăm plecat să ne susțineți în problema obținerii de către Biserica Moldovei a rangului de «Mitropolie» având în frunte pe un mitropolit care să cunoască limba moldovenească. Biserica episcopală din Chișinău până în ziua de azi poartă denumirea de mitropolie. Poporul nostru este profund credincios și are multe obiceiuri religioase, naționale, specifice, care sunt absolut străine sufletului rusesc, și în care el, aidoma unor sfinte odăjdii, și-a îmbrăcat dogmele creștine. Actualul Arhiepiscop Nectarie nu cunoaște niciun singur cuvânt pe moldovenește, deși e al 7-lea an de când ocupă această catedră, din care motiv nu este în stare să satisfacă necesitățile religioase ale moldovenilor, care constituie în Moldova 95%"[150].

Evident, mesajul expus este un protest. Arhimandritul Varlaam pune la îndoială legitimitatea unui ierarh rus aflat la „datorie" într-o colonie sovietică, cerând pentru mitropolie autonomie, iar ca ierarh – un moldovean.

Acest demers a trecut prin mecanismul deja cunoscut, ajungând spre examinare la comisarul moscovit pentru problemele Bisericii

---

[149] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 64, f. 106.

[150] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 64, f. 106, vezi Vladimir Beșleagă, „Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar comunist în RSSM. 1950-1960", în *Destin românesc,* 1996, nr. 1, p. 66.

Ortodoxe Ruse, G. Karpov, care, la rândul lui, îl expediază subalternului său la Chișinău, Romenski, însoțit de următoarea indicație secretă: „Să urmăriți cu neslăbită atenție acțiunile lui Macarie Varlaam, să luați măsuri și să informați Consiliul”[151]. După mai multe intimidări și constrângeri din partea organelor, arhimandritul Varlaam și-a expus deschis atitudinea față de Patriarhia Moscovei, declarând că renunță la poziția declarată în 1940. Arhimandritul Varlaam, având studii teologice și o vechime în domeniu de 30 de ani, nu a fost acceptat de Patriarhia rusă. Prin hotărârea Sfântului Sinod din 31 iulie 1958, arhimandritul Varlaam a fost exclus din cler[152], iar mai târziu s-a aflat în vizorul Securității[153].

Realizând că nu este în stare să stăvilească restaurarea și reactivarea sfintelor locașuri, la finele anului 1958 conducerea supremă de partid adoptă o decizie prin care declanșează o campanie de denigrare a Bisericii, acțiune întâmpinată de credincioși prin diverse acțiuni de protest. Acestea au purtat un caracter local[154].

Au existat foarte multe demersuri pentru redeschiderea bisericilor, însă nu există o statistică generală la acest capitol. De asemenea, au existat numeroase delegații trimise pentru a discuta cu organele republicane și cu cele centrale. Cea mai mare parte au fost, desigur, adresate comisarului sovietic pentru culte, dar și guvernului, Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, Comitetului Central al PCUS. Creștinii recurgeau la diferite formule în speranța că vor reuși să-i îmbuneze pe satrapi, doar să obțină rezultatul scontat. Timofei Orbul din Mălăiești, Vadul lui Vodă, a scris, de exemplu, la Moscova, atât lui Bulganin, cât și Patriarhiei ruse: „Noi, bătrânii de 60-65 de ani (…), avem lucrate câte 165-200 de zile în colhoz (…), vă rugăm în genunchi să ne lăsați să murim în credința strămoșească…”[155]. Unele

[151] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 64, f. 106, vezi Vladimir Beșleagă, Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar comunist în RSSM 1950-1960, în *Destin românesc,* 1996, nr. 1, p. 66.

[152] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 56, f. 33.

[153] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 56, f. 106-107.

[154] ANRM, f. 208, inv. 4, d. 596, f. 93.

[155] ANRM, f. 3041, inv. 1, d. 66, f. 15.

demersuri denotă un ton ferm și revoltător: „De ce nu se poate?… De ce biserica noastră este tratată de parcă ar fi capul relelor, fiind pusă sub acuzații?”[156].

La 15 martie 1959, în satul Gangura, raionul Bulboaca, autoritățile locale, de comun acord cu cele raionale, au închis biserica fără a da vreo explicație enoriașilor. Pe 17 mai 1960, autoritățile raionale au decis confiscarea tuturor lucrurilor sfinte, iar biserica din sat urma să fie transformată în cămin cultural. Împotriva acestei decizii s-a ridicat tot satul.

Explicația dată de autorități a fost următoarea: „Este vorba despre ordinul arhiepiscopului Chișinăului și al Moldovei de a închide biserica, deoarece timp de un an de zile nu a fost achitat impozitul”[157]. Trei zile și-au apărat enoriașii biserica de autorități, care intenționau să doboare de pe acoperișul ei Sfânta Cruce. Mai mult ca atât, enoriașii au adunat 11 mii de ruble pentru a fi vărsate la Arhiepiscopie, numai ca să obțină dreptul ca biserica să-și reia activitatea[158].

În conformitate cu Hotărârea Consiliului de Miniștri al RSSM din 5 iunie 1959, se preconiza închiderea a nouă centre monastice[159]. Bineînțeles că hotărârea în cauză a provocat nemulțumirea călugărilor și mirenilor. În comunitățile monahale au existat mai multe încercări de rezistență, dar acestea erau descoperite și anihilate ușor, inclusiv cu ajutorul Arhiepiscopului de Chișinău, Nectarie[160].

Prin hotărârea menționată mai sus urma să fie închisă și mănăstirea Răciula. Fuseseră determinate toate structurile responsabile pentru operațiunea de închidere. Eparhia urma să fie reprezentată de preoții B. Belous și A. Vustean. Autoritățile au stabilit mecanismul de închidere a centrului monastic, dar nu au ținut cont și de starea de spirit a cetățenilor, de atitudinea lor față de credință. În consecință, s-a generat o confruntare între autoritățile împuternicite să închidă mănăstirea și călugărițele și mirenii care s-au ridicat în

[156] ANRM, f. 3041, inv. 1, d. 66, f. 15.
[157] ANRM, f. 3046, inv. 1. d. 104, f. 32.
[158] ANRM, f. 3046, inv. 1. d. 104, f. 32.
[159] ANRM, f. 2048, inv. 4, d. 596, f. 93-101.
[160] ANRM, f. 2048, inv. 4, d. 596, f. 93-101.

apărarea credinței și a mănăstirii. Tentativa de a închide mănăstirea pe cale pașnică a eșuat. Situația ce se crease l-a alarmat chiar și pe secretarul doi al CC al PCM, I. Bodiul, care a ordonat: „În caz de eșec, toți responsabilii de operațiune vor fi destituiți din funcții”[161]. I. Bodiul a fost omul din umbră care a lovit crâncen în credință și în intelectualitate. Autoritățile au trimis împotriva rebelilor un efectiv de 500 de milițieni, care erau conduși de către un general rus, sosit de la Moscova[162].

Nouă zile și nouă nopți și-au apărat locuitorii din Răciula, raionul Călărași, mănăstirea și biserica din localitate. La 1 iulie 1959, în cea de-a noua zi de rezistență, autoritățile au recurs la armele de foc. David Simion a fost omorât, alte 3 persoane au fost rănite: Ilarion Mocreac, Dionisie Daniță și Gheorghe Porcar. Au fost arestați starețа mănăstirii, egumena Sephora și 8 bărbați, care au fost condamnați la diferite termene de detenție: I. Mocreac și S. Mocanu la câte 15 ani, V. Pricinoc – la 10 ani, V. Poiana – la 8 ani, D. Mladan – la 6 ani, M. Tcaci – la 4 ani, R. Benderschi – la 4 ani[163].

Deși a avut un caracter spontan, **rebeliunea de la mănăstirea Răciula** a constituit o manifestare de rezistență antitotalitară, antisovietică de amploare, la care au participat aproximativ patru mii de persoane. E un simbol al rezistenței creștinilor pe teritoriul Basarabiei.

Un rol aparte în mișcarea de rezistență revine clerului. Un șir de preoți, deși au fost excluși din rândurile clerului, au continuat săvârșirea ritualurilor religioase solicitate de către enoriași, au colectat mijloace pentru redeschiderea și restaurarea locașurilor sfinte. În acest sens este semnificativ cazul preotului Grigore Armencea, care, fiind lipsit de cinul preoțesc, a organizat întruniri ale credincioșilor, a adunat de la ei bani și a reparat bisericile închise în satele Lipceni, Popăuți și Saharna. La 5 august 1956, preotul Armencea a organizat în satul Saharna o slujbă religioasă în prezența unui număr mare de

[161] ANRM, f. 2048, inv. 4, d. 596, f. 93-101, vezi Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Editura Prut Internațional, 2004, p. 96.

[162] ANRM, f. 2048, inv. 4, d. 596, f. 93-101.

[163] ANRM, f. 2048, inv. 4, d. 596, f. 93-101.

credincioși, urmată de o adunare, evident, neautorizată. Adunarea a ales un consiliu bisericesc, ce urma să continue reparația bisericii închise și să obțină deschiderea ei. Enoriașii colectau semnături pentru deschiderea bisericii și numirea în calitate de preot a lui Grigore Armencea[164].

Însuși arhiepiscopul Chișinăului și al Moldovei, Nectarie, îl informează pe împuternicitul pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse în RSSM despre astfel de fapte: „Într-un șir de raioane, sub masca unor servitori ai cultelor religioase, își face mendrele un grup de impostori, care oficiază slujbe în locașurile închise și efectuează diferite servicii religioase… Vă rog să puneți această chestiune spre rezolvare în fața organelor superioare cu scopul de a se da respectivele directive pentru a lua măsuri la fața locului"[165]. Evident, arhiepiscopul era îngijorat de o atare stare de lucruri, deoarece excluderea unor fețe bisericești din rândurile cleurului trebuia să conducă, în opinia sa, la micșorarea numărului de preoți, la închiderea unor biserici și nicidecum la oficierea de către aceștia a slujbelor religioase. Deseori mirenii își apărau parohul cum puteau. De exemplu, enoriașii din satul Izvoare, raionul Fălești, n-au depus mărturii împotriva parohului Grigore Lupașcu, care era învinuit de autorități de încălcarea legislației sovietice cu privire la culte[166].

Una dintre victimele regimului comunist a fost preotul Gheorghe Păduraru, care, în semn de protest, se decide să emigreze, în acest scop înaintând o cerere ministrului de Externe al URSS, Gromâko: „…deoarece șase ani stau fără serviciu, am familie, copii… rog permisiunea de a emigra în Canada. Limba rusă nu o posed bine. Toată familia mea posedă limba română. Soția mea cunoaște și limba franceză. 1 ianuarie 1958"[167]. Pentru îndrăzneala sa, preotul Păduraru a fost declarat bolnav psihic și fanatic religios, de el ocupându-se în continuare organele de securitate[168].

---

[164] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 75, f. 75.
[165] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 65, f. 81.
[166] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 109, f. 60.
[167] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 109, f. 21.
[168] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 109, f. 21.

În pofida tuturor restricțiilor, enoriașii continuau să restaureze locașurile sfinte cu forțele proprii, fapt care a pus în gardă autoritățile sovietice. Astfel de cazuri s-au înregistrat în toate raioanele republicii: Orhei, Florești, Olănești etc.[169]. În 1959, autoritățile din raionul Soroca au constatat că locuitorii din Slobozia-Cremene colectau mijloace pentru restabilirea bisericii din localitate, acțiune care a fost considerată antisovietică și interzisă[170].

În anii '70-'80, multe locașuri sfinte au stat închise, fără a fi folosite în scopurile indicate de comuniști. Documentele de arhivă demonstrează că adeseori enoriașii descuiau biserica, aprindeau lumânări, altfel spus, foloseau locașul pe ascuns. Au loc acte de deschidere samavolnică a bisericilor.

În pofida unei politici ateiste promovate decenii la rând în Basarabia, religia a supraviețuit și, odată cu inițierea procesului de democratizare a societății, ea revine la normal.

Bibliografie

КПСС в резолюциях съездов, конференций и пленумов ЦК, Москва, Госполитиздат, 1954, Т. 1, стр. 420-421.

Пасат, Валериу, *Трудные страницы истории Молдавии. 1940-1950 гг.*, Moscova, Editura Терра, 1994.

К. Маркс, Ф. Энгельс, *Избранные произведения*, т. 1, Москва, Политиздат, 1980, стр. 221.

Lenin, V. *Socialismul și religia*, Opere complete, vol. XII, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1971, p. 153.

Galaction, Gala, *Biserica basarabeană. Zile basarabene*, Chișinău, 1993, p. 57-61.

Țepordei, Vasile, *Amintiri din Gulag*, Casa Editorială pentru Turism și Cultură Abeona, 1992.

Tihonov, Ludmila, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965*), Chișinău, Prut Internațional, 2004.

Șișcanu, Elena, *Regimul totalitar bolșevic în RSS Moldovenească. 1944-1952*, Chișinău, Editura Civitas, 1997, p. 73-83.

[169] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 56, f. 36-37.

[170] ANRM, f. 3046, inv. 1, d. 92, f. 9.

Postică, Elena, *Rezistența antisovietică în Basarabia. 1944-1950*, Chișinău, Editura Știința, 1997, p. 115.
Dicționar explicativ al limbii moldovenești, Chișinău, Editura Lumina, 1976.
Roșca, Sergiu, „Biserica basarabeană sub ocupația sovietică și primele realizări ale noii stăpâniri românești", în *Misionarul,* nr. 1-6, 1942, p. 34.
Grosu, Pavel, „Ne-a părăsit părintele rector Constantin Popovici", în *Luminătorul,* 1943, nr. 9.
Beșleagă, Vladimir, „Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar comunist în RSSM. 1950-1960", în *Destin românesc,* 1996, nr. 1, p. 66.

Sergiu MUSTEAȚĂ, Petru NEGURĂ

REPUBLICA MOLDOVA

Sergiu Musteață s-a născut în 1972. Conferențiar la Facultatea de Istorie și Etnopedagogie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chișinău. Lucrări: 6 monografii, peste 100 de articole științifice și peste 100 de articole publicistice; *Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII – IX*, Chișinău, Editura Pontos, 2005; *Cum să elaborăm și analizăm manualele școlare*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2006; *Protecția patrimoniului arheologic. Studiu comparativ: legislația Republicii Moldova și Statelor Unite ale Americii* (Preservation of the archaeological heritage. Comparative study: the legal framework in the Republic of Moldova and the United States of America), Chișinău, Pontos, 2008; *Educația istorică – între discursul politic și identitar în Republica Moldova*, Chișinău, Editura Pontos, 2010.

Petru Negură s-a născut în 1974. Lucrări: *Ni héros, ni traîtres. Les écrivains moldaves face au pouvoir soviétique sous Staline*, Paris, L'Harmattan, 2009. Lector la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" și la Universitatea de Stat din Chișinău. Membru al Comisiei pentru Analiza Dictaturii Comuniste din Republica Moldova.

Îndoctrinare, sovietizare și rusificare prin învățământ în RSSM

Chestiunea sistemului educațional sovietic constituie, alături de alte domenii, un subiect cercetat pe larg atât în perioada de până la 1991[1],

[1] T. Crăciun, *Din istoria învățământului norodnic în RSS Moldovenească*, Chișinău, 1951; O. Andrus, *Schițe din istoria școlilor Basarabiei și RSS Moldovenească*, Chișinău, 1952; A. Alexeev, *Educația ateistă în școală. Din experiența învățătorilor*, Chișinău, 1960; *Unele întrebări de instruire și educație a elevilor în lumina hotărârilor Congresului al XXII-lea al PCUS,* Chișinău, 1962; *Bazele educației comuniste,* Chișinău, 1963; V. Papandoglo, *Învățământul de cultură generală, politehnic și profesional,* Bălți, 1969; V. Kerdevarenko, *Problemele social-economice ale învățământului public din RSSM în condițiile revoluției tehnico-științifice*, în *Învățământul sovietic*, nr. 1, 1971; I. Marienko, G. Filipov, *Problemele muncii ideologico-educative a școlii în lumina hotărârilor Congresului XXIV al PCUS*, Chișinău, 1978; *Народное образование от съезда к съезду. Делегату V съезда учителей Молдавии*, Кишинёв, 1978; *Социалистическая индустриализация и культурная революция в правобережной Молдавии. Расцвет экономики и культуры Молдавии – торжество ленинской национальной политики, Кишинёв,* 1979; *Социально-экономические проблемы Молдавской ССР. Материалы республиканской научно-практической конференции,* Кишинёв, 1979; V. Chistruga, *Perfecționarea funcțiilor educative ale școlii,* Chișinău, 1982; V. Chistruga, *Sistemul leninist al*

cât și ulterior[2]. Printre cele mai importante contribuții în acest sens din ultimele două decenii se numără lucrările elaborate de T.T. Ciubotaru[3], V. Bâcu[4], Gh. Bobână[5], V.Gh. Cojocaru[6], V. Cozma[7], A.N. Bragari[8] ș.a., care abordează diverse aspecte ale sistemului educațional sovietic. O lucrare de sinteză care ar trata complex istoria învățământului în Basarabia și Transnistria pe parcursul secolului al XX-lea lipsește însă până în prezent.

Fondurile documentare privind învățământul din perioada sovietică sunt concentrate în câteva arhive publice. Cele mai consistente la acest subiect sunt fondul 2991 din Arhiva Națională a Republicii Moldova, care conține documente ale Ministerului Învățământului și

---

învățământului public în RSSM, Chișinău, 1984; M. Dmitrieva, *Colaborarea RSSM cu republicile unionale în domeniul învățământului*, Chișinău, 1984; V. Lemne, *Înalta misiune a școlii: realizarea reformei școlii de cultură generală*, în *Moldova Socialistă*, 15 mai 1987; D. Zidu, A. Moraru, *Critica concepțiilor asupra învățământului public în RSSM*, Chișinău, 1987; N. Kon'ev, *Sistemul de educație militar-patriotică în școala de cultură generală*, Chișinău, 1988; *Probleme ale istoriei școlii și științei pedagogice în RSS Moldovenească*, Chișinău, 1988; G. Juravel, *Organizația de partid a școlii și reforma învățământului*, în *Pedagogul sovietic*, 1989, nr. 2.

2 *Istoria învățământului și a gândirii pedagogice în Moldova,* Chișinău, 1991; *Școala națională: realitate, probleme, căutări,* Chișinău, 1990; *Modalități de perfecționare a învățământului din Republica Moldova* (culegere de teze), Chișinău, 1992; A. Moraru, Gh. Rusnac, I. Râșcă, *Școala de cultură generală din Republica Moldova (1944-1956)*, Chișinău, 1994; V. Beniuc, Gh. Rusnac, M. Sprînceană, *Instituționalizarea sistemului de putere în Moldova postbelică. Politica de cadre (1944-1950)*, Chișinău, 1997.

3 T.T. Ciubotaru (coord.), *Istoria învățământului și a gândirii pedagogice*, Chișinău, Lumina, 1991.

4 V. Bâcu, *Etapele trecerii școlii la o nouă structură și un nou conținut*, în *Făclia*, 11 decembrie 1992.

5 Gh. Bobână, *Școala între tradiție și universalism (Școala națională)*, Chișinău, 1994.

6 V.Gh. Cojocaru, *Reforma învățământului, orientări, obiective, direcții*, Chișinău, 1995; V.Gh. Cojocaru, *Planurile de învățământ în contextul reformelor școlare*, Chișinău, 1997.

7 V. Cozma, *Istoria Universității de Stat din Moldova (1946-1996),* Chișinău, 1996; V. Cozma, *Considerații privind politica națională a Universității de Stat din Moldova (1946-1996)*, în *Omagiu lui Vladimir Potlog și Constantin Drachenberg la 70 de ani*, Chișinău, 1997, p. 277-283; V. Cozma, *Învățământul universitar în sistemul științific și educațional din Republica Moldova* (teză de doctor habilitat în științe istorice), Chișinău, 1998.

8 N. Bragari, *Evoluția învățământului școlar în RSS Moldovenească (1956-1990)*, Chișinău, Evrica, 2005.

ale Consiliului de Miniștri al RSSM; fondul 51 din Arhiva Organizațiilor Social-Politice ale Republicii Moldova, care cuprinde acte emise de Ministerul Învățământului și de Secția de Agitație și Propagandă a CC al PCM; Arhiva Ministerului Educației al Republicii Moldova și colecțiile din Muzeul Pedagogic Republican, care conțin documente și publicații elaborate de ministerul de resort în perioada sovietică.

Implementarea sistemului educațional după modelul sovietic în RSSM

Imediat după anexarea Basarabiei, autoritățile bolșevice au inițiat implementarea sistemului educațional după modelul sovietic stabilit de reforma școlară din 1931, care a devenit una din verigile importante ale noului regim[9]. Instaurarea regimului sovietic a condus la lichidarea sistemului românesc de educație afirmat în Basarabia în urma unui șir de reforme în perioada interbelică[10]. Prin Hotărârea nr. 23 a Sovnarkomului și a Comitetului Regional al PCM „Cu privire la reorganizarea școlii din Basarabia Sovietică" se argumenta superioritatea școlii sovietice față de cea românească[11].

Cadrul normativ

Instaurarea și dezvoltarea sistemului educațional sovietic între anii 1944 și 1990 s-a realizat în contextul mai multor reforme. În

---

[9] V. Chistruga menționa că „școala este o instituție ideologică" și că „în condițiile socialismului dezvoltat rolul ei social crește". V. Chistruga, *Perfecționarea funcțiilor educative ale școlii*, Chișinău, 1982, p. 11; V.Gh. Cojocaru, *Planurile de învățământ în contextul reformelor școlare*, Chișinău, 1997, p. 74-76.

[10] Legea pentru învățământul primar al satului și învățământul primar normal din 24 iulie 1924; Legea învățământului particular din 22 decembrie 1925; Legea învățământului secundar din 15 mai 1928; Legea pentru învățământul universitar din 22 aprilie 1932; Legea pentru organizarea și funcționarea învățământului primar și normal din 27 mai 1939. Pentru detalii privind sistemul de învățământ românesc din perioada 1918-1944 a se vedea, în special, partea a III-a lucrării G.C. Cristea, *Reforma învățământului. O perspectivă istorică (1864-1944)*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2001; V.Gh. Cojocaru, *Planurile de învățământ în contextul reformelor școlare*, Chișinău, 1997, p. 34-63 și L. Fassel, *Das deutsche Schulwesen in Bessarabien 1812-1940*, München, Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, 2000, s. 100-186.

[11] V.Gh. Cojocaru, *Planurile de învățământ în contextul reformelor școlare*, Chișinău, 1997, p. 77-82.

prima etapă s-a „dus lupta pentru lichidarea analfabetismului", s-a implementat învățământul general obligatoriu de șapte ani, s-a lărgit rețeaua de școli medii și s-a inițiat procesul de trecere la învățământul mediu general de 10 ani. Prin Hotărârea CC al PCM din 29 decembrie 1945 „Cu privire la îndeplinirea Legii despre învățământ", pe teritoriul RSSM se introduce învățământul primar obligatoriu, iar prin altă decizie, din 25 mai 1949, se introduce învățământul obligatoriu de 7 clase în școlile rurale și de 10 clase în școlile urbane cu predare în limbile moldovenească, rusă și ucraineană[12]. După Congresul XX al PCUS din 1956, când au fost trasate noi direcții de dezvoltare a URSS, s-a inițiat și o nouă reformă școlară (1958-1959). Prin Legea despre înfăptuirea legăturii școlii cu viața și despre dezvoltarea continuă a sistemului învățământului norodnic în RSS Moldovenească din 1959 s-a modificat structura învățământului. Astfel, către anul școlar 1962-1963 s-a reușit trecerea de la învățământul mediu de șapte ani la cel de opt ani[13]. Totodată, s-a trecut și la învățământul mediu complet de trei ani (clasele IX-XI), accentul fiind pus pe relația strânsă dintre instruire și munca productivă. Prin această reformă s-a promovat ideea pregătirii profesional-tehnice a absolvenților școlilor medii complete. Dar nici această reformare nu a fost una durabilă, deoarece, după Congresul XXII al PCUS, în anii 1963-1964, s-a inițiat o nouă reorganizare a sistemului educațional, prin care s-a redus învățământul mediu general de la trei la doi ani (clasele IX-X)[14]. În anul 1970 a fost aprobat, de către Consiliul de Miniștri al URSS, statutul școlii medii de cultură generală, care prevedea foarte clar sarcinile acestei instituții educaționale: formarea unei concepții marxist-leniniste despre lume, educarea în spiritul internaționalismului proletar, dragostea față de patria socialistă și PCUS. În articolul 3 al statutului se menționa că elevilor li se acordă posibilitatea să studieze în limba maternă, iar părinții au dreptul să aleagă școala cu limba respectivă de instruire. În afară de limba de instruire, la dorință ele-

[12] *Ibidem,* p. 83.
[13] V. Chistruga, *Sistemul leninist al învățământului public în RSSM,* Chișinău, 1984, p. 19.
[14] AOSP a RM, Fond 51, inv. 28, dos. 180, p. 28.

vii puteau studia și limba unui alt popor al URSS. Acest drept a fost mai degrabă unul declarativ și s-a realizat mai mult în mediul rural, deoarece în orașe învățământul rămânea a fi preponderent în limba rusă. O dovadă în acest sens este numărul de școli din orașele și satele RSSM. În anul 1964, dintr-un număr total de 1119 școli, predominau școlile cu predare în limba rusă – 509, iar 461 de școli erau cu predare în „limba moldovenească" și 149 de școli erau moldo-ruse[15]. Două decenii mai târziu situația nu s-a schimbat foarte mult. În anul școlar 1989-1990 erau înregistrate 1521 de școli, din care 976 de școli erau cu predare în limba română, 413 școli – în rusă și 123 de școli erau mixte, iar în orașul Chișinău, din 69 de școli, doar 11 erau cu predare integrală în limba română, 27 în rusă și 31 erau mixte[16]. Prin statutul lor, școlile erau obligate să formeze și să asigure activitatea organizațiilor comuniste de copii și de tineret: organizațiile comsomoliste, cele de pionieri și de octombrei[17]. Această activitate a școlilor dovedește dimensiunea politică pe care sistemul educațional sovietic și-a asumat-o în conformitate cu ideologia comunistă.

La începutul anilor 1970 s-a lansat o altă reformă educațională, care avea menirea să accentueze și mai mult formarea la tânăra generație a concepției marxist-leniniste despre lume, educația în spiritul „internaționalismului socialist" și al patriotismului sovietic. Piloni ai acestei reforme au fost Hotărârea CC al PCUS și a Consiliului de Miniștri al URSS din 20 iunie 1972 și cea a CC al PCM și a Consiliului de Miniștri al RSSM din 8 august 1972 „Despre finalizarea trecerii la învățământul mediu general și dezvoltarea în continuare a școlii medii". Urmare a acestor intervenții politice și a Legii RSSM din 24 decembrie 1975, se introduce în sistemul educațional moldovenesc învățământul mediu general obligatoriu de zece ani[18]. Ultima reformă sovietică din domeniul educației a fost realizată în anii 1984-1986, atunci s-a trecut la învățământul primar de la vârsta de 6 ani și la

---

15 *Învățământul sovietic*, nr. 10, 1964, p. 14.

16 N. Mătcaș, *Reforma învățământului, realizări și perspective*, Chișinău, 1994, p. 21-22.

17 *Народное образование в СССР. Сборник документов. 1917-1973*, Москва, 1974, с. 229.

18 *Legea RSSM cu privire la învățământul public*, Chișinău, 1976, p. 24.

școala medie generală de 11 ani (clasele I-XI). Începutul democratizării societății sovietice de la mijlocul anilor '80 nu a influențat calitatea acestei reforme. Sistemul educațional a rămas un instrument de propagare a ideologiei partidului unic, iar obiectivele educaționale erau bazate pe formarea „cetățeanului societății socialiste, constructor activ al comunismului"[19]. Constatăm că, timp de patru decenii, în RSSM au fost inițiate cinci reforme ale sistemului educațional sovietic, ceea ce dovedește că autoritățile sovietice erau în continuă căutare a unei forme „eficiente" de instruire și formare a cetățeanului sovietic. Dar, în majoritatea cazurilor, observăm lipsa de coerență și de continuitate între aceste intenții politice. Din punct de vedere normativ, toate deciziile erau luate la Moscova și ulterior implementate în republicile unionale, deseori fără a se cere părerea autorităților republicane. Un exemplu în acest sens a fost dispoziția lui Bulganin, secretar al CC al PCUS, datând din anul 1955, de a scoate „limba moldovenească" din programul școlar ca disciplină de studiu în școlile ruse[20]. O dovadă în plus în acest sens este Hotărârea Sovietului Suprem al URSS din 19.07.1973 privind „Bazele legislației URSS și ale republicilor unionale în domeniul învățământului", prin intermediul căreia se stabilea clar responsabilitatea organelor centrale de partid în determinarea strategiei și conținutului învățământului[21].

Infrastructura școlară

Sarcina principală stabilită în fața autorităților sovietice în anul 1944 a fost restabilirea școlilor distruse aproape în întregime în urma operațiilor militare. În anii 1944-1945, un șir de școli au fost utilizate în calitate de depozite, ateliere sau cazărmi[22]. Construcția școlilor a fost pusă, în cele mai multe cazuri, pe seama colhozurilor. În anul 1950, în RSSM erau înregistrate 1790 de școli de cultură generală,

---

[19] *Сборник документов и материалов о реформе общеобразовательной школы*, Москва, 1984, с. 39.

[20] AOSPRM, fond 51, inv. 19, dos. 229, f. 66.

[21] *Народное образование в СССР. Сборник документов. 1917-1973*, Москва, 1974, с. 138.

[22] A. Moraru, Gh. Rusnac, I. Râșcă, *Școala de cultură generală din Republica Moldova (1944-1956)*, Chișinău, 1994, p. 10.

în care învățau 455 300 de elevi, dar problema spațiilor educaționale rămânea a fi stringentă. În unele localități, elevii învățau în două schimburi, iar sălile de clasă erau amplasate în biserici, în fostele școli de zemstvă etc.[23] Organele de partid raportau că, în perioada 1950-1958, în RSSM au fost construite de către colhozuri 152 de școli, cu 21,3 mii de locuri, iar cu mijloacele statului – doar 68 de școli, cu 26 296 de locuri[24]. În legătură cu directivele Congresului XX al PCUS (1956) cu privire la dezvoltarea economiei naționale a URSS în cincinalul al șaselea (1956-1960), Gh. Rudi, președintele Sovietului Miniștrilor al RSSM, menționa necesitatea participării mai largi a colhozurilor și sovhozurilor la construcția și amenajarea școlilor. Astfel, în perioada imediat următoare (1959-1965) au fost construite alte instituții școlare pentru 59 810 locuri[25]. Din deciziile și directivele organelor de partid se poate observa clar că responsabilitatea construcției instituțiilor școlare era trecută pe seama structurilor locale. Atât autoritățile de partid, cât și instituțiile de cercetare din perioada sovietică evitau să arate distrugerile aduse de armata URSS în anul 1944. Astfel, doar în județul Cahul au fost distruse, în timpul operațiilor militare din anul 1944, cca 170 de școli[26]. Deși autoritățile puneau în sarcina colhozurilor, a sovhozurilor și a altor întreprinderi să construiască anual școli noi, totuși la începutul anilor 1970, cca 30% din numărul total de elevi din republică continuau să învețe în schimbul II[27]. În raionul Comrat, din 35 de școli doar 2 activau într-un schimb, în raionul Orhei, din 63 de școli 15 activau într-un schimb, în raionul Călărași, din 47 de școli doar 12 etc.[28]

Una din problemele de bază care au condus la neîndeplinirea planului de stat al construcției școlilor, în general, și a școlilor-in-

---

[23] N. Bragari, *Evoluția învățământului școlar în RSS Moldovenească (1956-1990)*, Chișinău, Evrica, 2005, p. 55.

[24] D. Șemeakov, I. Iațenco, *Revoluția culturală în Moldova Sovietică*, Chișinău, 1976, p. 21.

[25] *Ibidem*, p. 31.

[26] A. Moraru, Gh. Rusnac, I. Râșcă, *Școala de cultură generală din Republica Moldova (1944-1956)*, Chișinău, 1994, p. 10.

[27] *Învățătorul sovietic*, 1974, nr. 5, p. 14.

[28] N. Bragari, *Evoluția învățământului școlar în RSS Moldovenească (1956-1990)*, Chișinău, Evrica, 2005, p. 56.

ternat, în special, au fost fraudele comise de personalul responsabil. Un exemplu în acest sens poate fi cazul care a avut loc în raionul Bălți, discutat la ședința Biroului Consiliului de Miniștri al RSSM din 2.09.1959[29].

Prin crearea, în 1962, a Ministerului Învățământului Public al RSSM se urmărea optimizarea rețelei educaționale, iar prin formarea Ministerului Unional-Republican al Învățământului în RSSM în 1966 se dovedește dependența totală a acestui domeniu față de Moscova și față de politica centralizată a PCUS, inclusiv în domeniul învățământului[30]. Centralizarea sistemului de învățământ era aplicată și la nivel republican. Acest lucru s-a realizat în special după Ordinul 68-A al Ministerului Învățământului și Ministerului Finanțelor al RSSM, care interzicea șefilor direcțiilor de învățământ raionale și orășenești să concedieze sau să angajeze profesori fără acordul ministerului, iar contabilitățile erau obligate să nu facă niciun fel de calcule financiare fără avizul ministerului[31].

Instituționalizarea sistemului educațional în RSSM a avut loc prin schimbări și reforme continue, care au condus la crearea bazei tehnico-materiale a școlilor, pregătirea cadrelor didactice, organizarea și coordonarea procesului educațional sub egida strictă a autorităților de partid. În fiecare instituție școlară a fost creată o organizație primară de partid, care se implica în toate procesele organizatorice și didactice ale școlii, iar directorii de școli și șefii direcțiilor raionale de învățământ făceau parte din nomenclatura de partid[32]. Activitatea școlii era direct subordonată organelor de partid și hotărârilor congreselor PCUS[33]. Desele intruziuni ale organelor de partid au in-

---

[29] ANRM, Fond 2991, inv. 1, dos. 169, f. 232. Vezi mai multe detalii în lucrarea lui N. Bragari, *Evoluția învățământului școlar în RSS Moldovenească (1956-1990)*, Chișinău, Evrica, 2005, p. 57-60.

[30] *Народное образование в СССР. Сборник документов. 1917-1973*, Москва, 1974, с. 68.

[31] AOSPRM, Fond 51, inv. 15, d. 229, f. 66.

[32] V. Beniuc, Gh. Rusnac, M. Sprînceană, *Instituționalizarea sistemului de putere în Moldova postbelică. Politica de cadre (1944-1950)*, Chișinău, 1997, p. 10.

[33] T. Crăciun, *Învățământul public din RSSM în perioada dintre congresele XX și XXII ale PCUS,* Chișinău, 1961, p. 15.

fluențat politic sistemul educațional, în conformitate cu direcțiile trasate de forurile PCUS, blocându-i dezvoltarea firească.

Politici educaționale în RSSM

Școala era concepută a fi mijlocul principal de acțiune pentru a combate modurile de viață tradiționale, considerate arierate și dăunătoare de autoritățile sovietice pentru buna desfășurare a sovietizării, pe care „lupta cu analfabetismul" nu le putea eradica decât parțial: o școală în întregime clădită pe principii bolșevice, în care copiii urmau să fie educați pentru a deveni cetățeni sovietici, fideli patriei, partidului și lui Stalin însuși. Realizarea acestui proiect s-a lovit însă, imediat după reinstalarea regimului în 1944, de dificultăți însemnate, atribuite parțial războiului și mai ales „moștenirii" lăsate de administrația românească. Resurse importante au fost alocate pentru a repune în funcțiune un dispozitiv școlar care, conform datelor oficiale, în 1945, depășea nivelul extinderii atins înainte de război. În anul de studii 1946-1947, sistemul școlar număra în Moldova 1 870 de școli secundare, în care învățau 400 000 de elevi, 34 de școli profesionale cu un coeficient de 6 000 de elevi și 7 instituții de învățământ superior având un efectiv de 3 250 de studenți. Aceste cifre (multe din care se vor dubla până la mijlocul anilor 1950) erau etalate în ziare și în discursuri oficiale ca o dovadă a grijii pe care partidul ar fi arătat-o educației tinerelor generații, în contrast cu „carențele" pe care le-ar fi avut învățământul public sub administrația românească. Tonul triumfalist se atenuează totuși simțitor în rapoartele administrative „pentru uz intern" sau chiar în unele editoriale anonime din *Moldova socialistă*, menite să stimuleze responsabilii de toate nivelele pentru o mai bună aplicare a rezoluțiilor emise de conducerea partidului. Aceste documente lasă să se întrevadă faliile care afectau uneori fundamentul însuși al învățământului de stat. Deficiența cea mai profundă a funcționării sistemului școlar provenea din gestiunea incoerentă și din acest motiv costisitoare: un sistem împărțit între necesități obiective și exigențe de ordin ideologic.

Exodul intelectualilor basarabeni în 1940 și 1944 a provocat un deficit de personal pedagogic, estimat la 3 000 de persoane în 1945

(și la 2 000 în 1947)[34]. Pentru a suplini în grabă această lacună, un număr mare de pedagogi, fără pregătirea necesară și deseori fără un nivel suficient de instruire, au fost angajați după un curs expeditiv de „profesionalizare". În consecință, în 1949, 40% din pedagogi nu aveau studii secundare, iar 40% din învățătorii claselor primare aveau doar studii secundare incomplete. Mai mult de jumătate din corpul pedagogic din republică avea o experiență de muncă în domeniu mai mică de 5 ani[35]. Primele generații de absolvenți ai Universității de Stat, ai Institutului Pedagogic și ai diverselor școli pedagogice nu vor fi încadrați în câmpul muncii decât la începutul anilor 1950. Invitația și încadrarea unor pedagogi din alte republici sovietice, mai cu seamă din Rusia, practicată pe larg în anii de după război, a fost o măsură care nu rezolva decât parțial problema lipsei cadrelor pedagogice în Moldova[36]. În pofida deficitului endemic de pedagogi autohtoni, guvernarea sovietică îi marginaliza pe mulți dintre intelectualii basarabeni formați în România sau în centrele universitare europene. 20% din cei 600 de profesori care predau în instituțiile de învățământ superior dețineau o diplomă de studii în România sau în altă țară europeană. Acești specialiști înalt calificați erau percepuți cu suspiciune de către responsabilii de „lucrul cu intelectualii" din cadrul Comitetului Central al PC din Moldova. În 1949, aceștia au decis epurarea așezămintelor de învățământ de „elemente dăunătoare", subînțelegând prin această categorie profesorii de origine basarabeană (și evreiască)[37]. Aceeași logică de excludere era aplicată și față de publicațiile „dăunătoare" – inclusiv cărți și manuale școlare – rămase din epoca administrației românești. Un raportor al CC

---

[34] *Raport al activității CC al PC(b)US pentru Moldova despre activitatea CC al PCM pentru 1945*, RGASPI, F. 573, inv. 1, dos. 9, p. 16-17.

[35] Raportul lui M. Turkin, delegat al CC al PC(b)US pentru RSSM, adresat secretarului CC al PC(b)US, G.M. Malenkov, „Despre situația nesatisfăcătoare a lucrului cu intelectualitatea din Republica Moldovenească", din 18 ianurarie 1950, RGASPI, F. 573, inv. 1, dos. 41, p. 2.

[36] A. Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*, Chișinău, Universul, 1995, p. 432.

[37] Raport semnat de M. Turkin adresat lui G.M. Malenkov, la 18 ianurarie 1950, doc. citat, RGASPI, F. 573, inv. 1, dos. 41, p. 8.

al PC din RSSM deplângea lipsa cărților, mai ales a celor în limba „moldovenească”[38]. În același timp, Glavlitul (organism responsabil de cenzură) ordona în fiecare an lichidarea unor stocuri de zeci de mii de cărți editate în timpul administrației române, indiferent de conținutul lor[39].

În aprecierea istoricului H. Carrère d'Encausse, „înainte de 1953 [în URSS], totul face din educație un privilegiu”[40]. Această apreciere pare oarecum paradoxală cu referire la regimul care proclama abolirea inegalităților sociale printr-o politică de promovare a reprezentanților păturilor defavorizate sub administrațiile precedente sau pentru favorizarea „cadrelor” de origine autohtonă (*korenizatsiya*). Aceste inițiative egalitariste, promovate cu ardoare în URSS în anii 1920-1930, au fost abandonate în parte în epoca stalinismului „târziu”, în urma revirimentului conducerii sovietice (încă de la mijlocul anilor 1930) spre valori „prerevoluționare”, conservatoare și ruso-centriste. Constatarea istoricului francez este deci pe deplin judicioasă anume pentru această perioadă a regimului sovietic. În Moldova de după 1944, inegalitatea șanselor față de studiile secundare și superioare era agravată de penuria la care era condamnată majoritatea copleșitoare a populației civile. În mai 1948, Sovietul Suprem al RSSM promulga Legea privind învățământul primar gratuit și obligatoriu. Un an mai târziu, forul legislativ al republicii decreta gratuitatea și obligativitatea învățământului general de 7 ani pentru săteni și de 10 ani pentru orășeni[41].

---

[38] În 1949, nu există decât 27 000 de cărți în limba „moldovenească”, cantitate care ar reveni proporției de o carte la 80 de cititori potențiali. Scrisoare de Zâkov și Ivanov (secretarul CC al PCM și, respectiv, președintele Biroului CC al PC(b)US pentru Moldova) către Jdanov, RGASPI, F. 573, inv. 1, dos. 19, p. 2.

[39] Glavlit a lichidat 142 985 de exemplare de cărți în 1945 (din Raportul Glavlitului moldovenesc către direcția Glavlitului central, pentru cel de al III-lea trimestru al anului 1944 (GARF, F. 9425, inv. 1, d. 222, p. 5) și 72 365 de cărți în 1946, conform Raportului de activitate al Glavlitului moldovenesc pentru 1946 (GARF, F. 9425, inv. 1, d. 426, p. 96).

[40] H. Carrère d'Encausse, *La déstalinisation commence*, Bruxelles, Ed. Complexe, 1984, p. 81.

[41] Z. Alexandreanu-Sîtnic, *Construirea și funcționarea sistemului instituțional de cultură în RSS Moldovenească*. Teză de doctorat, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, 1998, p. 42; A. Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*, Chișinău, Universul, 1995, p. 434.

Dincolo de ultima mențiune, care limita flagrant șansele tinerilor de origine rurală de a face studii superioare, aceste legi își propuneau să propulseze o parte însemnată a populației spre o mobilitate ascendentă pe calea învățământului. Dar ele presupun de asemenea că, vreme de cinci ani, între septembrie 1944 și septembrie 1949, un număr important de copii moldoveni nu au avut posibilitatea reală să frecventeze școala secundară. Între 1946 și 1947, foametea care făcea ravagii în satele din Moldova a paralizat aproape în întregime sistemul de învățământ[42]. În 1946, conducerea Partidului Comunist din Moldova a făcut o tentativă de a scuti elevii din clasele superioare și studenții de taxele de școlarizare pe durata secetei, dar această „inițiativă" nu a primit acordul Kremlinului[43]. Studiile superioare implicau o cheltuială pe care puțini moldoveni și-o puteau permite înainte de începutul anilor 1950. Destinat să formeze pedagogi pentru sistemul de învățământ public de masă, Institutul Pedagogic era universitatea moldovenească cea mai deschisă să admită absolvenți de origini populare. Situația nu este similară și în Universitatea de Stat din Chișinău, care se bucura de un prestigiu mai mare, fiind rezervată mai curând tinerilor proveniți din familiile noilor elite ale capitalei RSSM[44]. Caracterul social al inegalităților șanselor în fața studiilor superioare era accentuat de discriminarea lingvistică. Limba rusă era mijlocul de comunicare aproape exclusiv pentru aproape toate materiile predate în universitățile moldovenești[45]. Acest fapt, determinat de originea alogenă a majorității profesorilor universitari (88%), nu era de natură să încurajeze admiterea în universități a absolvenților moldoveni din mediul rural, care cunoșteau mai slab

---

[42] I. Țurcanu, *Moldova antisovietică. Aspecte din lupta basarabenilor împotriva ocupației sovietice. 1944-1953*, Chișinău, Prut Internațional – Știința, 2000, p. 44.

[43] Z. Alexandreanu-Sîtnic, *Construirea și funcționarea sistemului instituțional de cultură în RSS Moldovenească*. Teză de doctorat, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, 1998, p. 22.

[44] Informație confirmată de scriitorul Alexei Marinat, care, în 1947, era student la Universitatea de Stat din Chișinău. Interviu de P. Negură la 16/12/2003.

[45] A. Moraru, *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993)*, Chișinău, Universul, 1995, p. 435. Fapt confirmat de scriitorii și traducătorii literari Alexei Marinat, Baca Deleanu, Igor Crețu, studenți la Universitatea de Stat din Chișinău după 1947, intervievați de P. Negură în 2003 și 2004.

limba rusă decât congenerii lor orășeni. Studenții românofoni erau cei mai numeroși (44%) la Institutul Pedagogic, în care se predau cele mai multe cursuri în limba „moldovenească", dar aceștia nu constituiau în 1949 decât 18,5% din efectivul studenților Universității de Stat[46]. Preponderența limbii ruse în universități a determinat rusificarea elitelor intelectuale din Moldova, mai cu seamă în primul deceniu postbelic. Acest fenomen a limitat ascensiunea socială a unei părți importante a populației autohtone.

Alfabetizarea

„Lichidarea analfabetismului" figura printre acțiunile urgente prevăzute de autoritățile sovietice după iunie 1940 și primăvara lui 1944, în cadrul unei largi campanii de „aculturație" prin învățământ și propagandă, numită în jargonul bolșevic din epocă „edificare național-culturală". Nivelul de educație al moldovenilor, cel mai scăzut față de celelalte republici sovietice occidentale[47], este corelativ cu proporția ridicată a populației rurale în RSSM[48]. Climatul favorabil al agriculturii și calitatea solului au condamnat într-un fel Basarabia la arierare în planul dezvoltării economice și al culturii moderne de masă. La alfabetizarea foarte redusă a populației rurale se adaugă exodurile masive ale intelectualilor basarabeni în 1940 și în 1944 în România, odată cu apropierea Armatei Roșii[49]. Puterea sovietică a demarat, imediat după reinstalarea sa în august 1944, o campanie ambițioasă de alfabetizare și, în același timp, de propagandă în toată

---

[46] Raport semnat de M. Turkin către G.M. Malenkov, la 18 ianuarie 1950, doc. cit., p. 3-4.

[47] Hélène Carrère d'Encausse, *L'Empire éclaté. La révolte des nations en URSS*, Paris, Flammarion, 1978, p. 181.

[48] Țăranii constituiau 87% din populația generală a Basarabiei în 1939 și 78% în 1959. K.A. Orehov (коорд.), *Итоги всесоюзной переписи населения 1959 года,* Moscova, Gosstatizdat, 1962, p. 11.

[49] Celelalte republici sovietice occidentale nu au cunoscut un exod al intelectualilor de asemenea proporții, mai întâi pentru că teritoriul acestora a fost anexat integral de URSS, fără să lase persoanelor refractare regimului bolșevic posibilitatea evadării în interiorul țării. În plus, aproape majoritatea intelectualilor basarabeni erau afiliați, la momentul anexării Basarabiei, în iunie 1940, Frontului Renașterii Naționale (formațiune politică la guvernare în România în perioada 1938-1940), mulți dintre ei fiind și ofițeri în rezervă, ceea ce îi compromitea puternic în ochii autorităților sovietice.

republica, mai ales în sate. Această campanie planificată de educație de masă, numită în spiritul unei tradiții leniniste „revoluție culturală", vizează în primul rând populația cel mai puțin educată și, totodată, cea mai refractară față de sovietizare. Principiul emis de Lenin – „Analfabetul se află în afara politicii" – este înțeles dincolo de litera sa: moldoveanul analfabet este perceput de către autoritățile sovietice ca un element ostil politicii sovietice, ceea ce era adevărat în multe cazuri.

Proporția populației analfabete variază în Moldova postbelică cu o diferență de câteva zeci de mii, în funcție de instituțiile care efectuau recensământul. În timp ce ministerul român de resort estima, în 1939, populația analfabetă din Basarabia la aproape 50%[50], mai multe surse oficiale sovietice difuzau cifra de 75% de analfabeți pentru aceeași perioadă[51]. Un decalaj important apare între rezultatele recensămintelor realizate de diferite instituții sovietice de evidență a populației. Astfel, către sfârșitul anului 1949, Comitetul de Stat pentru Statistică avansa cifra de 187 000 de analfabeți și semianalfabeți în RSSM, pe când Ministerul Educației din Moldova înregistra 107 000 de persoane atribuite acestor categorii[52].

Către sfârșitul anilor '40, cele mai multe instituții implicate în campania de alfabetizare erau interesate să subestimeze coeficientul real al analfabetismului, pentru a-și pune în valoare pretinsele merite și, dimpotrivă, să exagereze proporția populației analfabete sub administrația românească. Diferența mare dintre estimări dovedește absența unei definiții comune și constante a criteriilor de evaluare a analfabetismului și, mai ales, a semianalfabetismului, înțelesul căruia se preta cel mai mult la speculații și distorsiuni, în funcție de interesele organismului care efectua sau solicita evaluarea. Oficializarea definitivă, în vara lui 1945, a alfabetului chirilic pentru limba

---

[50] N. Enciu, *Populația rurală a Basarabiei în anii 1918-1940*, Chișinău, Epigraf, 2002, p. 219.

[51] D.I. Antoniuk (коорд.), *Строительство социалистической культуры в Молдавии. 1917-1960 гг.*, Кишинёв, Штиинца, 1987, p. 130.

[52] Z. Alexandreanu-Sîtnic, *Construirea și funcționarea sistemului instituțional de cultură în RSS Moldovenească*. Teză de doctorat, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, 1998, p. 48.

„moldovenească" a avut drept efect considerarea unui segment al populației moldovenești drept analfabetă sau semianalfabetă.

Comitetul Central al Partidului Comunist din Moldova verifica în mod permanent Ministerul Învățământului în ceea ce privește realizarea campaniei de alfabetizare. Resurse importante au fost alocate în acest scop. Conform unor date oficiale, sfera „social-culturală", care includea alfabetizarea, învățământul, cultura și propaganda, ar fi primit în 1945 alocații în proporție de 49% din bugetul republicii și de 62% în 1950[53]. Zeci de mii de „combatanți culturali" (*культармейцы*) erau recrutați din rândul tinerilor pedagogi și al comsomoliștilor după urmarea unor cursuri sumare. Cei mai asidui „combatanți culturali" primeau recompense materiale și simbolice: diplome ale Ministerului Învățământului, o mențiune în ziarul oficial *Moldova socialistă* sau chiar distincția de stat „Pentru merite eminente în învățământul norodnic"[54]. Metoda de alfabetizare cea mai apreciată de guvernanți era îmbinarea învățării cititului și scrisului cu instruirea politică[55]. În 1948, oficiosul *Moldova socialistă* trâmbița că, în acel an, se va pune capăt analfabetismului în mod definitiv și irevocabil[56], dar termenul era amânat din an în an. În iulie 1950, *Moldova socialistă* proclama victorios un milion de persoane alfabetizate între 1945 și 1950[57]. Încheierea procesului era preconizată pentru 1 ianuarie al anului următor.

Zelul triumfalist al alfabetizării cu orice preț trecea cu vederea numeroase greșeli și acțiuni superficiale. Preocupați mai degrabă de performanța cifrelor decât de rezultate efective, un număr important de „combatanți culturali" și de responsabili locali înregistrau

---

[53] *Ibidem*, p. 25-26.

[54] V. Barbalat (șeful Secției școlilor pentru adulți pe lângă Ministerul Învățământului din RSS Moldovenească), „Etapa hotărâtoare în lichidarea neștiinței de carte", în *Moldova socialistă*, 25 iulie 1950, p. 2; (Anonim), „1949: anul lichidării depline a neștiinței de carte", în *Moldova socialistă*, 20 februarie 1949, p. 1.

[55] M. Pupkov, „Comsomoliștii îs cei mai buni kultarmeiți", în *Moldova socialistă*, 18 decembrie 1948, p. 3.

[56] (Anonim), „Pentru cărturăria delaolaltă", în *Moldova socialistă*, 7 octombrie 1948, p. 1.

[57] V. Barbalat, „Etapa hotărâtoare în lichidarea neștiinței de carte", în *Moldova socialistă*, 25 iulie 1950, p. 2.

bilanțuri care nu corespundeau situației reale. Astfel, grupuri de „lichidare a analfabetismului" (*ликбез*) figurau oficial în registrele municipalităților, fără să existe în realitate. Pentru alți „combatanți culturali", alfabetizarea se reducea la învățarea semnăturii[58]. În ciuda rezultatelor „remarcabile" obținute în „lupta contra analfabetismului" la începutul anilor 1950, cunoștințele dobândite la cursurile de alfabetizare erau adesea superficiale și, prin urmare, efemere. În 1954, când problema analfabetismului era proclamată ca fiind în întregime rezolvată, conducerea moldovenească repunea brusc acest subiect la ordinea zilei, luând decizia editării unui supliment gratuit al gazetei *Țăranul sovietic*, cu un tiraj de 40 000 de exemplare pentru cititori cu un nivel redus al științei de carte[59]. Această preocupare destul de tardivă a autorităților pentru nivelul de instruire (inclusiv cel politic) al țăranilor scoate în vileag lacunele serioase lăsate de campania de alfabetizare. Majoritatea populației rurale, chiar și cea alfabetizată, continua să rămână fidelă credințelor și practicilor tradiționale, în loc să îmbrățișeze noul mod de viață promovat de partidul comunist.

Autoritățile sovietice considerau, după datele recensământului din anul 1959, că în RSSM a fost lichidat analfabetismul[60], ceea ce nu corespunde realității, problema în cauză rămânând actuală și în deceniile următoare. Chestiunea analfabetismului a continuat să figureze pe ordinea zilei a Secției de agitație și propagandă a CC al PCM până la mijlocul anilor 1960[61]. O dovadă a calității joase a învățământului sovietic, dar și a reticenței populației față de școala sovietică este numărul mare de repetenți. Doar în anul școlar 1954-1955, în RSSM au fost înregistrați 50 769 de elevi repetenți, din care doar 43 025 și-au con-

---

[58] „Să ne purtăm mai conștiincios în lichidarea neștiinței de carte", în *Moldova socialistă*, 1 noiembrie 1945, p. 3; I. Filatov (inspector la Ministerul Învățământului din RSS Moldovenească), „La Bravicea se zădărnicește lichidarea neștiinței de carte", în *Moldova socialistă*, 20 decembrie 1950, p. 3.

[59] I. Caşu, *Politica națională în Moldova sovietică (1944-1989)*, Chișinău, Cartdidact, 2000, p. 135.

[60] C. Bronici, *Înflorește cultura Moldovei Sovietice,* Chișinău, 1961, p. 14.

[61] A se vedea, de exemplu, AOSPRM, F. 51, inv. 24, d. 200 „Справки, информации, данные о ликвидации безграмотности в республике [1964]".

tinuat studiile în anul următor, restul abandonând școala[62]. Nivelul scăzut al școlarizării în RSSM în anii '50-'60, în special în mediul rural, era cauzat de dificultăți economice: colhoznicii erau constrânși să realizeze un anumit număr de „trudozile", deseori apelând la ajutorul copiilor[63]. O altă dovadă privind calitatea învățământului sunt datele privind numărul de note insuficiente la anumite discipline. În anul școlar 1955-1956, cele mai multe note insuficiente au fost înregistrate la matematică, limba maternă și limba rusă în școlile moldovenești și ucrainene[64]. Deși s-au înregistrat anumite realizări în domeniul educațional, problema reformării sistemului de învățământ a rămas pe agenda organelor de partid, ceea ce explică desele reformări ale sistemului educațional și deciziile organelor de partid.

Orientarea sistemului educațional sovietic spre un învățământ politehnic demonstrează necesitățile economice ale societății comuniste. Dar nedorința tinerilor de a merge pe șantierele de muncă sau prestația lor scăzută au provocat nemulțumiri ale autorităților. Astfel, problema sistemului educațional a fost dezbătută în cadrul Congresului XX al PCUS din 1956, unde s-au adus critici la adresa învățământului pe motiv că acesta ar fi rupt de realitățile vieții[65]. E. Postovoi, Ministrul Învățământului al RSSM, menționa la Congresul I al Învățătorilor din Moldova șirul de probleme grave din domeniul educației, printre care nivelul scăzut al școlarizării, al cunoașterii limbii ruse, numărul mare de note nesatisfăcătoare la unele discipline etc.[66]. O altă problemă discutată la Congres a fost cea a educației ateiste. Conducerea de partid era nemulțumită de faptul că în zilele sărbătorilor religioase lipseau mulți copii, iar în zilele de hram clasele școlilor serale erau pustii[67]. Pentru a redresa situația din învățământul moldovenesc, s-a propus crearea și dezvoltarea școlilor-internat pentru „transformarea din rădăcină a sistemului existent de

---

62 *Congresul I al învățătorilor din Moldova*, Chișinău, 1956, p. 6.

63 N. Bragari, *Evoluția învățământului școlar în RSS Moldovenească (1956-1990)*, Chișinău, Evrica, 2005, p. 31.

64 *Congresul I al învățătorilor din Moldova*, Chișinău, 1956, p. 9.

65 *Народное образование в СССР. Сборник документов. 1917-1973*, Москва, 1974, с. 46.

66 *Congresul I al învățătorilor din Moldova*, Chișinău, 1956, p. 3-10.

67 *Ibidem*, p. 13.

educație a generației tinere începând de la naștere și terminând cu adolescența”[68].

Participanții la consfătuirea lucrătorilor din sfera învățământului din RSSM, care a avut loc pe 12 februarie 1957, au propus un șir de acțiuni pentru eficientizarea sistemului educațional, printre care trecerea la o nouă structură: școala primară (clasele 1-4), școala medie obligatorie (clasele V-VIII), școala medie completă (clasele IX-XII) și școala profesională. Totodată, s-au propus trei profiluri pentru școala medie completă: fizică-matematică, biologie-geografie și istorie-filologie. Unii șefi ai direcțiilor raionale de învățământ au propus introducerea limbii latine ca disciplină de studiu în școală. Conducerea de partid a considerat majoritatea propunerilor ca fiind învechite și de tradiție „burghezo-moșierească”. De fapt, argumentul conducerii a fost: „În fața noastră stă nu numai sarcina pregătirii viitorilor absolvenți pentru înmatricularea la instituțiile de învățământ superior, ci și de a asigura economia cu forță de muncă calificată”[69].

În tezele CC al PCUS și ale Consiliului de Miniștri al URSS din anul 1958 „Despre întărirea legăturii școlii cu viața și despre dezvoltarea în continuare a sistemului învățământului în țară” se recunoaște faptul că tinerii „mergeau fără dorință la lucru la fabrici și uzine, colhozuri și sovhozuri, iar unii considerau munca fizică umilitoare”. Faptul că majoritatea tinerilor considerau învățământul superior sau mediu de specialitate drept singura cale de afirmare în viață deranja organele de partid[70]. În contextul politicilor de industrializare și valorificare a noilor teritorii, URSS avea nevoie de forță de muncă. Această nevoie a impus în 1963 decizia în urma căreia se reducea învățământul mediu general de la trei la doi ani. Totodată, s-au introdus în programa școlară câteva discipline noi: lucrul manual în clasele primare, atelierele școlare și loturile experimentale în clasele V-VII, practica de studiere a gospodăriei sătești, a mașinilor și a electrotehnicii în clasele VIII-X[71]. Pentru a asigura legătura între școală și instituțiile de mun-

[68] *Ibidem*, p. 14.
[69] ANRM, fond 2291, inv. 1, dos. 148, f. 19.
[70] *Народное образование в СССР. Сборник документов. 1917-1973*, Москва, 1974, с. 50.
[71] *Congresul I al învățătorilor din Moldova*, Chișinău, 1956, p. 15.

că, în urma deciziilor din 1956-1958, şcolile medii au fost trecute sub tutela colhozurilor şi sovhozurilor, fabricilor şi uzinelor. La începutul anului 1961-1962, majorităţii şcolilor medii din RSSM li s-a atribuit un profil de producţie[72]. Prin Hotărârea CC al PCM şi a Consiliului de Miniştri al RSSM din 1967 „Despre măsurile de îmbunătăţire a activităţii şcolii medii generale în RSSM" s-a stabilit numărul maxim de elevi pentru fiecare clasă: clasele I-VIII – 40 de elevi şi clasele IX-X – 35 de elevi[73], număr destul de mare pentru a desfăşura o activitate didactică eficientă. Contingentul elevilor în clase a fost redus de reforma din 1984-1986, care limita coeficientul elevilor în fiecare clasă la 30 de elevi pentru clasele I-VIII şi la 25 de elevi pentru clasele IX-XI[74].

Modernizarea şcolii în contextul realizărilor tehnico-ştiinţifice a condus la introducerea în şcoală a informaticii ca disciplină de studiu şi la înzestrarea şcolilor cu cabinete specializate, care constituiau către anul 1988-1989 în RSSM doar 5,9%, în timp ce media pe URSS era de 9,9%[75]. În Rusia numărul de cabinete de informatică era de două ori mai mare decât în RSSM, iar în Ucraina, de trei ori. Acest fapt demonstrează politica educaţională diferenţiată a regimului comunist în republicile unionale.

Fiecare intervenţie în structura învăţământului avea la bază aspecte ideologice, accentul fiind pus pe „educarea tinerilor cetăţeni sovietici în spiritul dragostei de muncă, al încrederii în dreptate şi în biruinţa cauzei noastre, în spiritul internaţionalismului proletar şi al devotamentului nemărginit faţă de partidul comunist, norodul sovietic şi patria socialistă"[76]. Construcţia comunismului a devenit o lozincă comună pentru toate sferele vieţii, iar domeniul educaţional era calea directă spre formarea noului cetăţean[77].

---

[72] N. Bragari, *Evoluţia învăţământului şcolar în RSS Moldovenească (1956-1990)*, Chişinău, Evrica, 2005, p. 37.

[73] *Свод законов МССР*, 1974, т. 3, с. 203.

[74] *Народное образование в СССР. Сборник нормативных актов*, Москва, 1987, с. 15.

[75] N. Bragari, *Evoluţia învăţământului şcolar în RSS Moldovenească (1956-1990)*, Chişinău, Evrica, 2005, p. 46.

[76] *Congresul I al învăţătorilor din Moldova*, Chişinău, 1956, p. 3.

[77] I.I. Bodiul, „Să educăm un schimb multilateral dezvoltat de constructori ai comunismului", în *Învăţământul public*, aprilie 1977.

Programele școlare – factor de îndoctrinare ideologică

Sistemul educațional sovietic a fost construit în trei trepte: învățământul primar, învățământul mediu incomplet și învățământul mediu general. Școala medie de cultură generală activa în baza unor programe și manuale unice, elaborate și aprobate de autoritățile centrale. Baza ideologică a învățământului sovietic a fost educația în spiritul „internaționalismului proletar" și al dragostei față de „patria socialistă", educația prin muncă și pregătirea profesională, educația ateistă și educația „în colectiv prin colectiv". Toate luate împreună aveau ca scop formarea și afirmarea „poporului sovietic"[78].

Implementarea obiectivelor educaționale s-a realizat prin intermediul programelor școlare[79]. Imediat după anexarea Basarabiei au urmat un șir de decizii politice care aveau menirea să implementeze modelul sistemului educațional sovietic în RSSM. Primele programe școlare pentru școlile primară și medie au fost introduse începând deja cu anul 1940[80]. O atenție deosebită se acorda disciplinelor școlare din domeniul sociouman, prin intermediul cărora se contribuia la formarea mentalității comuniste. Istoria ocupa un loc central în programa școlară, iar primele manuale școlare la istorie au fost identice cu cele aflate în circuit în întreaga URSS.

Academia de Științe Pedagogice a URSS era instituția principală responsabilă de elaborarea programelor școlare. Această instituție academică depindea direct de autoritatea conducerii PCUS și avea menirea să vegheze la formarea tinerelor generații în spiritul ideologiei comuniste. Drept mostre în acest sens pot servi Programa și *Manualul de citire* pentru clasa a III-a, care prevedeau, din numărul total de 102 ore, 50 de ore pentru teme cu caracter propagandistic, cum ar fi „Lenin cu noi în rând" – 5 ore, „Revoluția din Octombrie" – 15 ore; „Pionierii" – 8 ore, „Oamenii sovietici construiesc o viață nouă" – „Comunismul" – 9 ore[81].

---

[78] N. Bragari, *Evoluția învățământului școlar în RSS Moldovenească (1956-1990)*, Chișinău, Evrica, 2005, p. 28-29.

[79] Vezi mai multe detalii în lucrarea: V.Gh. Cojocaru, *Planurile de învățământ în contextul reformelor școlare*, Chișinău, 1997.

[80] *Instrucția cu privire la organizarea lucrului școlii din Basarabia Sovietică*, 1940, p. 9.

[81] Cf. N. Bragari, *Evoluția învățământului școlar în RSS Moldovenească (1956-1990)*, Chișinău, Evrica, 2005.

Programele școlare la istorie au fost cele mai ideologizate. Unul din obiectivele prioritare ale curriculumului școlar implementat începând cu anul școlar 1961-1962 menționa explicit că obiectivul școlii sovietice este de a contribui la „inevitabila pieire a capitalismului și la victoria comunismului”[82]. Prin noile programe se intenționa integrarea istoriei URSS în istoria universală, evident, în cheia „luptei de clasă”. Istoriei naționale i se acorda un rol secundar în cadrul istoriei URSS. Majoritatea subiectelor propuse elevilor erau abordate din perspectivă panslavistă. Astfel, programa pentru clasa a VIII-a prevedea următoarele teme: „Așezările scitice de pe teritoriul Moldovei”, „Slavii pe teritoriul Moldovei”, „Grădiștile slave de pe teritoriul Moldovei”, „Alianța militaro-politică ruso-moldovenească și însemnătatea ei pentru Moldova”, „Lupta poporului moldovenesc sub conducerea lui Ștefan al III-lea împotriva cotropitorilor străini”, „Instaurarea jugului otoman în Moldova”, „Relațiile moldo-ucrainene în perioada luptei de eliberare dusă de poporul ucrainean împotriva panilor Poloniei la mijlocul sec. al XVII-lea”[83]. În cursul de istorie modernă pentru clasa a IX-a, o atenție deosebită se acorda „rolului poporului rus în istoria poporului moldovenesc”: „Tratatul de pace de la Cuciuc-Cainargi și însemnătatea lui pentru Moldova”, „Pacea de la Iași (1791) și însemnătatea ei pentru Moldova”, „Pacea de la București (1812) și însemnătatea ei pentru Moldova”[84]. Cele mai multe ore la istorie erau repartizate în clasa a X-a – 120, majoritatea dedicate istoriei URSS, inclusiv unor evenimente de dimensiune locală: „Gazeta leninistă *Iskra*”, „Tipografia ilegală din Chișinău a gazetei *Iskra*”, „Mișcarea revoluționară din Moldova în anii primei revoluții ruse”, „Întemeierea RASSM”, „Ocuparea Basarabiei de către România regală” etc.[85]

Primul proiect al programei școlare la „Istoria Moldovei” a apărut în 1957, fiind destinat învățământului superior[86], iar un an mai târziu

---

[82] *Programe pentru școala medie pentru anul școlar 1961,* Chișinău, 1961, p. 4.
[83] *Ibidem,* p. 26-32.
[84] *Ibidem,* p. 46-52.
[85] *Ibidem.*
[86] *Proiectul programei cursului de istorie a Moldovei*, Chișinău, 1957.

s-a elaborat și programa școlară la „Istoria RSSM”[87]. Ea stabilea că „elevilor, iar prin intermediul lor și populației, urmează să le fie dată o interpretare marxistă a problemelor istoriei, economiei și culturii Moldovei, să li se demonstreze că poporul moldovenesc s-a izbăvit de exploatarea feudală, capitalistă și colonială cu ajutorul poporului rus”[88]. Istoria RSSM a fost introdusă în școală treptat: în anul 1958-1959, în clasa a VIII-a (15 ore), în 1959-1960, în clasa a IX-a (16 ore), în anul 1960-1961, în clasa a X-a (33 de ore). Numărul redus de ore și subiectele politizate nu permiteau profesorilor școlari să asigure o însușire reușită a istoriei naționale și locale. Creșterea numărului de ore la istoria RSSM s-a realizat abia în anii 1981-1982; ideologizarea programei școlare la această materie a rămas însă la fel de puternică. Observăm totodată că în programa școlară au fost introduse noi teme, „împrumutate” din istoria națională, precum „Triburile tracice”, „Primele informații despre geto-daci: structura lor socială, viața și credința” etc. Temele care făceau referire la „etnogeneza moldovenilor”, „rolul slavilor și al poporului rus în istoria Moldovei” continuau să fie abordate prin prisma istoriografiei sovietice[89]. La fel de îndoctrinată era și programa la geografie, care prezenta temele din perspectiva și în contextul geografiei URSS și a republicilor unionale[90].

Programa la limba și literatura moldovenească a suferit schimbări continue. Deși, începând cu anul școlar 1952-1953, au fost incluși în programă scriitori clasici (V. Alecsandri, I. Creangă, M. Eminescu), iar din 1957-1958 și scriitori contemporani (I.C. Ciobanu, I. Druță ș.a.), scopul programei continua să fie unul profund dogmatic: „Prin intermediul literaturii li se va forma elevilor concepția marxist-leninistă și morala comunistă. Vor fi cultivate înalte simțăminte patriotice și de mândrie cetățenească, precum și atitudinea comunistă față de muncă”[91].

---

87 Hotărârea CC al PCM „Despre unele modificări în predarea istoriei în școală”, AOSPRM, Fond 51, inv. 15, d. 133.

88 *Ibidem,* f. 1.

89 *Programa de istorie a RSSM, cl. VIII-X*, Chișinău, 1982.

90 *Programa la geografie*, Chișinău, 1982.

91 *Programa la limba și literatura moldovenească, cl. V-VIII*, Chișinău, 1982, p. 22.

În urma evaluării programelor școlare, la una dintre ședințele Colegiului Ministerului Învățământului al RSSM din 1976, V. Cherdevarenco a criticat conținutul programelor și al manualelor de citire și de literatură moldovenească pentru clasele I-X pentru faptul că în ele nu se reflecta formarea și existența RSSM și crearea PCM[92].

Cele mai dogmatizate discipline școlare prin intermediul cărora se urmărea „educarea tinerei generații în spiritul ideologiei sovietice" erau științele sociale și bazele statului și dreptului sovietic. Programa cursului „Bazele statului și dreptului sovietic" prevedea 35 de ore pentru clasa a IX-a, axându-se pe următoarele direcții tematice: orânduirea socială și politică a URSS, cetățenia sovietică, drepturile constituționale ale cetățenilor sovietici etc.[93]. Pentru „Științele sociale" erau repartizate câte 2 ore pe săptămână în clasa a X-a, toate temele propuse în programa școlară la această disciplină fiind centrate pe ideologia comunistă: „Marxism-leninismul – baza teoretică a construirii comunismului", „Socialismul – prima fază a comunismului", „Partidul Comunist al Uniunii Sovietice", „Transformarea treptată a socialismului în comunism", „Secolul XX – secolul triumfului comunismului"[94].

Manualul școlar – mijloc al propagandei și ideologiei sovietice

Manualul școlar era văzut nu doar ca un mijloc didactic de transmitere a cunoștințelor, ci și ca un instrument ideologic[95]. Propaganda sovietică s-a extins și în manualele școlare, în special în cele din domeniul umanitar și artistic – abecedarul, muzica, limba moldovenească, limba rusă, istoria, care au fost încărcate cu imagini și texte cu caracter ideologic specific regimului comunist. Schimbările de ordin politic au avut mereu consecințe asupra sistemului educațional, iar

---

92 N. Bragari, *Evoluția învățământului școlar în RSS Moldovenească (1956-1990)*, Chișinău, Evrica, 2005, p. 44.

93 *Programa „Bazele statului și dreptului sovietic"*, Chișinău, 1976.

94 *Programa cursului de științe sociale*, Chișinău, 1966.

95 G. Giordano, *Twentieth-century textbook wars. A history of advocacy and opposition*, Frankfurt am Main, 2003.

transformările curriculare au influențat procesul de elaborare a unor noi manuale. Manualele bune pot servi școlile timp de mai mulți ani și pot garanta calitatea educației, iar cele proaste, după cum menționa J. Mikk, „sunt o calamitate pentru națiune”[96]. Manualele sterile sunt periculoase, deoarece nu-i motivează pe elevi să învețe și, respectiv, au un efect scăzut al informației promovate. De obicei, acestea sunt manualele care nu conțin exemple din viața reală sau în care textul este însoțit de imagini abstracte/ireale, informații eronate etc.

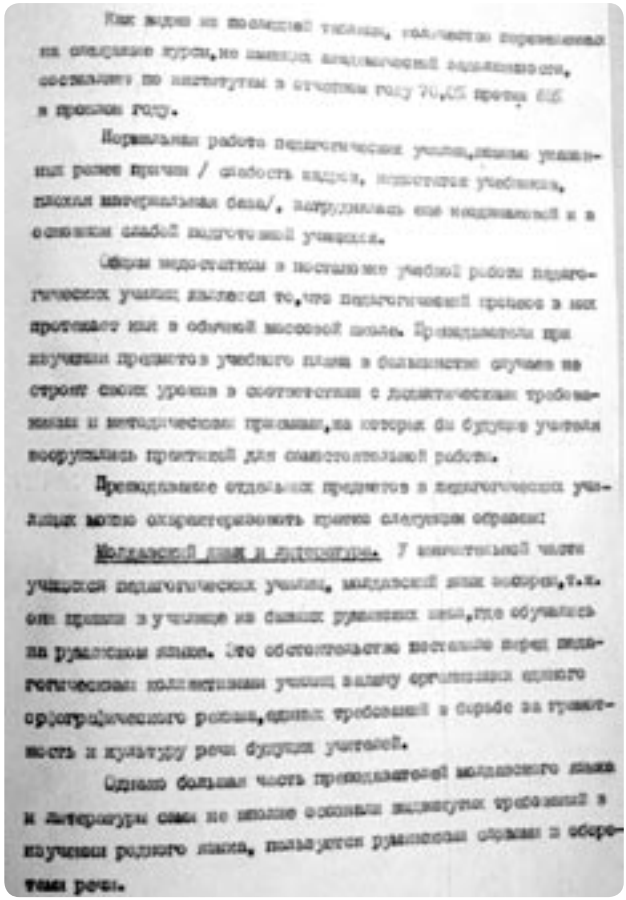

[96] Jann Mikk, *Textbook: Research and Writing,* Frankfurt am Main, 2000, p. 16.

Din primii ani de ocupație, autoritățile bolșevice au inițiat editarea a 195 de mii de manuale în „limba moldovenească”[97]. Autoritățile sovietice au elaborat, începând cu anul 1949, mai multe lucrări de sinteză a istoriei RSSM, în care era preamărit rolul slavilor, al Rusiei și al partidului bolșevic în istoria spațiului pruto-nistrean[98]. Primul manual școlar de istorie locală (RSSM) a fost publicat abia în anul 1958 sub redacția lui I. Grosul, N. Mohov, E. Rusev[99]. Din momentul apariției sale, acest manual a fost criticat pentru greșeli, clișee, prezentări simpliste, unilaterale, anacronice, contradictorii și eronate ale istoriei regiunilor pruto-nistrene din Antichitate și până la mijlocul sec. al XX-lea. „Stilul e întortocheat, saturat cu termeni bombastici, nedesfășurați ca: «poporul moldovenesc (moldovan) are o bogată și glorioasă istorie»”, iar limbajul lasă mult de dorit, fiind „împestrițat de cacofonii”. Toate acestea s-au produs, după părerea recenzenților, din cauza că „n-a fost pedagogic conceput”, „autorii însă aruncă icicolo câte un «bob» factologic într-un ocean de teoretizări”[100].

La începutul anilor ’60 s-a constatat că majoritatea programelor și manualelor școlare erau depășite, fiind realizate în perioada stalinistă. În perioada 1966-1972 a avut loc trecerea la noile programe și manuale școlare. În acest context își începe activitatea Editura Lumina, care publică în 1969 o „nouă generație” de manuale. Majoritatea manualelor din RSSM pentru școlile „moldovenești” au fost doar traduse din limba rusă.

În 1976, V. Cherdevarenco, ministrul Învățământului al RSSM, critica manualul „Literatura moldovenească” pentru clasa a VI-a, elaborat de B. Cogan și G. Botezatu, pentru faptul că autorii „au dezvăluit nesatisfăcător tematica partidului, a prieteniei popoarelor ță-

---

[97] O. Andrus, *Schițe din istoria școlilor Basarabiei și RSS Moldovenească*, Chișinău, 1952, p. 210.

[98] I. Țurcanu, *Despre încercările de sinteză a istoriei Moldovei de Răsărit*, în *Cugetul*, nr. 3 (19), 2003, p. 8-10.

[99] I. Grosul, N. Mohov, E. Rusev, *Istoria RSS Moldovenești,* Chișinău, Școala Sovietică, 1958, 72 pag.

[100] Vezi recenzia destul de îndrăzneață semnată de V. Badiu și S. Saca, studenți pe atunci: V. Badiu, S. Saca, *Pe marginea unui manual,* în *Tineretul Moldovei*, nr. 142 (1875), 30 noiembrie 1958, p. 3.

rii. Nedesluşit au redat materialul ce ţine de ocupaţia Basarabiei de România burghezo-moşierească. Nu atrage atenţia elevilor asupra influenţei benefice a literaturii ruse şi sovietice asupra creaţiei clasicilor moldoveni sovietici"[101].

Stereotipurile – mai cu seamă cele referitoare la realităţile sociale – sunt o „tehnică" de manipulare folosită frecvent în manualele şcolare de istorie[102]. În aceste manuale sunt caracteristice situaţiile de denaturare a informaţiei istorice sau de manifestare a unei atitudini ostile faţă de anumite valori naţionale. În perioada sovietică istoria a fost mitizată în cel mai direct şi mai agresiv mod. Spre exemplu, autorii sovietici au afirmat că în Evul Mediu timpuriu (sec. V-XIII) spaţiul pruto-nistrean era locuit exclusiv de slavi, care au contribuit direct la formarea poporului moldovenesc[103]. Acest discurs istoriografic se făcea prin omiterea unor fapte confirmate sau prin crearea/inventarea altora. Astfel, în problema Basarabiei au fost create miturile şi stereotipurile „ostaşului rus eliberator" şi al „ocupantului burghezo-moşieresc român". Cu ajutorul unor asemenea stereotipuri se realiza propaganda comunistă şi manipularea procesului educativ şi, implicit, a societăţii moldoveneşti în întregime. Pentru a asigura impactul dorit, educaţia, în special învăţământul istoric, era supusă unui control strict la toate nivelele din partea organelor de partid şi a securităţii. Implicarea politicului în procesul didactic a luat proporţii exacerbate în timpul Războiului Rece, când autorităţile sovietice şi cele occidentale au creat o serie de stereotipuri menite să insufle frică şi ură faţă de „duşman". Astfel, politica sovietică în cercetarea şi predarea istoriei în RSSM poate fi apreciată ca o activitate care urmărea o prelucrare a trecutului în conformitate cu interesele strategice de moment şi pe termen lung ale guvernării sovietice.

---

[101] N. Bragari, *Evoluţia învăţământului şcolar în RSS Moldovenească (1956-1990)*, Chişinău, Evrica, 2005, p. 44.

[102] W.E. Marsden, *The School Textbook: Geography, History and Social Science*, Woburn Press, 2001, p. 131.

[103] A. Petrencu, „Relaţiile interetnice reflectate în manualele de istorie sub regim sovietic: cazul Basarabiei", în L. Nastasă (ed.), *Studii istorice româno-ungare*, Iaşi, Fundaţia Academică „A.D. Xenopol", 1999, p. 277-282.

Această experiență tragică ar trebui să ne încurajeze astăzi pentru evitarea oricărei intruziuni a politicului în conceperea manualelor de istorie și în predarea istoriei. Excluderea oricărei îndoctrinări[104] și politizări a manualului este principiul pe care trebuie să fie bazată politica de stat în domeniul educației[105]. Manualele de istorie trebuie astăzi ajustate la realitățile și necesitățile societății și școlii contemporane, și nu la interesele unor partide sau mișcări politice.

Formarea cadrului didactic de tip sovietic

În anul 1944, peste 6000 de învățători basarabeni, pentru a scăpa de represiunile staliniste, au emigrat în România. Autoritățile sovietice nu aveau încredere în profesorii locali, de aceea o bună parte din ei au fost condamnați, în perioada 1944-1946, la diferite termene de muncă silnică și exil în diverse regiuni răsăritene ale URSS[106]. Pregătirea profesională a cadrelor didactice a fost direct și strict coordonată de către organele de partid, un rol important acordându-se apartenenței etnice și politice[107]. Cota moldovenilor în nomenclatura de partid din învățământul public în 1948 constituia 22,8%[108]. Zece ani mai târziu, moldovenii constituiau 32,8% în componența Ministerului Învățământului și 29,0% în Ministerul Culturii[109]. În perioada 1944-1956, în RSSM, 3 605 persoane au absolvit instituțiile de învățământ pedagogic superior, 5 528 – institutele învățătorești și 7 566 – școlile pedagogice[110]. La Congresul I al Învățătorilor din Moldova,

---

[104] E.B. Johnsen, *Are we looking for it in the same way? Some remarks on the problem of ideological investigations of textbooks and methodological approaches,* în K. Peter Fritzsche, (Hrsg.), Schukbücher auf dem Prüfstand. Perspektiven der Schulbuchforschung und Schulbuchbeurteilung in Europe, Frankfurt am Main, 1992, p. 85.

[105] E.B. Johnsen, *Textbooks in the Kaleidoscope. A Critical Survey of Literature and Research on Educational Texts*, Scandinavian University Press, 1993, p. 138.

[106] A. Moraru, Gh. Rusnac, I. Râșcă, *Școala de cultură generală din Republica Moldova (1944-1956)*, Chișinău, 1994, p. 50.

[107] *Ibidem*, p. 29.

[108] V. Beniuc, Gh. Rusnac, M. Sprînceană, *Instituționalizarea sistemului de putere în Moldova postbelică. Politica de cadre (1944-1950)*, Chișinău, 1997, p. 44.

[109] V. Stăvilă, *Evoluția componentei naționale a elitei politico-economice a RSSM (1940-1991),* în *Revista de istorie a Moldovei*, nr. 4, 1996, p. 36.

[110] *Congresul I al învățătorilor din Moldova*, Chișinău, 1956, p. 21.

E. Postovoi, Ministrul Învățământului, a criticat „secția cadre a ministerului, care repartizează neuniform cadrele calificate pe raioane, ceea ce agravează și mai mult situația". O altă problemă abordată de ministru a fost migrația cadrelor didactice de la sate la orașe[111]. Repartiția neuniformă, salariile mici și condițiile de muncă și de trai de la sat au favorizat diferența între mediile școlare urbane și rurale. Numărul profesorilor cu studii superioare din școlile orășenești a fost tot timpul mai mare decât în școlile sătești[112]. În acest șir de probleme se înscriu și cele legate de mobilizarea în armată a absolvenților instituțiilor pedagogice, concedierea unor cadre didactice din cauza necorespunderii funcției sau a nivelului scăzut de pregătire a acestora. Salariul mediu al cadrelor didactice în RSSM a fost mai mic decât în celelalte republici unionale. În 1985, salariul mediu din învățământul școlar în RSSM era de 135 de ruble, în timp ce în Federația Rusă acesta se ridica la 147 de ruble, în Uzbekistan – 148,1 ruble, în Tadjikistan – 160,8 ruble, în Turkmenistan – 173,1 ruble[113].

În anii '60, circa 30% din specialiștii cu studii superioare din RSSM erau pedagogii școlari. Insuficiența cadrelor didactice în școlile rurale nu a încetat să preocupe instituțiile statului. În 1981, în URSS, la 10 000 de locuitori reveneau 833 de persoane cu studii superioare și medii de specialitate; în RSSM această rată era cea mai joasă – 733[114], în comparație cu alte republici unionale, ceea ce reflectă gradul ridicat de ruralitate, înapoiere și, totodată, nivelul redus de integrare a Moldovei în „familia" republicilor sovietice.

Pregătirea cadrelor pedagogice în RSSM se realiza în institutele pedagogice „Ion Creangă" din Chișinău, „A. Russo" din Bălți și „T. Șevcenko" din Tiraspol, la Universitatea de Stat „V.I. Lenin" și în cele cinci școli pedagogice din Cahul, Călărași, Lipcani, Orhei și Soroca, cu învățământ de zi și învățământ cu frecvență redusă. Calitatea stu-

---

111 *Ibidem*.

112 N. Bragari, *Evoluția învățământului școlar în RSS Moldovenească (1956-1990)*, Chișinău, Evrica, 2005, p. 88-89.

113 *Народное образование СССР в цифрах и фактах*, Москва, 1984, с. 54.

114 D. Zidu, A. Moraru, *Critica concepțiilor burgheze asupra învățământului public din RSSM*, Chișinău, 1987, p. 13.

diilor a fost deseori discutată de organele de partid. Spre exemplu, în 1966, la Institutul Pedagogic „A. Russo" din Bălți, pe note de trei învățau 57% din numărul total de studenți, iar la cel din Tiraspol – 51%[115].

Pentru formarea continuă a profesorilor școlari, încă în anul 1949 a fost înființat Institutul de Perfecționare a Învățătorilor, care a fost politizat la fel de mult ca și celelalte instituții de formare pedagogică. Astfel, în programele cursurilor de perfecționare obligatorii erau incluse 10 teme privind „problemele educației comuniste"[116].

Pentru stimularea activității didactice, Prezidiul Sovietului Suprem al URSS a instituit, în 1965, sărbătoarea Ziua Învățătorului și un șir de distincții, printre care titlurile de „Învățător Emerit" și „Eminent al Învățământului Public"[117].

În toate instituțiile de învățământ superior activau structuri de partid (comitete și organizații ale PC, organizații comsomoliste, sindicale), care serveau drept pârghii de influență și de control ale conducerii comuniste.

Deși sistemul de învățământ după modelul sovietic a atins anumite realizări în RSSM, administrarea acestuia a fost una hipercentralizată și dogmatizată din punct de vedere ideologic, având scopul de a contribui la „construirea comunismului" prin formarea „omului sovietic". Gestiunea greoaie, supracentralizată și preponderența politicului asupra scopurilor pur educative au permis permanentizarea unor lacune, multe dintre care persistă și în prezent: calitatea scăzută a studiilor, asigurarea insuficientă a școlilor rurale cu cadre calificate, salarizarea redusă, baza tehnico-materială modestă etc.

Falimentul regimului totalitar comunist de sorginte sovietic a deschis, în contextul proceselor de democratizare, perspectiva restructurării profunde a sistemului educațional din Republica Moldova,

---

[115] N. Bragari, *Evoluția învățământului școlar în RSS Moldovenească (1956-1990)*, Chișinău, Evrica, 2005, p. 92.

[116] *Material despre starea învățământului public în RSSM în anii 1968-1969*, Chișinău, 1969, p. 17.

[117] *Material despre starea învățământului public în RSSM în anii 1966-1967*, Chișinău, 1967, p. 95.

orientate spre integrarea lui în conceptele moderne europene, deși moștenirea comunistă în acest domeniu continuă să-și manifeste recidivele[118].

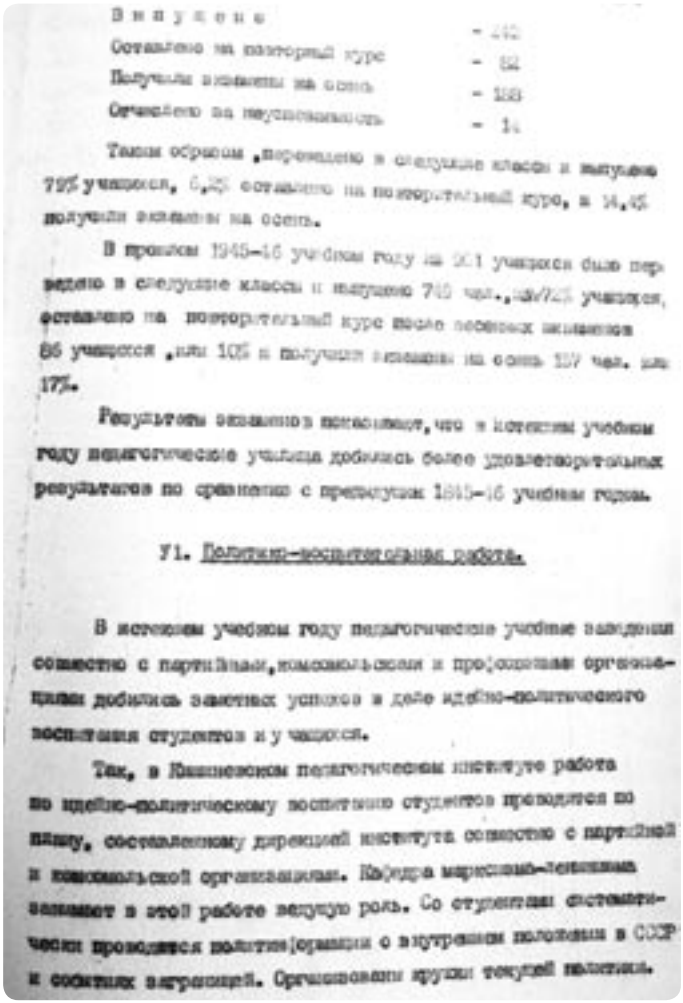

Внешение
Оставлено на повторный курс - 82
Получили экзамены на осень - 188
Отчислено за неуспеваемость - 14

Таким образом ,переведено в следующие классы и выпущено 79% учащихся, 6,2% оставлено на повторительный курс, а 14,4% получили экзамены на осень.

В прошлом 1945–46 учебном году из 1611 учащихся было переведено в следующие классы и выпущено 748 чел., или 72% учащихся, оставлено на повторительный курс после осенних экзаменов 86 учащихся ,или 10% и получили экзамены на осень 197 чел. или 17%.

Результаты экзаменов показывают, что в истекшем учебном году педагогические училища добились более удовлетворительных результатов по сравнению с предыдущим 1945–46 учебным годом.

VI. Политико-воспитательная работа.

В истекшем учебном году педагогические учебные заведения совместно с партийными, комсомольскими и профсоюзными организациями добились заметных успехов в деле идейно-политического воспитания студентов и учащихся.

Так, в Кишиневском педагогическом институте работа по идейно-политическому воспитанию студентов проводится по плану, составленному дирекцией института совместно с партийной и комсомольской организациями. Кафедра марксизма-ленинизма занимает в этой работе ведущую роль. Со студентами систематически проводятся политинформации о внутреннем положении в СССР и советских материалов. Организованы кружки текущей политики.

[118] Sergiu Musteață, *Education Reform in the Republic of Moldova: Qua Vadis?* în Buletinul Universității Petrol-Gaze din Ploiești, vol. LX, seria Științe Socio-Umane și Juridice, nr. 1/2008, p. 91-104.

Demir DRAGNEV, Pavel PARASCA
REPUBLICA MOLDOVA

Demir Dragnev s-a născut în 1936. Istoric. Membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei. Îi aparțin circa 270 de lucrări științifice publicate independent sau în colaborare cu alți autori, inclusiv 50 de volume – monografii, capitole în tratate, culegeri de documente, manuale, materiale didactice, broșuri.

Pavel Parasca s-a născut în 1939. A elaborat și a publicat peste 180 de lucrări științifice și metodico-didactice (articole, comunicări, compartimente în lucrările colective și de sinteză, manuale), inclusiv: monografii: *Condițiile externe ale constituirii Statului Feudal Moldovenesc*, Chișinău, Știința, 1981; *La obârșia Mitropoliei Țării Moldovei*, Chișinău, Prut Internațional, 2001; *Politica externă și relațiile internaționale ale Țărilor Române în epoca medievală*, Chișinău, ULIM, 2005.

Cum a fost inventat „punctul de vedere al istoriografiei sovietice asupra istoriei naționale”[1]

După Revoluția din Octombrie 1917, conducerea bolșevică a acordat, alături de organizarea sistemului represiv, o deosebită atenție organizării ierarhiei instituțiilor de propagandă – de la Comitetul Central la organizațiile primare de partid. În aceste structuri activau secții speciale, responsabile de propagandă și agitație. Prin propagandă orală, prin presă, radio, broșuri, postere etc. se promova o politică de spălare a creierilor oamenilor simpli, care trebuiau transformați în ostași („piulițe”, după expresia lui Stalin) credincioși ai partidului și forțați să participe la edificarea „marilor construcții” ale comunismului sau la demascarea „dușmanilor poporului”.

Sistemul propagandistic bolșevic s-a extins și asupra regiunii din stânga Nistrului, unde, la 12 octombrie 1924, în scopuri expansioniste în direcția României, a fost creată o pretinsă formațiune statală nouă, numită Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM). Ca și celelalte „republici-surori” din URSS, ea era dirijată de un organ de partid bolșevic, numit Comitetul Regional Moldovenesc al PC(b) din Ucraina. În vederea oficializării propa-

[1] Articolul a fost publicat într-o primă variantă în revista de istorie și cultură *Destin românesc*, an V (XVI), nr. 2 (66), 2010.

gandei și agitației, au fost create și unele organe de presă locale, printre care: oficiosul *Plugarul roș*, rebotezat ulterior *Moldova socialistă*, *Comsomolistul Moldovei*, revista *Moldova literară*, redenumită ulterior *Octombrie* etc.[2].

Pe lângă scopurile generale ale imperiului sovietic de a manipula muncitorii și țăranii pentru crearea „omului sovietic", docil regimului, structurile de partid din RASSM urmăreau și alte scopuri politice, derivate din sarcinile trasate în momentul formării acestei entități. Astfel, în *Memoriul cu privire la necesitatea formării Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești* din 4 februarie 1924, semnat de Gr. Kotovski, P. Tkacenko și alți 8 „tovarăși", se menționa că „Republica Moldovenească va putea juca același rol de factor politico-propagandistic pe care îl juca Republica Bielorusă față de Polonia și cea Carelă față de Finlanda. Ea va focaliza atenția și simpatia populației basarabene și va crea pretexte evidente pentru pretențiile alipirii Basarabiei la Republica Moldovenească"[3].

În anii 1924-1928, înaltele foruri de partid de la Moscova și de la Harkov (capitala de atunci a Ucrainei sovietice), cu participarea Cominternului, au încercat să determine modul „oportun" de a trata, din punct de vedere etnolingvistic, populația românească din RASSM pentru a-și atinge scopul scontat: extinderea revoluției bolșevice asupra României și a altor țări din Balcani. Existau două opțiuni: puteau considera populația ca vorbitoare de limbă română (punctul de vedere promovat de unii emigranți români și basarabeni în URSS) și deci ca fiind de etnie română sau ca vorbitoare a unei limbi distincte – „moldovenești", create pe baza *argourilor* locale din satele transnistriene (punctul de vedere promovat de unii comuniști din RASSM și responsabilii de partid ucraineni).

În cele din urmă, factorii de decizie de la Moscova și Harkov, împreună cu vârfurile Cominternului, au decis să promoveze „limba moldovenească" drept distinctă de cea română, moldovenii fiind ast-

---

[2] *O istorie a regiunii transnistrene. Din cele mai vechi timpuri până în prezent. Compendiu*. Civitas. Chișinău, 2007, p. 282.

[3] Gheorghe E. Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului". Studiu și documente*. Civitas, Chișinău, 2009, p. 93.

fel consideraţi reprezentanţi ai unei naţiuni distincte. Aceste elucubraţii au marcat dramatic evoluţiile din RASSM, iar ulterior (după 1940/1944) şi din Basarabia, traumatizând limba, gândirea şi spiritualitatea românească din regiune, producând efecte nocive şi recidive degradante, care poluează spaţiul public[4]. Pentru a le impune un grad oarecare de credibilitate, s-a mimat „argumentarea" lor ştiinţifică. În acest scop, în 1926 a fost creată o comisie, care a întrunit, în afară de funcţionari de partid, profesori şi practicieni. În baza ei, la 30 decembrie al aceluiaşi an, pe lângă Comisariatul Poporului al Învăţământului („Narkompros") al RASSM, a fost întemeiat *Comitetul Ştiinţific Moldovenesc*, care urma să „studieze regiunea şi cultura poporului moldovenesc, să difuzeze cunoştinţe ştiinţifice şi practice"[5]. În componenţa lui urma să fie inclusă şi o secţie de istorie (fondată în 1928). Membrii Comitetului au publicat o serie de broşuri şi articole în care elogiau lupta bolşevicilor din Basarabia şi de pe malul stâng al Nistrului pentru instaurarea puterii sovietice[6], blamau „ocupaţia româno-moşierească" a Basarabiei[7] şi prezentau în culori roz succesele RASSM în „construcţia socialistă"[8]. Purtând un pronunţat caracter propagandistic, aceste scrieri aveau un conţinut declarativ, fundamentându-se mai mult pe impresii personale şi amintiri ale unor martori la evenimente, neglijându-se baza documentară. Conducerea de partid şi de stat sovietică era deosebit de interesată de a demonstra caracterul „ilegal" al unirii Basarabiei cu România, motiv din care, în anii 1926-1938, la Moscova se publica revista lunară *Красная Бессарабия* (*Basarabia Roşie*), pe coperta căreia era plasată o hartă a teritoriului dintre Prut şi Nistru, cuprins în lanţuri – diversiune cartografică nedisimulată împotriva României, ce sugera că Basarabia ar fi fost înlănţuită de România, sugerându-se „eliberarea" ei prin ruperea acestor lanţuri.

---

4 *Ibidem*, p. 29.

5 AOSP RM, F. 49, op. F., d. 1528, f. 5.

6 Н.А. Нарцов, *Боротьба за Жовтень на Молдави*, Тирасполь, 1932.

7 В.О. Детбо, *Советская Молдавия и бессарабский вопрос*, Москва, 1925, *Idem*, *Бессарабское крестьянство под властью кулаков и помещиков*, Москва, 1931, С.С. Бантке, *10 лет борьбы против румынских бояр*, Москва-Ленинград, 1928, К. Галайда, *Украденная страна*, Москва, 1928.

8 И.С. Борисюк, П.В. Мамаев, *Молдова Совиетикэ*, Тираспол, 1938.

Articolele[9] din această revistă erau scrise de comuniștii emigrați în URSS din Basarabia, stabiliți la Moscova, Odesa, Harkov, Tiraspol. Ei s-au întrunit în *Societatea Emigranților Basarabeni*, constituită și ea în scopul propagandei antiromânești și întreținută din fondurile PC(b). O deosebită atenție se acorda așa-numitei „răscoale" de la Tatarbunar (1924), care, de fapt, a fost o rebeliune locală, urzită în laboratoarele Cominternului și pusă în scenă de celulele armate comuniste infiltrate în mediul basarabean, având ca scop să demonstreze caracterul insuportabil al „dominației" românești, dar și să justifice intențiile de acaparare ale URSS sub pretextul eliberării pe cale revoluționară a truditorilor oprimați din Basarabia.

Pretinsa „răscoală de la Tatarbunar" a fost nu altceva decât o provocare armată a serviciilor secrete din URSS în preajma tratativelor sovieto-române de la Viena. Pentru autorii publicațiilor din *Красная Бессарабия* însă, această rebeliune era o „mare jertfire eroică contra ocupației boierilor români", încununată cu instaurarea în această localitate a puterii sovietice doar pentru trei zile[10].

Publicațiile sovietice interbelice promovau insistent o serie de mituri istorico-politice: mitul despre luptătorul eroic pentru puterea sovietelor în Basarabia; despre marile succese ale „construcției socialiste" în RASSM; despre „regimul sângeros" al „boierilor români", instaurat în Basarabia și, în sfârșit, mitul despre crearea unei „națiuni" moldovenești, a unei „limbi literare moldovenești" și a literaturii noi „socialiste", scrise în această limbă etc. Larg difuzate prin mijloacele bolșevice de propagandă, aceste mituri erau implantate zi de zi în conștiința românilor transnistrieni, deosebit de receptivi la ele din cauza alolingvilor din regiune.

O altă sarcină a istoriografiei sovietice interbelice – deservirea intereselor externe ale URSS – s-a conturat clar în anii premergători raptului Basarabiei de la 1940. Istoricul olandez W.P. van Meurs[11]

---

[9] А. Гринштейн, *Уроки оккупации и национальный вопрос.* In: Красная Бессарабия, 1926, № 2. С. Рубан, *Бессарабская организация большевиков в период Октября.* In: Красная Бессарабия, 1927, № 5.

[10] А. Бадулеску, *Восстание в Татарбунаре*, Москва, 1925, А. Алисов, В. Борисов, *Три дни радянскоі власти в Татарбунаре*, Харьків, 1930.

[11] Wilhelmus Petrus van Meurs, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*, Ed. ARC, Chișinău, 1996.

constata că, dacă în perioada 1918-1923, la Moscova, Leningrad și în alte centre sovietice au fost publicate 16 lucrări, inclusiv 6 articole, la tema Basarabiei, atunci, în numai doi ani, în 1938-1939, numărul lor s-a dublat, cele mai numeroase (23) fiind articolele cu caracter propagandistic ce asigurau astfel pregătirea ideologică a anexării Basarabiei la URSS.

Anexarea Basarabiei, a nordului Bucovinei și a ținutului Herța la URSS și formarea RSSM în 1940, apoi readucerea acesteia sub ocupația sovietică, în 1944, au creat condițiile politice necesare pentru extinderea propagandei „moldovenismului" asupra societății basarabene, în vederea dezrădăcinării ei etnonaționale. A fost reluată, cu o și mai mare insistență, folosirea istoriei ca instrument de îndoctrinare, această sarcină fiind pusă pe seama Secției Istorie și Filosofie a Academiei de Științe a URSS.

Deja la 25 septembrie 1940, la doar câteva luni după rapturile teritoriale din corpul României, academicianul B.D. Grekov constata, la o ședință a Secției, că până la acel moment nu fusese publicată „nicio lucrare de sinteză la istoria Moldovei și Basarabiei, care să fi răspuns cerințelor științifice ale omului sovietic contemporan"[12]. Iar în ultimul număr al organului de presă al Academiei de Științe de la Moscova a fost publicat primul articol pretins științific, consacrat originii poporului moldovenesc, semnat de prestigiosul academician N.S. Derjavin[13]. Sarcina de a fundamenta științific anexarea Basarabiei și a altor teritorii românești la URSS i-a revenit lui A.I. Manusevici, care, la foarte puțin timp după tragicele evenimente de la sfârșitul lui iunie 1940, a publicat, într-o revistă de istorie de la Moscova, un articol în care prezenta unirea Basarabiei cu România în 1918 drept „o răpire" a ei de către „burghezo-moșierii" români[14]. Tot atunci și în aceleași scopuri la Chișinău a fost transferat de la Tiraspol Institutul de Cercetări Științifice în Istorie, Economie, Limbă și Lite-

[12] OASPRM, Fondul 51, inv. 5, dosar 115, f. 10.

[13] Н.С. Державин, *Происхождение молдавского народа.* In: *Советская наука,* Москва, 1940, № 12, с. 3-28.

[14] А.Я. Манусевич, *История захвата Бессарабии Румынией.* In: *Исторический журнал*, № 8.

ratură, întemeiat în 1939 pe lângă Consiliul Comisarilor Poporului al RASSM. În anul următor, a apărut și o primă broșură cu caracter evident propagandistic, *Moldova în marea familie a republicilor Uniunii Sovietice*, menită să creeze impresia unei rapide și eficiente integrări a Basarabiei în sistemul politic sovietic.

Recuperarea Basarabiei în vara anului 1941 și revenirea ei în hotarele firești, politice și naționale, ale României, a impus evacuarea instituției respective la Buguruslan (RFSSR), de unde a revenit în 1944, după reanexarea Basarabiei la URSS.

În primii ani postbelici, prioritatea istoricilor sovietici de la Chișinău era condamnarea dură a administrației românești din anii războiului, combinată cu defăimarea continuă a „ocupației româno-boierești" a Basarabiei în anii 1918-1940, în paralel fiind elogiate relațiile de prietenie dintre „marele popor rus și poporul moldovenesc" timp de secole[15].

Au fost reluate eforturile privind elaborarea unui curs de istorie a Moldovei, care, *de facto*, se preda deja la Institutul Pedagogic din

---

[15] În 1944, încă înainte ca Basarabia să fie readusă sub ocupația sovietică, la Moscova a fost prezentată pentru publicare, apoi publicată (1945) lucrarea lui A. Dolnik (Cațj) *Бессарабия под властью румынских бояр (1918-1940 гг.)*, pe care acesta voia să o publice și la Chișinău în *limba moldovenească*. Întrucât editarea ei se târăgănase până tocmai în 1946, V.M. Senkevici, directorul de atunci al Institutului, se justifica în fața secretarului CC al PC(b)M prin incapacitatea editurii de a publica lucrările acumulate, printre care și propriile sale scrieri (*Борьба молдавского народа против фашистских захватчиков* și *Многовековые связи между молдавским народом и великим русским народом*), precum și broșura lui N.V. Berezneakov *Зверства фашистских оккупантов в Молдавии* (AOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 527, f. 69-70). Cu aceeași ocazie se constatau „realizările" Institutului: publicarea lucrărilor *Взаимоотношения Молдавии с Московским государством в XV-XVII вв.*; *Роль русского народа в освобождении Молдавии*, mai fiind gata pentru tipar broșurile menționate deja ale lui N.V. Berezneakov și V.M. Senkevici, precum și studiul acestuia din urmă *Исторический очерк Молдавской ССР* pentru monografia colectivă *Молдавская ССР* (AOSPRM, F. 51, înv.5, d. 527, f. 71-72). Unele dintre ele, cu titlul modificat, la care s-a adăugat încă un subiect propagandistic, au fost publicate în 1947: Н.В. Березняков, *Преступления немецко-румынских фашистов в Молдавии*, Кишинев, 1947; С.Я. Афтенюк, С.Э. Левит, Д.Д. Елин, *Борьба партизан Молдавии против фашистских поработителей в 1941-1945 гг.*, Кишинев, 1951; И. Чебан, *О взаимоотношениях Молдавии с Московским государством в XV-XVIII вв.* In: *Вопросы истории*, 1945, № 2; В.М. Сенкевич, *Исторические связи молдавского народа с великим русским народом*, Кишинев, 1947.

Chișinău, dar fără vreun suport didactic. În noiembrie 1945, Biroului CC al PC (b)M i-a fost prezentat pentru aprobare proiectul de programă a cursului, discutat și aprobat în prealabil la Catedra de istorie a institutului și semnat de profesorul N. Narțov, șeful catedrei. Programa includea și tema „Etnogeneza poporului moldovenesc", al cărei concept nu se lasă sesizat în contextul eventualelor critici ale teoriilor „continuității populației romanice pe teritoriul vechii Dacii", „imigrării" acestei populații din sudul Dunării și ale „originii romane a populației moldovenești". În schimb, fără nicio rezervă, era formulat *Rolul Rusiei de Sud-Vest în formarea cnezatului („княжество") Moldovei*. La fel de surprinzătoare, dar cu un subtext ideologic evident, este și tema *Legăturile politice și culturale ale Moldovei cu Ucraina* (care la vremea respectivă nici nu exista ca stat – *n. n.*) *și cu statul rus*. Despre incompetența celor ce au elaborat, au discutat și au aprobat programa mărturisește enunțul potrivit căruia turcii ar fi acaparat teritoriul dintre Nistru, Prut și Dunăre, adică ceea ce administrația rusă va numi, după 1812, *Basarabia,* transformându-l într-un cap de pod „împotriva Poloniei, iar pe urmă și împotriva Rusiei". În subtext se pregătește premisa justificatoare pentru anexarea, în 1812, a Basarabiei la Rusia, care ar fi fost astfel cucerită nu de la Țara Moldovei, ci de la Imperiul Otoman. În același context se înscrie și teza despre „eliberarea poporului moldovenesc de sub jugul («гнёт») turcesc", noțiunea de „*popor moldovenesc*" fiind atașată doar populației din teritoriul anexat. Unde mai pui că anexarea teritoriului din stânga Nistrului la Rusia, în conformitate cu Tratatul de la Iași din 1791, este etichetată ca o „reuniune a Stângii Nistrului (*Левобережное Приднестровье*) cu Rusia", deși Rusia nu a stăpânit niciodată acest teritoriu care, încă de la mijlocul sec. al XIV-lea, a ținut de Marele Ducat al Lituaniei, apoi de Uniunea Polono-Lituaniană și de Republica Nobiliară Polonă (Rzeczpospolita Polska). Nu rezistă unei critici elementare afirmația precum că, în urma Păcii ruso-turce de la București, s-ar fi produs „reuniunea Basarabiei cu Rusia". Afirmațiile deocheate menite să justifice pretențiile Rusiei sovietice, apoi și ale URSS asupra Basarabiei după unirea ei cu România în 1918 sunt și mai abundente în celelalte compartimente ale programei, care includ cronologic intervalul de până la 1940: *Caracterul burghezo-*

naționalist și rolul contrarevoluționar al Sfatului Țării; *Proclamarea puterii sovietice în Moldova*; *Complotul contrarevoluționar împotriva poporului moldovenesc*; *Răpirea Basarabiei – prima intervenție împotriva Rusiei Sovietice*; *Lupta poporului moldovenesc împotriva cotropitorilor* („захватчиков") *români* ș.a. O terminologie copleșitoare, în adevăratul stil bolșevic, este folosită în cazul Basarabiei de după unirea ei cu România: *Basarabia sub jugul român. Anii 1918-1940*; *Basarabia – colonie a României*; *Românizarea Basarabiei*; *Regimul militar polițienesc în Basarabia*; *Totalurile jugului român în Basarabia*. Dar vârf la toate era tema *Reunirea poporului moldovenesc și formarea RSSM*[16].

Ceea ce nu poate fi însă trecut cu vederea este searbăda bibliografie care trebuia să asigure didactic cursul: articole de ziar scrise de N. Narțov (autorul programei) și S.V. Țaranov, precum și unele publicații propagandiste de la Tiraspol, menite să fundamenteze pregătirea ideologică a anexării Basarabiei la URSS.

În perioada 1941-1943 s-a lucrat asupra unui studiu intitulat *Schițe de istorie a Moldovei* (*Очерки истории Молдавии*), printre autori numărându-se N.V. Berezneakov, stabilit în RSSM în 1940, care nu cunoștea limba română. La acest proiect participau și cadre „vechi" – V. Senkevici și N. Narțov, ultimul fiind singurul autor care cunoștea limba română. O asemenea lucrare nu putea fi realizată fără reprezentanții Moscovei, care a desemnat doi coautori: M. Serghievski și Mavrodin[17]. Nu se știe în ce măsură „Schițele" corespundeau structural și tematic programei cursului de istorie a Moldovei. Cei angajați să le realizeze nu cunoșteau realitățile istorice la care se refereau, se

---

[16] AOSPRM, f. 51, inv. 5, d. 527, f. 10-14. Procesul-verbal al ședinței catedrei la care s-a discutat programa, care s-a învrednicit de cele mai înalte aprecieri, în *Ibidem*, f. 51, înv. 4, d. 11, f. 3-4. Pentru o mai mare pondere și credibilitate, programa a fost discutată și aprobată și în ședința comună a tuturor catedrelor de științe socioumane, la care R.J. Kornfeld a propus înlocuirea sintagmei „populația romanică" („романская народность") cu „populația vorbitoare de limbă română" („народность, говорящая на румынском языке"), fiindcă n-ar fi existat „popoare romanice". În realitate, se urmărea evitarea analogiei între *români* și *romani*, care indica direct asupra originii romane a poporului român, inclusiv a moldovenilor (*Ibidem*, f. 51, înv. 4, d. 11, f. 6-8).

[17] AOSPRM, fond 51, inv. 4, d. 527, f. 113.

conduceau de prejudecăți propagandiste și neglijau bogata istoriografie românească, taxată ca „burgheză", „șovină", „naționalistă" și „antimoldovenească". Or, istoriografia românească, reprezentată de celebrii A.D. Xenopol, Dimitrie Onciul, Nicolae Iorga, Constantin C. Giurescu ș.a., nu le oferea pretinșilor istorici de la Chișinău nicio posibilitate de a nega identitatea românească a moldovenilor din timpuri imemorabile, originea romană a românilor, caracterul nu cine știe ce sincer și prietenesc al relațiilor româno-ruse, legitimitatea istorică a unirii Basarabiei cu România în 1918, precum și caracterul evident al anexării Basarabiei la Rusia în 1812, apoi și la URSS în 1940 și 1944. Despre aceasta mărturisesc peripețiile lui N. Narțov, unicul istoric mai mult sau mai puțin versat în istoria românilor, care, lucrând cu operele istoricilor români încă din vremea activității sale la Tiraspol, apoi la Buguruslan, a acumulat o serie de materiale care l-au făcut să se creadă suficient de justificat să scrie o istorie a Moldovei.

În noiembrie 1946, în ședința Consiliului științific al Institutului de Istorie, Economie, Limbă și Literatură, la care se discutau rezultatele controlului efectuat de o comisie a CC al PC(b)M, directorul acestuia, N. Narțov, menționa printre lucrările elaborate un manual de istorie a Moldovei, bun de tipar, precum și cunoscutele *Schițe de istorie a Moldovei*, pentru anul 1947 fiind preconizată pregătirea pentru publicare a unui alt manual de istorie a Moldovei, destinat instituțiilor de învățământ superior. În raportul de activitate pentru anul 1946, la rubrica „neîndeplinite" figurează: *Curs scurt de istorie a Moldovei* (*Краткий очерк по истории Молдавии*), *Programa extinsă la istoria Moldovei* (*Расширенная программа по истории Молдавии*), precum și *Formarea statului moldovenesc* (*Образование молдавского государства*). Printre lucrările elaborate figurează câteva titluri de N. Narțov (inclusiv *Destinul istoric al Moldovei* [*Исторические судьбы Молдавии*]) și N. Berezneakov (*Cotropirea Basarabiei de către România* [*Захват Бессарабии Румынией*]). Împreună cu I.E. Levit, acesta a elaborat și o culegere de documente, cu destinație ideologico-propagandistică, intitulată *Ocupația germano-română a RSSM* (*Немецко-румынская оккупация МССР*)[18].

[18] AOSPRM, f. 51, inv. 5, d. 527, f. 134-175 (passim).

Tematica privind politica Guvernului României în Basarabia în anii 1918-1940 și, respectiv, 1941-1944 era studiată în scopuri „științifice" și la unele catedre de profil neistoric, precum Catedra de marxism-leninism de la Institutul Agricol, unde în 1946/1947 se lucra la tema *Regimul românesc de ocupație din Basarabia* (*Румынский оккупационный режим в Бессарабии*) (V.M. Berezin) și *Politica agrară a ocupanților româno-germani în raioanele sovietice ocupate* (*Аграрная политика румынско-немецких захватчиков в оккупированных советских районах*) (M. Frolov)[19].

Ofensiva de spălare a creierilor românilor basarabeni prin mimarea cercetărilor științifice și inocularea falsurilor istorice, după câte se vede, a fost desfășurată pe larg, sub controlul și supravegherea strictă a CC al PC(b)M, în special, a Secției de ideologie și agitație a acestuia, dar la indicațiile și/sau cu acordul organelor „directive" de partid și de stat de la Moscova. Într-o luare de cuvânt (numele vorbitorului nu se precizează) la o consfătuire a directorilor instituțiilor de cercetare științifică din RSSM, din 20-22 noiembrie 1946, cu referire la unele probleme de cercetare sub conducerea lui N. Narțov, se concretiza că acestea sunt consultate și de unii cercetători din Moscova[20].

Instituțiile care trebuiau să promoveze direct sau indirect neadevărul despre trecutul istoric al moldovenilor nu mai făceau față sarcinilor propuse. Astfel, în 1946, secretarul CC al PC(b)M, M. Salogor, a adresat șefului Direcției de propagandă și agitație a CC al PC(b) de la Moscova, G.F. Aleksandrov, un demers în care se referea la sarcinile ce stăteau în fața cercetării „istoriei, culturii materiale, limbii și literaturii poporului moldovenesc, considerate a fi actuale", căci „în trecut nici teritoriul Moldovei, nici istoria poporului moldovenesc aproape că nu se studiau". Însă Institutul de Istorie, Economie, Limbă și Literatură și cadrele științifice de care dispunea acesta nu erau capabili să facă față acestor sarcini[21]. Salogor cerea susținerea Hotărârii Biroului CC al PC(b)M din 17 decembrie 1945 „Despre îmbunătățirea lucrului Institutului de Cercetări Științifice de Isto-

[19] AOSPRM, f. 51, inv. 5, d. 527, f. 47- 48.
[20] AOSPRM, f. 51, inv. 4, d. 255.
[21] AOSPRM, f. 51, inv. 4, d. 276, f. 3.

rie, Economie, Limbă și Literatură", în care se argumenta necesitatea sporirii numărului de posturi până la 65, din care 40 de cercetători (până atunci erau doar 15)[22].

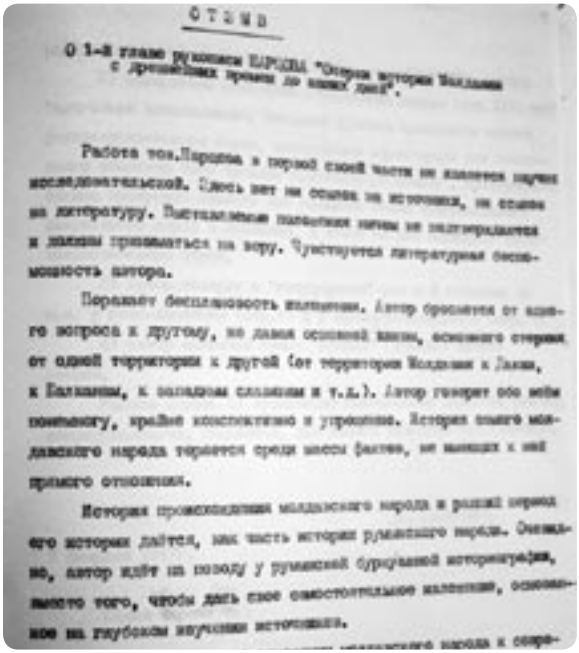

ОТЗЫВ

О 1-й главе рукописи ПАРУСИНА "Очерки истории Молдавии с древнейших времен до наших дней".

Работа тов.Парусина в первой своей части не является научно исследовательской. Здесь нет ни ссылок на источники, ни ссылок на литературу. Многочисленные голословные начала не подтверждаются и должны приниматься на веру. Чувствуется литературная беспомощность автора.

Поражает бессвязность изложения. Автор переносится от одного вопроса к другому, не давая основной связи, основного стержня от одной территории к другой (от территории Молдавии к Дакии, к Балканам, к западным славянам и т.д.). Автор говорит обо всём понемногу, крайне конспективно и упрощенно. История нашего молдавского народа теряется среди массы фактов, не имеющих к ней прямого отношения.

История происхождения молдавского народа и ранний период его истории дается, как часть истории румынского народа. Очевидно, автор идёт на поводу у румынской буржуазной историографии, вместо того, чтобы дать свое самостоятельное изложение, основанное на глубоком изучении источников.

Se spera că după fondarea Bazei moldovenești de cercetări științifice a Academiei de Științe a URSS, decisă de Moscova la 11 martie 1946, se va produce o turnură în procesul de scriere sovieto-bolșevică a istoriei Moldovei. Problemele organizatorice, structura instituțională etc. au fost puse la punct în ședința Biroului CC al PC(b)M din 18 iunie 1947. Printre direcțiile principale de activitate ale Bazei, remise pentru aprobare Prezidiului Academiei de Științe a URSS, se preconiza și „studierea istoriei, arheologiei și etnografiei poporului moldovenesc". Se argumenta necesitatea înființării Institutului de Istorie, Limbă și Literatură, ca instituție autonomă, compusă din 3 secții, prima fiind cea de istorie și arheologie[23].

[22] AOSPRM, f. 51, inv. 4, d. 276, f. 4.
[23] OASPRM, fond 51, inv. 4, dosar 27, f. 320-322, 341.

O primă piatră de încercare pentru noul institut urma să fie transpunerea în fapt a Hotărârii CC al PC(b)M din 30-31 iulie 1946 *Despre sărbătorirea aniversării a VI-a de la formarea RSS Moldovenești și a aniversării a II-a a eliberării Moldovei de sub cotropitorii germano-români*, preconizându-se prezentarea unor rapoarte „despre ajutorul frățesc al marelui popor rus", „eliberarea Moldovei de sub cotropitorii germano-români" ș.a.[24] În ședința din 8 august, Biroul CC al PC(b)M a aprobat apelurile oficiale prin care „muncitorii sovhozurilor, colhozurilor, țăranii individuali (*единоличники*)" erau chemați să consemneze aniversarea prin îndeplinirea la timp „a planurilor predării către stat a dărilor agricole"[25]. Or, în acea perioadă, agricultura RSSM fusese lovită de o secetă gravă, care îi lipsise pe țărani de orice speranță de a acumula minimumul necesar pentru subzistență, cu atât mai mult de a achita impozitele la stat, și se prevestea o foamete cumplită. Pentru regimul comunist era însă mai importantă spălarea creierilor bieților oameni decât grija pentru salvarea lor de la foamete. Culmea cinismului acestui regim s-a manifestat în decizia Biroului CC al PC(b)M din 17 decembrie 1946, prin care se aproba devizul de cheltuieli de 170 000 de ruble pentru organizarea expoziției de postere și fotografii *Operațiunea Iași-Chișinău*, preconizându-se și elaborarea a două lucrări propagandistice cu genericul *Eliberarea Moldovei*. Tot atunci erau aprobate și titlurile a 33 de lucrări, inclusiv o scriere a lui N.V. Berezneakov, *Fărădelegile ocupanților germano-români în teritoriul Moldovei* (*Злодеяния немецко-румынских оккупантов на территории Молдавии*), culegerea *Partizanii Moldovei în Marele Război pentru Apărarea Patriei* (*Партизаны Молдавии в Великой отечественной войне*), iar la rubrica *Literatură de popularizare a științei – Schițe de istorie a Moldovei* (*Очерки истории Молдавии*) în limbile rusă și „moldovenească" sau *Cotropirea hoțească a Basarabiei de România în anul 1918* (*Грабительский захват Бессарабии Румынией в 1918 г.*), într-un tiraj de 10 000 de exemplare. Nu au fost uitate nici *Relațiile istorice ale poporului moldovenesc cu marele popor rus,* în limbile rusă și „moldovenească", fiecare în câte 10 000 de exemplare[26].

---

[24] OASPRM, fond 51, inv. 4, dosar 60, f. 106.
[25] OASPRM, fond 51, inv. 4, dosar 60, f. 220.
[26] AOSPRM, f. 51, inv. 4, d. 36, f. 278-293 (passim).

Între timp a reapărut la suprafață și manualul de istorie a Moldovei al profesorului N. Narțov, care a fost respins prin recenzii categorice, semnate de trei personalități notorii ale istoriografiei sovietice: V. Piceta, A. Udalțov, M. Levcenko, chiar dacă *Prefața* lucrării fusese scrisă de academicianul N. Derjavin. Primul recenzent propunea doar unele rectificări de natură metodologică, sugerând sublinierea rolului slavilor și al Rusiei în diferite etape istorice, pentru a se ajunge la *Revoluția Socialistă din Octombrie și acapararea Basarabiei de către România* și la *Basarabia sub jugul ocupanților*, apoi la *Basarabia sovietică* și *RSS Moldovenească sub puterea fasciștilor și eliberarea ei*. V. Piceta a menționat la capitolul lacune faptul că nu fusese tratată „problema formării poporului moldovenesc", insistându-se și asupra diferențierii istoriei Moldovei de cea a Valahiei (Țării Românești), în timp ce „istoria formării cnezatului moldovenesc este tratată în stilul istoriografiei românești".

Și în avizul lui A. Udalțov se menționează că „istoria originii poporului moldovenesc și perioada timpurie a istoriei lui se prezintă ca parte a istoriei poporului român". N. Narțov este acuzat că „urmează firul istoriografiei burgheze românești, în loc să scrie o expunere proprie, întemeiată pe studiul profund al surselor", fără a se indica concret despre ce surse ar fi vorba și dacă existau surse în măsură să ilustreze ceea ce dorea recenzentul să vadă. Din recenzia lui A. Udalțov se desprinde nu atât caracterul științific al observațiilor, cât cel politico-ideologic. Conform recenziei, importantă era „atitudinea poporului moldovenesc față de poporul român contemporan", pe care autorul nu o abordase, fiind neclar și „unde se expune istoria timpurie a României, și unde a Republicii Moldovenești". Altfel spus, N. Narțov nu făcuse față sarcinii ideologice de a inventa o etnogeneză a moldovenilor diferită de cea a românilor, ceea ce nu i-a permis să separe strict nici istoria Moldovei de cea a României pentru a justifica dintr-o perspectivă istorică existența RSS Moldovenești.

Alta a fost atitudinea celui de-al treilea recenzent, M. Levcenko, impresionat de speculațiile autorului pe marginea rolului slavilor răsăriteni în etnogeneza moldovenilor și al meritelor Rusiei în protejarea Moldovei, precum și în eliberarea ei de sub jugurile străine. Se insista asupra destinului Basarabiei, „legată" parcă de Rusia cu fire

atât de strânse, încât „niciun atentat din partea boierilor români și a fasciștilor germani n-a putut să rupă populația Basarabiei de la marea sa mamă – Uniunea Sovietică".

În plus, academicianul N. Derjavin, autorul cuvântului introductiv la cartea lui N. Narțov, îi atribuia acestuia paternitatea „descoperirii" că mai bine de jumătate din populația Basarabiei era formată din moldoveni. Căci, cum nota academicianul moscovit, *Anuarul Rusiei* (*Ежегодник России*) pentru 1910, enumerând „popoarele care conviețuiau în gubernie, nu-i menționează pe moldoveni, care, ca popor, nu și-au găsit elucidare nici în lucrările apărute în Rusia până chiar după Revoluția din Octombrie"[27]. Altfel spus, lui Narțov i se atribuia meritul de a-i fi rebotezat pe românii basarabeni „moldoveni". Căci, într-adevăr, istoricii ruși, ca, de altfel, și V.I. Lenin, părintele regimului bolșevic, precum și fondatorii ideologiei comuniste, K. Marx și F. Engels, nu cunoșteau un alt nume pentru basarabenii majoritari decât cel de *români*[28].

Cu toate „realizările" ei, soarta cărții profesorului Narțov a fost pecetluită, căci ea nu rezolva sarcina majoră a istoriografiei sovieto-bolșevice: nu demonstra rădăcinile istorice ale „poporului moldovenesc" ca deosebite de cele ale poporului român. Rolul hotărâtor în destinul acestei lucrări i-a revenit Plenarei a XIII-a a CC al PC(b)M din 27-29 august 1947. Raportorul principal, I.S. Zâkov, secretar al CC pentru ideologie, insista asupra faptului că „ocupanții româno-germani încercau să intoxice («отравить») conștiința truditorilor cu otrava («ядом») naționalismului, să le altoiască ideologia reacționară, să le provoace («подогреть») instinctele de cultivare a avuției private («частнособственнические»), să aprindă («разжечь») ura față de popoarele Uniunii Sovietice și, în special, față de poporul rus". Secretarul CC al PC(b)M pentru ideologie era foarte deranjat de faptul că „la o parte considerabilă a populației s-a păstrat ideologia micburgheză" ș.a. „Această ideologie străină nouă, considera raportorul, este susținută de rămășițele elementelor dușmănoase de clasă, de cei

[27] AOSPRM, f. 51, inv. 5, d. 115, f. 1-17 (passim).

[28] Sergiu Matveev, *Procesele etnoculturale din spațiul carpato-nistrean în secolele II-XIV. Istoriografia sovietică*, Chișinău, Pontos, 2009, p. 20, 127, 130, 184, 194.

mai aprigi dușmani ai poporului moldovenesc, naționaliștii moldoromâni, de partea reacționară a clerului, de numeroase secte religioase, care acționează spre răul construcției socialiste." În contextul pregătirii ideologice a unei noi campanii de represiuni, care se desprinde din discursul înaltului ideolog de partid, se înscriau și sarcinile puse în fața oamenilor de știință, între care și „*elaborarea temelor istorice*". Aducând critici la adresa Institutului de Istorie, Limbă și Literatură, I.S. Zâkov constata că nu a fost editată nicio lucrare fundamentală la istoria Moldovei, „se tratează slab temele privind destinele istorice comune ale poporului moldovenesc și rus, despre istoria luptei lor comune împotriva cotropitorilor străini, împotriva jugului capitalist". Raportorul era deranjat și de faptul că încă nu fusese alcătuit „un colectiv de istorici specialiști, capabili să redacteze un manual în spiritul marxist de istorie a poporului moldovenesc". Și deoarece N. Narțov și cei care-l mai susțineau, nu doar din RSSM, ci și din afara ei, considerau că o asemenea lucrare fusese deja elaborată, așteptând doar să fie publicată, subiectul în cauză nu putea să fie ocolit. I.D. Batov, redactor-șef al ziarului *Советская Молдавия*, s-a năpustit nu doar asupra manualului profesorului N. Narțov, ci și asupra prelegerilor sale ținute în aula studențească, învinuindu-l de tendința de a-și crea, în jurul numelui, aura de unic savant moldovean, de falsificarea, conștientă sau nu, a „ideilor marxism-leninismului", de clevetire la adresa „poporului moldovenesc și rus" și de închinăciune „în fața istoricilor vest-europeni", vorba fiind, bineînțeles, de istoricii români. În consecință, s-a sugerat ideea că „la istoria Moldovei trebuie editat nu un oarecare manual, ci un manual marxist-bolșevic".

Concluzia plenarei a fost că manualul de istorie a Moldovei nu poate fi elaborat de o singură persoană și că alcătuirea „manualului de istorie a poporului moldovenesc trebuie să aibă în frunte CC al PC(b)M", urmând a fi reunite eforturile „celor mai buni istorici pentru rezolvarea acestei importante sarcini politice"[29].

Importanța ideologică a lucrării respective a fost demonstrată de trecerea elaborării ei sub controlul direct al CC al PC(b), prin crearea

[29] AOSPRM, f. 51, inv. 5, d. 10, f. 320-339, 378-381, 455-457.

unei comisii din înalți responsabili de partid și de stat, în frunte cu C.U. Cernenko (ulterior – Artiom Lazarev). La elaborarea ei urmau să fie atrași și istorici de la Moscova, printre care acad. L.V. Cerepnin, prof. A.D. Udalțov, prof. C.P. Trapeznikov (funcționar de partid la CC al PC(b)U), cărora le revenea și rolul de redactori responsabili.

O preocupare permanentă a structurilor ideologice ale CC al PC(b)M a devenit trasarea direcțiilor principale în utilizarea istoriei ca instrument de îndoctrinare a societății prin diverse mijloace de propagandă și agitație, iar pentru instituțiile abilitate cu scrierea lor în domeniul istoriei – elaborarea planurilor concrete în vederea realizării dispozițiilor organelor „directive". În una din adunările comune de partid ale Bazei științifice a AȘ a URSS din RSSM și ale Institutului de Istorie, Limbă și Literatură din 1947 se sublinia „importanța excepțională" a activității ideologice în condițiile specifice ale RSSM. Continuând critica „falsului" savant N. Narțov, raportorul (I.D. Ceban) și-a îndreptat critica asupra acelor „tovarăși" care considerau că „între știință și politică nu există nimic comun"[30]. La o altă adunare de partid, de data aceasta din 7 mai 1948, cercetătorii acestei instituții erau chemați să continue eforturile de a demonstra „temeinicia" („состоятельность") statalității moldovenești și a națiunii moldovenești etc.[31].

Faptul că elaborarea *Istoriei Moldovei* se făcea la comandă, fiind vorba de o urgență pentru propaganda ideologică, este demonstrat de ritmul impus și strict monitorizat la realizarea ei. În martie 1948, Biroul CC al PC(b)M discuta *Cu privire la planul editării manualului de istorie a Moldovei*, aprobând planul desfășurat al manualului, prezentat la comisia respectivă. Titlurile viitoarelor capitole și subcapitole (paragrafe) formulate în planul lucrării se prezintă drept postulate de la care autorii de texte nu puteau să se abată. Astfel, *Cucerirea romană a pământurilor carpato-dunărene și romanizarea populației autohtone* („коренное население")" exclude teritoriul de la est de Carpați, unde sunt enumerați doar slavii, goții, hunii, tiverții și ulicii, sugerându-se că aceștia ar fi fost supușii Rusiei Kievene.

[30] AOSPRM, f. 586, inv. 64, d. 1, f. 5-11.
[31] AOSPRM, f. 586, inv. 64, d. 5, f. 28.

Compartimentul III introducea o inovație marxistă, specificându-se *Formarea populației („народность") moldovenești*, dar și a cnezatelor „moldo-slave", în cadrul cărora s-ar fi format această „populație moldovenească". În același stil proslav și prorusesc sunt prezentate și celelalte compartimente. O atenție deosebită se acorda capitolului IX, care se referea la *Înrobirea („порабощение") Moldovei de către turci* și la *Moldova în sistemul Imperiului turcesc*, ambele subcompartimente încercând să justifice anexarea Basarabiei la Rusia în 1812, prezentând-o nu ca un rapt teritorial din corpul Țării Moldovei, ci ca eliberare a Moldovei și a poporului ei de sub jugul turcesc. În plus, planul conținea și un capitol aparte (XIV), intitulat *Rolul eliberator al Rusiei în sec. al XVIII-lea*, ca preludiu la cele întâmplate în urma războiului ruso-turc din anii 1806-1812. Alături de istoricii de la Chișinău care urmau să realizeze planul lucrării, inclusiv unii veniți aici în 1940 și în 1944 pentru a contribui la punerea istoriei naționale a moldovenilor pe făgașul istoriografiei sovietice, figurează și cercetători care reprezentau alte centre istoriografice din URSS: T. Passek, M. Tihanova, F. Omelciuk ș.a.[32].

În toamna anului 1949 a fost încheiată elaborarea machetei. Astfel, la 3 septembrie, Biroul CC al PC(b)M a adoptat Hotărârea *Despre editarea machetei primei părți a manualului „Curs de istorie a Moldovei"*. Stabilind termenul publicării lucrării pentru 15 septembrie, Biroul obliga „Secția propagandă și agitație a CC al PC(b) din Moldova (tov. Cernenko) să organizeze o «largă discuție» a machetei în mediul științific și în cel al profesorilor de istorie din școlile republicii"[33]. Pe această cale, conceptul pus la baza scrierii urma să fie prezentat ca unul recunoscut și aprobat de întreaga societate. Pregătirea machetei pentru publicare s-a realizat deja sub flamura „luptei împotriva tuturor denaturărilor burgheze în domeniul istoriei Moldovei" (sarcină formulată de către N. Mohov)[34].

Editarea machetei se înscria în seria de acțiuni consacrate „jubileului" de 25 de ani de la formarea RSSM, rădăcinile acesteia fiind datate

[32] AOSPRM, f. 51, inv. 7, d.32, f. 365-374.
[33] AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 50, f. 3,28.
[34] AOSPRM, f. 586, inv. 54, d. 8, f. 5

din anul 1924, când a fost constituită RASS Moldovenească. Cu această ocazie, CC al PC(b)M a publicat un material pentru propagandiștii de partid, intitulat *Douăzeci și cinci de ani ai RSS Moldovenești*[35]. Hotărârea despre publicarea acestor materiale a fost luată de Biroul CC al PC(b)M la ședința din 4 iunie 1949, când s-a discutat și despre sărbătorirea „jubileului". Printre materialele incluse figurează și *Reunificarea poporului moldovenesc și formarea RSS Moldovenești*[36], românii basarabeni fiind astfel considerați parte a unui „popor moldovenesc" aparte, a cărui primă componentă o formau moldovenii din stânga Nistrului. Peste 10 zile, Biroul discuta și aproba raportul festiv pentru aniversarea RSSM, care se prezintă ca o reproducere a conceptului machetei la istoria Moldovei – o dovadă că acesta a fost elaborat de cei ce participau la scrierea manualului. Raportul afirma sus și tare că în Moldova ar fi biruit, la începutul lui ianuarie 1918, revoluția socialistă „într-o îndelungată și crâncenă luptă cu contrarevoluția", în timp ce „moșierii și burghezia Moldovei duceau o luptă pe viață și pe moarte ca să mențină puterea în mâinile lor". Contrarevoluția s-ar fi bazat pe „elemente culăcești-naționaliste, pe comandamentul reacționar al Frontului Român și pe conducerea esero-menșevică a Comitetului Executiv al sovietelor Frontului Român, a flotei Mării Negre și a regiunii Odesa («Румчерод»)". Contrarevoluția ar fi beneficiat și de susținerea imperialiștilor anglo-francezi, germani și români. Autoritatea Sfatului Țării, unicul organ politic reprezentativ ce exprima voința majorității societății basarabene, este pusă la îndoială sub aspectul legitimității sale, afirmându-se că acesta urmărea „să nu admită biruința revoluției socialiste în Moldova" și punerea în aplicare a decretelor „guvernului" sovietic. Conform aceluiași raport, Basarabia ar fi fost răpită de la Rusia sovietică și „transformată în cap de pod (*плацдарм*) pentru lupta împotriva republicii sovietice"[37], deși este cunoscut că în realitate anume RASSM fusese proiectată ca un avanpost pentru o

[35] *Двадцать пять лет Молдавской Советской Социалистической Республики (материалы для докладчиков)*, Кишинев, 1949. Responsabil de publicație: V.I. Ovcinnikov.

[36] AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 45, f. 132.

[37] AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 45, f. 321-322 (textul în întregime: f. 321-335).

eventuală cucerire a Basarabiei și ca un cap de pod pentru o eventuală intervenție în România și în Balcani.

Nu se uita nici despre a X-a aniversare a „puterii sovietice în Basarabia", pentru anul 1950 pregătindu-se publicarea culegerii *10 ani de la eliberarea Basarabiei*, precum și a unei serii de materiale consacrate unor „eroi naționali", precum P. Tkacenko și Gr. Kotovski. Era readusă pe ordinea de zi și lucrarea lui N.V. Berezneakov *Cucerirea Basarabiei de România boierească* (*Захват Бессарабии боярской Румынией*)[38]. Tot atunci, în cadrul organizării Filialei moldovenești a Academiei de Științe a URSS, menită să asigure o mai strictă instituționalizare, centralizare și monitorizare a cercetărilor științifice de la periferii, se preconiza și restructurarea Institutului de Istorie, separat de economie, limbă și literatură (fapt realizat în 1958). Institutul includea trei secții: Istoria Moldovei de până la Revoluția din Octombrie, Istoria Moldovei din perioada sovietică, cu compartimentul de istorie a patriei („отечественной истории"), inclusiv Istoria Basarabiei în anii 1918-1940; arheologie și etnografie[39].

Dintr-un demers al șefului Secției de propagandă a CC al PC(b)M, V.I. Ovcinnikov, din ianuarie 1950, către șeful Arhivei Ministerului de Interne al RSSM, Totok, aflăm și despre pregătirea pentru tipar a unei culegeri de documente, *Lupta țăranilor din Basarabia pentru pământ în perioada reformei agrare din 1918-1924* (*Борьба крестьян в Бессарабии за землю в период проведения аграрной реформы в 1918-1924*), elaborate de Mohov și Haselev. Culegerea trebuia să prezinte nemulțumirile țăranilor în raport cu reforma agrară efectuată de autoritățile române în primii ani de după unirea Basarabiei cu România. Recenzenții de la Chișinău (V. Kruti, S. Afteniuc, I. Grosul) i-au dat cele mai înalte aprecieri. S.P. Trapeznikov însă, căruia îi aparținea cuvântul decisiv, a remarcat că din documentele incluse în culegere „nu se putea nici măcar intui lupta țăranilor pentru pământ", ceea ce i se părea straniu în condițiile în care țăranii basarabeni s-ar fi confruntat cu o insuficiență acută de pământ („от малоземелья"). În culegere nu erau incluse nici manifestările țăranilor împotriva

[38] AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 56, f. 446,455.
[39] AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 56, f. 483.

abuzului („произвол") moșierilor. Altfel spus, alcătuitorii culegerii nu dispuneau de documente și materiale care să fi justificat măcar titlul lucrării. În consecință, S.P. Trapeznikov le propunea alcătuitorilor să nu renunțe la publicare și nici să schimbe titlul culegerii, ci să îmbunătățească prefața, reproducând concepția marxist-leninistă în problema relațiilor agrare, selectând doar câteva documente expresive și prezentându-le prin prisma „aservirii („закабаления") țăranilor și a luptei revoluționare pentru pământ și eliberare"[40]. Acest citat ilustrează modul în care, în interesul ideologic și propagandistic, se trecea peste lipsa surselor istorice, recurgându-se la demagogie și la idei lipsite de o elementară justificare.

Între timp (1951), după îndelungate „discuții" și „aprobări" în diverse instituții din RSSM și din alte centre ale URSS (Kiev, Moscova ș.a.), a fost publicat primul volum al *Istoriei Moldovei*, elaborat în limba rusă și publicat în „limba moldovenească" abia în 1954. Faptul se explică nu doar prin necunoașterea de către o bună parte din autorii scrierii a „limbii moldovenești", ci, mai ales, prin practica instituită în istoriografia sovietică ca orice elaborare istorică de la periferia URSS să fie trecută prin cenzura politică și ideologică din Centru. De aceea, ele urmau să fie elaborate în limba rusă. Cel de-al doilea volum a fost redactat și publicat doar în 1958. Publicarea primului volum a făcut să transpară șubrezimea unor concepte, mai ales a celor referitoare la istoria timpurie și la rolul slavilor în etnogeneza moldovenilor și la edificarea statului medieval, din cauza insuficienței surselor scrise și a lipsei cvasitotale a materialelor arheologice. În consecință, se iau măsuri pentru intensificarea cercetărilor arheologice. În noiembrie 1951, Institutul de Istorie a Culturii Materiale din cadrul Academiei de Științe a URSS a format o structură nouă – *Expediția arheologică complexă moldovenească*, în frunte cu T.S. Passek (epocile străvechi) și Gh.B. Fiodorov („arheologia slavo-moldovenească"). Scopul înaintat *Expediției* era „studierea arheologică consecventă (*планомерное*) și sistematică a teritoriului Moldovei" și „reunirea

[40] AOSPRM, f. 51, inv. 9, d. 54, f. 5-8.

tuturor specialiștilor care lucrează în acest domeniu”[41]. Însăși definirea direcției de „arheologie slavo-moldovenească” (responsabil Fiodorov) demonstrează adevăratele scopuri ale acestei instituții. Ulterior, materialelor arheologice datând din sec. al V-lea până în sec. al XIV-lea li se va imprima calificativul „slave”, ele urmând să demonstreze ceea ce se afirma declarativ despre rolul slavilor în etnogeneza moldovenilor și în constituirea statului acestora.

În 1955, la Chișinău apare o lucrare consacrată formării „nației socialiste moldovenești”[42], iar, odată cu publicarea, în 1958, a *Istoriei RSS Moldovenești*, vol. II, s-a considerat încheiată elaborarea concepției despre „poporul moldovenesc”, distinct de poporul român și vorbitor de „limbă moldovenească”. În 1959, concomitent cu publicarea lucrării consacrate constituirii statului moldovenesc, elaborată de N. Mohov, se preconizau o serie de manifestări consacrate jubileului de 600 de ani de la formarea statului moldovenesc, precum și a 150 de ani de la „alipirea Moldovei (nu Basarabiei – *n.n.*) la Rusia”. Concomitent, au fost luate măsuri pentru a bloca pătrunderea literaturii istorice din România în RSS Moldovenească și pentru a îngrădi accesul la literatura românească din perioada de până la 1940, apoi și din anii 1941-1944, care se păstra în fondurile unor biblioteci. Aceste cărți au fost depozitate în *fonduri speciale,* cu acces strict limitat. Într-un interval scurt din epoca „dezghețului” hrușciovist, accesul a fost puțin liberalizat. Însă tensionarea, după 1965, a raporturilor româno-sovietice, acutizate și mai mult după ce autoritățile române nu numai că n-au susținut, ci și au condamnat deschis intervenția sovietică în Cehoslovacia din 1968, a avut drept consecință un nou val de intensificare a cenzurii literaturii istorice românești. Încă în februarie 1966, de exemplu, o comisie, constituită pentru controlul fondului special al Bibliotecii Academiei de Științe a Moldovei, care întrunea literatura, periodicele și presa de peste hotare, preponderent din România, și care era accesibil „doar specialiștilor care aveau o învoire specială”, constata că „din neglijență” („по недосмотру”), în

[41] AOSPRM, f. 51, inv. 10, d. 277, f. 248.

[42] А.В. Грекул, *Формирование и развитие молдавской социалистической нации*, Кишинев, 1955.

fondul deschis al bibliotecii au fost trecute „fără destul temei și vreo 50 de cărți care nu trebuiau să fie puse la dispoziția cercetătorilor. Printre ele: C. Stere, *Documentări și lămuriri politice (1930);* S. Stoica, *Iuliu Maniu* (1932); I.C. Brătianu, *Cuvintele unui mare român* (1927); C. Gavanescu, *Războiul nostru pentru întregirea neamului* (1918); *La question roumaine*, Paris, 1918; D. Sturdza, *Europa, Rusia și România* (1914); I. Nistor, *Unirea Bucovinei* (1928); K. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României: 1916-1919*, vol. II; N. Iorga, *Basarabia noastră* (1912); N. Iorga, *Românii de peste Nistru* (1918) ș.a. Toate loveau direct în postulatele istoriografiei sovietice, demonstrând caracterul propagandistic al scrierilor istorice de la Chișinău, astfel că respectiva comisie a decis readucerea celor 50 de cărți în fondul special, deoarece „sunt prezentate într-o lumină falsă relațiile ruso-române, se proslăvește răpirea Basarabiei și Bucovinei de Nord de către România boierească", „regimul de ocupație, este criticată alipirea Basarabiei la Rusia în 1812 și la URSS în anul 1940"[43].

În 1966 parvenise dispoziția „organelor directive" despre elaborarea („разработка") unor chestiuni din raporturile sovieto-române, sarcina fiind pusă în seama Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei[44]. Tot atunci apare și lucrarea lui A.M. Lazarev *Reunirea poporului moldovenesc într-un unic stat sovietic* („Воссоединение молдавского народа в единое советское государство")[45]. Deși scrierea lui A. Lazarev încearcă să imprime anexării Basarabiei la URSS caracterul unei „rezolvări pașnice" de către sovetici a „problemei basarabene" și a fost apreciată drept o realizare a istoriografiei de la Chișinău[46], publicarea ei a demonstrat o dată în plus orientările politice și ideologice antiromânești ale elaborărilor istorice din RSSM. Concomitent, în cadrul Institutului de Istorie se preconizau noi direcții științifice de cercetare, o atenție deosebită acordându-se istoriei moderne și contemporane a României și Bulgariei.

---

[43] AOSPRM, f. 51, inv. 27, d. 172, f. 8-12.
[44] AOSPRM, f. 51, inv. 27, d. 172, f. 73.
[45] AOSPRM, f. 51, inv. 27, d. 172, f. 53.
[46] AOSPRM, f. 51, inv. 27, d. 172, f. 53.

Au urmat mai multe lucrări consacrate relațiilor româno-ruse din sec. al XIX-lea[47], participării României la cel de-al Doilea Război Mondial[48] etc. Concomitent, se aduc drept exemplu relațiile ruso-bulgare, care s-au încununat cu eliberarea Bulgariei de sub jugul otoman[49]. Din nou se pune accentul asupra rolului eliberator al Rusiei în Europa de Sud-Est și se condamnă acțiunile politice ale României, care se orienta spre țările Europei Centrale și de Vest. Pentru elaborarea și editarea lucrărilor referitoare la această tematică, Comitetul de Stat pentru Știință și Tehnică al URSS acordă mijloace financiare suplimentare.

Pe fundalul răcirii relațiilor româno-sovietice, în 1967 este înființat, în cadrul aceluiași Institut de Istorie, Sectorul de cercetări social-politice și de informație. Acest sector elabora materiale informative despre aparițiile editoriale din România și din alte țări europene, urmărind, în special, publicațiile consacrate istoriei RSSM și a României. Sintezele sale erau puse la dispoziția „organelor de directivă". Acest set de materiale se încadra în tema „Moldovistica de peste hotare"[50]. Erau publicate culegeri de articole consacrate așa-numitor „falsificări" ale istoriei Moldovei în istoriografia „burgheză"[51]. Deoarece istoriografia română din perioada '60-'80 trata multe probleme istorice de pe poziții apropiate de istoriografia „burgheză", pe această cale se critica indirect și istoriografia română.

Către acea vreme fusese realizată cea de a doua ediție a *Istoriei Moldovei*. Ea pretindea că expune „ punctul de vedere al istoriografiei sovietice" în probleme-cheie de „istorie națională moldovenească",

---

[47] Е. Чертан, *Русско-румынские отношения в 1859-1963 гг.* Кишинев, 1968; *Idem*, *Великие державы и формирование румынского независимого государства.* Кишинев, 1980; В.Я. Гросул, *Реформы в Дунайских княжествах и России (20-30-е годы XIX в.),* Кишинев, 1966.

[48] И.Э. Левит, *Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР*, Кишинев, 1983.

[49] К.А. Поглубко, *Очерки истории болгарско-российских революционных связей (60-70-е годы XIX в.),* Кишинев, 1972.

[50] Академия Наук Молдавской ССР. Институт Истории имени Я.С. Гросула. Буклет. Кишинев, 1984, с. 20.

[51] *Успехи Советской Молдавии и мифы антикоммунизма*, Кишинев, 1976; *Критика буржуазных фальсификаторов истории Молдавии,* Кишинев, 1984.

fapt apreciat de organele de partid și de stat ale RSSM, care au acordat Premiul de Stat al republicii unui grup impunător de autori[52].

În scopul promovării în continuare a „punctului de vedere al istoriografiei sovietice", organele supreme de partid insistau asupra unei finanțări suplimentare a activității de combatere a așa-numitelor falsificări ale istoriei Moldovei. Drept pretext a fost folosită editarea la București a lucrării de sinteză *Istoria românilor,* scrisă de cunoscuții istorici Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu. La 2 martie 1973, șeful Secției de informații și relații externe a CC al PCM, M. Șleahtici, informa organul respectiv că această lucrare este scrisă „de pe pozițiile naționalismului, antislavismului, antirusismului și antisovietismului"[53]. Aprecierile date în informație despre cartea celor doi autori români cu renume, departe de a se încadra în normele elementare ale criticii științifice, puteau fi interpretate ca o adevărată diversiune a anumitor instituții de stat și de partid din Chișinău în condițiile când între URSS, inclusiv RSSM, și România se observa o tendință de colaborare, inclusiv prin schimb de delegații obștești și științifice[54].

Promotorii „punctului de vedere al istoriografiei sovietice" s-au pomenit în fața pericolului (ireal, de altfel) de a se lipsi de finanțările suplimentare primite de la Moscova (de la Comitetul de Stat pentru Știință și Tehnică) și de o temă atât de spectaculoasă, care nu necesită mari eforturi, cum era „lupta cu falsificatorii istoriei poporului moldovenesc". Ținând cont de faptul că literatura istorică din România avea o mai mare răspândire în lume decât cea de la Chișinău sau din alte centre istoriografice sovietice, antrenate în „lupta cu falsificatorii istoriei", CC al PCM și-a manifestat, la 30 martie 1973, îngrijorarea față de „neajunsurile serioase în editarea literaturii informativ-propagandistice destinate străinilor". Printre neajunsuri figura și propagarea insuficientă a „prieteniei și colaborării seculare dintre popoarele moldovenesc, rus și ucrainean și alte popoare ale țărilor noastre (URSS – *n.n.*)", nu de puțină atenție bucurându-se și „lupta

[52] AOSPRM, f. 51, inv. 33, d. 18, p. 42-43, d. 59, p. 77-78.
[53] OASPRM, f. 51, inv. 54, d. 257, p. 89-100.
[54] OASPRM, f. 51, inv. 54, d. 257, p. 89-100.

truditorilor Basarabiei împotriva regimului burghezo-moșieresc român pentru reunirea (sic!) cu patria sovetică" ș.a. Ca urmare, în fața străinilor trebuiau prezentate mai multe „realizări ale republicii în construirea socialismului", dar și „legăturile de prietenie, colaborare militară și prin muncă" dintre „poporul moldovenesc" și celelalte popoare sovietice, care s-ar fi stabilit de veacuri[55].

Tot în acea vreme, pentru a feri populația RSSM de posibile influențe ale istoriografiei române, care consemna tradițional aniversările unor proeminenți domni ai Principatelor Române, autoritățile de stat și de partid din RSSM și instituțiile științifice s-au angajat și ele în consemnările unor personalități marcante din istoria „poporului moldovenesc". Astfel, la 5 septembrie 1972, informând despre pregătirile unor manifestări științifice din România consacrate jubileului de 300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir, Biroul CC al PCM adoptă și el Hotărârea „Cu privire la aniversarea a 300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir (în limba rusă). Dintre numeroasele merite care se atribuiau pe bună dreptate cunoscutului domn al Moldovei, în mod deosebit era evidențiat că D. Cantemir, în întreaga sa activitate, „tindea către stabilirea unei strânse alianțe cu Rusia, fiind adânc convins că prietenia Rusiei este o necesitate vitală pentru Moldova". El ar fi subliniat, parcă, neîncetat „rolul progresist al Rusiei în eliberarea poporului moldovenesc de robia turcească".

În consecință se preconiza că, în legătură cu manifestările jubiliare (octombrie 1973), să fie pusă în evidență nu doar activitatea sa științifică și social-politică, ci și aportul lui în dezvoltarea și întărirea legăturilor Moldovei cu Rusia. O atenție deosebită urma să fie acordată „propagandei ideilor prieteniei seculare nezdruncinate a poporului moldovenesc cu marele popor rus", educației oamenilor muncii „în spiritul marii prietenii a popoarelor URSS, al patriotismului sovietic și al internaționalismului socialist"[56]. Culmea ignoranței înalților funcționari de partid este demersul către CC al PCM, semnat de către șeful Secției de cultură al acestui organ suprem de partid, V. Danilenco. Acesta, indicând operele principale ale lui D.

[55] OASPRM, f. 51, inv. 34, d. 4, p. 27-29.
[56] OASPRM, f. 51, inv. 34, d. 58, p. 102-103.

Cantemir, nu se sinchisea să afirme că autorul *Hronicului vechimei romano-moldo-vlahilor* ar fi dat „o înaltă apreciere rolului istoric al popoarelor slave în istoria universală, în genere, şi rolului poporului rus, îndeosebi”[57]. Aceste aberaţii caracterizau adevărata atmosferă de climat ideologic şi politic în problemele de istorie din cercurile de conducere din republică. Documentul purta menţiunea „Strict secret”[58], ascunzând de ochii lumii utilizarea numelui marelui savant în scopuri propagandistice ale partidului comunist.

Lipsa de coincidenţă dintre viziunile „multor istorici români” şi „opinia istoriografiei sovietice” este invocată ca argument pentru iniţierea unor manifestări cu ocazia împlinirii a 500 de ani de la bătălia lui Ştefan cel Mare cu turcii la Vaslui din 10 ianuarie 1475. În demersul adresat cu această ocazie secretarului CC al PCM, Petru Lucinschi, preşedintele AŞM a RSSM, I.S. Grosul, pornea de la informaţia că „în România se pregăteşte consemnarea pe larg a acestei aniversări”, inclusiv „manifestări cu caracter propagandistic”, astfel că acţiunea de contrapropagandă se propunea de a se întreprinde şi la Chişinău. Se mai invoca „pericolul” că în România va fi pe larg propagată ideea cum că Ştefan cel Mare ar fi fost primul care ar fi încercat să unească Moldova şi Ţara Românească, dar şi faptul că istoricii români apreciază ca un moment secundar „rolul legăturilor politice ruso-moldoveneşti în veacul al XV-lea”, în timp ce „istoricii sovietici văd în cel mai mare domnitor o personalitate care a făcut mult pentru crearea statului centralizat naţional (sic!) moldovenesc şi a depus eforturi enorme pentru atingerea acestui ţel”. A purtat numeroase războaie cu „blestemaţii munteni” („с клятыми мунтянцами”) şi a încheiat un tratat de alianţă cu Rusia. În consecinţă se solicita desfăşurarea unor manifestări care ar reflecta „punctul de vedere al ştiinţei istorice sovietice asupra acestei importante perioade din istoria Moldovei”[59].

Deoarece era necesar acceptul instanţelor de directivă de la Moscova, CC al PCM intervine cu un demers către CC al PCUS (semnat de P.C. Lucinschi) în care se menţiona că „România se pregăteşte să

[57] OASPRM, f. 51, inv. 34, d. 58, p. 104.
[58] OASPRM, f. 51, inv. 34, d. 199, p. 6-7.
[59] AOSPRM, f. 56, inv. 35, d. 199, p. 6-7.

marcheze pe larg victoria de la Vaslui a lui Ștefan cel Mare asupra turcilor", invocându-se faptul că „în acele vremuri una din direcțiile determinante ale politicii externe a statului feudal moldovenesc era tendința spre alianța politico-militară cu Rusia, iar ulterior și trecerea în supușenia rusă, în care oamenii fruntași ai vremii vedeau, pe bună dreptate, garantul eliberării poporului moldovenesc de sub jugul turcesc". Aniversării unor evenimente istorice li se imprima fără echivoc „un caracter politic"[60]. Drept urmare, la 15 octombrie 1975, CC al PCUS adoptă Hotărârea „Cu privire la măsurile suplimentare în lucrul ideologic în legătură cu intensificarea propagandei naționaliste române ce afectează interesele URSS" (în limba rusă)[61].

Cum era de așteptat, CC al PCM a acceptat hotărârea respectivă ca o directivă, astfel că, la 12 ianuarie 1976, ea a fost examinată în ședința Biroului CC al PCM. Tuturor mijloacelor de informație, propagandă și agitație li se indica să întreprindă acțiuni care să „demaște tentativele organelor occidentale și românești de informație de a denatura trecutul și prezentul poporului moldovenesc, esența raporturilor ruso-române și sovieto-române", pe lângă intensificarea diverselor publicații cu un caracter istoric și propagandistic. Hotărârea preconiza, de asemenea, obligativitatea ca în cursurile universitare socioumane să fie supuse unei critici argumentate „denaturările" comise de personalitățile politice și științifice din România, „falsificarea și revizuirea problemelor, raporturilor ruso-române și sovieto-române". Ministerului Culturii și uniunilor de creație li se incumba propagarea prin mijloacele lor specifice a „evenimentelor istorico-revoluționare din Moldova, a prieteniei poporului moldovenesc cu poporul rus, cu poporul ucrainean și cu alte popoare ale URSS", fără a se uita „lupta poporului moldovenesc pentru eliberarea de sub jugul ocupației românești"[62].

În 1974, istoricii români și istoriografia română, în ansamblu, au fost atacați într-o manieră tipică propagandei bolșevice în „lucrarea-monument" a istoriografiei sovietice de la Chișinău, *Statalitatea sovietică moldovenească și problema basarabeană* („Молдавская советская

[60] AOSPRM, f. 51, inv. 35, d. 199, p. 9-10.
[61] AOSPRM, f. 51, inv. 39, d. 16, p. 2.
[62] AOSPRM, f. 51, inv. 39, d. 16, p. 3.

государственность и бессарабский вопрос"), semnată de A.M. Lazarev. Istoricii români au caracterizat această scriere drept o făcătură propagandistică, tendențioasă și scrisă la comanda ideologică.

Câțiva ani mai înainte, organele de partid constatau că nici predarea istoriei în școală nu contribuia în destulă măsură la „educarea politico-ideinică a elevilor". La 14 aprilie 1969, Biroul CC al PCM examinează situația privind predarea istoriei. Printr-o decizie cu parafa „strict secret" se constată că unii profesori nu se călăuzesc de „aprecierile date în documentele CC al PCUS", comit serioase „greșeli teoretice și politice", iar la predarea istoriei Moldovei ca parte componentă a istoriei URSS „unii profesori își permit de a idealiza anumite personalități din trecut", „nu examinează de pe poziții de clasă multe fapte și evenimente"[63].

În Hotărârea Biroului CC, cu referire la profesorii din școală, se cerea să se intensifice activitatea privind „formarea la elevi a unei viziuni marxist-leniniste, a convingerilor comuniste, a atitudinii de clasă față de fenomenele obștești, să educe patriotismul sovietic, internaționalismul proletar, mândria față de marile cuceriri istorice ale tuturor popoarelor Uniunii Sovietice, să educe fermitatea ideinică, perceperea de a se opune oricăror forme de influență dușmănoasă"[64]. Se cerea, de asemenea, ca în procesul de predare a Istoriei Moldovei să se creeze condiții ca elevii „să înțeleagă profund prietenia seculară cu popoarele rus și ucrainean, influența gândirii progresiste ruse și a gândirii revoluționare asupra luptei revoluționare a popoarelor Moldovei, asupra luptei lor împotriva asupririi naționale și sociale, să fie adânc conștientizată marea cale de dezvoltare economică și culturală, parcursă de republică în familia frățească a popoarelor Uniunii Sovietice". Se proiecta editarea literaturii științifice și didactice suplimentare, cu scopul de a îmbogăți conținutul programei la istorie. Academiei de Științe a Moldovei îi revenea să acorde ajutorul necesar în această activitate, considerată drept „un sector ideologic deosebit de important"[65].

---

[63] AOSPRM, f. 51, inv. 30, d. 4, mapa seif 1, A. 11.
[64] *Ibidem*, p. 13.
[65] *Ibidem*, p. 14.

CC al PCM considera istoria drept o formă de implementare a concepțiilor ideologice comuniste. Scopurile urmărite în acest domeniu de regimul comunist din RSSM, dirijat de CC al PCUS, erau promovate de istoricii de la Chișinău prin lansarea unor mituri istorico-politice, ambalate în haina unor concepții științifice „obiective". Astfel, prin mitul despre apartenența spațiului carpato-nistrean la teritoriul locuit de slavi în Evul Mediu timpuriu și despre formarea „poporului moldovenesc" prin contactul „volohilor" (romanicilor) emigrați din Transilvania (îndeosebi, din Maramureș) începând cu sec. al XIII-lea se încerca acreditarea ideii privind apartenența spațiului est-carpatic la lumea slavă, existența moldovenilor ca un popor separat de români. În plan politic, această sentință era orientată împotriva ideii unității de neam a românilor din spațiul dintre Tisa și Nistru și servea drept bază pentru a acuza România drept cuceritoare de pământuri „străine" în perioada 1918-1940/1941-1944.

Odată cu extinderea și asupra Basarabiei, în 1940, a concepției sovietice, susținută de Internaționala Comunistă și implementată în RASSM, despre existența unei națiuni și a unei limbi „moldovenești" distincte, în fața istoricilor și a filologilor a fost pusă sarcina de a „argumenta științific" această invenție. Primul pas al istoriografiei sovietice a fost declararea „școlilor burgheze" istoriografice drept false, antiștiințifice, deoarece acestea nu se bazau pe metodologia marxist-leninistă. Având în vedere că sursele scrise din perioada de până la constituirea statului medieval de la est de Carpați nu permiteau explicarea apartenenței acestui teritoriu la lumea slavă, accentul a fost pus pe interpretarea „etnică" a monumentelor arheologice din mil. I p. H. – sec. XII-XIII.

Începând cu anul 1950, tematica slavă a ocupat locul central în arheologia și istoria veche a Moldovei[66]. O generație de arheologi (I.A. Rafalovici, P.P. Bârnea, Gh.F. Cebotarenko ș.a.), în frunte cu istoricul Gh. B. Fiodorov, a întreprins timp de patru decenii expediții arheologice planificate cu această tematică. Se pleca de la premisa că apartenența etnică a monumentelor arheologice poate fi determinată doar după specificul ceramicii. Deoarece ceramica descoperită în

[66] Я.С. Гросул, Н.А. Мохов, *op. cit.*, p. 55.

arealele investigate, în număr de câteva sute, se aseamănă la exterior cu ceramica sincronă din Ucraina și Rusia, toate aceste monumente au fost declarate de către arheologii respectivi de la Chișinău ca parte componentă a culturii slave[67]. Astfel, se ignorau principiile științifice conform cărora o asemenea determinare a apartenenței etnice a monumentelor este posibilă doar când se cunoaște cu certitudine din sursele scrise apartenența etnică a purtătorilor respectivei culturi materiale. Fără dovezi concludente, arheologii sovietici declarau că, pe la sfârșitul sec. al IV-lea, hunii au nimicit în spațiul dintre Carpați și Nistru „aproape toate așezările", și doar în spațiul muntos locuia „o populație de păstori romanizată"[68]. Drept urmare, slavii s-au așezat pe un teritoriu lipsit de orice populație autohtonă. „În spațiul dintre Nistru și Carpați, se afirma chiar și în vol. I al *Istoriei RSS Moldovenești* (1987), slavii s-au aclimatizat temeinic pe teritoriul colonizat. Ei au asigurat aici o viață economică și social-politică stabilă pentru un timp îndelungat."[69] Mai mult decât atât, în secolele VII-XI, potrivit arheologilor P. Bârnea și I. Rafalovici (1978), în spațiul dintre Nistru și Carpați „se constituie o cultură veche rusă, care a provenit de la cultura autohtonă premergătoare a slavilor răsăriteni, tiverți și croați. Ea devenise parte componentă a culturii Statului Vechi Rus, care a unit toate triburile est-slave, constituite într-o poporație veche rusă"[70]. Această populație, conform acelorași autori, era în continuă creștere, exercitând de la mijlocul sec. al XII-lea „o influență considerabilă a centrelor culturale din Cnezatul Halician"[71], de aceea chiar în sec. XII-XIII această populație „rămânea, în temei, veche rusă". Această interpretare tendențioasă a surselor arheologice îi conduce pe autori la impas atunci când trebuie să explice cum vechea populație rusă se transformă, în urma migrării unor păstori de peste munți, în câteva

---

[67] Г. Федоров, *Население юго-запада СССР в I – начале II тысячелетия нашей эры*. In: *Советская этнография*, 1961, № 5; *Idem*, *Древние славяне в Молдавии*. In: Известия МФ АНСССР, 1955, № 25.

[68] И.А. Рафалович, *Славяне VI-IX вв. в Молдавии*, Кишинев, 1972; *Istoria RSS Moldovenești*, vol. I, Chișinău, 1987, p. 268.

[69] *Ibidem*, p. 231.

[70] *Ibidem*, p. 275.

[71] N.A. Mohov, *Studii de istorie asupra formării poporului moldovenesc*, Chișinău, 1983.

decenii din sec. al XIV-lea, în „popor moldovenesc". Explicația acestora precum că marea masă a agricultorilor slavi se romanizează prin contactele pașnice cu populația romanizată pastorală venită de peste munți (volohi), toți devenind moldoveni, este o interpretare aberantă.

Constatând șubrezimea concepției oficiale, Academia de Științe a Moldovei a organizat în 1970, pe lângă Secția de științe sociale, un Consiliu științific cu denumirea „Relații slavo-volohe și formarea poporului moldovenesc"[72]. Organizatorii Consiliului contau pe realizarea unui studiu interdisciplinar privind relațiile slavilor cu romanicii și formarea „poporului moldovenesc", cu participarea unor istorici de la Moscova, Chișinău, Lvov, Kiev etc. Consiliul a activat până la mijlocul anilor '80. Scopul scontat de a organiza un centru care, sub vizorul instituțiilor unionale, să filtreze studiile istorice, promovându-le doar pe cele acceptabile din punct de vedere ideologic a suferit eșec. Odată cu perestroika lui M. Gorbaciov, acest Consiliu a rămas fără susținerea metropolei și și-a încheiat subit activitatea. Cu atât mai mult cu cât majoritatea comunicărilor luate în dezbatere la cele câteva întruniri ale Consiliului au fost prezentate de alte centre ale URSS, preponderent de instituțiile moscovite, considerate a fi de frunte („головные"), adică cu drept de directive în ceea ce privește promovarea concepțiilor științifice.

După 1991, cercetările arheologice au demonstrat continuitatea staționară a așezărilor medievale timpurii în spațiul pruto-nistrean începând cu perioada de tranziție de la Antichitate și până la apariția formațiunilor statale timpurii, proces care s-a încheiat cu formarea statului medieval – Țara Moldovei[73]. Scrierile unor istorici cu viziuni panslaviste apărute la Chișinău (2002) pot fi apreciate doar ca o recidivare a vechilor concepții ale istoriografiei sovietice[74].

---

[72] Sergiu Matveev, *Aspecte din activitatea Consiliului științific pentru studiul complex al problemei „Relațiile slavo-volohe și formarea poporului moldovenesc"*. In: *Destin românesc* (seria nouă), An II (XIII), nr. 1-2, Chișinău, 2007, p. 160-171.

[73] Gheorghe Postică, *Civilizația medievală timpurie*. Ed. Academiei Române, București, 2007.

[74] Н.П. Тельнов, В.П. Степанов, Н.Д. Русев, Р.А. Рабинович, *«И… разошлись славяне по земле». Из истории Карпато-Днестровских земель VI-XIII вв.*, Кишинев, 2002.

Istoria medievală timpurie care, în viziunea istoricilor sovietici, se încheia cu formarea „poporului moldovenesc", în urma contactelor volohilor (această denumire dată de străini românilor era utilizată doar pentru populația romanizată) cu slavii de răsărit, și a statului medieval Țara Moldovei era prezentată drept începutul unei noi etape a relațiilor moldovenilor cu rușii și ucrainenii, etapă care s-a soldat cu „alipirea" Basarabiei la Rusia în 1812.

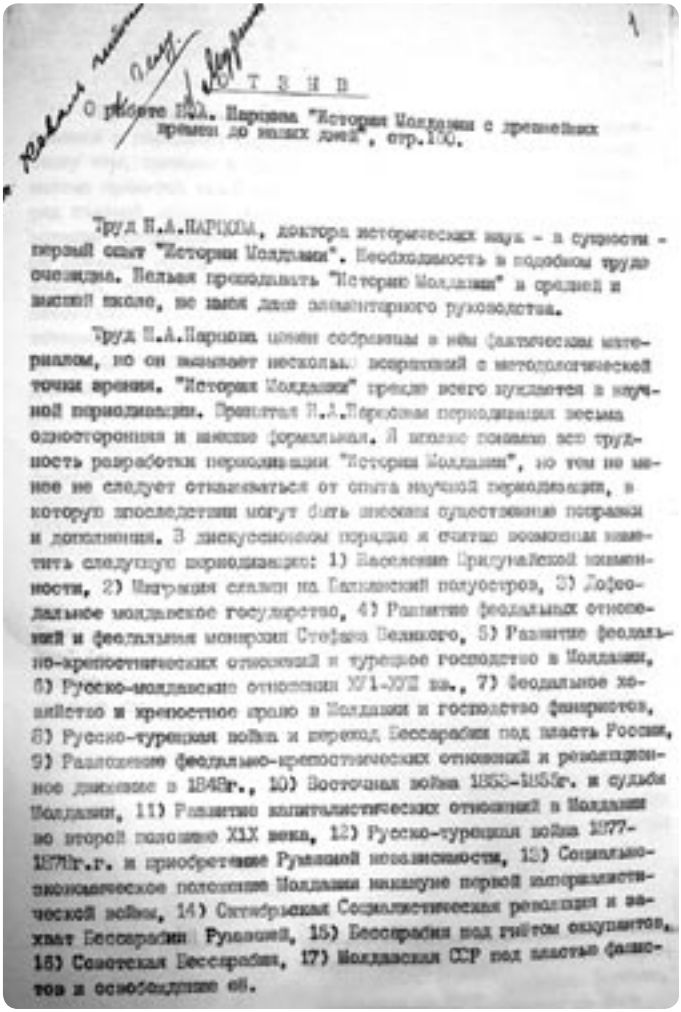

О Т З Ы В

О работе П.А. Пархомы "История Молдавии с древнейших времен до наших дней", стр.100.

Труд П.А.ПАРХОМА, доктора исторических наук – в сущности – первый опыт "Истории Молдавии". Необходимость в подобном труде очевидна. Нельзя преподавать "Историю Молдавии" в средней и высшей школе, не имея даже элементарного руководства.

Труд П.А.Пархома имеет собранные в нём фактические материалом, но он вызывает несколько возражений с методологической точки зрения. "История Молдавии" прежде всего нуждается в научной периодизации. Принятая П.А.Пархомом периодизация весьма односторонняя и имеет формальный. Я вполне понимаю всю трудность разработки периодизации "История Молдавии", но тем не менее не следует отказываться от опыта научной периодизации, в которую впоследствии могут быть внесены существенные поправки и дополнения. В дискуссионном порядке я считаю возможным наметить следующую периодизацию: 1) Население Придунайской низменности, 2) Миграция славян на Балканский полуостров, 3) Дофеодальное молдавское государство, 4) Развитие феодальных отношений и феодальная монархия Стефана Великого, 5) Развитие феодально-крепостнических отношений и турецкое господство в Молдавии, 6) Русско-молдавские отношения XVI-XVII вв., 7) Феодальное хозяйство и крепостное право в Молдавии и господство фанариотов, 8) Русско-турецкая война и переход Бессарабии под власть России, 9) Разложение феодально-крепостнических отношений и революционное движение в 1848г., 10) Восточная война 1853-1856г. и судьбы Молдавии, 11) Развитие капиталистических отношений в Молдавии во второй половине XIX века, 12) Русско-турецкая война 1877-1878г.г. и приобретение Румынией независимости, 13) Социально-экономическое положение Молдавии накануне первой империалистической войны, 14) Октябрьская Социалистическая революция и захват Бессарабии Румынией, 15) Бессарабия под гнётом оккупантов, 16) Советская Бессарабия, 17) Молдавская ССР под властью фашистов и освобождение её.

Orice contact oricât de mărunt al Țării Moldovei cu Moscova era prezentat exagerat, la nivelul unui eveniment de anvergură: fuga prin Moldova a fiului lui Dimitrie Donskoi din prizonieratul tătăresc, căsătoria lui Ștefan cel Mare cu Eudochia Olelkovici de la Kiev, călătoria unor pelerini ruși spre Athos prin Moldova etc. Căsătoria fiicii lui Ștefan cel Mare cu fiul marelui cneaz rus, Ivan al III-lea, era interpretată drept un eveniment epocal care ar fi cimentat un tratat de alianță, existența căruia n-a putut fi demonstrată[75].

Vom mai menționa că situația politică a Țării Moldovei în perioada aflării ei sub suzeranitatea otomană era prezentată de istoriografia sovietică drept o epocă de colaborare militară a moldovenilor cu ucrainenii (sec. XVI-XVII), apoi și cu rușii (din sec. al XVIII-lea) în lupta împotriva „jugului otoman"[76]. Istoricii sovietici evitau faptele care demonstrau că detașamentele cătăcești ajunse în Moldova fie întreprindeau campanii de jaf, se angajau în calitate de mercenari. În ceea ce privește participarea moldovenilor ca voluntari în armata rusă, ei erau atrași de facilitățile fiscale oferite. Fiecare familie de „volintiri" primea de la comandamentul rus un document de scutire de impozite. Se treceau cu vederea marile pierderi materiale pricinuite populației de către armata rusă, întreținută de contribuabilii țării.

O deosebită atenție se acorda demersurilor domnilor și boierilor Țării Moldovei (dar și ai Țării Românești, fapt trecut adesea cu vederea de către istoricii sovietici) către țarii ruși. Aceste „adresări" erau privite drept o dorință a Moldovei de a trece sub „supușenie" („подданство") rusă (în realitate, fiind vorba de „protecție"). Istoricii sovietici de la Chișinău (în frunte cu N.A. Mohov) nu luau în considerație faptul că asemenea „apeluri" erau doar niște sondaje diplomatice, fiind adresate nu numai Rusiei, ci și Poloniei și Austriei, precizare făcută de istoricul P.V. Sovetov în alt context[77].

---

[75] Н.А. Мохов, *Дружба ковалась веками*, Кишинев, Штиинца, 1980.

[76] Н.А. Мохов, *Очерки истории молдавско-русско-украинских связей*, Кишинев, Штиинца, 1961; Е. Шульман, *Русско-молдавское боевое содружество, 1735-1739,* Кишинев, 1962; И. Семёнова, *Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига в конце XVIII в.*, Кишинев, Штиинца, 1976 etc.

[77] П.В. Советов, „Типологические аспекты молдавского феодализма (в период турецкого ига и в проектах о вступлении в подданство России, Польши и Австрии)". In: *Карпато-Дунайские земли в средние века,* Кишинев, Штиинца, 1975, с. 125-197.

Concepția arhiideologizată a rolului eliberator al Rusiei în raport cu „poporul moldovenesc" era propagată în presă, la radio și televiziune, prin filme „documentare", în manualele școlare etc. Toate materialele la această temă erau prezentate drept o premisă istorică a „eliberării" Basarabiei în 1940 și în 1944, precum și a prieteniei cu popoarele Uniunii Sovietice. În schimb, atitudinea față de statele considerate expansioniste (Anglia, Franța) era critică, iar față de cele cu care Rusia a avut conflicte militare (Austria, Polonia) – de blamare (de exemplu, oastea poloneză în repetate rânduri „a prădat" Moldova, Austria „a cotropit" Bucovina etc., în timp ce Rusia „elibera"). Suzeranitatea otomană era caracterizată cu calificativul categoric de „jug".

Anume pe acest fundal negativ „de dezastru" în toate domeniile vieții din Țara Moldovei era expus actul progresist al „alipirii" Basarabiei la Rusia, act care, chipurile, a salvat populația acestui teritoriu de jugul otoman insuportabil. Totodată, se nega că relațiile moldo-otomane erau reglementate prin capitulații (ahidnamele) care stabileau un sistem de vasalitate–suzeranitate. Vom menționa că, în urma studierii arhivelor musulmane de la Istanbul de către cunoscutul turcolog român Mihai Maxim, statutul de suzeranitate a Țărilor Române față de Poartă nu mai poate fi contestat[78].

În ceea ce privește consecințele anexării Basarabiei la Rusia în 1812, se trecea cu vederea că, în urma acestui act, Țara Moldovei a pierdut mai mult de jumătate din teritoriul său, că Imperiul Rus, care s-a declarat prin Pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774) putere protectoare a creștinilor ortodocși, a încălcat angajamentele stabilite prin tratatul lui Petru I cu Dimitrie Cantemir din 1711 de a apăra integritatea teritorială a Moldovei. La rândul său, Imperiul Otoman ceda un teritoriu ce aparținea unei țări vasale, a cărei integritate teritorială se angajase s-o respecte[79].

Istoricii sovietici afirmau că acest act a avut o „însemnătate progresistă", deoarece în provincie s-au dezvoltat relațiile capitaliste. Dar ei ignorau faptul că aceste relații se aflau la un nivel mai scăzut decât

---

[78] Mihai Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă,* București, Editura Enciclopedică, 1993.

[79] Vl. Mischevca, *Moldova în politica Marilor Puteri la începutul sec. al XIX-lea*, Chișinău, Civitas, 1999.

pe teritoriile de la Vest de Prut. Se evita, de asemenea, de a se vorbi despre politica de rusificare a teritoriului dintre Prut și Nistru[80].

Școala sovietică de istorie punea accentul pe creșterea numărului populației după 1812, dar nu specifica că sporul demografic se datora în cea mai mare parte colonizării ținutului cu populația nou-venită. Creșterea economiei agrare era stimulată de interesul Rusiei de a exporta produse agricole, mai ales cereale ieftine, care aduceau profituri considerabile. Industria Basarabiei a rămas sub autocrație într-o stare extrem de înapoiată. Orașele erau populate preponderent de o populație antrenată în activități comerciale și meșteșugărești, venită din alte gubernii, care profita de toate înlesnirile acordate de guvernul țarist[81].

Istoricii și literații sovietici forțau faptele pentru a demonstra participarea moldovenilor la mișcarea revoluționară din Rusia, publicau zeci de lucrări despre „organizațiile bolșevice" din Basarabia, care jucau un rol minor în viața ei politică, despre episodul retipăririi la Chișinău a unui singur număr al gazetei lui Lenin *Iskra* etc.[82] În perioada postbelică a funcționat la Chișinău un muzeu „Iskra", iar strada Podoliei, unde era situat acesta, a fost redenumită și ea Iskra. Totuși, autoritățile comuniste nu puteau trece pe lângă faptele politicii țarismului de înăbușire a culturii naționale a basarabenilor, de izolare a lor de restul neamului românesc[83].

Falsurile istoriografiei sovietice referitoare la „însemnătatea progresivă a alipirii Basarabiei la Rusia" erau promovate în multiple lucrări de sinteză, broșuri, articole de presă, emisiuni televizate etc. Academia de Științe a Moldovei organiza sesiuni „științifice" consacrate elogierii acestui eveniment, iar CC al PCM edita cu prilejul unor date jubiliare așa-numitele „teze" prin care exprima elogiile sale față de acest eveniment. „Tezele" CC erau, de fapt, directive date savanților, profesorilor,

---

[80] Gh. Negru, *Țarismul și mișcarea națională a românilor din Basarabia*, Chișinău, Prut Internațional, 2000.

[81] V. Tomuleț, *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868),* Chișinău, USM, 2002.

[82] Ю.Г. Иванов, Д. Е. Шмяков, *Революционное движение в Молдавии в 1905-1907*, Кишинев, 1955; *Первая в России подпольная типография ленинской газеты Искра. Сборник документов, материалов и воспоминаний*. Кишинев, 1970.

[83] Gh. Negru, *op. cit*.

propagandiștilor și agitatorilor de partid cum să interpreteze consecințele acestui act istoric „progresiv", care a adus „poporul moldovenesc" în familia frățească a popoarelor Rusiei, apoi ale URSS.

La sfârșitul anilor '60 și, mai ales, în anii '70 ai secolului al XX-lea, în procesul de investigare științifică în domeniul istoriei se implică tot mai mult cercetătorii locali. Ei sunt susținuți de tineri critici literari, care doar formal acceptă termenii de „limbă moldovenească", „popor moldovenesc", plecînd de la unitatea culturală a românilor. Unul dintre aceștia a fost arheologul Ion Hâncu, care demonstra prezența în spațiul pruto-nistrean a unei culturi materiale a romanicilor de Est încă în Evul Mediu timpuriu[84]. Imediat, vor fi luați în evidența organelor „abilitate", iar Consiliul științific „Relațiile slavo-volohe și formarea poporului moldovenesc" va urmări ca cercetările științifice în domeniul istoriei să nu devieze de la concepția oficială slavofilă de tratare a istoriei.

O altă lucrare colectivă, în elaborarea căreia au fost antrenați istorici, lingviști, literați ș.a., impusă de CC al PCM, a fost sinteza *Formarea națiunii burgheze moldovenești* (1978). Potrivit definiției marxiste a conceptului de „națiune", pentru formarea unei națiuni „burgheze" era necesară existența unei burghezii urbane solide. În realitate, către începutul sec. al XX-lea, populația urbană din Basarabia alcătuia doar 13% din totalul populației ținutului, iar românii alcătuiau doar 31,5% din populația urbană. Totuși, la insistența, mai bine zis dictatul conducerii comuniste din RSSM, lucrarea a fost editată. Surpriza consta în faptul că la o examinare serioasă a conținutului lucrării, materialele publicate sugerează contrariul scopului anunțat în titlu – o unitate culturală lingvistică, literară, istorică etc. a românilor din întreg spațiul răspândirii lor.

În 1977 a fost editată lucrarea *Moldovenii*, în care se evidențiau elementele etnografice din Basarabia comune cu spațiul est-slav, iar folclorul din acest spațiu era inclus în zona geografică de interferențe ruso-ucraineano-moldovenești. Adesea așa-numitele „elemente comune", care nu existau în realitate, trebuiau inventate[85]. Prin aceste

---

[84] *Academia de Științe a Moldovei: istorie și contemporaneitate. 1946-2006,* Chișinău, Știința, 2006, p. 236.

[85] Sergiu Matveev, *Procese etnoculturale în spațiul carpato-nistrean în secolele II-XIV p. Chr. în istoriografia sovietică*. Autoreferatul tezei de doctor în istorie, Chișinău, 2007, p. 18.

publicații conducerea comunistă de la Chișinău considera că a pus o bază „științifică" solidă identității „moldoveniste" din RSSM.

În procesul de dirijare a cercetărilor istorice, autoritățile comuniste acordau o atenție specială elaborării unor scrieri care ar legitima includerea Basarabiei în cadrul URSS. Pe lângă reliefarea „premiselor seculare" ale relațiilor de prietenie, cu evidențierea „importanței progresive" a actului de la 1812, o atenție sporită se acorda evenimentelor din Basarabia din anii 1917-1918. În acest context a fost inventat mitul victoriei „puterii sovietice în Moldova", înăbușită prin „cârdășia" Sfatului Țării cu „ocupanții români". De aici concluzia despre „misiunea" istorică a Sovietelor de a restabili puterea sovietică între Prut și Nistru. O avalanșă de publicații demascau „rolul trădător" și „contrarevoluționar" al Sfatului Țării, care, prin votul din 27 martie 1918 de unire cu vatra strămoșească, ar fi permis ruperea Basarabiei de la Rusia Sovietică[86].

Dacă publicațiile sovietice din anii 1938-1939 pregăteau psihologic și ideologic raptul Basarabiei de la 1940, literatura istorică postbelică a urmărit să demonstreze „legitimitatea" acestui act de ocupație. În acest scop, se blama cu cele mai cinice expresii („prădare", „jaf", „silnicie", „jug boieresc" etc.) regimul politic din Basarabia interbelică. Din start a fost respinsă orice idee de progres în domeniul social-politic, economic și cultural din această perioadă. Se publicau pe bandă rulantă studii care abordau „lupta revoluționară din ținut", relațiile româno-sovietice și îndeosebi „lupta pentru eliberarea Basarabiei de sub jugul cotropitorilor români"[87]. Istoricii implicați în asemenea scrieri declarau, în ciuda realităților istorice din Basarabia interbelică, că „ocupația" românească a privat „oamenii muncii" de dreptul la libera exprimare, a suprimat libertatea presei, întrunirile și dreptul la asociere[88]. Urmă-

---

[86] Colectiv de autori: *Rolul trădător al Sfatului Țării*, Chișinău, 1969 (caractere chirilice); *Biruința Puterii Sovietice în Moldova*, Chișinău, 1979 (caractere chirilice).

[87] N.V. Berezneakov, I.M. Bobeico ș.a., *Lupta oamenilor muncii din Basarabia pentru eliberarea și reunirea ei cu Patria Sovietică. Anii 1918-1940*, Chișinău, 1973 (caractere chirilice).

[88] С.К. Брысякин, М.К. Сытник, *Торжество исторической справедливости. 1918-1940 годы в судьбах молдавского народа,* Кишинев, Сартя Молдовеняскэ, 1969; V. Lungu, *Politica de teroare și jaf în Basarabia. Anii 1918-1920*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1982.

rind aceleași scopuri de intoxicare ideologică și de spălare a memoriei, se insista asupra caracterului reacționar și abuziv al administrației române, iar reformele derulate în epoca interbelică, de modernizare a vieții social-economice, îndeosebi reforma agrară, erau tratate de pe poziții de clasă și apreciate în exclusivitate negativ[89].

Selectând tendențios materialul documentar sau bazându-se pe unele memorii subiective, istoricii sovietici treceau cu vederea că după 1918, în Basarabia s-a produs o „revoluție culturală" autentică. Numărul școlilor a crescut vertiginos, ajungând în 1939 la 2718 unități, cu 7581 de profesori și 346 747 de elevi. O mare parte a corpului didactic era constituit din cadre bine instruite de peste Prut, sosite să pună umărul la consolidarea evoluției culturale a românilor din Basarabia[90]. În schimb istoriografia sovietică, ca și cea procomunistă din Republica Moldova[91], contabiliza cu o râvnă ieșită din comun orice încălcare săvârșită de către funcționarii publici veniți din Vechiul Regat. Într-o monografie a cercetătoarei S. Suveică (2010), supozițiile istoriografiei sovietice care negau procesul de modernizare din Basarabia sunt combătute pe baza unui bogat material de arhivă. Autoarea nu trece cu vederea și cazurile de atitudine critică a populației față de administrație, dar „faptul că plângerile și reclamațiile populației erau luate în calcul de instituțiile respective vorbește despre gradul de democrație în societatea românească interbelică"[92].

Istoriografia sovietică a promovat minciuna despre ilegitimitatea unirii Basarabiei cu România la 27 martie 1918, iar anexarea Basarabiei, a nordului Bucovinei și a ținutului Herța – la 28 iunie 1940 – de către URSS a descris-o drept un act de restabilire a „unității poporului moldovenesc". Cititorului nu îi erau aduse la cunoștință faptele despre cotropirea Basarabiei de către URSS în urma înțelegerii dintre

---

[89] Ion Țurcanu, *Istoriografia reformei agrare din Basarabia în anii 1918-1920*. In: *Revista de istorie a Moldovei*, 1992, nr. 1, p. 30-51.

[90] *Prezențe basarabene în spiritualitatea românească*. Dicționar. Civitas, Chișinău, 2007 (ediție revăzută și completată).

[91] V. Stepaniuc, *Statalitatea poporului moldovenesc. Aspecte istorice politico-juridice*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2005.

[92] S. Suveică, *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928). Modernizare prin reforme*. Pontos, Chișinău, 2010, p. 16.

Stalin și Hitler prin „semnarea" Protocolului adițional secret la Pactul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1944 (semnat de Molotov și Ribbentrop), în care „partea sovietică subliniază interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia".

Perioada postbelică era examinată de școala istoricilor sovietici de la Chișinău drept o luptă continuă pentru introducerea în viață a hotărârilor trasate de partid cu privire la: colectivizarea agriculturii, industrializare, revoluția culturală[93]. Succesele „construcției socialiste" erau demonstrate cu citate din hotărârile organelor de partid și cu o sumedenie de materiale statistice, lipsite de credibilitate, fapt recunoscut și de conducerea sovietică din perioada „perestroikăi", când s-a declanșat o luptă acerbă cu așa-numitele „mistificări" („приписки") din rapoartele de activitate ale instituțiilor și întreprinderilor. Foametea organizată din anii 1946-1947 era prezentată doar ca „greutăți suplimentare" în sfera agriculturii, cauzate de „seceta din 1945-1946"[94], după care urmau cifrele despre ajutorul acordat de statul sovietic pentru „lichidarea urmărilor ocupației și secetei"[95].

Despre calvarul deportării miilor de oameni nevinovați din 6 iunie 1949 (operațiunea „Sud") se menționa doar că atunci „a fost lichidată ultima clasă exploatatoare – culăcimea"[96]. Colectivizarea gospodăriilor țărănești era prezentată exclusiv drept un act benevol de realizare a planului leninist de cooperare în agricultură.

De la sine înțeles, rămâneau teme interzise politica statului față de Biserică, rezistența împotriva regimului totalitar comunist etc. Procesul de sovietizare, deznaționalizare și rusificare, promovat preț de câteva decenii, era de asemenea o temă *tabu* pentru istoricii din RSSM.

Numai după 1989-1990 istoricii au scos în evidență marile daune aduse economiei republicii prin exploatarea intensivă a terenurilor agricole în scopul obținerii unui profit imediat. Această politică,

---

[93] *Становление и развитие колхозного строя в Молдавской ССР*, Кишинев, 1971, В.И. Царанов, *По пути индустриализации*, Кишинев, Штиинца, 1975. *Интеллигенция Молдавской ССР, 1940-1975*, Кишинев, 1979.

[94] *Enciclopedia sovietică moldovenească. RSS Moldovenească*, Chișinău, 1981, p. 150.

[95] *Ibidem*.

[96] *Ibidem*, p. 151.

cunoscută sub numele „experimentului moldav" de „specializare și concentrare a producției agricole", a demonstrat eșecul sistemului centralizat de gestionare a economiei.

Toate aceste falsuri, caracteristice „punctului de vedere al istoriografiei sovetice" asupra istoriei Moldovei, au fost sintetizate în 1982 în *Istoria RSS Moldovenești*[97]. Concepută ca o „repetiție a istoricilor" în vederea elaborării unei noi ediții de sinteză tocmai în 6 volume (în 1987 a apărut doar primul volum, celelalte n-au mai fost editate). Cartea în cauză reproducea într-o formă rezumativă postulatele directive, astfel ca ele să devină regulă fără nicio abatere a autorilor viitoarei scrieri. Era de fapt o mostră a incapacității „școlii sovietice" de la Chișinău de a introduce ceva nou în tradiționala interpretare a trecutului istoric al românilor moldoveni, în genere, și al celor basarabeni, în special.

Starea aceasta de impas a fost confirmată explicit de o hotărâre a Biroului CC al PCM din 23 iulie 1983, care avea la bază „realizările științifice" expuse în *Istoria RSS Moldovenești* și care repeta toate afirmațiile declarative, devenite și ele tradiționale în istoriografia sovietică. Astfel, ca și mai înainte, în hotărâre se elogiau „legăturile poporului moldovenesc cu marele popor rus și alte popoare sovietice", se reproduceau sloganele despre rolul binefăcător al Rusiei în destinul Moldovei și, îndeosebi, al Basarabiei etc. Șochează însă afirmația conform căreia „rezultatul cel mai însemnat al alipirii (*присоединения*) Basarabiei la Rusia în 1812 a fost păstrarea poporului moldovenesc ca o entitate etnică"[98]. Invocarea acestei afirmații, care era o invenție (fiind deci amorală), mărturisește despre eșecul eforturilor de justificare a anexării Basarabiei la Rusia în 1812 ca premisă pentru pretențiile Rusiei sovietice și ale URSS asupra acestui ținut românesc după unirea lui legitimă cu România în 1918.

În concluzie, vom menționa că până la căderea regimului comunist, oamenii simpli din Republica Moldova erau intoxicați, prin propagandă și istorie falsificată, cu o sumedenie de neadevăruri istorico-politice, cum ar fi concepția unei origini separate a moldovenilor de

[97] *История Молдавской ССР*, Кишинев, Штиинца, 1982.
[98] AOSPRM, f. 51, inv. 61, d. 58, p. 2.

restul neamului românesc, ca urmare a unei simbioze a romanicilor („volohilor") cu slavii de răsărit, sau cu supoziția precum că principalul sprijin al lui Ștefan cel Mare (numit Ștefan al III-lea) era Statul Moscovit, că în lupta cu „jugul otoman" sprijinul de nădejde al moldovenilor erau rușii și ucrainenii, care i-au și eliberat în 1812. O numeroasă literatură istorică „demonstra" că, în cadrul Imperiului Rus, Basarabia a cunoscut o dezvoltare economică ascendentă, ceea ce le-ar fi permis moldovenilor să se constituie într-o „națiune burgheză", distinctă de cea română. Pentru a sublinia importanța și legitimitatea „eliberării" din ziua de 28 iunie 1940, perioada aflării Basarabiei în cadrul României era prezentată trunchiat drept „o ocupație străină, burghezo-moșierească", împotriva căreia luptau „oamenii muncii" din ținut „sub conducerea comuniștilor", pentru „eliberarea și reîntregirea poporului moldovenesc". Toată această construcție mistificatoare avea drept vârf sloganul în conformitate cu care, sub conducerea Partidului Comunist, RSS Moldovenească construiește fie „comunismul", fie „socialismul dezvoltat", în funcție de comandamentele de partid ale momentului. A fost atinsă, așadar, culmea netemeiniciei istoriografiei sovietice, care, și ea, în anii '80 ai secolului trecut, întocmai ca și regimul totalitar comunist, pe care îl deservea, a intrat într-o profundă criză, care s-a finalizat cu prăbușirea întregii construcții artificiale, bazate pe fals și demagogie.

Aceasta era schema generală a interpretărilor oficiale ale istoriei spațiului circumscris arbitrar la RSSM, implementate prin fals, fraudă științifică și românofobie și manipulare ideologică în conștiința cetățenilor RSSM.

Ușurința cu care societatea din Republica Moldova a acceptat introducerea în sistemul de învățământ de toate treptele a cursului „Istoria românilor" și „Limba română", grevele studențești masive cu participarea profesorilor, a părinților, dar și a miilor de oameni de rând din primăvara anului 1995 în apărarea „Istoriei românilor" și a „Limbii române" au marcat eșecul total al eforturilor depuse de aproape o jumătate de secol de către organele comuniste (de partid și de stat) în vederea anihilării identității și a unității de neam a românilor basarabeni.

Anatol PETRENCU
REPUBLICA MOLDOVA

Născut în 1954. Membru al Comisiei pentru Analiza Dictaturii Comuniste din Republica Moldova.

Toponimia bolșevică: ce facem cu ea?

I. Și în 2010 Republica Moldova se prezintă în fața Omenirii ca o rezervație a bolșevismului triumfător. Constatarea se referă și la toponimia de la noi, care – la scurgerea a mai bine de 20 de ani de independență posttotalitară sovietică – a rămas la fel. Să facem o trecere în revistă a localităților ce sunt legate de trecutul bolșevic al unui stat – URSS, care și-a dat demult obștescul sfârșit.

În raionul Sângerei se află orășelul Biruința (adică „Victoria"). Localitatea a fost numită astfel în 1965, la împlinirea a 20 de ani de la victoria aliaților din Coaliția antihitleristă asupra Germaniei naziste. În literatura de specialitate citim că specialiștii fabricii de zahăr, ce a fost construită aici, au întreținut „strânse legături de colaborare cu omologii lor din Germania"[1]. Cu alte cuvinte: pentru fabrica de zahăr din localitatea respectivă tehnologia modernă a fost importată din Germania, specialiștii din localitate s-au instruit la nemți, iar cinismul a fost cel bolșevic: noi „v-am biruit"!

În raionul Drochia dăm peste un sat cu numele Ceapaevca. Denumirea provine de la numele de familie al unui comandant de trupe militare bolșevice, Vasili Ivanovici Ceapaev.

În stânga Nistrului, nu departe de satul Mocra, se află un sătuc care poartă numele unuia dintre liderii bolșevicilor, Kirov. Până în 1934 – anul asasinării acestuia, omor realizat, se pare, la ordinul lui Iosif Stalin, – localitatea se numea Zinovievka. În aceeași zonă, mai la est, se află un sat mai mare, care se numește Lenin. Așa se numește și astăzi – Lenin! Tot acolo, dar mai la nord intrăm în satul Sovetskoe

[1] *Localitățile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat*, vol. 2, Chișinău, 2000, p. 36.

[adică Sovietic]. Tot aici, în preajmă, se găsește satul Pervomaisk [de la Pervoe Maia, adică 1 Mai – sărbătorit pe timpul sovieticilor ca zi a solidarității proletarilor din lumea întreagă]. Și, ca să nu ne întristăm prea mult la vederea sărăciei din jur, putem poposi în localitatea cu denumirea bolșevic-optimistă Novaia Jizni, adică Viața Nouă. Atunci când ne vom afla în satul cu denumirea Viața Nouă, pentru ca să nu dăm dovadă de moleșeală burgheză, sovieticii, în 1940, au redenumit o localitate – Colosova Nouă – în Comissarovka Nouă [denumirea originală: Komissarovka, iar din 1949 – Novo-Komissarovka], localitate aflată mai aproape de Platoul Cocieri, lângă orașul Dubăsari. Comisarii bolșevici, între 1918 și 1942, erau „reprezentanți ai Partidului Comunist și ai Guvernului Sovietic"[2] în unitățile Armatei Roșii, responsabili de pregătirea militară și politică a ostașilor.

În raioanele Republicii Moldova din stânga Nistrului mai întâlnim localități cu următoarele denumiri: Krasnîi Oktiabri [Octombrie Roșu], numit astfel „în semn de plecăciune față de revoluția bolșevică din octombrie [1917]"[3]. În 1935 a fost întemeiat cătunul Krasnaia Bessarabia [Basarabia Roșie] – o denumire topografică de o puritate cristalin-bolșevică. Mai putem vizita satele Krasnîi Vinogradari [Viticultorul Roșu], Dzerjinskoe [de la numele de familie al lui Felix Edmundovici Dzerjinski – conducătorul Comisiei pentru combaterea contrarevoluției și a sabotajului, cunoscută mai larg sub numele de Ceka, de la Vserossiiskaia Crezvîceainaia komissia po borbe s kontrrevoliutziei i sabotazhem]. După numirea în funcție, Felix Dzerjinski a declarat limpede, ca lacrima unui copil: „Să nu vă gândiți că voi aplica justiția revoluționară; noi nu avem nevoie acum de justiție. Acum este război – față în față, o luptă până la moarte. Viață sau moarte! Eu propun, eu cer un organ care să permită reglarea contului cu contrarevoluționarii"[4]. Și Felix Edmundovici a „reglat" conturile, inundând Rusia cu sângele sutelor de mii de oameni nevinovați. Tot aici există localități ce au denumirea Pobeda [Victoria], un alt Pervomaisk [1 Mai] etc.

---

2 *Enciclopedia sovietică moldovenească*, vol. 3, Chișinău, 1972, p. 348.

3 *Localitățile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat*, vol. 5, Chișinău, 2005, p. 208.

4 Christopher Andrew, Oleg Gordievski, *KGB. Istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, București, Editura ALL, 1994, p. 30.

Cele de mai sus sunt doar o simplă constatare: Chișinăul oficial nu controlează teritoriile separatiste, de aceea va mai trece ceva timp până se va democratiza societatea și va decide denumirile satelor ei.

Să revenim însă în partea basarabeană a Republicii Moldova, spațiu controlat de Chișinăul oficial. Aici se mai păstrează denumirea Krasnoarmeiskoe, raionul Hâncești [de la Krasnaia Armia, adică Armata Roșie, „mereu eliberatoare"]. Este vorba de satele Principele Carol și Principesa Elena, care, în 1940, au fost rebotezate de „eliberatorii" sovietici în Krasnoarmeiskoe.

În raionul Drochia [sincer să fiu, nu m-am așteptat ca în acest raion să fie atâtea localități cu denumiri bolșevice!], există și prosperă localitatea Iliciovca. Denumirea provine de la numele după tată al conducătorului proletariatului mondial și al loviturii de stat din octombrie 1917, Vladimir Ilici Lenin. Până la 3 septembrie 1951 acest sat s-a numit Dragoș-Vodă[5]. Încă un sat, mare și frumos, din raionul Florești – tot Iliciovca…

În raionul Cantemir, comuna Câietu, se află o localitate ce poartă numele Dimitrov, ortografiat rusește – Dimitrova. Satul se numea Talpiz, iar în 1950 a fost redenumit în Dimitrov, „în memoria lui Gheorghi Dimitrov"[6], care a fost un stalinist de vază, de origine bulgar, între 1935 și 1943 – secretar general al Internaționalei Comuniste, statul-major al exportului revoluției mondiale bolșevice. A decedat la 2 iulie 1949, iar sovieticii i-au înveșnicit numele.

Monumentul lui Lenin, Chișinău (2011)

[5] *Localitățile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat*, vol. 7, Chișinău, 2007, p. 453.

[6] *Enciclopedia sovietică moldovenească*, vol. 2, Chișinău, 1971, p. 316.

Fac o paranteză. Am avut ocazia să vizitez Sofia, capitala Bulgariei. În prima mea vizită de documentare am văzut mausoleul lui Gh. Dimitrov transformat în veceu public, iar când am vizitat Sofia a două oară – nu mai era nici urmă de mausoleu, era (este?) o piață în care – la momentul aflării mele acolo – se desfășura un festival al berii. Am închis paranteza. Dar menționăm că în Republica Moldova mai există satul Dimitrov în stânga Nistrului, la 20 km de Râbnița.

În nordul Republicii Moldova, în raionul Ocnița, un oraș poartă numele bolșevicului de origine română Mihail Frunză. Și în stânga Nistrului se găsește o localitate cu aceeași denumire.

II. În raionul Drochia se află satul Gribov, ortografiat rusește Gribova. Localitatea a avut mai multe denumiri: Uhorceni, Boiana, Nădușita, iar din 1963 poartă denumirea Gribov, de la numele de familie al lui Nicolae Gribov. Acesta, Gribov Nicolai Stepanovici, s-a născut la 25 septembrie 1942, a absolvit școala profesional-tehnică din Zgurița, devenind tractorist. Era membru al Uniunii Tineretului Comunist, comsomolist, în România cum ar fi fost UTC-ist. Citim în Enciclopedia sovietică moldovenească: „La 5 septembrie 1962, împreună cu comunistul V. Koteșkov [Nicolae Gribov – A.P.], a săvârșit un act eroic, care a devenit legendă. Cu prețul vieții lor au salvat de la incendiu recolta de cereale din sovhozul [întreprindere agricolă de stat, existentă în URSS alături de colhozuri – A.P.] „Șcerbakovski”[7]. Ziarul *Izvestia* l-a numit pe N. Gribov „tractorist în flăcări”. Numele lui „a fost înscris pe veci în efectivul brigăzilor de muncă comunistă din multe colhozuri și sovhozuri, întreprinderi și șantiere de construcție din țară [se avea în vedere URSS – A.P.]. Lui Gribov i s-a dedicat filmul «De-o seamă cu tine». Satul natal și școala profesional-tehnică din Zgurița poartă numele lui Gribov. În sovhozul „Șcerbakovski”, pe locul unde Gribov și V. Koteșkov au săvârșit fapta lor nemuritoare, a fost înălțat un monument. [Lui N. Gribov i s-a conferit – A.P.] Ordinul „Insigna de Onoare” post-mortem”[8]. Rândurile citate nu spun practic nimic despre faptul cine a fost N. Gribov și în ce a constat fapta lui eroică, soldată cu sacrificarea propriei lui vieți.

---

[7] *Ibidem*, p. 191-192.
[8] *Ibidem*, p. 192.

Iată ce spunea Dumitru Hodorogea, primar de Gribova, în februarie 2005: „Satul nostru s-a numit Năduşita, iar Nicolae Gribov a fost un tânăr tractorist în sat. La iniţiativa unei învăţătoare, autorităţile satului i-au ordonat tânărului să smulgă răstignirile din lemn şi să le dea foc. Gribov aşa a şi făcut, le-a smuls într-o noapte şi le-a dat foc. Mai târziu a fost trimis la ţelină, în Kazahstan. Lucra la colectat grâul, acolo a şi ars de viu, iar satul nostru a fost numit Gribova. El doar a îndeplinit un ordin, dar nici învăţătoarea care a instigat acest tânăr nu a mai avut parte de viaţă liniştită şi cu demnitate”[9].

Aşadar, N. Gribov a pus pe foc răstignirile din sat, ceea ce e un mare păcat, faptă confirmată şi de primarul localităţii, dl D. Hodorogea. Deocamdată nu pot afla în ce a constat totuşi eroismul acestui ateu militant în Kazahstan: ce a salvat el, un depozit de grâu care ardea sau grâul din stepă care ardea? În caz de incendiu în stepă, agricultorii ştiu cum să procedeze corect ca să-l stingă fără a avea jertfe umane. Dacă e vorba de depozit de grâu, acesta era dotat cu sistem de securitate antiincendiară. În ce a constat totuşi eroismul lui Nicolae Gribov?

În raioanele Ştefan Vodă şi Drochia sunt două sate cu aceeaşi denumire: Lazo. Denumirea provine de la numele de familie al unui vestit terorist bolşevic, Serghei Lazo, originar din satul Piatra, raionul Orhei.

În raionul Cahul un sat se numeşte Lebedenko. De unde aşa nume? Constatăm că localitatea s-a numit Crihana Nouă, iar în 1957 denumirea a fost înlocuită cu Lebedenko – numele de familie al lui Nikita Fiodorovici [aşa e scris în *Localităţile Republicii Moldova*…[10]; Fedotovici – în ESM[11]] Lebedenko (1889-1956), general-locotenent al Armatei Roşii, Erou al URSS. Acesta s-a născut în mai 1899, în satul Ceaikovka, regiunea Harkov şi a murit la Moscova, în iunie 1956. Când Nikita era mic, părinţii lui s-au stabilit în satul Crihana Nouă, unde acesta, adică Nikita, a copilărit câţiva ani. N. Lebedenko a fost membru al PCUS din 1925, în timpul războiului civil din Rusia a

---

[9] *Ziarul de gardă*, 3 februarie 2005.

[10] *Localităţile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat*, vol. 7, Chişinău, 2007, p. 658.

[11] *Enciclopedia sovietică moldovenească*, vol. 4, Chişinău, 1974, p. 348.

luptat în cadrul Diviziei a 45-a, conduse de Grigori Kotovski. Aceste fapte au fost suficiente ca numele de familie al militarului sovietic Lebedenko să fie impus localnicilor Crihanei Noi.

În anul 1944, în cadrul operațiunilor militare ale Armatei Roșii, în satul Bălanu, raionul Râșcani, a fost dislocat statul-major al Frontului II Ucrainean, aflat sub conducerea generalului Rodion Malinovski (1898-1967); din 1944 – mareșal al URSS. Acest fapt a fost suficient pentru ca, în noiembrie 1973, satul Bălanu să fie transformat în satul Malinovskoe, bineînțeles, ortografiat rusește: „…satul poartă numele mareșalului, muzeul din localitate îi glorifică fapta”[12].

În UTA Găgăuzia se află satul Kotovskoe. Denumirea provine de la numele de familie al lui Grigori Ivanovici Kotovski (1889-1925) – „erou legendar al războiului civil”[13] din Rusia, luptător pentru puterea sovietică în România (în special, în Basarabia), bandit. Revoluția bolșevică a scos în prim-plan elemente criminale, care s-au proclamat „revoluționari”. Gr. Kotovski s-a născut în Hâncești; fiind mic, a căzut de pe acoperiș, după aceasta Grișa a început să se bâlbâie și fusese atins de epilepsie; deseori avea dereglări psihice și îl apuca, nemotivat, sentimentul fricii. A fost susținut financiar de Manuk-Bei, nașul lui de botez, până la moartea acestuia. A lucrat apoi în județul Tighina, la moșia lui M. Skokovski, până când acesta a prins-o pe soția sa cu Grigori într-o căpiță de fân: Grișa a fost fugărit de la moșie. A ajuns în regiunea Odesa, a lucrat la diverse moșii, dar a fost prins furând bani de la stăpânii la care lucra. Pentru furturi și banditism a fost băgat la pușcărie; mult mai târziu, în autobiografie scria cum că era revoluționar și pentru această calitate ar fi suferit. În 1904 devine capul unui grup de bandiți, așa-numita „kișiniovskaia banda” [„banda din Chișinău”]. Kotovski a avut o experiență bogată, obținută în lumea criminală, „produs al căreia a fost până în măduva oaselor”[14]. La biografia acestui bandit legendar voi mai reveni. Asta și pentru faptul că în capitala Republicii Moldova, chiar în centrul

---

[12] *Localitățile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat*, vol. 8, Chișinău, 2008, p. 189.

[13] *Enciclopedia sovietică moldovenească*, vol. 3, Chișinău, 1972, p. 465.

[14] Alfred Mirec, *Krasny mirazh. Palachi velikoi Rossii* [*Mirajul roșu. Călăii marii Rusii*], Moscova, 2008, p. 404.

orașului, se ridică monumentul ecvestru al banditului. Mai sunt și alte înveșniciri asemănătoare, unul fiind la Hâncești.

III. Lovitura de stat bolșevică a avut loc în luna octombrie 1917 după calendarul [stilul calendaristic] vechi, în realitate ea s-a produs în noaptea de pe 7 spre 8 noiembrie 1917. Bolșevicii au impus memoriei colective noțiunea de „revoluția din octombrie", care, în perioada sovietică, era sărbătorită două zile la rând, pe 7 și 8 noiembrie. Noțiunea de „Octombrie" devenise una simbolică, însemnând începutul trecerii omenirii de la capitalism la comunism. Iată de unde denumirea de revistă *Octombrie* ș.a. Dar această noțiune s-a impus și unor localități, inclusiv din Republica Moldova, care sunt prezente și astăzi. Astfel, în raionul Florești este satul Oktiabrskoe. Și, de parcă nu ar fi de ajuns o localitate, în raionul Sângerei, nu departe de Bălți, mai avem un sat cu aceeași denumire – Oktiabrskoe.

Monumentul lui Gr. Kotovski din Chișinău (2011)

În anii puterii sovietice, în calendar mai erau două zile de sărbătoare (mai bine zis – nelucrătoare pentru întreprinderile de stat); în rest – țăranii noștri cum trăgeau sapa pe deal, așa o și făceau, pe 1 și 2 mai – pentru că acestea erau zilele cu pricina. Bolșevicii dădeau o semnificație aparte zilelor de 1 și 2 mai – sărbătoarea solidarității internaționale a proletarilor din toate țările. După parada obligatorie de la 1 mai, oamenii muncii erau îndemnați să iasă la iarbă verde, ca să se bucure, în mod colectiv, de viața fericită din URSS. Aceste petreceri se numeau „maiovka". Iată că locuitorilor unuia din satele Republicii Moldova le-au plăcut atât de mult petrecerile în aer liber, încât au decis să-și numească localitatea Maiovka (în raionul Ocnița). Din aceeași perspectivă, în raionul Florești avem o localitate care se numește Maiskoe, iar în raionul Căușeni există un sat cu o denumire mai concretă: Pervomaiskoe. În același raion este satul Zvezdocika, care ar putea fi tradus Steluța. Ar putea proveni de la steaua roșie de pe turnul Kremlinului. Dar poate că nu.

Deci, să reținem: în iulie 2010, în Republica Moldova, stat independent și suveran, cu vădite aspirații de integrare europeană, există localități care reflectă trecutul comunist, colonial al acestei republici.

Recapitulăm: Krasnîi Oktiabri, Lenin, Iliciovca, Dzerjinskoe, Ceapaev, Kirov, Frunză, Dimitrov, Sovetskoe, Krasnîi Vinogradari, Krasnaia Bessarabia, Krasnoarmeiskoe, Pobeda și Biruința. Recapitulăm: *Gribov, Lazo, Lebedenko, Malinovski, Kotovski, Oktiabrskoe, Maiovka, Maiskoe, Pervomaiskoe, Zvezdocika.*

Ce este de făcut? Propun să organizăm o campanie de explicare locuitorilor acestor sate care este esența problemei: suntem obligați să reparăm niște neghiobii, promovate de bolșevici; suntem obligați să revenim la vechile denumiri de sate și orașe.

Igor ȘAROV, Andrei CUȘCO
REPUBLICA MOLDOVA

Igor Șarov s-a născut în 1967. Istoric. Conferențiar la Catedra de istorie universală la Universitatea de Stat din Moldova. Membru al Comisiei pentru Analiza Dictaturii Comuniste din Republica Moldova. Interese didactico-științifice actuale: Basarabia în istoriografia universală; elaborarea manualelor și materialelor didactice.

Andrei Cușco s-a născut în 1982. Istoric. Membru al Comisiei pentru Analiza Dictaturii Comuniste din Republica Moldova.

Moștenirile regimului comunist în perioada postsovietică: memorie, continuități, consecințe

1. Memorie vs. istorie: dilemele Republicii Moldova

Relația dintre memorie și istorie este extrem de complexă și multilaterală, mai ales la acest început de mileniu, în care s-a ajuns să se vorbească despre „o recrudescență prezentă a memoriei" (*a current upsurge in memory*)[1]. Același Pierre Nora, unul dintre principalii protagoniști ai noului curent de „integrare" a memoriei colective în domeniul analizei istorice, sublinia:

> Această schimbare [a atidudinii față de trecut] s-a manifestat în forme variate: critica versiunilor oficiale ale istoriei și reclamarea unor „regiuni" ale istoriei înăbușite în trecut; cerințe pentru semne ale unui trecut care fusese confiscat sau suprimat; un interes crescând pentru „rădăcini" și cercetări genealogice; diferite feluri de evenimente comemorative și noi muzee; o sensibilitate reînnoită față de depozitarea și deschiderea arhivelor pentru consultarea lor de către public; și un atașament crescând pentru ceea ce în lumea anglofonă este numit „heritage," iar în Franța – patrimoniu [*patrimoine*][2].

La prima vedere, s-ar părea că în cazul istoricilor profesioniști din Republica Moldova această definiție nu face decât să accentueze eșecul lor în diseminarea publică a „locurilor de memorie" și în articularea unui „discurs al memoriei" care ar fi în stare să suplineas-

[1] Pierre Nora, „The Reasons for the Current Upsurge in Memory", in *Transit-Virtuelles Forum*, Nr. 22, 2002.
[2] *Ibidem*, p. 1.

că diferența crescândă dintre „amintirile private" ale persoanelor implicate în momentele de „ruptură existențială" prin care a trecut Basarabia în secolul al XX-lea (mai ales al Doilea Război Mondial și măsurile represive ale autorităților sovietice de pe parcursul anilor '40) și discursul oficial, care încerca (fără prea multă imaginație) fie să recicleze „varianta sovietică" a unor evenimente (tot mai vizibilă în ultimul timp în legătură cu comemorarea oficială a Războiului al Doilea Mondial), fie să găsească un „compromis" acceptabil pentru propria autolegitimare în cazul experiențelor colective traumatice legate de foametea și deportările din anii 1940. Definiția lui Nora însă se bazează pe premisa că „rememorarea" unor astfel de experiențe colective este posibilă numai cu condiția ca ele să înceteze să figureze ca obiect al „istoriei propriu-zise". Opoziția dintre „memoria colectivă" și istoria ca știință pare cu atât mai plauzibilă, cu cât „fragmentarea", dispersarea și multiplicarea la nesfârșit a amintirilor „particulare" par să invalideze orice încercare de a obține o „narațiune" istorică coerentă a trecutului și să indice, mai mult, o criză finală a discursului istoric în calitatea sa de principal agent al definirii și „ordonării" logice a trecutului. Cu alte cuvinte, trecutul devine un „câmp deschis" pentru interpretări multiple, „anarhice," în ultimă instanță, chiar delegitimizatoare pentru pretențiile „universaliste" ale discursului istoric. După cum subliniază editorii unei culegeri dedicate „războiului și rememorării în secolul al XX-lea", „istoricii au contribuit la dezbaterile publice despre trecutul recent. Ei au ajutat la organizarea expozițiilor, crearea muzeelor și scrierea [de narațiuni] destinate atât colegilor și studenților lor, cât și unui public mai larg. Dar este important să separăm orice noțiune de «memorie colectivă» de cunoașterea istorică. Memoria colectivă nu este ceea ce spun istoricii despre trecut. Acești profesioniști încearcă să ofere o înregistrare documentară a evenimentelor, dar, făcând acest lucru, ei se îndepărtează aproape mereu de amintirile personale [ale protagoniștilor]"[3]. Această poziție, deși valabilă în unele cazuri și în anumite contexte, ni se pare totuși mult prea reducționistă din mai multe puncte de

[3] Jay Winter and Emmanuel Sivan, eds., *War and Remembrance in the Twentieth Century* (Cambrigde: Cambridge University Press, 1999), p. 8.

vedere. În primul rând, opoziția prea rigidă dintre „profesionalismul" istoricilor care tind spre o „înregistrare documentară" a evenimentelor și interpretările personale ale acestora nu este întotdeauna bine-venită, mai ales în acele societăți care încearcă în mod conștient să se distanțeze de un trecut „traumatic". Dimpotrivă, „memoria colectivă" devine un rezervor important pentru argumentele istoricilor care participă la acest discurs public de „distanțare." Chiar dacă „memoria colectivă" este o „materie primă" pentru narațiunile istorice, acest fapt nu exclude coincidențe semnificative între interpretările propuse de „profesioniști" și amintirile personale, atunci când acestea din urmă reflectă necesitățile discursului „public". În al doilea rând, interacțiunea dintre istoria „profesională" și mediul politic se manifestă cu precădere în domeniul „competiției pentru memorie", care presupune acumularea de „capital simbolic" în prezent în același timp cu „procesul de împăcare" cu trecutul. În cazul Republicii Moldova, tocmai lipsa unui „discurs al memoriei", independent de sfera politică, și lipsa eforturilor societății civile de a-l promova au cauzat „deplasarea" acestei sarcini către istoricii profesioniști.

Importanța „discursului public al memoriei" poate fi privită, astfel, din două puncte de vedere. Pe de o parte, rolul istoricilor ca „activiști ai memoriei" și dificultatea de a distinge între latura „profesională" și cea „militantă" sunt indisolubil legate de locul central pe care îl ocupă națiunea, implicit „memoria națiunii", în discursul public al acestui grup. În acest sens, memoria colectivă este „subordonată" discursului național, care încearcă să o articuleze într-un mod instrumental pentru a distinge ceea ce este „esențial" în „caracterul național" al respectivei comunități. Memoria colectivă, în acest caz, nu este o sursă „directă" a narațiunii istorice, ci una mediată. Memoria „națiunii" este prezentă prin simboluri sau comemorări periodice, dar nu este complicată de impactul „amintirilor personale" care se referă la evenimentele recente și traumatice. Noțiunea de „memorie colectivă" pare, astfel, să desemneze două fenomene esențial diferite și chiar antagonsite, într-un fel. Pe de o parte, ea desemnează acea „memorie" impersonală, care este de obicei înglobată în conceptul de „tradiție" și care nu mai este de natură pur „psihologică," ci are o funcție de stilizare simbolică și de creare a unui „liant social" în-

tre membrii comunității. Această funcție a discursului „identitar" al istoricilor este omniprezentă și, chiar dacă locul central al „națiunii" nu mai este demult unanim acceptat în acest sens, la nivel cotidian aceste mecanisme continuă să funcționeze (deși, se pare, mai puțin eficient decât în trecut). Pe de altă parte, „memoria colectivă" înseamnă, întâi de toate, un fenomen social, așa cum a subliniat unul dintre fondatorii abordării „sociologice" a memoriei, Maurice Halbwachs. În interpretarea lui Halbwachs, „memoria colectivă nu este înscrisă în genele umane; ea nu se găsește în marile opere de artă; ea este implantată în structura socială și se schimbă atunci când legăturile sociale slăbesc sau dispar sau atunci când noi legături sociale le înlocuiesc pe cele vechi"[4]. În consecință, memoria colectivă este și un fenomen istoric, iar practicienii acestei profesii au o influență disproporționată în acest domeniu în cazul societăților care au suferit experiențe traumatice în trecut, dar nu au reușit încă să le depășească la nivel psihologic (fie prin „reconcilierea cu trecutul", fie prin ceea ce „activiștii memoriei" numesc „plângere" (*mourning*)[5].

2. „Distanțarea de trecut": experiența occidentală și Europa de Est

Fără îndoială, „distanțarea" de trecut în Europa postnazistă și postcomunistă este o sarcină primordială (și o dilemă existențială, uneori) pentru societățile respective. Cea mai „completă" și mai cunoscută experiență în acest sens este procesul de *Vergangenheitsbewältigung* în Republica Federală Germania în deceniile de după război[6]. În ultimele două decenii, în discursul public al statelor occidentale domină noțiunile *Geschichtsaufarbeitung* și *Vergangenheitsbewältigung* (traducerea aproximativă ar fi „examinarea, prelucrarea, împăcarea, confruntarea cu trecutul" sau chiar, în ultimul caz, „depășirea trecutului"). Prima întrebare care se impune în acest context: este oare

[4] *Ibidem*, p. 24.
[5] *Ibidem*, p. 32.
[6] Wulf Kansteiner, „Mandarins in the Public Sphere. *Vergangenheitsbewaltigung* and the Paradigm of Social History in the Federal Republic of Germany", in: *German Politics and Society*, Vol. 17, Nr. 52, Fall 1999, p. 84-120.

necesară recuperarea memoriei perioadei comuniste? Nu ar fi mai oportună o strategie de „uitare", de „amnezie" publică, care ar putea vindeca mai lesne rănile trecutului? Într-adevăr, istoria europeană abundă în astfel de exemple: Republica Franceză de după 1945 a fost construită, după frenezia inițială a epurărilor, pe baza unei politici conștiente de suprimare a memoriei dureroase despre regimul de la Vichy, colaboraționismul cu ocupantul german. Aceste amintiri eliminate din sfera publică au fost înlocuite de mitul național unificator al lui de Gaulle, care proclama existența unei Franțe eterne, luptătoare și rezistente. De fapt, după cum arată Tony Judt, o mare parte a democrației europene postbelice a fost construită tocmai pe fundația „uitării" (cazul RFG în anii 1950, al Italiei, al Austriei și, mai cu seamă, al Spaniei după 1975).[7] În Europa de Est, cel mai interesant exemplu în acest sens este cel polonez: Tadeusz Mazowiecki, primul șef al guvernului necomunist al Poloniei, declara, în prima sa alocuțiune în parlament, că „vom trage o linie groasă sub trecutul nostru". Această replică (prost înțeleasă, în acel moment) a fost interpretată ca o versiune est-europeană a strategiei spaniole de reconciliere națională prin uitare. Însă, în cazul polonez, tocmai lipsa unei politici ferme de „confruntare a trecutului" a generat dispute politice intense și distrugătoare, iar lipsa unui consens în privința trecutului comunist a fost evidentă pe parcursul ultimilor 15 ani.

Împotriva argumentului „amneziei", ca rețetă a reconcilierii, se poate obiecta astfel: 1) pierderile istoriografice și documentare se pot dovedi irecuperabile (moartea martorilor, reflectarea selectivă în arhive, uitarea firească etc.); 2) victimele și rudele lor au dreptul moral să cunoască numele celor care le-au provocat suferința; 3) întârzierea și suprimarea memoriei pot avea costuri enorme în sens psihologic și politic. Fragmentele „murdare" ale trecutului trebuie clarificate tocmai pentru a nu putea fi folosite și manipulate în disputele politice curente. În cazul german, „recuperarea dublă" a me-

---

[7] Timothy Garton Ash, „Trials, Purges and History Lessons: Treating a Difficult Past in Post-Communist Europe", in: Jan-Werner Müller (ed.), *Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the Presence of the Past* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), p. 267.

moriei naziste și comuniste este, în multe privințe, exemplară. Însă, atât după 1945, cât și după 1990, această recuperare a fost posibilă ca urmare a unor intervenții externe, mai întâi ale aliaților occidentali, apoi ale autorităților vest-germane în Germania de Est. Cu alte cuvinte, germanii nu au putut să-și „externalizeze vina", adică să o transfere spre „Celălalt". În cazul țărilor Europei de Est, situația este tocmai inversă: 1989 a fost perceput ca o eliberare de sub ocupație. De aici, tendința (explicabilă, dar nu și justificată) de a blama Uniunea Sovietică (sau, în cazul fostei URSS, Rusia) pentru ororile comunismului și a-și exonera propriile societăți de responsabilitate. Conform lui Timothy Garton Ash, există trei modalități de a „depăși trecutul": procese politice, legi ale lustrației sau abordări istorice („lecții ale istoriei")[8]. Parcursul justiției politice și al condamnării funcționarilor vechiului regim în Europa de Est este unul foarte inegal și, în general, fără rezultate notabile. În afară de fosta RDG, cele mai radicale măsuri au fost adoptate în Cehoslovacia (și, după 1993, Cehia). În 1993, parlamentul ceh a adoptat *Legea privind caracterul ilegal al regimului comunist*, care a anulat termenul de prescripție pentru crimele care nu au fost investigate în perioada comunistă „din motive politice". De asemenea, a fost creat Biroul pentru Documentarea și Investigarea Crimelor Comunismului. Cea mai importantă manifestare concretă a justiției retroactive a fost condamnarea, în decembrie 2001, a trei înalți oficiali comuniști pentru rolul lor în timpul invaziei Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varșovia în 1968. În general, abordarea juridică a avut un efect mai curând contraproductiv: în afara unor cazuri izolate de răsunet (de exemplu, procesul lui W. Jaruzelski în Polonia sau cel, nefinalizat, al lui E. Honecker în Germania), aceste procese nu au reușit să aducă o „decomunizare" efectivă a clasei politice și nici să aibă un efect de *catharsis* asupra populației. O altă abordare este adoptarea unor legi ale lustrației, exemplificate mai ales de cazurile ceh și german.

[8] Timothy Garton Ash, „Trials, Purges and History Lessons: Treating a Difficult Past in Post-Communist Europe", in: Jan-Werner Müller (ed.), *Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the Presence of the Past* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), p. 270.

Acest termen a fost folosit pentru prima oară în legea extrem de dură adoptată de parlamentul cehoslovac în toamna lui 1991, ca reacție la tendința președintelui Vaclav Havel de a promova o strategie a „uitării și iertării" în scopul reconcilierii. Conform acestei legi, mai multe categorii de persoane, inclusiv foști înalți funcționari ai partidului, membri ai Miliției Populare, agenți și „colaboratori conștienți" ai serviciului securității de stat, erau excluși din serviciul public, interzicându-li-se să ocupe anumite funcții. Legea în cauză s-a dovedit eficientă, însă conținea numeroase vicii de procedură și a fost criticată pentru o abordare „totalizantă" și discriminatorie. În RFG s-a mers pe o altă variantă a legii lustrației. Legea germană privind dosarele Stasi prevede o procedură mai exactă a stabilirii colaborării și a consecințelor acesteia. Dosarele individuale sunt examinate de așa-numita „Autoritate Gauck" (o agenție de nivel ministerial creată pentru administrarea arhivelor Stasi și condusă inițial de preotul est-german Joachim Gauck). În cazul Poloniei însă, problema lustrației a fost mult mai controversată: prima variantă a legii respective, votată în 1997, prevedea obligativitatea semnării unei declarații pe proprie răspundere de către candidații la funcții elective. Veridicitatea acestei declarații trebuia confirmată de o Curte pentru Lustrație, care a început să funcționeze destul de târziu. Încercarea guvernului de dreapta din perioada 2005-2007 de a radicaliza cadrul legal (după modelul ceh) a provocat o reacție de protest din partea societății civile și a unor disidenți marcanți (de exemplu, Adam Michnik), care au acuzat autoritățile că ar duce o „vânătoare de vrăjitoare" și ar manipula dosarele în scopuri politice. Astfel, bilanțul acestor demersuri este destul de amestecat. În fine, o a treia strategie este cea a „lecțiilor istoriei". Această strategie se manifestă în două ipostaze: fie prin crearea unor „comisii ale adevărului" (după modelul sud-american și sud-african din anii 1980-1990), fie prin deschiderea și desecretizarea totală a arhivelor. Cazul german este, din nou, exemplar în acest sens. Raportul Comisiei parlamentare pentru investigarea „consecințelor dictaturii Partidului Unității Socialiste din Germania" conține peste 15 300 de pagini de analize, interviuri, mărturii ale victimelor și alte materiale. Într-un fel, această colecție unică poate fi comparată cu sursele procesului de la Nürnberg.

Pe de altă parte, comisiile similare din Ungaria, Cehia și Polonia nu s-au concentrat asupra întregii perioade comuniste, ci doar pe experiențele care trimit la rezistență și reprimarea acesteia (momentele 1956, 1968 și 1981). În același timp, „Comisia Tismăneanu" din România a încercat să elaboreze o privire sintetică asupra regimului comunist. O ultimă dimensiune este deschiderea totală a arhivelor, care s-a produs într-un ritm foarte inegal[9]. Dacă în Germania atât arhivele oficiale, cât și arhivele Stasi au fost desecretizate imediat, în România legea privind crearea Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS) a fost adoptată abia în 1999, iar instituția a început să funcționeze efectiv abia din 2005. Totuși, chiar și în cazul României, accesul la arhive și la propriul dosar nu mai este o problemă în ultimii ani (mai ales după 2007).

Care sunt cauzele acestor discrepanțe în privința modalității și a duratei „distanțării de trecut" și a „decomunizării"? Trei factori sunt deosebit de importanți: 1) **natura tranziției** și modul de transfer al puterii după 1989. Dacă a fost vorba despre o tranziție negociată (Ungaria, Polonia), formele extreme de decomunizare nu au avut loc. Acolo unde exponenții vechiului regim și-au păstrat pozițiile (prin fenomenul „continuității nomenclaturii"), cum a fost cazul României și al Bulgariei, decomunizarea în sfera publică, sfera politică și cea a memoriei a întârziat foarte mult și a fost în mare parte condiționată de presiuni externe sau de schimbări de generație în rândurile elitelor politice. 2) Importanța tradiției statului de drept și **particularitățile culturii politice**. Astfel se explică, de exemplu, diferența enormă dintre procesul lustrației din Cehia (care a evitat abuzurile și atribuirea colectivă a vinei, în pofida prevederilor legale foarte dure) și Albania (unde „epurarea" fostelor cadre ale partidului a avut un caracter violent și arbitrar). 3) **Succesul sau eșecul electoral** al fostelor partide comuniste. Totuși, nu se poate demonstra o corelație directă dintre gradul de consolidare a instituțiilor democratice și amploarea proce-

[9] Timothy Garton Ash, „Trials, Purges and History Lessons: Treating a Difficult Past in Post-Communist Europe", in: Jan-Werner Müller, ed. *Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the Presence of the Past* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), p. 272-280.

sului de decomunizare[10]. După cum subliniază Tony Judt, complexitatea memoriei comunismului în Europa de Est este comparabilă cu cea a memoriei nazismului în Occident, de unde rezultă o adâncă „asimetrie a memoriei" între cele două părți ale continentului:

În Occident juxtapunerea [dintre nazism și comunism] a rămas controversată. Sugestia că însuși proiectul comunist – înainte și după Stalin – ar trebui plasat în aceeași categorie cu fascismul sau nazismul avea reverberații incomode pentru propriul trecut al Occidentului, și nu numai în Germania. Pentru mulți intelectuali din Europa Occidentală, comunismul era o versiune eșuată a unui patrimoniu progresist comun. Însă pentru omologii lor din Europa Centrală și de Est comunismul reprezenta aplicarea locală, mai mult decât reușită, a patologiilor criminale produse de autoritarismul secolului al XX-lea, și ar trebui memorat anume astfel. Poate că Europa este unită, însă memoria europeană rămâne profund asimetrică[11].

Efortul de recuperare a memoriei comunismului în Europa de Est este motivat, în ipostazele sale cele mai credibile, de ieșirea din tăcerea impusă, timp de aproape jumătate de secol, de regimurile totalitare și de o tendință de compensare a memoriei refulate. Mai mult, cum ne atenționează Luisa Passerini, reflecția asupra memoriei teribilei experiențe sovietice a represiunii, lagărelor, exterminării – o experiență care a durat mult mai mult decât fascismul ori nazismul – ne reamintește de relativa „tăcere" cu care Europa Occidentală privește această memorie. Dacă crimele fascismului și nazismului sunt evocate de tot felul de ritualuri culturale și istorice ale reamintirii, există mult mai puține repere comparabile ale crimelor stalinismului. Aceasta se datorează, probabil, nu numai complexității mai mari a opresiunii staliniste, sub aspect istoric, ci și recunoașterii și cercetării

---

[10] Carmen Gonzalez-Enriquez, „De-Communization and Political Justice in Central and Eastern Europe", in: Alexandra Barahona de Brito, Carmen Gonzalez-Enriquez, and Paloma Aguilar, eds. *The Politics of Memory: Transitional Justice in Democratizing Societies* (Oxford: Oxford University Press, 2001), p. 218-247, aici p. 245-246.

[11] Tony Judt, „From the House of the Dead: An Essay on Modern European Memory", in: Tony Judt, *Postwar: A History of Europe since 1945* (New York: The Penguin Press, 2005), p. 803-831, aici p. 826.

insuficiente a propriului trecut de către forțele de stânga din Europa Occidentală[12].

Spre deosebire de Europa Occidentală și de cele mai multe foste state comuniste, procesul de „distanțare" față de trecut în Republica Moldova este în fază incipientă. După părerea noastră, Republica Moldova se include în categoria societăților unde acest proces a fost blocat atât de discursul oficial al statului, cât și de discursul profesional al istoricilor. În continuare, vom încerca să arătăm particularitățile „luptei pentru memorie" în cazul moldovean, pornind de la această premisă. Întrebarea care ne va structura argumentul este: cum privesc istoricii moldoveni experiențele „traumatice" ale Republicii Moldova din secolul al XX-lea și care sunt implicațiile acestei viziuni pentru discursul istoricilor profesioniști în prezent?

După părerea noastră, situația specială a „misiunii" istoricilor profesioniști din Europa de Est, în general, și din Republica Moldova, în special, este determinată de ambiguitatea inerentă celor două tipuri de experiențe „traumatice" care trebuie depășite în acest caz. Spre deosebire de societățile vest-europene, care au fost și încă sunt implicate într-un proces de „distanțare" de trecutul nazist sau „colaboraționist" (sigur, aici se au în vedere cazurile german și francez), în Estul Europei acest proces este complicat de prezența implicită a comparației dintre „memoria nazismului" sau a „holocaustului" și cea a comunismului. Cu alte cuvinte, societățile est-europene se confruntă cu o „dilemă de memorie" mult mai complexă din cauza necesității de a conceptualiza și a explica două experiențe traumatice, care presupun amintiri private și construcții de memorie colectivă foarte diferite. Aici ni se pare utilă distincția originală (deși controversată) propusă de istoricul american Charles S. Maier dintre „memoria fierbinte" și „memoria rece"[13]. Prima expresie se referă la perioada nazistă, care este „memorată" cu mai multă intensitate și

[12] Luisa Passerini, „Memories between Silence and Oblivion", in: Katharine Hodgkin and Susannah Radstone (eds.), *Contested Pasts: The Politics of Memory* (London: Routledge, 2003), p. 246.

[13] Charles S. Maier, „Hot Memory… Cold Memory: On the Political Half-Life of Fascist and Communist Memory", in: *Transit-Virtuelles Forum*, Nr. 22, 2002.

cu o mai mare încărcătură emoțională decât experiența comunistă („memoria rece"), care, deși nu neapărat „absolvită" de aspectele sale „traumatice", este mai puțin „simțită" ca exemplu al unei „drame ontologice". Întrebarea la care încearcă să răspundă autorul se reduce la următoarele: „De ce rămâne cartea neagră a nazismului, în conștiința celor mai mulți dintre cei preocupați de istoria secolului XX, mai «neagră» decât cartea neagră a comunismului?"[14]. Pentru a explica această discrepanță (valabilă atât în ceea ce privește caracterul „incomensurabil" al holocaustului, cât și în cazul „normalizării" regimului comunist după perioada „stalinismului dezvoltat" (*high Stalinism*), istoricul recurge la o metaforă preluată din fizică. Astfel, el afirmă: „Pentru a împrumuta o metaforă din fizica nucleară, [această diferență poate fi asemănată cu diferența] dintre o memorie colectivă traumatică cu o perioadă lungă de descompunere, – un fel de «plutoniu al istoriei» care poluează peisajul cu radiația sa destructivă timp de secole, – și «radiațiile» mult mai puțin durabile care provin, să zicem, de la izotopul tritiu și care se disipează relativ rapid"[15]. În această interpretare, „memoria colectivă" a nazismului lasă urme mult mai durabile în discursul public al „rememorării" din cauza naturii psihologice diferite a experienței sistemului nazist și a problemei holocaustului. Această diferență psihologică este explicată de autor cu ajutorul conceptului «rușinii» (*shame*), care este mult mai pregnant în cazul nazismului". În concluzie, Maier observă:

> Este paradoxal, însă sistemul care ni se pare multora dintre noi a fi fost mai „rău" [nazismul] și căruia puțini dintre noi ne-am fi alăturat este, de fapt, cel al cărui memorie ne testează în mod ontologic prin istorie. Căci memoria fascismului ne îndeamnă să ne gândim nu dacă am fi fost fasciști, ci antifasciști; și răspunsul, de multe ori, este un „nu" deranjant. Comunismul a pus în fața „participanților" la sistem o întrebare mai puțin dureroasă. Ei au trebuit să îndure mai puțină „rușine existențială", cu condiția să nu fi acceptat vreun „compromis imoral" cu organele de securitate internă[16].

[14] *Ibidem*, p. 1.
[15] *Ibidem*, p. 2.
[16] *Ibidem*, p. 7.

Deși această explicație este doar parțială și nu răspunde la multe întrebări despre diferențele dintre natura și intensitatea „memorării" trecutului nazist și comunist, ea accentuează dilemele morale și existențiale care transformă distanțarea de aceste „trecuturi concurente" în ceva mult mai larg decât o problemă „academică". În consecință, credem că „lupta pentru memorie", așa cum se desfășoară ea în multe dintre țările regiunii (Ucraina și Republica Moldova sunt două dintre cazurile cele mai elocvente), are o relevanță mult mai directă pentru „discursul identitar" din aceste spații, decât se admite în mod curent. Mai mult, poziția specială a istoricilor ca „activiști ai memoriei" derivă și din rolul lor asumat de „intelectuali publici", care poate fi urmărit începând din perioada perestroikăi, când recuperarea „memoriei colective" (sub sloganul destul de vag al „lichidării petelor albe din istoriografie") a devenit o activitate prioritară a acestui grup profesional.

Dificultățile legate de necesitatea de a efectua o distanțare simultană de trecutul „fascist" (adică, în cazul Republicii Moldova, examinarea atentă a problemei „holocaustului") și cel comunist rămân una dintre sursele destabilizatoare și generatoare de ambiguitate în discursul istoricilor profesioniști. Astfel, pe de o parte, multe dintre cele mai reprezentative lucrări ale istoriografiei basarabene din anii '90 (și unele dintre ocaziile cele mai potrivite de manifestare a istoricilor în sfera publică) sunt legate de „recuperarea memoriei reprimate" de regimul comunist în cazul experiențelor traumatice masive din anii 1940 (foametea, deportările, „revoluția culturală" și specificul ei basarabean în perioada stalinistă etc.). În acest sens, chiar dacă acest tip de discurs era (și este) orientat, în ultimă instanță, spre „obiectificarea identității naționale," care este prezentată sub formă de rezistență activă sau pasivă față de represiune, totuși, credem noi, unele elemente de „distanțare" de trecutul comunist, de „plângere" a victimelor și, deci, eventual, de reconciliere „mentală" cu trecutul, pot fi identificate la o analiză atentă a acestor lucrări (chiar dacă o reflecție „metaistorică" asupra funcționării mecanismelor memoriei colective este absentă în cele mai multe cazuri). Principala ambiguitate în acest caz este legată nu atât de controversele „interne" din cadrul profesiei (care au o importanță intrinsecă greu de negat), cât de raportarea istoricilor (ca intelectuali publici) la discursul oficial al

autorităților. Acesta din urmă s-a dovedit nu numai refractar față de orice încercare substanțială de „distanțare față de trecut" prin stimularea mecanismelor respective de memorie colectivă, ci a fost și un factor de blocare a acestui proces.

3. „Competiția simbolică" și instrumentalizarea trecutului comunist în discursul politic (1991-2009)

Problema memoriei colective din Republica Moldova nu se reduce doar la instrumentalizarea politică a trecutului, caracteristică guvernărilor din perioada 1994-1998 și 2000-2009. La un nivel mai profund, caracterul „tranziției" postsovietice și continuitatea elitelor au avut un impact important asupra evoluțiilor din ultimii 20 de ani. Mișcarea de renaștere națională de la sfârșitul anilor '80 a vizat, în primul rând, dimensiunea culturală și sfera identității. În acest sens, *distanțarea simbolică* de epoca anterioară a constituit prioritatea perioadei inițiale de independență a Republicii Moldova. Se poate, astfel, vorbi despre tentative de „decomunizare simbolică" a spațiului public, exprimate prin:

- eliminarea majorității monumentelor din epoca sovietică, în special din principalele centre urbane. Această campanie a avut însă rezultate parțiale și nu a condus la o repudiere totală a simbolisticii comuniste. Astfel, deși au fost înlăturate majoritatea monumentelor lui V.I. Lenin, acestea s-au păstrat în multe localități din Republica Moldova (de exemplu, în UTA Gagauz-Yeri, la Anenii Noi etc.). De asemenea, chiar în capitală nu au fost afectate multe monumente din epoca sovietică (monumentul comsomoliștilor, cel al lui G. Kotovski, S. Lazo etc.);
- „reconceptualizarea" spațiului public prin schimbarea denumirii străzilor (în special, în capitală) și renunțarea la nomenclatorul cu încărcătură ideologică comunistă. Spre deosebire de cazul ucrainean, aceste măsuri nu au provocat dezbateri publice aprinse, parțial datorită „ermetismului" referințelor naționale românești pentru reprezentanții minorităților etnice;
- revizuirea radicală a programelor educaționale din sfera științelor socioumane și încercările de reformare a domeniului educației.

La nivel politic, situația era mult mai complexă. Prin Declarația de independență din 27 august 1991, Parlamentul de la Chișinău proclama disocierea radicală de trecutul sovietic, referindu-se la „lichidarea consecințelor politico-juridice" ale „înțelegerii" sovieto-germane din 23 august 1939 și la „starea ilegală de ocupație" a Republicii Moldova de către URSS[17]. Se consfințea, astfel, caracterul *antisovetic* și *antiimperial*, dar nu și *anticomunist* al evenimentelor din 1989-1991. Spre deosebire de Țările Baltice, elitele noului stat au întârziat să adopte o poziție tranșantă în privința evaluării regimului anterior. Ca și alte țări din Europa Centrală și de Est, „tranziția" din Republica Moldova a fost „negociată" între „moderații" fostului regim și „moderații" opoziției. În condițiile radicalizării treptate a mesajului Frontului Popular și al mișcărilor secesioniste de pe teritoriul fostei RSSM în a doua jumătate a anului 1991, „moderații regimului" s-au consolidat în cadrul Partidului Democrat Agrar din Moldova (PDAM), format în noiembrie 1991. Această formațiune (care se autodefinea drept „centristă") îi regrupa pe reprezentanții fostei elite din domeniul agrar și agroindustrial și pleda pentru păstrarea independenței Republicii Moldova (adică pentru respingerea proiectului unionist) și, mai ales, pentru un „compromis tacit" cu trecutul sovietic. Fragmentarea și dispersarea opoziției anticomuniste pe parcursul anilor 1991 și 1992, dar, mai ales, conflictul transnistrian, au blocat efectiv timidele eforturi de decomunizare și „distanțare față de trecut" inițiate în anii 1990 și 1991. Aceste procese erau accentuate de apatia și indiferența crescândă a electoratului dominat de puseuri „nostalgice", pe măsură ce euforia emancipatoare se estompa, fiind înlocuită de degradarea economică și incertitudinea politică a acelei perioade. Partidul Comunist al Moldovei (PCM) a fost interzis abia în august 1991, ca reacție la evenimentele de la Moscova. Restructurările politice care au culminat cu formarea unei noi majorități parlamentare dominate de agrarieni, în 1993, nu au fost nici ele favorabile unei „depășiri" și reevaluări a trecutului comunist. În aceste condiții, în Republica Moldova s-a produs „refondarea comunistă" prin convocarea conferinței de constituire a Partidului Comuniștilor din Republica Moldo-

[17] Declarația de independență a Republicii Moldova, sursa: www.europa.md

va (PCRM), în frunte cu Vladimir Voronin, pe 22 octombrie 1993. La această conferință, PCRM s-a declarat succesorul de drept și de idei al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică (PCUS) și al Partidului Comunist al Moldovei (PCM). Apariția unei formațiuni politice care își declara deschis continuitatea față de PCUS și își asuma explicit scopul restaurării Uniunii Sovietice a trecut aproape neobservată pe termen scurt, însă a reprezentat un prim indiciu al „reconcilierii" cu trecutul sovietic la nivelul elitelor postcomuniste.

Totuși, „competiția simbolică" din interiorul sferei publice (în special, din sfera politică) s-a manifestat în mod deosebit de puternic în legătură cu problema identitară. Distanțarea simbolică de trecutul comunist a îmbrăcat, în Moldova postsovietică, forma recuperării discursului național românesc, iar chestiunea identității etnice a populației majoritare a devenit principalul criteriu de departajare a forțelor politice din Republica Moldova. Potențialul de polarizare și instrumentalizare politică a „chestiunii naționale" a devenit evident în cadrul campaniei pentru alegerile parlamentare din 1994, când s-a produs resuscitarea, la nivel politic, a „proiectului moldovenist". Spre deosebire de „moldovenismul" practicat în perioada sovietică, „noul moldovenism" se definea prin opoziție cu proiectul panromânesc, dominant (cel puțin sub aspect simbolic) în primii ani de după independență. Evenimentul fondator al „noului moldovenism" a fost Congresul „Casa Noastră – Republica Moldova", desfășurat pe 5 februarie 1994 cu contribuția și sub egida directă a autorităților. În cadrul acestui congres, președintele Mircea Snegur (care până atunci avusese grijă să se distanțeze de manifestările radicale ale discursului „moldovenist", reactivate, mai ales, pe parcursul anului 1993)[18] a ținut un discurs în care „denunța mesajul panromânesc ca pe o «trădare» și îi acuza pe scriitorii și istoricii moldoveni că se îndoiesc de «legitimitatea și fundamentele istorice ale dreptului de a fi un stat, de a ne numi poporul moldovean»"[19]. Snegur nu se limita la postularea

[18] Cel mai cunoscut exemplu în acest sens este Petre P. Moldovan [alias Vasile Stati]. *Moldovenii în istorie* (Chișinău, 1993).

[19] Charles King, *Moldovenii: România, Rusia și politica culturală* (Chișinău: ARC, 2002), p. 160.

existenței unei națiuni moldovene ca bază a noului stat (ceea ce ar fi trimis la un proiect de construire a „națiunii civice"), ci relua teza sovietică a „limbii moldovenești" separate. Discursul președintelui se referea și la problema presupusei „continuități istorice a națiunii moldovenești". Totuși, spre deosebire de perioada anterioară, în care momentul de „naștere a națiunii moldovenești socialiste" era legat de formarea RASSM în 1924, Snegur a optat pentru interpretarea scurtei perioade de „independență" din 1917-1918 drept antecedent direct al statului postsovietic. Dincolo de retorică și manipularea referințelor istorice, congresul din februarie 1994 a „constituit începutul unei ideologii oficiale a statului moldovean"[20], perpetuată de viitoarele guvernări și radicalizate în perioada 2001-2009.

Alegerile din 1994 au consfințit și ascensiunea unor grupări ultraconservatoare, adepte ale „restaurației" totale a vechiului regim, fie și într-o formă atenuată și cosmetizată (Partidul Socialist și Mișcarea „Unitate-Edinstvo"). Într-un asemenea context, eforturile de „răsturnare simbolică" a moștenirii comuniste au fost, în mare parte, inversate (de exemplu, prin renunțarea la imnul *Deșteaptă-te, române* sau prin introducerea sintagmei „limba moldovenească" în noua Constituție, adoptată în iulie 1994). Totuși, nu se poate vorbi despre o revizuire radicală a rezultatelor mișcării de emancipare de la sfârșitul anilor '80. Mai curând, s-a încercat elaborarea unui nucleu al „mitologiei naționale moldovenești" care ar fi contribuit la consolidarea unei „statalități" separate, disociate în mod radical de proiectul național românesc. „Pledoaria insistentă a elitei politice «agrar-internaționaliste» pentru o ideologie oficială («de stat»), care să asigure unitatea națională, în afară de faptul că trădează niște reflexe autoritariste, este o oglindire a temerilor pentru viitorul statului moldovean, confruntat cu un deficit de legitimitate… Oferta ideologică a acestor elite se sprijină pe ideea privind existența unei «etnicități moldovene nealterate» între Prut și Nistru, adevărata moștenitoare și continuatoare a generațiilor lui Ștefan cel Mare"[21]. Un alt exemplu al folosirii falsei „teze

[20] *Ibidem*, p. 160.

[21] Gheorghe Cojocaru, „Simboluri și mituri: mitul politic părtaș la guvernare", in: *Arena politică*, *apud* Iulian Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*, Chișinău: Cartier, 2002, p. 375.

a continuității" dintre principatul medieval și construcțiile politice moderne din spațiul pruto-nistrean este oferit de al doilea președinte al Republicii Moldova, Petru Lucinschi, care declara: „Proclamată ca stat suveran și independent la 27 august 1991, Republica Moldova este, totodată, exponentul unui popor cu o vechime milenară, cu rădăcini adânci în istorie. O dovadă incontestabilă a acestui fapt sunt și cei 640 de ani care au trecut de la constituirea Țării Moldovei și afirmarea ei ca stat"[22]. Necesitatea unei „ideologii de stat" este o manifestare a unor reflexe politice moștenite din perioada sovietică și atestă respingerea de către o mare parte a elitei politice postcomuniste a conceptului „societății deschise", în pofida declarațiilor contrare. Tocmai lipsa de legitimitate a statului postsovietic generează o mare parte din ambiguitatea referințelor la perioada comunistă, care rămâne un reper identitar major pentru o parte a societății, fiind simultan repudiată hotărât de o altă parte a sferei publice[23].

Continuitățile dintre „noul naționalism moldovenesc" și politica națională sovietică sunt evidente, inclusiv la nivel conceptual (de exemplu, în cazul noțiunii „statalității moldovenești", care a devenit unul dintre pilonii de bază ai noii ideologii oficiale, mai ales după venirea la putere a PCRM în 2001). Eșecul (fie și parțial) al proiectului sovietic de construcție națională a determinat incapacitatea cronică a ideologilor „noului moldovenism" de a propune o alternativă viabilă chiar și pe singura filieră potențială de succes – articularea unui proiect de construcție a *națiunii civice*. Dimpotrivă, ideologii „neomoldovenismului" (în primul rând, Vasile Stati[24] și Victor Stepaniuc)[25] s-au limitat la o combinație dintre tezele promovate în perioada sovietică și o versiune simplistă a etnonaționalismului, „răsturnând", de fapt, principalele elemente ale canonului național românesc. Dincolo de carențele evidente ale curentului „moldovenist" (imposibilitatea

---

[22] Iulian Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*, Chișinău: Cartier, 2002, p. 375.

[23] O perspectivă interesantă (și interdisciplinară) asupra dilemelor construcției statului moldovean postsovietic este sugerată de Monica Heintz (ed.), *Stat slab, cetățenie incertă: studii despre Republica Moldova*. București: Curtea Veche, 2007.

[24] Vasile Stati, *Istoria Moldovei,* Chișinău, 2002.

[25] Victor Stepaniuc, *Statalitatea poporului moldovenesc*, Chișinău, 2006.

identificării unei tradiții lingvistice și culturale „moldovenești" separate, falsitatea tezei „continuității" dintre Principatul Moldovei și actuala Republică Moldova, manipularea surselor istorice, pierderea „competiției simbolice" în fața proiectului panromânesc etc.), paralelele cele mai clare se impun în domeniul politicii practice. După alegerile din februarie 2001 noile autorități comuniste au încercat să oficializeze „doctrina moldovenistă" într-un mod sistematic. Aceste încercări au culminat prin adoptarea, la 19 decembrie 2003, a „Concepției politicii naționale a Republicii Moldova". Documentul în cauză nu reprezenta doar o viziune a „construcției naționale" în Republica Moldova, ci și o strategie de implicare directă a autorităților în combaterea „adversarilor statalității". Statul a încercat să-și impună monopolul asupra discutării „problemei identitare" într-o manieră care trimitea direct la principiile „politicii naționale sovietice", deși formulările au fost adaptate contextului post-1991. În acest act legislativ și-au găsit locul anumite fraze care aminteau mai curând de zelul „activiștilor naționali" din secolul al XIX-lea, cuplate cu anumite reminiscențe ale retoricii din perioada comunistă. Iată un exemplu elocvent:

> Republica Moldova constituie continuarea politico-juridică a procesului multisecular de statalitate continuă a poporului moldovenesc… Concepția pornește de la adevărul statornicit istoricește și confirmat de tezaurul literar comun: poporul moldovenesc și poporul român folosesc o formă literară comună ce „are la bază izvorul viu al graiului popular din Moldova" – realitate ce imprimă limbii naționale moldovenești un pronunțat specific deosebitor, un anumit farmec [sic!] bine cunoscut și apreciat. Având originea comună, dispunînd de un fond lexical de bază comun, limba națională moldovenească și limba națională română își păstrează fiecare lingvonimul/glotonimul său ca însemn identificator al fiecărei națiuni: moldovenească și română[26].

Mai mult, autoritățile încercau, în mod evident, să submineze referințele „incomode" din Declarația de independență, preluând ideea

[26] Lege privind aprobarea concepției politicii naționale a Republicii Moldova nr. 546-XV din 19.12.2003, p. 3. Sursa: www.parlament.md/download/laws/ro/546-XV-19.12.2003.doc

„momentului fondator" din 1917-1918, însă păstrând datele simbolice ale „procesului de formare a statalității sovietice moldovenești". Astfel, în textul acestui document-manifest citim următoarele:

Principiile directoare ale Concepției se sprijină pe trecutul multisecular al poporului moldovenesc și pe statalitatea sa neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale [trimitere directă la Declarația de independență]. Afirmându-se încă din 1359 și dăinuind veacuri în șir ca țară de sine stătătoare, ciopârțită teritorial, aflându-se sub dominație străină o perioadă îndelungată, Moldova a revenit la statalitatea sa prin actul constitutiv de la 2 decembrie 1917, când Sfatul Țării, „sprijinindu-se pe trecutul istoric al poporului moldovenesc", a proclamat la Chișinău crearea Republicii Democratice Moldovenești. Dreptul legitim al poporului moldovenesc la statalitate a fost confirmat și prin crearea, în stânga Nistrului, la 12 octombrie 1924, a Republicii Autonome Moldovenești. În mod decisiv, statalitatea Moldovei, în noile sale hotare, a fost reconfirmată prin actele politico-juridice din august 1940 și din august 1991, statornicindu-și legitimitatea sa actuală în 1994 prin adoptarea Constituției Republicii Moldova[27].

Departe de a încerca o distanțare (fie și formală) de proiectele „naționale" sovietice, autoritățile comuniste se revendicau deschis de la „actele politico-juridice" din 1924 și 1940, care anihilau, în fapt, consecințele evenimentelor din 1917-1918, la fel precum actul din 27 august 1991 îl declara nul și neavenit pe cel din 1940. „Statalitatea moldovenească" devine, astfel, un fenomen profund paradoxal, atât timp cât perioada sovietică rămâne un punct de referință autoasumat. Mai mult, autoritățile preconizau și inițierea unor măsuri coercitive contra unor practici de „subminare a statalității", dând dovadă de un adevărat „sindrom al cetății asediate", asemănător cu autopercepția regimului sovietic. Astfel, recomandările practice ale „Concepției" prevedeau „neutralizarea, în conformitate cu legislația privind drepturile omului și cerințele constituționale, a necontenitelor tentative de demoldovenizare, de negare a existenței națiunii

[27] Lege privind aprobarea concepției politicii naționale a Republicii Moldova nr. 546-XV din 19.12.2003, p. 2. Sursa: www.parlament.md/download/laws/ro/546-XV-19.12.2003.doc

moldovenești și a statalității moldovenești, de discreditare a istoriei Moldovei, de ignorare a etnonimului «moldoveni» și glotonimului «limba moldovenească»[28]. Aceste măsuri (discriminatorii, în esență) erau îndreptate mai ales împotriva intelectualității „indezirabile" din instituțiile culturale și educaționale, care nu se conforma cerințelor oficiale și se opunea încercărilor de instituire a monopolului ideologic. Caracterul nociv al unor asemenea inițiative nu reieșea numai din logica competiției simbolice dintre „moldoveniști" și „românişti", ci tocmai din caracterul *oficial* al acestor demersuri. Până la un punct, este vorba de o „politică a memoriei" destul de specifică, combinând „distanțarea" de trecutul comunist pe anumite segmente, cu perpetuarea conștientă a multor ideologeme și practici ale regimului anterior. „Moldovenismul" postsovietic poate fi interpretat ca o tentativă de sinteză a viziunilor din perioada sovietică și a unei noi variante de „naționalism moldovenesc". Problema acestui discurs este gradul său de plauzibilitate mult mai discutabil, în comparație cu „adversarul" său simbolic românesc, mai ales în cazul „etnicizării" extreme practicate de V. Stati sau V. Stepaniuc. În general, încercarea regimului PCRM de a transforma proiectul „moldovenist" în fundamentul unei ideologii de stat a eșuat, în pofida unor eforturi susținute, mai ales în sfera educațională.

4. „Refondarea comunistă" și fenomenul PCRM: între continuitate și adaptare

Evaluarea fenomenului PCRM, a impactului acestei formațiuni asupra vieții politice și a raportului acesteia cu trecutul sovietic este încă un subiect „fierbinte" în Republica Moldova. După legalizarea Partidului Comuniștilor în 1993 și alegerile prezidențiale de la sfârșitul anului 1996 (când liderul său, Vladimir Voronin, a acumulat peste 10% din voturi), „refondarea comunistă" a devenit o prezență centrală în peisajul politic al Republicii Moldova. De obicei, analizele

[28] Lege privind aprobarea concepției politicii naționale a Republicii Moldova nr. 546-XV din 19.12.2003, p. 4. Sursa: www.parlament.md/download/laws/ro/546-XV-19.12.2003.doc. În fine, unul dintre criteriile „selecției cadrelor" era „devotamentul față de patrie" (evident, în interpretarea oficială) (vezi pag. 6).

traiectoriei acestui partid tind fie să minimalizeze diferențele dintre PCRM și Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (eticheta cea mai uzuală fiind „comuniști nereformați"), fie să sublinieze caracterul total oportunist al mesajului și al practicilor acestei formațiuni, mai ales în perioada aflării la guvernare, între 2001-2009. O altă viziune (de compromis) accentuează evoluția treptată a PCRM de la radicalismul inițial la un pragmatism tot mai vizibil, în special odată cu schimbarea priorităților (declarate) de politică externă după eșecul semnării „memorandumului Kozak" la sfârșitul anului 2003.

De fapt, „fenomenul PCRM" (sau, în perioada sa de apogeu, „regimul Voronin") este un hibrid curios între ceea ce am putea numi (parafrazând o categorie utilizată în alt context de Michael Shafir) un mesaj al „continuității radicale"[29] cu trecutul sovietic și un fel de „comunism postideologic", care nu abandonează „nucleul dur" al ideologiei marxist-leniniste (cel puțin aparent), însă se adaptează cu succes contextului postsovietic. Inițial, proiectul PCRM a fost conceput, în mod explicit, ca unul de „restaurație". În martie 1995, PCRM a aderat la așa-numita „Uniunea Partidelor Comuniste – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice" (UPC-PCUS/СКП-КПСС), o „federație" a partidelor comuniste nereformate din spațiul postsovietic, ce își propunea restabilirea URSS și se declara adevăratul succesor al PCUS[30]. Până recent, din structurile de conducere ale acestei organizații făceau parte reprezentanții PCRM L. Borgula și V. Stepaniuc. Înainte de accederea la guvernare, în 2001, precum și în primii ani de aflare la putere, PCRM își proclama intenția de a restructura în mod radical sistemul politic din Republica Moldova și de a promova aderarea Republicii Moldova la Uniunea Rusia-Belarus. După cum am văzut, una dintre prioritățile PCRM a fost continuarea și intensificarea eforturilor de „construire a națiunii moldovenești", însoțite de o retorică antiromânească extremă (accentuată între 2001-2003 și 2007-2009). În același timp, interpretarea univocă a PCRM ca o

---

[29] De exemplu, Michael Shafir, „The Mind of Romania's Radical Right", in: Sabrina P. Ramet (ed.), *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989* (University Park, PA: Pennsylvania University Press, 1999), p. 213.

[30] Pentru detalii privind ideologia, scopurile și componența acestui „centru de coordonare" a partidelor comuniste din CSI vezi www.kprf.ru/kpss/ , precum și kpss.su/

forță „proimperială și „revanșardă" ar fi prea simplistă. Dincolo de retorica proeuropeană afișată ostentativ după 2004, conducerea formațiunii a întreprins câteva încercări de „cosmetizare" a imaginii partidului, mai ales în contextul campaniei electorale din 2005, al aderării la „Partidul Stânga Europeană" în ianuarie 2007 și, în fine, cu prilejul Congresului VI al PCRM din 15 martie 2008, prezentat opiniei publice drept un prim pas în „reformarea" și „întinerirea" partidului[31]. PCRM a reușit performanța preluării electoratului PDAM și „Edinstvo" în 1998 și, apoi, „răsturnarea" peisajului politic în 2001 nu doar pe contul electoratului „nostalgic" sau ca urmare a unui „vot de protest", ci și datorită remarcabilei flexibilități ideologice de care a dat dovadă. În acest sens, instrumentalizarea oportunistă a trecutului sovietic a fost un element central pentru succesul rapid al „refondării comuniste". Acest lucru nu înseamnă însă și abandonarea unor elemente evidente de continuitate (deseori nedisimulată) cu regimul sovietic, exprimate atât la nivel simbolic și ideologic, cât și în domeniul politicii practice. Proclamându-și solemn adeziunea la esența doctrinei marxist-leniniste și practicând, simultan, un soi de „revizionism postmodern" (vizibil, mai cu seamă, în programul formațiunii adoptat în 2008), fenomenul PCRM reprezintă o sinteză a oportunismului politic extrem și a unui discurs de tip *New Left*, flancate însă de utilizarea frecventă a simbolisticii sovietice și de perpetuarea unor practici ale regimului comunist din URSS. Aceste elemente de continuitate se evidențiază, în special, în patru domenii fundamentale: 1) simbolic; 2) politic și ideologic; 3) educație și istoriografie; 4) încălcări ale drepturilor omului și tendințe represive. În continuare, vom discuta fiecare aspect în parte.

Dimensiunea simbolică

Simbolistica, ritualurile și retorica PCRM sunt profund marcate de moștenirea trecutului sovietic. Această continuitate simbolică nu

[31] Detalii vezi la http://www.e-democracy.md/parties/pcrm/. Această campanie de „lustruire a imaginii" a avut rezultate palpabile în mediile occidentale mai ales în contextul evenimentelor regionale din 2005, când PCRM era prezentat drept un „partid prooccidental".

se reduce la păstrarea titulaturii și a însemnelor partidului bolșevic (explicate de liderii PCRM inclusiv prin considerente „pragmatice"), comemorarea periodică a „datelor fondatoare" ale regimului sovietic (în special, 7 noiembrie) sau la celebrarea, la nivel oficial, în partid a cultului personalității lui Lenin. Chiar „mitologia politică" și „politica memoriei" promovate în anii guvernării comuniste tindeau, uneori în mod voalat, la legitimarea regimului sovietic și la blocarea articulării „memoriei alternative" în spațiul public. De exemplu, intensitatea comemorării victimelor represiunii din perioada 1944-1956 era mult mai redusă în comparație cu eforturile și fondurile uriașe investite în complexele memoriale dedicate victoriei sovietice în al Doilea Război Mondial. Cu alte cuvinte, guvernarea comunistă a stimulat o memorie profund „asimetrică" a experiențelor traumatice ale populației locale, minimizând exprimarea „memoriei incomode". În pofida încercărilor timide de „reconciliere mnemonică" (de exemplu, egalizarea în drepturi a veteranilor Armatei Române cu cei ai Armatei Sovietice), retorica triumfalistă și unidimensională practicată de liderii PCRM nu a contribuit deloc la depășirea clivajelor existente și la atingerea unui consens național în privința istoriei recente[32]. Importanța „Marelui Război pentru Apărarea Patriei" ca element de legitimare a întregii experiențe sovietice este fundamentală pentru înțelegerea priorităților „politicii memoriei" practicate de PCRM. Proiectarea acestei „rememorări inegale" în prezent a fost o strategie constantă a guvernării comuniste.

Dimensiunea politică și ideologică

Problema continuității dintre ideologia actuală a PCRM și marxism-leninismul „ortodox" este deosebit de complexă, mai ales ca urmare a „revizuirilor" doctrinare operate în statutul și programul PCRM din 2008. Cu toate acestea, continuitatea cu vechiul regim

[32] O analiză interesantă a acestor probleme vezi la: Ludmila Cojocari, *Public Symbols, Collective Memory, and Nation-Building Process in the Post-Soviet Borderland. The Case of Victory Day in the Republic of Moldova,* in: Andrey Makarychev (ed.), *EU–Russia: Discourses, Memories, and Spaces of Inter-Subjective (Dis)Connections* (în curs de apariție).

rămâne înscrisă în documentele statutare ale partidului „reformat". Cel mai evident exemplu în acest sens este chiar articolul 1 al Statutului din 2008, unde se subliniază că PCRM este „succesor de drept, moștenitor al ideilor și tradițiilor Partidului Comunist al Moldovei", iar membrii săi sunt, prin definiție, „adepți ai ideologiei comuniste"[33]. Această asumare clară a succesiunii ideologice, juridice, dar și practice invalidează orice încercare a PCRM de a se distanța, fie și retoric, de trecutul sovietic. O astfel de încercare este prezentă în cadrul Programului „revăzut", adoptat la același congres. Legitimarea moștenirii sovietice este întreprinsă simultan, pe câteva paliere. În primul rând, se invocă puternicul „mit al antifascismului", caracteristic polemicilor ideologice ale stângii cu adversarii săi politici. În cazul PCRM, acesta se exprimă prin reabilitarea experienței sovietice care „în pofida nelegiuirilor dictaturii staliniste, a contribuit în mod decisiv la salvarea omenirii de ciuma brună, aducând pe altarul victoriei nenumărate jertfe"[34]. În al doilea rând, anticipând posibilele critici în legătură cu prețul uman al implementării proiectului comunist, ideologii PCRM afirmă că „au fost deja cuantificate pierderile umane, morale și cele culturale nu numai din timpurile epocii sovietice, dar și cele din epoca capitalismului nomenclaturist-oligarhic ce s-a instaurat și din războaiele naționaliste care îi sunt proprii. S-a constatat că aceste pierderi sunt comparabile. Important este însă că sunt comparabile nu numai pierderile. Astăzi este deja clar că victimele epocii sovietice nu sunt o consecință directă a realizării ideilor socialiste și comuniste"[35]. Această „trivializare prin comparație" a victimelor regimului totalitar și deresponsabilizarea ideologiei pentru practica „socialismului real" nu fac decât să sublinieze dilemele insurmontabile ale unui partid care nu dorește (sau nu este în stare) să repudieze moștenirile întunecate ale epocii sovietice și să își asume o distanțare totală de sistemul sovietic. Adaptarea la „condițiile tim-

[33] Statutul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova aprobat la Congresul VI din 15 martie 2008, p. 1. Sursa: www.partide.md

[34] Programul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova aprobat la Congresul VI din 15 martie 2008, p. 4. Sursa: www.partide.md

[35] Programul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova aprobat la Congresul VI din 15 martie 2008, p. 6. Sursa: www.partide.md

pului" prin revizuirea viziunii marxiste clasice (în speță, prin introducerea noțiunii de „proletariat al cunoștințelor") sau prin declararea scopului de a „asimila activ întreaga moștenire ideologică și întreaga experiență politică a comunismului și socialismului european" (criticând, în același timp, social-democrația occidentală) nu schimbă deloc esența politicii promovate de PCRM. Mai mult, persistența „centralismului democratic" și subordonarea totală a membrilor de rând conducerii partidului (o trăsătură de bază a regimurilor comuniste) decredibilizează orice tentativă a PCRM de a se prezenta drept un partid de stânga „de tip nou". PCRM a admis doar parțial regulile „jocului democratic", păstrând un model de organizare strict ierarhizat și, pe alocuri, conspiraționist, preluat direct din experiența PCUS. Tendința de identificare a „dușmanilor interni" (manifestată, într-o formă grotescă, în timpul evenimentelor din aprilie 2009) și tema, menționată deja, a „cetății asediate", fac parte din același arsenal ideologic bolșevic frecvent folosit de PCRM în anii guvernării (mai ales în legătură cu „problema identitară" și în politica externă).

Dimensiunea istoriografică

Schimbările de regim politic pe care le-a cunoscut Basarabia în secolul al XX-lea aveau de fiecare dată repercusiuni directe asupra evoluției istoriografiei. Istoricii basarabeni care au activat în perioada sovietică, din convingere sau din obligație, au adoptat ca metodologie de cercetare materialismul marxist, dar în același timp au elaborat lucrări cu un impact decisiv asupra istoriografiei. Tendința unor istorici de a „legitima științific puterea", ceea ce ține sigur de interese extraprofesioniste, a fost o particularitate caracteristică a istoriografiei sovietice și a istoriografiilor din statele intrate în sfera de influență a URSS după cel de-al Doilea Război Mondial. Spre deosebire de celelalte republici ale Uniunii Sovietice, Moldova a fost singura în care majoritatea populației era legată cultural de un stat național de dincolo de graniță, situație ce repetă în cadrul lagărului socialist o confruntare mai veche dintre regatul românesc și Imperiul Rus[36].

[36] Charles King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*. Traducere de Diana Stancu. Chișinău, Editura Arc, 2002, p. 6.

Din această cauză, după părerea lui Charles King, „moldovenii au fost multă vreme ținta unor proiecte intense de construire a națiunii, destinate fie să-i convingă de faptul că sunt o națiune separată de români, fie, sub control românesc, de faptul că așa-zisa națiune separată e doar o ficțiune a propagandei ruseşti”[37]. Unul din scopurile principale ale autorităților de la Chișinău în perioada sovietică a fost camuflarea identității etnice a locuitorilor din Moldova, Țara Românească și Transilvania. A fost intens vehiculată teza (prezentă azi în lucrările unui îngust segment de istorici) despre mitul „drepturilor primare ale slavilor” asupra Basarabiei, care este una din cele mai persistente și mai durabile în istoriografie[38]. Sursele istorice narative de origine moldovenească publicate la Chișinău erau publicate trunchiat dacă ele conțineau cuvântul român[39].

Un pilon important pe care s-a sprijinit istoriografia sovietică a fost afirmarea caracterului absolut progresist al încorporării Basarabiei la Rusia. Încă de la începutul secolului al XIX-lea problema basarabeană a devenit o constantă a diplomației europene, din moment ce turcii, rușii și, pe urmă, românii își disputau drepturile asupra regiunii situate între Nistru și Prut. La baza acestor pretenții teritoriale aflate în conflict se afla de cele mai multe ori problema identității etnonaționale a majorității populației Basarabiei[40]. Identitatea celui

---

[37] *Ibidem*.

[38] Mai detaliat a se vedea la această problemă: Igor Șarov, Andrei Cușco, *Identitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă, în Moldova între Est și Vest. Identitatea națională și orientarea europeană*, Chișinău, 2001, p. 219; Igor Șarov, Andrei Cușco, „Mitul «misiunii divine a Rusiei de eliberare și civilizare a popoarelor» și impactul lui asupra istoriografiei ruse din secolul al XIX-lea”, în *Republica Moldova și România – un deceniu de relații complexe*, Chișinău, Pontos, 2002, p. 42-48.

[39] Ion Eremia, *Problema unității etnice a băștinașilor din Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolul XVI – începutul secolului al XVIII-lea*, în Flavius Solomon, Alexandru Zub (ed.), *Basarabia. Dilemele identității*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 2001, p. 125. Autorul aduce drept exemplu cronica lui Grigore Ureche, publicată la Chișinău în 1971. Pasajul introdus de Simion Dascălul „predoslovie a letopiseţului moldovenescu ce într-însa spune că este făcută ţara den doao limbi, *de rumâni* şi de ruşi, de care lucru să cunoaşte că şi până ăzi este ţara jumătate de ruşi şi jumătate de *rumâni*” şi că „de sârgu s-au lăţit *rumânii* în gios şi ruşii în sus”, cuvântul „rumâni” este omis.

[40] Charles King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*. Traducere de Diana Stancu. Chișinău, Editura Arc, 2002, p. 12.

mai mare grup etnic din regiune – românii basarabeni/moldovenii – a fost obiectul discuțiilor, de cele mai dese ori căpătând o conotație mai mult politică decât științifică. Întrebarea care s-a pus și se pune este: au fost și sunt locuitorii acestei regiuni români, îndelung separați de patria lor, sau înglobarea lor în teritoriul rusesc îi făcuse să devină mai degrabă slavi decât latini[41]? Majoritatea istoricilor sovietici au tratat unilateral această chestiune, căutând a prezenta fapte exclusiv favorabile și de îndreptățire a actului de la 1812[42].

Perioada de după proclamarea independenței Republicii Moldova a fost perioada unui termidor[43] în istoriografia locală, care avea menirea de a grăbi agonia URSS și de a compromite mitul *poporului sovietic* și alte mituri create artificial pe parcursul perioadei comuniste. Absența literaturii istorice științifice de specialitate și a celei didactice îngreuna soluționarea problemelor propuse. Noua conducere a republicii a favorizat apariția unei literaturi istorice orientate spre afirmarea identității românești. Schimbările în abordarea trecutului istoric urmau să legitimeze noua putere și să mobilizeze societatea. După expresia lui Alexandru Zub, recuperarea identității e un proces de durată, care a început în Republica Moldova prin efortul unor intelectuali, mai cu seamă scriitori, pentru a se extinde la categorii sociale mai largi, uneori în forme spectaculoase[44]. În scrierea noii istorii, care nu putea

---

41 *Ibidem*.

42 A se vedea spre exemplu: I. Grosul, „Slobozirea Moldovei de sub jugul turcesc și unirea ei la Rusia", în *Octombrie*, 1949, nr. 6, p. 84-88; „Pe veci cu Rusia. 150 de ani de la unirea Basarabiei cu Rusia", în *Învățătorul sovietic*, 1962, nr. 5, p. 61-63; E. Russev, „Anul 1812 – dată memorabilă în istoria Moldovei", în *Învățătorul sovietic*, 1967, nr. 5, p. 21-26; P. Danilenco, „Un eveniment crucial din istoria poporului moldovenesc", în *Învățătorul sovietic*, 1972, nr. 5, p. 45-48; I. Ivanov, „Povorot v istoricheskih sudbah moldavskogo naroda. K 160-letiiu prisoedineniya Bessarabii k Rossii", în *Codru*, 1972, nr. 5; I. Bodiul, „Prisoedinenie Bessarabii k Rossii i istoricheskie sudby moldavskogo naroda", în *Voprosy istorii*, Moskva, 1972, nr. 8, p. 9-16; „Moment de răscruce în istoria poporului moldovenesc. 165 de ani de la eliberarea Basarabiei de sub jugul otoman și alipirea ei la Rusia", în *Învățătorul sovietic*, 1977, nr. 5, p. 58-63.

43 Igor Ojog, Galina Gavriliță, „Problema identității naționale în manualele de istorie", în Flavius Solomon, Alexandru Zub (ed.), *Basarabia. Dilemele identității*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol", 2001, p. 84.

44 Al. Zub, *Impasul reîntregirii,* Ediția a treia revăzută și adăugită. Iași, Editura Timpul, 2009, p. 43.

fi numai opera istoricilor, s-au angajat scriitori, jurnaliști, oameni de cultură, politicieni, publicând studii și lucrări în care frontierele între discursul istoric și memoria trecutului păreau să nu mai existe. Un rol important în trasarea direcțiilor principale ale dezvoltării istoriografiei basarabene după 1991 i-a revenit lui Alexandru Moșanu, primul președinte al Parlamentului Republicii Moldova[45].

În același timp au apărut primele semne de reanimare a moldovenismului, reprezentat de forțele care vedeau garantarea pozițiilor obținute în ultimii ani în rămânerea în sfera de influență a Rusiei. Pe parcursul celor 20 de ani de la proclamarea independenței moldovenismul a suferit o serie de schimbări. Pornind de la ideea că unitatea lingvistică a populației de pe ambele maluri ale Prutului nu poate fi negată, se recurge la un nou argument, și anume că populația are dreptul să-și numească limba așa cum dorește. Celor două curente, filoromân și filorus, existente în istoriografia din Republica Moldova, li se alătură al treilea, ce susține teoria „moldovenismului" ca ideologie națională. Acesta din urmă afirmă existența independentă a poporului moldovenesc. O formă radicală susține unitatea dintre locuitorii de pe cele două maluri ale Prutului și militează pentru crearea Moldovei Mari, care să cuprindă teritoriile dintre Carpați și Nistru sau Moldova în granițele sale „istorice". Inevitabil, în scrierile ideologilor moldovenismului, evenimentele din 1812, 1940, 1944 sunt interpretate pozitiv, ca momente ale edificării statalității moldovenești, iar 1918 și 1941 ca momente de nenorocire națională[46]. Baza acestui curent ideologic este presupusa existență a unei conștiințe naționale distincte la populația din spațiul pruto-nistrean, fiind recunoscute, în același timp, „anumite asemănări între cultura, istoria și limba moldovenilor și românilor". Printre măsurile

[45] În prefața revistei *Cugetul*, primul număr al căreia a apărut în 1990, Alexandru Moșanu menționa că „apariția revistei constituie un rezultat al mișcării puternice populare pentru restabilirea adevărului privind trecutul nostru istoric, împotriva falsificărilor grosolane la care a fost supusă istoria moldovenilor". Vezi: A. Moșanu, „Perspectivele istoriei naționale în învățământ", în *Cugetul*, nr. 1, 1990, p. 3.

[46] Iulian Sînzeanu, *„Poporul moldovenesc" și „limba moldovenească". De la anexarea țaristă la aniversarea a „650 de ani de la întemeierea Țării Moldovei"*, Iași, Editura PIM, 2009, p. 8-9.

importante inițiate de reprezentanții acestui curent se evidențiază organizarea în ajunul alegerilor parlamentare din 27 februarie 1994 a forului *Casa Noastră – Republica Moldova*. În discursul rostit la 5 februarie 1994 de președintele republicii Mircea Snegur se menționa că „dorința de a fi stăpâni în propria casă a fost prezentă în inimile moldovenilor chiar și în perioada dintre 1918-1940, când, s-ar părea, nu se putea visa o altă libertate decât aceea de a trăi împreună cu frații de sânge"[47]. În plan istoriografic, acest curent s-a lansat cu lucrarea lui Petre Moldovan (*alias* Vasile Stati), *Moldovenii în istorie*, executată la comanda Partidului Democrat Agrar și prezentată în cadrul forului *Casa Noastră – Republica Moldova*[48]. Lucrarea vine să demonstreze viabilitatea tezei conform căreia moldovenii ar fi o națiune distinctă de cea română. A fost reanimată teza despre existența a două popoare est-romanice – român și moldovean – și a două limbi diferite – română și moldovenească. Se încearcă de a justifica anexarea de la 1812 și reanexarea din 1940 a Basarabiei la Rusia. În repetate rânduri, autorul se oprește la „anexarea" Basarabiei din 1918 de către „România burghezo-moșierească" și la politica promovată pe parcursul celor 22 de ani de „ocupație" de autoritățile române. Autorul ajunge la concluzia că „poporul moldovenesc" este foarte legat, în special din punct de vedere economic, de popoarele Comunității Statelor Independentte, din care motiv acest popor nu ar putea supraviețui fără sprijinul acordat de Rusia[49]. Cauzele noului val de antiromânism declanșat în Republica Moldova au fost foarte precis, în opinia noastră, diagnosticate de Alexandru Zub, care consideră:

[…] criza internă, aparent fără ieșire, și apropiatele alegeri au împins puterea spre diversiuni cu substrat emoțional, capabile să-i asigure pe cât

---

[47] „Republica Moldova este țara tuturor cetățenilor săi. Discurs rostit de dl. Mircea Snegur, președintele Republicii Moldova, în cadrul Congresului „Casa Noastră – Republica Moldova", în ziua de 5 februarie 1994", în *Moldova suverană*, nr. 17, 9 februarie, 1994.

[48] Sub pseudonimul de Petre Moldovan semnează lucrarea Vasile Stati. Mai târziu majoritatea tezelor expuse în lucrare au fost preluate de V. Stati în lucrarea *Istoria Moldovei în date*, Chișinău, Tipografia Academiei de Științe, 1998.

[49] *Apud* Iftene Pop, *Basarabia din nou la răscruce. Replică la falsul grosolan „Moldovenii în istorie" semnat de P. P. Moldovan,* Editura Demiurg, 1995, p. 11.

posibil avantajele. Oamenii regimului au crezut deci că trebuie să mobilizeze electoratul în jurul unei idei cu șanse de succes, fiind destul de populară, aceea a unei autonomii care să mimeze echidistanța între Moscova și București. Îndelung „educată" în spirit antiromânesc, era normal ca populația din Basarabia să manifeste rezerve în momentul când istoria îi oferea posibilitatea unei deschideri spre Vest, ceea ce însemna în primul rând România. Vorbim de populație în ansamblu, dar trebuie să distingem între locuitorii de la sate, mai ales români, și populația urbană, de aspect compozit, care a putut fi pusă în alerta antiromânească și care a contat, desigur, în evoluțiile politice din ultimii ani[50].

Impunerea moldovenismului în istoriografie de către autoritățile Republicii Moldova a fost destinată adâncirii particularităților centrifuge față de românitate. Un grup de istorici din republică, fiind revoltați de forma și conținutul discursului președintelui, au semnat la 24 februarie 1994 o scrisoare deschisă către Mircea Snegur, în care, printre altele, au declarat că „ne cereți fără perdea un singur lucru, să falsificăm cronicile, să răstălmăcim opera scrisă a marilor precursori. Ne arătați chiar cum s-o facem"[51]. Referindu-se la lucrarea *Moldovenii în istorie,* aceiași semnatari ai *Scrisorii deschise* afirmau că „această scriere cu pretenții de operă istorică nu este altceva decât o tendință de argumentare a ideilor istorice din discursul dvs."[52]. Au protestat și filologii, și unele instituții de cultură, când s-a văzut că în spatele acțiunilor întreprinse de diriguitorii *Casei Noastre* se profilează un plan de restaurare a politicii filomoscovite și că la mijloc nu este altceva decât un proiect al puterii întemeiat pe ideologia „moldovenismului"[53] primitiv.

După alegerile parlamentare din anul 1994 și schimbarea raportului de forțe pe arena politică, a reînceput discuția despre necesitatea formării la tânăra generație a unei identități naționale moldovenești, distinctă și chiar dușmănoasă celei românești. A fost creată o comisie

---

[50] Al. Zub, *Impasul reîntregirii.* Ediția a treia revăzută și adăugită. Iași, Editura Timpul, 2009, p. 100.

[51] *Apud*: M. Bruhis, *Republica Moldova. De la destrămarea Imperiului Sovietic la reinstaurarea Imperiului Rus*, p. 242.

[52] *Ibidem.*

[53] Al. Zub, *Impasul reîntregirii.* Ediția a treia revăzută și adăugită. Iași, Editura Timpul, 2009, p. 108.

guvernamentală specială, care urma să prezinte conducerii statului un proiect de hotărâre de înlocuire a cursului *Istoria românilor* cu *Istoria Moldovei*. Una din direcțiile principale ale activității acestei comisii a fost nu atât separarea istoriei Moldovei de istoria spațiului românesc, cât revenirea istoriei spațiului pruto-nistrean la tradiția istoriografiei sovietice[54]. Fiind sigură de controlul exercitat asupra guvernării, fracțiunea agraro-comunistă din parlament, prin intermediul Ministerului Învățământului, a emis, în martie 1995, un ordin prin care înlocuia cursul de istorie a românilor cu istoria Moldovei. Această decizie, având un caracter revanșard, nostalgic, nu a luat în considerație rezultatele procesului de renaștere națională, proces la care a contribuit și studierea cursului *Istoria românilor* în instituțiile republicii. Reacția a fost imediată. S-a declanșat o grevă de proporții a studenților și elevilor sub lozinca apărării istoriei românilor și a limbii române. Creșterea valului de proteste și frica înlăturării de la putere au determinat fracțiunea agrară din parlament să bată în retragere. Cursul *Istoria românilor* și-a recăpătat statutul oficial[55], iar problema limbii, în declarațiile demnitarilor de stat, a fost atenuată de expresia „limba moldovenească (română)".

Apariția în anul 1998 a lucrării *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în prezent,* editată de Asociația „Nicolai Milescu Spătarul" în limbile română și rusă, la comanda Ministerului Educației și Științei, a demonstrat încă o dată refuzul unor istorici de a accepta identitatea românească. Lucrarea a avut drept scop o expunere concisă a evenimentelor istorice de pe teritoriul Republicii Moldova, cuprinzând doar limitele de locuire a moldovenilor[56], iar din 1812 – limitele spațiului pruto-nistrean și al Transnistriei, prin fixarea hotarelor existente ale Republicii Moldova.

---

[54] Igor Ojog, Galina Gavriliță, *Problema identității naționale în manualele de istorie*, în Flavius Solomon, Alexandru Zub (ed.), *Basarabia. Dilemele identității*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol", 2001, p. 85.

[55] În octombrie 1995 a fost elaborată o nouă programă la istoria românilor, care a continuat tradiția unității spațiului românesc în spiritul programelor din 1990 și 1992, dar a fost îmbunătățită din punct de vedere didactic.

[56] *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri și până în prezent*, Chișinău, 1998; *Istoriya Respubliki Moldova s drevneishih vremen do nashih dnei*, Kișinev, 1998.

Obținând majoritatea în alegerile anticipate pentru Parlamentul Republicii Moldova din 25 februarie 2001, liderul PCRM, Vladimir Voronin, a declarat cei zece ani de independență ai Republicii Moldova drept ani „de nimicire planificată a viitorului", din care motiv „noi, de fapt, trebuie să pornim de la zero"[57]. După această declarație a fost declanșată o nouă campanie de luptă împotriva cursului *Istoria românilor*, sub pretextul că aceasta ar fi istoria etnică „a altui stat", că acest fapt „subminează statalitatea moldovenească", că „copiii noștri nu studiază îndeajuns istoria localităților în care s-au născut" etc.[58]. Resuscitat politic la începutul secolului al XXI-lea, moldovenismul a fost ridicat la rang de ideologie de stat și a condus prin efectele sale nocive la o criză identitară, generatoare de convulsii, tensiuni, antrenând societatea într-o mișcare vicioasă, lipsită de orizont[59].

Cunoscutul publicist basarabean Vitalie Ciobanu avea să precizeze, imediat după victoria comuniștilor la alegerile din 2001:

Incapacitatea de a tranșa chestiunea identității naționale – cea care oferă în continuare cel mai robust suport solidarizării colective – este principala cauză care a împins acest stat în brațele comuniștilor… Spre deosebire de foștii comuniști din Europa de Est, care au acceptat să susțină cursul prooccidental al guvernării precedente, comuniștii moldoveni afișează un program restauraționist promoscovit, cu alte cuvinte, o agendă diametral opusă opțiunii populare din 1991. PCRM se prezintă astfel ca un partid antisistemic, unul care disprețuiește regulile jocului și tinde să anuleze realizările mișcării de eliberare națională. Este o tristă notă de originalitate pe care o aduce Moldova în peisajul fostelor țări aservite Moscovei, după 12 ani de la căderea Cortinei de Fier… Pe acest fundal a putut fi resuscitată propaganda „moldovenismului" antiromânesc, la care noile autorități ale Republicii Moldova subscriu cu un și mai mare zel decât autoritățile precedente[60].

---

[57] *Apud* N. Enciu, *op. cit*, p. 138.

[58] Anatol Petrencu, Ion Negrei, „Istoria românilor, scut al identității și demnității naționale", în: *În apărarea istoriei și demnității naționale. Culegere de documente*, Chișinău, Cartdidact, 2003, p. 3.

[59] Gheorghe Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului"*, Chișinău, Civitas, 2009, p. 7.

[60] Vitalie Ciobanu, *„Restanțele istorice ale Republicii Moldova față cu procesul de integrare europeană"*, în: Flavius Solomon, Alexandru Zub (ed.), *Basarabia. Dilemele identității*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol", 2001, p. 214.

Noua politică a autorităților de la Chișinău a provocat o reacție imediată de protest din partea intelectualității basarabene, în primele rânduri plasându-se istoricii. La 1 iulie 2001, un comitet organizatoric a convocat Congresul Istoricilor din Republica Moldova, „la care au participat delegați din toate județele republicii, profesori de istorie din învățământul preuniversitar, profesori universitari, cercetători științifici în domeniul istoriei, oameni de știință și cultură, doctoranzi, masteranzi, studenți de la facultățile de istorie ale instituțiilor de învățământ superior din Chișinău”[61]. Istoricii au fost nevoiți să invoce argumente care ar demonstra, ca și în cazul limbii vorbite de populația autohtonă din Republica Moldova, că istoria Basarabiei este o parte componentă a istoriei românilor. În raporturile prezentate la Congresul Istoricilor au fost reamintite câteva elemente semnificative privind: unitatea etnică a spațiului carpato-danubiano-pontic în Antichitate și în Evul Mediu[62], istoria națională din Republica Moldova – parte componentă a istoriei românilor (epoca medievală)[63], istoria modernă a românilor basarabeni – parte integrantă a istoriei moderne a neamului românesc[64], românii în vâltoarea evenimentelor din epoca contemporană[65].

---

[61] *Ibidem*.

[62] „Unitatea etnică a spațiului carpato-danubiano-pontic în Antichitate și în Evul Mediu timpuriu”, în: *În apărarea istoriei și demnității naționale*, Chișinău, 2003, p. 12-16 (materialul este semnat de profesori universitari și cercetători științifici din instituțiile de învățământ și de cercetare din Republica Moldova: Ion Niculiță, Ion Hâncu, Ion Tentiuc, Gheorghe Postică, Tudor Arnaut, Aurel Zanoci, Ilie Borziac, Oleg Levițchi, Sergiu Musteață, Octavian Munteanu, Vladimir Potlog).

[63] „Istoria națională din Republica Moldova – parte componentă a istoriei românilor (epoca medievală)”, în: *În apărarea istoriei și demnității naționale*, Chișinău, 2003, p. 17-23 (materialul este semnat de Demir Dragnev, Andrei Eșanu, Pavel Parasca, Gheorghe Gonța, Ion Eremia, Pavel Cocârlă, Ion Chirtoagă, Ion Negrei).

[64] „Istoria modernă a românilor basarabeni – parte integrantă a istoriei moderne a neamului românesc”, în: *În apărarea istoriei și demnității naționale*, Chișinău, 2003, p. 24-30 (materialul este semnat de Ion Varta, Alexei Agachi, Nicolae Chicuș, Mitru Ghițiu, Eugenia Dani, Valeriu Popovschi, Gheorghe Negru, Nicolae Cibotaru, Lidia Moldovan).

[65] „Românii în vâltoarea evenimentelor din epoca contemporană”, în: *În apărarea istoriei și demnității naționale*, Chișinău, 2003, p. 30-36 (materialul este semnat de Gheorghe Palade, Anton Moraru, Anatol Petrencu, Elena Postică, Ion Șișcanu, Rodica Solovei).

La 1 februarie 2002, din partea Asociației Istoricilor din Republica Moldova a fost înaintat un memoriu președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin, președintelui Parlamentului Republicii Moldova, Eugenia Ostapciuc, și prim-ministrului Republicii Moldova, Vasile Tarlev, în care semnatarii, fiind „îngrijorați de starea de lucruri din Republica Moldova în domeniul libertăților constituționale”[66], cereau:

- respectarea pluralismului de opinii și a libertăților democratice în viața economică, politică, socială, științifică și culturală;
- respectarea și promovarea adevărului științific în problemele limbii, literaturii și istoriei noastre naționale;
- încetarea genocidului cultural împotriva băștinașilor;
- stoparea campaniei de românofobie și denigrare a limbii și istoriei românilor;
- desfășurarea „unor mese rotunde” cu participarea specialiștilor în domeniile menționate mai sus;
- sistarea elaborării programelor și manualelor de limbă, literatură și istorie;
- excluderea ideologiei partidului de guvernământ din viața economică, politică, socială și culturală;
- retragerea inițiativei privind acordarea statutului de limbă oficială limbii ruse și introducerea studierii ei obligatorii din clasa a doua, anularea Ordinului Ministerului Educației nr. 409 din 7 august 2001[67].

„Controversa manualelor” – o ofensivă ideologică eșuată?

În conformitate cu conceptul de studiere și predare a istoriei în învățământul preuniversitar adoptat în anul 2003, în perioada guvernării comuniste (2003-2008) au fost elaborate și implementate noi manuale de istorie pentru clasele 4-12, care corespundeau interese-

[66] „Memoriu al Asociației Istoricilor din Republica Moldova”, în *În apărarea istoriei și demnității naționale*, Chișinău, 2003, p. 39 (materialul este semnat Demir Dragnev, Dumitru Matcovschi, Alexandru Moșanu, Andrei Eșanu, Sergiu Chircă, Ion Niculiță, Pavel Parasca ș.a. – în total 79 de semnatari).

[67] *Ibidem*, p. 41.

lor ideologice ale partidului de guvernământ. Un diagnostic reușit al acestor manuale a fost oferit, în opinia noastră, în culegerea de materiale dedicată acestui subiect, publicată de colegul nostru din Comisia pentru studierea și aprecierea regimului totalitar comunist, Ion Varta[68]. Autorul întreprinde o primă încercare de a evalua pertinent consecințele generate de „realizarea comandamentului politic al Partidului Comuniștilor în domeniul învățământului istoric"[69]. Analizând critic tentativa comunistă de rescriere a manualelor de istorie, istoricul conchide că la o lectură atentă a textelor:

au ieșit la iveală noi și multiple dovezi cu privire la calitatea defectuoasă și dezastruoasă a mesajului acestor pseudomanuale, care le condamnă, în mod iremediabil, la imposibilitatea de a fi utilizate în procesul de predare-studiere a istoriei în învățământul preuniversitar din țara noastră. Pe lângă discursul infect, ideologizat și politizat, ce emană un iz de concepție antiștiințifică și perimată, de factură totalitară, comunistă, respectivele manuale conțin mii de greșeli de ordin cognitiv, factologic, metodic, gramatical etc. Aceste grave circumstanțe conferă o conotație și mai defectuoasă respectivelor manuale, acutizând și mai mult caracterul lor nociv. Este o rușine ca, la început de mileniu trei, tânăra generație din Republica Moldova să fie instruită în materie de istorie în baza unor manuale de ocară, care, în loc să educe dragostea de neam și respectul pentru valorile general-umane, prin intermediul unui atare mesaj cultivă fobii regretabile și propagă minciuna și incultura. Este dezonorant, pentru o societate care se dorește a fi emancipată, să tolereze imixtiunea brutală a factorului politic în domeniul educației, care, prin implementarea unui atare proiect, țintește zombarea tinerei generații în scopul asigurării unei perpetuări la putere a Partidului Comuniștilor. Este inadmisibil ca tinerii învățăcei să fie folosiți pe post de ostateci, de dragul unor interese politicianiste[70].

Din acest moment, după expresia lui Ion Varta, războiul identitar din Republica Moldova a intrat într-o nouă fază, diferită de cele precedente, al cărei element de bază îl constituie pericolul iminent al suprimării studierii istoriei românilor în învățământul preuni-

---

[68] Ion Varta, *Istoria integrată în versiune comunistă (articole, recenzii, declarații*). Ed. a 2-a, Chișinău, Prag-3, 2007.

[69] *Ibidem*, p. 3.

[70] *Ibidem*, p. 3-4.

versitar și înlocuirea acesteia printr-un curs de istorie integrată cu conținuturi ideologizate[71]. Adepții păstrării cursului de istorie a românilor au fost, în repetate rânduri, învinuiți de naționalism și de promovarea unei concepții educaționale antieuropene. Același Ion Varta a exprimat categoric punctul de vedere al majorității istoricilor, afirmând:

noi nu suntem, în principiu, împotriva acestui curs, dar introducerea acestuia de către guvernarea comunistă constituie pentru ea doar o modalitate eficientă de a se debarasa de istoria românilor. În cadrul unui asemenea curs nu va fi nici pomină de istoria noastră autentică. Va fi doar istoria în interpretarea lui Vasile Stati. Intenția lor era, de fapt, introducerea istoriei Republicii Moldova, dar acest lucru nu le-a reușit. Iată de ce este acceptată această variantă, respectându-se principiul răului mai mic[72].

Ca urmare a politicilor educaționale în domeniul istoriei promovate de guvernarea comunistă, principiul de istorie integrată promovat de organismele europene în varianta moldovenească a fost discreditat. Unicul manual pentru clasa a 11-a[73] „cu conținuturi antimoldovenești"[74] a fost respins de comisia de experți de pe lângă guvern, cu acceptul personal al președintelui Vladimir Voronin[75]. Totuși, manualul a văzut lumina tiparului și, cu mari probleme, a fost repartizat prin școlile din republică. Această atitudine a guvernării comuniste față de manualul de istorie pentru clasa a XI-a denotă încă o dată că, sub lozinca europenizării și a introducerii manualelor integrate în școală, se urmărea în realitate promovarea în continuare

---

71 *Ibidem*, p. 6.

72 *Ibidem*, p. 17.

73 N. Chicuș, I. Șarov, I. Ojog, P. Cerbușcă, V. Pâslariuc, M. Dobzeu, T. Nagnibeda, *Istorie. Epoca modernă. Manual pentru clasa a XI-a*. Chișinău, Cartdidact, 2007.

74 Scrisoarea din 28 aprilie 2009 a viceprim-ministrului Victor Stepaniuc către președintele Republicii Moldova, Vladimir Voronin, *apud* Alina Țurcanu, „Din poșta secretă a comuniștilor: Stepaniuc și Voronin, combătând românismul, în *Timpul*, 2010. Scrisoarea a văzut lumina tiparului datorită desecretizării documentelor, pornită de actuala guvernare democratică. Ea scoate în evidență planurile globale ale guvernării comuniste, în spiritul istoriografiei tradiționale marxist-leniniste, de a „combate ideologia antistatală a românismului".

75 *Ibidem*.

a isteriei antiromâneşti şi a politicii moldovensimului primitiv. De altfel, aceste aspecte sunt clar reliefate în aceeaşi scrisoare a lui Victor Stepaniuc către Vladimir Voronin, unde se subliniază:

Astăzi majoritatea profesorilor de la facultăţile de istorie din universităţi – 70%, sunt adepţi ai istoriei românilor. Aceeaşi situaţie se menţine şi în cadrul Institutului de Istorie, Stat şi Drept de la Academia de Ştiinţe. În urma reformării institutului respectiv, agresivitatea istoricilor de la Academie s-a diminuat puţin, dar aceştia continuă să scrie teze şi lucrări antistataliste şi antimoldoveneşti. Despre acest lucru i-am atras atenţia permanent dlui Gh. Duca, Preşedintele Academiei de Ştiinţe. În această situaţie sunt absolut convins că statul trebuie să fondeze o instituţie de învăţământ pentru pregătirea specialiştilor în ştiinţele socioumane: istorie, filologie şi literatură moldovenească, politologie, relaţii internaţionale. Astfel, cadrele cu poziţii stataliste pentru aceste facultăţi importante pentru educaţia şi formarea cetăţeanului Republicii Moldova ar putea fi selectate riguros de o comisie guvernamentală solidă. Facultăţile respective din alte universităţi ar putea fi treptat reorganizate. Sunt convins că această soluţie ar fi una radicală, dar mai puţin scandaloasă. În scopul combaterii ideologiei antistatale a românismului, care a pătruns în ultimii 20 de ani în cultură, ştiinţă, învăţământ, este deosebit de important să consolidăm forţele intelectuale prostatatale, care pot duce lupta ideologică cult, competent şi combativ[76].

Începutul anului 2009 a marcat o nouă etapă în intensificarea politicii „moldovenismului primitiv", legată de împlinirea a 650 de ani de la data tradiţională a întemeierii Ţării Moldovei. Serbările festive au fost însă umbrite de încercările de a reanima vechile construcţii istoriografice inventate în perioada sovietică – *teoria celor două popoare,* care insistă asupra tezei conform căreia a existat un popor aparte moldovenesc distinct de cel român şi a două limbi distincte – moldovenească şi română. Întemeierea Ţării Moldovei în urmă cu 650 de ani este prezentată cu nostalgie de reprezentanţii acestui curent, care consideră statul lui Bogdan, Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare precursorul actualei Republici Moldova[77].

---

[76] *Ibidem.*

[77] Iulian Sînzeanu, *„Poporul moldovenesc" şi „limba moldovenească". De la anexarea ţaristă la aniversarea a „650 de ani de la întemeierea Ţării Moldovei"*, Iaşi, Editura PIM, 2009, p. 5.

Opțiunea pentru o istorie națională (citește istoria românilor) a unei importante părți a istoricilor basarabeni nu înseamnă ignorarea specificului regional al Basarabiei. Din contra, reliefarea identității zonale și, totodată, a apartenenței ei la spațiul românesc apare ca o necesitate stringentă în elaborarea diverselor tematici de investigație propuse de cercetătorii basarabeni. Cu atât mai mult cu cât anume istoricii din spațiul pruto-nistrean au abordat diferite aspecte ale istoriei Republicii Moldova, cei din România, spre exemplu, limitându-se în mare parte la „tratarea tangențială a chestiunii basarabene și doar în contextul evenimentelor care i-au marcat destinul: 1812-1856-1878-1918-1940-1941-1944”[78]. În etapa actuală, pe de o parte, în peisajul istoriografic basarabean contemporan, mult prea politizat, își dispută întâietatea mai multe tipuri de istorie într-o declarată competiție pentru obiectivitate, în timp ce în istoriografia europeană și cea mondială din ce în ce mai mult se discută despre subiectivitate și relativism în istorie. Pe de altă parte, fenomenul de repolitizare a trecutului rămâne în continuare una din sarcinile principale ale istoricilor din regiune, mai ales având în vedere unele tentative ale fostei guvernări comuniste de a rescrie istoria în spiritul istoriografiei sovietice tradiționale. Istoricii basarabeni s-au axat în majoritatea cazurilor asupra studiului faptelor istorice cu ajutorul surselor, evitând recursul complicat la construcțiile teoretice ale sociologiei, lingvisticii, antropologiei, psihologiei. Îndepărtarea de studiile interdisciplinare are o explicație în sistemul universitar și academic, care a evoluat spre o specializare strictă a diferitor discipline, astfel încât hotarele dintre institute, facultăți sau catedre au devenit tot mai pronunțate. Modernizarea istoriografiei basarabene prin anumite schimbări radicale în plan conceptual-metodologic, așa cum s-a pretins în ultimii ani, nu s-a produs. Abordarea transdiciplinară, cooperarea cu alte sectoare de profil pentru a descoperi specificul autohton, studierea diverselor aspecte ale istoriei, elucidarea diver-

[78] Dumitru Ivănescu, „Unirea Principatelor Române, Rusia și problema Basarabiei”, în Flavius Solomon, Alexandru Zub (ed). *Basarabia. Dilemele identității*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 2001, p. 147.

selor aspecte ale istoriei universale, care în condițiile de astăzi ale istoriografiei basarabene pot fi abordate prin legătura și comparația necesară cu istoria națională, rămân în continuare doar la nivel de obiective. Istoriografia basarabeană, redusă la valorizarea *recuperatorie* a istoriei interzise în perioada 1944-1989, urmează să se alinieze astăzi la valorile regăsite ale istoriografiei europene. În etapa actuală, istoriografia basarabeană urmează să intre într-o fază nouă printr-o conectare la pulsul istoriografiei europene. Eliberarea de sub presiunea statului totalitar ar trebui să însemne, în sfârșit, și o eliberare de presiunile politicului și ale mentalității vechi, care împovărează istoria și pe istorici.

Încălcări ale drepturilor omului și tendințe represive

Practica politică a PCRM reflectă persistența unor reflexe și instincte autoritare de sorginte sovietică, care vin în flagrantă contradicție cu declarațiile proeuropene ale conducerii acestei formațiuni. Regimul președintelui V. Voronin, pe lângă construirea „verticalei puterii", adică a unui model hipercentralizat de guvernare, care ignora de facto principiul separației puterilor în stat și promova un sistem clientelar bazat pe criteriile loialității politice față de PCRM, s-a caracterizat printr-o serie de încălcări sistematice ale drepturilor fundamentale ale omului. În primul rând, este vorba de tentativele de instaurare a monopolului informațional și mediatic atât prin limitarea drastică a dreptului la liberă exprimare, cât și prin crearea unor resurse informaționale dependente direct de puterea politică. Imediat după instaurarea guvernării PCRM, mass-media de stat (mai ales televiziunea și radioul) a fost subordonată factorului politic. La aceste instituții pretins publice a fost introdusă practica sistematică a cenzurii și manipulării informaționale. În Rezoluția Adunării Parlamentare a Consiliului Europei nr. 1280 din 24 aprilie 2002, care conținea recomandări de depășire a crizei politice de la începutul aceluiași an, autorităților Republicii Moldova li se solicita „să înceteze practica de cenzurare a programelor televizate și să lărgească spațiul pentru emisiunile de dezbateri, pentru toate partidele politice, ale opoziției parlamentare și extraparlamentare", precum și „să procedeze fără întârziere la transformarea Companiei de Stat

«Teleradio-Moldova» într-o instituție publică independentă”[79]. Cu această ocazie, APCE remarca existența unor serioase carențe în domeniul autonomiei locale, al situației justiției și al climatului politic, recunoscând implicit tendințele autoritare ale guvernării (exprimate prin construirea „verticalei puterii”). Eficiența acestor recomandări s-a dovedit destul de limitată, fapt demonstrat de recurența acelorași observații pe parcursul perioadei 2001-2009.

Un alt domeniu grav afectat de practicile autorităților comuniste a fost cel al pluralismului politic. Manipulările legislației electorale, intimidarea și presiunile exercitate asupra candidaților opoziției, accesul inegal la mass-media, încercările de intentare a unor procese „politice” (cele mai importante rămân cazurile lui Valeriu Pasat și Serafim Urechean) au reprezentat instrumente importante ale PCRM în procesul de limitare a concurenței politice echitabile și au dus, în cele din urmă, la degradarea democrației din Republica Moldova. Observatorii internaționali au remarcat și aceste aspecte în evaluările lor periodice. De exemplu, în Rezoluția nr. 1666/2009, emisă după evenimentele din aprilie 2009, raportorii își exprimau „preocuparea serioasă” în privința evoluției procesului electoral și a instituțiilor democratice din Republica Moldova: „Amendamentele aduse Codului electoral în aprilie 2008 au mărit pragul electoral de la 4 la 6%, nu prevăd crearea coalițiilor electorale ale partidelor politice și organizațiilor social-politice și au pus în aplicare interdicția de a deține înalte funcții publice pentru cetățenii moldoveni cu cetățenie multiplă. Efectul combinat al acestor amendamente a fost să limiteze posibilitățile pentru mai multe forțe politice de a participa eficient la procesul politic, slăbind astfel pluralismul”[80]. Aceste constatări nu fac decât să confirme diagnosticul sistemului politic din Republica Moldova enunțat de politologul american Lucan A. Way într-un articol din 2003. Analizând esența „pluralismului politic” din Republica Moldova pe parcursul anilor 1990, Way remarca: „Pluralismul

[79] Rezoluția nr. 1280 a APCE cu privire la funcționarea instituțiilor democratice în Republica Moldova (24 aprilie 2002), p. 1-2.

[80] Rezoluția nr. 1666 a APCE/2009.

«prin definiție» [*by default*] din Moldova se datorează polarizării în problema identității naționale, ca și slăbiciunii rețelelor construite de elitele politice care își au rădăcinile în epoca sovietică și sunt caracterizate de un «individualism rapace»"[81]. După 2001, semnele unui „autoritarism în creștere tacită" au devenit evidente: instaurarea controlului asupra presei, încercări de interzicere a partidelor politice (în contextul manifestațiilor din 2002) și, mai ales, înlocuirea corpului judecătoresc cu persoane loiale noii puteri: „Către februarie 2002, peste două treimi din judecători fuseseră înlocuiți"[82]. Principala explicație a acestui fenomen este organizarea și disciplina remarcabilă a PCRM, o moștenire clară a perioadei sovietice. De fapt, PCRM a încercat să transforme sistemul politic și aparatul de stat în replici fidele ale structurii sale interne autoritare și „închise". Fără a reuși să demonteze sistemul democratic, PCRM a depus eforturi considerabile pentru introducerea unui model de „democrație dirijată" – o combinație de instituții aparent democratice, cu un mecanism excesiv de centralizat de luare a deciziilor.

În fine (dar nu în ultimul rând), chiar sfera propriu-zisă a drepturilor omului a fost afectată profund de guvernarea PCRM. Pe lângă încălcarea frecventă a dreptului la întrunire (atât prin adoptarea unei legislații discriminatorii, cât și prin atitudinea vădit ostilă a organelor de forță față de anumite manifestări), caracterul represiv al guvernării PCRM a fost deosebit de evident în contextul evenimentelor din 7 aprilie 2009. Analiza comportamentului autorităților ar trebui să ia în considerație două momente cruciale. În primul rând, este vorba de atitudinea extrem de tendențioasă și de retorica violentă a conducerii statului față de protestatari și partidele de opoziție, cu declarații (fără acoperire) privind implicarea unor forțe din exterior și cu tendințe de identificare a unor categorii sociale drept „dușmani interni". În limbajul diplomatic al APCE, autoritățile erau admonestate pentru declarațiile „prin care responsabili de cel mai înalt nivel au acuzat

[81] Lucan A. Way, „Weak States and Pluralism: The Case of Moldova", in: *East European Politics and Societies*, Vol. 17, No. 3, 2003, p. 455.

[82] *Ibidem*, p. 456.

opoziția, fără o anchetă prealabilă aprofundată, de organizarea manifestațiilor violente în scopul de a da o lovitură de stat"[83]. În al doilea rând, acțiunile de represiune inițiate de poliție și de serviciile speciale după data de 7 aprilie au degenerat într-o adevărată campanie de teroare fizică și psihică împotriva persoanelor deținute și a famillilor acestora. Încălcarea flagrantă și pe scară largă a drepturilor omului în contextul represiunii din 8-12 aprilie a fost documentată, în mod detaliat și echidistant, în Raportul Comisarului pentru Drepturile Omului al Consiliului Europei, Thomas Hammarberg, prezentat pe 17 iulie 2009. Ca urmare a examinării cazurilor de reținere ilegale, aplicare disproporționată a forței, torturi și „rele tratamente", a celor 3 cazuri suspecte de omor și a restricțiilor abuzive aplicate față de mijloacele de informare în masă locale și străine în reflectarea evenimentelor, oficialul a ajuns la concluzia că „astfel de violări, pe scară largă, ale dreptului fundamental de protecție în fața relelor tratamente nu trebuie permise niciodată de acum încolo", iar persoanele responsabile trebuie să răspundă în fața legii[84]. Comisarul a apreciat drept „inacceptabile" presiunile la care au fost supuse mass-media și ONG-urile implicate în reflectarea „posibilelor violări ale drepturilor omului", invocând și exemple concrete în acest sens[85]. Dincolo de interpretările opuse ale evenimentelor din aprilie 2009, s-a subliniat „necesitatea de a proteja dreptul la liberă exprimare și informație, inclusiv în perioade de criză"[86]. În toate aceste domenii, puterea neocomunistă a manifestat tendințe și reflexe autoritare indubitabile, contribuind la adâncirea polarizării sociale și subminând instituțiile democratice. Mai mult, PCRM a demonstrat o atitudine cinică și condamnabilă de ignorare și încălcare fățișă a drepturilor elementare ale omului, confirmând astfel procesul de degradare a sistemului politic și juridic din Republica Moldova pe parcursul perioadei 2001-2009.

---

[83] Rezoluția nr. 1666 a APCE/2009.

[84] Report by Thomas Hammarberg, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, following his visit to Moldova (25 to 28 April, 2009). Strasbourg, July 17, 2009, p. 12.

[85] Report by Thomas Hammarberg, p. 10.

[86] Report by Thomas Hammarberg, p. 3.

Neconcordanța dintre retorica proeuropeană și practicile de sorginte sovietică ale Partidului Comuniștilor accentuează eșecul și lipsa de intenție a acestei formațiuni de a se distanța de modelul bolșevic.

„Fenomenul PCRM" reprezintă un hibrid între un „comunism postideologic", chiar „postmodern", și o formă postsovietică de „politică a nostalgiei", iar guvernarea din perioada 2001-2009 a contribuit decisiv la blocarea procesului de „distanțare" față de trecutul comunist și la perpetuarea unor sechele ale perioadei anterioare la nivel simbolic, politico-ideologic, cultural și practic. „Restaurația comunistă" din Republica Moldova nu este un fenomen unic și inexplicabil: PCRM nu este decât expresia mai radicală a unei continuități generale dintre elitele comuniste și postcomuniste. Însă evitarea asumării trecutului nu este o soluție, chiar și în cazul PCRM. După cum ne amintește Tony Judt, „investigarea și interogația riguroasă a trecuturilor concurente ale Europei – și a locului ocupat de aceste trecuturi în sentimentul colectiv de sine al europenilor – a fost un succes… și o sursă a unității europene din ultimele decenii". Însă, pentru ca trecutul să rămână un rezervor de sens și un vector moral pentru prezentul Europei, „el va trebui *învățat*, din nou, de fiecare generație prezentă. «Uniunea Europeană» poate fi un răspuns adecvat istoriei, dar nu o poate, niciodată, înlocui"[87].

[87] Tony Judt, „From the House of the Dead: An Essay on Modern European Memory", in: Tony Judt, *Postwar: A History of Europe since 1945* (New York: The Penguin Press, 2005), p. 803-831, aici p. 830-831.

Întâlnire: Democrație după totalitarism: lecții învățate după 20 de ani. București, 29-30 martie 2010

Întâlnire: Democrație după totalitarism: lecții învățate după 20 de ani. București, 29-30 martie 2010

Conferință internațională. Democrație după totalitarism: lecții învățate după 20 de ani. Chișinău, 23-26 mai, 2010

Protestele PCRM împotriva Conferinței Democrație după totalitarism: lecții învățate după 20 de ani. Chișinău, 25 mai, 2010

Indice de nume

A

Abakumov, V. 622
Abraham, Florin 211, 220, 225, 226, 243
Achim, Viorel 180
Adamkus, Vladas 28, 37
Adrian, Laurențiu 257
Afteniuc, S.Ia. 334, 681, 694
Agachi, Alexei 757
Aguilar, Paloma 733
Aguță, Afanasie 417
Akiner, Shrin 335
Akos, Egyed 176
Alamzova, E. 438
Albrecht, Peter 405
Alecsandr, L. 334
Alecsandri, V. 667
Aleksandrov, G.F. 685
Alexandra, stareța mănăstirii Călă-
reuca 390
Alexandreanu-Sîtnic, Z. 656, 657, 659
Alexandrescu, Anton 275
Alexandrescu, Petre 140
Alexandrov, Todor 323
Alexandru cel Bun 465, 761
Alexeev, A. 646
Alexeeva, Liudmila 518
Alexei, Patriarh 614
Alexie de Tula 465
Ali, Tariq 23
Alisov, A. 679
Althabe, G. 132, 138
Anderson, Benedict 186
Andreescu, Ștefan 138, 140
Andreev, Grigore 417
Andrei, Bernat 298
Andrei, Nicolae 248
Andrei, Ștefan 297
Andrew, Christopher 718
Andronovici, Gavril 506
Andropov, Iurii 551, 556, 591
Andruh, Asea 545, 546, 547, 548, 549,
550, 562
Andrus, O. 646, 670
Anepaio, Terje 68
Anepaio, Terje 68
Angelescu, Mircea 301
Antohi, Sorin 186
Antonescu, Ion 154, 155, 156
Antoniuk, D.I. 659
Apostol, Gheorghe 130, 289
Applebaum, Anne 377, 385
Arendt, Hannah 23, 113, 359, 360, 361,
362, 363
Ariès, Philip 184
Armencea, Grigore 642, 643
Arnăut, Tudor 757
Arnăutu, N. 334
Ash, Timothy Garton 729, 730, 732
Asparuh (hanul bulgarilor) 330
Assman, Aleida 190, 308
Atanasiu, Teodor 209
Avram, Cezar 225, 227, 230, 231, 236,
237, 242
Axenciuc, Victor 185
Azrael, J. 350

B

Babeți, Adriana 179
Babii, A. 631, 632
Babină, Ion 263
Baboglo, N. 469, 492
Badea-Păun, Gabriel 171
Badeev, I.I. 438, 439
Badia, Gheorghe 502
Badiu, V. 670
Badulescu, A. 679
Badveev, Iosif 412
Baehr, Peter 23
Bagnibov, Anton 416
Bajan, Oleg 518
Balász, Trencsényi 144, 157, 160
Balint, Traian 248
Baltaga, Alexandru 600, 601
Baluh, M. 438

Banaguța, Stepan 501
Banari, Macarie 504
Bancic, Olga 298
Bantke, C.C. 678
Barahona de Brito, Alexandra 733
Baraneţki, Nicolai 417
Baranov 397
Baranovschi, Simion 509
Barbalat, V. 660
Barbu 399
Barbu, Daniel 173, 178, 184
Barbu, Gheorghe 244, 245, 247, 250
Barbu, Ioan 247
Barbu, Silvia 249
Bariţiu, Gheorghe 147, 149
Bartetzky, A. 306
Bartolomeu (Varfolomeu) 607
Basiuc, D. 501
Batov, I.D. 690
Bauman, Zygmunt 26, 47
Bâcu, V. 647
Băban, Adriana 184
Bădărău, Gabriel 181
Bălan, Ion 226, 242
Bărbulescu, Constantin 159
Bărbulescu, Elena 184
Bărbulescu, Mihai 165
Bărbuță, Eva 262
Bărbuță, Maria 251, 252, 260, 261
Bărbuță, Ștefania 262
Bârcă, Efrem 613
Bărcuță, Nichifor 416
Bărcuță, Victor 416
Bârlea, Gheorghe Mihai 239, 242
Bârlea, Ștefan 301
Bârnea, P.P. 704, 705
Băsescu, Traian 126, 137, 204, 207
Bătrânu 391
Beck, Ulrich 26
Beissinger, Mark R. 342, 343
Bejenaru, Liviu Marius 206
Belâi 397, 617
Belev, I. 627
Belgum, K. 308
Beljaev, N.A. 527
Belous, B., protoereu 616, 641
Benda, Julien 46
Benderschi, R. 642
Beneš, Edvard 93
Beniuc, V. 647, 653, 672
Benjamin, Lya 142, 156, 157, 180
Benton, William 118
Bérdarida, François 194
Berdyaev, Nicholas 23
Berezin, V.M. 685
Berezneakov, N.V. 681, 683, 684, 687, 694, 712
Berghi, Vasile 501
Berghianu, Maxim 297
Berindei, Dan 161, 162, 163
Berindei, Mihnea 305
Berne, E. 81, 85
Besançon, Alain 21, 22, 511
Beşleaga, Ignatie 388
Beşleaga, Vladimir 334, 469, 587, 639, 640, 645
Betea, Lavinia 166, 184
Beznosiuc, Zaharie 416
Bezuglâi, Gherasim 398
Biber, Rudolf 421
Bichler, Frierich 421
Bihman, A. 438
Bilian, Grigore 501
Binner, Rolf 359, 364, 367, 369, 371, 372, 373, 374
Blaga, Vasile 204, 205
Blajovici, Petre 297
Blandiana, Ana 136, 173
Bliuher 381
Bloch, Marc 184
Bobână, Gheorghe 647
Bobeico, I.M. 712
Bobină, Ghilgheria 263, 264
Bobină, Ilinca Ion 263
Boca, Ioana 136, 277, 288
Bocşan, Nicolae 142, 174, 175, 179
Bocu, Sever 176
Bodiu, Filimon 503, 506, 507, 511
Bodiul, Ivan I. 346, 576, 578, 582, 589, 590, 591, 594, 642, 664, 751
Bodnăraş, Emil 289
Boffa, Djuzeppe 566

Bogaci, G. 341
Bogonos, Ion 507
Bogopolski, H.B. 412, 438, 439
Boia, Lucian 157, 158, 159, 174, 346
Boicu, Leonid 181
Boiko, Daniil 397
Boikov, V. 53
Boldișor, Veronica 507
Bolovan, Ioan 179, 183
Bolovan, Sorina Paula 179, 183
Bomeșco, B. 469
Bomoduța, Ion 501
Bordeianu, Mihail 502, 503, 506
Bordiugov, Gennady 359, 367
Borgula, L. 743
Borilă, Petre 289
Boris I (cneazul din Pliska) 329
Boris III (regele Bulgariei) 322, 323
Borisiuk, I.S. 678
Borisov, B. 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 679
Borodin 459
Borojon, Mihail 500
Borș, Ion 508, 510
Borșci, A. 334
Bortă 506
Bortă, Tihon 410
Borziac, Ilie 757
Boștină, Constantin 300, 301
Botea, Terente 416
Botev, Hristo 310, 315, 324, 325, 326
Botezatu, G. 670
Boțuleac, Feofan 423
Bovari, Mitrofan 389
Bozgan, Ovidiu 174
Brad, Ion 296
Bragari, N. 647, 652, 653, 662, 664, 665, 668, 671, 673, 674
Braudel, Fernand 184
Brătescu, Gheorghe 140
Brătianu, Dinu 219
Brătianu, I.C. 697
Breazu, Florentin 226, 242
Brejnev, L.I. 121, 343, 461, 515, 516, 521, 542, 556, 564, 565, 567, 568, 580, 581, 589, 591, 614, 622
Brîseakin, S.K. 334, 712
Bromlei, Ju.B. 349
Bronici, C. 661
Brown, Archie 23
Brown, Elisabeth 595
Bruchis, Mihail 334, 341, 754
Brunnbauer, U. 306
Buber-Neiman, M. 379
Bucov, E. 341
Buculei, Toader 175
Bucur, Ioan Marius 172, 223, 244
Bucur, M. 184, 308
Budei, Irina 410
Bugár, Miloš 91, 93
Bugay, N. 384, 385
Buiuc, Dimitrie 391
Bulat-Saharneanu, Maria 529
Bulei, Ion 171
Bulmaga, Ion 509, 572
Bulmagă, Leonid 572
Bunce, Valerie 100, 109
Burea 625
Burtică, Cornel 297, 301
Butkevici, Vladimir 394
Butov, F. 472
Buzatu, Gheorghe 136, 156
Buzek, Jerzy 37

C

Cabac, N. 438
Caftan, Teodor 434
Caftea, Iacov 416
Cantemir, Dimitrie 334, 700, 701, 709, 719
Cardaș, Nichita 500
Carmen, Gabriela 257
Carrére, Hélène 592
Cartavâi, Sava 426
Castro, Fidel 34
Casuțeli 391
Caşu, Igor 2, 3, 11, 334, 340, 342, 347, 348, 353, 512, 519, 521, 537, 661
Cazac, V. 609
Călin, Vasile 248
Câlțea, Cornel 248

Câlțea, Dorel 248
Câlțea, Vasile 248
Câlția, Simion 182
Câmpeanu, Pavel 166
Cândea, Virgil 161, 214
Cătănuș, Dan 172, 220, 221, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 240, 241, 242, 243
Ceapaev, V.I. 717, 724
Ceaușescu, Nicolae 128, 130, 131, 148, 150, 154, 155, 158, 184, 194, 207, 253, 254, 265, 273, 274, 292, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 303, 304, 305, 551, 553, 554
Ceaușescu, Nicu 302
Ceaușu, Mihai-Ștefan 146, 175, 182
Ceban, I. 334, 681
Cebotarenko, Gh.F. 704
Cebrikov, Victor 515
Celan, Hariton 508
Cemârtan, Serghei 528, 530, 532, 534
Cerbușcă, Pavel 760
Cerdânțev, Ivan 528, 529, 534
Cerepnin, L. 334
Cernat, P. 132, 137
Cerneavski 394
Cernenco, Mihai 582
Cernenko, C.U. 556, 691, 692
Certan, E. 698
Cervenkov, M.A. 439
Cesereanu, Ruxandra 172, 225
Chartier, Roger 184
Chaunu, Pierre 184
Chehabi, H.E. 297
Chelcu, Marius 468
Chicuș, Nicolae 757, 760
Chifu, Iulian 458
Chihor, P. 438
Chior, P.I. 439
Circă, Sergiu 563, 585, 758
Chiriță, Mihai (arhimandridul Varlaam) 639, 640
Chirot, Daniel 23
Chirtoacă, Parascovia 409
Chirtoagă, Ion 757
Chistruga, V. 646, 648, 649
Chișinesvchi, Iosif 288, 289, 290, 291, 295
Chrița, Varlaam 618
Churchill, Winston 114, 563
Cibotaru Ilarion 416
Cibotaru, M.Gh. 469, 483, 488
Cibotaru, Nicolae 757
Cibotaru, Nicon 416
Cimpoi, Mihai 334
Ciobanu, Efim 508
Ciobanu, I.C. 667
Ciobanu, Nicolae 600
Ciobanu, Ștefan 552
Ciobanu, Vasile 179
Ciobanu, Vitalie 756
Ciobănoiu, Ilie 263
Cioboanu, Paraschiva 469, 490
Ciocanu, M. 469, 485, 492
Cioflâncă, Adrian 188, 266
Ciolan, Grigore 509
Ciorănescu, George 334, 560, 582, 586, 591
Cioșan, Florin 240, 242
Cistov, K.V. 349
Ciubotaru, T.T. 647
Ciuceanu, Radu 252, 255
Ciudin, H. 260
Ciumac 393
Ciurakov, D.O. 512
Cîrstocea, I. 132, 138
Clisch, Iosif 298
Cocârlă, Pavel 757
Cociubinschi 604
Cogan, B. 670
Cojoc, Marian 222, 242
Cojocari, Ludmila 745
Cojocaru, Gheorghe 11, 334, 337, 338, 677, 740, 756
Cojocaru, V.Gh. 647, 648
Colesnic, S. 399, 494
Coliu, Dumitru 289
Colomiiciuc, Hariton 434
Coman, Aurel 240
Comanici, Aurel 248
Comarnițchi 341

Condrat, Constantin 510
Condratiuc, Hariton 426
Connor, Walker 337, 344
Conquest, Robert 23, 535
Constantin, Ion 242, 334
Constantin, P. 138
Constantinescu, Miron 231, 275, 287, 288, 290, 291, 295
Constantiniu, Florin 136, 167
Cook, Terry 197
Corlățan, Mirela 206
Cormiș, V. 602
Cornea, Pelagheea 410
Coroban, V. 341
Coroi, A. 469
Cortinschi, Petru 417
Cosașu, Radu 296
Cosma, Aurel 176
Cosma, Ghizela 181, 182, 184
Cosmineanu-Mareș, Clara 206
Cosovan, Dumitru 507
Cosovșciuc, Artiom 427
Cosovșciuc, Dimitrie 427
Costea, Șt. 219, 220, 222, 242
Coșcodan, Ion 508, 510
Coșcodan, Teodor 508, 509
Courtois Stéphane 71, 358, 360, 361,363, 365, 374, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 386
Covaci, Ion 294
Coval, N. 472, 473, 494, 495
Cox, Richard J. 192, 197
Cozhonis, A. 385
Cozma, V. 647
Cravcenco, Petru 389
Crăciun, Maria 174
Crăciun, T. 646, 653
Crăsescu, Victor 541
Creangă, Ion 667
Crețu, Igor 657
Cristea, G.C. 648
Cristea, Nicolae 298
Cristescu, Poliana 300, 302
Crivorukov, I.N. 439
Crossman, Richard H. 23
Cucereanu, Nicolae 528, 530, 532, 533, 534
Cucereavâi, Fiodor 398, 399
Cucerrai, S. 138
Cucuietu, Emilian 600
Culeac, Timofei 416
Curlucean, Toma 416
Cușco, Andrei 725, 750
Cușnir, A. 469

D

d'Encasusse, H. Carrère 656, 658
Dalea, Mihai 276
Damian, Ancu 226, 242
Dani, Eugenia 757
Danilenco, P. 751
Danilenco, V. 700
Daniliuc, Jurii 518
Daniță, Dionisie 642
Dascălul, Simion 177
Daskalov, Raiko 315
David, Gheorghe 520, 555, 556, 557, 561, 562
Dawisha, K. 342
Dâmbul, A. 438
Dârul, Sofron 408
Degeratu, Claudiu 205, 230, 242
Dehteariov, V. 476
Deleanu, Baca 657
Deletant, Dennis 122, 144, 165, 166
Deleu, C. 506
Dembo, B. 334
Dering 407
Derjavin, N.S. 334, 680, 688, 689
Derrida, Jacques 191, 199, 200
Deseatnikov 620
Detbo, B.O. 678
Deutsch, Paul (Paul Drumaru) 294
Diaconescu, Marius 181
Diaconu, Ion 509
Dicusară, Filip 389
Dicusară, Isidor 389
Dicusară, Petru 416
Didâk, Daniil 395
Dima, Nicolas 560, 586, 588
Dimitar, Hadji 315
Dimitriu, S.V. 439
Dimitrov, Gheorghi 328, 719, 720, 724

Dinciuc, Simion 417
Diordița, A.F. 576, 578
Djuvara, Neagu 160, 188
Dmitrenko 459
Dmitrieva, M. 306, 647
Dobeș, Andreea 239, 242
Dobpș, Corina 207
Dobre, Florica 206
Dobreak, Ivan 416
Dobrescu, Caius 125, 137
Dobrincu, Dorin 124, 129, 133, 134, 137, 138, 188, 210, 215, 216, 225, 232, 241, 242, 266
Dobrovolski 392
Dobzeu, M. 760
Docea, Vasile 142, 150, 171, 179
Dokuțki 414, 426, 427, 433, 444, 445, 446, 447, 448, 454, 455
Dolganiuc, Petru 507
Dolinger, Iacob Johann(ovici) 420
Dolnik, A. 681 (Cați) 681
Doloca, M. 391
Don, Lo En 384
Doncev, Maria 537
Doncev, Zaharia 535, 536, 537, 538, 539
Doncilă, Vasile 600
Donkis, Leonidas 25, 37, 50
Donos, A. 469, 491
Doroholski, Nicolae 426
Doronin, Pavel 525, 526, 527, 528, 562
Doruțki 425
Dragnev, Demir 676, 757, 758
Dragomir, Silviu 175
Dragoș, Nicolae 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 561, 562
Dragoș, Vladimir 532, 560
Drăgan, Dinu 302
Drăgan, Ilie 276
Drăgan, Ioan 181
Drugobițki, B. 495
Drugă, Ion 240
Druță, I. 667
Duby, Georges 184
Duca, Gheorghe 761
Duca, I.G. 239
Duclert, Vincent 192
Dulea, M. 218, 221, 241, 242
Dumanski, Dumitru 426
Dumbravă, Parascovia 410
Durandin, Catherine 166, 567
Ďurčanský, Ferdinand 92
Dușkin, Gheorghi 416
Duțu, Alexandru 146, 169, 174, 178
Dzerjinski, F.E. 718, 724

E

Efremov, Fiodor 388
Efremov, Oleg 519
Egorov 381
Ehala, M. 79, 80, 81, 83, 85
Ejov, Nikolai 356, 357, 358, 365, 373, 375, 376, 383, 386, 387, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 420, 438, 440, 441
Elin, D.D. 681
Ellemann-Jensen, Uffe 72
Elțin, Boris 48, 83
Emandi, Emil I. 182
Eminescu, Mihai 303, 667
Enache, Petru 297
Enciu, Nicolae 563, 659
Engel, Johann 421
Enghels, Friedrich 14, 15, 235, 542, 574, 644, 689
Eni, Teodor 508
Entelis, G.S. 566
Entelis, G.S. 573
Eremia, Ion 334, 750, 757
Erenburg, Ilia 114
Eretescu, Constantin 294
Erll, Astrid 190
Ernu, Vasile 211
Eșanu, Andrei 757, 758

F

Fainsod, Merle 270
Fassel, L. 648
Febvre, Lucien 184
Feest, David 59
Felea, Aurica 468

Felea, Mihai 468
Feneșan Cristina 178
Feneșan, Costin 171
Feneșan, O. 221, 243
Ferencz, Ana 302
Ferjenčik, Mikuláš 88, 92, 94
Ferro, Marc 160
Filatov, I. 661
Filipov, G. 646
Fiodorov, Gh.B. 695, 70, 7054
Fischer, Ralph Talcot 270
Fitzpatrick, Sheila 23
Flemer, Christian 403
Florea 617
Florescu, Gheorghe 277, 278, 284, 286
Focșeneanu, Elidor 171
Foucault, Michel 47, 199
François, Etienne 195
Fredriksson, Berndt 193, 197
Frei, Johann 405
Freud, Zigmund 33
Fridman, Z.H. 439
Friling, Tuvia 188
Frinovski, M. 373
Fritzsche, K. Peter 672
Frolov, M. 685
Fruntașu, Iulian 334, 342, 343, 347, 352, 741
Frunză, Maria 509
Frunză, Mihail 720, 724
Fürtös, Robert 239, 242
Fulger, Cornel 287
Furcalo 391

G

Gabdulin 509
Gaiburg, Timofei 416
Gaidar, Egor 516
Gaiță, Alexandru 465
Gajos, V. 631, 632
Galaction, Gala 465, 601, 644
Galaida, K. 678
Galițki, K. 438
Ganea, Ion 508, 509
Gauck, Joachim 731
Gavanescu, C. 697
Gavelis, Ričardas 39, 40, 42, 50
Gavriliță, Galina 751, 755
Gavrilov, Iacov 408
Gâlcă, Eudochia 423
Găvănescu, Pantelimon 302
Geib, Johann 404
Geist, Christian Karl 404
Geist, Friedrich Karl 404, 428
Geist, Johann 404
Geist, Johann 428
Gellately, Robert 23
Gellner, Ernest 185
Gentile, Emilio 23
Georgescu, Teohari 223, 230, 274, 278
Georgescu, Vlad 160, 166, 173
Getty, J.A. 358
Geyer, Michael 18
Gheorghiu, Gh. 469
Gheorghiu, Ștefan 280
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 130, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 235, 236, 237, 243, 278, 281, 288, 289, 290, 295, 297
Gherasimenco, Grigorie 417
Gherasimov, Fiodor 502
Ghereta 407
Gheza, Domokos 296
Ghimpu, Gheorghe 543, 551, 552, 553, 554, 555, 561
Ghimpu, Mihai 10
Ghioancă, Florica 257
Ghitta, Maria 146, 175
Ghitta, Ovidiu 174, 176
Ghitulescu, Cristina Constanța 142, 183
Ghițiu, Mitru 757
Gildt, Gotlib 406
Giordano, G. 668
Girenko, I. 379
Giurescu, C.C. 163, 684, 699
Giurescu, Dinu C. 136, 157, 160, 172, 194, 469, 567, 699
Gladuneac, Alexei 504
Glucksmann, Andre 567
Gluhoi, Condrat 423

Goble, Paul 72
Gogâltan, Florin 185
Goglidze, S. 459
Goina, Călin 241, 242
Goldenberg, M. 631
Golic 398
Golod, O.I. 438
Golopenția, Sanda 166
Golub, Nikolai 412, 438, 439
Goma, Paul 520
Gomulka 232
Gonța, Gheorghe 757
Gonzales-Enriquez, Carmen 733
Gorbaciov, Mihail 21, 22, 48, 334, 469, 515, 556, 591, 609, 706, 718
Gorcearschi, Ion 416
Gorda, Ștefan 569
Gordienko, Sava 421
Gordievski, Oleg 718
Gordinski, Gh. 438
Gorki, Maxim 254, 294
Gorobeț 625
Gorovei, Ștefan P. 140, 183
Goșu, Armand 132, 138
Grabco, Iacob 421
Graciov, Boris 532
Graciov, Pavel 416
Graff, Rudolf 179
Grancea, Mirela 159, 176, 185
Graur, Valeriu 553, 554
Grecul, A.V. 334, 577, 696
Gregor, James 23
Grekov, B.D. 680
Grib, Ivan 425
Gribincea, Mihai 334, 347, 458, 466, 469, 470, 472, 492, 567
Gribov, Nicolae 720, 721, 724
Griffin, Roger 22
Grigore, Monica 206
Grigoriev, Maxim 416, 617
Grinștein, A. 679
Grișanova, L. 631
Gromâko, A.A. 643
Grosescu, R. 129, 138
Gross, Jan T. 64
Gross, Wilhelm 421
Grosu, P. 600, 645
Grosul V.Ja. 670, 694, 698
Grosul, I.S. 334, 701, 704, 751
Groza, Petru 220, 222, 223, 275, 289
Grünberg, Lazăr 298
Grybauskaité, Dalia 37
Guma, Anatol 510
Guran, Petre 178
Gurvici, I.S. 349
Gyémánt, Ladislau 180

H

Halbwachs, Maurice 728
Halfin, Igal 18
Hammaberg, Thomas 7666
Hangan 399
Hartia, S. 218, 221, 241, 242
Haselev 694
Havel, Václav 520, 731
Hâncu, Ion 757
Hârjău, Mihai 300
Heintz, Monica 741
Heller, Michel 357, 380
Hendrik, Toomas 27, 28
Heppner, Harald 177
Hiio, T. 57
Hinrikus, Rutt 53
Hitchins, Keith 165Frunză, Victor 166
Hitler, 8, 155, 405, 714
Hîncu, Dumitru 180
Hlevniuk, O.V. 360, 361, 363
Hodgkin, Katharine 734
Hodorogea, Dumitru 721
Hodovski 394
Hoenecker, E. 730
Holbură, Șt. 509
Horev, M. 626
Hossu, Iuliu 213
Hossu-Longin, Valentin 466
Hristodol, Felicia 147
Hristodol, Gheorghe 147
Hrușciov, N.S. 21, 116, 288, 289, 291, 293, 339, 378, 514, 515, 516, 517, 518, 521, 522, 523, 525, 538, 558, 569, 570, 571, 573, 629

Husák, Gustáv 91, 93, 94
Huxley, Aldous 47
Huyse, Luc 105

I

Iachim, I. 469, 489
Iacobescu, Mihai 175
Iacovlev 634, 635
Iagoda, G. 356, 357
Iakovlev, Alexandr 365
Iakovlev, Matvei 417
Iancu, Gh. 172
Ianovițchi, Alexandru 404
Iarmoliuc, V. 609
Iavorov, Peio 315
Iavorschi, I. 632
Iaz, I. 609
Ignat 509
Iliașenko, K.F. 576, 578
Iliciov, L.F. 116, 117
Iliescu, Alexandru 292
Iliescu, Ion 205, 206, 291, 293, 294, 297, 299, 301
Iliescu, Octavian 140
Ilinca, Alina 206
Ilves, Thomas Hendrik 57, 77
Inochentie (Levizor) 409
Ioanid, Radu 188
Ioncioaia, Florea 142, 159, 177, 181
Ionel, Oana 206
Ionescu, Ghiță 160
Ionescu, Mihail E. 188
Ionescu-Gură, Nicoleta 206
Ionescu-Șișești, G. 228
Ioniță, Ion 297
Iordachi, Constanin 144, 157, 160, 216, 241, 242
Iordachi, I. 123, 124, 137, 138
Iorga, Nicolae 163, 203, 684, 697
Iscrulescu, Elisaveta 251, 252, 263, 265
Istrati, Ion 510
Ișcenco, Ivan 427
Iuriev 604, 617
Ivanov, Iu.Gh. 710, 751
Ivanov, Stepan 408
Ivanov, Trofim 416
Ivanova, G.V. 571
Ivănescu, Dumitru 468, 762
Izofatov, Ivan 416

J

Jakó, Sigismund 140
Jakobson, Max 72
Jalbă, Alexandru 502, 503, 506
Jankovič, Ladislav 90
Jarausch, Kondrad 103, 104
Jdanov, A.A. 292, 375
Jean, Marc 190
Jela, Doina 166, 172
Jianu, Ilia 263
Jianu, Marin 230, 265
Jianu, Marin 263
Jindra, Jiři 468
Jinga, Luciana M. 207
Johnsen, E.B. 672
Josan, Aecadie 427
Josan, Ștefan 427
Jowitt, Kenneth 23, 304
Judit, Pál 182
Judt, Tony 733, 767
Jugureanu, Nicolae 257
Jukov, Gh. 639
Jukov, Iuri 118, 119
Jung, C.G. 80, 82, 85
Junge, Mark 359, 364, 367, 369, 371, 372, 373, 374
Juravel, G. 647
Jurja, Ion 435

K

Kaganovici, L. 375
Kahar, Andres 64, 65, 66, 67
Kahk, J. 54
Kalinin, M.I. 270
Kanga 506
Kansteiner, Wulf 728
Kargolț 393
Karlson (Ilici Ramirez Sanchez) 120
Karotamm, Nikolai 65
Karpov, G. 638, 640
Katus, K. 79, 85

Kavolis, Vytautas 26, 30, 32, 33, 34, 50
Kazanțev 604, 617
Kâșnikov, F. 473
Keizer, Friedrich 421
Keller 407
Kempný, Ján 91, 93
Kerblay, Basile 593
Kerdevarenko, V. 646, 668, 670
Kerenyi, K. 80, 82, 85
Kersnovskaja, E. 469
Kessler, Friedrich 404
Khlevniuk, Oleg 386
King, Charles 334, 340, 341, 355, 590, 739, 749, 750
Kirițescu, K. 697
Kiro, Bacho 315
Kirov, S. 717, 724
Kirschenman, Iakob 421
Kirss, Tiina 53, 68
Kitschelt, Herbert 100, 109
Kivirähk, J. 83, 85
Kligman, Gail 166, 184, 207, 208
Koestler, Arthur 23
Kolakowski, Leszek 23
Kolbach, Christian 421
Kolesnik, S. 615
Kolesnikov, Anatoli 568
Kolker, B. 334
Kõll, Anu Mai 59
Kolodii 432, 433, 440, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455
Komandera, Rudolf 91
Kon'ev, N. 647
Konoplev, Mihail 428
Kopanski, I. 334
Kopeček 100
Korcinski, I. 438
Kõresaar, Ene 53, 67, 68
Korjenko 414, 425, 426, 427
Korneev, N. 501
Kornfeld, R.J. 683
Kortinski 394
Kosâghin, A.N. 580, 581
Kostiuk, Martin 416
Koteșkov, V. 720
Kotovski, Gr. 677, 694, 723, 724, 737
Kott, Matthew 66
Kozlov, V.A. 517, 518
Krasnovskaia, S. 571
Kremlev, Serghei 359
Krikmann, A. 53
Kritzman, L.D. 308
Krivirukov, Ivan 412
Kropacev, S.A. 431, 436
Krum (hanul Bulgariei) 329
Kruti, V. 694
Kucer, Akim 397
Kucer-Terehova, Nadejda 425
Kuller, Hary 180
Kun, Bela 379
Kundera Milan, 26
Kundera, Milan 28
Kurakin 634
Kuusk, Pearu 63
Kuzmin, Peotr 417
Kuznechevski, V.D. 359

L

Laar, Mart 53
Ladurie, Le Roy 184
Laitin, David D. 344, 350
Lajos, Demény 176
Lala, Pavel 276
Lane, Nicholas 72
Lapșin, Mihail 434
Laptev, I.D. 565, 566
Laran, Michel 357, 380
Lari, Leonida 587
Larionescu, M. 219, 220, 222, 242
Laşkevici 399
Lauristin, M. 53
Lazarev, A.M. 334, 339, 542, 691, 697, 703
Lazo, Serghei 721, 724, 737
Lăcătușu, D. 131, 138
Leahov, Avtonom 421
Lebedenko, N.F. 721, 724
Lefebvre, Alain 595
Lefort, Claude 23
Leikin, S. 571

Lemeșev, M. 578
Lemne, V. 647
Lemny, Stefan 184
Lenin, Vladimir Ilici (Ulianov) 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 227, 231, 235, 266, 267, 269, 274, 283, 328, 339, 365, 408, 433, 465, 504, 509, 514, 542, 561, 566, 628, 629, 631, 644, 659, 665, 689, 717, 718, 719, 724, 737, 747
Leplevski, I. 375, 376, 412, 413, 417, 438, 440
Lerner, A. 308
Lerner, A. 308
Leu, Valeriu 174, 179, 182, 185
Leuștean, Lucian 166
Levada, Iu.A. 353
Levcenko, M. 688
Levenberg, I. 403
Levenberg, Iacob 405
Levenco, Tudor (Tudor Ducovici) 416
Levit S.E. 681
Levit, I.E. 684, 698
Levit, V. 334
Levițchi, Oleg 757
Levski, Vassil 315, 328, 331
Levy, Robert 228, 230, 232, 234, 236, 243
Lewis, Oscar 25, 33, 34, 36, 50
Lifșiț, Haia 298
Ligi, Herbert 55
Liiceanu, Aurora 184
Liithi, Lorenz 23
Linden, Ronald H. 297
Linz, Juan J. 103, 109, 297
Lippert, August 404
Liubcenko, P. 378
Liutîi 432, 448, 449, 454
Livezeanu, Irina 176, 351
Loghin, Trifan 509
Luca, Vasile 232, 233, 234, 278
Lucinschi, P.Ch. 590, 701, 741
Lukacs, Georg 23
Lukacs, J. 138
Lukes, Steven 23
Lumperdean, Ioan 174
Lungu, Corneliu Mihail 205, 290
Lungu, V. 712
Lungu-Ploiae, R. 469
Lupan, A. 341
Lupan, I. 469, 483, 484, 486, 488, 494
Lupan, Nicolae 520
Lupașcu, Grigore 643
Lupu, Petrache 254
Lupu, Petre 276, 297

M

Macarie Varlaam 640
Macovciuc, Dimitri 396
Macovei, Alexei 470
Macovei, Monica 210
Maghiary Vincze, Enikö 184
Maier, Charles S. 734, 735
Majon, Petre 264
Makarychev, Andrey 745
Malafeev, A.N. 569
Malai, Toader 429, 435
Malarciuc, Gheorghe 596
Malâșev 432, 449, 450, 451, 452, 453, 454
Malenkov, G.M. 113, 655, 658
Malia, Martin 21, 24, 363
Malinovski 724
Mamaev, P.V. 678
Manea, Anton 276
Maniu, Iuliu 89, 697
Manoilescu, Mihail 181, 182
Manole Ofelia 289
Manolescu, I. 132, 137
Manoliu-Manea, M. 334, 346
Manuilă, Sabin 183
Manusevici, A.I. 680
Many, Vsevolov 256
Mardari, I. 501
Marès, Antoine 156
Marian, A. 469
Marienko, I. 646
Marina, Justinian 211
Marinat, Alexei 469, 657
Marineasca, Viorel 172
Marino, Adrian 178

Maripuu, Meelis 56, 57, 70
Markbart, Amanda 405
Marsden, W.E. 671
Martin, Terry, 335, 337, 343, 345
Marțian, Dan 301
Marx, Karl 13, 14, 15, 16, 17, 21, 235, 433, 542, 553, 569, 571, 574, 628, 644, 689
Matcovschi, Dumitru 758
Matei, Ani 301, 302
Materik, M. 518
Matpurea, Agop 425
Matveev, Sergiu 689, 706, 711
Matvich, Adolf 428
Mauer, Ion Gheorghe 256
Mavrodin 683
Maxim, Gheorghe 260
Maxim, Mihai 709
Mazaniuc, Trofim 423
Mazowiecki, Tadeusz 729
Mămăligă, Elena 411
Mândruț, Stelian 142, 146, 147, 175
Mătcaș, N. 650
McCrank, Lawrence J. 192
McLellan, David 24
Medar, Sergiu 204
Medvecký, Matej 86
Medvedev, Roi 571
Meier, Johann 404
Melentiev, Ignat 426
Melnic, Șt. 469, 486, 490, 495, 496
Melniciuc 433, 448, 449
Meri, Lennart 57, 72
Mertelsmann, Olaf 58, 59, 61
Metelski, L.V. 439
Meurs, W.P. van 679
Michnik, Adam 731
Micu, Daniela 146
Mihai, Ioan 259
Mihail, V. 469, 489
Mihalache, Andi 173
Mihalci, D. 341
Mihăilecu, Ștefania 184
Mikk, Jan 669
Mikoian, Anatas 358, 375
Mikołajczyk, Stanisław 89
Milentiev, Afanasie 388
Milentiev, Maxim 388
Milev, D. 429, 435
Milin, Miodrag 172
Miliutin, Anatol 510
Miliutin, V.P. 571
Miller 407
Millon-Delsol, Chantal 564
Miłosz, Czesław 28
Minarjik, Pavel 119
Mirec, Alfred 722
Miroiu, Mihaela 184
Mironenko, S.V. 518
Mischevca, Vlad 709
Mișakova 363
Mitchievici, A. 132, 137
Mitu, Sorin 159, 174, 185
Mladan, D. 642
Mocanu, C. 271
Mocanu, S. 642
Mocreac, Ilarion 642
Moghioroș, Alexandru 223
Mohora, Tudor 301, 302
Mohov, N. 334, 670, 692, 694, 696, 704, 705, 708
Moisa, Gabriel 217, 219, 224, 225, 243
Moisescu, Iustin 211
Moisuc, Viorica 140
Moldovan, Lidia 757
Moldovan, Nicolae 248
Molotov, V. 359, 375, 456, 459, 460, 462, 714
Moraru, Anton 429, 495, 588, 647, 651, 652, 655, 656, 657, 672, 673, 757
Moraru, Camelia 224
Moraru, Ion 302
Mordoveț, I. 624
Moroșanu, Mihai 539, 540, 541, 542, 543, 561, 562
Moscovici, Serge 192
Mosse, G. 308
Moșanu, Alexandru 752, 758
Motyl, Alexander J. 337, 343, 344
Moț, Gh. 271
Movileanu, N. 429
Mraciko 397

Müller, Jan-Werner 729, 730, 732
Mungiu-Pippidi, Alina 132, 138, 161
Munteanu, Gheorghe 426
Munteanu, Ioan 182
Munteanu, Octavian 757
Munteanu, Rodica 182
Muraru, A. 131, 138
Mureș, Camil 131, 138, 142, 174
Mureșan, Maria 209
Murgescu, Bogdan 142, 144, 145, 147, 151, 154, 168, 169, 185
Murgescu, Mirela-Luminița 142, 169, 170, 174
Muruziuc, Gheorghe 543, 544, 545, 562
Must, Aadu 55, 59
Mustățea, Dorel 302
Musteață, Sergiu 2, 3, 646, 675, 757
Mușat, Vasile 286
Myant, M.R. 102, 109

N

Nagnibeda, T. 760
Nagornâi, Chiril 416, 440
Nagy, Ferenc 89
Nairn, Tom 345
Narțov, N.A. 334, 678, 682, 683, 684, 685, 688, 689, 690, 691, 707
Nasedkin 459
Nastasă, Lucian 142, 144, 145, 176, 180, 181, 183, 671
Nateajnoi, Ion 634
Naumov, O.V. 358
Navrátil, Pavel 95
Năstase, I. 138
Nătărău, Ion 258, 260
Neacșu, Constantin R. 253
Neagoe-Pleșa, Elisabeta 206
Neagu, Lilia 545, 546, 547, 548, 549, 550, 562
Neceaev, Serghei 16
Nectarie 614, 616, 618, 641, 643
Nedelsky, Nadya 103, 104, 109
Negrei, Ion 756, 757
Negru, Elena 340, 429
Negru, Gheorghe 334, 429, 710, 757
Negruți, Ecaterina 183
Negură, Petru 646, 657
Nekrich, Alexandr 357, 380
Nemirovski, Gh.T. 439
Nenov, N. 313
Neumann, Victor 142, 177, 178, 180, 189
Nichita, G. 626, 627
Nichitin 617
Nicoară, Simona 147, 159
Nicoară, Toader 142, 146, 159, 174, 176, 185
Nicolăescu, Eugen 207
Niculescu, Florin 289
Niculescu, Jana 417
Niculescu-Mizil, Paul 297
Niculiță, Ion 757, 758
Nikulihin, I. 571
Nistor, I. 509, 697
Niță, Constantin 263
Noormets, T. 64
Nora, P. 308
Nora, Pierre 725
Nosek, Václav 93
Novakovski, Evgheni 393
Nowak, Stefan 103, 104
Nünning, Ansgar 190
Nuțu, Simion 502

O

Obuch, Otto 92
Obuhov, Stepan 423
Odobescu, Vasile 509, 510
Ohmann, V. 64
Ohotin, N.G. 385, 431, 436, 437, 442
Ŏispuu, L. 55
Oișteanu, Andrei 142, 180
Ojog, Igor 751, 755, 760
Olaru, Stejărel 128, 132, 138
Olaru-Cemîrtan, Viorica 456
Olenik 616
Olesk, S. 53
Omelciuk, F. 692
Onciul, D. 684

Onescu, Cornel 297
Oneșan, O. 217
Onișoru, Gheorghe 172
Oprea, Anatol 557, 561
Oprea, Grigore 503
Oprea, Marius 128, 129, 130, 132, 136, 138, 166, 171, 173, 207
Orehov, K.A. 658
Oros, Ioan 244, 245, 247
Oros, Iosif 244, 245, 246, 247
Orwell, George 47
Oselschi, I. 627
Osipova, T.V. 512
Oskolkov, E.N. 489
Ostapciuc, Eugenia 758
Ostrouşko, Moisei 393, 397
Oşiţchi, Z. 502
Ovcinnikov, V.I. 693, 694
Ozolas, Romualdas 41, 50

P

Paavle, I. 57
Pacepa, Ion Mihai 128
Pacoste, Cornel 298
Paczkowski, Andrzej 170
Pagu 509
Pahomenco, Maxim 399
Paksas, Ronaldas 35, 36
Palade, Gheorghe 757
Palii 390
Panaite, Viorel 178
Pană, Gheroghe 297
Pantazi, Iacob 426
Papacostea, Şerban 123, 136, 138, 140, 145, 155, 164, 165
Papandoglo, V. 646
Parasca, Pavel 334, 676, 757, 758
Parpală, Oprea 578, 597
Parrott, B. 342
Partole, C. 469
Pasat, Valeriu 502, 510, 566, 567, 568, 604, 613, 614, 615, 617, 618, 619, 622, 634, 644, 764
Passek, T. 692, 695
Passerini, Luisa 734
Patriarhul Iustinian Marina 289
Pauker, Ana 222, 230, 231, 232, 234, 236, 278, 286
Paul-Bădescu, Cezar 299
Pavelescu, Alina 190
Pavelescu, Dan Silviu 302
Pavlenco, Ion 416
Pavlicenco, Simion 416
Pavlov, Maria 391
Păcurariu, Mircea 465
Păduraru, Gheorghe 643
Pârgaru, G. 609
Pârvan, Vasile 144
Pârvanov, Gheorghi 323
Pâslariuc, V. 760
Pecican, Ovidiu 138, 142, 164, 176, 177, 181, 184
Pehe, Jiří 110
Perev, Grigore 416, 417
Pervuhin 414, 424, 425, 426, 427, 440, 444
Petculescu, Constantin 272
Petkov, Nikolai 89
Petliura 391
Petrencu, Anatol 582, 628, 671, 717, 756, 757
Petrescu Dîmboviţă, Mircea 162
Petrescu, Dragoş 132
Petrov, Fiodor 421
Petrov, N.V. 383
Petrovici, Camenco 296
Petru I 709
Petru Movilă 540
Piceta, V. 688
Pipes, Richard 24, 335
Pippidi, Andrei 140, 142, 144, 148, 156, 158, 171, 178, 182
Pippidi, Dionisie M. 140
Pirogan, V.Șt. 469
Piso, Ioan 142
Pîrvulescu, Constantin 224
Platon, Alexandru Florin 142, 159, 165, 181
Platon, Gheorghe 174, 181
Plavăţ, Ştefan 298
Plămădeală, Antonie 211

Plămădeală, Simion 500
Plesa, L. 138
Pleșa, Liviu 206
Plești, Ioachim 613
Plești, Vasile 508
Pleșu, Andrei 213
Pocitariuc, Nicolai I. 392, 393, 397
Poglubko, K.A. 698
Poiana, V. 642
Poldea, Vasile 256
Polișciuc, Marc 416
Poliușko-Soboleva, Ianina 395, 396
Poom, Uve 78
Pop, Adrian 582, 586
Pop, Iacob 244, 245
Pop, Iftene 753
Pop, Ioan Aurel 142, 158, 174, 175
Pop, Sabin 244, 245, 246
Pop, Traian 300
Popa, Iulius 545
Popa, Timofei 501
Popescu, A. Ioan 252
Popescu, A. Mircea 252
Popescu, Alexandru (Mustață) 254
Popescu, Clement I. 251, 252, 258
Popescu, Dumitru
Popescu, Vasile 259
Popov, Fadei 426
Popovici, Constantin 600
Popovici, Gr.Gr. 439
Popovici, Nicolae 213
Popovici, Vasile 636
Popovschi, Valeriu 757
Porcar, Ghoerghe 642
Postică, Elena 466, 498, 634, 635, 645, 757
Postică, Gheorghe 706, 757
Postolachi, Vasile 528, 530, 532, 533, 534
Postovoi, Evgheni 541, 662, 673
Potlog, Vladimir 757
Praporșcic, Maria 466
Prenowitz, Eric 191
Preplecinschi, Alexandra 424
Prestesco, D. 438
Prestesco, Porfirie 416
Pricinoc, V. 642
Pricop, V. 609
Prihodko 422, 423, 444, 445
Prințul Sturdza 217
Prodan, David 140, 141
Protase, Dumitru 162
Pruteanu, M. 626
Puntea 625
Pupkov, M. 660
Putin, Vladimir 48
Puzin, A. 626

R

Rabinovici, R.A. 706
Rabinowitch, Alexander 514
Racík, Juraj 91
Radosav, Doru 148, 172, 175, 176, 185
Radstone, Susannah 734
Radu, Alecu 246
Radu, Tudor 259
Rafael, Andrei 396
Rafalovici, I.A. 704, 705
Rahi-Tamm, Aigi 51, 52, 58, 61, 65, 66, 67, 68
Raikov, Stepan 426
Rakovski, C. 315, 334
Raneta 508
Rauta, Constantin 128
Râbac, V. 506
Răceanu, Mircea 128
Rădescu, N. 172, 218
Rădoi, Marin 298
Rădulescu, Mihai Sorin 142, 181, 183
Răileanu, Victoria 458
Râmari, Onisim 421
Râșcă, I. 647, 651, 652, 672
Răutu, Leonte 231, 289
Rdaluian, Virgiliu 300
Reagan, Ronald 598
Rechemciuc, E.T. 439
Reddaway, Peter 72
Regele Mihai 125, 126, 155, 161
Regemorter, Jean-Louis van 357, 380
Regina Elisabeta 171
Reniță, V. 469, 483, 484, 487

Repida, A. 334, 338
Retegan, Simion 181, 290
Revel, Jean-François 291
Revencu, Alexei 491
Ribbentrop, Joachim von 456, 460, 462, 714Riegel, Klaus-Georg 20
Riegle, A. 308
Rigby, T.H. 16
Ringrose, M. 308
Ripka, Vojtěch 99
Rivlin 424, 425, 426, 427, 428, 432, 438, 440, 445, 446, 447, 448, 455
Rjavinski 435
Roaită, Vasile 298
Roeder, Philip G. 345
Roger, K.H. 346
Roginski, A.B. 383, 385, 431, 436, 437, 442
Roginsky, Arseny 72
Rogol 420, 432, 444
Rogozanu, Costi 211
Rogut, Afanasie 389
Roman, C. 138
Romenski 602, 637, 638, 640
Ronis 433, 449, 450, 451, 452, 453, 454
Roske, Octavian 172, 216, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 251
Rostas, Z. 132, 138
Roșca, P. 469
Roșca, Sergiu 600, 645
Rotaru, Ion 500
Ruban, S. 679
Rudi, G. 472
Ruja, Ion 500
Rumsfeld, Donald 37
Rusan, Romulus 136, 173, 206, 289
Rusev, E. 670, 751
Rusev, N.D. 706
Rusnac, Gh. 647, 651, 652, 653, 672
Rusu, Alina 557
Ruus, V.S. 83, 85
Ruusmann, A. 53

S

Sabbo, Hilda 57, 58
Sacerdoäeanu, Aurelian 196
Saka, Serafim 552, 670
Salo, V. 55
Salogor, M. 685
Sanie, Silviu 180
Santalov, A.I. 527
Sasu, Valer 250
Saueauk, Meelis 57, 70
Sauka, Donatas 40, 41, 50
Sauvy, Alfred 595
Sazâkin 459
Săftoiu, Claudiu 205
Sălăjan, Doina 296
Sălăjan, Vasile 146, 175
Sămînță, Valentin 172
Sârbu, N. 506
Săteanu, S. 438
Schanzenbach, Christian 421
Schell, Johann 420
Schițenco, Petru 434
Schmol, Karl 404
Schöpflin, G. 79, 80, 81, 84, 85, 336
Schröder, S. 306
Schwartz, Joan M. 197
Scobioală, V. 469, 488
Scripnic 393
Scurtu 617, 618
Scurtu, Ioan 219, 222. 243, 334
Scutari, P. 609
Semeonova, I. 708
Senkevici, V.M. 681, 683
Serapion, mitropolit 611, 612
Serdiuk, Z.T. 353
Serebrenikov, B. 334
Sereghin, V. 575
Serghievski, M. 683
Sergievschi, M. 334
Serov 459
Service, Robert 24
Sevastianov, Alexei 521, 522, 523, 524, 525, 561, 562
Severin, Adrian 211
Sfetcu, Paul 273

Shafir, Michael 166, 743
Shentalinski, V. 380
Sidor, Karol 90
Sidorenko, Mihail 417
Sidorenko, S. 469
Sigmirean, Cornel 181, 185
Simanschi, Leon 164
Simion, Eugen 164
Sivan, Emmanuel 726
Sînzeanu, Iulian 752, 761
Sîrbu, Filimon 280, 298
Sîtnic, M.K. 712
Skokovski, M. 722
Šliogeris, Arvydas 42, 43, 50
Smirnov, Victor 542, 543
Snegur, Mircea 739, 753, 754
Snyder, T.S. 100, 110
Soare, Florin S. 207
Socrate 45, 46
Sofronie, I. 469
Solomon, Flavius 468, 751, 755, 756, 762
Solovei, Rodica 757
Soloviov, Alexei 417
Someșan, Maria 277
Soroceanu, T. 509
Sossedkin, Serghei 114
Soulet, Jean-François 216, 243
Sovetov, P.V. 708
Spătan, Ion 229
Spinei, Anatolie 600
Spinei, Ion 600
Spiridonova, Maria 514
Sprînceană, M. 647, 653, 672
Stahl, Henry H. 140, 141
Stalin, Iosif V. 8, 18, 19, 20, 21, 48, 75, 112, 113, 114, 155, 222, 226, 228, 231, 237, 243, 267, 269, 270, 288, 290, 305, 334, 336, 339, 340, 344, 357, 358, 359, 360, 365, 375, 377, 379, 382, 383, 385, 408, 429, 431, 433, 436, 442, 459, 463, 465, 472, 509, 513, 518, 519, 520, 521, 522, 530, 538, 561, 565, 566, 570, 571, 603, 622, 629, 636, 654, 676, 714, 717
Stambolov, Stefan 323
Stan, Constantin I. 465
Stan, M. 138
Stanomir, I. 137
Starâi, Gr. 438
Starâi-Borisov, Gr.I. 439
Starâi-Borisov, Grigore 412
Stati, V. 334, 739, 741, 742, 753
Staținko, Liubov 399, 400
Staver, Andrei 491
Stămătescu, M. 129, 138
Stănescu, Ion 297, 551
Stăvilă, Veaceslav 499, 672
Stăvilă, Vera 466
Stepan, Alfred 104, 109
Stepaniuc, V. 334, 713, 741, 742, 743, 760, 761
Stepanov, A.F. 373
Stepanov, Liubomir 172
Stepanov, V.P. 706
Stere, C. 697
Stetten, Wolfgang von 72
Stoianov, Zahari 314
Stoica, Chicu 289
Stoica, S. 697
Strods, Heinrich 66
Stroev, A.I. 438, 439
Strumilin, S.G. 571
Sturdza, D. 697
Sudacevschi, Petru 500
Suny, Ronald G. 335, 339, 351
Surilov, A. 334
Suveică, Svetlana 713
Sveatoslavski, Nikolai 417
Sylva, Carmen 171
Syromiatnikova, M.V. 422
Szabo, Ion 260

Ș

Șalari, A. 469, 489
Șandru, Dumitru 172, 182, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 227, 228, 238, 239, 244
Șarov, Igor 11, 725, 750, 760
Șcebelski, Petru 416

Şcerbov, N.A. 567
Şemeakov, D. 652
Şeptâchin, Maxim 416
Şestacovschi, Mihail 503
Şevciuc, Serghei 507
Şincai, Ana 298, 299
Şincai, Gheorghe 203
Şişcanu, Elena 645
Şişcanu, Ion 334, 347, 554, 568, 582, 623, 757
Şişmariov, V. 341
Şiulea, Ciprian 211
Şleahtici, M. 699
Şmiakov, D.E. 710
Şoltoianu, Alexandru 553, 554
Ştefan cel Mare 346, 532, 540, 701, 702, 708, 716, 761
Ştefănescu, Barbu 183
Ştefănescu, I. 144
Ştefănescu, Ion Traian 301, 302
Ştefănescu, V. 271
Şuliman, E. 708
Şvarţman, I. 508

T

Tabacinic, Meer 417
Tabunşcic, F. 631
Tacu, Ion 500
Tacu, M.P. 439
Tafratov, V. 502
Tagliavini, C. 341
Talpeş, Ioan 215
Tanasevski, S. 606, 607
Tanasiev 390
Tanitoi, Marina 413
Tannberg, Tynu 56, 58, 64
Tarlev, Vasile 758
Tarnavski, Nicolae 528, 529, 531, 534
Tarvel, E. 55, 56
Taşcă, Mihai 429, 529, 534
Taşcă, V. 626
Tataru, Fedot 416, 417
Tatrin, Grigore 424
Tăbăcaru, D. 631, 632
Tâmcişina, Domnica 413
Tănase, Stelian 166, 205, 209, 210
Tănăsescu, Bogdan 223, 233, 236, 237, 244
Tănăsescu, Fl. 219, 222, 242
Tăriceanu, Călin-Pop 128, 208
Tătărescu, Gheorghe 275
Tcacenco, Pavel 298
Tcaci, M. 642
Tcaci, Tihon 423
Telinov, N.P. 706
Tentiuc, Ion 757
Teoctist, Patriarhul 211, 213
Teodor, Pompiliu 140, 141, 144, 145, 146, 165, 175, 176
Terentieva, L.N. 349
Tereşcenco, Nicolai 416
Theodorescu, Răzvan 162
Therborn, Göran 24
Tihanova, M. 692
Tihonov, Ludmila 599, 601, 602, 604, 613, 623, 624, 625, 627, 629, 635, 636, 642, 644
Tipa, Vasile 417
Tismăneanu, Vladimir 13, 24, 125, 126, 138, 166, 188, 194, 201, 202, 203, 207, 210, 211, 266, 287, 288, 297, 732
Tkacenko, A. 484
Tkacenko, P. 677, 694
Tocalov, Gheorghe 417
Todorova, M. 308
Todres 432, 444
Tokarski 407
Tolbuhin, F.I. 322
Tolz, Vladimir 111
Toma, Ioan 302
Tomaşevski, Adolf N. 392
Tomek, Prokop 103, 110
Tomuleţ, V. 710
Toncheva, S. 306
Topalschi, V. 636
Totok 694
Trapeznikov, C.P. 691, 694, 695
Trăşcă, Ottmar 172
Treftz, Cristian Cr. 407
Trefz, C. 407
Tregunov 398

Trencsenyi, B. 123, 137
Troebst, St. 306
Trofimov, Simion 425
Trofin, Virgil 287, 293, 296, 297
Troțki, Lev 21, 266, 267
Truc, Lucia 147
Tuchilușa, Spiridon 416
Tucker, Robert C. 24
Tudor, Corneliu Vadim 203
Tudor, Șt. 469, 491
Tudorașcu, Fedot 388
Tudor-Pavelescu, Alina 192
Tudose, Constantin 298
Tuhacevski 381
Tulcenco, Pavel 417
Tůma, Oldřich 468
Turcenko, V.I. 439
Turcu, Liviu 128
Turea, L. 469, 483, 485, 486, 487, 491, 493, 494
Turea, V. 469, 483, 485, 486, 487, 491, 493, 494
Turkin, M. 655, 658
Turtăcaldă, Alexei 413
Turuta, Pavel 388
Tutușkin, F. 624

Ț

Țaran, A. 469, 471, 484, 486, 487, 489, 490, 492, 493, 494, 495
Țaranov, S.V. 683
Țaranov, Vladimir 334, 714
Țaranu, A. 470, 472, 492
Țâgârlaș, S. 470
Țârău, Virgiliu 133, 142, 172, 210, 223, 244
Țepordei, Vasile 644
Țerkovski, Țanko 315
Țesarski 438
Țichindeleanu, Ovidiu 211
Țîcu, Octavian 333, 349, 351, 352
Țînțariu, Constantin 231, 234, 237, 240, 244
Țurcanu, Alina 760
Țurcanu, Filimon 389
Țurcanu, Ignat 426
Țurcanu, Ion 426, 465, 469, 505, 506, 507, 509, 657, 670, 713
Țurcanu, S. 470
Țurcanu, Simion 426
Țuțea, Petre 468

U

Udalțov, A.D. 334, 688, 691
Ulbricht, J.H. 306
Ulovici, Vera 395
Umatum, M. 394
Ungureanu, Cornel 179
Ungureanu, Ion 254
Ungureanu, Mihai Răzvan 186
Ungurianu, Emanuil 176
Urechean, Serafim 764
Urlanis, B.Ț. 595
Ursíny, Ján 92, 93
Ursu, Gheorghe 128
Ursu, S. 609
Ursul, D. 334
Ursuțiu, Liviu 146
Usatiuc, Alexandru 551, 552, 553, 554, 555, 561
Uspaskich, Viktor 36
Ustinov, A. 473

V

Vaas, Ghizela 289
Vaida, Vasile 234
Varga, Andreea 180
Variu Anania, Bartolomeu 211
Varju, Peep 55
Varta, Ion 11, 356, 757, 759, 780
Varta, Tatiana 356
Vartic, Andrei 549
Varvariuc, M. 506
Vasilache, Vasile 470, 483, 484
Vasile, Cristian 188, 201, 202, 210
Vasilichi, Gheorghe 234
Vasilieva, Evghenia 407
Vasilinici 393
Vâșinski, Andrei 373, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 420, 438, 440, 441

Vedeghiș 396
Venclova, Thomas 44, 45
Verbanov, Pavel 416
Verbițki, S.I. 438
Verdery, Katherine 166, 302, 308, 331
Verdeț, Ilie 297
Verejan, Vasile 503
Verlan 634
Viciko, I. 610, 611
Videnie, Nicolae 132, 138
Vighi, Daniel 172
Vikonski, A. 607
Visarion Puiu, Episcop de Hotin 390, 391
Vîtcu, Dumitru 180
Vladimirova 635
Vlădescu, Sebastian 209
Vnorovschi, L. 469
Voinea, Florea 302
Voinov 509
Volghin-Piskunenko, Vasile 413
Volkov 391
Volkov, Ivan S. 397, 398
Voloșciuc, Ion 391
Voloșenco, Maria 416
Volsky 398
Voronin, Vladimir 739, 742, 743, 756, 758, 760, 761, 763
Voroșilov 375
Vozian, Efim 388
Voznesenski 617
Vrăjitor, V. 470
Vukov, Nikolai 306, 307, 313
Vulpe, Alexandru 162
Vultur, Smaranda 132, 138, 139, 172, 179
Vustean, A., protoereu 616, 641
Vyke-Freiberga, Vaira 28

W

Walder, Andrew 100, 110
Waldman, Felicia 180
Waldt, Johann 404
Walicki, Andrzej 24
Way, Lucian A. 764, 765
Weiner, Amir 61
Weitz, Eric 15
Weldon, Edward 192
Werth, Nikolas 360, 376, 378, 380, 381, 386, 535, 581
Wilhelm, Ivan F. 406
Winter, Jay 726

X

Xenopol, A.D. 144, 156, 163, 175, 181, 203, 671, 684

Y

Yakovlev, Alexander 24
Young, J. 327
Yurchak, A. 132, 138

Z

Zaițev 422, 432
Zamiatin, Evgheni 47
Zane, Gh. 219
Zanoci, Aurel 757
Zaporojeț, Ivan 397
Zatâca, Efim 427
Zatonsky, V. 338
Zavorotnov, S.M. 422
Zâkov, I.S. 689, 690
Zelenciuc, V. 586, 587
Zeletin, Ștefan 181, 182
Zidu, D. 647
Zidu, D. 673
Zinoviev 717
Zlatan, Simion 509, 510
Zmeevski, N.S. 508
Znepolski, I. 313
Zoltan, Rostás 182
Zorilă, Vladimir 600
Zub Zaharia, Ioan 226
Zub, Alexandru 140, 145, 157, 159, 173, 174, 184, 203, 468, 567, 750, 751, 753, 754, 755, 756, 762
Zubcu, Teodor 600
Zubkova, Elena 59, 142, 143, 144, 581
Zvenigorodskaia, Agafia 410